HLÍDKA.

Měsíčník vědecký

se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii.

Ročník II. (XIV.)

Dr. Josef Pospíšil,
kanovník v Brně.

Dr. Jakub Hodr,
professor theologie v Brně.

Dr. Pavel Vychodil,
ředitel knihtiskárny v Brně.

V Brně 1897.

Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských.

OBSAH.

Články.

	Strana
P. Vychodil, Vlastenectví 1,	121
Dr. Fr. Ehrmann, Církev a stát ve středověku 6, 115, 182, 265, 328, 419, 502,	733
Max. Weinberger, O missiích 12, 88, 166, 260, 346,	410
J. Svozil, Česká otázka a reformace 18, 81, 196, 270,	351
J. Horský, Kritika literatury pro mládež	24
R. M. Kobza, Světem — k Bohu 30, 103, 186, 256, 340, 433, 487,	586
— Josephus Flavius a den narození Páně	129
Fr. Holeček, Ferdinand Brunetière 53, 93, 191, 275, 357,	426
Fr. Bílý, Dopisy z Prahy IV.—V. 46,	438
Fr. Valoušek, Národní, politický a literarní život u Rusínů	98
Dr. J. Kachník, O filosofii sv. Augustina 161,	249
Fr. Fryč, Původ svátků 241, 321,	401
Ot. Tauber, Obraz Boží	281
Fr. Janovský, Církev a socialismus . . . 335, 415, 492, 579, 662, 743, 826,	908
Dr. Fr. Nábělek, O hmotě 481, 572, 656, 748,	818
Jan Oliva, Symbolika dle praxe 561, 641, 721, 809,	897
L. Bureš, Víra — cíl bádání? 668,	738

Písemnictví a umění.

A. Koudelka, Písemnictví srbské r. 1896.	51
— Písemnictví slovinské r. 1896.	132
— Písemnictví v Brasilii	202
— Písemnictví anglické	506
— Písemnictví francouzské	509
— Písemnictví hollandské	924
J. Oliva, Harnack o protestantismu	205
— Ruská škola sociologická	209
— Friedberg o kanonickém právě 676,	761
— Methoda ve studiu praehistorie	755
L. Janáček, České proudy hudební 285, 454,	594
Fr. Zundálek, Písemnictví dolno-lužické 293,	920
Dr. J. Hodr, Bílkovy Dějiny řádu Tov. Ježíšova 295, 370, 449, 517, 609, 684, 772,	842
Aug. Vrzal, Písemnictví ruské r. 1896. . . . . 364, 444, 513, 604, 680,	767
Dr. Fr. Ehrmann, Buckleovy Dějiny vzdělanosti	367
— Lapôtre: Les Moraves	830
A. O. P., Adam Asnyk	637
V. Vávra, »Božena Němcová« a můj Meneklides	914
Václav Štulc a Božena Němcová 212,	292
Dr. Engelbert Fischer o příčinnosti	362
Současná literatura norská 447,	511
Bible a kritika	770
Biblica	840
Nová díla.	
Časopisy.	

Směs.

Rozhled (od č. 3.).

Ročník II. (XIV.) Číslo 1.

HLÍDKA.

Vlastenectví.

Píše *Dr. P. Vychodil.*

Thema kdysi vábné stalo se již nechutným a nevděčným. Neníť ani snadno něco nového o něm pověděti. Chvalozpěvy zajisté se vyčerpaly, a proti vlastenectví se ozvati jest pro obyčejného smrtelníka na pováženou. Novinářské šípy, jedovatou výčitkou nevlastenectví otravované a v nejkritičtějších chvílích metané, když už veškery jiné zbraně vypověděly službu, smrtelně sice již nezraňují, jako kdysi, ještě nedávno, ale přece zraňují — aspoň trochu diskreditují. I když zbraň se opotřebovala a otupěla, je přece ještě ostrá dosť, aby člověk měl proč jí raději uhnouti.

Jen v cizině smí i velebený spisovatel si dovoliti útok na vlastenectví a nepozbude ničeho ze své slávy, ba stane se ještě zajímavějším, snad i hrdinou. Ba tytéž hlasy, které by doma každý „nevlastenecký“ projev ukřičely, propůjčí se onomu za rozšiřovatele.

A téměř jen tato novější zajímavost nutká k tomu, abych se vrátil k thematu jinak nelákavému. S naší strany věnováno mu poslední dobou méně pozornosti, totiž theoreticky — mnozí a zajisté vysoce vlastenečtí spisovatelé praví, že i prakticky, tak že se straně naší od několika let i chvála vlastenectví odpírá.

Již proto neodsuzuji prozatím zmíněných nevlasteneckých projevů, dokud nejsem jist, že nebudeme z protivlasteneckých neb aspoň nevlasteneckých řad vyňati. Opatrnosti nikdy nezbývá. A konečně chápu také, jak některým duchům imponuje pouhá novota, která jeví jakousi sílu odporu proti zobecnělým názorům, byť i sama za mnoho nestála.

Jsmeť až příliš ctiteli formy, zvláště síly. Ale zaráží to, že tak rychle a snadno přijímáme i dosť ledabylé důvody právě proti nejvyšším a nejidealnějším zájmům. O náboženství na př. se tuto ani nezmiňuji, neboť to jest již jako stvořeno, býti terčem kde komu. Ale i jiné taktéž důležité stránky života lidského mívají někdy slabé zastance v těch, kteří je jinak vyvyšovati neustávají; jmenuji na př. oblíbené thema o mravnosti, a počítám sem také thema o vlastenectví.

Zaráží, pravím, že jsme tak přístupni důvodům snižujícím předměty, jejichžto blahodárnému působení bychom měli býti vždycky vděčni, i kdybychom v něm nějakou vadu nalézali. V předmětech daleko méně důležitých, jak veřejný život náš ukazuje, nebýváme tak ústupní. Zde oháníme se zásadami, mnohdy velice bezzásadnými, tamto však každý smělejší útok obrací na útěk i ty, kteří ex professo by měli vytrvati a útoky odrážeti.

Bez obrazu řečeno: i tak mocné ideje, jako vlastenectví, zdá se, že pozbyly oné vůdčí moci, pod kterou jsme byli odchováni, která až dosud život náš přece jaksi řídila, aspoň officielně řídila, říditi měla. V tom znamení zajisté vštěpovány t. ř. občanské, veřejné ctnosti, dle něho oceňovány a rozsuzovány zásluhy a povahy, v něm spatřován soubor všeho, čím se člověk mezi svými vykázati má, aby došel uznání.

Nastala změna. Ne snad taková, že by vlastenectví nic neplatilo aneb že bychom k nevlastenectví byli lhostejni jako k vlastenectví. (Zde mluvím o české veřejnosti vůbec, ne o straně.) Ale zajisté pozbylo slovo, a snad i věc, onoho čarovného zvuku, kterým kdysi působívalo. Chytáme se ho již jaksi křečovitě, když chceme jisté povinnosti nejdůrazněji vytknouti, a potichu se divíme, jak hluše, jak na prázdno hlas náš vyzněl. Nejen že nepůsobí již takového skorem organického vzrušení, jako kdysi, ale nechává mnohé dokonce chladnými, lhostejnými. Připadá to člověku jako při odchodu bytosti, která byla dlouho pořád mezi námi, které jsme uvykli, kterou nyní máme navždy ztratiti. Zdá se nám, že chvíle této nepřežijeme. Zatím brzy potom s podivem pozorujeme, jak snadno jsme ji přežili, jak málo vzdálené osoby postrádáme. Nyní smiřujeme se pomalu i s oněmi, kteří při rozchodu zdáli se nám chladnými, bezcitnými. Ba shledáváme, že snad byli upřímnější než my.

Je to přirozený psychologický postup od onoho snad ne právě včerejšího okamžiku, kdy ku vlastenecké výzvě mohl se v odpověď beztrestně ozvati — výsměch, dejme tomu třebas docela osamocený, ale přece strpěný, kdy totiž vlastenectví v jednotlivých případech

zbaveno bylo obyčejného nimbu svého, kdy z té neb oné příčiny skutky neshodovaly se s pěkným jménem. Přibývá-li případů takových a ukáže-li se, že vlastenectví jest pláštěm na všechny šitým, že samo o sobě neznamená vlastně nic než formu, která pouze na přiměřeném obsahu svou krásu může projeviti, pak jest onen postup zcela přirozený, a důsledek jeho, vlastenectví takto raději docela zanechati, poměrně upřímnější, než držeti se houževnatě formy, ze které se přiměřený obsah vytratil. Je pak také rozumnější, výslovně se mnoho na vlastenectví neodvolávati, neboť snadno povstane podezření, že vlastenectví ještě i teď má svou váhou vyvážiti, čeho jinak se nedostává.

Konec processu takového nastává však teprve, když i theoreticky a formalně se přímý odpor proti vlastenectví zvedne. Pak již nejde o nahodilé přehmaty osobní, nýbrž o otázky zásadní: Co jest vlastenectví? Jest povinností? Ba jest vůbec oprávněno? V jakém smyslu?

U nás stadium toto, jak řečeno, již nastalo. Výslovně podotýkám, že důkazu pro to nevidím v nedávných událostech mezi studenty v Praze, které snad nadělaly více hluku než potřebí, a že tedy pohnutka řádků těchto není v nich. Nebýti jiných vážnějších úkazů, nepokládal bych za potřebno k diskussi takové přispívati, neboť přese všechny opačné skutkové argumenty posledních let nemyslím až dosud, že by pražský studentský život a rej byl přední povolanou instancí, udávati české veřejnosti ton, ba naopak mám za to, že ti, kteří studentstvo do takové úlohy vlákali nebo vehnali, prohřešili se proti němu i proti národu. Než o tom snad jindy. Zde stůj zmínka ta jen proto, abych se ohradil proti křivým výkladům.

Křivým výkladem by také bylo, kdyby hořejší slova o „úpadku vlastenectví“ byla vykládána tak, jakoby česká veřejnost, o níž byla řeč, povinností vlasteneckých již nedbala nebo nedbati začínala. (Nechci ovšem ani nikomu pochlebovati a tvrditi, že je každý koná, jak by měl.) Vytčeno zajisté dosti zřetelně, že tu řeč o soustavě nazírání a smýšlení co do věcí veřejných, o směru, jakým se veřejný život náš nese, nebo, chcete-li, o hesle, kterým je řízen. Nenalézám slova úplně příměrného, jímž bych to vyjádřil. Snad se to také trochu objasní, když si vzpomeneme na dobu předešlou, která nazývána po výtce vlasteneckou. Tu protivu mezi tehdejškem a nynějškem mám na mysli. Mluvím slovem o úpadku vlastenectví jakožto společné ideální hybné síly v životě našem soukromém i veřejném.

Koho podobné věci zajímají, vzpomene si bezpochyby na podobnou, ovšem dle obyčejného názoru nepoměrně dále sahající otázku, kterou,

je tomu hodná řada let, překvapena evropská „myslící“ společnost od onoho zlopověstného Němce: „Jsme ještě křesťany?“ Hrůzou zachvěli se mnozí při otázce té, jež jim tak prudce sáhla na tepnu, ale otřásli se a — byli rádi, že dotěravce mají s krku. Naše otázka ovšem ani z daleka nemá toho významu, ačkoliv u přemnohých, kteří ve vlastenectví spatřujeme soubor všech lidských povinností vzhledem k veřejnosti, zajisté jí v důležitosti mnoho nezadá, jelikož i tato nejvyšší dobra jí zahrnujeme

Tato okolnost právě uvedená je také příčinou, pro kterou heslo vlastenectví působivosti pozbývá. Hluboký význam jeho totiž podává se nám už delší dobu pořád jen rozředěný ve smyslu politickém, zevně a hrubě politickém, takovém totiž, který vyčerpává se řečněním, agitacemi, volbami, parlamentem, vládou, živnostenskou svépomocí atd. Není to celý a pravý význam „politiky,“ onoho všeumění státnického ve smyslu antickém a středověkém; ale tak nyní význam její sploštěn — na úklady a násilí, po případě zevnější sebeobranu. Na tomto odvětví veřejné činnosti, ve kterém — mimochodem řečeno — odjakživa, tak jak se vyvíjelo, třeba hledati hlavní pramen veřejné korrupce, nejlépe by se znázornilo, co nahoře pověděno o vlastenectví, kterak totiž vytrácí se z obsažných forem pravý jejich obsah. Než o tom není tu kde hovořiti, a proto přestávám na pouhé zmínce. Dostačí zajisté připomněti si, že politika jest úředně i nyní ještě, nebo má býti zástupnou činností, pravím činností, jménem celého národu neb jiného společenského celku ve všech odvětvích jeho, zástupnou na venek, vůči jiným podobným celkům. Představ si, laskavý čtenáři, ten úkol, a představ si ty lidi mnohdy před nimi stojící! Chápeš už, jaké mravní síly na to potřebí, aby kdo takový úkol na sebe vzal, po případě nevzal?!

Je vlastenectví požitku a vlastenectví snahy. Toto bychom nyní pravdivěji nazvati měli vlastenectvím zápasu. V obojím přimyká se jednotlivec k celku, maje podíl v tom, čeho celek poskytuje. Po obakrát je to vlastně jakýsi cit jednotlivcovy nedostatečnosti, která hledá opory ve společenství. Ale způsob jest ovšem po obakrát různý.

Tamto sluní se člověk v záři společného úspěchu, společné velikosti. Společná výše povznáší také jednotlivce, sláva celku je slávou částí. Je to vlastenectví hrdosti ne na přednosti vlastní, nýbrž na příslušenství k celku přednostmi bohatému, přednostmi arciť skutečnými neb i jen domnělými.

V druhém případě jednotlivec vlastenectvím celku vlastně spíše něco přináší než aby od něho přijímal, přináší mu svoje snahy, svoje

práce ve prospěch jeho konané. Ale i v nich vede a sílí jej cit pospolitosti, i ony vyplývají z potřeby míti spojence, míti vědomí, že člověk není osamělý, nýbrž částí organického celku. Čeho v předešlém případě již dosaženo, to je zde teprve cílem. Zdá se paradoxním mluviti o slabosti, kde právě jeví se více síly. V předešlém případě totiž máme více neplodné požívání, odpočinek na vavřínech, kdežto zde je snaha a činnost, tedy projev síly. Avšak právě jen síly té, která jest si vědoma, že se něčeho nedostává celku a tím také částem, tedy že třeba se přičiniti. I takto ovšem různí se slabost a malomoc tato velice od oné, neboť jest uvědoměná, a proto skromná, obezřelá a přičinlivá. Je to David proti Goliášovi.

Říká-li se, že vlastenectví kvete jen u národů slabých a utlačovaných, tedy ovšem může to platiti jen o vlastenectví druhého způsobu. Tak bylo a jest u nás.

Při vlastenectví prvého druhu žijí a tyjí jednotlivci z celku; nemyslím zcela nečinně, neboť to by dlouho netrvalo, ale přece klidněji a bez obavy. Mnozí ovšem žijí tu také na útraty celku a na škodu jeho. Následky se brzy objeví, neboť stagnace a hniloba je tu nevyhnutelná.

Živlů takto z veřejnosti těžících nebude však prost ani druhý způsob veřejných poměrů. Včely mají své trubce. Na ramenou snaživců pozvednou se šplhavci. Nicky po pravici číslic nabývají významu. Snad také dodávají? Možná, že i takto lze věc pojati, a v životě národů našly by se obdobné doklady. Ale číslic je přece potřebí, pevných, určitých číslic; samé nicky čísla nedají.

Lidem, tak jak jsou, jest nedostatek velice dobrým vychovatelem. Nikoli nedostatek, jenž by ničil, nedostatek naprostý, nýbrž částečný, vztažitý. Nedostatky nebo pohromy národní mají do sebe vždy také něco dobrého, zvláště pro ty, kteří osobně nedostatku neznají. Pokud jen poněkud zachován jest cit národní, cit vlastenecký, působí nepříznivé okolnosti takové velmi blahodárně na jednotlivce, ba možno říci, že tu vlastenectví zplácí a odměňuje samo sebou mnohé oběti, které mu jednotlivec přináší. Arciť každý toho nevidí. Ale vlastenec, jenž opravdově jím jest, o obětech nemluví. Bylo na to slovo i u nás potřebí veřejného bubnu.

Netřeba snad výslovně připomínati, co tou náhradou míněno. Je to mravní síla, mravní ušlechtilost, jež v takovém ovzduší nejen se osvědčuje, nýbrž také vyrůstá a prospívá. Není to jen chvála dobrých skutkův jiným prokázaných, nýbrž docela osobní blahodárný vliv smýšlení a jednání takového na vlastní povahu člověka. A v charakterech

osobních třeba spatřovati národní hypotheku, poslední zálohu, kdyby i sebe nepříznivější události — vyjímaje snad pohromy zcela mimořádné — na národ dolehly.

Mluvívá se o veřejných hodnotách ve společnosti lidské, ve státě, v národě uložených. Jsou to výsledky všelikých kulturních snah, soukromou i společnou prací uskutečněné. Není pochybnosti, že nemohou jinak správně býti odhadovány, nežli na základě mravnosti, bez nížto jsou veličinami imaginerními. A poněvadž ona není ve vzduchu, mezi lidmi a nad nimi, nýbrž v nich samých, jest samozřejmo, že jen mravní povahy jsou s to, aby založily zásobu oněch hodnot, jimiž společnost, zde národ, vynikati chce. (O. p.)

Církev a stát ve středověku.

Dr. František Ehrmann.

Člověk, jak je na tomto světě, určen je pro společnost. Do příchodu Kristova na svět nebylo zvláštní společnosti duchovní. S křesťanstvím však sem přichází nová společnost od dosavadních naprosto rozdílná: církev křesťanská. Sám Bůh, Ježíš Kristus ji založil a nadal prostředky, jimiž každý člověk může dobýti vítězství nejskvělejšího, koruny života věčného.

Světských společností (států) je na světě mnoho; ale církev Bohem založená je pro všecky lidi všech dílů světa a všech věků jenom jedna.

Pořádné společnosti nelze si mysliti bez pořadatele, který by pořádek udržoval. — V každé společnosti musí býti vrchnost, které poslouchati je povinností členů společnosti. Církev má svou vrchnost, státy mají také své vrchnosti. Poněvadž pak církev je rozšířena po celém světě, stýká se nezbytně se všemi státy na světě, čili určitěji řečeno, vrchnost církevní se stýká s vrchnostmi státními, a ještě precisněji řekneme: Papež se stýká s panovníky světskými.

Bylo by věru zajímavo sledovati v dějinách styk vrchnosti církevní s vrchnostmi jednotlivých států; ale nás nad jiné zajímá styk papežů s křesťanskými panovníky ve středověku.

Církev a křesťanský stát středověký! Kolik vzpomínek radostných i bolestných při těchto slovech prolétá myslí naší, když jsme jen

poněkud styk církve se středověkým státem křesťanským v dějinách sledovali. Jestiť církev, tento „Kristus v historii," jakoby ženich, který se zasnoubil se středověkým státem křesťanským a jej jako nevěstu do svého příbytku uvedl, tak že křesťanský stát středověký ne ve svém zvláštním, nýbrž v domě církve křesťanské bydlil. Ale jako je manželství šťastno, dokud svornost a především věrnost svazek manželský těsněji a těsněji víže, tak byl sňatek církve se středověkým státem křesťanským šťasten, kdykoliv a dokud křesťanští panovníci svornost a povinnou věrnost k církvi zachovali; jako však je manželství nešťastno, a tím nešťastnější, když a čím více se svár do něho vtírá, a nejnešťastnější, když nevěrnost svazek manželský uvolní, tak nebylo nešťastnější doby v dějinách středověku nad ty, kdy křesťanští panovníci poslušnost apoštolské stolici vypověděli a ve své věrolomnosti proti papežům se vzepřeli. Toť historický názor o věci.

Tyto radostné i bolestné chvíle aspoň ve hlavních rysech načrtnouti, jest úkolem řádků našich. Kéž přispějí ku odstranění mnohých pomluv, církev křesťanskou hanobících, které středověkými událostmi ne právem se podpírají.

I.

Jisto jest, že by církev Páně i bez lidské ochrany obstála. Vždyť ji sám její zakladatel, pravý Bůh, ujistil, že „jí brány pekelné nepřemohou." [1]) Ale také je jisto, že táž církev Páně v té oné zemi tím více prospívá, čím více je vrchností a mocí světskou ve své činnosti podporována a před nepřáteli chráněna; proto se také stát křesťanský, jehož nejpřednější povinností jest, církve sv. hájiti a chrániti, nazývá její „brachium saeculare," rámě světské.

Bylo pak od Konstantina Velikého až do Theodosia (395) „rámě světské" jenom jedno, totiž císař římský; po Theodosiovi se však rozdělilo „imperium mundi" (světovláda) císařů římských ve dvě polovice, západní a východní, — tak že i „rámě světské" bylo dvoje — z nichž rok 476. přečkala jenom východní. A byla by svou světovládu zajisté déle udržela, kdyby jen císařové cařihradští byli plnili své povinnosti ke svým poddaným a hlavně k církvi.

Ale oni netoliko povinností těch neplnili, nýbrž i zřejmého násilí se dopouštěli. Kolikrát byla Italie a s ní církev krutými nepřáteli ohrožena, a — nepřišli jí na pomoc! Ovšem, že kolikrát by byli nepomohli, poněvadž jejich moc nad míru ochabla. Ale jisto je, že také

[1]) Mat. 16, 18.

pomáhati nechtěli; ba v této příčině dospěl Lev III. isaurský (717—741) tak daleko ve své zpupnosti, že proti papeži sám „knězem," t. j. papežem se nazval, a papeži pohrozil, že obraz sv. Petra v Římě rozbiti a papeže Řehoře II. (715—731) v okovech do Cařihradu odvésti dá;[1]) a ještě tím se nespokojuje, církevní statky na Sicilii a v Kalabrii zabral a pokrevní daň Římanům o $^1/_3$ zvýšil.

Po takových a podobných zkušenostech nemohli se papežové nadíti od východu pomoci proti nepřátelům svým. A proto, když Aistulf, král longobardský, Ravennu zabrav a tím řeckému panství v Italii konec učiniv, proti samému Římu hrozivě se strojil, tu papež, Štěpán III.[2]) (752—757), rozhodl se, že si zjedná náměstka řádného, ale nedbalého „brachium saeculare" a sám váživ dalekou cestu přes Alpy ke králi franckému, Pipinovi, jmenoval jej „patriciem římským," t. j. náměstkem císaře římského 18. července r. 754. Hle, první krok ku znovuzřízení císařství západořímského! Dosud císařové sami si ustanovovali patricie, místodržitele své; tu však papež ustanovuje náměstka císařova, jakoby chtěl císaře napomenouti a jemu pohroziti: „Polepši se, plniž povinnosti své jak ochránce církve a strážce lidu římského, aby z náměstka císařova nestal se snad císař mocí i důstojností tobě rovný!"

Ale císařové cařihradští říci si nedali, povinnosti své zvláště k církvi zanedbávajíce. I vznikla otázka: „Není-li spravedlivo, aby ten, jenž vykonává povinnosti císaře, měl také titul císaře?"[3]) A papež ji zodpověděl kladně, tak že patricius římský, Karel, král francký, r. 800. za císaře byl korunován a pomazán v samém chrámě sv. Petra v Římě. Tak obnoveno jest zase po dlouhé době 324 let císařství západořímské, událost to věru světová, hodna, aby se postavila na začátek nového oddílu dějin církevních, na začátek středověku!

Kdo jest původcem obnoveného císařství západořímského? Na tuto otázku odpovíme událostí všeobecně uznanou: Žádný dějepisec nepřipisuje Karlovi názvu císaře římského před 25. prosincem r. 800., kdy mu papež Lev III. vložil na hlavu korunu císařskou. Karel sám také teprv od tohoto dne počítá léta svého císařování. Odtud patrno, že korunovací a jenom jí obnoveno bylo císařství západořímské, a původcem jeho jest tedy papež.

[1]) *Grashof*, Der Patriciat... v časop. „Archiv f. kath. K. R." sv. 41. (r. 1879.), str. 200.

[2]) Bývá často jmenován II., poněvadž prý jeho předchůdce Štěpán II. po volbě sice, ale ještě před svým vysvěcením zemřel. Než papeže nečiní papežem vysvěcení, nýbrž volba. Proto jsme se přidrželi čítání hoře uvedeného.

[3]) *Phillips*, K. R., sv. III., str. 51., Řezno 1848.

Mohli bychom ovšem o této věci uvésti jasné výroky Karlovců, zvláště výrok Ludvíka II. v listě na Basilia Macedonského,[1]) kterým bez obalu povídá, že důstojnost císařství západního Karlovcům propůjčil papež, ale přejdeme raději hned k jiné otázce: „Neukřivdil-li papež císaři východnímu obnovením císařství západního?“ Zajímavé odpovědi na tuto otázku se dočítáme ve staré kronice:[2]) „Když tehdy u Říma zmíněný císař (Karel) meškal, došli (římská deputace) k němu, řkouce, že u Řeků zaniklo jméno císaře, a že u nich mají císařovnu, Irenu jménem .... Papež Lev uslyšev to ... s ostatním lidem křesťanským se domluvili, že Karla, krále franckého, budou jmenovati císařem, kdyžtě má v moci Řím, matku císařství, kde Caesarové a císařové (imperatores) vždy sídlívali, a aby se pohané nevysmívali křesťanům, kdyby u křesťanů zaniklo jméno císaře.“ Slova tato nás jasně poučují o názorech, úmyslu a přání, které tehdy měli Římané. Byli přesvědčeni a přesvědčení svoje jasně vyřkli, že té doby, kdy na trůně sedí žena, trůn císařský je neobsazen, v císařství římském vůbec panovníka není a žádali, aby papež císaře ustanovil. Tohoto císaře pak ovšem pokládali za jediného císaře římského, na cařihradského se neohlížejíce.

Papež Lev III. vyhověl jejich přání, názoru však, jakoby císařství cařihradské už tehdy bylo zaniklo, s nimi nesdílel: v jeho mysli trvalo císařství východní dále, jenom že mělo po r. 800. na západě druha sobě rovného, kterého už od r. 476. bylo prosto. Papež tedy zřízením císařství západořímského neublížil císařům cařihradským; nebyloť císařství východní na západ přeloženo (translatio imperii ab oriente in occidentem), nýbrž bylo císařsví západní, které r. 476. zaniklo, znovu zřízeno (renovatio imperii, tak že poměry nastaly takové, jaké byly po smrti Theodosiově (r. 395.). — Ovšem, že po r. 800. zraky křesťanstva se obracely skoro výlučně na západ a věci se měly tak, jakoby existovalo jediné císařství západořímské a mělo v moci „imperium mundi“ celé: ale touto nevšímavostí k východu nejsou vinni papežové, nýbrž jediné císařové východní sami ve své zlovůli a nedbalosti.

Císařství západořímské je tedy obnoveno. V jakém poměru je nový císař k papeži? Jakých práv od něho nabyl, jaké má k němu a k církvi povinnosti?

---

[1]) *Pertz*, M. G. h. III. p. 521 sq. *Phillips*, l. c. str. 93.

[2]) Chronic. Moiss. v *Pertz*. M. G. h. I. p. 305. sq.

Dříve, nežli otázky tyto zodpovíme, pokládáme za nezbytno předeslati několik slov o významě a úřadu „patriciův.“

Patricius byl náměstkem císařovým; bylať mu v říši svěřena moc po císaři největší. To dokazují četné příklady v dějinách: tak Aëtius, který byl patriciem císařovny Placidie, s titulem patricia dostal také moc v říši nejvyšší, tak i Asparius titulem patricia nabyl moci a důstojnosti po císaři Lvovi Thrackém nejvyšší; proto také Odoaker, mečem dobyv sobě vlády nad Italií, vyžádal si na obou císařích, západním (Nepotovi) i východním (Zenonovi) titul patricia, aby ospravedlnil před lidem svou vládu; a že Karel Vel. jako patricius byl toliko náměstkem císaře východního, dokazuje ta okolnost, že po korunovaci (25. prosince r. 800.) už se nikdy nepodepisoval „patricius“,[1] jsa si vědom, že, stav se císařem, přestal býti pouhým náměstkem císařovým.

Že patriciové byli toliko náměstky císařovými, patrno také z počínání císařů východních. Dokud byli Pipin a Karel toliko patricii, nenamítali mnoho proti tomu, poněvadž podobně, jako jim papež ustanovil náměstky, Pipina a Karla, tak si sami už dříve ustanovili Odoakra, Chlodvíka a j.: ale od vánoc r. 800. zaznívá z Cařihradu protest na protest, a když všecky protesty nic nepomáhají, nastává rozmrzelost řeckého dvora proti papežské stolici taková, že propast, která se mezi oběma rozevřela za této příležitosti, nikdy už se docela nepřeklenula. Liudprand, biskup Kremonský, který právě jako císařský vyslanec dlel v Cařihradě, když poslové papežští donesli list císaři řeckému Nikeforovi, v němžto jej papež nazývá císařem řeckým a vyzývá, aby uzavřel přátelství s jeho milovaným císařem římským, píše o té rozhořčenosti takto: „Podnes nepochopuji, že to slovo a ten titul (císař řecký) posla papežského nepřivedly na šibenici. Řekové proklínali moře a divili se mu, že sneslo takovou obludu (posla římského) a nepohltilo raději lodi. ‚Barbar,‘ zvolali, ‚bídný človíček v Římě, odvážil se všeobecného (!)... a jediného (!) římského císaře nazvati císařem řeckým! Ó nebe! ó země! ó moře! atd.‘“[2]

Jméno patricius tedy znamená náměstka císařova. Od r. 754. měli býti Karlovci patricii, náměstky císaře východního. A v čem ho měli zastupovati?

---

[1] Okolnost tato bývá málo povšimnuta; a přece bez patrného významu nebyla, když ji všichni souvěcí dějepiscové s důrazem podotýkají slovy: dempto patricii nomine (ablato patricii nomine) inde imperator et Augustus est appellatus. Srv. *Pertz* M. G. h. I, 259, 352 a j.

[2] *Pertz* M. G. h. III., 357.

Nejsvětější a proto nejpřednější povinností křesťanského císaře jest ochraňovati církve: křesťanský císař má to pokládati za povinnost, která mu řádem přirozeným jest uložena; vždyť od Boha obdržel moc svou, nechť tedy mocí od Boha přijatou především díla Božího, církve jeho, chrání.

Ale císařové cařihradští tohoto předního úkolu svého nedbali, a proto papež Štěpán III. ustanovil jim v něm náměstka. Měli tedy Karlovci jako patriciové býti ochránci církve. Jak ochránci pak měli:

1. hájiti autority církevní a duchovenstva proti jejich nepřátelům; bdíti nad zachováním ústavy církevní;

2. hmotnými prostředky podporovati zvěstování křesť. víry a pečovati o rozšíření církve Kristovy, do níž dle vůle Boží (Mat. 28, 19) mají všichni lidé vstoupiti;

3. nauku a zásady křesťanské víry ve všech oborech veřejného života prováděti;

4. věřící nabádati a udržovati v poslušnosti k církvi a jejím přikázaním.

Za to pak nabyli také v církvi jistých práv (jako sněmů církevních se súčastňovati a na nich zevnější pořádek udržovati a j.); ale o nějakém právním vlivu jejich na volbu kanonickou, hlavně volbu papeže, nečiní se zmínka.

Oni však byli jmenováni „patricii Romanorum“; ne snad proto, že by se byli stali svrchovanými pány území římského; tím byl papež, a to do r. 754. po právu historickém, a po r. 754., kdy Pipin dal klíče exarchatu Ravenského a Pětiměstí na hrob sv. Petra položiti, novým ještě právním důvodem. Ale nazývali se „patricii Romanorum“ proto, že jim mimo povinnost, chrániti církve, byla uložena jiná ještě povinnost, hájiti obzvláště území římského a obyvatel jeho, a dáno právo, v území tom dávati vojenské rozkazy potřebné na obranu proti nepřátelům jeho zevnějším i vnitřním.

Tolik jsme uznali za potřebí předeslati o patriciích, a zvláště o patriciích římských. Nyní se vraťme ke Karlu Velikému.

I Karel Vel. měl, dokud byl „patricius Romanorum,“ shora uvedené povinnosti a práva. Stav se pak císařem, přestal sice býti patriciem, ale nezřekl se povinností patricijských, nýbrž si umínil s tím větší péčí a svědomitostí je plniti; věděl, že teprve teď jsou naň oči všech obráceny, že má býti všem ostatním knížatům křesťanským v ochraně a úctě k církvi vzorem a příkladem.

Poměr papežův k císaři Karlu Velikému se však přece poněkud změnil. Nabylť Karel světovlády, „imperium mundi.“ Jako císaři byla mu poddána, ne snad poddaností manskou, nýbrž spíše nižším stupněm důstojnosti panovnické, všecka křesťanská knížata světská. Jako světský panovník podléhal mu také papež: a proto musil císaři obvyklou poklonu činiti (adorace); proto od roku 800. římské politické listiny se zároveň datují rokem vlády císařovy; proto bývá od té doby na římských mincích napsáno kromě jména papežova i jméno císařovo. Ano papež Karlovi jako císařovi dal ve svém území také právo, že císařský soudce (missus) byl v Římě nejvyšším soudcem politickým, k němuž se bylo lze i od papežských soudců světských odvolati.[1])

V této příčině patrno, že se práva Karlova rozšířila; také co do volby biskupů dáno mu právo, zvolené potvrzovati. Ale o nějakém jeho právu při volbě papežské nelze z pramenův současných nic stanoviti, poněvadž 1. prameny historické o té věci mlčí a 2. za Karla jakožto císaře stolec papežský ani uprázdněn a proto ani obsazován nebyl. Jelikož však máme zaručené zprávy, že až do Řehoře IV. (827—844) volba papežů císařům západním prostě oznamována byla, můžeme souditi, že Karel většího práva ani neměl, ani si neosoboval, byltť si dobře vědom, že tím, čím je, se stal z vůle Boží jediné apoštolskou stolicí, a ctil papeže příliš, aby jej ve právech jeho omezoval. (P. d.)

O missiích.

Píše *Maximilian Weinberger.*

Vzdělaný svět náš o missiích málo zví. Nestará se o ně, a časopisectvo nenamáhá se příliš, aby zájem pro ně budilo. Nanejvýš nějaký cestovatel neb dobrodruh napíše někdy, že tam a tam byl od missionářů tak a tak přijat, a připojí snad nějaké zprávy o životě a působnosti jejich, zprávy to nevždy lichotivé, ale na štěstí také nevždy pravdivé. Celkem však je zpráv o missiích mimo časopisy náboženské neb jinak odborné velmi málo.

A přece máme tu před sebou veliké dílo kulturní, dílo civilisační, které svědčí o veliké obětovnosti některých vrstev křesťanského člověk-

[1]) Srv. „Libellus de imperatoria potestate in urbe Romana.“ *Pertz*, M. G. h. III., 719. sq.

čenstva, obětovnosti co do majetku i života, tak že nesluší nikterak mlčením ho pomíjeti, zvláště když se obecenstvo udržuje ve stálém údivu nad rozličnými pokroky vzdělanosti, často i víc než pochybnými.

Stať tato chce význam a působnost missií přehledně oceniti. Svědky budou jen zaručené zprávy a události. Nebude lze vyhnouti se zmínkám o missiích jinověrců, kterými však nechci nikterak náboženských sporů rozdmychovati, nýbrž jen ustálené předsudky vyvrátiti.

* * *

Missie jsou tak staré, jako křesťanství. Apoštolé byli pravzory missionářů. Po celý středověk velikáni víry konali dílo missionářské, jednak doma, jednak v cizině. Přeskvělá doba dějin slovanských, obrácení na víru křesťanskou, jest zároveň významným obrázkem missionářským. Soustavná nauková činnost missijní upravena však úředně v době novější.

Roku 1627. papežem Urbanem VIII. založen v Římě ústav řečený propaganda, jehož úkolem jest to, co již jméno jeho naznačuje: šířiti křesťanství. Ku propagandě druží se papežský seminář sv. apoštolů Petra a Pavla, římským knězem Petrem Avanzinim založený a zvláště papežem Piem IX. hojně nadaný. Propaganda a spojený s ní seminář jsou ústavy tak velkolepé, že podobných nenajdeme na celém světě. Do obou přijímají se mladíci všech národův a jazykův, aby na missionáře se vychovávali. Dojemná jest slavnost obou těchto sesterských ústavů, záležející v tom, že chovanci ve své mateřštině konají přiměřené přednášky. Slyšeti při té příležitosti řeči všech končin země, a posluchači zdá se, jakoby se nalézal v Jerusalemě v onu neděli svatodušní, kdy apoštolé osvíceni Duchem sv. mluvili ku přítomným tam cizincům jejich jazyky.

Kromě těchto hlavních missijních ústavů sorganisovány celé společnosti, jejichžto členové v katolických missiích pracují. Jsou to ústavy kněží světských (Collegia saecularia). Sem náleží koleje: anglická v Římě, skotská, irská, kolej pro Spojené obce severoamerické, kolej pro Kanadu, kolej Lyonská, seminář v Milaně, v Paříži a Veroně, papežská kolej pro Albanii, americká kolej neposkvrněného Početí v Lovani, anglická kolej ve Valladolidu, kolej řečená Brignole-Sale v Janově, irská kolej v Paříži, ústřední kolej na ostrově Pulo-Pinangu v Indii, kolej svaté Rodiny v Neapoli, skotská kolej ve Valladolidu, kolej sv. Josefa v Mill-Hillu u Londýna, seminář sv. Josefa a kolej Zjevení Páně v Baltimore a seminář ve Steylu v Hollandsku.

Ústavy řeholní (Collegia Regularium) jsou: Kolej sv. Fidelia z řádu kapucínského v Římě, kolej sv. Isidora irských Františkánů v Římě, kolej irských Augustiánů v Římě a kolej kongregace neposkvrněného Srdce v Scheutveldu u Brusselu.

Pro missie mezi nesjednocenými Řeky jsou v Římě koleje dvě: Collegium Graecorum et Ruthenorum (pro Řeky a Rusíny) a Collegium Leonianum pro Armenis (pro Armeny).

Mimo chovance, jižto ze jmenovaných tuto ústavů jako věrověstcové vycházejí, jsou četní missionáři, kteří různým řádům a náboženským společnostem náležejí. Tyto jsou: Benediktinská společnost missijní v St. Ottilien v Bavorsku, alžírská společnost missijní Bílých otců v a Bílých sester, založená kardinalem Lavigerim, otcové Svatého Ducha a sv. Srdce Marie, kongregace Pallotinů, založená blahoslaveným Janem Pallotim. Trapisté mají kláštery v Anglii, Kanadě, Spojených státech a v Africe. Zámořské missie mají dále Benediktini, Menší bratří s observancí, Františkáni, Lazaristé, Maristé, Oblati neposkvrněného Početí, Passionisté, Salesiáni, řeholníci nejsvětějších srdcí Krista a Marie (Pikpus). O missiích Jesuitů stačí poznámka, že 1600 kněží, 750 školastikův a 1000 bratří tovaryšstva Ježíšova působí slovem, písmem ve všech dílech světa jako missionáři.

Aby missionářům podpory nechybělo, byly založeny rozličné spolky, které missie dílem modlitbou, dílem penězi podporují. V čele stojí spolek Lyonský, jenž v Lyoně a Paříži své ústřední sídlo má. Roční jeho příjmy páčí se na 3—4 miliony franků. Ve Vídni působí týmže směrem spolek Leopoldský, založený r. 1829. Účelem jeho jest podpora missií severoamerických. Missijní spolek sv. Ludvíka v Bavorsku odtrhl se před lety od Lyonského, aby tím vydatněji mohl podporovati missionáře domácí. Důležitý jest spolek sv. dětství Ježíšova. Velikými jeho příjmy živí a vychovávají missionáři tisíce sirotků. V Kolíně nad Rýnem je spolek na podporu ubohých dítek afrických černochů. Kromě jmenovaných zasluhují také zmínky: spolek sv. Františka Xaverského, blahoslaveného Petra Klavera pro černochy v jižní Americe, Severoamerický spolek pro Indiany, Obrázkový spolek pro Čínu a spolek pro Palestinu.

Také protestantismus má nyní své missie. Z počátku protestanté na missie vůbec nepomýšleli; celé století uplynulo, nežli jim napadlo, že rozšiřování víry mezi pohany je podstatným úkolem církve Kristovy. Omlouvali se říkajíce, že mají okolo sebe dosti modloslužebníků (katolíků), jež obraceti třeba. Konečně zahanbeni plodnou činností církve katolické,

která právě za nejprudších bouří náboženských se domohla v Assii a Americe ohromných úspěchů, jali se vysílati své missionáře do zemí zámořských.

Z počátku byla missijní činnost protestantismu pouze negativní: bořili, co byli katolíci vystavěli. Protestantské státy, které tehdy měly moc námořní, jako Anglie a Hollandsko, ničily katolické osady, bořily katolické kostely, zaháněly katolické missionáře a nutily obrácené již domorodce, aby přijali vyznání protestantské. O poučování a obracení na víru v pravém slova smyslu nebylo řeči; tím se obírali toliko jednotlivci. Větší důležitosti nabyly protestantské missie teprve po francouzské revoluci. Toho času odložil totiž protestantismus surového, násilného ducha, jakým dosud byl ovládán. Jmenovitě Anglie, stavši se světovou mocí námořní a zabravši nesmírná území v jiných dílech světa, jala se zakládati také missie. Příkladu Anglie následovali protestanté v Německu, Nizozemí, Hollandsku, Dansku, Švedsku a severní Americe. Za příkladem církve katolické zakládány missijní ústavy a společnosti a brzy na to vidíme protestantské věrověsty působiti ve všech dílech světa.

Protestantských společností missijních je celkem 100 a příjmy jejich páčí se na ročních 60 milionů franků. Nejdůležitější a nejrozšířenější jsou společnosti anglické, americké a německé. V čele jejich stojí missijní společnost biblická, založená r. 1804. Jejím účelem je šířiti Písmo sv., a to bez poznámek a vysvětlivek, mezi jinověrci a pohany, ano i mezi vlastními souvěrci. Její vlastí jest Anglie, zakladatelé i kazatelé Tomáš Charles a Josef Hughes. Z Anglie rozšířila se po všech dílech světa a má nyní ve všech zemích své filialky. Přičiněním biblických společností bylo Písmo sv. přeloženo do 200 řečí a nářečí ponejprv, všech překladů je okolo 341. Českých exemplářů dílem prodalo se, dílem rozdalo 428.222. Počet všech výtiskův od různých společností biblických za tohoto století po světě rozšířených páčí se na 130 milionů.

Činnost protestantských společností missijních je dvojí: mezi protestantskými osadníky v jiných dílech světa a mezi jinověrci a pohany. Kdekoli se protestantští vystěhovalci usazovali, tam následovali za nimi i protestantští kazatelé a zakládali duchovní správu mezi obyvatelstvem již křesťanským. Nápadno, že, kdekoli se protestantští kolonisté usadili, původní obyvatelstvo nemilosrdně bylo vyhubeno. Tak se stalo v Americe, Australii a jinde. Vše, co se v této příčině vytýká Španělům v Americe, jest nepatrné vzhledem k tomu,

čeho se na domorodcích dopouštěli osadníci protestantští, najmě Angličané. Ostatně ujímali se v osadách španělských domorodého obyvatelstva srdnatí a obětaví biskupové i kněží a nepřestávali poukazovati španělským místodržitelům a úředníkům na jejich povinnosti k podrobeným, zatím co protestantští kazatelé nemajíce ani dostatečné horlivosti a odvahy, ani patřičné úcty a vážnosti u úřednictva pro utiskované domorodce nic nemohli činiti. Tak se stalo, že v katolické Americe na 40 milionů domorodců zachráněno a skoro vesměs na víru křesťanskou obráceno bylo, kdežto v protestantské části Ameriky 3 miliony praobyvatel až na nepatrné zbytky byly vyhubeny.

Druhý způsob missionářského působení protestantů mimo osady má za účel obraceti jinověrce: katolíky, pravoslavné, židy a pohany. Není křesťanské, jmenovitě katolické země, kde by protestantismus neměl svých náhončích. Svým časem usilováno velmi o „obrácení“ Italie, Španělska a Portugalska, Francie a v poslední době i Rakouska. Co chvíle objeví se v kraji třebas ryze katolickém protestantský kočovní kazatel, rozdává bible, zavádí soukromé pobožnosti, koná přednášky, káže a poučuje. Z počátku jest obsah kázaní a přednášek bezbarvý, teprve později vyklube se ze všeho některá protestantská sekta. Takovými náhončími je katolické Irsko téměř zaplaveno.[1])

Nápadno, že svým hlavním cílem zvolil si protestantismus střed katolicismu: Řím. „Všecky egyptské nestvůry,“ praví se v jisté francouzské truchlohře, „mají své chrámy v Římě.“ Na tato slova si člověk vzpomene, vidí-li horlivost, s jakou každá protestantská sekta a sektička se snaží, aby si v Římě nějaký chrámeček pořídila, jakoby tím na mateřské půdě katolicismu vítězný prapor zarazila a Bůh ví jaké vítězoslávy dosáhla. Právě v tyto dni otevřeli tam svůj „chrám“ zednáři; Methodisté svůj dostavují; Valdenští mají dávno již svou obec a kapli v Římě, a nyní přichází 80 Angličanův, aby jako deputace baptistických obcí posvěcení baptistického kostela na náměstí sv. Vavřince byli přítomni. Anglikáni mají svůj kostel před branou del Popolo (porta del Popolo); v jisté nové ulici na Viminalu pracuje se pilně o stavbě kostelíčka v gotickém slohu — Bůh ví pro jakou rozdivnou sektu — „a při tom všem člověk nechápe potřeby, zakládati obce bez občanův a účelu, katolickému Římu na odiv stavěti bezmeznou rozštěpenost protestantismu.“ — Tak píše nikoli nějaký list „ultramontanní,“ ale liberalní „Augsburger allgemeine Zeitung“ (příloha 24. března 1875, str. 1292). Ejhle! Obce bez občanův a důkaz

[1]) V Brně na př. pamatuji se na dva takové případy.

bezmezné rozštěpenosti — toť ovoce protestantských missií v Římě a zajisté i všude jinde!

V časopise Times Mail vypravuje jistý dopisovatel z Neapole toto:

„Byl jsem onehdy svědkem zajímavého divadla. Chodníky a sady na nábřeží byly téměř pokryty papírem a zametač ulic měl co dělat, aby papírové smetí uklidil. Výjev ten opakoval se den ze dne; přes to bylo následujícího dne zase všechno plno papíru. Zvědavostí puzen zvedl jsem několik listů; na každém byl vytištěn úryvek z Nového Zákona. Pátral jsem dále. Na blízku stály dvě boudy; v jedné byly na prodej vyloženy bible, v druhé rozdávaly se zdarma traktaty z Nového Zákona. U této boudy stál zástup lidí, a každý dostal potištěných listů kolik chtěl. Ten den se jich rozdalo 7000. Průměrně rozdá se jich denně 2000. Lazaroni prodávají listy jako starý papír. Totéž děje se s biblemi. Co chvíle slyšeti hlasy: „Zde letí sv. Lukáš, zde sv. Marek atd.“ — Tak se obracejí Vlachové na pravou víru, a John Bull (Angličan) všecek šťasten nad tak skvělým úspěchem věnuje tisíce za tím účelem, aby novými a novými zásobami biblí modloslužební papeženci na pravou cestu přiváděni byli!

V letech osmdesátých stál v Dublíně před soudem protestantský duchovní Tomáš Scott. Byl obžalován, že zpronevěřil peníze, které byly určeny na podporu katolických kněží odpadlíků. Vyšetřováním se zjistilo, že peníze, které měly katolické kněze lákati k odpadlictví, vynakládal na rozšiřování protestantských spisův a traktatů. Často posílal traktaty jím samým sepsané na všecky korunované hlavy v Evropě, ano i na papeže. Také způsob hlásati evangelium!

Nejvíc mají protestanté namířeno na katolické Irsko. V Anglii je zvláštní spolek, jehož výhradním účelem je „obrácení“ Irska. Tisíce biblí a náboženských brošurek vyváží se ročně do Irska a ohromné summy peněz posílají se zmíněnému spolku. A přece skoro nadarmo. Vrchní dozorce protestantských missií irských, John Vates, zajel si před několika roky na západní irské pobřeží, aby se osobně o stavu a úspěchu tamnější missie přesvědčil. Svou cestu popsal obšírně a uveřejnil v několika anglických časopisech. Mimo jiné píše:

„Cestoval jsem Konemarou (západním pobřežím irským), abych seznal činnost irské missijní společnosti na obrácení irských katolíků. Za ten čas nenalezl jsem ani jediného Irčana, jenž by se byl bona fide stal protestantem, a jsem pevně přesvědčen, že tam vůbec není nikoho bona fide obráceného. Obráceným bona fide míním totiž toho, kdo jediné z náboženského přesvědčení a nikoli ze světských pohnutek,

jako jsou: peníze, výhodná služba, dary, pokrm, oděv atd., víry své se vzdal a jiné se přidržel . . . .“

„Konemara je krajina drsná a divoká, sám kopec a jezero. Tu a tam viděti úzké pruhy orné půdy, ze kterých pernou, namáhavou prací dobývá si Irčan vezdejšího chleba. Obyvatelstvo je velmi řídké a většina bydlí v bídných chatách, jež lidským příbytkům sotva se podobají. Tento okres zvolila si tedy irská missijní společnost se svým ročním příjmem 460.000 marek za své působiště; tam mezi ubohé obyvatelstvo vštípila svou missii, aby těžíc z jeho chudoby odvracela je od víry po otcích zděděné . . . .“

Po té odhaluje John Vates nemilosrdně nepřístojnosti, jichž se náhončí zmíněné společnosti na chudém obyvatelstvu dopouštějí a dokládá: „Nebylo by lépe, kdyby společnost, či vlastně její oklamaní členové a přispívatelé nechávajíce nešťastné obyvatele konemarské na pokoji, své ohromné příjmy raději vynakládali na to, aby doma postavili hráz neřestem a nepravostem, jež je obklopují, nesrovnávalo by se to mnohem více s předpisy oné svaté knihy (Písma sv.), na kterou se stále odvolávají?“ (P. d.)

Česká otázka a reformace.

Píše *J. Svozil.*

Stopujeme-li snahy a cíle reformatorů, přijdeme nejsnáze na kořeny, z nichž vyrostly. Pozorujeme-li, proti čemu vystupovali, poznáme alespoň z části příčiny, které je přiměly k odporu proti stávajícímu řádu. Než neméně padnou tu na váhu poměry, v nichž reformatoři žili a okolnosti, za nichž vystupovali, snahy vedlejší, které s opravou v církvi neměly vlastně co dělat. Všichni reformatoři měli něco společného, bojovali namnoze za stejnými cíli — ale boj svůj vedli dle osobní povahy a povahy své doby; na to nelze zapomínati. Jen tím způsobem najdeme všecky pohnutky jejich myšlení a jednání.

Správný dotaz prý je polovicí výzkumu; tedy napřed několik otázek.

První a pro nás nejdůležitější je, proč vůbec vznikla reformace, odkud se vzala ona všeobecná touha po opravách; proč dostaly se tyto tužby do dvou různých směrů — církevního a proticírkevního? Na tomto posledním jest zatím přestati.

Potom položíme si ještě některé podrobnější otázky. — Proč bylo všem reformatorům společno zjednodušení obřadův, odstranění úcty ostatkův a svatých vůbec, nebo proč stáli aspoň o její omezení? Proč žádali zrušení odpustků, proč odstranění jmění církevního? Proč vystupovali proti autoritě a moci papežské, proč kázali nedbati klateb? Jakou asi měli příčinu, když kladli důraz na autoritu Písma, podceňujíce nebo dokonce zamítajíce ústní podání? Co je pohnulo k tomu, aby žádali stavování hříchů smrtelných i mocí, proč dovolávali se větší svobody ve věcech víry, proč přeli se o to, zda je oprávněno zákona Božího hájiti brannou, hmotnou mocí?

Snad přeceňovali autoritu a obsažnost Písma jen proto, aby snáze dokázali své učení? Anebo byla za jejich doby přeceňována autorita tradice, přílišná váha kladena na mínění toho kterého doktora?

Kázali snad nedbati klateb jen proto, aby se jim sami nepotřebovali podrobovati, či též proto, že jich bylo nadužíváno? Omezovali a potírali moc papežskou jen ze vzdorovitosti a pýchy, či snad že skutečně nebyla řádně vykonávána některými nositeli?

Kázali zabrati statky církevní snad jen z toho důvodu, aby se zavděčili mocným tohoto světa, anebo namnoze proto, že považovali je za příčinu zlořádů, rostoucích čím dál hojnější měrou?

Takových otázek mohli bychom si položiti celou řadu, ale všecky bychom mohli shrnouti v jednu: Vystupovali reformatoři jen z pýchy, jen z egoismu ať už hmotného či pouze duchového, a neměli snad také opravdových, mravních cílův a tedy i pohnutek?

Při tom se ovšem namane také otázka: Vystupovali správně — aspoň dle svých idejí, zůstali pracovníky skutečně jen pro opravu v církvi — anebo měli ještě jiné cíle, jiné ideje? Vystupovali vědomě pro to, co my nyní nazýváme svobodou vědomí, byla tato svoboda stežejnou pravdou jejich soustav anebo jen prostředkem sebezachování?

Na tyto otázky odpoví nám dílem úvaha o všeobecných poměrech věků předreformačních, dílem průběh a rozvoj poměrů českých v dobách husitských.

* * *

Církev, dílo božské, království, které není z tohoto světa, je přece jen na tomto světě, je založeno pro lidi. Proto mnoho a mnoho v ní ponecháno práci lidské, není to nic více a nic méně, než praktické provedení zásad Kristových. Při stejných zásadách může býti zřízení, forma různá, lepší nebo špatnější. Může tu dojíti i k tomu, že zřízení samo přivede mnohé v odpor se zásadami toho učení, na kterém zřízení

samo spočívá, a odpor ten může býti větší nebo menší; vnitřní život může trpěti nejvíce právě za největšího rozkvětu dané formy. Je to možno?

Nejvíce nářků na zkázu v církvi slyšíme právě v době, kdy si církev dobyla v pravém a plném slova smyslu nadvlády nad celým kulturním světem. Kde byl zárodek tohoto stavu, tohoto „rozkladu?“

Je tuším třeba sestoupiti hluboko do středověku, ba až k samým počátkům křesťanství. Církev Kristova zvítězila svojí mravní silou, svou láskou křesťanskou, která nezná rozdílu národů v tom smyslu, že by ten aneb onen měl právo na nějaké přednosti, která v každém vidí předně a hlavně jen duši, za niž Syn Boží prolil svou krev. Víra hory přenášející, víra prostá a přece tak hluboká, tak vroucí, pronikla skrz na skrz vyznavače své v dobách prvotních. A právě přednosti života křesťanského vábily stále a stále více duchů ku přijetí nauky Kristovy. Padl pohanský Řím — a na jeho místo vstoupil Řím nový — věčné město se obrodilo. Přišla doba úchvatných podniků, doba obrácení se národů k víře v Beránka, jenž snímá těžkosti světa. Jsou to výjevy uchvacující svou velkolepostí a rychlostí zvláště u národů romanských a germanských, ano částečně i slovanských, ač u těchto byl postup většinou poznenáhlejší, a tedy i přirozenější.

Ale není radost naše z náhlého obratu ničím zkalena, o šíření víry mečem ani nemluvíc? Nebyla právě tato rychlost překážkou opravdovosti? Mělo pak křesťanství dosti kdy přeměniti cele život pohanský, aby jako kvas proniklo všecky záhyby lidského nitra, v němž tak hluboce tkvěly zásady života duševního? Nenasvědčuje tomu ani život vyšších tříd římských, ani život velmožův a králů franckých.

Evropa obláčela se i v nové útvary politické na základě křesťanství, ale divokými boji. Vznikaly nové řády společenské, jež křesťanství ctily jako nejvyšší statek, ale neuměly se jím dobře říditi. O tom svědčí celá soustava lenní, feudalismus, jak se právě dějinně ustálil, o tom svědčí i dějiny poddaného, robotného lidu, o tom svědčí mnohé přežitky z dřívějších zřízení, „soudy Boží“ a jiné jim podobné.

Nebylo to ani tak vinou jednotlivých šiřitelů náboženství, jako vůbec povahy lidské, která ráda uznává přednosti a vznešenost pravd, aniž by se jim však dovedla cele oddati, když to překáží jejím libůstkám, její lásce k vlastnímu já. Hraje tu velkou úlohu ono tolikráte již opakované video meliora proboque, deteriora sequor — poznávám a uznávám, co lepšího, a přece následuji horšího.

Církev, křesťanství bylo zakladatelem nové společnosti; vzájemný poměr této společnosti a církve byl tedy důvěrný, bylo to úzké spojení obou. Podporoval druh druha, druh druhu dával v uznání za podporu, v odměnu za přátelství různá práva; vzniklo tak právo patronatní, vznikly církevní državy. Státy potřebovaly církve, potřebovaly kněží — jediné téměř vzdělané třídy — neboť církev stala se téměř výhradně nositelkou kultury. Ale právě to bylo zavdy na úkor životu v pravdě kněžskému. Kněz politik, kněz dvořan byl by potřeboval povahy nad míru pevné, aby odolal vlivu prostředí, ve kterém žil. Těžko plouti proti proudu; tak vysvětlíme si, že mohli býti časem i kněží údy spolků, mravně nad míru a víru zvrhlých. K podobným koncům vedlo bohatství. Kněží ve službách osvědčení odměňováni bohatě, bohatě nadávána obročí, kostely — ovšem, že vždy z úmyslů nejlepších, z pravé zbožnosti. Ale pravdou je a zůstane vždy, že snáze projde lano uchem jehly, než boháč cestou zásad Kristových — bohatství mnohé zpovrchňuje, poskytujíc jim i času i prostředkův, aby holdovali svým choutkám, svým přáním.

Brzy však stalo se jmění církve kamenem úrazu pro mnohé. Lid chudnul tíhou poddanství, páni chudli přepychem, rozmařilostí, ubývalo jmění i hlavám korunovaným, nebylo odkud hraditi potřeby vládní; jmění církevní stálo nedotknuté, zachovalé. Právo patronatní, poměr vasala k pánu dovoloval mnoho přehmatů, dovoloval časem i prodej obročí tomu, kdo nejvíce nabízel. Ale jmění to budilo i závist a lakotné choutky některých, a budilo odpor také u těch, kdož hlouběji se zabrali do přemítání o evangelické chudobě. Vidíme to ve sporech Minoritů, vidíme to na Fraticellích, na Cesenovi, na Valdenských, ale vidíme to i u mužů, kteří dovedli zůstati v mezích církví vytčených a kteří právě pomocí její užili na uskutečnění svých idejí, jako sv. František z Assisi. O jmění církevní, o majetkovou otázku točily se pak spory mnoho a mnoho věků, točily se za reformatorův — a dosud ještě není otázka ta rozřešena.

Zajímavo jest ostatně také, jak utvářily se poměry mezi mocí církevní a státy, mezi papeži a císaři, kteří byli vlastně po celý středověk repraesentanty těchto mocí. Moci jejich již svou přirozeností byly tak zřízeny, že jedna druhou měla omezovati, udržovati v pravé míře. Jakási rivalita musila se tedy záhy jeviti, a jevila se již za císařů východořímských hned po Konstantinovi značně. — Stačí zmíniti jen Constanta, jemuž odpíral Hosius.

Většího vlivu nabyla tato vzájemná rivalita za císařů po Karlu Velikém. Jeden ovčinec a jeden pastýř, bylo cílem církve. Ale Kristus

měl dva meče, světský — a náboženský — tento patří papeži, onen císaři. Ti dva jsou povoláni utvořiti jeden ovčinec. Tak z příčin náboženských i politických pojata znova pevně starořímská idea o universalní monarchii. Ač idea sama o sobě by nebyla špatna, stala se neštěstím církve. To asi měl na mysli Palacký, když napsal: „Hierarchie římská rozhodujíc o pravdě a bludu, chránila tím a udržovala spolu jednotu církve; i musíť uznáno býti za štěstí pro národy, že v jednotě té ujímal a živil se pocit společného příbuzenství, co jedné veliké rodiny, podrobené jedné a téže autoritě a stejným zákonům. Kéž by jen tvořící se theokratie církevní byla uměla lépe uvarovati se staré panovačnosti římské a cest při moci světské obyčejných.“ (III. 9.)

Císař stal se osobou posvátnou, ale ve mnohem vyšším stupni než všichni ostatní panovníci, dostal mnoho práv církevních, z nichž téměř nejdůležitějším byl vliv na volbu papežovu, jenž se často rovnal potvrzení, ba někdy i jmenování. Bylo třeba, aby byl idealem člověka křesťana, aby byl mohl užívati správně svých výsad, které právě tak jako při právu patronatním mohly by se považovati jaksi za přenesení práv z lidu na jednotlivce, repraesentanty lidu.

Obě moci byly by působily velmi blahodárně vzájemně se omezujíce a doplňujíce, kdyby nebyly vykračovaly ze svých mezí. Vždyť již oddělení moci světské od církevní bylo ohromnou vymožeností středověku, velikou jeho předností před starověkem.

Ale často porobovala jedna moc druhou a ještě častěji tato onu; ať již ta či ona byla na vrchu, zvrhovala se snaha po universalní monarchii v uniformování, v jednotvárnost, jíž tak různě vytvářené lidstvo nesnese a snésti nemůže. Odtud také odpor proti církvi mocné, mocné i politicky, snažící se založiti vládu theokratickou. Je to, dovoleno-li tak mluviti, spor idejí federalistických s přílišným centralismem. Tento centralismus vedl mnohé později k učení o dvojím meči v rukou papežových.

Tu nebylo možno, aby blahodárně působila ona nejistota, následkem níž nebyl žádný panovník jist, zda poddaní jeho nebudou sproštěni klatbou slibu věrnosti a poslušnosti také z příčin politických.

K bojům takovým zavdával velmi často příležitost právě církevní stát, jenž zaváděl některé papeže na pole čiré politiky. Papež a král — v jakém stojí poměru ku králům ostatním? Jako papež je jejich hlavou, jejich představeným, zdaž také i jako král? Právě tato otázka hrála nejdůležitější roli, ji řešil celý středověk, ji dědictvím ponechal ještě i věku našemu.

Dosti snad je to patrno, vzpomeneme-li si jen na Filipa IV. Sličného a Bonifáce VIII., na Jana Bezzemka, Ludvíka Bavora, Velfy a Ghibelliny, na boje Jiřího z Poděbrad, ano i zápas Přemysla Otakara I. s biskupem Ondřejem, na alliance Julia II. a na křížovou výpravu Jana XXIII. proti Ladislavu Neapolskému i na mocné rozhodování králů z rodu saského.

I ve vlastním životě náboženském byly některé prvky, které přispěly ku vzniku reformace. K těm asi možno čítati také nakládání s kacíři. Pojem samospasitelné církve byl vykládán příliš široce, a z toho plynulo ono přesvědčení, že lze i mocí odvraceti od bludů ve víře, jak již i sv. Augustin nastiňoval, takto asi dovozuje: tak jako nenecháš člověka, chtějícího se vrhnouti v propast, provésti svou — tak nemůžeš nechat zahynouti bratra svého duševně, i když jsi nucen užiti moci. Zcela správně a důsledně, ale pro lidskou moc výkonnou příliš neurčitě, aby se nedostavily přehmaty!

K tomu pak zůstal lid namnoze při obrazích, jimiž mu podáváno nové učení; tím se stalo, že pojem Boha byl příliš antropomorfistický, a z toho pak plynula i jiná zla. (Schell, Die göttliche Wahrheit des Christenthums I.) Z toho snad vysvětlíme si někdy a místy skutečně přepjaté ctění svatých a ostatků, jakož i udělování odpustků, jež takto i všeobecné sněmy, na př. Lateranský IV. zakazovaly, anebo aspoň silně omezovaly. Úmysly nebyly jistě původně špatné; uznávána slabost a nedostatečnost lidská, jež překáží nám, abychom dosti činili za všecky své skutky zákonu Božímu odporné; proto dávány odpustky, proto lidé slabí utíkali se k silnějším bojovníkům, kteří již mohli říci se sv. Pavlem: „Dobrý boj jsem bojoval . . . .," proto ctěny mnohdy až tklivě jejich ostatky. Že časem se jich užívalo přes míru, že příliš mnoho kladeno důvěry ve svaté, vlastně že zapomínáno pak, že přímluva sama bez vlastních skutků nestačí, jest jen přirozeno. Odtud také asi všechny přehmaty, které se dály v té příčině. Ovšem přičinilo tu pak lidské sobectví ještě leccos svého, užíváno odpustků na získání peněz k účelům ne vždy čistě církevním a ryzím. — Je také přirozeno, že lidé ne právě nejlepší utíkají se k mimořádným prostředkům na shlazení své viny, k prostředkům, které se jim zdají býti výhodnějšími a pohodlnějšími než skutečné vnitřní obrácení, zapomínajíce snadno a rádi, že ony bez tohoto nejsou pranic platny. Takoví jsou již lidé.

Ani postavení kněžstva nebylo bez vlivu. Kněžstvo mělo do té doby v rukou vládu, aspoň veliký vliv na ni, církev sama měla v rukou i prameny vyšší vzdělanosti, vysoké školy. Časem však rostl počet

vzdělaných laiků — nastala řevnivost. Jednotná, vše ovládající moc církve stala se nenáviděnou, zvláště když přiházely se některé výstřednosti, když na mnohých universitách předpisoval se směr do podrobností. Toho člověk žádný nesnese na dlouho.

Zda konečně k tomuto k jakémusi odcizení mezi obojím stavem a zvláště od lidu nepřispělo také omezení práv lidových při volbě čekatelů na kněžství, je dosud nerozhodnutou otázkou.

Oleje do ohně přiléváno ovšem rostoucí nevázaností mravů. K té, mimo jiné, přispělo jistě také obnovené studium starověku.

Toť jen velmi nedostatečný nástin vzdálenějších příčin reformace, ale kořenných. Snaha po všeobecné, jaksi uniformující theokracii se strany jedné, snaha po všeobecném císařství, a když to bylo nemožno, po ovládnutí církve státem, snahy vymanění jednotlivcův (i když jednotlivci byly tu celé národy) z onoho centralismu, nepochopení nebo přeceňování některých věcí a přes míru jdoucí splétání moci politické s náboženskou a tím tuhá vláda i nad smýšlením, zlořády vzniklé z přehmatů těch, kdož měli s obou stran dbáti nad zachováním rovnováhy, šířící se zkáza mravní a úpadek filosofie scholastické, toť jsou po našem mínění ony příčiny. Bylo by asi možno shrnouti je krátce ve slova: Nové doby žádaly nových útvarů, žádaly změnu řádů společenských a církevních, změnu i na poli bádání. Staré soustavy docházely, nové nevyvíjely se tak rychle, jak by si mnozí byli přáli, proto tolik vření, proto tolik bojův, odtud hlavně volání po nápravě, jaké v tak mohutná a velkolepá díla i katolických mystiků se vtělilo.

Tolik všeobecně — nyní přikročme ku zvláštnímu vylíčení poměrů zrovna před reformací českou. Jimi osvětlí se snad ještě lecco z dříve už pověděného, nebo aspoň doplní. (P. d.)

Kritika literatury pro mládež.

J. Horský.

I.

Kdo jen poněkud se obírá literaturou pro mládež, dojista zastaví se u otázky: V jakém poměru jeví se tu kritika k literarní produkci? Nazývá-li se kritika a je-li vskutku svědomím literatury, pak měla by literatura pro mládež svědomí velmi chatrné, neboť dosavadní kritika i proti mírným požadavkům literarním nemůže nikterak vyhověti.

Naší veřejnosti není to neznámo, nezřídka slyšíme oprávněné stesky na mělkou literarní tvorbu pro mládež a volání po přísnější kritice. Ale nikde se nedočítáme, že by nároky na literaturu i kritiku přesněji byly stanoveny. Jako literarní produkce žila dosud na volné širé prostoře, kde nebylo ani vlády ani mezí, kde vše neomezeně bujelo až k nebesům, tak ani kritiky nikdo nevedl, aby odvážiti se mohla vlády a vlivu. Všecko to, co posavad úhrnem nazývalo se kritikou, živořilo jako nedochůdče, zastrčené do nejzadnějších koutů časopiseckých, trpěné pouze z milosti jako zbytečný přívěsek, sloužící někdy pouze k užitku pana nakladatele, který časopis vydává.

Tato kritika bez principů, bez základu vědeckého, bez intencí po výtce uměleckých, bez rozhledu po literatuře vůbec, bez vědomí svého úkolu, musila ovšem zůstati zákrskem i v době, kdy kritika slovesného umění vystoupila jinak progressivně v před, a to s nároky na samostatnou vědeckou disciplinu, plna bohatých a mocných vlivů na vývoj literatury.

Podstatnou příčinou nedostatku kritiky byla předem nízká a plochá úroveň běžné produkce literatury pro mládež. Do této oblasti, kde bylo málo vážnosti a ceny, neodvážil by se povolaný kritik bez ujmy na své reputaci; zde bylo i nepatrně skutečného umění, jež by vyvolávalo uměleckou činnost kritickou. Odečteme-li některé okamžikové zjevy, nenajdeme na poli kritiky dětské literatury ani jediného jména, jež by značilo více, nežli prázdný zvuk.

Pokusy o soustavnější kritiku činí se poslední dobou se strany „Dědictví Komenského“ v Praze. Avšak jak viděti z „Ped. Rozhledův,“ organu téhož spolku, jsou to pokusy s nároky dosti skrovnými a dlužno je zaznamenati jako pouhý přechod ku kritice s požadavky stupňovanějšími.

Pokusy o kritiku vyvolává nynější expanse dětské literatury, její nedozírná šířka. Proto snahy po kritice nesou se na prvém místě k revisi, obsáhnutí celé literatury, k orientaci. Dobře se vyciťuje, jak dosavadní kritika ani po této kvantitativní stránce nevyhovovala. Jaký nepoměr tu existuje, vysvitne dobře z těchto dat:

Vycházejí následující dětské sbírky: Besedy mládeže — Bibliotheka mládeže — Bibliotheka mládeže studující — Bibliotheka pro mládež dospělejší — Bibliotheka zábavných spisů — České spisy pro mládež — Dětská knihovna — Dědictví maličkých — Divadlo s loutkami — Knižnice „Květů mládeže“ — Kytice — Malá knihovna — Nejlacinější knihovna pro mládež — Perličky mládeže československé — Pohádkové večery — Pokladnice mládeže — Povídky z dalekých krajů — První Moravská obrázková knihovna pro českou mládež — Růžová knihovna — Sbírka spisů pro mládež vynikajících českých spisovatelů — Sbírka ušlechtilých povídek pro mládež — Sbírka ušlechtilých

spisů pro mládež — Spisy pro mládež — Světozor české mládeže — Urbánkova Ústřední knihovna pro českou mládež — Vilímkova Knihovna „Malého Čtenáře“ — Vilímkova Knihovna mládeže dospívající — Vlast a svět — Zábavy pro mládež — Zlaté klasy — Z mošničky pohádkové babičky.

Připočtěme k tomu řady ojediněle vydávaných spisův a asi půl tuctu dětských časopisův a učiníme si přiblížný pojem o rozsahu literarní produkce pro mládež. Naproti tomu vizme číselný rozsah kritiky. V roce 1895. přinesly literarních posudků: Národ a Škola 17, Česká Škola 10, Učitel 8, Posel z Budče 5, Beseda Učitelská 5, Pedagogické Rozhledy 4, Hlídka Literarní 47 (!), Obzor 10, Literarní Listy 1.

Nepoměr, jak viděti, je křiklavy. Odtud vysvětlíme si i snahy častěji se ozývající po založení zvláštního listu, jenž by literaturou dětskou výhradně se obíral. Nechci dnes o možnosti a oprávněnosti takového časopisu diskutovati, dojista však dobrou organisací našeho pedagogického časopisectva, zřízením stálých rubrik kritických, dal by se aspoň z velké části nedostatek v této příčině odstraniti. Pozoruhodno jest a příznakem jistých poměrů, že právě pedagogické časopisy méně k literatuře dětské přihlížejí než časopisy jiné, na př. než bývalá „Hlídka Literarní“ a nynější „Hlídka.“ Přímo zaráží, že jediná naše pedagogická revue „Pedagogické Rozhledy,“ tedy list, jenž by kritice v řadě nikoliv poslední měl se věnovati, poměrně nízké číslo posudkův ukazovaly.

Ohromný rozsah dětské literatury dává tušiti i těm, kdož tímto odvětvím se neobírají, že asi poměr kvantity a kvality nebude v pořádku. Na mnohých stranách se také dobře poznává, že nutno již bude postaviti šířící se záplavě jalové produkce pevná hráz, že nynější stav překonán býti musí kritikou přísnější, řeknu přímo přísnou. Stav tento určuje budoucí kritice hned na první pohled její počátečný ráz negativní: dříve vymýcen musí býti ten prales hloží a trní, jež vyssává z naší národní půdy ohromný kapital hmotný a dusí kapital duševní. Dosavadní naše počátky kritických pokusů také tímto negativním směrem se nesou a bude, tuším, velikou zásluhou kritiky, ponese-li se aspoň tímto směrem vytrvale a soustavně po dlouhý ještě čas dále. Tato kritika čistě negativní, postihující a odmítající všecko mdlé a slabé, všecko nedostatečné, všecko nebásnické, ale zhotovované, od dosavadní kritiky blahovolné, kteráž přijímala všecko, co nebylo význačně závadné, bude jen stupněm pokroku ku kritice, která nám bude interpretovati, pronikati a vykládati umělecké literarní dílo.

Tu hned z předu namítnou se nám otázky, na př.: jaké bude východisko kritiky v tomto smyslu, které budou její cíle? Zásadní

hlediska dosavadní kritiky byla ovšem jednoduchá i co nerušilo víry v Boha, potence mravní, co nerušilo úcty k světské vrchnosti a nebylo psáno špatným jazykem, to vše prošlo širokou branou do říše vyvolených. Tedy: víra, mravnost, loyalnost a česká mluvnice byla dosavadní kritika. Logicky vyplývala tu zásada: co není po výtce špatné a zlé, může se přijmouti jako dobré. Byl to pravý opak známé zásady Goetheovy, že jen to nejlepší je pro děti právě dobré.

Kritická dosavadní blahovolnost dá se dobře vyložiti jednak tím, že spisovatelé pro mládež převážnou většinou patří ke stavu učitelskému, v němž časopisy pedagogické mají své jediné odběratelstvo, jednak tím, že kritiku obstarávají namnoze opět spisovatelé pro mládež, kterým nemohlo jíti o přísnější úroveň literarního trhu, kam posílali své vlastní slabé děti. Shledáváme tak, že všecky spory z kritiky vzešlé mají ráz pouze osobní, že jsou to ostré obrany nedůtklivých autorů proti přísnějším, jinak ovšem dosti mírným výtkám. Nescházelo ani hlasů, které kritiku troufale zakřikovaly a vážnější kritickou činnost ztěžovaly. Smutně prosluly v tom ohledu Královy „Učitelské Noviny.“ Ale zdá se, že i v učitelstvu nabývá vrchu mínění kritice příznivější, čímž bychom blížili se době obratu. Doufám, že budoucí doba, a to snad již nejbližší, rozšíří kritice volné pole právě v pedagogickém časopisectvu, kam ona svými cíly patří a jak dalekosáhlý úkol literatury pro mládež přímo vyžaduje. A tu žádoucno bude, aby různé otázky kritiky tohoto oboru literarního diskussí se vyjasnily. K tomu také směřují tyto řádky.

* * *

Hned z předu podotýkám, že do rozsahu pojmu literatury dětské počítám jen díla, nesoucí se sem po stránce umělecké, tedy na př. bajku, povídku, báseň. Nechávám zatím stranou literaturu, která pouze poučuje. Tím vytčen jest i rozsah diskusse. Nevyjímám z oboru kritické činnosti ani poučnou literaturu, ale tu je kritická práce nepoměrně snadnější a posuzovatelské stanovisko jasnější. Jde mi v první řadě o umění literarní, o to umění, místo jehožto svěží rosy podávala se naší mládeži dešťová voda.

Konečně dlužno ještě vytknouti, že mládeží rozumím zde děti do věku jinošského a panenského, tedy onu dobu vývoje lidského, která pod dojmovými vlivy nejplastičtěji utváří nitro duševní.

Četl jsem kdesi, že cenu literarního díla pro děti najisto poznáme, zanechá-li dojem v člověku dospělém; nejednou jsem i slýchal, že nejlepšími kritiky jsou opět děti. V tom tkví dvojí, sice neprecisované,

ale dobře pojatě hledisko kritiky. První vyslovili bychom přesněji: každé dílo pro děti má býti samo o sobě též uměleckým dílem. To jest alfa všech kritických principů, věc sice samozřejmá, ale ne vždy rozuměna. Akcentuji tuto zásadu, poněvadž panovalo bludné domnění, že skutečné umění nemůže sestoupiti tak nízko, aby tvořilo díla, kde vkus dětský, esthetická schopnost teprve se utvářejí; že dílo umělecké vyžaduje již ducha vyspělého, který by je celé pojal a zažil. Proto také asi poesie nahrazována byla na prvních stupních prvky uměleckých forem — rýmem, který měl lahoditi pouze sluchu; odtud ty četné sbírečky „říkanek," „veršíčků," veršovaných mravoučných sentencí a p. Blud vězí v tom, že nevyjasněno, že i umění má své stupně, od velikých a složitých koncepcí až ke kombinacím jednoduchých linií, které pro duši dětskou mají silný emoční ráz. Mezi literaturou pro děti a pro dospělé nemůže býti jiného rozdílu, než stupňového, kvantitativního. Jdeme-li od bohatého vývoje lidské duše zpět až k oné fasi, kdy prvky umění v duši dítěte vyvolávají dojem, najdeme onu psychickou stupnici, kterou projíti má literarní umění pro děti. Jak toto elementarní umění ve svých graduovaných odstínech vypadati má, kritika diktovati ovšem nemůže. To jest věc umělce, který tvoří. Odpovědi k této otázce najdeme již v literaturách, třeba nikoli hojné. Z cizích jmenuji zde aspoň L. N. Tolstého a z naší Vinařického, kterému se některá čísla elementarní poesie podařila. Kritika stanoviti může pouze poměr uměleckého díla k duševním disposicím dítěte. Tím dotkl jsem se druhého stanoviska kritického, stanoviska psychologického. K němu přihlíželo se dosud měrou velmi nepatrnou. Celkem paušalně a dosti povrchně se vytýkalo, ku kterému ze čtyř stupňů dětského věku, nebo ku kterému školnímu roku to ono dílko přísluší. Odtud dále se nepokročilo.

Kritika s tohoto stanoviska bude konkretnou psychologií dětskou, založena na pozorování dětí a na poznání vědeckém, bude vědou o dětech. Tím vytkl jsem její ráz a podstatu vědeckou. Má-li kritika za jeden ze svých cílů povznešení a zvážnění oboru dětské literatury, nemůže s těchto dvou principů sleviti ani vlásku. Jinak zůstane v týchž mělčinách, kde dosud vězí.

Kritika bude tedy analysí, nikoli pouze díla uměleckého, ale psychologickou analysí těch vlivů, jimiž literatura působí v duši dětskou, v její ustrojení citové a rozumové. Problem, jenž jeví se v poměru poesie k nitru dětskému, chceme míti ne-li vyložen, aspoň vyjasněn. Je to důležitý problem, jenž má vysokou cenu při výchově mládeže. Neostýchám se tedy tvrditi — třeba slovný výraz zdáti se bude profanací

skutečných cílů kritiky — že kritika literatury dětské jest vážnou pomůckou pedagogickou.

Tím již také určeno, jak přihlížeti bude nutno kriticky k ideovému obsahu literatury pro mládež. Vyplynou nám tu otázky: v jaký poměr uvádí děti k přírodě, k mravnosti, k společnosti lidské, k společnosti národní? U různých kritiků budou tu hlediska přirozeně různá, jako u různých ethiků jsou různá, připouštím, že svésti tu může kritika boj zásad, ale boj ten bude jen ku prospěchu, bude jen tříbením zásad. Myslím, že sejdeme se všichni na principu, že dětem dlužno již záhy skládati první složky budoucího názoru světového. Nám Čechům na př. tento názor světový jest dán smyslem naší kulturní historie, jejím vývojem a všemi trvajícími národními disposicemi. Nebude tedy tak spornou věcí řešiti záhadu, jak se naše literatura pro mládež má k národnímu výchovu.

Ve stručných rysech pokusil jsem se nastíniti některá hlavní kriteria, která mají kritiku literarní tvorby pro mládež povznésti na stupeň vážné a plodné činnosti. Nová doba, kladouc důraz na přísnější požadavky literatury dětské, musí i kritiku na tento stupeň povýšiti. Článeček můj vyvolaly některé zjevy, na př. ta okolnost, že se poslední dobou o literatuře pro mládež mnoho mluví, ale hlediska kritická hledají jako v mlhách, dojista nevědecky. Opakuje-li se stále s důrazem, aby spisy pro děti psány byly správným jazykem českým, je to pouhým příznakem, že se tak dosud vždycky nedálo, jak svědčí považlivá řada spisků ze školních knihoven právě pro tuto stránku vyloučených, nemůže však tento samozřejmý, prostý požadavek býti nějakým ředidlem vážné kritiky. Tím způsobem místo principů kritických dobrali bychom se k nepřehledné řadě příkazů, na př.: knihy pro mládež neobsahujte žádných urážek Boha, porušení zákona a pod. Také pouhá stylisace požadavku, aby díla pro mládež tvořená byla díly uměleckými, nic mi nepraví, dokud si nevyjasním, že tu jde o jistý stupeň umění a jeho psychologický poměr k dítěti. Toužím, aby řádky moje vzbudily diskussi. Při své dosavadní posuzovatelské práci — kterou, mimochodem řečeno, nedovoluji si nijak ceniti — pociťoval jsem dobře, že nedostává se mi dokonalejšího poučení. Ale toho poučení nalézal jsem v literatuře poskrovnu, tak že nezbývalo mi, než samostatně potřebná kriteria si vypracovati. Snad i jiní potřebu poučení pociťovali a sami přemýšleli — co by diskussi umožnilo. Náčrtek tento jest počátečným článečkem, ku kterému připojiti míním další rozpravy o dětské literatuře.

Světem — k Bohu.

Napsal *R. M. Kobza.*

Si quis dixerit Deum unum et verum, Creatorem et Dominum nostrum, per ea, quae facta sunt, naturali rationis humanae lumine certo cognosci non posse, a. s. — Kdo by tvrdil, že přirozeným světlem rozumu nelze z věcí, které učiněny jsou, poznati jednoho a pravého Boha, Stvořitele a Pána našeho — budiž vyloučen. — Tak hlásá sněm Vatikanský (III. de revel. can. 1.) tvrdě tím, že přirozeným světlem rozumu s jistotou (certo) poznati můžeme i jsoucnost Boží (Deum unum et verum) i poměr všeho tvorstva k Bohu (Deum Creatorem et Dominum).

A i pohanský myslitel Seneca doznává pravdu tu, když píše: Nec natura sine Deo est nec Deus sine natura (Senec. de benef. IV. 8.), což pro účel svůj bychom přeložili: Z přírody souditi můžeme o Bohu Tvůrci a z Boha o stvoření přírody — ovšem jenom v jistém smyslu.

Než, rozhlédneme-li se světem, poznáme, že není skutečně tak, jak by býti mělo a mohlo. Mnozí právě tu pravdu, která se jim téměř vtírá do duše prvním pohledem na Boží přírodu — vydírají opět z duší svých a na její místo staví černou tabuli nevěry a pochybností?

A příčina?

Jsou lidé, kteří zahazují pouto náboženství, aby jim nepřekáželo v nevázaném živobytí.

Jsou však i lidé jiného zrna. Ti, pro nic jiného, než aby za vzdělance považováni byli, napodobují jakési ztracené existence vzdělanosti jednak krojem svým, jednak nevěreckým rozumářstvím. Že však o nevěreckém přesvědčení nelze mluviti ani v případě prvém ani ve druhém, jest patrno. Proto však popříti nám nelze ani té pravdy, že jsou skutečně lidé, kteří jakousi logikou a jakýmsi zdánlivě vědeckým apparatem sami sebe ve blud uvedli a i jiné v něj uvádějí.

A o ty právě nám jde. Rádi bychom věděli, kde vězí pro ně trní na cestě k poznání jednoho a pravého Boha, které je zapuzuje a nechavá zapadati v pravo a v levo od úzké cesty věčné pravdy.

A trní to, jestli jaké, nalézti, má býti naší úlohou.

Společné zásady a úmysly filosofických soustav.

Víme zajisté, že všem — a tedy i nekřesťanským filosofickým soustavám společna jest otázka po první zdrojné příčině všehomíra. Víme, že této příčiny dohádati se chtějí na základě všeobecně platného

zákona o dostatečném důvodu (principii rationis sufficientis), znějícího v ten smysl, že každá věc žádá dostatečnou příčinu pro svou existenci.

Stejné jsou tedy i zásady i úmysly.

A ejhle! Výsledek stejných úmyslův a zásad tak různý jest!

K jiným výsledkům dospívá křesťanství, k jiným pantheismus a materialismus, k jiným různé odrůdy těchto hlavních soustav.

A proto otázka: Kde vězí příčina tak různých výsledků?

Vyznáváme: Dlouho hledali jsme příčinu tu jedině v dobré, po případě ve zlé vůli různých badatelů. Souhlasil-li výsledek bádání jejich s názorem naším katolickým, zdála se nám na výsledku tom podíl míti i dobrá jejich vůle; nesouhlasil-li — nesla vinu hlavně jejich „vůle zlá“ a ne-li zlá, tedy jistě svedená.

Napadlo však nám, abychom také zřetel obrátili k samému slovnému znění zásadné věty o dostatečném důvodu. Napadlo nám, že i pod rouškou jasně a nevinně znějících hesel a slov skrývati se mohou pojmy věcí docela různých. Tak na př. Spinoza pod rouškou nevinně a jasně znějícího slova „substance“ neboli „podstaty“ svedl největší duchy k názoru o Bohu ve smyslu pantheistickém. Čtenářové spisů jeho dali se mýliti známým slovem „substance,“ předpokládajíce, že nemůže býti člověka, který by slovu tak známému neobvyklý smysl podložiti mohl.

A jak bylo v případě tom, může býti i v případě našem. Vždyť ve větě, že „každý účinek žádá dostatečnou příčinu pro svou existenci,“ není v obyčejné mluvě každé slovo tak přesně vyměřeno, že by nepřipouštělo dvojího nebo snad i několikerého smyslu. I slovo účinek i slovo příčina může ve skutečnosti brzy tak, brzy onak pochopeno býti. Účinkem rozumíme brzy ledakterý pomíjející přírodní jev, ledakterou bytost případnou, na př. ledakterý druh pohybu nebo i jev psychický; brzy rozumíme jím samého stálého nosiče oněch nahodilých jevů, totiž bytost podstatnou, na př. atom nebo duši. A dále: Dostatečnou příčinou může jednomu býti pouhá účinkující bytost případná, jako na př. určitá síla, určitá energie; jinému sám nosič a zdroj oněch účinkujících sil to jest buď atom, duše, nebo i konečně sám Bůh.

A po této úvaze zdálo se nám, že jako příčinu sobě odporujících výsledků v různých filosofických soustavách lze se zdarem uvésti různě pochopený a zaměněný pojem slova „příčiny,“ pokud s ním jednají dohady ze zjevných účinků na první dostatečnou „příčinu.“

Snahou naší bude, abychom oprávněnost názoru toho dokázali.

Hledajíce takto v různém pochopení pojmu „příčiny“ úskalí, o které se rozbíjí zdánlivě správný postup filosofických soustav, jest nám především podati filosofický rozbor tohoto pojmu.

Rozbor pojmu příčiny.

O pojmu příčiny mluvíme jako o pojmu, jenž souvztažným jest pojmu účinku.

Jako účinek naskytovati se mohou dva druhy jestoty.

1. Bytost podstatná, chovající sílu, kterou existuje sama v sobě, existující skrze sebe, sama sebou jsouc takto „ens existens per se.“

2. Bytost případná, mající sílu, kterou existuje v bytosti jiné, ve které nebo na které existuje, jsouc takto v každém ohledu bytostí podmíněnou „ens existens ab alio.“

Každá z těchto dvou bytostí žádá dostatečný důvod pro svou existenci. Bytost podstatná pro existenci svou v sobě obsaženou. A zdá se volati nám vstříc: Chci poznati princip, ve kterém bych nalezla důvod pro existenci své vlastní podstaty.

Bytost případná žádá důvodu pro svou existenci, obsaženou v existenci bytosti jiné, na které a ve které sama existuje. Na příklad myšlenka žádá důvodu pro svou existenci, obsaženou v existenci duše. Ta volá k nám: Chci poznati důvod, pro který závisím existencí svou na existenci sobě podložené bytosti (duše).

A důvod pro existenci obou těchto bytostí hledáme v příčině.

Příčinou vůbec rozumíme princip, ve kterém nalézáme tím neb oním způsobem důvod pro existenci nějaké věci, jež se od něho věcně liší.

Příčina může tedy rozličným způsobem důvodem býti existence nějaké bytosti a podle toho rozeznáváme i tyto druhy příčin:

1. příčinu účinkující,
2. příčinu materialní,
3. příčinu formalní,
4. příčinu vzornou,
5. příčinu účelnou.

Ovšem, my — dohadujíce se příčiny pro existenci různých zjevných účinků, nemyslíme na žádný jiný druh příčiny, než jedině na „příčinu účinkující.“

Touto rozumíme princip působící účinek (effectus) vlastní svou činností.

A dva jsou hlavní momenty, které rozeznáváme v pojmu účinkující příčiny, totiž:

1. princip neboli podmět, ze kterého činnost vychází, jímž účin formalně vzniká,

2. samu činnost, kterou princip účinek klade.[1])

Upotřebíme-li na rozdělení toto definice „příčiny vůbec," poznáme, že námi uvedený moment první jest nutným principem, ve kterém jest obsažen důvod (moment druhý) činnost pro existenci nějaké věci (daného účinku), která se od něho jestotou samou liší.

Ad. 1. Principem, ze kterého činnost vychází, může — absolutně řečeno — býti každá bytost skutečná. Tedy:

a) Bytost podstatná, nutná, neboli, jinak řečeno, bytost existující sama od sebe (a se) — Bůh.

b) Bytost podstatná, nahodilá, existující sama sebou (per se) — na př. duše.

c) Bytost případná, existující od jiného (ab alio) — na př. myšlenka.

Vzájemný vztah a rozdíl těchto bytostí lze z následujících vzorců poznati:

A) Bytost podstatná (per se)

1. podstata „a se," 2. podstata „ab alio."

B) Bytost nahodilá (ab alio)

1. bytost podstatná „ab alio," 2. bytost případná.

C) Bytost případná

1. případnost účinkující, (případný důvod) 2. případnost neúčinkující (případný následek).

Vzorec *A)* uvádí nám na mysl, že jsou dva různé druhy bytostí podstatných, které existují „per se." Totéž činí vzorec *B)* a *C)* se zřetelem k bytostem nahodilým a případným.

Které z těchto různých bytostí mohou skutečně býti principem činnosti?

Ad *a)* Že jím bytost podstatná „a se" existující býti může, rozumí se samo sebou.

Ano, bytost taková může i samostatnou existenci svým činnostem uděliti, aniž by tím sama na existenci své ujmy utrpěla. Jeť zdrojem pro existenci svou a proto může i zdrojem býti pro samostatnou existenci

[1]) S úmyslem uvádíme pouze dva momenty, abychom jimi snadněji došli cíle, za nímž se bereme. Jiné, v učebnicích filosofických uváděné momenty mají vztah po výtce k účinku — úč. příčinou způsobenému — jako na př. trpnost a účin sám.

své činnosti. Tak říkáme na př., že tvorové jsou uskutečněné Boží myšlenky.

Ad *b)* Že bytost podstatná, existující „per se“ principem, ze kterého činnost vychází býti může — víme. Na př. duše. Ovšem, samostatné existence bytost taková svým činnostem uděliti nebude moci, aniž by tím sama neutrpěla ztráty z majetku sobě vyměřené existence. Není zdrojem své existence a proto každým jejím udělením pro bytost samostatnou z ní by ztrácela. Bytost podstatná, existující „per se,“ činnostem svým může neprostředně[1]) existenci dáti jen v existenci a na existenci podstaty své. Příkladem jest duše a její myšlenky.

Ad *c)* Bytost případná, jsouc existencí svou „ab alio,“ nemůže býti pro žádnou, tedy ani pro jinou případnou bytost příčinou existence. Neb nemá ani existence, aby sama sebe v existenci udržovala, jak teprve bytost jinou! A bez údělu existence nic existovati nemůže.

Tím však, že bytost případná není s to, by sama sebou v existenci uvedla bytost jinou, nechceme a nesmíme nikterak tvrditi, že by nemohla sama býti alespoň (činností) důvodem, kterým by jiná skutečně účinkující bytost, novou bytost v existenci uváděla a v ní udržovala.

Výsledek důkazu našeho bude se zdáti mnohým tuze strohým, jakoby na základě jeho nemožno bylo bytostem případným (na př. myšlenkám) nějaké činnosti jeviti, navzájem se pronikati a pozměňovati.

A skutečně, to tím důkazem i tvrdíme. Případné bytosti na jiné bytosti svou činností nepůsobí a zdají-li se působiti jako na př. myšlenky na myšlenky, tu zajisté to nejsou ony, které na jiných myšlenkách změny provádějí, ale jest to nezbytně jim podložená bytost podstatná, na které a ve které samy existují. Bytost ta, z přítomné jestoty případných bytostí (na př. duše z přítomností různých myšlenek) bere příležitost, aby s a m a tak či onak činnou byla a dle potřeby myšlenky ony pozměnila a opravila.

Kdyby případné myšlenky samy skutečně působily, bil by se v duši naší mezi nimi boj, která z nich zvítězí a která padne. Duše byla by velitelem bez moci, byla by nečinným divákem. Změny na jednotlivých myšlenkách byly by znameními utrpěných ran a nejvybroušenější pojem byl by nejvíce zbitým, ale nedobitým vojínem. Divné to pojmy o myšlenkách!

---

[1]) O vlivu prostředečném různých bytostí na vznik různých účinků, které existují kromě nich, zde nemluvíme. Příčin nástrojných — alespoň na tomto místě — na mysli nemáme.

Případné bytosti nejsou schopny žádné, z nich vyvírající účinné činnosti.[1]) Jen bytosti podstatné jsou ji schopny. A proto i zváti je chceme „účinkujícími bytostmi“ nebo i účinkujícími principy. (P. d.)

Ferdinand Brunetière, kritik, moralista.

Píše *Fr. Holeček.*

„Kdyby se byl v osmnácti letech rozhodl vstoupiti do služby státní, byl by přese všechny možné nehody dnes nejméně chefem některého odboru,“ pravil o něm akademik d'Haussonville v přijímací řeči, jíž vítal ho jako nově zvoleného člena akademie, chtěje naznačiti tak jeho pevnost, houževnatost, neústupnost a pracovitost.[2]) A je tomu tak. Neznám v kritické literatuře muže neústupnějšího a vytrvalejšího nad něj. Od počátku činnosti své jako kritik literarní až do dnešní doby je stále týž, stále svůj; na něj nepůsobí nové směry a proudy, on jest nezměnitelný v úsudku svém a co jednou řekl, neodvolá. Opravdu zvláštní člověk! Pevný jako žula, přísný a důsledný, jak jen možno člověka důsledného si pomysliti. Známý jest na př. jeho až vášnivý odpor proti naturalismu. On snad jediný čelil mu vždy a všude a nepovolil ani tehdy, kdy stál naturalismus na vrcholu slávy; odkrýval

[1]) Ovšem však že by bytosti případné nebyly samy schopny činnostmi jiných podstatných bytostí býti — toho nepravíme. Ano, skutečnost a nutnost případu toho i dokážeme. Co jsme tuto o působnosti podstatného nosiče na pozměnu svých případných jestot (na př. myšlenek) jen mimochodem pronesli, má velikou důležitost pro jeden zvláštní druh případných bytostí, jimiž jsou různé tvary světové energie

[2]) F. Brunetière narodil se r. 1844. v Toulonu. R. 1875. dostal se do redakce „Revue des deux mondes“; r. 1886. stal se professorem jazyka a literatury francouzské na vysoké škole „L'Ecole Normale“; před 2 roky zvolen byl za chefredaktora jmenované „Revue.“ Členem akademie jest od r. 1894. Napsal celou řadu studií a statí o všech skoro odvětvích umění. Spisy nejznamenitější jsou: Histoire et Littérature (3 vol.); Études critiques sur l'Histoire de la littérature française (4 vol.); Questions de critique; Nouvelles questions de critique; L'évolution de la critique; Le roman naturaliste; Essais sur la littérature contemporaine; Nouveaux Essais; L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature; L'évolution de la poésie lyrique en France au XIX. siècle (2 vol.); Les epoques du théâtre français a j. Delší studie o Brunetièreovi mimo jiné psali: J. Lemaître v „Les Contemporains“; G. Pellissier v „Essais de littérature contemporaine“; E. Rod v „Idées morales du temps présent“; E. Faquet v „Les annales littéraires“ r. 1894.

slabiny naturalistův a bil je, kde mohl. Posmívali se mu, nenáviděli ho, nemohouce ani zmoci, ani umlčeti vášnivých a při tom vždy pevných a jistých útokův. Ani před desíti lety ještě netušili, že tak brzy státi bude Brunetière jako vítěz na troskách positivismu a naturalismu, a že vítězně pronese slovo, jež bude takořka hrudou hozenou za zemřelým do hrobu, slovo, jež proletí světem a učiní jméno jeho známým všem: „Bankrot vědy, renaissance idealu!“

Ovšem nebyl Brunetière prvním, jenž slovo to pronesl, ale právě proto, že on přijal je za své, stalo se známým, neboť bylo hranou, již s toužeností očekávali všichni přívrženci směru idealistního, duševnějšího ve vědách i v umění. On byl první, jenž signalisoval úpadek naturalismu. On byl ze starší generace snad jediný, jenž vycítil, že ve směru symbolistickém a dekadentním hlásí se k životu dlouho utlačovaná duše, posmívaný a šlapaný ideal, a mezitím co ostatní statně bili do těch proskribovaných mladých smělcův a revolucionářů, vítal je Brunetière s radostí reservovanou sice, ale přece s radostí, poněvadž vznik jejich dokazoval pravdivost jeho předpovědí a oprávněnost jeho soudu v letech dřívějších. A ku podivu! Tito mladí chápali a chápou „reakcionáře“ Brunetièrea. A třeba nesouhlasili s ním, není to ani možné, váží si ho jako ohromně vzdělaného a při tom poctivého, čestného kritika.

„Methoda jeho je snad energičtější než bezpečnější, ale žádá pozornosti, a ne-li sympathie, aspoň úcty . . . Je-li esthetický jeho smysl pochybený, má-li ve zvyku měřiti libovolným loktem díla různého řádu, věří-li v literarní genry, v období literarní, ve vrchol a úpadek písemnictví — věří tomu s horlivostí čestného člověka,“ . . . dí o něm jeden z mladých, Ber. Lazar ve „Figures contemporaines“ 1895. Nás pak může zajímati nejen proto, ale i že byl a jest vždy nepřítelem směru positivisticko-materialistického ve vědách i v umění, a že názory jeho v mnohém shodují se velice s názory našimi, zvláště co se týká práv mravnosti v umění; neboť on jest skoro jediný z vynikajících kritiků nynějších, jenž podřizuje důsledně literaturu moralce, jakožto svému účelu přirozenému a nutnému. A právě proto myslím, že smím s názory jeho seznámiti naše čtenářstvo.

* * *

Mládí jeho uplynulo pod teplým nebem Provence. Kdo věří v nevyhnutelný vliv podnebí a plemene (narodil se B. z krve vendejské), mohli by tvrditi, že v něm spojil se oheň jihu s houževnatostí západu francouzského; neboť jest jisto, že ukazoval Brunetière vždy ohnivou a při tom pevnou vůli. Co chtěl, také vždy dokazoval. Co miloval od

let nejmladších, bylo umění a co chtěl, bylo: míti v oboru tom jméno. Proto vydal se do Paříže. A přišel tam v osmnácti letech a hlásil se o přijetí na „L'Ecole Normale.“ Ale byl odmrštěn, neboť měl na mysli jiné věci než vážnou přípravu na přijímací zkoušku. Živý a zvědavý jeho duch vzpíral se té spoustě látky, jež neměla v programmu jeho života žádného významu, poněvadž by byl musil zanedbati, čeho přece nutně potřeboval, aby mohl vyniknouti tam, kde vyniknouti chtěl. A proto poslouchal na „L'Ecole des Beaux-Arts“ Tainea, studoval počátky jazykův u Burnoufa a původ druhův u Darwina.

To ovšem nebylo vše. Umělecká musea a divadlo měly v něm pilného navštěvovatele. Zejména klassický repertoir ho okouzloval; ježto nemohl však pro nedostatek peněz do „Comédie Française,“ kdy by byl chtěl, dal se najati mezi klakery a za cenu potlesku autorům moderním, jichž nenáviděl, poslouchal pak miláčky své Molièrea a Racinea.

Zatím však otázka existence postavila se mu před oči ve vší své neúprosnosti a hrůze. Pokusil se rozluštiti ji v provincii, ale nemoha se tam udržeti, byl nucen vrátiti se do Paříže, pevně odhodlán pokusiti se o štěstí na poli literarním. S 65 franky, jež sehnal, byl ovšem brzy hotov. Chvíle, jichž zakusil, byly velice trpké; neboť často nejedl dva dny vůbec nic. Mnoho jiných s jeho vědomostmi byli by se vrhli hned na literaturu a žili slušně, ale Brunetière, jako vždy, bral úkol, jejž si vytknul, příliš vážně. Soudil správně: „Než začnu psáti, musím se něčemu naučiti, a to mnohému, abych nebyl hned s učeností svou hotov.“ Soudil tedy zcela jinak než většina literatů, kteří píší hned, jak znají, abych tak řekl, literarní abecedu.

A by se mohl něčemu naučiti, byl nucen dávati hodiny, státi se repetitorem v těch skromných, soukromých ústavech, kde se namáhají, aby vtloukli za několik měsíců vědu do mozků těch, kteří touží po bakalářství. Učil všemu, řečtině, latině, historii, angličině, němčině, ano i mathematice a chemii, přiučuje se často látce, jíž večer potřeboval, ráno. Hodiny volné trávil na galeriích v Louvru, většinu večerů v Théâtre Français. Tak žil pět let; ale léta ta nebyla ztracena ani pro něho, ani pro francouzskou literaturu. Nabylť v nich oné různosti vzdělání, oné hojnosti a jistoty v poučování, jež dodávala později všem jeho pracím tak pevného fondu, tak solidní substance. A tak když vystoupil poprvé na poli literarním, byl vyzbrojen od hlavy až k patě, což poznali brzy všichni jeho literarní odpůrcové.

Práce jeho vyznamenávají se růzností, ale při tom vždy též jednotou. Jako kritik i jako professor — stolice umění na „L'Ecole Normale“

svěřena mu byla po Nisardovi a Sainte-Beuveovi beze všech diplomův a zkoušek, důkaz to jeho ohromného vzdělání — pokládá za nejpřednější svoji povinnost síliti tradici a hájiti práva jejího slovem i pérem proti „bouřlivým útokům modernosti," ukazovati, že v tradici kryje se věčná mladost. Podle něho „naši mrtví jsou též z naší rodiny, jejich krev koluje v našich žilách; nic není v nás, co by nepocházelo od nich, a proto pokrok sám není možný než v tradici. Vedle ní a bez ní stavěli bychom ve vzduchu, v oblacích, města idealní, vylhaná, utopická, jež rozpadla by se jako vidiny anebo sny. Minulost není pouze poesií přítomnosti, je to život sám." A právě proto nestará se tolik o přítomnost jako minulost. A z minulosti má nejraději století 17. a část 18., klassické období literatury francouzské. Zdá se opravdu, že kývadlo duševního jeho stroje, jak dí o něm Lazar, zarazilo se na 17.

Ovšem dovede oceniti i význam autora moderního. Jsouť zajisté mnozí, kteří vzbudili z počátku jeho nedůvěru; ale na konec přece jen je uznal, neboť intelligence jeho je přece jen dosti široká a zvědavost dosti přístupná všemu, co nového se kde objeví. Věru, není skoro otázky v běžném životě, o které by se byl Brunetière nerozepsal, ať o pessimismu, ať o otázce latiny na středních školách, ať o kavárních koncertech atd., se vší svou důsledností. Ovšem chápe a přijímá za dobré a krásné pouze to, co shoduje se s názory jeho životními a esthetickými. A ty, zvláště poslední, jak již řečeno, zbudovány jsou na pevném podkladu, na tradici století 17. a 18.

Čtete leckde, že je Brunetière přece jen příliš doktrinář, aby mohl úplně pochopiti dobu nejposlednější, ale doktrinářství to jest výsledkem ohromné znalosti literarní minulosti francouzské. „Brunetière jest velmi učený," dí o něm protivník jeho v kritice Lemaître, „má něco více než pouhý nátěr. Ve věcech 17. a 18. století jest erudice jeho nepopíratelná ... Zná dějiny, filosofii, romany, básně, krásná umění, a to ze všech zemí; zdá se, jakoby byl vše pročetl a vše shlédnul. Pod kritikou jeho cítíme vždy pevný a rozsáhlý základ, bohaté a přesné vědomosti ve vhodném pořádku sestavené. Má tedy tu vzácnou přednost, právě tak vzácnou jako pochopitelnou, že zná důkladně věci, o kterých píše, ano i jejich okolnosti."

Toto doktrinářství nepřekáží mu ovšem nijak, aby zajímal se o vše, co zajímá i duchy nejméně doktrinářské, a může se mu vyčísti pouze v ohledu literarně-kritickém ovšem jen tehdy, stojíme-li na stanovisku kritikův impressionistů, kritiků subjektivních. Impressionista jde za svými choutkami; jemu je vším pouze dojem díla uměleckého,

a dojmy ty jsou ovšem zcela měnivé. Impressionista beze všech rozpaků je s to, aby odsoudil, co před rokem pochválil a zase naopak, poněvadž po roce má dojem, třeba z téže knihy, jiný než před rokem. Impressionista nikdy nečiní závěru, poněvadž závěr předpokládá reguli a každá regule do jisté míry váže, impressionista nechce býti však vázán ničím. On hledá jen radost ve všem, nestaraje se o důvody a rozumování. Impressionista je kritický dilettant, jenž zachovává v kritice důvěrný ton causerie a volný, lehký krok procházkový, jak dí A. France. Zastaví se, kdekoli se mu líbí, věří v nenapravitelnou různost mínění a dojmův. Impressionista jest umělcem, kritika jest mu uměním, ano druhem romanu, v němž vypravuje autor dobrodružství, jež potkala duši jeho na potulkách po poli umění.

Nehledí tedy na vniternou cenu díla, zrovna tak jako kritik-historik zůstává celkem lhostejný k vniterným vlastnostem jeho, vida i v nejlepším díle uměleckém jen historický dokument. Kritik-hitorik nevidí v kritice umění, ale vědu. Kritik subjektivní parafrasuje takořka dílo, upozorňuje na krásy jeho a vypráví při tom o sobě, o svých dojmech, kdežto historik studuje především podmínky vzniku, plemeno, prostředí, dobu, jež nutny byly ke vzniku díla.

V očích Brunetièreových není však kritik, chce-li býti opravdu zván kritikem, ani umělcem, ani vědcem. Kritika jest mu, abych tak řekl, úřadem a kritik úředníkem, jenž má udržovati pořádek v republice umění, zapuzovati odtud vše, co je slabé a špatné, a především dbáti o to, aby každý byl na svém místě, anebo chcete-li, kritik jest mu vychovatelem umělců. Slova Sainte-Beuveova: „Pravá podmínka ducha kritického jest: nemíti v sobě umění," jsou mu svata, a častěji se jich dovolává, zvláště proti impressionistům, kteří adoptují si Sainte-Beuvea za otce. Přes to však věří v nesmírnou důležitost kritiky, ale jen kritiky objektivní, kritiky, jež má principy. Věří, že na př. veliká literatura německá vznikla jen pod vlivem kritiky Lessingovy. A kdož neví, že romantismus obsažen jest v „Génie du christianisme"? ptá se dále. Kritika prokazuje, praví, umění ohromně důležitou službu. Nepůsobí-li bezprostředně na autory, působí jistě na mínění, jehož jsou autorové výrazem, ne-li dokonce sluhy. Bez kritiky opravdu nikdy by se bylo naturalismu tak nedařilo; Taine určil vlastně zásady naturalismu, ano chránil ho proti vlastním excessům. (Filosofie umění.) A rovněž tak působila kritika i na divadlo. Ona jediná zvláště tím předčí nad umění i historii, že může zabrániti, aby svět „nebyl pohlcen charlatanstvím," jak dí Renan.

A právě proto nechtěl a nechce býti nikdy ničím jiným než kritikem. A to jest jeden z nejvýznačnějších jeho rysů. Kdežto skoro všichni, kdož posuzovali a posuzují díla jiných, neviděli v tom než přípravu, anebo krok ve vlastním vývoji, jako na př. Sainte-Beuve, jenž začal, aby byl vlastně básníkem; anebo Villemain, jenž skončil, aby se stal ministrem, anebo všichni naši vrstevníci, které svedl pak roman anebo divadlo — Brunetière nebyl a nechtěl býti než kritikem.

Jak již řečeno, nelze zařaditi Brunetièrea ani mezi kritiky impressionisty, ani mezi historiky, a ani ne zcela mezi esthetiky, neboť methoda jeho spočívá zrovna tak na základě historie přirozené, na vymoženostech věd positivních jako methoda historiků. Čím se liší, toť živel esthetický. A kriterium krásy spočívá podle něho „v množství důležitých citů, jež kniha činí zřejmými," čili: díla umělecká jsou krásná jen tehdy, jsou-li instruktivní. Měří tedy cenu jejich též podle významu jejich historického, jak říkají historikové, ale při tom nezapomíná, že dílo umělecké má kromě cíle společenského, abych tak řekl, ještě druhý, jenž jest v něm samém, nezapomíná, že „není možno zacházeti s literaturou a uměním pouze jako s dokumenty, a že musí se dříve nebo později, po prohlášení relativnosti, zavésti sem zase pojem absolutního pod jménem krásy," nezapomíná, že „všichni umělci směřují vlastně k realisaci krásna."

A tato stránka díla uměleckého jest podle něho vlastně domainou jeho kritiky. Co je krásné, o to se zajímá, ale ku podivu, „jestliže všechna práce esthetická předpokládá dva jevy různého řádu, jeden citový a druhý rozumový, kritika tohoto doktrináře předvádí se mnohem spíše výrazem úsudku než výrazem dojmu," dí správně o něm Pullissier. A to proto, že nic neprotiví se mu více než vláda „já," třeba to bylo jeho vlastní „já." Nikdy nechválí ani nehaní proto, že se mu něco líbí, ale proto, že má důvody rozumové, jisté a přesvědčivé. A jestliže vyčítají mu impressionisté, že ani on neubránil se vlivu svého „já," že z dojmů svých osobních učinil dogmatické zásady, můžeme směle říci, že učinil tak až tehdy, když dojmy osobního vkusu rozumem byly potvrzeny; neboť u něho vždy podrobeny jsou dojmy smyslové rozumu. A tak též všechna práce kritická jest u něho věcí rozumu. Soud literarní jest podle něho obsažen ve třech terminech: ve vysvětlení díla, v posouzení jeho a zařadění na určitý stupeň; tedy vysvětliti, posouditi a roztřiďovati díla umělecká, jest jedině pravý předmět kritiky. Viděti z toho, že s ostatními kritiky francouzskými má společné pouze pole, na němž pracuje.

V díle literarním, v básni, romanu nebo dramatu nalézáme vždy především, co tam sami vnášíme, co tam z vlastního fondu dáváme, a v tom smyslu hlavně nalézáme to krásným. Nalézáme v díle literarním dále, co v ně vložili jeho obdivovatelé nebo kritikové, co sám čas přidal tam vlastností lepších anebo chyb, jichž tam pro vrstevníky nebylo. Podle toho má kritik, chce-li býti objektivním, vzíti v úvahu své dojmy, sebe — což ovšem není snadné, — má dále všimnouti si — což jest ještě těžší — předsudků, plynoucích z výchovu, času, příkladův aneb jisté autority, ve svých dojmech, aby na konec zbylo mu dílo samo o sobě, aby zbyl tu člověk, datum. A to jest dosti. Neboť můžeme teď zcela přesně určiti kdy, v kterém momentu historie literarní, v jakém prostředí socialním člověk žil a dílo se objevilo. Můžeme beze všech obtíží povědětí, jaký člověk ten byl, zda veselý či smutný, vznešený či sprostý, hodný potupy či obdivu. A když jsme tak dílo vysvětlili, můžeme je tříditi a souditi. Toť předmět kritiky objektivní; nic není tu, co by naprosto překáželo objektivnosti. Souditi musí dále kritika proto, „poněvadž jen proto byla vynalezena, aby našla pro naše dojmy motivy generalnější, než jsou ony samy, aby našla ospravedlnění, jež by je přežilo, příčiny, jež by předcházely a byly vnější a vyšší... A třeba dále, aby kritika dojmy ty ‚třídila,‘ ježto, jak víme dobře, jsouce různé v quantitě, nejsou méně různé v qualitě. Jest jistá hierarchie duchů, jest hierarchie věcí, je též cena dojmů, které věci působí na duchy.“

A tvrdí-li impressionisté i historikové, že kritik nemá souditi, bezděky usnadňují Brunetièreovi vyvrácení tím, že právě oni soudí nejvíce. Lemaîtreovi „Contemporains“ nejsou nic jiného než sbírka soudů nad lidmi a knihami. Nikdo neodsoudil přísněji Ohneta nebo Zolu než A. France. Každý kritik, chtěj nechtěj, více nebo méně nucen jest souditi. A dí-li opak, právem může mu Brunetière říci, že je to pouhá affektace. (P. d.)

Problem svobody u Kanta.

Pojednává *Placidus Buchta.* (Č. d.)

III.

Práce, jež stanoví sobě úkolem vyšetřiti, jaké stanovisko zaujímá Kant k problemu lidské svobody, jest vzhledem k panujícím právě směrům a proudům ne-li důležitou, tedy jistě při nejmenším aspoň zajímavou.

Jest známou a již docela prokázanou věcí, že ideje tou kterou dobou hýbající nebo-li to, co obecně se „duchem času" nazývá, prvotné své zřídlo mívá v dílnách fiiosofů myslících, odkudž jmenovitě prostřednictvím písemnictví krásného rozváděno bývá mezi lid a vůbec společenské vrstvy.[1]) Nuže a směry, které jeví se v proudění doby nejnovější, vyvinuly se právě jen na základě filosofie Kantovy; nezáleží již na tom, zdali výhradně a přímo nebo jen ve stupni podřízenějším a druhotném. Tolik jest jisto, že filosofii nejnovější dostalo se nejsilnějších a předních impulsův od Kanta; bez něho, byť i ne samojediného, nikdy by nebylo došlo k vyvinutí nové fase myšlení filosofického. A vývoj ten není ještě ukončen, jsme dosud jeho svědky, v mnohém bezděčnými jeho činiteli, ovzduší jeho dýcháme, dobu jeho processu ve všech oborech požíváme.[2]) Pokud duch této filosofie projevil se na venek určitými snahami a hesly, možno o něm tvrditi, že zplodil kardinalní myšlenku novější doby, myšlenku to osvobození. Již z tohoto pouhého podotčení jasně tedy vysvítá, jak přirozenou a odůvodněnou jest snaha seznámiti se s náhledy, jež chová o svobodě lidské zakladatel a první repraesentant smýšlení a ducha doby nové.

Ještě z jiné stránky namítá se však zajímavost a důležitost obeznámení takového. O celé práci Kantově na poli filosofickém tvrdí se povýšeně a obranně,[3]) že nezáleží pouze v působení negativném, Kant chtěl něco jiného, než-li pouhou kritiku našeho poznání, positivní byl

[1]) „Bez básníkův a romanopisců ztratili by filosofové mnoho ze své působnosti. Vždyť málo je těch, kteří oddávají nebo oddati se mohou důkladnému studiu děl jejich. Co však filosofové jakoby v tvrdých balvanech na venek vynášejí, posílají tito ve zvučné, případné minci do oběhu. Co jedni podávají ve formě ne všem přístupné a vznešené, bývá od druhých popularisováno." (A. M. Weiss, Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Sittenlehre. II.)

[2]) Určitější myšlenky o této věci možno najíti ve spise Dr. T. G. Massaryka „Česká otázka."

[3]) Fr. Harms, Die Philosophie seit Kant. Berlin 1879.

účel jeho vážných snah, ethický názor světový jest cílem, za kterým ubírala se vědomě všecka jeho namahavá práce. A také v této příčině má následovníky mezi proudy doby novější. Jestiť její charakteristickou známkou, že přes veškeren svůj často dosti hrubý materialismus věnuje zvýšenou pozornost otázkám právě ethickým, o nichž možno směle se vysloviti, že tvoří nejvniternější jádro světem hýbajících nyní socialních problemů. Na co však dlužno nejprve mysliti, jedná-li se třeba jen o pouhý pojem snahy mravní? Je to zase jen svoboda člověka, svoboda vůle lidské, která tvoří podstatný a subjektivní moment mravného jednání a mravnosti vůbec. Ať sebe více se vzpírají mínění protivná, nikdy důvody věcnými nepodvrátí pravdy, jež stanoví souvislost mezi mravností a svobodou tak podstatnou, že kdo tuto popírá ničí zároveň v samých kořenech i samu mravnost. Cena člověka se neměří tím, co ví, ale tím, co koná. Ne vědění, nýbrž vůle činy se jevící jest základem jeho moralní ceny.

Spíše jako význačnou zajímavost než závažný důvod připomínáme ještě známé volání novějších časů „Zpět ku Kantovi!“, výkřik, který vynutily symptomatické záchvaty uvědomělé již bezmocnosti, do jaké zabředly na konec výstřední snahy filosofického myšlení, jež vedeno hlavně touhou po nebývalosti a novotě, usilovalo zbudovati světové názory přímo na vzdor všemu, co vypracovali největší duchové lidstva všech časů průběhem doby dvoutisícileté.[1]) Přesná nauka Kantova má sloužiti nyní za východiště z filosofické nynější anarchie a zmatků v pravdě babylonských.

Několikerý důvod tedy pozývá vyzkoumati, jak pojímal a řešil velezávažný problem lidské svobody proslulý a vážný myslitel královecký.[2]) Dlužno však předem vyznati, že jest práce tato velmi choulostivou a naráží v nejedné příčině na obtíže svízelné. Kant nejedná totiž nikde o svobodě vůle zúmyslu, nauka jeho o věci této není jednotným a zaokrouhleným celkem, nýbrž roztroušeny jsou tyto jeho názory ve spisech mnohých a směru podstatně rozdílného, jednou filosoficko-kritického, po druhé výhradně ethického. K tomu ke všemu není způsob jeho vyjadřování vesměs a úplně jasný, tak že jest potřebí největší opatrnosti, aby vlastní jeho úsudek správně byl vystižen, jednotlivá mínění sestavena v jednotu a upravena v náležitý celek.

[1]) Max Limbourg, Zur Charakterisirung der modernen Kantströmung. (Zeitschrift für kathol. Theologie. Insbruck 1878.)

[2]) Immanuel Kant (1724—1804) narodil se v pruském městě Kralovci a za celý život nedostal se dále, než několik mil od tohoto svého rodiště.

Nežli se však podejmeme této práce své nejvlastnější, bezděčně vidíme se ještě nuceni předeslati výslovných několik pokynů na úplnou dorozuměnou. Posuzujíce Kantovo pojímání lidské svobody, postavili jsme se úmyslně na jedině — jak doufáme — správné stanovisko *philosophiae perennis*. Hlavním příznakem světového názoru tohoto jest náležitá konkordance mezi danou zkušeností a myslícím rozumem, okolnost, která mu bezpečně a na vždy zaručuje platnost i vážnost mezi všemi směry, jaké dosud vytvořila spekulace filosofická. Podstatou a veškerým svým vývojem a bytím odpovídáť on jediný požadavkům přirozenosti lidské. Zámezné výstřednosti, do jakých dostaly se novější směry dobadů filosofických, popřední svůj původ mají právě jen v porušení oné zmíněné rovnováhy mezi empirií a rozumem. Období filosofie tak zvané novější počíná však právě filosofickou prací Kantovou, v něm tkví základy a kořeny, z nichž dosti záhy vyspěly tak četné soustavy, jmenovitě v pořadí filosofie německé! Nuže a Kant, ač sám toho možná v celém dosahu ani netušil, stál nicméně a trávil v nejedné příčině z výsledků dob minulých, jichž ani při svých nejprvnějších převratných snahách přece zcela oddisputovati nemohl. Byl vychován v náhledech školy Leibnitzo-Wolfovské, v níž přes některé výstřednější náhledy přece probleskují ve mnohém sledy zdravé a proto trvalé práce rozumové. Po filosofech těchto zůstalo rozhodně hojně dědictví i dobrého i zdravého a čekalo jen na zdárné a patřičné zpracování. Kriticismus Kantův provedl ovšem důkladnou změnu, ale nesmí se zapomínati, že částečně právě jen na základě zdravé práce filosofické z minulosti. Odtud nutno především vysvětlovati nedůslednosti a neshody v celé obsáhlé budově jeho soustavy. A máme-li své stanovisko na zřeteli, musíme prohlásiti, že stojí věci nyní na poli filosofie v takovém znamení, že odrážením nespravedlivých útoků na Kanta obhajujeme nezřídka posice své vlastní. Kromě četných těch bodů, které rozhodně musíme u něho zavrhnouti, nesmějí ostatní neméně hojné rozběhy a narážky dosahu a obsahu positivního nikterak býti přehlédnuty, nebo dokonce pohrdavě zamítány, jsouť zcela schopny býti zařaděnu do naší filosofie „*perennis*“ a mají plné nároky na přímou součinnost a náležité spracování. Tímto však nikterak nezbavujeme Kanta zasloužené výtky, že počítal přes příliš sám se sebou a jen na sobě všecko stavěl, nedbaje v podstatných věcech životného obcování a spojení s vymoženostmi veškeré doby předchozí. Nesprávnost a osudná chyba tohoto jeho stanoviska spatřuje se nyní očividně v následcích, jimiž vychází na jevo trapný a nepřirozený úkaz, kolik síly, důvtipu a šlechetného snažení

musí se na prázdno vyčerpati a bez užitku ztráceti ve vířivé drobnopráci stran jediného muže, aniž by pro celkový pokrok ve vědě odtud vyplynulo maličké jen zavčas stébelko! Nejen tedy pouhá snaha po zřetelné přehlednosti, nýbrž sama vniterná povaha předmětu byla důvodem, že jsme po zvolení stanoviska rozdělili celou stať svou na tři samostatné téměř oddíly, jen tak mohl totiž zjeviti se s celou určitostí ráz přirozeného a rozhodujícího nazírání filosofického, v nynější pak době, kdy se počalo již skoro zcela odvykati přímému vystupování tohoto směru; vidí se nad to ještě přímo nutným popřávati mu volného slova ve všem pokud možná nejvíce. Tato nejposlednější okolnost vedla také k tomu, že jsme se snažili zmíněný svůj názor uváděti všude do styku se směry nyní obvyklými a obecně panujícími, aby všemi styčnými body mezi nimi se provinul a takto ukázal, že trvalý zdar vážné práce myšlenkové pevně dá se založiti pouze na něm.

Abychom zůstali tedy již dokonce věrni sledu myšlenek jednou započatému, vizme nejprve, jak vykládá si Kantova filosofie úkaz, před nímž stanuly naše vývody jako před vůlí člověka! Obyčejně se záležitost tato odbývá výpovědí, že Kant převzal mohutnosti duše z psychologie předešlé a obměniv je podle svého stanoviska, pokládal takořka za dané.[1]) Slova tato, sama sebou zajisté obsažná, jsouce ještě doplněna průvodnou a sprostředkující poznámkou, zdála by se na první pohled úplně postačovati, poněvadž však záležitost, která jimi má býti vyřízena, jest v závažné souvislosti se zvláštním pojetím a řešením Kantova problemu svobody, nelze než dále pokročiti za meze jich znění a přehledným nárysem aspoň ukázati, jak vypadá tento výklad v podrobnostech skutečnosti souvislé.

A tu hned tato první otázka přivádí nás přímo k hlavnímu momentu celé soustavy Kantovy, k stežejnému názoru jeho filosofickému, uloženému v transcendentalní esthetice a analytice,[2]) k rozlišování totiž mezi věcí, jak jest sama o sobě (das Ding an sich) a zjevem Erscheinung). Zjevy tvoří látku smyslné, t. j. smysly přímo nebo nepřímo sprostředkované zkušenosti, věci o sobě jsou něčím úplně transcendentním, co poznání našemu naprosto se vymyká. Co se nyní specielně vůle člověka dotýká, pokládá ji Kant prostě za takovou „věc o sobě," i nezbývá nyní než určitěji doložiti, na jakém základě a jakou cestou mohl se názor tento u něho vyvinouti; pouhým konstatováním věci této bez odporu důležité jmenovitě vůči stanovisku našemu odbýti nelze. (O. p.)

[1]) Dr. Fr. Krejčí, Novější směry v psychologii. (Č. M. Kr. Českého, 1894, II.)

[2]) Oddíly „Kritiky čistého rozumu." — Skratka: „K. č. r.," vyskytující se v oddílu statě přítomném, znamená vždy toto dílo právě zmíněné.

Dopisy z Prahy.

Posílá prof. *Fr. Bílý.*

IV.

Měli-li v Paříži letos svůj velký ruský týden, měli jsme my zde právě svůj malý slovenský týden. Ani dobře nevíme, jak se vyvinul; spíše tak náhodou, než úmyslem. Před rokem se tu zřídila Československá Jednota, která si vzala za úkol podporovati národní práci zvláště ve Slezsku i na ohrožených místech Moravy a navázati znovu styky s bratrským Slovenskem, zkusiti, zda by ta papírová vzájemnost se nedala aspoň podlepiti a zdali by od krásných slov nebylo možno konečně přejíti také k činům. Snad bude leckomu divno, jak se na to tak z nenadání připadlo, rozmnožiti počet našich snah a cílův a bojům národním vytknouti ještě o několik met více. Ale ten nechť se zeptá svého srdce, zdali to kdy přestalo milovati podtatranské krajany, zdali kdy přestal je počítati za větev našeho kmene. Ba ztracený syn — jako ten v Písmě — těšil se jistě tím vroucnější lásce, čím byl vzdálenější a čím se zvětšovala obava o jeho osud. Šťastný vítr nám pak sem odvál z university Vídeňské na naši českou prof. Pastrnka, kterýž v několika veřejných přednáškách vylíčil hmotnou i kulturní bídu slovenskou a tím vhodil jiskru do myslí a srdcí českých, které bylo třeba, aby doutnající láska opět vzplanula mohutněji.

Našel se hned kroužek starých příznivců Slovenska a pracovníkův ochotných k oživení vzájemnosti československé, a našlo se i porozumění pro věc tu v nejširších kruzích, kam je byla bohatě porozsévala nezapomenutelná výstava národopisná.

Utvořila se Československá Jednota, opravdová jednota, neboť shromáždila muže všech stavův a politických barev ke svorné, jednotné práci. Za krátko nashromážděno do tisíců knih a rozesláno tam do Slezska i Slovenska, kde potřeba volala nejvíc. Ovšem na Slovensko vždy nedošly; byly na hranicích uherských zabaveny. — Učiněn i další krok k činorodé vzájemnosti: v Praze otevřen sklad slovenských knih ochotou knihkupce p. Topiče v jeho výkladní skříni, a obecenstvo naše bude seznamováno měsíčně s nově vydanými knihami slovenskými v našich časopisech.

Takto doufá se, že bude možno odstraniti jeden z dávných stesků, že Čechové si naprosto nevšímají duševní tvorby slovenské, a tato že tedy zakrňuje nedostatkem zúrodňující vláhy — konsumce a kritiky

knih. Ovšem nezatajíme, že navzájem zase Čechové si stěžovali do obtíží, spojených s objednávkou knih ze Slovenska, kteráž obtíž mnohdy se zvýšila v čirou nemožnost.

Teď tedy kámen úrazu je odvalen, cesta je volná, vydán i differenční slovník slovensko-český — nuže chutě do — knížek slovenských!

Konečně jednalo se také o to, aby Jednota se představila veřejnosti české, ji nějak seznámila se svým trváním, se svými snahami. S obavou usneseno uspořádati repraesentační večer — a tož slovenský. Ale v Jednotě není nouze o šťastné myšlenky; zvolen ten způsob, aby vlastně Slováci uspořádali večer Praze, aby sami jí vyprávěli o svých slastech a strastech, sami jí ztlumočili žalnou něhu slovenských písní i samorostlý ráz lidové hudby. K přednášce pozván p. farář Holuby, starý přítel Čechův a roztomilý vypravovatel, na písně choť advokáta dr. Stodoly a na hudbu starý Piťa s cikány. Spevokol svatomartinský na sborový zpěv získati — to nebylo ovšem možno ve chvíli uskutečniti — a tak apellováno na osvědčenou ochotu pražského Hlaholu, a ten se uvolil zazpívati několik sborů mužských, některý smíšený a ženský. Zpěvy objednány z Turč. Sv. Martina. Ale bez tance Slováku by chybělo půl veselí, zvláště jezdí-li šmytec cikánův po houslích a mísí-li se do toho sladké tony cymbálu; proto k docílení obrazu získáni baletní mistr a primaballerina Národního Divadla, aby provedli několik slovenských tanců. Všichni dožádaní, dámy i pánové, slíbili; ba s p. farářem Holubym a panem Drem. Stodolou ohlásili příjezd svůj i jiní vynikající zástupcové Slovenska, zejména též slovenský Petöfi, Vajanský. Důvěra ve zdar rostla. Ale všecky naděje měly býti předstiženy skutečností. Žofínské sály naplnily se v památný úterek dne 24. listopadu takovým počtem pražského obecenstva, že ho dávno žádný večer neviděl. Politikové, učenci, básníci, redaktoři, průmysl i obchod, advokáti, lékaři a peněžníci, studentstvo všech zemí slovanských tísnili se tu, a pořadatelé se zraky radostí planoucími vítali všechny. Mohutná postava starého Riegra s věčně mladým srdcem vedle Vajanského, poblíž Dr. Herold a Podlipný, opodál starosta měst pražských, generalní ředitel zemské banky království Českého, důmyslný inž. Křižík, zástupcové university, výkvět pražských paní a slečen — a na podiu stohlavý sbor pánův a dam . . . kdo pamatuje takovou slavnost sbratření? Jaké myšlenky asi proletovaly šedivou hlavou Riegrovou, jediného již pamětníka prvního rozstupu Čechův a Slováků v letech čtyřicátých, když viděl na sklonku života, že opět se k sobě vrací, co Bůh spojil, když slyšel faráře Holubyho ujišťovati, že Slováci a Čechové jsou a zůstanou jeden národ — přes všechno chvilkové

odcizení bratří a přes všechnu zlobu odpůrců? Žije, žije duch slovanský! hlaholilo z jeho slov, hlaholilo z houslí a cymbálu, z písní sličné Slovenky a v nitru všech přítomných přes nejrůznější jiná hesla, jež jako blesky se křižují na zachmuřeném nebi domácím, ale bohdá jen očistí vzduch a zvěstují brzké nové jasno, nové dorozumění. V srdci českém ukryta je stříbrozvuká struna, jíž potřebí jen se dotknouti znaleckou rukou, a vyloudí se z ní síla a roznícení, před nímž každý nepřítel na konec couvne.

A jak asi bylo Slovákům v těch velebných chvílích, když mysl jejich zaletěla domů, do rodné země, a vzpomněla všech těch nekonečných útisků, toho vražedného podtínání celé bytnosti národní za to, že si nechtí vytrhnouti jazyk z úst a srdce z ňader?

Druhý den potom uchystán byl na počest slovenských hostí „intimní večer," jenž opět shromáždil na 100 předních osobností pražského literarního, uměleckého a politického světa. Před tím dopoledne byli pozváni do akadem. čtenářského spolku na posnídánku. Po intimním večeru následoval banket v Umělecké Besedě, návštěva ve Slavii, pozvání k Dru. Heroldovi, Al. Wiesnerovi a do salonu paní Laudové. Povinnosti pohostinské tentokráte učiněno v plné míře zadosť, a dlužno říci, že společenský rozvoj v Praze dělá utěšené pokroky. Škoda jen, že tento déšť sympathií se nesnesl již loni na Slováky, když v tak značném počtu přijeli na výstavu. Jak snadno mohla některá korporace, na př. plzeňský nebo smíchovský pivovar, pozvati hosti na návštěvu svého závodu a při tom je pohostinně uctiti! A jak by se byla jejich mysl několika takovými pozornostmi vzpružila a vzpomínkami povzněcujícími zásobila na léta!

Ale jsme i tomu vděčni, že aspoň letos napraveno, co zanedbáno loni. A zisk z té výpravy slovenské — jaký byl? zeptá se snad mnohý skeptik nebo střízlivý rozumář. Byl a jest věru veliký! Duše, které se dávno hledaly, našly se; sto novinářských článků nedovedlo by rozohniti tak pro Slovensko, jako se tu stalo v nejširších kruzích osobním stykem; s české strany slíbena oplátka návštěvy; nade všecko však si ceníme slov Vajanského, pronesených při návštěvě Akademického čtenářského spolku. Tu přirovnal Čechy k srdci celého národního tělesa československého a pravil, jako všecka krev ze srdce proudí do ostatního těla a odtud opět k srdci se vrací, tak že život slovenský z Čech má býti povzněcován a k Čechům se opět vraceti. I jinde Vajanský, Dr. Dula, Dr. Stodola a Holuby sounáležitost Slováků k Čechům akcentovali tak důrazně, jako se to sotva kdy stalo za posledního půlstoletí.

Mnozí pohřešovali v řečích jak českých tak slovenských, že o jednotě spisovné řeči nestala se nikde ani zmínka, a na tu jednotu kladou váhu největší. V pravdě je jednotná spisovná řeč mezi námi Eridino jablko, bod nejbolavější. Ale právě proto kázala šetrnost a prostý takt, aby rána sotva zacelená nebyla násilně rozdírána. Takto lépe se zahojí. Toť bez toho stesk nejen slovenský, nýbrž i na Moravě a ve Slezsku často slýchaný, že Čechové rádi se honosí svou praevalencí duševní a hmotnou nad ostatními zeměmi. A koho více bolí srovnávací výčitky než toho, kdo sám ví, že je sláb nebo chud? A od koho bolí takové výtky víc, než od rodného, šťastnějšího bratra? — Slovenská spisovná řeč má zatím svou důležitost místní, pro probuzování lidu, a již tím je oprávněna. Jen když při tom Slováci se hlásí za větev stromu českého, když pokládají české písemnictví za své, jak to pěkně prohlášeno bylo o večeru Umělecké Besedy. Takových spisovných řečí podružných má Slovanstvo více, na př. tři jihoslovanské a vedle nich ještě bosenskou, několik ruských; i musí býti ponecháno budoucnosti, aby se zmenšil jich počet.

Slováci zajisté vědí, že se nám ničím více nezavděčí, než prohlášením a zavedením jednoty té, která nás ovšem před cizinou teprve představí jakožto jeden národ, i dlužno jim zatím to prohlášení usnadňovati. Čím? Skutečnou vzájemností. Čechové tolik cestují; přijďme do kterékoliv končiny evropské, kam příroda vábí lidi krásou a zdravotou, Čechy najdeme všude; — ale nejméně na Moravě a Slovensku. Cestování, toť hned cesta — a jak příjemná, nezapomenutelně milá! — kterou přispějeme k rozřešení otázky československé. Odběr spisův a časopisů — toť cesta druhá! Co je u nás čtenářských spolků, co hostincův a kaváren, kde je vyloženo všelijakých zbytečných listů krajinských a německých, ale slovenského listu tam hledáš marně! Do knihoven odebírati ročně aspoň některé spisy slovenské, ve zpěváckých spolcích zazpívati občas některou píseň slovenskou — lze-li to nazvati obětí? To by si měly spolky učiniti povinností. Ale i do rodin by měly slovenské písně najíti průchod. Dítky cvičí se hráti i čínskou hymnu — ale melodii bratrského kmene by snad klavír ani nesnesl. A přece dobře by účinkovalo, kdybychom si mluvu, hudbu a zpěv osvěžovali občas z horsky svěžích, lahodou a slovanským duchem kypících zdrojů tatranských. Stali bychom se ryzejšími, slovanštějšími, rozuměli bychom lépe nejen Slovensku, ale i Moravě a Slezsku.

V této příčině dlužno vzdáti plnou chválu našemu učitelstvu. Bez hluku a veřejné reklamy ujalo se krásné myšlenky přivinouti opět

bratry Slováky k české hrudi, a důsledně a vytrvale o ní pracuje. Odebírať v hojném počtu učitelský časopis slovenský Dom i škola, jejž vydává horlivý apoštol vzájemnosti československé a jednotné spisovné řeči, p. Karol Salva, a udržuje jej takto při životě; neboť učitelstvo slovenské, nad pomyšleni bídně placené a ještě hůře pronásledované, dnes na to nestačí.

Učitelé také již podnikli hromadné výlety do krásné země bratrské a navázali tam hojně osobních styků. Letos pak dokonce i na učitelském sjezdě brněnském stala se mohutná manifestace bratrství československého; pozvániť k němu také učitelé slovenští, a p. Karol Salva za nadšených projevů souhlasu vyličoval poměry jeho a prohlásil nezbytnost literární jednoty mezi oběma kmeny. — Učitelské časopisy otevřely sloupce své slovenské otázce a podávají občas i útlé mládeži již čtení v původním nářečí, aby zavčas zvykala plnozvučnosti jeho a spolu si oživovala vědomí, jak asi hovořívali předkové naši. Těchto zásluh učitelstva našeho bude jistě jednou vzpomenuto zvláště vděčně.

Stejně důležité i snadné prostředky pomocné otevírají se nám na poli národohospodářském. V řemesle, obchodě i průmysle měly by naše kraje býti Slovákům cílem vzdělání, výchovu a zaměstnání. Směr na jih, do Pešti, měl by se zaměniti za směr na západ, do Čech. Mnohým záložnám našim nic by neublížilo, kdyby měly přehled o kulturních a hmotných potřebách Slovenska a podávaly pomocnou ruku také jemu. Naši peněžníci a průmyslníci našli by na Slovensku sterou možnost zakládati neb zakupovati továrny a podniky výnosné, tam mohly by též továrny hledati nové prameny vývozu, a obráceně řemeslné a průmyslné výrobky slovenské měly by nacházeti ochotný odbyt u nás.

Časopisy naše počínají od nějaké doby svědomitě hleděti k této stránce života slovenského. Nár. Listy, Hlas Nár., Čas a j. přinesly už řadu úvah, článkův i feuilletonů takových, a chválíme, že většinou od rodilých Slováků, kteří jedině správně a poctivě nás mohou poučiti o skutečném stavu věcí. Revue Naše Doba vypisovala v několika číslech dějiny Slovenska od let šedesátých. Články ty vrhaly palčivé paprsky nového světla na zemi a lid, a spisovatel, prof. Jarosl. Vlček, vykonal jimi opravdu záslužné dílo. Také ostatní naše měsíčníky a týdenníky leckdy obrátí zraky svého čtenářstva pod Karpaty. Jest si přáti, aby se tak dálo napořád soustavně a všestranně. Širý obor přednášek, které co rok počtem utěšeně se zmáhají, jen by se obohatil, kdyby se rozšířil i na krajany naše, právě za nynější doby potřebující posily a podpory více než kdy jindy. Kdyby pak místo studia exotických a národu málo neb

nijak prospěšných směrů spisovatelských se studovala duše lidu slovenského, jak se jeví v písmě, písni, umění a průmyslné činnosti, jaká jest jeho historie, jaké poměry socialné a politické atd., jaké by to oni zkoumatelé rozsévali dobro, jaké dílo imponující všem by se tu vykonalo! A to by byla positivní, opravdová, lidu- i národomilná práce, ne pouhý šerm slovy a slova. Jen třeba viděti ve Slovácích soukmenovce, bratry, ne vzdálené příbuzné neb dokonce cizince!

Bylo také už nejednou projeveno přání — a ozvalo se nedávno opět — aby svolán byl sjezd vynikajících Čechův a Slováků, který by vážně porokoval o obnově praktické vzájemnosti obou kmenů, kde by se v úvahy vzaly také překážky její, zejména ty, jež plynou z jejich příslušnosti státní. Tato myšlenka jistě stojí za uskutečnění. Ale kdo ji provésti? Což nemohla by se kroku toho odvážiti Československá Jednota? Požívá důvěry, získala si lásku a jméno, nuže nechať na šťastný začátek následuje velké pokračování!

Zatím, a raději již vůbec nikdy více, žádné výčitky od nich ani od nás, nýbrž srdce na srdci, ruka v ruce — toť budiž význam slovenského týdne pro Slováky i pro Čechy!

PÍSEMNICTVÍ.

Přehled písemnictví srbského za rok 1896.

A. Koudelka.

Jako v jiných literaturách, tak i v srbské opanoval v poslední době směr realistického pojímání a zpracování sujetů, jež — mimochodem řečeno — pořád se čerpají z vesnického života. Ano, duch sentimentalismu, pathetického horování vlasteneckého s lyrickým zabarvením, jenž vál z prací srbských povídkářův od *Vidakoviće* až po *D. Jakšiće,* vystupuje dnes jen ještě v historických novelách *Č. Mijatoviće,* kdežto ve spisech *L. Lazareviće, Janka, S. Matavulje, P. Adamova* a j. vládne realismus, ovšem u jednotlivých s patrnými zvláštními nuancemi či sklony k tomu neb onomu „-ismu.“ A jestliže literatura neušla pozměnám a vlivům nových proudů, tím méně možno to říci o veřejném, politickém životě. I Srbsko mělo a má své „Omladinisty;“ nejmladší jejich větev, tak zvaní stoupenci Svetozarovi, zasluhuje a také si dává název „materialisticko-kosmopolitické.“ Název už nám napovídá, za čím se nesou; stoupenci Svetozarovi zavrhují všeliké ideály, oni jediné o to

usilují, by ukojili potřeby žaludkové, následovně s pohrdáním pohlížejí na tradice a dosavadní snahy „svého“ národa a rádi by v něj vnesli „internacionalismus.“ Lidé ti zrovna jako jinde bez hlubšího fondu duševního, hlavu mající plnou myšlenek z cizích knih vyčtených, ale nezažitých, vynikají ne tak plodnou a pro národ prospěšnou prací, jako spíše boucharonstvím a planým demagogstvím. A žel Bohu! lidiček takových je v Srbsku dosť a dosť. I nebylo možná, aby se literatura nezmocnila těchto karikatur pravého a prospěšného vlastenectví. A to učinil *Stevan Sremac.* Vylíčil nám, ba vlastně vyfotografoval nám takovýto typ ve svém hrdinovi, učiteli Sretovi, jenž přijda do tiché, idylicky žijící osady, Prudelje, začne tam šířiti své „světlo.“ Toť obsah povídky Sremcovy, jež bez odporu vedle jeho „Ivkovy slávy“ patří k nejpozoruhodnějším zjevům liter. v Srbsku. Nazval jsem práci jeho povídkou, ale vlastně případněji hodilo by se na ni označení b i o g r a f i c k é s a t y r y, poněvadž spisovatel vytkl si vlastně za účel vylíčiti nám hrdinu ve všech možných jeho fasích jakožto „typ par excellence.“ Následkem toho nevěnoval patřičné pozornosti ani úměrnému, umělecky založenému dramatu ani jeho rozvinutí. Slovem, autor jeví se nám tu jako dokonalý malíř en miniature. Napodobuje sloh Gogolův, předčí nad něho stenografickou obšírností kresby a líčení. On jest detailista a episodista prvního řádu. V tom spočívá jeho největší síla, ale i jeho největší slabost. Lze však se nadíti, že spisovatel časem přiučí se, a to hlavně od Lazareviće, pravému umění, a potom zajisté zaujme první místo mezi všemi srbskými spisovateli. — Jiná pozoruhodná publikace je roman *Jaši Tomiće* „Nazareni.“ Spisovatel obral si za předmět své práce představiti a vylíčiti jednu stránku socialněnáboženského zjevu mezi lidem srbským, totiž učení tak zvané sekty „Nazarenských“ a jejich poměr k ženám a k pravoslavné církvi. Pochybil však, že ve své práci líčí spíše a více „Nazarenstvo“ jako p o j e m nežli jako osobnost, dovoleno-li se tak vyjádřiti. A jiné chyby se dopustil, že příliš z celé práce dere se do popředí autorova tendence, t. j. do podrobna vypracovaný plán, kterak by možno bylo sektu tu v národě potlačit. Následkem prvního pochybení nedostává se romanu jednotného centra, nalézáme v práci Tomićově čtyry: Bořivoje, Lazara, Milevu a Svetozara, tak že celek podobá se stavbě bez jednolitosti a celistvosti; následkem druhé chyby mění se roman — v p o u č n é dílo. Ale jsou v díle i mnohé přednosti, především krásná dikce a umělecké líčení, jež čtenáře přímo okouzlují. — *Branislav Đ. Nušić* vydal roku 1896. druhé a rozmnožené vydání (o 10 povídek) svých „Pripovedek jednoga kaplara iz srbsko-bulg. rata 1885.“ Jsou to živé obrázky, věrné a pravdivé snímky fotografické, oduševněné duší autorovou. Obrázky ty psány jsou humoristicky, ale humor jeho má chut sladkého mléka. — Prof. *Andra Gavrilović,* jenž byl už napsal několik povídek a romanů (Prve žrtve, Bosansko zlato, Dletom po stepi), vydal letos svůj nejnovější roman „Despotova vlastela.“ Látka vzata z historie národa srbského, a to z počátku XV. století, ze zajímavé doby vladaření despoty Štěpána Lazareviće. Živě a věrně historicky líčí

spisovatel v knize dobu po porážce na Kosově poli a úsilí Srbův udržeti se. Kněžna Milica, V. Stevan, srbští šlechtici a lid podáni jsou, jak myslí, hovoří, jednají a žijí u veřejném i soukromém životě. Proto dostalo se romanu tomu odměny J. M. Kolarce. — *Dragutin J. Ilijć* vydal dva svazky povídek s nadpisem „Svetle slike," t. j. světlé obrázky. A věru, případnějšího názvu nemohl dáti obrázkům těm, neb jsou to poeticky, věrně dle Písem sv. a jiných pramenů sepsané úlomky z toho světového děje, který v Betlemském chlévě započal a na Kalvarské hoře svého krvavého ukončení došel. První svazeček, jenž v českém překladě co nejdříve u Šimáčka vyjde, obsahuje: „První vánoční noc," „Zjevení Páně," „Štěpán," „Thalita kumi" a „Bouři na moři." Nejkrásnější, poněvadž v ní nejhlubší dojem na čtenáře činí osoba Kristova, jest povídka „Dívko, tobě pravím, vstaň!" V druhém svazečku jsou tyto povídky: „Trnový věnec," ve které se líčí žal a hoře Ježíšovy Matky v tu noc před vzkříšením Páně, „Vzkříšení," kde spisovatel líčí, jak se Pán zjeviti ráčil Maří Majdaleně a dvěma učenníkům do Emauz jdoucím; v třetí „Šavel" popisuje autor napřed pronásledování křesťanů Šavlem a potom jeho zázračné obrácení. Čtvrtá jedná o přijetí Šavla Ananiášem — toť také její nadpis — za učenníka Kristova. V druhém svazku nejlepší jsou „Šavel" a „Vzkříšení". My o těch povídečkách můžeme jen říci: „Tolle et lege!" jsouce přesvědčeni, že se jimi každý, kdo ještě špetku víry v srdci nosí, nejen pobaví, ale i nadchne. — *Svet. Đorović* vydal devět povídeček (Za papučice, Pogriješila, Poremećen plan, Prva ljubav, U dobri čas, To Bog zna, Srećna veče, Njezina riječ, U maloj kućici) „Iz Mostara." Náměty všech vzaty jsou ze života, jsou přirozené, pravdivé, pěkně psané. Nejlepší jsou ony tři, které jsou proloženým písmem vyznačeny. — „Marija s Lopuda" jest vlastně — až na malé doplňky — vzata povídka z úst lidu, ale z materialu jejího dal by se v rukou umělce sestrojiti roman, jenž by svým dějem a typy směle po bok postaviti se mohl pracím toho genru u největších národů. Tuto kostru romanovou vydal *Lujo V. Adamović.* — *Marko Car* a *Jos. Bersa* vydali společně sbírku povídek „S mora i primorja." Nejlepší z nich jsou: „Andjelin slučaj" od M. Cara a „Gospar Gjivo" od Bersy. Onano jest romantický příběh s naturalistickým počátkem. Mladý statkář Burić spatří při svém příchodu na svůj venkovský statek krásnou a statnou dívku (selskou) Andělinu, jež v něm probudí vášeň a již konečně také svede a opustí. Andělina porodí, bratr pak její, by se pomstil, odebéře se do města, kde Buriće přepadne a postřelí. Odsouzen jest, Burić když ozdraví, stane se kapitánem na jedné lodi. Když Andělinina bratra z vazby propustí, odejde na jinou loď jako strojník. Jedné tmavé noci, kdy se Burić vrací se svou lodí z Cařihradu, vrazí tyto dvě lodi (strojníkovým úkladem) do sebe a rozbijí se. Lidé utonou, ale Burić se zachytí jakési desky. Po nějakém čase spatří ve vlnách člověka, jejž zachrání od utonutí. Zachráněným je bratr Andělinin. Když jej pozná, chce jej Burić srazit do vln, ale lepší stránka v něm zvítězí: spasí jej. Následkem toho se smíří a konec konců Burić vezme si

Andělinu. — Produkce básnická daleko pokulhává za krásnou prosou. P. M. Adamov naříká, že schází mladým srbským poetům „idealy“ — inu, jako všude! Zmíním se jen o těch dvou či třech sbírkách veršů, jež přece jakous takous pozornost vzbudily. *Novica J. Nikolić* vydal „Uzdisaje.“ Týž Adamov praví o sbírce této, že se podobá krásnému poháru, ale bez — vína, t. j. že forma je pěkná, bezvadná, ale bez — myšlenek! — *Jaša Tomić* vydal své „Pesme,“ jež všecky dýchají pessimismem, a to pessimismem ještě ke všemu tendenčním, nepřátelským proti protivníkům politickým, a to je známo, že „ein politisches Lied ist ein garstiges Lied.“ Jistý kritik praví ve svém posudku o básníkovi doslova, že nemá svého nebe, nemá slunce svého, ani lásky ani idealu, ani pravé víry ani krásné naděje.

Zmíniti se chceme jen ještě o některých publikacích, nespadajících přímo či v celkovém svém vydání ani tam ani sem. A tu předem jmenujeme souborné vydání spisů *Vuka Št. Karadžiće,* jež vychází na útraty zemské. Dosud vyšly: 1. Srbské národní písně (4 knihy), 2. Sebrané grammatické a polemické spisy (3 knihy) a jeho „slovníku“ vyšel v druhém vydání 1. svazek od *A* až do *Z*. — Srbská pak zadruga vydala ve svém IV. kole tyto knihy: 1. Basne (bajky) D. Obradoviće, a to 1. svazek; 2. Druga Pevanija Zmaja J. Jovanoviće, jež obsahuje lyrické básně v nejširším slova významu a básně humoristické a satirické, a sice v 1. svazku už r. 1895. vyšlém, kdežto letoší svazek má vlastenecké básně, epigramy atd. 3. Iz starijich pripovedakâ. Zastoupeni jsou tu: *P. P. Šapčanin* (1827, † 1847) svou novelou „Cetiri Karanfila.“ *D. Pavlović* (1840, † 1866) povídkou „Jelka,“ *K. Ruvarac* (1837, † 1864) povídkou „Karlovački đak,“ *M. Milisavlević* črtou „Hřích,“ *Đ. Zvekić* (1845, † 1871) obrázkem „Naše sestra Milka“ a povídkou „Na štědrý den.“ 4. Tamo amo po istoku, cestopisné črty *Dra. M. Jovanoviće,* svazek druhý. 5. Bijesni Orlando v překladě *Drag. Stanojeviće* svazek první. 6. Tartif Molierův v překladě *J. Đorđeviće* a Tvrdica v překladě *V. Đorđeviće.* 7. Iz nauke o svetlosti z péra *Đ. M. Stanojeviće.*

Jovan Živanović vydal grammatiku „crkvenoslovenskoga jezika,“ a to, jak stojí v předmluvě, pro studující bohosloví (srb.). J. Ž. přednáší už 20 let o církevním slovanském jazyku a písemnictví v bohosloví Karlovackém, i měl tudíž dosť příležitosti přesvědčiti se o potřebě podobné knihy, neb dosavadní grammatika Evž. Jovanoviće nejen že byla zastaralá už, nýbrž i nedostatečná. Rozděluje se pak na tyto díly: na „Nauku zvukosloví,“ v níž předem podává transkripci jak zvukovou, tak i číselnou cyrillské abecedy, dále jakých se užívá v církevním jazyce diakritických znamének, zvláště jasně podána nauka o pravopisu, a v druhém díle „Tvarosloví“ rozděluje autor sklonění jmen na 5 tříd (proti 4 E. Jovanoviće), zvláště vytknouti sluší, že tu spisovatel vysvětlil mnohé nesrovnalosti velmi jasně a srozumitelně zákonem obdoby či analogie.

Z literatury dětské uvádíme: „Đakovanje carovanje,“ napsal učitel *D. J. Putniković;* „Ljubičice,“ dárek hodným dítkám od tetiček *Darinky* a *Dany;* „Dobro se dobrim vraća,“ srbské mládeži podal učitel *D. Đurić* (týž vydal také povídku pro mládež „Konec díla věnec“).

Nová díla.

Schellova velkolepého apologetického díla Die göttliche Wahrheit des Christenthums vydán 2. díl I. knihy, jenž obsahuje přehled důkazů jsoucnosti Boží, jako jsou: kosmologický, nomologický, teleologický, ideologický, noetický, mravní a náboženský. (Str. 726, cena 9 m.) I zde poutá a vzdělává duchaplná, originelní koncepce i kritika. Střízlivému čtenáři však neujdou leckteré exaggerace a, což povážlivější, mnohé věty příliš ideologické.

Biblistům budiž co nejlépe doporučeno řecko-latinské kritické vydání Nového Zákona, jež pořídil cisterciák *P. M. Hetzenauer.* Innsbruck 1896. I. díl, evangelia. Str. 62 a 338. Cena 3·20 marek.

V. Vagner: Voprosy zoopsichologiji. Petrohrad. Str. 255.

Kniha tato přísně posuzuje subjektivní methodu pozorování psychického života zvířat, stanoví lepší, objektivní methodu zoologicko-psychologických studií, dotýká se otázky o genesi instinktu a jeho poměru k rozumu a snaží se dokázat úplnou neuvědomělost instinktivní činnosti.

Nikolaj Grot: Osnovanija eksperimentalnoj psichologiji. Moskva 1896.

Spisovatel chtěl knihou svojí dokázati, že již nastal čas k přiznání a propracování samostatné vědy — experimentalní psychologie.

G. Papern: Spinoza, jego žizň i filosofskaja dějatelnosť. Petrohrad. — *Týž:* Dekart, jego žizň i filosofskaja dějatelnosť. Tamtéž. Po 25 kop.

Papern píše střízlivě, ne panegyricky o Spinozovi a Descartesovi, jasně podává učení jejich i kritiku jeho.

Ve vědě právní posud hlavně zastoupeny byly dva směry: dějepisný, jenž všechnu podstatu a význam práva hledá v minulosti, v historickém vývoji, a přirozený, jenž všechny poznatky právní chce vyvoditi z rozumu. *Dr. K. J. Seitz* spisem Die praktische Rechtsschule snaží se ku dvěma jmenovaným směrům jako rovnomocný přiřaditi směr t. zv. praktický, jenž mnohé pojmy a zásady právní vyvádí ze stávajících, skutečných zařízení. Spis, psán jinak těžkopádně, poskytuje mnoho dobrých pokynův a v jistém způsobě přispěje k vyjasnění právních náhledů. Myslím, že třeba mínění Seitzovo přijati, neboť jinak poznatky právní po jedné stránce by zůstaly neosvětleny, po stránce praktické, životní. Když však všecky tři vyjmenované směry se spojí, mnohá věc se lépe ozřejmí. To viděti i z method, při tom užívaných. Směr historický a přirozený vede si více methodou apriorní, deduktivní, směr praktický methodou induktivní. A známo jest, že čím lépe obojí methody možno užiti, že tím lépe uznává se povaha a podstata věci zkoumané. V té příčině spis přítomný jest význačný a k pochopení právních proudů nynějších ve mnohém dobře poslouží.

Časový a velmi cenný je spis proti souboji: *G. v. Belov,* Das Duell und der germanische Ehrbegriff. Kassel 1896. Mimo jiné vysvítá odtud také, že souboj nepochází z toho vlastního „temného středověku“ a jeho rytířství, nýbrž je výmyslem zvrhlé společnosti španělské a kvetl nejvíce za pověstného Jindřicha III. francouzského (koncem 16. století). Používáno ho též jakožto očišťovacího prostředku při soudech, ale to více na postrach divákův a potrestání těžkých provinilců. Rozumové důvody spisovatelovy proti souboji jsou velmi pěkně podány.

Dva denníky Dra. Matiáše Borbonia z Borbenheimu. V Histor. Archivě České Akademie vydal *Max Dvořák.* 1896.

Vydavatel pohlíží na denníky s vyššího stanoviska, se stanoviska socialního historika. Denníky ukazují mu, jak působí na člověka prostředí, v němž žije a jaký zase vliv má člověk na své okolí. Životopis denníkům předeslaný jest vůbec zajímavá práce, a komu jde jen o poznání doby po té stránce, po níž se obyčejně historie podává, tomu netřeba ani čísti denníků. Denníky samy jsou však zajímavé; zajímavé jsou i poznámky vydavatelovy a úvahy, vůbec denníky podány s náležitým apparatem; máme tu i věrné vysvětlení i dostatek bibliografie. Světlo na dobu předbělohorskou tímto vydáním vržené jest namnoze ostré. Vidíme, jak přece jen velikou roli hrálo přesvědčení náboženské, disputace toho druhu mají lví podíl na zápiskách v prvním denníku.

Borbonius jest asi typem zámožného měšťana (měšťanstvo jako stav), jenž bojí se o svůj blahobyt a hledí si jej všemožně pojistiti. Majestatem byl tento blahobyt pojištěn nekatolíkům, proto tak žárlivě majestatu střežili, proto bylo je snadno strhnouti k odporu proti Habsburkům. Divným úkazem zdá se nám honba za šlechtictvím, pro něž i Český Bratr Borbonius napsal latinský panegyrik, vlastně celou panegyrickou sbírku básní „Caesares monarchiae Romanae.“ Ale nebyla to snad snaha dobýti si svobod občanských, plnoprávnosti politické, která tak mnohé k tomu vedla?

Z denníků poznáváme poněkud i poměry studijní, lékařství tehdejší doby, ano i trochu hospodářství.

V druhém denníku dočteme se, jak veliký vliv hrály při odsuzování účastníků v povstání vlivy osobní a, můžeme říci, sobectví jednotlivých osob, dočteme se o resignaci postižených, o jejich snaze svaliti vinu se sebe a uvaliti ji na jiné, vidíme přílišné koření se po nerozvážném skutku. Ale koření se má jisté meze, jež tvoří přesvědčení náboženské; toho se většina přece nemůže zříci a tratí raději vlast i statky, když ne všecky, aspoň velikou část. — Krátce, denníky jsou dobrým příspěvkem k pathologii doby Rudolfovy a počátku války třicetileté, právě roků trestu za odboj.

Vydavatel upozorňuje na důležitější otázky s dobou souvislé, tak na př. na vliv švycarských reformatorů na moravské šlechtice a j.

Vydavateli nemáme tedy celkem co vytýkat; že se vloudily do spisu některé chyby, jako hned v úvodě 17. a 18. století místo 16. a 17.,

jinde zase do Brna místo do Bernu, lze odpustiti, ač mohly býti aspoň přidány opravy. Ale něco přece. Při spisech Akademií vydávaných nebylo by asi třeba tolik šetřiti; když už tisk není větší, jako při listech Kateřiny ze Žerotína a jiných, pak měl by býti aspoň jasnější, ne tak mdlý. Čtenářovo oko se tím zbytečně unavuje a kazí.

N. Speranskij: Očerki po istoriji narodnoj školy v Zapadnoj Evropě. — Vozniknovenije narodnoj školy. Stroj zapadno-evropejskago obrazovanija v srednije věka. Moskva. Cena 2 r.

Velmi poutavě psaná kniha seznamuje nás se školstvím středověkým v západní Evropě a určuje, co středověk vykonal pro školu národní, a dochází k závěrku, že středověk vykonal veliké přípravné práce, které přivedly k vytvoření současné školy národní.

Jesu Muttersprache. Von *A. Meyer.* Freiburg 1896. Mohr. Cena 3 m.

Více jest náhledův o tom, jakou řečí mluvil a kázal Pán Ježíš za svého pozemského pobytu. Někteří mají za to, že nářečím aramejským, jiní, že hellenistickou řečtinou, pomíchanou latinskými a hebrejskými slovy, jiní ještě jinak si věc představují. Příčina, proč otázka zmíněná tak často se přetřásá, záleží v tom, že dle odpovědi k ní podané vysvětlují se mnohá místa z evangelií a p. Známo, co v té příčině (ovšem chybně) napsal a jaké důsledky z toho nesprávně vyvozoval zejména pověstný Tolstoj. Spisovatel výše uvedený hledí dokázati, že mateřskou řečí Páně byla galilejská aramejština (blízké nářečí hebrejštině). Důvody jeho jsou: 1. Obyvatelstvo za časů Páně v Palestině po většině a na mnohých místech výhradně bylo hebrejské. V zajetí babylonském nebylo všechno obyvatelstvo judské vypleněno, mnoho ho zůstalo v zemi rodné, a mezery nastalé brzy byly vyplněny navrácením ze zajetí. Za Makabejců pak politická převaha prospěla velice hebrejštině. Co pak se týká Galileje samotné, i tam, třebas obyvatelstvo bylo smíšené, za časů Páně Hebreové převládali buď původem nebo politickou převahou. 2. Ve všech okolních zemích bydlili Semité. Tím hebrejština měla přirozenou oporu v příbuzných nářečích. Mimo to zřídka se přihází, aby národ kulturní tak rychle změnil řeč, jak se obyčejně o zajetí babylonském předpokládá. 3. Trojí nápis na kříži dokazuje, že všichni řecky nerozuměli. Latina byla úřední řečí, proto tam napsána, aby však i lid všemu rozuměl, vedle řečtiny (více pro vzdělané) přidána i aramejština (pro lid venkovský). 4. Filon a Josef Flavius výslovně se zmiňují o patrios glossa, řeči vlasti, různící se od řečtiny. Řečtině jen málo kteří rozuměli. 5. Vlastní jména míst a osob, hlavně příjmení, ukazují na řeč obecnou aramejskou. — Proti uvedeným důvodům dá se leccos namítati, což ovšem zde nemožno dále sledovati. Chtěl jsem jen ukázati k tomu, jak pečlivě se o řeči Pána Ježíše nyní studuje, za účelem hlavně exegetickým, na vyjasnění některých úsloví a výrazů v Písmě sv. — Za to chci několika slovy zmíniti se o důležitější stránce celého toho bádání. Dejme tomu, že jednou všeobecně se uzná správnost této hypothesy, že Pán mluvil a kázal aramejsky. Tu theologové a náboženské společnosti mimokatolické

budou musiti vážně přemýšleti, jak odpověděti k otázkám: 1. Nebyly původně některé spisy novozákonní sepsány aramejsky, tak že by nynější řecké texty byly jen překlady? 2. Tomu-li tak, jak to bude s inspirací těchto knih? Jevila se pomoc Ducha sv. i při těchto překladech? Z těchto dvou otázek stežejných povstane zajisté časem více podružných, ovšem pro věřící theology, neboť liberalní jsou již dávno s podobnými otázkami hotovi. Podobných strachův a obav my katolíci nemusíme míti po prohlášení sněmu Tridentského o Vulgatě. Zde, myslím, jest malý příspěveček k tomu, jak důležitý pro jednotu Církve a užitečný pro život jest učitelský, neomylný úřad Církve. Za to, jak zmíněno, sbory mimokatolické, ať již tak neb onak si k otázkám daným odpoví, vždy budou z toho míti spory a hádky. Ukáže se tu znova, co právě nyní v Německu se ukazuje stran apoštolského „věřím v Boha.“ Každý dobrý katolík pohlížeje na tyto přítomné spory, zajisté s vděčnou myslí vzhlížeti bude k učitelskému, neomylnému úřadu Církve katolické, k auktoritě to od Boha samého prozřetelně zřízené.

D. Ovsjanniko-Kulikovskij: Jazyk i iskusstvo. Petrohrad. Cena 20 kop.

V poslední době vyšla celá řada pokusů, popularisovat obecné názory charkovského professora jazykozpytu, Potebni. Nejlepší jest pokus prof. Ovsjanniko-Kulikovského. — Témuž předmětu věnována kniha *P. Vinogradova:* Jazyk kak tvorčestvo (Moskva) a *Vetuchova:* Jazyk, poezija i nauka (Charkov).

Der Lebensversicherungsvertrag. Volkswirtschaftliche und moral-theologische Untersuchuugen von *Dr. Philipp Huppert.* Mainz 1896. Str. 200. Cena 3 m.

Proslulý kasuista probírá tu nynější ne právě nejspořádanější poměr mezi pojišťovnami (na život) a mezi pojištěnci, zvláště co do způsobu, jakým si pojišťovny opatřují údaje o pojištěncích, jak si tito při tom počínají a proč pojišťovny ze závazků se vyzouvají.

Al. Miklaševskij: Rabočij vopros i socialnoje zakonodatelstvo v Germaniji. Petrohrad 1896.

Spis. nahromadil v knize své mnoho látky o postavení dělnictva v Německu a socialním zákonodárství, ale všecko to sestavil tak nedbale, že se v tom nikdo kromě něho nevyzná.

L. Buch: Osnovnyje elementy političeskoj ekonomiji. Petrohrad 1896.

Kniha Buchova dotýká se dvou otázek: 1. o práci a podmínkách, které mají vliv na její intensivnost a 2. o ceně zboží. Kniha psána těžkým slohem.

M. Kovalevskij: Proischoždenije sovremennoj demokratiji. Moskva. 2 svazky.

Kniha věnována studiu processu rozvoje onoho společensko-politického učení, jež známo pod názvem demokratismus.

A. Kistakovskij: Izslědovanije o smertnoj kazni. 2. vyd. Petrohrad.

Hlavní předností knihy † prof. Kisťakovského jest, že spisovatel všiml si hlavně dějin trestu smrti a ukázal spojení tohoto trestu se společenským a duševním rozvojem národů. Druhou předností díla je přísná objektivnost, s níž zpracován historický material. Spisovatel je proti trestu smrti.

Dr. F. X. Jiřík: **Obraz, dílo umělecké a technické.** Knihovna Rozhledů. VIII. V Praze 1896. Str. 67. Cena 44 kr.

Rozprava, určená původně za přednášku ve spolku akademiků „Jungmann," chce býti „stručným návodem k orientování se v principech a technice malířské." Za tím účelem líčí předně rozvoj moderních principů malířských, a tu souhlasíme se stanoviskem, jež p. spisovatel zaujal proti esthetice pouze formové, pravě, že „krásno jest něco, co není z tohoto světa a co plně zjevuje se jen duším vyvoleným." Z toho však, že není snadno říci, co je krásno, jistě nenásleduje, že by moderní esthetik krásnu docela mohl nebo směl se vyhýbati; krasovědu bez krásna nelze si mysliti. Proti modernímu realismu dobře a rozhodně se praví (str. 8.): „Nápodobiti kus mrtvé přírody není uměním." — Mnoho pravdy pověděno je také v další stati kritikům, zakládajícím rozbor díla uměleckého na všeobecných pravidlech „školáckých." Zbaviti však výkonné umělce všech závazných pravidel, ponechati všechno jejich individualitě, znamenalo by zaváděti úplnou anarchii v umění a při tom zbaviti kritiku každé zbraně proti svévoli na poli uměleckém. Velmi zajímá hlavní pojednání o technice malířské, kterou spisovatel, věren jsa svému individualismu, líčí tak názorně, že každý způsob malby dokládá příklady z dějin umění. Praktickým účelům dobře může posloužiti, co pověděno jest o nemocích obrazů, jich zachování a restauraci. K tomu druží se ještě krátký návod, po čem se poznává, které době a kterému malíři ten neb onen obraz přináleží, a jak lze obraz původní rozeznati od padělku.

Stručná knížka, ale poučení lze z ní čerpati hojně. Odmítnouti ovšem třeba, co na dvou místech o „věčné" přírodě se praví. Také jistě bylo by možná vyhnouti se tak častým slovům cizojazyčným.

R. Krebs: Das Moderne realistisch-naturalistische Drama im Lichte des Christenthums. (Ibsen-Hauptmann-Sudermann.) Erfurt 1897. Keyser. Cena 1 m.

Werninghausenský evang. farář Krebs probírá tu se stanoviska křesťanství tři nejmohutnější z moderních dramatiků. Celkový úsudek (na základě rozboru těchto kusů: Ibsen: Brand, Císař a Galilejský, Podpory společnosti, Nora, Přísery, Rosmersholm; Hauptmann: Vor Sonnenaufgang, Einsame Menschen, Die Weber, Das Hannele; Sudermann: Sodom's Ende, Heimat): rozloučili se s křesťanskou věroukou i moralkou nadobro. Sílu víry neznají a neuznávají, a i tam, kde staví mravní požadavky, známé i v křesť. mravouce, stojí na docela jiném základě: Ibsen hlásá „přirozenou mravnost," Sudermann a Hauptmann:

individuelní svobodu, „sich selbst treu bleiben“ (Magda v Sudermannově: Sodom's Ende). Hauptmann sice ve svém díle „Das Hannele“ nejdojímavějším způsobem předvádí dětskou víru v Krista, v nebe a vše, co s ním souvisí — ale to vše jen ve fantasii. Technika kusu sama drsnou rukou ničí tento krásný „sen víry.“ Co Hauptmann a Sudermann buď zcela opomíjejí náboženství, anebo jen vážně se ho dotýkají jako vážného činitele života, Ibsen už jest jedovatější: útočí mnohdy přímo. I nejkrásnější, zdálo by se, obrana křesťanství, drama „Císař a Galilejský,“ vyznívá jen filosoficky a ne křesťansky. Nevítězí tu síla milosti Boží, náboženství, víra, ale jen mohutnost nového nad slabostí a schátralostí starého, jehož nelze ani nejčistším snažením (Juliana Apost.) vyrvat osudu. Ale jednou právě tak přijde doba konce pro křesťanství, jako přišla pro pohanství. Podlehl císař, podlehne i Galilejský. — „Naturalismus je pravou protivou křesťanství; křesťanství hlásá všemohoucího Stvořitele nebe i země, nejdobrotivějšího Otce všech lidí; naturalismus staví člověka na vlastní nohy a učí jej zavrhovati každou pomoc nadpřirozenou jako přelud fantasie.“ Autor končí parafrasí řeči Makrininy (Císař a Galilejský): „Mějte dík za to, co jste ve svých dílech dobrého provedli; a zbloudili-li jste v mnohém — musili jste tak bloudit, totiž poctivým úsudkem došli jste k bludu svému — pak nebude vám to připočteno v onen den, když přijde Mocný na oblacích nebeských, aby soudil živé mrtvé a mrtvé živé!“

A. Scartazzini v Encyklopedia Dantesca (I. sv., str. 1172, cena 12·50 l. Milano, Hoepli) chce shrnouti všechny výsledky dosavadního bádání o Dante Al. Sporných otázek vždy nerozhoduje, ale podává znalecky důvody i protidůvody, tak že i tu o věci aspoň dosti spolehlivě poučuje. Přísahati však na něj nelze, jak by se dle jistých neobmezených chvalořečí zdálo, neboť v některých názorech a podrobnostech ze života D. (na př. Beatrice = milenka básníkova) jest vyvrácen od vážných protivníkův, ač jimi Sc. pohrdá.

Českým ženám: Nejsme s vámi spokojeni! *V. Stech.* Str. 48. Cena 25 kr.

Několik rozumných slov o t. ř. „ženské otázce,“ kterou p. spis. správně nazývá otázkou vlastně mužskou, o povinnostech české ženy rodinných a společenských a pod. Něco bys snad řekl jinak, něco bys přidal, ale celkem budeš souhlasiti.

Jaroslav Sutnar: **Trosky.** Nakl. J. R. Port v Plzni 1896. Str. 35.

Spisovatel podává sám upřímnou kritiku svých veršíků, které prý zastupují u něho dobu pseudopessimismu a jsou troskami několika sbírek. Ani kdyby toho pseudopessimismu nejmenoval, čtenář by mu jej vytknul. Vliv Vrchlického je značný, ale nepříznivý. Možná, že jinak by básník tak bombasticky nepsal.

Zolův „Řím“ vychází tedy také česky. Překládá jej p. Fr. Vladimír Čihák. Nehledě k ničemu jinému budeš míti dosť, čta první větu: „Během noci doznal vlak mezi Pisou a Civita-Vecchií značného zpoždění... neměl sebou než jeden vak“ — a tak to jde napořád.

Levné svazky novel. Sv. 62. *I. Potapenko:* Klaudie Michajlovna a jiné povídky. Přel. *Z. Šebkova.* Str. 72. — Sv. 71. *N. Timkovskij:* Poslední den. Přel. *K. Štěpánek.* Str. 64. — Sv. 79. *A. E Zarin:* Proti proudu. Přel. *L. V.* Str. 83. — Sv. 81. *P. Boborykin:* Mrtvola. Přel. *F. Matěcha.* Str. 64. Nakl. F. Šimáček v Praze 1896. Sv. po 10 kr.

Úplně odsuzujeme překlad Potapenkova vypravování o „doktoru mediciny“ v sukních, Klaudii Michajlovně, jež nechce žíti pod společnou střechou manželky s milovaným mužem z ješitné lásky k nedobře pochopené svobodě a samostatnosti a nabízí mu, aby žili „manželsky,“ ale ne pod jednou střechou. To mohla překladatelka z Potapenky vybrat něco chytřejšího! Překlad její není dosti věrný. — Lépe se čte Timkovského povídka, jež líčí „poslední den“ muže, jenž nemoha dostati slušné práce a nechtěje žebrat, je blízek samovraždy a zmrzne. Pěkně proveden tu kontrast mezi jeho pěkným snem a nepěknou skutečností. — Zarin umí pěkně vypravovati, ale nedovede nic říci, vyčerpat ideje, kterou si předložil. Vypravuje o nadaném židovském hošíkovi, jenž se chtěl věnovati vědě, ne oné, která je v Talmudu, nýbrž skutečné vědě. Tím utká se bojovně s pravověrnými židy, ušel z domova, aby se učil na školách křesťanských, a na konec se pověsil, protože mu ukradli cestovní pas, bez něhož nemohl zůstat v městě. A tak Zarin začav jako umělec, ukončil povídku jako prostý zpravodaj, nepropracoval psychologických motivů, místo typů nakreslil silhouetty, místo obrazu — studii málo zajímavou. — Boborykin vypravuje také velmi zajímavě, ale o věci malicherné. Vidíme tu nadaného divadelního umělce, jenž opustil nehezkou ženu, zamiloval se „na čas“ do nezkušené dívky, která stojí na to, aby se dal rozvésti se ženou svojí. Dívka teprve po smrti svého dítka nemanželského vystřízliví ze své vášně k umělcovi, vidí, že jí lituje přítel její, suchoparný prokurator, nechce však útrpnosti jeho míti za lásku a podati mu ruku, aby ji zachránil, i nabízí mu: „Zůstaňme starými přáteli!...“ Četba pro literarní labužníky.

Knihovna Besed lidu. Sv. 68. *E. Kirilov:* Listovní tajemství. Povídka. Z ruského přel. *Fr. Mach.* Nakl. J. Otto v Praze 1896. Str. 48. Cena 6 kr.

Povídka z doby nevolnictví. Statkář — „pán“ — pojal za choť propuštěnou nevolnici. Po smrti jeho bratr uplatí konsistoř, ukryjí důkaz o sňatku statkářově s nevolnicí, připraví ji i dítky o dědictví, — ale konec konců nalezne se matriční arch, který svědčí, že statkář řádně byl s nevolnicí oddán, sirotci obdrží dědictví. Neškodná četba.

Bródy Sándor: **Slečna Don Quixote.** Přeložil *G. N. Mayerhoffer.* Nakl. J. R. Vilímek v Praze. Str. 415.

Etherická bytost, jejížto život se střídá mezi chudobou a bohatstvím, na konec velikým, dospělým až k úpadku, touží po lásce, ale neumí jí rozpoznati ani opětovati, sama docházejíc sklamání. Zvláštní je sňatek uzavřený jen podmínečně, aby mohla převzíti nenadálé dědictví, a pak mecenášství její, která mermomocí chce býti spisovatelkou, platí časopis atd.

Zlověstný název „moderní knihy“ mnohého zachtivce sklame. Je to sice kniha místy skorem také pikatní, ale celkem slušná a vážná kritika nezdravého živobytí maďarského v přechodu k modernosti. Schátralá společnost umělců vylíčena znamenitě. Hlavní osoba zdá se fantastiky míti do sebe příliš mnoho, někde aspoň ostává hádankou.

Emil Desbeaux: **Márinčino proč?** Nakl. F. Šimáček. 1897. Str. 207.

Vědychtivá Márinka poučuje se v rodině od bratra, děda a otce o rozličných tajích přírody, lidského těla i díla. Vpleten románek lásky.

Překladatel J. S. a vydavatel Josef Klika nedovedli dílka francouzského dobře akklimatisovati do Prahy, ba ta galanterie jest místy až nepříjemná. Že obvyklé u nás ještě zmínky o náboženství ve francouzském poučném spisku nemají místa, jest pochopitelno. Jinak jsou poučení velmi hezká, úprava a obrázky pěkné.

České spisy pro mládež. Č. 46. Na Libici bílé. Starý meč. Povídky z dějin českých. Napsal *Fr. Hrnčíř.* S barvotiskovým obrázkem. Nakl. A. Storch syn v Praze.

Na „Libici bílé“ při křtu sv. Vojtěcha vlastenčí děkan Všemil: „Jest svatou nejen naší, ale i potomků našich pro všecky věky budoucí povinností, aby jen tato ladná a uchu českému přemilá a přelibá jména svým dávali.“ Pan Hrnčíř svůj povrchní patriotismus udává patrně nejen na sjezdech učitelských, ale i literarně — v knížkách pro děti.

Jiný doklad jest i v druhé povídce: učitel líbá rukojeť starého, ze země vykopaného meče, o němž neví, odkud je, komu patřil, kdo a kde jím pobíjel lidi...

Besedy mládeže. Pořádá V. Špaček, učitel. Č. 322. Šenkýřův Otík. Dle anglické povídky „Ben Howard“ pro mládež napsal *Fr. Suchánek*, učitel v Pardubicích. Se 2 obrázky. Nakl. M. Knapp v Karlíně. Cena 30 kr.

Povídka — jinak pěkná — jest lokalisována do Čech, avšak poměry a lidé zůstali cizí. V podobných případech jest lépe podati překlad a pod čárou vysvětliti co nutno. Děti brzy vycítí cizí ovzduší, v domácím rámci podivně se vyjímající.

Č. 331. V Solné Komoře. Cestopisné obrázky z Horních Rakous, Štyrska a Salcburku od *Fr. Rosůlka.* Se 3 vyobrazeními.

Ve spoustě vypravovaných podrobností ztrácí se nějaký celkový dojem a názor, jejž mohou či lépe: mají děti po přečtení cestopisu míti. K tomu je zde nedostatek illustrací. Pan spisovatel také nějak divně líčí přírodní krásy: „Ku přírodním krásám, jimiž Išl oplývá, druží se nepřeberný sklad soli, otevřený...“ (str. 40.).

Č. 332. Příbuzní. Spokojenost v chudobě. Dvě povídky, jež napsal *L. Benýšek.* Se 2 vyobrazeními.

Střízlivě vypravovaná prosa životní. Patrna je snaha po „vyšším“ slohu. Kapky svěží rosy zde není, za to cítiti odevšad páně spis. pot.

Č. 334. Domovníkův chovanec. Odměna šlechetného činu. Napsal *J. Veselovský*. Se 2 vyobrazeními.

V druhé povídce pomůže vděčný Václav svému dobrodinci, panu Součkovi, z peněžní tísně půjčkou 8000 zl. Po čase pan Souček vrací Václavovi dluh, ale ten zdráhá se peníze přijmouti. To je trochu divné; osm tisíc je přece jen osm tisíc a Václav je pouze pokladníkem (třeba dobře placeným) v obchodním závodě, peníze pak jsou částí věna jeho paní. Zdá se mi, že někteří pp. spisovatelé plýtvají zbytečně šlechetností a štědrostí na úkor střízlivým faktům skutečnosti, kterou děti, když přijdou do života, jsou překvapeny.

Č. 335. Filípkova cesta do Prahy. České mládeži v upomínku na Národopisnou výstavu českoslovanskou napsal *Václav Špaček*. S četnými vyobrazeními.

Děti, které na výstavě nebyly, málo budou míti z vypravování, jako: „Velice bohata byla výstava prací řemeslnických, zvláště zámečnických, kovářských a různého nádobí — vše dobře zachovalé, ač pocházelo z dávných dob“ atd. V knížkách pro děti stereotypní „choť bohatého továrníka“ nechybí ani zde.

Bibliotheka pro mládež dospělejší. Rediguje Fr. Andrlík. Sv. 8. Osudy nalezenky. Povídka pro mládež dospělejší od *A. Piazzové*. Z francziny vzdělal *K. V. Kuttan*. Nakl. J. F. Kubeš v Třebíči 1896. Cena 30 kr.

Povídka ztrácí ze své působivosti tím, že nejen osudy své, ale i své osobní pěkné stránky a ctnosti líčí nalezenka sama.

Časopisy.

Nedělja. Knižka 11. „Nový poeta-laureatus Anglie“ (Alfred Austin, nar. 1835). Ruský měsíčník přináší bližší charakteristiku jak titulu tak titulovaného. Za prvního laureata považuje se John Key za Eduarda IV. První laureati byli asi dobrovolnými — byli to královští pochlebníci z cechu básnického. Teprve v roce 1630. vydán první královský patent, jímž úředně jmenován a ustanoven titul poeta-laureatus, určen mu plat a úřad: byl jím Johnson, od r. 1619. dobrovolný laureat, od r. 1630. jmenovaný. Po jmenování dostával ročně 100 liber št. a bečku vína. Od toho roku nastala také laureatům ona povinnost, každý rok dvakrát, na Nový rok a královské narozeniny, pět chvály králi. Od r. 1630. do 1850., kdy jmenován laureatem Tennyson, bylo celkem vydáno 14 patentův laureatům, nynější A. Austin je tedy — šestnáctý. Během věkův úřad a povinnost dvořanská odpadla — laureatus stalo se jen pouhým titulem — vyznamenáním. Tři předposlední, Southey, Wordsworth a Tennyson, neměli už pražádného závazku vůči dvoru a králi. Laureat také vždy nestál na takové výši umění, aby byl titulu toho zasluhoval před jinými. Teprv Wordsworth a Tennyson byli důstojní svého jména. Po smrti Tennysonově r. 1892. liberalní vláda

Gladstoneova tento zastaralý zvyk opominula. Nejmenovala nikoho. Podobně Roseberry nikoho neověnčil. Až Salisbury přišel, ctitel starých krásných zvyků, opět titul laureata obsadil — volbou ne příliš šťastnou. Vybral si k ní konservativního žurnalistu Austina, jehož básničky ze sedmdesátých let jsou sice popularní, majíce na sobě ráz ducha čistě anglického, egoistického chauvinismu. Vyniká však více jako pamfletista a žurnalista (píše úvodní články do „Standardu," založil a redigoval „National Review") než jako básník: v prose se může čítat mezi první spisovatele Anglie. Ze jmenovitějších jeho básnických děl jsou: „The Season," satira damských mravů, jíž debutoval r. 1861. a „The Human Tragedy" r. 1876. — V témže čísle měsíčníku obsažena charakteristika „mladého" vídeňského básníka Felixe Dörmanna („Německý Baudelaire") z péra P. N. Krasnova.

Russkaja Mysl. V měsíčním tom žurnálu moskevském rozpředla se zajímavá debatta o tak zvaný ekonomický materialismus (v historickém pojetí). V knížce dubnové V. A. Golcev jej odsoudil, jako jednostranný. V knížce zářijové S. Ušakov jej hájí jako veškerý život vystihující. Ekonomický materialismus, jak Golcev praví, stal se ode dvou let na Rusi bodem, kolem něhož točí se věda v časopisech i zvláštních vydáních knihových. Jde to ovšem pro i proti. Golcev opírá se o publikace počátkem roku 1896. vyšlé a přidává se na stranu protivníků. Psychický činitel historického vývoje jest mu zcela samostatný, nezávislý na národohospodářském činiteli. Ne hlubokou celkem stať Golceva důkladně vyvrací Ušakov. Všední plytké důvody protivníka, jaké na první čáru se všude vyvádějí, bylo lehko porazit. Ušakov ekonomický materialismus vystavil už ne v úzkém Marxově pojetí, ale šíře. Vzájemnost působnosti, při níž mysl je podřízena poměrům ekonomickým, vyslovuje tak: mysl nutně vedena podněty vycházejícími z ekonomických poměrů vytváří tyto, vede historii k vývoji. Tedy ne na zdař Bůh a ne samostatně působí psychický faktor, nýbrž v odvislosti od přírody — ekonomických poměrů. Převedl spor na základní větu noetiky: bez vnějšího dráždidla není vnému, dojmu, pojmu, není tedy ani reflektivního psychického působení na zevnějšek. A toto je vždy účelné: zachování sebe a rodu. Souhrn akcí, směřujících pak k tomuto zachování, je právě ekonomie. Tím by ovšem ani náboženství nebylo z toho kruhu vyloučeno — přirozené totiž. — Snahy ruského společenstva po šíření kultury mezi lidem líčí články: Vl. Murinov: „Úkoly a organisace zemských knihoskladů." (Kniha X., XI.) P. M. Šestakov: „Výbory ‚gramotnosti' v sídelních městech." (Kniha V., IX., X.) Krajinské „zemské" („zemstvem" utvořené) knihosklady zakládají se na Rusi od let sedmdesátých. Staly se nutností pro nedostatek knihkupectví na venkově — a slouží k lepšímu a snazšímu rozšiřování knih po odlehlých částech širé Rusi. Prvé knihosklady zřídilo uržumské zemstvo v r. 1872., r. 1877. tverské, r. 1879. charkovské atd. V roce 1895. ze 34 gubernií byly sklady knih v 21 guberniích buď jako sklady gubernské, nebo újezdní (okresní), nebo dokonce při jednotlivých školách. Z výkazu jednoho takového krajinského zemského knihoskladu (tverského) vysvítá, že od r. 1887. až 1893. prodáno celkem knih a školních potřeb za 137.791 rublů 46 kop. Zemstva neprodávají bezzištně, knihosklad musí hraditi sám svou správu, a tverský na př. za ta léta vykazuje zisku čistého 3096 r.

65½ kop. Ze stoličných komitétů „gramotnosti“ starší moske
založen r. 1858. při Imperatorském moskevském „Obščestvě selskago
jajstva“ (Společnosti selsko-hospodářské), v němž už od r. 1844. počat
zanášeti snahami po šíření vzdělání náboženssko-mravního mezi lidem. Komité
„gramotnosti“ působilo pak od roku 1859. na poli theoretickém i
praktickém. Zajímava pro širší evropské čtenářstvo jest theoretická de-
batta, způsobená v komitétu r. 1873. a 1874. hrabětem L. N. Tolstým.
Tento totiž navrhl, aby komité zasadilo se za jeho způsob „obučení
gramotě,“ jak on to dělá mezi lidem: způsob slabikování — menšina
členů v komité (bylo jich v letech 1873.—1874. : 20—31) byla pro zvukové
skládání souhlásek a samohlásek. Zařízeny tedy běhy učebné pro obě me-
thody r. 1874. Na konci běhův obě školy podstoupily veřejnou zkoušku,
při níž způsob slabikovací hr. L. N. Tolstého slavně propadl: žáci špatně
četli, špatně psali, nerozeznávali podobných hlásek, zvláště si pletli ъ a ь.
— Komité „gramotnosti“ vydávalo mimo to návody různé ku šíření vzdě-
lání, vypisovalo ceny na knihy a pojednání, vydávalo katalogy knih pro lid
vhodných, zakládalo knihovny a zasazovalo se o všeobecnou povinnost školní.
Memorandum tohoto komitétu o všeobecné školní návštěvě r. 1894. nadělalo
mnoho ruchu na Rusi, nebylo „zemstva“ ani „újezdu,“ v němž by nebylo
vyvolalo ohlasu. „Vseobščeje načalnoje obučenie“ stalo se palčivou otázkou
dne. Co se týká knih rozdaných a knihoven založených, tu komité teprv
za posledních 6 let (1890—1895) podalo přesné výkazy. V době té, vládnouc
jměním přes 60.000 rublů, rozeslalo knih 44.093 v ceně 10.634 rublů.
— Petrohradský „komitét gramotnosti“ založen r. 1861. Impera-
torským „Volnym Ekonomičeskim Obščestvom.“ Činnost tohoto komitétu byla
mnohem úsilnější, uspořádanější, účelnější. „Obščestvo Ek.“ vypracovalo
přesný a určitý program, než komité ustavilo, a 6. dubna 1861 komité
začalo tedy už na pevné půdě. Vydávání knih a rozšiřování jich, zakládání
knihoven při školách, všemožná pomoc školám vůbec, byly z hlavních úkolů.
Velkých nesnází se strany techniky a censury zakusilo komité při vydávání
knih. Ve válce rusko-turecké komité založilo při vojenských nemocnicích
450 bezplatných knihoven. Statistický přehled za posledních 10 let zvláště
úsilovné činnosti spolku toho vykazuje: členů nejvíc 1025 (počet jich stále
až na toto číslo vzrůstal), vydaných knih 1,516.200 exemplarů, rozeslaných
knih 393.349 exemplarů.

Revue internationale de sociologie. 1896. *Louis Wuarin:* Ve-
řejná správa ve Spojených státech. Skvělá civilisace Spojených
států má veliké stíny; celá země úpí pod jařmem koterie široce rozvětvené,
která ji denně odírá. Každý pamatuje na sebe, blaho obecné ustupuje.
Mnozí pro to, co se nedá vyměřiti v dollarech, nemají zájmu. — Nesmíme
však zapomenouti, že demokracie ve Spojených státech musí přemáhati
3 překážky: 1. neobyčejný příliv vystěhovalců, lidí obyčejně zvrhlých;
2. velikou moc poslanců, která svádí obyčejně ke skutkům nezákonitým;
3. nestejnoměrně rozdělené žalidnění půdy. — V jiných věcech opět vyniká
Amerika nad Evropou. Všechno, při čem dobročinnost je závojem a vý-
mluvou sobectví, je zakázáno. Tak loterie, tomboly dobročinné a p. nemají
tam místa. Sázky při dostihách jsou zapovězeny. V Americe není možno,

co se čte v jednom francouzském listě: „V posledním roce Assistance publique přijala přes 1,800.000 franků sázek. To znamená, že v r. 1894. sázky obnášely 180 milionů frankův a to ještě není celá summa.“ Jakmile poslanec dopustí se některého nemravného skutku i v soukromém životě, je nemožný. Taktéž souboje mezi poslanci jsou úplně vyloučeny. Nedělní klid a jiné věci jsou mnohem lépe zachovávány než v Evropě.

Přes to převládá, jak řečeno, více stínu než světla. Odkud to? Příčina jedna spočívá ve volném úvazku jednotlivých území s ústřední mocí; ústřední moc je slabé váhy. Jiná příčina byla dlouho trvající otroctví. Taktéž, než se nalezl patřičný poměr mezi centralisací a decentralisací, mnoho proběhlo půtek. Jinou příčinou je předčasná volba presidenta a poslancův (obojí volí se v listopadu a teprve v březnu budoucího roku nastupuje president a až v prosinci poslanci. Zatím záležitosti, pro které byli zvoleni, mají mnohdy úplně nový ráz). Předseda sněmovny poslanecké užívá své veliké moci (větší než má president) obyčejně velice strannicky, politika jeho strany platí mu nad prospěch celku. Z počátku ve sněmovně se čas neplodně maří a když přichází konec zasedání, přijímají se návrhy o překot. Tak r. 1889. 1. a 2. března dostal jich president k podepsání jen — 161. — Od půlnoci 1. března musí býti sněmovna uzavřena. Aby se získalo několik hodin času a při tom vyhovělo liteře zákona, zastaví se před půlnocí sněmovní hodiny. Nejvyšší soudní dvůr často rozhodne dle litery zákona proti nutnému pokroku a tím roste nespokojenost. Veliká moc presidenta a nepatrná moc ministrů mnoho škodí. Jakmile nastoupí nový president, již veřejné mínění se stará a rozčiluje po celá 4 leta, kdo bude jeho nástupcem. Tím mnoho důležitých otázek musí stranou. Po zemi jsou četně rozvětveny kluby obou hlavních politických stran. V nich vládnou intrikáři nejvyššího stupně. Poslanci mají za hlavní úkol sobě, svým pokrevním přátelům a klubistům získati výhodná místa. Demokracie je jen falešné slovo, přikrývka na jejich zločinné jednání; ve skutečnosti je vedena celá země kamarillou nejvybroušenějšího druhu. Linton Satterhwait píše v „American Magazine of Civics:“ „V pravdě je u nás vláda odíračů pro odírače.“ Veliký vliv mají v politice výčepnické závody. Kdo chce býti politikem, musí se vzdáti mnohých zásad mravův a slušnosti. Hlasování ve sněmovně děje se dle rozkazu strany, jako u stroje, samostatné jednání není možno. Pověstná francouzská Panama opakuje se často. Zákony vydávají se dle libosti strany, která nejvíce platí. Proti znění ústavy ve Washingtoně zdržují se přívrženci obou stran, které vedou poslance dle své vůle; tyto zákulisní intriky rozhodují o hlasování velmi často. Ačkoli Spojené státy mají jen 10.000 vojska a příjmy veliké, přece je deficit. Čím to? Pensí, která se platí pozůstalým po vojácích, padlých ve válce otrokářské a s Mexikem. V pravdě však pense ta neobnáší ani polovičku summy vyplácené, všechno ostatní je podvod, peníze ty věnují se na podplácení voličů. „Times New-Yorský“ píše o tom: „Platíme 140,000.000 dollarů pense. Polovička té summy úplně by dostačila, kdyby ze seznamu pensistů škrtnuly se osoby, kterým pense nepatří.“ Co se děje v celém státě, opakuje se v jednotlivých územích. Největší města mají ve své moci intrikáři z Irčanů. To proto, že mají podivuhodnou kázeň. Podvody a vykořisťování jmění

obecného jde do ohromných summ. Policie řídí se dle pánův. Občas měšťanstvo se sebere a pijavice setřese, avšak v roce a ještě dříve opět je od nich vyssáváno. Socialní otázka nabývá proto hrozné tvářnosti. Lepším Američanům z celého toho stavu je velmi nevolno, ale musí mlčet, žádný časopis ani noviny neuveřejní sebe menší útok na ústavu a veřejné poměry, poněvadž by veřejné mínění hned bylo proti němu. Proto mnozí s obavou hledí do budoucnosti. Jsou ovšem provedeny některé menší opravy, jiné se připravují, nemožno však říci, zdali co prospějí.

Soudy, vyjma nejvyšší soudní dvůr, nepožívají valné pověsti. Podplácení je na denním pořádku. Soudnictví jest úplně v područí špatných politikův a boháčů.

Strany politické jsou hlavně dvě: republikanská, žijící v názorech Washingtona, a demokratická, uznávající za svého praotce Jeffersona. Republikané jsou pro ochranné clo, centralisatoři, demokraté chtějí clo zmírněné. Názor o clu je hlavní rozlišující známka. Celkem však rozdíl není velký a proto zvučnější jméno častěji rozhoduje, s kterou stranou hlasovati. Republikané jsou na východě a západě, demokraté na jihu a menšinou na severu. Republikané jsou většinou v krajinách dříve od puritanův obývaných, k demokratům náleží protestanté a většinou katolíci. Radikalův a konservativců není v Americe, to proto, že vliv státu na socialní poměry je ještě malý, individualismus má převahu.

V nedaleké budoucnosti přibude nový, velice účinný činitel, zápas mezi plemenem světlým a tmavým. Ještě větší kvašení mysli způsobí otázky ekonomické, krajiny průmyslové a hospodářské staví se vždy ostřeji proti sobě.

Jak viděti, je mnoho a mnoho shnilého ve státě Danském. Co tomu řek ou naši vychvalovači svobody americké? Není-liž liberalismus dle svých výsledků všude si podoben jako vejce vejci?

Die Zeit v čísle 113. přináší zajímavý pokus měření času dle tepotu tepny či tlukotu srdce (Robert v. Lieben: „Der Pulsschlag, die individuelle Einheit der Zeitgrösse“). Myšlenka sama čtenářstvu „Hlídky“ nebude absurdní (viz čl. Dra. Nábělka v min. roč.: „O čase“). Člověk měří čas tlukotem srdce. To je jednička jeho časového pojímání. Proto, bije-li srdce jeho rychleji — čas se mu zdá dlouhý, bije-li pomaleji, čas se krátí, poněvadž tentýž intervall časový obsahuje pak více — méně jednotek měrných, čítaných v bezvědomí člověka. Postřežitelnost pohybu, jímž docházíme k pojmu času, leží mezi těmito hranicemi (jak Lieben myslí, že výzkumem dokázal): zdlouhavý pohyb začne býti vnímatelným, trvá-li pohyb obrazů[1]) z jedné buňky sítnice oční do druhé ne déle jednoho tepu, rychlý pohyb přestává býti vnímatelným, trvá-li tento pobyb obrazu na sítnici z jedné buňky do druhé méně než 1 stotisícinu tepu.

Sociologie catholique. Jean Coulazou ve článku: „Syndicats mixtes ou séparés“ (Spolky smíšené či oddělené?) vystupuje proti známému požadavku strany konservativní, aby se zakládaly dělnické spolky jen ve spojení se zaměstnavateli, totiž spolky, jež by oboje slučovaly. Tak

[1]) Dojem pohybu povstává v oku tím, že obraz předmětu přechází z jedné buňky sítnice do druhé.

by veškeré otázky, týkající se dělnictva, projednávaly se před samým zaměstnavatelem a vedly vždy ke smíru. „Syndicats mixtes — s. séparés“ jest heslo, dělící obě velké strany socialní ve Francii. „Conservateurs“ chtějí „syndicats mixtes“ a to jak autor vysvětluje v této podobě: dělníci nikdy a nijak neslučujte se samostatně, nejednejte o ničem samostatně, vše vždy projednejte si tváří v tvář ve svém společném spolku před zaměstnavateli. Tak zůstane mezi vámi a zaměstnavateli láska vždy nezkalena. „Démocrates chrétiens“ opírají se tomuto požadavku, žádajíce „syndicats séparés“ — jedni víc oddělené, druzí méně. Praví: Sv. Otec Leo XIII. ve své dělnické encyklice káže dělníkům, aby se spojovali na obranu svých zájmů, ježto každý sám k této obraně v dnešním individualistickém hospodářství je slabým. Dělnické spolky jsou tedy ochranné šiky, jsou ochranná hráz, protiváha proti zaměstnavatelům. Jako takové musí státi odděleně. Dělnictvo se tu musí sloučiti samo mezi sebou. Je to sice hezká věc vzájemně se milovat: pán i dělník, ale přijdou chvíle, kdy se jedná mezi oběma o jakýsi obchod: pracovní smlouvu a tu platí: „les bons comptes font les bons amis“ (dobré účty — dobří přátelé). Před zaměstnavatelem nemají dělníci ani chuti ani odvahy, a konečně ani té dovednosti hájiti své zájmy proti mocným a vzdělanějším, obratnějším zaměstnavatelům. Nečisté vlivy, násilí vždy by se tu draly na povrch. Zaměstnavatelé by tu musili býti hotoví andělé, aby takové spolky měly býti tím, čím je sv. Otec pro dělníky míti chce. — Ať dělnictvo o svých zájmech jedná samostatně, zaměstnavatelé samostatně o svých. Ať se obojí jako členové téže církve spojí konečně v jeden ústřední sbor — výbor obou spolků může zároveň být rozhodčím soudem. Mezi obojími pak stojí jako autoritativní páska kněz, jenž neohroženě a bezinteresovaně hlásá práva a povinnosti oběma stranám. To jest konečný úsudek autorův. U nás takové a podobné otázky jsou bezpředmětny. Stát při společenstvech (živnostenská, hornická společ.) je rozluštil po způsobu druhém: oba sbory odděleně sorganisovány s ústředním společným orgánem. V mimoofficielním životě u nás zaměstnavatelé nejsou křesťanskou láskou hnáni k luštění otázek spolků smíšených. Otázka spolků se vyžila v rozluštění přirozené: oddělených spolků. V Belgii a Francii katolíci ji hledí svésti v jiný směr rozluštění: křesťanštější.

SMĚS.

Podle kterého zákona byl Hus upálen? Divíme se, že naši nepřátelé jsou tak smělí a vyvrácené už lži a pomluvy znova a znova ohřívají, podotýkajíce na obalamutěnou čtenářů prostých, že píší podle „nejnovějších“ publikací a pramenů. Právem pak žádáváme od nich, aby jen citovali ty „nejnovější“ prameny. Ale ovšem třeba také, abychom v e s v ý c h spisech d ů l e ž i t ě j š í c h důvodů neuváděli prostě, nýbrž i prameny těch důvodů

důkladně citovali. Tak v našich knihách i vědeckých často a často již se napsalo, že Hus sice byl ode sněmu Kostnického z kacířství odsouzen, ale ne ode sněmu, nýbrž jako kacíř světskou mocí podle tehdejšího světského zákona upálen; ale zákon ten se v našich spisech ještě snad nikde necitoval. Doufáme tedy, že nebude nezajímavo, zákon tento přístupnějším učiniti. Je to zákon císaře římsko-německého, Bedřicha II. (1220—1250), podepsaný poprvé pro celé císařství římsko-německé v Kremoně dne 14. května r. 1238. a po druhé v Padově dne 22. února r. 1239. Namířen je zejména proti kacířské sektě Patarenů, kteří se sami Kathary nazývali a po celé skoro říši římsko-německé a západní Evropě rejdy své provádějíce všecek řád na světě podvrátiti hrozili.

Zákon tento vydal Bedřich už r. 1232. pro své království Sicilské — 14. května r. 1238. však poprvé byl prohlášen pro celé císařství římsko-německé. Jím bylo poprvé upálení kacířů zákonem říšským nařízeno. Platil patrně až do míru Augsburského r. 1555. Uveřejňujeme tu překlad originalu uveřejněného v Pertzově díle: Monum. Germ. histor., Legum tom. II., Hanoverae 1837. na str. 327. a n. Zní takto:

Bedřich z Boží milosti císař římský... milým knížatům svým... a všem svým věrným **v celém císařství**, čtoucím tuto listinu, (vzkazuje) milost svou a všecko dobré.

Nesešité roucho Boha našeho rozpárati se pokoušejí kacíři, a slouží ce slovné chybě, jež znamená rozdělení, snaží se samu nerozdílnou jednotu víry roztíti a ovce z pod ochrany Petra, jemuž byly od dobrého pastýře ku pastvě svěřeny, odvésti. Jsou to uvnitř vlci hltaví, tak dlouho předstírající mírnost ovčí, až by mohli vniknouti do ovčince Páně; jsou to andělé nejhorší; jsou to synové nešlechetností, od otce ničemnosti a klamu původce k nezkušeným duším vyslaní. Jsou to ještěři, kteří holubice klamou; jsou to hadi, kteří, jak povědomo, tajně se vplazují a pod sladkostí medu jed vychrlují, aby se zdálo, že poskytují chléb života, ocasem zraňují, a nápoj smrti jako nejprudší jed vpouštějí. Sekty jejich nejsou označeny starými jmény buď proto, aby se neprozradili, buď, což je snad (tím) ohavnější, protože se nespokojují tím, aby jak od Aria Ariani, od Nestoria Nestoriani, neb od podobných (mužů) podobně se nazývaly. Ale po příkladě mučenníků, kteří pro víru katolickou podstoupili smrt mučennickou, Patareny se nazývají, jakoby byli vydáni mukám (lat. patior, passio.[1]) A tito tak bídní Patareni, kteří nemají svaté víry ve věčné Božství, jedním rázem ničemnosti zároveň tři urážejí, Boha totiž, bližního a sebe. Boha tím, že neuznávají víry v Boha a Syna; bližního šálí tím, že v naději duchovního pokrmu poskytují zákusky kacířské ničemnosti. Krutěji ještě zuří proti sobě tím, že mimo záhubu duší, život maříce a vraždy nedbajíce,[2]) i těla vydávají nástrahám kruté smrti, které by mohli zniknouti, uznávajíce pravdu a víru pravou; a, co

[1]) Nyní se obyčejně odvozuje jméno *P.* od staré Patarie, spolku to, který se ustavil ve II. polovici 11. stol. v Miláně proti svatokupectví a konkubinatům. „Patarie“ byl nazýván od svých nepřátel (vlašsky pataria = luza).

[2]) Narážka na obyčej, podle něhož Patareni sebe i jiné vrhali do Endury, t. j. sebe neb i jiné mořili hladem neb jiným způsobem, sebevraždu a vraždu za znamení víry a svatosti pokládajíce.

jest nejhorší, potomkové jejich příkladem se nedávají odstrašiti. Proti takovým, sobě, Bohu i lidem tak nepřátelským (kacířům) nemůžeme na uzdě udržeti hněvu svého, abychom meč zasloužené pokuty na ně nevytasili, tím doléhavěji je pronásledujíce, čím více na patrnější potupu víry křesťanské blízko Římské církve, která se pokládá za hlavu všech církví, hromadí zločiny své pověry tak, že ode hranic Italie a zvláště ode krajiny lombardské, v níž zajisté jako povodeň se rozlila jejich nešlechetnost, až k našemu království sicilskému již proudy své nevěry svedli. Pro přetrpké tyto události ustanovili jsme předně, aby se zločin kacířství a odsouzené kterékoliv sekty, ať se jejich přívrženci jakkoliv jmenují, jak nařízeno starými zákony, počítal za politický přečin; ba musí se ode všech přísněji souditi, než zločin urážky našeho veličenstva, poněvadž patrně páchán bývá na urážku Boží velebnosti, třeba se na soudě na vzájem nerozlišovaly co do zloby. Neboť jako pro zločin velezrády se odnímá odsouzeným život i statky a odsuzuje i po smrti jejich dobrá pověst, tak i při zmíněném zločinu, jenž se Patarenům vytýká, chceme, aby vším způsobem téhož se dbalo; a aby byla odhalena ničemnost těch, kteří chodí ve tmách, poněvadž Boha nenásledují, nařizujeme, aby bylo po pachatelích takových zločinů pilně pátráno, i když jich nikdo neudá, a poroučíme, aby byli od úředníků našich vyšetřováni, jakož i jiní zločincové, a kteří za vinny uznáni budou třeba důvodem toliko lehké pověry, aby byli od duchovních a prelatů vyslýcháni. Když pak tito shledají, **že** aspoň **v jednom článku od víry katolické se odchylují**, a budou pastýřským řádem napomenuti a přece nebudou chtíti zanechati úkladů ďábla temnosti a uznati Boha světla, nýbrž tvrdošíjně ve bludu zůstanou, ustanovujeme, aby dle nařízení tohoto našeho zákona Patareni a jiní **kaciři, ať se jmenují jakkoliv,** byli odsouzeni a smrtí potrestáni, po níž tolik touží; **aby za živa přede tváří obecenstva byli spáleni, vydáni jsouce soudu plamenův.** A neželíme toho, že činíme to po vůli jim samým, protože tím trestu toliko a nikterak užitku bludu svého nedocházejí. U nás za takové (kacíře) prositi, ať se nikdo neopovažuje: Kdo by tak učinil, na toho ne bez příčiny obrátíme šípy svého rozhořčení.

Dáno v Padově 22. února 1239. *Ehr.*

Člověk — obraz Boží. Člověk stvořen k obrazu a podobenství Božímu. Má duši, rozum a svobodnou vůli. Toť běžný výklad. Zdá se mi však, že zapomíná se tu na moment, jenž vnáší ve snažení naše vědecké cosi povznášejícího.

Rozum pílí za pravdou... nalézá uspokojení jen v pravdě. Proč Bůh nedal nám znát nějakým způsobem pravdu všechnu, kolik jí potřebujeme k životu, bez práce, snadno, najednou? Nač člověk vydán možnosti bludů, poblouzení? Já si vykládám věc takto. Bůh je činnost, podstata Boží je činnost, rozumová a volní. Bůh je činný, pokud je důvodem sobě a všem věcem; důvodem své podstaty a podstaty všech věcí, pokud sebe a všechny věci myšlením, idealně utváří (činnost rozumová). Bůh je činný, pokud je příčinou své jsoucnosti a jsoucnosti všech věcí, pokud vůlí svou realisuje idealní útvary rozumu Božího: dává jim skutečnost realní (činnost volní). Podstata Boží je tedy činnost.

Člověk nosí obraz Boží v sobě potud, pokud je činný, činný rozumem a vůlí.

Intellektualně je člověk činný hledaje pravdy.

Byla kdesi vyslovena myšlenka: Kdyby existoval Bůh, bylo by napsáno jméno jeho jasným písmem hvězdným na nebi za jasných nocí. Kdo tak myslí, ten nechápe cenu života, nechápe mravní a očišťující význam bádání, hloubání, otázky, skepse a zas dokazování v oboru filosofickém i náboženském. Bůh neuložil nám za úkol: hledat pravdu, aby nás potrestal, aby nás trápil (to znamená představovat si Boha po způsobu starého kantora); Bůh uzpůsobil nás ku hledání pravdy, znaje hodnotu života, pohybu, činnosti proti pohodlnému, ale shnilému životu klidu, stagnace, zbahnění.

Filosofická otázka, skepse, zkoumání, hloubání, hledání pravdy (a hledání pravdy mají jmenované tu způsoby činnosti účelem) nejsou dílo ďáblovo, nýbrž připodobnění člověka Bohu, ovšem jen potud, pokud je Bůh činnost rozumová a volní. Činnost intellektualní u člověka považuji za odlesk Boha, třeba že se jí může zneužit. Pravím odlesk; odtud plyne pak naprostý rozdíl jakosti oné činnosti u člověka na jedné a u Boha na druhé straně. Poněvadž Bůh je věčný, jednoduchý, jednotný — obsahuje všechnu pravdu najednou, jednotně, bez relací časových; naproti tomu člověk hledá pravdu, sbírá pravdu částečně, v různých dobách časových, po celý život — a ještě nedochází pravdy úplné, celé. Celý život lidský (počítáme-li i život na zemi i život blažený) není než chápáním, vystihováním pravdy věčné, jež je Bůh. Člověk je však časově omezený na několik roků; již má lidstvo delší dobu hledání pravdy za sebou, v minulosti. Tu odpomáhá nedokonalosti ducha lidského — studium osvěty, studium historie (nikoli politické, nýbrž kulturní). Takto pohlížejíce na historii, získáme nová hlediska. Studium historie kulturní, historie lidstva, filosofických problemů (ať theoretických, ať praktických) u jednotlivce znamená prožívat minulé doby, minulá století, znamená spojení, přilnutí k lidstvu jako celku ve snaze po poznání pravdy. Člověk studující dějiny osvěty v celé jejich šířce a hloubce, opakuje ve svém nitru historii. Studium dějin kulturních znamená opakování historie rychlým tempem.

Takto pohlížejíce na věc, vysvětlíme si, proč Bůh zanechal v přírodě, v řádu přirozeném jen stopy jsoucnosti své, a proč promluviv ve zjevení, řádu nadpřirozeném (Písmo sv.), promluvil ne zcela jasně. *r.*

Ordalie, „Boží soudy," papeži častěji odsouzeny. Proti tomu však se přece udržovaly, ba i provincialními synodami předpisovány a liturgickými obřady doprovázeny (dokonce i „missa iudicii" „iustus es" se dochovala). Zakořeněné zvyky, které nedostatečným soudnictvím jen živeny, bylo nesnadno vykořeniti. Bylo tu dilemma, buďto ordaliemi křivopřísahy překaziti, aneb odstraněním ordalií je usnadniti; starogermanské právo znalo totiž jen důkaz přísahy a ordalie, kdežto právo římské a dle něho papežové žádali svědků. Jedna zkouška, studenou vodou (iudicium aquae frigidae), byla však prý i papežem Eugeniem II. schválena (dle Jaffé-ových-Ewaldových regest 2565). Avšak znaky vniternými (slovem i obsahem), jakož i zevnějšími (mlčením těch, kteří ordalií hájili neb o jejich oprávněnosti vůbec psali) je dokázáno, že vsuvka ona povstala na půdě franko-německé, že od papeže nepochází. *l.*

„Vlastní **život** je vyznačen účelnou spořádaností výkonů, pocity, vědomím, rozumem [ovšem u člověka]. A tyto podstatné, život charakterisující jevy nemohou vůbec být přirovnány mechanismu, nerci-li co mechanismus pochopeny.

Z toho je viděti, jaká omezenost zeje z výroku: Život jest děj fysicko-chemický.“ (Živa 10.)

Modlitby za mrtvé. Církev učí, že modlitby živých mohou ulehčiti duším v očistci se nalézajícím. Je to jen důsledkem dogmatu o obcování svatých, je to však zároveň myšlenkou nanejvýš potěšitelnou, již v nás víra probouzí. Slyšme, co o tom praví básník Lamartine: „Tato božská jednota, toto spojení živých a mrtvých, tento útok na milosrdenství Boha Soudce láskou těch, kteří za pykající a trpící duše prosí, tato láska, jež nedopouští, aby smrtí přetrhány byly veškeré svazky mezi dušemi na zemi a dušemi v očistci, toto obcování jest jedním z nejkrásnějších výkvětů poesie nadpřirozené.“ Pro nás katolíky jest ovšem ještě něčím mnohem vznešenějším. Totéž obcování, jež nám dopřává té radosti pomáhati milým zemřelým i za hrobem, jest nám spolu zárukou, že v jiném životě s nimi se shledáme, bychom se pak již na věky milovati nepřestali. *k.*

Důsledný individualismus. Nemá-li být individualismus nehotový, polovičatý a kompromisní, nýbrž ostře vyhraněný a pevný — krátce má-li být hoden svého jména a základního pojmu svého, požaduje se, aby byl směrem, názorem světovým, životním, filosofickým systemem přešlým v živé přesvědčení. Tu pak nepostačí individualismus pouze psychologický, jisté soustředění se do vnitř, omezení se na své nitro, chvilková ztráta vědomí věcí hmotných kolem jsoucích, kteréžto individualismus nevylučuje vzletu k Bohu myšlenkou, citem a vůlí — takový byl snad individualismus středověkých mystiků. — Takový individualismus není všeobecný, jaký mám na mysli: totiž individualismus metafysický, popření Boha a všeho nadpřirozeného ve smyslu autonomie individua směrem k trojjedinému Bohu, negace supranaturalismu a rationalismu náboženského, popření náboženství vůbec (leda že snad zbude ještě apotheosa suverenního individua); tedy negace všeho transcendentního směrem vzhůru nad individuum. Další však důsledek vyplývající z individualismu je popření společnosti, socialnosti, altruismu, přeseknutí všeho spojení se společností, se stejnorodými individualními bytostmi — negace všeho transcendentního směrem k sobě rovným vedle individua. Takto provedený individualismus nezadá si nic, je důsledný; ano, ale zároveň je fakticky nemožný, je negací společnosti a individua po stránce fysické, je negací pokroku a rozvoje po stránce osvětné, duševní. Individualismus — popřením individua!

Toť právě osud všech přehnaných konsequencí, že zárodek zkázy a nemožnosti nesou uvnitř.

Představme si společnost stočlennou. Členové by byli proniknuti skrz naskrz zásadami důsledného individualismu: autonomie individua směrem k Bohu, suverennost individua směrem ke společnosti: krátce omezení se na své nitro, na sebe, na své zdokonalení; cíl a účel má individuum v sobě, ve své hodnotě; aby cíle dosáhlo, nepotřebuje pomoci cizí: individuum stačí sobě v každém směru úplně. Nuž, je v takové společnosti nebo lépe řečeno

v této stočlenné hromadě manželství možno? Při důsledné applikaci zásad na život — nikoli! Co je povahou manželství? Není tu odkázána dvojice lidí na sebe? Ano druh druha podporuje, „druh druha břemena nese“ — není-li ovšem manželství pouze od společnosti rehabilitovanou institucí pro ukájení pohlaví. (Ostatně i tehdy, hledíme-li na manželství po stránce fysické a biologické, je povážlivou trhlinou v pevné hradby individualismu.) A kdyby krásně dalo se spojení dvou lidí — tedy odvislost individua od individua — ospravedlnit i se stanoviska extremně důsledného individualismu, nemůže přece nikdo požadovat od individualisty, aby věnoval se výchovu dítek, aby velkou část sil svých určených ku vzdělání a zdokonalení vlastnímu věnoval výchovu nového pokolení, tedy výchovu osoby od sebe odlišené. Výchov jest úkon altruismu, jest úkon socialní, je zaneprázdnění individua, něčím obtížným, spojeným s absorpcí energie. Má snad proto individuum znající jen sebe, své já a nutnost vzdělání zachování toho já, věnovat se výchovu a zachování dítek, aby uchován zůstal rod? Ale zachování rodu není nic individualistního; tu jsou činy již city socialní opět; individuum „já“ nezíská mi záchranou rodu, poněvadž individuum se neopakuje, jsouc jako osoba číselně výlučná. Tou dobou by byla popřena společnost a s ní také individuum po stránce fysické, kdyby individualismus na všech polích činnosti osvětné důsledně v theorii a praksi stal se chlebem denním všech jednotlivců.

Důsledný individualismus všestranný je však také negací pokroku individualného a tím i socialního po stránce osvětné, duševní. Individualismus výstředně důsledný konsoliduje činnost všechnu, život všechen na nitro jednotlivcovo intellektualně i mravně; individualista odmítá nutně vliv cizí osoby jakožto suveren, jenž nechce být nikomu ničím povinován, za nic díkem zavázán: tedy přeseknutí všech svazků se společností.

Při takovém však zakuklení se individua do svých myšlenek není pokrok na dlouho možný. Člověk odkázán jsa jenom na svou energii, na svou elastičnost duševní — ztrne, jako ztrnul by národ, omezivší se po způsobu čínském jenom na sebe. Pokrok, duševní život je pohyb, výměna, assimilace. Jako hmotný život je možný jen assimilací hmoty — je pro našeho ducha život možný jen výměnou myšlenek, výměnou látky k přemýšlení, skýtáním stanovisek — duševní assimilací. Jednostranný duch lidský jen potud činí pokrok, lépe poznává pravdu, jež je universalní do hloubky i na šíř, pokud staví se na různá hlediska, pokud vyšetřuje předmět po různých stránkách. Omezení individualisty na své nitro — odporuje i způsobu našeho poznání. Všechno poznání naše počíná smysly; člověk je omezen u svém poznání na zevnější svět — tedy i na člověka. Duch lidský není v tom smyslu samočinný, že by bez podnětu byl činný jako Bůh; jen Bůh je samočinný, nepotřebuje podnětu ku své činnosti, myslí, realisuje — a to je pravda; na jednou časově, jednotně rozsahově. Duch lidský jen odkrývá, co myslí Bůh a realisuje — tedy potřebuje podnětu.

Jak odvislý je člověk u svém poznání od jiných, vysvitne, uvážíme-li, jak málo člověk sám svou vlastní silou poznává, jak nepatrný zlomek činí přídavek jednotlivcův vzhledem k celé pravdě — ano vzhledem jenom ku vědomostem pokolení lidského.

Omezil-li by se člověk jen na sebe, místo aby vstoupil v živý styk se všemi duševními proudy, nežil by předně ani tak z toho, co sám vymyslil, ale spíše z toho, co mu umožnili jiní před ním, a za druhé brzy by se udusil plesnivinou zastaralých myšlenek.

Poněvadž člověk je nejen individuum, osobnost, nýbrž zároveň bytost socialní — animal sociale ku svému štěstí — spočívá blaho jeho jenom v harmonickém rozvinutí citův individualistních a socialních. Jsa individuem má povinnosti k sobě — kteréžto povinnosti moralka křesťanská přísně akcentuje — jsa však zároveň pro společnost a ve společnosti, tedy bytost socialní, má nejen společnost povinnosti k němu, ale také on povinnosti ke společnosti. Ani výstřední individualismus — ale ani výstřední altruismus nebo úplné vzdání se své individuality, své osobnosti ve prospěch společnosti — nýbrž jenom vyrovnání obou protiv. *r.*

Boj duše s mozkem. Boj duše s mozkem dodává dle Przybyszewského zvláštního rázu naší době. Díla moderního umění, lépe řečeno novodobého umění, působí jako veliké symboly naší kulturní epochy, jako symboly diametralní protivy mezi mozkem a duší. O duši mluví mnoho nové umění, jež okupuje místo v nynější společnosti — zdlouhavě sice, ale jistě: fakt, jehož bude popírat jenom uši mající a neslyšící, oči mající a nevidoucí. Umění nynější prý je uměním vnitra proti umění objektivnímu, proti umění vnějšku, naturalismu. Mluví se také o psychickém naturalismu, čímž se rozumí nahé a bezprostřední promítání tajných zahrad duše se všemi barvami a vůněmi psychické květeny, projektování duše před forum několika aristokratů, milovníkův umění. Kdo zachoval si víru v duši před zaplavujícími proudy materialismu, positivismu, naturalismu, na toho působí blahodárně zavádění opětné terminu „duše.“

Avšak co rozumí novodobé umění „duší?“

Slyšme Przybyszewského: „Pro mne je duše něčím zcela rozdílným od mozku. Mozek, toť codennost, všední den, mathematika, logika. Duše je řídký sváteční den, bezpravidelné, blesk, zvracující všechnu logiku. Jest organ, jenž chápe nekonečné, bezprostorné, organ, v němž splývají nebe a země, organ, pomocí něhož Kateřina Emmerichova, zcela nevzdělaná žena, s nejtrudnější, téměř archeologickou přesností popisuje místo, na němž Kristus trpěl, a líčí muka smrti ukřižováním s fysiologickou odbornou znalostí. Toť organ visionařské extase somnambulné clairvoyance —.“

„Pro mozek je $2 \times 2 = 4$, pro duši může to býti též milion, poněvadž nezná žádných intervallův, ani v prostoře, ani v čase.“ Tak píše v „Mod. Revui“ sv. 4. č. 3. Duše neznamená dekadentům a symbolistům protivu hmoty, nýbrž protivu mozku, intellektu. Není tedy duše oživujícím principem těla, formou, podstatou od těla osamostatněnou, neodvislou, myslící, cítící, chtící — nýbrž je to zvláštní organ po způsobu nějakého šestého smyslu, jímž možno vnímat bezprostředně nadsmyslové. Nemýlím se asi, pravě, že duší nazývají jen funkci jednu toho, co my nazýváme duší: funkci fantasie. Ovšem jsou jim všechny jevy psychické jen zjemnělým komplikováním fysiologických funkcí mozkových! Odtud pak duše — přepjatá, zjemnělá fantasie — je vzácným projevem sil a schopností, „Duše je ten stav, v němž se stává veškeré milionynásobně rozervané žití jednotkou, milionynásobné

rozčlenění jednoduchou postavou, miliony století splývají v jedné vteřině.“ Extrema se tangunt. Příliš málo fantasie v umění (naturalismu), a nastane příliv jenom fantasie v umění (nové umění jako protiva, překonání materialismu). Jednostrannost jako jednostrannost. Pohyb od jednostrannosti k jednostrannosti, příliv a odliv — toť rozvoj umění. Ale kdo se v tom vyzná? *r.*

Školství. V provincii Quebec v minulém roce bylo ve školách katolických 170.095 žáků, v protestantských 27.636. Francouzsky mluvilo 165.944, anglicky 32.087.

V Japonsku z dětí školou povinných skutečně dochází vyučování 50·73%. Škol je 23.960, stojí 10,683.150 yen (dollarů).

Zvláštní novinka sděluje se z Danska. Pořádají se tam totiž t. zv. ferialní kursy pro venkovské žáky, aby mohli pobýti více dní v hlavním městě Kodani, a tak měli vlastní názor o velkém městě. Vše, co Kodaň má pro dítky památného, při tom uvidí. Měšťané dávají jim zdarma byt a stravu, dráhy a p. zadarmo nebo za značně snížené ceny je dopravují, v městě pak samém všude mají též zdarma přístup, zdarma jsou dopravovány apod. V minulém létě 4000 dětí venkovských navštívilo takto hlavní město.

V Hayru utvořila se nedávno (1894) Společnost pro vyučování názorné (Société d'enseignement par l'aspect). Půjčuje školám a spolkům t. zv. skioptické obrázky, aby tak vyučování názorem bylo podporováno. Žádosti o zapůjčení v druhém roku (1895—96) velice se zmohly, tak že Společnost $^3/_4$ jich musila zamítnouti. Půjčila 3548 sbírek a 88.700 obrazů. Sbírky byly takto rozděleny: dějepis Francie 569, zeměpis 1048, přírodopis 546, cesty 984, různé 401, celkem 3548.

Dne 27. července 1896 vydán v Norvežsku nový zákon o vyšších školách. Hlavní změny jím způsobené jsou tyto: 1. základem všeho vyučování je škola obecná. Trvá 7 let, rozdělených na 3 období. Z druhého období, dokončeným 11. rokem, vyrůstá t. zv. střední škola o 4 ročnících. Další stupeň tvoří gymnasium (od 15—18 roků), naposledy je pak universita. Podmínkou přijetí do gymnasia je maturitní zkouška se střední školy. Ve střední škole učí se i německy a anglicky, v gymnasii též francouzsky. Gymnasium je dvojího druhu: humanistické a realní. Humanistické hlavně podává dějiny a řeči, realní mathematiku a přírodní vědy. Staré řeči jsou vyloučeny pravidlem. Možno však vyučovati latině v gymnasiích s povolením krále a storthingu. Ve střední škole možno jednu řeč vynechati. Děvčata přijímají se jak do střední školy tak do gymnasia. Podobně všechna místa učitelská i ředitelská na těchto školách jsou ženám přístupná. Zvláštní péči věnuje zákon tělesnému rozvoji žáků. Ve střední škole týdně 3, v gymnasii 5 hodin je věnováno tělocviku. Ve střední škole 2 hodiny je povinné vyučování v slöjdu (pro chlapce) a v ženských ručních pracích pro dívky. Jak na řízení tak na dohlídku ve škole má veliký vliv ze zástupců obce volená školní rada.

Novým zákonem zřízen v Srbsku v Bělehradě bohoslovecký seminář. Do prvého ročníku přijímají se chlapci po odbyté čtyřtřídní venkovské škole, nemající věku 12 let. V semináři se učí 9 let, načež skládají maturitní zkoušku. Po té do 25. roku zastávají místa učitelská na školách obecných. Teprve v 25. roce jsou připouštěni ku svěcení na kněžství.

Will S. Monroe: Comenius School of Infancy. XXVI, 99 str. Boston 1896. Je to anglický překlad Komenského školy mateřské s poznámkami dle nynějšího stavu vědy. Dále je tu úvod a seznam literatury o Komenském a pak t. zv. collateral reading, t. j. udání knih nynějších, v nichž možno se více o projednané věci dočísti. Spolehlivý seznam věcí a podobizna Komenského od Hollara doplňují obsah.

Ve Francii je 16 ústavů pro vzdělání kupců, 4 obchodní školy, a 7 vysokých obchodních škol. V Rakousku je 13 obchodních akademií. Mimo to 104 školy poskytují kupeckého vzdělání. Uhry vykazují 64 škol pokračovacích, 42 obchodních středních, 13 obchodních veřejných a 2 obchodní akademie. V Italii ve všech technických školách (je jich 422) i v technických ústavech (76) vyučuje se obchodnictví. Vysoké školy obchodní jsou tam 4. Podobně v Belgii vyučuje se obchodnictví ve všech školách. Mimo to má Belgie 5 obchodních škol a velkolepě zařízený ústav obchodní v Antverpách. *o.*

Vzdělaný proletariat. Italie vykazuje nyní 5996 advokatů, 6787 lékařů, 1819 prof. filosofie, 548 mathematikův a 575 přírodních věd bez místa. *o.*

„Germania,“ organ centra katolického, od 1. října bezplatně vydává 8stránkovou přílohu, v níž vědecké otázky a literarní proudy se posuzují. Čtvrtletní předplatné při tom sníženo ze 7 marek na $3^3/_4$. *o.*

V Porýní a Westfalsku je 406 **těsnopiseckých spolků.** Gabelsbergerovy soustavy (vydané r. 1834.) se drželo 133, Stolzeovy (vydané 1837) 110, Arendsovy (vyd. 1860) 25, Schreyovy (zjednodušený těsnopis, vyd. 1887) 117 spolků. Členů měly (pořadem uvedeným): 2306, 2204, 444, 1886. Žáků bylo (pořadem uved.): 1844, 1704, 448, 2308. Gabelsbergerova soustava má tedy nejvíce spolků, za to Schreyova nejvíce žáků. Není pochyby, že tato brzy zvítězí. *o.*

Souboj a — Písmo. Zajímavé jest, jak protestanté dovedou si vykládati Písmo svaté, jak právě potřebují. V německém časopise „Militär-Wochenblatt“ uveřejněna byla velice nadšená apologie souboje. Udatní synové Marsovi dokazovali pak na konec, že prý ten, kdo bez hněvu a bez nenávisti nucen je rozhodnouti se pro souboj, nemusí se báti hříchu. Neprotiví prý se tím nikterak slovu Božímu. Jako do bitvy, tak i na souboj nechť se vydá neohroženě s tím pevným vědomím, že „buď že jsme živi, Pánu jsme živi, buď že umíráme, Pánu umíráme. Protož buď že jsme živi, buď že umíráme, Páně jsme.“ (Řím. 14, 8.) *k.*

Fotografie rukopisů. Ze snahy uchovati rukopisy, jež toliko v jednom exemplaru se vyskytují, před nenahraditelnou škodou pro vědu při možném nějakém neštěstí, vyplynul způsob, rukopisy takové věrně ofotografovati stránku za stránkou a v knize vydati. Že ovšem výlohy s tím spojené jsou veliké a že cena takové publikace je též veliká, dá se lehce uhodnouti. Nade všechny posud vydané publikace toho druhu vyniká tato: Die Jenaer Liederhandschrift (266 světlotisků, cena 200 marek, váz. 250.). Práce k tomuto dílu trvaly dvě léta. 266 stránek největšího folia bylo třeba ofotografovati a pak světlotiskem reprodukovati. Vše se velice dobře zdařilo a sbírka vydána v Jeně u Fr. Stobela 1896. Kniha poskytuje velice dobrého obrazu o zpěvu středověkém, v ohledu typografickém pak řadí se k t. zv. splendidním, knížecím knihám. Užitek podobných knih pro vědu je veliký.

Sebe lepší kritické vydání neubrání se některým chybám, plynoucím ze subjektivního naladění vydavatelova, kdežto fotografické vydání i po mnohých letech zachová svou cenu, kdy kritická methoda třeba úplně se změní. Z té příčiny bylo by dobře jednotlivé, jedinečné klassické exemplary takto činiti přístupnými širším sborům učenců. Náklad s tím spojený učené společnosti a akademie by ovšem musily uhražovati. Jistě, že by tím často mnohem více zásluh si získaly, než lecjakými jinými věcmi. Že by pak specialně i v bádání theologickém mnoho prospěla takováto vydání klassických kodexů, najmě biblických a liturgických, je jisto. Jakýsi začátek učiněn v Dictionnaire de la Bible par Vigouroux, kde alespoň stránka z důležitých rukopisů na ukázku věrně je podána. *o.*

V Paříži od r. 1891. (22. března) stává **Společnost pro rozšíření cizích řečí ve Francii** (Société pour la propagation des langues étrangères en France). Nyní je v paláci společností učených (Hôtel des Sociétés savantes, 28 rue Serpente). Společnost šířila se za přízně ministerstva, městské rady Pařížské a j. velice rychle. Členů je více stupňů: 1. dobrodinci, s dary nejméně 1000 franků, 2. členové zakládající, nejméně 500 fr., 3. dárci, nejméně 100 fr., 4. titularní, nejméně 50 fr. Zvláštní rada řídí celý spolek. Rada sama opět volí si 2 ředitele, generalního sekretaře, více sekretařů, pokladníka a jeho pomocníka. Členů ze všech stavů, hlavně učitelův a obchodníků, je 1500. Vyučuje se ve 3 odděleních: pro děti od 8 do 14 let, pro dorostlou mládež, a pro dospělé (zvl. obchodníky). Vyučuje se angličině, němčině, španělštině, italštině, ruštině a arabštině. Učitelé učí zdarma, denně od 8—10 hodin večer. Vyšší oddělení za vyučovací řeč mají vždy tu cizí, v níž se konají. Mimo to jsou společné hovory. Vůdce takového shromáždění věc nejprve sám probere, načež účastníci cvičí se sami v rozhovoru o předmětě vysvětleném. I veřejné přednášky se konají, vždy v cizí řeči a pravidelně od cizinců v mateřském jich jazyků. Posluchačů bývá někdy hojně. Jindy opět hrají divadlo, nebo pořádají hudebně-literarní večírky. Společnost svými členy podniká zkoušky státní, aby dosáhli cestovních stipendií. V r. 1895. dosaženo 13 stipendií. Knihovna společnosti čítá 1800 svazkův, a čítárna je otevřena každodenně od 8 do 10 večer. Pro členy, kteří se nemohou účastniti vyučování ústního, zavedeno je písemní. Překlady opravují učitelé a opravené posílají učícím se. Nejnověji zařízeny dva zpěvácké odbory, pro Angličany a Němce. Společnost dle možnosti dodává školám i domácnostem schopné učitele pro cizí řeči. O stavu společnosti poučuje měsíčně Věstník (Bulletin), v němž se uveřejňují i obsahy přednášek. Jednou ročně rozdělují se odměny a pořádá se taneční zábava. Výdaje r. 1895. obnášely 20.396 fr. Ze všech pařížských společností pro vzdělání lidu je tato nejčinnější. *o.*

Ženy na uměleckou akademii v Paříži neměly dosud přístupu. V Saloně umění žen-malířek a sochařek sice vystavováno, ale žena ze státní školy malířsko-sochařské vyloučena; umění její připuštěno — vzdělání její obmezeno. Chvalně známí ve světě uměleckém Georges Berger a Maurice Faure poslední dobu zasazují se o odříznutí tohoto „copu.“ L'école de la rue Bonaparte dle všeho také jejich emancipačnímu útoku podlehne. Na akademiích v Anglii (South-Kensington v Londýně), v Hollandsku, na carské akademii

v Petrohradě, ve Švedsku, Norsku, Dansku, Rakousku (ve Vídni) ženy tak jako muži požívají úplného přístupu, V Berlíně jsou sice připuštěny, ale mají oddělené ateliery. V tom ohledu tedy Francie byla hodně „pozadu.“

Z „nesmrtelných“ ve francouzské akademii jsou úmrtím neobsazena čtyři místa (po Alex. Dumasovi, Léonu Sayovi, Jules Simonovi a Challemel-Lacourovi). Na místo prvních dvou postoupili za poslední volby André Theuriet a Albert Vandal, druhá dvě místa obsadí se ve volbě březnové. André Theuriet je známý i u nas z překladů romanopisec. Vandal je historik.

Pohyb obyvatelstva v r. 1895. „Statistische Monatschrift“ přináší předběžné výsledky záznamův o pohybu obyvatelstva v r. 1895. Vyjímáme z toho údaje, týkající se zemí českých:

	Sňatky	Počet porodů vůbec	Počet porodů mrtvých	Legitimováni	Zemřelí vůbec	Zemřelí cizí přísl.
Čechy	49.491	223,730	7.579	10.508	151.392	16.812
Morava . . .	18.787	89.176	2.407	2.396	62.075	4.960
Slezsko . . .	5.660	26.174	727	578	18.717	1.507
Dolní Rakousy .	24.396	97.317	3.436	5.643	70.239	5.319
V celé říši . .	200.424	964.904	27.491	29.091	682.565	55.215.

Taktilita a motilita jsou prý dva hlavní zřetele, jimiž třeba posuzovati díla umění výtvarného — malířství. Myšlenku tuto rozvádí ve svém díle: „The Florentine Painters of the Renaissance“ (London 1896, G. P. Putnam's Sons) umělecký kritik anglický Bernhard Berenson. Tak totiž: Hlavní věcí při malířství, na rozdíl od pouhého kolorativního umění, jest povzbuzení našeho smyslu pro taktilní hodnotu, řekněme po česku: „ohmatnou hodnotu“ věcí. Prostornost a tělesnost věcí od maličkosti učíme se pojímati hmatem. Malířství jako umění spočívá tedy v dovednosti ve dvou dimensích, jež má k disposici, znázorniti nám i třetí — hloubku. Jako umění znázorňuje malířství tuto taktilní hodnotu věcí lépe a výrazněji, než jeví se nám ve skutečnosti na věcech samých. Mistrovská díla umění malířského jsou tak říkajíc „kvintessencí skutečnosti“ po stránce taktilní. — Motilita, týmže smyslem hmatu chápaná, záleží ve výrazném podání pohybu, v suggerování pocitů, jež způsobeny tlakem a napjetím svalů při pohybu. Umělec jako tam výrazně, výrazněji než skutečnost to činí, podával taktilní hodnotu věcí, tak tu podává vlastní význam pohybu. Onde mistrem byl Giotto a Masaccio, tu S. Boticelli a Pollainoli. Titany umění (florenc.) v tomto směru byli však Leonardo da Vinci a Michel-Angelo. Tento svým uměleckým smyslem význam zobrazování nahého, svým zušlechtěným anthropomorfismem povznesl nad celou minulost před sebou. „Hra taktility a motility dá se též vskutku na nahém lépe vyjádřiti a lépe suggerovati. Časté zobrazení nahého na nástropí sixtinské kaple má proto také přímý tonický účinek — je to linearní symfonie.“ Berenson k tomu dochází až v nejzazších sousudcích své psychologie dojmu uměleckého. Je to tudíž vypsání nejpůvodnějších smyslných složek tohoto dojmu. Přes to pravíme: materialističtěji umění pojati už sotva půjde. *p.*

„Spolky míru.“ Ze statistiky, vydané před kongresem spolků míru letošího roku (1896) v Pešti konaném, vysvítá následující počet spolků těch v různých zemích (roku 1895.): v Anglii 36 spolků, v Německu 26, ve Francii 14, v Italii 14, ve Švycarsku 9, v Nizozemí 8, v Rakousko-Uhersku 6,

v Belgii, Dansku, Norsku a Švedsku po 1 ústředním, jež mají více odborů po zemi roztroušených (Dansko na př. 1 ústřední a 70 odborů), Spojené Státy severní Ameriky 10 spolků hlavních a 100 odborův. Ústředním organem všech těch spolků jest pro Evropu „Mezinárodní bureau míru“ v Bernu, pro Ameriku vedlejší centralka jest ve Washingtoně.

Cours d'économie sociale napsal Antoine S. J., professor moralky a ekonomie socialní — známý v tom oboru dosud jako spolupracovník „Études relig.“ Kniha vyšlá v Paříži (Guillaumin, 668 str., cena 9 fr.) jest obsáhlou a zcela vyčerpávající rukověti ekonomie politické na zásadách křesťansko-socialních. Psána je směrem demokratickým, jak se franc. křesť. soc. našeho a německého rázu na rozdíl od svých konservativních nazývají. Směr tento vůči konservativnímu jest mnohem agilnější a nabývá stále půdy. Mlád dosud, může se za poslední leta vykázati už třemi výtečnými spisy historií křesť. socialismu *Leona Grégoirea* (Le Pape, les Catholiques et la Question Sociale; Paris Perrin 1894), zásadní dvousvazkovou „Philosophie morale et sociale“ (Paris, Lethielleux 1895) od *P. de Pascala,* prvního křesť. sociologa francouzského.

Poučný je právě vydaný přehled **politických listů v Německu.** Všech vychází 3074, a sice v následujících lhůtách: 2 za týden 19krát, 7 18krát, 1 16krát, 1 15krát, 17 13krát, 57 12krát, 77 7krát, 947 6krát, 12 5krát, 92 4krát, 894 3krát, 618 2krát a 344 jednou. Dle barvy politické je z nich: úředních 275, poloúředních 57, svobodomyslných 89, bez tendence 1539, konservativních 219, svobodně-konservativních 45, národně-liberalních 258, antisemitických 18, agrarních 11, centra 302, liberalních 158, německých liberalů 27, strany lidové 6, demokratických 19, socialně-demokratických 39, dánských 7, polské 3, lužické 2. Katolických (centra) vychází nejvíce (110) na Porýní, nejméně (1) v Brunšvicku. Socialně-demokratických nejvíce (8) v Sasku, nejméně (po 1) v Badensku, Hessensku, Meklenbursku, Berlíně, Nassavsku, Holštýnsku, Reuss a Sachsen-Altenburg. *o.*

Ke článku: **„Kdy se narodil Kristus Pán?“** (Hlídka I. 900) dovoluji si upozozniti, že krátce problemem tím se zabývá v právě vydaném 10. sv. „Dictionnaire de la Bible“ par Vigouroux *E. Mangenot* a dochází k výsledku, že se to stalo 4 leta před začátkem našeho letopočtu, v mezích 747—749 a. U. c. (od založení Říma). Dle článku uvedeného podávám některé údaje, neobsažené v onom pojednání ve „Hlídce,“ vyhovuje tak přání p. spisovatelovu. *Magnan* vydán v Římě 1772. *Sanclemente* v Římě 1793. *Fréret,* Éclaircisement sur l'année et sur le temps précis de la mort d'Heróde le Grand, roi de Judée v Mémoires de l'Académie des inscriptions 1754, tomus XXI. p. 278—298. *H. Wallon,* L'autorité de l'Évangile, 3. édit. Paris 1887, pag. 329—413. *H. Lutteroth,* Le recensement Quirinius en Judée. Paris 1865. Menain (v Dictionnaire psán *Mémain*) vyd. 1886. *Le Hir,* Résumé chronologique de la vie du Sauveur, dans l'Université catholique 1889, p. 6—27 a 189—202. *Martin Velický* vyšel i latinsky pod názvem: Quo anno Dominus noster mortuus sit, quaestio instituitur. Pragae 1892. — Pan Dr. Max Wellner upozorňuje nás dále na své spisy: O složení evangelií. Domažlice 1892. — Das Leben Jesu, Praha 1888, pak na spisy Schürerovy z r. 1874. a 1886.

Při této příležitosti dovoluji si z udaného pramene uvésti data o hlavnějších událostech biblických. Stvoření světa a člověka neznámo kdy, potopa neznáma kdy, příchod Abrahamův do Palestiny 2138 př. Kr., příchod Jakobův do Egypta 1923, východ z Egypta 1493, smrt Mojžíšova 1453, dobytí Palestiny od Josue 1453—1446, Gedeon 1256—1216, Heli 1168 až 1128, Saul 1095—1055, David 1055—1015, Šalomoun 1015—975, vystavění chrámu 1011, dobytí Samarie 721, první zajetí Babylonské 606, dobytí Jerusalema 587, návrat Zorobabele 536, dohotovení druhého chrámu 516, návrat Esdrášův 457, Alexander navštívil Jerusalem 332, obnovení chrámu 164, smrt Heroda a narození Páně 4 př. Kr., Ježíš mezi učiteli 8 po Kr., počátek veřejné činnosti Páně 26, ukřižování Páně 29, obrácení sv. Pavla 34, smrt Jakubova, zajetí Petrovo 42, první missionářská cesta Pavlova 44, sněm Jerusalemský, druhá cesta Pavlova 52, třetí cesta Pavlova 55, Pavel v Římě 63, smrt Petra a Pavla 67, dobytí Jerusalema Titem 70 po Kr. *o.*

Knihy ve středověku. Kardinal Jak. Piccolo v Pavii dal za 1 Plutarcha 80 dukatů. V 15. století hraběnka z Anjou dala za knihu 30 korců pšenice, 50 korců žita a 200 ovec. Ludvig XI. musel několik šlechticův a značné peníze dáti v zástavu za vypůjčenou lékařskou knihu z universitní knihovny v Pavii. Antonio Peccatelli v Palermě (v 14. století) dal za 1 Livia dvůr.

Ruská censura dostala nového náčelníka, Solovjeva, ale ostala stejně přísnou, zvláště k novinám a časopisům.

Budovy new-yorských denníkův odhadnuty berním úřadem na r. 1896. takto: „New-York World“ na 950.000 dollarů, „New-York Times“ 775.000, „Herald“ 600.000, „Evening Post“ 550.000, „Tribune“ 540.000, „Mail and Express“ 500.000, „Staatszeitung“ na 400.000 dollarů. Dle toho si můžeme představiti, jakou jistinu asi noviny takové zastupují.

Rozsáhlou **mapu hvězdnatého nebe** chystá professor Dr. Fr. Nábělek v Kroměříži. Dosud vydal „Hvězdnaté nebe severní“ (u Klabusaye v Holešově, nákl. vlastním), obraz velmi instruktivní s výkladem.

Časopisy pro sjednocení církve východní se západní vydávají se čtyři: Revue de l'Orient chrétien, Revue Anglo-Romaine, Bessarion (rivista italo-greca), vlašsky a řecky a konečně Balkan jedinstvu i bratskoj slogi. Tento vychází v Záhřebě od Letnic 1896 ve dvojím vydání, s písmem srbským a charvatským. Redaktorem jest Dr. Alexander šl. Bresztyenszky, bývalý professor právnické fakulty v Záhřebě, u obou vyznání velmi oblíbený. Apoštolským kommissařem pro záležitosti unijní jest ustanoven, jak známo, Sarajevský arcibiskup Dr. Josef Stadler.

„Car“? Ruský důstojník m. s., v. Erckert, dokazuje v „Deutsche Revue,“ že ruský císař chybně se v Evropě zove carem, ačkoliv i v Rusku mnohé názvy toto orientalsko-barbarské jméno, přijaté 1549 Ivanem IV. Hroznym, připomínají. Officielní a správné jméno jest prý: „císař,“ a to od r. 1721., kdy Petr V. přijal jméno gosudora imperatora Od té doby také úředně není „naslednik carevič,“ nýbrž „n. cezarevič.“

Ročník II. (XIV.) Číslo 2.

HLÍDKA.

Česká otázka a reformace.

Píše *J. Svozil.* (Č. d.)

Pohlédněme ještě zběžně na dobu, která předcházela před naší reformací a obzvláště na poměry, jaké byly tou dobou u nás.

Autorita stolice papežské byla otřesena, a nebylo ani jinak možno. Vždyť právě tím časem zavdávali její držitelé příčiny ku trapným spo[illegible]m v křesťanstvu. Jménem téže autority potýkali se dva její držitelé, později dokonce tři. Který má pravdu? Jest vůbec moc, které se oni dovolávají, opravdu taková, jakou ji míti chtějí, jest význam moci papežské, jest její rozsah a obsah skutečně tak veliký, tak závažný? Toť byly asi otázky, které si dávali mnozí z pozorovatelů současných poměrů církevních, které si dávali všichni, jimž o nápravu šlo.

A jak nesnadno bylo udržeti se v kolejích zdravé soudnosti, jak snadno bylo tu jednotlivci zajíti dále, ukazuje ta událost, že ani celý sněm Kostnický neměl správného pojetí moci papežské, když odhlasoval, že sněm jest nad papeže. Ký div, že i mužové, jako D'Ailly (Petrus ab Alliaco) a Cesena málo se lišili ve svém soudu o papežství od reformatorů?

Věru nesnadno bylo uznávati autoritu, když tři se o ni přeli, když tři jménem téže autority potírali navzájem sebe a své přívržence.

K tomu všemu byli všichni téměř národové nespokojeni s papeži, kteří chtíce se v zápasu udržeti, vyžadovali velikých obětí pro sebe. Následkem toho byly mnohé nesrovnalosti a nepořádky. Ač uznáváme, že v dějinách platí slova Palackého: „Historie připomíná ovšem vždy více o výtržnostech ve společnosti lidské a o hlučném rušení předepsaného

mravního i právního pořádku, než o jeho zachovávání a o tichém obecenstva živobytí: ale tím nikoli nezapírá, nýbrž spíše potvrzuje nesmírnou tohoto převahu, pokládajíc je jako pravidlo, ježto rozumí se všude samo sebou", tož přece dlužno vyznati, že nepořádky tou dobou byly značné; rovněž jest jisto, že právě takové nepořádky a přehmaty mívají větší vliv na rozvoj dějinný, než klidné zachovávání pořádku.

Že tehdejší praxe papežů ve mnohém byla obtížnou všem, vidíme z požadavků jednotlivých národů v konkordatech uzavíraných po sněmě Kostnickém. Připomínáme jen omezení odpustků, reservací, počtu kardinalův a žádost, aby se papežové zřekli příjmu z uprázdněných církevních obročí, aby desátek byl ukládán jen za souhlasu duchovenstva a zemských vlád, aby žebraví řádové měli vždy jen po jednom kardinalu, a by každý národ byl stejně zastoupen ve sboru kardinalském. Německý pak konkordat stavěl se úplně na stanovisko koncilu Kostnického ve příčině moci papežské.

S učenou opposicí, o níž jsme se už dříve zmínili a kterou vedli mužové, jako D'Ailly, velká část řádu minoritského, Marsiglio, Occam a jiní, vyvíjela se již od drahných dob opposice lidová. Prvotně byli jejími šiřiteli Valdenští a po nich i jiní, kteří i v Čechách našli ohlas, ač dosud není na dobro zjištěno, pokud sahal jejich vliv na naše poměry. Zápas této opposice točil se vůbec o otázku: „Křesťanství v církvi západní srovnávalo-li se ještě úplně s úmyslem božského někdy původce a prvních jeho apoštolů? Či snad uchýlilo se v některých věcech a mělo tudíž navráceno býti do první koleje své. Boj dotýkal se theorie i praxe, věrouky i správy úřadů církevních." (Palacký, III. 6.) Opposice lidová ovšem začínala od praxe, a přecházela pak i ku theorii. Co nejvíce ji zajímalo, co nejvíce ji rozněcovalo, byla otázka majetková, otázka chudého, apoštolského života kněží, otázka, zda služebníci boží mají bráti účast v moci světské a zdaliž to smějí. K té pojily se ovšem i jiné.

Pohnutkou k zápasu byla tu idea života křesťanského, která byla opposicí „ve sporu a zápasu s protivou života skutečného, která nedajíc ukojení hluboce nábožnému srdci starých Čechů, vedla je vždy k pokusům novým o uskutečnění její ve společnosti lidské." (Palacký, III. 13.)

U nás byl Matěj z Janova první z učených, kteří přemýšleli o této protivě, byl první, „jenž chtěl biblickou ideji křesťanství smířiti s útvary církve positivními, tradicionalními", jak praví Palacký. (III. 26.) My řekli bychom ovšem spíše, že snahy Matěje z Janova byly skoro totožny se snahami mystiků vůbec, že on právě jako mystikové snažil se prohloubiti, co bylo zpovrchnělo, snažil se upozorňovati na hlubší smysl

toho, co konáno bylo v době namnoze lehké jen povrchně. Že právě proto velmi jasně přiváděl vše ke Kristu jako středu, jest velmi přirozeno. Vždyť myšlenka ta nebyla církvi cizí, ba právě církev každou maličkostí — sit venia verbo — každou i nejmenší modlitbičkou ukazuje ke Kristu, a to právě i při úctě svatých. Končíc každou modlitbu od věků již per Christum ... skrze Krista, Pána našeho, při každé příležitosti ukazujíc, že svatí jen vztahem svým ke Kristu mohli nabývat zásluh, mohli a mohou prospívat i nám. Že při jednostranném vývoji některých stránek náboženských leckdy mizela v lidu souměrnost, která jest známkou katolicismu, nelze se diviti.

Že myšlenky Matěje z Janova mohly se stupňovati až ve výtky, jakoby církev zanedbávala Krista, jakoby neměla na mysli právě tento střed každého ostatně náboženství křesťanského, tím byly vinny okolnosti, především ovšem ta, že úřední zástupcové církve, církev učící, nepřistoupili dosti časně anebo aspoň ne dosti energicky k opravám pronikavým (t. j. že nesáhli dosti časně na kořeny vad). Tomu překážely ovšem hlavně neurovnané poměry ve vrchní správě církevní. Tomuto mínění, tuším, nasvědčují slova Palackého, jež ostatně v různých variantech i jiní opakují: „Kdyby církev byla šla za touto myšlenkou (t. j. Kristus je střed bohoslužby a víry vůbec), která nikoli nebyla na odpor zásadám jejím, bylo by uvarovalo se rozdvojení její na západě a dějiny křesťanství byly by od pěti století vzaly cele jinou tvářnost na sebe; o Husovi a Lutherovi nebylo by snad ani řeči.“

Praktickému prohloubení křesťanských nauk, uskutečnění jich v životě překážely nejvíc stávající společenské řády. Tak bylo i u nás před reformací Husovou, tak zůstalo i po ní.

Poměr, jaký na základě feudalismu, na základě šlechtictví vyvinul se mezi pánem a poddaným, zavinil, že z vyšších vrstev nepohlíželo se vždy na poddané ani čistě lidsky, neřku-li křesťansky. A jak mohla býti řeč o mravném, vroucně nábožném životě křesťanském u mocných té doby, když právě zpronevěřováním se zásadám tohoto života, nebo zapomínáním na ně pojišťovalo se a rostlo jejich jmění i moc? Stačí snad vzpomněti odúmrtí, libovolného ukládání a zvětšování robot, omezování svobody, z něhož vyvinulo se nevolnictví na mnoha místech a za mnohých pánův o maličko lepší starověkého otroctví, z něhož vyvíjely se přerozmanité ony výsady, které měly býti pojišťovnou pro příjmy jednotlivcův anebo i korporací, ať se jmenovaly právomilové či jinak. Rostly potřeby panstva, rostla požívavost ve vyšších vrstvách, nižší tedy svírány víc a více, aby bylo možno ukájeti tuto rozmařilost.

Poddaní měli pracovati, poddaní měli se odříkati, aby panstvo mělo více příjmův. Ale nedálo se tak dobrovolně ani s chutí; vždyť rostou-li „potřeby“ u vyšších, rostou jistě i u nižších, kteří kráčejí více méně vždy za příkladem oněch. Mnohé přehmaty ve zřízení poddanském, jakož i ona propast, která se utvořila mezi „urozeným“ a prostě jen narozeným, přispívaly zcela jistě k jakémusi rozkladu společenskému, uspíšovaly katastrofu. Bylo mnoho těch, kteří nemohli si takové poměry srovnati se zásadami víry Kristovy, a namnoze právem.

U nás byl tento rozpor tím větší, tím působivější. Lid náš měl až do té doby ještě poměrně více svobody než u ostatních národův evropských, aspoň okolních, a od časů Karla IV. byl i hodně zámožný. Proces porobní byl u nás teprve v počátečním proudu. Lid nevzdával se svých práv s lehkým srdcem, a kde se jich už vzdáti musil, měl v živé paměti časy, kdy jich ještě požíval. Nejlepší a nejsebevědomější oporou staré svobody proti novému právu bylo četné drobné zemanstvo.

Na vliv tohoto zápasu „demokracie“ s feudalismem ukazují slova Palackého (Radhost III. 138): „Kterak zejména v Čechách odvěká slovanská demokracie postupem věků vždy více podléhati musila vnášenému odjinud feudalismu — jednomu z oněch dobrodiní, za něž dle nauky professora Höflera Němcům na věky vděčni býti máme — o tom dějiny národu českého, mnou spisované, dosti podrobného podávají naučení. Bedlivější čtenářové zpozorovali bezpochyby již sami, kterak po mnohých, v ohledu tom ne vždy dosti jasných rozbrojích a půtkách pod králi Otakarem II., Janem a Václavem IV. posléze v ohromném zbouření národu za válek husitských živly demokratické postavily se i ozbrojené na bojiště, a počaly skutečně panovati národu po celá léta zase, až uloženy do hrobu v osudné bitvě u Lipan (1434). A konečné vítězství feudalismu zdařilo se u nás přece teprv pod panováním dobrého, ale nad míru slabého krále Vladislava II., po nových, více než 38letých (1479—1517) půtkách a rozbrojích, ukončených známou posavad smlouvou Svatováclavskou (24. října 1517), ana podržela platnost zákonnou přes všecky bouře věků pozdějších, až do naší doby.“ (1848.)

Ale jak mohla míti tato otázka vliv na rozvoj reformace u nás, ba i na její vznik? Veškeren život té doby převáděl se na náboženský základ, náboženský význam, dle náboženství určovaná hodnota všech věcí byla jednotkou, dle níž a jíž se měřila cena všeho všudy. Proto všude důvody z víry, z náboženství čerpanými, vedl se boj.

A lid český té doby jistě uvažoval, uvažoval více, než si snad myslíme. Vždyť i nižší školství již za Karla bylo neobyčejně rozkvetlé.

A pak máme důkazy o vzdělanosti lidu právě za válek husitských; lid, který byl vysoce vzdělán za válek, byl jistě vzdělán i před nimi, a byl-li si čeho vědom, tedy byl to právě poměr k pánu a potřeba i vysoká cena mravního života. Jinak nemohli bychom si vysvětliti, nemohli bychom pochopiti, čím to bylo, že tak rychle, tak všeobecně a energicky se chopil nového hnutí, hnutí, jež ukázalo, jakou sílu má národ bojující za ideje, bojující nadšeně za to, k čemu přilnul svou duší, co uznal za dobré a správné.

Právě tato otázka, otázka o řádu společenském i politickém, otázka jmění, otázka poddanská, ty vyvolaly mnoho odstínů ve stranách, utvořivších se na základě nového učení. Jinak představovali si věc bratří na hoře Táboru, jinak Sirotci, jinak Orebští, jinak moravští bratří Střední, jinak „mírní“, čili strana Pražan. Všechny zabývaly se otázkou, jak a pokud jest jmění věcí dobrou, oprávněnou, jaký by měl býti poměr nižších k vyšším, ať už větší či menší měrou. K tomu přidružily se u nás ještě emancipační snahy jiného druhu. „Silný nával cizozemcův a zvláště Němců, skrze celé 14. století, jak do Prahy a do Čech vůbec, tak i do university Pražské zvláště, nemohl neuvoditi za sebou také třenice a půtky národní, ježto později nabyly působnosti veliké a téměř rozhodné; a protož nelze i této stránky pominouti zde mlčením.“ (Palacký.)

Tomu nasvědčují spory v místech, kaple Betlemská, za tím pouze účelem založená, aby slovo Boží mohlo býti hlásáno ve Starém Městě Pražském také jazykem českým. Snahy tyto charakterisuje i založení zvláštní české kolleje, charakterisuje je čin mistra Vojtěcha Ranconis ab Ericino, jenž zakládá stipendium výhradně pro rodilé Čechy, o boji o hlasy na universitě ani nemluvě. A právě v této otázce pomohla Čechům k vítězství u Václava IV. opposiční církevní politika.

Boj o universitu a s universitou, vlastně jejím officielním zastoupením, které, díky třem hlasům proti jednomu českému, měli cizinci, vlastně Němci, měl ještě jiné důvody, než pouhou nechut k Němcům; s vlastenectvím, s vlastencem ozýval se tu člověk, prahnoucí po vzdělání. Graduovaní páni, mistři a bakaláři považovali universitu namnoze jaksi za cech. To aspoň je patrno ze sporu, který měl s nimi Tóma ze Štítného, z výtek, které mu činili. Hrozno bylo jim, že on, nejsa ani mistrem ani bakalářem, nedošed žádného gradu universitního, odvažoval se psáti spisy vědecké o věcech tak vznešených, a k tomu řečí i prostému lidu srozumitelnou. Jen „učenci“ znamenaní, jen vyvolení měli právo na takové věci, a to ještě jen řečí vzdělanců, latinou. Tak

aspoň soudili oni. Obrana Štítného jest až příliš známa, než abychom ji uváděli znova.

Že Štítný a ti, kdož v té věci ho následovali, měli za sebou národ, není divu. Vždyť šlo o přeměnu university v ústav národní. A brojili-li mistrové a jiní proti pěstování věd řečí lidovou, posmívali se protivníci jejich učenosti universitní, brali ji v odpor, jakožto nenárodní, neodpovídající a nevyhovující obecným potřebám. Výsměch ten přešel i v kázaní mnoha, ba většiny tehdejších horlitelů. Konečně byla universita změněna v ústav národní z mezinárodního, vlastně nenárodního, a Čechové, ať už s plným vědomím či s neúplným, postavili se na moderní stanovisko o školách národních.

Ale ještě o jinou věc tu šlo, tuším, o boj proti přílišnému autoritářství. Proč by nesměl psáti děl vědeckých v řeči lidu ten, kdo byl k tomu dostatečně nadán i vzdělán, ač nedošel žádného stupně universitního? Má někdo výsadu, patent na učenost? To byla otázka, o niž také jistě šlo v řadě ne právě poslední. University měly plnou svobodu, ale jako všude jinde, užívaly svobody té jen většiny. Většiny stanovily namnoze velmi podrobně, čemu možno učiti a čemu nikoli; z mnoha universit na př. byl realismus vyloučen naprosto, a proti němu dovoláváno se pravého učení křesťanského, realisté obviňováni od nominalistů z nepravověrnosti, realismus zavdal také podnět, že Hus byl obviňován, jakoby se vydával za čtvrtou osobu v Trojici.

Odehrával se tu v menších, užších mezích spor „individualismu“, smíme-li tak mluviti, s autoritou, která všude, ve všech poměrech hrála ve věku tom hlavní roli. Veškeren život, politický, školský, vůbec všecko mělo se říditi autoritou jedinou, proti všem novým myšlenkám dovolávali se stoupenci starého směru autority, autority náboženské, církevní — a autorita všecky tyto excessy jednotlivců nebo i stran odnesla.

Charakteristické jest ostatně, že reformatoři proti autoritě nestavěli přímo individualismu, nýbrž zase autoritu, autoritu, jak jim se zdálo, vyšší. Autorita církevní, jíž od některých jistě nadužíváno v různých směrech, stala se v očích jejich jen autoritou lidskou, tradice stala se jim namnoze nebo i úplně výmyslem lidským, a proti ní stavěli autoritu božskou, autoritu Písma. Vykládali ovšem Písmo dle svého mínění, dle svého přesvědčení a rozumu, a tím nepřímo postavili proti autoritě svůj individualní názor, rozum proti autoritě. Tak bylo i u Husa, jak jest každému známo, kdo jen něco o něm četl.

Jaké pak byly poměry v životě kněžstva u nás právě v době předreformační? Ne úplně dobré, bylo i u nás vad hojně; v podstatě

můžeme říci, bylo u nás jako jinde. Ale tak špatné de facto, nebyly poměry naše, jako jinde. Horlení o nápravu, již za Karla IV. u nás tak se rozšířivší, mělo veliký vliv, tím větší, že nedalo se tak snadno stíhati z bludů. Víme to z processu Miličova, víme to i z té události, že již roku 1406. žaloval Jan ze Štěkna — tedy horlivý bojovník za opravu — na Stanislava ze Znojma, že prý nevěří v přepodstatnění (transsubstanciaci).

Nad to i král i arcibiskup Arnošt podporovali vydatně snahy opravné, a spojenému jejich úsilí se podařilo, že kněží čeští toho času co do vzdělanosti a mravů vynikali nad jiné, aspoň nad německé, skutečně. (Palacký III. 15.) Ale přes to nebyl stav věcí takový, aby nepotřeboval oprav, jak s dostatek ukazuje nám Tomek ve III. dílu svého „Dějepisu Prahy“. I u nás zapustila všeobecná zla té doby své kořeny, byť ne tak široce a hluboce jako jinde.

Opravami, nebo lépe snahami opravnými, dosaženo u nás sesílení smyslu pro pravdy víry, pro nápravu života křesťanského. Zároveň ovšem uvedli předchůdcové reformace v lid i dosti smyslu pro oddělení od církve, líčíce ne dosti střízlivě stávající vady, dávajíce se unášeti příliš daleko svou horlivostí. Vůbec pak, právě v této době, nešetřeno ze žádné strany dostatečně rozdílu mezi osobami a věcmi, mezi lidmi a zásadami; nedbáno toho, že zásady trpěly nadužíváním, ač samy nebyly špatné; tak se stávalo, že z nevraživosti vůči osobám zamítány věci cele, ač toho nezasluhovaly, že nešlo se často ani k důvodům z věci samé, že dostačovaly důvody osobní a tudíž povrchní. Tak vedlo se odpustkům, tak vedlo se také moci náměstka Kristova. Ale tak děje se vždy v dobách pohnutých; každá idea má své zástupce, tito bojují sice proti ideám cizím, ale zavdy přecházejí vlastně v boj proti zástupcům idei, oddávají se více jemu, než boji proti věci, aniž by si toho byli plně vědomi.

Za takových poměrů, za boje tak spletitého, ve kterém šlo o nejrůznější zjevy životní, o nejdůležitější a nejrůznější otázky, bylo vření, bylo rozčilení duchů jistě značné. A rozčilení to rostlo více ještě za nepodařené vlády Václava IV., jeho spory s duchovenstvem a šlechtou, jeho sesazením a uvězněním, jakož i vědomím uražené národnosti, která aspoň v městech a i některých úřadech byla pod jařmem cizinců.

V Římě pak nebyly poměry dle toho, aby přispěly k utišení myslí, zvláště ne od té doby, kdy zaujal stolec sv. Petra dobrodružný Jan XXIII. Zakázal-li Sigmund již r. 1402. poslouchati Bonifáce IX., že byl svatokupec, jaké mohly býti poměry o několik let později, kdy

stal se papežem muž, důstojnosti té ne právě nejhodnější, zvláště když proti němu stáli ještě dva jiní, svými kardinaly volení papežové?

Král český spojil se s francouzským na odstranění rozkolu, chtěli míti papeže jednoho, všeobecně uznávaného, a tím starou bývalou jednotu. Vystoupili proti Řehořovi, žádali, aby jejich poddaní se zřekli poslušnosti k němu. Král francouzský ukázal tu svým jednáním, jak velice, jak upřímně šlo té doby o skutečné opravy. U nás však právě tento čin uvedl universitu a krále ve spor s arcibiskupem, tento čin stal se, můžeme říci, podnětem, aspoň zevnějším, k bojům dalším. Odstoupili sice biskupové naši později od Řehoře, ale klid se nevrátil a vrátiti ani nemohl. Jiné byly toho příčiny. Hus zůstal od té doby na jevišti dějin našich. (P. d.)

O missiích.

Píše *Maximilian Weinberger*. (Č. d.)

Toť obrázek missionářské působnosti protestantů mezi katolíky.

A nyní poohlédněme se po protestantských missiích mezi pohany.

Je-li úspěch missionářské činnosti protestantů mezi křesťany jiného vyznání vzhledem k ohromnému nákladu nepatrný, je mezi pohany přímo žalostný. Pastor Sainton, jenž r. 1889. vydal spisek o protestantských missiích, vypočítává v něm příjmy všech protestantských společností a ku konci praví doslovně: „Není divu, že protestantismus, maje tak báječné příjmy všude, nejen k pohanům, ale i do zemí katolických, Francie, Italie, Rakouska, Španělska a zvláště na východ, posílá své vyslance, své kočující kazatele, své kolportéry biblí, kteří med v ústech a zlato v rukou mají a že chudobní katolíci a pravoslavní, trpkou nouzí donuceni, mnohdy na protestantskou víru obraceti se nechávají; co však velmi je nápadno, je pranepatrný úspěch u pohanů.“

Čtouce toto vyzvání upřímného evangelíka, maně tážeme se: Kde dlužno hledati příčinu nápadné neúrodnosti protestantských missií? Příčina ona je kolikerá.

Předkem a nejprve vytknouti třeba stránku čistě nadpřirozenou, požehnání Boží a zřejmé známky moci jeho. Mezi katolickými missionáři

bylo mnoho světců, jižto činili zázraky; mezi protestantskými věrověsty není ovšem ani jednoho.[1])

Příčinou neúrodnosti protestantských missií jsou dále mnohé jejich vady a nedostatky. „Nejenom jsou slabí a nehodní missionáři," praví H. Gundert, „ale již sama rozštěpenost protestantismu je příčinou, že mnohými silami se plýtvá .... Mnohé církve usilují netoliko pohany a jinověrce přiváděti ku Kristu, ale apoštolují i mezi protestanty jiné barvy ...."

Na jinou vadu protestantských missií poukázal komisař německé osady ve východní Africe, vytýkaje jim jejich rejdy a pikle politické. Protestantští missionáři, angličtí i němečtí, všechnu prý kulturní práci mezi domorodci jenom ztěžují a na protestantské missie škoda prý každého nákladu, ježto páni missionáři na místě, aby domorodcům byli na prospěch, politickými agitacemi prý všechno kazí a znemravňují.

Jiný člen německé vlády v téže Africe míní, že úspěch protestantských missií proto je tak nepatrný, ježto neumějí povaze a mravům pohanů tak se přizpůsobiti, jako missionáři katoličtí.

Že sami protestanté tak nemilosrdně a nešetrně o svých vlastních missiích se vyslovují, tomu nelze se diviti. Protestantský missionář cení svou činnost podle svého platu a povolání jeho je mu tím milejší, čím lépe je placen. První jeho otázka, když jej na missie vysýlají, jest: „Kolik mně dáte?" Protestantského missionáře, jmenovitě anglického, dlužno vždy rozděliti ve dvě osoby: vládního agenta a věrověstce, vlastně náhončího té které biblické společnosti. Předkem a nejprve je agentem vládním; pro vládu obstarává jisté, smlouvou určené záležitosti politické i obchodní, a stát mu za to dává volný průchod státním územím, ochranu a jistý roční důchod. Protestantský missionář je tedy na prvním místě obchodníkem, a teprv na druhém missionářem. A co má za to? Plat, od té které missijní společnosti mu vyplácený, řídí se podle úmluvy; obyčejně činí 12, 13, 20—30.000 franků ročně; menší než 10.000 franků není nikdy. Proto stěžoval si nedávno jistý anglikanský biskup, že přemnozí protestantští bohoslovci raději odcházejí na missie, než aby sloužili církvi v zemi mateřské, ježto jako missionáři daleko lépe jsou placeni.

[1]) V Přední Indii na Rybářském pobřeží štípil křesťanství sv. František Xaverský. Když po letech do téže osady přišel také missionář protestantský a tuzemce již kolik hodin přemlouval, aby přestoupili na vyznání jeho, vystoupil posléze pohlavár a pravil: »Ty tvrdíš, že hlásáš lepší náboženství, než veliký otec náš František. Dobře, dokaž to. Náš veliký otec vzkřísil mezi námi šest mrtvých; vzkřisiž tedy dvanáct mrtvých a my ti uvěříme«.

Avšak ani za těchto okolností nebylo by s protestantskými missiemi ještě tak zle, kdyby aspoň toliko bohoslovci do krajin zámořských se posílali. Ale mezi protestantskými studenty, zvláště na universitách německých, je mínění, že se služba missionářská hodí toliko pro sedláky, vinaře a řemeslníky. Jaký div tedy, že mezi missionáři nalézáme kovářské a pekařské tovaryše, jižto nemají ani nejmenšího vzdělání, anebo krejčí a příštipkáře, kteří zanechavše doma v Evropě šídla a jehly, nyní potomkům Chámovým v Africe evangelium hlásají. Proto vyznal nedávno presbyterianský kazatel ze Skotska: „Naše missijní společnosti spokojují se přečasto tím, že lidem chatrného vzdělání svěřují missie i nejdůležitější, kdežto církev katolická pro takové stanice své nejlepší síly vybírá. Kdyby i u nás se tak dálo, činilo by po mém názoru pokřestění pohanův ohromné pokroky.“

Neplodnost protestantských missií vysvětluje také okolnost, že protestantští missionáři užívají bible jako učebnice náboženské. Je to přirozený následek zásady protestantů, že bible jest jediným a výhradným pramenem všeho náboženského vědění. Missionář katolický přišed mezi pohany zakládá předkem a nejprve křesťanské obce, vyučuje a káže, a teprv když obrácenci ve víře křesťanské dostatečně byli vyučeni, dává jim do rukou Písmo sv., obyčejně z Nového Zákona evangelium, ze Starého Zákona výběr nejhlavnějších událostí.

Missionář protestantský naopak rozdává nejprve bible a počet rozdaných biblí jest mu měřítkem dosaženého úspěchu. Vyučování jest věcí vedlejší. Že se proto svaté knihy zhusta zneužívá, není se co diviti. Pádným toho důkazem je na př. zpráva, které se dovídáme v důkladném díle o Persii od Dra. Poláka, dlouholetého to osobního lékaře nebožtíka šacha Nazr-ed-dina. V I. díle na str. 324. čteme totiž: „Bible s velikým nákladem tištěné, pěkně vázané, byvše rozdány, vytrhují se z desek a upotřebují v bazarech jako makulatura. Prostý, jednoduchý sloh biblický Východanu se protiví; jemu se lépe zamlouvá mluva květnatá a obrazná, jíž rád obsah i myšlenky obětuje. Časem dal si šach pro obveselení mysli předčítati z bible některé kapitoly a pokaždé dal se sám i přítomní dvořané do nehorázného smíchu, tak že nebylo lze dále předčítati.“ Ostatně razí si od delšího času mezi německými protestanty cestu mínění, že čtení celé bible ve škole mívá zlé následky v zápětí a že lépe jest školním dítkám dávati bibli do rukou jen u výtahu. Netýká se totéž měrou mnohem větší nověobrácených pohanů?

Těžkým, ať tak dím, závažím protestantského missionáře na jeho apoštolských cestách jest jeho rodina, žena a děti. O tyto jest se mu

starati, je živiti. Proto není o protestantských věrověstech ani slechu v zemích, kde hrozí nebezpečenství, a kdyby toho neb onoho osobní horlivost k takové odvaze pobádala, zdržuje horlivce jistě ohled na rodinu. Do Číny, Koreje a jinam troufali si teprv tenkrát, až nebezpečenství pominulo. Kdežto mezi katolickými missionáři je na sta mučenníků, nemohou se protestanté vykázati ani jediným.[1]) Jsou sice případy, kdy i missionáři protestantští, nemohouce v čas uniknouti, mezi pohany o život přišli, ale ty nelze pokládati za mučenníky, jelikož by byli jistě stádce své opustili, kdyby byli nebezpečenství předvídali. Takoví zemřeli nikoli pro víru a jako věrověstci, ale vůbec jako cizinci. Vůbec není ani jednoho případu, že by byl býval protestantský missionář pro víru mučen a usmrcen.

Co do missií v nemocnicích, chorobincích, káznicích a j. podobných ústavech nelze upříti, že i protestantští missionáři tu a tam horlivě si vedou; jmenovitě protestantským diakonissám budiž v této příčině vzdána všechna čest. Ale horlivost obou nápadně ochabuje, běží-li o nemocné stižené nemocemi nákažlivými, zvláště malomocenstvím. Zde ponechávají rádi pole činnosti missionářům katolickým.

Ostatně, aby se neřeklo, že píšeme strannicky „pro domo sua“, uvedeme tuto některé zprávy a posudky samých protestantů, kterak smýšlejí o svých a o katolických missiích.

Jak drahé jsou na př. protestantské missie, dovídáme se z jistého amerického listu, kde se praví: „V městečku Maysville sbíralo se před několika týhodny na missie mezi pohany a sběrateli poskočilo radostí srdíčko, když po sbírce našel v pokladničce pěknou, pečlivě složenou obálku, ve které tušil bohatou peněžní poukázku neb něco podobného. Otevře ji tedy rychle, ale jeho dosavadní názor o zkaženosti lidského srdce se potvrdil, když obálku otevřel a v ní nalezl tolar a desetník s jízlivou poznámkou: Cent[2]) pro pohany, a tolar, aby se tam dostal.“

„Katholische Volkszeitung“, vydávaná v Baltimore, sděluje v čísle svém ze dne 27. prosince 1873 pod nápisem „Protestantský kazatel na pranýři“ toto:

„Mezi měšťanostou v St. Louis a tamnějším protestantským duchovenstvem povstal zajímavý spor. Měšťanosta je vroucím zastancem policejního zřízení, kterým se v St. Louis po způsobu evropských měst upravilo tak řečené ‚socialní zlo‘ a dostal se proto do sporu se zmí-

[1]) Řád jesuitský vyslal za prvních 250 let svého trvání 12.000 věrověstů mezi pohany, z nichž 700 zemřelo smrtí mučennickou.

[2]) Cent = asi $2^1/_2$ kr.

něným duchovenstvem, jež mu jeho ‚liberalní názory' vytýkalo. Na to odpověděl starosta v řeči, kterou měl v St. Louiské nemocnici pro padlé ženštiny, takto: ‚Bylo by mnohem lépe a rozuměji, kdyby páni duchovní nešťastným ženštinám svou duchovní radou přispěli a za tím účelem do ústavu, na vyléčení jejich zřízeného, docházeli, nežli aby brojili proti městskému zřízení, jež omezuje a mírní zhoubné následky, které prostituce všude má v zápětí, kde pod policejní dohlídku není postavena.' Za tuto odpověď zuřivě napadl starostu protestantský kazatel Dr. Burlingham na kázaní, jemuž onen byl přítomen, a nazval jej demagogem, prodajným snažilkem, jenž nemá práva mluviti o věcech náboženských. Zároveň vymlouval sebe a své druhy, že nikdy nebyli od úřadů pozváni, aby do městských nemocnic docházeli, a bez takového pozvání že se duchovenstvo necítí povolaným, aby se tam vtíralo. Ale měšťanosta nezůstal odpovědi dlužen. Uveřejnil v anglických listech St. Louiských otevřený list, kde mimo jiné praví: ‚Kristus poručil kazatelům, aby šli do veškerého světa a kázali jeho evangelium. K veškerému světu náleží však také káznice, nemocnice se svými nemocnými a umírajícími, ústavy pro zanedbanou mládež atd. Mínění, že duchovnímu jest čekati na pozvání, než podobné nešťastníky navštíví, je z brusu nové. Ostatně bylo veřejně ohlášeno, že všecky takové ústavy duchovním jsou přístupny. Ale jenom kněží katoličtí je navštěvovali, a to bez pozvání. Ano, Dre. Burlinghame, vy jste byl minulé léto zvláště pozván od náměstka purkmistrova, abyste nemocnici pro padlé ženštiny navštívil, ale vy jste nepřišel ani tam, ani do kteréhokoliv jiného ústavu. Za to docházel jste, pastore Burlinghame, v Paříži bez pozvání od městských úřadů do místností, kde se schází nejvybranější polosvět a kde nejbujnější neřesti se páchají, a libo-li Vám, dostaviti se do obecního kanceláře, dovíte se tam, odkud to víme'."

V letech sedmdesátých mnoho se v Anglii mluvilo a psalo o obrovském pokroku protestantských missií v Indii a arcibiskup z Canterbury prosil královnu Viktorii, jakožto nejvyšší hlavu církevní, aby nařídila ve všech zemích a osadách anglických veřejné modlitby a slavnosti, aby za dosažené skvělé úspěchy Bohu bylo poděkováno a nových milostí od něho vyprošeno. Co to bylo tehdy radosti a jásotu v celé říši! Jakých asi skvělých vítězství dobyl protestantismus v Indii pro křesťanskou osvětu, když v říši, ve které slunce nezapadá, musily konány býti modlitby a bohoslužby díkův! Ale brzy spadla do žáru všeobecného nadšení studená sprcha. Z Indie samé ozval se protest

proti slavnostem, a od koho? Ode všech tehdejších indických biskupův anglikanských, a jejich úsudek o indických missiích zněl doslovně:

„Klamali bychom vás tvrdíce, že obrácení Indie je blízké. Vezmeme-li zření ku pracím našich missionářů, znamenáme v missiích spíše úpadek nežli pokrok. Zdá se, že se jim nedostává schopnosti, vzdělávati a následovně i schopnosti obraceti. Obrácenci prospívají tak málo v křesťanském životě, že nikterak nejsou kvasem, jenž by byl s to, aby pronikl ohromné množství jejich soukmenovců. Jmenovitě jsou to vzdělaní Indové, kterých nelze obrátiti, byť i do našich škol docházeli. Takoví, kolísajíce se nějaký čas mezi bezbožectvím, jež se rozumu jejich protiví, a křesťanstvím, které nedovede pochybností jejich vyvrátiti, zůstávají z pravidla pravdy vzdáleni a uváznou posléze v jakési duševní prázdnotě. Není úmyslem naším odsuzovati činnost našich missionářův, anebo snad odstrašiti je od činnosti další, nýbrž jen zjistiti věc, jak se skutečně má, a ohraditi se proti všem klamným zprávám, jež o indických missiích byly rozšiřovány i úředně i od mužů vynikajících“. (P. d.)

Ferdinand Brunetière, kritik, moralista.

Píše *Fr. Holeček.* (Č. d.)

Je skutečně zajímavo, čísti Brunetièreovu obranu kritiky své proti impressionistům. Tito vyčítají mu, že činí z osobních svých dojmův esthetická dogmata, a Brunetière? Obrací se proti nim a vlastní jejich zbraní zasazuje jim přesně a jistě vedené rány, dokazuje, že oni zase činí z úsudků svých, na základě dogmat vlastních sestrojených, dojmy. Kdo má pravdu? Co mne se týká, ani impressionisté, ani Brunetière, ač musím vyznati, že Brunetière je rozhodně v důkazech svých pevnější a logičtější než třeba A. France. Jest jisto, že svého „já“ nikdy nezbavíme se tak, jak myslí a chce Brunetière; na druhé však straně musí nutně v kritice vládnouti jistá methoda, chcete-li i pravidla, zásady, nemá-li kritika propadnouti pusté anarchii literarních nedouků. Před několika lety, kdy vzbouřil se život i umění proti svorům kritiky dogmatické, bylo ovšem třeba hnáti subjektivismus v kritice až na vrchol; dnes však můžeme již klidně ponechati živel dogmatický v kritice na pokoji, poněvadž i subjektivismus dobyl si tu místa. Extremní

subjektivismus byl by zrovna tak škodlivý a nerozumný, jako výstřední dogmatismus. Neboť jaké následky měla by taková kritika, jež autorisuje všechny libůstky kritikovy a třeba i odpory, jest na bíledni. Relativnost měnících se dojmů vysvětluje vše a odpovídá ke všemu. Ona dispensuje konečně i od studia knihy, již měl bych vlastně kritisovati, poněvadž jako impressionistovi nezáleží mi na knize nebo na sujetu, jejž dílo obsahuje, nýbrž pouze na vlastním mém stavu duševním. A chci-li býti důsledný, nebudu potom souditi třeba „Čínské povídky“ Čeng-ki-Tonga, ale budu vyprávěti u příležitosti této knížky o tom, co jsem slyšel od p. Pauthiera, nebo něco, co jsem z mládí o Číně slyšel a jaké měl jsem tehdy, anebo teď dojmy, slyším-li slovo: Čína, jak také na př. A. France činí. U něho je to ovšem roztomilé, ale představme si, že by tak chtěl činiti každý kritik.

Řekne se ovšem: marně chceme býti objektivní, poněvadž vyjadřujeme vždy jen osobní dojmy. Dobrá! Ale to není důvod, to jest metafora. Jsme lidé a jsme jimi především tím, že můžeme aspoň do jisté míry vyjíti ze sebe, potlačiti své choutky, abychom se hledali, našli a poznali u jiných. Ať mluví se již cokoliv o relativnosti dojmův, anebo o subjektivnosti sensací, schopnost pociťovati a zakoušeti je, podobná v každém z nás, není-li zrovna vždy stejná a téže povahy, anebo téhož stupně, tvoří přece jeden ze znaků druhu, nemám-li zrovna říci: část definice člověka. Můžeme rozhodně aspoň do jisté míry vyjíti ze sebe, t. j. abstrahovati od toho, co v dílo vložil náš výchov, čas, náš předsudek atd. Různost mínění, na níž odvolávají se subjektivisté, není v podstatě ani tak veliká, ani tak hluboká u lidí jisté intelligence. To dokazují třeba hned impressionisté; neboť je zvláštní, že co do podstaty k podivu se v úsudku, respektive v dojmech svých, shodují. Příkladův uváděti netřeba.

Na druhé však straně, kdyby kritika byla úplně dogmatická, nebyla by ničím jiným, než narážením děl na esthetická kopýtka. Stala by se suchoparnou, chladnou; neboť co činí ji oživenou — toť že vidíme za stranou autorem kritiky napsanou přece vždy jej samého se vší svou antipathií nebo sympathií k dílu, v našem případě třebas vždy Brunetièrea se vší silnou antipathií proti všemu, co jest nevkusné, proti všemu charlatanství, proti všemu neslušnému a se vší až vášnivou zálibou v povznešenosti idejí, uhlazenosti citu a kráse formy. Nevyšel tedy ani Brunetière zcela z vězení svého „já“, jak říká A. France. A to ovšem není nikterak kritice jeho na škodu, nýbrž pojišťuje jí jistý lesk a sílu; neboť kritika jeho má tu velikou přednost před

kritikou impressionistů, v níž často nemožno je rozpoznati opravdovou myšlenku autora, že vidíme dojem, jejž působí kniha na něho, lépe skoro a jasněji než u impressionistů.

Pravil jsem výše, že kritika má podle Brunetièrea díla tříditi. Řekne se tu ovšem zase, že toto klassifikování není nic jiného, než bezvýznamné rozdělování cen. A srovnávati dokonce mezi sebou lidi nebo knihy! Jak směšné! Třeba ponechati každé dílo samo pro sebe. Tak musí anebo měli by důsledně říci impressionisté. Ale právě ve srovnávání děl a následovně v klassifikaci spočívá jedině správné určení ceny díla. Všechen pokrok moderní kritiky jest výsledek srovnávání. A srovnávám-li, musím rozhodně postaviti jedno dílo nad anebo pod druhé, a hle! klassifikuji, třebas bych nechtěl. Kritik má souditi, ale klassifikovati musí.

Když však kritik soudí, nemá souditi jen podle svého vkusu, ale často i proti němu, tvrdí Brunetière. „Neboť kritika, zrovna tak jako moralka a výchov sám, spočívají v tom, aby dosadily se v nás jiné motivy úsudku a jednání, než jaké vnuká nám temperament, instinkt a přirozenost. Kdyby nikdo z nás nechtěl povoliti, nebo ustoupiti jiným ze sebe samého, anebo ze svého, byl by život nesnesitelný; a stejně, kdyby dílo umělecké nebylo než výrazem individuality umělcovy, nejen kritika, ale i umění samo by zahynulo.“

Souzení a třídění jest ovšem jen počátek, třeba konečně vysvětlovati. Vysvětlení je částí nejpodstatnější, a proto bylo na př. Sainte-Beuveovi vším. Spočívá pak namnoze v tom, aby se vyšetřilo, co ten neb onen autor, ta neb ona kniha má v sobě originelního, vlastního. Originalita spisovatele neurčuje se tedy vztahem k němu, což zahrnuje v sobě odpor, ale vztahem k ostatním, na př. romanopiscům, dramatikům atd., kteří předcházeli, kteří jsou v historii.

Tak podklad objektivní kritiky Brunetièreovy je týž jako podklad historie, z čehož usuzuje Brunetière: „Popírati možnost kritiky objektivní, toť popírati možnost jakékoli vědy. Není-li kritiky objektivní, není ani historie přirozené, ani chemie, ani fysiky objektivní.“ Tím ovšem nechce říci, že by kritika byla vědou, nýbrž, že majíc jako věda určitý předmět, může si od vědy vypůjčiti methodu, postup, označení. Ovšem není kritika též ani uměním. To právě je chyba u impressionistů, myslí Brunetière, že jsou umělci, že každý z nich v hloubi nitra chová ctižádost romanopisce, dramatika anebo poety. Kritika není a nebude jim nikdy hlavním zaměstnáním. Oni pokoušejí se vlastně o reformaci svých idejí, které budou jednou duší jejich dramat, básní, anebo romanů.

Je to zcela přirozeno. Co činí originalitu umělce, toť impressionistický personelní způsob nažírání a cítění. A proto nekritisují, ale pokoušejí se ve tvoření uměleckém. Předmět umění je však zcela jiný než předmět kritiky, a proto vlastnost umělce je kritikovi na škodu. Způsob impressionistický přeměňuje pravdu, láme svazky mezi kritikou a historií, a Brunetière věří, že mezi historií a evolucí kritiky je úplná analogie.

Ideje jeho v kritice, aniž bychom hledali počátky jejich blízké, pocházejí beze vší pochyby jako ideje Sainte-Beuvovy, Villemainovy, anebo Tainovy, z idejí předchůdců; jsme zajisté všichni dědici těch, kteří razili, anebo urovnávali cesty před námi. A že užil Brunetière ku stavbě své methody kritické kamenů, jichž sám netesal, nemůže býti výčitkou. Architekt nemůže býti též zedníkem. — Pracoval tedy Brunetière jako ostatní na základech již položených. Chceme-li však rozuměti dobře kritice jeho, třeba především, abychom předvedli si před oči obraz vývoje francouzské kritiky vůbec, jako činí to on sám v díle „L'evolution de la critique depuis la renaissance jusq'à nos jours". Tím samým stane se zřejmým vývoj kritiky vůbec, což myslím nebude ani nám na škodu.

Kritika vůbec začala z počátku tím, že byla filologickou, grammatikalní, čistě učeneckou. Historie literarní v tom smyslu, jak my jí rozumíme, ve Francii nebylo. A skoro do dnes nejsou historie literatury francouzské ničím jiným než sbírkami monografií, spjatých nití dosti slabou. „Místo co by se měla vzíti jistá, povšechná idea jako perspektivní hlediště, místo co by se mělo počíti rozlišováním, rozeznáváním a charakterisováním epoch, věří se, že správný začátek spočívá v tom, začíná-li se vyčerpáváním otázek co nejvíce partikulerních, studují-li se lidé bez starosti o ty, kteří je předcházeli anebo následovali; tím ztrácí se konečně v analysi a rozborech děl smysl pro vztahy, jež udržují s celkem historie literatury" — dí sám Brunetière. Tak ovšem nejsou francouzské historie literatury historiemi, nýbrž slovníky, v nichž jména seřaděna jsou v chronologickém pořádku. A to chtěl Brunetière odstraniti, avšak nestačil úplně na úlohu tu. I knihy jeho, přese všechnu spojitost, jsou spíše sbírkami monografií než skutečnou historií, monografií důkladných ovšem. Než o to nám teď nejde, nýbrž pouze o historii kritiky.

„A má-li kritika historii, toť bezpochyby tolik, jakoby se řeklo, že kritika není dnes taková jako byla jindy, anebo jinak, že se v y v í j e l a". Zde ve stopování evoluce kritiky znáti nejlépe, jak podlehl Brunetière methodě evolucionistů. Jde mu tak jako těmto v historii

přirozené především o nejdůležitější momenty. Redukuje, pokud možno, každý zjev na to, co je v něm podstatného, počíná si jako fysiolog. Při tom má před sebou stále čáru, jíž se kritika brala. Hledá body, kde se čára ta odchýlila od pravidelného směru a připíná k nim díla a jména, ovšem jména nejznamenitější.

A proč právě methody evoluční užívá? Užívá jí jen tak náhodou? Nikóli, Brunetière uvážil nejprve, že od 20—30 let evoluční theorie skutečně velice se zdokonalila, a že musí býti na ní přece něco pravdy. Není výrazem pravdy celé, ale uváží-li se, jak methoda evoluční prospěla historii i filosofii, nelze se diviti, že zatoužil i Brunetière pomoci prostředkem jí i historii kritiky a literatury.

Neboť lze-li stopovati vývoj malířství, vývoj romanu, proč nebylo by to možné u kritiky? Tak na př. roman francouzský byl z počátku jako všude jinde epopeou, junáckou písní[1]) (chanson de geste) na př. Roland; později přistoupilo více snu, fantasie, a vznikly romany bájového kruhu krále Artuše: Parcival, Lancelot od Jezera, Tristan a Isolda. Z romanů těchto vyvinul se roman dobrodružství (d'aventures), v nichž pravděnepodobnost je krásou největší: Amadis gaulský. Imaginace má plnou vůli, ba i zvůli.

Ve století XVII. vznikají romany epické, z nichž pomalu klubou se romany mravů (des moeurs), jež nemají již zájmu o nereelnost osob, ale snaží se podobati se životu současnému. Tak vzniká: Princezna Klevská, Gil Blas, Manon Lescaut, a za nimi jdou romany mravů povšechných, romany mravů intimních, romany exotické atd. až do doby dnešní. V historii romanu francouzského šlo by především o vyšetření vzájemného vztahu těchto forem. Je to vše náhodou, anebo je tu jistý pořádek? A jaký? Jest tu svazek, spojitost chronologická, anebo genealogická? Toť první otázka.

Jde teď o vztahy děl esthetické. Jest forma následující vyšší než předcházející? V čem spočívá tato superiorita? Jest rozšíření, obohacení, pokrok, anebo sůžení, sploštění, dekadence? Toť druhá otázka.

A konečně jaké jsou tu vztahy vědecké? Jsou tu jisté zákony, jež by řídily tento postup? Jak lze je vyvoditi? Jakými prostředky určiti? Čili je tu „analogie s postupnou differenciací, jež v přírodě živé nechává látku homogení přejíti v heterogení"? Toť otázka třetí a poslední.

Takový by asi byl postup na základě theorie evoluční při budování historie romanu. A tak počíná si i Brunetière, když sleduje vývoj kritiky francouzské od dnů renaissance až do doby naší.

[1]) Viz »Stará doba romantického básnictví« od Dra. Fr. V. Jeřábka str. 284. seq.

Lze pak podle něho rozděliti celou tu dobu na 3 části: Období kritiky předklassické, jež počíná s renaissancí, období kritiky klassické ve století 17. a 18., a konečně období kritiky moderní. Než jde o to, aby se dokázalo, nejsou-li tyto genry kritiky jen slova, kategorie arbitrerní, vynalezené krititiky pouze proto, aby se snáze orientovali; čili jinak: existují skutečně genry kritické? Mají svůj vlastní život neodvislý od potřeb kritiky i od libůstek umělců? Toť důkaz existence genrů. (L'existence des genres.)

Existují-li však, jak se zbavily původní neurčitosti? „Jak pracuje tu difference, jež z počátku se dělí, pak charakterisuje a konečně individualisuje?“ Toť otázka druhá: de la différenciation des genres.

Jaké jsou však dále podmínky trvání, jež pojišťují těmto druhům existenci individuelní, existenci, již lze srovnati s naší? Toť otázka třetí: de la fixation des genres.

Trvání genrů není věčné. Přijde čas, kdy summa znaků nestálých nabude převahy nad stálými, a genre zmizí. Jaké jsou tu vlivy? Co modifikuje genry? (Des modificateurs des genres.)

A konečně: Jaké jsou zákony tohoto zjevu? Jsou zákony vývoje v něm samém, anebo jest tu zákon generalní? Toť otázka poslední: de la transformation des genres. (P. d.)

Národní, politický a literarní život Rusínů.

Napsal *Fr. Valoušek.*

I.

Slyšel jsem již hovořiti téměř všechny bratry slovanské v mateřské řeči jejich: ale vedle bratra Slováka nerozuměl jsem nikomu tak, jako Rusínu. Řeč rusínská jest nejen řečí posud naprosto slovanskou, cizími vlivy nezkaženou, ale také řečí zvláště nám Moravanům duchem, tvorbou i lahodou velmi blízkou a příbuznou. A, myslím, že není a nebude tak hned mezi Slovany národa, jenž by tak upřímně a nezištně lnul k národu a vlasti naší jako Rusíni.

Větev rusínská jest po Rusích největší mezi Slovany. „Velika ruska zemlja-mati“ nazývá se vlast Rusínů v národních pohádkách jejich. A právem! Sahá od hor Karpatských po obou bocích Dněstru

a Dněpru až za řeku Don a od lesnatých bažin finských až po Černé moře. Ano i v Uhrách zaujímají Rusíni nemalé území!

Celá Volyň v Rusku, Podolí a Ukrajina jest obydlena Rusíny v počtu přes 17 milionů duší; u nás v Rakousku sídlí přes 3 miliony Rusínů v Haliči východní, v Bukovině a v Uhrách. Území, jež Rusíni ve svém celku zaujímají, vyrovnalo by se snad celé državě Rakouské. Mohou tedy právem nazývati vlast svou „velkou zemí-matkou.“

Kterak jest možno, že národ tak mohutný a počtem silný jeví tak nepatrné známky života?

Příčiny toho hledati dlužno ve smutných poměrech politických, ve kterých žil a žije národ rusínský podnes. Hlavní síla jeho leží v Rusku, veliká část v Haliči a na 600.000 v Uhrách: ale všude jest a byl národ ubohý násilně potlačován a dušen. Tam Rusové, tu Poláci, onde Maďaři dovedli v začátku zničiti každý pokus — povznésti národ rusínský kulturně na základě vlastním.

Roku 1801. zemřel v Rusku poslední zástupce bývalé slávy ukrajinských Záporožců, nešťastný Petro Kalniševskyj. 112letý stařec tento strávil více než 25 posledních let života svého — v žaláři v Soloveckém klášteře jako obět despotismu ruského. S ním zhasl poslední červánek slavné kdysi Ukrajiny, zhasl smutně na dalekém severu v temné věznici.

Národ rusínský byl zcela opuštěn. Z 866 škol z poloviny 18. věku nezbyla ani jedna. Zašly se svými tvůrci — kozáckými hejtmany.

Pravoslavné duchovenstvo nestaralo se o národ, zbytky kozáckých staršin a rusínské šlechty ztratily se v Moskvě na vždy pro svůj národ. Duchovní vrchnosti zakládaly sice školy, ale tyto buď neprospívaly anebo vůbec zůstaly jenom na papíře.

Ale právě v této přesmutné době, kdy se zdálo, že uhodila v Rusku národu rusínskému poslední hodinka, poslala Prozřetelnost Boží muže, kteří probouzeti se jali národ tento k novému životu.

Již r. 1798. vystoupil básník *Ivan Kotlarevskij* z Poltavy a jal se psáti v řeči rusínské.

Příkladu toho následovali jiní. Mezi nimi vynikl nejvíce slavný autor „Maruše“, Grigorij Kvitka-Osnovjanenko. Ale nadějnou setbu málem by byl před časem zničil rok 1848. Nejznamenitější mužové rusínští založili v Kyjevě bratrstvo sv. Cyrilla a Methoděje. Byli to zvláště Mikola Kostomarov a Taras Ševčenko. Bratrstvo toto bojovalo za úplnou rovnoprávnost všech vrstev před zákonem a za svobodu slova a víry. Ale na základě zlomyslných údajů v Petrohradě rozkázal car

Mikuláš uvězniti členy bratrstva a rozeslati je po všech koutech Ruska. Taras Ševčenko, jehož písně elektrisovaly celý národ, vřaděn do vojska a poslán do pustých stepí kyrgizských za Kaspickým jezerem.

Car Alexander II. propustil sice po desítiletém těžkém pobytě ve vojště Kostomarova i Ševčenka na svobodu, a naděje jižjiž uvadlé v rusínském národě opět okřály, ale Ševčenko chřadl a nikdy již nedosáhl dřívějšího zdraví. Na národ rusínský padala rána za ranou.

Roku 1863. a 1864. zakázáno úkazem carským šířiti osvětu mezi národem rusínským rodnou mluvou jeho, ze školy i ze chrámu vypuzen jazyk rusínský a censorům poručeno zabrániti každému vydání knihy, psané jazykem tímto.

Moskevští panslavisti, horující pro jednotné Slovanstvo, neustávali štváti carské úřady proti patriotům rusínským, viníce je ze separatismu a žalujíce na ně až do Petrohradu, že chtějí Ukrajinu odtrhnouti od Ruska. Byli to především pověstný Aksakov a Katkov. Dosáhli toho, že dne 18. května 1876 vydán úkaz, kterým se nejen vůbec něco rusínským jazykem tisknouti zakazuje, nýbrž i dovoz rusínských knih z ciziny přísně stíhati káže. A dovolí-li censura přece nějakou nepatrnou knížečku, musí tato aspoň pravopisem ruským napsána býti. A tak „odsouzeno na smrt ukrajinsko-rusínské slovo v Rusi!“ Co tam volno Polákům i Němcům i Tatarům i židům — tisknouti knihy vlastní mluvou svou: to není dovoleno Rusínům!

Tak daří se Rusínům pod vládou bratří Rusů!

Ne lépe daří se jim v Uhrách!

Roku 1339. přistěhovalo se do Uher 40.000 Rusínů pod knížetem litevsko-rusínským, Fedorem Korjatovičem z Podolí. Král Karel I. přijal vlídně Rusíny a vykázal jim znamenitou krajinu v severovýchodních Uhrách. Avšak již od 16. století daří se ubohým Rusínům velmi zle v Uhrách. Za Marie Terezie založeny sice i tu po vesnicích mnohé školy, v nichž vyučováno rusínsky, města však byla již tehdy pomaďarštěna. Rusínští biskupové Munkačevski, Olexej Poči a Popovič veleli i mladíkům, kteří se věnovati chtěli stavu kněžskému, učiti se rusínsky naukám duchovním. Ba i mezi světskou intelligencí budili národní uvědomělost. V ohledu tom znamenitě působil v Uhrách zvláště Alexander Duchnovič († 1865). Bohužel i tu našli se mnozí, kteří proti rodné mluvě rusínské stále a stále totožnost Rusínů s Rusy hlásali a hlásají, a tak národnosti rusínské více škodí než prospívají. Tito pod vůdcovstvím Adolfa Dobrjanského — moskalofilové zvaní — způsobili v lidu rusínském takový zmatek, že lid ani dobře neví, zdali je Rusín

či Slovák či Maďar. Ubozí Rusíni uherští jsou takto v Uhrách na tom hůře ještě než všechny ostatní nemaďarské národnosti uherské.

Lépe se daří Rusínům v Bukovině. Bylať celá Bukovina kdysi zemí čistě rusínskou. Dnes čítá se tu přes 240.000 Rusínů vedle 210.000 Rumunů. Tvoří tedy většinu obyvatel země.

U vládě země této vystřídaly se časem všechny okolní říše. Za těch okolností nemohla osvěta a vzdělanost v lidu valně prospívati.

Když odstoupili Turci r. 1775. Bukovinu Rakousku, nebylo v celé zemi ani jediné školy. Císař Josef II. staral se sice i tu o školy pro lid, ale žel Bohu! postaral se nikoliv o školy pro rusínskou většinu, nýbrž jedině o školy — rumunské a — německé! I kněžstvo, vychováno ve školách rumunských a německých, nevalně si řeči lidu vážilo a ponejvíce rumunštiny a němčiny užívalo. Však i tu povstal konečně muž, jenž planul upřímnou láskou k lidu, z něhož byl vyšel, a jej písněmi svými k novému životu probudil (1861). Byl to Osyp Jurij Fedkovič. Čím byl Taras Ševčenko Ukrajině, tím se stal Fedkovič Bukovině. Ohništěm života tohoto pro Rusíny bukovinské stala se „Ruska Besida“ v Černovicích, Fedkovičem založená, a „Biblioteka“, od O. Popoviče vydávaná — pro mládež, měšťany i vesničany. Bylo časem založeno po celé zemi přes 30 knihoven, jež podporují také pilně Rusíni haličtí. Takto se probouzí zvolna národ rusínský v Bukovině k utěšenému životu.

Nejlépe daří se národu rusínskému poměrně v Haliči, a dařilo by se mu ještě lépe, kdyby intelligence jeho nebyla na neštěstí celého národa roztržena ve dva nepřátelské tábory: národní a rusofilský či moskalofilský. Nešťastná roztržka tato nejen že od roku 1848. národní rozvoj Rusínů zdržuje, ale i politicky je ubíjela a nejkrásnější plány a snahy opravdových vlastenců na marnost přiváděla. Roztržka tato zeje nejen v pospolitém životě a práci národní, ale i v politice i v literatuře.

Roku 1772. připadla z rozděleného království polského k říši naší Červená Rus, část Podolí na západ od řeky Zbruče a jižní díl Volyně. Nová tato část Rakouska nazvána „Královstvím Haličským a Vladiměřským.“ Stav zemí těchto byl velmi bídný a smutný. Rusínský národ tvořili venkované, něco měšťáků na předměstích a velmi duševně i hmotně zbědované — duchovenstvo. Po 200 rokův úpěl lid v tuhé robotě a pro duchovenstvo pravoslavné nebylo v celé Polště žádné školy, leč ve Lvově domácí škola biskupská.

Marie Teresie a císař Josef II. zaujali se vřele Rusínů. Poručili zakládati školy po vsích a městech, vydávati dobré knihy školní a

r. 1784. zařídil Josef II. ve Lvově také universitu, na níž se některým předmětům i rusínsky vyučovati mělo. Však universita tato nepřinesla v národním ohledu žádného užitku Rusínům z té příčiny, že professoři vyučovati se jali nikoli živou mluvou lidovou, ale mrtvým jazykem církevním.

Snahou císařů rakouských bylo patrně učiniti řeč rusínskou řečí národní i zemskou, a tím připoutati národ Rusínů pevně ke koruně Habsburské. Proto všemožně podporovali rozvoj národa toho. A dosáhli cíle svého. Když Napoleon zanášel se myšlenkou obnoviti polské království, vyslali Poláci i do Lvova generala Rožneckého, aby Rusíny pohnuli k povstání společnému. Ale Rusíni zůstali věrni Rakousku pod vůdcovstvím metropolity svého, Angeloviče.

Přes to vše dovedli však přece vždycky Poláci lépe využitkovati přízně koruny proti Haliči pro sebe, tak že teprve po mnohé práci a snaze podařilo se metropolitům lvovským dosáhnouti toho, aby se v národních školách aspoň katechismu vyučovati smělo rusínsky, kdežto předmětům ostatním vyučováno všude po polsku.

To vše bylo příčinou, že ve všeobecném ruchu národním ve Slovanstvu teprve r. 1835. přišlo několik mladých Rusínů na myšlenku, založiti vlastní písemnictví rusínské. Byli to chovanci semináře duchovního ve Lvově: Markijan Šaškevič, Mikola Ustyjanovič, Jakob Golovackij a Ivan Bagilevič. Utvořili kroužek, jehož účelem bylo pěstovati rusínskou národnost a literaturu. I jali se ve Lvově kázati po rusínsku a r. 1837. objevila se první knížka v jazyku tomto: „Dněstrova Rusalka“.

Nadešel rok 1848. Ve Lvově založeno tovaryšstvo „Golovna Rada Ruska“ na obranu práv rusínského národa a založen první časopis „Zorja“. I nastal po městech i venkově čilý ruch národní.

Dne 3. června 1849 navrhl ve schůzi „Golovné Rady Ruské“ farář z Rudna, Lev Trestakovskij, postaviti „Dom narodnij“, který by byl středem národního života rusínského, a založena „Galicko-ruska Matica“. Duchem všeho toho byl biskup G. Jachymovič a „krylošanin“ Michajl Kyzemskij.

Na konci roku 1851. navštívil mladý František Josef I. Lvov a položil sám základní kámen „Národního domu“, promluviv, obklopen rusínskou intelligencí i četným lidem, památná slova: „Tuť ja mjež moimi Rusinami.“

V tento utěšený ruch národní zadul rázem zlý vítr z Moskvy. Z Moskvy vysíláni agenti do Haliče, kteří hnutí rusínské na Rus obrátiti měli. Byl to především professor university Moskevské, Pogodin, jenž

si vícekrát vyjel do Lvova, a tu se seznámil s Jakobem Golovackým a Denysem Zubrickým. Snahou mužů těchto bylo, zavésti na místě národní mluvy rusínské do literatury jakousi směs z řeči církevní a ruské a tím sblížiti Rusíny s Rusy. První pokus učiněn v časopise „Zorja Galicka“, který následkem toho ztratil odběratele a — zanikl.

V čele hnutí toho stál kroužek „Pogodinskaja kolonija galicko-ruskaja“, jak jej nazval Zubrickij v listě k Pogodinu. Podporován byl knihami i penězi z Moskvy.

I klesalo písemnictví rusínské, haličsko-rusínská Matice přestala dbáti osvěty národní v lidu a vydávala totiko modlitební knihy v řeči církevní a několik spisků ve zmíněné, lidu nesrozumitelné směsi řeči ruské a církevní.

Proti tomu nařídil metropolita Litvinovič duchovenstvu, aby nezanedbávalo řeči rodné a neužívalo v kázaních řeči lidu nesrozumitelné. Ale nadešel nešťastný rok 1866. Rakousko poraženo od Prusův a z Moskvy se ozval hlas, že Rusko zabere Halič. I našlo se hned několik ochotných přátel Ruska, panslavisty zvaných, kteří dne 8. srpna v časopise „Slovo“ prohlásili, že haličtí Rusíni nejsou Rusíny, ale pravými Rusy. Tím zapřen původní programm národovců rusínských z r. 1848. a pracováno ve prospěch úhlavních nepřátel národa rusínského — Poláků. (P. d.)

Světem — k Bohu.

Napsal *R. M. Kobza.* (Č. d.)

Ad 2. Přistupujíce k činnosti, kterou podstatný úč. princip působí, zdá se nám potřebno — pro uvarování nedorozumění — předeslati několik poznámek o významu, který spojovati chceme se slovem „existence“.

Byt, jsoucnost čili existenci přisuzovati budeme bytosti té, která skutečně „někde“ a „nějak“ jest.

Význam ten abstrahujeme z bytostí, kterým obyčejně ráz existence přiznáváme. O těch víme, že jednak jsou na nějakém místě t. j. „někde“, jednak že mají účinný vztah buď už k místu, na kterém jsou, buď už k bytostem, ve kterých jsou, buď už k bytostem, které v nich jsou; jsou tedy „nějak“.

Co „někde“ jest, jako na př. veškeré abstraktní funkce geometrické, ale není zároveň tam, kde jest i „nějak“, t. j. jinak řečeno, co není na místě své myšlené přítomnosti zároveň i s nějakou, svému místu příslušnou činností spojeno — to dle řečeného nemá existence žádné. — Co působením svým jest „nějak“, jako na př. veškeré abstraktní pojmy, ale není zároveň i „někde“, též existence nemá. To i ono jest v pouhém pomyslu.

Co „někde“ jest, na př. geometricky určený obrys sochy Caesara v balvanu mramorovém a při dané příležitosti na př. působností sochaře, může býti na místě, kde právě jest zároveň i „nějak“, totiž jako skutečná socha — a obrat, co jest „nějak“, jako na př. utajená energie visícího závaží a může při dané příležitosti býti i „někde“, jako na př. když závaží padne a energie se projeví jako pohyb, jenž na určitém místě přítomen jest — to do sebe má ráz „existence možné“ nebo-li „potence“.

O potenci mluviti budeme ve dvojím smyslu: buď jako o potenci fysické (realní, věcné nebo i zevnitřné) nebo jako o potenci metafysické (logické nebo i vnitrné).

Potenci fysickou budeme přisuzovati věci té, které určitá „úč. bytost“ může dáti i „místo“ kde by byla i „činnost“, kterou by na onom místě působila. Tak duše naše jako „úč. bytost“ sílu má, aby v dosahu své existence určitému tvaru myšlení svého dala ráz skutečného psychického účinku na př. určité myšlenky, určité představy. Myšlenky, představy, jsou vzhledem k „úč. bytosti“ duše naší fysicky možnými. Jiný příklad: Člověk určitý má v moci své stavivo a místo, na kterém by z onoho staviva zámek postavil, má i v moci své dělníky, jejichž činností by jej zbudoval. Zámek se zřetelem k onomu člověku jest fysicky možným, má do sebe ráz fysické potence.

Bohu jest fysicky možno vše, co v sobě nezahrnuje logického sporu. Máť Bůh skutečnou schopnost, aby všemu, co možným jest, udělil i činnost i místo, na kterém by činnost ta působila.

Potenci metafysickou přisuzovati budeme všemu, co absolutně pojato možným jest, tedy, co v sobě nezahrnuje logického sporu, bez ohledu na to, je-li to možno i relativně, se zřetelem k určité úč. bytosti.

Tak metafysicky zajisté možno jest vše, co jest možno fysicky. Jest však možno i to, co určité úč. bytosti pro nedostatek potřebných schopností fysicky možným není.

Na př.: Určitý člověk chová ve fantasii své představu čarovně krásného zámku, nemá však ani staviva ani místa, na kterém by

z onoho staviva zámek zbudoval, ani dělníků, jejichž činností by jej postavil. Pro fysickou nemožnost tohoto člověka, aby postavil myšlený zámek — nestává se zámek ten ještě nemožným metafysicky t. j. nestává se nemožným pro působnost jiné, mocnější účinkující bytosti, která v moci své má i „místo“, na kterém i „činnnost“, kterou by onen zámek zbudovala.

Z příkladů uvedených patrno, že slovo „potence“ není ničím jiným nežli výrazem pro vztah

1. mezi skutečně existující úč. bytostí a mezi účinkem dosud neexistujícím, který skrze onu úč. bytost skutečné existence nabyti má (moment trpný) a na obrat

2. pro vztah mezi účinem dosud neexistujícím a mezi existující úč. bytostí, která zamýšlenému účinu existenci uděliti má (moment činný).

Činnost tedy, která působí „někde“ a místo, na kterém působí něco „nějak“, jsou dvě věci, které žádáme od bytosti, máme-li jim přiřknouti ráz skutečné existence.

Existence jest dle řečeného pojmem užším pouhé jestoty. Tuto přisuzujeme všemu, co v sobě nezahrnuje logického sporu, onu jen tomu, co jako jestota nebo-li bytí skutečně zároveň i „někde“ jest a kde jest, i „nějak“ působí.

Názor náš o pojmu existence odbočuje slovným zněním svým snad poněkud od obyčejného názoru.[1]) Proto ale neodbočuje nikterak v aplikaci své od filosoficky na jisto postavených pravd. Ano, zdá se nám, že právě jím rozum pojmů jiných se stává mnohem průzračnějším. Po jeho boku obtíže, které hrozí na cestě k Bohu, téměř samy sebou zmizí, kosmogonické záhady se rozluští, vysvitne nemožnost monismu nebo-li názoru o stejnorodých složkách vesmíru, ukáže se nutnost nesmrtelnosti duše i její svobody, začátek i konec světa, vše v divné

[1]) Existenci nazývají scholastikové »konem bytnosti« (actus essendi), nebo zkrátka »uskutečněnou bytností« (essentia actuata) a vysvětlují ji jako úkon, jímž věc ze stavu možnosti ven do skutečnosti přechází nebo podávají jakýsi tvar výměru. Existence jest to, čím jest věc formalně mimo svou příčinu na tomto místě v přítomné době. Patrno, že něco přesně určitého vysvětlením tím řečeno není. V čem vlastně existence záleží, se určitě nedovídáme. Jiní pravili, že existuje to, co jest »někde« a co trvá (Lambert), opět jiní, že to co působí t. j. co jest »nějak« (Platner), opět jiní, že jest to »bytí v určitém čase, t. j. někdy« (Kant) a opět jiní, že existuje to, co jest »někde« a »někdy« (Krug, Crusius) atd. atd. My žádáme »místo čili prostor« a že prostor jakýmsi bytím jednoduchým jest, ukázal ve »Hlídce« p. Dr. Nábělek; žádáme »činnost«, a ta také něčím jednoduchým jest a o vztahu k času, srov. opět Dr. Nábělek, »O čase«.

směsici vidíme před zrakoma svýma. Názor o bytnosti věcí neutrpí tím ani nejmenší změny, ale právě vysvitne, že bytnost závisí na činnosti rozumové jakési zdrojné bytosti, která dle vůle své uděluje existenci tvorům svým.

Mnoho jest tedy, co si slibujeme od postupu svého; dosáhneme-li všeho toho bez nejmenších obtíží, bez nejmenší chyby, to ovšem tvrditi se neodvažujeme.

Víra ať nám svítí na cestu, kde blízkým by nám byl kámen, o nějž bychom odvážlivým krokem nohu svou naraziti mohli.

Tolik předeslavše, postupujeme s věcí.

Činnost, která „na" nebo „ve" principu se jeví, můžeme uvažovati ve dvojím smyslu:

A) Jako celkovou činnost nebo-li sílu, kterou princip právě tou věcí jest, kterou jest a žádnou jinou. Činnost tu také v jistém smyslu bytností věci nazýváme.

B) Činnost uvažovati můžeme jako určitě vymezený tvar oné celkové síly, jímž podstatná úč. bytost v existenci uvádí novou od sebe věcně rozdílnou bytost. Tvar činnosti této zveme i důvodem, pro který nová bytost se vztahuje ke zdrojné své bytosti jako účin k úč. příčině. Tak duše naše klade myšlenky své toliko určitým tvarem své celkové síly t. j. určitě vymezeným myšlením a nikoliv celou činností své podstaty.

Ad *A)* Celkovou sílu úč. principu nelze odloučiti od místa, na kterém úč. princip okamžitě působí. Kdyby odloučena byla, unikla by činnost v pouhý pomysl, stala by se pouhým, abstraktním pojmem, pouhou, čirou jestotou a úč. činnost pro skutečnost byla by ztracenou. Jen jednota celkové činnosti a místa, na kterém činnost ta působí, udržuje věc v rázu existence.

Toť pravda zcela jednoduchá a z ní právě vysvítá, že účinkujícímu principu nelze celkovou činností svou způsobiti účinek, který by od něho se lišil jako věc od věci. Kdyby touto celkovou činností svou takový účinek způsobiti chtěl, bylo by mu dáti této své činnosti příslušné místo, od dosavadního rozdílné, na kterém by působila. Na místo to bylo by mu činnost tu i dopraviti.

Účinný princip kromě místa, na kterém sám přítomen jest, nemá místa, kterého by své celkové činnosti udělil, kromě místa, na kterém přítomen jest — nepůsobí.

A co tu nejvíce na váhu padá, celková síla právě tolik místa žádá pro působnost svou, kolik ho její úč. princip v moci své má.

Výsledek úkonu, nový účin působícího, jest tedy ve případě našem totožným s počátkem jeho a jeví se na nejvýš ve smyslu tom, že úč. princip celkovou činností svou sama sebe udržuje v existenci své na místě svém. A v tomto právě smyslu vzata, jest i činnost jeho celková vtomným důvodem jeho přirozenosti nebo-li t. zv. „bytnosti".

Ad *B)* Činností, kterou úč. princip působí účinek od sebe věcně rozdílný, nemůže dle řečeného býti celková činnost úč. principu. Může jí tedy býti jedině určitě vymezený tvar této celkové síly.

A skutečně, jedině tímto způsobem nevznikne bytost nová, s původní věcně totožná.

Pravili jsme, že celková síla bez existence býti nemůže, nemá-li zaniknouti celá úč. bytost. Je-li tomu tak, potom právě tak jako celková síla bez existence býti nemůže, nemůže ani určitě vymezený tvar této síly býti bez existence. Má existenci celková síla, mají i její vymezený určitý útvar a maje existenci, má i místo, na kterém by působil.

Proto ale, že existenci má, není útvar ten daleko ještě existencí svou sám sebou ani sám od sebe. Vždyť vše čím je, jest pouze působením a pouze existencí sobě podložené úč. bytosti, ničeho nemá sám sebou ani sám od sebe — je bytostí vesměs případnou (ens existens ab alio).

Kdyby útvar ten bytostí podstatnou býti měl, bylo by na úč. bytosti, aby mu dala nejen pouhou účast na své už působící celkové činnosti a nejen účast na sebou už zaujatém místu, ale bylo by na ní, aby mu přidělila jednak samostatnou činnost, jednak i samostatné místo, na kterém by působil. Jen ve případě tom mohli bychom mluviti o vzniku bytosti podstatné, samé sebou bytující, jindy ne.

Ovšem, něco takového nemůže účinu svému přiděliti bytost konečná, která působí na omezeném prostoru omezenou činností, to může jen bytost nekonečná, jen bytost, která je nevyčerpatelným zdrojem i udělitelného prostoru i udělitelné síly. Jen ta je schopna jako celková příčina v existenci uvésti skutečnou podstatu, mající vše, čím existovati má sama v sobě, trvajíc tak sama sebou (per se) — arciže zároveň i „ab alio". Bytostí takovou zdrojnou jest jedině — Bůh.

A proto, kdykoliv se nám naskytne nějaký tvar činnosti, skrze který úč. bytost nový od sebe věcně rozdílný účinek klade, budeme ujištěni, že máme před sebou bytost případnou ve způsobu určitého tvaru celkové činnosti, který také nazvati můžeme: případnost účinkující nebo i případný důvod.

V našem případě, kde se nám jedná o činnost jako moment „úč. příčiny“ — nazývati ji budeme: „účinkující činností“ nebo i „úč. silou“.

Patrný tu rozdíl mezi prvním a druhým momentem, jenž jest pojmu úč. příčiny podřaděným.

„Úč. činnost“ jest vždy pouhou „případností“,

„úč. princip“ vždycky skutečnou „podstatou“.

„Úč. princip“ jest nadřaděn „úč. činnosti“ a

„úč. činnost“ podřaděna „účinkujícímu principu“.

Kdybychom graficky naznačiti měli poměr ten, učinili bychom kruh a do kruhu toho vepsali bychom více menších kroužků. Kruhu velkému dali bychom název „účinkující bytosti“, kruhům menším název případných „účinkujících činností“. Nebo po způsobu filosofických učebnic: Kruhu velkému dali bychom název „účinkující příčiny ve smyslu tak zv. denominativném“, kruhům menším též název „účinkující příčiny“, jen že ve smyslu tak zv. formalném resp. reduplikativném. (Srov. Pospíšil, Filosofie I. str. 500.)

Že přehlednější jest způsob, kterým jsme výše tyto dva momenty označili my — zdá se nám zřejmo. (P. d.)

Církev a stát ve středověku.

Dr. František Ehrmann. (Č. d.)

O úctě, jakou choval Karel Veliký k církvi katolické, svědčí mimo jiné výroky jeho slova: „Na památku sv. apoštola Petra ctěme svatou, římskou apoštolskou stolici, aby nám římská církev, kteráž jest matkou kněžské důstojnosti, byla učitelkou církevního smýšlení.“ Tak promluvil devotus ecclesiae sanctae defensor (= oddaný ochránce církve), jak sebe Karel nazýval, první přijav z rukou papežových diadem: všecky své nástupce poučil, jak mají chápati poměr svůj k nejvyššímu pastýři křesťanstva. A, třeba se proti takovému smýšlení častěji skutkem pochybilo, Karlovci[1]) nikdy nepochybovali, že důstojnost jejich praotci propůjčená pochodí sice od Boha, ale jim od

[1]) Ludvík Pobožný (814—840), Lothar I. (korunován 823; vládl 840—855), Ludvík II. (korunován 850; vládl 855—875), Karel II. Holý (875—877) a Karel III. Tlustý (881—888).

Boha udělena byla skrze náměstka Božího na zemi, právě na tuto okolnost velikou váhu kladouce a celkem podle ní k církvi se chovajíce.[1])

Tak se stalo, že za nich církvi u vykonávání spasitelného úřadu jejího nebráněno, nýbrž jí ponechána svoboda a světské rámě ji v něm podporovalo.

Jak smýšlel Ludvík Pobožný o církvi a ji podporoval, patrno už ze synod, které svolal r. 828. a 829. do Ach. Co se na nich jednalo, dovídáme se z jeho reskriptu, vydaného světským pánům; píšeť tam následovně: „Vzpomeňte sobě, že jsme si na radu biskupův a jiných svých věrných v tomto roce (828) vyžádali nařízení všeobecného postu, aby nám Bůh byl milostiv a dal poznati, v čem jsme jej hlavně urazili, a by nám propůjčil pokoje na polepšenou.“ — O téže věci pak nás poučuje jiný jeho reskript, kterým vyzývá biskupy své říše, aby se sešli na synody, na nichž by pátrali a se radili, co jest na laicích i duchovních napraviti, z jaké příčiny ten onen stav se ode pravé cesty odchýlil.[2]) Že takové jednání bylo jen na podporu církve, je samozřejmo.

Nejinak si počínali nástupcové Ludvíka Pobožného z rodu Karlovců. Dbali toho, aby vymítili pohanství a kacířství už v zárodku potlačovali; snažili se, aby vládnoucí tehda pověru přemohli, netoliko přímo přísnými zákony, nýbrž i nepřímo zřizováním škol a podporou vyučování náboženského ji potírajíce, při tom však sobě nikdy neosobujíce církevního úřadu učitelského, na nějž císařové řečtí směle ruku vztáhli.[3]) A jako druhdy panovníci trestávali osoby církevními tresty stižené,[4]) tak ovšem ani Karlovci jich nešetřili: v kapitulariích jest na vyloučení z církve ustanoven trest následující: „Pozbývají statkův a, nepoddají-li se církvi do roka nebo-li církevním trestem povrhnou, buďtež posláni do vyhnanství.“ [5])

„Vyloučení z církve buďtež i ze státu vyhnáni!“ stalo se zásadou té doby: a byla to zásada úplně důsledná; neboť

---

[1]) *Phillips* l. c. sv. III. str. 92. n.

[2]) *Hefele*, Conciliengeschichte sv. IV. str. 50. nn. Frýburk v Br. 1860.

[3]) *Phillips*, Deutsche Geschichte sv. II. str. 194., 212., 342.

[4]) Tak král Childebert II. ustanovil (595), aby, kdož uzavrou sňatek s blízkými příbuznými a proto budou od svého biskupa vyloučeni z církve, byli také z jeho paláce vyhnáni a jmění jejich aby bylo vydáno jejich příbuzným. A na synodě Verneuilské (765) nařídil král Pipin, aby, kdo se dopustí krvesmilstva a, neposlechna biskupa, bude z církve vyloučen, byl také poslán do vyhnanství. Viz *Hergenröther*, Kath. Kirche und christl. Staat. Frýburk v Br. 1872, str. 42. nn.

[5]) ib. 43. Více podobných ustanovení viz v *Hefelově* Kirchengesch. sv. IV. str. 532.

tehdejší křesťanský stát byl *v* církvi — byl-li tedy kdo vyloučen *z* církve, nezbytně nemohl ani ve státě křesťanském déle zůstati.

Karlovci byli nakloněni církvi; za nich měli duchovní o církevních záležitostech vždy volný přístup k císaři, a znova se objevuje vyslanec papežský (apokrisiarius) u dvora císařského; oni církev podporovali tak, že o kapitulariích právem dí synoda Troslejánská[1]) (r. 999.), že stopu za stopou následují zákonů církevních (canonum pedisequa).

Ale přes to nelze popírati, že už za nich, zejména od té doby, co se říše počala děliti, církvi ubývalo svobodné samosprávy. Biskupové byli ovšem sobě vědomi, že tento nedostatek pochodí z části odtud, že sobě církev se státem navzájem postupovaly něco ze svých práv; ale byli také přesvědčeni, že panovníci světští z lidské slabosti dovolili sobě neprávem zasahovati do práv církevních, a proto už na sněmě v Kiersy (858) uznali za nezbytno Ludvíkovi II. připomněti, že, jsouce zasvěceni Pánu, nemohou býti pokládáni za světské lidi a vlády světské proti církvi podporovati, poněvadž „jest opovržení hodno, aby ruka svatým olejem pomazaná, která ze chleba a s vodou smíšeného vína, modlitbou a znamením kříže připravuje tělo a svátost krve Kristovy, po vysvěcení na biskupa to dělala, co před vysvěcením, pozdvihujíc se ku přísaze světské.“[2]) Přímo ohradili se tu biskupové ovšem jenom proti tomu, aby nebyli pokládáni za vasaly císařův; ale nepřímo ohražení jejich vztahovalo se i na bezprávné zasahování císařů do záležitostí ryze církevních.

Ale výstražný hlas jejich nepřinesl žádoucího ovoce. Svazek vzájemného pokoje mezi církví a státem se více uvolňoval, obzvláště,

[1]) Mluvíc totiž o zvrhlosti klášterův a vidouc příčinu její v opatech-laicích, cituje zákony, kterými se zakazuje, aby opaty nebyli laikové, uvádějíc je slovy: »Item et canonum praecipiunt instituta, simulque eorum pedisequa regum capitularia.« *Hardouin*, Acta concill. sv. VI. č. 1. sl. 51. V Paříži 1714.

[2]) Doslovně zní toto proslovené ohražení, jak následuje: »... Omnia, quae ecclesiae sunt, Deo consecrata sunt... Et nos episcopi Domino consecrati, non sumus huiusmodi homines saeculares, ut in vasallitico debeamus nos, cuilibet commendare, seu ad defensionem et adiutorium gubernatiaris in ecclesiastico regimine nos... committere; aut iurationis sacramentum, quod nos evangelia et apostolica, atque canonica auctoritas vetat, debeamus quoquo modo facere. Manus enim chrismate sacro peruncta, quae de pane et vino aqua mixto per orationem et crucis signum conficit corpus et Christi sanguinis sacramentum, abominabile est, quidquid ante ordinationem fecerit, ut post ordinationem episcopatus saeculare tangat ullo modo sacramentum.« *Hardouin* ib. sv. V. sl. 475.

když po vymření Karlovců (r. 888.) nastupovala na trůn knížata různých národů,[1]) která netoliko že obsazování stolců biskupských a opatství urvala, nýbrž i statky církevní buď sama mrhala neb aspoň takové svatokrádeže trpěla. Proto bylo veliké štěstí, že v Otovi I. ([936]962—973) dosedl na trůn kníže duchem Karla Velikého nadšený.[2])

Papež Jan XII. (956—964) jsa u veliké tísni pro Berengara II., toužil po mocné ochraně. Přirozenou jaksi záštitou mu mohl býti, jako jeho předchůdcům kdysi, jenom císař západo-římský. — Jisto jest, že bez papeže žádné kníže nemohlo dojíti císařského diademu; žádné kníže také na ni nemělo práva; interregnum (924—962) mohlo i déle trvati.[3]) — Opětné obnovení císařství západo-římského záviselo tehdy úplně na vůli papeže Jana XII., jako první jeho obnovení (r. 800.) se stalo pouze svobodným rozhodnutím papeže Lva III. A Jan XII. se rozhodl pro německého krále z rodu saského, Otu I., kterýž byl nejmocnějším a nejvěhlasnějším panovníkem evropským své doby a církvi nakloněn.[4]) Věc se zdařila tím lépe, poněvadž Oto si skutečně přál koruny Karla Velikého a přání to také projevil.[5])

Dříve však nežli Oto korunu dostal, musil splniti jisté podmínky. Patrně mu bylo potvrditi[6]) stolici apoštolské všecko, co jí jeho předchůdcové darovali. Ale především musil přísahati za sebe a své nástupce,

a) že nechce papeži ani na životě ani na těle ani na cti škoditi, ani dovoliti, aby mu kdo škodil;

b) že beze svolení papežova ani proti němu ani proti Římanům smlouvy neuzavře;

c) že všecky statky sv. Petra, kterých dobude, vydá a

d) že se postará, aby každý vládce v říši lombardské přísahou se zavázal, že bude papeže podle možnosti podporovati v obraně území sv. Petra.[7])

[1]) Quido longob. (891), Lambert longob. (892—898), Arnulf východofrank. (896—899), Ludvík III. burgund. (901—902), Berengar ital. (914—924).

[2]) *Phillips*, K. R. l. c. str. 112.

[3]) Jak se skutečně později stalo, když nebylo císaře od r. 1056.—1111.

[4]) *Hefele*, l. c. sv. IV. str. 573.

[5]) *Giesebrecht*, Geschichte der deutschen Kaiserzeit sv. I., str. 355. n. Srv. *Hefele* ib. str. 574.

[6]) *Pertz*, M. G. h. Leg. II. 2. Hanover 1837, str. 164. nn. Také z přísahy jeho (viz níže [7]) lze totéž souditi. Mimo to jest věc jasně vyslovena ve smlouvě Jindřicha II. s papežem Benediktem VIII. *Pertz* ib. str. 175.

[7]) Přísaha ta, jak ji Oto osobně 2. února r. 962. složil, jest otištěna u *Pertze* ib. str. 29. a zní doslovně: »Tibi dompno papae Johanni ego rex Otto promitto et iuro

Za to mu slíbil Jan korunu císařskou; uděliv pak mu ji, zavázal se slibem, že se s jeho nepřátely nikdy nespolčí.[1])

I byla krásná a nadějná ukázka na pokoj a smír v novém tomto „svazku manželském“ obou největších vrchností na zemi. Ale, bohužel, sklamáni byli, kdož se pokoje toho nadáli. Nevěrnost svazek ten uvolnila — a nám je tím více litovati, že se tak stalo, poněvadž vina tu spadá především na papeže samého. Jan první porušil slib Otovi daný, spojiv se s jeho nepřítelem Berengarem a synem jeho Adalbertem. Toho ovšem Oto nestrpěl; nýbrž, povahy jsa panovačné, bezpráví sobě učiněné splatil bezprávím daleko horším: Proti všemu právu svolav sněm, dal papeže Jana XII. prohlásiti za sesazena a na jeho místo dosaditi protipapeže Lva VIII. (963—965); a nespokojiv se pomstou spáchanou na Janovi i nástupce jeho Benedikta V. (964—965) stíhal a krutě pronásledoval. Píše o tom *Kryštůfek*[2]) podle *Liutpranda* následovně: „Císař neschválil této volby (Bened. V.), nýbrž táhl s velikým vojskem k Římu a oblehl město. Papež Benedikt povzbuzoval Římany k odporu ... Ale hlad a nemoci přinutily Řím, aby se vzdal, Benedikta vydal a Lva uznal (23. června 964). Několik dní potom slavili (proti)papež Lev VIII. a císař Oto I. synodu v Lateranu, do které byl přiveden Benedikt V. On vzdal se vší obrany, padl k nohám (proti)papeže Lva VIII. a císaře Oty, sňal sám pallium se sebe, a odevzdal je s holí, kterou v ruce držel, Lvovi. Tento zlomil hůl, ukázal ji lidu a kázal Benediktovi posaditi se na zemi, odňal mu kněžská roucha a ponechal mu toliko důstojnost jáhenskou na přímluvu císařovu, však s podmínkou, že se odebere do vyhnanství.“

Smutné to bylo sklamání, tím smutnější proto, že právě v těch

per Patrem et Filium et Spiritum sanctum et per hoc lignum vivificae crucis et per has sanctorum reliquias, quod si permittente Deo Romam venero, sanctam Romanam ecclesiam et te rectorem ipsius exaltabo secundum meum posse (v lednu pak jménem Otovým přísahali jeho poslové totéž s přídavkem: si vivum [Jana] invenerit [Oto]. Sin autem, eum, qui legabiliter illi succedet. Srv. *Pertz* ib.), et numquam vitam aut membra neque ipsum honorem, quem habes, mea voluntate aut consensu aut mea exhortatione perdes (poslové: perdet, neque ipse [Jan], neque aliquis successorum eius). Et in Romam nullum placitum aut ordinationem faciam de omnibus que ad te aut ad Romanos pertinent sine tuo concilio, et quicquid de terra sancti Petri ad nostram potestatem venerit tibi reddam. Cuicumque regnum Ytalicum (= lombard.) commisero, iurare faciam illum, ut adiutor tui sit ad defendendam sancti Petri terram secundum posse.«

[1]) »Iusiurandum vero ab eodem papa Iohanne supra preciosissimum corpus sancti Petri ..., se nunquam Berengario ... auxiliaturum, accepit (Oto).« *Pertz*, Script. sv. III. str. 340.

[2]) Všeob. církv. děj. II. 1. V Praze 1886, str. 599. n.

dobách Apoštolská Stolice byla hříčkou lakoty a vládychtivostí stran vlašských.

Nehodláme se však šířiti slovy o neblahých poměrech, které v této příčině stíhaly církev ve století 10. až do polovice století 11.; vytkliť jsme si za úkol, vzájemný poměr církve a státu ve středověku toliko ve „hlavních rysech načrtnouti.“ [1]) Ale od Oty I. až do císaře Jindřicha II. (1046—1056) není, což bychom mezi hlavní rysy toho poměru vpočetli; proto se ve druhém oddílku své práce obrátíme zrovna ke sporu o investituru, kterýž bychom nerádi příliš zkrátka „odbyli.“

Dříve však uznáváme ještě za hodno, zmíniti se

o právním významu fakta, podle něhož počínajíc Otou I. jenom císařové němečtí nabývali koruny císařské, a

o „patriciatě“ císařů západo-římských v době od Karla Velikého až do století 11.

Mimo zmíněné dvě věci (korunu a slib přátelství) papež Jan XII. nic neslíbil Otovi I. Neslíbil mu dědičné koruny císařské, tak že, jakož po r. 888., také nyní mohl papež důstojnost císařskou i jinému rodu, nežli saskému a jiným panovníkům, nežli králům německým, uděliti. A po Otovi I. nikdo nebyl císařem, dokud mu papež nepropůjčil koruny císařské, třeba volbou za krále německého jakýchsi nároků na důstojnost císařskou nabyl.[2]) Neměli tedy králové němečtí přísného práva na korunu císařskou, nýbrž byl to pouze resultat historie,[3]) že od Oty I. počínajíc jenom král německý býval korunován na císaře.

Co pak se „patriciatu“ týká, ukázali jsme nahoře,[4]) že jméno „patricius“ původně znamenalo „zástupce císařova“, tak že císař už se nenazýval patriciem. Jmenují-li však pozdější dějepiscové i císaře, ano i Karlovce-císaře patricii, nechtějí tím názvem nic jiného naznačiti, nežli poměr císařův k církvi a k papeži, ba dokonce jenom souhrn práv císařových na volbu papeže, tak že za Ludvíka I. už patriciat neobsahoval nic jiného, než právo císaře, k volbě papeže neb dokonce jenom ku konsekraci zvoleného už papeže vyslati své zástupce, ne tak na potvrzenou volby papežské, nýbrž spíše na udrženou pořádku při volbě a ochranu papeže nově zvoleného.[5]) Změna

[1]) Viz str. 7.

[2]) *Phillips*, K. R. l. c. str. 120.

[3]) *Phillips* ib. str. 118.

[4]) Str. 10.

[5]) *Grashof* l. c. sv. 42. str. 231.

nastala při volbě Řehoře IV. (827—844), kdy patricius dal svým vyslancem volbu papeže zkoušeti a tím skutkem jaksi ukazoval, jakoby měl právo volbu papeže potvrzovati. Ale už Lev IV. (847—855) byl zvolen a posvěcen úplně za nepřítomnosti zástupců císařových; od Benedikta III. (855—858) pak patriciové neměli a nevykonávali jiného práva při volbě papežské, než že se při ní starali o pokoj a pořádek. Když pak západo-římské císařství tak pokleslo a ochablo, že už nemohlo ani povinností patricijských plniti, ba ani práv patricijských si nevšímalo, objevil se na obzoru patriciat nový, pro církev velmi osudný, který urvala smělá hrubost „patricia“ Albericha a jeho ženy Marozie, jež si osobovala titul „Senatrix et Patricia“. Jejich patriciat byl zase jaksi úřad „místodržitele, zástupce císařského“, ale zmínění „patriciové“ drze se zmocnili všech práv v Římě, tak že i podle své vůle stolec papežský obsazovali. Na štěstí obnoveno podruhé (r. 962.) císařství západo-římské a tím měl konec učiněn býti zhoubnému patriciatu římské šlechty; ale tento se nedal hned přemoci, nýbrž statně se potýkal s císaři, hlavně o vliv na obsazování Stolice Apoštolské. Než císařové (Jindřich II., r. 1046), chtějíce sobě výlučně sami vliv na volbu papeže zjednati, přibrali k titulu císaře ještě titul „patricius“ a ke koruně proužek (diadem) patricijský, tak že bylo spojeno císařství s patriciatem, ale zase tak, že tu nikterak císařství neznamenalo totéž, co patriciat. Kdežto totiž císařství v sobě zahrnovalo politická práva, byl patriciat souhrn práv, která měli císařové němečtí hlavně na volbu papeže a na volbu biskupův a opatů ve své říši.[1]) (P. d.)

[1]) *Grashof* ib. str. 235. nn.; 328. nn.; 352. Když však později (od 2. pol. stol. 11....) patriciové tito se spíše nepřáteli církve stali a církev utlačovali, papežové zrušili (Alexander III. r. 1079.) církevním zákonem všecek vliv císařův a patriciů na volbu papeže, tak že od té doby i titul »patricia« z dějin vymizel. *Grashof* ib. str. 353.

Problem svobody u Kanta.

Pojednává *Placidus Buchta.* (Č. d.)

Nesmí se pouštěti se zřetele, že se tu jedná o poznatkoslovné vystižení určitého výjevu, o poznání předmětu, který v řadě dané zkušenosti našim vnímacím schopnostem se nabízí. Ať vysvětlil si na konec Kant, jsa jednou ve vleku svých předpojatých náhledů, cestu a způsob lidského poznání jakkoliv̌ěk, v prvním stadiu praobecného pozorování musel viděti fakta výjevů volních jako každý jiný, i jemu se musela ohlašovati dvojako, jednak jeho vniterná rozhodnutí, tedy ve formě dějstva psychického, jednak zase jako něco vnějšího, pochody totiž tělové čili dějstvo fysiologické, jež vniterná rozhodnutí vždycky provází a jejich stělesnění ve skutek zevnější umožňuje. A že věc skutečně takto se měla, dá se s velikou pravděpodobností souditi z četných výrazů slovních, byť i na mnoze citelně se v nich postrádala určitost a jasnost, s jakou vyjadřuje se o tomto oboru pokročilost vědy nynější. Nám postačí ostatně pouze, že Kantovi nemohl ujíti rozdíl mezi dějstvem vniterným a vnějším a všecko záleží jen na tom, aby řádně i s dostatek ozřejmělo, jak si ve svém směru obé vykládal, jak tyto výjevy pronikal a v jednotu uceleného poznání sestavoval.

Dějstvo, jejžto jsme si blíže označili jménem „fysiologické“, spadá Kantovi v okruh smyslné zkušenosti zevnější, jednotlivé jeho úkazy jsou pouhé zjevy, nikoliv o sobě, nýbrž pouze pro nás, tak jak jsou a stojí, existují toliko pro náš subjekt, „nebýti tohoto, zmizí veškerá jejich tvářnost, všechny poměry předmětů v prostoru a času, ano i sám prostor a čas. Jak má se to s předměty o sobě a v odloučení od veškeré této receptivity naší smyslnosti, jest nám úplně neznámo“.[1]) Důsledným zůstává Kant v tomto svém názoru i vůči dějstvu duševnému, které jest předmětem zkušenosti vnitřní. V transcendentalní esthetice provedl totiž důkaz o prostoru jako formě smyslu vnějšího, úvaha pak o čase přiměla jej tomuto smyslu vnějšímu postaviti naproti smysl vnitřní, jehožto formou právě čas jest. Na základě takovýchto vývodů probíhá dějstvo vniterné zcela parallelně s pochody vnějšími, což potvrzují i stejné všude výrazy, jakých Kant ku poznačení obého užívá. Poněvadž pak jest čas také jen pouhou disposicí subjektivní, jsou i předměty vnitřního smyslu toliko představy, zjevy pro smysl

[1]) Kr. č. r. str. 90. — Citování spisů Kantových děje se dle J. H. Kirchmannova berlínského vydání z roku 1868.

vnitřní, existují výlučně jen pro nás a docela jest neznámo, čím by byly samy o sobě.

Pokud skrovný rozhled po náhledech Kantových oprávňuje k celistvému soudu, podobá se pravdě, že názor právě vyložený obsahuje v podstatě všecko, co spisovatel o duševním dějstvu buď sám vůbec říci chtěl, nebo vzhledem k vytknutým svým cílům ve vytčených jimi mezích nějak říci mohl. Vniterné pochody jsou mu prostě zjevy vůči smyslu vnitřnímu; to, co zove se obecně jejich základem, jest nám docela neznámo. Vyjmeme-li však z celku vniterného dějstva projevy vůle, o které se nám tu pouze jedná, musíme doznati značné rozpaky, poněvadž výroky, které Kant o nich činí, zdají se býti v příkrém sporu s výpovědmi jeho ostatními. Kr. č. r., jejíž učení nám tu musí býti směrodatným, obsahuje jen jediné místo, dle něhož ve zkušenosti vnitřní kromě zjevu ještě něco jiného a sice povahy domyslné (intelligibilní) se nalézá. A jest to právě pojednání o svobodě, ve kterém Kant doslovně se takto vyjadřuje: „Než člověk, který jinak celou přírodu toliko smysly poznává, poznává sebe sama také pouhou postřehou (Apperception) a sice v úkonech a vnitřních určeních, jichž nijak nemůže počítati k dojmům smyslovým, a jest sám sobě ovšem dílem zjevem (Phänomen), dílem však, a to vzhledem k jistým mohutnostem, předmětem pouze domyslným, poněvadž se jeho úkony k receptivitě smyslnosti počítati nemohou. Mohutnosti tyto nazýváme Verstand a Vernunft, z nichž poslednější zcela vlastně a způsobem obvýšným od všech empiricky podmíněných sil se liší, poněvadž považuje své předměty toliko dle idejí a dle toho určuje rozum nižší (Verstand), který potom své (také sice čisté) pojmy v upotřebení empirické uvádí“.[1]) Na první pohled se tu vidí, že jest řeč o faktech lidského sebevědomí, než kam poděl se pojednou čas, zda může jen tak zhola býti vyloučena tato nutná forma smyslu vnitřního? Kant rozhodně si tu musel býti vědom aspoň možnosti podobné námitky, poněvadž v druhém svém hlavním díle, „Kritice rozumu praktického“, kde nauku tuto znova přejímá, očividně snaží se jí uniknouti slovy: „Ale tentýž subjekt, který jest si jinak také vědom sebe jako věci o sobě, pozoruje i své bytí (Dasein), pokud není podrobeno podmínkám časovým, sebe sama však seznává určitelným (bestimmbar)

[1]) Kr. č. r. str. 445. — Co se týká významu slov Verstand a Vernunft, tedy značí u Kanta prvnější nižší rozumovou mohutnost, která pracuje kategoriemi a obor svého působení má ve zkušenosti; Vernunft naproti tomu značí mohutnost vyšší, ideotvornou, jež tíhne k nepodmíněnému. Překlad český zavésti trvale se asi nepodaří. Více o tom viz »Dějiny filosofie nejnovější« od Dr. J. Durdíka, str. 35., nebo též téhož autora »Psychologii« str. 119.

zákony, které si rozumem (Vernunft) sám dává, a v tomto jeho bytí není mu nic předchozím předurčením jeho vůle, nýbrž každé jednání a vůbec každé dle vnitřního smyslu proměnlivé určení jeho bytu, ano i celé pořadí jeho existence jako bytosti smyslné není ve vědomí jeho existence domyslné než následkem a nikdy se nesmí považovati za určující důvod jeho kausality jakožto noumena".[1]) Dvě tato právě uvedená a pro svou zásadnou důležitost často citovaná i vůbec známá místa nekryjí se sice zcela obsahem, ale Kant sám prohlašuje text poslednější za rozšíření svého učení v Kritice rozumu čistého, musíme proto tento vlastní jeho výrok považovati pro svůj úsudek za závazný. Rozdíl obou uvedených míst jest patrný! Napřed mluvil Kant o úkonech a vnitřních určeních povahy domyslné, ve slovech poslednějších vytýká jen všeobecné vědomí, které není podrobeno určením časovým. Vniterná hnutí vůle zdála by se dle prvního textu býti povahy domyslné, vývody v Kr. r. pr. obmezují však takový úsudek pouze na všeobecnou vědomost samovládného jednání, pokud je nemožno zahrnouti pod vliv podmínek časových.

Bezděčně nutkající snaha, vyjádřiti se o vniterných pochodech volních aspoň na pohled souhlasně s celou ostatní stavbou své myšlenkové soustavy, vyzněla u Kanta, jak právě se ukázalo, v obojetnou neurčitost. Od projevů volních přesmyká se však úvaha již cestou přirozené logiky k vůli samé, jakožto určitému vniternému základu, z něhož projevy ty vyvěrají. Zda-li pak se tuto potká vysvětlování Kantovo s lepším zdarem?

Obecná a vesměs zřejmá zkušenost praví, že si jsoucnosti vůle jedenkaždý ve svém nitru určitě jest vědom. Sebevědomí tedy mělo by býti tím rozhodným místem, na němž hledati jest patřičného poučení a světla ku poznání vůle. Kant přiznává mu sice tuto závažnou důležitost, jednaje však specielně o vůli, vzdaluje se tohoto východiště docela. V celé kritické části své filosofie sotva skrovnou zmínku činí o vůli, ačkoliv jinak věnuje sebevědomí a jeho významu — ovšem z jiné příčiny — v analytice zvláštní odstavec. Teprve v důsledcích svých názorů ethických dospívá k vzpomenutému již tvrzení, že jest vůle prostě věcí o sobě. Sledovati ho podrobně na této cestě vymyká se z věcných mezí naší úvahy, která může záležitost tuto v základech odbýti celkovým podotčením, že jen mezerovitá nedůslednost a vypomáhání si potom od případu k případu jak vůbec budovu filosofie Kantovy ve zvláštní její podobě na konec vyvedla, tak i zavinila

[1]) Kr. r. pr. str. 118.

zvláštnost případu našeho. Jest to zásadná chyba Kantových nejprvnějších základů, nekritický totiž a nejasný pojem a priori[1]), který v postupujícím rozvoji myšlenkové soustavy nezbytně nutil některé věci vylučovati z kritiky theoretické a odkazovati na filosofii praktickou. Charakteristický případ poskytuje právě pojem a tající se pod ním věcný úkaz vůle. Ve výkladech ethických nedá se, pravda, podstatně operovati bez tohoto činitele, nesmí se však zapomínati, že prohloubenou a věrnou jeho známost ethika předpokládá a osudnou chybou se musí nazvati počínání, které budujíc soustavu ethickou, základné poznatky o vůli chce neb musí teprv tvořiti. V ethice, možno-li v krátkosti tak se vysloviti, jedná se již jen o upotřebení vůle, povaha a vlastnosti tohoto psychického úkazu známa musí býti odjinud. Úskalí, z něhož tu vážné nebezpečí hrozí, jest jen známá a tisíckrát osvědčená pravda, že se nutně musí učiniti násilí přirozenosti věci, děje-li se rozbor její jinde nežli dle povahy její přísluší. Uvádíť se takto bezděky do vleku jiných názorů, které své přirozené síly a s ní ovšem ani měnícího vlivu vzdáti se nikterak nemohou. Jak osudným se provinění toto stalo Kantovi, můžeme předběžně naznačiti slovy, jimiž vůli lidskou otevřeně stotožnil s rozumem praktickým: „Vůle (není) ničím jiným nežli rozumem praktickým“ tvrdí výslovně v Kritice prakt. rozumu.

Vysvětlení, která to nejbližší pohnutka přivedla Kanta k vývodům, jež o věci naší ve skutečnosti podává, poskytne nám analyse zvláštního jeho způsobu, jakým pojímal a sobě vykládal důležitý zákon příčinnosti. Všeobecné o Kantovi přesvědčení, pokud se záležitosti této dotýká, označuje aspoň tuto cestu jako jistou rozhodně.

Věci o sobě, za jakou Kantovi také vůle lidská platí, nejsou dle jeho filosofie ničím jiným, než bytností a nepoznatelným důvodem všeho určitého předmětenstva. Existenci jejich žádá míti Kant opravdově zajištěnu, ačkoliv jest dle vlastního přiznání pro stanovisko jeho zcela lhostejným, mluví-li jen o jich možnosti nebo zcela opravdové skutečnosti.[2]) A právě odvozování těchto věcí o sobě jest závislo a sdílí důsledky Kantova výkladu zákona příčinnosti.

Příčinnost náleží Kantovi v počet kategorií, jest tedy základným pojmem rozumu a vlastním jednomukaždému předem před zkušeností veškerou. Úkolem takovýchto pojmů jest řádné spořádání poznatků ze zevnějška nabytých a v tomto smyslu jsou ony podmínkou naprosto

[1]) Viz o tom »Konkr. logiku« od prof. dr. Masaryka str. 154.

[2]) Předmluva k 2. vyd. K. č. r. (str. 41.), jakož i odstavec »Widerlegung des Idealismus« (str. 235.).

nezbytnou, zůstávalť by bez nich každý názor bezpodstatně slepým, zkušenosti pak, která by nebyla pojmovou, není vůbec. Odvážné a celkem na pohled duchaplné odvození kategorií jest známo; co se specielně našeho pojmu týká, odpovídá pojmová forma kausality soudu hypothetickému, který obsahuje poměr mezi důvodem a následkem. Obšírnější výklad celé věci uložil Kant v části Kr. č. r. nazvané: „Systematické představení synthetických zásad čistého rozumu“.[1]) Stanoví v tomto oddílu zásadu posloupnosti, dle zákona příčinnosti takto: Všechny změny dějí se dle zákona spojitosti mezi příčinou a účinkem. Pozoruji, že zjevy následují po sobě, spojuji tedy dvě postřehy v čase. Pouhá postřeha nechává však objektivný poměr jdoucích za sebou zjevů zcela neurčitým, nutným stává se teprve přistoupením a přítomností čistého pojmu rozumového, který není v postřeze, a to jest právě onen pojem poměru mezi příčinou a účinem. Tedy teprve potom, až posloupnost zjevů a takto vůbec všechny změny podrobíme zákonu příčinnosti, stává se zkušenost, t. j. empirické její poznání možným. Dle toho ovšem zároveň i zjevy samy, jakožto předměty zkušenosti, jen dle tohoto zákona jsou možny.

Se zákonem příčinnosti má se to zatím docela jinak! V rozumu našem není naprosto žádné apriorní podmínky pro kausalitu, vědomí její není pouhou subjektivnou nutností našeho myšlení, nýbrž založen jest princip tento na evidenci nutnosti věcné, jež v subjektivném myšlení se obráží. Rozum lidský nepoznává pouze zjevův, ale vnímá zároveň s nimi i důvody bytí a působnosti, které smyslům sice zůstávají utajeny, ve skutečnosti však věcně *(implicite)* opravdu jsou přítomny. Smysl nepoznává, pravda, více, nežli že ta která věc existovat počíná, že jest tedy nějaké dění, vyšší schopnost lidská, oko duchové však dále proniká a jemu jest jasno, že to, co počíná, počíná právě jen působností bytosti jiné, od něho rozdílné. Dění v čase a působivé vskutečňování srovnává se takto v celistvou jednotu určitého zjevu, každé o sobě se jevíc pouze jako různá stránka věci jediné a téže. Zákon příčinnosti není potom pouhou subjektivní nutností, nýbrž zakládá se zároveň na nutnosti věcné, která jest nepodmíněná, neobmezená a platná vesměs.[2])

Příčina, která zavinila u Kanta nesprávné pojímání kausality, byla zcela jistě okolnost, že obmezuje, a to v přesném jádru správně, platnost její pouze na obor zkušenosti, pojem zkušenosti samé příliš

[1]) K. č. r. str. 207.

[2]) Dr. Al. Schmid, Das Causalitätsproblem, (Philosophisches Jahrbuch. Fulda 1896. 3. Heft.)

súžil a obmezil. Následkem a ovšem svědectvím toho jsou křiklavě až nápadné mezery, které se ve vývodech jeho rozevírají mezi oborem zkušenosti (Verstandesgebiet) a spekulace (rozumu, Gebiet der Vernunft). V případech, kdy nelze se vyhnouti jejich urovnání, počíná si tak přísně věru přesný jindy Kant prapodivně, opomíjí totiž prostě obor zkušenosti a tak absolutně nedovoleným způsobem odvrací pozor od bezdůvodného přijetí, že se předpokládá na poli rozumovém funkce usuzovací, jíž se prostě připisuje přesvědčivá platnost analogicky ku pojmu příčinnosti pouze v mezích skutečnosti platné. Máme-li tu však na zřeteli výrok, že obor transcendentnosti jest zcela nepoznatelným, nuceni jsme dle úkazů poslednějších doznati, že se tu stalo uplatňování zákona příčinnosti na poli, kde jest dle prvotného jeho pojetí jako apriorní funkce rozumu pořádajícího zkušenost, naprosto nepřípustným. Dějí se sice pokusy a to úsilovné, zachrániti Kanta v tomto učení, důsledné však probírání jeho názorů nemůže nazvati takou snahu jinak nežli pochybenou. Na tomto poli se Kant v budování své soustavy rozhodně obhájiti nedá.

Konečným slovem tedy promluveno, postřehují se v Kantově odvozování věcí o sobě neodůvodněné kroky a skoro úskočné vývody, jimž vážný na venek podklad poskytnouti musel zákon příčinnosti. Chyby dopustil se tedy velebený myslitel předně nesprávným názorem o předůležitém principu příčinnosti, a pak ani na takto utvořené půdě nedovedl nebo lépe, snad nemohl zůstati důsledným základným rozběhům směle vystupující své novotářské práce. Zda se tu s bezděčnou nutností nevtírá pochybnost o správnosti nejprvnějších principů jeho domnělých zásadných oprav a nových cest k trvalému ustálení základů k veškeré další filosofické spekulaci?

V tomto směru nechtějí však a nemohou též k podrobnostem zasahovati vývody naše, i vysvětleme jen proto na konec pod vlivem celkového dojmu a rozhledu aspoň přehledně, jaký to bezděčný a přirozený důvod myšlenkovou silou v pravdě elementarní vedl a přiměl Kanta k uznávání věcí, jak jsou o sobě. (O. p.)

Vlastenectví.

Píše *Dr. P. Vychodil.* (O.)

Theorie mravních hodnot jakožto soustava mravovědná názoru našemu nevyhovuje, jelikož se v ní objevuje mravným leccos, co dle názoru našeho může býti velice nemravným, a dále také proto, že snažení po hodnotách takových staví za poslední úkol, kdežto názor náš přece by jen rád ostal při cíli vyšším, nadzemském, ať už mu to mají za zlé jakkoliv. Ale mnoho správného a opravdového v theorii té jest, neboť vytýká s náležitým důrazem vyšší stránky a snahy člověka, určitěji než theorie jiné. Stýká pak se dosti těsně s ideály humanitními, o nichž u nás nyní častěji se mluví.

Vlastenectví také proto vymizelo z řady hesel, kterými se vědecký rozbor nynějších poměrů společenských obírá, poněvadž při vlastenectví nemá se čeho zachytiti. Při něm zajisté možno si mysliti všechno a také nic. Je tedy přirozeno, že myšlenkové proudy nynější, které prohlédají především k určitým a podrobným zjevům, vlastenectví buďto si nevšímají aneb je předem již odmítají. Však vrcholem všeho jest, že i křesťanská prý nauka vyložena jakožto protest proti vlastenectví.

Nezbývá tedy nic jiného než podrobiti vlastenectví stejné zkumné methodě, jíž ostatní společenské zájmy podrobovány bývají, buďto posilu neb zkázu od ní berouce.

Určiti prvky vlastenectví vůbec pokoušeli se již velmi mnozí, a bylo by neskromné, chtíti je opravovati, a více ještě považlivé, nezdar jejich vystřídati jiným. Začíná-li se totiž s vrchu, naskytnou se hned z počátku záhady snad nepřekonatelné, jistě však dosud nepřekonané. Tak hned pojem národu a národnosti. Co je v ní hlavním činitelem? Nejčastěji se říká, že mluva. Jaká? Mateřská či „obcovací“ (ať ani tohoto zlopověstného názvu nepomineme)? Dle jiných jsou to ještě jiné stránky lidského života, které buď samy neb vespolek určují národnost. I bez neplodného etymologisování se slovy „rod“ a „národ“ uznáme konečně, že ve všech podstatných znacích národnosti vyniká poměr člověka k původu jsoucnosti jeho, k podmínkám, ze kterých tak jak jest, vzešel.

Nastane nyní otázka, jsou-li to podmínky pouze přirozené či také umělé, totiž umělé v tom smyslu, že by přirozený poměr podstatně měnily neb jej i zapíraly. Vímeť bohužel až příliš dobře, že i odrodilství — z jakýchkoli příčin povstalé — tvoří lidem národnost, národnost novou,

od přirozené různou. Držíme-li se slov „otcovský“, „mateřský“ a pod., jaká při vlastenectví hrají první úlohu, tedy ovšem takových umělých podmínek neuznáme. Nepomůže tu ani rozšířený pojem „vlasti“ ve významu státním neb územním, kterým se má nahraditi neb aspoň doplniti původní význam ethnologický a národnostní. Bráníme se proti takové záměně jakožto nivellisaci. Ale ve skutečnosti taková záměna není právě neobyčejnou, a najdou se pro ni též omluvy kulturní vyspělosti, širšího rozmachu a pod. Jest-li uvědoměná, pochybuji, že by bylo možno ji obhájiti, ale prozatím úsudku nevyslovuji. Divím se jen těm, kteří vlastenectví i theoreticky potírají a přece na podobný, jaksi intellektuelní druh odrodilství žehrají.

Avšak vraťme se k jednotlivci, jak z kořene národu svého vyrůstá. Jednotlivcem totiž, myslím, jedině třeba začíti, chceme-li dospěti k nějakým určitým důsledkům stran vlastenectví vůbec, ať si je myslíme konečně jakožto povinnost, neb jen jakožto obyčejnou skutečnost, ba dokonce jen jako předsudek.

Z obyčejné, zdánlivě povrchní theorie o rodině jakožto základu všech zjevů společenských nevymaníme se nikdy. Avšak není toho ani potřebí. Ona stačí úplně, ačkoliv otázky budou spletitější, čím výše nad jednoduchý prvek společenský, rodinu totiž, vystoupíme. Ale vždyť konečně i v rodinném životě vyskytují se nezřídka případy sporů mezi povinnostmi, a neodsuzujeme šmahem těch, kteří vedeni tím neb oním převládajícím citem jednali v nich snad jinak, než přísné odvážení důvodů káže.

Parallely mezi ctnostmi rodinnými a vlasteneckými netřeba do podrobna prováděti. Opakoval bych ostatně jen věci již jinde pověděné. Důležitější jest poukázati k tomu, že jako nižádné ctnosti vůbec tak ani tyto neznamenají pouze závazku zevnějšího a podřízenosti pod zákon, velící šetřiti a vážiti si svazků rodinných a národních, nýbrž že jsou to zároveň a především požadavky mravního pokroku a zdokonalení osobního u každého jednotlivce zvlášť. Rodina totiž, po případě národ a vlast nestojí tu vůči jednotlivcovi jakožto mravoučné památníky, aby člověku stále připomínaly, čím jest jim zavázán a povinen, nýbrž závazky k nim dány jsou s jednotlivcem samým, jeho člověčenstvím, jeho existencí. Řeknu-li „syn“, „bratr“ atd., tedy tane neb tanouti má na mysli především ideal syna, ideal bratra, jak sám jest nebo býti má, nikoli, čeho rodina, po případě vlast od něho požadovati může. Slovo „povinnost“ (rodinná, vlastenecká) je tu sice úplně správné a místné, ale poněvadž jím obyčejně rozumíme závazky jaksi zevně uložené,

tedy svádí i zde k nesprávným představám. Nejen rodině a vlasti jest příslušník jejich něčím povinen, nýbrž, a to především, sobě samému jest povinen, býti příslušníkem hodným. Nejen zřetel k rodině a k národu a dokonce již ne snad pouhý „ohled“ na ně poroučí správné smýšlení a jednání rodinné a vlastenecké, nýbrž napřed a po výtce požadavek hodnoty a mravnosti osobní. Pěknému jinak slovu „povinnosti“ rodinné nebo vlastenecké dostalo se nepěkné příchuti tím, že se člověku při něm snad (někdy i právem) vybaví představa neúprosného výběrčího. Odtud také to nevlídné slovo o (vlasteneckých) „o b ě t e c h“. Přirozený však poměr jest naopak: ozve-li se „člověk“, má se ozvati též „vlastenec“!

Kterak to? Zcela prostě. Družná a společenská jest bytnost člověka — modernisté i škaredým názvem „stádového živočicha“ nevolky prozradili hlubokou pravdu! Jen ve společnosti člověk se rozvíjí a prospívá v to, čím se státi můžo. Čím přirozenější a zdravější jsou tyto společenské podmínky, tím lépe. A kdež pak budou přirozenějšími, než mezi svými? Jsou-li také vždy zdravějšími, jest ovšem jiná. Ale nezapomínejme, že tu jde o pravidlo, jak na přirozeném základě býti má. Ceteris paribus zajisté základ přirozený je vždy také zdravější. Neblahé výjimky vyskytují se všude, na půdě domácí i cizí, a je učiniti co možná nejřidšími, jest právě úkolem, jenž opět se nebude nikde lépe dařiti, než na základě přirozeném. Žádá tedy zájem každého jednotlivce, aby podmínek těchto šetřil a se staral, by jich šetřeno bylo.

Říká se, že příroda se o jedince nestará. Tak povšechně vyslovena jest věta ta nesprávná, neboť příroda se o jedince velice dobře stará, jen že způsoby přerůznými, přímo či nepřímo; co by konečně bylo z druhů, kdyby nebylo jedinců? O člověka jednotlivého se „příroda“ p ř í m o ovšem stará velmi málo, ale skrze pudy společenské stará se oň velice. Na člověku pak jest, aby přírody poslouchal a zdravým vedením jejím se řídil. A kdyby i pravda bylo, že příroda k jedincům je slepá, pro nás, kteří cenu individua známe, bylo by to nanejvýš pokynem, co máme dosaditi ze svého přičinění.

Jaký rozvoj a prospěch člověka tu na mysli máme, nemůže býti nikoho tajno. Rozumíť se samo sebou, že všestranný, tělesný i duševní. Obojí, dím, dařiti se bude nejlépe na základě daných přirozených podmínek, ovšem ne sám sebou, nýbrž také násilným přičiněním těch, kteří nějaké výše v něm již dosáhli.

Tedy přece zase namítá se nám ta vlastenecká činnost v podobě obětovnosti pro druhého? Ne výlučně. Z části ovšem je to činnost pro

druhého, ale jen z části. Jinak zajisté, kdo ctí a vzdělává člověčenstvo, ctí a vzdělává sebe, kdo prospívá společnosti, prospívá také sobě. Nejen tedy, že smýšlí a jedná dle přirozeného hlasu nitra svého, když společenskému pudu činí zadosť, nýbrž jedná též ve svůj prospěch, věnuje-li nějakou píli povznešení svého okolí. Nestanoven tím utilitarismus za základ mravnosti, neboť podle předešlého jest jasno, co „prospěchem“ třeba rozuměti.

Takto vlastenecké smýšlení a jednání jeví se jakožto smýšlení a jednání v pravdě lidské, totiž podle schopnosti a náklonnosti člověka vůbec, ale v těchhle zvláštních jedinečných okolnostech, daných rodem a původem. Tak, a jen tak je to smýšlení a jednání po výtce mravné a ušlechtilé, jsouc takořka shodno s mravním úkolem člověka vůbec, tak že bychom bez mála byli náchylni, vlastenectví nazvati pouze jiným jménem pro výtečnost člověka vůbec, vyjadřujícím pouze jakýsi zevnější vztah, k „vlasti“ totiž, jádra samého, mravní povahy člověka se netýkajícím.

Nemýlím-li se, pochází úpadek vlastenectví jakožto směrodatného hesla, zde na začátku vytčený, právě odtud, že slovo tak bezobsažné, jako je vlastenectví, činěno heslem života samo o sobě, bez realních předpokladů. Vlastenectví samo o sobě není vlastně nic. Zní to příkře, ale je to pravda. Logika praví, že napřed potřebí podmětův a potom teprve jest možný vztah jejich. Tak tomu i zde. Stavěti vlastenectví na začátek jakožto princip smýšlení a jednání, jakožto heslo životní, jest úplně pochybeno, neboť je to princip úplně nepraktický. Vlastenectví jest abstrakce skrovnému hloučku lidí srozumitelná, a i těm je to právě jen jakási vyšší synthese zájmů národní společnosti, synthese ne zcela určitá, ale svou obsáhlostí vznešená a povznášející. Mravních povah a skutků však sama sebou neplodí, ty potřebují určitějšího, reelnějšího základu.

Lid náš, ten vlastenecky tak houževnatý lid, nemá o vlastenectví namnoze ani ponětí, a dobře, že ho nemá, dokud není pro abstrakce takové dosti vzdělán. On zná jen svoje potřeby a povinnosti; cítí, že vyrostl z jistých přirozených podmínek, jež mu nejlépe svědčí, miluje svou řeč, poněvadž jiné neumí, a proto vyhledává také toho, aby v jeho řeči se mu podávalo, čeho potřebuje, cítí však také, a to bohužel zcela správně — ať si říká kdo chce co chce —, že potřebuje namnoze také němčiny, pokud chce něčeho lepšího dosíci, zná své povinnosti rodinné, společenské, náboženské, vůbec mravní, a jakž takž je plní, ne z vlastenectví, nýbrž z pohnutek jiných, konkretnějších.

Povznášeti lid k vlastenectví uvědomělému, jak se děje ve vlasteneckých řečech a úvodníkách, nepokládám za věc tak naprosto potřebnou a tak tuze záslužnou, není-li přiměřené průpravy a přiměřených příčin. Víme dobře, s jakým augurstvím provádějí tu jistí nezištní buditelé právě totéž, čemu sousedé naši říkají „bauernfängerei“.

Tedy vlastenectví napřed z dola, ne s vrchu! Vděčnost a příchylnost míti a vštěpovati ku zděděnému, jednak že to zděděno, hlavně však, že a pokud to dobré, pěstovati všecko to, co jedinci v daných okolnostech nejlépe prospívá, vzdalovati to, co podmínky zdárného rozvoje poškozuje — a to jakožto zájem osobní, každému zvláštní, dle různých okolností různě prováděný — v tom spatřovati třeba vlastenectví. Zdravé části zdravého celku! A tak ovšem pokládati třeba vlastenectví za povinnost, za povinnost každého člověka, za povinnost osobní i společenskou. Osobní, pokud sám sobě povinen jest, takovým býti, aby sám svými vlastnostmi rozhojnil cenný poklad svého národu, — společenskou, pokud povinen jest dobré konati nejen u sebe, nýbrž i mezi druhými.

Není to nic nového, známá slova o „národě z kvádrů“ nepraví vlastně nic jiného. Ale z dvojí příčiny třeba to opět a opět připomínati. Jednak proto, že vlastenectví novinové a politikářské vznáší se pořád ve sferách vlasteneckých proklamací, sjezdův a pod. věcí, které stojí zbytečně mnoho peněz, času a bezpochyby také leckterou obět mravní ryzosti a bezúhonnosti, jednak proto, že t. ř. „internacionála“, ať dělnická, ať studentská (internacionálu „černou“ si necháme na konec!), ve své povrchnosti právě jen těchto zevnějších projevů jakého takého vlastenectví si všímá a pro ně vlastenectví vůbec zavrhuje. Nemohu sice ani této vzdáti poklony, že by sama věděla o něčem lepším a o to usilovala, neboť internationalnost její je právě takový fantom jako vlastenectví boucharonské, ale lesklé a modernější heslo její o všebratrství jest neméně lákavé, než bylo kdysi vlastenectví, a proto pro vlastní mravní úkol člověka i člověčenstva neméně nebezpečné, poněvadž i všebratrstvím takovým lze zakrýti veškeru bezcitnost, prospěchářství a barbarství revoluce. Proto internacionálu třeba zvlášť odmítnouti.

Je vlastenectví předmětem citu či rozumu? Obojího! Jsoutě i v něm chvíle trudné práce a chvíle nadšeného požitku. Není pravda, že by poesie vlastenecká na př. nebyla možná při tom, že zavrhujeme plané horování. Odpornost a nesnesitelnost vlastenecké poesie a vůbec povšechných vlasteneckých projevů nynějších pochází tuším více odtud, že officielní zástupcové vlastenectví našeho, politikáři, až na skrovné

výjimky vlastenectví diskreditují — nehledě k vadě již vytčené, že projevy takové zhusta plovou v plané retorice a v mlhovitých frasích. Není tedy celá vina v tom, že by nynější vlastenectví nedovedlo býti citové — ale ovšem musejí city takové již býti solidněji motivovány, protože nezdravým vlastenectvím stali jsme se skeptičtějšími. Čtu na př. provolání vlasteneckého ústavu, jako jest „Matice školská“, provolání vlastenecké a pravdivé od *a* až do *ž*. Čím to, že místa o vlasti nechávají mě chladným, kdežto místa o nepřirozeném předělávání českého dítěte dojmou, a to, myslím, vlastenecky?! — —

Konečně o hlavní otázce, která se s různých stran modernímu člověku dává, aby jej v t. ř. „naivním vlastenectví“ zviklala. Vlastenectví jest prý povahou svojí výlučné. Kterak s tím porovnati nepopíratelnou výhodu fysického i duševného křížení mezi národy? A dále, kterak s tím porovnati — křesťanství?

První otázka jest kulturně velmi důležitá, ač nenásleduje z ní, co by tazatelé chtěli. Člověk jest bytost jednoho druhu. Maje v sobě nezměrnou schopnost assimilační vůbec, dovede se ovšem tím spíše přizpůsobiti poměrům člověka druhého, sobě dosud cizím. Netřeba dlouho vykládati, kdy přizpůsobení to jest prospěšné, kdy škodlivé. Kdo oštěpuje ovocný strom tak, že mu zahyne, ten zajisté bude při zušlechťování stromů budoucně opatrnější. A kdo zpozoruje, že výsledky zušlechťování nestojí za práci, že nejsou trvalé atd., bude taktéž opatrnější.

U člověka kromě obyčejných ústrojných pochodů rozhoduje ještě mnoho jiných, z veliké části nezvěstných, ale později patrných činitelů. Vlastenectví, které by nechtělo nic cizího přijímati jen proto, že to cizí, bylo by škodlivé. Ba naopak, když vlastenectvím rozumíme snahu o dobro jednotlivcův i národu celého, bylo by takové počínání spíše nevlasteneckým. Avšak přijímati cizího tolik a takovým způsobem, že bychom si toho nedovedli assimilovati, bylo by samovraždou. Vlastních dobrých podmínek totiž bychom se zbavili a cizích bychom si nepřivlastnili.

Opět zde mluvím o celku a o všech částech jeho, abych předem odřízl výmluvu, že někomu takové předělání jde výborně k duhu. Možná, ačkoliv může se to státi jen za okolností mimořádných a jinak déle připravovaných, ale zásadou takový process býti nemůže, poněvadž mnoho jedinců by tím bylo zničeno, oloupeno totiž o dobra a ctnosti života rodinného a jiné výhody, které jenom v půdě domácí národnosti klíčí. Věřím konečně, že jednotlivec může necítiti v sobě závazků k otčině, která kromě holého žití mu nic nedala, ale s druhé strany

byli a jsou zase takoví, kteří v tom spatřují raději pobídku, aby přispěli k nápravě, aby aspoň druhým otčina ta něco dáti mohla a chtěla. A myslím, že toto je rozhodně lepší, napravovati totiž ze svého přebytku poměry domácí — jestiť tu přece jakýsi závazek příbuznosti, a tedy i vděčnosti. A když už by někdo ani toho neuznával, tedy by měl aspoň býti důsledným. Odnárodňcvati sebe sama, a při tom vytýkati národnostem silnějším, že odnárodňují slabší sousedy, zdá se mi bezmyšlenkovým. Dokonce pak příčí se mi, připustiti někomu z údů národu úlohu dějinné Nemese, aby urychloval rozvrat a záhubu národu, tělesně i mravně k úpadku kvapícího. Toho ponechme jiným mocnostem, sami se přičiňme o opak toho. To, myslím, bude lepší.

Druhá zmíněná otázka týká se poměru křesťanství ku vlastenectví. Vlastně to otázkou již není, neboť Tolstoj, zajisté znalec toho „pravého“ křesťanství, za souhlasu našich rovněž nemalých znalců křesťanství řekl, že ty dvě veličiny jsou nesmířitelné. Možná, v něčí mysli, ale za to ony nemohou!

Láska k bližnímu, t. j. ke každému člověku, i Němci a Maďarovi, začíná, jak elementa křesťanské mravouky praví, sama od sebe, t. j. kdo sebe, jak se patří, nemiluje, nemůže milovati ani jiného. Nebudu dokazovati, proč a jak je to správné; byl bych nucen zajíti příliš daleko, a vždyť konečně oni znamenití znalci křesťanství mají to věděti lépe než já.

Tedy pro každého člověka platí: napřed já a moje duchovní blaho, potom bližní a jeho duchovní blaho, pak zase já a moje časné blaho, pak bližní a jeho časné blaho atd. A jako bližší košile nežli kabát, tak také bližší otec, matka, bratr atd. nežli soused, Francouz, žid atd. Každý napřed ať si hledí svého, t. j. sebe sama a svého nejbližšího okolí, a pak může-li, také dalšího a dalšího atd. až kraj světa. Proč? Inu, protože jinak není možno. Tolstoj, pravda-li, že je tak lidumilný, dobře učinil, že péči svou věnoval především svému mužikovi, ač jestliže ho zase nepopletl svými theoriemi. Nedobře za to je, že Rusko i Evropu otravuje některými nemravnými spisy, ač měl jistě úmysly dobré.

Přeložíme-li to do mluvy vlastenecké, tedy to neznamená nic jiného, než abychom péči věnovali napřed tomu, co nám především svěřeno, t. j. sobě samým a pak postupně šíře a šíře, jak se naše „já“ v příbuzenstvu na př., v národě, v náboženství rozšiřuje. Poněvadž pak týž příkaz dán každému, tedy by bylo postaráno o všechny, kdyby toho všichni šetřili. Naopak, kdo chce svou bratrskou láskou objati celý svět tak, jako internationalismus, nebude prospěšným nikomu, neboť nebude si všímati, čeho má, a čeho si všímati chce, na to nestačí.

Takto vlastenectví nejenom není proti křesťanské lásce k bližnímu, nýbrž podle ní. Kasuistika jeho není nic obtížnější než kasuistika povinností člověka ke člověku, zájmů soukromých a veřejných atd. Rozpory mohou nastati velice snadno, zvláště pro pozorovatele povrchního, jde-li na př. o jednotlivce nebo spolky vlastenecké, ale schátralé, a naopak o cizince řádné. Na vlastencích právě jest, rozpory takové činiti co možná nemožnými. Nám zajisté, kterým abstraktní vlastenectví bez mravního podkladu není ničím, tím méně pak něčím naprostým a vševládným, bude se v případech jednotlivých a při zájmech soukromých vždy rozhodnouti pro tu stranu, kde více mravní oprávněnosti; při zájmech veřejných pak pro tu, kde dobrá věc, věc práva a mravnosti více pojištěna.

„Černá internacionála", jižto prý představuje Církev, klerikalismus atd., je tedy vlastenecká, pokud člověk vlastencem býti má, a není „vlastenecká", pokud člověk „vlastencem" býti nemá. Tak v zásadě. Že v provádění vyskytne se mnoho chyb, rozumí se u jednotlivého člověka samo sebou. S druhé strany však nesmí se opět zapomínati, že princip národnostní od počátku zvrací se přečasto v pouhý švindl i ve velkých rozměrech. „Svéráznost" sama není eo ipso také již důvodem, pro který bychom se modle národní klaněli, neboť může býti také svéráznost bezcenná, ba ničemná.

Protož potřebí ještě jiných kriterií svrchu vytčených, nežli se odhodláme prohlásiti někoho za nevlastence. Církvi na př. a jejímu působení jest ovšem roztříštěnost na závadu, i stojí zde chvíli proti sobě dvě veliká dobra: rozšíření pravého náboženství a národnostní překážky přerůzných způsobů. Církev není k tomu povolána, aby budila vědomí národní, nýbrž aby všechny lidi, tak jak jsou, ke spáse vedla. Jí tedy úředně, jakožto Církvi, na národnosti záleží tolik, kolik ke spasnému účelu přispívá, a právě proto chce, aby hlasatelé její po příkladě apoštolově všechněm stali se vším. Církev tedy, jako náboženství, věda atd., není národní ani protinárodní, je prostě beznárodní, a jen jednotliví členové její mohou býti národní nebo protinárodní. Ale zájem přírody i náboženství káže, aby byli národní, vlastenečtí, aby byli vzory vlastenectví křesťanského, které zachovává pravý řád lásky k bližnímu, jsouc spravedlivo a dobročinno ke všem, napřed však k těm, kteří jsou bližší.

Jaká u nás „černá internacionála" byla a jest, nepotřebuji doličovati. Po těch útocích, jež officielní vlastenectvo české na náboženství naše a na kněžstvo činí, bylo potřebí zajisté citu hluboce vlasteneckého,

aby kněžstvo vlasteneckým ostalo. A tak samo si dává nejlepší svědectví, že vlastenectví chápe v hlubším jeho významu, než oni vlastenečtí křiklouni, lišíc věc od osob. A křesťanská mravouka, kteráž mezi všemi vlasteneckými i mezinárodními theoriemi jest jediným bezpečným vodítkem života ve všech okolnostech soukromých i veřejných, je zárukou, že, dokud jí bude šetřeno, vlastenectví „černé internacionály“ ostane stejně účinným a národu spasným.

Josephus Flavius a rok narození Páně.

Z bibliografické črty p. Fryče, poznali čtenářové „Hlídky“ (I. str. 900.,[1]) že učencové dosud se neshodli o roku narození Páně. A jak v posledním čísle „Hlídky“ (ročník II. str. 72.) oznámeno, nehodlá ani E. Mangenot svým nejnověji vypracovaným článkem v „Dictionnaire de la Bible par Vigouroux“ spor ten odkliditi. Omezuje pouze badavost vědeckou na meze od r. 747.—749. a. U. c. t. j. od r. 7. do 5. př. Kr.

Za poměrů takových jest ovšem i nás daleko, abychom ve věci tak choulostivé na mistry chronologie si zahrávali. Chceme pouze ukázati na základě spisů židovského historiografa Jos. Flavia, kterému roku jeho dějepis nejlépe svědčí. Svědectví jeho rozdělíme na čtyry body.

1. Dočítáme se, že Jerusalem dobyt byl Pompejem v 1. roce 179. olympiady, za konsulů „C. Antonia“ a „M. Tull. Cicerona“, v den, kdy se ve městě konala výroční památka, že dobyt byl od babylonského krále Nebukadnezara r. 588. př. Kr. (Jos. Antiquit. XIV. 4, 3.).

2. Další důležité místo nalézáme u Josefa (Ant. XIV. 14, 3—5; 15, 1. a Bell. jud. I. 14. 3—4; 15, 3.), kde podává zprávu o Herodově povýšení na krále judského v olympiadě 184., když konsuly byli: „Domitius Calvinus“ a „Asinius Pollio“.

---

[1]) P. farář Martin Velický posílá tuto poznámku: R. 1895. žádného spisu jsem nevydal. R. 1892. sepsal jsem: »Quo anno Dominus noster mortuus sit, quaestionem instituit Mart. Velický par. Řič.«. Pragae 1892. Pag. 166. 8. Sumpt. propriis. Cena 1 zl. 60 kr. Obsahuje též pojednání: »De anno Christi natali«. R. 1896. v září vydal jsem tiskem: »Domněnky o roku narození a smrti Páně«. Stran 23. Cena 21 kr. u Winikra v Brně. — Srv. Ammer Karl, Die Chronologie des Lebens Jesu Christi. Straubing 1855. Baronii Annales ecclesiastici a Christo nato usque ad ann. 1189. Romae 1588—1607.

3. Třetí upotřebitelné místo je, kde Flavius líčí, kterak Herodes dosavadního židovského krále Antigona s trůnu svrhl a sám království nastoupil. V době, kdy se tak stalo, byli dle Flavia konsuly „M. Vipsanius Agrippa“ a „Canilius Galla“. Roční doba byla prý táž, jako před 27 lety, kdy Pompejus Jerusalema se zmocnil. Olympiada počítala se 185. (Ant. XIV. 16, 4. a Strabo u Josefa Ant. XV. 1, 2.).

4. Konečně udává Jos. Flavius i dobu úmrtí krále Herodesa. Zemřel krátce před svátky velikonočními, 5. dne po popravě svého syna Antipatra, ve 34. roce po vypuzení Antigona, v 37. roce svého povýšení na krále, v 70. roce svého věku. (Jos. Ant. XVII. 8, 1. Bell. jud. I. 33, 8.)

Jak patrno, jedná se tu o letopočet dle olympiad a o letopočet dle římských konsulů. Způsobem tím určuje Flavius údaje své přesněji, než by se na první pohled zdálo. Udává totiž zcela určitě dobu od polovice července, kdy začínal nový rok olympický, do 31. prosince téhož roku a od 1. ledna, kdy noví konsulové vstupovali v úřad svůj, do polovice července, jímž končil starý rok olympický. Dle toho řeší se uvedená místa takto:

ad 1. První rok 179. olympiady je totožný s dobou od polovice července 692. až do polovice července r. 691. od založení Říma (a. U. c.) t. j. od r. 64. do r. 63. př. Kr. Konsulat Cicerona dle římských dějepisců padá v rok 691. a. U. c. A. j. v. r. 63. př. Kr. Spojíce oba tyto údaje poznáváme, že Jerusalem byl vydobyt v době od 1. ledna r. 63. př. Kr. do polovice července téhož roku. Výroční den vzpomínky na zkázu Jerusalema skrze Nebukadnezara konali židé dne 17. čtvrtého měsíce, zvaného „Thamuz“ t. j. červenec. (Jerem. 52, 6—7.) Doba vydobytí Jerusalema padá tedy kolem 10. července r. 63. př. Kr.

ad 2. Konsulat Asinia Pollicna padá v r. 714. a. U. c. t. j. r. 40. př. Kr. V roce tom byl podle Flavia Herodes na krále povýšen. Z roku toho spadá však v olympiadu 184. pouze doba od 1. ledna do polovice července, byl tedy Herodes korunován na krále z jara r. 40. př. Kr.

ad 3. Vipsanius Agrippa byl konsulem r. 117. a. U. c. t. j. r. 37. př. Kr. Praví-li Jos. Flavius, že Antigonus z města Jerusalema byl vypuzen v téže roční době, kdy před 27 lety dobyto bylo Pompejem, souhlasí údaj ten úplně s rokem 37. př. Kr. Červenec roku toho byl skutečně 27. červencem od nešťastného července r. 63. př. Kr. Co se týče 184. olympiady, mohl červenec ten býti dílem koncem 3. roku, dílem začátkem 4. roku 184. olympiady. Porovnáme-li dobu, o kterou

se zde jedná s dobou dobytí v r. 63. př. Kr., poznáme, že na místě tomto lze mysliti pouze na konec 3. roku 184. olympiady. (Neboť i v r. 63. př. Kr. jednalo se o konec roku a sice 1. roku 179. olympiady.)

ad 4. Král Herodes zemřel ve 34. roce po vypuzení Antigona, v r. 37. své korunovace na krále.

Rok ten shodný je úplně s r. 750. a. U. neboli s r. 4. př. Kr. Velikonoce roku tohoto připadají na den 12. února Před jejich začátkem zemřel Herodes. Před jeho smrtí bylo zatmění měsíce. (Ant. XVII. 6., 7., 8.) Dle astronomických výpočtů stalo se tak v noci z 12. na 13. ledna. A co se února tohoto roku týče, vypočítati může každý, že byl skutečně únorem 34. od roku, kdy vypuzen byl Antigonus a únorem 37. od roku, kdy Herodes na krále byl povýšen. Počet je tu shodný, ať už počítáme dle rokův aery římské nebo dle rokův aery olympické.

Jos. Flavius jest tedy nepopíratelným svědkem smrti Herodovy v r. 750. a. U. t. j. v r. 4. př. Kr. a tím i svědkem narození Páně v r. 749. a. U. t. j. v r. 5. před začátkem naší aery křesťanské.

Svědectví jiné, ač ne historicky, přece dogmaticky pádnější přineseme jindy.

K hoře uvedenému poslouží následující poznámky:

Olympické hry začínají rokem 776. př. Kr. První vítěz ve hrách těch byl Koroibos z Elidy. Slaveny bývaly ode čtyř ke čtyřem letům. Začátek jejich spadal v dobu úplňku měsíce po letním slunovratu t. j. v začátek měsíce července. Historik Timaios (356—260 př. Kr.) byl první, jenž použil letopočtu olympického pro chronologii vůbec. Chceme-li letopočet olympický na počet let aery křesťanské uvésti, jest nám si počínati takto: Násobíme číslo, které předchází danou olympiadu (poněvadž daná olympiada ještě neuplynula) čtyřmi (4), připočteme k součinu 1, 2, 3 nebo 4, dle toho, o kolikátém roku olympiady řeč se vede a od součtu odpočteme 777 (poněvadž r. 776. př. Kr. jest už 1. rokem 1. olympiady); zbytek udává rok po Kr., s jehož červencem daný rok olympiady začíná.

Tak na př. 1. rok 179. olympiady začíná v červenci r. 64. př. Kr. a končí začátkem července r. 63. př. Kr. Dle počtu:

$$178 \times 4 = 712;\ 712 + 1 = 713;\ 777 - 713 = 64 \text{ t. j. } (64/63).$$

Aera křesťanská, kterou stanovil mnich Dionysius Exiguus (532 po Kr.), klade začátek 1. roku po Kr. na den 1. ledna r. 754. od založení Říma. Dle ní je rok 753. a. U. c. rokem 1. př. Kr.

Aera od založení Říma je dvojí. Autorem jedné jest M. Porcius Cato, kladoucí založení Říma do 1. roku 7. Olympiady[1]) t. j. do r. 752. př. Kr., autorem druhé jest M. Terentius Varro, kladoucí založení Říma do 3. roku 6. olympiady t. j. do r. 754. př. Kr. Obvyklejší je počítání roků dle Varrona. Dle něho řídí se moderní historiografové vůbec.

Na první pohled je tu patrno, že v době, kdy způsob letopočtu nebyl ustálen, mohlo více početně různých údajů věcně se shodovati. Tak na př. rok konsulatu Ciceronova mohl býti dle Catona rokem 693. a. U. c. t. j. r. 61. př. Kr. nebo dle Varrona r. 691. a. U. t. j. rokem 63. př. Kr. A kdo by ještě podrobnějším býti chtěl, mohl by roky od založení Říma počítati dle samého trvání let olympických, od července do července, s nimiž se v zásadě skutečně shodují.

Rok úmrtí krále Herodesa spadal by po způsobu tom dle Catona v dobu od července r. 752. a. U. c. do července r. 753. a. U. t. j. od roku 2. do roku 1. př. Kr.; nebo dle Varrona od července r. 749. do července r. 750. a. U. c. t. j. od roku 5. do roku 4. př. Kr.

Kdož by tu neviděl, že se za naší doby o podobné věci nadarmo přeme?

Jen konsulové nás z bludu a pochyb našich mohou vyvésti. Jos. Flavius jich uvádí. *R. M. Kobza.*

[1]) Někteří praví, že prý zároveň i do 4. roku 6. olympiady. Potom ovšem může zmatek býti ještě větší.

PÍSEMNICTVÍ.

Slovinská literatura v r. 1896.

Podává[1]) *A. Koudelka.*

Začnu hned — dle chronologického pořádku — s podíly Družby (spolku) sv. Mohorja, jež se od roku k roku vždy větší přízni těší, a následovně také rok od roku počet jejích údů vzrůstá, čítá koncem roku 1896. 75.227 všech údů — hezký to počet! — za rok 1895. Jako každoročně, tak i toho roku dostali členové po exempláři pečlivě a v pravdě lidového kalendáře (Koledar). Druhým podílem dostali 2. svazek

[1]) Použito i různých časopisů slovinských, jako »L. Zvon«, »Dom in Svet«, a charvatských.

„Příběhů z Písma sv.“ (Zgodbe sv. pisma), jež začaly r. 1894. vycházeti z péra slovutného a známého professora *Dra. Fr. Lampeho.* Úpravou činí tento podíl věru čest nakladatelstvu, ale cennější jest vniterná hodnota díla toho. Pan spisovatel používá v nejpřísnějším kritickém výběru všech nejnovějších výzkumů, jež učiněny po stránce archeologické, topografické a textové v oboru Písma sv. se týkajícího. Jen jedno přání měli bychom, totiž obsažnější a rychlejší vydávání díla toho, s nímž, až bude ukončeno, sotva budou se moci i Němci měřiti. Třetího podílu dostalo se údům v modlitební knížce „Sveti Jožef“ od *Dra. J. Pajeka,* jež v I. oddílu vypisuje život a důstojnost toho patrona církve sv., v II. oddílu pak obsahuje denní pobožnosti k témuž světci a v III. oddílu pojaty jsou různé modlitby. Čtvrtou knihou byl spis *Fr. Dulara* „Umna živinoreja“ (Umělý chov dobytka), zvláště široce pojednává o koních, o hovězím a vepřovém dobytku. Pátou knihou ukončen spis professora *Cilešenka* o škodlivých rostlinách domácích. Spis celý poněkud příliš široce založen. Zábavnou četbu repraesentovala toho roku sbírka básní od *J. Stritara* „Pod lipo.“ Básně (illustr.) určeny jsou pro mládež, a opěvuje se v nich příroda, život dětský v rodině, ve škole a mimo dům a školu. Druhý díl, více rázu didaktického, je slabší prvního.

Jiný spolek k vydávání vědeckých i zábavných knih, Slovenska Matice, vydala za rok 1895. tyto spisy svým údům: 1. „Letopis sl. Matice“, jenž obsahuje rozpravu *L. Pintara* „Slovarski in besedoslovni paberki“, spisovatel podává tu kriticky zpracované doplňky k slovníku „Pleteršnikovu“; „Jurij Lenkovič“ jest nadpis druhého článku z péra *I. Steklasa,* jenž je z části biogr. monografií, z části příspěvkem k historii; třetí článek na základě archivních pramenů podal *J. Apih* a líčí v něm dějiny národního školství v Přímoří (Ustanovitev nar. šole na Slovenskem), dále podává *Dr. V. Oblak* několik paběrků ze starší literatury slovenské, a konečně následuje bibliografie, směs atd. 2. „Slovenske nar. pesmi“. Sebral a upravil *Dr. K. Štrekelj.* Celá sbírka rozpočtena na 60 tiskových archů, první svazek obsahuje písně rázu výpravného, většina jich jedná o tureckých válkách. Podává pak autor písně tak, jak v lidu kolují nebo jak z úst jeho přepsány byly. Professor Jagić praví o ní, že je vzorně sestavena a že odpovídá všem požadavkům moderního vydávání národního majetku. 3. V „Záb. knižnici“ obsahuje povídku „Temni oblaki“ od spisovatele *Dobrávce* a potom *I. Vrhovce* pojednání (historické) o „Plavcích a lodnících na Lublanici a Sávě.“ O prvé práci zní úsudek všech, že nestojí za nic. Je to kriminalní historie, ale tak naivně a tak konfusně zmateně napsaná, že to až překvapuje u spisovatele, který přece podal už slibné věci. — Slovenská Matice vydává též zvláštní sbírku zábavných a poučných spisů pod názvem „Knezova knjižnica“. Druhý svazek její obsahuje povídku *I. Gorca* „Gorski potoki“ a pak *P. Pajkové* „Planinska idila“. Obě povídky psány jsou po staré šabloně, marně byste v nich hledali nových idejí, těžkých problemů, moderních studií soudobého socialního života nebo jemných dušeslovných portretů. Příběh obou jest všední, trivialní, situace neplasticky podané, povahokresba mdlá, nejasná a psychologicky nepravdivě podána, kromě toho

u Pajkové velikou úlohu hrá dosud „Deus ex machina“, ač nelze upříti, že lépe píše než Gorac. Poučná část zastoupena v tom svazku životopisem Valjavce z péra professora *Levce*. Spisovatel vylíčil v té essayi Valjavce jako člověka, básníka, učence a sběratele národního majetku význačnými, ostrými rysy.

Z jiných sbírek jmenuji ještě toliko tři, a sice: „Slovanskou knižnici“, již vydává A. Gabrščček a jež přináší překlady ze všech slovanských literatur vedle věcí původních, jen že tyto zrovna mizí proti oněm. V „Slovanské knižnici“ vyšly též některé věci našeho sl. kukátkáře. Hodnota jednotlivých svazečků variruje dle toho, z kterého autora překlad pořízen, co přeloženo a jak. V posledních svazcích vyšly pozůstalé básnické a prosaické věci Josipa Pagliaruzzi-Krilana. Oné sbírce podobná jest, určena však pro mládež, „Knjižnica za mladino“, jež rovněž v překladě nebo zpracování přináší věci z cizích literatur, a konečně od roku 1890. vycházející (red. M. Prelesnik) „Pomladni glasi“, jež v 6. svazku přináší z péra *E. Lampeho* „Iz potne torbice“, cestopisné obrázky, velice zajímavě psané a dýšící vřelou láskou k vlasti. Mimo to obsahuje svazek ten delší epickou báseň od redaktora (Prelesnika) „Slavna zmaga Gojnika vojnika“. Celá báseň od začátku do konce — kromě vložených vánočních písní — složena jest v čtyrstopých, plných trochejích s následným, postupným rýmem a opěvá dobu krutých bojů mezi pohanskými a křesťanskými Slovinci, po případě Bavorany. Básni lze vytýkati toliko rozvláčnost, ale jen místy. Ve svazku tom obsaženo ještě několik drobnějších básní téhož spisovatele s tendencí didaktickou nebo mravoučnou.

Professor *Dr. K. Glaser* vydal II. díl své „Zgodovine slovenskega slovstva“. Proti I. dílu vyniká tento větší přehledností, avšak spisovatel neuvaroval se i v tomto dílu druhé chyby, jež mu byla vyčítána po vyjití 1. svazku, spisovatel totiž nahromadil i tu sílu cenného materialu bibliografického a biografického, ale nepronikl ho, nezažil, abychom tak děli. Kdo chce psáti historii literatury, musí vniknouti v ducha nejen jednotlivých spisovatelův, ale i v ducha doby, ve které žili, musí vytknouti vztah a poměr jednotlivců na soudobé a účinek jejich spisů na budoucí generaci. A právě to schází knize Glaserově.

„Biser-ljubav“ zove se sbírka básní *Dra. Bratoljubiče Domobranského*, jimiž vane upřímná láska k domovině, národní hrdost a zlatá péče o matku Slavii.

Lublaňský knihkupec M. Fischer překvapil slovenské obecenstvo elegantním vydáním *Prešernových* básní, žel jenom, že nádherné úpravě neodpovídá vniterná hodnota; kromě nesčíslného množství chyb tiskových je tisk tak drobný, že jest jako stvořen ku zkažení zraku. Tedy Slovinci musí ještě počkati na kritické a laciné vydání básní svého miláčka.

Také spisy *S. Jenka* vychází v novém vydání redakcí A. Funtka, a sice vyšly dosud jeho „Pesmi“ (básně). Vytýká se však redaktorovi, že si dovoluje nejenom opravovati Jenkův pravopis, ale i verš jeho. Ale to snad nepadá tolik na váhu, poněvadž se nejedná o kritické vydání spisů jeho, nýbrž i o vydání pro čtenáře. Vydání jest opatřeno

illustracemi sl. M. Kobilčevy, ale co se jinde vytýká illustracím básní, platí i zde — nevystihují básníka.

Nejlepší žijící slovenský básník *A. Aškérc,* jenž roku 1890. vydal první sbírku svých básní „Balade in romance", vydal r. 1896. druhou pod nápisem „Lirske in epske poezije", jež byly spatřily světlo světa původně v „L. Zvonu". Druhá sbírka znamená patrný pokrok proti první. Celá sbírka rozdělena ve dva díly, první obsahuje „Lyriku", druhý „Ballady, legendy a romance". První díl má tři poddíly: *a)* Různé motivy, *b)* Z cestopisného deníku, *c)* Z básní neznámého ubožáka. Nejlepší z I. dílu jsou: „Věčné světlo", „Kosa", velkolepá oda „Křik z Balkanu". Z II. dílu nejlepší jsou: „Nejlepší den", divně hrozná jest báseň „Iškariot", „Mrtvec Osojski", „Mea culpa", „Zimní idylla", „Legenda o zlaté růži". Ideje, jež pronikají básníka, jsou především idea svobody, svobody politické, svobody ve společenském životě, svobody u víře a myšlení; druhá pak idea vůdčí jest cit útrpnosti se strádajícími, a třetí konečně láska k Slovanstvu. Obzor básníkův jest velice veliký, ale schází mu středisko pevné, kolem něhož by se vše myšlení a snažení jeho točilo; křesťanské přesvědčení neproniká jeho prací.

Nová díla.

Timotej Hrubý: **M. T. Cicerona O nejvyšším dobru a zlu knihy patery.** Sbírka spisů filosofických II. Nakl. J. Otto v Praze. Str. XXI. a 194. Cena 1 zl. 80 kr.

V I. díle sbírky této, vydávané Českou Akademií, podána Aristotelova „Politika", II. dílo uvádí do ovzduší jiného. Proti badateli samostatnému eklektik, proti tvůrci slohu vědecky rozpravného pěstitel platonského dialogu, proti peripatetikovi stoik, jenž domnívá se býti od onoho více vzdálen, než tomu skutečně jest. V úvodě bylo snad dobře vytknouti u spisu tohoto zvláště ethické jádro a tím jeho místo v literatuře mravovědné, kterak totiž nedůsledný stoicismus se tu utvářil.

Obtížné dílo podáno p. překladatelem věrně a přece velmi plynně. Poznámky jsou stručné a věcné, totiž se stanoviska filologického.

Max Bisle: Zeugnisse aus der Natur. Augsburg. Str. 216. Cena váz. 3 m.

Přátelům přírody a teleologického nazírání buďtež tyto pěkné úvahy o krásách, účelnosti a symbolismu přírody co nejlépe doporučeny.

Franklin H. Giddings: The principles of Sociology. New-York a London. Str. 476.

Materialistická sociologie Spencerova (1876), její jednostranný parallelismus s organismem tělesným nemohla se dlouho udržeti u vlády. Roku 1883. již proti ní reagoval Ward (Dynamic Sociology) vyhražuje

volné součinnosti lidské pravé místo v pochodech společenských. Giddings hájí účelnosti ještě rozhodněji, různí přesně bezděčnost (composition) a svobodnou účelnost (constitution) v utváření celků společenských.

Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna. (II. R. 1634. a 1635.) Vydal *Fr. Dvorský*. Nákl. České Akademie.

Sbírka tato je namnoze zajímavá. Z ovzduší protireformačního, z rámu svízelů války třicetileté, jež dodává nám tušiti také mnoho těchto listů — vynikající podobizna české šlechtičny, hospodyně.

Dovídáme se tu o poměru pánů k úředníkům, o poměru takřka rodinném, domáckém, který je nám ovšem jaksi cizí; dovídáme se o poměru k poddaným; vidíme tu na paní Kateřině, že byly přece ještě vrchnosti, které nedaly úředníkům utiskovat poddaných, ačkoli hospodařily skoro až úzkostlivě.

Jsou tu i roztroušeně zprávy o hospodářství, o svízelích válečných, o protireformaci a jak na ni někteří souvěkovci pohlíželi.

Zajímavo jest, kolik kněží tajně na Moravě se zdržujících podporovala paní Kateřina, jak zajímala se o osud vyhnanců, z nichž, jak píše, i ona byla. Její vyhnanství ovšem bylo mírnější.

Veškeré listy, skoro celou sbírku obestírá tísnící dusivá mlha nepěkného podzimku. Tesknota a útrapy stáří, nemoc, stísněné poměry, v nichž i ona, jedna z nejbohatších, žije následkem svízelů válečných a osud nekatolíků jsou ty věci, které ji, jako jistě mnoho jiných, tíží.

Zvláště tato poslední. Když došly ji z Čech zprávy o novém vyhánění, prosí Boha, aby se jenom nešířilo dále. Při tom vydírá se jí z prsou povzdech, že ti, kdož vládnou, nekatolíky „snad k tomu přivésti chtějí, aby se pod Turka dali, když mezi křesťany místa míti nemohou“. Celou její bytost provívá době naší neobvyklá zbožnost a oddanost do vůle Nejvyššího. Je to snad také úkaz všeobecné tehdy resignace na straně nekatolíků?

Za vadu počítám sbírce, že je vydána beze všeho pomocného apparatu, bez poznámek, jež by i čtenáři laikovi četbu znamenitě usnadnily anebo aspoň zpříjemnily. Kniha by nic neztratila, kdyby ještě některé listy byly podány jen u výtahu — a není jich právě málo. Některé z uložení komisse vynechány; ale zbylo ještě dosti takových, v nichž paní Kateřina píše pouze o zdraví nebo děkuje a zve k sobě na návštěvu; listy toho obsahu opakují se dosti často a mnohdy jsou si podobny skoro jako vejce vejci. Niko by tedy nic neztratil, kdyby byly vynechány a práce byla by i pro odborníky kratší, snadnější, což při spoustě materialu dějepisného jistě padá na váhu.

47. sešitem ukončena *J. Kořenského* **Cesta kolem světa** (nakl. J. Otto v Praze). Poslední sešity věnovány Indii, Arabii a Egyptu. Lze směle říci, že tu máme dílo skutečně cenné, jež obsahem i úpravou nahradí nám podobné cestopisy cizí. Obsah jest zajímavý, a přece poučný a věcný (některé to místo, jež napsáno asi z nedopatření, vytkli jsme dříve), ne přeplněný, sloh pak celkem přesný a poutavý.

Přátelům slovinštiny doporučujeme studentský sborník: **Zora**, glasilo slovenskega katoliškega dijaštva, jenž vychází ve Vídni čtyřikrát do roka (Vídeň XVII, Pálffygasse 15; předpl. 80 kr. ročně, studenti 50 kr.).

Charvatští studenti v Praze založili si nový časopis v — Praze. Jmenuje se „**Hrvatska Misao**“ (myšlenka) a stojí ročně 3 zl. 10 kr. (Vinohrady, Korunní třída č. 841.). Časopis chce pracovati o vzpružení mládeže i národu k platné práci, k činné opposici proti maďarismu a šířiti vědomí o jednotě srbsko-charvatské.

Dr. Mathias Murko: Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Graz 1897. „Styria“. Str. 374.

Je to první svazek většího díla, kterým p. spis. chce vylíčiti vliv německý na počátky slovanské romantiky vůbec.

Thema jest na snadě, neboť vliv ten aspoň u nás jest vůbec uznávaný. P. spis. obírá se hlavně dobou probuzení (až asi k r. 1848.), neboť tam náleží květ školy vlastenecké, která panu spis. s romantickou je totožná. V dodatku podává obšírné zprávy o Kollárově pobytě v Jeně.

Dílo jest pracováno důkladně a s láskou k věci; cizincům poskytne solidního poučení, nám pak aspoň podá obrázek, jak asi probuzení naše z dálky se vyjímalo. Se všemi názory nebudeme snad souhlasiti, ale kdož by tu chtěl míti poslední slovo?

Russkij biografičeskij slovar. Svazek 1. (Aaron—Aleksandr II.) Petrohrad 1896. Cena 10 r.

Ruský historický spolek vydal 1. svazek biografického slovníku ruských činitelů, kteří zasluhují vzpomínky u potomstva. Úmysl pěkný, vyplnění jeho nedostatečné. Slovník tento nevyrovná se ani „Kritickobiografickému slovníku“ A. S. Vengerova. Slabé jsou statě Trubačevského o Aksakovech a obšírný článek (500 str.) S. Tatiščeva o Alexandru II. Nejlepší článek napsal historik Šilder o Alexandru I.

Pamjati K. D. Ušinskago. († 21. prosince 1870.) Petrohrad 1896.

Je to sbírka 10 řečí různých osob, které měly u příležitosti pětadvacítiletí ode dne úmrtí předního pedagoga ruského.

M. Demkov: Istorija russkoj pedagogiji. Č. I. Revel 1896.

Autor má příliš široký, neurčitý pojem o pedagogice a podává v knize své historii ruské vzdělanosti, literatury, školství od 10. až do 17. století. Je to nezdařilá kompilace.

V. Ostrogorskij: Iz istoriji mojego učitelstva. Petrohrad 1895.

Jsou to zápisky o tom, jak Ostrogorskij připravoval se k učitelství, při tom podána charakteristika předních professorů let šedesátých, jako Stasjuleviče, Kostomarova, Pypina atd.

E. Trifiljev: N. Iv. Novikov, kak pedagog. Charkov 1896.

Autor chtěl podati obraz vychovatelské činnosti N. Novikova (1744—1814), ale práce jeho je povrchní.

I. Gurevič: Roditeli i děti. Petrohrad 1896.

Autor ukazuje, jaké poměry panovaly dříve mezi rodiči a dětmi v zákoně i životě Řeků, Římanů, starých Němců, Slovanů, jak se změnily tyto poměry pod vlivem doby a nových pojmův a v jakých formách jeví se nyní.

D. Ognev: Vojennaja podsudnosť. Petrohrad 1896.

Kniha dotýká se otázky zvláštního vojenského soudu, který spis. hájí. Zpracování dosti zdařilé.

A. M. Bobriščev-Puškin: Empiričeskije zakony dějatelnosti russkago suda prisjažnych. Moskva 1896.

Autor s přísnou objektivností vysvětluje ony empirické zákony, podle kterých jedná soud porotcův, oceňuje důkazy. V knize sebrán bohatý material.

P. N. Miljukov: Očerki po istoriji russkoj kultury. Část I. Petrohrad 1896.

„Náčrtky" Miljukova rozpočteny na tři části: první část věnována objasnění elementarných processů ruské historie, jevících se v oboru materialní kultury; druhá obeznamuje nás s kulturní úlohou církve, s historií ruské školy, národního vzdělání; třetí vypravuje o významu ruského společenského života. Je to první a zdařilý pokus vyobrazení všeobecného postupu ruského historického processu se všech stran a se stanoviska vědecky-realistického směru v historii.

N. S. Suvorov: Graždanskij brak. Petrohrad 1896.

Obsahem knihy této jest historie rozvoje občanského sňatku v západní Evropě a odražení idey občanského sňatku v ruském zákonodárství.

Fr. Sekanina: **Za nocí chmurných i světlých.** Nákl. JUC. F. Stacha, spis. Str. 80. Cena 80 kr.

Básník hlásí se k Vrchlickému jakožto mistru. Básně samy ostatně to zřetelně prozrazují, ač toho nevytýkám s příhanou, neboť nápodobili jiní Vrchlického mnohem hůře a přece s pochvalou. Sekanina má obratnost ve slově i verši, tu i tam také svou myšlenku, svůj výraz citu. Některá báseň nepraví nic; čím více se namáhá, tím hůře. Mezi tím zase jsou jiné, jež něco mají na srdci a k soucitu vybízejí.

„Přítomná sbírka má jen naznačovati, odkud jsem vyšel" — dí autor. Jak z předešlého viděti, kladu sbírečku výše než mnohou jinou ze současných, ale s pseudogenialním odůvodněním sbírek básnických, abychom nahlédli v evoluci 18—20letých pěvců, se nemohu spřáteliti nikdy; básník buď ať něco cenného (ne pouze životopisně) podá, neb ať mlčí. Připomínám to při sympathické jinak mi sbírce p. Sekaninově proto, abych upozornil na prazbytečnou — jemu aspoň — manýru, dělati se velikým; on může ukázati skutkem, co dovede, affektace mu netřeba.

Ottova Laciná knihovna národní. 145. *Edm.* a *Jul. de Goncourt:* Sestra Filomena. Přel. J. J. Benešovský-Veselý. Str. 212.

Osiřelá vychována u příbuzné služebné a v kláštěře, svéhlavá, vrtošivá do hysteričnosti, zklamaná ve snech svých octne se opět v kláštěře, ale již jako novicka a řeholnice. Stane se vzornou ošetřovatelkou, jakási sympathie vyvine se u ní k lékaři jejího oddělení, ve které však zvítězí nad sebou i nad jeho záchvaty nevěry, ba i nemravnosti.

Kresba jemná, místy upřílišená, plná soucitu a vážného porozumění ovzduší i letory. Hodí se sečtělým čtenářům.

Libuše. 1896. Povídky *Růženy Svobodové* (1891—1895).

Pět povídek (Pohřby. Roznesené pavučiny. Smutek života. Hořký závěrek. Škrtnuté věty) ze života lásky, zklamané nebo znemožněné. „Hořkým závěrkem" dokonce zabloudila spisovatelka do zámku šlechtického, kterak mladý šlechtic v cizině na svou starou chůvu zapomněl a nyní jí úplně pomíjí.

V některých podrobnostech jeví se spisovatelka jako pravá umělkyně; jemné odstíny psychologické, nálada, výrazná kresba povah daří se jí někdy velice dobře. Ve výčtech věcí zbytečných a v řemeslné krajinomalbě zabíhá však do manýry. Neurovnanosti povídek nechci ani vytýkati, snad jest volená — ale příznivě nepůsobí rozhodně.

Čtvero vzorů křesťanského života. Bibliotheka poučná a zábavná, kterou vydává Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje. V Brně 1896. Č. 42.

Jsou to životopisné obrazy bl. Jana de la Salle (Fr. Tater), Jana Vianney (A. Hrudička), Tomáše Morusa a Ad. Kolpinga (Fr. Janovský). Jako vždy tak i tentokráte Dědictví naše osvědčilo šťastnou ruku, vybírajíc četivo lidu vhodné. Všechny čtyři obrázky je podávají. Dva z nich kromě toho, že jsou zajímavé a poučné, mají také časovou důležitost, dotýkajíce se otázky školské a dělnické.

Kniha zaslouží mezi lidem býti co nejvíce rozšířena. Také by bylo záhodno vybízeti, aby jednotlivci i spolkové přistupovali četně za údy Dědictví.

Německá knihovna pro českou stud. mládež. Redaktoři řed. A. Kubeš Dr. Ferd. Jokl a prof. V. König. Nakl. J. F. Kubeš v Třebíči.

1. svazeček slušně vypravený a ne drahý (str. 88, váz. 36 kr.) podává dvě povídky Kr. Schmida s případnými poznámkami professora Dra. F. Jokla. Knihovna, jakou naši studenti již dávno měli míti, přijde jim zajisté vhod. Písmo jest „německé", bezpochyby z příčin zevnějších.

Besedy mládeže. Pořádá V. Špaček. Sv. 306. Národní báje a pohádky. České mládeži vypravuje *Fr. Šilhavý.* Se 2 obrázky. Nakl. M. Knapp v Karlíně. 1894.

Sbírka obsahuje 35 bájí a pohádek jinde již vypravovaných. Pramen udán není. Pokud se u nás vydávají pohádky pouze jako četba pro děti nebo pro lid, od požadavku tohoto ustoupiti nemůžeme.

Sv. 318. Pod večer. Sbírka nových pohádek. České mládeži vypravuje *J. J. Váňa.* Se 2 obrázky.

Mají-li pohádky tyto původ svůj v lidovém vypravování, nebo jsou-li výtvory fantasie spisovatelovy, není jasno. Dikce aspoň ukazuje na praobyčejné řemeslo spisovatelské, rovněž koncepce některých pohádek, na př. „Kouzelného meče". Zde se p. Váňa dokonce popletl: ze tří synů královských naučil se nejstarší Bohuš ve světě virtuosně šermovati, prostřední Slavoš znamenitě střílet, zač vysloužil si kouzelnou kuši, nejmladší Jaroš léčením uzdravovati, zač obdržel od otce kouzelný meč. On ho však nepodrží, nýbrž dá nejstaršímu bratru Bohušovi. „A Bohuš nabyv tak kouzelného meče, dal v náhradu Slavošovi svou zázračnou kuši" — která přece byla Slavošova, dodávám já. — Také jsem při této sbírce postihl, jak se „illustruje" text. Ke slovům: „Byl (Krakonoš) oblečen v myslivecký oděv, na hlavě měl zelený klobouk s volavčím peřím. Přes rameno mu visela ručnice." K tomu nakreslen muž s mysliveckou čepicí bez volavčího péra, s kuší na zádech a s oštěpem v ruce.

Sv. 320. Ze říše Pradědovy. Moravsko-slezské pohádky a pověsti. Mládeži vypravuje *Jan Koch.* Se 3 obrázky.

Kostry lidové tradice, ověšeny nechutnými cetkami jakéhosi domnělého umění.

První Moravská obrázková knihovna pro českou mládež. Pořádá Josef Soukal. R. VII. Č. 13. a 14. Původní pohádky. Napsal *A. B. Šťastný.* Illustroval K. L. Thuma. Nakl. Šašek a Frgal ve Velkém Meziříčí.

Spisovatel odkoukal od známých pohádek vnější pohádkový material (strašidelné výjevy, situace a pod.) a sestrojil řadu pohádek „původních". Povídky jeho mají tak sice vnější formu, nikoli však ducha a pel pohádkové poesie. Přímo nechutné jsou pohádky allegorické („Vlast").

Č. 15. a 16. Matčiny povídky. II. Napsal *Jan Milota.*

Deset obyčejných povídek na všední motivy. Moralistní tendence v průvodu prosaické nudy.

Č. 17. a 18. Z minulosti a přítomnosti. Povídky *Č. Tondera.*

Z prvních pěti historických povídek má pěkný sujet povídka „V Římě". Ostatní jsou všecky svojí koncepcí chuďoučká stvoření. Spisovatel nemá ani svého slohu. Jednou nápodobí Třebízského, jindy Bráuna... „Zlatá kolébka" je slohově ze dvou částí, z níž každou jakoby jiný spisovatel napsal.

Č. 19. Pestré květy. Sbírka pohádek a pověstí, které naší milé české mládeži vypravuje *Jan Vítek.*

Spisovatel hledal doma, po Slovanstvu, po Orientě, až našel devatero „pohádek a pověstí", z nichž povstala knížka o 52 stranách. Tak se stal autor spisovatelem pro mládež.

Č. 20. Dva měsíce z mládí Correggiova. Vypravuje *Vl. B.* Jest povídka původní? Či překlad? Sloh ukazuje k poslednímu. Co znamená věta: „... a stal se velkým, světoznámým malířem který byl r. 1534. shromážděn k otcům“ — (! hebr.), neporozumí nikdo z dětí.

Časopisy.

V **Die Zeit** podává v č. 116. Dr. Mathias Murko, docent Vídeňské university ukázku ze své knihy k vydání přichystané pod názvem „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik.“ (Graz Verlagsbuchhandlung Styria.) Ukázka pojednává o socialních a politických následcích české romantiky. Tyto následky byly: přivinutí k lidu, zájem pro střední a nižší strany — demokratismus; čerpání síly z minulosti, vlastenecké zabarvení historie — husitismus; ulpívání na vysněném všeslovanství, a tím ubíjení svérodné svéráznosti. — Celkem dle této ukázky soudíc, nelze říci, že by studie byla příliš hlubokou. Ale snad je to jen minimalní úryvek, v němž postřehnuté rozpory jsou jen zdánlivy.

Russkoje Bogatstvo přineslo v 11. seš. z péra L. Vasilevského sice poněkud jednostranný a neúplný, přece však zajímavý dopis „z Rakouska“ o „rakouském klerikalismu“. Dopisovatel dí, že v Rakousku v posledních letech pozorovati „překvapující vzrůst klerikalismu“. Katolická církev, jež převládá v mocnářství Habsburgském, nespokojuje se již vynikající úlohou, kterou hrála dosud v duchovním životě národů rakouských, nýbrž snaží se po hegemonii na jevišti politickém“; ve všech zemích „katolické duchovenstvo počíná činně účastňovati se politického, socialního a literarního života národu“, snaží se dostati do svých rukou „vychování mládeže, žurnalistiku, všeliké lidumilné ústavy, hospodářské a politické spolky ...“, zařizuje sjezdy. Zvláštní pozornost věnují klerikáli literatuře, a nutno říci, že „práce, časopisy a noviny, jež vydávají, řídí velmi dobře“. V měsíčnících klerikalů najdete množství zajímavého materialu, obratně vybraného a obratně osvětleného. V táboru klerikalů najdete nemálo zkušených a vzdělaných lidí, a mezi Jesuity najdete i filosofy, i oekonomy, i sociology, i právníky, i historiky, i aesthetiky“. Vůbec s klerikaly „nutno počítati jako se skutečnou, vlivuplnou mocí, jako s vynikajícím faktorem vnitřního života rakouského“. Promluviv o různých proudech rakouského klerikalismu a různých odstínech jeho, autor uvažuje o posledních sjezdech katolických a obeznamuje čtenáře zvláště s družstvem Vlasti, o fondu pro katolické spisovatele, o Dělnických novinách, o spolcích katolických tovaryšů, jinochův a mužův, o „Historickém kroužku“ Vlasti, o Vychovateli, Novém životu, časopisu „katolické moderny“, mluví o volbách do zemských sněmů, jež dopadly ve prospěch klerikalův atd. Dochází k tomu závěru, že literarní i politická činnost klerikalů v Rakousku, zvláště v Čechách, zasluhuje vážné pozornosti. — Článek P. Veinberga o „Robertu Burnsovi“ podává dosti obšírná a důkladná data životopisná, ale nevšímá si vlivu okolností

života na tohoto „předchůdce nového ducha v básnické literatuře, předchůdce literarní evoluce, spolu pak obnovitele, křísitele národnosti vlastního národa“!

N. Michajlovskij probírá literarní činnost H. Ibsena. Většina dramat Ibsenových založena na jednom ze dvou motivův: uražené cti a utlačeného, utrápeného svědomí, nebo na té neb oné kombinaci jejich. Otázky cti a svědomí nejvíce poutají k sobě pozornost jeho a jsou jádrem dramat. Všechno, co Ibsen napsal, tvoří v celku jednu velikou knihu o „odpovědnosti člověka“, do které různé náhody vpletly mnoho zbytečných stránek. Odpovědnost pak člověka před sebou i před jinými vyčerpává se pojmy viny a zásluhy i odpovídajícími jim motivy svědomí a cti. Hrdinové dramat jeho jsou nakresleni bledě nebo hrubě, není u něho zakončených typických figur; stavba dramat bývá dětsky nebo archaicky naivní nebo příliš umělkovaná; fabule příliš zapleteny, málo rozmanity, zbytečné podrobnosti příliš četny. Vůbec jako umělec Ibsen stojí daleko níže své reputace. Děj příliš rychle postupuje, neobyčejné události příliš úmyslně se přizpůsobují k ději; snahy, úmysly hrdinů jsou neurčity; mlhavý symbolismus proplétá se u něho s realismem; patrna zvláště u něho také náklonnost k tajemnému, nevysvětlitelnému, k tajemným, magickým effektům a silám, určujícím osud člověka. K takovým osudným silám, jež mají vliv na osud člověka, náleží na př. magická síla tajemných kouzel námořníka, jež účinkuje i v dáli, přírodní okolnosti, v nichž člověk se narodil, vyrostl, a síla dědičnosti, jež v mnohých dramatech hraje důležitou úlohu. Mlhovitosti hrdinův Ibsenových napomáhá také náklonnost jeho k tajemným zjevům, a právě tímto mlhavým symbolem a náklonností k tajemnému vysvětluje se obliba jeho u mladých, současných. Ač Ibsen přináší hojně obětí na oltář symbolismu, přece nelne k novým proudům. Líče nešťastná manželství, vyhýbá se líčení cizoložství, jímž se obírají letopiscové nešťastných sňatků. Nešťastné manželství nebývá cílem jeho popisu, nýbrž pouze příležitostí k líčení nemnohých hnutí duše lidské, citů cti a svědomí. Dramata jeho jsou napořád variacemi na totéž thema „odpovědnosti člověka“, variacemi styku osudné síly „přirozeného postupu věcí“ s citem odpovědnosti, vznikajícím v duši hrdinův, odpovědnosti v dvojí formě viny a zásluhy, svědomí a cti, tragicky osvětlených; tragického osvětlení pak autor dosáhl stykem osobní vůle s osudnou mocí nevyhnutelnosti.

I magické effekty jsou mu potřebny ne pro jejich tajemnost, nýbrž jako výraz osudných sil, řídících osud lidí. Proto vedle magických sil vidíme v dramatech jeho nepřekonatelný vliv přírody, všecko uchvacující sílu lásky, náklonnost k dědičnosti, nezměnitelný „zákon evoluce“, fatalní splynutí okolností, z nichž rozvíjejí se důležité události. Také společnost, obecenstvo je v dramatech Ibsenových takovou osudnou mocí, a tak konflikt jednotlivé osoby se společností lidskou jest u Ibsena pouze jednotlivým případem konfliktu osobní vůle se silami osudné nevyhnutelnosti vůbec: A tragická stránka tohoto konfliktu záleží v mukách raněného svědomí a uražené cti, nikoli však v záhubě hrdiny. Vůbec Ibsen je příliš bohat zbytečnými podrobnostmi, parallelními zápletkami i rozuzleními, jež pozornost divákův odtrhují od hlavního předmětu, ale je chud základními motivy. —

Michajlovskij ve stati své bojuje častěji s Minským a jeho knihou: „H. Ibsen. Jego žizň i literaturnaja dějatelnostʻ.

V **Knižkách Neděli** filosof *V. Solovjev* ve článku „Nravstvennyj smysl žizniʻ řeší otázku, zdali život náš má vůbec nějaký smysl, zdali smysl ten koření se v mravním oboru a v čem záleží? Předně ukazuje, že popírání smyslu života nutí pessimisty-theoretiky žíti nedůstojně — v odporu s jejich vlastním učením u pessimistů-praktiků či samovrahů popírání smyslu života kryje se se skutečným popíráním a zavrhováním vlastní existence jejich. Je tedy patrno, že život má smysl, když popíratelé jeho nevyhnutelně sami sebe popírají, jedni svým nedůstojným životem, druzí svou násilnou smrtí. Kult síly a krásy pak poučuje nás, že smysl života nezáleží v síle a kráse, vzaté abstraktně, nýbrž že jim náleží jen pod podmínkou vítězícího dobra, a tak smysl života záleží v jeho dobru. Mravní smysl života určuje pak sloužením dobru čistému, všestrannému a všemocnému.

Contemporary Review. 1896. Herbert Spencer píše proti snahám jevícím se v Anglii pro zavedení konfessních škol. Bojí se, že by školou konfessní vzaly prý za své vymoženosti, jichž dosáhla nynější sekularisovaná škola. Nejvíce se děsí toho, že by děti začaly se zase učiti „zavržení hodným dogmatům církveʻ. — Návrhem nového školního zákona zabývá se též Fairban. Praví, že bude míti za následek vývoj sacerdotalismu mezi kněžstvem anglickým. Dříve byl kněz anglický gentleman, nyní se stane kazatelem, učení o posloupnosti apoštolské naplní mu cele hlavu. Spisovatel (liberal) vidí v návrhu snahu vyvýšiti jednu třídu národa nad všeobecné právo. Nemůže uvěřit, že by jedna třída lépe chránila věc křesťanskou než celý národ. — Budoucnost severní Afriky rozebírá A. E. Pease. Afrika není tak pustá a písčitá ve svém středu, jak se obyčejně myslí. Jsou tam hory, lesy, jezera a tropická vegetace na mnohých místech. Některé kmeny vynikají vzdělaností. Francouzové v Alžírsku velmi zdárně přičiňují se o rozšiřování osvěty a postupují vždy dále do střední Afriky. — Mallock hledí dokázati, že boj, jejž přivádí socialní vývoj, jest zásadně rozdílný od boje o život v přírodě.

Fortnightly Review. 1896. O. Schreiner jedná o původních národech ve střední Africe. Nejznámější z nich jsou: Hottentoti, Bušmanové a Bantuové. Dva první stále mizí, kdežto Bantuové spíše se rozmnožují. V ohledu intellektualním jsou Hottentoti nejníže. Většinou živí se chovem dobytka. Velice milují hudbu a tanec. Na stejném stupni jsou Bušmanové. Nemají ponětí o městě, vlasti. Za to velmi je u nich vyvinuta mimika. Bantuové jsou pokročilejší moralně i intellektualně. I řeč jejich je vyvinutější; dovedou vyjádřiti mnohé odstíny lidských myšlenek.

National Review. 1896. Kardinal Vaughan rozepisuje se o školní otázce, jež nyní v Anglii mocně zmítá myslemi. Vždy určitěji jeví se snaha, aby státní podpory rozdělovaly se přiměřeně počtu a důležitosti rozličných náboženských škol, mají-li tyto potvrzení a uznání školního odboru při vládě. Dosud z daní sebraných státem od poplatníků různých vyznání dostávaly příspěvky jen školy státní, bezkonfessní. Kardinal připouští, že výlohy stavební a administrační mají hraditi, kteří školu zakládají, když

však již je v činnosti a podmínkám zákona vyhovuje, že má plné právo na přiměřenou podporu z příjmů státních.

Nineteenth Century. 1896. Otázkou školskou zabývá se i Athelstan Riley; a sice, jakým způsobem upraviti příspěvek státní na konfessní školy. Dle spisovatele jsou možny v Anglii pouze dva způsoby výchovu: vychování náboženské a beznáboženské. Vedle toho jsou v Anglii též školy bezkonfessní (undenominational), kde vyučování je založeno na všeobecných pojmech náboženských, blíže neurčených. Tyto školy nutně zajdou a přejdou ve školu beznáboženskou, laickou. Ani školu laickou, ani školu bezkonfessní nemohou přijmouti jednotlivá vyznání, tím méně katolíci. Z toho plyne, že jsou jednotlivá vyznání nucena platiti dvakráte na školu, na státní (beznáboženskou) ve formě daní a na svoji konfessní. To je očividná nespravedlnost. — Koupený jistě je článek Emila Reicha o Uhrách na konci prvého tisíciletí. Evropa (tak se tu praví) se přesvědčí, že Uhry budou míti slavnou budoucnost jako Spojené státy americké. Velikou úlohu budou hráti na východě evropském. Uhry rozluští socialní otázku na jihu, jako to učinila Anglie na severu. — James Long odpovídá na otázku „může-li stát živiti své obyvatelstvo“ kladně a dokazuje mínění své statistikou. — Mahaffy jedná o žárlivosti mezi národy. Žárlivost ta je podobna žárlivosti mezi jednotlivci. Mnozí národové podobají se úplně ženským v závisti a hněvu, kdežto jiní na oko ukazují chladnost ve zdaru a neštěstí, která jesti vlastní mužům. V Anglii je žárlivost národní menší než jinde. Příčiny toho jsou: povaha národa, aristokratičtí vladaři, domnění, že jsou prvním a největším národem na světě.

Rivista internazionale 1896 IX. X. I. Petrone: „Le nuove forme dello sceticismo morale e del materialismo giuridico“. (Nové formy mravního skepticismu a právního materialismu.) Pod „mravním skepticismem“ vykládá autor hlavně názory Nietzscheovy; právní materialismus pak je souběžný s materialismem v historii, naukou Marx-Engelsovou. — Evolutionismus také sic popřel absolutní základy mravnosti: dobra a spravedlnosti a vyhlásil mravnost, cit práva atd. za výsledné formy vývoje, evoluce. Popřel tedy počátky, ale ponechal konce v plné platnosti: mravnost, právní cit zůstaly evolutionismu když ne stálými a nezměnnými, tedy aspoň všeobecně platnými, positivními formami, které jsou jen potud relativné a změnné, že spějí stále k lepšímu a dokonalejšímu vytříbení. Jsou přirozené, ježto i vývoj je přirozený, ale nejsou staticky přirozené — nýbrž jen dynamicky. Leč moderní směry pokročily dále za tento materialismus vývoje. Nejen základy mravního a právního citu nejsou jim nic absolutního a positivního, ale ani žádné mravní a právní formy — jakékoliv nemají pro ně absolutní ceny nijaké. Pro ně už nemravnost není přirozenou formací vývoje, není konečným výsledkem společenského výběru v boji o život — jsou to jen individualní ideové promítky (projekce) nějakých podnětův a instinktů těch či oněch bytostí, jest to dogmatická ideace plytkých myslí. Mravnost je předsudkem slabochů, nižších lidských typův a k tomu je, aby z ní vyšší typy lidské kořistily. Užitečnost mravnosti leží tedy jen v tom, že je pro mnohé lidi pěknou illusí, a pro jiné prostředkem k využití. Přirozeného nemá v sobě tudíž nic; životní sílu pak má mnohem větší ne dobro, ale zlo, ne právo, ale bezpráví. — Tato negace

dobra a práva na konci našeho století není už jen bludem, ona jest spolu předmětem fanatického zbožňování. — Autor pak přechází k rozboru mravního skepticismu Nietzscheova (Jenseits von Gut und Böse, Zur Genealogie der Moral, Also sprach Zarathustra). Sleduje pak různé vlivy, jež zračí se ve filosofii Nietzschově (Schopenhauer, boj o život, moderní socialní proudy, stará filosofie Platonova, Thrasymeles, Kallikles atd.). Konečně jednotlivé bludy Nietzschovy filosofie odmítá a vyvrací. — Ke skepticismu právnímu připojuje pak theorii právního materialismu,[1]) která souvisí s historickým materialismem, ale netrhá ještě veškery svazky s absolutním pojmem a obsahem práva samého. Je to skepse sic, ale která jen odkrývá nedostatky v minulosti, aby vedla k lepší budoucnosti. — XI. Počíná tu článek „Le università", v němž spisovatel Dr. Giuseppe Troyer dokazuje na základě listin papežských, jimiž ve středověku a v novověku university povolovány, schvalovány, výsadami obdarovány a rozšiřovány, umění a vědy milovnost římské kurie. Článek je vyčerpávající.

Cosmopolis. Č. 11. 1896. Anglická část. *A. Holden Byles* ve článku: Boj v Americe — Jak se volí praesidenti přísně kritisuje ústavu Spojených Států a vytýká jí mnohé anomalie; zvláště co se týká volby praesidenta, dovozuje, že volba ta není vždy výrazem mínění většiny voličů. Dle konstituce z r. 1787. jest volba praesidenta drama ve třech aktech. V prvém aktu jedná lid svým hlasováním: volí 446 členů sboru zvaného „Elector College" (sbor volitelů). Každý mužský občan Spojených Států, jenž dosáhl věku 21 let, jest oprávněn k této volbě. Volba koná se hlasovacím lístkem v tentýž den — v úterý po prvém pondělku v listopadu — ve všech státech. — Každý stát volí takový počet „volitelů" (electors), kolik se vyrovná počtu delegatů ve sněmovně poslanců toho státu a počtu representantů v senatu (the House of Representatives, the Senate). Základem repraesentace ve sněmovně poslanců jest poměr 1 : 174.000. Do senatu vysílá každý stát 2 zástupce. Tak na př. stát Nebraska dle onoho poměru, že na každých 174.000 obyvatel přijde 1 poslanec, volí 6 vyslanců do sněmovny a 2 do senatu, tudíž 8 do „Elector College". Při této volbě volí každý stát pro sebe. Voliči k volbě oprávnění sejdou se v ustanovený den — letos 3. listopadu — do míst dle vzdálenosti přiměřeně rozdělených a odevzdávají své hlasovací lístky od 8 hodin ráno do 6 večer. V 6 hodin večer padá opona 1. jednání. Tato volba volitelů jest již skutečnou volbou praesidenta, jelikož volitelé volí se s určitým mandatem rozličných stran. Přes to, několik týdnů po volbě volitelů, v den zákonem ustanovený, sejdou se zvolení volitelé na jedno místo v každém státu a začíná 2. jednání. Volitelé odevzdají každý svůj zapečetěný lístek hlasovací pro kandidata své strany. Scena 3. jednání jest ve Washingtonu. U přítomnosti 446 členův obou domů kongressových otevírá a čte praesident senatu — táž osoba jako vicepraesident Spojených Států — 446 vot daných od členů „Elector Coll." Který kandidat obdrží nadpoloviční většinu (224), jest zvolen. Neobdrží-li žádný kandidat této většiny, jest odevzdána volba praesidenta sněmovně poslanců (the House of Representatives). V „Elect. Coll." jest

[1]) Úplně vyčerpávající tuto theorii jest dílo prof. R. Stammlera: »Wirthschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung« 1896. Leipzig.

základem volby populace, neboť repraesentace ve sněmovně jest založena na populaci a počtem volitelé v „El. C.“ = delegati ve sněmovně a 2 v senatu, ale v tomto případě, kdy o volbu praesidenta rozhoduje H. of Repres., mají poslanci každého státu jen jediný hlas, tak že 1 hlas státu Nevada váží tolik, jako 34 New-Yorku nebo 28 Pennsylvanie. Může se tudíž v takovém případě, kdy o volbu praesidenta rozhoduje sněmovna poslanců, státi, že praesident bude zvolen poslanci zastupujícími ne majoritu voličů, nýbrž minoritu. Ačkoliv se to asi zřídka stane, může býti toto rozhodování poslanců ve sněmovně o volbě praesidenta příčinou jiné anomalie, jaká se stala r. 1876., kdy byli kandidaty na stolec praesidentský demokrat Tilden a republikan Hayes. Ve čtyřech státech (Oregon, Florida, S. Carolina a Louisiana) obě strany politické hlásaly, že dobyly většiny při volbách volitelův, a každá strana vyslala tudíž stejný kontingent volitelů do „El. Coll.“ V takovém sporném případě rozhoduje kongress, ale v jedné sněmovně měli většinu republikani, ve druhé demokrati. I ustanoveno zvláštní komité, skládající se z pěti členů každé sněmovny, k nimž přidáno pět soudců vrchního soudu (Supreme Court). V tomto komité měli většinu republikani, a ti rozhodli pro Hayese. Ale i když nemusí rozhodovati o volbě praesidenta kongress, resp. H. of Repres., nemusí vždy býti volba praesidenta výrazem vůle většiny k volbě oprávněných občanů. Věc má se takto: Konstituce stanoví, že každý stát má voliti počet volitelů praesidenta rovný počtu repraesentantů v obojích domech kongressových. Co se týče sněmovny poslanců, je stanovena populace základem repraesentace v poměru 174.000 : 1, ale jelikož každý stát, i nejmenší, musí býti zastoupen ve sněmovně, posílá Nevada se svými 45.000 také jednoho člena do sněmovny, do senatu — kde každý stát, největší i nejmenší, má dva zástupce — docela dva, a důsledně tedy tři do El. Coll. Jinými slovy: Ve státě Nevada přijde 1 volitel praesidenta již na 14.000. New-York s 6,000.000 vysílá 34 členů do House of Repres. a 2 do senatu, tedy 36 do El. Coll. volícího praesidenta, přijde tedy teprve na 166.666 obyv. 1 volitel. Jinými slovy: Votum z Nevady pro praesidenta má jedenáctkrát tak velikou platnost jako votum z New-Yorku. Takovýmto způsobem hlasy 200.000 voličů v 9 nejméně obydlených státech neutralisují hlasy 5,258.014 v Pennsylvanii. Musí-li o volbě praesidenta rozhodovati sněmovna poslanců, nebylo-li možno dospěti k majoritě ve sboru volitelů (El Coll.), tato nerovnost je tím větší, protože pak má oněch 9 malých států 9 hlasův a Pennsylvania jenom 1. Ale ani při celém volebním processu, při stanovení kandidatů pro stolec praesidentský atd. nejde vše tak, jak byste od demokratické republiky očekávali. Otázka zlata nebo stříbra jest často jen pláštíkem, za kterým skrývá se politika. To, co oduševňuje každý volební boj ve Spojených Státech, ať o praesidenta republiky nebo gouvernera státu, nebo mayora obce, je princip zvaný „the Spoils System“. „Vítězi náleží kořist“, jest kardinalní doktrinou každého politika amerického. Mr. Bryn praví, že příčina, že národ může obstáti s tak zkaženými politiky, je ta, že lid je tak dobrý; jistě jest lepší, než jeho politikové.

Poznámky o nových knihách. (A. Lang.) Novella p. Warda „Pan Jiří Tressady“. Roman Crocketův „Šedivý muž“ jedná o krvavých půtkách a veliké krevní mstě kmene Kennedy. Z veliké části je tento roman

historií, „historií jména Kennedy“, a pokračováním romanu Waltera Scotta. „Tragedie hrabství Ayr“, který jest jen jedinou stránkou ve vražedných annalech Presbyterianův a reformovaných ve Skotsku. Celou tuto krví potřísněnou historii rodu Kennedy, jež jest látkou romanu Crockettova a jež se čte jako islandská bajka pro množství vražd a pomst, vydal r. 1830. R. Pitcairn. — Novella „The Story of Aline“ od E. Ridleyho. Sentimentalní historie dle vzoru Pavla Bourgeta, líčící trampoty jisté lady přepjatě zamilované, ale její bolesti, její zoufalství, intriky a snahy dojíti cíle své touhy — lásky muže, jenž jest jí nehodným — jsou líčeny s velikou zručností a dramatičností. — Z ostatních novel zasluhují povšimnutí: A. Hopea „Srdce (princezny) kněžny Osry“, skizzy na způsob Stevensonova Kníže Otto, anonymní „Anthony Blake's Experiment“ a novella A. Patersona o Janu Brownovi, Abolitionistu „For Freedam's Sake“ (Pro svobodu). — Tak zajímavým jako roman jest historický spis M. Humea „The Year aftir the Armada“ (Rok po Armadě); líčí marné, zoufalé snahy Jamesona Raida restaurovat Dom Antonio na trůn portugalský. Čtouce o divokých nadějích, slibech a dobrodružstvích ubohého domu Antonio, o jeho báječném bohatství, o zrádné pomoci anglické a francouzské, o chybě Portugalů, že do něho kladli své naděje, míníte studovati jednou důkladněji, marné zimničné snahy Karla Eduarda po r. 1746. — Dle vzoru Stevensonova jsou „Scholar Gypsies“ (Školáci cikáni), rozkošné essaye od Johna Buchana, líčící život horalů, zvláště mládeže, z irského okolí Upper Tweed.

Současná krásná literatura Skandinavská. *R. Nisbet Bain* probírá nejdůležitější básníky nynějšího písemnictví malého národa skandinavského rozděleného ve 3 království. Na prvním místě stojí Norvéžan *Arne Garborg,* jenž nejvíce proměn prodělal. Psav zprvu ve smyslu křesťansky kárajícím, stal se později největším radikalem, až bojem znaven, nemocen na duši volá v jednom z posledních děl svých, v „Unavených duších“: chtěl bych „vrhnouti se k nohám někoho, ať ženy, ať kněze, ať Boha, a naříkati, sténati, vyznávati se, býti trestán, plísněn, odsouzen, a na konec bezpečně objat v milující náruč jako nemocné dítě.“ Z dekadentů vynikají zvláště tři: *Ola Hansson* narozen r. 1860., jenž pro svůj necudný pornografický malý svazek prosou: „Sensitiva Amorosa“, ve kterém útočí na pohodlné švedské publikum, byl ve své vlasti boykottován a bylo mu uchýliti se do severního Německa. O. H. má zvláště jméno jako kritik, kde jeho obdivovatelé jej cení nad samého George Brandesa v mnohém ohledu. *Oscar Levertin,* Šved, duševně příbuzný Rossettimu, Swinburneovi a praeraphaelitům vůbec, vyniká nádherným, skoro orientalním líčením. Jeho díla dýší smíšeninou mysticismu a požitkářství a překypují Weltschmerzem. K dekadentům může se čítati ještě *Per. Hallström,* zvláště svým dílem „Purpur“. Volbou sujetů sexuelních je příbuzná s dekadenty mladá škola danských spisovatelů, novoromantistů, kterou založil *Jens Johannes Jörgensen,* nar. r. 1866. ve Svendsborgu a vychovaný v Copenhagen. Mocně poután novou katol. školou francouzskou, t. zv. symbolisty, založil v r. 1893. časopis Taarnet (Pevnost) a skupil kolem sebe více spisovatelů: Viggo Stuckenberg, Sophus Clausen a Sophus Michaelis. Zvláštností této školy jest, že uvedla do literatury hřích jako důležitý faktor životní. Jejím oblíbeným

thematem je veselý život studentů hlavního města danského, jeho úklady a léčky pro nezkušené mladíky, jimž obyčejně podléhají, a smutné toho následky: zkáza ubohých obětí, zničení nadějných mladých životů. A to vše líčeno bez umenšování i bez moralisování. Moralní napomenutí vyvěrá již z celého líčení a obsahu. Jörgensenova tendence byla vždy ke katolicismu, a proto nepřekvapilo jeho obdivovatele, když nedávno přestoupil ke katolické církvi.

I starší klassičtí spisovatelé jsou velmi činni jako: *Holger Drachman, Sophus Schandorph, Eduard Brandes* a *Henrik Pontoppidan.* Dr. Holger napsal v posledním čase tři ušlechtilé hry: „Göglere“, „Volund Smed“ a „Renaessance“, Eduard Brandes tragedii „Asgerd“, Schandorph, od Jacobsenovy smrti největší žijící novellista danský, novellu: „Vilhelm Vangs Studentaar“, Pontoppidan novellu „Nattevagt“, v níž útočí na demokracii a komickou povídku „Den gamle Adam“. Z naturalistů vyniká v Dansku popularní *Peter Nansen,* jehož poslední číslo „Maria“ objevilo se ve dvou měsících ve 3 vydáních. Ale poznati skandinavský naturalismus v celé jeho bezuzdné bujnosti a nahé nestydatosti, je třeba jíti do Norvežska. Nehledě ani k Hans Jaegerovi („Fra Kristianias Bohêmer“), ani k Theodoru Madsenovi, autoru „I Drift“, „Guds Finger“ a „Marionetter“, čestné místo mezi naturalisty náleží spisovatelce *Fru Amalia Skram,* která překoná v naturalistickém líčení nahoty, špíny, zkaženosti, divokosti, vášní samého Zolu, jako na př. v romaně „Hellemyrsfolket“. Jiná naturalistka je *Fru Erna Juel Hansen.* Naturalista nejhrubšího zrna jest *Gabriel Finne,* nejoriginalnější z mladších norvežských naturalistů, jehožto dílo „Doctor Wangs Börn“ budí skoro fysický pocit ošklivosti; „Unge Syndere“, sbírka hrozně neslušných novellet, rovněž „Uglen“. Na svobodné noze stojí a k žádné škole nenáležejí, ale naturalistům velmi blízcí jsou honbou za nečistotou a smyslností *Knud Hamsun,* jenž přejal též něco od Marka Twaina a Dostojevského a *Hans Aanrud,* aspoň jeden norský spisovatel, jenž neztratil schopnosti smíchu a talentu baviti. Nejlepším jeho dílem jsou „Fortaellinger“, povídky ze života prostého venkovského lidu, plny satiry a sdílné účasti. Nejmladší úplně vyspělí básníci norští jsou bratři *Wilhelm* a *Thomas Krag.* Wilhelm Krag počal svou spisovatelskou dráhu r. 1891. básní „Fandango“ uveřejněnou v revue Samtiden, stylu tak mistrovského jako Jacobsenův a Drachmanův. Pak následovaly „Digte“ a „Nat“, báseň v prose; „Vester i Blaaf jeldet“ s motivem Faustovským; „Sange fra Syden“, lyrický cestopis z jižních krajů. Kdežto díla Vilhelma Kraga jsou plna exotické krásy a nádhery, jest bratr jeho Thomas pravý opak. Snad žádný norský spisovatel není tak pravý Nor jako on. Ve svých novellách „Mulm“, „Jan Graeff“ popisuje namahavý, trudný život západních norvežských rybářův. Ale jeho mistrovským dílem jest „Kobberslangen“, povídka z 18. století Norska, líčena s takovou živou, usvědčující pravděpodobností, kterou by i Meinhold mu mohl záviděti. Díla jeho opředena jsou melancholií a zadumčivostí chudých, studených krajů norských a tím právě krásy v pravdě norské.

SMĚS.

Princip katolický a protestantský. Charakteristickou známkou dnešní společnosti uznává se rozatomisování. Ač platí to více méně o všech stránkách činnosti společenské, přece spatřuje se jmenovaná známka hlavně v činnosti vědecké, a tu opět zvláště filosoficko-náboženské; subjektivní individualismus v budování názoru světového. Tato atomisace společnosti, subjektivní individualismus u věcech životních, v otázkách svědomí, v záhadách života a smrti — uvádívá se ve spojení s principem protestantismu, nebo lépe řečeno s protestantismem, a mluvívá se pak o principu protestantismu, jenž je vlastní naší době a je protivou katolicismu, principu katolického. Východisko dnešní doby a všech jejích útvarů na poli náboženstvo-filosofickém klade se do počátků tak zvané velké reformace. Novodobý protestantismus nebo princip protestantský dnešní doby, jenž je právě principem všeho náboženstvo-filosofického nazírání — je důsledným provedením orthodoxního protestantismu, principu Lutherem a jinými reformatory propagovaného. Jedná se nám tedy prvně o orthodoxní protestantismus, o novodobý protestantismus (nebo poněvadž protestantismus znamená přece jenom jistou formu církevní, historicky danou, možno lépe mluviti o novodobém principu filosoficko-náboženském) a princip katolický.

Předně protestantismus reformačních dob, snahy Lutherem inscenované. Negativně znamenaly snahy Lutherovy odpor proti katolicismu; právem-li se tak stalo, nerozhodujeme, zatím nedotýkajíce se příčin „reformace“; nám jde o charakteristiku snah „reformačních“. Negativní stránka, odpor proti katolicismu, kterým směrem? Vznikne positivní stránkou protestantismu. Positivně znamená hnutí, vedené Lutherem, subjektivismus u věcech náboženských, v záležitostech svědomí. Subjektivismus = individualismus = odpor proti autoritě. Nikoli proti autoritě vůbec — ovšem jen v začátcích; neboť jak dlouho mohl trvat prvotní stav protestantismu? — nýbrž proti autoritě lidské, jež se stavěla mezi Boha a individuum. Kdežto v katolicismu člověk-jednotlivec potřebuje a potřeboval u věcech tak vznešených a těžkých jako je poměr jednice k Bohu — sprostředkovatele, ne lecjakého, ale od Boha ustanoveného: obešel a obchází v protestantismu jednotlivec onoho sprostředkovatele a zahájil bezprostřední a přímé spojení člověka s Bohem. Jednotlivec je v náboženství vykladatelem Písma od autority lidské emancipovaným, rozhodčím o víře a mravech. Autority vůbec protestantismus nezavrhl — je zde přece Písmo — ale vzdal se autority lidské, vzdal se úsudku cizího, myšlením více zaručeného proti svému úsudku jedinečnému: individualismus proti autoritě, proti kollektivismu intellektualnímu. Padlo proto ústní podání, padla hierarchie, kněžstvo s úřadem učitelským. Individualismus, sahající až do výkladu Písma, jež jest autoritou.

Že Písmo jako mrtvá litera neudrží příboje individualistických názorův a výkladů — dalo se očekávat. Jako skoro z každé litery, tak i z Písma

(jež je mnohdy nejasné — ne bez příčiny) možno vyčíst protilehlé názory: mrtvá litera má vlastnost vosku. To je ostatně vysvětlitelno z přirozené nedokonalosti slova a nepřesnosti vyjádření se resultující z nedokonalosti slova. Následující rozvoj věcí ukázal nedostatečnost a slabost Písma jako autority. Princip subjektivního individualismu na poli náboženském otevřel bránu negaci nadpřirozeného: náboženství změněno ve vědu, filosofii. Tu jsme u principu filosofického dnešní doby, chcete-li u principu „moderního“ protestantismu. Věda, pro kterou ostatně vždy má a měl individualismus význam, provedla princip subjektivního individualismu na všech polích zvláště extremně, což nejcitelněji jeví se a nejzhoubněji na poli filosofickém, v dílně světového názoru: anarchie intellektualní a mravní. Cennější než pravda je vlastní mínění. Nietzsche, se Stirnerem zástupce extremního individualismu, mluví v ten smysl asi: Pro obsah svých mínění nedal bych se spálit; ale dal bych se spálit pro právo na své přesvědčení. Kulminační bod individualismu. Protestantismus popřením autority zevní obrátil se proti katolicismu. Katolicismus dle náhledu mnohých je prý charakterisován právě slepou věrou v autoritu: katolicismus prý byl a je poručníkováním národů. Duch lidský však nesnese potlačování práv individua a hypertrofické vzrůstání autority; duch lidský se vzepřel.

Jsme u katolicismu, principu katolického. Přívrženci principu individualistního viní katolicismus z poručníkování. Jako při všem, co dostane se svobodnému člověku do rukou, jenž může svobody zneužit, nutno rozeznávat ideu o sobě a realisování ideje. Ideje nelze soudit a odsuzovat podle realisování, jež bývá obyčejně karikováním ideje. Platí také o nejsvětějších ideách — ano o těch zvlášť, poněvadž jsou vyšší. Ideje nutno posuzovat bez ohledu na realisaci, samy o sobě. Idea platí sama sebou, stojí a padá sama sebou. Tak mluví-li se o katolicismu, nutno lišit katolicismus, ideu katolickou pojmově, abstraktně — od realisace ideje, applikace lidmi svobodnými, jichž vůle je nakloněna k zlému.

Mluví-li se tedy o poručníkování národů katolicismem, třeba zodpovědět otázku: Jest ona slepá víra v autoritu, ono poručníkování integralnou částí katolicismu, ideje katolické? Plyne poručníkování národů katolicismem nutně z pojmu katolicismu, z čisté ideje katolické? Odpověď buď „ano“ nebo „ne“. V prvém případě požadujeme důkaz. Dokáže-li se, že nutně z pojmu katolicismu, z ideje katolické plyne slepá víra v autoritu — pak je katolicismus popřením práv individua, popření rozumu — je jednostranný; pryč s ním neb aspoň doplnit, korrigovat ho principem opačným, aby v rovnováhu přišla autorita a práva individua. Ovšem pravíme důkaz. Nám je naopak katolicismus synthesí kollektivní autority a subjektivního individualismu; katolické stanovisko, plynoucí z pojmu katolicismu, z čisté ideje katolické je: in necessariis unitas, in dubiis libertas. Prosím, to platí o věcech na poli náboženském; ve vědě není pak badatel ani o píď více vázán dogmatem než mimo církev stojící badatel autoritou pravdy, protestant věřící — autoritou Písma. V katolicismu není nadužívání nebo zneužívaní rozumu a pravdy (že by každý mohl myslit, co by chtěl, bez zřetele na pravdu), nýbrž konsequentně správné myšlení; dogma je pravdou, pravda autoritou, jež táhne za sebou u rozumného člověka souhlas. Heslo svatého

Augustina: in necessariis unitas, in dubriis libertas je potvrzeno nesčetnými dogmaty církevními. Kdo soudí jinak o katolicismu, o ideji katolické, nezná asi dobře katolicismus pojmově, nebo nečiní aspoň nutného rozlišení ideje katolické od realisace její. Poukáže-li se pak na onu realisaci ideje katolické v minulosti a snad též v přítomnosti jako na nedokonalou, pochybenou, budiž! Avšak tu se musí bod za bodem, fakt za faktem probrat, osvětlit; tu nepostačí, kde se jedná o rozsudek, tu nepostačí genericky odsoudit. A dejme tomu, že najdou se případy, kdy repraesentanti církve v tom neb onom případě požadovali neprávem slepou víru v autoritu; ptám se: Proč neodsoudí se jejich jednání jako nesprávné, proč neodsoudí se karikování vznešených idejí — ale jen karikování? Proč však trpět slabostí a snad špatností lidí — vznešenost idejí? Karikování idejí lidmi nemůže rozhodovat o vnitřní hodnotě a ceně idejí, poněvadž s vnitřní podstatou idejí není ve spojení: karikování neplyne z idejí, nýbrž je svosvobodným — snad i nevědomým — činem lidské vůle. Historické bádání bylo by v neprospěch repraesentantův idey katolické — nikdy však rozumně nemožno otázku historickou zaměnit otázkou filosofickou — totiž otázkou o vnitřní hodnotě ideje. Každá idea — i katolická — sama sebou stojí a padá bez ohledu na realisaci. Otázka: Buď katolicismus, buď protestantismus, nebo jasněji řečeno, princip katolický nebo princip protestantský, synthesa autority a individualismu neb čirý individualismus — jest otázka čistě filosofická. Katolicismus je synthesí autority a individualního poznání, protestantismus (v „moderním“ rouše jako pokus o protikatolický názor na svět) je extremním akcentováním individualismu, tedy jedné stránky katolicismu. Katolicismus obsahuje dobré stránky principu novodobého názoru na svět, překonává však zároveň i extremní jednostrannost jeho rozšířením základu svého principem opačným: autoritou. Základy světového názoru, jak jej buduje katolicismus, jsou širší než základy protikatolického stanoviska novodobého. Nedá se snad soudit, že čím širší základy, tím pevnější, a čím pevnější základy, tím pevnější stavba názoru? Uváží-li se pojem pravdy, vezme-li se v rozpočet přirozená podstata lidského poznání — ano! Banalní je již věta o všeobecnosti, universalnosti pravdy — o omezenosti a jednostrannosti poznání lidského; proto však ona věta nepřestává být pravdiva. O její pravdivosti přesvědčuje se duch lidský, jak roste kruh jeho poznatků.

Ne najednou poznává duch lidský pravdu, ne jednotně, celou, obsahem a rozsahem, do šířky a do hloubky — nýbrž vždy časem, vývojem, po jedné stránce. I když zaujme člověk stanovisko nejširší, vždy je obava, že upadne v jednostrannost, že nenajde adaequatního výrazu pravdy. Poznání lidské je moře bouřící mezi břehy extremy, jednostrannými stanovisky. Blud je vždy jednostranný; nicméně má jednostrannosti svou pro lidskou jednostrannost význam, že nutí člověka nezapomínat na různá stanoviska, z nichž možno se pravdě přiblížit. Jednostrannost však nemůže být principem, vědomě přijatým základem. Vědouce, že jednostrannost je blud, chtějíce najít pravdu, přiblížit se pravdě co nejvíce, neučiníme základem vědomě blud. Vědomé stanovisko musíme formulovat široce; jak již bylo řečeno, přirozeností lidskou hnáni jsouce snadno octneme se v jednostrannosti, i když vyšli jsme ze stanoviska široce založeného.

Synthesa zevní autority a subjektivního individualismu vyhovuje však lépe přirozenosti lidské než čirý individualismus. Předně je jisto, že vědění naše je více věrou než osobním vniknutím v pravdu; a poněvadž víře antithesí je autorita, jsou i ti odvislí od autorit, kteří se autority nejvíce zříkají. Nutnost autority vůbec — poněvadž víry — je odůvodněna přirozeností lidského poznání, jež je mdlé a omezené. Platí v záležitostech vědy, empirii nevyjímaje. Že nutnost víry a autority ve věcech náboženství a filosofie je tím větší, čím vzdálenější, vyšší, vznešenější jsou pravdy jejich, kdož by pochyboval. Že otázkami náboženství a filosofie člověk zabývat se musí, ukazuje historie a zkušenost: tyto otázky právě mají význam pro život, jenž se žije a nikoli jen sní. Aby se poznatky náboženské a filosofické metafysiky osvědčily v životě, nemohou býti jen poetickými obrazy, jen symboly pravdy absolutní, idealní. Poesie jako fantasie nezajistí pevný střed jednotlivci, zvláště ne v životě zmítaném vášněmi, v životě bolestném. Ač ony poznatky nejsou adaequantním výrazem pravdy, přece musí býti povzneseny nad vzdušné vidiny okamžiku: objekt snahy metafysické, náboženské a filosofické, musí být pevný, realný; jednotlivec musí být přesvědčen o realnosti, o povýšenosti nad skepsi předmětu snah metafysických. Tu opět vyniká vhodnost, přiměřenost kollektivní autority jako sprostředkovatele mezi člověkem a Bohem. Nemluvě ani o zkušenosti, že poznání jednotlivcovo v okamžiku kritickém je ovládáno a porušeno živly citovými a volnými, upozorňuji na fakt, že jednotlivec vždy spíše se mýlí, že snadněji se může mýlit než jistý počet intellektů. Platí i o vědě, že čítají se hlasy pro a proti mínění. Důvod toho v momentu, že jednotlivec nezná tolik stanovisek jako větší počet intellektů. Odtud převaha autority kollektivní nad autoritou individua. Odtud význam církevní autority sprostředkující mezi člověkem a Bohem. *r.*

Empirie a spekulace. Dnes duchové pomalu začínají uznávat nedostatečnost positivismu; neschopnost plochého positivismu jako směru filosofického pro jeho jednostrannost. Dnes přijímá se p o s t u l a t k o n s t a t o v á n í f a k t od positivismu s velikým humbugem jako vlastní vymoženost vyhlašovaný, ač dávno před positivismem fakta se konstatovávala. I dnes se fakta konstatují, s tím však rozdílem od positivismu, že konstatují se, pokud dovoluje a nepřekáží jednostrannost lidská, fakta všechna, fakta také, kterých positivismus si nevšímal, ač jsou a byla jistější než fakta vcházející branou smyslů: fakta, jevy duševní. Positivismus znal a přijímal, co dalo se měřit, vážit, dělit, vše hmotné — ovšem jenom v theorii, kdežto v praxi vnucovaly se mu jevy nehmotné; tedy rozpor mezi theorií a praxí, mezi theorií a zkušeností. Mezi z k u š e n o s t í — a přece jen experimenty uznával. Tato nedůslednost, neurčitost, rozpoltěnost tkví v jednostranném stanovisku noetickém, jež si učinil positivismus podkladem, basí: stanovisko výlučného empirismu. Jako však jisto jest, že duch lidský je jednostranný, tak nutně jisto je, že čím širší stanovisko principielní, tím spíše přiblíží se a jistěji ku pravdě. A širší je jistě stanovisko filosofické, kde základem noetickým je empirie *i* spekulace naproti noetickému empirismu jako základu filosofického positivismu. Nutné spojení v noetice empirie i spekulace dokazuje nemožnost shostit se jevů možných a vysvětlitelných jen na noetickém

základě empirickém *i* spekulativním. Nechci zde poukazovat na obvykle nadhazovací jevy positivismem přijímané a přece na základě čisté empirie nevysvětlitelné jako jsou pojmy všeobecné, pojem zákona přírodního, princip identity, exclusi tertii atd. Ač ovšem nechci zde a nemohu ani na omezeném místě vyčerpat celé thema navržené — omezím se na vytknutí jedné věci, jednoho fakta, jehož nepopřel ani positivismus (ovšem ani nevysvětlil), a na něž jsem byl upozorněn ideologickým důkazem jsoucnosti Boží podaným od německého dogmatika a apologety Schella.

Faktum je: Svět vnější, hmotný, vše co je mimo naše já, není objektivně takové, jak se obráží v naši duši. Jinými slovy: Svět vnější není takový — jaký je svět našich pocitů, našeho vnímání, našich představ. Tak mluví svorně naše věda. Vysvětlení: Svět vnější, svět promyšlený a kriticky osvětlený, jak nás nutí naše myšlení jej přijmout je pohyb: atomů, molekul, hmoty, těles, vzduchu a etheru; pohyb a vlnění, Mimo naše pocity — mimo naši duši není světla, není barev, není krásy, není tvarů, není forem, není zvukův a tonů; svět vnější není světlý, není studený, není teplý, ani drsný, ani hladký. Jen pohyb a vlnění hmoty.

A svět našich pocitů, našich představ? Svět hmotný promítnutý naším duševním prostředím, naší duší? Svět krásný, plný světla, barev, tonů, zvuků, forem, tvarů. Jinými slovy: Svět vnější — pohyb a zas pohyb, a promítnut jsa duší — je úplně změněn. Smyslové kvality světla a zvuků, kvality sprostředkované zrakem, sluchem, chutí, čichem, hmatem jsou jen v nás; jsou proto méně skutečné než pohyb mimo nás? O skutečnosti těchto jevů psychických nelze pochybovat; skutečnost jejich je dokázána a zajištěna celým pokolením lidským. A vysvětlení? Je nemožné, je-li duše jen tabula rasa, do níž se vrývají rysy skutečnosti jako do vosku. Kdyby naše duše byla jen positivní, jen přijímala nečinně obrysy skutečnosti zevní, vrýval by se do duše svět zevní jako pohyb. Svět našich představ a svět zevní dostaly by mezi sebe znaménko rovnosti =. Rozdílnost obou světů, změna světa vnějšího promítnutého duší dá se vysvětlit jen činností duše; duše při vnímání je též aktivní, a poněvadž aktivní — proto tvůrčí. Píši: duše je „též“ aktivní, poněvadž je také passivní; passivní je duše v tom smyslu, že je odkázána na podněty, popudy. Aby byla duše aktivní, tvůrčí, potřebuje něčeho, podnětů, popudů; není samopříčinná jako duch Boží. Ale přijavši podnět, popud, je duše lidská činná, tvůrčí. Světlo, krása, zvuky, tony svou jakostí jsou výsledkem duševní činnosti, jsou „tvory“, dílem duše. Duše nekopiruje jenom zevnější svět, nýbrž dostavši podnět, popud pohybem světa vnějšího tvoří originalně, samostatně svět barev, světla, zvuků, tonů, chutí, vůní. Všechny tyto zjevy psychické, které nejsou mimo nás, kterým mimo nás odpovídá podnět, pohyb hmotný — všechny tyto jevy jsou majetkem, vlastnictvím duše. Tvůrčí činnost duše: proměňování vnějšího dění, mechanických a chemických pohybů, popudů v obrazy vniterné jakosti; posvěcení a proměnění přírody pro ducha, aby se stala obsahem ducha.

Nehledě k tomu, že v tomto bodu právě analogií vedenou mezi duchem lidským a duchem Božím snáze si vysvětlíme pojem stvoření z ničeho (má duch nekonečný větší jasnost myšlenky, jež formuluje obsah všeho jako

důvod v řádu idealním, a větší sílu vůle, jež realisuje idealně utvářený obsah věcí, je příčinou v řádu realním, fysickém, zkrátka že má větší s í l u m y š l e n k y) — je právě tvůrčí činnost duše uznáním možnosti a skutečnosti spekulace. A poněvadž pak k tvůrčí činnosti duše je potřeba podnětův a popudů (je přece duch lidský pro spojení s hmotou, která mu poskytuje obsah), rozšíří se naše stanovisko noetické na základy empirie *a* spekulace zároveň. Spekulace bez empirie vede k německému idealismu ve filosofii: duch lidský není samopříčinný, potřebuje popudu. Empirie bez spekulace — positivismu, nevyčerpává všechnu zkušenost, opomíjí fakta nad pochybnost povýšená. Spekulace a empirie odpovídá skutečné zkušenosti, vysvětluje přírodu a ducha, kteryž vycházeje od přírody, samostatně a originelně staví, utváří.

Obět rozumu a obět vůle. Dnešní agnosticismus, jenž stává se modní filosofií, modním náboženstvím, vysvětluji si jednak skutečností a zkušeností ducha lidského, jednak dobami nedávno minulými, filosofií let právě minulých: materialismem a positivismem. Duch lidský potřebuje a cítí skutečnost čehosi, co nazývá se širokým názvem „idealismus“, kde rozumí se idealismem vše, co spadá v náboženství a filosofii, co dodává poznatkům empirickým zaokrouhlenosti, cementu, že stávají se nerozbornými, co mravnímu vědomí, životu, jak se žije, dodává jádra, opory, b o d A r c h i m e d ů v. Široký pojem idealismu súžuje se v ostrý pojem Nekonečného, Boha, všeho nadpřirozeného. Člověk cítí a přesvědčuje se o nemožnosti rozumného života, o nemožnosti „smyslu života“ (jak praví Tolstoj) bez vyššího posvěcení, kteréhož dostává se člověku onou snahou všeobecně a široce idealismem zvanou, problemy náboženstvo-filosofickými. Povznést se k těm problemům náboženstvo-filosofickým, povznést se k tomu, čemu říkáme nadpřirozené — není práce snadná; pochody ducha tím směrem jsou nejbolestnější, nejobtížnější. K tomu je třeba síly, odvahy, chuti, svižnosti duševní, vzletu a důslednosti myšlenky. A o vše o to připraven je a byl větší nebo menší měrou duch lidský hrubým materialismem a slepým positivismem; pravím hrubým materialismem, poněvadž hmotným; pravím slepým positivismem, poněvadž jednostranně konstatoval fakta. Materialismus stáhl ducha lidského a připoutal příliš ke hmotě, zmaterialisoval jevy duševní vysvětlováním ducha z hmoty. Positivismus pak vida nezdar materialismu a zapomněv, že negace není vysvětlením, domníval se, že rozřešil záhadu hmoty a ducha, smyslového a nadsmyslového povrchním popřením celé řady jevů psychických. Rány zasazené duchu lidskému materialismem a positivismem právě v jádru života jeho, v nejpodstatnějším bodě — nejsou dnes zaceleny ještě: odtud onen rozpor v duchu mezi smyslovým a nadsmyslovým, mezi poznáním a citem, rozpor, jenž bude se jevit a jeví se ve filosofii a životem: filosofie agnostická praví, nelze poznat Neznámé, nadpřirozené — život a cit volají po něm. Agnosticismus je dědictvím dob minulých. Po mém soudu je agnosticismus — jako směr náboženstvo-filosofický — je velmi povrchní, pohodlný: netřeba se příliš namáhat. Poloviční, kompromisní, chcete-li liberalní. Agnostik cítí jakési Neznámé, Absolutní, Nekonečné, Tajemné (to vše psává se velkým začátečním písmenem). Není však odvahy, síly, chuti, vzletu, aby se povznesl k němu:

„Božské je nepoznatelné“. Je tu tolik náboženství, tolik soustav filosofických jež všechny chtějí vyhověti životní potřebě ducha lidského, že je třeba pružnosti duševní zvláštní, práce, píle, vážnosti a opravdovosti a zvláště důslednosti myšlenkové, aby člověk rozeznal, v čem to neb ono náboženství, ta a neb ona soustava filosofická přiblížila se onomu Božskému. Toho všeho agnostik nemá; pohodlně uzná jakési Neznámé, Neurčité, Tajemné, Božské — spokojí se jenom neurčitým citem, jenž hraničí se sentimentalitou. Rozpor poznání a citu, filosofie a života.

Není právě ona dotěrnost a neustálost, s jakou pronásledují člověka otázky náboženstvo-filosofické, poukazem na nutnost zjevení, poučení s hůry?

Na jedné straně stále se ozývá snaha po nadpřirozeném, nedá se oddisputovat; na druhé straně nepostačí pro život jen cit, sentimentalita: má-li mít pravda náboženstvo-filosofická význam v životě, jak se žije, bolestném a vášnivém, musí být ona pravda určitá, nad skepsi povýšená. Je však proti sžíravé skepsi a prudké negaci chráněna „illuse, fantom, fantasie, symbol, poetický obraz?“ Jak jinak možno se však zmocnit oněch pravd? Je-li Bůh láska — a to tvrdí agnostikové i o svém Neznámém — nemůže nechat lidstvo v nejistotě v pravdách pro život tak potřebných.

Agnosticismus nedostačí duchům hlubokým, přesným v myšlení, poněvadž je kompromisní, poloviçatý. Agnosticismus bývá často náboženstvím básníků: chápu jich zálibu uměleckou pro agnosticismus — má v sobě agnosticismus svým rozporem cosi tragického, bolestného — nechápu však, že by postačil pro život.

Avšak tu právě, přijde-li řeč na víru, mluvívá se často o oběti rozumu = sacrificium intellectus, kterou přináší rozum, přijímaje víru autoritativně, zevně podávanou.

Obět rozumu = sacrificium intellectu může znamenat obět, kterou přináší rozum, než dojde k poznání nutnosti víry a přijatelnosti víry: tedy práce, kterou rozum vynaloží, než se povznese k nadpřirozenému. Takto vymezenou obět rozumu přináší katolík než dospěje k pojmu nadpřirozeného, jak jej vymezuje církev katolická: práci a zas práci — namáhavou. Této oběti v pravdě očišťující a povznášející není schopen agnostik, jenž je pohodlný, plochý.

Obět rozumu = sacrificium intellectus může však značit ještě — jak jsme se dotkli shora — potlačení individuality, potlačení rozumu, poručníkování rozumu zevní autoritou, věrou. Taková obět rozumu připisuje se nám: že prý obětujeme rozum, vzdáváme se rozumného myšlení. Takto vymezenou obět rozumu nepřináší katolík, nýbrž agnostik. Rozum lidský pílí za pravdou, duch lidský touží po jasnosti, srozumitelnosti a agnostik je pohodlný, mdlý, lenivý: duch zakrňuje. Jinak ovšem katolík, jenž pracuje horečně.

Akt víry kdesi byl přirovnán k oběti Abrahamově, jenž hodlal obětovati Isaka. Isaka dostal zpět a k tomu hojné požehnání. Tak člověk, jenž přináší vírou Bohu obět práce rozumové, nabývá jasnějšího poznání: duch lidský je povznášen.

Víra naše, přijmutí víry katolické není tedy obětí rozumu ve smyslu vzdání se rozumu.

Přijmutí víry katolické však vyžaduje obět vůle = sacrificium voluntatis: je známo, že pravdy nábožensko-filosofické nejsou tak makavé, že by jednou dokázány jsouce, musily být přijaty jako pravdy mathematické, geometrické. A kromě toho pravdy nábožensko-filosofické mají význam rozhodující o životě, mravnosti. Tu je jisto, že vůle lidská, k zlému jsouc nakloněna, nedá tak snadno a jistě svůj souhlas jako musí na př. přijmout, že $2 \times 2 = 4$. Obět vůle je nutna: v tom právě spočívá mravní význam bádání nábožensko-filosofického; stává se mravním činem.

Tedy: obět rozumové práce = sacrificium intellectus, obět vůle = sacrificium voluntatis přináší věřící katolík.

Sacrificium intellectus = obětování rozumu, snahy po jasnosti srozumitelnosti — přináší agnostik. *r.*

Bez Boha. Dne 19. srpna 1894 napsal Jules Simon ve Figaru: „Se škodou pro sebe po více let pracuje národ náš na vyhnání Boha ze všeho vyučování. Vždy to špatně dopadlo s učitelem, našel-li se u některého jeho žáka katechismus. Celé vozy přijížděly ku školám, aby odtud odvezly kříže, jež staly se v nynější škole nepotřebným nábytkem. Totéž opakovalo se ve všech soudních budovách a nemocnicích. Co na Boha upomínalo, bylo odstraněno. Městští radní dobrovolně se nabízeli k revisi školních knihoven, aby mohly se odstraniti knihy, v nichž stojí slovo „Bůh“. Jestliže někdo ve sněmovně navrhoval, aby v čelo osnovy učebné pro obecné školy dala se láska k Bohu a k vlasti, křičelo se: jakého Boha míníte? To mělo znamenat: není Boha neb alespoň, není Boha, o němž bychom dětem měli vypravovati.

Já si přeji, aby kněz měl místo své vedle učitele a matky. Žádám důrazně, aby idea Boha měla opět své občanské právo, aby každý opět Boha dle víry svých otců vzýval. Největší díl oněch nešťastníků, jež v poslední době padli do rukou spravedlnosti, jsou mladíci, kteří byli vychováváni, v nichž však obraz Boží byl úplně zakryt. Výsledek je strašný, kéž by jen byl náležitě pochopen. Tištěné zákony, sebe přísnější, nejsou než metly, působí jen repressivně, Jaké je vychování, takový je člověk; jaký je jednotlivec, takový je národ“.

Časopis Folchetto, směru voltairianského, napsal 10. srpna 1894: „Kdo se přiznává k zhoubným zásadám anarchismu, ztratil úplně všechen náboženský cit. Kdyby byl Caserio věřil v Boha, nebyl by zabil Carnota; a kdyby v Ravacholovi nejmenší idea žila, že za hrobem něco je, nebyl by tak daleko dospěl, že hroby znesvěcoval. Jak byl Caserio anarchistou a vrahem, tak byl bez víry a bez Boha“.

Jak vidno, děsí se páni duchů, které sami přivolali. Se vší slávou rozhlašovali po světě a upevňovali liberalismus, volnost myšlení, ale ovoce jeho nechtějí požívati, odvrací se od něho, stydí se za ně.

Babylon nad Sprévou, jak Němci z Říše rádi svůj Berlín nazývají, stane se brzy opravdu Babylonem svým — pohanstvím. Slyšme několik dat z úst protestantského kazatele Laube-ho. V r. 1894. pokřtěno bylo v Berlíně celkem 36.675 protestantských dětí, o 1500 méně než r. 1893., ač počet obyvatelstva značně vzrostl. Z těch bylo 3720 (více než desetina) nemanželských, 6659 dětí pokřtěno teprv po 1 roce stáří a 153 z nich

bylo pokřtěno teprv po 14 letech! Ještě smutněji vypadá statistika zemřelých. Ze zemřelých dětí bylo nekřtěných pochováno ve stáří až do 1 roku 3639, starších než 1 rok 378, dohromady 4017 dětí zemřelých bez křtu svatého — pohanů. Děti bez křtu zemřelé činí 11% dětí pokřtěných. *k.*

Smutné číslice. Ve Francii vzrůstá počet zločinů u mládeže měrou opravdu povážlivou. Statistika úřední uvádí počet dětí méně než 16letých soudem hrdelním odsouzených: v r. 1826. 2753, r. 1850 4731, r. 1870—80. 6487, r. 1892. 7148. V Anglii, kdež jest přece větší bohatství a svoboda, bylo r. 1868. odsouzeno 10.000, r. 1888. ale již jen 4000 mladistvých zločinců. Úkaz tento jest tím podivnějším považíme-li, že ve Francii jde množení se mladistvých zločinců v poměru se stálým ubýváním dětí, kdežto v Anglii zmenšení se zločinů dětí odpovídá vzrůst počtu dětí. Ve Francii počítá se totiž 270, kdežto v Německu 353 a v Anglii 363 dětí na 1000 obyvatelů. Ze statistických srovnání mezi r. 1886. a 1891. jde na jevo, že počet dětí ve Francii zmenšil se za tu dobu o 225.000 dětí, kdežto v téže době v Anglii počet ustavičně roste, ježto ročně počet narozených převyšuje o 400.000 počet zemřelých. Co jest příčinou smutných těchto číslic? Nedostatek náboženství, mravnosti, nedostatek péče nad dětmi, beznáboženské školy, popírání autority hlavně církevní atd. *k.*

Prostý pohřeb. Vzorný kněz a vším lidem vřele milovaný arcibiskup-kardinal v Bourges, Boyer napsal ve své závěti tato pozoruhodná přání vzhledem k svému pohřbu: „Žádám si, aby tělo mé pohřbeno bylo se všemi obřady, jež předpisuje svatá naše církev katolická, zakazuji ale vše, co by jen zdaleka připomínalo nějaké ‚pompes funèbres'. Rakev žádám zcela chudou, aby upomínala na chudobu kolébky, z níž jsem vyšel. Rovněž prosím, aby naše armáda, již tak jsem miloval, místo poct vojenských vzpomněla na mne zbožnými modlitbami". *k.*

Sekta „**štundistů**" v Rusku je od vlády přísně pronásledována, poněvadž zvláště mezi obecným lidem v jižním Rusku nabývá vždy více přízně. Utiskovaným svým spoluvěrcům chtějí přispěti baptisté v Německu. Ve svém semináři v Hamburgu založili zvláštní oddělení ku přípravě kazatelů pro jižní Rusko. Běh trvá 5 roků. Baptisté myslí, že mnohý chovanec nastoupne ve šlépěje Pavlova, jenž v 80 rocích mnoho štundisty rozšířil v Rusku.

Proti **pruské nadvládě** vždy mocněji v Německu ozývají se hlasy. Letos vyšla kniha Jiřího Görne: Die preussisch-deutsche Frage, Halle, Kutschbach, v níž mínění protipruskému dán jest zcela zřejmý výraz. Vedle knih o sobě vydaných velmi účinně v tom směru pracuje provincialní žurnalistika. Jmenujeme tu některé časopisy: měsíčník „Deutsche Rechtspartei" (Melsungen), týdenníky: „Altbraunschweiger Volkszeitung" (Brannschweig), „Hessische Blätter" a „Hessisches Volksblatt" (Melsungen), „Mecklenburger Blätter" (Ludwigslust), „Niedersächsiche Zeitung ung Wahlblatt" (Hannover), „Unter d. Kreuz. Kirchl. Volksblatt aus Niedersachsen" (Celle), denníky: „Deutsche Volkszeitung" (Hannover) a „Landzeitung für das Fürstenthum Reusz ä. L." (Greiz).

Čtyři největší z naší české moderny jsou dle krátké charakteristiky Adolfa Donatha v měsíčníku Gesellschaft (11.) Oskar Březina, pak hned

Stanislav Neumann, potom Bohuslav Knösl a pak Jiří Karásek. „Březina ist der Zukunftspoet der Czechen“. Umění Neumannovo ještě plně nevyzrálo. Jiří Karásek je „Nachempfinder“ po Verlaineovi a Dehmelovi. Knösl je analytik duší, nejčistší dekadent. Na všech čtyřech vidět vliv raffinované poesie Przybyszewského. *p.*

Rodina Nietzscheova. O matce Nietzscheově, známého filosofa a tvůrce theorie o „nadčlověku“ podává Schenkel, vydavatel slezské „Gazety kościelnej i szkolnej“ zajímavé zprávy: „Matka Nietzscheova jest něžná, šlechetná paní, hluboké zbožnosti a opravdu křesťanského způsobu života, jež v náboženství hledajíc útěchu, s pokornou odevzdaností do vůle Boží snáší zármutek, jaký jí působí nešťastný, zbloudilý syn. Co se ostatní rodiny týče, jest a byla celá skrz na skrz proniknuta duchem křesťanským, a žádnému z nich nemůže se přičítati vliv na vytváření se povahy a ideí Nietzscheových“. Dodati k tomu sluší, že tento filosof fin de siècle jest vlastně původu polského. Rod, jehož polské jméno „Niski“ zgermanisováno na Nietzsche, rozšířen jest v pruském Slezsku. *k.*

Snobismus — variétismus. Dědic směru „fin de siècle“, dle přednášky Jules-Lemaîtrea v listopadovém sezení akademie francouzské, jest „snobismus“. Slovo původem anglické od „snob“ — hejsek, odvozené. Tedy starý známý. Po česku by se řeklo „floutkovství“, jen že „snobismus“ má význam méně ostrý a opovržlivý. Dle Lemaîtrea „snobismus“ je „l'alliance d'une docilité presque touchante et de la plus risible vanité“. Tedy je to „sloučení učelivosti až dojímavé s nekonečně směšnou ješitností — vypínavostí“. Jádro moderny! A nejen moderny! Lemaître ze základního charakterního rysu snobismu odvozuje původ všech nových literarních směrů. Hlouček mladých lidí určitého věku osvojí si nějakou literarní zásadu, která přichází do mody a počnou ji ve své ješitnosti, aby vynikli, slovem i písmem zastávati co nejhoroucněji, hnáti ji do krajností. Přehánějí novotu, proto že je novotou, bez hlubšího přesvědčení.

Horší než tento literarní snobismus je snobismus mravní, jak nazval jistý úkaz ze společnosti pařížské Maurice Talmeyr (v „Revue hebdomadaire“). Je to záliba v obscenním, více z mody než ze zkaženosti. Chodí se do chantantu, poslouchají se tam nejhanebnější písně bez uzardění — že je to tak modou. O tomže zjevu mravní laxnosti ne-li spíše lascivnosti rozhovořil se v něm. měsíčníku „mladých“ Gesellschaft (čís. 10.) nechvalně známý Oskar Panizza („Der Klassicismus und das Eindringen des Variété“). Směr tento dle Panizzy nejlépe vyjadřuje slovo a pojem „Variété“ — v rozšířeném ovšem poněkud smyslu. Tedy „variétismus“ mohlo by se říci. Panizza sám doznává hlavní známku tohoto směru „variété“: naivní nestoudnost v lehké formě umělecké. Naivnost, hloupá nevinnost je etikettou, nestoudnost, šlapání všech mravních zásad obsahem této šumivé láhve. Směr, jenž nejsnadněji uspí svědomí „šosáka“, držícího se ještě tradic víry a mravů: „není to nic zlého, to se tak nemyslí“ a zatím co se tak ukazuje na nevinnou etikettu, nemravný obsah vymývá a vyplachuje z duše rum shroucených, starých mravních zásad. „Variété“ jako směr přišlo prý z Ameriky, jest to směs americko-anglického s francouzským a německým. Na jevišti: „das Hinauskokettieren mit dem Publikum“, — Barrison sisters

— niggerdance; v malířství: naivní smyslností křičící obrazy Stuckovy; v literatuře: ne ani chorobní, misantropičtí, přenervělí dekadenti — s těmi „Variété“ se nekryje: to je naopak kypící silou, toužící po požitku, výbojné. V historii umění „Variété“ jednou už tu bylo: bylo to rokoko hýřící lehkostí, veselou zbujnělostí, vnesší zvláště na vrcholku svém v tak zv. jesuitském slohu i do chrámů rozbujnělý kankan postav a tvarů. *p.*

Německé časopisectvo politické (a literarní) rozšířeno je velmi značně. Uvedeme zde časopisy, jež mají přes 25.000 odběratelů: Berliner Lokalanzeiger, bez určitého směru 180.000, Belletristische illustrierte Unterhaltungsbeilage 100.000, Breslauer Generalanzeiger, bez určitého směru 88.000, Generalanzeiger f. Hamburg und Altona, beze směru 88.000, Berliner Abendpost, beze směru 80.000, Generalanzeiger, Frankfurt, beze směru 80.000, Katholisches Sonntagsblatt, Stuttgart 64.000, Deutsche Warte, beze směru 58.000, Leo, Paderborn, katolický 52.000, Vorwärts, socialistický 50.000, Hannoverscher Anzeiger, beze směru 50.000, Neueste Nachrichten, Drážďany, beze směru 44.000, Evangelisches Sonntagsblatt aus Bayern 40.000, Berliner illustrierte Zeitung 40.000, Deutsche Tageszeitung, Berlín, konservat. 40.000, Leipziger Stadt- und Dorfanzeiger, úřední 40.874, Allgemeiner Sonntagsanzeiger, Heilbronn 38.000, Leipziger neueste Nachrichten 36.500, Generalanzeiger für Leipzig, beze směru 35.000, Generalanzeiger für Düsseldorf, beze směru 34.000, Neues Tagblatt, Stuttgart, nacionalní 34.000, Paulinusblatt, Trevír, středu katol. 33.374, Katholisches Sonntagsblatt, Vratislav, středu 32.500, Hamburger Fremdenblatt, svobodomyslný 30.000, Königsberger allgemeiner Zeitung 30.120, Würzburger Generalanzeiger, beze směru 28.500, Generalanz. für Halle, beze směru 28.000, Strassburger neueste Nachrichten, beze směru 27.737, Der Gesellige, Graudenz, liberalní 27.000, Danziger neueste Nachrichten, beze směru 26.500, Die christliche Familie, Essen, katol. 26.000, Hallescher Centralanzeiger, beze směru 25.680, Schwarzwälder Bote, Obendorf, liberalní 25.500.

Mnohé časopisy neudávají počet odběratelstva, a proto zde vynechány. Z udaných jedna věc je hned nápadna: časopisy bez určitého směru jsou nejvíce rozšířeny. Bez příčiny jistě to není, ale co tou příčinou? Zdá se nám, že jakási unavenost z politických poměrů. Běžná hesla se otřela, nových není, proto mysli nechtějí se dáti vyrušovati zbytečně, počíná přesycenost v národě. Každý chce zvěděti události bez rozčilujících poznámek a úvodních článků jednotlivých politických listů. *o.*

Státní censura uzákoněna v Německu říšským sněmem Augsburským 19. listopadu 1530. V době Lutherově totiž i tisku zmocnila se horečka hanobicí, ba v malířství neštítil se nejhrubších karrikatur ani Cranach, a sám Karel V. nebyl posměchu ušetřen. Po mnohém úsilí prorazil císař návrhem censury na jmenovaném sněmě, ale jen pokud šlo o věci hanlivé.

Měření času. Ke zprávě dřívější o měření času tlukotem tepny dodáváme, že v čísle 115. „Zeitu“ vystupuje Alfred rytíř Dutczyński a hájí pro sebe prioritu myšlenky o měření času tepnou. Vydaltě už r. 1894. v Lipsku knihu: „Die Beurteilung und Begriffsbildung der Zeitinterwalle nach dem Pulsschlage in Sprache, Vers und Musik“. Tu prý totéž a mnohem důkladněji, co v. Lieben, dokázal.

Přístup na Montblanc chtějí někteří slávychtiví inženýři umožniti zvláštním způsobem. Že elektřina při tom bude na prvém místě, rozumí se nyní samo sebou. Plán je tento: do středu hory asi 2400 metrů od svrchu má se prokopati vodorovně tunel a odtud kolmo na vrch provrtati otvor, kterým přístroje vytáhnou cestující nahoru. Největší obtíže působí vrch hory, kde ledovce stále se pošinující velmi stěžují položiti základy k nějaké stavbě.

Honoráře. Dle „Revue encyclopédique“ vypsal si Reichebourg ve 20 letech 1,500.000 franků. De Montépin dostává prý za řádek 7 franků. Petit journal platí za dovolení, aby mohl otisknouti roman některého „výtečníka“ 50.000 fr. Alphons Daudet veřejně přiznal, že si svými romany ročně vypíše 120.000 fr. (Journal de Goncourt 1889). Většinou však platí tyto summy cizina, neboť doma toto „zboží“ nedochází takového odbytu.

Knihtiskárně pro písmo slepců, zřízené 1895 v Lipsku a spravované manžely-slepci, daří se velice dobře, jak v práci tak také v odbytu.

Reklama. Jisté předměstské noviny v Berlíně uvolily se platiti odběratelům všechny daně jejich, budou-li kupovati dvacetkrát tolik zboží u obchodníků, v oněch novinách inserujících.

Katolictví a modernost. Poznámky našeho dopisovatele o shodě katolictví s moderností a naopak odmítají „Rozhledy“ (č. 7., *F. V. Krejčí*), kteréž i jinak důvody naše zneuznávají. upírajíce na př. jednomu literarnímu referentu i „minimalní pojem o umění“. Nechceme býti tak zlomyslnými a urážlivými, proto o těch věcech nepolemisujeme. Co do poměru katolictví a modernosti podotýkáme jen, že si p. Krejčí musí napřed opatřiti správnější (nepravím: příznivější) pojem o katolictví, chce-li o něm diskutovati, neboť jeho věta: „já myslil až dosud, že katolictví zná jen jeden zdroj pravdy, slovo Boží“ je správna jen v té části, o kterou v oné diskussi pranic nešlo, a pokládá-li jí pojem celého katolictví co do původu pravdy za vyčerpaný, tedy tvrdí prostě nesmysl. A dokonce již zaměňuje úlohy, když nás usiluje poučiti, co je pravé katolictví a co není; nepotřebujeť ovšem poučení takového ani on přijímati právě od nás, ale lepšího poučení rozhodně potřebuje, a to na celé čáře — nic platno!

Bibliografii českého dějepisu chystá z uložení Historického Spolku Dr. Č. Zíbrt v Praze (na Slupi 12.). I žádá všech spisovatelů, kteří nějakou práci toho druhu uveřejnili, by mu oznámili aspoň název její a kde vyšla.

Redakční fond náš, jakkoli skrovný, velice dobře posloužil minulého roku ku zpracování hojných zpráv a ke zdokonalení samostatných prací. Nechceme ani letos nikoho sbírkou obtěžovati, kdo by však nějakou částkou fondu tomu přispěti chtěl, budiž ubezpečen, že bude s díky přijata a vydatně zúročena. Účty skládají se dárcům koncem roku.

Ročník II. (XIV.) Číslo 3.

HLÍDKA.

O filosofii sv. Augustina.

Napsal *Dr. Josef Kachník.*

Aurelius Augustinus narodil se v Tagastě v Numidii r. 353., strávil mladý věk v radostech světských a záhy přidržel se sekty manichejské. V Římě a v Milaně vystoupil jako učitel řečnictví. Ponenáhlu uznamenal v nauce manichejské mnoho odporův a proto hledaje pravdu, zahloubal se do skeptických nauk akademiků, konečně když ho ani ty neuspokojovaly, oddal se studiu děl Platonových, čímž mysl jeho od světa smyslného k říši ideí povznesena byla. Více však nežli studiu spisů Platonových přičítati jest tento utěšený obrat v duševním vývoji Augustinově nadšeným řečem sv. Ambrosia v chrámě Milanském a obzvláště milosti Boží, již mu zbožná jeho matka sv. Monika na Bohu vyprosila. Po svém obrácení uchýlil se na statek Cassiciacum u Milana, přijal r. 387. sv. křest, r. 391. v Hippo v Africe svěcení na kněžství a stal se tamtéž koadjutorem stařičkého biskupa Valeria. Po jeho smrti učiněn tamtéž biskupem a vynikaje neobyčejnou svatostí života, jal se hájiti pravdu křesťanskou mnohými a hluboce promyšlenými spisy filosofickými a theologickými proti Manichejcům, Donatistům a Pelagianům. Zemřel r. 430.

Ze spisů jeho filosofických zasluhují zvláštní zmínky: spis proti akademikům (Contra Academicos), o blaženém životě (De vita beata), o řádě (De ordine), o užitečnosti víry (De utilitate credendi), o pravém náboženství (De vera religione), o Genesi dle litery (De Genesi ad lit.), samomluvy (Soliloquia), o nesmrtelnosti duše (De immortalitate animae), o grammatice (De grammatica), o učiteli (De magistro), základy dia-

lektiky (principia dialectices), o kolikosti duše (De quantitate animae), o svobodě vůle (De libero arbitrio), 22 knih o městě Božím (De civitate Dei), 15 knih o nejsv. Trojici (De Trinitate) a vyznání (Confessiones).

Filosofická nauka sv. Augustina jedná 1. o poznání lidském, 2. o Bohu, 3. o světě, 4. o duši lidské, 5. o zásadách mravoučných.

1. Nauka o poznání lidském.

Dva jsou zdroje poznání lidského: autorita a rozum. Prvému odpovídá víra, druhému vědění. Autoritou se nám pravda sděluje, kterou věrou pojímáme, rozum pak zmocňuje se pravdy pojaté, aby ji odůvodnil a tak vědecké poznání zprostředkoval. Autorita připravuje člověka na poznání rozumové, jímž pak člověk pravdu proniká. Rozum pojí se k autoritě, neboť uvažuje, komu jest věřiti, tak že se víra, jež z autority plyne, na pravdách již poznaných zakládá (De vera relig. c. 24.). Vše, co se má věděti a rozumově pojati, musí dříve věřeno býti a kdo toho dříve nepojal věrou, nemůže se ani vyšinouti (De magistro c. 11. a 13.) ku poznání obsahu víry.

Víra předchází vědění jako první stupeň v pochodu poznávacím, avšak víra má se ku vlastnímu vědění zdokonalovati. „Chceme to, co věříme, také věděti a tomu rozuměti“ (De lib. arb. II., 2.). Platí to i vzhledem ku pravdám zjeveným; proto jest víra člověku nevyhnutelně potřebna, jest nutným základem vědění a kdo praví, že bez víry vědění má, ten ho skutečně nemá (De utilit. cred. c. 1.). Již přirozený řád poznání toho vyžaduje, že člověk vše, čemu se učí, od autority přijímati musí, ana mu to sděluje a vysvětluje; i jest u pravd vyšších takové sdělování tím nutnější, poněvadž rozum mnohonásobně bludy a hříchem zatemněn jest (De utilit. cred. c. 16.). Proto se víra a pravá věda nikterak nevylučují, nýbrž obapolně vyžadují a doplňují (De lib. arb. I., 3.) Víra jest člověku lékem, aby, odřekna se smyslnosti, došel pravdy a tím blaženosti. Filosofie (pohanská) vidí sice pravdu, ale bez víry křesťanské, a proto vidí sice z dálky a oslněným okem cíl, za nímž píliti jest, aby se kdo moudrým a blaženým stal, ale cesty, která k němu vede, nevidí (De civit. Dei X., 29.). Tuto cestu ukázalo nám vtělené Slovo, Ježíš Kristus, v pokorné víře ve své zjevení. Právem jistě dí Platon, že rozumná duše jen tím v pravdě moudrou a blaženou se stává, má-li podíl na nejvyšší moudrosti Boží; avšak touto nejvyšší moudrostí Boží není — jak Bůh sám dosvědčuje — než Božské Slovo, Ježíš Kristus, skrze něhož moudrými a blaženými se stáváme. Věrou

na tomto světě dochází křesťan k dokonalému nazírání na Boha na onom světě, v čemž svou pravou, věčnou blaženost nachází. Všeliké poznání věcí pozemských jen potud má pravou cenu, pokud nás vede ku poznání věčného a božského a k tomu nám napomáhá.

Při poznání přirozeném jest rozeznávati dvojí předmět: smyslový a nadsmyslový, rozumový; prvý postřehujeme zkušeností, druhý rozumem. Každé poznání jest účinkem poznávajícího podmětu a poznaného předmětu; jest duchovým vnímáním věcí, při čemž duch myslící není zcela trpný, nýbrž samočinně utvařuje představu předmětu, ovšem jsa zároveň odvislý od poznatelného předmětu, jenž poznání předchází a byv smysly jako obraz postřehnut, podkladem jest, z něhož duše smyslové představy tvoří (De Trinit. IX., 12, XI., 2; XIV., 10.)

Jistotu poznání našeho dokazuje nám sebevědomí, neboť nikdo nemůže pochybovati, že myslí a že jest (De lib. arb. II. 3.). Tuto velikou důležitost sebevědomí pro jistotu poznání sv. Augustin první vytknul a teprve novější filosofie pochopila a ocenila tuto zásadní důležitost jeho, ovšem ji však ve smyslu subjektivistickém využitkovala (Descartes).

I hájí sv. Augustin jistotu sebevědomí na př. v soliloquích (II., 1.) předpokládaje sobě a řeše následující otázky: „Ty, jenž se poznati chceš, víš-li, že jsi? — To vím. — Odkud to víš? — Toho nevím. — Cítíš se jako něco jednoduchého či složitého? — Toho nevím. — Víš ale, že myslíš? — To vím. — Jest tedy jisto, že myslíš?“ Tyto a podobné otázky zodpověděv, ukazuje, že nás sebevědomí nepopíratelně o jistotě poznání poučuje. Jest totiž jisto, že člověk jest, neboť by ani oklamán býti nemohl, kdyby ho nebylo. Je-li však člověku jisto, že jest, pak jisto také jest, že žije, neboť kdyby nežil, nebylo by ani jisto, že jest. Konečně pak i člověku jisto býti musí, že se poznává, jinak by nemohl jist býti o svém bytí a o svém životě (De lib. arb. II., 3.) „Vědomí, že jsme a žijeme, jest naše nejvnitřnější vědění“ (De Trinit. XV., 12.). „Že žiji, mohu tedy říci, musím přirozeně nevyhnutelně věděti“ (De anim. et eius orig. IV., 10.). Pak dokázal sv. Augustin plytkost skepticismu, odvolávaje se k nevyvratelnému sebevědomí, jež nás přirozeně nutností neodolatelnou o našem bytí, životě a poznání poučuje. Smysly nás neklamou, ale omyl jest vždy v soudě, poněvadž ukvapeně soudíme, dříve než jsme poměr smyslů ku předmětu patřičně vyšetřili. „Oči neklamou, poněvadž duši jen zprávu podávají, jak byly rozechvěny. Jelikož to i u ostatních

všech smyslů se děje, nenahlížíme, co bychom od nich více požadovati měli“ (De vera relig. c. 33.).

Poznání rozumového nabýváme dvojím způsobem: buď že od smyslového povznášíme se ku vyšším příčinám, aneb že ve svém nitru pravdu rozumem v celé její čistotě poznati se snažíme. „Vše, co uvažujeme aneb myšlenkou pojímáme, pojímáme buď smyslem nebo rozumem“ (De immort. anim. c. 6.). Smysly pravé poznání jen prostředkují, ale nevytvořují. Jednotlivé smysly vnímají přiměřené předměty a vnitřní smysl (vědomí) spojuje to, co jednotlivými smysly postřehnuto bylo, v celek, pozoruje zároveň činnost tělesných smyslův. On jest ředitelem zevnějších smyslů, poznává, kdy jsou v úplné činnosti, a pobádá je, aby, co na postřeze schází, doplnily. Tento vnitřní smysl (vědomí) mají i zvířata a bývají jím puzena, aby po předmětě buď toužila, buď jemu odporovala. Dále však nesahá schopnost jejich. Člověk liší se od zvířete sebevědomým myšlením, rozumem. Jím poznává pravdu samu v sobě bez prostředkování smyslů zevnějších. Poznání toto jest dokonalejší, neboť smyslové poznání vychází od předmětů, jež jsou stálé změně podrobeny a pomijitelny, kdežto pravda za věčnou a neporušitelnou považovati se musí (Soliloq. II., 4. 15.). Předmětem tohoto rozumového poznání jest nepomíjitelné, kdežto to, co ze zevnější aneb vniterné zkušenosti čerpáno a jiným sděleno bývá, časovým jest a změně podrobeným (De Trinit. IX., 6.). Rozumovým jest to, dle čeho měnivé příhody světa vnějšího a vnitřního posuzovati jest.

Ku pravdám rozumovým náleží idey čistě mathematické bodu a přímky; logické zásady a zákony, jako rovnosti, podobnosti, příčinnosti, vyloučeného třetího, též představa jednoty; nemůžeť tato idea čerpána býti ze světa smyslového, poněvadž vše, co bytuje, složeno jest, a proto mnohost představuje (De vera relig. c. 32.).

Jako jednota jest i číslo něco zcela rozumového a proto jsou pouhá čísla, jimiž počítáme, něco jiného než smyslové předměty, které počítáme; jsouť něčím samostatným, o sobě bytujícím (Confess. X., 12.).

S ideou čísla souvisí úzce idea krásna, jak dalece pojímána bývá jako souladná jednota, jako souladný souzvuk pro souměrnost stejných částí aneb uspořádaná podřaděnost částí nestejných. Takovou jednotu, takovou úměrnost lze však nalézti jen v duchu, poněvadž se všechny věci mění a z částí složeny jsou, jež prostor zaujímají a každá místo své si zachovati hledí. Proto nepojímá se pravá krása smysly ale duchem.

Krása všehomíra vede k poznání nejvyšší moudrosti, jež vše tak krásně uspořádala. Tato nejvyšší moudrost jest nejvyšší dobro, a naše vědomí nás poučuje, že přirozeností puzeni jsme, abychom hledali toto nejvyšší dobro, až bychom je nalezli. Při tom může se nám zdáti dobrým, co samo v sobě dobrým není, ale přece si toho žádáme, poněvadž to právě nyní pro nás dobrým jest. Jelikož při tomto hledání nejvyššího dobra možno se mýliti, touží myslící duch přirozeně po pravdě, jež by jej poučila o pravé dráze životní, aby dospěl k užívání nejvyššího dobra, ku blaženosti. S ideou blaženosti, jež vtisknuta jest duchu našemu, jest tedy i idea nejvyššího dobra, jímž šťastnými se státi můžeme, jakož i idea nejvyšší pravdy a moudrosti, jež nám jedině pravou cestu ku nejvyššímu dobru ukázati může, dána (De lib. arb. II., 9.). Pravá moudrost nás poučuje, že ku pravé blaženosti jen cestou ctnosti a spravedlnosti dostati se můžeme, z čehož možno souditi, že i idea ctnosti a spravedlnosti duchu našemu vtisknuta jest (De Trinit. XIV., 15.). Pravda může v plnosti své jen srdcem čistým poznána býti, poněvadž jen v čistém srdci moudrost sídlí (De agone Christi XIII., 14.).

Nejvyšším pravidlem rozumového poznání jest naprostá pravda — Bůh. Neboť má-li to, co pravdivo, od toho, co nepravdivo, to, co krásno, od toho, co nekrásno, to, co dobré jest, od toho, co není dobré, rozeznáno býti, musí býti jakés nezměnitelné pravidlo, dle něhož bychom činy lidské posuzovati mohli; poněvadž ale rozum lidský měnivý jest, nemůže toto pravidlo býti v rozumu, nýbrž nad rozumem, a poněvadž mimo Boha není ničeho neproměnitelného — jest jedině Bůh nejvyšším pravidlem rozumového poznání, onť naprostou pravdou, krásou a dobrotou. — Sděluje-li nám učitel-člověk nějakou pravdu, uznáváme ji teprve tenkráte, když jsme ji zkusili zkušebním kamenem vnitrného, naprostého Slova Božího. Uznávají-li dva nějakou pravdu, nemohl ji jeden v druhém poznati, nýbrž musí býti jakás společná příčina, v níž a pro niž oba tutéž pravdu poznávají a uznávají. Touto příčinou jest naprostá pravda — Bůh. Jako jest slunce světlem, v němž tělesné oko smyslové věci nazírá, tak jest Bůh, věčná, nezměnitelná pravda, společným světlem, v němž všichni rozumem obdaření duchové poznávají, onť také jest, jenž uštědřuje rozumu, oku to duše, světlo, v němž poznává (Soliloq. I., 8.). Bůh jest světlo duchů. V jeho světle poznávají lidé pravdu. „Blažený život jest záliba v pravdě“ — dí sv. Augustin — „a záliba v pravdě jest záliba v Tobě (ó Bože!), jenž jsi pravda“ (Confess. X.,

23.). Božské Slovo — Logos — pojímá v sobě typické formy všech věcí, dle těchto forem stvořen jest svět. V Božském Slově poznáváme vše, onoť jest dobným principem poznání pro tvory rozumné, onoť světlem, jež osvěcuje každého člověka přicházejícího na tento svět (Epist. 120. ad Hon. c. 4.). Čím více přikloňují se rozumní tvorové vůlí svou k Bohu a v tom stavu setrvávají, tím vnímavější jsou pro toto světlo božské. Když tedy Bůh nejvyšším principem našeho poznání jest, nemůžeme věcí bez Boha poznati. I vede nás sama přirozenost poznání vůbec ku poznání Boha, neboť jsme si vědomi, že bychom bez Boha jako nejvyššího principu pravého poznání ničeho poznati nemohli. „Pro sebe jsi nás stvořil, ó Bože, a srdce naše nemá poklidu, dokud nespočine v Tobě“ (Confess. I., 1.).

Poznatky uvedené zpracoval sv. Augustin dle Platona formou velkolepou, v pravdě Platonskou. Ontologisté k němu se odvolávali, jakoby rovněž učil, že člověk bezprostředně na Boha nazírá a v Bohu všechny věci poznává. Avšak sv. Augustin výslovně poukazuje k tomu, že potřebí Boha poznati způsobem přemítavým, což by bylo zbytečno, kdyby Bůh jako světlo rozumové podstatou svou rozumu lidskému viditelným byl, neboť pak by mu vždy zřejmým býti musil a nikoli jen ve stavu duchového povznesení. Nepochopil filosofického hlediska Augustinova, kdo nauku jeho ve smyslu ontologismu vykládá.

(O. p.)

O missiích.

Píše *Maximilian Weinberger*. (Č. d.)

Roku 1875. poslal berlínský „Výpomocný spolek missijní“ svým příznivcům zprávu o missiích v Bengalsku v Indii, jež peněžitými příspěvky podporuje a které se považují za vzor protestantských missií. Ve zprávě té líčí pokrok a úspěch barvami ne příliš pěknými. Zajímavo, co se tam praví o missionářích. Kterýsi z nich píše totiž zmíněnému spolku:

„Pán nás zachoval všecky ve své podivuhodné dobrotivosti a lásce, propůjčil nám chuti a síly ku práci a rozmnožil náš kroužek silou novou v osobě našeho milého bratra Nowacka (!). Naše manželky a dítky chránil od nemoci a jiných nehod a zbavil takto srdce naše mnohých starostí. Počet missijních sester rozmnožen byl sňatkem bratra Kampfhenkla

se sestrou Bertou Kleinschmidtovou. Tři bratří jsou mezi námi, jejichž rodinu obdařil Pán zdravými dceruškami. Budiž jemu vzdána čest a chvála za tolikou milost!“ — Jací to apoštolé a jaké to apoštolské radosti!

Tolik o missionářích. O missiích čteme ve zmíněné zprávě mimo jiné toto:

„Mezi správou missijního spolku (v Berlíně) a představenstvem bengalských missií bylo dlouho vyjednáváno, zda příště domorodí kazatelé mají nositi chapkan (roucho indické) anebo talar. Ježto Babu Pavel Nemo v talaru a Babu Nathanael Thuyu v chapkanu byl ordinován — tento pro Maabhum, onen pro Singbhum —, mínila spolková správa, aby oběma stranám vyhověla, že zde chapkan, onde pak talar domorodým duchovním přísluší. Když však správa missií na to poukázala, že by následkem toho mezi obcemi mohly povstati spory a různice, uznala správa spolková za dobré rozhodnouti se jenom pro chapkan. Poněvadž však obec Maabhum neráda by upustila od roucha, jež si byla oblíbila a které nosil první její pastor, bylo konečně usneseno, věci tak důležité(!) ponechati rozhodnutí generalní synody.“ — Jak šťastná to synoda, která řeší otázky takového dosahu!

Obrovský úspěch missionářů baptistických v Japonsku zvěstoval svým čtenářům jeden z jejich časopisů těmito slovy: „Po tříleté krušné práci dožili se baptističtí missionáři v Japonsku radosti, že 7. listopadu mohli pokřtiti prvního obrácence.“ — Baptisté mají asi 42 hlavních společností missijních. Jestliže se každá z nich může takovým úspěchem vykázati, pak věru dlouho ještě bude trvati, než všichni pohané na křesťanství budou obráceni!

Slavný anglický přírodozpytec a cestovatel, Wallace, jenž procestoval souostroví Sundajské, má ve svém cestopise[1]) dvě místa, týkající se jednak missií katolických, jednak protestantských. Tak v 1. svazku na str. 35. píše:

„Francouzští missionáři založili v Singaporu na poloostrově Malackém mezi čínským obyvatelstvem missie. Bydlel jsem několik neděl u katolického missionáře v osadě Bukit-timě, která leží uvnitř poloostrova a má pěkný kostelík a asi 300 křesťanských obyvatelů ... Neobyčejný úspěch katolických missií v tamějších krajinách dlužno mimo jiné přičísti veliké spořivosti missionářů. Missionář dostává okolo 30 liber šterlingů ročně, ať si žije v krajině té neb oné. Tím umožněno vydržovati veliký počet missionářů málo penězi. Domorodci však vidouce své učitele žíti v chudobě a bez všelikého pohodlí, jsou přesvědčeni, že také upřímně

[1]) Alfred Russel Wallace, The Malay Archipelago. London 1869.

míní, čemu učí, že opravdu vlast, přátely, pohodlí a bezpečnost v domově opustili z lásky ke svým spolubližním. Jaký div tedy, že pracují s úspěchem; neboť jesti zajisté ubohému lidu, ve kterém žijí, na velikou útěchu, že mají mezi sebou muže, k němuž v každé starosti se mohou utéci, jenž jim skytá úlevy a poučení, jenž v nemoci je navštěvuje, v nouzi pomáhá a jenž k vůli nim dnem i nocí v nebezpečenství jest, býti pronásledován a usmrcen . . . Můj přítel v Bukit-timě byl skutečné otcem své obce. V neděli jim kázal, ve všední dni je vyučoval. Jeho příbytek byl ve dne v noci všem otevřen. Přišel-li kdo k němu a řekl: ‚Nemám dnes rýže pro svou rodinu', dal mu, nerozmýšleje se, polovici své zásoby, ať byla malá nebo veliká. Řekl-li jiný: ‚Nemám peněz, abych zaplatil své dluhy', dal mu polovici toho, co měl v tobolce, byť to byl i poslední tolar. Byl-li v nouzi sám, poslal k některému z bohatších občanův a vzkázal mu: ‚Nemám rýže v domě', anebo: ‚Vydal jsem všecky peníze a nyní potřebuji té neb oné věci.' Následek toho jest, že mu občané důvěřují a jej milují vědouce, že jest jejich pravým nezištným přítelem."

Ve 2. svazku na str. 301. zase čteme:

„Následujícího rána přistáli jsme u ostrůvka Mansinamu, kde bydlí dva missionáři němečtí, pánové Otto a Geisler. Onen přišel ihned na palubu, aby nás přivítal, a pozval nás, abychom zavítali do jeho příbytku a s ním posnídali. Tam představil nás svému druhu a své manželce, mladé to Němkyni. Oba missionáři pocházejí ze stavu řemeslného a byli posláni mezi divochy proto, že jsou jim více prospěšni než missionáři stavů vyšších. Byli tam tehdy již dva roky a Otto mluvil řečí domorodců dosti plynně a začal již překládati některé části bible. Ale řeč je tak chuda, že bylo třeba přibrati několik slov malajských. Jest ovšem otázka, zda bude lze národu tak málo vzdělanému smysl takové knihy vyložiti. Dosud bylo obráceno jenom několik žen, a to dle jména; několik málo dětí chodí do školy, ale činí nepatrné pokroky. Příčina toho leží na snadě. Aby si totiž skrovný příjem, který dostávají z Evropy, zlepšili, smějí missionáři vésti obchod; rozumí se, že jim pak nezbývá než říditi se obchodním pravidlem: lacino kupovati, draho prodávati. Jako všichni divoši vůbec žijí i ostrované bezstarostně a sklidivše svou skrovnou žeň rýžovou, donášejí větší její část missionářům a prodávají za nože, perly, kyje, tabák a jiné věci. Za několik měsíců však, když nastaly deště a potrava jim došla, kupují svou rýži nazpět, ovšem mnohem dráž, než ji byli prodali. Jaký div, že vidí potom v missionářích nikoliv nezištné učitele, ale ziskuchtivé obchodníky, jižto přišli ne k vůli

nim, ale k vůli sobě, aby se obohatili; jaký div, že úspěch takových věrověstů bývá pranepatrný anebo dokonce žádný a křesťanství domorodců pouhým zevnějším nátěrem!“

Kdysi získal si v protestantském světě slavné jméno protestantský věrověst pastor Gützlaff (nar. r. 1803. v Pomořanech, zemř. r. 1851. v Hongkongu); na společných schůzích missijních spolků mluvilo se delší dobu výhradně „o zázračném působení muže Božího“ mezi pohany. Ještě v nejnovějším vydání Mayerova Konversačního lexika nazývá se Gützlaff apoštolem Číny, a dotčený slovník, jenž sv. Františka Xav. úplně mlčením pomíjí (!) a též ostatních katolických missionářů buď nezná nebo jizlivě o ně se otírá, věnuje působnosti tohoto protestantského „apoštola“ celé sloupce. Teprve v nejnovější době ukázalo se, že Gützlaff nebyl tím, zač byl vyhlašován. Časopis „Ausland“ (18. října 1877, str. 820.), jenž se na protestantský missijní časopis „The Chinese Recorder and Missionary Journal“ odvolává, píše o Gützlaffovi: „Podle novějších výzkumů vedl sobě Gützlaff, aby křesťanství do Číny zjednal přístup, tak podivně, že až těžko tomu věřiti. Vybíral sobě totiž z Číňanů ty, jižto mezi jeho posluchači byli nejpozornější, a posílal je s měchy naplněnými biblemi do nejvzdálenějších provincií. Peníze na cestu a stálý měsíční plat 6 tolarů dával jim z počátku sám ze své kapsy, později z příspěvků za tím účelem v Evropě nasbíraných. Rozumí se, že přibytek jeho byl v pravém slova smyslu obléhán o tato výnosná místa. Jistý čas měl okolo 366 kolporterův a cestovních kazatelů, jižto pravidelně penězi na cestu a měchy s biblemi vyzbrojeni, ustanovené cesty na oko konali a vracejíce se, pěkně psané deníky o cestách, jichž nikdy nekonali, psané řeči a kázaní, jichž nikdy neměli, a seznamy obrácenců, jichž nikdy nekřtili, předkládali. Bible, jež Gützlaff kupoval od čínského tiskaře a mezi ně rozdával, prodávali témuž tiskaři a ten zase Gützlaffovi. Vůbec nevzdálili se za celý ten čas z Nankingu ani na krok a robili své cestopisy doma za kamny. Dobrák Gützlaff domníval se, že darebové týmže svatým zápalem pro věc dobrou jsou zaníceni jako on sám. Podvodné jejich zprávy posílal do všech úhlů světa a všude žebronil o příspěvky pro svou ‚čínskou unii‘, jak zmíněnou chásku nazýval, a rozhlašoval, že jejich pomocí a přispěním jistě celou Čínu za krátko na víru křesťanskou obrátí!“

Protestantský časopis „Allgemeine Missionszeitschrift“ (1881, str. 534.) učinil ve svých pojednáních o organisaci missijní práce vyznání, jež zasluhuje zmínky. Pisatel článku pátrá po příčinách, proč evangelická činnost missijní, ač roční příjem na 28 milionů marek se

páčí, přece nicméně, jmenovitě v krajinách tropických, bídně živoří. Přirovnávaje protestantské missionáře ku katolickým přichází k závěrku, že missionáři protestantští nezachovávajíce tří evangelických rad: čistoty, chudoby a poslušnosti, nemohou katolickým se vyrovnati. Vzhledem k bezženství praví: „Kdo se k zachovávání coelibatu nemůže odhodlati, nechať jde na missie do krajin v mírném pásmu; pro tropické krajiny se po mém názoru nehodí.“ Tento bezohledný soud přenáší také na missionářky řka, že jako učitelky a milosrdné sestry mnoho dobrého mohou způsobiti, jako hospodyně však a matky že sobě i jiným jsou jenom na obtíž. — Co se týče evangelické chudoby, praví, že divoký syn přírody vida v domácnosti missionářově bohatství, přepych a pohodlí, sám však strádaje obyčejně nouzí a nedostatkem, snadno pociťuje v srdci svém závisti a nedůvěřivě naslouchá výkladům missionáře milostpána. Co do evangelické poslušnosti vytýká protestantským missionářům, že nemajíce společné hlavy, jež by všechny práce missijní řídila, a pracujíce samostatně vedle sebe, utrácejí zbytečně i své síly, i čas a peníze a marně nějakého úspěchu se domáhají.

Jak nepřirozeně protestantští missionáři s divochy zacházejí, viděti na př. z učebního plánu v protestantském semináři na Jamaice, kde sjednocení presbyteriani vydržují sedm chovanců. Černým „studentům“ jest se učiti těmto předmětům: 1. Exegesi (Genesis dle Langa, malí proroci dle Keila, Ezechiel dle Fairbairna, Žalmy a list k židům dle Delitzsche, Jan dle Luthardta). 2. Systematické theologii dle Hodgea. 3. Církevní historii až ke koncilu Nicejskému ze třísvazkového díla Schaffova. 4. Hebrejštině a chaldejštině (!!). 5. Řečtině. 6. Filosofii. 7. Pastoralní theologii a homiletice. 8. Dogmatice dle Hodgea. 9. Kázaní. 10. Fysice a lučbě. — Samé „Protestantische Missionszeitschrift“ zdá se toho býti trochu mnoho. Bohužel neudává, kolik professorů se lopotí, aby oněch sedm černochů na sedmero světových mudrců vzdělalo a mnoho-li peněz ročně na budoucí tyto věrověsty se vynakládá.

Roku 1884. napsala „Weserzeitung“ o protestantských missiích v jižní Africe: „Proslýchá se určitě, že jihoafrická missie spravovaná z Hermansburgu je v úpadku. Vynikající missionář, jenž již od delšího času oddán byl pití, umřel deliriem. Jiní missionáři, ježto příspěvky z vlasti řidnou, pověsili missionářské povolání na hřebík a stali se obchodníky nebo řemeslníky. System hermannsburgský, dle něhož se mužové bohoslovně nevzdělaní a v hermansburgském semináři na rychlo vycvičení na missie vysílají, ukázal se býti zcela pochybeným.“ Jelikož nebylo lze zprávy „Weserzeitungu“ vyvrátiti a celou věc

utlumiti, přinesla „Lutherische Pastoral-Correspondenz“, že zmíněný onen missionář nebyl nikdo jiný, než sám správce jihoafrické missie, superintendent Hohls, jenž s penězi sobě svěřenými nešťastně spekuloval a missii ohromnou ztrátu 20—30.000 marek způsobil. Umřel prý oddán pití a zničen na těle i na duchu. Dále stěžuje si tentýž list, že mnozí missionáři provozují pravidelný obchod, tak že anglický velitel osadní byl přinucen, zakázati jim přístup do svého území; odvolával prý se na to, že jsou více kramáři než missionáři. — Pastor Harms v Hermannsburgu, nynější správce jihoafrické missie činí v „Hermannsburger Missionsblatt“ toto vyznání: „Mnoho a těžce hřešilo se v naší missii. Litujeme toho trpce a prosíme Pána plačky za odpuštění. Mnozí z našich missionářů pracovali více pro sebe než pro Pána a jeho svatou missii, byli nedbalí, nepořádní a ziskuchtiví, a nepovážili, jak drahé jest jejich vzdělání a jak mnoho šlechetných dárků pocházejících od chudých, vdov a sirotků se na ně vynaložilo, zatím co sami vznešené své povolání zanedbávali“.

Od druhé polovice tohoto století soustřeďuje se činnost veškerého protestantismu v kolébce křesťanství, ve Svaté zemi. Když po Krymské válce vliv Ruska na Východě poněkud byl seslaben, využili protestanté této okamžité slabosti a vedrali se jmenovitě v Syrii a Palestině do popředí. Vzdavše se všech dogmatických protiv a rozdílů, podjaly se všecky protestantské sekty společně díla missionářského v zemích „biblických“. Této nové výpravy válečné proti dosavadnímu křesťanství na Východě přiúčastňují se svorně vedle sebe: Unitaři, Presbyteriani, Quakeři, Wesleyani, Kalvinisté, Zvingliani, pruští Pietisté, Lutherani, Unionisté, Rationalisté a jiní. Amerika, Anglie a Německo závodí mezi sebou a činí, seč jsou, aby u dodávání peněz a podporování všech protestantských podniků na vzájem se překonaly.

Přes to všechno je úspěch protestantských missií v oněch krajinách jenom zdánlivý. Z pravidla odpadají od víry své ti katolíci, pravoslavní a židé, jižto nebyli s to, aby slibům a hlavně penězům té které protestantské sekty odolali. Příčinou odpadlictví bývají skoro vesměs hmotné pohnutky. Svědkem toho budiž nám jeden z nejstarších a nejzávažnějších členů protestantské missijní společnosti, jenž dlouhá leta v zájmu protestantismu na Východě pracoval. Muž tento, protestant od kosti, ale přímá, ryzí povaha, pravil jistému vynikajícímu katolíku: „Všecka naše missijní činnost je pouhý klam a mam. Rozhlašované do světa zprávy o židech k protestantismu obrácených jsou potud pravdivy, dokud tekou peníze. Vyschne-li zlatý pramen, vysýchá i víra na oko přijatá

a židé vrací se k židovství — nic nedbajíce dlouhého a přísného pokání, jež jim synagoga ukládá. Toliko u mládeže křesťanských vyznání lze většího úspěchu se dodělati; ale úspěch ten záleží bohužel jenom ve ztrátě víry po otcích zděděné, aniž obráceným dána bývá příslušná kladná náhrada. Ostatně i v tomto případě hrá důležitou úlohu hmotný prospěch za tím účelem, aby pozdějšímu odpadnutí od protestantismu se zabránilo. Tak jest činnost našich missií — vyjma některé skutky milosrdenství — pouze negativní, bořivá a její cena víc než pochybná. Co se konečně týče nekonečného vytrubování o rozdaných statisících biblí a traktatů v kde kterých řečech a nářečích, nechápu, kterak poctivý muž bez zardění může to vyhlašovati za úspěch protestantských missií; vždyť missionáři sami vědí nejlépe, s jakou neznalostí svatého textu a s jakou bohaprázdnou svévolí ony překlady se vyrábějí a jak nedůstojně s nimi bude nakládáno.“ (P. d.)

Problem svobody u Kanta.

Pojednává *Placidus Buchta*. (O.)

Nelze než míti za to, že to bylo přirozené a proto neodbytné vědomí, jemuž nemohlo ujíti, že úkonem sprostředkovacím, kterým smysly člověka uvádějí zjevy v poklad jeho poznatků, původní tvářnost těch zjevů bývá zrušena, že jsou tedy zjevy ve skutečnosti jinakými, než jak nám je ohlašuje osobní naše postřeha. Odezírá-li se nyní od zmíněné působnosti smyslů, může se onen trvalý substrat, který tvoří u zjevů neproměnný jejich základ, se stanoviska tohoto nazvati věcí o sobě. Jest samozřejmo, že při zjevech zkušenosti vniterné odezírání takového zhola není potřebí, poněvadž osobní člověkovo já, základ to všech vnitřních pochodů, přichází k vědomí beze všeho sprostředkování smyslného. Provede-li se ovšem takto pojímaný pomysl věci o sobě na celé čáře a důsledně, není na konec celý soubor zkušenosti vnitřní ničím jiným než právě pouhou věcí, jak jest sama o sobě.

Bylo řečeno, že Kantovi jest lidská vůle prostě za věc o sobě. Načrtnuvše stručně několik výkladů potřebných k předchozímu dorozumění, můžeme se nyní pokusiti o přímý popis cesty, která Kanta k takému názoru přivedla.

Východištěm platně rozhodujícím musí nám tu býti onen výrok Kantův, ve kterém vykládá o vědomí a vniterném určení vůle, pokud

beze zření k určitému případu, ano v odloučení od jakýchkoliv podmínek časových, projevuje povahu člověka domyslnou (noumenalní). Vyluštíme-li ze širokého jeho znění několika slovy pravdu prostou, nelze než prohlásiti zjevně, že tu mluví Kant o vůli lidské jako takové, jak totiž jest a stojí sama o sobě. Již dříve jsme zřetelně poukázali na nepřístojnost snahy, která usiluje tu vyloučiti čas, Kantovi nezbývalo však jiného; čas, vyměřený jednou jako forma smyslu vnitřního, při úkazech povahy noumenalní nesměl míti jednoduše místa. Pravdou ovšem zůstane, že se skutečnosti času nikdy vyhnouti nelze, a sotva bude kdo s důvodem tvrditi, že by si toho také Kant nebyl býval dostatečně vědom.

Domněnka tato vyzrává ostatně k velikému stupni pravděpodobnosti rozhledem po filosofické práci Kantově. Kromě místa dříve uvedeného nenajde se asi ve všech jeho spisech závažného výroku, kterým by o vůli lidské pojednával se stanoviska čistě filosofického a způsobem tak výhradně abstraktním. Mluví-li o ní na některém místě, jsou to jistě popředně důvody ethické, které o podstatě mínění rozhodují, a pak to není již čistý pomysl vůle, nýbrž souvislý s ním pojem svobody, o který ve smyslu vlastním se mu jedná. Abychom na stvrzení svých vývodův uvedli věc očividnou a beze všech odporů zřejmou, připomínáme důležitá a oprávněná slova „o vniterných úkonech a určeních, které k receptivitě smyslnosti zhola počítány býti nemohou“, která Kant v Kr. r. pr. prostě potlačil, jednání, z jehož při nejmenším podivnosti zaznívá zajisté mluva velmi zřetelná! Pováží-li se dále, že věci o sobě jsou prohlášeny Kantem za něco venkoncem transcendentního, nebude tak mnoho nápadným, že v kritické a poznatkoslovné své práci k širšímu ocenění a odůvodnění náhledu o vůli jako věci o sobě vůbec nedošel. Obsahem sice výrazné a ustavičně připomínané místo Kr. č. r. nelze tedy považovati než za mimotný a neodbytný výtrysk, jehož důsledné sledování vůči ostatnímu učení Kr. č. r. bylo prostě nemožným. Rozhodující platnost zřetelův ethických, na jejichž základě vyrostlo mínění o vůli jako věci o sobě, činilo také nepřípustným důsledný a správný výklad na poli kritiky. Úhrnem řečeno nejsou totiž vývody Kantovy v této příčině podstatně ničím jiným, než zvláštní naukou jeho o svobodě. Praktický rozum, který jest ředidlem našeho chtění a praktického jednání, dává dospívati k poznání, že jest vůle jako činnost pověřená sebevědomím, zjevem i věcí o sobě najednou: zjevem ve svých projevech, věcí o sobě jako vědomí vlastní svobody a zodpovědnosti.

Věcně sotva se dá více poznamenati o roztroušených podrobnostech, jimiž se chtěl neb mohl Kant ve svém vyšetřování aspoň dotknouti úkazu, pro který duch lidský záhy nucen byl si utvořiti pojem. Samu roztroušenost v tyto meze spadajících názorů nejlépe si možno vysvětliti cílem, k němuž zamířil první jeho objemný spis v pořadí pokusův opravných. „Kritika čistého rozumu“ zabývá se pouze theoretickou činností rozumu, započal-li však Kant takto budovati filosofickou svou soustavu, nemohl tak brzy dospěti k vypracování zvláštního díla o světě a o postavení člověka v něm, jako ve skutečnosti opravdu také k práci takové nedospěl. Různé nedůslednosti a podstatná za časté nedopatření i v mezích vlastní soustavy jmenovitě z této okolnosti vysvětlovati potřebí. Souborná snůška a kritické ohledání Kantova učení o vůli z příčiny právě pojmenované bezděčně také strádá nedostatkem souvislé a urovnané plynnosti, i nutně proto doplněno býti musí soudem konečným a výslovným, který by probírané dosud nazírání celkovitě sblížil, pronikl a osvětlil.

A dle toho odvození vůle jako věci o sobě postiženo jest u Kanta vadou několikerou. Hned z předu zaráží již samo znění této nauky, vždyť vzhledem k vývodům transcendentalní esthetiky a analytiky, které nám vniknutí do říše věcí o sobě zhola upírají, nebyl Kant ani oprávněn zmíněným způsobem se vysloviti. Praví-li dále na některých místech, že jest vůle věcí o sobě jako úkaz zkušenosti vnitřní, dopouští se osudné nedůslednosti tím, že nerozšiřuje takového svého výkladu na veškerý obor této zkušenosti, pro jejížto náležité ocenění musí se mu vůbec upírati smysl docela. Z této příčiny bezděky jest ovšem nucen útočiště bráti k zřetelům a momentům své ethiky, která důvod k prohlášení vůle za věc o sobě poznati mu dává v empirickém vědomí osobní svobody.

Tak vypadají nejprvnější základy, z nichž možno již přímo postoupiti k učení, které podává Kant o svobodě vůle. Již z momentů dosud rozebraných dá se velmi jistě souditi, že vyzní asi nauka ta v rozum zcela jiný, než jaký podává přirozený názor a obecná zkušenost. Různost pojímání nejprvnějších základů toho kterého výjevu pozměňuje podstatně i způsob jeho vysvětlování i konečný cíl takovéto práce.

I záleží Kantovi problem svobody ve stanovení a správném rozřešení antinomie (protivětí), která s různých hledisk vyvstává při výkladech o vůli svobodné. Obsaženo je toto učení ve spisech a na místech těchto:

1. V Kr. č. r. (str. 435.—453.), kde se naskytá příležitost mluviti o svobodě při 3. řešení kosmologických idejí „Von der Totalität der

Weltbegebenheiten aus ihren Ursachen". V následujících kapitolách „Möglichkeit der Kausalität durch Freiheit in Vereinigung mit dem allgemeinen Gesetz der Naturnothwendigkeit" a „Erläuterung der kosmologischen Idee einer Freiheit in Verbindung mit der allgemeinen Naturnothwendigkeit", vykládá potom Kant své náhledy specielněji a obšírněji.

2. V Kr. r. pr. v kapitole: „Kritische Beleuchtung der Analytik der reinen praktischen Vernunft" (hlavně na str. 112.—120.).

3. V „Prolegomenech" § 53. Výklad obsažený v tomto spise jednak pro svou všeobecnost, neníť v něm zmínky o rozdílu mezi povahou zkusnou a domyslnou, jednak také pro přílišnou krátkost nezdá se však mnoho padati na váhu.

4. V „Grundlegung zur Metaphysik der Sitten" oddíl 3.[1])

Sestavena v souvislou jednotu představuje nauka těchto spisův o svobodě postup myšlenkový formy asi této:

Thesis (klad) antimonie svobody v Kr. č. r. propovídá, že k vysvětlení zjevů světových kromě příčinnosti nutno přibrati i svobodu, t. j. mohutnost, započíti řadu změn zcela samoděčně (absolutní spontaneita čili prostá samoděčnost). Protiklad (antithesis) tvrdí vůči tomu s důrazem nemenším, že se odehrává ve světě všecko jen podle zákona příčinnosti. Spor, který tak zůstává nerozhodnut, dává prosvitati potřebě kritického rozhodnutí vzhledem k jednání člověka. Dle vývodů Kr. č. r. jsou zjevy na rozdíl od věcí o sobě vesměs podrobeny zákonu příčinnosti a není důvodu, proč by mu neměly podléhati také veškery úkony člověka. Jen v tom případě, že by náleželo lidské jednání v obor věcí jak jsou o sobě, odpadla by otázka o jeho podmínkách, které by ovšem zároveň s úkony prostě byly dány. Jinak zodpověděna musí býti otázka o svobodě lidské ve smyslu determinismu, což se v Kr. č. r. zprvu také opravdu děje a tím zároveň celá otázka se stanoviska čistě filosofického prostě odbývá. Ne tedy jako nepopíratelný fakt sebevědomí, nýbrž jako základný moment ethiky nutí svoboda dále zkoumati, zda-li se snad přece v lidské povaze nepostřehuje něco, co by odkazovalo k říši věcí o sobě. Jako všude jinde, musí i zjevu, jehožto jméno jest člověk, býti základem nějaká podstata intelligibilní (domyslná), kterou, poněvadž

[1]) Nechtějíce svého výkladu častěji prokládati doslovnými citáty, jichž následkem požadavků časopisu tohoto v originale uváděti nelze, doslovný pak překlad namnoze dopadnouti musí těžkopádně nebo nesrozumitelně, užili jsme k vypočtení míst, která jednají o svobodě, způsobu právě provedeného. Kromě dvou nejznámějších spisů Kantových nepřeložili jsme úmyslně ani názvův ostatních děl ani titulů jednotlivých záhlaví, poněvadž by český překlad vyhledání dotyčných míst značnou měrou asi stěžoval.

jsme to právě my sami, možno nám jako takovou také poznati.[1]) Je-li tedy vůbec nějaká svoboda, nutno ji hledati pouze ve stránce člověka domyslné. A tu vynořuje se rozhodná otázka: Zda-li pak možno jeden a týž úkon člověka považovati za výron dvou parallelně probíhajících světů, za něco empirického, podrobeného kausalitě přírody, a zároveň za projev vytryskující z říše domyslnosti? Kant odpovídá, že nemožno v této příčině ani přisvědčiti ani vyjádřiti se záporně, poněvadž nám vztahy věcí o sobě ku zjevům z oboru poznání zcela unikají. Svobody ve smyslu právě zmíněném není tedy možno aspoň vyvrátiti.

Zkoušku takovýchto vývodů provésti má Kr. r. pr. Kant rozumuje tu takto: Má-li býti svoboda v povaze domyslné, musí čistý rozum, u něhož ode všech vztahů k smyslnosti a zjevům se odezírá, býti nadán dostatečnou silou a úplnou možností určovati vůli. Stává-li tedy nějaký zákon platnosti tak všeobecné, „že ani na nebi ani na zemi na ničem nezávisí a o nic se neopírá", jest proveden důkaz, že jest vůle svobodna, t. j. jedině a výhradně tomuto zákonu čistého rozumu podrobena. V takovém smyslu stává se Kantovi rozum praktickým, zabývá se totiž důvody pro určování vůle. Zákony, které tento praktický rozum člověku předpisuje, jsou však totožny se zásadami a pravidly života, a na těchto shledává Kantova zkouška vždycky ještě lpěti něco empirického. V tomto pak stadiu počíná proslulý Kant vystupovati již zcela samostatně; vycházeje totiž od pojmů nutnosti a všeobecnosti, buduje zákon kategorického imperativu řka: „Jednej tak, aby zásada tvé vůle platiti mohla zároveň za výron zákona všeobecného", kterýžto zákon jest dle jeho mínění oním kýženým zákonem s platností všeobecnou. Takovým způsobem prý svoboda vůle ve zkoušce obstála a mínění proslovené výše jest přípustným a docela oprávněným.

Jak se vidí, vykonávají v celém odvození dvě věci vliv rozhodný a platný: Svoboda a zákon mravní. Dlužno však dle pravdy doznati, že v jednotlivostech hrají oba pojmy úlohu až podivně obojetnou. Někdy se zdá, jakoby chtěl Kant ze skutečnosti svobody dovoditi existenci zákona mravního, jindy zachovávají zase oba pojmy úplnou rovnoprávnost, tak že se vtírá domněnka, jakoby se měly navzájem podepírati a současným spolubytím existenci svou vlastně prokazovati. Obecně přijatý náhled o této stránce spekulace Kantovy stanoví zmíněný poměr v ten smysl, že v Kr. r. pr. používá Kant mravního zákona, aby zaručil skutečnost a jistotu smyšlence svobody, ve spise „Grund-

[1]) Z těchto vývodů vyňato jest často zmiňované místo strany 445.

legung . . .“ vychází však naopak od svobody a snaží se upevniti platnost zákona mravního.

Chceme-li Kantovo učení o svobodě proniknouti a celkově posouditi se stanoviska přesně filosofického, musejí nám býti východištěm výroky uložené v Kr. r. č. Tam, jak se vidělo, mluví se však pouze o možnosti svobody, skutečnost její přijímají myšlenkové řady spisu „Grundlegung . . . .“, nezbývá tedy než trvati na výsledcích Kr. r. pr., která své rozumování na zmíněné předpoklady samovolně navazujíc, představuje bez odporu Kantovy názory o svobodě ve vlastní jejich podstatě a směrodatném znění. Za rozhodující základ, na němž vesměs zakládá se Kantovo řešení problemu svobody, nezbytně se musí považovat otázka, zda mohou řádně pospolu obstáti příčinná nutnost a transcendentní neodvislost, poslední ovšem ve smyslu zcela všeobecném. Pomocí nauky této proveden jest důkaz o tak zvané prosté příčetnosti, která v tom jedině záleží, že transcendentní, jednání člověka podmiňující vlivy, jednajícího podmětu skutečně a opravdu se dotýkají. Od prosté příčetnosti postupuje se dále k pochopení zodpovědnosti, dle níž příčiny toho kterého činu v podmětu nejen jsou uloženy, ale zároveň na jeho moci a vládě docela závisely.

Jak dlužno souditi o nejprvnějším základě nápotomního Kantova řešení, vysvítá již dosti jasně z kritiky, jíž jsme podrobili lišení a odvození říše věcí o sobě. Přesně pověděno, nebyl Kant ani oprávněn přijati zvláštní říši věcí takových, poněvadž při jejím odvozování nutně musel přestoupiti jednou stanovený význam i přísně vymezenou platnost příčinnosti. Je-li tedy nejprvotnější idea k všemu dalšímu dokazování svobody pojata nesprávně, odsuzuje se předem a sám sebou také celý další průběh a vývin této nauky. A vskutku se také potkáváme v celém dalším jejím postupu ustavičně s přeskakováním ze světa empirie do říše domyslnosti, při čemž se ovšem platnost zákona příčinnosti mlčky všude připouští a předpokládá.

Nauka, kterou jsme označili příznakem základnosti, posloužila Kantovi tenkrát, kdy se snažil úkony člověka, které řadí se do počtu zjevův, opatřiti také pozadím domyslným. Ve příčině této vypátral, že kromě motivův a nahodilých vlivův okamžiku, závisejí úkony vůle popředně na povaze člověka přirozené, kterou pojmenoval povahou empirickou neboli zkusnou. Povahou touto rozumí Kant všecko, co k přirozenosti lidské náleží, pokud spadá to zároveň v obor zkušenosti, a neotvíraje si odtud žádných hledisk nových, spokojuje se prostým věci této uznáním a stanovením. Povaha zkusná však náleží do pořadí

zjevů; jako tedy zjevům vůbec, musí také jí odpovídati něco v říši věcí o sobě. Toto něco ze světa domyslnosti nazývá se potom povahou intelligibilní čili domyslnou. Přijetí povahy této dálo se za tím účelem, aby věcně mohlo býti vysvětleno, že se jednání lidské odehrává v okruhu té které určité individuality a že proto správně může býti přičítáno určitému jednajícímu subjektu.

Povstává bezděky otázka, čím jest ve své podstatě tato povaha domyslná? Sledujeme-li pozorně cestu, kterou se pomysl tento vyvinul, musíme doznati, že záleží toliko v pokusu uplatniti všeobecnou nauku o kausalné nutnosti a domyslné neodvislosti v případě jednotlivém a určitém. A s takového stanoviska není potom domyslná povaha ničím jiným, nežli jiným prostě názvem pro věc o sobě, kterou jest si nutně domysliti za každým zjevem a poměrem v říši empirie. Povaze empirické odpovídá jako věc o sobě povaha domyslná.[1]) Sloučením a vespolným sestavením zmíněných dvou povah nepodává však Kant konečného rozřešení problemu svobody; takové provedeno mu má býti teprv důkazem, že empirické úkony vůle správně mohou pojímány býti jako účinky povahy domyslné.[2])

Kritické probírání myšlenek a vývodů věcí touto se obírajících musí se tu prodírati úžinami nebezpečných úskalí a rozlišení dvou prarůzných momentů, kritického a ethického, jejichž slití právě úskalí ta tvoří, vyžaduje ustavičně pozornosti napjaté.

Vyloučíme-li tedy z celku veškerého odvození moment čiře filosofický, objeví se nám jako první bezdůvodná nepřístojnost proslulý imperativ kategorický. Kant existenci jeho prostě přijímá, pokusů k jeho dokázání aspoň poněkud obstojných nečiní však pražádných. Podle

[1]) Po výzkumu tomto mimoděk se vidí připomenouti, že chybou základů postižena jest i celá další stavba. Čím hlouběji vniká člověk do příslušných vývodů Kantových, tím lehkomyslnější pohrávání s pojmy příčiny a účinku se mu naskytá. A nedosti na tom, Kant i tak daleko postoupil v nedůslednosti, že neváhá na poli transcendentním operovati i s jinými kategoriemi (jednoty, množství), ačkoliv jim zprvu platnost na tom poli zásadně a neúprosně upřel.

[2]) Jako častěji a jinde, mluví Kant i v částech pojednávajících o naší věci namnoze nejasně a nedůsledně. Takovým pak slovným výrazem svého učení ponejvíce zavinil, že mu špatně bylo rozuměno nebo že se mu dokonce přičítaly nauky, kterým sám ve skutečnosti nikdy neučil. V naší příčině jest to proslulý název »intelligible That« (domyslný skutek), který zavdal podnět k podezření, jakoby Kant svou domněnkou o osobní svobodě byl myslil na prolomení hranic příčinnosti ve světě zjevů. Věc má se zatím docela jinak. Celé podivné to jméno není totiž než zvláštního druhu zkratkou a zarážející kombinací, a s Kantova stanoviska čistě filosofického znamená prostě to, co my obecně úkonem vůle uvykli jsme nazývati.

názvosloví Kantem přijatého jest imperativ tento „principium a priori“, t. j. větou, která plynouc z čistého rozumu, zbavena jest všechněch vztahů k zjevům a každé smyslnosti vůbec. Otažme se tu však zdravého lidskému rozumu, jehož projev stělesněn jest v obecném přesvědčení, zda-li existuje opravdu takový všeobecný a všem proto bez rozdílu známý rozumový příkaz? Ani rozum necvičený neuvede odpověď na tuto otázku do rozpaků! Kdyby příkaz takový opravdu byl, nebylo prostě potřebí, aby jej Kant jako něco zcela nového vynášel na světlo! Nemá tedy kategorický imperativ rozhodně toho významu ani takové ceny, jakou mu Kant vážně přikládal, a již cestou pravšedního rozumování padá stežejný názor všechněch dalších vývodův. Osudná to věru kletba nešťastně zvoleného pojmu a priori, jímž Kant veškeru svou spekulaci započal; jaký to rozdíl v apriorném pojímání všeobecných forem poznání a mezi podobným výkladem principu, na němž spočívati měla nauka pro život člověka snad nejdůležitější!

Než ani ve příčině ethické nesplnil kat. imperativ naděje, kterou v něj jeho původce mnohoslibně skládal. Nelze zajisté pochopiti, jak možno určitých a positivních výsledků žádati od životního pravidla, které otevřeně vystupuje jako zcela bezobsažné! Na základě imperativu, jak jej Kant postavil a vyložil, mohou se i nejpříkřejší protivy z oboru mravnosti směle dovolávati výhradné přednosti a platného uznání.

Vzhledem k okolnostem dosud vzpomenutým nelze tedy nežli podle pravdy říci, že jsou důkazy Kantovy v tomto stadiu stejně nepřípustny jako nesprávny. Chyba a prvotný kořen takovýchto nepřístojností záleží po našem soudu v nesprávném vystižení poměru, který ve skutečnosti panuje mezi lidským chtěním, řekněme tedy vůlí a rozumem. Není to ovšem nežli důsledkem plynoucím přirozeně z Kantovy nauky o průběhu lidského poznání, ve které se dopustil chyby nesprávným přijetím synthetických soudů *a priori*, jakým objevil se také na konec pověstný kategorický imperativ. Jak vypadá ve skutečnosti právě zmíněný poměr rozumu a vůle, s jakých složek sestávají a jakými processy na celek se vyčerpávají úkazy sem spadající, vyložili jsme souvisle a přehledně výše (I. a II.), na těchto místech proto prostě k vývodům tenkrát prosloveným poukazujeme. Zřetel k momentům ethickým, na které se u Kanta za každým krokem naráží, ovšem ve zmíněném našem nazírání schází, ale tu činíme znova vzpomínku, že zavlékání ethických momentů do seznávací práce jest osudnou chybou, která pravou podstatu a tvářnost objektivné skutečnosti neprostupnou rouškou často zastírá. Otázky, ať se jakkolvěk týkají

mravnosti, mohou býti podrobeny úvaze až tehdy, když známo jest ustrojení lidské bytosti po stránce, s níž mravnost ve všech svých příčinách má podstatnou souvislost!

Než vraťme se ještě k postupu řešení Kantova! Předpokládejme, že by cesta příslušných sem důkazů byla správnou, zda-li by potom mohlo se mluviti o korrektním rozřešení problemu svobody? Ani za takových okolností nikoliv! Mínění Kantovo vrcholí v požadavku, který chce míti příčinnost empirickou účinkem kausality domyslné a to sice tak, aby příslušná souvislost výjevů přírodních nikde nedoznala přerušení. Přijde nyní na to, jak si celou tu věc ve skutečnosti představiti! Možným jest to pouze pod jednou podmínkou, přijme-li se totiž vzájemná působnost říše zjevův a světa věcí o sobě. Takovou však Kant předem zcela vyloučil a s důsledností všude popřel. V jednom světě panuje nutnost, ve druhém vévodí svoboda, přechodu a vzájemnosti není — a přece má pojednou souvislost skutečná býti a to tak nutná i podstatná, že ke všemu, co nahodile vytvoří domyslný úkon svobody, v přesném souladu vinouti se musí objektivita z oboru zjevův. Očividně jsou tu v působnosti příčiny dvě, jedna nutná, druhá zcela libovolně neodvislá, výsledek dle běhů přirozených může tedy býti pouze nahodilý — a přece označován jest veskrz jako nutný! Za takových okolností musely by však jak v mezích jednotlivých oborů, tak také mezi nimi panovati určité zákony, než kam poděje se v těchto poměrech svoboda? Naprosto nepřípustným jest tedy počínání Kantovo, snaží-li se užiti pojmu ze světa domyslného, věci o sobě, k vysvětlení empirického vědomí svobody, které jakožto zjev vůči smyslu vnitřnímu, s říší domyslnou nemá zkrátka co činiti a do souvislosti s ním uvedeno bylo proti všemu právu a násilně.

Bylo naznačeno, že se ve příčině svobody jednalo Kantovi popředně o vysvětlení osobní zodpovědnosti — pokus tento potkal se však dle dosavadních rozhledů s úplným nezdarem. Hluboká vážnost osobní povahy, která se Kantovi ode všech jednomyslně přičítá, nedovolovala ovšem rozhodně, aby zřetelný nedostatek veleváżných svých vývodů prostě přehlédl neb nějakým způsobem zakryl. Jako na omluvu a na dorozuměnou podotýká proto na konci své složité spekulace: „Problem tento jest naprosto nerozřešitelný. Musí postačiti, že se praktický rozum faktem zákona mravního a svou autonomií prokazuje skutečným.“[1]) V Kr. č. r. postřehuje se ostatně výsledek k citovaným právě slovům zcela rovnomocný: „Není možno se tázati“, praví Kant, „proč se rozum

[1]) Kr. r. pr. str. 87.

nerozhodl jinak, nýbrž toliko, proč neurčil svou kausalitou zjevů jiným způsobem? Na to však odpověděti nelze vůbec, neboť jiná povaha domyslná měla by v zápětí také jinou povahu empirickou.“ [1])

Názvy povahy domyslné a empirické ozvaly se v kritickém tomto rozboru nyní naposled. Máme-li ještě poukázati v této závažné příčině na bezděčný styk názorů Kantových s neproměnnou pravdou objektivné skutečnosti, podkládáme učení o dvojí zmíněné povaze ten základný a možná sotva tušený smysl, dle něhož při každém úkonu volním přicházejí k platnosti dvě samy o sobě částečné, ale na konec v jednotu slité příčiny: na jedné straně motivy a vše, co k nim náleží nebo je provází (část empirická), na druhé mohutnost duševní, svobodná vůle (část domyslná). Ze všeho ovšem dosti zračitě vysvítá, jak důležitou věcí jest míti při podobných výkladech řádný a hotový poznatek o lidské duši. Z něho vyprýští se bezděky porozumění pro přerůzné stránky dané zkušenosti, a tak zapudí se předem možnost tápati jakoby ve tmách na poli, po němž světlo rozlito jest hojněji než v kterýchkoli končinách jiných!

Často opakované tvrzení, že nalézají v Kantovi oporu deterministé i indeterministé zároveň, dá se nyní vysvětliti prostým poukázáním na způsob, jakým pojímal Kant celkový zjev člověka. S jedné stránky byl mu člověk bytostí smyslnou, podrobenou tedy zákonu empirické příčinnosti, s jiného hlediska považoval však tentýž úkon lidský za účin kausality ze světa domyslnosti. Zcela analogicky k vývodům esthetiky učil tedy Kant empirickému determinismu a zároveň transcendentalnímu indeterminismu. Jak objektivně pravdivým jeví se toto rozlišování, prokázaly již vývody dřívější.

Celkovým rozhledem po Kantově projednávání lidské svobody, který provází nad to ještě vlastní jeho přiznání, vychází nepokrytě na jevo, že proslulý kralovecký myslitel k vlastnímu jádru celého problemu vlastně nepronikl. Nauka jeho o této věci pojatá jako celek vykazuje na pohled jímavé duchaplnosti, skvostný tento nátěr stírá se však skrovným třeba té které určité věci prohloubením. Řečnická výzdoba nauky věcně zcela bludné vyplývá bezděky z povahy úvah ethických, které, dotýkajíce se citelně nejzazších hlubin lidské bytosti, samoděk vnukají výrazy vroucnější neb i úchvatné. Posouzeno nepředpojatě a věcně, není Kantovo řešení problemu svobody jeho pronikáním, jako spíše se stanoviska předujatého mimovolným podvracením. Veškerá sem spadající spekulace proslulého Kanta směle se může

[1]) Kr. č. r. str. 451.

uváděti na potvrzenou pravdy, že nepodléhá objektivní pravda postulatům vymyšlené theorie, nýbrž tato že se ve všem spravovati musí pravdou, jaká se jí v mezích skutečného světa naskýtá.

A co řekli jsme z počátku tohoto oddílu celé statě o platnosti a vlivu filosofických náhledů na proudy života pospolitého, můžeme nyní stvrditi applikací konečnou a věru pravdivou! Prožíváme-li dosud myšlenkové období, které svými kořeny tkví ve světovém názoru Kantově, pak sotva se najde jasnějšího chodu v přirozené logice poměrů nad úkazy doby právě přítomné. Na rtech všude svoboda a láska k mravnosti a povinnosti — ve skutečnosti však jen sama nedůslednost, plané frase a vzdálenost od vlastního jádra svobody přímo nesmírná. Nedůsledná nedopatření předního zakladatele ducha novodobého nese důstojné a sebe hodné ovoce! Pravda zůstane vždy ovšem pouze jedna! Její rysy v jisté části snažili jsme se názorně předvésti v spekulaci tak nazvané philosophiae perennis. Byla-li na čas s pohanou zapuzena ze zápasiště šlechetných snah kulturních, nepůsobí jí to ujmy, ale spíše skvělé ospravedlnění, které vůbec pravidelně dosaženo bývá až na troskách bezútěšných, překonaných bludů.

Církev a stát ve středověku.

Dr. František Ehrmann. (Č. d.)

II.

Veliká to byla idea, která tanula na mysli papeži Lvovi III., když obnovoval císařství západo-římské: Církev a stát měly, jakoby svazkem manželským v jedno spojeny jsouce, spolu nad světovou veleříší křesťanskou vládnouti. A proto také od Karla Velikého počíná úřední, od císařův a církevních knížat opět a opět vyslovená a napsaná zásada: Křesťanskou veleříši (rempublicam christianam) dvojí moc řídí a spravuje, královská a velekněžská.

Avšak holá skutečnost neměla se, bohužel, na dlouho srovnávati s idealní představou Lva III. Už od Otovců nabývalo vrchu mínění, že hlavní úkol ve veleříši křesťanské připadá státu; ba přívrženci tohoto mínění zašli tak daleko, že tvrdili, jakoby **Bůh** sám římským císařům už od Konstantina Velikého dal vládu nad celým světem: a proto prý království Boží na zemi bude

uskutečněno jen tehdy, když i duchovní a světská moc všechna se pokorně císařům podrobí a jim věrně sloužiti bude, když **jedině stát** nad veleříší křesťanskou vládnouti bude. Tak soudili jmenovitě králové a císařové z rodu salského[1]) chtějíce cesaropapismem království Boží na zemi založiti.[2])

Souvěké okolnosti pak nebyly nikterak na závadu jejich záměru, nýbrž naopak jej co nejvydatněji podporovaly; zvláště systém feudalní, všecky tehdejší záležitosti veřejné i soukromé ovládající přispíval na uskutečněnou této samovlády císařů nad celým světem křesťanským měrou nemalou.

Aby věc byla jasnější, pokládáme za hodno předeslati několik slov o systemu feudalním a jeho prvcích.

Co jest feudum? Feudum,[3]) manství[4]) čili léno obyčejně slove věc nemovitá nebo zákonem za nemovitou pokládaná (úřad, právo, důstojnost), na které jedné osobě vrchní vlastnictví *(dominium directum)* a druhé osobě podvlastnictví (čili vlastnictví požitků čili vlastnictví požitečné, *dominium utile*) pod závazkem zvláštní, obapolné věrnosti přísluší.[5])

Jaké povinnosti měl vlastník čili pán k manovi, jaké man k pánovi?

Manská povinnost záleží hlavně ve věrnosti, t. j. ve zvláštní přích ylnosti a oddanosti mana k pánu lennímu, která se potom zákonem a zvykem zevrubněji určuje. Tak po zákoně man nesměl ničeho podnikati ani opomíjeti, co by životu, cti a majetku lenního pána mohlo býti na ujmu, tím více však měl pána svého ve všech strastech a pohromách radou i pomocí podporovati; obzvláštní povinností manskou bylo konání služeb válečných nebo vojenských,

---

[1]) Konrád I. (II. kr. 1024) cís. 1027—1039; Jindřich II. (III. kr. 1039) cís. 1046—1056; Jindřich IV. kr. 1056—1106; Jindřich III. (V. kr. 1106) cís. 1111—1125.

[2]) Srv. *Hefele*, Concilieng. II. vyd., Frýburk v Br. 1886, sv. V. str. 20.

[3]) Jméno feudum odvozeno jest od jména fidelitas (féauté), jakž patrno z l. II. feud. tit. 3. in fin., kde čteme: »Nulla autem investitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat: cum a fidelitate feudum dicatur.«

[4]) man, dříve jman, tolik asi co jímán; srv. něm. Mann, řecké μανα = sluha. Viz *Riegrův* Slovník Naučný. Praha 1866. Heslo »man«.

[5]) čili, jak čteme v l. II. feud. tit. 23. in fin.: »(feudum est id,) quod ex benevolentia ita datur alicui, ut proprietas quidem rei immobilis (vel quasi immobilis) beneficiatae penes dantem remaneat: ususfructus vero illius rei ita ad accipientem transeat, ut ad eum heredesque suos masculos sive foeminas (si de his nominatim dictum sit), in perpetuum pertineat: ad hoc ut ille et sui heredes fideliter domino serviant.«

když pán nepodnikl války úplně zřejmě nespravedlivé.[1]) Z povinnosti mana k pánu plynou ovšem práva pánova, která měl na manovi.

Povinností lenního pána k manu bylo hlavně, života, cti a jmění manova před každým nebezpečím hájiti.[2]) Povinností pánovou určují se také práva, která měl man na pánu.

Jakým způsobem byl kdo uveden v manství? Investiturou[3]) manskou, kteráž je slavný obřad, jímž pán podává právo užitkové *(dominium utile)* z jisté věci manovi s jistými výminkami, jmenovitě s výminkou zvláštní (manské) věrnosti vzájemné s výhradou práva vrchního vlastnictví.[4])

Zřízením feudalním nabyl i man všestranné ochrany i pán vydatné podpory, a oba navzájem mocné opory. I bylo přirozeno, že slabší svobodníci, nemohouce moci odolati útokům, kterými na ně dorážel silnější soused, s radostí ustupovali a s ním ve svazek manský vcházeli, jsouce tak ubezpečeni, že bývalý soused-nepřítel se jim obrátí v mocného a věrného souseda-ochránce. Bylo ovšem také přirozeno, že i panovníci a mocnější ze svobodníků na ještě větší sesílenou své moci snažili se co nejvíce manů zjednati: a poněvadž se mohli zvláště od duchovních nadíti věrnosti trvalé, propůjčovali především cirkvi větší statky, úřady i důstojnosti v léno. Za takových okolností není divu, že tehdáž všecky čelnější poměry, ať se již stýkaly s nejvyššími zájmy státními, nebo pouze se zájmy obecného života, pojaty byly ve svazek manský, a system feudalní se stal, ať tak díme, zrcadlem století, základní formou státního i soukromého práva.[5])

---

[1]) Srv. o tom l. II. feud. tit. 28.; *Riegrův* Slovn. N. ib. heslo »manský«.

[2]) Srv. o tom »Epitome feudorum« tit. »de officio domini« a *Riegrův* Slovn. N. ib. heslo »man«.

[3]) Investitura znamená slavné uvedení v držbu neb důstojnost nějakou. Ve středověku mělo jméno investitura široký význam, tak že darování, prodej, směna a p. teprv investiturou nabyly právoplatnosti. Dála pak se investitura podáním předmětu, kterým byla jaksi zobrazována věc, v jejíž držbu kdo byl uváděn: tak podáním hroudy nebo drnu uváděli v držbu jistého pozemku, podáním klíčů kostelních udělovali úřad faráře atd. Mohlo se ovšem právo na jistou věc uděliti také pouhou smlouvou bez obřadu: ale v Německu od nejstarších dob nepokládali pouhé smlouvy za dostatečné ku přenesení práva na jistou věc; nemovité věci a práva na nich lpějící byla vždycky na soudě odevzdávána, při čemž podáván byl nabývateli věci či toho kterého práva symbol jejich. Dálo se tak bezpochyby proto, aby celá záležitost nabyla jistoty úplné a nepovstala tak honem nějaká pochybnost o ní neb nějaký spor. Srv. l. II. feud. tit. 2.; *Riegrův* Slovník Naučný ib. heslo »manský«.

[4]) *Riegrův* Slovník ib.

[5]) Srv. *Riegrův* Slovník Naučný ib. heslo »manství«.

Jakkoli však nelze výhod soustavy feudalní neuznati, přece měla také své vady a zvláště na církev mnohé a mnohé přivodila strasti.

Neblaze působila už na nižší duchovenstvo. Neboť pán, jenž kostel vystavěl a na bohoslužbu i na duchovenstvo platil, pokládal také za své právo, voliti a dosazovati duchovního pro svůj kostel. Tak se stalo, že duchovní správa byla svěřována osobám, pánům sice milým, ale k duchovní správě namnoze neschopným a nehodným, které pro panickou čistotu anebo celibat ani mnoho smyslu ani dobré vůle neměly. Nejhorší následek však byl ten, že synové takových duchovních se pomocí pánů svých pravidelné na úřady církevní vtírali a tak zhoubnému pro církev nepotismu dvéře dokořán se otvíraly. A biskupové, kteří by byli chtěli, proti nedovoleným[1]) sňatkům takových duchovních nebo jejich konkubinatům nic nezmohli, jelikož „pán" jejich nad nimi držel ruku ochrannou; neboť za poměrů tak zpustlých, jaké tehdy ve vyšších stavech panovaly, byl duchovní tím milejší, čím méně příkladem svým a slovem rozhodným rozmařilé panstvo káral.

Ale zlořády takové nezůstaly toliko v nižším duchovenstvu, nýbrž rozšířily se, bohužel, i na duchovenstvo vyšší. Lenní pánové osobovali si právo i biskupské stolce a opatství na svých lenech církvi propůjčených obsazovati *(investitura)*. Ovšem, dokud je obsazovali osobami hodnými, církev proti tomu zlořádu přísně nepovstala. Ale za krátko věci tak daleko dospěly, že pánové na biskupské stolce a na opatství nedosasovali osobností, které by se pro tak důležité úřady církevní hodily, nýbrž které se jim líbily a jejich choutkám, zvláště lakotě, hověly, tak že biskupem a opatem se často a často stával, kdo větší obnos za biskupství a opatství nabídl; ba nabídl-li velmi mnoho, mohl i více biskupství najednou dostati. Tímto svatokrádežným způsobem dostávaly se na úřady tak velice důležité osoby nedůstojné, které přese všecky příkazy o celibatu buď v manželství neb i bez manželství s osobami ženskými po manželsku žily a, chtějíce si mnohonásobně vynahraditi, co za své obročí vydaly, nových a nových simonií se dopouštěly, menší obročí aneb i svěcení tomu udělujíce, kdo si je zaplatil. Konkubinat a svatokupectví zmítaly církví v říši římsko-německé a hrozily jí záhubou.[2])

[1]) Podle tehdejších zákonů mohl i kněz uzavříti platný sňatek, ale oženiv se, nesměl už déle zůstati v úřadě církevním. Srv. *Hefele* ib. str. 22.

[2]) Srv. *Kaulen*, Ivestiturstreit ve slovníku *Wetzer* u. *Welte's* Kirchenlexikon, II. vyd. Frýburk v Br. 1889. VI. sv. sl. 845. n.; *Hefele*, ib. str. 22.; *Zeibert*, Comp. hist. eccl., II. V Brně 1889. Str. 294. n.; *Ibach*, Der Kampf zw. Papstth. u. Königth. Frankfurt a. M. 1884. Str. 5. nn.

„Pomoci třeba, a to pomoci vydatné, aby církev byla zproštěna nedůstojného a hnusného otroctví.“ Tak se ozývaly častěji hlasy, zvláště z kláštera Clugnyského a ze spolku Patarena[1]) zvaného. Hlasy ty pronikly sice do uší tisícův a tisícův a budily v nich hluboký odpor proti nezdrženlivosti duchovenstva a proti prodeji obročí a důstojenství církevních, ale více nesvedly ani svésti nemohly. Byloť třeba, aby na povolané místo Prozřetelnost Boží postavila muže svatého, nadaného a zkušeného, jenž by opatrnou rázností uvolnil pouta otrocká, kterými odvěký nepřítel království Božího církev sepjal. A muž ten byl papež Řehoř VII. Od r. 1049., kdy doprovodil papeže Lva IX. do Říma, zároveň se sv. Petrem Damiani byl Řehoř hlavním rádcem a pomocníkem papežův, tak že lépe, než mnohý jeho vrstevník, poznal tehdejší stav záležitostí církevních i státních.

Sestaviv sobě určitý plán, zvolil na jeho provedenou také vhodné prostředky. A třeba konečně osobně hmotné zbrani Jindřicha IV. podlehl a ve vyhnanství umřel, přece jeho duch přešel na jeho nástupce a řídil jejich snahy a jednání, až konečně za papeže Innocence III. a skrze něj veliká myšlenka Řehořova došla poměrně nejúplnějšího provedení.[2]) (P. d.)

Světem — k Bohu.

Napsal *R. M. Kobza.* (Č. d.)

Majíce na zřeteli tento grafický náčrtek poměru účinkující bytosti k účinkující činnosti, poznáváme následující:

Účinkující činnost, kterou úč. bytost od sebe věcně rozdílný účinek klade, není totožnou ani se svým bytostným nosičem ani s celou činností, které nosič ten schopen jest. Dejme tomu, že Bůh jest onou podstatnou, zdrojnou bytostí. Tu, nahodilá činnost jeho, na př.

[1]) Pataria jméno vlašské, tolik co luza. Jménem tím přátelé zpustlých duchovních a šlechty v 11. století potupně označovali přívržence pořádku a zákona mravního, kteří proti zlořádům v církvi se zmáhajícím, svatokupectví a konkubinatu, hlasu pozvédali. Když pak se tito pod vedením kněze Anselma z Luky, jáhnův Arialda a Landulfa sebrali ve spolek, dali svému spolku jméno Pataria. Papežové Patarii podporovali a proto měla veliký vliv na lid; avšak strana císařská, kteráž nenáviděla kněží církevně smýšlejících, ji stíhala, tak že náčelníci její byli násilně a úkladně zavražděni — a Pataria začátkem 12. století už zahynula. Srv. *Kaulen* ve slovníku *Wetzer* u. *Welte's* K.-L. II. vyd. heslo »Pataria«.

[2]) *Hefele* ib. str. 22. n.

činnost, kterou stvořil celý svět — není totožnou ani s bytostí Boží ani s veškerou činností, které Bůh schopen jest. Nebo jiný příklad: Kon vůle naší není totožným ani s celou podstatou duše naší ani s celou činností, které duše naše schopna jest.

Toť netušeně veliký rozdíl mezi dvěma momenty podřaděnými pojmu „účinkující příčiny".

A oba tyto momenty totiž: i „úč. činnost" i „úč. bytost" uvažovati můžeme zároveň i jako dané nám jestoty po způsobu účinků, pro jejichž existenci hledáme dostatečný důvod.

Důvod pro existenci „úč. činnosti".

Že důvod ten v podstatné úč. bytosti obsažen jest — víme. Víme také, že jest to právě celková činnost „úč. bytosti", se kterou v bezprostředním spojení stojí. Nevíme však, v jaké schopnosti této celkové činnosti se zakládá její vznik. Nevíme na př. z jaké schopnosti celkové činnosti lze vysvětliti vznik pocitů v duši naší.

Tážeme se proto: Jakými zákony říditi se musí celková činnost, má-li příčinou býti v sobě obsažené, avšak sebe menší „úč. činnosti?"

Že zákonem tím nemůže býti pouhá útvarová měnlivost sebou zaujatého místa, ihned uvidíme.

Celková činnost má schopnost nabývati útvarů takových, které na se bere její nosič, totiž „úč. bytost." Celková činnost vyplňuje přítomností svou prostor, se kterým účinně je spojena; ve prostoru tom, skrze něj a s ním nabývá takových mezí působnosti své, jakými ohraničenou se stává bytost sama. Celková činnost je takto přítomna v celém dosahu a rozsahu úč. bytosti, na každém místě rozsahu toho je týchže vlastností jako na místě jiném, všudy je, pokud celkovou činností jest přítomna jako činnnost celková a nikde jako pouhý určitý výraz její, jest celá v celku a celá v každém jeho díle.

Vzduch ve měchýři uzavřený prostorem sebou zaujatým takových nabývá útvarů, v jaké ho nutí na př. tisknoucí jej ruka. Tlač měchýř jakkoli, přenášej ho z místa na místo, vyhazuj ho do povětří nebo kamkoli, vzduch v něm jako celek zůstane týchže vlastností na všech místech a žádný díl jeho nepromění se pro změnu prostorového útvaru své přítomnosti v bytost jinou od celé bytosti věcně rozdílnou.

Bytost tedy, jejíž celková činnost nemá žádné jiné schopnosti nežli té, vyplňovati měnlivý prostor přítomností svou, nemůže býti principem, který ne celou svou bytností — ale jen zvláštním útvarem své činnosti klade bytost novou, od sebe věcně rozdílnou.

K tomu třeba více!

Celková činnost musí míti nejen schopnost přizpůsobiti se měnivým zevnějším útvarům sebou zaujatého prostoru, ona musí zároveň i schopnou býti, aby jakousi setrvačností zachovala v sobě podobu okamžitě nabytých útvarů i tehdy, když tyto ve skutečnosti zase jiným útvarům ustoupily.

Blízký příměr z přírody pro znázornění tohoto případu zdá se nám způsob pohybu prášku, poletujícího ve světu slunečním.

Je li jen poněkud více prachu nebo kouře v příbytku, znamenáme ho ihned v záři slunečné. Učiníme-li pohyb rukou nebo prutem tímto prachem, uzříme ihned jak na místě, kde jsme šleh učinili, vznikne a po nějakou dobu trvá pohyb zvláštního druhu a kolem místa, kterým jsme šlehli, pozmění se, dle útvaru proniknuvšího prutu, na několik okamžiků vlnění vzduchu.

Tak a ne-li tak, tedy alespoň podobně musí býti v úč. bytosti, ve které má vzniknouti zvláštní útvar celkové činnosti, který by existoval jen skrze ni a bral jen s ní účast na zaujatém prostoru.

Soudíme proto, že důvodem vymezené „úč. činnosti“, kterou „úč. bytost“ klade nový od sebe věcně rozdílný účinek, jest jakási setrvačnost, kterou celková činnost v sobě udržuje podobu bytostí, kterým mezemi činnosti své byla se připodobnila.

A proto soudíme dále, třeba jest pro vznik účinkujících činností a tím i pro vznik účinků vůbec, jakýchsi skutečných předmětů, jejichž útvarům by se celková činnost dle přirozenosti své připodobnila a dle nich jako dle jakýchsi vzorů v úč. činnost přešla.

Jinak řečeno: pro vznik nových účinků jest třeba vzorných předmětů, jest třeba vzorných příčin (causae exemplares).

Sám Bůh dle nich činným jest, když působí na venek dle svých odvěkých idejí, a tvor Boží se bez nich neobejde.

Ovšem ale, také pravda jest, že zde název vzorné příčiny bereme ve smyslu co nejširším. Nejen hotové ideje a představy jsou nám těmito příčinami, ale i zevně na nás a na jiné úč. bytosti působící svět jest jimi zahrnut.

Ze vět, které jsme pronesli, plyne nutně mnohými filosofy popíraná skutečnost kromě nás přítomného světa. Neb jest jen následující alternativa možna: Buď jsou vzorné předměty, bez kterých na venek býti nemůžeme činnými, mimo nás nebo v nás t. j. v naší duši.

Jsou-li mimo nás, potom — a to z výše řečeného samo sebou plyne — jen tehdy dle nich činnými jsme, jestliže duše naše s nimi

ve styk přichází. Dle nich vznikají v nás úč. činnosti, na př. pocity. Nabudou-li některé z těchto pocitů se zřetelem k pocitům jiným jakési poměrné převahy (intensity), dáváme jim určitou existenci v podstatě duši naší, vykazujeme jim určité místo nebo jinak řečeno přijímáme je v sebe jako v nějaký předmět, dáváme jim ráz skutečných účinků a tím vznikají představy. Představy opět stávají se nám dalšími vzornými předměty, dle kterých postupujeme vždy k vyšším rozumovým činnostem, až dospějeme samou abstrakcí k pojmům a čirým ideám postrádajícím vší smyslnosti. Jsou-li však vzorné předměty v nás a nikoli mimo nás, potom mohou v nás býti opět dvojím způsobem.

Předně mohou v nás býti způsobem tím, že jsme jim sami od sebe dali existenci, když jsme jim z jakési nám neznámé, nepřebratelné, zdrojné síly své dali i místo, na kterém by byly, i činnost, kterou by se na místě tom udržovaly. Jestliže jsme tak učinili, potom — a to se na jisto dokázati dá — jsme více nežli nicotnými pozemskými tvory, jsme více než sami chápeme, jsme samými zdroji místa i činnosti, jsme samými nekonečnými bytostmi a tím i skutečnými Bohy. A protože jen jedna nekonečná bytost možnou je, jsme všichni dohromady a se vším světem jediným, všemohoucím Bohem. Jsme pantheisty a v pantheismu. „Horo“ říci nám lze s národní písní nad takovým výsledkem, „horo vysoká jsi“, ale dále musíme sklopit smutně svůj zrak a už jen parodicky smíme si požalovat „jak rozume vzdálený jsi“.

Druhý způsob, kterým vzorné předměty v nás přítomnými býti mohou, skutečným bude, když jakási tvůrčí bytost, na př. Bůh, nás stvoří už s jejich majetkem. Ale tu divů bude ve světě! Dítko v prvním okamžiku svého početí bude nutně hotovým mudrcem. Samo sobě stačí, aby bez sluchu a hmatu, bez očí a čichu si vybájilo svět co nejpestřejší. A nebude než přirozeno, zatleskne-li v ručky své a podiví-li se, jak „krásný hled je na ten Boží svět“. Ale ne, nezatleskne, vždyť ruček ani míti nebude. Ty budou jen danou mu psychickou nebo-li duševní představou. Svět nebude leč v jeho mysli a veškera činnost jeho bude omezena oborem duše jeho. V té bude počítati, prodávati, kupovati, čísti a psáti, z knih studovati, a jen podivno mu bude, odkud čerpá tak moudré nápady, když samo moudrosti na zbyt nemá, divno mu bude, kdo as vymyslil tak učené knihy, nade kterými kolečka rozumu jeho se zastavují, divno mu bude, od koho slyší nové pravdy, o kterých se mu dosud ani ve snách nezdálo. A což teprv těch tajů, které jsou v jeho představě obsaženy, která se knihovnou nazývá! Těch nevyzpytuje, co živ bude! A přece při názoru, že vzorné před-

stavy jsou jen duši naši vrozenými a ji přistvořenými, jest nutným důsledkem, že i taje těchto představ jsou mu buď tak či onak známy.

Toť přísně provedený, čirý subjektivismus, jenž tu zeje jako tůň hrozné Skylly, skrze kterou bez porušení zdravého rozumu chtěli projet, ale neprojeli filosové od Kanta až po Hegela.

Důvod pro existenci účinkující bytosti.

Hledáme-li důvod pro existenci účinkující (t. j. podstatné) bytosti na př. duše nebo atomu, jest nám především uvážiti, není-li bytost, kterou na zřeteli máme, existencí svou sama od sebe (a se).

Sama od sebe jest jen bytost nekonečná. Co konečným jest, samo od sebe není. A máme-li na zřeteli konečnou bytost duše, o aseitě ani řeči býti nemůže. Důkaz podává následující:

Kdo sám od sebe býti chce, musí schopen býti, aby činnost, kterou právě působí, a místo, na kterém právě přítomen jest, sám sobě udělil nezávisle na bytosti jiné.

Tak — omezíme-li se především jen na moment místa — učiniti může jen ten, kdo místo, které sobě přiděliti chce, nějak v moci své má. Místo má v moci své jen ten, kdo na něm a v něm přítomen jest. Kdo na místě, které sám sobě přiděliti chce, přítomen není, nemá místa onoho v moci své. A kdo žádaného místa v moci své nemá, nemůže sobě sám od sebe přiděliti, čeho právě nemá.

Patrno z toho, že bytostí, která na místě, na kterém přítomnou býti chce a priori, už přítomnou jest, jedině býti nemůže bytost taková, která okamžitě přítomnou jest na všech místech, na kterých vůbec jako přítomna myšlena býti může. Bytostí takovou nemůže býti bytost rozsahem přítomností své omezená, jest jí jedině bytost nekonečná. Jen ta jest sama od sebe, neb jen ta uděliti mohla sama sobě (a sama od sebe) místo své nynější přítomnosti, nezávisle na bytosti jiné.

A abychom i o činnosti se zmínili:

Činnost samému sobě a sám od sebe uděliti může jen ten, kdo činnost tu v moci své má. Má ji v moci své, kdo předem už onou činností činným jest. Bytostí však takovou, která činností, kterou by sobě přiděliti chtěla a priori už činnou jest, jest jen bytost na určitě vymezenou činnost nevázaná t. j. opět bytost nekonečná.

Při bytosti takové nebudeme dlouho pátrati po dostatečné příčině pro její existenci. V ní samé nalezli jsme vše, co hledáme, totiž její dostatečnou příčinu. Takovou úč. bytostí jest jedině Bůh.

Ferdinand Brunetière, kritik, moralista.

Píše *Fr. Holeček.* (Č. d.)

A by ukázal Brunetière a dokázal zároveň, že evoluční theorie jeho je správná, vybírá z literatury francouzské konkretní příklady. Jak jistý genre se rodí, roste, zdokonaluje, až dosáhne dokonalosti a pak se odchyluje, schází a konečně hyne, ukazuje nám na historii francouzské tragedie (Les époques du théâtre français); jak genre jeden přetvořuje se v genre jiný, demonstruje zase s velikou přesností a důkladností na transformaci výmluvnosti, řečnictví kazatelského 17. století v poesii lyrickou Lamartina, Huga, Vignyho a j. (L'évolution de la poésie lyrique); „jak v čase vhodném tvoří se jistý genre z trosek několika jiných, jak se sám od sebe přizpůsobuje tak říkaje vnitřní ideji své definice a jak po mnohých pokusech a kolísání, jakmile přijde k vědomí svého předmětu, přichází zároveň k plnosti a dokonalosti svých prostředků“ — to demonstruje konečně na historii romanu francouzského, a nelze upříti, že vše to činí s neobyčejnou obratností.

Ale vraťme se zase k historii kritiky francouzské.

Brunetière rozeznává několik period, jež studuje v pořádku chronologickém:

1. Perioda první (sahá asi od r. 1550.—1605.) ohraničena jest jmény Du Bellaye a Malherbea. V době té není si ještě kritika jista svým předmětem, ani svými cestami, ale snaží se již „rozpoznati, analysovati, definovati a tříditi prostředky, důvody a příčiny dojmu, jejž díla působí.“

2. Poznavši jednou tyto podmínky a důvody, snaží se kritika utvořiti z nich pravidla umění, podle nichž by umělci pracovali. (1630 až 1660.) Tu vynikají především Malherbe a Chapelain.

3. Boileau pokouší se pravidla umění založiti na přírodě a rozumu. (Sahá pak perioda ta asi od r. 1665.—1685.)

4. Proti Boileauovi a jeho doktrinám bouří se umělci „moderní“. (1685—1730 od Perraulta k Voltaireovi.) Útočí se na „staré“, na tradici, a ve jménu dosti konfusní ideje pokroku reklamují kritikové „moderních“ spisovateli právo patřiti své době. což jest ovšem zcela správno, a nepatřiti než jí, což ovšem není nijak oprávněno. Boje ty zdařily se „moderním“ jen tak z polovice; od té doby však nevěřilo se již, že by esthetická pravidla byla absolutní. Sem Boileau ve svém „Art poétique“ slevuje. Připouští se, že starověk řecký nebo římský nemusí býti měřítkem krásy a dokonalosti, ale že měřítkem může býti doba současná.

Od této doby roste pomalu idea relativnosti věcí literarních a vkrádá se i do kritiky.

5. Půtky trvají dále; vystupuje Voltaire a po nějakém váhání staví se na stranu přívrženců doktriny Boileauovy, aby jako největší autorita literarní 18. století zarazil na nějaký čas vývoj ideje relativnosti. V době této poprvé shledáváme vliv „prostředí fysického“ a „doby“, jejž pokouší se určiti abbé *Dubos.*[1]) Názory jeho o poesii, malbě a umění dramatickém jsou opravdu tak moderní, že by člověk nevěřil v pravost, kdyby neviděl data r. 1719. (Hle! prvním objevitelem tak moderní theorie byl kněz!) Sám Voltaire uznává, že je to „jedna z nejužitečnějších knih, jež o látce té v Evropě napsány byly.“ Ideje Boileauovy, jenž dal za základ a míru umění nápodobení přírody, jsou rozšířeny a vládnou přes protesty Diderotovy. Umělci i kritika jsou klassičtější než Řekové a Římané. Laharpe i Marmontel vyšli od Voltairea. (Trvá pak perioda ta po celé 18. století.)

6. Vliv *Rousseauův* začíná se jeviti v umění i kritice hned na počátku tohoto století. Dosud diskutovalo se o pravidlech anebo o jich formulování, ale sotva se pochybovalo o autoritě jim povinné. Rousseau však první jasně, přesně a vědomě nechal triumfovati pojem relativna nad pojmem absolutna. V hádkách periody 4. jen tak tušili, co Rousseau plně vyslovil; on uvedl „já“ do literatury, a odtud přešlo i do kritiky.

A tu také začíná kritika moderní s *Mme de Stael* a *Chateaubriandem* (1800—1820). Oba vycházejí od Rousseaua. Poznání cizích literatur vede k poznání a uznání nových krás poetických, uměleckých, než jaké dosud Francouzové znali. Chateaubriand pronáší slavnou větu: „Chci nahraditi neplodnou kritiku chyb a vad plodnou kritikou krás.“

Od let dvacátých až asi do čtyřicátých udává směr *Villemain,* s nímž nerozlučně jsou spojena jména Quizota a Cousina. Změna vkusu čtenářův i spisovatelů způsobená známostí literatur cizích přivodila i změnu v kritice, jež snaží se stopovati vztahy díla k době, k institucím, k formě a ustavení společnosti, jejímž jest výrazem. Poprvé užívá se biografie, aby se oživila a vysvětlila díla. V rukou Villemainových kritika čistě literarní přetvořuje se v historickou. V díle jeho pokračuje *Saint-Marc-Girardin,* aniž by přidal něco nového, leda že dbá více moralky; je však dosti povrchní. Více znamená *Désiré Nisard,* znamenitý stylista, jenž pod rouškou objektivity jest jedním z nejsubjektivnějších starších kritiků.

[1]) Les réflexions critiques sur la poésie et la peinture.

Nejvíce však vyniká rozsahem i obsahem *Sainte-Beuve* (1830—1865). Literatury, politiky, náboženství, filosofie, historie, vědy, umění, zkrátka všeho, oč se jen může duch lidský zajímati, si všímá, o všem píše. Živel biografický a psychologický nabývá v kritice jeho významu netušeného; on první zavádí do kritiky portrait spisovatele, jenž by sám žil a mluvil. Sainte-Beuve jest bez odporu největším kritikem francouzským. On obnovil methodu kritickou, dal kritice pevný základ a přece podržel vždy její předmět. Kritika jeho nejen vyšetřuje vztahy díla k době, společnosti atd. jako Villemainova, ale i poměr, v němž stojí dílo k autorovi, k jeho temperamentu a výchovu. Dílo jeho kritické čítá asi 60—70 svazků. V jeho díle spisovatelé oživují, mají zase maso a krev, a v jednotlivých osobnostech můžeme viděti věčné exempláře lidskosti. Je to zvláště dílo „Port-Royal“, jež vyniká v každém ohledu. A klade-li Brunetière obrazy ze sbírky této, co se týká živoucnosti a úplnosti, nad romany Balzacovy a dramata Hugova, má úplně pravdu. Sám Sainte-Beuve byl si dobře vědom ceny této své práce, a proto až do smrti se k ní vracel a stále opravoval a doplňoval. „Causeries du Lundi“ jsou ovšem ucelenější jakožto sbírka monografií, podávajících po způsobu naturalistů „přirozenou historii duchů“, mají větší důležitost v historii kritiky francouzské, ale „Port-Royal“ jest umělečtější. Applikuje, ku konci své činnosti kritické zvláště, na kritiku methodu věd přirozených, směřoval již Sainte-Beuve tam, kam došel Taine.

S *Tainem* počíná kritika aspirovati na název vědy, a také si tak počíná jako věda, hledajíc prostředky své v methodě i postupu historie přirozené. Žádný jiný člověk od doby Hegelovy nevrhl v Evropě v oběh více ideí nových, silných, v každém případě suggestivních, ať již jsou pravé nebo falešné. Nejsou ovšem jeho vlastním, výlučně vlastním majetkem; pocházejí z větší části od jeho předchůdců, ale on dal jim svůj znak, svou pečeť, on vyslovil je tak jasně a formuloval tak přesně, že můžeme mu je právem přiřknouti. Jak již řečeno, byl to abbé *Dubos*, jenž první upozornil na vliv prostředí a doby, a *Boulainvilliers* zase na vliv raçy; ale ani ten ani onen nedovedli vystavěti z látky té tak mocnou a pevnou budovu jako Taine. Jeho zásluhou a talentem je síla a plodnost jeho „konstruktivní obrazotvornosti“; co dříve viselo jaksi v povětří, to postavil na zem, co bylo roztroušeno, sebral, spořádal a svázal a učinil z toho methodu. Methoda ta spočívá pak v tom, aby „pokládala se díla lidská za fakta a výtvory, jichž charakter třeba jest vyznačiti a jichž příčiny třeba jest naleznouti, nic více. Takto jsouc chápána, věda kritická ani neproskribuje, ani neodpouští; konstatuje a

vysvětluje.“ Oč pokoušel se Sainte-Beuve v „Causeries du Lundi“, provedl Taine. Ale ani Taine, ač chtěl býti objektivním a z kritiky učiniti vědu, nedovedl, neubránil se úplně sám sobě. I on často a příkře odsuzoval i odpouštěl; ani on nebyl vždy a všude objektivní.

Proto nechce Brunetière bráti se jeho cestou a klade proti jeho čistě vědecké, konstatující methodě methodu svou, jež však na název vědecké nikterak nereflektuje. Jako pak Taine založil methodu svou na analogii přírodní historie Geoffroy Saint-Hilaireovy a Cuvierovy, tak zakládá Brunetière methodu své kritiky na evoluční hypothesi Darwina a Haeckela. Sleduje pak přesně svou hypothesu, bere v úvahu jako Taine dědičnost čili raçu, vliv prostředí geografického, socialního i historického, přibírá však mimo to ještě vliv a působení individuality. A co jest mu individualita? Je to „souhrn vlastností anebo i vad, jež působí, že individuum jest unicum ve svém druhu, že uvádí tak v historii literatury a umění něco, co tu neexistovalo před ním, ani by nebylo bez něho, ale co bude dále existovati po něm.“

A právě tohle je znakem odlišujícím methodu jeho od methody Taineovy. Určení podstatného charakteru (caractère essentiel) věcí u Tainea, na nějž klade takovou váhu, mu nedostačuje; neboť stačí sotva k rozlišení rodů, ale nikterak k rozlišení individuí.

Rovněž dědičnosti nepřikládá takovou váhu jako Taine, a to zcela právem; súžuje též vliv prostředí, neboť můžeme vlivu tomuto nejen odpor klásti, ale jej i překonati, jak ukazuje právě malířství hollandské, na němž Taine theorii svou též demonstroval.

Za to největší vliv přikládá působeni doby (moment u Tainea) čili působení děl na vznik děl jiných. Buď jsou díla následující obsažena v předcházejících, anebo následující jsou jich kontradikce. Tedy individualita autora a moment rozhodují nejvíce. Momentem vysvětluje vše, co se dá v díle literarním povšechnými příčinami vysvětliti. Tak drama romantiků vyšlo z dramatu Voltairea, neboť romantikové činili zkrátka opak toho, co činili klassikové. — Romantismus nechtěl na jevišti nic jiného než opak klassicismu, a to je hlavní důvod jeho původu. Největší vliv na vznik nových děl mají zase jen díla: „Buď chceme civilisovati v jejich genru s těmi, kteří nás předcházeli (tu je vznik škol, tradice), anebo předstíráme, že tvoříme jinak než tvořili, (hle! jak staví se evoluce proti tradici, jak školy se obnovují a methody přetvořují).“ Taine byl by jistě nenapsal žádného svého díla, kdyby byl nepředcházel Seinte Beuve, Villemain atd. Ne, že žil v jiném prostředí, ale že žil v jiné době, toť hlavní příčina.

Proti Taineovi dokazuje dále Brunetière, že díla literarní nejsou pouhá fakta, pouhé dokumenty sloužící k poznání člověka. V tom je velmi mnoho romantismu; neboť sotva lze uvěřiti, že by „řecké sochařství, anebo hollandské, anebo italské malířství neměly jiného zájmu než obrážeti nám stav duše některého současníka Barneveldta, Lva X., anebo Periklea.“ Ostatně sám Taine, ač pohrdlivě pohlížel na ty, kdož kladli především definici krásna a pak podle ní zatracovali, nebo vynášeli, málem by ji byl položil sám a málem by byl si učinil jisté kriterium. A ani se tomu konečně neubránil, zbudovav si kriterium ve „Filosofii umění“. Tu je doplnění jeho esthetiky; neboť co nazývá znakem podstatným, je mu prvním prostředkem k měření relativní ceny děl. „Cena díla literarního je proportionelní se stupněm trvalosti, anebo všeobecnosti charakterů, jež vyjadřuje“, to chce říci Taine, a hle! je to vlastně totéž, co už říkal Boileau. Všechen rozdíl spočívá v tom, že Taine došel k tomu jinými cestami a jinak se vyjádřil, a že co bylo jaksi arbitrerní, teď postaveno jsouc na základ vědecký, má větší váhu.

A rovněž tak na považenou jest druhé jeho kriterium pro cenu díla podle stupně důležitosti karakteru, čili jak dí: „Ve všech věcích jinak stejné, jest dílo, jež vyjadřuje karakter dobrodějný, vyšší než to, jež vyjadřuje charakter zlý“. Existují-li tedy dvě díla stejně silná v koncepci i provedení, má větší cenu onoho, jež představuje heroa než to, jež představuje ničemu. Potom by ovšem, jak dí Brunetière, bylo Dickensovo „Esther a Agnes“, větší třeba než Shakespearův „Macbeth“. — Kriterium to jest nejen nedostatečné, ale i nebezpečné, poněvadž „favorisuje konfusi moralky s uměním, jež ovšem nemohou jedno obstáti bez druhého, ale jež nejsou přece jedna a tatáž věc“.

Princip rozlišení genrů a klassifikace děl leží hlouběji. S uměním a literaturou nelze kritice jednati jako s dokumenty, nýbrž ona dřív či později musí se vrátititi zase k pojmu absolutně pode jménem krásy, jak již na začátku řečeno. Ani Feidias ani Michel Angelo netesali své sochy, ani Shakespeare nepsal svá dramata, aby po letech učenci obdivovali díla jejich jako archivářské dokumenty a poznávali pomocí jich psychologii řeckého člověka, anebo člověka renaisance. Žádnému z nich jistě nenapadlo přivésti nám duševní stav vrstevníků, ale spíše a jistě „všichni směřovali k realismu krásna“. A to musí kritik především míti na mysli. (P. d.)

Česká otázka a reformace.

Píše *J. Svozil.* (Č. d.)

Jak už z dřívějšího patrno, vedeny důležité spory českými údy university nebo aspoň o universitu, skoro tak důležité, jako mravní reformace, aspoň pro nás Čechy. Šlo tu proti přílišné expansi, proti přeceňování autority, jímž jistě dávali se vésti mistři, když rádi byli by zakázali Štítnému psáti o věcech tak vznešených, poněvadž prý neměl dosti autority — nebyl totiž graduován, nebyl ani bakalářem. V boji o universitu šlo však i o jiný ještě princip — o znárodnění vzdělání. Národ neměl z university nic, což divu, že z ní něco míti chtěl! Odtud byla strana česká reformační, novotám přístupnější, a z toho zase plynulo nepřátelství strany vládnoucí k novotám. Ke všemu tomu byl i v boji universitním prvek socialní, jenž později tak důležitou hrál roli ve vývoji reformace. Míníme tu onen boj o místa, o zaopatření. České peníze nepatří cizincům, nač národ platí, patří jemu. Tedy národnost, kulturní potřeby národa, poměry socialní, ale především náboženssko-mravní byly zdrojem reformace.

A v čele všech těchto snah stál Hus, po předchůdcích svých Matěji z Janova, Miličovi, Waldhauserovi a Štítném. První tři všímali si jen náboženského života, Štítný už hájil kultury české proti panující „latinské“, Hus spojoval všecky snahy ve své osobě.

Hus, kazatel v kapli Betlemské, byl zprvu miláčkem dvoru královského i arcibiskupovým. Býval dokonce i synodalním řečníkem, ač již r. 1403. vystoupil se svým traktatem o nejsv. svátosti Oltářní, ač již r. 1405. bylo žalováno arcibiskupovi, že se šíří bludy Wiclefovy; ještě r. 1407. schválil doktor Adam, vikář arcibiskupův, na synodě řeč Husovu v ten smysl vyznívající, že vybírání platů za svátosti je kacířské.

Spisy Wiclefovými nepřineseno sice teprve hnutí opravné k nám, ale sesíleno jimi a osměleno. Zákaz university z r. 1403. po bouřlivé schůzi většinou vydaný nepomáhal pranic. Nikdo se oň nestaral, protože nebylo jeho vykonavatele. Tak jen můžeme si vysvětliti zvláštní schůzi národa českého (1408) o tyto artikule. Výsledek byl ovšem jiný než při jednání celé university. Zapovězeno držeti artikule Wiclefovy, ale jen ve smyslu jejich bludném. Nad to pak pouzí bakaláři nesměli vykládati Dialogus, Trialogus a De Eucharistia. Ještě tehdy byl Hus ve přízni u arcibiskupa; tento pak ač nebyl s prohlášením národu českého spokojen, ale přece vydal ku žádosti královně vysvědčení, že Čechy

jsou prosty bludů; současně však poroučel vykládati učení o transsubstanciaci (předpodstatněni chleba a vína v tělo a krev Páně) a vydati knihy Wiclefovy.

Zatím již nastala mezi ním a Husem roztržka, když kněz Abraham, za něhož Hus se přimlouval, byl odsouzen a vypovězen. Hus ostře to arcibiskupovi vytýkal.

Přece však i on vydal knihy Wiclefovy, ovšem s poznámkou, aby mu arcibiskup bludy poznamenal, on že je potom rád veřejně uzná. Toliko pět studentů nevydalo knihy a odvolalo se ku papeži jak ve příčině knih tak i transsubstanciace. Celá událost zanesena i v lid a z toho nastalo kvašení, vyvěšovány potupné listy o arcibiskupu a kanovnících i rádcích jeho, zpívány písničky a tropeny výtržnosti. Na tom ovšem neměl Hus pražádného podílu.

V tom popohnal události české ku předu nově zvolený papež Řehoř XII. Oznámiv zvolení, vyjádřil i ochotu vzdáti se k vůli jednotě v církvi. Ale brzy ho mrzelo, že se uchyloval k Václavovi, mrzela ho i „přílišná“ ochota, vzdáti se trůnu, k jejímuž uskutečnění necítil pak sil. Přimknul se pevně ku stolci papežskému a zároveň ku protikráli Ruprechtovi. Následkem toho vešel Václav IV. s králem francouzským ve spolek na obnovu jednoty papežské. Mezitím svolán kardinaly sněm církevní do Pisy; tento pak snažil se přiměti všecky ku neutralitě vůči papežům starým a k uznání nového, kterého sněm zvolí. Václav byl ovšem ochoten učiniti koncilu po vůli. Universita měla jej v tom podporovati. Ale byvši svolána koncem r. 1408., rozešla se bez usnesení, Němci se svými třemi hlasy nepovolili. Král přijal nerád zprávu o tom za pobytu svého v Kutné Hoře, ale přece na stížnosti a prosby Němců slíbil, že je zachová při starých právech, kdežto na Husa se osopil. Ale poměry zvítězily i nad ním. Potřeboval usnesení university sobě příznivého, a následkem toho vyšel známý dekret kutnohorský. V tomto jednání o tři hlasy pro národ český byli s Husem spojeni Jan Eliae i Ondřej z Brodu, jinak jeho protivníci.

Dekret v květnu téhož roku (1409) vykonán, a následkem toho vystěhovali se Němci, studenti i mistři z Prahy. Universita pozbyla tím ovšem starého světového rázu, pozbyla i z „velmocenského“ postavení, ale za to stala se ústavem národním. Od té doby šla s lidem v nových proudech ruku v ruce — vedla jej. Theologické fakultě připadla pak úloha Němců — boj s přívrženci novot.

Již před sporem o hlasy podána na Husa stížnost, o níž se mělo jednati na synodě diecesanní, ale odložena ještě 17. července 1409.

Příčinu k ní zavdalo učení, že bráti platy za svátosti je kacířství, že prý učil companaci (jakoby ve svátosti Oltářní zůstávala podstata chleba a vína i po proměnění). Dále nelíbilo se žalobcům, že kázal Hus „výtržně" proti kněžím, že řekl v kázaní: nechtěl bych ani za celý svět zemříti při tolika obročích (jako Petr Všerub) a že by si přál, aby duše jeho přišla tam, kde Wiclefova. To všecko mluvíval přede vším lidem.

Hus odpověděl, že nikdy nemluvil přede vším lidem, neboť ani Jerusalemští ani Římští v Betlemě na jeho kázaních nebyli (!). O Všerubovi, vlastně o mnohoobročnictví že učinil zmínku pro množství přítomného tehdy kněžstva. O svátosti Oltářní nebloudí, to uznal i arcibiskup, a kdo nyní jej z toho viní, ať předem dokáže. Proti kněžstvu výtržně nekázal, vytýkal jenom skutečné chyby; jinak byl by i Kristus kázal výtržně, když na př. pravil Fariseům: „Vy z otce ďábla jste".

Arcibiskup poslal stížnost, ale všeobecně drženou — Husa se přímo nedotýkaje, do Říma a žádal zároveň o potvrzení svého rozkazu o knihách Wiclefových. Poselstvo strany Husovy (Páleč a Stanislav ze Znojma) do Pisy vyslané uvězněno, a stěží podařilo se universitě je osvoboditi.

Tu však pře se zastavila. Zvolen totiž v Pise nový papež, Alexander V. V Čechách byl bez obtíží uznán, jenom arcibiskup nechtěl se k tomu dáti pohnout. Ale konečně i on jej uznal (v září r. 1809.).

Hned potom vedli protivníci Husovi při proti němu dále. Snažili se mu dokázati kacířství. V odporu však s arcibiskupem — ve přímém — Hus dosud nebyl. Žalovali na Husa, že tvrdil: kněz ve hříchu nečiní svátosti, do římské církve že Antikrist zasadil svou nohu, že církev nemůže klíti, koho neklel Bůh. Také to bráno mu za zlé, že nazval sv. Řehoře prlencem, že prý popudil lid, aby hnal na dvůr arcibiskupův útokem a konečně že řekl „velkého cos že ti popové uvěznění", když slaveny v Praze služby Boží pro uvěznění Jana z Pomuku a jeho druhů. Ze starých žalob přidána ještě ona o platech za svátosti.

Tu se Hus odvolal na vikáře Adama. O knězi hříšném žaloval Protiva. Ale jak mohl si pamatovati, co před 15 lety bylo řečeno a proč se o tom nezmiňoval dříve? Do církve římské že vskutku zasadil Antikrist svou nohu, neboť je v ní mnoho zkázy. Církev ovšem nemůže spravedlivě klíti nikoho, koho neklel Bůh. Sv. Řehoře nazval prlencem, protože všecky jeho spisy vyznačují se libým rytmem. O uvěznění kněží mluvil, ale ať mu udají protivníci důvod dostatečný pro slavení služeb Božích z té jediné příčiny.

Tyto odpovědi Husovy jsou známy ze spisku později vydaného. Nevíme však, zdali komissi arcibiskupské odpovídal jak mu nařízeno, totiž pouze ano nebo ne. Vyšetřující tázali se ho i jakým právem káže v Betlemě, jako by nebyli znali stvrzení Jana z Jenštejna, Václava IV. a bullu Řehoře XII. Hus také v tom smyslu odpověděl, dodav, že není nikde zákona, aby věřící musili choditi na kázaní jen do farního kostela.

To byla domácí předehra soudu římského a konečně kostnického.

Pře v Římě odevzdána papežem Alexandrem V. Jindřichovi Krumhartu z Westerholze a ten vydal obsílku na arcibiskupa (9. prosince 1409); pokud by se nedostavil, stavovaly by se všecky jeho kroky proti straně Husově.

Arcibiskup vypravil ještě dříve posly s dary a žalobami. Wiclefovci brojí proti moci církevní, učí, že církev má býti spravována mocí světskou. I krále Václava popudili k zabavení mnoha statků církevních. Tak zněla žaloba.

Na to potáhl papež při zpět na sebe, zrušil obsílku a dal arcibiskupovi za právo již 20. prosince 1409. — Na jednání to nebylo bez vlivu, že arcibiskup zatím již byl uznal Alexandra V. za hlavu církve.

Arcibiskup dostal plnou moc vymýtiti kacířství, pobrati knihy Wiclefovy; a zároveň mělo býti zakázáno kázati v kaplích i jakkoli privilegovaných. O učení o transsubstanciaci nebylo tu ani zmínky, tak že spor zůstal neukončen. Plnomocník strany Husovy Marek z Hradce musil prohlásiti, že rozsudek přijímá.

Bulla o tom došla do Prahy počátkem března příštího roku. Arcibiskup přikročil hned k dílu. Hus pak, cítě se dotčena hlavně zákazem kázaní, přidal se zřejmě ku přátelům a vystoupil přímo proti bulle. Odvolal se ku papeži, dokazuje, že bulla byla vydána s přerušením právních forem a prostředky pokoutními, jakož i křivým zpravením papeže.

Universita pořádala pak v červnu schůzi proti spálení knih, ale rozsudek přes to vše byl vynesen. Klatbou měli býti stiženi všichni, kdož by nechtěli vydati knih Wiclefových do šesti dní, jakož i ti, kdož by neudali majetníka jejich, kteří sami se neohlásili.

Ale královým poselstvím bylo vykonání rozsudku odročeno. Arcibiskup z obav před králem slíbil, že bez něho nic nepodnikne. Universita ještě jednou a to veřejně listem prohlásila svůj nesouhlas s rozsudkem. Hus s přáteli odvolal se ještě jednou. Bulla neměla býti

vydána před uplynutím lhůty arcibiskupovi dané, on sám pak neměl býti ustanoven soudcem ve své při, toť byly jejich důvody. Ano, vyslovili dokonce podezření, že bulla byla padělána.

Ale tou dobou Alexander V. zemřel, a to již před vydáním rozsudku. Ten vyšel teprve po jeho smrti, ač zatím odvoláním se Husovým vzala pře obrat. Toho chopili se hned Hus a přátelé jeho, dovozujíce nad to, že je nerozumné zakazovati knihy Wiclefovy, když se dovoluje číst staré klasiky, zápověď pak kázati v kaplích, že je proti potřebě a příkladu Spasitelovu. Apellace sepsána v kapli Betlemské, kdež Hus i kázal o nespravedlnosti bully papežské.

Ale ani to nezdrželo nyní arcibiskupa od vykonání rozsudku. Nemoha se dočkati markrabí Jošta, s nímžto dle vůle královy měl se uraditi o rozsudku, poručil knihy Wiclefovy spáliti a appellanty dal do klatby.

Dotud byly spory více jen o věci praktické. Strana Husova byla pak zároveň stranou, horlící pro opravy. Proti opravám nemohl býti celkem nikdo, jen že někteří si je představovali radikalněji, jiní méně radikalněji a někteří dokonce velmi krotince.

Strana Husova nebyla ani tak proti arcibiskupovi, ale proti rádcům, jimiž se dával ovládati. Wiclef byl do té doby oblíben pro své horlení mravní. Ale od té doby spor stával se vážnějším a vážnějším. Zákaz kázati v kaplích, tedy i v Betlemě, rožjitřil ještě více boj mezi českým a německým živlem. Hus pak kráčel dále. K opravám nedocházelo, byly jen odkládány, a to Husa hněvalo, ale zároveň vedlo jej snad i ku přesvědčení, že za stávajícího systemu církevního jsou opravy nemožny.

To jej tuším přivedlo k odchylkám i v theorii. Dosud však smíření nebylo nemožno. Bylo tu ještě odvolání, papeže uznávali ještě všichni za autoritu rozhodčí.

Doma vedena drobná válka pamflety, písničkami a i kázaními. V disputacích universitních hájen Wiclef, a král vystoupil pro stranu Husovu, zabaviv statky arcibiskupské, dokud by nebyla dána náhrada všem, jimž byly knihy Wiclefovy spáleny.

Odvolání Husovo — před spálením knih ještě — dal Jan XXIII. komissi, v jejímž čele byl kardinal Odo de Colonna. V Bologni pak svoláni všichni tam přítomní mistři a doktoři, domácí i oxfordští a pařížští k poradě. Ti rozhodli pro nespálení.

V tom však přišli poslové arcibiskupovi do Říma. Tu odevzdána pře Colonnovi samému, aby vyšetřil, zda udání na Husa, že učí mnoho

kacířství, je pravé, pakli je, aby vydal naň obsílku hned, nepřipustiv obrany prokuratorů Husových a potvrdiv kroky arcibiskupovy.

Za to však podali král, královna, mnozí páni a města pražská žádost, aby rozsudek byl zrušen. Král žádal zejména, aby Hus byl souzen doma, Odo Colonna měl sám přijeti do Čech. Na papeži pak žádal, aby poslal do Čech na jeho útraty legaty, kteří by věc vyšetřili a urovnali.

Hus se své strany poslal do Říma tři prokuratory, jichž však Colonna pranic nedbal; i podali nové odvolání ku papeži, jež odevzdáno auditorovi papežského dvora Janu de Thomasis.

Toho si nevšímaje, vydal Colonna na Husa r. 1411. klatbu, jež i v Praze byla ohlášena ve všech kostelích až na dva. K tomu stihl Prahu ještě interdikt, nejvíce ze příčiny zabrání statků duchovenských.

Následkem toho vystupoval Václav IV. ještě ostřeji proti duchovenstvu. Snad proto dána pře nové komissi do rukou, až konečně zůstala v rukou samého Zabarelly. Ten připravil vše řádnou cestou k rozsudku, když pojednou celá záležitost odevzdána kardinalu Brankasovi. Ten nevzal ani obsílky ani klatby zpět, ale nečinil ani dalších kroků, nechav rozepři skoro půldruhého roku ležet.

Tímto odvoláváním a protahováním jakož i vystěhovalými mistry a studenty roznášela se pověst o Čechách po všech zemích. K tomu přispíval také měrou velmi značnou Jeronym Pražský. Tak zajímala se o otázku českou napotom skoro celá Evropa.

Tím časem vzaly zase poměry v Čechách obrat. Václav smířil se s bratrem Sigmundem a tento uznal Jana XXIII., jakž bylo v podmínkách smíru uloženo. Smír tento nezůstal bez vlivu na poměry české. Znovu pracováno o smír obou stran v duchovenstvu českém. Konec konců dán spor na přátelské úmluvčí. Ti rozhodli, aby pře s obou stran byla zastavena, klatba i s interdiktem odvolány, universita při starých právech (svobody učení) zůstavena, papeži pak aby arcibiskup dopsal, že o žádném bludu neví a spory že jsou již urovnány.

Arcibiskup ovšem takových podmínek nemohl přijati. Ale, místo aby hned přímo je odmítnul, kolísal. Do Říma nepsal, až konečně našel pro sebe omluvu, že prvá podmínka nebyla s protivné strany dodržena. Mínil tím spory a výtržnosti, na nichž však Hus neměl podílu.

Když arcibiskup smlouvy si nevšímal, ji od sebe odmítal, podal Hus novou žádost ku papeži. Vyznával svou víru, odpíral se bludů, vyvracel žaloby, vyložil, proč se byl odvolal a žádal, aby byl osvobozen od cesty do Říma. Arcibiskup nemoha se nadíti urovnání sporu, vydal

se na cestu k Sigmundovi do Uher, žádat o podporu. Z cesty poslal dopis, v němž se odříkával bývalé smlouvy, již na polo byl přijal. Na cestě však zemřel.

Nástupce jeho Albík si rozepří vůbec skoro nevšímal. Tak utichly tyto v Čechách samých na čas, kdežto zatím v Římě vznášela se zastavená rozepře Damoklovým mečem nad hlavou Husovou. (P. d.)

PÍSEMNICTVÍ.

Literatura v Brasilii.

Podává[1]) *A. Koudelka.*

Politická činnost, kterou Portugalsko v 16. století rozvinulo, dopomohla či byla příčinou takového rozvoje a takového rozkvětu písemnictví portugalského, že žádná jiná země nemohla se jí vyrovnati v té době co do quantity i quality. O té době grammatikové provedli ustavení a ustálení řeči portugalské, vytknuvše povšechně zákony, týkající se transformací (proměn) morfologických, fonetických a lexikalních a zavedše mezi oběma národy iberickými literarní synchronismus, jenž se zračí najmě v těchto dvou repraesentantech jejich, v Camõesu a Cervantesovi. Mezitím založeno bylo portugalské divadlo Gil Vicentem, poesie rozšiřovala svou sferu olympskou, postupujíc od prosté lyriky bukolické a pastoralní Ant. Fereiry, Sá de Mirandy a Bernardim Ribeira k epickým pokusům Jeron. Côrte Reala a Vasco Mousinha, dostoupivše v Lusiadách svého vrcholu. Literatura brasilská jest vlastně jenom větví na stromě písemnictví portugalského, v tomto století však nabyla ona vrchu nad touto. Pravda, nemá literatura brasilská básně tak originalní a duchaplné jako jest sbírka básní Guerra Junqueira „Os Simples“ ani romanciera takového, jakého má Portugalsko v Eça de Queirozu, ale za to mají historiky, již směle se mohou měřiti s Theophilem Bragou, mají básníky lyrické, již se mohou rovnati F. Costovi a João de Deus, kritiky, již se mohou po bok postaviti Teixeiru Bastovovi, a řečníky, z nichž vytýkáme Joaquim Nabuca, Ruy Barbosu a Manoel Victorina.

Ale vraťme se k začátkům vlastní literatury brasilské. První spisovatel brasilský, jenž se připomíná, jest *Anchieta* (1553—1597), avšak ani o něm nelze mluviti jako o spisovateli par excellence brasilském, poněvadž vlastně veršoval v latině. Aspoň těch pozůstalých 5766 veršů

[1]) Dle článku Mucia Teixeiry v bras. měsíčníku »Revista brazileira« a článku Louis Pilate de Brinn' Gaubasta v »Revue des revues«, jenž jest zpracováním onoho.

po něm (z básně „Virgo“) jsou latinské. Ano, neví se vůbec o něm, byl-li rodákem brasilským; zkrátka, Anchieta jest spíše typ legendarní, než osobnost literarní. Kdežto o *Bento Teixeira Pintovi* ví se, že byl prvním rodákem brasilským, který „veršoval“. Vlastním zakladatelem literatury tak zvané brasilské byl *Gregorio de Mattos* (1633—1696). Mattosovým charakteristikem jest vis comica. Jest hrubý, mnohdy kluzký jako Lucretius; směje se bídám lidským chechtotem hlučným a bezmezným jako Juvenal ve svých „satirách“, o němž se vyjádřil pověstný kazatel Antonio Vieira: „Maior fruto faziam as satiras de Mattos que as missões de Vieira.“ Kromě satir zůstavil po sobě pozoruhodné básně lyrické a náboženské. On první zavedl v poesii portugalské desítislabičný verš, jenž až podnes uvádí se v „poetikách“ pode jménem „verso gregoriano“; mimo to také uvedl v poesii assonanci. — Po něm nastala doba — a to delší doba — literarního marasmu téměř až do konce 18. století, kdy *Domingos Caldas* svými vtipnými, nemravnými improvisacemi nejeden námět poskytl k Bocacciovým povídkám. Santa Rita Durão (1720—1781) a Basilio da Gama (1740—1795) pokoušejí se o národní epos; onen v epické básni „Caramurú“, tento v rozkošně popisné básni „O Uruguay“. Několik let potom napsal *Fray Francisco de S. Carlos* svou obdivuhodnou báseň náboženskou „A Assumpção da Virgem“, kterou se uzavírá klassická doba národního básnictví, neboť následující už pozoruhodnější práce „Festa de Baldo“ od *Alvara Teixeira de Macedo* (1807—1849) prozrazuje už jistou emancipaci ducha nesoucí se za tím, aby se vyprostila ze starých forem klassických.

Roku 1789. následkem prozrazení spiknutí politického, jež se kulo v Minas, byli posláni u vyhnanství čelní repraesentanti hnutí revolučního, a tím se rozprášila skupina básníků vlasteneckých, z nichž nejpopularnější jest *Thomaz Gonzaga*. — Araujo Porto Alegre, flum. Magalhães a Gonçalves Dias, tato trojice uvedla romantismus do písemnictví národního. Potom zcela přirozeně dostavil se do literatury indianismus. — Joaquim Manoel de Macedo a Manoel Antonio de Almeida (1855) zahájili roman o brasilských obyčejích. V tom oboru vynikli později José de Alencar, Machado de Assis a B. Guimarães. — Magalhães a Macedo jsou zakladateli národního divadla svými tragediemi Antonio José, Olgiato a Othelo, Cego, Cobé atd. Ale brzy k nemalé zkáze vkusu veřejného proklamována diktatura operety a překladů francouzských kusů. — Z nejmladší generace zasluhuje největší pozornosti skupina desíti básníků, o nichž se poněkud šířeji níže zmíníme. *Raymundo Corrêa* vystoupil na veřejnost r. 1879. se sbírkou „Primeiros versos“, jimž Machado de Assis vyčítá „romantismus dekadence“. Druhá sbírka téhož spisovatele vyšla v Rio de Janeiru r. 1883. pod názvem „Symphonias“. Kritikové shodují se všichni v tom, že předností jeho básní jest zevnější forma, harmonie strof, zvukomalba a rythmická dokonalost, tedy zkrátka: hudebnost verše. Co do jádra rozcházejí se úsudky. Jedni (portugalský kritik Bastos) upírá mu idealnosti, obrazotvornosti, druzí třebas připouštěli jakousi obmezenost imaginace, tvrdí, že jest nedostižitelný v interpretaci jistých stavů duševních a jistých

názorů na přírodu. Týž básník vydal četné překlady jak ze Schillera, tak z V. Huga, Th. Gautiera, Fr. Coppéea a španělských poetů: J. Zorilly a Campoamora.

Chudobu obrazivosti lze vytýkati také básníku *Albertovi de Oliveira*, autoru „Meridionaes“ (1884). Kritikové dí o něm, že se minul s pravým svým povoláním, jež jej určovalo za malíře — aspoň básně jeho na to ukazují —, kdežto jako básník zůstane jen poetou druhého řádu. Nejznamenitější básní ze sbírky shora zmíněné jest „A Torrente“ (Bystřina), jež skytá krásný vzor dokonale stoupající gradace.

Básníkem lásky vůbec a synovské zvláště jest *Filinto de Almeida*. Sbírky jeho nesou tyto názvy: „Dôr ignota“, „Labios e Olhos“, „No Lar“, „O Poema da Morta“, „Hontem e Hoje“ a „Lyrica“. Co do formy jsou to sonety a terciny, tu a tam znatelný jest vliv Petrarcových sonetův. Autor jest filosofem, klonícím se k sentimentalismu.

H. Leal, jenž předčasně — o 25 letech — zemřel, vydal v Paříži sbírku básní „Rosas de Maio“, ostatní verše jsou roztroušeny v různých časopisech. Prosou zůstavil po sobě konferenci „Camões e o seculo XIX.“ Z básní jeho vyznívá stesk po rodné zemi, již byl nucen opustiti, předčasná smyslnost potlačované vášně vzpomínkou na rodinu a žalem po prvních čistých snech a konečně předtucha smrti; rozumí se, že při jeho mládí nemohla býti forma jeho básní dokonalá.

Mucio Teixeira snažil se v prvních svých publikacích „Violetus“ (1875) a „Sombras e Clarões“ (1877) vtisknouti pečeť historičnosti poesii politické. Ve sbírce „Novos Ideaes“ (1880) obrací se k stepím, na nichž sám jeden přenocuje, stěžuje si, že se ztrácí z lyry nynějších básníků struna národní. Týž tenor vyznívá z „Prismas e Vibrações“. V básni „A Ironia de Estatua“ podal téměř chef-d'oeuvre satirické básně. Jedná se o sochu Voltaireovu, již objednala císařovna Kateřina II. u sochaře Houdona, jež však — dodána byvši až po její smrti — postavena jest jejím nástupcem v odlehlé chodbě, ale kdykoliv samovládce — buďsi že následkem nějaké pohromy jej zastihnuvší, nebo aby se pokochal nějakou radostí — palácem se prochází hledaje samoty, vždy spatří onu sochu smějící se mu svým pověčným a hrozným smíchem; samovládce, aby se jí zbavil, povolá ministra k sobě, jenž mu radí, aby ji dal postaviti do císařské knihovny, vyhrazené „učeným knihomolům“. — V básni „A Sésta“ líčí básník hrůzu rozkošné dívky z nenadání probuzené ze spánku pokřikem arasongy (ptáka), jež všecka zděšená běží skrýti svou nahotu ve vlnách blízkého rybníku. — V básni „Tres Parias“ podal objektivně kritiku hrůz válčícího militarismu. Dramatický pokus jeho „Fausto e Margarida“ jest naprosto nepodařený.

Fontaura Xavier jest duch více ponurý a důkladně skeptický, o čemž svědčí tyto sbírky jeho básní: „O velho Deus“ (Starý Bůh) a „Opalas“. V oné sbírce oslavuje slunce s celou zbožností praobyvatelů brasilských.

Sylvia Roméra básně měly tvořiti trilogii, obsahující výklad o původu světa a lidstva na základě podání lidového, dále historii vlasti ve smyslu americké historie a konečně vlasti brasilské. Ale z celé trilogie

vyšly pouze úlomky. Větší však důležitost mají jeho kritické studie k historii literatury, jako: A litteratura brazileira e a critica moderna, Introducçeão à historia da lit. braz. atd.

Isidoro Martins Junior postoupil z t. zv. progressistů nejdále, jeho básně jsou vlastně rýmovačky vědecké a deklamování positivistická. Dokladem toho stůjtež jen názvy některých jeho básní: „Ani Bůh ani Král“, „Vojínu, který četl o obrácení Littréa“ atd. Dosud vydal čtyry svazky básní: „Visões de hoje“, „Versos“, „Estilhaços“, „Tela polychroma“.

Theophilo Dias vydal „Taufarras“ a „A matilha“. V této sbírce přirovnává pud pohlavní pudu krvelačné dravosti psů stíhajících svůj lup, když byl v první části popsal pronásledování kořisti až k osudnému okamžiku; básník bez dechu volá všecek opojen svou vlastní vášní: „Podobně, hltavá smečka mých polibků hallucinovaných probíhá tvou krásu unylou“; i rozepisuje se o jednotlivostech té krásy, již prohledává a stíhá ve všech tajemných záhybech, až ji nalézá v ústech své milé.

Valentin Magalhães narodil se v Rio de Janeiru 16. ledna 1859. Vystoupil jako povídkář s těmito sbírkami: „Vinte contos“, „Notas à margem“, „Bric-à-Brac“ a redigoval až do nedávna týdenní hlídku „A Semana“. Po pádu císaře D. Pedra věnoval republice sbírku svých básní „Cantos e Luctas“. Kromě toho vydal ještě „Colombo e Nené“. Jest básníkem popředně lyrickým, smýšlení demokratického, vystupuje ostře proti všem předsudkům a směšnostem. Magalhães jest duševním potomkem zakladatele literatury brasilské, Mattosa.

V posledních dnech četně vzmáhá se v Brasilii dekadentismus. Stoupenci jeho, vlastně žáci portugalského básníka Eugenia de Castro, mají svůj organ v revui „Thebaida“. Jiná skupina mladých, jejichžto nejlepším básníkem jest Antonio Salles, ukládá své práce v časopise „Padaria espiritual“. O nich však a o prose podám referat až jindy.

Harnack o protestantismu.

Adolf Harnack, v nedávných bojích o apoštolské vyznání víry v Německu přečasto jmenovaný, okolnostmi nucen uveřejnil jednu ze svých přednášek o postavení protestantismu v Německu: Zur gegenwärtigen Lage des Protestantismus. Chceme zde přeložiti jednu ze statí, jež obzvláště charakterisuje nynější stav. Harnack praví doslovně (str. 11.):

Přijetí, jakého došel Ritschl, význačný lutherský theolog, jest novým dokladem pro pravdu, že vážnost theologie v církvi úžasně klesá. Zatím co theologie podrobila se nárokům všeobecné vědy, oddělila se od ní církev jak následkem tohoto se podrobení, tak následkem zcela jiných sil, neb alespoň byl uvolněn výlučný poměr theologie a církve. Které jsou ty „jiné síly“? Můžeme je vystihnouti jedním slovem: je to pokračující katholisování našich protestantských zemských církví. Pokusím se z ohromného materialu,

jež mi jest na snadě k důkazu, něco vybrati. Při tom se i ozřejmí, co míním slovem „katholisování“.

Především všimněme si pojmu církve. Pojem evangelický téměř již vymizel, a kdo se ho v praxi dovolává, jest vykřičen za nepraktického snílka. Většina našich směrodatných církevních listů, mezi nimi i některé politické, pracuje s pojmem církve katolickým. Čítám od 8 let pravidelně „Reichsboten“ a nepamatuji se, že bych byl v nesčetných vývodech o církvi jen jediný četl článek, v němž by sedmý článek augsburgské konfesse byl došel svého plného práva. Naproti tomu z pravidla mluví se tu tak, jakoby církev Ježíše Krista byla církevním institutem (ústavem) s většinami, nařízeními a úpravami — pokud jednají ve smyslu církevních listů. Bez rozmýšlení přenášejí se na tento institut všechna zaslíbení Kristova. Rozdílu mezi církví víry a zemskou církví téměř není, všechna nařízení a zařízení zemské církve, jež jsou většinám příznivá, staví se pod ochranu a autoritu svatého. „Církev mluví“, „církev si přeje“ — těch obratů jak proti státu tak proti jinověrcům užívá se tak, jakoby šlo o hlas Boží naproti hlasu světa, kdežto ve skutečnosti jde často jen o přání krátkozrakých většin a zároveň o otázky, v nichž stát vyrostlý na křesťanské kultuře mnohem jistější záruky poskytuje. Tento process katholisování evangelického pojmu církve děje se s takovou jistotou, důrazností a úspěšností, že správy církevní mnoho namáhání to stojí, proudu se opříti. Censurují ten neb onen „blud“ opatrně a moudře, jak tu radí dlouhá církevní zkušenost; jsou však skoro bez moci proti hlubokosáhlému přeměňování pojmu církve, jež se děje před jejich očima a jež znenáhla nabývá váhy dogmatu a zdánlivě se pojí s náboženstvím většiny zbožných, jež musí respektovati každá správa církve. Že evangelík s tímto katolickým pojmem církve, jenž církev víry a církev empirickou stotožňuje, znenáhla přijme a všechny následky katolického pojmu církve — fanatismus, panovačnost, netrpělivost, pronásledovačnost, církevní stejnoměrnost, církevní policii — je samozřejmo. Ne Bůh sám tvoří si uprostřed zemských církví svou víru věřících, nýbrž většiny musí ji tvořiti a nesou tudíž všechnu zodpovědnost. Tu nelze se divit, že pod tíží takové úlohy nemají odvahy, důvěry, trpělivosti, naopak zlořečíce a naříkajíce, tupíce a pronásledujíce, politisujíce a všechny moci světa pozdvihujíce konají své protivné dílo. I řeč vzala na se již ton Cypriana a středověkých polemikův a volání po moci, křik po potlačení jinověrců pod formou „krásně církevní“ jest pochopitelný — a nelze dohlédnouti, jak daleko půjde a zdali stát propůjčí mu své rámě.

Katholisování pojmu církve jest nejsilnějším základem nejpronikavějších změn, které protestantismus zažívá v 19. století. Nejdříve třeba se zmíniti o stanovisku k „vyznání“. V evangelických církvích přítomnosti theologie jest odstrčena, poněvadž se hledá širší podklad, který by poskytoval více jistoty. Tím živěji žádá se autorita vyznání. V jakém však smyslu? V tom smyslu, v jakém katolická církev respektování tradice požaduje vedle Písma. V katolické církvi je tradice v první řadě řád právní, zavazující k poslušnosti a uctivosti, není tak učením,

jako určitou, neproměnnou formou samého bytování církve. Starý protestantismus však, byť sebe důrazněji vyznání uznával, přece nikdy nezapomněl, že vyznání jest úhrnem víry, spásy, že jest jen pro víru a že vždy musí se spravovati dle lépe poznaného slova Božího. Kdo proti tomu vyznání, ať si již přísně lutherské, nebo výtah z něho, má za neproměnný řád právní a především si žádá, abychom se mu podrobili, ba dokonce v takovém podrobení spatřuje podmínku evangelického křesťanství, ba myslí v této příčině katolicky. Jak daleko jsme již v tom pokročili! Duchovní osvojení si a hájení celého tvrdého staroprotestantského učení od nikoho se neočekává — pokud dle veřejných projevů možno souditi, velmi málo zabývají se věřící se spisy symbolickými (vyznání); časopisy církevní a mužové platící za orthodoxní prohřešují se hrubě proti starému učení církevnímu; evangelické učení o svobodě a milosti, o ospravedlnění, o církvi atd. jménem orthodoxie kazí se bludy, aniž by jediný hlas proti tomu povstal, poněvadž toho nikdo nepozoruje; naopak staré dogmatické učení o Kristu často tak hrubě se převrací, že stěží možno mysliti na vnitřní jeho pochopení u jeho zástupců; tím zvučněji však vyhlašuje se požadavek o platnosti vyznání sans phrase. Možno ponechati jednotlivci, jak ve svém nitru zachová se k jednotlivým článkům, vyznáním však v žádné částce nesmí se viklati nebo o něm pochybovati, neboť má býti nedotknutelným základem církve. Ačkoli dle vnitřní povahy protestantismu církevní kontroverse o jednotlivých článcích jsou nevyhnutelny a jako známky života a vnitřního účastenství trpělivě, pokojně a věrně měly by se provésti ke konci v přesvědčení, že světlo evangelia nezhasne, spatřuje se spíše v každé kontroversi odpor proti „církvi“. Důsledně změňují se — jako v katolicismu — spory o učení ve spory o podřízenosti: poslušnost a úcta jeví se jako nedotknutelnými, a obrana panující strany vychází z rozhořčeného a úzkostlivého naladění, jež je vlastní uražené autoritě a uraženému sebecitu. Jak by se měl napadený článek věcně brániti, jest nejmenší starostí — jen tak mimochodem učiní se několik apologetických poznámek, které nemají u nikoho dobrého úvěru; neboť jimi přechází se na kluzký a nepohodlný obor theologie; musí-li se z přinucení na pole to vstoupiti, následuje jen bezmocné koktání a vyhlašování divokých kontrastův a extremův —, osoba odpůrce musí býti ubita a jasně musí se mu ukázati, že jeho blud záleží v odporu proti právnímu řádu. Vyznání takto užívati jest užívati ho katolicky, a následkem toho vyznání to vždy více oddaluje se vnitřnímu životu obcí a stává se zákonem pro duchovní stav. Nemohl bych věřiti, že nedávno padlo slovo: „Kéž by jen N. N. přestoupil z theologické fakulty na filosofickou! Pak bychom měli místo nevěřícího theologa věřícího filosofa“; ale nemožno to není při nynější daleko pokročilé náladě. Jaký pojem o víře a jaká představa o poměru duchovního a laika jest podkladem těchto slov, není třeba dokazovat. — Ruku v ruce se změněným stanoviskem proti vyznání jdou snahy, bohoslužebné výkony všude policejně uniformovati a učení v agendách pevně vymeziti. Starému protestantismu podobné snahy byly úplně neznámy; my však stojíme již uprostřed liturgického

katholisování našich církví. Dle evangelických zásad má býti bohoslužba volnou a vnitřní, a pokud potřebuje norem, mají tyto normy býti takové, aby dle nich duchovní, obec a jednotlivý křesťan volně mohli jednati. Pořádek služeb Božích ukládati jako právní normu, vyhlašovati podrobné provádění předepsaného ritualu za věc na výsost důležitou a svatou, zneužívati ritualu na potlačování svědomitých křesťanů, projevování jejich víry ztěžovati, to všechno není evangelické. Právě v tom reformace nasadila svou činnost, a v tom její puritanismus a její svobodu napadati, značí raniti její podstatu. Avšak kolik tisíc protestantů právě v tom tápá v nejistotě. Došlo až tak daleko, že agendové pořádky církve užívají se za bohoslužbu, a tak bojuje se proti nemilým theologickým směrům! Plnou parou pluje se do nebezpečných vod a indifferentnost jako vždy je tichým spojencem katholisujících majorit: „Církev musí přece míti pevný řád"; „teprve, až dosáhneme v této věci vzoru katolické církve, bude protestantismus církví a mocí!"

Vedle těchto principielních změn jsou četné známky, jevící zhoubné přibližování se ku katolickým formám. Svátosti proti duchu evangelickému oddělují se od slova a přikládá se jim zvláštní tajemná cena. Puritanismus protestantismu hrubě se porušuje obraty „posvátné nádoby" a mnohými jinými, jakož i zvláštní svatostí, která začíná se přikládati bohoslužebným věcem, tvarům a časům. Popisování církevních visitací a podobných slavností děje se tak, jakoby šlo o hierarchické zařízení. Duchovní stav povážlivě se vynáší nad ostatní stavy křesťanské. V každém spořádaném ústrojí církevním nevyhnutelný dohled a přehled a odstínění církevních úřadů jsou otočeny leskem svatosti. O generalních superintendentech mluví se jako o „vrchních pastýřích" a rádi by vystupovali v lesku a hodnosti katolických biskupů; jejich veřejné vystupování se líčí, jakoby posel Boží přicházel k obcím, a jak v časopisech se oznamovalo, modlili se již na jich hrobech: „Vyslyš nás pro služebníka svého." Jak těžko přijde takovým mužům opříti se neevangelickému názoru, jenž se lepí na jich úřad, jaká síla katolických choutek objevuje se pod názvem „samostatnost církve". Od správy církevní — nejtěžšího to nyní úřadu — žádá se, aby všude zasáhala, všude nařizovala, nenechala nic růsti, aby místo trpělivosti, nestrannosti a nepřímé péče byla úřadem policejním, jenž přijímá pokyny pro sporné církevní otázky od majorit.

Nejen však v těchto povážlivých zjevech ukazuje se proměna starého protestantismu na novou formu, nýbrž i v potěšitelných. I tu možno mluviti o katholisování, t. j. zevšeobecňování a zpolitisování evangelických církví. Kdysi byl protestantismus církví kázaní a školou katechismu, nic více, neboť „slovo samo musí to činiti" — jak bohatší, komplikovanější jsou útvary jeho dnes! Kvetoucí život spolkový vznikl na jeho základě. Požehnaně působí diakonky a diakoni, městští missionáři, učitelé nedělních škol, krátce hlásání slova a praxe náboženská vytvořily si různé, stupňovité organy. I náboženská shromáždění přijala různé formy od volných shromáždění pro vzdělání až k „rodinným večírkům". Náboženství vniká do všech povolání a korporací a tvoří v nich křesťanskou společnost a křesťansko-mravní ráz. Na celou řadu otázek —

socialní zvaných — obracejí církve svou pozornost a dle možnosti hledí přispěti nouzi a bídě. Jaký rozdíl, porovnáme-li protestantismus před 300 lety s protestantismem nynějším!

V uvedených bodech jeví se, co můžeme jmenovati katholisováním protestantismu, a každý z nás nějak je tím zachvácen. Avšak to právě je kritické v našich dnech, že starý, úzkoprsý, doktrinářský protestantismus mizí, že dřívějšího poměru mezi theologií a církví již není, že pedagogie náboženská dřívějších dob ukázala se nedostatečnou, že tedy právem něco nového si zjednává průchod širší a pevnější, když jasný názor na životní podmínky protestantismu se ztrácí. Poněvadž schází tento korrektiv, jistě dospějeme k tomu, že budeme dvojitkou (doublette) katolicismu. To bude moci býti církev, jež vykoná veliké věci, bude útěchou a posilou duším; ale duch evangelické víry a svobody z ní vymizí. —

Pravda-li, že od nepřítele — a Harnack dle uvedeného jest jizlivým nepřítelem katolické církve — můžeme se lecčemu přiučiti ke svému prospěchu, pak jistě ten, kdo vážně se zabývá otázkami náboženskými a církevními v přítomné době, může z úvah tu podaných při bedlivé rozvaze přiučiti se mnohému. A že specialně úvahy ty nedopadnou proti církvi naší a jejímu světovému poslání, vyvýšenému nad jednotlivé zemské církvičky protestantské, o tom není pochybnosti. Ačkoliv úvahy předeslané lákají ku mnohým vhodným poznámkám, přece musíme tuto přestati a ponechati je zralé úvaze svých čtenářů. *J. Oliva.*

Ruská škola sociologická.

Škola tato těší se v Rusku značnému vlivu v učených kruzích a vždy mocněji působí i v literatury západoevropské. Hlavní reprae-sentanti její jsou: Petr Lavrov, Mikuláš Michajlovskij a Karějev. Z nich opět nejvýznačnější je Petr Lavrov, učenec hluboký a všestranný a filosof veliký. O jeho životě a spisech jednají: Les idées philosophiques de Mr. Lawroff par E. Rubanowitsch; La Grande Encyclopédie, Paris, 1895, tom. 21., str. 1069 (od Charnaye); Revue philosophique 1888, str. 517; Neue Zeit 1893; Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik 1894, str. 88; Justice, Paris 1895, čís. 5743. — Zásluha ruské sociologické školy záleží ve vytknutí a rozboru subjektivních prvků v sociologii a dějinách, v označení dějinného významu činných, pokročilých jednotlivců, kteří úhrnem jako zvláštní třída — intelligence — hrají v dějinách vůdčí roli. Michajlovskij podrobil theorii Spencerovu o pokroku a ustavení se společnosti duchaplné a často případné kritice, v níž důrazně vytknul subjektivní, pro blahobyt důležité prvky dějinného vývoje. Ve skvostných náčrtcích „Heroové a množství (lid)“ hledí vystihnouti význam činných osobností se stanoviska psychologicko-pathologického, bera si na pomoc nejnovější výsledky psychologie a psychiatrie. Dle této theorie je člověk tvůrcem svých dějin, byť i

ustavičně na něho doléhaly zevnější, objektivní poměry. Stanoviti objektivní zákony dějin v takovém smyslu, že by zasaháním subjektivní individuelní lidské činnosti nemohly býti nějak změněny, je dle jeho názoru nemožno. — Dále ještě jde Karějev, jenž vůbec popírá, že by nějaké zákony v dějinách daly se dokázati. Dějiny, jakož i filosofie dějin, náleží dle jeho spisu „základní otázky filosofie dějin (osnovnyje voprosy z istorii)“ tak zv. „fenomenologickým vědám“, jež se zabývají individuelními zjevy, nikdy více se neopakujícími. Co v dějinách je zákonitého, náleží do sociologie a psychologie, věd to „nomologických“. Karějev drží se tedy domnění Schopenhauerova, že dějiny (dějepis) je vědění, ale ne věda. Náhled tento, třebas nebyl ve všem správný, zasluhuje povšimnutí od toho, kdo se vědecky dějinami obírá. Jeť Karějev vedle Flinta a Rougemonta nejlepším znalcem filosofické literatury dějepisu. — Se všeobecného stanoviska vědního, a tudíž důkladněji ještě, obírá se otázkou o zákonitosti v dějinách zakladatel „ruské sociologické školy“, výše vzpomenutý Lavrov. Vyzbrojen mathematickými a ostatními exaktními vědami, neméně obeznámen s historií a filosofií, položil základy svého systemu v díle dosud neukončeném, rusky v Genevě vycházejícím, a encyklopedicky založeném: „Opyt istorii myslej v novom vremeni“. V této příčině jsou pozoruhodné i jiné jeho spisy, zvláště výtečně popularně psané „istoričeskije listy“. Lavrov různí stálé prvky dějin od proměnných. Stálé prvky jmenuje „kulturou“. K dějinám v pravém významu náleží jen to, co vědomě se utváří, dle určitých idejí a idealů, co se utváří pomocí myšlenky na základě kritiky a odmítání zděděného a přežilého. Praví o tom doslovně takto: „Pro každé období tvoří všechny přežitky zachované z minulosti nerozdílný souhrn historického dědictví. Toto dědictví může jen tehdy prospěti, když jednotlivé jeho části podrobí se přísné kritice dle požadavků nového období. Co před kritikou neobstojí, může se považovati za závadu vědomé činnosti, která se projevuje ve vědomém snažení po lepších poměrech. Tímto kritickým rozlišením obdržíme předně podání minulosti, dosud kriticky nepropracované: socialní prostředí, kulturu obyčejovou, nebo zkrátka kulturu; za druhé pak obdržíme výsledek přemáhání prostředí člověkem, jenž přemáhání to podniká puzen jsa snahou po zdokonalení, obdržíme výsledek práce myšlenkové, jakožto přípravkyně nových historických období, obdržíme výsledek dějinného života. Vzájemné pronikání dějin a kultury tvoří pak celý obsah dějinných civilisací. V tomto smyslu je dějinný život pochod (process) vědomého vývoje, jenž děje se ve společnosti za určitých kulturních tvarů. Jen ti jsou nosiči dějinného života, kteří nepřilnou slepě k zděděné kultuře, nýbrž sledujíce jistý ideal ji rozvádějí o ní uvažujíce a kriticky ji posuzujíce“ — ať si již ten ideal je pokrokem nebo couvnutím. Tak tvoří se „intelligence“, kterou Lavrov vyměřuje: „úhrnek individuí ve společnosti žijících, již se účastní dějinného života“. Tato intelligence stojí v čele lidského vývoje. Jen ta společnost má dějiny, která má intelligenci a k tomu tvar společnosti, jenž umožňuje působiti intelligenci v život společenský. V „historických listech“ dějinný pochod

Lavrov vyměřuje jako „přepracování kultury myšlenkou“ a hledí ustaviti praktické podmínky možnosti onoho pochodu. Jak zřejmo, „dějinný význam individua“, tento společný hlavní znak „ruské sociologické školy“, má v Lavrovu svého zakladatele a důkladného obránce. — Subjektivní směr těžko dá se spojiti s principem zákonnitosti. U Karějeva jsme viděli, že považuje dějiny za vypsání (dle možnosti pragmatické) jednotlivých, více se neopakujících událostí. Petr Lavrov počíná si jinak. Ve shodě s celým svým názorem na dějiny podává důkazy o možnosti zákonů v dějinách. Praví: „Útvary životní mnohých druhů zvířecích zdají se povrchnímu pozorovateli právě tak nezměnitelny jako biologická stavba těchto zvířat. Nová přírodověda, jež považuje všechny údy a výkony těla zvířat jako výsledky evoluce, musí i útvary společenského života považovati za takové výsledky. Jsme tudíž vědou opřávněni u každého kulturního tvora tázati se po vývoji útvarů společenských jemu přiměřených, byť i bylo při nynějším stavu vědy rozluštění této otázky pro většinu druhů zvířecích velmi nesnadno, ne-li docela nemožno. Nesnadnost odkryti zákon vývojový nesmí nám však brániti, abychom nepovažovali za nutnost jsoucnost takového posud neznámého zákona a za úlohu vědy jej odhaliti. Jsoucnost vědomého pudu vývojového v určitém počtu lidí dodává úloze té určitého rázu. Kdežto prostředí, v němž společenský vývoj se děje a zevnější na něj působící síly velice různorodé jsou, působí nejdůležitější prvek historického života, myšlenka, která přetvořuje kulturu návodem pudu vývojového, dle určitějších a lépe známých zákonů psychologických a logických. Historický život národů sebe různějších může tudíž míti více podobnosti než nehistorický. Různá období onoho sledují pravidelněji než tohoto. A čím vyšší stupeň vývoje, tím méně odchylek od pravidla. Spojení všech historických zjevů života národního, zvláště ve vyšších útvarech, jistěji se uskuteční v stálém pochodu (processu) vývoje lidského, než podřízení různých výplodů kultury, zvyků, mravů, podání a utvarů společenských pod jedno všeobecné pravidlo. Úloha, ustaviti zákon určující pořad dějinných období v životě lidstva, vyplývá přirozeně z pojetí dějin jakožto processu vyvíjení se útvarů (forem) kulturních účinkem práce myšlenkové. Takový zákon je právě tak vědeckým, jako embryologický zákon o vývoji embrya, jako zákon o organickém vývoji od monery až k dubu a člověku, jako zákony geologických útvarů“. Když byl Lavrov poznamenal, že různým národům a dobám mohou se přiřknouti různé zákony dějinné, a z nich pak vědec že může odvoditi všeobecný zákon dějinného vývoje, dochází k výsledku: „Jsou-li tyto zákony jen přeludem, není možno dějiny pochopiti a nejsou pak ani vědou. Ve skutečnosti však zákony dějinné jsou. Ustavení jich je úlohou vědy a teprve až to se stane, bude možno dějiny pochopití“. Tak Lavrov velmi pěkně rozebral zákonnitost v dějinách a tím zároveň podal důkaz o možnosti filosofie (vědy) dějin. Zbývá mu jen rozřešiti záhadu o poměru „kultury“ a „dějin“, o nevědomých a vědomých prvcích dějin v různých směrech. Lavrov, jeden z nejučenějších mužův Evropy, je svými studiemi

obsáhlými k tomu nad jiné povolán. Přáti si jen jest, aby vyhnanec tento (je z Ruska vypovězen) a při svém vysokém věku měl ještě dosti síly k takovému úkolu. Podaří-li se mu, zanechá potomstvu velkolepou soustavu filosofie dějin na podkladě podrobného studia všech k tomu potřebných věd, soustavu, jíž nemá žádná západoevropská literatura. Jest se jen obávati, aby nepravdivý „zákon“ o vývoji organickém vývodů jeho neporušoval a nečinil illusorními *J. Oliva.*

Václav Štulc a Božena Němcová.

Božena Němcová vychována byla v zásadách zcela křesťanských, náboženských; ideí josefinských, jež vládly v tak zvaných vzdělanějších zemích ještě v první polovici tohoto století, neměl kdo jí vštěpovati.

Správce ve Chvalkovicích, August Hoch, muž to neobyčejně sečtělý, u něhož Němcová bydlela od r. 1830.—1833. (majíc tedy 10—13 let svého věku), řídil ovšem přesně její vychování a vzdělání, Němcová však nikde nepraví, že by jí vštěpoval náhledy nesrovnávající se s naukou křesťanskou. O chvalkovském pak učiteli, Augustinu Purmovi, přímo dí: „Naučil nás milovati Boha, vlast, a bližního jako sebe samého“. Všecky její spisy, jmenovitě Babička, Pohorská vesnice, Chudí lidé, V zámku a pozámčí, Dobrý člověk, Rozárka jsou nezvratným toho důkazem, že náboženské přesvědčení Němcové bylo hluboké a upřímné. Kdo přečte jednu alespoň z těchto jejích prací, nabude jasného vědomí, že Němcová byla žena skutečně zbožná a že ty dvě vznešené ideje, které šlechtí každou ženu, totiž „Bůh a vlast“, neměla pouze na jazyku, nýbrž hluboko v srdci vštípené. — Tak vychovávala také dítky své. — Kdo by ještě snad pochyboval o jejím náboženském hlubokém přesvědčení, ať uváží toto její vyznání víry, jež napsala ku konci r. 1855.. „Bohatá paní nezná pocitu trpké bolesti, která do nohou olova vlévá a na srdce valí chudé matce kámen, když vchází přes práh mezi holé čtyři kouty, děti s pláčem vstříc jí jdou: ‚Matko, máme hlad!‘ volajíce, a ona nemá, co by jim dala. Nemá ničehož než slzy a vzdechy, vzdechy, jichž se jest více báti, než pychu bohatých. — Kdo je vidí, ty miliony slz, jež v takovýchto obydlích se prolévají? Kdo jich si všímá, těch slz, jež žhavými jiskrami na prsa matky země padají, až útroby její v plamen se rozněcují? On, jehož vůlí v jednom okamžení tisícero tvorův umírá, tisícero k životu povstává, jehož zákonem se řídí kolotání milionů světů, jehož oko zároveň vidí na špice nebetyčných hor i na červíčka, u jeho paty po zemi se plazícího, na vrcholy hájů palmových i na travnatou step, na slzu v oku ubohého otroka, i na perlu, ukrytou v skořápce na dně mořském, na zlatý stolec i na hoře dělníkovo; On, jenž sčítá prach semene bylinového i písek v moři, jenž stejně bdí nad snem dítěte u prsu matčina, jakož i nad vrahem na galeji přikovaným; jehož dopuštěním se stává, že bouře tisícileté stromy podvrací, a slabý štípek

jen ohýbá, staleté budovy, díla umění lidského v niveč obrací, a chaloupku slimáka nepokazí; On, jemuž nic malé, nic velké, jehož mírnost a divotvornost se zobrazuje v jediné kapce vody, jako v ohromném moři; On, jenž drží osud králův i žebráků ve své ruce, jemuž dítětem sluje Paria opovržený i kníže vznešený, obyvatel ledných hor i požehnané Arabie, divoch i vzdělanec; On, jenž pokřtil všecky svoje děti jedním jménem ‚Člověk', jímž vespolek se zváti a za svaté je míti káže; On, jenž rozumí každé vroucí modlitbě, která vychází ze srdce člověka; On Jediný, otec náš, Tvůrce všeho míra, jenž od věků byl, jest a na věky bude, Bůh Velký, Mocný, — Bůh milosti setře slzu s lící utýraného člověka".

Dalo by se snad mysliti, že v dopisech soukromých, jež přece nebyly určeny veřejnosti, Němcová tu a tam vyslovila se jinak, než jak v pracích jejích ji vidíme. Ačkoliv známe již velikou řadu jejích dopisův od r. 1844.—1860., tedy z celého jejího literarního působení, nenalézáme nikde ani zmínky protikřesťanské nebo protináboženské. Krátká poznámka v listu Němcové k Bohuslavě Rajské ze dne 14. února 1846, že prý jesuité úmyslně udržují lid ve tmách — názor to, se kterým až do dnešních dob stále se setkáváme — ten nikterak nesvědčí proti náboženskému přesvědčení Němcové. — V listu svém ze dne 15. prosince 1851 Dru. Janu Helceletovi píše: „Byla doba, kdy mi bylo lhostejno umříti — teď ale ne: **dokud jsem, jsem.** Ráda bych viděla děti poněkud zaopatřené, všelicos pracovala a přála si vidět svit lepší budoucnosti".

Z tohoto místa mohlo by se souditi, že hověla Němcová filosofii Heglově, tehdáž právě v modě jsoucí, ale souvislost celého místa přece tomu odporuje.

Než dejme tomu, že z přátelských styků Dra. Ign. Hanuše, jenž byl sesazen s professury na vysokých školách pražských výslovně z toho důvodu, že prý byl stoupencem Heglovým, Němcová poznala poněkud názory ony, přece jimi se neřídila a dle nich nežila, nýbrž zůstala věrnou náboženskému vychování z mládí.

Z té příčiny naprosto nelze věřiti zprávě, kterou podává J. V. Frič ve svých Pamětech, díl IV. str. 416 „.... poctil paní Boženu náš ‚český katolík' (Václav Štulc) svou návštěvou, při níž jí po dlouhých oklikách učinil návrh, aby zřekla se na dobro všeho **světského** spisování a věnovala se na dále výhradně pobožným jen povídkám pro katolické listy a kalendáře; pod tou výminkou, že by měla další výživu zabezpečenu. Na důkaz pak toho, že skutečně odříká se pro vždy marnosti světa tohoto, vyzval ji, aby s ním příští neděli v odkrytém voze jela na zámek (snad na Vyšehrad), tam se mu před sezvaným lidem vyzpovídala, načež pak-li podrobí se pokání a obdrží rozhřešení, může, pokud závazku dostojí, žíti bez dalších hroznych starostí".

Že to rozhodně pravda není, toho nezvratným je důkazem list Němcové Jos. Koliskovi do České Skalice ze dne 14. ledna 1860, kde vypravujíc o svých pracích zajisté by se zmínila o nějakém návrhu

V. Štulce; rovněž v žádném dopise Dru. Janu Helceletovi o tom nepíše, ačkoliv s ním byla v úplném důvěrném spojení. Pouze v listu ze dne 25. srpna 1854 Ant. Markovi činí tuto zmínku: „Literatura mne neuživí, napsala jsem povídku delší (Chýši pod horami), ale knihkupci krčí ramenoma, že jsou špatné časy, malý odbyt knih a že by napřed nemohli nic dáti. Pan páter Štulc slíbil zaopatřiti mi **překládání spisů pro mládež**, jež chce Hölzel v Olomúci vydávat; ale také to k ničemu nepřichází".

Jisto je naprosto, že V. Štulc tak znamenitou a váženou spisovatelku, jako byla Němcová, nerad viděl stýkati se s mladíky, jakým byl na př. Václav Čeněk Bendl, a možná že jí jako upřímný přítel z toho činil výtky, že však nicméně zůstal jí přítelem až do smrti. Po čas její smrtelné nemoci denně ji navštěvoval, ji svátostmi umírajících zaopatřil, kondukt pohřební vedl a nad hrobem jejím řeč vedl, při níž sám zaplakal, jako tisíce účastníků jiných. To však nebylo pokrytectví, jak tvrdí J. V. Frič na str. 417., nýbrž upřímná, přátelská hluboká soustrast nad přítelkyní nešťastnou. Kdo by tomu nevěřil, toho o pravdivosti našich slov zajisté přesvědčí výpovědi dítek Němcové, Karla Němce a Bohdany Němcové.

Ostatek z Pamětí Fričových je animosita jeho proti V. Štulcovi tak zjevná a jasná, že divíme se opravdu, jak toto místo mohlo se dostati do životopisu B. Němcové, jejž napsal Jos. Hanuš. — J. Sojka, kdyby skutečně tak bylo, při své bezohlednosti ve svém životopise B. Němcové zajisté by byl nemlčel.

Tím myslíme, že je věc odbyta. Nám památka obou velikých mrtvých, Němcové i Štulce, tak je svatá, že jen s odporem rozepsali jsme se o tom dávném — nechutném klepu, který nejnověji ohřál i „Čas" (ovšem!), a to stylisováním více než nepěkným. *R.*

Nová díla.

v. Kügelgen: Kants Auffassung von der Bibel. Leipzig 1896. Str. 96.

Zbožně vychovaný, vždy vážný theolog, pak filosof choval nemalou úctu k Písmu, ve kterém se dobře vyznal. Ale ve výkladě stižen byl obecnou chorobou věku, jež u něho byla ještě zvláště vyvinuta: nedostatkem historického smyslu; Kantovi nad to vadil ještě jednostranný moralismus, jenž i nyní duchy od kladného náboženství zhusta dělí.

Nourrison: Voltaire et le Voltairianisme. Par. 1896. Str. 670.

Důkladné a spolehlivé dílo o jednom z těch darebů, kteří beze všeho přesvědčení a bezzásadně lidstvo sváděli pod rouškou humanity a tolerance. Život i práce jeho spravedlivě tu oceněna. Mezi jiným opět tu nalézám výstrahu, nepřísahati příliš na autoritu takovýchto koryfeů, když něco idealnějšího nebo zbožnějšího propovědí; od Voltairea se

takových výroků uvádí několik, ale on lhal a balamutil všecky, ať mluvil tak či onak — jemu nešlo o pravdu, nýbrž o ostudu a zvláště o lichvářský výdělek.

O jsoucnosti a bytnosti Boží. Filosoficky uvažuje *Dr. Eugen Kadeřávek.* I. a II. V Praze 1896 a 1897. Nákl. Cyrillo-Methodějské knihtiskárny. Str. 111 a 216. Cena 60 kr. a 1 zl. 20 kr.

V prvním díle probírá p. spisovatel důkazy jsoucnosti Boží (dle sv. Tomáše a dle Hontheima), změniv poněkud, a nepřípadně, názvy jakož i soustavu jejich; pak jedná zvlášť o neznabožství. Lék pro atheisty (na str. 108.) zní: pevný úmysl, sprostiti se atheismu; modliti se; čísti Hettingra neb Weissa (proč ne jiné?) a zmíněné spisy o konvertitech atd. Zmínka tato osvětluje, jak p. spis. na apologetiku, resp. moderní nevěru pohlíží, totiž příliš optimisticky.

V druhém díle probírá „filosoficky“ (jak na titule uvedeno) vlastnosti Boží a nadbytkem též nauku o stvoření a o zázracích, opět ve stopách sv. Tomáše. Výklady jsou stručné a jasné, ale, jako v prvém díle, více pro věřícího přesvědčivé.

Celkem třeba poznamenati, že nyní po dílech, jako jsou na př. Schanzovo, Schellovo neb apologetické rozbory časopisů německých, francouzských a anglických, nelze přestati na tom, nač p. spis. rozbory své obmezuje; to již rozhodně nestačí.

Pomíjeje jiných poznámek, na př. o názvosloví, nemohu potlačiti výtky, že v monografii p. spis. není jmenován ani jediný spis český, na př. ani cenné dílo Dra. V. Šimanka o témže předmětě.

Zákon přirozený základem zákonodárství lidského. Filosoficky uvažuje *fil. Dr. Eugen Kadeřávek.* V Praze 1896. Str. 59.

Známým svým stručným a přehledným způsobem pojednává pan spisovatel, jak již byl v „Časopise katol. duch.“ učinil, o zákoně mravním vůbec, dokazuje, že jest přirozený zákon mravní (p. spis. píše: je-li zákona), a vykládá vztahy jeho k zákonům daným, kladným. Mezi tím vyvrací nauky některých odpůrců, hlavně ovšem školských. Konkretnosti spisu i praktické potřebě bylo by prospělo, prohlédati více k obsahu zákona přirozeného (srv. Desatero!) a k pochybnostem novějším; pan spisovatel dává vůbec příliš přednost methodě dogmaticko-thetické.

A. Holman: Education, an introduction to its principles and their psychological foundations. (Vychovatelství, úvod v jeho zásady a jeho psychologické zásady.) Londýn 1896. Str. XII a 536.

Hlavním znakem knihy jest užití „methody genetické, rozvojové“. Vedle toho veliká váha položena na zásadu opakování. Neméně často odporučuje se tělesný cvik a ruční práce. Vřele se odporoučí učiti jednotlivým předmětům jen po půl hodině. Ani na výživu těla, jakožto podmínku úspěšného zdaru duševní činnosti, se nezapomíná. Příhodně praví se na str. 210.: „Pravé poznání je vzrůst, ne nahromaďování; duše dítěte podobá se rozvíjející květině, ne prázdnému pytli.“ Vyučování

dle kulturních stupňů možno jen velice omezeně konati, bajky a povídačky načisto buďte vymítěny. Jen pravé události a popisy, zvláště z cizích zemí, třeba podávati dětem, ale slohem bajek a povídek lidových. Holman není přítelem mnohých příruček, pomůcek učebních a pod. Dítě dle názorného vyučování v podstatě má si samo hotoviti vyučovací pomůcky, zvláště v prvých letech. Později má v knize býti jen krátké poukázání na přednášenou látku a teprve ve vyšších třídách buďtež příručky vědecké.

Dr. Paul Flechsig: Die Grenzen geistiger Gesundheit und Krankheit. Leipzig 1896. Str. 48.

Proti Lombrosovým smyšlenkám o deliquente nato a tipo criminale opět pádný protest, který tvrdí a dokazuje, že nauka Lombrosova jest fundamentaler Irrtum gröbster Art, ungeheuerliche Lehre. Naši osvěcovatelé à la Česká Stráž ovšem budou ji rozhlašovati dále.

Jesuita *Emil Michael,* professor v Innsbrucku, začal vydávati u Herdera ve Frýburku Geschichte des deutschen Volkes od století 13. až na konec středověku. Obsahem i formou má to býti, a dle všeho bude dobrý doplněk Janssena. I. svazek jedná o společenských poměrech století 13.

Boyer d'Agen: La jeunesse de Léon XIII d'après la correspondance de famille. Tours 1897. Str. 703.

V zajímavém a cenném díle tom popsáno úvodem rodiště sv. otce a dějiny rodiny jeho, které lze stopovati až do 13. století; Pietro Pecci (1582—1668) založil vliv její v Carpinetě. Většinu díla zaujímají dopisy, sahající až do té doby, kdy nynější papež nastoupil diplomatickou dráhu (v Beneventě).

Salonní bibliotheka. Č. 97. *Julius Zeyer:* Amparo a jiné povídky. (Další řada „Obnovených obrazů“.) Nakl. J. Otto v Praze 1896. Str. 137.

Zeyer, kterého starší kritika pro romantičnost a fantastičnost sujetů zhola si nevšímala, jediný téměř ze starších básníků těší se přízni mladé kritiky právě pro tytéž vlastnosti své tvorby. V přítomné knize dále „obnovuje obrazy“ z bájesloví a dějin východních národův i z dějin španělských (Amparo), podávaje je tak, jak se v něm přetvořily vlivem bohaté jeho obrazivosti a vlastního uměleckého pojetí. Je to četba pro literarní labužníky. Prostý čtenář podiví se květnaté dikci Zeyerově, bohatosti obrazů, neobyčejným myšlenkám, ale celkem zůstane chladný, nerozehřeje se ani pro jeho Kunála, jenž si dal vypíchnouti oči („Kunálovy oči“) pro nic a za nic. Pěkné jest vypravování o manželce Josefa egyptského „Asenat.“

Hanar: **Šal a žal.** Básně. (1893—1894.) V Místku 1897.

Na dvou stech skorem stran erotiky, zdá se mi trochu na pováženou, i kdyby cit básníkův byl horoucnější než opravdu jest. Připouštím, že i od lepších básníků našich napsány byly horší básně nežli

jsou některé z těchto — do památníků hodí se jedna vedle druhé — ale myslím, že nyní by už se takové básně vůbec vydávati neměly. (Jen tak podotýkám, že též licence mluvnické jsou tu trochu excessivní, na př. „muž“ místo jemuž.)

Třešně. Maloval V. Oliva. Slova napsal *Karel V. Rais.* Nakl. F. Topič v Praze.

Několik charakteristických výjevů ze života dětského, jež lehoučkými veršíky doprovází opravdový básník mládeže, Rais. Nic zvláštního, nic velkolepého, ale pravá poesie dětská, řeknete třebas i dětinská, správně však, dětinná.

Hlavní věcí jsou ovšem skvostné obrázky, a tu bez obalu jest se přiznati, že takovými „vánočními dárky“ dosud nejsme právě zpovykáni. Provedení Neubertovu všecka čest!

Ottova Laciná knihovna národní. Č. 144. *Pavel Albieri:* Pod kolem. Vojenská novella. Str. 324.

Odstrkovaný důstojník při paládě smrtelně raněn pod kolem děla, zůstaví dceru, o níž se pronese, že jest nemanželskou; tím vydána nebezpečí všeliké bídy, zvláště když i vzdálená matka přijde vydírat a jí kupčit. V zoufalství nalezne smrt pod pohřebním vozem, jenž veze mrtvolu otcovu.

Vojenské příběhy Albieriho zajímají nejen zvláštním ovzduším, nýbrž i poutavým dějem. Není na nich nic vynikajícího, zde na př. jsou postavy dosť jednostranně a uměle líčené, závěrek děje zvlášť uměle effektní („pod kolem“!), však neuspokojující, ale zajímají přece. Ovzduší vojenské, plné galanterie a surovosti, je případně vystiženo; jinak jest kresba povrchní. Názory povídky jsou někdy divné, celkem však není závadná.

Levné svazky novel. Sv. 85. *D. V. Grigorovič:* Dvě humoresky. Přel. *J. Koppova.* Nakl. F. Šimáček v Praze 1896. Str. 80. Cena 10 kr.

Humor nebyl vlastní talentu D. Grigoroviče, který v prvních povídkách svých, k nimž „Loterní ples“ i „Sousedka“ náležejí, pokoušel se nápodobovatí Gogola a posmívá se směšným stránkám byrokratického života. Překlad je plynný.

Al. Jiráska Sebrané spisy. Seš. 226.—234. po 15 kr. Díl XXII. Rozmanitá prosa. Skizzy a studie. Nakl. J. Otto v Praze 1896. Str. 252.

„Rozmanitá prosa“ obsahuje několik drobných skizz a studií literarně-historického a hlavně národopisného významu. Některé statě opatřeny vyobrazeními.

Časopisy.

Mercure de France. Naturisme. Naturalistický roman se svojí analysou, dovedným skupením detailův i dějů, těmi zvláštními, výminečnými, pathologickými případy, jež mu byly sujety a jež jen ojedinělostí a raritou

svou vábily, se přejedl. Přejídá se i slovní preciosa symbolistův a mladá generace žene se na jedné straně za mysticismem, na druhé za naturismem. Přední jeho voj tvoří: George de Bouhélier (L'hiver en méditation), doktrinalní jeho principy vyložil Marice le Bloud v „Essai sur le Naturisme“ a Eugène Montfort illustruje jej svojí Sylvií („Sylvie ou les émois passionnés“). Credo jejich, jak jest obsaženo v Bloudově „Essai“ a Bouhélierově předmluvě k Sylvii, zní: „Umění nestuduje lidí, duší, událostí. Má však zřetel pouze k postavě ... každá postava jest historická ... Umění rekonstruje prototypy. Každý člověk jeví se mythem, jedná se o jeho výklad ... Heroismus jest i ve všedním životě. Nejhorší, nejfadnější episody každodenní svědčí o božském určení lidském, a tak má i každodenní děj v sobě cosi velkolepého. Vše jest heroické. Uskutečňuje každý člověk a vtěluje zářící symbol nějakého umění. Co záleží tu na myšlenkách jednotlivce, co na tom, že více nebo méně jasně, však vždy s bolestí je si vědom svého osudu? Je silou přírody, jest dějem, zjevem přírody — to je hlavní. Zajímá tedy ne tak svou osobností, individualností, jako tím, že je symbolem síly, že jest v něm zosobněna ... Má tedy básník, umělec dbáti více emoce nežli observace, nahlížeti ve věčné konstellace spíše než v posice jednotlivců, dbáti prototypův a ne individuí. Má passivně poslouchati přírody, již vyjadřuje ... netvoří, nehledá hrdin uměle; i mezi prostými jedinci jej obklopujícími dovede nalézti význačné živly odvěčných určení. Výrazu dá tomuto životu, jenž jest takto pln ‚immanentního heroismu‘ — allegorií, avšak nikoliv allegorií umělých paláců, nadsmyslných a hypothetických krajin a vidin, nýbrž allegorií chat, ulic, dílem těch význačných symbolů života klidného, bouřného, pracného. Výrazu dá mu — meditací, abstraktní interpretací, často intuitivním výkladem fakt z příčin, účinkův, určení.“

Nic nového. Prototypy znají a znali všickni — i naturalisté. Jeť každý roman dějem, jenž dosahuje svého zájmu synthetickým a široce repraesentativním svým významem. I v Zolově „Germinal“ a jinde nejednají osoby jako individua, nýbrž jako repraesentanti, jako symboly celých tříd individuí nebo zástupci nějaké ideje. Veškeren rozdíl je ten: Zola postupuje od všeobecného k částečnému, od ideje k individuu, naturisté chtí od částečného k všeobecnému.

SMĚS.

Křesťanství a demokracie. Slavnému kazateli P. Lacordaireovi dostalo se té cti, že byl zvolen za člena Akademie francouzské; nehledal onoho vyznamenání sám, ale když od jiných mu bylo nabízeno, přijal je, maje za to, že by bylo chybou odmítati poctu, jež se vzdává Bohu a náboženství v osobě skromného řeholníka. Při slavnostním přijetí do Akademie měl přednášku o křesťanství a demokracii; poukázal v ní na demokracii Spojených

Státův amerických a na snahy demokratické ve státech evropských: na onoho ducha, jenž byl základem Spojených Státův a na jiný směr, jenž charakterním jest od r. 1789. liberalům a demokratům evropským. Nestavěl demokracii americkou za vzor společností lidských, ale uznal větší její úspěchy. Že duch demokratický nedospěl ve Francii a v Evropě tak daleko jak v Americe, příčinu viděl v tom, že ve Francii zavládl duch protináboženský, absolutně stejnoprávný, mající zálibu v centralisaci občanské; duch ten svedl na scestí velkou revoluci r. 1789. a překazil, že nepřinesla slibného ovoce. Pokud duch tento potrvá — tvrdil P. Lacordaire, — bude liberalismus potírán buď oppressivní demokracií, buď bezuzdnou autokracií. Jediná spása pro budoucnost kyne ze spojení křesťanství s pravou svobodou; neboť jen křesťanství může dáti svobodě pravou přirozenost a jen svoboda může dáti křesťanství prostředky, aby se domohlo mocného vlivu, který je podstatnou jeho vlastností. V tomto spojení viděl blaho své vlasti a odporučoval za osvědčené vůdce a vzory muže, již této zásadě rozuměli a v životě veřejném ji uskutečniti chtěli jako Chateaubriand. O'Connell, Frederic Ozanam, Tocqueville a jiní. Skoro po 30 letech opět důrazně upozornil na tuto pravdu slavně panující sv. Otec Lev XIII., a roku minulého (24. května 1896) při jubilejní slavnosti v Remeši vůdce katolíků francouzských hrabě Albert de Mun obral si ji za thema při schůzi dělníků, při čemž dospěl k závěru, že základem nové budoucí společnosti musí býti: 1. náboženství — svobodně hlásané, svobodné ve škole, uznávané za strážce víry v božského zákonodárce; 2. rodina — ne však na pospas vydaná zákonům podrývajícím domácí krb, ani mravům ničícím její plodnost, nýbrž chráněná ve své důstojnosti křesťanské jako útulek, v němž se utváří blaho a dobro vlasti; 3. vlastnické právo, — jež nesmí si hověti v nemírných sobeckých požitcích, ale posvěceno býti má jako nedotknutelná záruka svobody. *st.*

Katolická poesie. V 2. sešitu „Dichterstimmen" Gustav A. Müller mluvě o vynikajícím mladém katolickém básníku něm. Martinu Greifovi, zle káře úzkoprsost katolíků samých v pojímání katolické poesie: „Stalo se to už zlozvykem, považovati za nezbytnou podmínku katolického básníka, aby stále jen se zabýval transcendentalním". Jsou katoličtí kritikové, kteří odmítají katolické básníky, že jim nejsou dosti „specificky" katoličtí, totiž totiž že se v nějaké básni u nich dva milující — políbí, místo aby se se stále modlili. To není pražádný zisk pro katolickon literaturu, neboť taková kritika zahání nejlepší služebníky mus do pohostinných síní neutralních nakladatelů. Je to však také zcela nekatolické, taková úzkoprsá pravidla stavěti: Katolická nábožnost zná nejen nebe ale i zemi, vedle askese také životní veselí". — Hodí se snad více na německé poměry. Rigoristé a morousi jsou ostatně všude. Coloma narazil i v zemi Vegy a Calderona!

Filosofie dějin. Více než 100 let před Vikem (Vico), jenž obyčejně považuje se za původce nového, vědeckého směru ve filosofii dějin, mnohem důkladněji a úplněji nastínil úkol dějepisu a prakticky snažil se jej uskutečniti arabský státník Ibn Khaldun. Narodil se v Tunisu r. 1332., umřel v Kairu 1406. Ve svém filosofickém spise o dějinách: Mokaddemat (= pro-

legomena) snažil se přirozenou povahu národů, zvláště arabského, vysvětliti z podmínek životních, z prostředí. Mnohé jeho vývody živě upomínají na pozdější filosofy. Čtenář domnívá se leckdy, že čte Montesqieua nebo Bucklea nebo docela Karla Marxa. S plným vědomím a vellkou průzračností dokazuje Ibn Khaldun nutnou potřebu theorie dějin, jakožto dějin civilisace. Učinil si úlohou, povznésti dějiny na stupeň vědy. Místo následující jasně ukazuje, jak vysoko stojí Ibn Khaldun jako dějepisec: „Předmětem dějin jest vysvětlení společenského bytí lidstva t. j. civilisace a zjevů, jež přirozené s ní se víží, jako jsou: divokost; zjemňování mravů; duch rodinný a kmenový; rozličné výhody, výsady, jež někteří národové před jinými si získali a jež byly pohnutkou k založení dynastií a říší; různé stavy lidstva; zaměstnání, jimž lidé se oddávají, jako na př. jsou ona, jež nutna jsou k zachování života, nebo přinášejí zásluhu, věda a umění; konečně všechny změny, jež povaha věcí vyvolala v charakteru společnosti“. — Dějepis je mu vědou sui generis, poněvadž 1. má svůj zvláštní předmět totiž civilisaci a lidskou společnost; 2. jedná o různých otázkách sloužících na vysvětlení věcí, jež souvisejí s podstatou společnosti. „Úvahy naše zakládají n o v o u v ě d u, jež jak svou originalností, tak i svou rozsáhlou užitečností získá se velkého významu“, praví doslovně na 77. str. dle francouzského překladu vydaného F. de Glanem v Paříži 1868. Zde máme tedy označení „nové vědy“, pro kterou Vico („nuova scienza“) tak velice byl veleben. — „S velikou pílí projednal jsem otázky vztahující se k předmětu mého díla. Přizpůsobil jsem je jak učencům tak státníkům; při uspořádání a roztřídění látky držel jsem se originalního plánu, neboť jsem vynalezl n o v o u m e t h o d u dějepisu, novou cestu pro svůj svérázný system. Při úvakách o tom, co má vztah k civilisaci a zakládání měst, rozvinul jsem vše, co lidská společnost má pozoruhodného v jevech a poměrech. Tímto způsobem vykládám příčiny událostí, prostředky, jimiž zakladatelé říší domohli se svého postavení. Čtenář není nucen více vypravovaným událostem přikládati slepou víru a následovně poučí se správně o dějinách věkův a národů minulosti. B u d e v š a k m o c i i u d á l o s t i b u d o u c í p ř e d v í d a t i“.

Vlivu podnebí přičítá barvu pleti, charakter a způsob života negrů. Vliv půdy není opomenut. — Druhý díl svých Mokaddemat počíná Ibn Khaldun poukázáním, že různé mravy a společenská zřízení závísí na tom, jak lidé musí si opatřovati potřeby životní. Rozdíl mezi životem městským a venkovským líčen je důkladně a případné. Město považuje za střed civilisace, jelikož život městský podporuje energii a neodvislost. V naší době Karel Marx zvláště kladl důraz na rozvoj měst a následky toho pro dějiny. Dle toho poznáme hloubku a rozsah arabského filosofa ze 14. století. Venkované omezují se na nutné věci a nemají prostředků vystoupiti výše, kdežto měšťáci zaměstnávají se potřebami luxusu a zdokonalováním toho, co náleží ku jejich zvyklostem a potřebám života. Mezi venkovany a měšťáky jsou ti zbožnější a bohabojnější, jež dovedou hlad snášeti a strádati, než ti, jež žijí v nádheře a přebytku. Bohabojných je ve velkém městě méně, obyčejně tu vládne bezcitnost a indifferentismus; příčinou toho přílišné požívání masa, koření a lahůdek. — Důležitost podmínek životních, o čemž ve filosofii Marxově zvláště důrazně se jedná, neméně důrazně vyjádřena

od Ibna Khalduna těmito slovy: „Rozdíly mravův a zřízení různých národů závisí na tom, jak jeden každý musí si opatřovati podmínky životni. Lidé spojují se za příčinou opatřování si potřeb životních“. Dle Marxa potřeba výroby plodí společenskou organisaci. „Bůh obdařil člověka rozumem a rukama. Ruce podřízeny rozumu jsou schopny vytvářeti umělecká díla. Umění opatřuje člověku nástroje, jež mu nahrazují údy, které zvířata mají ku své obraně. Isolovaný člověk nemohl by síle jediného zvířete, zvláště dravce, odporovati. Nemohl by se nijak ubrániti.“ *o.*

Charles Gounod, slavný skladatel Fausta, ve svéživotopise zvláště vroucně vzpomíná matky. „Jestliže jsem v životě svém co dobrého řekl neb učinil, děkuji za to matce; jí náleží zásluha“.

Spása novodobého člověka. V letošním IV. r. Naší Doby uveřejňuje Masaryk studii „Moderní člověk a náboženství“. Ač celá studie Masarykova nutí k přemýšlení vážnému o záhadách smrti a života, náboženství, filosofie, mravnosti — nás prozatím zajímá z celé studie poznámka: „NB. protestant Gram nejraději vklouzne do kostela — katolického.“ Gram není, jak známo dostatečně z naší doby, osamocený; Gram jda do kostela katolického — jest mi typem všech podobných lidí, dekadentů životem, lidí dnešních, „moderních“. Celá otázka zní: Proč dnešníbo dne (a jindy snad ne?) vidíme zajímavý zjev praktický, že konvertity anebo lépe řečeno kající hříšníky má církev katolická? V čem tkví ona síla katolicismu, že magneticky táhne k sobě, „do svého ovčince“ individua prošlá ohněm a vodou, nebem a peklem, všemi náboženstvími a systemy filosofickými, snad i ctností — ale jistě celou stupnicí možných neřestí? Proč dnešní člověk unavený, umdlené duše, zlomené životy nehledají a nenacházejí v žádném vyznání síly k životu — leč právě v katolicismu.

Příčin jest mnoho: přirozených i nadpřirozených, důležitých a podřízených, bližších a vzdálenějších — jako čin sebevražedný není výsledkem jenom okamžiku, nýbrž jest výsledkem delší práce duševní, motivován, připravován, tak jest mi i obrácení výsledkem dlouhých bojů, skepsí, přemýšlení, ač světlo poznání mohlo rozbřesknout se jedním okamžikem.

Z těch mnohých příčin zajímá mě dnes jenom jedna: filosofická, theoretická, která však jest podkladem praxi, nese život praktický. Jedná se mi o to, ukázat, že důsledně myslící člověk jinak nemůže, chce-li uniknout bídě duševní, životní. Příčina ona na konci vynikne.

Sebevražednost že jest dědictvím naší nové a nejnovější civilisace, — to dokazuje Masaryk ve dvou číslech; pro něho mluví celá naše doba ve svých nejvyšších repraesentantech duševních: uměleckých i filosoficko-vědeckých. Ve své knize „Der Selbstmord“ udává Masaryk příčin sebevraždy veliké množství: hmotných, tělesných, fysických, fysiologických, hospodářských, společenských, duševních, a tu opět intellektualních, mravních, náboženských. Všechny z nich nejsou stejně důležité; mluvě o sebevražednosti, o disposici duševní, o sklonu k sebevraždám, přiznává rozhodující sílu příčinám duševním, a tu opět theoretickým — jaká theorie, taká praxe —; neboť podle theorie názoru světového mění se mravnost, život intellektualný, mění se disposice duševní vůbec, mění se život, mění se následkem změny života fysiologický stav člověka a částečně i fysický. Sebevražednost naší

doby souvisí úzce jako účinek s příčinou s nynějším názorem světovým, s filosofií, vědou, náboženstvím: vždyť konečně tyto tři obory chtějí vyhovět člověku.

Charakteristickou známkou pak theorie v naší společnosti jest boj nového se starým. Symptomem nového jest nehotovost, neucelenost, nejistota, skepse, anarchie rozumová. Dalším charakteristikem theorie naší doby, názoru na svět, vší práce duševní — je subjektivnost, subjektivismus. Tolik i Masaryk. Nevím, zda Masaryk spojuje i anarchii rozumovou se subjektivismem nové doby; není však nesnadno konstatovat mezi oběma spojení a účinku. Kam může vést subjektivismus jinam nežli k anarchii? Subjektivismus není ani tu rozdílný od individualismu. O individualismu viz článeček „Individualismus důsledný“. Co rozumím já individualismem, to míní a vyjadřuje Masaryk subjektivismem: „Sebevražda je prostě subjektivní smrt, zakončení subjektivního života, nečekání na objektivnost, daný konec — **já** je měřítkem, **já** je pánem života i smrti. Já, subjekt, individuum — totéž.“ Tu tedy poukazuje Masaryk zkušeností z jiné stránky na nemožnost subjektivismu, individualismu.

Individualismus, subjektivismus = emancipace od všeliké autority, omezení se na sebe, suverennost individua, kolik hlav, tolik smyslů — vede k anarchii — a anarchií k sebevraždě. Kdo chce zamezit sebevraždu, musí překonat subjektivismus. Tak mluví i Masaryk. Chce-li se vyléčit společnost ze sebevražednosti, musí vyrovnat subjektivismus objektivismem. To je zkrátka pravda zkušeností nabytá, že člověk nevystačí se subjektivismem. Chtíti subjektivismus znamenalo by zneuznávat pravou podstatu života lidského, podstatu života. Člověk není sám na světě, není absolutní individuum, jest individuum socialní — žije ve společnosti, — a proto potřebuje objektivismu. „Chceme-li žíti, musíme žíti po zevnějšku. Zdravá vůle směřuje vždy na zevnějšek, a bez zdravé vůle ... musíme se buď vrhnouti do moře, anebo předstoupiti před kněze.“ Tedy vůli uzdravit; uzdraví se tím, že bude směřovat ven —. „Viset musím — otázka jest jen, zdali na hřebíku (také objekt) nebo na něčem jiném... Musím na něčem nebo na někom záviset — sám a sám jediný člověk býti nemůže, sic se ukouše... Hřebík nebo Bůh?“ Masaryk. Snad ještě ne Bůh — snad jest dilemma: Hřebík — anebo společnost, bližní? Než ... zkoumejme! Což, postačí snad člověku pevný bod — jako je společnost, bližní — blaho socialní? Snad na chvíli! Na dlouho a na vždy — a na všech posicích života — nikoli. Brzy pozná skepticky, že ona společnost skládá se z individuí, jež nejsou nic jiného než on sám, že jsou zrovna tak nešťastna jak on sám. Společnost, člověk — může jen při prvním myšlení tvořiti střed, pevný bod, kolem něhož má se otáčet život jednotlivcův; při hlubším přemýšlení dostaví se skepse, pevný (?) bod počne se viklat — nabude vrchu přesvědčení, že tato společnost, hromada individuí zrovna tak nešťastných, zrovna tak slabých, rozervaných nemůže býti pevným bodem někomu. Nejedná se přece o lecjaký střed, nýbrž o střed pevný, o bod Archimedův, odkud možno vyvrátit novou dobu, novodobý subjektivismus — sebevražednost.

Jakou jistotu skýtá mi však, o čem věda stanoví, za tolik a lolik let že to shoří aneb ztuhne? Buď potřebuje člověk idealu — aneb nepotřebuje;

potřebuje-li ho — a to se dnes uznává — tedy nepostačí lecjaký surrogat, nýbrž spokojí se jen s idealem. Tu mimoděk vzpomínám na sv. Augustina a jeho slova: „Spočinutí nemá srdce naše, pokud nespočine v Tobě.“ Slova jsou vzata z Vyznání sv. Augustina. (Vyznání vůbec jsou zajímavá kniha — pro naši dobu velmi vhodná; neškodila by parallela mezi nimi a „Umdlenými dušemi“.)

Bůh je středem vesmíru, Jeho duch tvůrčí jest pevným bodem všemu — i člověku! Bůh jest pevným bodem! Ale nikoliv idea, nýbrž osobnost! „Jen něco osobního může býti ‚centralním středem‘ lidské duše. Ano, ano, něco osobního, — žena nebo bůh! Všechna abstrakta jsou mrtva.“ Proto netoliko Bůh — ale osobní Bůh, a prosím ještě více ... bohočlověk ... Kristus.

Proč však právě katolicismus a ne protestantismus? Tu jest punctum saliens, o které se nám jedná!

Masaryk dotýká se příčiny jevu, že volí si konvertiti katolicismus než protestantismus, dotýká se — a nevyčerpává hlavní věc. Protestantismus prý přizpůsobil se vědě novodobé; nakazil se však všemi chybami nové filosofie a vědy vůbec. Čím to však, že protestantismus se přizpůsobil, katolicismus však nikoli? Masaryk snad ví proč, ale výslovně nepraví. Po mém pak soudu stojí novodobá věda a protestantismus na jednom stejném stanovisku, nikoli však, že by protestantismus ji byl přijal od novodobé vědy, nýbrž naopak vědecké stanovisko subjektivismu není než důsledným provedením stanoviska, jaké dal Luther celému protestantismu. Filosofie novodobá jest od Descartesa subjektivní (cogito ergo sum), avšak sesubjektivování vědy a filosofie předcházelo zavedení subjektivního principu do náboženství Lutherem. Pokusy o subjektivní princip dály se před Lutherem od heretiků; trvale a u veliké míře se podařilo Lutherovi. Jaká toho příčina? Co přimělo lidstvo k přijmutí principu subjektivismu a důslednému provedení? Otázku posud nechává otevřenu. Faktum je: tak zvaná reformace Lutherova je zavedení subjektivismu, individualismu v náboženství proti autoritě — tedy objektivismu. Od dob Lutherových princip subjektivismu přešel na všechnu duševní práci; dnes jej máme všude; zároveň začíná se chápat nemožnost jeho.

Kdo chce tedy uniknout bídě a mizerii plynoucí z dnešní filosofie a vědy, nemůže při hlubším myšlení na stanovisko protestantismu, poněvadž je totožné se stanoviskem dnešní vědy; nechce-li ďábla vyhánět belzebubem, musí změnit princip, stanovisko. Tu pak jest pochopitelno, proč je církev katolická vyhledávána od duší pobloudilých: má zásadně různé stanovisko.

Katolicismus jest přiměřen člověku potud, pokud požaduje autoritu, tedy omezení individualismu a subjektivismu; ale nezamítá subjektivismus naprosto, uznává jeho oprávněnost, poněvadž člověk má cenu jako osobnost, jednotlivec, nýbrž vyrovnává jej autoritou, objektivismem. To, co hledají umdlené duše, nacházejí v katolicismu. Odtud vše vyjasněno.

Na konec pak poznamenávám, že chtít celý problem dokonale objasnit, vše dokázat, námitky vyvrátit, že přesahuje objem tohoto článečku. Mně se tu jednalo jen o naznačení postupu, směru, kterým jít; též by mohl býti dán popud k šíře založené práci o thematě tak zajímavém — a životním. *r.*

Dva hlasy o vlivu přetížení prací ve školách na vývin nemoci. Před několika lety vydal Dr. Josef Thomayer, professor české fakulty lékařské spisek pod názvem „O přetížení prací zvláště ve školách“, jehož konkluse potkaly se namnoze s odporem — více méně bezdůvodným — se strany některých paedagogů. Kladu sem několik důležitějších míst z jmenované brožury, aby čtenáři byla jasna téměř úplná shoda názorů Thomayerových s oněmi, které uvedu níže z nového díla prof. Maixnera.

Prof. Thomayer píše: „Uznává se, a výslovně uvedeno, že nervosnost může býti následkem přílišné práce duševní. Pozorujeme pak nejednou následující banalní zjev. V jistém bureau sedí dvanácte úředníků, kteří mají celkem stejnou práci, kvalitativně i kvantitativně. Z těchto dvanácti úředníků stane se jeden neurasthenikem. Práce úřední je mu strašlivě obtížnou, zvětšuje jeho útrapy, ba ač druhdy bez namáhání správně pracoval, není mu tak více možno a dopouští se chyb druhdy neslýchaných. Diví se někdo, jestliže nemocný připisuje za takových okolností svou chorobu práci? Leč ptám se každého soudného člověka, lékaře i nelékaře, zdali skutečně možno si mysliti, že jedině práce byla v případě tomto příčinou neduhu? Jedenáct soudruhů nemocného zůstalo zdrávo při stejné práci. Jest proto jasno, že tato není absolutní příčinou, nýbrž že působí-li nepříznivě, působí tak proto, že nemocné individuum vystrojeno jest jakýmisi vlastnostmi, které schopnost k intensivnější práci podkopávají. Anebo přejděme do školy. Zde sedí v třídě x žáků, kteří chodí stejně do školy a stejnou práci mají na starosti. Dva z těchto žáků onemocní některou chorobou, jež referat akademie (pařížské) za následek přetížení školního vyhlašuje. Ostatní žáci ovšem jsou zdrávi a prospívají ve škole. Ptám se tu opětně: může se najíti jediný střízlivý člověk, který by jedině práci duševní příčinu nemocí dotčených (t. j. krátkozrakost, znetvoření kostí, chudokrevnost, souchotiny a nervové nemoci) připisoval? Sotva. Ale správnější je, řekneme-li nemocné děti přinesly do školy jisté vlastnosti, které náchylnost jejich k neduhu způsobily, neboť soudruhové jejich jsou zdrávi.

Takovým způsobem možno probrati jeden neduh po druhém a vždy přijdeme k stejným výsledkům. Není žádné nemoci, která by se jedině duševní práci připisovala. Všecky s hůry uvedené nemoci mají jinou příčinu samostatnou a vyskytují se taktéž u lidí, kteří se vážněji duševně ani nezaměstnávají“. Vychovatelům mládeže přímo adressována jsou tato důležitá slova Thomayerova: „Neurasthenikové z pravidla vykazují sexualní excessy v předchorobí a odporučoval bych vřele nejednomu zastanci učení o zhoubném vlivu přetížení, aby si všimnul, co se v mnohé ‚přetížené‘ třídě in camera caritatis tropí. Shledá nejednou, že celé massy dopouštějí se excessů.“

Rovněž pozoruhodna jest úvaha tato: „Věřím milerád, že nejeden z navštěvovatelů rozmanitých škol pod břemenem školním těžce sténá, že snad nejeden ani v noci se řádně nevyspí a že za těchto okolností, hlavně ovšem při špatné výživě, která není vzácná, nejedno individuum i onemocní. Avšak vězí zjev ten jedině ve všeobecném přetížení pracemi? Či pustili všichni ti hlasatelé škodlivého vlivu duševní práce totalně s očí, že k studiu musí míti člověk také jakés, takés nadání? Oceňme kterýkoliv konkretní

příklad. Gymnasisté se za 13 posledních let u nás rozmnožili o 7329 žáků. Myslím, že se nenajde živé duše na tom Božím světě, která by řekla, že tím přibylo českým ústavům 7329 talentů. Počet ústavů středních se valně rozmnožil. Návštěva jejich valně usnadněna a najisto se hrne do školních síní mnoho nepovolaných. Jaký to rozdíl proti dřívějším dobám, kdy kněz a učitel na vesnicích rodiče přemlouvati musili, aby nadaného hocha dali na studie"!

Tolik z Thomayera. Neméně pozoruhodné myšlenky cituji níže z knihy prof. Maixnera. Tento vynikající učitel české lékařské fakulty přiznává rovněž, že neblahé následky může namáhavá duševní práce přivoditi pouze u individua duševně slabého a neschopného. K tomu připojuje prof. Maixner z bohatých svých zkušeností jako lékař i učitel několik duchaplných poznámek. Mám za to, že vážná slova z úvodní stati IV. dílu Maixnerovy „Příruční knihy specielní pathologie a therapie nemocí vnitřních" opravdový zájem vzbudí i v širších vrstvách intelligence: „Kdyby školní břímě o sobě dosah mělo (totiž ten, že by příčinou bylo vzniku chorob duševních i tělesných — ref.), pak bychom mezi školní mládeží nalezli více ochablých na duchu nežli skutečně jest, ale tak statistika vypravuje jen o 10—25%. Všimněme sobě těchto mladých neurastheniků, jichž počtu v středních ústavech se školskými lety skutečně přibývá, a tu dojdeme k poznání, že i jiné mocné příčiny vedle námahy psychické na ochablosti a umdlévání duševním se účastnily. Jestli kde, platí zvlášť o mládeži průpověď: peccatur intra et extra muros — k zjevům umdlévání přispívá i mimoškolní život. Mládež účastní se více nežli dříve chvatu a rozruchu moderního života — jejím heslem jest pěstování politiky a tato jako spolkový život absorbuje myšlení a mnoho volného času. Pitky, dráždidla, zábavy pochybného rázu, bdění do noci, sexuelní nemravy, venerická nákaza otřásají fysické a duševní síly a činí mozek nezpůsobilý k myšlení a trvalé práci; mysl se vzdaluje od úkolu, energie a moralní cit klesají a posléze nadejde omrzelost a nechut k učení; idealní pohnutky, zdobící mládež, hynou. Toť jsou ale vlivy, které nervositu a neurasthenii uměle vypěstují; mozek nemůže námahu spojenou s učením zdolati, již by byl zajisté překonal, kdyby oslabení se byl ušetřil.... Z toho, co o přetížení mládeže školní prací pověděno bylo, vyplývá tolik: Při velké námaze, kterou povinnost, učiti se, dílem ve škole dílem doma ukládá, nelze na únavu duševní tak dlouho pomýšleti, dokud duch a tělo zdrávi jsou, se normalně vyvinují a dokud ostatní odchování mládeže přirozenou cestou se ubírá". Jaký veliký význam přikládá prof. Maixner mravnosti a čistotě, tuším z uvedeného jasně vyplývá. *sv.*

Školství. Danský ministr vyučování začátkem září vydal oběžník ku všem správám škol, v němž vřele odporučuje zařizování dětských her a zároveň nařizuje, aby docílené výsledky v ročních výkazech o tělocviku se podávaly.

Dansko má 2 ústavy pro vydržování a vychovávání slabomyslných dětí spojené s ústavy pro idioty v Gamle Bakkehuus a v Eberrdgaardu. Ve zprávě za rok 1895/6 se uvádí, že výsledky v předmětech literních byly velmi slabé, za to však potěšitelné jak u chlapců tak u děvčat v ručních pracích. V Kodani chudé školní děti v zimních měsících dostávají 3kráte v týdnu

zdarma vařené jídlo v poledne. Potřebné peníze a věci shromažďují se sbírkami, jídla sama připravují učitelky bezplatně ve školních kuchyních. Jedno jídlo stojí průměrně 9 kr.

Chef kabinetu v ministerstvě vyučování ve Francii má 10.000 franků služného, 3 ředitelé ministerští a ředitel krásných umění 18.000, inspektoři gymnasií 12.000, obecných škol 10.000, místoředitel akademie pařížské 21.000, 15 ředitelů mezi 13.000—18.000. Professoři university pařížské mají 12.000—15.000, na venkově 6000—11.000, na Collège de France 10.000. Příjmy ředitelů École d'Athènes a École de Rome obnášejí 12.000, ředitel pařížského observatoria má 15.000 a akademikové 1500 franků ročně.

Zákonem ze dne 10. července 1896 všechny fakulty zřízené dle zákona ze dne 28. dubna 1893 dostaly název „university" a reorganisovány jsou dle způsobů universit německých. Dne 20. listopadu pařížská universita (Sorbonna) slavnostně otevřena v nových místnostech. Předseda republiky, ministři, vyslancové, professoři a četní vynikající hosti byli přítomni. Jeden z řečníků (Lavisse) odporučoval studentstvu pilné studium, aby universita mohla býti v čele jiných dle příkladu Sorbonny středověké. Středověcí theoretikové učili, že 3 mocnosti ovládají svět: sacerdotium, imperium, studium, toto poslední pak mělo své sídlo ve Francii.

V letním období minulém uspořádala Alliance française jakýsi druh letní university pro cizozemce. Přítomno jich bylo 326 (roku 1895. 117 a roku 1894. 50).

Katolické školství francouzské utrpělo citelnou ztrátu úmrtím Msgra d'Hulsta (6. listopadu m. r.). Od r. 1880, byl rektorem Institutu catholique de Paris (založeného roku 1875.), první to katol. university ve Francii. Z oboru školství pochází od něhy spis: Que sont devenues les Facultés libres?

Ve Francii je nyní 39 vyšších dívčích skol, 26 collèges a přes 60 škol nižšího druhu, vesměs státních.

Tamtéž bylo r. 1894/5. 7322 pokračovacích škol, 1895/6. 13.930.

Denních časopisů v mnohých školách anglických používá se jako pomůcky při vyučování. V některých školách jsou na stěně tabule zvláštní, na nichž upevňují se výstřižky z novin, zvláště zeměpisně zajímavé.

Dittesem založené vídeňské paedagogium na slávě silně bledne. Ředitelství ústavu si stěžuje, že mladé učitelstvo valně ztrácí k němu sympathie a že ukazuje málo chtivosti po vzdělání. Naproti tomu učitelstvo praví, že chtivosti po vzdělání u něho nezbývá, ale že ústav jeho požadavkům nemůže vyhověti.

Vídeňská okresní školní rada dodala každému učiteli a učitelce legitimaci, na jejíž rubu je tištěno: Výnosem c. k. dolnorakouského místodržitelství ze dne 20. března 1896 byla poukázána bezpečnostní stráž na legitimování se učitele nebo učitelky ihned zakročiti, jde-li o dohled na děti školní v jejich chování venku.

Rumunsko má 12 klassických lyceí, 19 klassických gymnasií, 1 realní lyceum, 11 realních gymnasií 9 vyšších dívčích škol, 3 odborné školy pro děvčata a 5 seminařů. Snadňoučké podmínky přijímací a odstranění všeho školného nahnaly tolik žáků, že pravidlem jest jich ve třídě 90 až 100. Vědecká stránka ale je náramně zanedbávána. Na jednom ústavě

z 68 žáků mohli jen 2 postoupiti. Professor vyučuje jen jednomu předmětu a má průměrně 6—8 hodin týdně. Ostatní čas věnuje inženýrství, lékařství, advokacii a p., o školu se nestará. Při vyučování má každý svou methodu, na druhého professora nedbá. Všeobecným podmínkám věd, zvláště mluvnici, vyučují všichni jakožto úvodu do svého oboru, čímž časem zbytečně se plýtvá a mládež odpuzuje. Starší professoři mají 576 franků měsíčně, tedy 9612 franků ročně. V neblahém tom stavu začal nápravu ministr Poni výnosem 29. srpna 1896. Zatím však musil odstoupiti. Poněvadž pak ministerstva rychle se střídají, k lepšímu nějakému upravení poměrů školských v Rumunsku je daleko.

Universita ruská v Tomsku slaví letos 10leté trvání. Posluchačů má 413, farmacentů 13 a 4 posluchače mimořádné. Zvláštním úkazem jsou hojně rozšířené plícní neduhy mezi studenty.

Zemědělské vzdělání v Rusku utěšeně zkvétá. Na mnohých místech při obecných školách zřizují se malé farmy a pokusné zahrady; zvláště děje se tak ve vnitřním a jižním Rusku.

První veřejnou knihovnu v Americe založil Franklin. R. 1876. již bylo pěkných veřejných knihoven 5000, od té doby rozmnožily se tak, že jsou v každém znamenitějším městě, často v nádherných budovách. Město Worcester (80.000 obyvatel), dává na knihy ročně 100.000 marek (Berlín dává 36.000 marek). V Americe veřejná knihovna považuje se za nutný doplněk obecné školy. Správný názor, že při knihovně nejvíce záleží na knihovníku, vedl v Americe k ustavení zvláštní školy pro knihovníky. Škola je při knihovně státu New-York v Albany. Zde mají původ tak zv. „Reference Librarians“, katalogy to, jež velice usnadňují užívání knihovny.

Stát danský sám vydržuje málo škol. V Kodani na př. z 13 gymnasií (12 je s odděleními realními) a 14 realek (7 pro chlapce, 7 pro dívky) jen 1 humanistické gymnasium (Metropolitanskole) s 200 žáky. Střední ústavy jsou vydržovány nejvíce z nadací, korporacemi, soukromníky nebo i akciemi. Je-li prospěch uspokojivý dle zpráv státních inspektorů a místnosti vhodné, po 3 letech každý soukromý ústav dostává právo veřejnosti.

Evangelická hlavní škola u sv. Petra v Petrohradě řízením Friesendorffa těší se velkému rozkvětu. Škola obsahuje: gymnasium, realku, dívčí školu s přípravkami, 2 obecné školy pro chlapce a pro dívky. Všeho žactva je 1266. Učitelstva 60 osob. Knihovna má 30.850 svazků. Oddíly pedagogie a filosofie uspořádal vzorně a katalog dal vytisknouti pro všeobecné užívání ředitel ústavu. *o.*

K revisi překladů Starého Zákona. („Hlídka“ I. 161 a 256.) Malý příspěvek k tomu nalezne se u Faulmanna, Geschichte der Schrift (str. 61. a 626.): „Tím, že se tu a tam pole ladem ležeti nechala, bylo více příležitosti k chovu dobytka, jehož hlavní výtěžek, mléko, teprve později v bibli se připomíná, a to na jednom dosud nepochopeném místě (I. Mojž. 36, 24): ‚To jest ten Ana, kterýž nalezl yemim na poušti, když pásl osly Sebeona otce svého.‘ Luther přeložil chybně mezky, lépe již přeložil Gesenius slovy ‚teplé prameny‘; slovo yemim odpovídá úplně egyptskému hm, t. j. prs, a znamená dojiti.“ K tomu jest poznámka tato: „K tomuto mínění byl jsem veden slovy Lenormanta (Les premières civilisations, 1874, I. str. 206.), kde

spisovatel mluví o ‚sporu' který se o tom vede, zda yemim znamená mezky nebo něco jiného; on praví, že hned mu na mysl přišla egyptská písmena *h* (hebrejsky *j*), která celou tu záležitost vyložiti může a dokazuje, jak jsou hieroglyfy důležité pro rozhodnutí temných etymologických otázek." č.

Amerika u starších spisovatelů. Vergil (Georg. I. 247—251) vypravuje o jednom díle světa, o němž neví, zda tam slunce svítí; svítí-li tam, tedy mají tam večer, když my ráno.

Tam, jak dí pověst, umlká ve hrůze tvrdá noc
Veždy, a obtáhmo sráží se mrákota noční:
Neb se vrací od nás Aurora, a tam den uvádí,
Nás když jitro jaré supavými koňmi oválo,
Tamto rudý se večer světlem dobřeskuje pozdním.

Seneca (2—65 po Kristu), učitel Neronův, praví ve své tragedii Medea (2. jednání):

Věkové přijdou
po mnoha létech,
že i Oceanus
pouta bytostem
sejme a valnou zemi otevře;
Thetis tu nové odkryje země.

Plinius (23—79 po Kristu) poučuje nás ve svém přírodopise (Historia naturalis, lib. 2. cap. 65.), že mezi učenci a lidem jest veliká rozepře, zda protinožci existují nebo ne.

Papež Klement (žil nejspíše před koncem 1. století) píše ve svém listu ke Korinťanům kap. 20.: „Nebesa, podle správy jeho (Boží) se pohybujíce, poklidně jemu se podrobují. Den i noc, sobě nevadíce, konají dráhu sobě vytknutou. Slunce i měsíc a hvězd sborové rozvinují přikázané sobě řady po velení jeho jednosvorně, přes meze svoje se neodšinujíce, Těhotná země podle vůle jeho v dobách vykázaných hojnost pokrmu pro lid, dobytek a všecka zvířata na ní obývající vydává, nemeškajíc, aniž od jeho nařízení se uchylujíc; nevystihlé propasti a nevypravitelné krajiny na podsvětí týmiž udržují se zákony. Spousta nesmírného moře za velením božským do prostor svých shluklá neproráží závor jí uložených (Job 38, 11), nýbrž tak koná, jak od něho poručení vzala. Pravil: ‚Až dotudto půjdeš, a tuto rozrážeti budeš vlnobití svá.' Ocean člověkům nepřepravitelný a světové za ním spravují se podle týchže zákonů Hospodinových."

Origenes (185—254) chtěje dokázati, že i druhá zemská polokoule obydlena jest, odvolává se (Περὶ ἀρχῶν II. 3, 6) na list sv. Klementa.

Lactantius (na počátku 4. století) píše ve svém díle Divinarum Institutionum (lib. 3. cap. 24.): „Nehodno jest člověka, věřiti, že by žili tací lidé, jichž šlapadla jsou výše než hlavy, u nichž to obráceně visí, co u nás leží, že by stromy a veškerá plodina dolů rostly; je to omyl filosofů, kteří míní, že by svět byl kulatý."

Svatý Augustin (354—430) píše ve svém spise „De civitate Dei" (o Městě Božím, lib. 16, cap. 9.) takto: „Není možno věřiti, jak pohané bájí, že by žili protinožci na protější straně země, kde slunce vychází, když nám zapadá a že by nohami kráčeli směrem nám protivným. A netvrdí, že by nějakým historickým poznáním se o tom dověděli, ale uvážívše míní,

že mezi klenbou nebeskou země se vznáší a že svět také obě strany má svrchní a spodní a z toho dovozují, že druhá část země, která vespod jest bez země, býti nemůže. Nepomýšlí pak tací na to, že i když se uvěří nebo nějakým způsobem dokáže, že svět jest podoby okrouhlé a kulaté, nemusí z toho následovati, že druhá část země by nemohla pokryta býti mořem; a kdyby tam moře nebylo, není nutno, aby tam byli lidé. Protože pak Písmo svaté nikdy nelže, ale vypravujíc události utvrzuje víru, protože její předpovědi se vyplňují, jest příliš nerozumné tvrditi, že by několik lidí z této části do oné po ohromném moři se přepraviti a dostati mohli, tak že by i tam z onoho jednoho člověka (totiž z Adama, o kterém dříve mluvil) pokolení se rozmnožiti mohlo.“

Papež Zachariáš (741—752) v listě 10. k Bonifaciovi mluví o jakémsi knězi Vergiliovi a zavrhuje učení jeho jakožto převrácené a bohaprázdné, že by totiž za mořem na druhé straně světa lidé žili.

Že mužové církevní jako Augustinus a Zachariáš odpírali tomu mínění, že by byl ještě jiný svět, lze si jen tímto způsobem vyložiti: Bylo několik bludařů, kteří tvrdili, že jest na druhé straně polokoule země lidmi obydlená, a ti prý mají původ svůj ne od Adama, ale od jiného člověka. Myšlenky ty se dosti snadno srozumí ze sv. Augustina. Že pak sv. Augustin pravdu měl, když pravil, že z Evropy se sotva kdo mohl do té země na druhé polokouli přeplaviti, to dosvědčuje i nynější věda, která za to má, že původní obyvatelé Ameriky plemene Mongolského jsou a tedy z Asie do Ameriky po úzké úžině se dostali.

(Srv. Migne, Patres latini 41, 487, sv. Augustina o Městě Božím, přel. Fr. Čelakovský, IV. p. 100, Sušil, Spisy sv. Otcův apoštolských, str. 48.) *č.*

Apoštolská konstituce papeže Lva XIII. o indexu a censuře knih vydána koncem ledna. Shrnuty a opraveny v ní výnosy a dekrety minulých papežů, vše přizpůsobeno modernějším poměrům doby. Praví se v ní: „Naporučili jsme, aby se index zakázaných knih co nejpečlivěji prohlédl a pak znovu vydal. Dále jsme tu těmto pravidlům dali nový ráz a ustanovili se beze změny podstatných věcí sestaviti je mírněji a svobodněji, tak aby každý snadno při trošce dobré vůle dle nich říditi se mohl. Po zralém uvážení a po úradě s kardinaly kongregace indexové vydali jsme tyto ‚dekrety generalní‘, dle nichž kongregace ta budoucně jedině se říditi a katoličtí věřící celého světa jednati mají. Ony jediné teď mají moc zákonnou, pravidla koncilu Tridentského jsou tím zrušena a rovněž všecka ustanovení našich předchůdců vyjma konstituci Benedikta XIV. ‚Sollicita et provida‘, která dle našeho přání i v budoucnosti se má zachovávati“. — Konstituce sama obsahuje 49 paragrafů, jež jednají o tom, jaké noviny a knihy a jakého obsahu, dále obrazy, modlitby a p. není dovoleno číst a používati, kdy je dovoleno je čísti, od koho třeba míti dovolení; jak třeba si počínati při vydávání knih spisovatelům, a jak při prodeji knihkupcům. Konstituce směřuje tedy proti: knihám bludářů, bludařským překladům bible, proti knihám pověrečným, zavádějícím nové pobožnosti (beze svolení bisk.), proti knihám nečistým, vychvalujícím souboj, sebevraždu, rozvod manželství, odporučujícím a omlouvajícím zednářství a jiné podobné sekty. O novinách se praví v § 21. a 22.

§ 21. Noviny, listy a časopisy, které úmyslně proti náboženství a dobrým mravům bojují, jsou zakázány nejen právem přirozeným, ale také výslovně i církevním. Biskupové mají o to pečovati, kde je třeba a při vhodné příležitosti poučiti věřící o nebezpečí a zhoubných následcích takové četby.

§ 22. Žádný katolík a žádný kněz především nesmí nic, ať je to cokoliv, v takových listech uveřejniti, leč by k tomu měl závažný a rozumný důvod.

O censuře všeobecně praví v § 41.: Všichni věřící jsou povinni podrobiti církevní censuře aspoň ty knihy, které jednají o Písmu sv., o bohoslovných věcech, církevních dějinách, filosofii náboženství, o ethice, nebo jiné věroučné a mravoučné látce, a vůbec všecky ty spisy, které hlavně a především se zabývají náboženstvím a mravností.

O kněžích spisovatelích mluví §. 42.: Světští duchovní nesmějí beze svolení biskupského ani taková díla vydávati, která jednají o umění a vědách přirozených . . . Nesmějí též bez předcházejícího dovolení biskupského převzíti redakci nebo vydávání časopisův a listů.

ROZHLED.

V Brně dne 16. února 1897.

Zemské sněmy naše opět v návrzích svých poslanců prozrazují svůj agrarní ráz. Víc moravský než český. Agrarní tento duch, nechceme říci, že převežen jest z Německa, ale v mnohém je staršímu a mohutnějšímu hnutí agrarníků německých podoben. Podobné či stejné poměry vynucují přirozeně tytéž požadavky. Ale v kladení a stylisování svých požadavků se naši agrarníci ohlížejí po Německu. Na moravském sněmu bychom mohli letos rozlišovat zrovna trojí druh agrarní politiky: český katolicko-národní, lidový a německý křesťansko-socialní — ostatní strany určitěji letos nevystoupily ve směru tom. Věcně však není téměř možno v něčem je rozlišit. Shodují se, což je pro rolnictvo a zemědělské kruhy tím potěšitelnější. Možná, že by na jediný požadavek německo-křesťanského sociala v jeho rolnickém programmu naše české strany agrarní (a tu všecky bez rozdílu) nepřistoupily: omezení odtoku sil dělných z venkova do měst. Jak v ohledu národním tak hospodářském by byl ten požadavek pochybený. A nouze o dělné síly v českých krajích není dosud ani tak citelná. Ostatně v tomto způsobu. omezením volného stěhování, se vylidňování chudého venkova řešit nebude a nesmí. Jiný přijatelnější způsob naznačen v návrhu o zřízení zemského sprostředkování práce (z lidové strany).

Hospodářská politika sněmů jako vždy provázena i letos politikou národnostní, letos zvláště význačně ve smyslu vyrovnávacím: na českém sněmu prohlášením vlády o řešení otázky české, na moravském návrhy Fux-Promberovými: na rozdělení školské správy v obor český a německý a na zavedení tří kurií: české, německé a velkostatkářské místo dosavadních velkostatkářské, venkovské a městské.

Český a německý **spolek žurnalistů** v Praze zadaly vloni žádost k zemskému výboru o podporu. V sezení zemského výboru dne 26. ledna žádost rovností hlasův odmítnuta. Dva čeští členové byli proti, jen jeden pro udělení podpory, němečtí oba přítomní pro podporu. Není v tomto seskupení hlasů kousek kulturního vysvědčení?

Zemská **statistika** se letos dočkala svého uskutečnění — aspoň částečného. Dle usnešení konferencí pro zemskou statistiku (v listop. 1894 a v květnu 1895) ve Vídni konaných mělo se počíti sbíráním údajů z oborů zevrubně vytčených r. 1897. Moravský i český zemský výbor oznámily též, že staly se předběžné kroky k uskutečnění tohoto počátku zemské statistiky. V Čechách má býti zřízena zvláštní zemská statistická kancelář, na Moravě zatím dosavadní zemské úřady budou sbírati a zpracovávati statistické údaje. Do konce r. 1898. vydati má na základě jednotlivých statistik zemských ústřední statistická komise ve Vídni přehled zemské statistiky z celého Rakouska.

Rakouský finanční ministr přes své lepší přesvědčení a přes zrazování a odpor poslanecké sněmovny (zvláště z české a z německé liberalní strany projevený) přikročil k zadání **půjčky investiční** ne nejvhodnějším způsobem. Půjčka investiční je z polovice dluh starý, z polovice nový. Staré investiční dluhy (na stavby, opravy státních budov, železnic, průplavův, úpravu řek a p.) činily obnos 23,222.296 zl. Nový investiční rozpočet po usnešení sněmovny došel výše 30,135.010 zl. s úhradou 4,782.820 zl. Půjčkou se hradí tedy nový investiční požadavek ve výši 25,353.190 zl. Půjčka, jak zadána ministrem, zní na 58,420.000 zl. Způsob, jakým se půjčka zadává, je starý rakouský šlendrian výpůjčný. Nízký úrok, a tím nízký kurs, a dluh neumořitelný. Půjčka totiž zadána na $3^1/_2$ ze sta, za kurs 92 zl. Kdyby se byla zadala, jak radili v poslanecké sněmovně, na 4 ze sta, byl by kurs al pari a p. ministr měl tu výhodu, že by po nějakém čase byl mohl půjčku konvertovati. Teď půjčka zní na $3^1/_2$, náš obyčejný úrok v říši jest na výši 4%, i když jednou klesne na $3^1/_2$, našim financím při této půjčce nevzejde žádná úleva. A jelikož místo 100 zl, dostaneme jen 92 zl., tedy místo 58,420.000 zl., jež budeme dlužni, dostaneme jen 53,820.000 zl.! tedy vlastně úrok, který budeme platit, nebude 3·5%, nýbrž 3·8%, tedy málo menší než 4%, a přece těch výhod čtyřprocentní výpůjčky se vzdáváme! Zdá se, že tyto protimyslné podmínky půjčky byly nám diktovány, neboť že by ze své úvahy byl k nim přistoupil „kathedrový socialista“ Biliński, netroufáme. Jinou chybou jest, že obrátil se na bankovní skupinu Rotschildovu, nepřijav návrh, aby půjčku vypsal sám veřejně, aby se upisování mohli súčastniti všichni státní občané — domácí. Skupina bankovní přes to, že nejsou jmenována žádná výplatní místa pro cizinu,

a tedy by se zdálo, že půjčka jen pro domácí trh určena, jistě část půjčky odbude v Německu, snad i jinde za hranicemi. A my už zahraničních půjček máme tak až dosť. Jednou už by bylo na čase nechávat úroky doma! Tím více, že jsme před úpravou zlaté měny, a musíme hledět co nejvíce zmenšovat odtok peněz svých do ciziny, aby se nám rok co rok zlatá naše měna neodkutálela za hranice.

Potěšitelnou novotou při půjčce té jest, že bankovní skupina Rotschildova donucena přibrat tentokrát i poštovní spořitelnu jako spolupřejímatelku státní půjčky. Jakým podílem tato se súčastní, není dosud blíže známo. Navrhováno už dříve, aby poštovní spořitelna přejala též úkol státní banky, teď učiněn malinký krok tímto směrem. Lepší by bylo bývalo, kdyby poštovní spořitelna sama byla přejala emissi půjčky pro široké obecenstvo, jako teď tedy přejímá na své risiko část půjčky investiční.

Po dlouhém vyjednávání uzavřena mezi **Bulharskem a Rakouskem nová obchodní smlouva.** Snad vyjednávání to podrazilo nohy bulharskému ministru obchodu Načovičovi, jenž koncem srpna vloni odstoupil. Teď koncem ledna jednání dokončeno. Bulharsko mělo s naší říší — ovšem přičiněním druhé polovice říšské — obchodní spojení málo závidění hodné. Rakousko tržilo sice z Bulharska mnoho, Bulharsko však mělo rakouské hranice skoro dočista uzavřeny. Tak na př. r. 1894. vyvezlo Rakousko-Uhersko do Bulharska zboží za 35,105.785 lvů (franků), Bulharsko do Rakousko-Uherska vyvezlo jen za 2,881.902 lvy! Podobně špatné poměry pro Bulharsko, ač trochu zlepšené proti r. 1894., vykazuje bulharská statistika tržní za první polovici r. 1896. Z celého vývozu bulharského obnosem 45 milionů lvů připadlo na Rakousko-Uhersko jen něco přes 2 mil. lvů, za to z celého dovozu do Bulharska, obnosem 32 mil. lvů, Rakousko-Uhersko mělo značný podíl obnosem 9,293.401 lvů. Rakousko-Uhersko dopouští se tu očividně vyssávání Bulharska. Že při takovém poměru příznivec Rakouska, Načovič, padl, není nic divného. Bulharsko bylo v právu, když pro své zemědělské výrobky domáhalo se aspoň týchže úlev, jakých požívá Srbsko a Rumunsko. U těchto poměr tržební jest docela obrácený. V roce 1894. Srbsko z Rakousko-Uherska dovezlo zboží za $20^1/_2$ mil. dinarů (franků), vyvezlo však do Rakousko-Uherska zboží za 41 mil. dinarů. Rumunsko téhož roku dovezlo z Rakousko-Uherska zboží za 42,838.315 lei (franků), do Rakousko-Uherska však vyvezlo zboží za 114,805.028 lei. Oba státy tedy z Rakousko-Uherska dvakrát tolik trží, než co za rakouské zboží vydají. Bulharsko chtělo tedy aspoň část těchto výhod, a některých také novou smlouvou dosáhlo.

Různé předpovědi připojují se ku stavbě ohromné **dráhy sibiřské.** Přivede ten ohromný převrat v tržních poměrech Asie a Evropy? Bude pak „le péril jaune“ akutnější a bližší, jak se obávají ve Francii a v Anglii a obilí sibiřské zaplaví celé Německo, jak se bojí agrarníci němečtí? Od jednoho konce Evropy až k druhému konci Asie na dálku 15.000 kilometrů bude se možná dostati za 12—15 dní! Dnes do Číny loď pluje z pobřeží severního moře suezským průplavem 38 dní a 28

dní trvá doprava přes Ameriku. Tím se doprava se žlutým kontinentem zkrátí na polovičku doby dnes potřebné. Prozatím však všecky výhody tyto připadnou evropskému průmyslu. „Le péril jaune“ — totiž nebezpečí, že by průmysl japanský a čínský prostřednictvím dráhy sibiřské počal dusiti aspoň v některých odvětvích domácí evropský průmysl, jest ještě daleko. A Rusko samo a Sibiř zvláště potřebuje nejdřív nevyhnutelně rozvoje zemědělství svého, než bude moci pokročit k nadbytečné výrobě průmyslové. Sama dráha sibiřská, jež má být 1. července 1901 celá ve své délce 9283 kilometrů odevzdána veřejné dopravě, bude asi dlouho ještě pro Sibiř a Rusko samotny mrtvým kapitálem. **Hospodářský stav Ruska** je dnes takový, že dráha sibiřská je vlastně pro Rusko samo přepychem. Sibiř sice na Rusi nazývají „svou Amerikou“, Sibiřané sami chlubí se, že oni jsou Amerikány Ruskými, ale to, co Ameriku činí onou příslovnou Amerikou, Sibiři schází: pohyblivost a podnikavost: duch a důvtip. „Severnyj Věstnik“ v 1. čísle přináší na základě lonských studií ku zvláštní sibiřské výstavě na výstavě všeruské v Nižním Novgorodě a na základě sibiřského oddílu tohoto, takovýto úsudek: „Dnešní Sibiř je kraj polodivoký. Její obyvatelstvo jsou poloviční divoši, z nichž mnozí do dneška ještě ba i v zemědělském úrodném pásu Sibiře, nepřešli k polnímu hospodářství. Zemědělský průmysl je na stanovisku nejprvotnějším. Dobytkářství, pro Sibiř téže důležitosti jako polní hospodářství, vede se na Boží správě. Sibiřský hovězí dobytek je malý a drobný; dojivost malá, mléčné výrobky špatné. Rybolov a hon zvěře, mající doposud ještě velký význam pro Sibiř, značí se velmi nízkou technikou výrobní a pro obyvatelstvo mají pranepatrný užitek. Každým rokem mimo to obě živnosti klesají. Tento smutný zjev odůvodněn hrabivým, nehospodářským ničením zvěře a ničením a vypalováním lesů. Řemeslný a domácí průmysl nemá vůbec žádného hospodářského významu. Tovární průmysl sibiřský je zcela pranepatrný a vede se beze všeliké uvědomělé správy. Hlavní místo zajímají tu — palírny. Vedle nich ještě horní závody a rudné báně, koželužny, mlýny jsou zmínky hodny. Suroviny, jež Sibiř podává, vozí se většinou na Rus nebo za hranice. Poměr průmyslové a zemědělské práce má se k sobě jako 1 ku 100, v nejlepším případě jako 2 ku 100. Nejdůležitější těžba sibiřská je těžba zlata. A i to dobývá se hrabivě, nehospodárně. V mnohých krajích i tato těžba rok od roku více klesá. Obchod vede se po — asijsku, bez solidnosti. Co se týká samé bohatosti darů přírodních, i tu znatel Sibiře J. J. Popov ve své přednášce o Sibiři osvětlil nepříznivým světlem. „V Sibiři dnes přistěhovalci je těsno a zemědělec po několika neúrodných letech musí, nechce-li býti zničen, přistoupiti k umělému hospodaření. Tak zvané nevyčerpatelné rudní poklady také velmi přehnány. Železné hutě časem pravidelně zastavují svou těžbu železa, nemajíce dostatek rudy. Irkutsk ač má dvě hutě, byl po celou předešlou zimu bez železa. Sibiřské řeky stávají se stále mělčími, lesy řidnou. Úžasná nevědomost lidu, odporné zdravotní poměry, úplný nedostatek lékařů doplňují neblahý obraz dnešního postavení Sibiře“, končí Sěv. V. — Podobně L. V.

Dědlov v 1. „Knižce Neděli“ ve stati „Buduščaja Rossija“ takto charakterisuje hospodářský stav Ruska: „Dnes Rusko od pruských hranic až na Kamčatku představuje všeobecně ohromnou, hodně nečistou vesnici, otočenou poli, pastvinami, lukami, lesy drženými v pořádném nepořádku. — Bohat je na Rusi ne tak člověk, jako příroda. Zavře-li na př. příroda kouhoutek pramenů naftových, bude následovat paroplavební krach. Žijeť Rusko ne tak svou prací, jako bohatstvím přírody. — Našemu mužiku se vede dobře, dokud nevyčerpal svůj pozemkový podíl, když vyplaní a vyjaloví půdu, neví si lepší rady, jako jít hledat nové nevyplaněné dosud půdy“. Celý počátek této statě Dědlova není leč trpkou žalobou, jak Rusko celé dosud žije jen na stravě Boží, ve všem se skládá pouze na štědrotu Boží.

Mezi **Německem a Ruskem** smluveny některé změny celní. Po zostření, způsobeném celním úkazem ruského ministerstva financí ze dne 3. září 1896, nastoupilo značnější uvolnění. Zvláště tržba kožemi a věcmi koženými uvolněna. Dle přání lonského „obchodně průmyslového sjezdu“ u příležitosti výstavy v Nižním Novgorodě konaného chystá vláda ruská též snížení cel na hospodářské stroje, jejichž výroba je v Rusku už tak pokročilou, že snese soutěž cizozemskou, nebo které v Rusku se vůbec nezhotovují. Jedna z překážek činěných rozvoji racionelního hospodářství polního v Rusku je tedy na spadnutí.

V **Prusku** přitužuje zase germanisační system mezi Poláky. Zákonodárné sbory, jak poslanecká sněmovna pruská tak říšský sněm německý byly poslední dny plny žalob a stesků polských zástupců. I to už je málo pruské germanisaci, že vyloučila ze školy úplně rodný jazyk polský, vyjma jediné náboženství, že vykoupila část polské půdy a rozparcellovala ji mezi německé osadníky — začíná persekucí tužší. Jedná se hlavně o zkracování práva shromažďovacího a spolčovacího. Na schůzích a ve spolcích zamezuje se všemožně užívání polštiny. Na interpellaci posl. Czarlińského v pruské poslanecké sněmovně (29. ledna) odpověděno z vládní lavice trochu zaobaleně. Ministr vnitra v. Recke odůvodňoval rozpouštění schůzí nedostatečností úředního dozoru bdíti nad polským rokováním. Ze stran konservativních, antisemitské a nacionalní však řečeno zpříma: Ti lidé dobře mluví všichni německy, ale nechtějí (dr. Gerlich, freikons.); Poláci žijí jednou už v německém státě, učí se německy ve škole, umějí všichni německy, a když přece německy nemluví, pak je to ze zlé vůle (hr. Limburg-Stirum, konserv.); jedná se o to, aby se vystoupilo proti přehmatům polské agitace a péče se vedla o to, aby kraje, které už pruské a německé jsou, takovými též navždy zůstaly (dr. Satler, nac.). — Při rozpočtu ministerstva vnitra dne 10. a 11. února nastala nová polská debatta, v níž pruské pravidlo národnostní stanovil dr. Friedberg (nac.): „Katolický střed a svobodomyslná strana hledí si jen formalní stránky národní spravedlnosti, leč moji přátelé národním citem vyrozumívají to, že člověk v boji mezi dvěma národnostmi se vždy pevně postaví na stranu své národnosti“. To je pak asi materielní spravedlnost národnostní — podle níž se dnes v Prusku nakládá. — Ani na říšském sněmu, kde prušácká politika

nemá vrch pro odpor kat. středu, svobodomyslných a soc. demokratů, Poláci zahájivše debattu o svých stížnostech dne 5. února nepochodili lépe. Kancléř Hohenlohe kázal jim o mírnosti a vděčnosti k říši, jež je povznesla na stupeň vysoce kulturní. — Středem a zdrojem veškerých zuřivě germanisačních snah mezi Poláky jest tak zv. H. K. T. Verein (dle vůdců: Hansemann, Kennemann, Tiedemann) — odtud v Německu germanisatorům těmto říkají „hakatisté“.

Jedna z nejmohutnějších stavovských organisací a středověkého agrarního hnutí v Německu jest **„Bund der Landwirthe“** se sídlem v Berlíně. Dne 18. února konal svou valnou hromadu, na níž přítomno bylo 5000 členů. Ze zprávy „Bundu“ lze se dověděti zajímavých věcí. „Bund der Landwirthe“ („rolnický svaz“) čítá 184.211 členů (méně o 5000 než vloni). Členové tito jsou ohromnou většinou zemědělského stavu, jen 4% mají jako hlavní zaměstnání řemeslo, 3% obchod a 2% jsou úředníci. Velkostatkáři tvoří z celého toho počtu jen 1% členstva. Roku minulého měl „Bund“ příjmů 495.000 marek, výdajů 490.000 marek. Vydržuje kancelář s 80 úředníky, má dva organy tiskové, týdenník hospodářský a denník politický. Na poli hospodářské svépomoci zřizuje družstva nákupu a prodeje, úvěrní a podobná svépomocná, jež stojí stále s ústřední kanceláří ve styku, od ní jsou podporovány radou i skutkem. Jako politická i hospodářská organisace má „Bund der Landwirthe“ pochopitelně při takové síle velké, ne-li první slovo v říši. Chybou je, že agitace politická převládá nad hospodářskou.

Od loňského roku závodí cukerní státy evropské v zavádění vyšších **vývozních odměn** (bonifikací, premií) **na cukr.** První s tímto způsobem podporovati svoji vlastní výrobu proti cizí konkurrenci začala Francie zákonem z r. 1884. V r. 1888. následovalo Rakousko, r. 1891. Německo. Roku 1886. Německo a Rakousko zvýšily dosavadní premie a počátkem r. 1897. šly za nimi Francie (s platností pro kampaň 1896/97) a Hollandsko (pro kampaň 1897/98). V Rakousku a Hollandsku bonifikace jsou kontingentovány, t. j. v Rakousku určeno 9 mil. zl. (pro r. 1896./97. činí to průměrem 1 zl. 60 kr. za 1 *q* vyvezeného cukru). V Hollandsku $2^1/_2$ mil zl. (hol.) za stálého snižování summy té během 8 let až na 1,700.000 zl. Německo nekontingovalo bonifikaci, ale výrobu cukerní (až do 17 mil. metrických centů). V mezích kontingentované té výroby platí Německo vývozní bonifikaci 2·50 marky (3 m. a 3·55 m. za výše polarisovaný cukr). Také Francie kontingentovala svou bonifikaci obnosem 62 mil. franků (dříve 45 mil. fr.). Francouzské vývozní premie jako byly dříve tak i nyní zůstávají nejvyššími. Ve Francii dle zákona z r. 1884. obnášela vývozní premie 7 fr. na 1 *q*, vloni v září přidány 4 fr. Mimo premie dostávají cukrovarníci francouzští slevu z daně 2 franky na 1 *q* vyvezeného cukru. Zůstane i teď dle nového kontingentování premií ve výši 9 až 10 franků.

Od minulého roku vede se v Anglii **boj o konfessionalní školy** — po našem řečeno. Zákon totiž z r. 1870. uznává za veřejné školy „jen školy bezkonfessionalní, t. zv. board schools“ (úř. školy) a tyto též jako takové platí se ze státních daní. Četné školy soukromé (voluntary schools)

s konfessionelním rázem té které církve dostávaly jen státní podpory 17 šilinků 6 pencí. Poslední rok navštěvovalo tyto soukromé školy církve anglikanské 2,278.000 dítek, katolické 367.000 dítek. Školy veřejné navštěvovány menší polovičkou všech dítek anglických. Poslední roky však zvláště soukromé školy anglikanské církve začaly povážlivě upadat vůči školám veřejným. Soukromá obětovnost víc a více ochabovala, a tak církve se počaly ohlížet po lepším upravení školství vůbec a zvláště vydatnější podpoře státní pro své školy. Minulé volby vedly se z části pod heslem podpory státní soukromým školám. Vloni strana konservativní hodlala vyplniti svůj volební slib: ministr vyučování Gorst navrhl školní novellu, jíž stanoveno státní podpory pro soukromé školy na 1 dítko 4 šilinky. Odporem liberalní strany předloha vloni padla. Letos podána nová, leč není nepříznivější, naopak podpory stanoví 5 šilinků na 1 dítko. Dle loňského návrhu podpory soukromým školám by bylo připadlo 489.000 l. št., dle letoší předlohy (school-bil) připadne 616.000 l. št. (7·4 mil. zl.). — Ve druhém čtení přijata dne 3. února volební předloha, propůjčující **ženám volební právo** do parlamentu anglického. Právě liberalní a radikalní poslanci hlasovali proti této emancipační novotě. Volební předloha tato propůjčuje ostatně volební právo jen asi 500.000 žen anglických, totiž těm, jež vedou samostatně živnost, nebo žijí „ze svého“. To by ještě i tak 9 desítin všech žen bylo z volebního práva vyloučeno.

Našemu jazykovému boji velmi podobný boj bojovali právě **belgičtí Flámové** a prohráli jej. Vloni navrhli poslanci flámští Coremans a Devriendt zákon, jímž vedle dosavadní francouzštiny jako státní jazyk úplně rovnoprávný se povyšuje flámština. Za minulých liberalních i katolicko-liberalních vlád marně se flámští poslanci snažili dosíci parity vedle svých souobčanů francouzských. Nynější katolická vláda belgická po rozšíření volebního práva, opírajíc se o lidovější a hlavně flámské konservativní a katolické poslance, nebyla na odpor snaze Flámů dovršiti úplnou rovnoprávnost jazyka jejich. V konstituantě (dolní sněmovně) zákon beze všeho přijat, za to v senatě zvláštním sběhem okolností — přistřižen. Katolický senator, bývalý ministr spravedlnosti Lajeune opřel se tomu ustanovení předlohy, aby zákony se schvalovaly ve sborech zákonodárných v obou řečech — tak prý by vznikly brzy dvojí zákony v zemi, protože nikdy prý se zevrubně pojmy jedné řeči s pojmy řeči druhé nekryjí. Schvalovaný text ať prý jest nadál francouzský, vláda pak ať po schválení zákona vydá autoritativní překlad, a pak oboje znění předloží k potvrzení králi. O tento nepatrný rozdíl rozbily se strany senatu: i sami někteří senatoři flámští hlasovali pro tak opravený zákon, většinou 3 hlasů tak přijat, načež flámští poslanci dolní sněmovny prohlásili jej se srozuměním vlády za bezcenný a vzali svůj návrh zpět. Po nových volbách roku 1898 pokusí se znova o dosažení plné, ničím nezkrácené rovnoprávnosti flámštiny s francouzštinou. Podotýkáme, že národnosti flámské je — většina obyvatelstva belgického. Jelikož v Belgii se sčítá jak u nás dle obcovací řeči, tedy dá se stanovit jen tolik, že 45% obyvatelstva mluví flámsky, 40% francouzsky, ostatní buď jinak

(německy) nebo obě řeči. A tito obojí řeč mluvící jsou velkou většinou zase Flámové. Stojí tedy asi 49% flámské proti 41% francouzské národnosti.

Ostré světlo na **turecké poměry**, pro které už tak se hlava rozbolela našim diplomatům, vrhá nedávno vydaná brošurka Karla Küntzera, jenž k tomu nevysvětlitelnému v turecké říši podává dobrý výklad. Sultan Abdul Hamid je vzor orientalního pleticháře, chytráka a pokrytce. Vždy žárliv na svou moc, ukrutný, nedůvěřivý, ale nikdy zpříma neútočí na proti odpůrcům. Za Murada V. přidal se k „opravářské straně" turecké a k Midhat-pašovi, jenž snil o konstitučním zřízení v Turecku; když však pomocí této strany prohlášen byl za sultana, ani mu nenapadlo, aby doopravdy provedl požadavky strany, jejíž pomocí se na trůn dostal. Midhat paša odstraněn, reformy z počátku na oko vyhlášené usínaly, až upadly úplně v zapomenutí. Sultan vůbec neztrpí samostatně myslících, dobrých státníků vedle sebe. Nějak vynikající mužové už svou zdatností učiní se v očích jeho nemožnými. Tak odstaven v zapomenutí žije Osman paša, vítěz plevenský z války rusko-turecké, ba víc než v zapomenutí, v hotovém zajetí v paláci sultanově. Mutchtar paša, výtečný státník, rovněž odstraněn. Před 13 léty povolán z Německa v. Goltz jako reorganisator turecké armády. Dnes v. Goltz paša vrací se zpět, opravy, jež provedl, padají za ním. Sotva odešel, tělesné tresty opět zavedeny ve vojenské škole, ač v. Goltz učinil si podmínkou jejich odstranění. Sultan sám všude jen ochromuje ruce těch, kteří činnými jsou. Je však při tom příliš chytrý, než aby veřejně se ukázal nepřítelem všeho pokroku. Za něho otevřeno Turecko vymoženostem evropské kultury. Ale železnice nemají co vozit, ježto volné cestování policejně zakázáno. Samými karanténami jeden vilajet větší část roku odloučen úplně od druhého. Bez císařského dovolení není možná nic zařídit, nového postavit. Úředníci nesmějí nic samostatného počínat. Lidmi sultanovými jsou všichni ti, kdo jsou slaboši, nečinní, k ničemu se nehodící lidé. S pravou virtuosností dovede si takové vybírat. Takovým způsobem obklíčil se celým vojskem lidí sobě oddaných, od sebe zcela odvislých. Státníci na radu nebo z donucení velmocí v divan dosazení jsou jen na oko správci říše. Vlastní rada státní jsou lidé ode dvora, eunuchové, komorníci, kteří sultana obklíčují a od celého světa oddělují. Po celé říši roztroušeni jejich pomocníci, intrikáni, denuncianti, vyzvědači, kteří zastávají vlastní vládu císařskou. Co se na venek vlastními ministry vyhlásí, to zase na pokyn z Jildiz kiosku tito roztroušení po říši agenti Jeho Vel. zmaří a zamezí. — Tak se to stalo i posledně s opravným dílem 1. září 1896 Kretě povoleným. Tak uspány reformy vydané Armenům, tak od počátku vlády Abdul Hamidovy umlčeno vše, co by bylo mohlo zavésti pořádek a nový život do říše turecké.

Kreta, ostrov měřící 8618 čtver. km (něco větší než Slezsko nebo Solnohradsko) s 294.192 obyvateli (dle sčítání v r. 1887.) skoro dočista řecké národnosti. Dle náboženství však jest: 204.781 řecko-pravoslavných, 88.487 mohammedanů, 646 židů, 254 katolíků, 17 protest., 7 Armenů. Do r. 823. byla částí římsko-řecké říše, od toho roku až do r. 961.

pod panstvím arabským, na to zase řeckým až do r. 1204. Odtud až do r. 1645. byla pod panstvím Janovanův a Benátčanů. Roku 1668. přešla pod panství turecké a od té doby krásný, bohatý a lidnatý ostrov ten pustl, až se stal takovou pustinou, jakou jest dnes. Kultura ostrova obrazí se v těchto číslech: 15 biskupů pravoslavných, 50 klášterů, 156 mešit, 480 škol, 4 řecká gymnasia, 10 novin, 8 tiskáren, 7 nemocnic. Ovce a kozy, osli, prasata jsou hlavní chovná zvířata, olivy, víno hlavní plodiny, včelařství a hedbávnictví značněji vyvinuto.

* * *

Křesťanský továrník Léon Harmel z Val de Bois přijat počátkem února (3.) u papeže v audienci. Přednesl mu svůj návrh na svolání **mezinárodního sjezdu katolického dělnictva**. Sv. Otec plán Harmelův schválil. — Dne 7. února ukončena **hamburská stávka** přístavních skladačů trvavší po 11 neděl. Stávka ne tak svou délkou, počtem dělníků (15.965), jako narazivšími na sebe stranami a projevy strany protisocialněreformní je zajímava. Hamburská stávka byla vlastně předčasným nepředloženým krokem jednotné připravované akce světové. Z Anglie připravované hnutí všech přístavních dělníků evropských, amerických i australských přetrženo náhlou stávkou skladačů hamburských. Z 16 tisíc stávkujících bylo jich něco na 4000 sorganisováno. Stávka vyznamenávala se úporností se strany zaměstnavatelů. Obecenstvo, hlavně obchodnictvo německé přálo si skoncování stávky, široké vrstvy byly na straně dělnictva — nic platno, zaměstnavatelé zavrhovali veškerý pokus smíru Bezpodmínečně se vrátit do práce, pak snad se dá s námi mluvit — bylo jejich heslo. Rada z. s. Kulemann na hornickém sjezdu Bochumském zcela rozhodně označil toto jednání zaměstnavatelů jako „Stummiádu“ (dle pověstného továrníka barona Stumma). Známí katedroví a národní socialisté Neumann, v. Egidy, Wagner, Herkner atd. vydali zvláštní provolání vybízející ke smíru. Z toho nový poplach mezi „starověrci“ nesocialními. Zvláště prof. Herkner (z university v Karlsruhe, známý z ankety Rozhledů o českém státním právu) má teď čeho pykat. Jak vládní kruhy badenské, tak liberalní a vše, co nějak se počítá k těm vrchním, pro tento případ projevu solidarity s dělnictvem hned by třeba zrušili i „volnost vědy“, tak dlouho z těch kruhů právě zastávanou.

Podobná mela strhla se nad hlavou prof. berlínské university Wagnera, za to, že řečnil na **sjezdě křesťanských horníků v Bochumu.** (31. ledna až 2. února) Sjezd tento byl potěšitelnou manifestací solidarity mezi křesťanským hornictvem německým jak evangelického tak katolického vyznání. Z katolických sociologů súčastnil se ho prof. Dr. Hitze, z evangelických prof. Wagner, rada z. s. Kulemann, pastor Weber, pastor Neumann a jiní. — **Německá křesťansko-socialní strana z Rakouska** konala 31. ledna ve Vídni sjezd navštívený 136 delegaty dělnickými, jenž pamětihodným stal se hlavně tím, že povstala na něm rozepře o odborné sdružování. Příznivci sdružování odboru nabyli vrchu, ač odpor proti odbornému sdružování, jako sdružování příliš

zájmovému a — „sobeckému“ možná se ještě víckrát bude opakovat. — V Pešti v týchže dnech (31. ledna až 2. února) konán sjezd zemědělských dělníků — pod vlajkou socialně-demokratickou. V **Uhrách agrarní hnutí dělnické** jest vedle občasných potyček hornictva (jako v těchto dnech v rešickém uhelném revíru) jediné význačné. — V řadě států **dělnické svépomoci** a hlavně kooperativních spolků zajímá **Švycarsko** druhé místo. Na 200 spolků kooperativních ve Švycarsku má přes 300.000 členů. Připadá tudíž na 10 obyvatel 1 člen kooperativnímu spolku (v Anglii na 8 obyvatel 1 člen, ve Francii na 18, v Německu na 21 obyvatel). Tyto spolky jsou hlavně spolky konsumní (nákupní). Roku 1896. uspořádána písemní anketa o stavu spolků těchto. Jen polovička jich odpovědělo a poslalo zprávy za r. 1894. Roku 1894. nákup u 100 spolků těchto činil 20,618.000 franků. Závodní kapitál spolků činí 2,927.000 fr. Zisk činil 1,728.000 fr., čili 8·46% nákupního obnosu U jednotlivých spolků dostupoval tento zisk členů konsumu 10 až 16 i 20%. — Hlavní **zemí „kooperace“** je však **Belgie.** Tam svépomocná (všeho druhu družstva) zvláště mezi dělnictvem nejvíce se množí a rok od roku počet jich silněji vstoupá. Roku 1896 přibylo celkem 179 družstev svépomocných, takže počet kooperativních spolků dostoupil 727 od r. 1881. počítajíc. Hnutí přechází z dělnictva do kruhů rolnických.

V socialní politice říše německé, jelikož jest nejvíc vyvinuta, nastala přirozeně stagnace. Poslední dny hnuto však opět něčím. V úrazovém pojišťování podána vládou oprava, jež projednává se nyní v komissi říšského sněmu a vztahuje se hlavně na způsob přispívání, vyplácení renty úrazové, rozsah pojištění (komissí dodáno i na trestance) atd. Mimo to projednáván návrh socialistický na zavedení 9 hod. doby pracovní, jenž však a limine odmrštěn. Místo něho podal dr. Hitze (kat. střed.) návrh, aby aspoň pracovní doba týdně snížena byla z 66 hodin na 63. Konservativní byli sice i proti tomuto snížení, že nemá významu, ježto 90% všech velkozávodů má teď už jen 10 hod. pracovní dobu (60 hodin týdně). Celé jednání nakonec vyzní asi přijetím resoluce dra Hitze: aby vláda konala šetření, kde nepoměrně dlouhá doba pracovní lidskému zdraví na ujmu shledána bude, aby mocí živnostenského řádu ji snížila.

* * *

V sezení kongregace obřadní (Congr. rituum) dne 14. února ohlášeny za přítomnosti sv. Otce dva dekrety, jimiž se určuje **kanonisace** blahosl. Petra Fourier z řádu kanovn. augustianských a blah. Antonia Zaccaria, zakladatele řádu řeholního kleriků sv. Pavla čili Barnabitů. Slavnostní úkon ustanoven na 27. května v Petrském chrámu Páně.

Rozsudek římské komise spolku protizednářského, jíž svěřeno protizednářským sjezdem tridentským vyšetřiti otázku Diany Vaughanovy, vydán 22 ledna. Tento rozsudek všeobecně překvapil svou nerozhodností. Časopisy, které se o tuto otázku nejvíce zajímaly a švindl s Dianou Vaughanovou odhalily („Germania“ a „Kölnische Volks-

zeitung“) provázejí rozsudek, který nechal vše nerozhodnuto, trpkými výčitkami Leč nejsou osamoceny, podobně činí i italské i francouzské listy katolické, aspoň seriosnější. Pro nezaslepené lidi stojí ostatně už od dávna nevývratno, že známý Leo Taxil ztropil si podvod s lehkověrnými romanskými katolíky, kteří jsou od dávna pronásledováni fixní ideou zednářských rejdů. — Proti zmateným hlasům liberalním, které se smály rozsudku komisse římské, podotýká berlínská „Germania“, že výroky komisse nemají co činiti nejen s infallibilitou, ale že vůbec nejsou nějakým úředním výnosem kurie římské — nýbrž docela soukromým náhledem, ať si už i komisse z prelatův a kněží složené.

Při volbě poslance za bretonský okres Brestský ve Francii rozpoutala se ve francouzském a italském tisku katolickém otázka o **republice a monarchii.** Za okres zvolen republikanský katolík abbé Gayraud. Listy zcela vážné, jako „Osservatore Romano“ odsoudily monarchisty docela jako „pohany,“ „refractairy“ (odbojníky) za to, že horují více pro regalismus než pro katolicismus, že nechtějí se podrobit pokynům papeže. Monarchismus nazývají oním starým gallicanismem, jenž po staletí rozdíral církev francouzskou. Abbé Gayraud sám pravil: „Křesťansko-demokratická strana horuje pro republiku. Republika je také nejpřirozenější a nejrozumnější formou vládní.“ Francouzská monarch. „Vérité“ odmítá všecky tyto útoky na monarchismus jako nekřesťanské pomluvy. Monarchisté jsou věrní a upřímní katolíci, jsou konečně mezi nimi biskupové a vysocí hodnostáři církevní. Z Říma by se mělo ustat s podezříváním a ponechati katolíkům francouzským svobodu politického přesvědčení. Neboť ničím jiným monarchismus francouzský není; není to žádný neopaganismus ani gallicanismus ani starý regalismus.

Po sesazení rektora Keana, nejosvícenějšího ze stoupenců liberalní **frakce Irelandovy,** nastává naprostý už asi obrat v politice Vatikanu v Americe severní. Nejstarší odpůrce Irelandových „všecírkevních“ zásad, arcibiskup novoyorský msgr. Carrigan má býti v budoucím konsistoriu prý jmenován kardinalem.

Švycarští katolíci usnesli se na tom, svolat letos první všeobecný svůj sjezd katolický. Připadá letos 300letá památka úmrtí blahosl. Petra Canisia, pochovaného ve Frýburku. Za příležitosti této slavnostní doby a pouti ke hrobu blah. Canisia spatřena vhodná doba pokusiti se o první sjezd. Od 16. do 21. srpna bude ve Frýburku sjezd katolických učenců, sjezd všeobecný katolický připadl by na konec srpna a spojil se zároveň s valnou hromadou švycarských „Piových spolků“.

Ročník II. (XIV.) Číslo 4.

HLÍDKA.

Původ svátků.

Podává *Fr. Fryč.*

Při studiu těch, kteří se národopisem,[1]) různými zvyky lidu v různých ročních dobách a kalendářnictvím zabývají, naleznou se dosti zhusta výroky, jakoby svátky, které církev světí, byly vzaty a přeměněny z různých pohanských svátků. První snad je tu Faustus Manichaeovec (žil kolem r. 400 po Kristu); napsal spis „Proti křesťanské víře a katolické pravdě“. Spis jeho sám o sobě se nám nezachoval, ale sv. Augustin napsal objemný spis „Contra Faustum Manichaeum libri triginta tres“,[2]) ve kterém snad celý spis Faustův uvádí. Znamením strannictví jest, že si mnozí folkloristé všimli toliko výtky Faustovy, odpovědi však Augustinovy si vůbec nepovšimli. Slušno dodati, že by křesťané byli nejhoršími lidmi na světě, kdyby byl Faustus ve svém spise jen pravdu mluvil; pojednává náš milý Faustus hlavně v kapitole čtvrté knihy 20. (u sv. Augustina) proti různým zařízením církevním a chce je dovoditi z pohanstva. Zní pak označená kapitola v českém překladě: „Mohl bys skoro říci, že jsem odštěpencem židů, protože ctím všemocného Boha, kterouž víru sobě i židovstvo odvážlivě přivlastňuje,

[1]) Němci pokládají za vlastního jeho původce Jakuba Grimma ($^4/_1$ 1785—$^{20}/_9$ 1863). Slovo folklor utvořeno jest od anglického učence W. J. Thomsa, zakladatele anglické Folklore-Society; užito bylo toho slova poprvé v londýnském »Athenaeu« 22. srpna 1846, str. 862. (Srv. Kobrův Slovník naučný XII. 765.) Znamená pak folk-lore lidověda, souhrn pohádek, bájí, písní, pořekadel lidových. (Srv. Muret, Encyklopädisches englisch-deutsches Wörterbuch. Grosse Ausgabe. Berlin 1891. I. str. 906). Asi jako německé Volks-Lehre, Volkskunde.

[2]) Migne, Patres latini, tom. 42. pag. 209.—518.

a neuvažuješ rozdíl obřadů, jimiž já a židovstvo Boha ctí. Ale my nyní jednáme o tom důvodu, který klamně pohany k úctě slunce, právě jako židy k úctě všemohoucího Boha přivedl. Ale ani váš rozkol není, jak ty dokazuješ, pravý, třebas bych také já Krista ctil; neboť jiným obřadem a jinou vírou ho uctívám, než vy. Rozkol buďto jen málo nebo ničím nemá se lišiti od té víry, od které odpadl, jako vy, kteří, odpadnuvše od pohanů, víru v jednotnost Boží (v jednu nejvyšší dobrou bytost, nikoli dvě, jednu dobrou a jednu zlou) jste nejprve u sebe rozšířili, abyste totiž všechno mohli od Boha odvozovati; oběti pohanův obrátili jste v agapy, bůžky jste přeměnili v mučenníky, které podobnými obřady uctíváte; duše zemřelých vínem a hostinami si usmiřujete; svátky pohanů spolu s nimi slavíte, jako kalendy a slunovraty (solstitia); životem se též od nich nelišíte; vždyť jste rozkolem od původního náboženství ničím než oddělováním se ve zvláštních shromážděních se lišícím. Ale i před vámi židé odpadli od pohanův a podrželi všechna zařízení mimo obrazy; chrámy, oběti, oltáře, kněžská zařízení a veškerou bohoslužbu měli jako pohané, ba ještě pověrčivější. Co se týče víry v jednotnost Boží, ani v tom se od pohanů neliší; vždyť jest všeobecně známo, že vy a židé jste jen rozkolem pohanů, jichž víry a obřadů se s malými toliko změnami držíce domníváte se, že když tvoříte své obce a shromáždění, tím od nich jste se úplně odloučili. Ptáš-li se po různých náboženských stranách, nenalezneš více než dvě: pohany a nás, kteří však docela jinaké smýšlení máme. Neboť jsme tak navzájem rozdílni jako pravda a lež, den a noc, nouze a přebytek, nemoc a zdraví. Vy pak nejste ani strana držící se pravdy nebo bludu, vy jste toliko jakýmsi rozkolem bludařství.“ [1])

Potom zasluhuje zmínky Hospinian Rudolf [2]) (protestantský církevní dějepisec, 1547—1626), jenž mezi jinými napsal spis „De origine et progressu rituum et cerimoniarum ecclesiasticarum“ (obsaženo v sebraných spisech, vydaných v Ženevě 1669—1681); na str. 15. praví: „Protože bylo nesnadno, obřady již zakořeněné prostě zamítati, neodstraňovali křesťané pouze svátků pohanských a židovských, ale přeměňovali je na křesťanské tak, že někdy jen jméno pozměnili.“ Zvláště poslední věta jest příliš přímo tvrzená, aby nebylo lze jí nerozuměti; ale nikdo se tomu nebude diviti, když pomyslí, že neměl spisovatel potřebných pra-

[1]) Odpověď sv. Augustina následuje níže. Jiné předhůzky a námitky našeho předmětu se týkající nalézají se na těchto místech zmíněného spisu: Liber 18. cap. 2., odpověď sv. Augustina cap. 5.; liber 32. cap. 3. et 5., odpověď cap. 11. et 12.

[2]) Kobrův Slovník naučný III. 897.

menův a pomůcek po ruce, které dnes by ho o jiném přesvědčily, a že povrchní studium kalendářnictví téměř každého nutí, aby uvěřil přeměně svátků pohanských na křesťanské. Kdo však důkladně církevní dějiny probádá, sezná, že tomu tak není.

Přecházíme-li na slovanské luhy, nalezneme nejprve mínění kněze Bílovského z Tovaryšstva Ježíšova (žil kolem r. 1700.), který ve svém spise „Coelum vivum“ [1]) o hromicích praví: „Slavnost dnešní podle německého jazyka Lichtmess, Lucida Missa, světlá mše anebo festum luminum,[2]) svátek světel se nazývá; to pak nejen pro dnešní světla, která se světí, ale i pro vykořenění pověry oslepeného pohanstva, jenž věřilo, že na ten den Pluto, bůh pekla, Proserpinu, dceru vlastní Cereris, bohyně chleba, zrádně chytil a násilně za manželku ji sobě a s sebou do temností pojal. Aby tedy ta bohyně chlebem pohanů vděčná byla, ten den po městě s pochodněma běhali, po rynkách se světly se toulali, ulice všecky svíčkami osvětlovali, slovem ke cti Cereris, kdo co měl, rozsvěcovali a pálili, jakoby Proserpinu ztracenou matce k vůli světlem vyhledávali. Kterou bláznivou pověru v pobožnou ceremonii svatá církev obrátila, když ke cti a slávě pravé naší matky chleba a života, obilí a všeho pokrmu, světla světí, s nima na processí chodí a těma hromicema netoliko Ježíše, lumen ad revelationem gentium, ale i Marii Pannu, spravedlivou hromici vyobrazuje.“ [3])

Dále zasluhuje jmenován býti známý český básník a slavista Jan Kollár (1793—1852), u kterého čteme:[4]) „Bohyně Sláva proměnila se

[1]) Coelum vivum, t. j. nebe svatosvaté aneb kázaní sváteční ke cti Panny Marie a všech vyvolených Božích na celý rok. Opava 1724, str. 83., 84.

[2]) Festum luminum, svátek světel jest vlastně svátek Tří králů, tak se již nazývá ode dávna (srv. níže kázaní sv. Řehoře Nazianského); v předešlém století odůvodněno od Binghama ve spise Antiquities of the Christian Church, Londýn 1708—1722. Latinský překlad Origines eccles. vyšel v Halle 1724—1738, díl IX. fol. 82.

[3]) Pohanské svátky, o nichž se Bílovský zmiňuje, jsou buďto eleusinské mysterie jakožto svátky, z nichž velké v srpnu nebo v září slaveny byly a jichž šestý den by se líčení Bílovského podobal (Pierers Lexikon, 4, 1528); malé mysterie slaveny v březnu (srv. E. Eckert, Die geheimen oder Mysterien-Gesellschaften, Schaffhausen 1860, str. 206), nebo to jsou cerealie, které opět byly dvojí, jedny v srpnu, druhé v dubnu od 12. až do 19. (Ovidi Nasonis, Fasti IV., 393—620 a 679—712.) O druhém dnu měsíce února ví Ovid toliko západ souhvězdí lyry a srdce lvova (II. 73—78); jak vidno, nesrovnává se pravé datum v žádném případě s udáním Bílovského, ba jest vždy aspoň o měsíc vzdáleno; mimo to i ten rozdíl v obřadech! — Citat Bílovského jest k vůli tomu, aby se ukázalo, že i horliví kněží jsou přívrženci církvi nepřátelské domněnky.

[4]) Sláva Bohyně. Pešť 1839, str. 14., 18. a 305. Co se týče poslední věty, o té si promluvíme ve zvláštním pojednání o svátku Hromnic.

u Slováků v Žalma, u Poláků v Zelman, kteréžto jméno buď schválně od křesťanských blahozvěstův a kněžů zkruceno a zkřesťaněno jest, asi tak jako Svatovít a Sanctus Vitus... Kdo tu nevidí pohanské staroindické obyčeje s křesťanskými spolu smíchané?... Dle staroperského kalendáře připadal na tento měsíc (totiž únor) Rus-Neiran, t. j. Svátek ohně, na jehož místo ustanoven v církvi křesťanské svátek Hromnic, Svěčan (Lichtmess), Očisťování Panny Marie.“

Veliké zásluhy v oboru slovanského bájesloví a folkloristiky zjednal si J. J. Hanuš ($^{28}/_{11}$ 1812—$^{19}/_{5}$ 1869), jehož spisy posud mnohým spisovatelům dobrým pramenem jsou. Spis naší otázky se týkající jest „Bájeslovný kalendář slovanský.“[1]) Ve spisku tomto se praví: „Když ale ještě později (t. j. po řádném upravení svátků pohanských) kalendář křesťanský zavítal k Slovanům, rostla zlomkovitost tato (kalendáře pohanského) ještě očividněji. Neboť svátky křesťanské, hledíce na slávu a čest duchovního hlavně života a všech na slovo vzatých osob, ježto je do světa byly uvedly, nesouhlasily patrně ani směrem svým ani časem s hody pohanskými, hlavně jen přírodu a přírodný blahobyt národa pěstujícími. Vměstnáni byvše tedy v kalendář křesťanský a uspořádáni podle něho, pozbyli jsou svátkové pohanští tímto i dobou svou časovou namnoze i původné své podoby. Křesťanství totiž nemohlo ovšem ve svátcích pohanských trpěti toho, co se přímě příčilo směrům duchovním svátků svých a vyhovělo trpělivě jen tomu, co nevinným se zdálo býti v hodech pohanských a neškodným. Vyhostívalo tedy mnoho hodů pohanských, jiných proměňovalo na svůj způsob tak, že povstávalo hodů s jedné strany ráz křesťanský do sebe majících, s druhé strany ještě na pohanství pošilhávajících. Tak se časem sběhlo mnoho sloučenin svátečných, při kterých přenesnadno jest udati s jistotou a určitostí, co na jednu a co v nich na druhou stranu bije. Tou dvounásobností přerušen jest i pořádek pravý hodů pohanských. Neboť mívaly druhdy hody pohanské značnou souvislost mezi sebou, poněvadž postupné vyvinování a ochabování přírody co rok následujíce podávaly takořka jeden druhému ruce. Avšak i svátkům křesťanským položena je základem důsledná a promyšlená nad míru soustava i co do služby Boží či liturgie i co do dějinstva křesťanství.“

Hanuš jakožto důkladný badatel (třebas tu i tam v jednotlivostech

[1]) Vyšel v Praze 1860 (dnes jest již rozebrán a jen tu a tam v antikvariatních seznamech za vyšší cenu se objeví). Citat nalézá se na str. 5. Hanuš však sám v dalším pojednání, zvláště o jednotlivostech nedrží se toho mínění, které na počátku vyslovil, nýbrž velice libovolně v odvozování jednotlivých svátků si počíná.

chyboval) není celkem tak absolutním ve svém úsudku, ano poslední citovaná věta ukazuje, že v oboru církevního kalendářnictví aspoň dobré vědomosti měl.

Za to jeho nástupce v oboru bájesloví a folkloristiky, Primus Sobotka, píše úplně strannicky a s předsudkem (bez mnoha důkazů). Kdyby byl nestranným a bez předsudku, nemohl by napsati slov: „Mimo to přičinilo se také křesťanství, aby zahladilo stopy symboliky národní, obláčejíc pomysly a obřady pohanské v roucho křesťanské, jako předělávalo pohanské bohy a bohyně na křesťanské svaté a světice, což se mu podařilo kolikráte tak mistrovsky, že nyní sotva zkušené oko dovede rozeznati staré jádro od nové skořápky. Dostačí ukázati jenom na splynutí svátků pohanských s křesťanskými: obřad zůstal pohanský, toliko mu podstrčen význam křesťanský.“ [1])

V nejnovější době si dobyl značného jména ve folkloristice Dr. Čeněk Zíbrt. Co o žádném z předešlých, může a musí se říci o Zíbrtovi. On totiž, čeho nemůže několika citaty dosvědčiti, netvrdí vůbec. Najde-li se tedy u něho tu i tam věta, která by snad mohla pokládána býti za nesprávnou, musíme to na vrub použitých pramenů přičísti; však i při použití pramenů jest v úsudku velice zdrželivým. Pozorujme jen jeho umírněný úsudek, jaký nám spisovatel podává:[2]) „Hlasatelům božského učení Kristova bylo zápasiti s krušnými překážkami, s houževnatým odporem vyznavačů v mysli a srdci zakořeněného pohanství. Pustili se tu do boje soupeřové mocní. Křesťanství honosilo se nedostižnou idealností svého vznešeného učení, které přese všechna muka, v nichž dokrváceli neohrožení mučedníci za prvých dob církve křesťanské, vábilo k sobě sta a sta nových stoupenců. Sanguis martyrum, semen Christianorum... Naproti tomu vynikal také soupeř víry Kristovy nemalými přednostmi. Pohanství se všemi zvyky a slavnostmi, jichž původ se ztrácí v temnu dávných věků, hluboko bylo zakořeněno; bylo náboženství — řekl bych prostonárodní, jež ve všem všudy vyhovělo tužbám lidu pohanského, nepovznášejíc se nad výše jeho vzdělanosti. Tím nerozlučně srostlo se životem a bytem národním, přešlo do krve celého národa. Boj obou soupeřů byl veden se vším napjetím, krvavě a zdlouhavě. Křest očistil sice pohana od kalu hříchu, ale nedovedl nikterak najednou s něho

[1]) Sobotka, Výklady prostonárodní z oboru jazykozpytu, bájesloví, psychologie národní. Praha 1882 (str. 8.). Spis téhož spisovatele »Rostlinstvo v národním podání slovanském« (Praha 1879) obsahuje nčkolik míst jako na potvrzení hořejšího citatu (str. 51., 54., 96. a j.)

[2]) »Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní.« Praha 1889. Úvod str. 1., 2. a 3.

smýti a jemu hned vyrvati všecky názory starodávné, oblíbené obyčeje, jichž upomínka probudila se v srdci třeba pokřtěného pohana, kdy zjevy přírodní, každým rokem se opakující (zimní slavnost, příchod luzného jara, letní rovnodenní, sklizeň úrody polní a pod. a zase příchod drsné zimy, zimního slunovratu) ponoukaly jej k obřadům starého veselejšího náboženství. Ohlasu obřadů pohanských nemohlo najednou utlumiti učení křesťanské, přicházejíc s novými, nezvyklými a poměrně přísnými řády. Posléze boj jak tak ukončen. Vhodně pověděl Pfannenschmid, že byla církev křesťanská přinucena, aby smlouvala s pohanstvím a učinila s ním příměří, v němž přijala, vedena jsouc opatrnou politikou, velikou sílu požadavků, diktovaných od náboženství pohanského — ovšem tak, že nauka její nedoznala tím žádné úhony zásadné, toliko se sblížila se srdcem pokřtěného lidu. Po vyplnění takových ústupků církev křesťanská vítězila. Některé bujné zvyky, s nimiž se nemohla smířiti, potlačila po dlouhém odporu nadobro; jiných vykořeniti nemohla a tudíž volky nevolky přibrala je do svých obřadů. Vedla si však při tom obezřetně. Roucho kultu pohanského málo jen zaměněno a zbarveno příměsky křesťanskými; ale za to podstrčen od křesťanské symboliky pod roucho to výklad nový, význam křesťanský, aby lid, jsa zvyklý rouchu onomu a nemoha se rozloučiti s dávnými zvyky, zděděnými od pradědův, obíral se jimi po své vůli dále, aby však byl si vědom. že obřady ty připomínají tajemství učení Kristova a nikoliv obřady prokletého prý modlářství. Tak staly se pohanské přežitky tlumočníkem mezi obyčeji starými, domácími a obyčeji novými, od církve hlásanými. Připojily se, byvše trochu zkomoleny, po křesťansku zabarveny a pokud možno zmírněny — jako průvodčí k obřadům, svátkům a slavnostem církevním na pouti jejich po krajinách pokřtěných. Při tom stále a stále zakrňovaly, až jednak přijaly na sebe ráz úplně křesťanský, jednak vymanily se z těsných mezí křesťanských obřadův a dlouho byvše od církve kaceřovány, přece jen domáhaly se jakého takého práva, družíce se jako prostonárodní zvyky, pověry, zábavy a slavnosti lidové k příslušným hodům křesťanským.“

Je-li v tomto úsudku něco příkřejšího, nepravdivějšího, nutno to přičísti na vrub pramenů, které p. spis. hned udává, mezi nimiž svrchu řečeného Hospiniana. Hlavní pak chyba dle citatu záleží v tom, že Zíbrt nerozeznává dobře mezi obřady církevními a zvyky neb obyčeji lidovými.

Pilným pracovníkem na poli slovanského bájesloví jest Dr. Hanuš Máchal. Ve svém hlavním spise[1]) podává nám důkladnou práci, a tu

[1]) Máchal, Nákres slovanského bájesloví. Praha 1891, str. 188.

nemožno místa nalézti, že by církev pohanské svátky na křesťanské přeměňovala, ba spisovatel nám praví opak toho, co Primus Sobotka tvrdí, a dokazuje tvrzení své příklady a doklady; on dovozuje, že pokřtění pohané si často různé roční doby nebo svátky personifikovali a tyto personifikace ctili. „Personifikace kalendářních dní, svátkův a částí roku jest zjevem v bájesloví národův evropských dosti rozšířeným. Řekové personifikovali Charilu (národní slavnost), kterou se končil devítiroční cyklus slavnostní v Delfách a pochovávali ji jako u nás Mařenu. Římané vytvořili si Annu Perennu jakožto zosobněný rok (annus), který právě uplynul a vynášeli ji z města. Italové zosobnili svátek epifanii (tří králů) jako zvláštní nadpřirozenou bytost, říkajíce jí Befania, Befana. V Elsasku znají „Dame de Noël“, v Rumunsku „Swinta maica duminica“ (mercuri, vinine a j.). Němci zovou svátek epifanií Berchtentag a utvořili z toho nadpřirozenou bytost Berchtu, Perchtu; ze svátků velikonočních (Ostern) vybájili bohyni Ostaru.[1]) V jižních Němcích říkají čtvrtku Pfinztag a zosobňují ho nadpřirozenou bytostí, zvanou „die Pfinze“; kromě toho si představují půst jako „Frau Faste“. Ve Švedsku zosobňuje se čtvrtek a pátek jako Thôr a Frigg atd. Zosobňování svátků, částí roku a dní znamenáme i v bájesloví slovanském.“

Zbývá nám zmíniti se ještě o jednom spisovateli, který sice rodem a smýšlením Němec, ale o českých záležitostech velice mnoho píše; je to professor Julius Lippert. Spisovatel tento odporuje mínění, že by církev svatá své svátky z pohanstva si brala. Čtemeť u něho:[2]) „Tu a tam objevuje se domněnka, že křesťanské svátky většinou z pohanských povstaly; ale domněnka ta jest nepravá. Křesťanské svátky jsou způsobu docela jiného než byly celkem svátky našich předků. Svátky křesťanské jsou dějinné upomínky (totiž ze života Páně atd.) a nemají žádného vztahu na materielní život lidu. Ovšem nemohlo a nechtělo se tomu zabrániti, aby národní svátky, které v jistých mezích pohyblivými jsou, hlavně postními časy (adventem a postem) čím dál tím více se církevním svátkům nepřiblížily, až s nimi v jedno splynuly. Následkem toho nalézáme opět u některých křesťanských svátků způsob dřívějšího svěcení svátků (pohanských); a církev nepřidá k tomu obyčeji nic než jméno jednoho svatého.“

Přehlédneme-li v krátkosti uvedené citaty, musíme uznati, že čím

[1]) S tímto náhledem Máchalovým se podle všeho nesrovnává Grimm J. u. W., Deutsches Wörterbuch. Leipzig 1881. VII. 1371 folg., pokud se slova Ostern týče.

[2]) Lippert, Deutsche Festbräuche. Prag 1884, str. 31. (Spisovatel však jest velice nedůsledným; srovnej téhož spisu str. 66.—70. a 166.)

více a důkladněji spisovatelé v oboru folkloristickém a kalendářním studovali, tím méně jsou k tomu nakloněni věřiti, že by církev pohanské svátky a obřady za své přijala a od svých kněží je vykonávati dávala. Vězí-li tu a tam nějaká pochybnost, tu by zajisté odstranilo důkladné studium církevního dějepisu a příbuzných věd.

Že boj mezi stranami pro a proti dosud neutuchl a že se odbývá netoliko u nás, ale i v jiných literaturách, o tom svědčí potyčka, která se udála mezi časopisy Folk-Lore a Month v Anglii. V časopise Folk-Lore (březnové číslo r. 1896.) chtěl Mr. Eduard Clodd, předseda folkloristické společnosti, dovozovati článkem „The Origins of Christianity", že většina křesťanského ritu atd. z pohanstva pochází. Na to odpovídal časopis Month (sešit květnový z r. 1896.) ve článku „Folk-Lore ex Cathedra" (se stanoviska katolického) a pravil, že je těžko určiti, pokud a jaký vliv pohanstvo na křesťanský ritus mělo a že by bylo těžko o tom pojednávati na málo stránkách.[1])

Ale jak je to s těmi, kteří o tyto věci, o nichž nám jest jednati, ani nezavadí, jen tu a tam; ti věří pevně, že církev katolická brala a podvádí, předvádějíc nám cizí svátky a ritus pod svým jménem. Toho mínění jsou mnozí. Jaký potom div, když nepřátelé katolické církve se toho mínění chápou a chtějí jím církvi důkladnou ránu zasaditi často ve spisech, které k věci té v žádném skoro poměru nestojí; uvádím zejména Bebla a Nordaua.[2]) (P. d.)

[1]) »How far this influence of paganism upon Christian ritual extended, is a very obscure and difficult question, much too intricate to be treated here.«

[2]) Bebel, Die Frau und der Socialismus (Stuttgart 1894), str. 53.: »Jako křesťanství skoro všecky své veliké svátky pohanským náboženským obyčejům přizpůsobovalo, ale jim jiný pro církev příhodný smysl dávalo a podkládalo — připomínáme jen Julfest starých Germanů, jemuž podloženy křesťanské vánoce...« — M. Nordau, Die conventionellen Lügen der Kulturmenschheit (Leipzig 1893), str. 79.; »Převrat čistě politický, který by z některého evropského státu utvořil republiku, učiní totéž, co činili křesťanští apoštolové pohanů na počátku středověku, když pohanům jejich bohy, svátky a obyčeje ponechali, toliko jméno pozměnili.« — Bylo by zajímavo zvěděti, co by takovíto spisovatelé činili, kdyby žádány byly od nich ověřené doklady z dějin.

O filosofii sv. Augustina.

Napsal *Dr. Josef Kachník* (O.)

2. Nauka o Bohu.

Jest Bůh. Nikdo nemůže popříti, že pravdu poznáváme; avšak poznati můžeme jen pomocí nejvyššího principu poznání, jen pravdou naprostou jako nejvyšším, nezměnitelným pravidlem vší pravdy — a proto musí býti nejvyšší nezměnitelná pravda, kterou může býti jen Bůh, poněvadž vše ostatní měnitelno jest. Bůh jest pravdou sám v sobě, pravdou, jíž vše pravdivo jest, co pravdivo jest. Jisto jest a nikdo toho popříti nemůže, že toužíme po dobrém. Avšak všeliké dobro měnivé jen potud dobrem zváti se může, pokud podíl má na dobru nezměnitelném, neboť dobra tohoto světa mohou se dobry zváti jen se zřetelem k dobru nejvyššímu — musí tedy býti nejvyšší, nezměnitelné dobro — jest Bůh (De lib. arb. I., 3.; II., 15.).

Bytuje idea krásna; duše lidská však, jež soudí dle idey krásna, jest měniva — proto musí bytovati nezměnitelný zákon krásna a zřejmo jest, že zákon ten nad námi býti musí — jest nezměnné, nejvyšší krásno — Bůh.

Bůh jest nepochopitelný a nevysvětlitelný, nepřevyšuje jen vše, co o něm řečeno, nýbrž i vše, co myšleno býti může (Epist. 205. ad Bonif.), čím více se to naznává, tím více poznává se Bůh; má-li kladně poznán a vyjádřen býti, jest mu přivlastniti vše nejdokonalejší a nejvyšší. — Bůh jest jednoduchý, každá z jeho vlastností jest nekonečnou bytností jeho. V něm nemůže býti mnohosti, neboť kde jest mnohost, tam jest podstatné a méně podstatné, něco takového ale v Bohu býti nemůže. V Bohu není něčím jiným bytnost, něčím jiným život, něčím jiným poznávání, nýbrž v něm jest vše to jedno (De Trinit. VI., 10.). — Bůh jest nezměnitelný a nepomíjitelný; Bůh jest věčný, čirá přítomnost, neskončený a všudy přítomný, povznešen nad všeliký čas a protož a zároveň v každém čase a v každém prostoru; celý v celku a celý v jednotlivých částech. „Ty, ó Bože“ — dí sv. Augustin — „jsi nejvyšší a neměníš se a v Tobě nepomíjí den dnešní a přece zase pomíjí též v Tobě, poněvadž v Tobě vše stvořené své bytí má. Neboť jak by mohlo pomíjeti, kdyby skrze Tebe nebylo? A poněvadž léta Tvá se nekončí, jsou jako den dnešní. Kolik dnů našich a dnův otců našich

již pominulo za Tvého dnes, od něhož dnové ti míru svou obdrželi a v němž jakékoli bytí své měli. A tak uplynou dnové ještě jiní a obdrží míru svou a bytí jakékoli. Ty ale jsi tentýž“ (Confess. I., 6.).

Bůh jest naprostý rozum, naprostá vůle a proto naprostý duch. Bůh se myslí a rodí osobité Slovo (Logos); Otec miluje se v Synu a Syn v Otci, i vychází z obou osobitá láska, Duch Svatý. — Bůh jest vševědoucí, všechny věci znal dříve než byly a nepoznává jich, poněvadž jsou, ale jsou, poněvaž je poznává: v rozumu božském jsou prototypické idey všech věcí. Bůh vidí vše jako přítomné. „Jemu líbilo se po stvoření, co se mu již líbilo dříve, dokud to ještě v tvůrčí myšlence odpočívalo; ne snad jakoby vědění Boží změně podrobeno bylo, tak že by v něm jinou představu vzbuditi mohlo, co ještě není, jinou, co již jest, jinou, co bylo. Neboť on nerozhlíží se dle našeho způsobu po tom, co jest budoucí, aneb po tom, co jest přítomné, aneb nazpět po tom, co jest minulé, nýbrž způsobem od našeho způsobu myšlení nadobro rozdílným. Neboť on nepohlíží s tohoto na ono u střídání myšlenek, nýbrž nazírá způsobem zcela neproměnitelným, tak že vše to, co se děje v čase, aneb jako budoucí ještě není, co přítomno nyní jest a jako minulé není více, poznává jako neměnitelné a věčné v přítomnosti, nikoli jinak nyní, jinak před tím a jinak po tom, neboť vědění toho, u něhož není žádného střídání a žádného stínu změny, nemění se dle rozdílnosti tří dob: přítomné, minulé a budoucí. Neboť i jeho uvažování nepřechází od myšlenky k myšlence, poněvadž v jeho netělesném nazírání vše, co ví, zároveň jest“ (De civit. Dei XI., 22.).

Bůh jest svoboden ve všech svých úradcích; ovšem nemůže úradek jednou pojatý opět změniti, poněvadž se to nesnáší s dokonalostí jeho poznání a vůle. „Neměnivá jeho vůle taková jest, že nejen chtíti a tímto způsobem něco chtíti, nýbrž vždy a zároveň a stále vše chtíti může, co chce, ne opětně chtíti, ani nyní to, potom něco jiného chtíti, aneb co dříve nechtěla, potom chtíti, poněvadž taková vůle změně podrobena jest a nic změně podrobeného věčným býti nemůže; ale Bůh náš věčný jest“ (Confess. XII., 15.). — Bůh jest všemohoucí; jen co odporuje vlastnostem jeho učiniti nemůže, neboť by to bylo nehodno přirozenosti jeho, kdyby to chtíti mohl (De civit. Dei XXII., 25). — Bůh jest svatý, může jen dobré chtíti; ont dobrotivý a spravedlivý. „Poněvadž Bůh dobrotivý jest, bytujeme, a pokud bytujeme, dobrými jsme. Poněvadž jest ale dále spravedlivý, nezůstáváme bez trestu, jsme-li zlí“ (De doctr. Christ. I., 31.).

3. Nauka o světě.

Svět skládá se z částí konečných a měnivých; proto podroben jest v celku změně a proto nemůže býti sám od sebe, nemůže býti věčný — jest stvořen. Svět tělesný nemohl býti učiněn od něčeho tělesného, nýbrž jen od nějaké vyšší netělesné síly, poněvadž žádná věc sama sebe učiniti nemůže, jelikož by pak dříve býti musila, nežli jest (De immortal. anim. c. 8.). Poněvadž ale zkušenost učí, že mimo Boha není ničeho věčného a nezměnitelného, mohl jen Bůh a sice z ničeho svět stvořiti. Před stvořením světa nebylo času ani prostoru, poněvadž čas předpokládá pohyb a změnu, kde však ničeho není, nemůže býti ani žádné změny (Confess. XI., 4.). Tak se to má i s prostorem. — Bůh chtěl vůlí svou věčně stejnou stvoření světa od věčnosti, a proto jest úkon stvoření přede vším a nade vším časem (Confess. XII., 15.). Svět však sám jsa z ničeho stvořen, měl počátek, není tedy věčný (De civit. Dei. XI., 4.).

Svět nevyprostil se z podstaty Boží, poněvadž jest od Boha zcela rozdílný; také není Bůh duší světa, poněvadž by pak každá věc Bohem býti musila, což jest odporno.

Bůh stvořil svět ze svobodné vůle, poněvadž není ničeho, na čem by vůle nejvyšší ve své činnosti záviseti mohla. (De Genes. contr. Manich. I., 2.). Bůh stvořil svět z dobroty (Confess. XIII., 2.). Ont stvořil jej dle vzoru věčných idejí, které jsou ve Slově věčném — v Logu Božím — jenž co do podstaty rovnomocným jest obrazem Otce. Vše jest z Otce, skrze Syna, v Duchu svatém. I umělec má ideu díla uměleckého dříve v duchu, dokud díla nevytvořil, avšak u umělce jest idea pouhým tvarem, jenž se nějaké látce zevně vtiskuje, ale v Bohu jsou idey příčinami účinkujícími samy sebou, životními myšlenkami tvůrčími (De civit. Dei XII., 18.). Svět je ve všech částech svých i v celistvosti dílů velmi krásný a dobrý; krása a dobrota celku převyšuje ještě krásu jednotlivých částí (Confess. XIII., 28.). Jestiť vše ve světě uspořádáno dle věčných idejí krásna a dobra, Bohu tedy podobno. Božská idea světa jako nezměnitelná účinkující příčina všech věcí zachovává a řídí také svět, neboť tak jako by věci zajíti musily, kdyby jim byla odňata forma, jíž trvají, tak by i svět zahynul bez vlivu božské idey světa (De lib. arb. II., 17.). Dle toho nemůže fysické zlo ve světě míti původ svůj v Bohu, ale pouze a výlučně v omezenosti věcí pomíjejících.

Bůh vše stvořil najednou, a sice svět jak duchový tak i tělesný v dokonalém řádu nynějším; šest dní stvoření dle Mojžíše

znamená šesterý pořad věcí ve všemmíru, stvoření však samo v sobě se strany Boží jest dílo okamžiku. Poněvadž ale co najednou se stává, najednou vypravovati se nemůže, jeví se nám ve zprávě Mojžíšově dílo stvoření ve formě posloupnosti, poněvadž člověk jen způsobem posloupnosti poznávati může (De genes. ad. lit. IV., 33.). Odpočinek Boží sedmého dne, o němž mluví písmo sv., znamená, že Bůh nestvořil žádné další třídy věcí více: on však řídí a zachovává svět, čímž ve světě tvůrčí činností svou trvale přítomen jest (De genes. ad. lit. IV., 12.).

Zlo ve světě není samo o sobě ničím kladným, nýbrž negací dobra, jež by býti mělo. Není proto přirozeností, ale jest proti přirozenosti a proto nemůže míti původu v Bohu, poněvadž Bůh jen původcem a stvořitelem dobrého jest (De vera relig. c. 23.). Zlo ve světě nechtěl Bůh, nýbrž je dopustil a dopouští, aby z něho dobré způsobil. Ovšem mohl Bůh i nedopustiti zla, ale měl to za lepší pro svobodu vůle lidské ze zlého dobré působiti, nežli žádného zla vůbec nedopustiti (Enchir. c. 27.). Jako stín, patřičně-li umístěn, krásu obrazu zvyšuje, tak i zlo do obdivuhodné krásy všehomíra zařaděno jsouc povznáší dobro k jeho odporučení, kdežto hřích sám sebou šeredný jest (De civit. Dei XI., 23.). Po hříchu následuje trest, čímž hřích se všeobecným řádem všehomíra v soulad se uvádí, ve které příčině trest opětně, poněvadž hanbu hříchu zhlazuje, dobrým se jeví a tak v rozkošný soulad všehomíra přiměřeně zařaděn jest (De civit. Dei XIV., 11.).

4. Nauka o duši.

Duše jest od těla podstatně rozdílná, nehmotná, bez prostorné rozsáhlosti, nesmrtelná. „Víš“ — praví sv. Augustin — „že jsi viděl slunce pomocí tělesného obrazu; můžeš také ihned na ně patřiti, svítí-li a tvé stanovisko dopouští, abys měl výhled na onu část nebe, kde právě stojí. Abys ale pojal, co se okem duchovým nazírá, t. j. že žiješ a svého života, chtění, zkoumání vědění sobě vědom jsi, k tomu nepotřebuješ oka tělesného a nepozoruješ žádného prostředí, jímž by bylo duchovému zraku proniknouti, aby se k uvedeným poznatelným předmětům dostal. Ale zříš svůj život, své chtění, zkoumání, vědění a nevědění tím způsobem, že je v sobě pojímáš, u sebe chováš a bez všelikých obrysů podoby, bez lesku barev — bez všelikého jakékoli jakosti tělesné — ale tím jasněji a jistěji, tím jednodušeji a vnitrněji postřehuješ“ (Lib. ad Paul. epist. 112.). Pojmy mathematické jsou

všechny něco zcela netělesného, na př. mathematický bod. A proto nemůže ani nosič jejich — duše, něčím tělesným býti. „Jelikož pro jakous spřízněnost věcí tělesné opět jen tělesným nazíráno býti může, musí duše, jíž nehmotné nazíráme, sama nehmotnou býti“ (De quantit. anim. c. 13.). Duše uchovává v paměti mnoho představ; jak by to možno bylo, kdyby byla tělesná, jelikož těleso vzhledem ku své rozšafnosti prostorové na vlastní podstatu odkázáno jest a nad ni se povznésti nemůže (De anim. et eius orig. IV., 17.). Chce-li duše věci božské poznati, musí se v sebe uchýliti, a čím více se vyprostila z vlivu smyslů tělesných, tím čistěji nazírá na věčné a nezměnitelné a stává se sama čistější a ušlechtilejší. Jak by se ale odtrnouti mohla od tělesného, kdyby sama tělesem byla? Kdyby byla duše tělesem, nemohla by při pocitech tělových v každé části těla celá přítomna býti (Epist. 28. ad Hieron.). Její činnost podrobena jest jen změně časové, kdežto bytost tělesná nejen v čase, ale i v prostoru změnám podléhá (De genes. ad lit. VIII., 20.). Duše má rozličné mohutnosti: paměť, rozum, vůli; ale všechny tyto mohutnosti jsou jen jeden život, jeden duch, jedna podstata. Duše jest podstatou jedinečná a proto nebytuje duše všeobecná; duše jest dle své podstaty duchovou a rozumnou a nemůže se státi duší nerozumnou; proto jest nauka o stěhování duší mylna. Ačkoli stvořil Bůh vše najednou, nebyly přece duše lidské najednou před těly stvořeny a proto jest mylný praeexistencianismus Platonův a Origenův (De Trinit. XII., 15.). V těle lidském jest jen jedna duše, jež jest jediným principem všeko života. Duše působí na tělo a pociťuje tělem, ne však opačně. Zevnější dojmy způsobují v těle účinky, které v ústrojí tělesném v zápětí mají buď stávku aneb rozruch, vzbuzujíce pozornost duše; i povstává pocit smyslový a duše pak samovolně a samostatně na základě tělesných dojmů vytvořuje obrazy předmětů. Duše nechová se vzhledem k tělu jen trpně, nýbrž samočinně jako životní princip těla. Mozek není sídlem duše, neboť ona působí v každé části těla celá, aniž se pohybujíc s místa na místo (De Trinit. VI., 6.).

Poznání smyslové prostředkují zevnější smysly, smysl vnitřní (vědomí, sebecit) — v němž se zevnější smysly soustřeďují — obrazotvornost a smyslová paměť.

Poznání rozumové čerpá se ze základních mohutností ducha: z paměti rozumové, jež jest zároveň sebevědomím, ze vhledu rozumového (intelligentia) a z vůle. Tato trojice jest obrazem nejsv. Trojice. Vhled rozumový jest činným buď nazíravě — intuitivně —

aneb námyslně — discursivně — a sluje pak buď um aneb rozum. Při umu jest rozlišovati mezi vyšetřujícím a pátrajícím myšlením (De lib. arb. II., 11., 18.). Um jest mohutností duše, kterou se předměty, jež tělesné smysly prostředkují, od smyslů samých, smysly pak jeden od druhého rozlišují, jejich jednota ve vnitřním smyslu (vědomí) a vnitřní smysl sám s celým svým obsahem postřehují, jakož i mohutnost, jíž duše sebe sama poznává. Tvoření vnitřního slova (verbum mentis) — pojmu — jako prostředku poznání, spojení jeho se slovem zevnitrným, aby myšlenka, pochopitelně, slyšitelně vyjádřena byla, tvoření řeči vůbec, jakož i vynález písma mají v umu svůj původ. Rozum jest vyšší duchový smysl, jímž si duše uvědomuje pravdu, krásno, dobro, spravedlivost atd. a co jest pravdivo, krásno, dobro, spravedlivo atd. od toho, co není pravdivo, krásno, dobro, spravedlivo atd. rozeznává (De civit. Dei XI., 27.). Rozum poznává věčné, nezničitelné; poznává Boha jako pravdu, krásno a dobro samo v sobě; rozumem stává se duše vědoma své Boho-podobnosti. Rozumem vykonává člověk nadvládu svou nad přírodou.

Vůle člověka jest mohutnost snaživá, pomocí které se sama sebe a sama ze sebe určuje buď ku konání aneb zanechání dobra aneb pro to neb pro ono dobro aneb pro dobro aneb pro zlo (De duab. anim. c. 10.). „Když jsem něco chtěl“ — praví sv. Augustin — „aneb nechtěl, byl jsem si toho nepochybně vědom, že jsem chtěl aneb nechtěl a poznával jsem též, že v tom byla příčina hříchu mého“ (Confess. VII., 3.). „Vůle jest nám tak zřejma jako život. Nemohl bych věděti, že chci, kdybych nevěděl, co vůle jest“ (De duab. anim. c. 10.). „Nic není tak v moci naší jako vůle naše. Nežijeme z vůle, ale nutně, neumíráme také z vůle, ale nutně. Že bychom ale vůlí nechtěli, který blázen by se odvážil tvrditi? Vůle naše nebyla by vůlí, kdyby nebyla v moci naší. Poněvadž jest ale v moci naší, proto jest svobodna. Neboť není pro nás svobodno, co není v moci naší“ (De lib. arb. III., 3.). Pud a cit nerozlišuje sv. Augustin určitě jako mohutnosti, ale praví, že tato hnutí duševní nejsou než vůlí (De civit. Dei XIV. 6.).

5. Zásady mravoučné.

V mravouce rozeznává sv. Augustin dvojí svobodu vůle ku skutkům mravným: svobodu volení — jíž člověk mezi rozličnými dobry voliti může — a svobodu od zlého, s níž jest spojena způsobilost k dobrému. Obojí má člověk: první od přirozenosti

— o čemž každého sebevědomí a rozdíl mezi mravně dobrým a zlým poučují — druhou obdržel člověk milostí Boží a může ji opět vlastní svobodně spáchanou vinou ztratiti. Mohutnost svobodného volení neruší se přesvědčením Božím, neboť člověk nevolí a nejedná, že to Bůh předvídá, ale poněvadž člověk tak jedná aneb jednati bude, předvídá to Bůh (De lib. arb. III., 3.).

S naukou o svobodné vůli souvisí nauka o nejvyšším dobru jako základu mravouky. Jest dvojí dobro: dobro užívání a dobro upotřebení. Prvé nás šťastnými činí a toužíme po něm pro ně samo, druhé slouží nám za prostředek ku dosažení dobra jiného. Nejvyšší dobro musí býti dobro užívání, jež lidi samo o sobě šťastnými činí, musí býti dobro neztratitelné a základem naší nejvyšší dokonalosti. To však nemůže býti ani nic smyslného, ani ctnost sama o sobě, nýbrž jen dobro, jež jest nad člověkem — Bůh, nejvyšší, neskonalé dobro.

Nejvyšší blaženost člověka záleží v dokonalém patření na Boha, v dokonalé lásce k němu, jíž teprve v životě posmrtném dosáhnouti může; zde musí se k tomu připravovati. Skutky naše jsou mravně dobré, odnášejí-li se dle zákona Božího k nejvyššímu dobru a záleží ve způsobilosti a náklonnosti vůle ku mravnému dobru, zároveň pak i v síle a pevnosti vůle u vykonávání dobra. První ctnost a pravidlo mravného konání jest láska k Bohu, z níž plyne pravá samoláska a láska k bližnímu. Z lásky pocházejí pak ostatní ctnosti, především ctnosti stežejné: opatrnost, udatnost, mírnost a spravedlnost. Opatrnost záleží v lásce, jež umí rozeznávati co jí ku prospívání slouží od toho, co jí v tom překáží; udatnost záleží v lásce, kterou člověk vše srdnatě snáší pro Boha, jehož miluje; mírnost jest láska, kterou se člověk Bohu neporušeným zachovati snaží, jenž jej miluje; spravedlnost záleží v lásce, kterou člověk Bohu jen slouží a každému co mu náleží, prokazuje.

Jako zlo fysické není i zlo mravné něčím věcným, nýbrž úbytkem dobra, jež býti má; jest proti přirozenosti a porušením přirozenosti. Jeho vzdálenou příčinou jest omezenost a proměnlivost tvorů, nejbližší pak zneužívání svobody a vůle lidské.

* * *

Jak krátký nárys filosofie sv. Augustina ukazuje, jest soustava jeho hluboká, promyšlená a velkolepá. Působila proto v následujících dobách mocně na filosofii křesťanskou a tvořila s filosofií Aristotelovou pevný základ, na němž středověcí myslitelé křesťanští, popředně svatý

Tomáš Akvinský, své filosofické nauky budovali. Augustin jest, jak dí Staudenmaier, největším z otců církevních co do hloubky a síly ducha, co do vroucnosti a mohutnosti citu, co do horoucnosti a moci vůle, co do objemnosti spekulace a výmluvnosti. Jeho nedostihl žádný, ač většina z nich mnoho aneb aspoň něco od něho má. Sv. Augustin náleží k duchům, v nichž sto jiných duševně přebývá.

Světem — k Bohu.

Napsal *R. M. Kobza.* (Č. d.)

Touto zdrojnou bytostí nemůže býti 1. bytost případná, ale jen 2. bytost podstatná.

Ad 1. Příčinou existence úč podstatné bytosti není bytost případná.

Důvody: Účinkující bytost (na př. duše) jest podstatou, chovající existenci svou sama v sobě.

Příčinou existence této podstaty nemůže nikdy býti „jestota případná“, která podstatou není. Taková bytost jako příčina nemohla by podstatě té dáti, co podstata jako účinek skutečně má, čeho ale případná jestota jako příčina nemá, totiž: samostatné existence.

Ad 2. Příčina podstatného účinku existujícího samého sebou, na př. atomu, může býti jen účinkující bytost podstatná a sice taková, která dovede uděliti samostatnou existenci svým účinkům. — Že činnost této úč. podstaty spadá v jedno s činností tvůrčí, ukážeme podrobněji o něco později.

Stanovivše takto pravdu, že příčinou existence „úč. bytosti“ býti může jen bytost podstatná a nikdy ne případná, pátrati musíme dále po tvaru této podstaty samé.

Nestačí nám pouze věděti, že úč. příčinou nám dané bytosti na př. duše nebo atomu jest jakási neznámá úč. podstata — my chceme tuto podstatu skutečně vypátrati v jejím poměru k danému účinku. Chceme věděti, je-li menší než daná úč. bytost nebo je-li s ní stejné velikosti, nebo je-li větší než ona. Chceme se dozvěděti, jestliže způsobila účinek svůj činností kromě sebe nebo činností v dosahu své jestoty. A jen tehdy, když jsme na tyto otázky uspokojivé odpovědi obdrželi, můžeme si říci, že jsme se dopátrali dostatečné příčiny, t. j. principu, ve kterém obsažen jest důvod pro existenci dané úč. bytosti.

Poměr „úč. činnosti“ a „úč. bytosti“ ke příčině jejich existence jsme tímto vyčerpali. Zbývá nám ještě stanoviti poměr obou zmíněných momentů k účinku jimi způsobenému.

Poměr úč. činnosti k danému účinku.

Věta, kterou odůvodniti chceme, zní: „Účinkující příčina“ ve smyslu „úč. činnosti“ vzata, jest vždy účinku svému naprosto, totiž mathematicky uměrna. Úč. činnost = účinku jí způsobenému.

Důvody toho podává následující:

a) Účin, způsobený úč. činností, t. j. určitě vymezeným tvarem „celkové činnosti“, nemůže býti větší než jeho celková úč. činnost nebo-li celková úč. příčina. Kdyby byl větší, nemělo by to, oč účin přesahuje svou úč. příčinu, v úč. příčině žádné příčiny — bylo by tedy bez příčiny, což se příčí zákonu příčinnosti.

b) Účin nemůže býti menší než jeho příčina. Neb, kdyby menší byl nežli skutečná účinkující činnost příčiny, pak by část činnosti příčiny neměla žádného účinu, c ž rovněž naprosto býti nemůže, poněvadž bychom měli důvod bez následku.

Každá tedy příčina účinkující, ve smyslu úč. činnosti vzatá musí míti taký účin, jaká jest její činnost, nebo jinak řečeno: „účinek jest roven úč. činnosti“ a na obrat, „účinkující činnost jest rovna svému účinku“.

Jest však ještě zvláštní druh poměru mezi úč. činností a mezi účinkem jí podmíněným. Jest to poměr věcné shodnosti.

Plyne z následujících skutečností:

1. Úč. činnost jest rovna svému účinku.
2. Úč. činnost jest bytostí existující „ab alio“.
3. Úč. činností způsobený účinek existuje „ab alio“.
4. Nic nepůsobí na místě, na kterém není.

Z uvedených bodů plyne zcela zřejmě, že úč. činnost od účinku sebou podmíněného se neliší

a) velikostí, dle bodu 1.;

b) závislostí existence, dle bodu 2. a 3.

c) místem, na kterém trvá, dle bodu 4.

Kterak se tedy liší?

Odpověď: Pouze poznatkově, pouze logicky.

V řádě však ontologickém, kde se tážeme, „čím něco jest“, příčinu takovou, která od svého účinu jen logicky se liší, jsouc věcně

s ní totožnou, nazýváme důvodem[1]) a víme, že každá věc se sebou věcně shodný důvod své přirozenosti v sobě chová, byť snad náhodou i věcí případnou byla. Na př.: Myšlenka má buď daným účinem. Úč. příčinou její jest duše. Úč. činností, kterou myšlenka vzniká, jest vymezený, určitý tvar mohutnosti rozumové. Tvar síly nebo-li mohutnosti té neliší se od mé myšlenky ani velikostí (neboť oba jsou jako úč. činnost a účinek nutně úměrnými), neliší se ani závislostí existence (neb oba existují jen proto, že duše existuje, existují jen skrze existenci duše), neliší se konečně ani místem (neb jen tam, kde duše silou svou působí a tím i přítomnou jest, povstává myšlenka).

Pravíme takto, že úč. činnost v nově způsobeném účinu vystupuje jako vtomný důvod jeho přirozenosti; namítá se nám otázka, v jakém poměru se má tato úč. činnost k samé bytnosti nového účinu. Vždyť i bytnost nazýváme vtomným důvodem přirozenosti věci.

Věc je zcela jednoduchá.

Už výše, kde jsme jednali o celkové činnosti určitého účinu, pravili jsme, že celkovou činnost nebo-li sílu v jistém ohledu i „bytností věci“ nazýváme. Jeť celková síla skutečným důvodem, kterým určitá věc je tou věcí, kterou jest a žádnou jinou.

Přizpůsobení pravdy té ke případu nynějšímu je blízké.

V případě nynějším způsobila úč. bytost svou úč. činností nový od sebe věcně rozdílný účin. Pro nový účin stala se úč. činnost — činností celkovou. Je tedy úč. činnost pro nový účin v hoře naznačeném smyslu i jeho „bytností“.

Rozdíl mezi těmito dvěma názvy jest jen ten, že o úč. činnosti mluvíme jen se zřetelem k okamžitě vznikajícímu novému účinu, o bytnosti však beze zřetele, jestli účin trvá, trval nebo trvati bude.

I tolik bychom říci mohli.

Úč. činností a bytností rozumíme něco poněkud totožného. Neb oběma pojmy bereme zřetel k téže „celkové činnosti“ daného účinku. — Poněvadž ale tutéž celkovou činnost na mysli máme, kde mluvíme o „existenci“ a „pojmu věci“, podáme zde přehledně, v čem tyto čtyři názvy významem svým se rozcházejí.

1. Při „účinkující činnosti“ myslíme na celkovou činnost účinku právě vznikajícího.

2. Při „existenci“ myslíme na tutéž činnost účinku již vzniklého a vznikajícího.

[1]) Poněvadž na obrat úč. příčinu nazýváme důvodem, jenž působí účinek od sebe věcně rozdílný.

3. Při „bytnosti“ a „pojmu“ na „činnost celkovou“, kterou účinek trvati může, beze zřetele k tomu, jestliže skutečně trvá, trval nebo trvati bude.

Liší se proto zmíněné čtyři názvy příznakem, který s celkovou činností účinku spojujeme.

Při úč. činnosti je příznakem této činnosti snaha, kterou úč. bytost dosud jen pojmově určený tvar činnosti v existenci uvádí. Naznačuje tuto skutečnost v učebnicích filosofických sám výraz, kterým se praví, že úč. činnost není pouhou silou, ale že je „projevem síly.“ Projev síly není však možný beze snahy úč. bytosti projev ten učiniti.

Při existenci myslíme na celkovou činnost s příznakem místa, na kterém trvá a působí.

Při „bytnosti“ a „pojmu“ věci abstrahujeme jak ode snahy uvésti nový účin v existenci tak i od skutečné existence samé. Rozdíl mezi těmito dvěma pojmy jest leda ten, že při „bytnosti“ věci hledíme na celkovou činnost v její objektivitě, při „pojmu“ na tutéž činnost jako pochopenou rozumem nějaké bytosti. Jeť nám pojem jednoduchým uvědoměním si bytnosti věci (simplex apprehensio essentiae rei). Je-li tedy bytnost věci shodna s celkovou činností, jest i pojem věci shoden s jednotným výčtem podstatných znaků této celkové činnosti.

Poznatek tento jest důležitým krokem na cestě k Bohu. Zjevuje nám, že důvod, pro který duše právě tou určitou bytostí jest, kterou jest, kotví v úč. činnosti oné bytosti, která duši naši v existenci uvedla.

Byl-li Bůh, který naši duši úč. činností svou v existenci uvedl, potom bytnost duše naší závisí na rozumové t. j. úč. činnosti Boží, jest na venek uskutečněnou Boží ideou.

Byl-li Bůh, který stvořil veškery pozemské věci, závisejí i tyto bytností svou na rozumové, t. j. úč. činnosti Boží. A kdyby veškero stvoření zaniklo a v niveč se obrátilo, bytnosti věcí, ideje Boží, nezaniknou, potrvají na věky jako sám Bůh. (P. d.)

O missiích.

Piše *Maximilian Weinberger.* (Č. d.)

Jako protestanté sami nemilosrdně odhalují vady a nedostatky svých missií, tak zase naopak oplývají jejich listy a zprávy chválou missií katolických. Každý poctivý, nepředpojatý protestant, jemuž se událo, s katolickými missionáři se stýkati, rád uznává jejich neocenitelné zásluhy o vzdělání a povznesení pohanských národů, zvláště tehdy, sledoval-li jejich působnost vedle činnosti věrověstců protestantských. Tak dosvědčují protestanté sami, že jediné v církvi katolické hledati dlužno úrodnost Spasitelem své církvi slíbenou.

Roku 1865. svolala vláda Spojených států severoamerických schůzi senatorův a členů kongressu a uložila jim, aby podali své dobré zdání o Indianech v Soustátí obyvajících. Za tou příčinou byla vynikajícím generalům a jiným senatorům, jižto s Indiany často se stýkali, dána řada otázek, z nichž dvanáctá zněla: „Jaký účinek mají missie na život Indianův a co by v této příčině bylo třeba učiniti?“ První, jenž na otázku odpověděl, byl general Carleton, protestant. Pravil:

„Pokud jsem věci pozoroval, s největším úspěchem učí pravdám křesťanským missionáři katoličtí. Nemám v úmyslu posuzovati tu neb onu víru, ale odvolávám se toliko na skutky a přiznávám se, že bych, kdyby mně to bylo ponecháno, jenom katolíky za učitele, učitelky a duchovní správce u Indianů divokých i krotkých ustanovoval. Teprv potom, až budou Indiani civilisováni a s to, aby sobě sami o tom neb onom článku víry úsudek učinili, nechať i jiné církve, libo-li, kostely a školy mezi nimi zakládají. Budou-li však hned z počátku všecky najednou k missiím připuštěny, obávám se, že na př. Methodisté těmto nevzdělaným synům přírody hlavy tak pomatou, že naposled své staré víře po otcích zděděné před křesťanstvím přednost dají. Věru těžko by bylo Indiany přesvědčiti, že všecky protestantské sekty ukazují pravou cestu do nebe.“

S výrokem generala Carletona souhlasí úplně svědectví generala Alfreda Sullyho, jenž pravil:

„Abych ukázal, jak mnoho dobrého lze mezi Indiany způsobiti a jak užitečnými členy lidské společnosti se státi mohou, upozorňuji vás na katolické missie v Mexiku a Kalifornii. Cestujete-li těmito zeměmi, žasnete nad krásnými osadami, jež se časem uprostřed pustin a samot zrakům vašim objevují. Jsou to missionářské stanice, poznačené

jménem toho kterého svatého. Tyto osady, kvetoucí pole, mlýny, stáda atd. jsou dílem několika málo kněží a divokých Indianů... Nejsem katolík, vůbec nepřimlouvám se za žádnou sektu, ale vyznávám toliko, že missionáři katoličtí jsou upřímní a nemají žádných osobních nebo sobeckých zámyslů. Divoši poznávají to záhy a váží si toho. Doporučuji proto, aby se dala přednost katolíkům a missie mezi Indiany aby se odevzdaly kněžím katolickým.“

Jiný vyšší důstojník odpověděl na otázku výboru kongressového takto:

„Dávám rozhodně přednost missiím katolickým, neboť dodělávají se největších úspěchů.“

Také vládní agent na území indianském, Albert Vaughan, rovně protestant, pravil:

„Vyslovil jsem se nedávno ve své výroční zprávě o katolických missiích a trvám dosud na témže stanovisku. Mám totiž za to, že toliko missionáři katoličtí mají s dostatek horlivosti, trpělivosti a píle, aby to neb ono nařízení vládní za účelem civilisace Indianů provedli. Vše, co s Indiany začali, se podařilo. Nemíním těmito poznámkami jiným vyznáním škoditi, neboť toliko dlouholeté moje zkušenosti mezi Indiany a pak blaho jejich, jehož jim z toho srdce přeju, nutí mne k tomuto svědectví. Narodil jsem se protestantem a jsem jím dosud, a proto svědectví mé je zajisté nestranné a pravdivé.“

Když roku 1875. vláda Spojených států vyjednávala s Indiany v Dakotě o uzavření míru a tázala se jich, jakých missionářů by si přáli, usnesli si všichni pohlaváři, že budou žádati katolické. Jeden z vládních agentů, jižto s Indiany vyjednávali, rozepsal se potom v jistém americkém časopise o průběhu vyjednávání a mimo jiné napsal:

„Když přišly na přetřes missie, nechtěli Indiani jiných missionářů než katolických. ‚Chceme katolické kněze‘, volal pohlavár kmene Siouxů, Pruhovaný Ohon; ‚Dejte mi kněze katolické, aby vyučovali můj lid‘, naléhal Skvrnatý Medvěd; ‚Žádáme missionáře katolické‘, volali Červený Mrak, Ohnutý Roh a mnozí jiní. Odkud vysvětliti tento zjev? Vždyť jest s dostatek známo, že ubozí Dakotové měli dosud missionáře Methodisty, Puritany, Baptisty, Quakery, slovem kde jaké věrověsty, jenom ne katolické. Nepochybně měli příležitost přirovnati tyto k oněm. A měli skutečně. Dvakráte prošel zvěčnělý již P. de Smet, jeden to z nejšlechetnějších a nejryzejších mužů, kteří kdy žili, širým územím Dakoty, ponejprv jen z vlastního popudu, aby jim kázal Ukřižovaného, podruhé na snažnou žádost spolkové vlády. Prostý popis jeho zkušenosti na druhé

cestě jest uložen v archivě university St. Louiské. Tam se dočítáme, že se beze zbraně odvážil mezi divoké jezdce v dobu, kdy se právě do války chystali proti ‚bledým tvářím'. S jasným, klidným okem vstoupil mezi ně, uchlácholil rozbouřené mysli a zprostředkoval takto mír v okamžiku, kdy veškerá spojená armáda by toho nebyla dokázala... Tehdy nanesli mu Dakotové zlata; on ho nepřijal. Ano zapřísahal je, aby o zlatě nikomu ani slůvkem se nezmiňovali; dovědí-li se toho běloši, že dědictví po otcích před nimi ani chvilku nebude jisto. Jak odůvodněna byla jeho výstraha, ukázalo se za posledních 18 měsíců... Po těchto událostech přirovnali synové prairií missionářovu nezištnost a vůbec vše, co na něm a jeho mnohých spolupracovnících viděli a zkusili, k bezpráví, jakého se Methodisté, Puritani a jiní na jejich soukmenovcích byli dopustili. Rudoch jest možná velmi nevzdělaný, ale nestydatou ziskuchtivost, šalbu a podvod od mužné obětovnosti, nezištné lásky a ryzí poctivosti přece rozeznati dovede."

Bylo to r. 1864., když poslanci Spojených států severoamerických se usnesli, že každý stát má právo, postaviti na kapitolu ve Washingtonu sochy dvou slavných mužů, jižto o dotčený stát veliké zásluhy si byli získali. Za tím účelem byla překrásná dvorana řečené státní budovy nádherně upravena. Dne 23. března 1887 ustanovil senat státu Wisconsina na návrh senatora Gintyho, že čest ona přísluší jesuitovi P. Jakubovi Marquettovi, jenž 40 let jako missionář mezi Indiany působil, veletok Mississipi objevil a první po něm se plavil. Odůvodňuje svůj návrh, líčil senator Ginty, kterak P. Marquette hoře touhou, přinésti synům lesův učení našeho Spasitele, žádné oběti se neštítil, kterak dobrotivě a shovívavě pohanskou pověru mítil a víru křesťanskou horlivě rozšiřoval, kterak cestoval přes hory a doly, řeky a jezera a tak i jméno výzkumného cestovatele prvního řádu si získal. „Kdekoli se vypíná kříž", skončil Ginty svou řeč, „tam všude rozptyluje milé jeho světlo temnoty sveřepého barbarstva. Proto dejme P. Marquettovi ono místo, jež mu přísluší mezi předními velikány severní Ameríky, aby potomci naši v jesuitovi uctívali badatele, apoštola a vlastence."

Návrh senatorův byl přijat jednohlasně a loňského roku byla socha slavného missionáře v řeholním rouchu, dílo to na slovo vzatého umělce, Florentince G. Trentanova, na kapitolu ve Washingtonu postavena.

Když roku 1884. v senatě Spojených obcí severoamerických byla projednávána otázka indianská, vyjádřil se Mr. Vest z Missouri o činnosti Jesuitů mezi divokými kmeny Skalného pohoří takto:

„Na všech svých cestách Skalným pohořím viděl jsem jeden jenom světlý paprsek, jenž opravňuje k naději, že civilisace Indianů se podaří. Jsem protestant rodem i vychováním a doufám, že protestantem umru; přes to jest mi doznati, že soustava Jesuitů vychovávati Indiany jedině je správná a praktická, a že jedině touto soustavou se něco provedlo, co lze nazvati ‚úspěchem'. Jesuité věnují se svému povolání tělem a duší, a to je příčina jejich úspěchů. Vezměte protestantského kazatele a pošlete jej na západ; jde tam, byť byl sebe horlivější, spoután svazky rodinnými; jde tam, ale ohlíží se po dřívějším životě; jde tam, ale nenalézá, zůstávaje člověkem polovičatým, žádné záliby na neobvyklém způsobu života. Pošlete však jesuitu, co učiní? On je spola vojákem, spola kazatelem. Jest členem setniny Ježíšovy. Jenom oděv na svém těle nazývá svým majetkem. Dostane-li o půlnoci rozkaz, aby vstal a odcestoval do Asie, jde a ani nemukne. Jest číslem, ale ne mužem, nenáleží již světu. V missii St. Mary mluvil jsem s P. Ravallim, jenž 42 roků mezi Indiany na horách Skalných prožil a jim celý svůj život věnoval. Byl tam jako důkladný lékař poslán z Italie. Když jsem ho v jeho komůrce navštívil, ležel již pátý rok na lůžku nemocen. Přes to rozdával denně Indianům léky a těšil je. Tak věnoval celý svůj život svému povolání, a s jakým úspěchem? Ploskohlaví Indiani předčí vzdělaností nade všecky ostatní Indiany o 100 procent. Před 50 léty se Jesuité mezi nimi usadili; účinek lze spatřiti na první pohled. Mají tam školu, do které dochází na 50 hochův a tolikéž děvčat. Jsou tam četná stáda, a indianští hoši je hlídají; neviděl jsem ve svém životě krásnějších; jsou tam mlýny, a indianští hoši melou; jsou tam kovárny, a indianští hoši v nich pracují. Za mého tam pobytu stavěly se právě dvě školní budovy; všechnu práci konali žáci missionářů. Pět kněží a pět řeholnic vyučují v obojí škole. Byli jsme přítomni zkoušce, která trvala dva dni. Nelhu, když pravím, že se podobným zkouškám dítek téhož stáří v nejvzdělanějších krajinách Spojených států úplně vyrovnala. Dívky učí se ručním pracím, šití, hudbě a domácímu hospodářství; hoši škole odrostlí polnímu hospodářství a řemeslům... Nedomnívejte se, že má slova jsou snad výronem lásky k Jesuitům; naopak učili mne záhy v mládí touto sektou opovrhovati; byl jsem vychován ve škole církve presbyterianské, která v každém jesuitovi vidí příbuzného ďáblova. Ale ukážete-li mi jeden jediný kmen Indianů na celé pevnině severoamerické, jenž jenom poněkud svou vzdělaností se vyrovná Ploskohlavcům, jižto od 50 let žijí pod dozorem jesuitů, vzdám se milerád svého mínění. Pravím: mezi 11 kmeny, k nimž jsem se dostal a jež

jsou pod dozorem missionářů protestantských — jest mi svědectví vydati pravdě, ač jsem protestant — nepokročilo vzdělání ani o krok, zatím co mezi Ploskohlavci křesťanskou vzdělanost i mravnost najdete. Proto dokládám: jedna unce zkušenosti má větší cenu, nežli celá halda theorie, a co jsem viděl, viděl jsem na vlastní oči.“

Velmi čestné vysvědčení pro katolické missionáře ve východní Indii nalézáme ve zprávě protestantských missionářů v Batavii, kde se praví:

„Nelze upříti, že Řím činí v Indii znepokojující pokroky. Uzavřeným šikem jako kdysi macedonská falanx katolíci postupují a vítězství za vítězstvím dobývají. Římská církev činí na smysl domorodců příznivější dojem nežli církve protestantské. Přes mnohé nepřístojnosti jest jaksi obrazem a vzorem církve skutečně jednotné. Má jedno toliko vyznání; její kněží a sluhové neodporují si veřejně; čemu učí ten, tomu učí i onen. Co do vnitřní organisace předčí nad naši církev daleko. Náš představený bývá ustanoven vládou a je z pravidla státním radou; v čele čínských missií stojí biskup, jenž od svaté Stolice jmenován a vládou uznán bývá. Biskup sešediví obyčejně v zemi, kde sídlí, má skutečnou autoritu a vládne pevnou rukou, ale důstojně. Nezištnost římských kněží je v pravdě podivuhodná; o příjem, který vláda některým z nich poukazuje, dělí se bratrsky. Školy mají ve všech městech; jejich ústavy jsou v nejedné příčině výtečné, veškeren svět si jich váží a mnohý protestant neleká se klášterního výchovu svých dítek. Řeholnice vzdělávají dítky sobě svěřené velmi prakticky a spolu po mateřsku, tak že zřídka najdeme žákyni, která by s největší úctou a láskou o nich nemluvila. Horlivost, s jakou římští kněží navštěvují nemocnice a žaláře, zasluhuje vší chvály. Armáda chválí jednohlasně jejich srdečnost a obětovnost. Odtud pochází příznivé o nich jak veřejné tak i vládní mínění. Počet jejich přívrženců vzrůstá šmahem. I materialismu a indifferentismu, jmenovitě však smíšených manželstev dovedou využíti ve svůj prospěch. Jak mnozí lhostejní protestanté podrobují se nátlaku svých katolických příbuzných, jižto podléhají vlivu římských kněží, a dávají své dítky vychovávati ve víře katolické!“

Roku 1887. uveřejnil Rev. Metealf Sunter, bývalý ministr a později školní dozorce v anglických osadách v západní Africe, obšírnou zprávu o tamějším školství, ve které praví o školách katolických sester:

„Nápadným jest úkaz, že ve třech anglických osadách v západní Africe školy katolických sester první místo zaujímají, v Sierra Leoně totiž, Senegalu a Gambii. Na Zlatém pobřeží získala škola sester, která

teprv nedávno byla zřízena, byť ne první, tož aspoň druhé místo. Přiznávám se, že bych raději viděl, kdyby některá jiná sekta se odhodlala, se školskými sestrami soutěžiti. Bohužel nelze nikde nalézti evropských dam, jenž by tak vážně, dobře a s takým úspěchem pracovaly jako sestry . . .“ (P. d.)

Církev a stát ve středověku.

Dr. František Ehrmann. (Č. d.)

Plánu Řehořova ve sporu o investituru není nesnadno sledovati.

Řehoř dobře poznal, kterak převrácen byl přirozený poměr státu k církvi, kterak nepřirozeno jest, aby stát církví jako svou děvkou vládl po úplné libovůli.

On si byl dobře vědom, že se příčí Moudrosti věčné „všemohoucnost“ státu, která se snaží i církev ve své područí uvésti, že podle vůle Boží má církev vznešenější úkol na zemi, nežli stát.

On však byl také přesvědčen,

že jemu, jakožto náměstku neviditelné hlavy církve Kristovy, nastala svatá povinnost, všemi možnými prostředky obhájiti přirozené postavení a vliv království Božího na zemi; a

že kořenem zla, které církev stihlo, jest investitura, tak že by se nejvydatněji církvi prospělo, kdyby se investitura zakázala a biskupské stolce i opatství byla podle předepsaného řádu církevního obsazována.

Ale tehdejší politické poměry mu bránily, aby nevystupoval hned přímo proti investituře udělované od králů německých: moudrá opatrnost pak mu kázala, aby především napravil duchovenstvo souvěké a potom teprve pro lepší budoucnost církve statně a rozhodně v boj se dal proti mocným tohoto světa, meze moci své překračujícím, a církev nedůstojných i záhubných pout zbavil. Proto hned na první synodě, kterou jako papež podle starodávného obyčeje v postě r. 1074. v Římě konal, obnovil a přiostřil starší zákony proti svatokupectví v církvi a proti nezdrženlivosti duchovních vydané. Duchovním zakázáno netoliko manželky míti, nýbrž i bydleti s osobami pohlaví ženského mimo ty, které dovolil sněm nicejský; svatokupectví znova přísněji

zakázáno, tak že stejné tresty měly stihnouti i každého, kdož ke svatokupectví spolupůsobil.[1])

Nepřímo vztahoval se ovšem již tento zákaz i na krále a jeho rady. Řehoř očekával, že se král toho dovtípí a od investitury nedovolené ustane. Proto také v zákazu krále výslovně nejmenoval; poslal toliko legaty své do Němec, provádět nařízení synody římské (1074). Jindřich legaty sice laskavě přijal; ale, když došlo k věci, svým biskupům zabraňoval, aby neodbývali synod na provedenou reformy papežem nařízené — a naopak sám na uprázdněný biskupský stolec v Milaně investoval milce svého a tvrdošíjně se ho zastával proti řádně kanonicky zvolenému biskupovi.

Řehoř dověděv se o Jindřichově odporu, nemohl ovšem už déle shovívati a rázněji povstal proti tomu, jenž mírnosti papežovy zneužívaje, chtěl církev i dále utlačovati; tak že tu teprve vlastně započal tuhý 50 let trvající spor, známý jménem sporu o investituru.[2])

Na postní synodě římské r. 1075. totiž dřívější zákazy zase obnoveny s velice závažným dodatkem, aby věřící lid od sebe odmítal obřady duchovních, kteří by zákazy tyto přestoupili.[3])

[1]) Akta synody té se sice nezachovala; ale, oč na ní šlo, poznati lze ze zachovaných listů papeže Řehoře VII. Také Marianus skotský († 1082) o synodě té ve své kronice poznamenal: Papa (Řehoř VII. totiž)... synodali iudicio (r. 1074.) interdixit presbiteris, diaconibus omnibusque clericis, uxores habere et omnino cum feminis habitare, nisi cum eis quas regula vel Nicaena synodus concessit. Decrevit quoque ut... damnaretur non solum emptor et venditor cuiusque consecrationis officii ecclesiastici,... sed socius transgressoris. *Pertz* SS. V.. 560 n.

[2]) Mluví-li se tu o investituře, jest rozuměti vlastně obsazování stolců biskupských a opatství; neboť, ačkoli je pravda, že investitura sama zavdala podnět ke »sporu o investituru«, přece spor sám se nevedl tak o investituru, jak o způsob, kterým laikové tehdy obsazovali stolce biskupské a opatství. Nicméně, řídíce se pořekadlem »usus tyrannus«, také budeme psáti o sporu o »investituru«. Srv. *Phillips* K. R. III. str. 134. n.

[3]) Akta synody té se sice nezachovala; oč však na ní šlo, dovídáme se z listů Řehořových, některým biskupům německým zaslaných. Tak píše Otovi, biskupu Kostnickému, že na synodě té ustanovil toto:

1. Kdo si svatokupectvím získal svěcení neb úřad církevní, k němuž netřeba svěcení, nesmí práv svěcením neb úřadem tím nabytých vykonávati.

2. Kdo si koupil církevní obročí, pozbývá ho; budoucně ať nikdo církevního obročí ani neprodává ani nekupuje.

3. Kdo z duchovních se dopustí smilstva, nesmí mše sv. sloužiti ani u oltáře přisluhovati.

4. Kdyby však přece některý duchovní přes tento zákaz obřady církevní konal, nechť věřící lid obřadům jeho přítomen není. Srv. *Bernoldův* († 1100)

Učel dodatku tak přísného zajisté nebyl jiný, než, aby se před prostým věřícím lidem, sobě poddaným, zastyděli a se polepšili, kdož světským duchem více provanuti jsouce, nežli církevním, zákony a předpisy svých představených přestoupili a zatvrzele ve svých hříších prodlévali.

Na téže synodě Řehoř zakázal, aby žádný laik neosmělo val se koho na církevní obročí investovati — a poprvé na ní v této příčině výslovně jmenoval i krále, hroze mu vyloučením z církve, kdyby zákaz ten přestoupil.[1])

Mluvíce a píšíce o této synodě učencové církvi nepřátelští i ti, kteří se ohražují, jakoby ve svém spise na stanovisku katolickém stáli,[2]) mnohými slovy vyličují, kterak nespravedlivým útokem Řehoř napadl starodávná práva králů německých. Proto nebude od místa, přerušiti na okamžik dějinný průběh sporu o investituru a zmíniti se o těchto „právech“ králů německých.

Nedá se upříti, že císařové (králové) němečtí měli oprávněné nároky na obsazování stolců biskupských vůbec a na volbu biskupů zvláště. Vždyť biskupové měli zasedati a hlasovati na sněmě říšském, tak že císaři (králi) na tom záleželo, aby hodní mužové byli povyšováni na důstojnost biskupskou. Mimo to byli biskupové many císařskými (královskými); a proto také nemohlo býti císaři (králi) lhostejno, kdo se biskupem, jeho manem, stane. Ale právě tu jednak nejasnost pojmů, jednak zlá vůle nejasnosti zneužívající mnohou hořkostí ztrpčila „manželský svazek“ církve se státem.

Man musil ovšem na léno své býti investován. Ale jakým symbolem investovati biskupa? Meč a kopí se proň nehodilo, protože nebyl povinen osobně boje a výprav válečných se súčastňovati; proto pomýšleno na symbol jiný: tak Jindřich II. investoval biskupa Paderbornského rukavicí, Oto II. biskupa Magdeburgského berlou

»Apologeticus« hl. 1. u *Harduina* ib. sv. VI. č. 1. sl. 1523. Zmíněná 4 nařízení připisuje *Hinschius* (System des kath. K. R., Berlin 1878, sv. II. str. 544. poznámka 1) s *Giesebrechtem* proti *Hefelovi* (Concilieng. II. vyd. ve Frýburku 1886, sv. V. str. 24.) a *Harduinovi* (ib.) a j. nikoliv synodě z r. 1074., nýbrž synodě z r. 1075. Vědouce, že *Bernold* ve své kronice (viz *Pertz* SS. V. str. 430. n.) je také připisuje synodě z r. 1075., přidržujeme se *v této věci Hinschiusa.*

1) Vypravuje o tom *Arnulf* († ve 2. polovici století 11.) ve svých »Gesta archiepiscoporum mediolanensium« kn. IV. oddílu 7. — Srv. *Pertz*, SS. VIII. str. 27.

2) jako na př. *Hinschius* (ib. II. 544 n.), jenž v předmluvě ku svému, dosud obšírností a bohatostí pramenů ze všech děl druhu svého nejvíce vynikajícímu »System des kath. K. R.«, Berlin 1869, sv. I. str. IX. se těší, že mu každý katolík dosvědčí, »dass (er sich) bei der Würdigung der historischen Entwicklung nicht von einer einseitigen und tendenziösen antikatholischen Anschauung habe leiten lassen.« (Srv. ib. str. VIII.)

biskupskou.[1]) Konečně však investováni bývali biskupové všeobecně berlou a prstenem. Pravda, že investitura tato neměla nic jiného znamenati, než: Biskup těmito symboly investovaný smí vládnouti statky, které kdysi zeměpán církvi daroval, a je proto svému zeměpánu věrností zavázán.[2]) Ale středověk vkládal v symboly k investituře zvolené význam jejich povaze přesně odpovídající, tak že berla mu byla znamením biskupské pravomoci, prsten pak znamenal svazek, kterým duchovní sňatek spojuje biskupa jako pastýře duchovního s diecesí, se stádcem věřících. Investoval-li tedy císař (král) biskupy berlou a prstenem, bylo to středověku znamením, že **císař biskupům uděluje úřad duchovní** a následovně, **že duchovní moc plyne ze světské a jí jest podrobena!**

Tento důsledek, který s počátku ovšem jenom nezasvěcenci, zvláště prostý lid z investitury vyvozoval, později zlá vůle vrchnosti světské také prakticky prováděla. Císařové, králové a vévodové čím dál tím více ztenčovali volební právo kapitol, duchovenstva i lidu, a jmenovali beze všeho ohledu na kandidaty řádně kanonicky zvolené jiné sobě milé kandidaty, začasté ani nevyčkavše výsledek volby kanonické. Nezřídka se ani nevolilo, nýbrž kapitola poslala po smrti biskupově jeho berlu a prsten císaři (králi) postupujíc mu takořka úředně (devolvujíc) právo jmenovati biskupa. V takovém případě *císař (král)* odevzdal svému kandidatu symboly biskupské pravomoci a *dovolil* (!), aby se dal posvětiti. — V Německu dálo se tak netoliko proti právu církevnímu, nýbrž i proti právu světskému, státnímu.

Proti státnímu právu německému proto, že církvi upírali, čeho se neosmělili upříti manům světským. Neboť podle práva německého míval prvorozenec na uprázdněné léno právo dědičné, kterého nesměl ani zeměpán zkracovati. — Ale s dědičným právem manství světského je zajisté obdobno volební právo církevní, tak že se i podle práva německého dopustil jistého bezpráví, kdokoliv toto církevní právo volební zkracoval neb docela církvi upíral.

Že pak investitura se jmenováním stotožněná byla proti právu církevnímu, patrno už z řádu předepsaného církví pro obsazování stolců biskupských, podle něhož měl biskup býti volen od duchovenstva a lidu a zvolený zkoušen metropolitou.

[1]) Srv. *Kaulen* ib. sl. 848.

[2]) Srv. *Thomassin*, Vetus et nova Ecclesiae disciplina ... III. partes fol. Parisiis 1688, č. II. kn. II. hl. 38. str. 116. n.

Dokud tedy panovníci sami investituře berlou a prstenem udělované připisovali význam, jaký ve skutečnosti směla míti, t. j. význam investitury manské, kterou zvolení biskupové byli investováni na statky od zeměpánů církvi v léno propůjčené, církev ji trpěla, třeba lid věřící tápal v nejasné nejistotě o významu symbolů při investituře té podávaných.

Když však panovníci investitury té tak zneužili, že ji každý bez rozdílu musil pokládati za rovnu se jmenováním nových biskupův a opatův a úplným obsazováním stolců biskupských a opatství, tu byla církev donucena — nikterak nespravedlivě nenapadla starodávných práv královských — vší mocí a rozhodností svatá práva sobě od Boha svěřená obhajovati.

Tak soudil Řehoř VII. o investituře; proto jeho přísná nařízení na synodě z r. 1075. Ale ani tato nařízení ani smírné poselstvo papežovo k císaři vyslané nemělo žádoucího výsledku. Jindřich, který zatím byl pro tvrdošijné obcování s osobami z církve vyloučenými sám z církve vyloučen, netoliko že smírné poselstvo nemilostivě přijal,[1]) nýbrž prchlivostí svou až tak daleko se dal svésti, že se pokusil na sněmě Vormském (na počátku r. 1076.) Řehoře sesaditi!

Řehoř poznal tedy, že mu nezbývá, než ještě přísněji zakročiti; a proto na synodě dne 30. března 1078 konané **poprvé** pod trestem vyloučení z církve zakázal, aby ani *laikové* ani *duchovní* ani církevních obročí ani důstojností v *léno nedávali.*[2]) A na jiné synodě téhož roku konané pod týmže trestem přísně zakázal, aby *duchovní* z rukou císaře ani krále ani kterékoliv jiné osoby světské *investitury nepřijímali.*[3]) Očekávaje však, že se mírností opět a opět projevenou Jindřich dá pohnouti, aby spravedlivým požadavkům církve zadosť učinil, Řehoř nedoléhal ještě, aby se nařízení synod z r. 1078. přísně provedla a raději ještě s ním o smír vyjednával. Když však i v této poslední naději své byl sklamán, r. 1080. na synodě dřívější nařízení ještě obnovil a tentokráte také nařídil, jakým způsobem se mají biskupské stolce obsazovati, ustanovuje:

---

[1]) Srv. *Hefele* ib. str. 61. n.

[2]) Zpravuje nás o tom *Berthold* ve své kronice k r. 1078. těmito slovy: In laicos quoque... data est sententia anathematis, sive clericos,... quicumque contra sacrorum canonum decreta episcopatus, abbatias, praeposituras, qualescumque ecclesias, decimas, vel qualescumque ecclesiasticas dignitates, cuilibet clerico seu cuicumque personae iuxta usurpationem suam antiquam in beneficium dare,... praesumpserint. *Pertz* SS. V. s. 308. n.

[3]) Srv. *Hinschius* ib. str. 548. pozn. 6. Srv. také c. 13. C. XVI. qu. 7.

a) aby nebyl pokládán za biskupa neb opata neb dignitáře menšího, kdo se dal od laika investovati;

b) císař, král... a vůbec světská osoba, která se odváží investovati na biskupství neb dignitu církevní, bude vyobcován.[1])

c) na uprázdněný stolec biskupský má zvoliti nového biskupa biskup-visitator od apoštolské stolice neb od metropolity k tomu ustanovený s duchovenstvem a lidem; a volbu má schváliti, beze všeho ohledu na světskou vrchnost, papež nebo metropolita.[2])

Tak bylo jistou měrou zákony církevními docela upraveno obsazování stolců biskupských; nezbývalo než je v praxi provésti. O to se všemožně přičiňoval i Řehoř i jeho nástupcové, a třeba železný odpor Jindřicha IV. bránil, aby se úplně neprovedla oprava v duchu Řehoře VII. a církev úplné svobody nenabyla, přece církev i za jeho odporu aspoň poněkud pouta světské moci sobě uvolnila a výsledkem aspoň z části příznivým k dalšímu boji byla posilněna. (P. d.)

Česká otázka a reformace.

Píše *J. Svozil.* (Č. d.)

V celém dosavadním jednání jest litovati zdlouhavosti, nedůslednosti a neurčitosti duchovních soudců — hned tak, hned zase jinak se rozhodovalo. Tato zdlouhavost a nedůslednost jakož i z části ne právě přesné držení se právního postupu roztrpčily nejen Husa, ale celý téměř český národ. Mírnou cestou nedocházelo ani k opravám ani k ukončení trapné pře; i počalo se pomýšleti na opravy, na postup bez vrchnosti

[1]) obě ustanovení jsou pojata v knihu práva církevního a znějí: Si quis... episcopatum vel abbatiam de manu alicuius laicae personae susceperit, nullatenus inter episcopos vel abbates habeatur... Insuper ei et gratiam B. Petri, et introitum ecclesiae interdicimus, quousque locum... non deserit. Similiter etiam de inferioribus ecclesiasticis dignitatibus constituimus. § 1. Si quis imperatorum, regum... vel quilibet saecularium potestatum aut personarum investituram episcopatuum vel alicuius ecclesiasticae dignitatis dare praesumserit, eiusdem sententiae vinculo se esse sciat obstrictum. (C. 12. C. XVI. qu. 7.)

[2]) Instantia visitatoris episcopi qui ei (ecclesiae orbatae) ab apostolica vel metropolitana sede directus est, clerus et populus, remota omni saeculari ambitione, timore atque gratia apostolicae sedis vel metropolitani sui consensu pastorem sibi secundum deum eligat. Srv. *Hinschius* ib. str. 545. poznámka [1]).

církevní, ano i proti ní. Dotud ještě byla všeobecně uznávána autorita apoštolské stolice. Ale nyní přišlo jinak.

Počátek vzat z nehodnosti Jana XXIII. Ten maje nesnáze s Ladislavem Neapolským, přívržencem Řehoře XII., vyhlásil proti němu zkrátka křížovou válku. Aby pak snáze sehnal prostředky i vojsko — vydal odpustky. Klatba na stoupence Ladislavovy zněla tvrdě, stíhalať i ty, kdož by je umrlé pochovali, a neměla býti s nich sňata, dokud by těla pochovaných vlastníma rukama nevyhrabali a neodvrhli.

Odpustky ohlášeny také v Čechách. Ani král ani arcibiskup proti nim nic nenamítali. Arcibiskup pouze nařídil, aby se lidu věřícímu neukládaly ve zpovědi určité taxy. S odpustky tropeno tu mnoho přehmatů. Nebyly beztoho ani vypsány za účelem právě šlechetným, když tedy ještě i nepořádky se k tomu přidaly, vystoupil Hus veřejně proti nim. Ač theologická fakulta zakázala svým bakalářům — a tím byl i Hus — mluviti proti bulle o odpustcích, neupustil Hus přece od zamýšlené disputace. Arcibiskup pak neměl odvahy disputaci zakázati. Hus byl sice předvolán a předložena mu otázka, zdali se míní podrobiti rozkazům apoštolským. Hus s chutí potakal, rozkazy apoštolské že rád naplní. Zároveň však podal výklad, co považuje za rozkaz apoštolský. V disputaci pak samé ohradil se na počátku jen Písmem a zákonem Kristovým, pominuv obvyklé vyjádření ochoty podrobit svá tvrzení soudu církve. Hlavní výtky, které bulle činil, byly: že nesluší se proti křesťanům hlásati kříž, že neměl papež zatracovati přívržence Ladislavovy i s potomky až do čtvrtého kolena, tedy i lidi ještě nenarozené, že není správno neukládati k dosažení odpustků nic mimo zpověď a dar peněžitý — bez všelikých jiných dobrých skutkův. I to měl Janu XXIII. za zlé, že rušil bullou tou všecky ostatní odpustky. Snadno lze si představiti, kdo tu měl výhodnější postavení — obranci bully či Hus. Bulla sama zněla, jak vidíme, hodně drsně, ač mnohé obraty značí jen úřední sloh, pohnutka k ní nebyla nejčistší, a kromě toho byly tu různé přehmaty.

Rozčilení lidu rostlo. Hus zakazoval s kazatelny dávati peníze za odpustky, a někteří s jeho strany osnovali výtržnosti proti nim. Na pouličních výjevech, jež vrcholily v pověstném průvodě se studentem za nevěstku přestrojeným a nesoucím napodobenou bullu, jež pak u pranýře byla spálena — na těchto výjevech neměl Hus podílu.

Když výtržnosti nebraly konce, zakázal i král protiviti se odpustkům. Z toho zákazu vyplynula poprava tří mladíků konšely staroměstskými, k níž přikročili, ač i Hus sám se za zmíněné provinilce přimlouval, bera veškeru odpovědnost na sebe. Lid pochoval mladíky

slavně v Betlemě, a nikdo se naň neodvážil. Stávalť se lid pražský větší a větší mocí, až konečně rozhodoval po delší dobu o osudech země.

Fakulta theologická, jíž Hus odepřel poslušnost, podala naň žalobu ku králi. Král svolal schůzi duchovenstva do radnice staroměstské. Strana Husova však měla současně schůzi v budově universitní. Synoda radnická, jak přívrženci Husovi přezvali schůzi radnickou, zakázala učiti artikulům Wiclefovým. Universita však podala protest proti tomu, dokládajíc, že i ona přistoupí na zákaz, až se dokáže bludnost oněch artikulů z Písma. Hus sám hájil veřejně zásady Wiclefovy, jmenovitě o svobodném kázání slova Božího, o právu moci světské odjímati duchovenstvu statky, o tom, že nikdo není pánem, nikdo úředníkem, králem atd., jsa ve hříchu smrtelném.

Zákaz králův byl za tehdejších poměrův úplně marný, nebyloť nikoho, kdo by se byl odvážil jej vykonati. Učiněn však ještě jeden pokus o smírné vyrovnání. Nové sražení bylo na Žebráce v domě farářově. Páleč vytýkal Husovi, že nepředložil svých spisů fakultě theologické, jak mu bylo poručeno, že podkopává veškeru autoritu a zamítá odpustky.

Hus pak žádal, aby mu bludy nejdříve dokázali, nedokáží-li, aby se předem zavázali, že chtějí trpěti stejně, jakoby on jsa usvědčen, musil trpěti (ius talionis). Mistři fakulty theologické nabídli po delší poradě jednoho za všecky, který by se k tomu zavázal. Ale Hus na to nepřistoupil, žádaje, aby se zavázali společnou rukou, tak jako společnou rukou proti němu vystupují. Královští radové slyšíce to, odešli se slovy: „Pěkně se srovnejte.“ Tak zůstalo zase všecko při starém.

Doma tedy, v Čechách, byl smír nemožný. Strana Husovi protivná uchýlila se tedy znova do Říma, prokuratorem ustanovivši Michala de Causis. Také Husovi prokuratoři byli v Římě a zasazovali se o nové šetření i rozhodnutí. Ale Brankas si jich ani nevšímal. Teprve když přišla nová žaloba, byli odmítnuti nadobro, ano i uvězněni, tak že konečně byli rádi, že vyvázli.

Pře dána opět do jiných rukou, Petru de Angelis. Ten zostřil rozsudek Colonnův, neohlížeje se pranic na nové žaloby. Hus prohlášen za kacíře, jemuž se má každý vyhnouti (vitandus) a na místa pobytu jeho i přátel jeho vydán interdikt (lhůta šestidenní). Po 12 dnech měl býti obnoven a trvati ještě tři dni po jeho odchodu. Mimo to vydal Jan XXIII. bullu, aby nikdo Husovi v kacířství nenadržoval, aby Hus byl jat, souzen a upálen, kaple pak Betlemská zbořena. Příznivci Husovi Michalem de Causis udaní měli býti klati, když by se do 30 dní neobrátili. Pak do 40 dní měli se dostaviti do Říma.

Interdikt byl ihned proveden, ale ostatní nikoli.

Strana protivná chystala se sice i Husa jati i kapli zbořiti, ale lid postavil se jí na odpor.

Tou dobou došel Husa z Anglie list od stoupence Wiclefova. Hus předčítal jej častěji s kazatelny. Také odpověď poslal s pozdravem od církve Kristovy v Čechách církvi Kristově v Anglii, vyličuje zároveň, jakými díky jsou Čechové povinni Anglii za poznání nové pravdy. Stižen byv zostřenou klatbou, odvolal se Hus od papeže ke Kristu (!); před adventem však roku 1417. odebral se přece z Prahy, snad i na domluvy královy, jenž mu slíbil, že bude státi o urovnání sporu. Spor nabýval vždy většího dosahu i důležitosti. Již i sněm si ho všimnul a právě na naléhání sněmu byla svolána synoda česká (r. 1413.), jíž předsedal arcibiskup Konrád, ač původně věc jinak byla projektována. Obě strany měly podati a podaly také dobrá zdání.

Dobrozdání ovšem dopadla, jak se dalo předvídati. Se strany Husovy žádáno, aby byl stvrzen starý výrok královský mezi Husem a arcibiskupem. Království Českému aby byly vůči Římu dány tytéž svobody, jaké mají jiné země, aby Hus byl připuštěn na sněm. Protivníci jeho měli prokázati vinu jeho, zvláště ti, kteří v Římě byli žalovali; jestliže ne, měli býti potrestáni. Do Říma mělo býti vysláno na útraty duchovenstva slavné poselstvo; s ním měli jíti také osočovatelé Husovi, aby napravili, co zkazili.

Strana Pálčova žádala právě opak. Všecko zlé pochodilo dle ní ze „zkaženého“ kněžstva, které tvrdilo, že papež není hlavou a kardinalové tělem církve, které křivě učilo o moci klíčův, o obřadech, o pokutách církevních, ctění svatých a jejich ostatkův, o svěceních, řeholích a odpustcích, kteří jedině Písmo považovali za autoritu a bojovali proti církevní poslušnosti. Jelikož ozdobou království jest jednota s církví, budiž každý, kdo jinak učí, považován za úhlavního nepřítele cti krále a království. Kdo by nezachovával zákaz artikulů, budiž klat. Rozsudek Husův měl zůstati v platnosti, protože se v něm neporoučelo nic čistě zlého ani nezapovídalo nic čistě dobrého; ostatně duchovenstvu českému že nepřísluší souditi, zda klatba je spravedlivá čili nic, jen když jest vydána papežskou stolicí. Jak z tohoto dobrozdání patrno, neučila ani strana Pálčova správně o církvi; hlavou její, náměstkem Kristovým jest ovšem papež, ale tělem jejím nejsou kardinalové, nýbrž jen částí. O klatbě pak, jakožto věci pouhé kázně, má každý právo souditi, zda je správna a má právo cestou církevně právní se brániti. Stejné dobrozdání jako Páleč a Stanislav podala i fakulta theologická. Toto mínění

hájil zvláště také Jan Litomyšlský, jenž dokonce i navrhl, aby universita zvolila zvláštního místokancléře, který by měl moc bludy trestati.

Za universitu podal zdání Jakoubek ze Stříbra, vybízeje krále, aby na obnovení pokoje Kristova (ne hmotného, pohanského) hubil kacířství svatokupecké, rufianství, cizoložství, přílišné oplývání duchovenstva statky a panstvím a vůbec všecky neřády i u laikův od krále až do toho nejposlednějšího. Hmotný pokoj sotva lze zachovati, ať tedy zachová aspoň Kristův, a pak nebude kaceřování pranic škoditi.

Za takových okolností nebylo ovšem naděje ve smír. Hus ovšem to dobře tušil. Psalť Křišťanovi, že rozbroj asi neustane; Kristus nepřišel, aby přinesl pokoj, ale meč, a sv. Pavel píše, že nedojde konce syn nepravosti, až přijde roztržení. Za pramen rozepří považoval odsouzení artikulův, odpustky („loupení skrze ně“), učení strany protivné o poslušnosti — vůbec jednání strany protivné. Rady fakulty theologické nechtěl by přijati — tak psal — ani kdyby stál před ohněm sobě připraveným.

Touto nekonečností ve vyjednávání byl král velice rozmrzen. Ustanovil však přece ještě jednu kommissi (Albík, Zdeněk z Labouně, Křišťan a Jakub, děkan Vyšehradský). Obě strany se zavázaly poslechnouti kommisse pod pokutou 1000 hřiven stříbra a vypovězení z království. Ale jednání před touto kommissí skončilo právě tak jako dřívější. Jelikož kommisse byla příznivější Husovi než straně protivné, zdvihli theologové odpor proti jejímu rozhodnutí, že vše jest dobře. Za to byli vypovězeni.

Ovšem ani Hus nepřijal učení theologův o církvi, dovozuje proti nim: Papež jest jen tehdy následník Krista, je-li ku spasení určený a mravný; řídí-li celou církev rytěřující, tehdy je pravý náčelník pod archihlavou Ježíšem Kristem. Jinak však je zloděj, a ovce Kristovy mají se takového vlka vystříhati. Církev zůstane, i kdyby papež se všemi kardinaly se propadl.

Zatím vedl se spor dále — traktaty, kdežto lid již chápal se učení o statcích a uváděl je místy ve skutek. Hus pak šířil své myšlenky po venkově. Ano i v Praze byl r. 1413. — aniž služby Boží staveny, dokud nezačal kázati. Tou dobou vydal také traktat O šesti bludech, O stvoření (kněží prý říkají, že tvoří Spasitele), O věření (věří v papeže, Pannu Marii a svaté jako v Boha), O odpuštění hříchů (kněz neodpouští, nýbrž jen odpuštění oznamuje), O poslušnosti (strana protivná učí, že nutno papeže poslouchati, ať se poroučí dobré či zlé), pak o klatbě a svatokupectví. Okolo téhož času vydal také spis O církvi. Církev jest

mu sborem předurčených, společností organickou s vyššími a nižšími. Část církve obecné je církev rytěřující, jejíž hlavou nejvyšší Kristus-Bůh, pak Kristus-člověk a náměstkem tohoto — papež. Papežové jsou omylni, původně byli jen biskupy římskými. Římskou nazvána církev rytěřující po říši Římské, ale ještě více po počtu mučenníků tam pro Krista zemřelých, aby se vědělo, že pevná víra je základem církve Kristovy a ne starožitnost. Autoritou neomylnou jest Písmo svaté. Papež se svým dvorem jest mylný. Moc klíčů má církev jen nástrojně, instrumentaliter, ať už se jí rozumí vykládání Písma, či přijímání hodných a vylučování nehodných, nebo konečně moc odpouštěti hříchy, z níž něco ponecháno jen vyšším, ostatek dán i nižším z rozumných příčin.

Tu vystoupil proti Husovi Páleč a oba polemisovali prudce, ba skoro náruživě. Spory rostly ještě Jeronymovými cestami a kázaními s obou stran. Zvláště Jakoubek kázal ostře proti graduovaným. Pracují jen pro pohodlí těla; vysocí páni a prelati mají na pomoc juristy a theology; tito omlouvají jejich hříchy, oni dělají právo; nejvíce zakládají si na titulech — peníze a hostiny jsou jim nade všecko.

Podány tu stručně zaručené zprávy o hlavních událostech. Úsudek — nepříznivý o jednání obojí strany — vtírá se sám. Ale chceme si postup věcí jen vysvětlovati, ne posuzovati. (P. d.)

Ferdinand Brunetière, kritik, moralista.

Píše *Fr. Holeček.* (Č. d.)

Realisace krásna — toť tedy jediný cíl umění. A k tomu hledě, musí kritik souditi a tříditi, jak již řečeno, poněvadž není dvou umělců na světě, kteří by krásno realisovali stejně. Jeden činí tak lépe, druhý hůře, jiný v tomto oboru, jiný v onom, a kritik musí rozhodnouti, kdo že má cenu a důležitost větší. A nechť si tvrdí naturalističtí kritikové, že „konstatují“ po způsobu Taineově, musíme říci přece, že je to konstatování opravdu podivné.

Jindy stačilo ku kritice: míti ducha spolehlivého, vkus, znalost světa a trochu talentu. „Kritika nebývá často vědou“, děl na př. La Bruyère asi před 200 lety, „je to řemeslo, k němuž je třeba více zdraví než ducha, více práce než schopnosti, více obratnosti než genialnosti.“ Taine však přepjal úkol kritiky nad síly lidské, Teď aby

kritik znal vše, idey i cesty, jimiž se braly, aby znal literaturu nejen domácí, ale všechny na světě, umění čínské a japonské právě tak jako domácí, aby měl rozumný úsudek o křesťanství i o buddhismu. Nesmí mu býti cizí ani methody věd přírodních ani technické prostředky umělecké. Musí nejen vše chápati, ale i vše cítiti; musí míti duši Řeka, píše-li o Parthenonu, duši Římana, Itala, aby mohl pochopiti Dante, duši Angličana, aby mohl oceniti Shakespearea, musí však při tom vzdáti se všech svých radostí, všech svých sympathií, zkrátka, má znáti vše, býti vším, uměti vše, což jest absolutně nemožné a vede jen k charlatanství.

Tak podal jsem, stručně ovšem, v čem se shoduje a liší kritika Brunetièreova od kritiky jeho předchůdcův i vrstevníků.

Touha jeho směřuje tam, aby „zbudoval na jistém, pevném podkladě jistý řád anebo jistou hierarchii mezi výtvory básníkův i romancierův.“ A připisuje si právo souditi, chce ještě, aby úsudek jeho měl autoritu dogmatickou, ježto vyjádřuje, co jest v jeho „já“ nejstálejší a nejméně individuelní, co jest v souhlasu se samou přirozeností ducha lidského v její tradicionelní a stálé všeobecnosti. A právě tato všeobecnost, tento všeobecný smysl věcí zajímá jej nejvíce a brání jej vždy proti individuelnímu. Ideje povšechné miluje, ale co jest individuelní, jest mu celkem dosti lhostejno. A proto vždy staví výše spisovatele, jenž nejlépe vyjádřil, co je všeobecného, nad toho, jenž nejlépe třeba vyjádřil, co je zvláštního. Proto sympathisuje s dramatiky, kteří v dílech svých obírali se thesemi; na druhé však straně vylučuje z umění figury příliš zvláštní anebo obrazy příliš místní, jichž literarní pravdivost nemůžeme podrobiti kontrole blízké zkušenosti. Vycházeje odtud, vyčítá romanu historickému, že předvedl nám osobnosti, jež nemají podobnosti s naším světem, romanu pak exotickému, že maluje předměty, jež poznati jest nám nemožno. Ani Flaubertova Salambô s celou spoustou kulturně-historických detailův, ani romany Lotiho mu neimponují. A zabývá-li se jimi přece, činí tak, ne aby snad kontroloval správnost, ale aby hledal a našel v nich něco generalního. Vždy jde mu o rysy společné v životě i v umění. Už také proto, že snáze dají se poznati zákony, jimiž se řídí celek, než zákony individua. Pro jiné má důležitost to, co lidi od sebe liší, pro Brunetièrea to, co je sbližuje. A tato tendence ku generalisování jeví se u něho ve všech otázkách, o nichž píše. Odtud vysvětliti se dá nenávist jeho vůči impressionismu, subjektivismu, individualismu.

Třeba však hned upozorniti, že Brunetière rozlišuje zcela přesně individualismus od individuality. Individualita jest basí naší vlastní ceny,

neboť abychom byli něco, třeba především, abychom vůbec byli čili abychom měli něco pouze nám vlastního. V tom smyslu jest individualita dosti řídká a neupřílišuji, řeknu-li, že většina lidí žije ne ze sebe, ale z jiných, že nemá individuality. Individualita znamená mu tedy tolik jako originalnost, původnost, jí jest dlužna společnost všechnu svou chut, život i skutečnost. Individualismus však jest negace celé společnosti. Individualita jest mu jednou z nejdůležitějších příčin modifikujících historii. Individualismus však znamená mu tolik jako egoismus, a ten jest mu protivný v životě i v umění. Excessivní individualismus rozvrací společnost a v literatuře musí míti za následek podvrácení všeho řádu a kázně. Detailování není k ničemu nikde, ani ve společnosti, tím méně v umění. A třeba-li již popisu detailů, nechť užívá se aspoň terminů co nejpovšechnějších. Proto nevyhovuje mu ani romantismus, jehož nejvýznačnějším rysem jest právě dosazení „zvláštního“ na místo „povšechného“, ani realismus, jenž, chtěje reprodukovati svět i život, jak jest, uvízl v reprodukci detailů nejpodrobnějších, bezvýznamných a nudných; nýbrž směle hájí starou, klassickou theorii, jež měří význam a cenu díla literarního podle stálosti a povšechnosti charakterů, jež vyjadřuje, jak dí Pellissier. On ví, že detail nedodává dílu trvanlivosti, nýbrž že působí právě opak, ježto dílo jest následkem toho zajímavé a srozumitelné pouze na tak dlouho, pokud detaily ony jsou v užívání v životě. Zítra však, za rok, za deset let, není-li v díle nic jiného než minutiesní, podrobné detaily, jest po slávě. Proto není divu, že jest mu naturalismus se všemi svými podrobnostmi protivný.

Naturalismus nenašel u něho milosti nikdy a už nenajde. Od počátku ho nenáviděl a při každé příležitosti vrážel do něho s tvrdošijností berana. Na naturalisty svaluje všechnu vinu, ano bez rozpaku dá se do nich proto, že jsou třeba symbolisté ignoranty, a dokáže vám nad slunce jasněji, že za to nemůže nikdo jiný, než ten prokletý naturalismus, jenž převrátil, podle něho, úplně odvěká pravidla umění.

Naturalismus, toť umělecký materialismus, jenž „obětuje formu látce, kresbu barvě, cit dojmu, ideal reelnému, jenž necouvne ani před neslušností ani před trivialností, ba ani před brutalností.“ Naturalističtí romanopisci, se Zolou v čele, mlnví tak často o vědě, ale nerozumějí jí ani za mák. „Chci následovati mathematickou nit, jež vede od člověka k člověku a řešiti tak dvojitou otázku temperamentu a prostředí; dědičnost má své zákony jako tíže“, dí Zola, zapomínaje, že věda zákony tíže dokazuje, ale zákony dědičnosti předpokládá. Zola řekl a ostatní jdou za ním. Ostatně nelze se jim ani diviti. Tak dlouho se

jim vtloukalo do hlavy, že třeba Laplaceův „System světový“ poskytuje poetické imaginaci tolik jako stvoření podle Genese, až tomu uvěřili. Stále a stále byla vším jen věda, tak že není divu, že chtěli i umělci míti nějaké vědecké umění, jakoby věda a umění nebyly od jakživa ve věčném, živém rozporu: věda podrobujíc svobodu ducha lidského zákonům přírody, umění však unikajíc zákonům těm a poskytujíc intelligenci člověka plné sebevlády. A nejen to, i kritika, svedena jsouc systemem vědy, hnala umění na osudnou tu dráhu. Umělcům se dokazovalo, že všechny jejich koncepce, i ty nejvulgarnější a nejméně významné, nezávisle na formě, pouhou pravdou detailu a věrností reprodukce mají pojištěnu pro budoucnost jistou cenu histor. dokumentu. Což divu, že pozvednul se realismus na nejvyšší princip umění?

Ovšem realismus jest různý. Za otce pokládají mnozí, ovšem nesprávně, Balzaca. „Celkový účel jeho díla, touha srovnati roman s růzností moderního života, bezpochyby i postup tvorby, úmorné hromadění detailů, bezoddyšné popisy, technická praetence činí z něho ovšem dobře předchůdce moderních realistův. Ale musí se též říci, že se inspiruje skutečností, jen aby ji přetvořil. Ví, že umění nespočívá v otrockém napodobení, že pro malíře i romanopisse nutné studium modelu jest jen prostředkem, ale nikterak cílem; a poněvadž to ví, vkládá ve své charaktery logiku a v rozvoj vášní následování, jež ani charaktery ani vášně ve skutečném životě míti nemohou.“ Proto není Balzac realista v pravém slova smysln. Teprve ti, kteří ho imitovali, změnili vše. Jedni snažili se, aby zobrazili s podrobnou a dětinskou zevrubností nejnepatrnější příhody skutečnosti. (Příkladem jest mu Flaubert v Education sentimentale.) Jiní vrhli se na studium, bezúčelné ovšem, případů pathologických (jako na př. Goncourtové v Germinie Lacerteuse) a jiní zase vynalezli t. zv. realismus sentimentalní (romany Daudetovy). Též ovšem nelze zapomenouti na pověstnou Flaubertovu „Madame Bovary“, jež měla na vývoj naturalismu vliv nesmírný, největší a o níž přese všechnu nenávist proti naturalismu vyznává, že, ač není ani romanem ani dílem uměleckým, je přece dílo silné, jedno z těch, jež určena jsou, aby žila jako výraz jisté doby, jisté generace. Přednosti i vady její mají na sobě zřejmý znak umění.

Roman naturalistický, jenž odpovídal, jak konečně spravedlivě sám Brunetière uznává, jisté potřebě naší doby, nezavrhuje, ale zavrhuje onen naturalismus, jenž jest nerozlučně spojen se jménem Zolovým. A Zolu přímo nenávidí jako romanopisce i jako kritika. Mluví-li o Zolovi, stává se k podivu sarkastickým a jizlivým. Nechápe, jak mohou

existovati lidé, kteří obdivují na př. Zolu jako malíře širokých prostředí, jako mistra jazyka, mistra slohu; vždyť Zola podobá se člověku, jenž zná sice všechna slova jazyka, ale nikterak neumí jich užiti. Jeho styl jest absolutně plochý.

Zola mohl by míti, i kdyby byl autorem romanů ještě horších, možno-li, než jsou jeho, aspoň takový názor o romanu, že by se mohlo o něm diskutovati, ale nemá. Mluví o zkušenosti a neví, co je to vlastně; mluví o vědě, o metafysice, že se musíte dáti opravdu do smíchu, s jakou naivností vystavuje na odiv svou ignoranci. Zola napsal „Roman expérimentale“ a neví vůbec, co je to „experimentovati“. A hledejte třeba v téže knize jedinou ideu přesně vyjádřenou! Nenajdete jí. Velkou chybu jako romanopisec má, že nudí, smrtelně nudí. (Příčiny rozšíření romanů jeho jsou čistě vnější; umění nemá tu podílu žádného.) Schází mu vůbec všechno literarní vzdělání, schází mu všechna filosofická kultura. „Napsal mnoho, myslí někdy, nečetl nikdy.“ Zola není ani realista ani naturalista, a ani jako kritik ani jako romanopisec nemá nic společného s doktrinou, již vyznává.

A pozorovatel? Jak špatně, jak bídně dovede Zola pozorovati! Nejlepší části, jež mohly by svědčiti pro jeho pozorovatelský smysl, jsou sprosté plagiaty. Co pozoruje sám, není nikdy realistické. Jeho způsob popisování deformuje předměty popisované. V jednom však přece podobají se díla jeho jeho doktrinám: v zúmyslné nehoráznosti jazykové a ve vědomé vulgarnosti námětů. Co líčí a popisuje, jakživ neviděl. Nemá ani vkusu ani ducha ani smyslu pro psychologii, postrádá vůbec všeho mravního smyslu. Nevyvíjí se, nepokračuje, je stále týž; horší už ani býti nemůže.

Toť jen stručný výpočet důvodů Brunetièreových, pro něž nelze mu a konečně nikomu jinému smířiti se se Zolou. A co praví, netvrdí jen tak do větru, ale každé slovo, každou větu dokazuje na základě děl Zoly samého. Ale nesmíme si mysliti, že by zavrhoval naturalismus a realismus vůbec. Jak již řečeno, mluví o Flaubertově „Madame Bovary“ se vším respektem, vysoce cení naturalisty ruské, uznává, že realismus obsahuje velkou část pravdy, že zavedl do umění podrobnější pozorování a silnější a zdravější styl. Snese dobře Daudeta, líbí se mu Maupassant; uznává ho za největšího naturalistu (mimo Flauberta). „Pravá kabinetní dílka naturalismu seučasného“, praví, „nalézají se v novellách Maupassantových.“ A proč? Poněvadž opravdový realismus a naturalismus jest něco zcela jiného než falešný, sprostý, nemravný naturalismus Zolův.

A právě z toho důvodu nelíbí se mu též oba bratří Goncourtové. Jsou mu naturalisty falešnými. Romany jejich nejsou ani dosti málo naturalistické. Goncourtové jsou pouzí stylisté, pouzí formalisté. Literatura není hudba, ale také ne malířství. A to měli by míti Goncourtové na mysli. Berou ovšem náměty své ze současné skutečnosti, ale vzdalují se jí daleko, chtějíce vzbuditi v nás obdiv zručnosti slohové, jež však jeví více affektace než síly a umění. Sloh jejich spočívá v nekorrektnosti; nestarají se ani o jasnost frase ani o přesnost jazykovou, tím méně ovšem dbají logického rozvoje a harmonie periody. Aby vyjádřili „sensitivní a nervosní“, aby zachytili i „nepopsatelné sensace“, zbavili slova významu jejich, převrátili frasi na hlavu. Nejhorší ovšem jest, že učinili tak na útraty grammatiky, logiky i jasnosti. A pak jaké vlastně jsou ty jejich „nevylíčitelné sensace“? Vždy případy výjimečné, právě tak jako v jistém ohledu u romantiků. Styl jejich není konečně nic jiného než manýrismus. Neumějí užiti také dobře svých vědomostí a poznámek, s nimiž nevědí často kudy kam. Jsou slabí psychologové, paradoxní stylisté, nikdy však naturalisté, ať hledíme na ně odkudkoli; ba právě oni jsou opakem naturalistů. Co píší, je snad kuriosní, zvláštní, ale nikdy přirozené. A víme, že Brunetière, co je zvláštní, výjimečné, nemiluje, neboť díla umělecká nežijí tím, co jest v nich lokalního, okamžitého, ale co jest v nich generalního. Stará, antická díla neobdivujeme proto, co jest v nich specielně místní a časové, ale co jest všeobecně lidské. A protože většina moderních spisovatelů obrací zřetel svůj právě k tomu zvláštnímu, nelze se diviti, že to není Brunetièreovi vhod. A ježto, jak víme, pokládá kritiku za vychovatele literatů, lze se diviti ještě méně, že vida, jak literati a spisovatelé málo dbají jeho rad, jedná s nimi někdy trochu přísně, ano žene odpor svůj proti exceptionelnímu tak daleko, že vydává se v nebezpečenství býti podezíránu, jakoby bránil všednost a plochost. Ale není ovšem tomu tak.

(P. d.)

Obraz Boží.

Píše *Otakar Tauber.*

Nepochopitelný palčivý pocit našeptává duchu, že musí najíti naprosté rozluštění otázky životní; shledá zjevy, podřaďuje je zákonu vševládnoucímu, snaže se, aby všecko uvedl na jednotku, ale konečně zbývá tu zase sám, cítě neklid neuspokojení ve svém nitru a kdy nejméně se nadál, dotírá naň hlas: Co vlastně jsi přec, kam jdeš? Cítí náhle veliký zázrak, tajemství uchvacující, drtící pravdu, jež se zdá ubíjeti rozum, jemu se přičiti. Je to první rozběh ducha k absolutnému, držící jej v moci své, nejasný, avšak pevný pocit odvislosti, který nedá nám nikdy sebe usvědčiti, že jsme svoji a byť sebe bychom zničiti chtěli, nejsme jisti, že zničíme ducha svého.

Závrať uchvacuje ducha, vždyť cítí, že kdes' musí najíti konečný smysl všeho, zakončení prodlužované řady zjevů, které si nemůže mysliti v její nekonečnosti. Jeho se zmocňuje touha sžíravá a nezdolná. Odhrňte záclony! Chci míti jasno nad sebou a kráčeti ve světle poznání vlastního, mě oblažujícího. Pátrá v jamách rozumu a v odlehlých krajinách myšlení proniká; musí proraziti mlhy, neustále tápaje neurčitostí, a nabýti pevného vědomí sebe, trvalého, blažícího usmíření, jež něžné se dotýká srdce našeho.

Již mnohý, drásán jsa pochybou, obrátil zraky své vzhůru, ale nemoha rozluštiti problemů věčných, opustil říše nadsmyslné. Vysílen jsa bádáním, uštván se vrací, cítě instinktivně vniternou sílu nadpřirozeného; chce jen viděti, plně viděti! Mu protiví se všecko vědění; ví sice mnoho, leč chtěl by všecko vědět!

Či má uzavříti zraky a sebe ponechati nejistotě šílené, ukrutnému skepticismu? Jak úzko mi! Je pravdou, že navždy nám nemožno nic jisto poznati? Říci: snad ne! je říci, že něco je něčím a je ničím! Již tím, že v jistotě pochybuju, ji připouštím, vždyť bych nemohl o ní pochybovati. Není v nás tudíž jen touha po pravdě plné, jisté, všeobsáhlé, nýbrž i možnost, ji uspokojiti.

Mé představy vedou mě k Bytosti reelní, která je základem věcí bytujících, Cítím, že Jí nebýti, ni mně by nebylo. Můj duch, nevzniknuv ze sebe, je mi dán od Ducha, jehož dosud nepoznávám, nemoha Ho viděti v bytnosti Jeho, ale vidím, že bez Něho sobě nikdy neporozumím; vždyť čím bych tu byl já a lidé kolem mně, zmítané třtiny, myslící a snící; s prahnoucí touhou po úkoji, v jichž duších křičí hlas

po odpovědi! Uvažujme jen chvíli a sama sebou se nám namanuje myšlenka a tucha, že je Duch nad námi, stejně myslící v nekonečnu, jím rozprostřen a sebevědom, blízký duchu našemu. Kol Něho se svíjí srdce naše, potácející se mezi sny a skutečností; u palčivém a libém cítění se vrací k Němu, jako k Tomu, jenž bdí nad námi od věčnosti, ve věčnu ke věčnu, jenž ve všem a vše v Něm. Je nám chvílí, jako bychom samočinně ruce spínali, klesajíce u němou zbožnost, u kořící se klanění svojí nicoty a tklivě jsouce šťastni spočívali ve klínu Jeho. Není věru duše, ze které by se nebyl vydral vzdech: můj Bože; není oka, které by nebylo kdy pohlédlo k nebi; není srdce, které by nebylo pocítilo popudu, se pomodliti. Člověk umdlí konečně, pohlížeje na duchová vidma, která si rozžíhal průsvitným hranolem svého ducha nad každým předmětem; přijde neštěstí, přijde stáří; cítí se člověkem a hle, nevzbudí se v něm touha, jíti se tajně pomodliti do zákoutí kostelního a věděti, že jej někdo poslouchá?

Tušíme Boha a toto tušení vzniká ze živě cítěného Bytí Jeho nad námi, vzrušivého mocí nekonečnou a sesilovaného bolestně cítěnou domainou sil přírodních. Je mlhavé, ale v duchu lidském nesmazatelné pomnění osobní, všemocné Bytosti nejvyšší, jehož nelze vůbec vytisknouti z mysli, jemuž nemůžeme utéci, jako utéci nemůžeme svým nohám, jež naplňuje srdce touživou něhou, úzkostí svírající, palčivými city. „Nechť i všecky svatyně se sřítí, zvon tajemného v Neznámu znění, vždy na duše srdcí lidských bude zníti.“ Tam o to nahoře já málo starám se, dí mnohý, ale brzo volá: buď kleta naděje, buď kleta víra! Co poznáváme, co tušíme, čeho se bojíme, existuje v nějaké podobě, jinak bychom toho vůbec nepoznávali; zmizelo by úplně duchu našemu. Není tedy Bůh pouhou představou, neboť potom neplatí nic; vždyť by ani nebyl stvořitelem světa.

Po čem tíhne veškera bytost naše, není jen výtvorem mozku, není abstrakcí bezpodstatnou! Bez Boha zůstává mysl zatemněna, pronásledována utkvělými představami jako příznaky šílence a nitro je mučeno zmatky ukrutnými, neurčitými pocity beznaděje po veškeren život, jenž zná konečně jen bolest svoji a z ní si buduje svou otravnou filosofii až úzko. Bez Něho by vládla všemocná síla, temný osud, jehož neznáme a celý život náš by byl bez paprsku naděje.

Člověku se příčí veškera nucenost, ale bezúčelnost by jej mohla dohnati k šílenství; vůl táhne svůj pluh klidně den ze dne, ale člověk musí zříti i v práci své smysl, jinak jí nesnese. My musíme míti cíl svůj jinde, nad sebou, za životem tímto; my musíme věděti, že jsme

Někým pozorováni. Veškero vzdělání, sebe vytříbenější city nemají ceny, rozesmutní; zříme vědce, básníky, radost srdcí lidských, jak zmírají sami bolem, hallucinací zoufalou. Cením velice svou myšlenku a práci, ale rozvažuji: vždyť celý náš život je plíseň, jež vyrostla na planetě nepatrné. Když člověk pochopí, že dnes či zítra umře a nic po něm nezbude, všecko se mu stává nicotným.

Žiji, hýbám se! Uznávaje, že žiji, musím uznati i to, co jako nezbytné poznávám, jinak není ani ono, není nic. Kdybych života neměl, neměl bych ducha; duch můj není tudíž tvůrcem života, ale jest Duch vyšší, životný, tvůrčí. Kdyby bylo možno, ducha vysvětliti přirozeně, byl by jen silou fysickou a tenkráte by zmizel, nebylo by jej, či by měl vznik neodvislý ze sebe; býti neodvislým jest plné „míti“, a tehdy by sobě mohl říci, že je tvůrcem všeho, co poznává, poněvadž nad ním by již nikdo nebyl. Duch sní tu, jsa zamyšlen nad tvorstvem, rozbírá, skládá, jak sobě zůstává nepochopitelným; jako stín padá naň melancholie. Nemůže se usvědčiti své neodvislosti, pochyba ji v zárodku deprimuje.

Rozvíjení, jímž duch lidský není nic než fluktuace idejí, představ, snů, nevysvětluje vnitřní podstaty jeho; vždyť duch jest povznešen daleko nad hmotnost a tudíž nad veškerý zákon! Jak by se jinak dalo vysvětliti zoufalství, neklid, duševní nejistota, kterou cítí právě duch myslící a úzkost jej pudící, najíti smysl života! Jak to, že tomuto duchu v lebce nepatrně nestačí všecky prostory, jež bleskem prolétá, že nedovede ho veškerá země nasytiti?! Jest bytost nad námi živě cítěná, která se nám jeví jako Duch všemocný. Cíl musí býti dosažný, zbaven veškeré illuse, a každý účel, je-li pravdivý, jest obsažen v bytosti, z ní vyplývá; jen pomněme své touhy po věčném žití, po světle; zda nejsou důkazem, že duch náš s Tvůrcem nahoře se hledají. Cit nesmrtelnosti je zřízení lidské přirozenosti po Tvůrci. Laudare Te vult homo, aliqua portio creaturae Tuae; Tu fecisti, ut laudare Te delectet. Já jsem, a proto jest Bůh. Každé „jest“ jest jestota, účastná bytí v principu; i duch náš je tedy bytí účastné Ducha nejvyššího, jest k podobenství Jeho: My jsme obraz Boží! Duch náš se jeví od prvního okamžiku silou odlišnou od smyslovosti, byť jí podmíněnou, daleko povznešenou nad předmětnost, věčně živoucí, neusínající, samostatně činnou, tvůrčí. Hmota je mrtvou, bezúčelnou, zdá se vznikati tam, kde jest duch a s ním zanikati. Její bytí znamená, že si ji skutečně představujeme; mohla i nebýti. Bez ducha rozumného si nelze mysliti přírodu s nesčetnými příznaky a zjevy, neboť se zdají na nic; svět má svou existenci ducha v duchu a pro ducha! Barva, vůně, tvar, chut, zvuk,

pohyb jsou představy u vědomí ducha, jsou v duši jeho skutečny; proto pokud si jich nepředstavuji, nemají smyslu ve hmotě; poněvadž však duch lidí všech mohl i nebýti, trvají v duši jiného Ducha věčného, jenž jest nejvyšší existencí, podstatou vlastní. Bez Něho jsou řetězem, jehož první článek visí ve vzduchu! Bůh jest požadavkem rozumu lidského!

Bez zasáhnutí příčiny, kterou dlužno hledati mimo hmotu, nebyl by vznikl první atom, první pohyb, vznik věcí byl by nevysvětlitelným. Nechápu, jak by mohlo zde na světě míti něco příčinu svého bytí v sobě. Bůh věčný je tajemstvím, ale jest mi aspoň nadějí věčného uspokojení, jest mi vysvětlením všeho! Nazíraje, stoupe duch náš od postřehů smyslových ku představám všeobecným a k pojmům jednoduchým, v nichž miliony jednotlivců se ztrácejí a jej nutí, postihnouti ideje nekonečnosti, věčnosti nesmírna. Jimi v nás vzniká tušení něčeho skutečného, positivního, jakési bytné, bezmezné reality, Ducha ze sebe a sebou bytujícího, v němž ideje tyto od věčnosti jestvují, jsouce Jím založeny v přírodě, padajíce na ducha lidského jako stíny ohromné, pojící jej s Ním.

Před duchem lidským dávají moře, země, tvorstvo, prostory i všecko nekonečné, nezměrné, nesčíslné, plné harmonie a míru rozlitého, svědectví o nevyčerpatelné moci, nepochopitelné velebnosti, nevystihlé moudrosti Tvůrce, jenž z lásky práhnoucí vše stvořil. Zdá se, jakoby na všem kol se chvěla stopa Někoho Velkého, jakoby dýchalo vše majestatem Jeho. Země se zdá čekati. Ó kde jsi, Tvůrče, Bože, Duchu nesmírný!

Již tisíckráte duch sebe usvědčil a okamžikem neví si rady, a vše, vše se mu rozplynulo. Jsou okamžiky, kdy člověk zoufá nade vším; jej jímá prázdnota a smutek, jehož nelze vysloviti. Tehdy jen víra v Toho nahoře je kotvou, aby člověk lebky neroztříštil. Či je to údělem lidí v údolí slzavém?! Duch letí zpět: tenkráte by jen hory čněly do oblak. A to vše že nic! Nikoli! věřím touze své, kterou tisícové věří a ve klín Boha šťasten upadám!

A mám říci teď, co jest duch? Je tůní nezměrnou bez výšky a hloubky, které ještě nikdo neprobádal, je plocha, hemžící se představami, prales neprobádaných zákoutí a stezek, kde hučí varhany sosen věčných, rozprostřené zrcadlo, v němž se obrážejí obzory; jest had, jenž se svíjí u vlastní křeči; je síla, vládnoucí silami; jest vyhnanec, jenž sní na březích, bičovaných vlnami, o vlasti své.

Písemnictví a umění.

České proudy hudební.

Píše *Leoš Janáček.*

I.

Dra. Antonína Dvořáka **„Vodník“,** symfonická báseň pro velký orchestr, op. 107. Vydáno u S. Simrocka v Berlíně.

Byl jsem z těch, kteří vždy ve skladbách Dvořákových pociťovali a postřehli všechny příznaky mocného výrazu hudby dramatické.

To, k čemu přilnavě vyznívají tony v tklivých nápěvích, v tuhých svazích souzvuků buď mocným orchestrem, nebo v průzračné shodě prostého smyčcového kvartetta, z pravidla zatajuje skladatel Dvořák.

Hledím na Adagio kvartetta op. 106 (J). Ozývá se dechem ton *es;* za chvíli druží se k němu druhý, třetí ton v zádumčivém výrazu malého trojzvuku *es-jes-hes;* tklivý nápěv jako hlubokým vzdechem dvěma, třemi plnými, napadavými souzvuky vyzní a ztratí se v kmitavém šumu prvého souzvuku. Milý nápěv vyznívá ještě několikráte. Proč mu dodávají jakéhos příšerného výrazu v kolísavých rythmech trhané struny (pizzicato) druhých houslí? A na jiném místě vyvře pod týmže nápěvem z plných souzvuků nový nápěv, na němž zřejmo, že bezmocně vzpírá se tíži prvého. Prolamují se meze tak zvaného správného slohu i v této akademické formě skladebné, a po tvrdých kvintách zmírá zase poslední ton hlavního nápěvu.

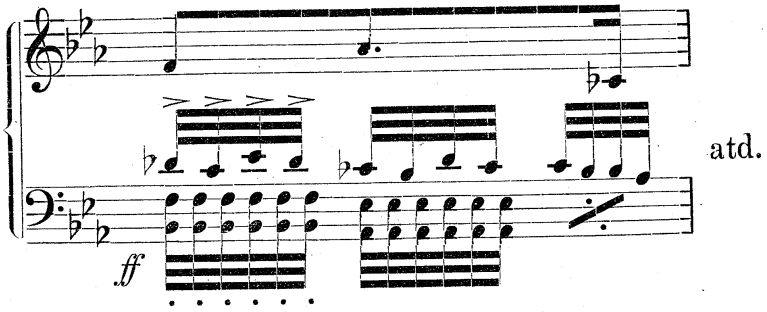

A chcete upříti zas jiný výraz témuž nápěvu, když po plíživé exposici průvodního motivu a dolů třeskem se řítících rozdrcených dílech accordu (zmenšeného čtyrzvuku ♯II v C) vyzní v jásavých C souzvucích! Téže hudební myšlence pokaždé dán jiný výraz. Co vzbudilo tento přilnavý k sobě výraz? Vzpomínám si z dávných rozhovorů: „Jméno mi chybí

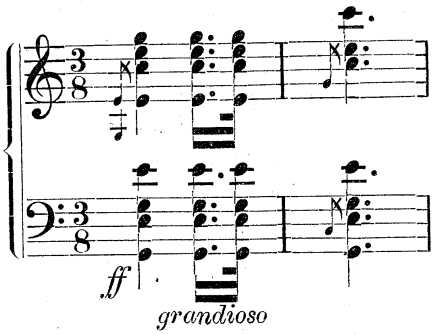

pro skladbu“ — a povstaly brzy ze skladeb mistrových „Legendy“ nejkrásnější a nejdramatičtější!

A což ty roztomilé a tak věrně význačné skladbičky klavírní pod jménem „Nálad“?

A tak bychom nesčetných dokladů nahromaditi mohli na důkaz, že výraz skladeb Dra. A. Dvořáka jest nanejvýš význačný, dramatický.

* * *

Však přece stromů pro les neviděli.

Dr. A. Dvořák poprvé při op. 107, 108, 109 zřejmě pověděl, co čistým tonem vyznačiti chce. Složen „Zlatý kolovrat“, „Polednice“ a jásotem uvítaný „Vodník“. A konečně po sté a sedmé skladbě uznán dramatický talent skladatelův!

Šiju, šiju si botičky
do sucha i do vodičky:
sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije niť.

Ten bledý, chladný svit měsíce a prázdný, dunivý ton flaut již Berlioz přirovnával; odměřené šplouchání jezerních vln nemohlo vyzněti pravdivěji než touto pohnutkou hudební:

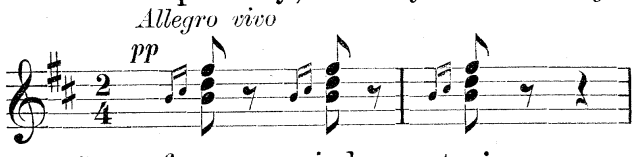

Při tom jedním rázem pevně ve formu periody sestrojenou myšlenkou vyznačuje se nálada Vodníkova, jak vyznívá ze slov:

Zelené šaty, botky rudé,
zejtra moje svatba bude.

Mimořádný přípěv na dlouho vyznívajícím pátém stupni, nevěště, jak zřejmo z trhaného motivu, nic dobrého, jest odchylkou od obvyklé skladebné formy, zdůvodněnou dramatickým požadavkem. Doložím-li, že šestnáctinového pohybu průvodních hlasů již ve „Vltavě“ případně užil Smetana, tož možno říci, že dovedněji nemohl býti prvý obraz hudebně vyznačen. Táž hlavní myšlenka stupňuje se v účinu bohatší a bohatší instrumentací.

Chechtotem Vodníkovým nazval bych ono místo, kde v Allegro vivo plný orchestr usedá na spoustě malých trojzvuků (str. 10. partitury).

Ráno, raníčko panna vstala,
prádlo si v uzel zavázala:
»Půjdu, matičko, k jezeru,
šátečky sobě vyperu.«

Po tísnivém h-moll vyzní prosba dívčiny tak dětsky lahodným

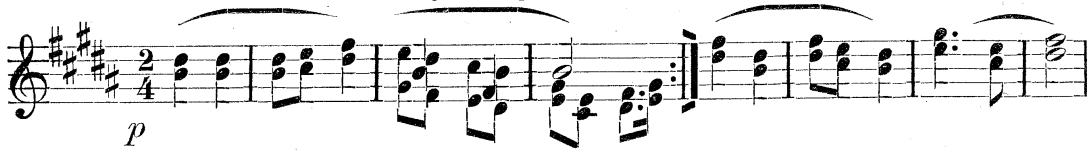

nápěvem, že teplo se celou duší rozleje; vypsal bych tu s radostí celou něhou dýšící písničku!

Varovný hlas matky též tak pravdivě mluví; poslyšme jen v závětí tu spodobu dřívějšího a tohoto nápěvu:

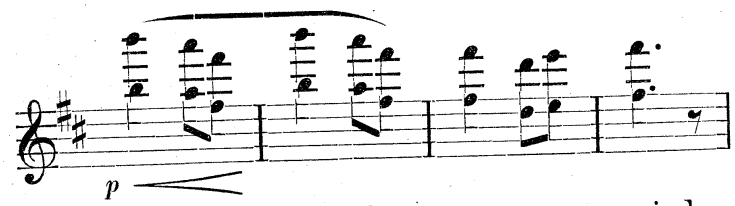

Nemožno jinak, než považovati celou tuto novou periodu za odpověď matčinu. Ve variacích odpovědi slyšeti možno bez mála, jak

Perly jsem tobě vybírala.

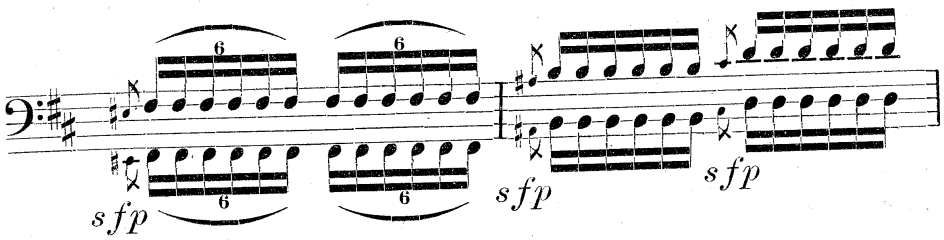

Jak vzácná tu zároveň práce kontrapunktická: cella s violou „odčítávají perly“ nápěvem hlavním; flauty a klarinety vyznívají výstražným, vleklým druhým subjektem. Příhodné tu místo pro variace, jichž ze všech skladatelů, jak mnoho a mnohokráte dokázal, jest Dvořák mistrem prvým.

Nemá dceruška, nemá stání,
k jezeru vždy ji cos pohání.

Prosebnou myšlenkou panny, dříve v H-dur vypsanou, ovšem nezdolnou touhou vzedmutou, sesílenou, zavírá se důležitý oddíl skladebné formy, která theoreticky nazvati by se mohla spojem hlavní věty s variovaným triem. Tento útvar obemknut jest jako broušený drahokam z předu vypsaným úvodovým obrazem a na konci z téhož obrazu použitou myšlenkou hudební pro další líčení.

První šáteček namočila —
tu se s ní lávka prolomila.

Vyvalily se vlny zdola,
roztáhnuly se v širá kola —
a na topole podle skal
zelený mužík zatleskal.

Hlas za hlasem v orchestru mizí; poslední je ston houslí s hluchou ozvěnou v cornách.

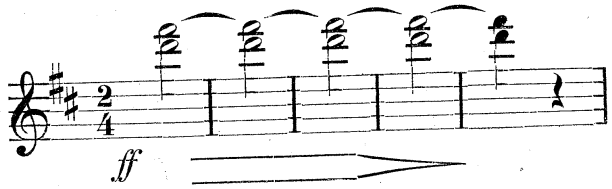

Jsme na dvoře vodníkově.

Vodník sedí mezi vraty,
spravuje své sítě,
a ženuška jeho mladá
chová malé dítě.

Příšerná ukolébavka v přípěvu!

Žalem znenáhla kloní se lkání matčino, jemuž směle podložiti by se mohla slova: „Ty se na mne usmíváš, já žalostí hynu“, až vyzní ukolébavka ohlasem národního popěvku: „Spi, děťátko, spi“.

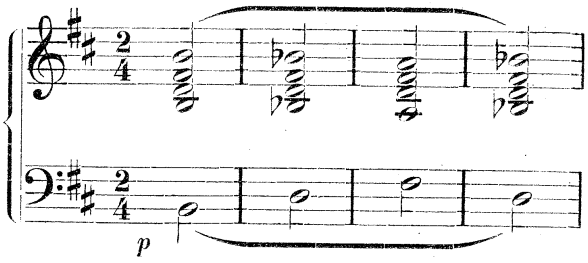

Ukolébavkou čím dál tím úsečněji proniká žlučí prosycený motiv Vodníkův:

Nic nezpívej, ženo má!
sic učiním rybou tebe.

Výborně zbarven a orchestrem podložen jest dialog ženy s Vodníkem.

Mluví-li se o písni beze slov, řekl bych, že je to živý recitativ beze slov — přece srozumitelný.

Podobně rozhovor matky s dcerou vodníkovou dopodrobna načrtnut, ale vždy tak vyspělou formou myšlenek, že zalíbí se i čistou hudbou každá.

Přišel večer. Muž zelený
chodí venku po dvoře.

„Vari od našeho prahu.“ — Corny jak by mluvily za matku úsečná poslední slova.

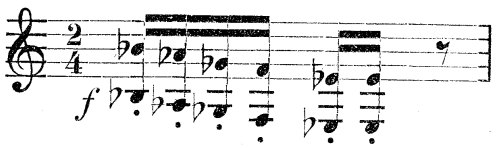

Celá část skladby případně návodem básně se variruje.

Nejskvostnější jest místo, když cello s průvodem vážných trombonů lká nápěv prosby dívčiny. Nad ním v dialogu flaut a oboe

Celý den se v pláči těší
s matkou žena z jezera.

V Lisztově symfonické básni, volím pro ni jméno „Příroda a lidstvo“, líbil se Dru. Dvořákovi onen nápěv trombonů, jimž posvěceny oba význačné motivy společně bez vzájemného se potírání dále vyznívají. Jaká nádhera barvy a plnost obsahu harmonického u Dvořáka naproti Lisztově prostotě!

Do té míry určitosti, jasnosti a pravdivosti ve vlně nápěvů nevyspěla dosud, abych tak řekl, „žádná přímá řeč“ nástrojů ve známých mi symfonických básních orchestrových, jako ve „Vodníku“. Str. 31.—45. partitury stojí za studium.

Rychle spěje nyní skladba ke konci. Bouře hučí orchestrem, z daleka naříká dítě v ohlasu ukolébavky, klekání odzvonili a prostý počátečný motiv flaut zhusťuje se tvrdě v cellách a bassách v třesk a buchocení Vodníkovo

na ty dvéře zpukřelé.

Vřava vyrůstá z téhož motivu Vodníkova, až do úderů, které kostí pronikají:

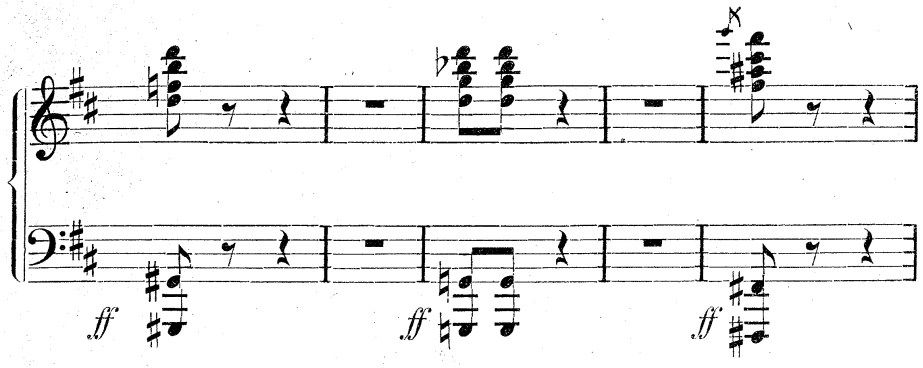

Něco padlo. —

Dvě věci tu v krvi leží —
mráz po těle hrůzou běží:
dětská hlava bez tělíčka
a tělíčko bez hlavy.

Tichým motivem ukolébavky, který jest smíšen podobným jako

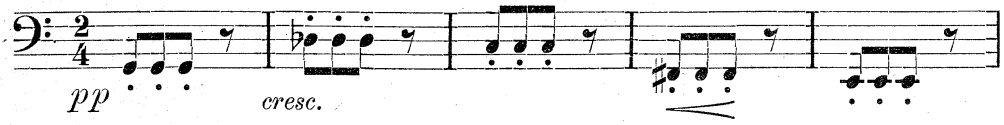

dopadavý krok motivem vzdalujícího se Vodníka (cella a bassy), skladba zakončuje.

* * *

Novotou v této symfonické básni jest vytknutá „přímá řeč“ nástrojů. V této důležité části partitury přilnul nejtěsněji skladatel k básni, jíž jediné jest ono místo srozumitelno. Avšak pozměny výrazové, barvité, zvučné, motivu Vodníkova nejen tuto část, ale celou skladbu povyšují i na čistě hudebně působivou.

Sledujme bohatost obměn tohoto motivu. Hned z počátku zbarven bezvýraznými, dutými flautami v Allegro vivo.

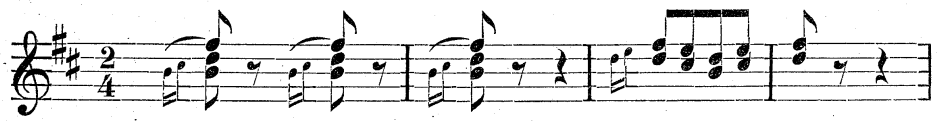

Tesklivá oboe zbarví v stejném tempu, ač v augmentaci, týž motiv.

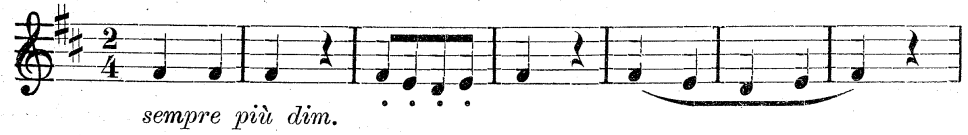

Za nedlouho honí umělý popěv týž motiv.

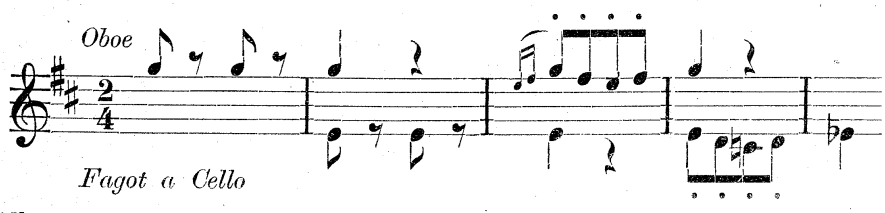

O obměnách v barvě a síle tonu, o obměnách v tonině nechci se ani zmiňovati. Nutno uvésti však další dramatický výraz téhož motivu, jak jest vpleten v ukolébavku.

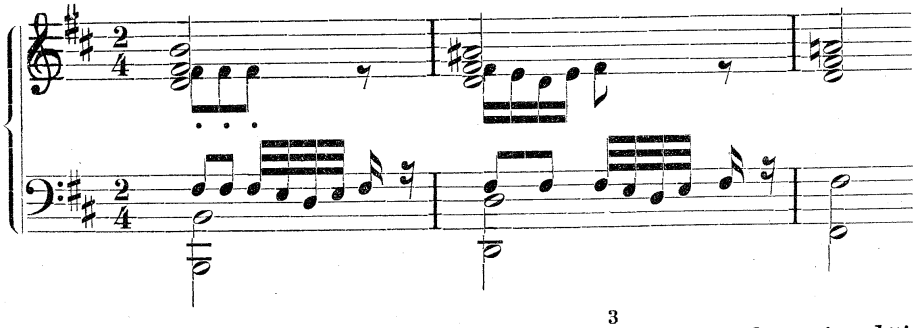

Z téže myšlenky vyrůstají rythmy 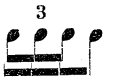 vytknuté odčítávání perel a v plenu orchestru toto sloučení obou obměn:

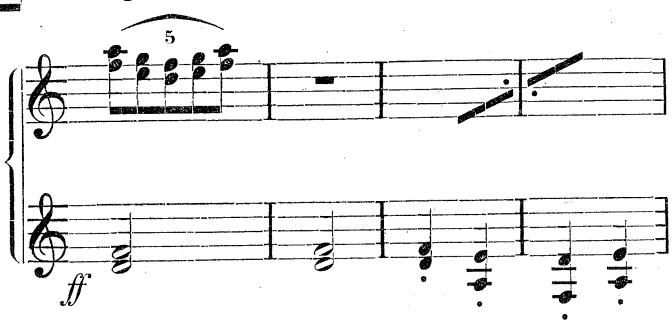

Tolik bohatství, rozmanitosti v této pohnutce, a přece skladatel se jí neuspokojuje. Třeba mu vyspělejší myšlenky.

Do jakých konců to vede, když se skladatel spokojuje i pro dramatický výraz jen úryvkovitými myšlenkami, přesvědčíme se na jiných skladbách, nyní na štěstí bohaté naší literatury hudební.

Jako doklad pro další rozpravy uvádím celou vyspělou myšlenku, jejíž jeden úryvek jsme vytkli.

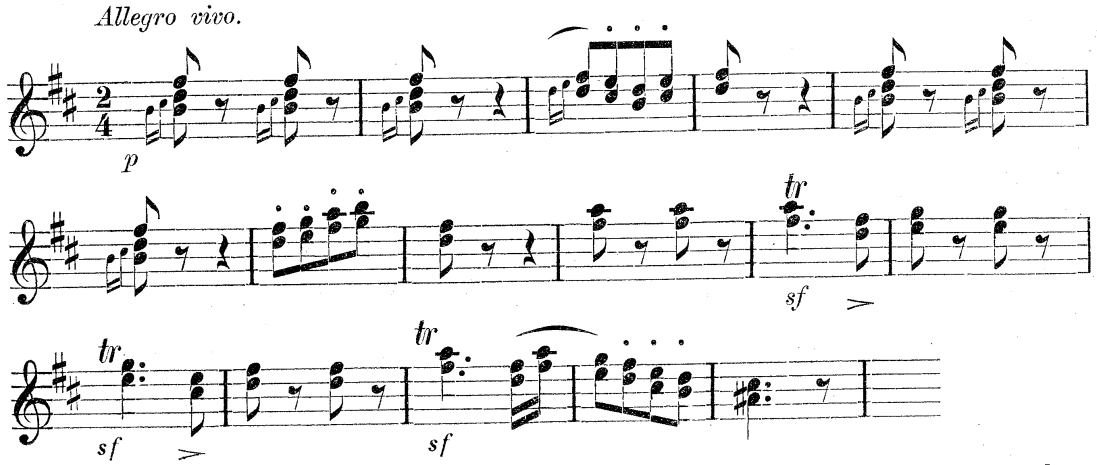

Tato všestranně vyspělá myšlenka musí se zalíbiti; tato vyspělost do všech esthetických forem, úplnost výrazu melodického, harmonického

i rythmického je tím zcela jasným, odkrytým tajemstvím působivosti hudby Dvořákovy.

Nemožno tu notovati i ostatní při nejmenším, theoreticky řečeno, ve větu vyspělé myšlenky. Jejich lahoda, měkkost, hudebně uspokojivý a dramatický účin jest jenom jejich dokonalým vzrůstem v času vysvětlitelna.

Upozornil jsem již na ohlas národní písně v ukolébavce. Taková spodoba nápěvná není však ještě dostatečnou, aby se mohlo mluviti o českém slohu skladby. „Ducha" hudby české třeba hledati ve všech formách, které vážou se na ton. Chci vytknouti jeden příznak lidové písně: *opakování části nápěvu beze změny nebo se změnou.* Část nápěvu opakuje se, je-li uzavřeným celkem. Rythmicky uzavřeným, končí-li delší dobou než jest předcházející, na př. ; harmonicky uzavřeným, je-li poslední souzvuk ve spoji dovozen. Ovšem rozhoduje tu o možnosti opakování i v těchto případech určitá délka času, jehož třeba, aby tyto útvary závěrové účinem se kryly. Vtěsnejte nejkrásnější Adagio v třetinu jeho trvání, a zničíte veškeru jeho krásu. Veliký počet národních písní mohu uvésti na doklad.

Zahajuji řadu známou písní „Dívča, dívča łaštovička".

P. Křížkovský náležitě vystihl harmonický závěr prvých dvou tonův — opakují se též beze změny. V písni „Na osice lístek vadne" (Kytice 106) prvé 4 tony zakončují rythmickým i harmonickým závěrem:

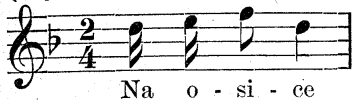

proto možno je opakovati. — Podobně je tomu v písních: „Enom si, céřeško" (K. 34), „Přeletěla łaštověnka" (K. 85), „Všeci sa ženíja" (K. 120) atd. Opakování se změnou absolutní výšky dotčeného útvaru snadno každý postřehne na zamilované písni „Jenom ty mně, má panenko, pověz" (K. 96); podobně vyrůstá píseň: „Darmo ty se trápíš" (K. 54), „Hájíčku zelený" (K. 57) a hojně zpívaná píseň „Sadila fialenku" (K. 73). Ostře vyniká tento způsob skladby v písni „Kerá je ta vězdička má?"

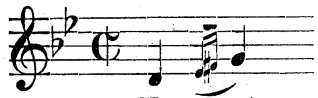

Tento prvý krůček v nápěvu je tak v sobě uzavíravý, že přirozeně se opakuje pošinut o kvintu výše. — Ještě jeden příklad z počtu, který zde nemožno vyčerpat, uvádím v písni „Na konec Novéj Vsi" (K. 162). Objasnit psychologicky účin takového opakování uzavřených útvarů, nebylo by teď na místě. Lidoví skladatelé vyciťují výtečně tento účin a vhodně jej užívají. Stejného ducha s nimi jest Dr. Antonín Dvořák. Notovaný již dříve nápěv v H je téhož slohu; matčino varování v h opětně téhož slohu. Proto jeho nápěvy tak nám připadají známé: vyrůstají volně z téhož ovzduší jako národní píseň. I skladatelé čeští mají býti ve slohu české hudby fonakové a nejen symfonetové v tom smyslu těchto slov, jak jich Ambros ve svých dějinách hudby užívá.

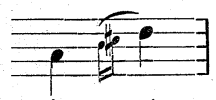

Hledám vždy ve skladbě aspoň jednu novou hudební myšlenku. Vzepříti se má tvořivý duch skladatele proti všem nepůvodním ohlasům;

dovednost v práci nemůže tu nahrazovati nedostatek svérázné invence. Věru, v té věci jest mi milejší méně akademicky správná skladba — jen když se zajiskří v ní vlastní duch skladatele.

Partitury Dvořákovy v té věci nikdy nejsou bez zajímavosti.

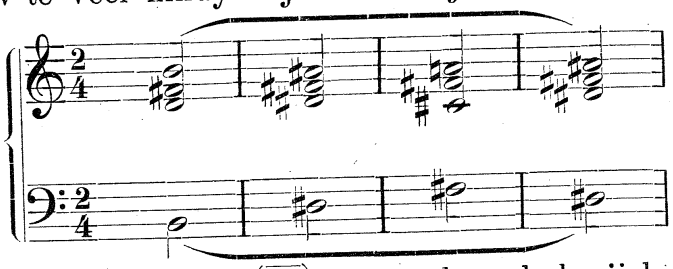

Upozorňuji na skupení malých trojzvukův o zmocněných tonech *j : h, e : jis, c : e* na str. 10. a 11. partitury. Nového účinu harmonického dociluje se i v ohlasu ukolébavky. Jsou to sice známé spojovací formy (3) — ♭3, (♭5) — 5, ale nebylo jich, jak dosud hudební literaturu znám, v tak prostných souzvucích užito.

Mistrem dávno uznaným jest Dr. Ant. Dvořák v instrumentaci, v zabarvování vln tonových, jež jest vlastně harmonisováním ve vyšším smyslu. Užije jistého nástroje tehdy, může-li ho opatřiti i jemu přirozeným nápěvem. Málokdy slučuje všechny nástroje jen k vůli jejich barvě. Proto u něho jednotlivé strany partitury tolik vyvinutých, rázovitých nápěvů vykazují, že jinému skladateli by stačily na celou skladbu.

Sestavovati různá zabarvení ve Vodníku jest naprosto nemožno; Každým okamžikem mnohdy i sebe kratší souzvuk změní barvu. Tak na př. malý trojzvuk *(es : jes : hes)* v jedné osmině tempa ♩ = 80 (tudíž ve 160. dílu jedné minuty) vyzní následnou barvou: Tuba hlubokým *Hes,* fagotty *hes : jes,* flauty *jes² : hes² : hes³.* Tympany víří tiše na tonu *Hes,* neharmonický ton velkého bubnu celou září tonův obemkne trojzvuk; zvonky trianglu jakoby vyrojily na trojzvuk plno stříbrných zvučících hvězdiček; pizzicato contrabassu utvrzuje tvar trojzvuku. A v druhém již okamžiku silným kovovým leskem coren zasvitne zase celý trojzvuk. Tato bohatost barvitá byla obzvláště německými referenty oceněna.

Vysvítá ze všeho na konec, že Vodník Dvořákův jest jednou z nejčeštějších skladeb, jejíž zárodek, jakož i ostatních jeho symfonických básní, třeba hledati blízko jeho Rhapsodií. Ovšem daleko vyspělejší jest myšlení hudební v symfonických básních.

Václav Štulc a Božena Němcová.

Dodatek ke zprávě č. 3.

Nepěkné nařčení Fričovo a svoje snažil se „Čas“ v dalším čísle podepříti ještě poznámkou, že ono uveřejněno r. 1885., 2 roky před smrtí Štulcovou, tedy že se Štulc mohl proti němu brániti, když nebylo správné. Avšak „Čas“ se notně „mýlí“, neboť 1. poznámka Fričova podána jest v díle IV. „Pamětí“, a ne v díle II., jak udává „Čas“.

2. IV. díl nevyšel roku 1885., tedy dvě léta před smrtí Štulcovou, nýbrž roku **1887.**, tedy právě po smrti Štulcově; z toho naprosto odpadají dedukce, které z toho vyvozuje „Čas“.[1] *R.*

Listy o dolno-lužické literatuře.[2]

Podává *Fr. Žundálek.*

I.

Jazyk dolno-lužický se liší značně od horno-lužičiny, a všecky také pokusy obě tato nářečí spojiti v jediný spisovný jazyk ukázaly se býti marnými, což dosvědčuje i výborný znatel obou nářečí Michal Hórnik, který sám prohlásil, že spojení jich jest na ten čas nemožné. A tak se vyvíjejí samostatně obě nářečí k veliké škodě národa samého, poněvadž tím se velice drobí síly beztoho neveliké a nečetné, tak že pak vlastně ani nestojí za to vydávati knihy pro nepatrný hlouček Srbů dolno-lužických.

Srbové dolno-lužičtí žijí trudný život, daleko trudnější než jich bratří horno-lužičtí. Nemajíť dostatečného počtu svého vlastního kněžstva, tak že srbské fary se zadávají kazatelům německým, kteří nehledí namnoze na prospěch duševní oveček sobě svěřených, nýbrž poněmčují celé osady, čímž se území srbské vůčihledě zmenšuje. K tomu napomáhá také protestantská konsistoř v Berlíně (jsouť Dolno-Lužičané vesměs vyznání protestantského), která také holduje choutkám germanisačním, majíc za to, že bude tím lépe, čím dříve zmizí Srbové v moři německém. Zda je to křesťanská zásada, o tom ovšem není pochyby. Také bylo již několikráte vytýkáno této vrchní instanci, že nedopřává ubohým Srbům ani toho, čeho dopřává církev pohanům, kterým se káže víra Kristova v jich rodném jazyce.

A jako nemají svého duchovenstva, tak se jim nedostává druhého nejdůležitějšího stavu — učitelstva. I učitelé jsou většinou Němci neb renegati, kteří hledí vštěpovati vzdělanost do útlých srdcí dětských tím, že činí směšnou řeč srbskou, jakoby jí mluvili pouze lidé nevzdělaní, což se potkává namnoze s výsledkem. Všemu se vyučuje německy, i také náboženství, tak že dítky srbské se nevzdělají úplně

---

[1]) Poněvadž 3. číslo »Hlídky« bylo tehda již vytištěno, podána tato poznámka v »Hlase«.

[2]) V minulém ročníku těchto listů v č. 12. na str. 937. vloudila se do nadepsané statě tisková chyba, která ruší smysl. V posledním odstavci má státi: »Podobně působí pro katolíky« (ne pro evangelíky) Ondřej Dučman. Handrij Dučman jest katolickým farářem v Lipsku. Týž jest z nejčinnějších spisovatelů katolických a slavil také před krátkým časem památně jubileum svojí spisovatelské činnosti. Minulého roku vyšla z jeho péra první zpěvohra (libretto) ve 4 obrazích »Wodźan«, která byla původně uveřejněna v časopise »Łužici« r. 1895. Hudbu k této zpěvohře složili dva nejlepší srbští skladatelé. Jest naděje, že naši nejbližší pokrevenci v brzce budou slyšeti svoji původní, samostatnou a rázovitou operu.

nic ve tvém mateřském jazyce. Že se nenaučí ani německy, je také všeobecně známo.

Proto není divu, že Dolní Srbové dávají na jevo méně známek života národního nežli jejich horno-lužičtí sousedé. Bez kněžstva a učitelstva jest lid bez vůdců, který nemá ani rozhledu, ani moci a síly, aby se pozdvihl ze spánku duševního.

Pracuje se ovšem také tuto, avšak celkem ojediněle — není tu přirozeného střediska, kde by všecky práce a snahy se konaly, odkud by vycházely. Chotěbuz střediskem národního života Dolních Srbů není, ač je to jediné místo, kde by se tak státi mohlo.

Srbové dolno-lužičtí jsou pod vládou pruskou, která jim nedopřává volného dechu u věcech národních. Prušáci nemohou se již dočekati, kdy tento ostrůvek se zaleje přívalem německým.

Co se počtu jich týče, nelze ho spolehlivě udati, poněvadž v Prusku se nekoná sčítání lidu podle národnosti již od r. 1861. Dr. Arnošt Muka udává na základě vlastní statistiky z r. 1880. počet Dolních na 72.410 v Dolní Lužici, v Braniborsku, Berlíně, ve vojště a jinde 3500, tedy celkem 75.910 duší.

Ačkoli jsou poměry mezi dolno-lužickými Srby smutné, přece není obavy, že by v nejbližší době vyhynuli. Aby se tak nestalo ani v dobách pozdějších, jest o to pečovati vlastencům srbským, aby jim nebylo v dobách příštích vyčítáno, že promeškali příhodné doby k znovuzrození svého národa. „Budoucnost bude pravdivě a spravedlivě souditi skutky a neskutky každého“, jak správně vystihl dr. Muka.

Nejstarším pomníkem dolno-lužické literatury jest rukopisný překlad Nového Zákona od Mikuláše Jakubice z r. 1548. První známou tištěnou knihou dolno-srbskou jest zpěvník s modlitbou a lutherským katechismem, jejž vydal Albin Moller r. 1574. Pak vydal Ondřej Tharraeus dolno-lužický katechismus r. 1610.

Více literarních památek z této první doby není známo. Začátek v pravdě chudičký.

Dále sluší podotknouti, že Abraham Brancel nebo Frencel sestavil latinsky dolno-lužický slovník, který však zůstal v rukopise, bylo ho však použito jako důstojného pramene k dalším pracem. Rovněž rukopisně se nám dochoval jiný pokus slovníku dolno-lužického, jejž sepsal Fabricius a taktéž dějiny zvyků dolno-lužických Srbů, jež sestavil Tiverius.

Století 18. vyniká překladem bible Nového Zákona, jejž pořídil Bohumil Fabricius, rodem Němec z r. 1709. Překlad byl doplněn Frycem, který r. 1797. vydal i Starý Zákon. Cele Písmo sv. vyšlo teprve r. 1824.

Jinak je století toto znamením veliké slabosti tohoto kmene slovanského. Poněvadž nebylo mužů nadšených, kteří by na se vzali úlohu buditelů, proto odpočívalo toto literarní pole v této době velice dlouho. Zarputilým nepřítelem lužických Srbů byl král Bedřich Vilém I., který všemožně hleděl zničiti tuto větev slovanskou a užíval k tomu brutalních prostředků. Tak rozkázal, aby škola byla přípravou ger-

manisace, duchovním zakázal oddávati těch, kteří by neznali německy a j. Také Bedřich II. nebyl velikým přítelem Srbův, avšak alespoň zjevně jich nepronásledoval, poněvadž potřeboval hojně spolehlivých a řádných vojáků, které mu tento nárůdek dodával.

A tak se obmezovalo písemnictví dolno-lužické většinou jen na katechismy a překlady Písma sv. Roku 1761. vydal Hauptmann, též rodem Němec, dolno-lužickou gramatiku a uspořádal sbírku kostelních písní (r. 1769.).

Více v této době podáno nebylo. Tím byl dán národ lužický v těchto krajích na pospas germanisace, která také znamenitě prospívala, tak že za století (1750—1850) bylo poněmčeno více než 50 farních osad. Kdyby bylo tehdáž bývalo srbských knih, bylo by lze bývalo zachrániti mnohé osady od naprostého poněmčení.

Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova

a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště.

Sepsal *Tomáš V. Bílek,* ředitel c. k. Akademického gymnasia v Praze ve výslužbě. V Praze 1896. Nákladem Dra. Fr. Bačkovského. Str. 550. Cena 4 zl. 60 kr.

Dr. Jakub Hodr, professor církevních dějin v Brně.

Pisatel těchto řádků již v „Obzoru“ stručně vylíčil, jakého rázu jest dílo p. Bílkovo, a tam se také zavázal, že na svém místě blíže ukáže, jakou zbraní bývalý p. ředitel c. k. akademického gymnasia a člen král. české společnosti nauk dovoluje si bojovati. Úkol není milý; ale spisovatel nazval dílo své „dějinami“ a v předmluvě slavně osvědčuje, že chce „seznámiti lid český s řádem jesuitským, jak věrně po pravdě jej líčí neklamný dějepis“; dále praví, že nenapsal „ničeho, o čem by neměl pevného přesvědčení, že spočívá na dokázané, nezvratné pravdě.“ Proto dílo jeho nesmí se vyhýbati kritice sebe přísnější, a není tedy čestno, když p. spisovatel proti ní již předem ohraditi se snaží nekalým podezřením, že prý obhájci Jesuitů nepíší z horlivosti náboženské, nýbrž za tou příčinou, „aby upozorněni byli vysocí církevní hodnostové na takové horlitele za církev svatou a aby se jim odměnou dostalo výnosných míst a praebend.“

Prvním požadavkem a nezbytným zajisté jest, aby historik, zasedaje na soudnou stolici dějepisu, byl soudcem nestranným. Pan Bílek dílo své sice nadepsal heslem: „Sine ira et studio“; ale hned v předmluvě vyznává, že při spisování díla svého neměl jiného účelu, „než přispěti k poučení lidu českého, aby poznal hlavní původce duševní a hmotné zkázy a záhuby národů.“ Větší ironie nelze věru si mysliti! Právě tak zachoval se kdysi Luitprand, když dílo dějepisné sám nazval „Antapodosis“ — odvetou, pomstou.

Ku šlechetnému účelu vybral si p. Bílek také vhodné prameny. Čteme zde jména: *Ellendorf, Čížek, Arnauld, Pascal, Theiner* a jiných známých protivníků Jesuitů; marně však hledáme, měl-li aspoň jedno dílo v rukou, ve kterém dějiny Tovaryšstva Ježíšova líčí se příznivě. Hlavním dílem do dneška jest *Crétineau-Joly,* Hist. de la Comp. de Jésus, 6 voll., Paris (3. vyd.) 1859, také německy ve Vídni vydané. Velmi rozšířeno a snadno přístupno jest dílo *Bussovo,* Die Gesellschaft Jesu und ihr Zweck, Mainz 1853. Nejnovější apologetické jest dílo *Duhrovo,* Jesuiten-Fabeln, Freiburg 1891. Kdo chce psáti dějiny Tovaryšstva, chce-li zachovati aspoň zdání nestrannosti a vědy, těchto hlavních děl nevšímati si nesmí ani ten, kdo píše s úmyslem p. Bílkovým. — Pro dějiny české velezajímavo jest, že p. spisovatel také prý čerpal z *Palackého* Dějin národa českého; mé vydání těchto dějin končí rokem **1526.**, první počátky Tovaryšstva Ježíšova sám spisovatel (str. 13.) klade do roku **1534.**; první Jesuita, P. Canisius, objevil se v Praze roku **1555.** Taktéž zajímavo by bylo zvěděti, které své zprávy čerpal z *Brandlovy* Knihy pro každého Moravana nebo z *Gindelyho* Geschichte der böhmischen Brüder, jejichž jména mezi prameny se uvádějí, ale darmo se hledají na místě samém citaty z děl těchto. — Abychom však nekřivdili, vyznáváme, že mezi prameny také *Schmidlova* Historia Societatis Jesu a to na prvním místě se jmenuje a v druhém díle „dějin“ také častěji se uvádí. Taktéž *Slavatovy* Paměti na obou místech se objevují. Jak krásně však Slavatu a Schmidla p. Bílek umí citovati, o tom několik skvostných dokladů podal † *P. J. Svoboda* v Rozboru knihy Bílkovy „Reformace katolická“ (v Praze 1893) na str. 20.—24.

Při výboru pramenů p. Bílkových nápadna ještě jedna věc jest. Není jmenováno dílo: *Dr. Johannes Huber,* Der Jesuiten-Orden, Berlin 1873. Dílo toto duchem i rozvrhem našemu velmi jest příbuzno, že by s podivením bylo, kdyby Bílek nebyl ho použil.

Přistupujíce již k dílu A) „dějin řádu jesuitského a působení jeho po všem světě vůbec“, předem vzdejme se naděje, že by možná bylo, všechny bludy a nesprávnosti tam se vyskytující vytknouti a vyvrátiti; k tomu bylo by třeba knihy aspoň trojnásobné, a p. Bílek ještě by od svého neustoupil. A nad to jsou to věci, z nichž některé stokráte již vysvětleny a vyvráceny byly; ale kdo nemá jiného účelu než vylíčiti „hlavní původce duševní a hmotné zkázy národů,“ pro toho každá obrana je marna. Spokojíme se tedy, uvedeme-li aspoň několik příkladův, aby každý seznal, jakou cenu vědeckou mají nejnovější „dějiny“ Tovaryšstva Ježíšova.

Mluvě o založení a zřízení Tovaryšstva p. Bílek na str. 12. opětuje dávno vyvrácenou domněnku, že duchovní cvičení sv. Ignáce složena jsou dle spisu opata benediktinského, jenž zde se jmenuje *Don Garcia Cisaro,* správně však *Cisneros* sluje. — Pomíjejíce zde menších nesprávností zastavme se při str. 28., kde p. ředitel známý výraz „obligatio ad peccatum“ překládá „povinnost ku hříchu“ a v poznámce praví: „Z toho patrno, že členové řádu na rozkaz před-

stavených svých musí vykonávati i činy hříšné.“ Pravý výklad, že totiž pravidla řádu nezavazují pod hříchem, nazývá jesuitským mudráctvím, umělým překrucováním. Patrně neví, že již celá řada poctivých protestantů uznává nesmyslnost této výtky; první proti ní se ozval již v r. 1824. *Kern,* professor v Gotinkách, a po něm *Fischer, Gieseler,* ba i protestantská Realencyklopädie; jiní poctivě odvolali, jako na př. *Ranke* (Duhr, Jesuiten-Fabeln 203—220). Ale p. Bílek ani toho nedbal, že také *Ellendorf,* známý nepřítel Jesuitův od něho vychvalovaný, výslovně uznává správnost výkladu našeho. Zjev ten častěji se opakuje, že p. ředitel i ze spisů Jesuitům nepřátelských jen to vybírá, co svědčí proti nim, a nevšímá si ani toho, co největší jejich nepřátelé nuceni byli v jejich prospěch pověděti. A pak prý píše „sine ira!“

Následuje pojednání o školách jesuitských, ze kterého jen pro zasmání budiž uvedeno, že censury církevní česky nazývají se „rozsudky“ (str. 40.).

Déle již prodlévati třeba při následujících stranách 41.—64., na kterých se líčí učení a zásady mravouky jesuitské. Devět prvních řádků vzdává prvním členům řádu tak vřelou chválu pro horoucí lásku k víře, že člověk vlastním očím málem by nevěřil, čte-li, co ihned na 24 stranách následuje. Brzy prý Jesuité „jali se porušovati učení otců církevních, dokazovati i pravý opak toho, co písmo obsahovalo.“ Na doklad je na str. 42. *Ludvík Molina,* jenžto prý proti učení katolické církve, že milosti Boží k spasení nevyhnutelně jest potřebí, zastával „kacířské učení“ ve spise svém „Svobodný náhled o darech milosti boží.“ V poznámce uvádí se latinský název knihy, jenž zní: „Liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione concordia.“ Tak umí překládati ředitel akademického gymnasia, že ani podmětu věty nenalezl; a pak chce souditi o sporu bohosloveckém, o kterém nemá zrovna ani potuchy![1]) Správně kniha se nazývá: „Shoda čili srovnalost svobodné vůle s dary milosti Boží atd.“ a název nás poučuje, že Molina v ní vysvětliti se snaží, kterak svobodnou vůli lidskou srovnati lze s působením milosti Boží. Již z toho patrno, že Molina potřeby milosti Boží nikdy nepopíral, a nauku jeho nazývati „kacířským učením“ zakázal papež Pavel V. dekretem, jímžto dlouholeté spory o nauce Molinově zakončeny.

Obzvláště p. Bílkovi se vydařila následující str. 43. Jesuité prý podporovali „pověry církevní,“ „za základ svého učení vzali si blud a klam.“ Na doklad cituje se *Gabot,* a lze se dovtípiti, že je míněn asi *Gobat.,* Rebusového luštění vyžaduje následující jméno *Lorthivir;* dosud jsem spisovatele tohoto jména neznal, i hledám v Hurterově Nomenclatoru, hledám jinde a nikde nenalezám ani podobného jména; není snad míněn *Lohner?* Než tu následuje dobře známý *Busenbaum,* jenž prý docela takto tvrdí: „Kdyby někdo toliko z té pohnutky,

[1]) Srov. »Hlídka« 1896 str. 227.

aby viděn byl neb aby na pána si hráti mohl, na mši šel, aneb právě z toho úmyslu, aby tam krásti mohl, ten by přece úmyslem tím zadost učinil, i kdyby tento v mnohých okolnostech dosti hříšný byl.“ S rozhořčením volá p. Bílek: „A tak učili Jesuité, že se Bohu sloužiti může i hříchem!“ Na štěstí zde výminkou také udáno, kde místo ono lze nalézti, a sice Medulla theologiae moralis L. I. tract. 2. cap. 3, kde Busenbaum jedná o tom, jakým způsobem lze zadosť učiniti zákonu, a praví: „Si quis . . . intersit sacro ob vanam gloriam vel etiam ut furetur, potest nihilominus implere praeceptum, etiam per actum ex circumstantia peccaminosum: quia implet substantiam illius praecepti, licet peccet contra aliud, cui finis ille malus opponitur.“ V překladu českém různým tiskem vyznačil jsem, co p. Bílek přidal, a v textu latinském zase to, co vynechal; Busenbaum nepraví nic více nežli, že přikázaní církevnímu sice zadosť by učinil, kdo by s úmyslem hříšným mši svaté přítomen byl, ale ihned dodává, že by se prohřešil proti jinému zákonu Božímu: a to p. Bílek zúmyslně vynechal. Takto citovati ovšem dovede jen ten, kdo píše „sine ira.“

Hroznější ještě věci následují. Jesuité byli prý nejúhlavnější protivníci oprav církevních; „pouti a zázraky patřily mezi nejoblíbenější jejich prostředky k omámení lidu.“ „I knížata a králové, vydařivše se dle učení Jesuitů, dávali v ohledu tomto příklad nejhorší. Tak bavorský vévoda Vilém putoval, doprovázen jsa zpovědníkem svým jesuitou Menginem a oblečen do šatu žebráckého, skoro každý rok do Duntenhausenu, kde veliké pokání činil a hlavně mnoho peněz panence Marii obětoval“ (str. 44.). — Podivil jsem se vědomostem topografickým p. Bílkovým a přiznávám se, že o poutním místě tohoto jména do té doby jsem neslyšel; hledal jsem v slovnících, hledal v seznamu poutních míst, ale Duntenhaus nikde jsem nenalezl. Náhodou stěžuji si zdejšímu praefektovi p. Dr. Frant. Ehrmannovi, a za několik hodin přináší mi čtyři staré knížky ze zdejšího antiquariatu, tam prý Duntenhausen v seznamu věcném se uvádí. A ejhle! nejen Duntenhausen, ale celé místo právě citované a mimo to, co předchází a následuje, vše do slova tam se čte! Velezajímavé dílo má nápis, Peter Philipp Wolf, Allgemeine Geschichte der Jesuiten. Lissabon, bei Pombal und Compagnie. 1792. Přirovnáváme obsah čtyřsvazkového díla k Bílkovým „dějinám,“ a není více pochybnosti: dějiny tyto co do hlavního obsahu historického čerpány jsou „z dějin všeobecných“, které již před 104 roky byly vytisknuty v jazyku německém v Lissaboně! Dílo toto psáno jest veskrze s takovou vášnivostí, že nakladatel ani jména svého ani místa tisku přiznati si netroufal. První vydání vyšlo prý r. 1790. v Curychu; naše vydání je snad patiskem u Trasslera v Opavě; v jiném vydání udává se pravé místo tisku Lipsko. Dílo tedy, za které sám nakladatel se styděl, jest p. Bílkovi hlavním pramenem údajů historických, a v předmluvě, kde jmenuje své prameny, veleopatrně **dílo Wolfovo zamlčel!** Vrátíme se k němu při stati historické. Duntenhausen, ježto nás takto na pravou stopu uvedly, nyní nazývají se Tuntenhausen, leží v okresu Rosenheimském v Bavořích a od

roku 1441. byly poutním místem četně navštěvovaným. Zatím ještě k mravouce Jesuitů.

Na str. 45. čteme: „Jesuité popírali i základní pravidlo křesťanského učení, že povinni jsme milovati bližního.“ Na důkaz uveden jest Jesuita *Lamius*. Každý bohoslovec, čte-li citat i v tom znění, ve kterém Bílek jej uvádí, na první pohled poznává, že jde tam o vzbuzování vnitřního úkonu lásky ku všem lidem; tolik také každému křesťanu jen poněkud v náboženství vzdělanému jest jasno, že přikázaní lásky nedovoluje sice, abychom některého člověka z lásky své vylučovali, jej tedy v nenávisti měli; abychom však ku všem lidem úkon lásky ustavičně vzbuzovali, zákon lásky nemůže ukládati za povinnost, poněvadž to vůbec ani možná není. Jiná otázka jest, zdali citat uvedený jest pravý. O tom se přesvědčiti nikterak nelze, nebot Jesuita *Lamius* jest osobností, o které ani Hurter ani Kirchenlexikon naprosto ničeho neví. Mám v rukou dílo: „Doctrina moralis Jesuitarum“ (Cleve 1874), dílo protijesuitské, jehož nejmenovaný spisovatel sebral citaty 107 spisovatelů Jesuitův a to proto, jak výslovně ve předmluvě praví, že se uvádějí proti Jesuitům citaty nepravé, zkomolené, a pak spis s takovými citaty pozbývá prý své účinnosti, jelikož úmysl jeho jest příliš zjevný. Citat p. Bílkův ani v tomto díle není, a není také mezi 107 spisovateli jména „*Lamius.*“ Koho tedy p. Bílek mínil, zde ani uhodnouti nemůžeme. Jsou sice tři spisovatelé podobného jména, a sice *Lamy* Bern. († 1715), *Lamy* Franc. († 1711) a *Lami* Joan. († 1770), ale Jesuitou z nich žádný nebyl. — Taktéž na stranách následujících (46. a 47.) uvedení Jesuité *Windok* (správně se jmenuje *Windeck*) a *Vilém Rainold Rosseus* (správně *Rossaeus*) nikdy Jesuity nebyli, jak dokázáno již r. 1611. Proč stále za Jesuity se vydávají, dobře vysvětluje *Duhr* (Jesuiten-Fabeln str. 110.) těmito slovy: „Durch alle jesuitenfeindlichen Schriften geht der Name bis auf den heutigen Tag, weil meist ein Jesuitenfeind den anderen ausschreibt, ohne sich um die Gegenschriften zu bekümmern.“

Jako na doklad toho p. Bílek na téže straně uvádí zprávu o řádění *Possevina* v Savojsku, kterou prostě vypsal z *Wolfa* (I. 231 a n.) a zprávu, že Jesuita *La Chaise* pohnul Ludvíka XIV. ke zrušení ediktu Nantesského, z téhož díla (II. 333) opakuje. Co není jiným svědectvím doloženo, není třeba dále vyvraceti.

Následuje „učení o právnosti vraždy tyranů“ (str. 47. až 51.). O věci samé zde se nemůžeme šířiti; koho zajímá, ať si přečte pojednání Duhrovo ve spise častěji uvedeném (str. 360.—398.) a Janssenovo (Gesch. d. deutschen Volkes V. 536.—556.). K Bílkovu pojednání jenom uvádíme, že *Bellarmin* dosud „mezi svaté připočten“ nebyl a proto také nemohlo se státi „na žádost Jesuitů.“ — Nelze však mlčeti k citatu na str. 49. Jesuita *Suarez* prý praví: „Jest článkem víry, že má papež právo, kacířské a odbojné krále s trůnu svrhovati; pak není takový panovník, trůnu papežem zbavený, žádným zákonitým králem neb knížetem; když se ale ještě i potom zdráhá papeže poslouchati, pak jest tyranem, a může jej kdokoliv zavražditi.“ Pan Bílek

dodává: „Zřetelněji nelze již kralovraždu schvalovati a k ní vyzývati.“ Hledáme v obyčejných pramenech Bílkových, u Wolfa (II. 244. an.), u Hubra (Der Jesuiten-Orden str. 265.), kde o Suarezově nauce zmínka se činí, ale slov tak ostrých tam nenalezáme. Ani „Doctrina mor. Jesuitarum,“ kde místo citované se nalezá (sub. n. 308.), nemá slov: „jest článkem víry atd.,“ a také ve vydání pařížském všech spisů Suarezových slov těchto není. Nezbývá jiného než tvrditi, že slova ta p. Bílek ze svého přidal. Článkem víry také nikdy nebylo učení středověkých theologů, že papež má moc, světské panovníky sesazovati. — Druhá část citatu jest pravá a nalezá se skutečně ve spise Suarezově „Defensio fidei cath.“ (L. VI. cap. IV. 14. Opera omnia, Ed. Paris. T. XXIV. pg. 679. sq.), jenom s malým rozdílem, že *Suarez* pravý opak toho tvrdí, co v citatu do úst se mu klade. Věc se má takto. Suarez zastává proti jiným učencům náhled svůj, že soukromá osoba nemá práva, panovníka nespravedlivého zavražditi. Pod č. 14. sám sobě namítá, že by proti jeho náhledu mohl se uvésti dekret kostnický, kteryžto zavrhl soukromou kralovraždu „non exspectata sententia vel mandato judicis cujuscunque“ — tedy kralovraždu vykonanou, nežli došel nález nebo rozkaz kteréhokoli soudce. Je-li tedy král již sesazen buďto národem svým nebo papežem, mohlo prý by se říci, že nález soudní již je zde, a proto že by snad nebylo proti dekretu kostnickému, kdyby takového krále osoba soukromá zavraždila. Tuto námitku *Suarez* v odstavcích 15.—18. zřejmě vyvracuje a zůstává při svém náhledu, že soukromá osoba o své újmě ani sesazeného krále zavražditi práva nemá; rozsudek smrti vykonati mohl by jen ten, komu by oprávněný soudce výslovně nařídil. — Zdrželi jsme se zde trochu déle, aby čtenář poznal úskoky a záludy, jaké od nepřátel Jesuitů často se provozují. Pan Bílek ještě věc přiostřil, aby dokázal, že píše „sine ira.“ Nám však vždy více se ukazuje, že jen druhá polovice hesla jeho je pravdiva, totiž že psal — „sine studio.“

V dalším líčení zásad „mravouky jesuitské“ podává p. Bílek vždy nové doklady vlastní nevědomosti, lehkomyslnosti, ale také zaryté umíněnosti. Hrubá zajisté nevědomost vyzírá z jeho pojmu o probabilismu, kteryžto dle něho v tom pozůstává, „že dovolen jest každý čin a skutek, dá-li se vůbec některak odůvodniti, i největší zločiny mohou býti skutky vyvolané důvody, nutností — tedy netrestné!“ Nikdo by sice nebyl oprávněn požadovati od p. ředitele hlubších vědomostí theologických, ale také nikdo ho nezval, aby o věcech theologických psal; když však si umínil „mravouku jesuitskou“ odsuzovati, aspoň základních pojmů od něho požadovati docela jsme oprávněni.

Zvláštní pochoutkou jest mu známá věta; „Účel posvěcuje prostředky;“ tato lahůdka dvakráte (na str. 52. a 63.) ex professo, později ovšem ještě častěji čtenářům se podává, a to zcela nezištně. V poznámce sám se zmiňuje o vypsané odměně 1000 zl., a proto jest to hrdinským opovržením bídného mammonu, že p. Bílek vůbec ani se nepokouší, aby cenu získal. Myslí, že věc odbyl pravě: „Marně namáhal se řád jesuitský dokázati, že zásada: ‚Účel posvěcuje prostředky‘

jest mu cizí; v ústavě řádu není arciť zřejmě vyslovena, ale v naukách od jeho nejznamenitějších mravouků zastávaných jest co možná nejjasněji vyslovena a vyložena.“ Zapomíná se, že Jesuité nepotřebují se pranic namáhati, aby zde něco dokazovali; dle pravidla „asserentis est probare“ povinnost důkazu spočívá celá na bedrách žalobníků, a důkaz takový dosud podán nebyl. Nejnovější vyzvání v této věci obdržel v prosinci r. 1896. slovinský „Učiteljski Tovariš“ od bohoslovců lublaňských, kteří 1000 korun slíbili učitelům, dokáží-li opětované nařknutí Tovaryšstva Ježíšova, a důkazem bylo — poukázání na Brockhausův konversační lexikon (Vaterland č. 358. r. 1896.). Pan Bílek místo citatů uvádí jen řadu spisovatelů. Mezi nimi jest jmenován *Filincio,* jenž správně *Filliucius* (Figliuci) se nazývá, a pak Raimund *Boncel;* je-li míněn *Bonal,* o něm ani Hurter nepoznamenal, zda-li vůbec Jesuitou byl (Hurter Nomenclator. I. Ed. T. II. 236. 281. 296.). Panu Bílkovi nezbývá jiného, než přivlastniti si druhou část prohlášky P. Roha: „Kdo nepodav důkazu hanebnou tuto nauku řádu jesuitskému připisuje, jest bezectným pomluvačem.“ (P. d.)

Nová díla.

Volnost, rovnost, bratrství. Napsal *P. J. Freund,* přel. *J. Fr. Rejzek.* Nákladem Cyrillo-Methodějského knihkupectví. Str. 34. Cena 16 kr.

Německý spisek, stručný ale jadrný, objasňující rozumný význam pověstných hesel, došel veliké obliby. Českým překladem se vydavatelé zajisté zavděčili.

Dr. Fr. Čáda: **O trestní příčetnosti.** — *Dr. V. Bouček:* **O anthropologické škole trestní.** Zprávy Společnosti pro vědy státní a socialní v Praze. 1897. Str. 35. Cena 30 kr. (!)

Obě přednášky, zaslané nám laskavostí autorskou, přednášky to o thematě veledůležitém, zajímavém a časovém se vhodně doplňují. V prvé má hlavní slovo filosof, psycholog, v druhé právník a statistik. Úkol referatu, orientovati totiž rychle a spolehlivě o příslušném předmětě, vystižen oběma znamenitě. Na str. 31. dole zdá se mi býti nedorozumění stran zločinu; p. Dr. Bouček mluví o zločinu proti zákonům kladným, slova Dostojevského lze rozuměti o zákoně přirozeném (ač ovšem takového mnozí právníci neprávem neuznávají), a pak by byla správná, neboť že na př. novým zákonem trestním nebude v Rakousku cizoložství trestáno, není zajisté omluvou zločinu.

Josef Černý: **Úkoly výchovy individualní a socialní.** Několik úvah příspěvkem k pedagogické ideologii. V Praze 1897. Seš. 1.

„Dědictví Komenského“, od něhož očekáváno vzpružení literatury pro vychovatele i chovance, nemá ve svých publikacích valného štěstí. „Květy mládeže“ jím vydávané rozmnožily jen řadu stejných podniků,

knihovna vědecká uveřejnila spisy nemnoho cenné. K nim třeba, aspoň dle začátku, přičísti i tento.

P. spis. operuje evolucí, atavismem, dědičností a pod. šibbolety, jichž významu a dosahu si úplně neuvědomil a proto staví vedle sebe poučky příčné, an zapomíná, že si darwinismem uřízl větev, na které sedí, jak se říkává. Dilettantské povídání o Aristotelovi a scholastice náleží do známé kategorie opisovaných a neodůvodněných frasí. Za středověku bylo se totiž o výchově málo psálo, ale tím více pracovalo; toť ten rozdíl mezi výchovem scholastickým a „positivním“ (!), jaký p. spis. vychvaluje. A náboženství už by měl dle systemu docela nechati na pokoji.

Fr. Pinkava: Katechetische Skizzen. V Olomouci 1897. Str. 174.

Dle slov p. spisovatele je to obšírnější methodika k vyučování katol. náboženství ve škole obecné. Stanovisko jeho je toto: Vyučování a výchov jsou nerozlučně spojeny. Katechismus, dějeprava (dějepis církevní) i obřady ať vystupují též společně. Tím docílí se, že dítky pravdy náboženské jasně pochopí a podrží, že cit se vyvine. Děti buďtež vždy k tomu naváděny, aby spolu myslili, spolu pracovaly.

Četné praktické příklady zvyšují ovšem cenu knihy. Přidáno je zvlášť „Der Religionsunterricht und die Staatsgewalt in Österreich“ (str. 19.). S dobrým svědomím doporučujeme knihu známého a znamenitého odborníka co nejvřeleji![1])

G. de Molinari: La viriculture. Paris. Guillaumin & Cie.

Nové slovo „viriculture“ značí nenovou nauku liberalně-materialistickou o množení se lidstva — o populaci. Redaktor liberalního „Journal des Économistes“, známý národohospodářský spisovatel, rozvíjí tu populační theorii se stanoviska evolučního a materialistického. Molinariho populační theorie hlásí se úplně k tak zvanému ekonomickému materialismu, v němž ekonomické okolnosti jsou jedinou pohnutkou vývoje mravnosti, kultury — celé historie lidské.

Proti mnohým chvalořečem o vysokém významu vzdělávacím moderního divadla staví se spisovatel *J. H. Franke* v díle Über den Kulturwerth der Religion vom Standpunkte der Kunst těmito slovy: „Boj životní je tak krušný, že málokteří jdou do divadla pro duševní povzbuzení nebo že by si přáli sebrati své duševní síly. Naopak po trampotách dne cítí potřebu, rozptýliti mysl a proto přejí si takových kusů, jež jejich duchovnímu ústrojí neukládají obtížného přemýšlení. Se snahou po rozptýlení je spojena snaha po svobodě. Neobávajíce se odporu můžeme směle říci, že divadlo není příhodným místem, jenž by duchu dával povzbuzení vyššího rázu; k účelu plodné duchovní práce jest nejpříhodnější samota se svými myšlenkami a city.“

[1]) *Pozn. red.* Uveřejňujeme milerádi zasloužené doporučení knihy té, ale nemůžeme potlačiti poznámky, proč právě v předmětě čistě pastoračním používá se němčiny.

Adéodat Boissard: Le Syndicat mixte, institution professionelle d'initiative privée à tendence corporative.[1]) Paris. Arthur Rousseau, Guillaumin & Cie.

Kniha mladého professora práv na katolické universitě lilleské má sice hlavní význam pro Francii, kdež v katolické sociologii otázka „syndikatů smíšených" — spolků totiž pro zaměstnavatele a dělníky společných — jest aktuelní. Leč svou vyčerpávající obsažností i pro nefrancouzské sociology jest dobrým příspěvkem k poznání spolkového katolického života mezi dělnictvem ve Francii a důležitosti i prospěšnosti spolků dělnických vůbec.

Xaver Dvořák: **Meditace.** Básně. V Praze 1897. Nákl. vlastním Str. 64.

Sbírka věnovaná Vrchlickému a mnohými ohlasy jej připomínající, obraty slohovými i myšlenkovými. Náměty ovšem jsou většinou různé. Náhodou zdá se mi, že právě v těch číslech povšechně náladových, jimiž se básník mistru svému více blíží, je také nejjistější.

V čistě náboženských „meditacích" jest charakteristický ton tísně a zápasu, méně mystické slasti a požitku.

Jak známo, kladou Dvořáka za předního zástupce směru, kterému (velice nerozumně a nevkusně, mimochodem podotčeno) říkají „katolická moderna."

Sig. Bouška: **Pietas.** Básnických obzorů katolických č. 4. V Praze a Nov. Jičíně 1897. Str. 155. Cena 1 zl.

Bouška jest ve zpracování náboženských motivů jaksi okázalejší, všímaje si více zevnějších stránek osob a věcí. V oddíle „Umění" osvědčuje se opět znalec umění slovesného i výtvarného. Oddíl třetí „Panem de caelo" z části obírá se velikým tajemstvím, jež nápis připomíná.

Sloh Bouškův jest prostší Dvořákova, také místy chladnější a střízlivější.

Sv. Čech: **Modlitby k Neznámému.** Nakladatel F. Topič v Praze 1896. Str. 121.

Verše Čechovy je skoro vždy radost čísti; je to čeština skutečně umělecká. Myšlenkový jeho směr však již dávno je takový, že pudí sice k zadumání, ale jsou-li všechny básnické pravdy jaksi relativní a jednostranné, u Čecha stávají se nyní dokonce nepravdami, totiž myšlenkami, jichž rozumně domysliti nelze. Kde bychom očekávali účtování ducha vyspělého a dozrálého, setkáváme se s ukvapenou, naivně bouřlivou agitací.

Po řinčení „otrockých pout" přichází bohoborba. Tedy: ni Dieu ni maître, tentokrát aspoň: ignoto deo. Všechno, co Čech povídá, již jsme měli: hebrejský prý ráz křesťanství („palestýnské sny") — (jest na snadě otázka, jaký asi Bůh-člověk býti měl, aby každý národ,

[1]) Spolky smíšené, jako zařízení průmyslové soukromého počinu s tendencí společenstevní.

ba každý jednotlivec mohl si jej „spodobit, jak vlastním tušením se chvíval?“ atd.), kult lásky, kult přírody, třebas i drobátko pantheismu, žádné chrámy, na konec pak zase přece: „Bohu sláva, pokoj lidem“ dle téhož „palestýnského“ Krista — vše to již veršem i prostomluvou zpracováno a všelijak jinak „Neznámému“ v nevěrecké horečce holdováno. Nějaký vážný system životní, na jaký Čech tu zřejmě pomýšlí, nemožno v tom najíti. A tak z překrásně uhlazených veršů nezbývá zase — nic.

Na konec nemohu zamlčeti nápadné drobnůstky. Čech od prvních svých děl jaksi nápadně demonstruje proti monstranci; je to symptom?

Knihovna Besed lidu. Svazek 65. *A. P. Smirnov:* „Učitel a žák.“ Povídka. Z ruštiny přeložila *J. B. Koppová.* Str. 48. — Svazek 71. „Dvě štědrovečerní povídky.“ Z ruštiny přeložili *E. Klenč* a *Vl. Sokolov.* Str. 40. V Praze 1896. Nakl. J. Otto.

Drzý žák, syn boháčův, urazil před spolužáky chudého učitele nazvav ho žebrákem; ředitel ústavu propustil však chudého učitele, by nepozbyl syna boháčova, který teprve za delší čas pozná, že hanebně jednal, pokoří se, odprosí bývalého učitele a snaží se, by mu pomohl z bídy. Povídka zbarvena sentimentalně.

„Zlatá rybka“ kníž. D. Golycina (Muravlina) vzata z kruhů vyšší společnosti: po pěti letech na štědrý den odpouští muž ženě, kterou přistihl v nevěrnosti s přítelem. Žena za jediný poklesek mnoho trpěla, dosti pykala. Překlad není dosti věrný.

„Dvě štědrovečerní noci“ Vas. Nemiroviče-Dančenky je příspěvek k rozřešení rusko-polské otázky. Dva prostí vojáci, Polák a Rus, stále se spolu hašteřili, ale jiný na žádného z nich troufati si nesměl, druh ihned byl s to, aby za druha (Polák za Rusa, Rus za Poláka) vydal se i v nebezpečenství smrti proti každému cizincovi.

Ruská knihovna XXV. Spisy *Feodora Mich. Dostojevského.* Svazek 6. „Nétička Nezvánova“ a „Malinký hrdina.“ Překlad rediguje *Jar. Hrubý.* Str. 405. V Praze 1897. Nakl. J. Otto.

Pod vlivem N. Gogola a lidumilných idejí čtyřicátých let proléval Dostojevskij i jiní spisovatelé současní hojné slzy nad trpkým osudem chudých, ponížených, utlačených, nesmělých úřadníků, podobných hrdinovi Gogolova „Pláště.“ Dostojevskij nakreslil v „Dvojníku“ výborně, ač trochu ze široka, rozplývavě veliké hoře a bol ponížené a utlačené důstojnosti osobnosti lidské, jež pozorujíc svou malichernost, nepatrnost, slabost před silnějšími, v zoufalství vnitrně rozpadá se ve dvě polovice: pronásledovatele a pronásledovaného, utiskovatele a utiskovaného. Titularní rada Goljadkin je muž přímé, dobrosrdečné, měkké povahy a při tom vidí, že na světě nedojde ničeho bez pletich, úskoků, vlastností, které se příčí povaze jeho — a právě tato nedostávající se mu schopnost předcházeti si představené, poklonkovat jim, vtěluje se v osobě mladšího Goljadkina, který svou úskočností stále stojí v cestě Goljadkinovi staršímu, pravému.

Ze světa úřadníků v „Netičce Nezvánové“ vede nás Dostojevskij do světa umělců. Netička vypravuje o svém otčímovi, hudebníku Jefimovu, jehož snahy přesahují schopnosti jeho. Vině z neúspěchů svých jiné, Jefimov oddá se pití a mění se v mučitele své pracovité ženy; sňatek jeho s ní dle jeho mínění byl příčinou všeho hoře a zničil talent jeho. Hlavní pozornost autor věnuje líčení života Netiččina i Katina. Netička poznala záhy bídu života, předčasně duševně se rozvinula. Chorobná byla její láska k otčímovi, nespravedlivě se chovala k matce, a teprv pozdě pochopila omyl svůj. Když matka zemřela na souchotiny, dostala se do knížecího domu, kdež má vrstevnici, dceru knížete Kaťu, kterou Netička rovněž až chorobně miluje. Líčení poměru těchto dvou dětí v rodině knížecí je jaksi nejasné a rozvláčné. Roman není ukončen. K předčasně vyvinutým dětem náleží jedenáctiletý „Malý hrdina,“ jehož nepřirozená láska k pí. M. učinila ho předmětem posměchu dam vznešeného světa. Překlady J. Hrubého (Dvojník a Netička Nezvánova) jsou plynné; méně zdařilý je překlad „Malého hrdiny“ od Kl. Špecingrové Baušové.

Knihovna Zlaté Prahy. Ročník V. Sešit 1.—2. *A. P. Čechov:* „Souboj.“ Roman. Z ruského přeložil *Jiří Ščerbinský.* V Praze 1897. Nakl. J. Otto. Str. 157.

Roman ze života současné ruské intelligence. Děj odehrává se na Kavkaze, kamž přijel hrdina romanu, Lajevskij s damou srdce svého, která opustila muže pro Lajevského. Zamilovaní shtěli tu najíti ráj, kochati se na lůně přírody, ale brzy se sobě vespolek zprotiví, lhou před sebou vzájemně, trápí se. Při tomto konfliktu vidíme dobrosrdečného vojenského lékaře a zoologa z Corenu, jenž hlásá, že takové škodlivé, nedobré plody současné civilisace, jako je Lajevskij, třeba vyhubiti, a skutečně byl by ho zabil v souboji, kdyby se mu nebyla zachvěla ruka. Neužitečným plodem civilisace je také jeho milenka, která pro Lajevského opustila manžela, pak koketuje z nudy s mladým důstojníkem a Armenem. Po souboji Lajevskij i Naděžda nevysvětlitelně se změní, ale zajímavý duševní process odbyt autorem několika slovy, což hlavní chybou romanu. Konec není dosti motivován. Osoby jsou však jako živé, v každé zachyceny typické vlastnosti, vlastní té neb oné třídě ruské intelligence. Čeština překladu je trochu kostrbatá.

Šaškova Moravská bibliotheka. Č. 21.—26. po 10 kr. „Knížata bursy“. Napsal *V. J. Nemirovič Dančenko.* Přel. *B. Lípa.* Nakl. Šašek a Frgal ve Velkém Meziříčí, 1896. Str. 509.

V. Nemirovič-Dančenko vyniká neobyčejně bohatou, bujnou fantasií, je neobyčejně plodný a napíše každý rok několik romanů, novel, povídek, ale nelze říci, že by všecky jeho plody byly zdařilé. Mnoho z toho, co napsal, přišlo již i v Rusku v zapomenutí. Roman „Cari birži“ („Knížata bursy“) náleží k slabším pracím jeho. Romanová zápletka záleží v historii čisté, ale trochu hrdé, domýšlivé dívky Nadi, dcery petrohradského bankéře, jež milovala nehodného malíře, ale

obětovala se, aby zachránila otce, jenž přičiněním Velinského přišel o své miliony. Naďa oddá se Velinskému, jenž vůbec neznal citu lásky, ale cítila se „spokojenou“ po svatbě s ním. — Líčení mravně úplně zvrhlého světa bankéřů petrohradských je místy hrubě naturalistické. Pro lid kniha rozhodně se nehodí, jen literarní labužníky udrží snad v pozornosti stupňující se vypravování o smutném osudu Nadině. Tiskovými omyly, rušícími smysl, kniha se jen hemží.

Na rozcestí. Roman. Napsal *Borys Hrinčenko (Vasyl Čajčenko)*. Z maloruštiny přel. *Frant. Hlaváček*. V Praze 1896. Nakl. F. Šimáček. Str. 272.

Roman vlastenecký. Spisovatel, ukrajinský vlastenec, předvádí několik zástupců různých směrů mezi intelligencí ukrajinskou a snaží se názorně ukázati, jakým směrem nejlépe lze působiti ve prospěch Ukrajiny, obyvatelstva jejího i jazyka lidu. Postavy jeho jsou dosti živé, nejzajímavější je statkář Hordij Radenko, povaha ohnivá, prudká. Nemoha rozřešiti záhad, které ho trápily, tak rychle, jak to žádala ohnivá povaha jeho, nadělal mnoho zla i ženě své, kterou pojal z vášnivé lásky, i prosté selské dívce, kterou jsa ženat, klamal, i lidu, v jehož prospěch chtěl pracovati. Vedle něho stojí přítel jeho Demyd Hajdenko, muž rozvážný, ale při tom rázný. Týž mnoho dobrého způsobil mezi lidem a sám konečně založil své štěstí s Hannou, vdovou po Hordijovi, kterou miloval již dříve než přítel jeho. Roman je dosti zajímavý, jen místy dlouhé úvahy zadržují tok vypravování. Překlad je plynný.

Fr. Veverský: **Zapějme si!** Sbírka písní slovanských, upravených většinou pro dva hlasy. I. V Brně 1897. Nákladem vlastním.

Velmi vhodně sestavená sbírka tato má poslání důležité: přispěti k obnově ušlechtilého vlasteneckého zpěvu, který přese vše školy a paragrafy jejich u intelligence rozhodně jest v nejhlubším úpadku. Úkolu tomu anthologie tato dobře vyhoví, bude-li jí pilně používáno; obsahuje nejpěknější písně slovanské v pohodlné a zdařilé úpravě.

Časopisy.

Russkoje Bogatstvo. R. 1896. č. 12. *A. Kovrov* v dopise z Německa pojednává o nejpopulárnějším dramatickém současném básníku Gerhartu Hauptmannovi (nar. 1862). Týž vydal r. 1885. romantickou báseň „Promethidenlos“, jejíž hrdina, básník, hledaje určitý názor světový, přichází v zoufalství, o skálu rozbijí lyru a vrhá se do moře. První jeho drama „Vor Sonnenaufgang“ (1889) vyvolalo neobyčejnou bouři v literatuře: fanatikové literarního převratu jásali nad ultranaturalistickým kusem tímto, konservativní kritikové byli zarmouceni hnusným plodem zvrhlého umění. V dramatě tomto i následujícím: „Das Friedenfest“ (1890) autor pod vlivem H. Ibsena užil motivu dědičné pathologie a rodinné nepravosti s hroznou názorností a pedantskou podrobností. Prvé drama, plné špíny,

končí skutečně neharmonicky; dřívější jednání neodůvodňují, nevysvětlují ostrého konce. Nicméně již v tomto dramatě pozorovati jasnost v charakteristice, teplotu a živost ve stavbě dramatického jednání, stručnost jazyka. Mračný kolorit těchto dramat autor okrašluje básnickými perlami. Pozoruhodna jeho umělecká nestrannost, s kterou kreslí lidi, již jsou vtělením jeho ethických a socialních názorův, i lidi nepřátelského směru. Zatím H. vzdav se pathologických motivův a vlivu Ibsenova, v dramatě „Einsame Menschen“ (1891) projevil svůj originalní talent v plném světle; první ultranaturalistická fase v tvůrčím jeho rozvoji minula. Drama „Die Weber“, komedie „Kollege Crampton“ a sdramatisovaný sen „Hanneln Matterns Himmelfahrt“ značí úplný rozkvět samostatných sil mladého spisovatele, bez předsevzatých theorií a vedlejších vlivů. Komedie je plna jemného humoru. Satirická stránka talentu H. projevila se v komedii „Der Biberpelz“. Pozoruhodno, jak obratně přešel H. od nepříjemné skutečnosti, kterou líčil ve „Tkadlcích“ do oboru snů, fantasií, dětských pojmů v „Haničce“. Ale obě práce ty jeví společný tah dramatické tvorby H.: upřímnou soustrast, hluboký soucit s ujařmenou osobností lidskou, s uraženými a ponížených. V „Tkadlcích“ rozvíji se široký obraz nouze lidu, v „Haničce“ krutý osud sirotka, utiskovaného surovým otcem. Různost materialu těchto prací podmiňuje také různost umělecké koncepce. Drama „Florian Geyer“ trpí roztříštěností, nedostatkem jednoty. Líče selské války v Německu, chtěl učiniti hrdinou dramatu lid, massy jako podobně v „Tkadlcích“; s druhé strany chtěl koncentrovati pozornost diváků na tragickém osudu Floriana Geyera, muže železné vůle, vášnivě milujícího lid selský. Jednajících osob je velice mnoho, přes 60! Celkem H. všímá si socialních idealů, jako hlavního motivu současného společensko-politického života, nejnovějších výsledků přírodovědy, dbá realismu, jako umělecké methody literarní tvorby, a lne k nižším vrstvám společenským.

Severnyj Věstnik v č. 2. přináší některé zajímavé zprávy ze života H. Ibsena podle statě v anglickém časopise „Humanitarian“. Ibsen jeví se tu velikým pessimistou, samotářem, mrzoutem, jenž vyhýbá se styku s lidmi právě pro pochmurný názor na život a lidi. Všecka jeho umělecká činnost vznikla z kontrastu hlubokého pessimismu jeho s optimismem prostého lidu. Pessimismus ten vysvětliti lze také přirozenou náklonností a neblahými okolnostmi života osobního i rodinnného. Sláva, které Ibsen nyní ve vlasti nabyl, přišla příliš pozdě; jeho nenávist k ženám vysvětluje se tím, co sám zažil. Ibsen nenavštěvuje salonův aristokratických, ani divadel, ani zábav; život jeho je velmi jednotvárný. Nelne k žádné straně, kreslí život tak, jak jej vidí beze vší tendence; nikde neukazuje, jak by bylo možno zavésti lepší pořádek. Kresle, co vidí, a vida veliký význam dědičnosti, kreslí jednotlivé případy projevu tohoto zákona, nikdy však nepodává všeobecných vývodů. Co se týče emancipace žen, soudí, že ženy dosáhnou rovnosti s muži, ale teprve za mnoho a mnoho let. Velmi nepříznivě smýšlí o mravnosti norvežské, kde rodinný život jeví se obětí prostopášnosti.

SMĚS.

Stáří člověka. Mnohé čtenáře zajisté příjemně pobaví „vědecký“ názor dle Mortilleta, jenž zcela vážně vypočítal, že náboženství je staré 15.000 let, před tím však žil člověk bez náboženství 220.000 let. Opravdu velkolepé, skoro báječné! Některé učitelské časopisy naše pěstují nyní se zálibou, a ovšem vždy znalecky, takovéto problemy. Hle, tu mají příspěvek!

Socialní musea svého druhu jediná má Vídeň a Amsterodam. Jsou to musea pro ochranu proti úrazům v továrnách. Vídeňské, soukromé, museum obsahuje jen modelky ve velikosti $^1/_5$ všemožných ochranných opatření vhodných pro stroje, konečně i hygienické prostředky, a vůbec věci do oboru toho spadající. Amsterodamské museum obsahuje stroje samy v chodu se vším možným opatřením ochranným. Přístupno jsouc všem a zvláště dělníkům, má účel po výtce praktický. Amsterodamské museum jest úřední, otevřeno bylo r. 1893.

Dvojí mravní loket, jiný pro lidi obyčejné a jiný pro umělce, roztahuje zase p. V. Hladík, jinak slušný belletrista náš, v „Lumíru“, mluvě o G. Sandové a Alfr. de Musset. Horše se na ty, kteří nové a nové neplechy ze života geniů těch objevují, dopouští se ještě větší chyby, totiž té, že je omlouvá jako věc nevinnou. Myslím, že by takového kultu geniů rozumní lidé již mohli nechati. Zde jest možná jen alternativa: buď o neřestech oněch vůbec mlčeti, aneb je nazvati zaslouženým jménem; vymlouvati je neb dokonce oslavovati sahá ze samé esthetičnosti do — cynismu.

Máj, spolek spisovatelů belletristů, objasňuje v „Rozhledech“ (č. 12.) nejmenovaným obhájcem proti výtce strannictví směr svůj m. j. takto: „Mýlíte se, že toto středisko českých literatů repraesentuje jen jednu vrstvu literarní, jeden tábor atd.... Do ‚Máje‘ může se za činného člena přihlásiti dle stanov ‚každý český spisovatel-belletrista, jehož práce belletristické nejméně po pět let uveřejňovány byly v předních listech českých, aneb kterýž vydal nejméně dvě knihy literarně cenné‘... **Jediná fronta ‚Máje‘ čelila dosud literatuře klerikalní** — ale jinak byli jsme a jsme na dále jakožto celek zcela neodvisli nejen od hesel a táborů, ale také od jednotlivých svých členů.“ Ah, tohle je přímo — — inu ovšem že znamenité, ba výtečné, ne-li dokonce klasické! Ale což? Směšným se činiti, má prý člověk právo. Nepřipouštíme sice tak zhola, ale když není zbytí, dovolujeme.

Akademie ve Francii. Redakce „Mercure de France“ vyzvídala veřejné mínění mladší generace o členech Akademie tímto dotazníkem: Akademie des Goncourt, jež, jak známo, skládati se má z deseti členů, z nichž osm již Edmond de Goncourt sám ve své závěti určil, rozmnoží podaří-li se ji zříditi — počet „nesmrtelných“ na padesát. To ovšem nepůjde bez jistého zmatku a změn v obvyklém řádu, půltřetího sta let starém. Aby se tedy ustálený řád nemusil měniti, myslíme, že se Akademie

française dorozumí s Akademií des Goncourt a sníží počet „nesmrtelných“ na čtyřicet. Tážeme se tedy: Kterých deset členů Akademie má býti vyloučeno? Z velice zajímavých odpovědí vysvítá: K vyloučení navrženi: de Fraycinet, Thureau-Dangin, marquis Costa de Beauregard, duc d'Audiffred-Pasquier, vicomte Henri de Bornière, Mgr. Perraud, duc de Broiglie, Rousse, Caston Boissier a Gréard. Největším sympatiím „mladých“ těší se: de Hérédia, France, Mirbeau, Rosny, Bourget, Geffroy, Huysmans, Alphons Daudet, Lemaître, Loti. Devět hlasů vyslovilo se pro zrušení Akademie des Goncourt, tři proto, aby každý ústav zůstal pro sebe, šest žádá, aby členy směli býti pouze literati, osm hlasů vyslovilo se násadně proti akademiím vůbec.

Téměř každý vědecký, technický, vojenský **pokrok** jeví se z počátku paradoxní. Uznaní odborníci „dokázali“ na př. v 30 letech, že doprava parním strojem po železných kolejích není možná: pro nepatrné tření kol a kolejí nehne se lokomotiva z místa. A přece Stephenson zvítězil.

Ze známých veličin **hru** v karty velice milovali: Lessing, Blücher, Fox. Nepřítelem jí byl Locke. Ze znamenitých knížat, vojevodů, diplomatů, učenců, podnikatelů v posledních stoletích nebyl mimo Macchiavelliho žádný přítelem šachu. Bavorský ministr v. Lutz, syn učitelův, odporučil se králi Ludvíku II. dobrou hrou na klavír, což bylo počatkem jeho postupu.

Světový poštovní spolek bude míti letos svůj pátý mezinárodní sjezd dne 5. května v Washingtonu, v Sev. Americe. Ustavující první sjezd konán v Bernu 1874 — za tím pak následovaly: II. 1878 v Paříži, III. 1885 v Lissaboně, IV. 1891 ve Vídni. Od založení svého světový spolek poštovní stále vzrůstá, po každém kongresse nové státy a nová území přibyly. Při svém ustavení zahrnoval 37 mil. km.^{2} a 350 mil. obyvatelů, nyní rozsah jeho zajímá víc než 1000 mil. km.^{2} a víc než 1000 mil. obyvatelů. Dnes ještě nejsou připojeny hlavně kraje africké — zvláště jihoafrické státy a osady — o středu Afriky ani nemluvíc. Mimo to nehybné a nehostinné vnitro mnohých zemí a států (Číny, Arabie, Brasilie), liduprázdné země severního pásma a jižního pásma lidového — jak se samo sebou rozumí. Jen poněkud kulturou tknuté země a státy dnes více méně náleží ku světovému spolku poštovnímu všecky. Ne všecky však v celém rozsahu mezinárodní poštovní dopravy používají; s Ruskem na př. jsou ve věcech poštovních, jak známo, velké ostudy.

x paprskům povstal mocnější soupeř v „kritických paprscích“. fysika Friedricha v Elbingu v Němcích. Tento čině pokusy s „x paprsky“ vzal k tomu ne Bittorfovu rouru, ale černou skleněnou rouru zvláštního tvaru. Paprsky v této rouře vytvořené nejen že procházejí tak jako Roentgenovy lidským tělem, ale ony jím procházejí, „kriticky“ rozeznávati dávajíce mrtvé tělo od živého, odumřelé části těla od zdravých a živoucích. To všecko ještě provázeno velkým prý. Leč fysik Friedrich už si vzal patent na svůj vynález a zadal hned použití jeho pruskému ministerstvu orby, aby pomocí jeho vynálezu zkoumalo, jak dalece se dá jím rozeznat tuberkulosa hovězího dobytka. Tentýž fysik elbinský x paprsky jakousi obměnou proměnil v „therapeutické paprsky“, jež umrtvují nerv při operacích, působí vůbec léčivě při nervových nemocech, neurasthenii, melancholii, předrážděnosti, nespavosti atd. Prý —!

Odporučení hodno v jisté míře je **spojení práce** duchovní, vědecké s tělesnou, praktickou. Císař čínský ročně jeden svátek oře. Každý pruský princ učí se nějakému řemeslu. Císař Friedrich III. byl na př. knihařem. Dle „Review of Reviews“ zaměstnával se císař Alexander III. ruský denně prací truhlářskou. Známo, že Gladstone poráží stromy. Navrhovalo se, aby professoři národního hospodářství a správy veřejné několik let před nastoupením úřadu účastnili se v hospodářských, průmyslových a obchodních závodech.

Předsudek překáží mnohým, že nečtou spisů velikých scholastikův a a církevních otcův a beze všeho je zavrhují jako nevědomce o přírodních vědách. Vizme alespoň dva příklady o opaku svědčící. Sv. Tomáš Akvinský pochyboval o platnosti **soustavy Ptolomaeovy** těmito slovy: Hac positione (ratio excentricorum et epicyclorum) facta, possunt salvari apparentia circa motus caelestes; non tamen ratio haec est sufficienter probans, quia etiam forte alia positione facta salvari possent. S. th. I. qu. 32. art. 1, ad II. — Sv. Tomáš rovněž učí, že světlo je síla, že není žádnou hmotou ani tělem, a že tato síla vše pohybuje a tím teplo působí: jistě zvláštní to shoda s Mayerovým zákonem, dle něhož teplo jest pohyb. — Bylo již v těchto listech dle Brauna poukázáno k tomu, že zmírněný darwinismus neodporuje učení katolickému. Zvláštní je tu okolnost, že něco podobného projádřil sv. Tomáš Akv. a dávno před ním sv. Augustin. Mluvě totiž o stvoření světa v 6 dnech, praví o stvoření bylin v 3. dni toto: „Non ergo in tertia die productae sunt plantae in actu, sed causaliter tantum“ (třetího dne nebyly vyvozeny byliny v celé své podobě, nýbrž jen ve svých příčinách). S. theol. I. qu. 69. a. 2. a jinde praví sv. Tomáš: „Alii dicunt pisces et aves quinta die esse productos in actu; Augustinus autem dicit quod Deus produxit pisces et aves potentialiter“ (někteří učí, že pátého dne vyvozeny byly ryby a ptáci v celé své podobě; Augustin však praví, že Bůh je vytvořil jen v zárodcích). S. theol. I. qu. 71. — Svatý Tomáš několikráte se projadřuje, že Bůh stvořené věci nejdříve vytvořil jen v zárodcích (in rationibus seminalibus). Zároveň se sv. Augustinem jest náhledu, že to bylo pro anděly krásnou podívanou a pobídkou k uvažování o moudrosti Stvořitelově, když viděli, jak ze zárodků se vyvinovali vždy dokonalejší tvorové. *o.*

Poslední léta objeveno bylo více **rukopisů,** často velice cenných, z prvých dob církevních. Pěkný výbor v anglickém překladě vyšel právě v Edinburghu pod názvem: Ante-Nicene Christian Library. Additional volume. Str. IV a 533. V prvé části obsaženy jsou překlady rukopisův: Evangelium Petrovo; Diatessaron Tatiana; Zjevení Petrovo; Vidění Petrovo; Zjevení Panny; Zjevení Sedrachovo; Závět Abrahamova; Skutky Xanthippy a Polyxeny; Vypravování Zosima; Listy papeže Klimenta dle nového vydání Bryenniova; Apologie Aristidova. Přídavkem z Origena jsou podány listy k Řehořovi; Výklady na evangelia Matoušovo a Janovo. *o.*

K chování se křesťanských velmocí k obyvatelstvu řeckému na **Kretě,** nebude bez užitku vzpomenouti si na rok 1879. Tenkráte nátlakem židovské Alliance universelle israélite v Paříži přinutily tytéž velmoci Rumunsko, učiniti rozsáhlé koncesse židům rumunským.

Že země točí se kolem slunce, neučil první, jak se obyčejně tvrdí, Aristarchos, nýbrž pravda ta jako mnohé jiné rázu přírodopisného, jež obyčejně vyhlašují se za moderní vymoženost, již v pyramidě Cheopsově je zaznamenána. Veliký královský hvězdář Piazzi-Smyth, syn admirala a hvězdáře Smytha, vydal o tom více učených děl v r. 1864.—1874. Úryvek z toho je přeložen do francštiny pod názvem: La grande pyramide . . . ; ses merveilles, ses mystères et ses renseignements, par l'abbé Moigno. *o.*

Obchodníky s děvčaty jsou židé, hlavně uherští. Prodávají nešťastné dívky do domů hanby v Evropě, v jižní Americe a do haremů na Východě.

Mnohé německé politické časopisy přinášejí sáhodlouhé zprávy o každém jubileu východo-německých, tak zv. **polských rabínů.** Na katolické kněze a protestantské pastory vzpomínají si, jen když se stane nebo si vymyslí něco kompromitujícího. To je zajisté významné! Právě tak při oznámeních knih, děl uměleckých, nekrologů zvláštní pozornost věnují menšině židovské.

Horování pro **University extension movement,** jakési akademie pro nižší vrstvy, (viz „Hlídku" I.) začíná v Anglii ochabovat, vážné hlasy staví se proti, vyhlašujíce věc za časovou, pomíjející hračku. Podobné danské t. zv. vysoké školy pro rolníky jeví úpadek, pěstujíce ducha chauvinistického.

ROZHLED.

V Brně dne 19. března 1897.

Volby v **páté kurii,** jež poprvé jako pokus všeobecného hlasovacího práva v Rakousku konány za velikého zájmu politické veřejnosti, skončeny. Co se týče politické stránky veleb, liší se zvolených v dělnické této kurii 72 poslanců v 17 různých stran. Z těchto 17 stran některé poprvé vystupují na politické kolbiště parlamentarní: česká katolicko-národní (1 poslanec), polská selská Stojałowského (1 p.), rusínská radikalní (1 p.), slovinská křesť.-socialní (2 p.) a konečně socialně-demokratická (14 poslanců). Staré strany podělily se takto: mladočeská a lidová moravská 12 poslanců (9 + 3), polská národní 9, polská lidová 1, rusínská národní 1, mladorusínská 1, slovinská radikalní 1, charvatsko-srbská mírná 2, německá liberalní 2, německá nacionalní 2, německá křesťansko-socialní 12, německá katolicko-lidová a konservativní 6. Dle národnosti zvoleno: 38 poslanců slovanských, 30 německých, 3 italští, 1 rumunský. Z oněch 38 slovanských jest 17 Čechů, 13 Poláků, 3 Rusíni, 3 Slovinci a 2 Srbo-Charvaté. Když totiž i socialní demokraty dle původu jich mezi jednotlivé národnosti roztřídíme. Dělnickému stavu samému náleží z poslanců 17, ostatní jsou ze stavu živnostensko-řemeslného, rolnického, ale nejvíce z intelligence (kněží, právníkův, úředníků). Riegrovo heslo: „Pátá kurie dělnictvu" jen u čtvrtiny poslanců

se uskutečnilo, a to už počítáme těch 14, bývalé dělníky, nyní redaktory socialně-demokratické. Zájem největší upínal se při volbách těch na stranu socialně-demokratickou, s jakou totiž silou na poprvé do voleb zasáhne. Podceňována i přeceňována. Ona sama se přeceňovala, jak vidět ze sklamání při volbách dolnorakouských. Postavila celkem 63 kandidatů. Z těchto postaveno jich 15 v okresích, kde se volilo přímo. V těchto přímo volících okresích shrnula socialní demokracie na své kandidaty ze 610.580 odevzdaných hlasů: 230.726 hlasů. Tedy více než třetinu, ač z těchto 15 poslanců získala jen 4! V okresích nepřímo volících, v nichž postavila své ostatní (48) kandidaty, odevzdáno vůbec volitelských hlasů 30.967, a z těchto padlo na socialně-demokratické kandidaty přibližně 6900, čili méně než čtvrtina: těmito hlasy však získáno 10 mandatů. Tedy tu poměr mandatů k poměru hlasů jest asi přiměřený. Do budoucnosti značí to, že v těchto nepřímo volících okresích těžko se socialní demokracie rozmůže tak, aby mohla počítat na značnější přírůstek mandatů — jedná se o 3 jen, jež by se daly budoucně snad získati. Leč za to v okresích přímo volících dělá si tím větší naděje — a snad ne bez důvodu. Jsou to ovšem hlavně mandaty dolnorakouské, z nichž aspoň 5 i teď už měla za jisté. Leč tyto výpočty snadno se mohou v její prospěch zvrátit — zavedením přímých voleb. Přehlédneme-li dnes šiky socialně-demokratických voličů, vidíme, že tvořili celou čtvrtinu všech voličů páté kurie. Že mezi těmito voliči, kteří hlasovali po socialně-demokraticku, mnoho jest jich jen z trucu přeběhlých z jiných stran, to jest jisté. Proto dle tohoto počtu se nedá souditi na to, že by při zrušení kurií a zavedení všeobecného rovného práva hlasovacího pro všech 400 (425) poslanců do říšské rady, dosáhla socialní demokracie celou čtvrtinu mandatů. Naopak postavení její rozdrobením okresů volebních víc by se znesnadnilo, a přirostlo by tím voličův ostatním stranám. V našich československých zemích, jež hned na poprvé se objevily jako země socialismem nejprostoupenější (Dolní Rakousy vyjímajíc) získala socialní demokracie 11 mandatů ze 27, tedy div ne polovičku! A hlasů na sebe shrnula: přímých 35.098 ze 75.382 čili polovici, nepřímých (volitelských) pak 5663 z 15.913, víc než jednu třetinu! Nešťastným sestavením stran však touto třetinou získala právě 10 svých mandatů z 25! Naši českomoravští socialističtí poslanci jsou 4 původem Češi, 7 jest jich původem Němců (2 židé). Až na ony 2 židy, dělníci to buď pracující nebo bývalí, nyní redaktoři. Jako dělníci převážnou většinou oboru tkalcovského. Hlasy strany křesťansko-socialní nedají se dnes ještě odpočítat a odvážit, ježto splývají na mnoha místech s hlasy jiných stran, nejsouce od nich tak třídně rozlišeny jako hlasy socialní demokracie. Ale z přehledu celých voleb páté kurie vidno, že stály tu vlastně jen dvě mohutné strany proti sobě: křesťanství a socialní demokracie. Ono prorazilo tentokrát asi na 40 místech z oněch 72, leč ani do budoucnosti není proč zoufati, že by posici tuto neuhájilo, ba nových ještě nedobylo.

Sněmy zemské skončily své rokování, moravský 27. února, český 10. března. Zákonodárná práce obou sněmů nevykazuje velikých

výsledků: nad běžné správní práce vysoko se nepovznesly. Moravský přijal však přece důležitý zákon, jímž zařizuje se zemědělská rada na Moravě. Zákon zcela upraven dle zákona o zemědělské radě pro království České. Jen počet členů změněn v jednotlivých sborech dle poměrů země, a pak mezi úkoly zemědělské rady moravské schválně se vystrkuje a vytýká stále jeden úkol její: spravedlivé rozdělování subvencí. Z tohoto stesku se naše zemědělská rada vlastně zrodila, aby jenom na tuto úlohu pak také celou činnost svou neobmezila! Český sněm zatím jen „odročen". To značí, že bude ještě letos svolán k zasedání, anebo nebude-li už mimo dobu všeobecného zemského sněmování svolán, v tomto zasedání započaté práce přijdou prostě jako pokračování na denní pořádek. Touto formalitou tedy nedokončené práce tohoto zasedání nejsou úplně zmařeny, jako se stávalo, když sněm byl „uzavírán". Z důležitých zákonů českého sněmu vytýkáme zvláště zákon o školách menšin, také právě nedokončený. Zákon je návrhem Dra. Čelakovského, předsedy Ústřední Matice školské. Zákon tak žádoucí a tolikrát už navrhovaný tentokrát už snad přece se blíží svému uskutečnění. Mění se jím §§ 1., 2., 7. a 12. zemského zákona ze dne 19. února 1870 daného o zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol národních.

Nejdůležitější body ze zákona o školách menšin jsou: „Školy menšin" se zřídí ve smíšených školních obcích, kde jest více než 40 dětí školou povinných, jichž rodičové neb zástupci náležejí k národnosti, o niž jde, bydlí nejméně tři leta uvnitř školních obvodův obce školní a žádají, aby tyto děti byly vyučovány jazykem národnosti, o kterou jde. Komise vyšetřující posuzuje okolnosti pro novou školu směrodatné toho dne, kdy zasedá, svolána musí býti do 7 měsíců, co žádost byla podána a skládá se komise ta z předsedy cís. král. okresní školní rady a z interessentů všech stran, jichž se zřízení školy týče: zvláště však přibráni býti musí při zřizování „školy národní menšiny": zástupce zemského výboru, školní inspektor té národnosti, jaké škola bude náležet (určí jej c. k. zemská školní rada případ od případu) a dva splnomocnění zástupcové těch, kteří o školu menšiny národní žádají. Pro počet dítek stanoví se pětiletý průměr z počátku roku školního.

Demonstrativní jednomyslností značilo se sněmovní rokování sněmu království českého při zprávě komise pro práce veřejné o návrhu Dra. Fořta a Dra. Russa na zřízení kratšího **spojení železničního mezi královstvím českým a Terstem.** Jediné to naše obchodní emporium, na nějž stát už hříšné miliony vynaložil a jež stále skomírá a nevyhovuje obchodním zájmům říše, žádá už od let též lepší přímé spojení s nějakým mocným vývozným střediskem. V Terstě samém však pomýšlejí na kratší spojení hlavně s jižním Německem. Království české se tudíž plným právem ozvalo tím jednomyslným projevem, aby kratší to spojení pomohlo hlavně vývozu českého průmyslu. Účastenství království českého na dovozu terstském obnášelo v roce 1895. 23% a na vývozu 20%. Procento toto je stálým: činilť na obchodním obratu terstském od r. 1890. obnášejícím postupně dle let (do r. 1895.): 225, 227, 219, 228,

221 a 225 milionů zl., podíl Čech v tomže pořadí let: 47, 39, 43, 47, 43 a 42 milionů zl. Podíl Německá jižního v r. 1895. obnášel však jen 5% a Švycarska 3%. Ježto Čechy celkem vyvážejí (r. 1895.) 133 mil. q a dovážejí 83 mil. q, musí se převážná většina tohoto zboží ubírati jinými cestami než na Terst, pokud je určena do zámoří. Hlavně na Hamburk. Část této tržby mohla by jíti na Terst, kdyby měl s královstvím českým kratší železniční spojení. Když už se tedy pomýšlí na kratší spojení Terstu s nějakým vývozním střediskem, ať se toto spojení vede tak, aby pomohlo nejdřív domácímu vývozu, a konečně spomohlo i přístavu terstskému: a toto jediné jest, jež vede kratší cestu z Čech do Terstu. (Morava a Vídeň mají dosti výhodné spojení jižní dráhou, leč i tu by nastalo značné zkrácení přímým spojením Celovce s Terstem.)

Rakouský finanční ministr mohl nedávno oslavit malinké vítězství nad velkokapitalismem. Rozhodčí soud v záležitosti **výkupu jižní dráhy** rozhodl ve prospěch státu. Rozhodčí soud tento zasedal vlastně už r. 1883. až 1887. — rozsudek jeho po 10 let tedy byl vlastně suspendován a teď r. 1897. vládou vynucen. Dráha do r. 1880. platila, tak z výkupné ceny (100 mil. zl.) zbylo jí dluhu ještě asi 23 mil. a o uplácení tohoto zbytku povstal spor. Z dráhy jižní Rotschildem stále ničené ani po příznivém rozsudku rozhodčího soudu státní kassa mnoho toho vytlouci nemůže, a tak, jak jsme pravili, vítězství to jest jenom malinké.

Vláda zatím skončila **vyjednávání se státní bankou** a chystá příslušné o tom předlohy pro první týden zasedání nové poslanecké sněmovny. O smyslu ujednání toho zmíníme se až na základě předloh samých. Do veřejnosti zatím pronikly tyto věci: podíl státu na zisku banky už po 4% z polovice (dřív po 7%) a po 6% ze dvou třetin. Banka odepíše z dluhu 80milionového, z něhož zbývá asi 76 mil. zl., 16 mil. zl. Ze zbývajících 60 mil. uplatí vláda polovici složením 30 milionů ve zlatě. První dvě výhody státu zmenšeny na druhé straně ústupky bance učiněnými: předně už oněch 30 mil. ve zlatě, jež se ihned složí; dále zvětšení kapitalu akciového z 90 na 105 mil. zl. zvýšením jmenovité ceny dnešních akcií z peněz reservního fondu (ze 600 na 700 zl.). Tím se výhoda podílu na zisku u státu zmenší. Jakoby si byl vymínil při 90 mil. akciového kapitalu poloviční podíl až po 4·7%. Mimo to ze zisku, jenž zbude po 4% praecipuu, bude se nejdřív dotovat reservní fond 10% a pensijní fond 2%; tím se opět podíl státu zmenší. A protože mimo to nebývalých výhod získává zvláště druhá polovice říše, Uhry, nebude celá ta smlouva pro naši polovici ničím obzvláště výhodným.

Ve 127. čísle vídeňského „Zeitu“ (ze dne 6. března) nějaký Polák zle posuzuje **„trojí loyalnost“** svých krajanů, totiž šlechty pouze, s t a n č í k ů, kteří jen pro přízeň trojího dvora, v Rakousku, Prusku i Rusku stejně přisáhají, či předstírají věrnost panovnickému domu. „Téměř po celé století aristokracie polská prolévala soustavně krev polského lidu a ničila jeho majetek beznadějnými revolucemi, zatím co její příslušníci ode dvora ke dvoru putovali a žebronili za zastání u cizích mocností. Když konečně musili doznati, že takovou cestou se jim to nepodaří, ne totiž svobody polského národa, ale svého životního

požadavku, zřízení polského dvora s množstvím důstojenství a sinekur dosíci, tu najednou zřekli se všech revolučních pokusů, vymyslili si najednou šibolet o trojí loyalnosti a počali pravidelné obléhání dvorů v Petrohradě, Berlíně a ve Vídni.“ — „Proti šlechtické trojnásobné loyalitě však staví miliony polského lidu pevnou víru v trojjedinou Polsku — lid polský proti oné lži staví pravdu, proti pokrytství šlechty upřímnost.“

Ruské Polsko od poslední revoluce pokutováno zvláštním způsobem: tak zvanou „kontribucí šlechtických statkův“ a pak odřeknutím samosprávy, zemstev. Konečně po 30 letech doznává vláda ruská, že po 30 letech tohoto trestu nezničila sice polskou šlechtu, ale zbědovala nevýslovně polský lid, který chtěla tu proti polské šlechtě povznésti a privilegovati. Kontribuce obnášela celkem asi 3—4% čistého příjmu ze statku. Cena půdy od r. 1863. stoupla o 30—70%, a tak kontribuci tu nesli šlechtici čím dál lehčeji. Za to zbaveni jsouce přirážek na zemstva a všecky ty ústavy, jež zemstva v jiných guberniích zařizují (školy, nemocnice a pod.), platili vlastně stále méně veřejných dávek ze svého důchodu než „zemědělci-dvorjané“ v jiných guberniích. Tak na př. ve středoruských guberniích jen zemská přirážka činí průměrem 50 až 60 kopějek z „desjatiny“, v Podolské gubernii vůči této zemské přirážce potrestaná polská šlechta platila svého politického trestu asi 20 kopějek z desjatiny. Bez správy zemstev zůstal však lid západních gubernií též beze všech výhod zemské správy: zemských škol, zemských nemocnic, zemské správy zdravotní, zemské správy komunikační a pod. Co z toho chtěl mít, musil si selský lid sám vlastní iniciativou založit a sám na to platit, neboť největší poplatníci byli ze všech podobných dávek vyňati. Konečně vláda ruská od této „chytré“ politiky upouští Jedná se o zavedení zemské samosprávy i do gubernií západních a o zrušení kontribuce. Zavedeno zatím šetření, možna-li zemská správa už i v těchto guberniích!

Koncem ledna tohoto roku skončil své zasedání zvláštní sjezd lékařů v Petrohradě: sjezd syfilidologů, kteří rokovali o **nejhorší bídě ruského života lidového:** nákaze syfilitické. Dle zprávy na sjezdu podané od r. 1889. do r. 1894. napočítáno mezi 66 miliony obyvatelstva středoruských gubernií, kde jakž takž zdravotní policie sorganisována v rukou zemstev, přes 4 miliony syfilitiků! Je-li tato nákaza tu tak rozšířena, jak teprve v krajích bez lékařů, beze všech zdravotních opatření! Ostatně sjezd sám ono číslo uznal za nepravé, vyslovuje domnění, že nakažených jest mnohem více, leč nedá se to zevrubně vyčíslit, jak při takové tajné nemoci a při nedostatku lékařů na Rusi je přirozeno. Nákaza tato neřádí však v městech tak hrozně jako na venkově, na odlehlých vsích! Celé vsi mnohde, ba i celé okresy jsou venkoncem nakaženy od dítek až do starcův a tupě oddávají se svému osudu. „Nesmí se zapomenout“, praví „Nedělja“ č. 5., „že tu postavena jest otázka ne menší a ne větší jak o vyrození ruského národa, a na řešení její musíme upjati veškeré síly a prostředky své. I když se nám podaří bídu tuto přemoci, přece krutě pomstí se ještě na několika

pokoleních a vyžádá si od národa nemalé pokuty za hříchy a lehkomyslnost otců, nechavších nákazou rozežrati celý skoro ruský národ.“ A dopisovatel z Pskovské gubernie témuž listu píše: „My venkované jsme zplesali, uslyševše o sjezdě syfilidologů; v prostotě své duševní jsme se domnívali, že konečně přece obrácen zřetel na strašlivou ránu, sžírající národ, a že brzy už nebudeme vídat zohavených lidí, slepých dětí, chromých, blbých a jinakých mrzákův od ‚zlé bolesti‘ (‚chudaja boləst‘). Leč usnesení sjezdu nás hořce zklamalo... V Pskovské gubernii v Toropeckém ‚újezdě‘ (okrese) jest farnost Žižická. V tomto ztraceném uprostřed lesů koutečku, mezi chudobným — přes úrodnost půdy a vedlejší živnost v rybím lovu — obyvatelstvem, choulícím se v polorozvalených chatkách (dříví je nazbyt) s okny zalepenými papírem nebo zatarasenými třískami louče, najdete takové množství syfilitiků jako v nějakém lázeňském místě pro syfilis. Farář když podává své farnosti, musí ji rozdělit na dvě části, zdravou a nakaženou a podávat jim ze dvou kalichů (po pravoslavném způsobu), a tu syfilitiků nebývá nikdy méně než zdravých, ač i tu ještě není pochyby, že mezi zdravými jest mnoho nemocných, jen že to na nich dosud nepozorovat. Nechybíme, řekneme-li, že dvě třetiny všeho obyvatelstva jest nakaženo. Obyvatelstvo už tak si zvyklo na tu nemoc, že si od ní ani nepomáhá... Když se podíváme na takový nakažený, ztracený kout — a Bůh sám ví, kolik takových jest na Rusi — pochopíme, že ustanovení sjezdu (dozor na prostituci, dozor nad vojáky vracejícími se z vojny domů, létací dozorčí kommisse, rozmnožený počet lékáren a nemocnic) daleko, daleko nestačí!“ — Jako příčiny takovéhoto rozmnožení této ošklivé nemoci udává se: naprostá nevědomost a bída v lidu, jakož i svoboda a nezdrželivost v obcování mezi obojím pohlavím v obecném lidu. Tedy nízký stupeň kultury a nízký stupeň mravnosti při vší přísnosti formalit náboženských v pravoslavné církvi.

V německých kruzích uměleckých zdvíhá se — už už! — odpor proti tak zvaným „barrisoniadám,“ nejhoršímu to druhu „**variétismu**“ — který svou nestydatostí nedávno i štyrsko-hradecké obecenstvo tak pobouřil, že při jednom představení Lonu Barrisonovou vypískalo! V kruzích „mladého Berlína“ konečně i dekadentství od raffinované smyslnosti obrací se ku snivosti a blouznění — ne sice ctnostnému, ale aspoň méně odpuzujícímu. Aspoň nové dílo Hauptmannovo „Die versunkene Glocke,“ mladým tak padší do noty, by tomu nasvědčovalo.

„Danger allemande“ — německé nebezpečí — nevidí už teď Francie ani tak v ozbrojených milionech vojska německého jako v **netušeném rozkvětu německého průmyslu.** Maurice Schwobova brošurka (Danger Allemande 1896) i mezi lehkomyslnými francouzskými státníky doznala ohlasu. Tak bývalý ministr obchodu Jules Roche ve „Figaru“ po studijní cestě své po Německu praví: „Doba, kdy tržní bilance Francie byla skvělejší než tržní bilance Německa, leží dávno za námi. Naši žáci, kteří ve svém „Cours de géographie militaire“ se ještě učí, že Francie má tržní bilanci $9^1/_2$ miliardy a Německo jen $7^1/_2$ miliardy, docházejí tak ku špatnému úsudku. Pořadí prvních obchodních států,

světa: totiž s Anglií v předu, pak Francií a se Spojenými státy a na konci s Německem, se v r. 1895. dočista změnilo. Teď první sic je stále ještě Anglie s obchodní bilancí 16.228 mil. fr., ale pak hned následuje Německo se 9105 mil. fr., potom Spojené státy se 7697 mil. fr. a teprv na konci přijde Francie se 7093 mil. fr.“ A dále slovy úžasu a obdivu líčí rozkvět jednotlivých odborů německého průmyslu: chemického, kovového, textilního, hornictví a hutnictví atd.; líčí čilost a podnikavost, věčný ruch a věčný chvat německých průmyslníků, dobře sorganisované zastoupení v cizině, pokrok strojnictví a nešetření nákladu na nové výhodnější zařízení závodův a proti tomu s bolestí se dotýká francouzské uspalosti v bývalém sebevědomí, malého rozhledu, malé živosti a čilosti obchodní. „Naše ubohá nešťastná Marseille ani dvakrát vzata by nevyvážila Hamburku, co se obchodního spojení týká.“

Pravým výrazem hesla „greater Britain“ („větší Britanie“!), jež anglické kramáře v širších rozměrech posedlo, jako německé nacionály onomu podobné heslo „Alldeutschlandu“, jest neskončený sice ještě, ale přece už dočista průzračný ve svých cílech a výsledku **proces s Cecil Rhodesem**, sosnovatelem spiknutí proti vládě transvaalské a hlavním původcem loňského Jamesonova vpádu do Transvaalu. Opposiční radikal Labouchère, jenž ve vyšetřovací parlamentarní kommissi ještě nejvíce na Rhodesa dotírá, přece nejeví tolik ráznosti, jako zprvu do něho se doufalo mimo hranice Anglie. Když podnětem Labouchèreova výslechu měl se Cecil Rhodes přiznat, že vlastně jeho akcionářský zájem na zlatých dolech v Transvaalu to byl, jenž jej pudil k zosnování spiknutí, tu předseda kommisse takové otázky zakázal a konečně sezení prohlásil za tajné. Cecil Rhodes dělá stále národního hrdinu poukazuje na to, jak Krüger, předseda republiky transvaalské, spojoval se s cizími vlivy (německým), jak anglické osadníky vylučoval z občanství v Transvaalu a pod. Za to mu anglická veřejnost dává plné odpuštění.

Dne 4. března zasedl ve **Spojených Státech** severoamerických nový praesident v bílém domě v Washingtoně. A s ním dosedla i nová, Evropou obávaná celní politika Mac Kinley jest celý bratr našich evropských ochranářů, na př. německých junkerův a jim podobných u nás agrarníků, francouzských Méllineovcův atd., ale přece tito se nijak z nastoupení jeho netěší. Mac Kinley už jako člen zákonodárny v r. 1890. zahájil palbu proti vývozu evropskému svým McKinley-billem, jenž za Clevelanda poněkud změkčen Wilson-billem. Tehdy už náš rakouský perleťářský průmysl zcela upadl; nová celní politika může podrýt i jiná odvětví. Zvláště čeho se má obávati už po dva roky skomírající cukerní průmysl. Proti cukru ochranáři washingtonští ode dávna nejvíc mají namířeno. Z našich zemí do Spojených Států vyveze se ročně přes 1 mil *q*, stížení tohoto dílu při celkovém vývozu necelých $4^1/_2$ mil. *q* bylo by už znatelnou pohromou. Ochranářská politika McKinleyova není jen k tomu účelu, aby podporoval se jí domácí průmysl, nýbrž má účel i fiskalní. Hned v prvním zasedání kongressu 15. března, vyčítaje ve svém poselství demokratické vládě, že poslední 3 léta nadělala 186,061.580 dollarů správního dluhu, sliboval, že za jeho vlády

tento schodek musí hraditi vždy zvýšené příjmy cel! Nový celní zákon, jenž ve sněmovní kommissi už projednán, nazván dle předsedy kommisse Dingleye „Dingley-bill.“

Japanská vláda zamýšlí v říjnu předložiti sněmovně zákon o zavedení zlaté měny, Dosud měla měnu totožnou se Spojenými Státy: dvojí, zlatou a stříbrnou. Také peněžní jednotka japanská „jen“ kryla se s americkým dollarem. Relaci přijme 1 : 32·5, čímž vyšine se Japansko mezi státy s nejdražšími penězi. Umysl je patrný. V Japansku začíná hospodářství provádět průmyslový kapitalismus. Zlatá měna má podnítit jeho podnikavost.

* * *

Zazlíváno sv. Otci Leonu XIII. že v krisi kretskou nijak nezasáhl. Zvláště při promluvě jeho ku kardinalům před výročím jeho korunovace a narozenin (1. března) čekáno nějakého projevu. Leč nedočkáno se ničeho. Zvláště italské liberalní listy, jež vůbec všechny horují pro Řecko a Kretu, zazlívaly. Přes Vídeň dochází vysvětlení. Sami někteří kardinalové radili sv. Otci k projevu ve prospěch Krety, leč převážná většina kardinalů právě od toho zrazovala. A tak sv. Otec, ač známy a neudušeny jsou jeho sympathie pro křesťany východní, se odmlčel, aby už tak dosť spletitou úlohu evropské diplomacii neztížil a pak nezhoršil osud tureckých katolíků, již dosud od Turků doznávali úplné šetrnosti. — Vedle oněch dvou minule ohlášených kanonisací chystají se též některé nové beatifikace: tak ctih. Jana Křt. Gault, biskupa Marseilleského, ctih. P. Klaudia de la Colymbière S. J., ctih. bratra Honoria z řádu kapucínů (v Paříži) a ctih. sestry Marie del' Incarnatione, zakladatelky kláštera uršulinek ve Quebeku. — Na památku letošího výročí papežova otevřeny znovuzřízené sály Alexandra Borgie. Šest sálů těchto, jež během časů k různým podřízenějším účelům užívány jsouce sešly, znova malířskou prací restaurováno. Restauraci maleb (biblické a allegorické) vedl krajan náš, professor Seitz. I podlahy majolikové jsou díla veleuměleckà. Nejnádhernější ze sálů těch jest sala Dei Pontefici, měřící 220 čtver. metrů rozsahu. Úprava sálů těch zaplacena ze soukromé pokladny sv. Otce. Tak Leo XIII. nejen jako veliký diplomat, politik, ale i přítel umění zanechává nehynoucí po sobě památku. — Účelu spojení církví východních s římskou a hlavně upevnění katolicismu v církvi katolické má sloužiti seminář koptický, založený právě v Tantah v Egyptě (25. ledna kladen základní kámen). Náboženská opuštěnost Koptův a jejich příchylnost a touha po katolictví je tak veliká, že jen dělníci na vinici Páně schází, aby vydala ovoce co nejhojnější. A tyto má vysílati koptický seminář tantaský. Je to též první krok jaksi k získání Habeše, o jehož sjednocení se mimo to i ruská církev uchází. — Dne 8. března vydali biskupové anglikanské církve odpověď na papežské prohlášení o neplatnosti svěcení v církvi anglikanské. Ozva má název: „Odpověď na apoštolský pastýřský list papeže Leona XIII.“ Sepsána jest v anglické a latinské řeči. V odpovědi své smírným tonem uvádějí anglikanští biskupové své protidůvody. O papeži mluví tonem uctivým nazývajíce jej „frater noster Leo Papa XIII.“

Na konec se praví: „Když to vše nám papež ve jménu míru a jednoty předložil, i my si přejeme, aby každý o tom byl ubezpečen, že my stejným zápalem a stejnou oddaností pro mír a jednotu křesťanské církve jsme naplněni. Různost mínění a odpory mezi ním a námi vycházejí jedině z různého výkladu týchže evangelií, v něž všichni věříme a jichž jedině za pravé uznáváme. Rádi též prohlašujeme, že osoba papeže jest lásky a úcty hodna. Uznáváme též, že co náš bratr papež Leo XIII. čas od času ve svých listech píše, často velmi pravdivé a vždy co nejlépe míněno bývá. Protož spojte se s námi, milení bratři, prosíme vás, v klidné úvaze toho, co Kristus zamýšlel, když úřad kněžský pro své evangelium ustanovil. Když to se stane, i jiné dobro z toho vyplyne, jak a kdy Boží vůle to usoudí. Dejž Bůh, aby i z této naší rozvahy lepší poznání pravdy vytrysklo, aby k větší snášelivosti prospěla a všeobecnou touhu po míru v církvi Krista, Spasitele světa, zplodila.“ Je to po 250 letech zase jednou, co obě církve, katolická i anglikanská, takovýmto slavnostním způsobem k sobě mluví. — Společné jakési porady — synody — má sice anglikanská církev častěji, pro každou svou provinci (York, Canterbury) zvlášť v tak zvaných **konvokacích**, jež v tomto století obnoveny opět r. 1852. Je to zbytek katolických synod před Jindřichem VIII., jež však i potom trvaly, ač omezovány královskou mocí, a později parlamentem, jenž roku 1717. stáhl na sebe veškeru vrchní a rozhodnou moc v zákonodárství církve. Leč ani provincialní konvokace už asi nestačí na udržení ducha církevního, neboť letos svolává se opět na podnět arcibiskupa z Canterbury pananglikanský koncil, tak zvaná „Lambeth-conference“ (dle části města Londýna Lambeth, v níž stojí palác arcib. z Canterbury, v němž se konference konají) na 30. června. Na ní mají zastoupeny býti i provincie anglikanské, a hlavně ty, neboť arcibiskup Canterburyský těžce nese, že se od něho, jako metropolity církve angl., uvolnily a usamostatnily všecky ty církve zámořské. Účel konference je tedy zřejmý a hlavně dogmatická víc než hierarchická jednota se na ní zamýšlí. Dvě takové pananglikanské Lambeth-konference konány už dříve v r. 1867. a 1878. Vždy na podnět arcib. Canterburyského. Na první snažili se biskupové angl. ovšem marně o sblížení s řeckou východní církví. Na tyto pananglikanské synody pohlížel vždy arcibiskup Yorský s řevnivostí. Minulých se ani nesúčastnil. A tak i letoší potkává se už teď s odporem církevních kruhů samých.

* * *

Anketa o nemocenském pojišťování už vloni chystaná určena konečně na 19. března až 5. dubna. Experti již přibráni z kruhů dělnictva, pokladen, zaměstnavatelů, lékařů i lékárníků, budou vyptáváni po skupinách. Tedy spůsob ankety úrazové, kde všichni experti tvořili jakýsi sněm, se vládě nelíbí. Snad jí tam dělničtí experti vystupovali příliš rozhodně. Dne 19. března začalo se skupinou expertů z Moravy a Slezska, 23. března přijdou na řadu Čechy, 26. března Halič a Bukovina, 29. března Dol. Rakousy, 1. dubna Hor. Rakousy,

Solnohrady, Tyroly s Voralberkem, 5. dubna Štyrsko, Korutany, Krajina, Přímoří a Dalmacie. — Obsah ankety omezí se dle všeho na stávající pokladny nemocenské. O úpravu zvláštního nemocenského pojišťování na železniční dělnictvo a hornictvo nebude dle všeho ani řeči; neboť z těchto oborů experti nepřibráni. — Mezinárodní **čtvrtý sjezd pro úrazové a socialní pojišťování** konati se bude letos v Brusselu od 26. do 31. července. První byl r. 1889. v Paříži, druhý r. 1891. v Bernu, třetí r. 1894. v Miláně. Úrazová otázka zase prostřednictvím referatů a návrhů probere se tu se všech stran svého dnešního stavu. — Od 10. do 13. března provedena **první velká železniční stávka** na švycarské dráze severovýchodní. Dělnictvo švycarské ji nazvalo svým prvním „Musterstreikem.“ Jednalo se o nesplněné sliby ředitelstva z lonského roku. Po lonském hnutí všech švycarských železničních dělníků, zřízenců a úředníků na konferenci v Bernu 29. února 1896 ujednány nové podmínky pracovní se všemi drahami. Všecky dráhy je splnily, jen nejbohatší dráha švycarská nikoliv. Dne 3. března dána ředitelstvu dráhy (po roce!) lhůta, do níž má úmluvě vyhovět. Ředitelství nevyhovělo a 10. zahájena stávka od Basileje až po rakouské hranice, celá mohutná síť železniční jakoby vymřela. Ani kolo se nehnulo. Nejen místní, ale i mezinárodní spojení vázlo. Cestující najednou v prostřed cesty vyklopení byli zoufalí. Zurych byl beze spojení s venkovem, bez mléka, bez trhu. Vůdce dělnictva železničního Dr. Sourbeck na schůzích i v plakatech zapřisáhal dělnictvo, aby ani k nejmenší výtržnosti svésti se nedalo. „Žádné kolo, žádný kousek voziva severo-východní dráhy nesmí býti poškozen. Musí to býti vzorná stávka, kterou zahajujeme. Ani nejmenší stín nesmí padnout na naši čest. — — Zvláště každý chraň se před líhovými nápoji. Nestůjte na ulicích, tam nemáte co dělat. Shromážděte se v nějaké místnosti a tam čekejte výsledku. Buďte muži, ukažte spolkové radě, že jste hodni, abyste jednou převzali postátněné dráhy ve svou správu. Žádný ať dnes nechodí do hospody, každý ať jde večer hned domů. Zítřek je pro nás ‚těžkým‘ dnem . . . Stávkujeme, ale jakmile spolková rada zavolá, pospíší každý na své místo, neboť nebojujeme proti státu, ale proti společnosti severo-východní dráhy.“ Tak mluvil Dr. Sourbeck ve shromáždění, jež se na stávce usneslo. Rozhodčí úkol převzal člen spolkové rady Zemp (jediný katolík ve spolkové radě) ministr železniční. Jeho rozsudek sporu uspokojil dělníky, ředitelství dráhy ve všem se podrobilo. Jen od požadavku, aby nenávidění členové ředitelstva byli propuštěni, dělnictvo musilo ustoupit jako od požadavku nevhodného.

Ročník II. (XIV.) Číslo 5.

HLÍDKA.

Původ svátků.

Podává *Fr. Fryč.* (Č. d.)

Celý spor o ty svátky a obřady zavinilo nejvíce čtvero příčin:

1. Nedbalé studium dějin církevních a liturgických se strany folkloristův. Oni pokládali folkloristiku za samospasitelnou vědu a opomenuli vědy pomocné studovati. Zvláště někteří folkloristé myslí si, že s drobtem etymologie a několika národními písněmi a pořekadly vystačí; zatím však nutno studovati celou řadu věd a pak teprve na základě těchto stavěti budovu folkloristiky. Kdo chce o vztahu této vědy k církevnímu kalendáři a liturgii mluviti, musí s církevními dějinami a ritem dobře býti obeznámen, jinak mluví slepý o barvách.

Jak právě při dovozování svátkův a zvyků z pohanstva nevědomost velikou hraje úlohu, ukáží nám následující dva komické příklady:

Pro oslovský svátek, který v Sensu (ve Francii, departement Yonne) o nový rok slaven byl, určeno bylo zvláštní officium, jako při církevních svátcích; žalmy byly zpívány docela řádně podle církevních tonů. Každý jen poněkud vycvičenější choralista dovede se upamatovati, že v církevních knihách choralních k vůli pohodlnosti zpěváků jest finale každého tonu označeno notami, pod nimiž se nalézají písmeny *e u o u a e* (evovae), totiž samohlásky slov: seculorum. Amen, tedy samohlásky posledních slov tak zvané doxologie. O tom se každý může přesvědčiti, nahlédne-li jen na první stránku nešporní knihy církevní (Vesperale Romanum, ed. Pustet Ratisbonensis, str. 1. atd.). Němečtí a francouzští učenci (Clement, Histoire générale de la Musique religieuse, str. 164., Böhme, Das Oratorium, str. 12. a Sillard, Compendium der

Geschichte der Kirchenmusik, Stuttgart 1881, str. 148.) zabývající se studiemi hudebními tvrdí, že evovae pochází z rozpustilého křiku pohanských bakchantek: Evoe. — Finale církevních tonů žalmových by se při bakchanaliích asi podivně vyjímala.

Jiný příklad: Při některých částech officia oslovského svátku bylo napsáno, že se mají zpívati falso-bordone, quattuor vel quinque in falso. Falso-bordone (již ve 14. století v užívání) jest vícehlasý zpěv, při němž tři hlasy počínají a končí základním tonem, kvintou a oktavou, v postupu pak ponejvíce v tercích a sextách se pohybují; nyní užívá se toho slova ponejvíce o způsobu vícehlasého zpěvu žalmu (pokud se nese církevním duchem). Du Tilliot, Mémoires pour servir à l'histoire de la fête des fous (Lausanne 1741) měl za to, že slovem falso-bordone předepsáno bylo falešně zpívati a hrozí se, jak bylo možno takovou hudbu (čili u nás kočičinu) poslouchati.

Z příkladů těchto vidno, s jak chabými vědomostmi se přečasto proti církvi bojuje.

2. Nedbalé studium církevních věd mělo za následek, že téměř všichni folkloristé špatně rozeznávají mezi obřady církevními a lidovými obyčeji (srv. citaty Sobotkův, Zíbrtův a Lippertův, kde pro tentýž předmět jednou výraz obřady, jindy obyčeje a zvyky se užívá). Tu musí vždy býti jasno, o čem se mluví, zda o církevním obřadě či o lidovém obyčeji; obojím to nemůže býti.

3. Folkloristé nechtějí znáti rozdílu mezi řečením: „Církev ustanovila proti tomu a tomu pohanskému svátku ten a ten křesťanský svátek" a mezi slovy: „Církev učinila z jistého pohanského svátku svátek křesťanský." Druhé rčení je kratší, tedy se vezme; je-li pravdivé, na to se většina neohlíží. Jaká však ohromná chyba a pomluva proti církvi to jest, chceme ukázati na příkladě. Římané ctili boha Jana na 1. ledna (Ovid, Fasti I. 63—294) způsobem ne právě nejkrásnějším,[1]) podobným jako u některých křesťanů ještě jeho předvečer oslaven bývá. Svatí biskupové a kněží namáhali se všemožným způsobem pohanskou neplechu vyvrátiti.[2]) Když přes to někteří křesťané pohanským obyčejům obcovali, bylo na koncilu Toledském čtvrtém[3]) ustanoveno, aby den

[1]) Tertulianus, De Idololatria c. 14. — Sv. Petr Chrysolog, Sermo 155. — Sv. Maximus Turinský, Homilia. — Sv. Ambrož, Sermo 7. — Caesarius, biskup Arelatský, Sermo 215. in operibus sancti Augustini. — Sv. Jan Zlatoústý, Homilia in Kal.

[2]) Sv. Petr Chrysolog praví ve své 155. řeči: »Kdo chce žertovati s ďáblem, nemůže se radovati s Kristem.« (Breviarium Rom., Festo S. Petri Chrysologi II. Lectio.)

[3]) Roku 633. Can. 2.

oktavu narození Páně (tedy 1. leden) dnem postním byl. Mezi tím již dříve dle sv. Lukáše (evangelium 2, 21) nazván oktav ten svátkem obřezání Páně; tak již v sakramentáři svatého papeže Řehoře Velikého. Lživým tedy musí nazváno býti tvrzení, že církev svátek obřezání Páně z pohanského svátku udělala.

4. Velice mnoho v tomto směru zavinila symbolika; neboť symbolika pohanská i křesťanská jsou si velice podobny, zvláště pak symbolika bohopocty (kultu) je téměř tatáž. Nábožný pohan poklekl nebo vrhnul se tváří na zem, myslil-li z různých znamení, že jeho Bůh jest na blízku; nábožný křesťan, přijde-li do chrámu, věda, že ve svatostánku se nalézá, poklekne nebo vrhne se tváří na zem, aby pravému Bohu poctu vzdal a se poklonil. A přece nemůže nikdo říci, že ten způsob úcty křesťan pohanovi vzal; je to, abychom se tak vyjádřili, jmění všem společné; vychází z citu člověka, který jest všude skoro tentýž, toliko podle různých okolností (náboženství, podnebí, poloha krajiny, historický vývin) různě se jeví, jednou ohnivěji, jinde zdrželivěji a pod. Srovnej též oběti, úctu k stálému panictví u pohanův a křesťanů.[1])

Přítomná úvaha všeobecná (jakož i zvláštní úvahy, které svého času budou podle možnosti následovati) vzala si za úlohu dovoditi a dokázati, že církev katolická své svátky neb obřady z pohanstva si nevzala ani nepřetvořila. Rozhodně musí se člověk rozumný opříti tomu mínění, že by svátky církevní mohly povstávati ze svátků různých národů, jako Slovanů, Němcův a pod.; vždyť než se křesťanství k těmto národům dostalo, měla církev většinu svých svátků, které folkloristika napadá. Nanejvýše by mohl někdo tvrditi, že církev přeměnila římské pohanské svátky na křesťanské. Ale tu nám nastává otázka: Proč nechala církev prolíti krev tolika tisíců křesťanů ze všech stavův a národů, když by na druhé straně s pohanstvem vzhledem k jeho svátkům nějakou smlouvu učiniti chtěla? Kdo chce znáti smýšlení církve, ať si přečte posudky církevních mužův o pohanských svátcích a obřadech.[2]) A pak byla by církev tak rychle vzrůstala a vzrůst svůj podržela, kdyby se držela té chybné jí připisované praxe? A což by tomu byli řekli křesťané ze židovstva, kteří vždy k tomu byli nakloněni zákon

[1]) P. S. Liebmann, Kleines Handwörterbuch der christlichen Symbolik. Leipzig 1895. Str. 3., 76. a 86. — Kobrův Naučný slovník V. 929. — Wetzer u. Welte, Kirchenlexikon VI. 2018. — Vychodil, Apologie křesťanství II. 28.

[2]) Bylo by zbytečným uváděti mnoho citatů, kterých jest nesmírná řada; uvedu citaty ze sv. Augustina, a to ze spisu i českým čtenářům lehce přístupného: De civitate Dei contra paganos liber II. c. 5. et 29. lib. VII. c. 21. sq. lib. X. cap. 9. et 10. Mimo to uvedeme níže slova sv. Řehoře Nazianského.

a obřady ze židovstva pokud možno i v křesťanstvu podržeti?[1]) Církev jdouc vždy svou cestou, zavrhla všechny bludaře, kteří do učení a obřadů jejích něco ze židovstva nebo pohanstva zaváděti chtěli (uvádím Ebionity, Nazarejské a Karpokratovce). A z čeho povstal tak zvaný velikonoční spor? Jen z té příčiny, že papež Anicet a později Viktor nechtěli velikonoce v týž den se židy slaviti, ačkoliv by se to dalo historicky odůvodniti.

Křesťané i z pohanstva přistouplí (a ti nejvíce) byli by to za hanbu považovali, kdyby si církev z pohanstva byla vypůjčovala (ať již z učení, ze svátků neb obřadů). Velice dobrým toho svědectvím, že křesťané nová zařízení měli, která s pohanskými nesouvisela, tak že se ani nepřibližovala, je tak zvaný toleranční edikt Nikomedský ze dne 30. dubna 311 od augustů Galeria, Licinia a Konstantina podepsaný. Zní pak tento edikt: „Mezi ostatními nařízeními, která denně k užitku a dobru státu vydáváme, ustanovili jsme již dříve, všechny poměry dle dávných zvyklostí a ústavy státní spořádati a naši pozornost zvláště k tomu cíli obrátiti, aby také křesťané, kteří náboženství svých otcův opustili, opět k lepšímu náhledu přišli. Neboť se jich zmocnila taková drzost a napadlo je bláznovství, že nedbali zařízení svých předků, ale dle svého dobrozdání, jak se jim zlíbilo, si zákony dělali, kterých poslouchali a které v rozličných provinciích různé národy k jedné společnosti spojovaly. Když pak od nás vyšlo nařízení, aby se vrátili k obyčejům předků, byli mnozí hrozícím nebezpečím přemoženi (totiž odpadli), mnozí pak utrpěli po mnohých bojích různé způsoby smrti. Ježto však vidíme, že většina jich při svém bláznovství trvá a že ani nebeským bohům povinnou úctu nevzdávají, ani Boha křesťanského nectí (totiž ve veřejných shromážděních), ustanovili jsme ve své laskavosti a zvyklosti, všem lidem milost prokázati, tu naši milost i těmto popřáti. Ať jsou opět křesťany, ať si domy, ve kterých svá shromáždění odbývají, vystaví, ale tak, aby nic proti státní ústavě nepočali. Zvláštním listem pak dáme soudcům věděti, co mají činiti. Následkem této milosti, kterou jim prokazujeme, ať se za naše dobro, za blaho státu a za své vlastní dobro k svému Bohu modlí, aby stát se udržel a oni sami ve svých domech pokojně žíti mohli.“[2])

Po tomto a Milanském ediktě (v lednu 313) měla již církev mnoho

[1]) Slova sv. Pavla v listu ke Galatským 6, 12. 13 (však celý list o tom pojednává).

[2]) Latinský text u Lactantia, De mortibus persecutorum c. 34.—35. Eusebius, Historia ecclesiastica VIII. 17. obsahuje řecký text. Srv. Keim, Römische Toleranzedikte v časopise Theologische Jahrbücher von Bauer und Zeller, 1852.

svátkův a byla tak volná a tak vyvinutá, že pokládala pod svou důstojností pohanstva používati. Mimo to byly pohanské svátky již dříve, zvláště pak za dob prvních křesťanů tak plny nemravností a nestydatostí, že nemohly ani v nejmenším církvi látky poskytnouti při ustanovování svátků; vždyť i sami pohané s ošklivostí o různých svých svátcích mluvili,[1]) a nevinných svátků bylo v rozkošnickém a požívavém Římě jen málo a zaujímaly jen vedlejší postavení.

Pro lepší přehled a vyrozumění nutno při každém svátku, hlavně ovšem při svátcích Páně a nejblahosl. Panny (neboť oboje tyto svátky jsou nejvíce napadány) následující body po pořádku projednávati: Jméno svátku, původ a dějiny, obřady chrámové a obřady lidu, čili, abychom do staré chyby folkloristů neupadli, lidové obyčeje a zvyky.

Z toho můžeme tvrditi, že jméno svátku povstalo při některých svátcích z pohanstva (hromnice — německé Ostern); lidové obyčeje a zvyky jsou snad všechny z pohanstva, ale ne od církve přijaty, nýbrž jen trpěny, a to hlavně na ten způsob, jak to níže veliký papež Řehoř I. vypisuje. Křesťané, pokud by na starých zvycích lpěli, směli se tedy obírati některými pohanskými zvyky, ale jen takovými, kterým se nějaký křesťanský význam dáti může; o nějakém přibírání nebo upravování pohanských obřadů nebo zvyků do chrámu aneb o upravování pohanských svátků na křesťanské není v listu svatého papeže ani řeči. Později namáhala se církev i tyto pohanské po křesťansku zabarvené zvyky odstraniti, tak nám aspoň různé koncily dosvědčují. Jestli pak někdo z křesťanů sám si pohanské obřady vykonával nebo na pohanských obřadech a svátcích účast bral, to nemůže církvi za vinu pokládáno býti, neboť ona si toho nepřála, ba ona to zapovídala již záhy.

Doklady toho nalezneme nejprve v Písmě sv. Svatý Pavel píše v prvním listě ke Korinťanům (10, 7. 20—21): „Protož ani modláři nebuďte jako někteří z nich (židů), jakož psáno jest: Posadil se lid, aby jedl a pil a vstali, aby hráli. Ale toto pravím, že, co obětují pohané, zlým duchům obětují a ne Bohu. Nechci pak, abyste byli společníci zlých duchů; nemůžete kalicha Páně píti a kalicha zlých duchů; nemůžete býti účastníci stolu Páně a stolu zlých duchů.“ V listě druhém ke Korinťanům (6, 14—17) čteme: „Netáhněte jha s nevěřícími. Neboť

[1]) V Řecku, Eupolis, Baptoi. Aristofanes, Thesmoforie 211. V Římě o Liberaliích Livius, Ab urbe condita liber 39.; Maximus Tyrensis, Dissertationes (ed. Reicke, Leipzig 1774—1775; německý překlad od Damma v Berlíně 1864) n. 3. § 7. O Opaliích (část Saturnalií) srv. Iuvenalis satira VI. v. 314.—351. — Kurts, Allgemeine Mythologie (Leipzig 1881), str. 517., 568.

jaké jest účastenství spravedlnosti s nepravostí? Aneb jaké jest společenství světla s temností? A jaké sblížení Krista s Belialem? Aneb jaký díl věřícího s nevěřícím? A jaké srovnání chrámu Božího s modlami? Neboť vy jste chrám Boha živého, jakož praví Bůh: Přebývati budu v nich a procházeti se mezi nimi a budu jejich Bohem a oni budou mým lidem. Protož vyjděte z prostředku jejich a oddělte se, praví Pán, a nečistého se nedotýkejte."

Jiné doklady nalezneme v praxi církevní a posléze i státní. Tak dlužno zde uvésti prvních osm kanonů církevní synody Ancyrské z r. 314. po Kristu. (Řecký text podává Hardouin, Collectio Conciliorum I. 271 a Mansi Coll. Concil. II. 514. Latinský překlad Dionysia Exigua u Migne, Patres latini 67, 152, mimo to srv. Hefele, Conciliengeschichte I. 219 n.) Církvi pomáhali již dávno císařové; netoliko, že Konstantin projevil přání, aby křesťanství se rozšiřovalo, císař Theodosius Veliký vydal již r. 380. edikt, dle něhož všichni poddaní římské říše se k té víře přiznávati měli, kterou sv. Petr apoštol Římanům přinesl. (Codex Theodosianus XVI. 1, 2. ed. Krüger, Berlin 1880. Sozomenos 7, 4, 12. ed. Migne, Patres graeci 67.) Roku 385. vydán rozkaz, že pod trestem bolestného odpravení se nikdo nemá opovažovati po způsobu žertvopravců (haruspices) dle vnitřností zvířat budoucnost prorokovati (Codex Theod. XVI. 10, 9); byly tedy pověry zapovídány. Později zapovídá edictum Theodorici (kolem r. 500.) [Walter, Corpus iuris germ. antiq. Berlin 1824, I. 9, 391—414] pohanskou bohoslužbu a pověrečné zaklínání pod trestem smrti.

Snad by mohl někdo namítati, že se zde jedná hlavně o pohanské obřady; přihlédneme-li důkladněji, seznáme, že v řečených ediktech jedná se netoliko o pohanské bohoslužbě, ale i o všem, co s ní v jakémsi poměru stojí; avšak i kdybychom tu námitku připustili, musíme říci: Bude církev za své třebas jen částečně přijímati, co sama nenávidí a co křesťanští panovníci tak záhy zapovídali? O tom dlužno pochybovati; to by bylo veskrze nedůsledné, a nedůslednost nebude snad nikdo církvi katolické předhazovati, když i největší nepřátelé, kteří jinak dobrých vlastností na církvi nenalézají, přece její důslednost uznávají. (Max Nordau, Die conventionellen Lügen, str. 77.: Katolicismus jest důsledný, protestantismus libovolný.) Církev katolická jest důsledná ve svém chování proti jiným náboženstvím, ať je to již pohanské nebo křesťanské (protestantské nebo anglikanské). Za to však nedůslednost může se těm vyčítati, kteří o církvi s předsudkem nepřátelsky píší. Zeptejte se svobodomyslných dějepiscův, a ti vám budou kroniky vypravovati o

přísnosti a neústupnosti církve, o čemž vám hlavně následující kapitoly uváděti budou: inkvisice, dogmata, pálení kacířů, pronásledování protestantův atd. Zeptejte se folkloristův, a ti vám budou folianty psáti o tom, jak církev pohanům ve všem povolovala. Komu možno spíše věřiti? Dějepiscům! Neboť o jakési neústupnosti církve svědčí hlavně tisíce mučenníků jak mezi věřícími, tak i mezi hlasateli evangelia. Jakousi neústupnost církve ukazují a dokazují zápovědi různých svátkův, obřadův a slavností lidových, jichž ve sbírce církevních koncilů jistě možno velikou hojnost nalézti. Okolnost tato nám vnucuje otázku, odkud vlastně folkloristé přehojnou látku by čerpati mohli (nestranní a pilní také čerpají), kdyby jim nebylo milejším církev urážeti? Vyjmeme-li sbírky v 19. století sebrané a jen málo starých kronik, pak nezbývá nám až na skrovné výjimky nic jiného než církevní kanony (všech možných, zvláště pak provincialních a dioecesanních koncilův a synod), částečně pak i kázaní kněží, proti různým pohanským a polopohanským zvykům horlících. (Stačí poukázati pouze na citaty u Hanuše, Zíbrta a Máchala, kteří z uvedených pramenů hojně látky čerpali.) Ovšem studium podobné jest pro svobodomyslné folkloristy něčím nemožným, hlavně pro nechut ke všemu církevnímu a kněžskému.

Jakási proticírkevní námitka mohla by býti ta, že i v křesťanských chrámech různé, takořka masopustní žerty prováděny bývaly, které jsou původu pohanského, na př. bláznovský svátek. (Nemožno zde rozepisovati se o tomto svátku, popis jeho naleznouti možno v Kirchenlexikon IV. 709 pod jménem „tripudium hypodiaconorum“.) Někteří světsky smýšlející kněží (nikoli však církev) nalézali na tom radost, do chrámů masopustní žerty p ř i p o u š t ě t i buďto ty dny po narození Páně nebo po novém roce. Souvisí tyto žerty s pohanskými Kalendami, o nichž byla svrchu řeč. Proti takovému zneuctění posvátných míst brojili již zástupcové církve, biskupové na třetím koncilu Toledském (r. 589., kanon 23.). Později však někteří kněží brali sami účastenství na podobných zvycích, provádějíce různé neslušné žerty a posuňky ve chrámě. Ověřenou zprávu o tom nalezneme u Jana Beletha (Explicatio divini officii c. 72.) a v listě kardinala Petra arcibiskupu Odonovi pařížskému (z r. 1198. Srv. o tom blíže Bonner Zeitschrift für Philosophie und katholische Theologie. N. F. XI. Heft II. S. 172.). A jak se zachovala církev proti těm zlořádům? Innocenc III., papež církevně smýšlející a energický, zapověděl již r. 1210. následovně: Jáhnové a kněží nemají se opovažovati o některých svátcích, zvláště těch, které po narození Páně bezprostředně následují, bláznovské hry prováděti a

nestydatými takořka bakchanalními posuňky před očima lidu důstojnost stavu kněžského snižovati. (Corpus iuris canonici c. 12. X. 3, 1.)

Nikdy není možno připustiti domněnku, že původ, dějiny a chrámové obřady svátků (třeba jen některých) mají svůj kořen v pohanstvu. Dosah tohoto tvrzení možno toliko při jednotlivých svátcích ukázati. Nyní je třeba všeobecně pravdivost našeho tvrzení z theorie a praxe církevní dokázati. Dříve však nežli k tomu přistoupíme, musíme se zmíniti o něčem dosti důležitém. Nastává totiž otázka, zdaž některé církevní svátky v jakémsi vztahu ku svátkům židovským nestojí. Je-li nějaký vztah, pak jest více obrazný, symbolický[1]) než skutečný. V tom smyslu vyslovuje se též většina svatých otců, kteří židovstvo za přípravu a předobrazení křesťanského učení kladou. Jestliže pak křesťanské velikonoce s židovskými i co do času se shodují, dá se to snadno vyložiti historickým původem téhož svátku; vždyť Pán Ježíš trpěl a z mrtvých vstal v době židovských velikonoc.[2]) (O. p.)

Církev a stát ve středověku.

Dr. František Ehrmann. (Č. d.)

Od Jindřicha V. (1106—1125), syna a nástupce Jindřicha IV., očekávala církev více přízně, než jí jeho otec prokazoval. Ale Jindřich V. přese všecky staré i obnovené (na př. na synodě Quastallské r. 1106.) zákazy investitury starého významu vzdáti se nechtěl.[3]) Papež Paschalis II. (1090—1118) snažil se sice spor urovnati a svolal synodu do Troyesu (1107); ale pokus tento byl zmařen, poněvadž biskupové němečtí na synodu tu, vědouce, že není Jindřichovi po vůli, nepřišli.[4])

Zatím bylo sepsáno několik spisův o poměru císařství k papežství, kteréžto spisy se ovšem příležitostně dotýkaly také práva investitury a jejího zákazu. Tyto spisy rozlišivše,[5]) co čistě

[1]) P. S. Liebmann l. c. str. 75.—76. — Dr. J. N. Sepp, Heidenthum und dessen Bedeutung für das Christenthum. Regensburg 1853. 3 svazky. Obět (celý 2. sv.). Panenství II. 206—215. Klekání II. 405. Půst II. 405, 428, 438. Čtyřicetidenní půst III. 103.

[2]) Srv. slova sv. Pavla (I. Korint. 5, 7).

[3]) Srv. Annal. Saxo ad a. 1107. v *Pertz* ib. SS. VI. str. 745.

[4]) Srv. *Hefele* ib. V. str. 257.

[5]) Byl v nich obsažen celkem trojí názor o věci:

a) Názor strany přesně církevní: Volba biskupův ať jest úplně svobodna; netřeba jí potvrzení zeměpánova před biskupským posvěcením; zeměpán smí

duchovního na biskupství, od ostatního, předmět sporu o investituru zevrubněji určily a tak položily základ k vyrovnání, které se stalo na počátku 13. století.

Když Jindřich V. r. 1111. se vydal pro korunu do Říma, byly už pojmy týkající se sporu o investituru tolik objasněny, že se mohly strany sobě protivné domluviti. Mohlo se tak státi tím spíše, protože papež Paschalis byl odhodlán za svobodu církve obětovati všecky statky v léno jí v Německu propůjčené, jakož se ukázalo v konkordatě Sutrijském (1111). Tam totiž král Jindřich V. slíbil,[1]) že se při své korunovaci vzdá investitury a církevních statkův, a papež se zavázal, že přikáže biskupům, aby se vzdali všech práv a statků říšských. Ale Jindřich byl nad míru „opatrný“ a slib svůj učinil pod podmínkou, že veň svolí jeho biskupové.[2])

Došlo ke korunovačnímu obřadu v Římě. Slavný průvod korunovační

---

investovati toliko na statky čistě světské, které církvi byly propůjčeny od císařů (králův) aneb od říše.

b) Názor strany střední, který se liší od přesně církevního tím, že dovoluje zeměpánu potvrzovati volbu a investovati světskými odznaky (symboly) **před** konsekrací a investiturou církevní.

c) Názor strany královské: Král má vliv (rozhoduje, potvrzuje) na volbu a investuje, ne na úřad, nýbrž na (všecky) statky biskupské, a to před posvěcením. Srv. *Hinschius* ib. II. str. 552. n.

[1]) Podle »Annales Romani« zněl slib králův takto: »Rex scripto refutabit omnem investituram omnium ecclesiarum in manu domni pape, in conspectu clerici et populi, in die coronationis sue. Et postquam domnus papa fecerit de regalibus sicut in alia carta scriptum est, sacramento firmabit, quod nunquam se de investituris intromitteret, et dimittet ecclesias liberas cum oblationibus et possessionibus que ad regnum manifeste non pertinebant, Patrimonia et possessiones beati Patri restituet... et tenere adiuvabit, secundum suum posse...« A závazek papežův zněl, jak následuje: »Si rex adiapleverit domno papae, sicut in alia conventionis cartula scriptum est, domnus papa precipiet episcopis presentibus in die coronationis eius, ut dimittant regalia regi, et regno, que ad regnum pertinebant tempore Karoli, Lodoici, Heinrici et aliorum praedecessorum eius, et scripta firmabit cum anathemate auctoritate sua et iustitia, ne quis eorum vel praesentium vel absentium vel successores eorum intromittant se vel invadant eadem regalia, id est civitates, ducatus, marchias, comitatus, monetas, teloneum, mercatum, advocatias regni, iura centurionum, et curtes quae manifeste regni erant, cum pertinentiis suis, militia et castra regni.« *Pertz* ib. SS. V. str. 473.

[2]) Jakož Kronika *Ekkehardova* vyloživši i slib Jindřichův i závazek Paschalův (srovnej výše poznámku [1]), dokládá slovy: »Prebuit rex assensum, sed eo pacto, quatenus haec transmutatio firma est autentica ratione, consilio quoque vel concordia totius aecclesiae ac regni principum assensu stabiliretur; quod etiam vix aut nullo modo fieri posse credebatur.« *Pertz* ib. SS. sv. VI. str. 244.

v basilice sv. Petra se přiblížil k místu, kde se měla modliti druhá korunovační modlitba. Dříve však si měli papež s králem osobně pod přísahou slíbiti, k čemu se v Sutri skrze své posly zavázali. Společná domluva už započala. Tu však se Jindřich ustranil k sakristii, poradit se, jakož v Sutri si vymínil, se svými důvěrníky-biskupy, byli-li by biskupové ochotni podle záměru Paschalova vzdáti se regalií. Mimo tři Lombarďany radil se tu se samými Němci. Když však poradu na dlouho protahovali, napomenul je papež, aby se konečně zas ku vlastní věci vrátili. Oni se vrátili, ale — co nejrozhodněji a nejprudčeji protestovali proti záměru papežovu, vzdáti se regalií, za kacířství záměr tento prohlašujíce. Nastala pravá hádka. A když papež znova vážně k rychlému vyjednávání vlastní věci napomínal, tu se naň jeden ze dvořanů královských osopil, aby už Jindřicha korunoval. Paschalis se ovšem nechtěl dát ku korunovaci pohnouti, dokud by se slíbená smlouva neuzavřela. Proto jej sám král vojáky dal obklopiti a pokořiti tak, že Paschalis musil s trůnu svého sestoupiti a s celou assistencí od poledne až do večera na zemi vedle hrobu sv. Petra seděti. Ba ani noc ho nezachránila nového ponížení. Neboť když se setmělo, byl i se svým průvodem do sousedního domu odveden a zavřen.

Sotva se o těcnto událostech roznesla zvěst po městě, nastalo v lidu římském veliké jitření, tak že ještě té noci bylo více Němců na ulicích pobito. Z rána pak oboustranná rozhořčenost propukla v hotovou řež, ve které král sám byl poraněn a celé tisíce lidí na obou stranách povražděny. Ale ani toto násilí ještě nemohlo donutiti papeže k ústupu. Proto jej dal Jindřich se dvěma věrnými jeho biskupy odvléci na tvrz Trebikum. Žádný Latiník nebyl připuštěn k papeži, jenom sami Němci ho směli stříci a obsluhovati. Za krátko však byl papež odveden zase do táboru německého, jednak aby byl pod jistějším a přísnějším dozorem, jednak proto, aby se s ním mohl král pohodlněji o smír smlouvati. Smíru však bylo těžko dojíti, kdyžtě král investitury vzdáti se nechtěl a Paschalis několikrát prohlásil, že raději i život vydá, než by připustil investituru laickou. Teprve když jediná Paschalova naděje, vévodové normanští, Roger a Boëmund, rychle po sobě umřeli a Jindřich hrozil, že dá papeže se všemi zajatci povražditi, nesplní-li jeho přání — a na papeže netoliko jeho přátelé, nýbrž i přívrženci královi a ze všech nejvíce Římané, kteří obléháním Říma mnoho útrap zažili, důtklivě a snažně doléhali, Paschalis konečně po dvouměsíčním zajetí nemaje ani nejmenší vyhlídky na lidskou pomoc, vyřkl památné slovo: *cogor pro ecclesiae liberatione,*

t. j. nucen jsem pro spásu církve (povoliti králi investituru); a slíbil, že zvláštním ediktem dovolí, aby král směl berlou a prstenem **před** konsekrací investovati biskupy a opaty svobodně a bez svatokupectví s jeho, t. j. královým souhlasem zvolené.[1])

A splněním slibu svého dlouho neotálel; neboť už za dva dni mohl císař spatřiti výsadu papežem podepsanou, jež mu při slavnosti korunovační měla z rukou papeže býti odevzdána. Ani korunovace dlouho neodkládali, nýbrž třetí den (13. dubna) již odebral se Jindřich s Paschalem do kostela sv. Petra. U stříbrné brány chrámové byl král ode všeho duchovenstva římského slavně uvítán a, když se dočetla první modlitba korunovační, uveden byl Jindřich do vnitř kostela na porfyrový kámen, kdež přečtena druhá modlitba korunovační —; odtud se celý průvod pohnul až ke hrobu sv. Petra, kde biskup ostijský Jindřicha mezi plecemi a na pravém rameni sv. olejem pomazal; u oltáře ssv. knížat apoštolských pak vložil mu papež císařskou korunu na hlavu.[2])

Bolestno zajisté bylo Paschalovi, že k tomuto kroku byl donucen; vždyť po tolika strastech a námahách ocitla se církev svatá zase tam, kde byla před lety čtyřiceti. Než, chvála Bohu, žalostný stav ten neměl dlouhého trvání. Strana reformy dychtivá dorážejíc neodbytně a důrazně na papeže, aby výsadu Jindřichovi danou odvolal, přiměla jej konečně, že už na synodě Lateranské r. 1112. konané slavně prohlásil, že uznává a chce se říditi naukami netoliko Písma sv., svatých apoštolův a čtyř církevních sněmů (Nicejského, Cařihradského, Efesského, Chalcedonského), nýbrž i nařízeními svých předchůdců na stolici apoštolské, zvláště pak nařízeními Řehoře VII. a Urbana II. Tímto prohlášením papež aspoň nepřímo obnovil zákaz investitury. Synoda však se nespokojila s nepřímým toliko zrušením výsady propůjčené Jindřichovi roku 1111., nýbrž, jsouc spojena s papežem,

[1]) Památný tento edikt zní ve výňatku takto: ...Illam igitur dignitatis prerogativam, quam predecessores nostri predecessoribus tuis catholicis imperatoribus concesserunt, et privilegiorum paginis confirmaverunt, nos quoque dilectioni tuae concedimus, et presentis privilegii pagina confirmamus, ut regni tui episcopis vel abbatibus libere preter symoniam, et violentiam electis, investituram virgae et anuli conferas. Post investitionem vero canonicam consecrationem accipiant ab episcopo ad quem pertinuerint. Si quis autem a clero et populo preter tuum assensum electus fuerit, nisi a te investiatur, a nemine consecretur. *Pertz* ib. Leg. sv. II. str. 72. n.

[2]) Srv. *Hefele* ib. str. 303—312.

slovy jasnými privilegium (výsadu) to za pravilegium prohlásila, zavrhla a docela zrušila.[1])

Ještě přísněji si vedli biskupové francouzští, císaře přímo z církve vyobcovavše a investituru za kacířství prohlašujíce (na př. synoda v Anse). Paschala sice nebylo lze pohnouti, aby výslovně Jindřicha vyobcoval, ale po dlouhém a důrazném odporu konečně r. 1116. na synodě Lateranské ohledem na nařízení Řehoře VII. výslovně odvolal výsadu císaři r. 1111. propůjčenou,[2]) aniž pak do smrti své názor svůj okolnostmi nechal pozměniti.

Nástupce Pachalův, Gelasius II. (1118), však pokročil už dále a zatvrzelého císaře Jindřicha V. na synodě v Kapue odbývané výslovně z církve vyobcoval. Ale už za Kalixta II. (1118—1124) začalo se znova o smír vyjednávati. Papež za tou příčinou vyslal na císařský dvůr své legaty (biskupa Katalaunského a opata Clugnyského). Legati jsouce Francouzi, ujišťovali císaře, že svému králi i bez investitury jsou zavázáni ku stejným povinnostem, jako investovaní prelati němečtí ku svému zeměpánu. A Jindřich slíbil, že se investitury vzdá.

Smír s papežem měl býti uzavřen na synodě v Remži (r. 1119.); už také byly dotčené listiny k podpisu připraveny. Ale právě nedorozumění, neměly-li by listiny býti pozměněny, zhatilo smír celý. Spor se znova přiostřil, tak že Kalixt byl nucen Jindřicha opět z církve vyobcovati a investituru laickou na biskupství a opatství znova zakázati.

Jindřich stál nepohnutě na svém; odpor jeho zdál se býti nezlomným —, dokud byl jist, že mu nehrozí nebezpečí. Jakmile však v Německu znova vypukla válka občanská, hned počal toužiti po smíru

[1]) Prohlášení Paschalovo zní ve výňatku takto: »Amplector omnem divinam scripturam . . . precipue decreta domni mei papae Gregorii VII. et beatae memoriae papae Urbani. Quae ipsi laudaverunt laudo, quae ipsi tenuerunt teneo, quae confirmaverunt confirmo, quae dampnaverunt dampno, quae repulerunt repello, quae interdixerunt interdico, quae prohibuerunt prohibeo, in omnibus et per omnia . . .« A ustanovení synody té jest následující: »Privilegium illud, quod non est privilegium, sed vere debet dici pravilegium, pro liberatione captivorum aecclesiae a domno Paschale papa per violentiam regis Heinrici extortum, nos omnes in hoc sancto concilio congregati, canonica censura et aecclesiastica auctoritate iudicio sancti Spiritus dampnamus et irritum esse iudicamus . . .; et hoc ideo . . ., quia in eo privilegio continetur, quod electus canonice a nemine consecretur, nisi prius a rege investiatur . . .« *Ekkehardova* kronika k roku 1112. *Pertz* ib. SS. VI. str. 246.

[2]) »Illud autem malum scriptum . . ., quod pro pravitate sua pravilegium dicitur, condempno sub perpetuo anathemate.« *Ekkehard* ib. str. 250.

s církví. A jelikož i papež smír za štěstí nad jiné veliké pokládal — obě největší moci na světě podaly si konečně ruce na obnovenou přátelského poměru, který podle vůle Boží je má spojovati. Smír uzavřen jest ve **Vormsu 23. září 1122** a prohlášen nedaleko Vormsu pod širým nebem na poli rýnském (Lobwisen) za přítomnosti a jásotu nesčetného davu lidstva.[1]) O ustanovení tam učiněných poučují nás dvě listiny[2]) tehdy slavně přečtené. V první z nich císař

1. se vzdal ve prospěch církve investitury (na *úřad* biskupský) udělované berlou a prstenem;

2. dovolil v celém císařství kanonickou volbu a svobodnou konsekraci zvoleného;

3. slíbil, že církvi ze statků, jež ji odňaty byly, které má, navrátí a k těm, kterých nemá, dopomůže;

4. slíbil papeži a celé církvi pokoj a

5. slíbil církvi na požádanou pomoc svou.

A papež druhou listinou

1. dovolil, aby volby v **království německém** se beze svatokupectví a násilí vykonávaly u přítomnosti císaře (neb jeho zástupce[3]);

[1]) Srv. *Hefele* ib. str. 374. pozn. [2]).

[2]) První zní takto: »Ego Heinricus Dei gratia Romanorum imperator augustus ... (1.) dimitto Deo ... sanctaeque catholicae aecclesiae omnem investituram per anulum et baculum, et (2.) concedo in omnibus aeclesiis fieri electionem et liberam consecrationem. (3.) Possesiones et regalia beati *Petri*, quae a principio huius discordiae usque ad hodiernam diem, sive tempore patris mei sive etiam meo, ablata sunt, quae habeo, eidem sanctae Romanae aecclesiae restituo; quae autem non habeo, ut restituantur fideliter iuvabo. Possessiones *etiam omnium aliarum aecclesiarum* et *principum* et *aliorum* tam *clericorum* quam *laicorum*, consilio pincipum et iusticia, quae habeo, reddam; quae non habeo, ut reddantur fideliter iuvabo. (4.) Et do veram pacem Calisto sanctaequae Romanae aecclesiae ... Et (5.) in quibus sancta Romana aecclesiae auxilium postulaverit, fideliter iuvabo.« Druhá pak zní následovně: »Ego Calistus ... (1.) concedo, electiones episcoporum et abbatum **Teutonici** regni qui ad regnum pertinent in presentia tua fieri, absque symonia et aliqua violentia, (2.) ut, si qua inter partes discordia emerserit, metropolitani et comprovincialium consilio vel iudicio saniori parti assensum et auxilium prebeas. (3.) Electus autem **regalia** per **sceptrum** a te recipiat *exceptis* omnibus *quae ad Romanam aecclesiam pertinere* noscuntur, et quae ex his iure tibi debet, faciat. Ex **aliis** vero **partibus imperii** consecratus infra sex menses regalia per sceptrum a te recipiat. (4.) De quibus vero michi quaerimoniam feceris, secundum officii mei debitum auxilium meum praestabo. (5.) Do tibi veram pacem et omnibus qui in parte tua sunt vel fuerunt tempore huius discordiae.« *Ekkehardova* kronika l. c. str. 260.

[3]) Srv. *Hinschius* ib. str. 575. Týž učenec míní (ib. str. 561. pozn. 5.), že volbě samé císař nikdy přítomen nebyl.

2. dovolil, aby císař v **království německém** sporné volby dle rady a soudu metropolity a jeho suffraganů (= synody provincialní) rozhodoval;

3. dovolil, aby císař zvoleného **žezlem** na *říšská* léna (regalie [1]) investoval, a to v **království německém před** konsekrací (electum), v **ostatních částech** (Italie, Burgundsko) císařství pak v šesti měsících **po** konsekraci, po čemž investovaný je zavázán plniti všechny své zvláštní z investitury plynoucí povinnosti [2]) k císaři;

4. slíbil císaři na požádanou pomoc svou a

5. přijal císaře a všecky jeho přívržence do církve.

Nepřátelé církve [3]) hlavní význam (principielle Bedeutung) konkordatu Vormského vidí v tom, že císařství bylo jím donuceno vzdáti se práva po dlouhá léta nedotknutého, a tím uznati a potvrditi i emancipaci papežství ze dřívější císařské nadvlády i jeho samostatnost jakožto vrchnosti politické. Ale ve skutečnosti stát ze svých práv nic nepozbyl a, co si církev vydobyla, na to měla právo plné.

Císařové drželi se ovšem pevně investitury berlou a prstenem; ale drželi se jí tak horečně, jelikož ji dlouho pokládali za jediný prostředek, jímž by sobě zabezpečili vliv na obsazování stolců biskupských a opatství, na jakém jim právem záleželo i proto, že biskupové a opati byli netoliko pastýři duchovními, nýbrž i knížaty světskými, i proto, že právě manové duchovní mohli císaře nejvíce podporovati v potlačování panovačných záměrů vasalů světských. Když však císařové v biskupech a j. nic jiného nespatřovali, než many svoje a investituru na **roveň** stavěli s obsazením stolce biskupského a j., pak si vedli právě tak jednostranně, jak jednostranně si vedl Řehoř se svými nástupci, pokud císaři upírali i sebe menší vliv na volbu kanonickou tvrdíce, že duchovní úřad jest hlavní věc, ostatek (statky) pak věc vedlejší. Dokud tyto tak příkře sobě protivné názory trvaly, nebyla shoda možna; ale konkordatem Vormským dostal každý své: církev svobodnou volbu, císař ve svém krá-

[1]) to jest všecky statky a práva světská biskupova (mimo oběry, desátky a dary soukromníků). Srv. *Hinschius* ib.

[2]) Tím jest míněna také přísaha věrnosti, kterou bylo investovaným skládati a která zněla: »Ab hac hora in antea fidelis ero N. imperatori per rectam fidem, secundum meum scire et posse. Non ero in consilio, ut vitam aut membra perdat, N. (na př. Italicum) regnum et suam rectam potestatem; infra regnum adiutor ero ei secundum meum scire et posse ad tenendum et defendendum contra omnes homines, qui sibi tollere voluerint.« *Pertz* ib. Leg II. str. 77.

[3]) Také *Hinschius* ib. str. 559.

lovství německém značný vliv na volbu biskupův a opatů tím, že mu tam dovoleno volbě přítomnu býti, sporné volby rozhodovati, zvoleného před konsekrací investovati a tak — v království[1]) německém, kdež biskupové nabyli nad jiné rozhodnějšího vlivu, tak že králi velice záleželo na tom, kdo se tam stane biskupem — kandidata sobě nemilého a říši škodlivého ke skutečnému úřadování nepřipustiti.

Radost z obnovení přátelského poměru a svornosti mezi státem a církví byla tak veliká, že na mnohých listinách rok 1122. za novou aeru se pokládá.

Konkordat Vormský, jenž se podle papeže, za něhož byl uzavřen, také smlouvou Kalixtovou *(pactum Calixtinum)* nazývá, byl pak na devátém obecném sněmu církevním čili Lateranském prvním (1123) slavně schválen.[2]) (P. d.)

Církev a socialismus.

Píše *Fr. Janovský.*

Hodlajíce v rozpravě této ukázati některé obrázky ze společenského působení v církvi, nemůžeme ovšem lépe začíti než od projevu stežejného, kterým hlava církve, Leo XIII., zásady křesťanské v otázce té vytknul. Míníme totiž okružník „Divina providentia“ (15. května 1891). Doufáme zavděčiti se čtenářům, když hlavní odstavce okružníku toho probereme.

Papež vylíčiv původ otázky dělnické, šíří se o prostředcích, kterými ji urovnati. Dí:

S důvěrou podjímáme se této úlohy, a to vlastním právem

[1]) V ostatních částech císařství nebyli biskupové tak mocni, neměli tak velikého vlivu, a proto panovníku na jejich osobě a následovně na době jejich investitury tolik nezáleželo jako ve království.

[2]) Narratio o volbě Lothara II. [(kr. 1125.) cís. 1033—1037] zaznamenala, že Lothar se vzdal práva:

býti přítomnu volbám kanonickým,

investovati před konsekrací a

na přísahu věrnosti manské (hominium), spokojuje se u biskupův a opatů přísahou obyčejné věrnosti (fidelitas);

ale zpráva tato jest osamocena, neurčita a nikterak se neshoduje se skutky Lotharovými, proto není pravděpodobna. Srv. *Hefele* ib. str. 388.

naším, poněvadž se jedná o záležitost, při které žádného nelze nadíti se úspěchu, nebude-li náboženství a církev pozvána ku pomoci. Že však péče o náboženství a správa těch prostředků, které jsou v moci církve, nám jest hlavně svěřena, mohlo by se zdáti, že mlčíce zanedbáváme povinnosti své.

Věc tato tak veliká vymáhá zajisté i na jiných, aby se o ni úsilovně přičiňovali, na vladařích, na podnikatelích a lidech zámožných, konečně i na nemajetných, o jejichžto blaho se bojuje; to však tvrdíme nic nepoohybujíce, že marným bude veškero lidské úsilí, bude-li se církví pohrdati. Církev zajisté to jest, jež z evangelia na světlo vynáší nauky tak účinné, že jimi boj ten buď zcela může býti uklizen, anebo jistotně příkrostí zbaven a umírněn; církev jest to, jež nejen rozum poučuje, ale i život a mravy jednotlivců svými předpisy spravuje; ona i četnými, velmi užitečnými ústavy zlepšuje postavení nemajetných, a snažně žádá, aby všecky stavy spojily radu a sílu, by potřebám nemajetných co nejvýhodněji bylo spomoženo, pokládajíc ovšem za nezbytno i spolupůsobení státu cestou zákonodárnou, arci s mírou a rozumem.

To tedy na prvním místě pevně stůj, že dlužno snášeti řád lidský, dle něhož v občanské společnosti nelze provésti, aby nízké rovnalo se vysokému. Socialisté o to usilují; avšak marné usilování proti řádu přírody. Jest v lidstvu již od přírody velmi mnoho rozdílností, a to velikých; nestejny jsou vlohy, nestejna přičinlivost, nestejno zdraví, nestejny síly; a z nezbytného rozdílu toho sama sebou vyplývá mohovitost nestejná....

Nauka náboženská, jejížto tlumočnicí a strážkyní jest církev, může velice sblížiti a spřáteliti majetné s nemajetnými, když oběma vloží na srdce vzájemné povinnosti, a tož zejmena ty, jež se odvozují ze spravedlnosti. Z povinností těchto platí třídě pracující: Práce dobrovolně a slušně ujednaná budiž také dokonale a věrně vykonána; není dovoleno poškozovati majetku pánova, ani urážeti jeho osoby; vidí-li se komu hájiti svého prospěchu, zdržuj se násilností a nepouštěj se nikdy do zbouření; nespolčuj se s lidmi špatnými, kteří mistrně pronášejí přílišné naděje a veliké sliby, což mívá v zápětí marné pykání a úpadek statku. — Povinnosti pak zámožných a prácedárců jsou tyto: Dělníci nebuďtež pokládáni za otroky; spravedlivo, míti v úctě lidskou jejich důstojnost, jež křesťanskou jejich důstojností nabyla ještě vyššího stupně. Práce výdělkové, dbáme-li hlasu přírody a křesťanské moudrosti, nejsou člověku

hanbou, nýbrž věcí slušnou, poněvadž poskytují poctivé možnosti opatřiti sobě živobytí. To však hanebno jest a nelidské, zneužívati lidí nástrojem výdělku a neceniti jich výše, leč seč jest tělesná jejich síla. Dále volá církev prácedárcům: Mějte též slušný zřetel k duchovnímu blahu a náboženským potřebám dělnictva; jste povinni dopřáti jim času na služby Boží; nevydávati jich vnadidlům nákazy a nástrahám hříchu; neodvraceti jich od péče o rodinu a od snaživého spoření; jest nespravedlivo více práce jim ukládati, než snesou síly jejich, anebo k takovým pracím jich užívati, jež se nesrovnávají s jejich věkem a pohlavím. Nejpřednější pak povinností prácedárců jest: dávati co komu patří. Pravidla tohoto budiž i při mzdě užito . . .

Zachovávání těchto zákonů zdali by už samo nebylo s to, aby odstranilo nynější rozpor, jakož i příčiny jeho? Ale církev berouc se šlepějemi učitele a vůdce svého Ježíše Krista, má ještě vyšší cíle a záměry; podávať pravidla ještě vyšší mravní dokonalosti; aby se obě strany — bohatí i chudí — co možná nejvíce sblížily a přátelstvím k sobě přilnuly . . . . Teprv když z tohoto pozemského života vykročíme, budeme opravdově žíti; nebo nestvořil nás Bůh pro pozemské věci pomíjející a nestálé, nýbrž pro věci nebeské a věčné; země jest nám jen jako místem vyhnanství, nikoliv sídlem stálého bydlení . . . .

Uvažováním těchto věcí mysl lidí statky vezdejšími obdařených snadno bude ponížena, sklíčená pak mysl lidí trampotami stísněných bude povýšena; jedni nakloní se tím k štědrosti, druzí ke skromnosti.

Ale nejen přátelství, nýbrž i bratrská láska je spojí, budou-li se spravovati učením křesťanským; poznajíť a vyrozumějí, že všichni lidé pocházejí od společného Otce nebeského, že všichni spějí za týmž cílem, za Bohem, ať on jediný oblažiti může lidi i anděly blažeností dokonalou a svrchovanou; že všichni milostivým prostřednictvím Ježíše Krista byli vykoupeni a na hodnost dítek Božích znova povýšeni, tak že pravým svazkem bratrským jsou spojeni vespolek a s Kristem Pánem, „prvorozeným mezi mnoha bratřími“ (Řím. 8, 29); poznají též, že statky přírody a dary milosti Boží vesměs a bez rozdílu náležejí celému pokolení lidskému, a že jen kdo nehoden, bude vyloučen z dědictví statků nebeských. „A jestliže synové, i dědicové, dědicové zajisté Boží a spoludědicové Kristovi.“ (Řím. 8, 17.)

Církev z té duše o to se přičiňuje, aby člověčenstvo vzdělala a odchovala dle svého učení, dle svých zásad. Biskupové a kněží zavádějí svatý proud učení církevního co možná nejdále. Církev snaží se vniknouti do duší a nakloniti vůli, aby se řídila a spravovala zákony

Božími; prostředků, kterými v té příčině působí na srdce lidská, dostalo se jí od Ježíše Krista; proto spočívá v nich síla božská; prostředky ty pronikají až k útrobám srdce lidského a působí, že člověk ochotně koná své povinnosti, ovládá své žádosti, Boha i bližního dokonale miluje a statečně překonává, co překáží životu ctnostnému. Jen pomněme na doklad toho dob minulých! Všecka společnost lidská byla ze základův obnovena vlivem a řádem církevním; obnovou touto zlepšil se stav člověčenstva, ba od záhuby přivedeno k životu a povzneslo se pokrokem tak velikým, jakého nikdy před tím nebylo, aniž kdy bude. Všeho toho dobrodiní počátkem a koncem jest Ježíš Kristus... Má-li tedy společnost lidská býti vyléčena, vyléčí ji jediné to, že se navrátí k životu a pořádku křesťanskému...

Ti, kteří státu vládnou, především povinni jsou celým směrem zákonův a opatření k tomu působiti, aby ze státní úpravy a správy společnosti vypučel prospěch celku i jednotlivým občanům. Toto však činí státy šťastnými: poctivost, spořádaná rodina, ochrana náboženství a spravedlnosti, mírné ukládání a spravedlivé rozvrhování břemen, rozkvět řemesla, průmyslu, obchodu, rolnictví a jiné věci podobné. Čím snažněji toto všecko bude podporováno, tím šťastněji a blaženěji budou žíti občané. Těmi tedy prostředky mohou správcové státu i lidu nemajetnému největší býti podporou, jakož i jiným stavům velice prospívají... Čím hojnější pak vzejde prospěch z obezřelosti všeobecné, tím méně bude třeba hledati jiných cest ke blahu dělnictva...

Spravedlivo jest, aby ani občan ani rodina ve státě nezanikali; každému budiž ponecháno právo volného jednání, pokud se jím obecné blaho neruší a nikomu násilí se nečiní. Vláda dopřejž ochrany jak celku, tak jednotlivým částem... Pocházíť vládní moc od Boha, jest jakýmsi účastenstvím moci jeho svrchované; i má se spravovati příkladem moci Boží, jež péčí otcovskou o jednotlivé věci neméně se stará než o všecky pospolu...

Hrozí-li nějaké zmatky z nepokoje mezi dělnictvem, nebo ze stávky umluvené; přirozené-li svazky v rodinách se uvolnily; neposkytuje-li se dělnictvu dosti pohodlí, aby zadosťučinili povinnostem bohoslužebným, čímž se náboženství poškozuje; hrozí-li mravnosti v továrnách nebezpečí, že obojí pohlaví není rozděleno, anebo že jiná jsou tam záhubná lákadla ke hříchu; přetěžují-li podnikatelé dělnictvo břemeny nespravedlivými, týrají-li je podmínkami člověka nedůstojnými; poškozuje-li se zdraví prací přílišnou, věku a pohlaví nepřirozenou: v těchto případech musí stát užiti své autority a moci; ovšem

nepřekročí slušných mezí... Práv jest svědomitě šetřiti, ať jsou číkoliv; i jest pečovati veřejné moci, aby se každému práva dostalo; proto odráží bezpráví a tresce je; zvláště však mějž zřetel k lidem tříd nižších; boháči majíce vlastní obranu méně potřebují ochrany veřejné; chuďasi pomocí vlastní nejsouce opatřeni spoléhají hlavně na ochranu státní...

Následuje zmínka o soukromém majetku, o stávkách, o duševních statcích dělníkových.

Nikdo nesmí bez trestu vztáhnouti ruky své na důstojnost lidskou, s kterou sám Bůh s velikou úctou nakládá, aniž zdržovati člověka na cestě dokonalosti, jež jest přiměřena životu věčnému v nebesích. Ba ani člověk sám nesmí míti vůle, aby se s ním nakládalo jinak, než se sluší na jeho přirozenost; nesmí oddati se duševnímu otroctví; neběžíť tu o práva, jež by byla jeho libovůli zůstavena, nýbrž o povinnosti k Bohu, jež jest svatě plniti. Z toho plyne potřeba odpočívati od díla a práce ve dny sváteční. Klid tento však nebudiž zaměňován línou nečinností, rozpoutaností od řádu a pravidla; klid ten nemá podporovati lehkomyslnosti a rozpustilosti — jak si mnozí libují — nemá býti příležitostí zbytečně utráceti peníze; nýbrž budiž to odpočinek od práce, posvěcený náboženstvím.

Promluviv o míře a době pracovní, o práci žen a dítek, jedná sv. Otec dále o mzdě.

Zachovati živobytí své jest povinností všem společnou, a naopak hříchem nedbati ho. Odtud pochodí nutně právo dohledávati se toho, čeho k živobytí třeba; nemajetným poskytuje možnosti té jen mzda prací vydobytá. Byť tedy dělník svobodně a zvláště se dohodnul s najímatelem o míře mzdy, obsažen přece vždycky v dohodnutí tom požadavek spravedlnosti přirozené, požadavek povznešený nad svobodnou vůli obojí strany, že mzda totiž nesmí býti tak skrovna, aby dělník střídmý a dobře zvedený nemohl jí uhájiti svého života. Jestliže dělník z nouze nebo z bázně tvrdšími podmínkami se spokojuje, jež mu podnikatel neb najímatel ukládá proti jeho vůli, je to násilí, jež spravedlnost hlasitě kárá...

Následuje pojednání o nedotknutelném právu soukromého majetku a o spolcích, o povinnostech státu vzhledem ke spolkům těmto. Pochváliv sv. Otec muže katolické, kteří se dělnictva spravedlivě ujímají, doporoučí bedlivé studium dělnické otázky, dělnické výbory, smírčí soudy, pokladny podpůrné, a končí těmito slovy:

Ukázal jsem vám, ctihodní bratři, kdo a jak by se měl přičiňovati v otázce nad míru nesnadné. Každý ať k úkolu svému jest hotov, a to bez průtahu, aby zádava tak veliká, bude-li se s léčením otáleti, nestala se ještě více nezléčitelnou. Vladaři buďte obezřelí pomocí zákonitých opatření; zámožní a zaměstnavatelé mějtež na paměti své povinnosti; nemajetní, o jejichž blaho se jedná, domáhejtež se ho cestou zákona; a jelikož náboženství, jak jsme již z počátku pověděli, jediné jest s to, aby nebezpečenství zapudilo, považtež všichni, že především třeba obnoviti mravy křesťanské; bez nich neprospějí ani takové prostředky opatrnosti, které se pokládají třebas za nejvhodnější.

Co se církve týče, nikdy a nijakým způsobem nebude postrádáno její pomoci; ano poskytne tím více podpory, čím více volnější působnosti bude jí dopřáno; toho by zejména měli býti pamětlivi, kdož mají povinnost pečovati o blaho veřejné. Sluhové pak Boží napnětež všecky síly ducha a horlivosti své, a z moci a za příkladem ctihodných bratří Našich biskupů vštěpujtež neunavně lidem všech stavů zásady svatého evangelia; vší mocí, vší silou pracujte o blahu lidu; hlavně pak hleďte v sobě zachovati a v jiných, nejvyšších i nejnižších, roznítiti lásku, paní a královnu všech ctností. Žádoucí spásy především čekati dlužno od velikého rozhojnění lásky, lásky křesťanské; onať jest krátkým obsahem přikázaní celého evangelia, vždy ochotna obětovati sebe samu pro blaho bližního; onať jest nejjistější lék proti světské pýše, proti světskému sobectví; její části a božské obrysy vyznačil apoštol slovy: „Láska trpělivá jest, dobrotivá, nehledá, co jejího jest, všecko snáší, všeho trpělivě čeká“ (I. Kor. 13). (P. d.)

Světem — k Bohu.

Napsal *R. M. Kobza*. (Č. d.)

Poměr účinkující bytosti k danému účinku.

O žádném poměru jednotlivých, v pojmu příčiny obsažených momentů nekolísá filosofické mínění tolik jako o poměru úč. bytosti k účinku jí způsobenému. Na jedné straně hlásá se, že úč. podstatná bytost nemusí působiti účinu sobě rovného, na druhé týmiž právě slovy připouští se možnost případu, ve kterém by úč. bytost rovnou byla svému účinu. Neb což jiného znamenají na př. slova Vosenova,

že v důkazech pro jsoucnost Boží „může příčina účinek svůj přesahovati“ nežli tolik, že příčina účinek svůj někdy přesahovati nemusí, že může někdy účinku svému také rovnou býti. Toť ale patrná nerozhodnost, kterou trpěti nesmíme na místě, kde se nám jedná o důkaz pro jsoucnost nejsvětějšího, co rozum lidský chápati dovede, kde se nám jedná o jsoucnost samého Boha. „Dokonalejší účin“ — praví se jinde — „musí míti i dokonalejší příčinu . . .“ čím všeobecnější účin, tím všeobecnější předpokládá i nejvšeobecnější příčinu.

Vše to platí skutečně o příčině ve smyslu naši úč. bytosti nebo jak filosofie tomu chce, platí o příčině ve smyslu denominativném. Ale co odpovíme na otázku: Oč musí tato ve smyslu denominativném vzatá příčina dokonalejší býti než jí způsobený účinek? Nebo musí tato příčina skutečně býti o něco dokonalejší nebo může s účinkem míti touže míru dokonalosti? Jako odpověď podává se velká pomlčka. Vše se ponechává úvaze jednotlivce a na místě pevného mostu na cestě k Bohu předpokládá se slabá lávka jevící se jako věta, že soud ze příčiny (t. j. z úč. bytosti o účinu) dle zásad zcela jiných se řídí než soud z účinu na příčinu. A to prý proto, že příčina (ve smyslu denominativném) nemusí vůbec na venek činna býti, ani i když činna jest, účinu sobě naprosto vyrovnaného a přiměřeného jeviti. Na př. výtečný sochař nemusí také vždy výtečné sochy hotoviti. Bůh, příčina všemohoucí všech věcí, nemusil vůbec ničeho stvořiti, a i když se ku stvoření odhodlal, nemusil, ano ani nemohl ku stvoření světa nejdokonalejšího býti zavázán.

Ač pravdou nejryzejší jsou slova ta, zastavují nicméně volný, nenucený postup k Bohu, převrhují v principu dobad z daného účinku na zdrojnou poslední příčinu v pouhou úvahu, ve které se nám představuje sám Bůh jako poslední nekonečná příčina, jenž působí vše dle svobodné vůle své. Záklesky gordické na cestě k Bohu tím nerozvážeme, my ji pouze obejdeme.

A tu nejistotu naši vyciťují dobře ti, kterým existence Boha a duše věcmi jsou nepohodlnými. Materialisté vrhají se v boj a chápou se všeobecně a tedy i námi uznané zásady, že účinek jest roven své příčině a příčina svému účinku a počínáním svým volají nám vstříc: Dokažte nám, že zásada tato platnou jest pouze pro příčinu ve smyslu úč. činnosti a že v žádném případě platnou býti nemůže pro účinkující podstatnou bytost, a odstoupíme od důsledků, ke kterým na základě zásady té dospíváme, ustoupíme od názoru, že příčina světa jest se světem totožnou.

Důkaz ten uvésti mělo by nám býti obtížným?

Ani v nejmenším.

Ihned dovoditi chceme pravdu věty, že účinkující příčina ve smyslu podstatné účinkující bytosti v každém případě větší býti musí svého účinku.

Důvody toho podává následující:

α) Účinek po žádném způsobu nemůže býti větší než „úč. bytost.“ Neboť kdyby větším byl, nemělo by to oč větším je v úč. bytosti žádné příčiny, bylo by tedy bez příčiny, což se příčí zákonu příčinnosti. Moucha, aby mouchou zůstala, nezplodí havrana.

β) Účinek nemůže býti roven své podstatné úč. bytosti. Neboť kdyby účinek úplně roven byl této své „účinkující bytosti“ vyčerpával by jestotou svou do posledních mezí jestotu účinkující bytosti [1]) a způsobem tím stávala by se tato v témže vzhledě jak účinkem tak i příčinou, což se příčí zákonu protivy. Ukrojenou skývu chleba neukrojíš, protože už ukrojena jest, a tak jak právě jsi sám sebe v témže okamžiku znovu neučiníš, poněvadž již učiněn jsi. Neb nic nemůže v témže vzhledě býti a nebýti.

γ) Zbývá, že účinek může býti jedině m e n š í než účinkující bytost. A to jest jediné rozumné slovo v této zavilé věci. Bůh neučiní na novo sama sebe, poněvadž již učiněn jest, učiniti může jen něco sebe menšího a duše neučiní ani sama sebe ani něčeho sobě vyrovnaného.

Toť poměr druhého momentu „úč. příčiny“ k účinku jí způsobenému.

Z rozboru toho jde na jevo nový veliký rozdíl mezi „úč. činností“ a mezi „úč. bytostí,“ totiž:

1. Úč. činnost jest účinku svému vždy rovnou.
2. Úč. bytost jest účinku svého vždy větší.[2])

A přece bývá i tento tak veliký rozdíl ještě tuze nepatrným pro badatele, kteří mluvíce o „účinkující příčině“ rozumějí jí dle okamžité potřeby brzy pouhou „úč. činnost,“ brzy samu „úč. bytost.“ Ano jsou i případy, že jedni a titéž badatelé rozumějí jí v téže větě jednou

[1]) Účinek vyčerpává jen sebe podmiňující úč. činnost jsa s ní věcně shodným, — nevyčerpává však úč. bytost, s tou není shodným ani on ani jeho úč. činnost. Jeť úč. činnost sama jen určitým výmezem c e l k o v é č i n n o s t i, skrze kterou úč. bytost trvá, nemůže tedy býti s ní shodnou ani ona ani hotový účinek.

[2]) Důkaz pro pravdu věty této marně hledáme v učebnicích filosofických. A je přec tak jednoduchý. Příčina zjevu toho je, že učenci hlavní váhu kladou na úč. činnost, a úč. bytost jako vedlejší moment účinkující příčiny pomíjejí.

tak a po druhé jinak, aniž by svůj úmysl dříve oznámili. A o to právě jde, abychom vždy oznámili, v jakém smyslu pojem úč. příčiny bráti chceme.

Že záměna taková s nemírnou škodou působiti musí na rozvin celých filosofických soustav, jest na bíledni. A to tím více, čím blíže východových vět se takové pojmové záměny dějí.

Nerádi bychom na takové scestí přišli. A právě proto označili jsme oba momenty „úč. příčiny“ zvláštními, nápadnými jmeny. Kdykoliv ze svého stanoviska mluviti budeme, nebudeme širší pojem „úč. příčiny“ bráti ve smyslu pojmův užších, účinkující příčině podřaděných, aniž bychom toho dříve oznámili.

O záměnách účinkující příčiny.

Dva jsou — jak jsme pravili — momenty v pojmu úč. příčiny, s kterými příčinu tuto zaměniti lze. Totiž:

1. Účinkující činnost.
2. Účinkující bytost, a k těm přistupuje
3. záměna smíšená z obou předešlých.

Záměna třetí se naskytuje, bereme-li „úč. příčinu“ po jistou dobu výlučně jako „úč. činnost“ a potom, opět výlučně jako „úč. bytost.“

Chceme-li však logicky postupovati, nesmíme úč. příčinu bráti ani výlučně pouze tak nebo pouze onak, ani na chvilku tak a na chvilku onak, ale vždy, jak tomu ve skutečnosti jest, zároveň ve smyslu obou podřaděných momentů t. j. i jako úč. činnost i jako úč. bytost.

Který z těchto dvou momentů buďsi úč. činnosti nebo úč. bytosti nám skutečně předložen jest, musíme z vlastností daného účinku vyzkoumati. Předem vylučovati nesmíme moment žádný.

Pro výše uvedené záměny naskytují se nám tedy tři otázky:

1. K jakému konci nás dovede záměna s pouhou úč. činností,
2. k jakému záměna s pouhou úč. bytostí,
3. k jakému záměna smíšená?

První otázka: K jakému konci nás dovede, zaměníme-li širší pojem „úč. příčiny“ s užším pojmem „účinkující činnosti“?

Odpověď: Záměnou tou budeme při soudech svých míti vždy na mysli jako úč. příčinu jedině podmíněnou, účinku rovnou, „účinkující činnost.“ A dokud tohoto významu podmíněné úč. činnosti se držeti

budeme, dotud bude nám vždy stejně v uši bíti neúprosný povel: Dále k další účinek v existenci své podmiňující, účinku rovné „úč. činnosti.“ Věčně věkův bude nám „úč. příčina“ v tomto smyslu pojatá příčinou podmíněnou, jsoucí existencí svou „ab alio“ a nikdy příčinou jsoucí „a se.“ Věčně věkův bude nám taková příčina jako pouhá úč. činnost velikostí a mírou svou rovna svému účinku a nikdy nebude účinku svého větší. Po jejím boku potáhneme neukončitelný řetěz účinkův existencí svou vždy stejně podmíněných a stejně podmíněných příčin, které účinkům svým mathematicky rovnými jsou.

A najdeme-li v postupu nějakého důkazu názor o nutnosti takového neukončitelného řetěze, potom předem bude nám možno souditi: Zde se záměna stala „úč. příčiny“ s pouhou bytostí případnou, kterouž jest: „úč. činnost.“

Na základě této záměny nedojdeme dále, nežli k poznání, že postup náš jako cesta k poznání první zdrojné příčiny pro existenci daného účinku jest — absurdní.

Nedocházíme konce, ano my ho „a priori“ vylučujeme názorem, že jen bytost případná, že jen úč. činnost může býti skutečnou „úč. příčinou.“

Chceme-li po boku tohoto významu „úč. příčiny“ dojíti k poznání posledního důvodu pro existenci byť i jednoduchého okamžitého pohybu vzduchu — věčně k němu nedojdeme.

Vzduch se pohybuje, protože jakási určitá energie ho k tomu má. Příčinou energie této je energie jiná jí vyrovnaná, té opět jiná atd. atd. do nekonečna, bez začátku, protože pro každý účin hledáme jemu rovnou příčinu a tou nemůže býti jiná nežli případná úč. činnost. Nechceme uznati nutnost příčiny nad způsobený účinek vyvýšené a proto následky.

Chceme-li dojíti po boku tohoto významu k poznání jednoho a pravého Boha, věčně k němu nedojdeme. Ano my dokonce i samého Boha jako možnou příčinu daného účinku předem vylučujeme a to proto, že vylučujeme úč. podstatnou bytost. A Bůh jest podstatou.

Soudíce důsledně tímto způsobem zabředneme v nejzazším postupu v sám čirý pessimismus.

Budeme rozumovati asi takto:

Veškery pozemské věci jsou existencí svou ab alio a žádají pro tuto existenci dostatečný důvod.

Důvod ten odhaliti má nám jejich úč. příčina. Poněvadž ale příčinu tu zaměňujeme s pouhou případnou úč. činností, která nemá

schopnosti, aby sama od sebe udělila existenci danému účinku, jest nám postupovati dále ke příčině další, která jest příčinou existence této úč. případné bytosti. Takto vystopovaná nová příčina nemůže však dle našeho předpokladu o uvedené záměně jiného druhu býti nežli příčina minulá. I ona jest „bytostí případnou." A tak postupujeme do nekonečna v řetěze účinkujících příčin případných, ze kterých žádná danému účinku existence uděliti nemohla. A výsledek bádání našeho bude buďto:

1. Poznatek, že řada takových příčin je nesmyslem, protože by na jejím základě žádné věci existovati nemohou, nemajíce poslední příčiny, nebo že

2. věci existující mají poslední příčinu svou v bytosti druhu jiného nežli je případná, účinku rovná úč. činnost.

Připustí svéhlavý filosof tuto zdrcující alternativu? Nikdy ne. Odpoví: Věci existují, ale poněvadž já jsem se nezmýlil, proto musí existovati i dle mého převráceného názoru o úč. příčině a proto jest nám přemýšleti o velikém tajemství přírody ukrytém pod rouškou neukončitelného postupu ke zdrojné první příčině.

A před udivený svět se staví sám nad sebou a nad pořádkem světovým zoufající pessimismus Schopenhauerův, Hartmannův.

Pessimista pozoruje svět a vidí, že příčinou každého zjevu je jakýsi projev snahy neboli vůle. Z pozorování toho dospívá k soudu, že příčina všeho, co jest, je také jakási snaha neboli vůle.

Pozorujeme-li, praví Schopenhauer, neorganický svět, vidíme-li spousty vod, které se úprkem v doliny ženou, setrvačnost, kterou magnet vždy k severu míří, snahu, kterou železo k němu letí . . ., cítíme-li, kterak břemeno, k zemi tíhnoucí, nás tíží a moří — poznáme, že všechny jevy světové jsou jen projevem téže účinkující bytosti, která v nás vědomě působí právě tak jak působí ve světě nevědomě. Proto také bytosti té přísluší tu i tam týž název „vůle." Jím vyjádřujeme jádro a jedinou podstatu každé věci, každého zjevu ve světě.

Ano, vůle je pessimistovi dokonce i zdrojem samého rozumu, vůle jest pánem, rozum sluhou, rozum pouhým cizopasníkem na těle vševládnoucí pravůle. Praví Schopenhauer: „Vůle a rozum mají se k sobě jako slepý a chromý; silný slepec nese vidoucího chromého na bedrách svých."

Jak to možno? Takto:

Sama se sebou nespokojená pravůle chce se zbýti trýzně a bídy ve přirozenosti své založené, chce uspokojiti svou snahu, kterou vždy po něčem novém touží. Proto se vrhá na jakési formy nebo-li ideje

v bytosti své nevědomě přítomné a skrze ně promítá sama sebe ve skutečný svět, sama sebe objektivuje. Kde prostor bere pro existenci světa potřebný, do toho nikomu ničeho není. Prostor se krátce nehodí v system, neexistuje tedy leč v myslícím podmětu nebo-li subjektivně, předmětné skutečnosti nemá.

Vzniklé věci vrážejí do sebe, přesunují se, vystupují a sestupují a tím trpně působí zpět na jevící se pravůli. Ta přichází takto k vědomí svého utrpení a bídy své. V nižších bytostech měrou menší, ve vyšších měrou větší. Ve člověku dospívá k vědomí nejvyššímu. A hrozný je obraz, který vidí. Jako kývadlo meži dvěma body, tak kolísá bez klidu a míru život člověka mezi utrpením a dlouhou chvílí. Utrpením jest snaha, dlouhou chvílí nečinnost. Co tu činiti? Zapři život svůj, oddej se rozjímání a sebezáporu, s resignací hleď odumříti nepokojnému víru světa a do duše tvé vejde onen duchovní klid, který tebe a celé člověčenstvo z kořene a na vždy osvobodí. Toť toužebně žádaná „nirvana“ Budhistů naproti radostem života „sansary.“

Věru, toť filosofie kandidatů prachu a olova, to filosofie vyžilých zhýralcův a velkoměstských bankeroterů.

Než tažme se, čím je ona vůle, sama o sobě vzata, se zřetelem k pojmu úč. příčiny? Snad úč. podstatou? Nikdy ne. Je pouhou úč. činností. A máme-li ji za nekonečnou, je úč. činností nekonečnou. Koho? Čeho? Na to odpovědi nedostáváme, ona je čím je, a to pessimistovi stačí. Nám ne. (O. p.)

O missiích.

Píše *Maximilian Weinberger.* (Č. d.)

V zajímavém díle: „Unter deutscher Flagge quer durch Afrika von West nach Ost“ (2. vyd. str. 268. a n.) dává známý africký cestovatel a správce německých osad ve Východní Africe major Wissmann katolickým missionářům skvělé svědectví, jež pocházejíc z pramene nestranného tím závažnější jest a cennější. On píše:

„ . . . Po dvoudenním pochodě vysokým lesem objevilo se v dáli zrakům našim město Tabora . . . Před úhledným domkem s prostrannou verandou jsme se zastavili. Vyšel nám vstříc běloch v dlouhém bílém kabátci. Když jsem se mu představil, vzal mne za ruku a zavedl do

prostranné čisté světnice. Tam uvítal mne superior tamnější missionářské stanice, P. Haut-Coeur, co nejsrdečněji. Missionáři zařídili si tam pěknou domácnost a pěstujíce zahradnictví, chov dobytka a polní hospodářství, žijí mnohem lépe a laciněji nežli kteříkoli jiní evropští osadníci. Po dlouhém čase pochutnal jsem si na dobrém domácím chlebě . . . Velký rozdíl mezi missiemi katolickými a anglicko-evangelickými v rovníkové Africe záleží v tom, že missionáři katoličtí na vždy, evangeličtí jenom na čas své síly černým pohanům věnují. Missionáři katoličtí kupují otroky, jmenovitě děti, a pak vychovávají a vzdělávají, kdežto evangeličtí žáky jen dobrovolnými se zabývají. Považíme-li, že dítky takové byvše koupeny osudu nad pomyšlení žalostnému unikají a pevnou rukou svých dobrodinců vedeny rády kázni a pořádku se podrobují, považíme-li dále, že protestantští missionáři nepřestávají sobě stěžovati, že dobrovolných žáků často ani za velké peníze nelze dostati, tito pak kázni a pořádku jenom stěží zvykají, musím chtěj nechtěj schváliti a za jediné pravý uznati princip missionářů katolických. Moje mínění potvrzuje velký úspěch, jakého se za krátko všude dodělávají. Nalezl jsem sice i mezi anglickými missiemi takové, jež co do úspěchu v ničem s katolickými si nezadají, ale nelze zamlčeti, že mnohem většího nákladu vyžadují. Jsem toho mínění, že křesťanství katolické kladouc větší váhu na zevní dojem černochům je přístupnější nežli evangelické.“

V rozmluvě s jistým spolupracovníkem mnichovské „Allgemeine Zeitung“ ostře odsoudil nedávno (r. 1890.) tentýž na slovo vzatý znatel afrického života neoprávněnou a na výsost škodlivou úlohu, jakou si osobují angličtí a německo-evangeličtí missionáři. Naopak vyslovil dobrým skutkům a snahám obětovných a neunavných katolických missionářů svrchovanou pochvalu. Nazvav je sloupy evropské civilisace vyznal nepokrytě, že angličtí a německo-protestantští missionáři jeho poslání jen stěžovali a rušili, tak že ohromné summy peněz na protestantské missie vynaložené jsou jako vyhozeny; že páni missionáři (rozuměj protestantští) svými politickými agitacemi dobré věci více škodí než prospívají.

Příznivý a spravedlivý úsudek majora Wissmanna o požehnané činnosti katolických missionářů ve východo-afrických osadách německých vešel ve známost v celém světě. Úsudek ten potvrdila celá řada vynikajících cestovatelů; mezi nimi Němec Dr. Peters, jehožto popis odvážné výpravy Emina pašy r. 1891. vyšel tiskem.[1]) Uvedeme tuto

[1]) Die deutsche Emin-Pascha-Expedition von Dr. Carl Peters. München nnd Leipzig, R. Oldenbourg.

vlastní jeho slova, jimiž líčí dojmy, jakých zažil za pobytu svého v katolických missiích a seznáme, že se čestně řadí k mužům, jižto náboženstvím se od nás různí, ale v příznivém svědectví o působnosti katolických missionářů s námi se shodují.

Stůjž zde, co napsal o katolických missiích v Ugandě:

„Odpoledne (26. února 1890) navštívili jsme, já a svobodný pán z Tiedemannů (průvodce Dra. Peterse, pruský důstojník), ve svém stejnokroji katolickou missii. Tam seznámili jsme se kromě P. Lourdela, jejž jsme již včera viděli, s P. Deniotem. Kdežto onen rázné má vzezření a mohutnou postavu zdál se nám P. Deniot, jenž asi 30 let stár jest, býti nepatrným člověkem útlé postavy a blouznivých očí. Oba náleží missii alžírské, tak řečeným Bílým Otcům. P. Lourdel pracuje v Ugandě již 10 roků. Na mou otázku, touží-li do své vlasti Francie se vrátiti, odpověděl: ‚Přišli jsme sem umřít. Do vlasti nevrátíme se nikdy. Dokud jsme zdrávi nechceme, jsme-li nemocni, nemůžeme.‘ Vyslovil jsem své podivení nad obětovností jeho řádu. Od toho okamžiku, co na jezeře Viktorii pracuje, ztratil 50 procent svých bratří nemocemi. Pravil jsem mu:

‚Mluví se tolik o nás cestovatelích, o Eminu pašovi, Stanleyovi a jiných; co vy zde konáte, je přece jenom mnohem rekovnější, a vy to konáte výhradně pro své vznešené idealy. Vaše jména jsou v Evropě téměř neznáma. Ctižádosti, která jiné pobádá, u vás není.‘

‚Své odměny‘, zněla odpověď, ‚očekáváme po smrti, Pánu-li se ovšem zalíbí.‘

Viděl jsem, vypravuje Dr. Peters dále, v Ugandě, Usukamě a na jezeře Viktorii vše, co katoličtí missionáři vykonali, a vyznávám upřímně, že jest se mi diviti jejich výkonům. Právě proto, že byli učinili slib chudoby, čistoty a poslušnosti, že nemohou pozemské statky pro sebe střádati a že nesmějí do vlasti se vrátiti, snaží se dvojnásob, aby si své stanice co nejpohodlněji zařídili; a poněvadž z Evropy málo jsou podporováni, hledí přirozených pokladů nové své vlasti co nejvíce využiti. Missionáři protestantští naproti tomu pracují za plat a jenom na čas, touží dřív nebo později vrátiti se do Anglie a usilují tedy, aby nějaké jmění si nastřádali. Za tou příčinou nevěnují missiím tolik píle, nesrůstají se zemí, kde působí a mohou jí tedy mnohem méně prospěti. Sady protestantských missionářů katolickým daleko se nevyrovnají. Katolíci mají všude velké a pohodlné domy a kolem nich rozsáhlé zahrady, ve kterých nejen tropické, ale i evropské zeliny pěstují. Kdežto Angličané bydlí v domech chatrných, má každý katolický

missionář svou vlastní chladnavou, čistě obílenou světnici. K jídlu shromáždují se v pohodlné jídelně. Nemajíce evropských sil pracovních přidržují ku práci domorodce a učí je řemeslům. Sedadla, stoly, jídelní náčiní a hospodářské nářadí zhotovují si společně se svými chovanci. Tak tvoří se záhy kolem missionářské stanice osada pilných a schopných dělníkův a působí pak blahodárně na celé okolí. (Str. 364—367.)

V březnu seznámil jsem se s Msgr. Livinhacem,[1]) jenž tehdy do Ugandy přišel na návštěvu. Msgr. Livinhac jest, rovně jako mnozí jeho bratří v oněch krajinách, muž nápadně krásný a neméně ctihodný, v bílém taláru, s dlouhou černou bradou. Na prsou mu visí kříž brilanty vysázený. Seznal jsem v něm muže na výsost vzdělaného a pro věc, které slouží, nadšeného, neméně však s poměry africkými obeznalého. (Str. 381.)

Podruhé střetl jsem se s Msgr. Livinhacem na velkém ostrově jezera Viktorie Sesse. Vystupovali jsme od přístaviště k missionářské stanici Semigale. Leží na pahorku. V pravo, když jsme temene dostoupili, stojí obydlí missionářů, před námi kaple, okolo osada, vše čisté a milounké. Kolem osady prostírají se rozsáhlé zahrady a v pozadí černá se prales. Msgr. Livinhac přivítal mne co nejsrdečněji . . . Zavedli mne do jídelny a počastovali kávou a vínem. K svému žalu zvěděl jsem, že jeden z kněží, Schankmerkl jménem, na smrt stůně zápalem jater. Klidná mysl, s jakou jeho druhové truchlivou tuto událost nesli, mne hluboce dojala. ‚Jsme zde, abychom umřeli,‘ zněla prostá, skromná odpověď. Tu nebylo planého nářku, ani citlivých rozjímání, ale mužná oddanost v úradu Prozřetelnosti.“

Byl pak Dr. Peters na ostrově Sesse také očitým svědkem neobmezené poslušnosti, která katolickým missionářům jednak na místě vytrvati, jednak na pokyn představených z téhož místa okamžitě odejíti káže. Tázal se totiž po večeři biskupa: „Monsignore, kdy pak asi vrátíte se do Evropy?“ — „Zůstanu zde do smrti.“ — V té vstoupí do světnice černoch, políbí biskupovi ruku a oznamuje mu něco svým nářečím. Biskup zbledl poněkud a obrátiv se ke mně pravil: „Mr. Mackay, o němž byla před chvílí řeč, umřel, a mne odvolávají do Evropy. Jsem připraven.“ „Kdyby se tento výjev“, dokládá Dr. Peters, „udál na jevišti, zajisté by kritikové básníka vinili z pravděnepodobnosti.“ (Str. 432.)

Úsudek Dra. Peterse o katolických missiích v Ugandě potvrzuje úplně známý Emin paša. V dopisech, jež uveřejnil v „Neisser Zeitungu“ stojí toto místo:

[1]) Nástupce kardinala Lavigerieho v afrických missiích.

„V Buingu, na Viktorii Nyanze, 21. října 1890. Jezero je dnes tak rozbouřeno, že lodníci se neodvažují plavbu nastoupiti, a tak mám pokdy, abych ti dopsal. Pobyl jsem v Bussisi poněkud déle, než mi bylo milo a vzhledem ku kázni mých lidí prospěšno. Za svého tam pobytu zavítal jsem opětně do katolické missie Otců alžírských a obcoval jsem s nimi nadmíru přátelsky. Dostalo se mi od nich tolik projevův ochoty a přízně, že mohu jen dobrých zpráv o nich podati. Je to zvláštní rozdíl mezi missionáři katolickými a protestantskými (anglickymi) zde ve východní Africe. Tam nedostatek peněz a lidí, skoro bída; zde hojnost peněz i lidí, ba přebytek. Tam tuhá práce a vážná snaha, domorodce vychovávati pro život; zde zpívání žalmů a sebevědomé mžourání očima. Dalo by se o tom mnoho napsati. Rozhodně jest nám, chceme-li se dodělati nějakých úspěchů, katolické missie v každé příčině podporovati a jim při výchově domorodců pomáhati. Proč by nemohli na př. poddůstojníci, písaři a nižší úředníci vycházeti ze škol missijních a řemeslníci cvičiti se v dílnách missionářů? Pro německou východní Afriku nastává nyní nová doba. Kéž by jenom v čas se uvážilo, že právě zde církev státu neocenitelných služeb prokázati může.“

Na doklad pravdivosti uvedených dosud zpráv o katolických missiích východoafrických uvedeme tuto ještě posudek protestantského Dána, P. B. Scavenia, jenž jsa očitým svědkem činnosti katolických missionářů v Africe v kodaňských novinách „Avisen“ roku 1894. v č. 327. píše:

„Zde v Tanze jest protestantská německá, v Usamboně protestantská anglická missionářská stanice. Žádná z nich nemůže se vykázati úspěchem, jenž by stál za řeč. Pokusy, obrátiti mohamedany, jsou vesměs už předem beznadějné; pohané pak ubožáci nemají hrubě smyslu pro pochmurný puritanismus, jejž bohužel kážou většinou kazatelé angličtí. Přirovnáme-li však ku protestantským missiím katolické, shledáme, že tyto stále půdy nabývají. Leží snad příčina toho v tom, že dětinnou mysl domorodců více zajímá a uchvacuje skvělý a obrazný katolicismus, nežli zadumčivý pietismus, jejž angličtí a němečtí horlivci do Afriky přenésti se snaží? Pochybuji. Pokrok katolických missií dlužno hledati spíše v tom, že průměrně a ve východní Africe výhradně muži vysoce nadanými a vzdělanými jsou řízeny, jižto mnohá léta v zemi prožili a lid i jeho řeč důkladně znají; muži, kteří sem přišli, aby zde zůstali, kteří nemajíce vedlejších zámyslův ani rodiny, zcela svému velkému a svatému povolání se věnují.“

„Kdežto na evangelických stanicích — mluvím ze zkušenosti — katechumeni pouze modlitbou a zpěvem se zabývají, ostatní pak čas nečinně tráví, je na katolických stanicích modlitba s prací vždycky nerozlučně spojena. Na velké vzorné stanici v Bagamoyo, která ostatně v celém světě chvalně je známa, žije přes 2000 křesťanských rodin a právě nyní asi 3—4000 katechumenů. Ke stanici náleží rozsáhlé, výtečně obdělávané, výnosné sady. Zde musí každý pod dozorem Otců denně jistý počet hodin pracovati. Zde to nejde tak jako na protestantské stanicí v Solbanzi, kde se mi toto přihodilo: Černoch, maje prostříti na stůl k obědu, zdráhal se tak učiniti vymlouvaje se, že právě Duch Boží sestoupil na něho a že tedy jest se mu uchýliti do zátiší. Věru toliko zdvořilost k mému hostiteli, protestantskému missionáři Ormrodovi, mne zdržela, že jsem černochovi nedal pořádné lekce na cestu do jeho ‚zátiší.‘“

„Pobočné osady velké stanice v Bagamoyo byly založeny na jižním břehu jezera Viktorie; odevšad proudí tam domorodci; ročně bývá jich na tisíce pokřtěno, ročně šíří se odtud vzdělanost a ovoce spořádané práce naší strany.“

„Uvádím jen pouhé události, jež mluví samy za sebe. Jmenovitě chybuje se v protestantských missiích, že se vysílají za missionáře lidé úplně nevzdělaní. Ve vlasti může býti leckdo (!) dobrým kazatelem laikův a své biblické průpovědi znáti nazpamět; ale jinak se má věc, chce-li divoké syny přírody vzdělávati na lidi a křesťany. Každý nepředpojatý dá mi za pravdu. Zdejším missionářem je na př. bývalý tesařský tovaryš.“ (O. p.)

Česká otázka a reformace.

Píše *J. Svozil.* (O.)

Zatím došlo k cestě Husově do Kostnice; glejt od Sigmunda by měl už jistý. Jinak nebyl by se ani vydal na cestu, právě jako nechtěl dříve jíti do Říma, necítě žádné jistoty. Nechtěl jíti do Kostnice jako vinník, jako obžalovaný k soudu, nýbrž jako člen koncilu, rovný mezi rovné, aby mohl hájit a jak doufal i ohájit své učení. Proto chtěl míti glejt, v něm viděl pro sebe záruku svobodného slyšení, ano i návratu.

Ale podařila se mu z toho jen nepatrná část — svobodné slyšení — ovšem ne v plném rozsahu, v plném slova smyslu. Již to vede k myšlence,

že jednání ve příčině Husově bylo jiné než s kacíři vůbec. Tajnost soudu tedy i výslechů byla pravidlem — proces Husův byl tedy výjimkou z pravidla. A dle mínění Husova měl býti postup zcela jiný, než později se stal.

Naděje Husovy oprávňovalo i jednání Sigmundovo. Když Hus byl uvězněn, hrozil, že násilím jej vyvede, ano rozešel se právě pro Husa s koncilem, ač ne na dlouho. Nelze se tomu diviti, vždyť jemu, nápadníku českého trůnu, záleželo jistě na tom, aby zachránil muže v Čechách tak oblíbeného, jako byl Hus. Nad to pak pojistiv plnou, neomezenou svobodu i protipapežům a přátelům jejich, za kacíře prohlášeným, vedl ještě sám k tomu mínění, že i Husa chce uchrániti nadobro.

Než i glejt sám v sobě oprávňoval tyto naděje, a slova „stare et redire“ nebyla pouhou formulí. Teprve později, po zkušenosti s Husem činěn v glejtech rozdíl, že chrání jen před násilím, ale nikoli před právem. Klatba pak byla tehdy úplně v úpadku, a tím větší moc nabýval glejt.

Také sněm církevní cítil se do jisté míry vázán glejtem, jak lze souditi z tajného skoro zatčení a z omluvy před pány českými, že Hus dostal glejt teprve patnáctý den po zatčení; omluva tato byla ostatně bez podstaty.

Z toho všeho plyne tu jižjiž nastávající nadvláda práva civilního nad církevním, o niž zápaseno po celý středověk a hodně dlouho ještě v novověku, aniž by otázka ta, poměr ten do dnes byl definitivně rozřešen.

Církevní sněm, jakož přirozeno, hájil svého, církevního práva, proti civilnímu, hájil ho zvláště důrazně, když byl dospěl vrcholu své moci. Chtěli míti úplně volnou ruku proti Husovi, a Sigmund konečně povolil, obětovav Husa reformě církve, jíž hrozilo roztříštění; ale obětoval jej proti svému původnímu úmyslu a proti právu civilnímu.

Sněm jednal pak dále dle tohoto práva, jehož se na Sigmundovi domohl — byl to jeden z posledních vybojovaných zápasů v té příčině; naložil s Husem, jako nakládáno s jinými kacíři.[1])

Zmíněné právě má největší váhu v processu Husově. Zda mu byly přičítány také ještě bludy, jimž nikdy neučil, nepadá na váhu. Na usvědčení z kacířství stačily ony, jimž skutečně učil, jež hlásal. Bez váhy na výsledek processu a na jeho soudní povahu jest i to, že koncilem bludy pouze vytknuty, aniž by bludnost jejich obšírně a zvláště

[1]) Tam asi dospělo nejnovější bádání; kdo více chceš se poučiti, čti článek V. Novotného o té věci v loňském »Českém Časopise historickém«.

z Písma byla dokazována. Bludnost učení Husova i na základě pouhého Písma bylo snadno dokázati. Hus žádal důkazu, a koncil konečně, ač byl uznáván za nejvyšší autoritu, bez papeže a později proti němu neomylným nebyl. Zda Hus si toho byl vědom, jest ovšem velmi záhadno. Dorozumění — v učení o církvi, o papeži a jich moci, vlastně o rozsahu a dosahu této moci — nebylo by asi bývalo zcela nemožno, při jiném postupu s obou stran, jelikož do té doby nebylo o moci této dogmatického prohlášení, a koncil sám nestál tu na pevné půdě, jak ukázaly pozdější události.

Jisto však jest, že koncil nikdy netvrdil, že kacíři netřeba držeti daného slova; jest nepravdivo, že to kdy bylo učením církve. Celé učení vzniklo na základě listu Ferdinanda Kastilského, jejž poslal Sigmundovi, doslechnuv, že tento míní Husa hájiti, že míní mu zaručiti svobodu. Stotožňuje se tak Ferdinand Kastilský s celou církví. Hus pykal za svůj odpor, pykal zaň velmi trpce.

Po něm upálen i Jeronym, ač sněm nerád se k tomu odhodlával, ač Zabarella, Petr ab Alliaco, Jordan a Orsini žádali úsilovně, aby Jeronym po odvolání byl propuštěn. „Však odjinud dalo by se dovoditi, že nemohli jinak odolati potřebě, aby zachránili autoritu církve a svou vlastní důslednost. Jest opravdu velice litovati, že zákonové a duch věku onoho nejen dovolovali, ale že i žádali plápolavých obětí toho způsobu; plyneť po hříchu ze zásady tradice vůbec nevhoda ta, že věk a mrav sebe osvícenější vázán bývá často měrou a pravidly věku hrubého a surového.“ (Palacký III. 133.) Na koncilu domníváno se, že Čechové odsouzením Husovým zastrašeni, se utiší. Ale to nestačilo, vždyť nešlo tu o osoby, ale o věci, o ideje. Spor zašel již dále, než aby mohl takto býti utišen. A pravdu měli z protivníků Husových, kteří jako Mařík, mistr učení pražského, úsilovně volali po opravách; jen opravami, tvrdili, lze zastaviti ono hnutí. Nad to pak k jitření a udržování sporu přispívaly poměry socialní a národnostní. Všecky žádaly nutné rozřešení.

Že nešlo tu pouze o osoby, vidíme asi dosti jasně z toho, že války Husitské vypukly až za čtyři roky téměř po smrti Husově. A jaké požadavky postavila si strana reformační v zemi proti či vůči králi Sigmundovi?

Žádali svobodu zákona Božího, zvláště pak kalicha, žádali, aby stavil kaceřování podobojích a především Husa i Jeronyma, aby bully papežské uveřejňovaly se jen se svolením královým, kletby aby byly staveny, kněžím statky odňaty, svatokupectví odstraněno, půhonové ven ze země zakázáni, studentům svobodné mistrování propuštěno, nově zamýšlené přísahy a závazky při svěcení na kněžství překaženy.

V politice pak žádali potvrzení svobod království Českého, zachování pokladu po Václavu IV., omezení odmrti jen na případy, kdy není vůbec příbuzných, zrušení neřádných tax; v městech nebuďte trpěni v úřadech Němci, ba vůbec v žádných úřadech zemských; Čechové ať mají všude po království první hlasy, hampejzy ať se zruší.

To byly požadavky officielní se strany podobojí; Sirotci, Bratři Střední a Táboři šli ovšem dále, zvláště v zásadách demokratických a v otázce o majetku. A právě tyto požadavky odpudily od nich panstvo, které se octlo z veliké části až i v táboře Sigmundově.

Víme ovšem také, že Hus se dovolával svobodného slyšení, že chtěl býti přesvědčen od koncilu, že nepodrobil se mu, když celý svět jej uznával za autoritu. A „historicky vzato na tom záleží, že Hus se nepodrobil autoritě koncilu v té chvíli, kdy tento za nejvyšší instanci ve věcech víry a církve se prohlásil a také uznán byl, žádaje poučenu býti, t. j. přesvědčen, že by se mýlil, a to z Písma. Nebo Hus za pramen víry neprohlásil subjektivní mínění svoje, nýbrž hledal jej mimo sebe a nalezal jej s Wiclefem v Písmu. Pokládaje i ve věcech víry za suverenní svědomí lidské, nepokládal za suverenní intellekt člověka.“ (Goll, Athen. IX. 295.)

Hus tedy neuznával svobody bádání na poli náboženském v tom smyslu a dosahu, jako novější rationalismus. Jemu zůstalo Písmo vždy netknutelným, naprostým zdrojem pravdy. Ale ani tradice neupíral docela. Došel ku svému učení snahami mravně-opravnými, nikoliv filosofickým, theoretickým bádáním. Ale od tohoto kroku není k rationalismu daleko.

Toto dovolávání se svobody, ač jest velikého dosahu, nebylo mu účelem, nýbrž prostředkem k dosažení, k uskutečnění oprav. O nějaké svobodě, stejné pro všechna vyznání, nemohlo býti ani řeči, a nebylo. Reformatoři, a kde tito tak dalece nedošli, jejich stoupenci pronásledovali jejich stoupence tak, jako se dálo dříve. K tomu stačí u nás jen stručně si vzpomenouti na sněmy husitské, na boje táborské a na pozdější nakládání nejen s katolíky, jež bylo namnoze odvetou, ale se všemi, kdož byli jiného přesvědčení. Ostatně v té době více žádati, v ní více hledati nebylo by asi právě nejsprávnější.

Ale do krajnosti hnaný odpor proti autoritě pomstil se pak na straně opposiční. Došlo až k zavržení autority vůbec. „Proto také Husité, když autorita církve přestala jim býti pramenem přesvědčení a jistoty, spatřili u sebe vznikati tolikero rozdílných vyznání víry, kolik našlo se mezi nimi samostatných myslitelův aneb hloubalů, jižto uměli

osobní své mínění učiniti pravidlem přesvědčení pro jiné a státi se jim tudíž autoritou novou.“ (Palacký.) Ale právě proto nebylo jednotného vedení, nebylo oné rozhodné a důsledné odvahy, jakou dává je v sobě konsolidovaná, ucelená organisace. Proto zahynul husitismus na marasmus senilis, ač byl ještě tak mlád. Proto bylo tolik reakce uvnitř jeho i zevnitř, proto přidávali se kališníci později k různým vyznáním. Nepodařilo se jim soustavně dobudovati, co Hus byl načal.

Jak asi možno si vysvětliti toto nekonečné tvoření se nových a nových náboženských stran na základě přece jednoho, katolického, všeobecně platného učení Kristova?

To aspoň přibližně dává tušiti Schell na prvních stránkách své „Dogmatiky“. Ostatně stačí jen věc naznačiti; představy si doplniti, novými příklady objasniti může každý velmi snadno na základě třebas jen všeobecného dějepisu.

Právě v náboženství Kristově jsou obsaženy různé prvky, různé proudy, o které se dle zdání lidského potírají nebo vylučují, které mají nestejnou cenu, jedny větší, druhé menší. Jako vůbec každá pravda druhotná, mají pravdy náboženství Kristova protiklady. Bez protikladu jest jediný Bůh, jediná také pravda prvotná. Jinak u pravd druhotných, ty by bez protikladu nezůstaly ve správných, pevných mezích.

Kdo chce správně pochopiti pravdu, musí zároveň správně oceniti její protiklad, její protivu, musí najíti meze, na nichž se stýkají, kde se scházejí a jak do sebe zasahují, krátce, musí najíti harmonii obou.

Tu nelze konsequentně rozvíjeti jen jednu z obou, a na druhou zapomínati nebo si jí schválně nevšímati. Tak, abychom aspoň nějaký příklad uvedli, nutno jednati při pojednání o svobodě lidské vůle a o milosti, o radách evangelických a povinnostech, o jediné pravé církvi viditelné a o jednotě všech těch, kdož jsou dobré vůle a tudíž i v jisté naději spasení, v milosti Boží.

A právě katolická dogmatika má za úkol hledati harmonii, souladnou soustavu všech Písmem i tradicí proudících idejí, všech proudů zdánlivě různých a protivných, a přece tak pěkně se doplňujících a pro povahu naši lidskou nutných. Tak stalo se již v prvních dobách křesťanství s petrinismem a pavlinismem, z nichž onen představoval partikularní nacionalismus, tento zase kosmopolitismus.

Snaha, rozvinouti jednu z tolika idejí, jeden z tolika směrů vede k důslednostní manii, která chtějíc rozvíjeti pravdu jednu, zapomíná ostatních téměř docela, nebo jich skutečně pranic nedbá.

Tak jest i u katolického učence možno, že klade na něco větší důraz, než jaký se snáší s celkovým ladem u náboženství Kristova, že jednu tendenci přeceňuje, ostatních nedoceňuje, a proto chápe se úsilného propagování právě té myšlenky, té pravdy, která mu nejvíce bije do očí. Je to konečně přirozeno naší jednostrannosti, již všichni více nebo méně podléháme. Z té příčiny vyšlo, tuším, přepjaté ctění ostatků, nemírné užívání odpustkův; ovšem připojovaly se k této příčině později také důvody jiné, ne vždy prosté sobectví, ziskuchtivosti a vládychtivosti. Toť asi i původ horlení pro oprávněnost, obraceti kacíře i pomocí ramene světského, které nacházíme již i u sv. Augustina, u něhož jistě vycházelo z úmyslů nejčistších. Této přepjaté snaze po důslednosti podlehli také reformatoři při učení o autoritě církevní a o jiných pravdách náboženských.

Vysoce na př. ceníce zásluhy Kristovy a skutky člověka, popírali platnost odpustků. Jen že neměli ponejvíce důvodů věcných, z podstaty věci samé čerpaných. Tu stačilo jim, že odpustků bylo nadužíváno, že udělovaly je osoby mravně ne právě nejzachovalejší.

Podobně stalo se jim při obtížném studiu vzájemného působení milosti a lidské vůle; tu dospěli mnozí k opačným, vzájemně se vylučujícím důsledkům, ani jedni vše kladli na milost, kdežto druzí více, ba téměř všecko očekávali od vůle a tedy od skutků člověka. A právě toto bylo stežejní otázkou reformace německé, pokud šlo skutečně jen o theologickou soustavu.

A nevedlo se i našemu Husovi podobně v učení o církvi a její hlavě? Jest vůbec nutno nebo aspoň přípustno popírati vůbec pravost církve jako společnosti viditelné, jest aspoň poněkud správno mínění, že by obstáti nemohla církev viditelná vedle církve neviditelné, vedle onoho ovčince, v němž jsou již jen ovce čisté, z něhož všechny prašivé jsou již vyloučeny, vedle církve těch, kdož dojdou spásy, ať si jsou již kdekoliv a v kterékoliv společnosti náboženské, a jejichž všech hlavou jest ovšem jen Kristus a nikoliv papež?

Nepřihodilo se mu něco podobného při učení o ztrátě právomocnosti úřední, o ztrátě práva na majetek pro hřích smrtelný? Ani to nebylo by tu snad bez zajímavosti, stanoviti, zda se při učení o přijímání kalicha nestala tatáž chyba, ovšem více u jeho přátel než u něho samého.

Ale to všecko a jiné ještě k tomuto se vztahující události nepatří do rámu této studie, aspoň ne podrobné toho vysvětlení.

Upálením Husovým a Jeronymovým, zvláště však počátkem válek husitských končí vlastně naše reformace pouze myšlenková, ne tak, že

by od té doby neměla dalšího rozvoje. Ale to, co po těchto událostech následuje, a co vlastně již těmito událostmi začalo, jest boj reformace s protireformací. Doba tato má již jiný ráz. Tu nevede se boj jen slovy a důkazy, tu rozhoduje většinou „právo“ silnějšího. Kdo s koho, je tu vůdčí myšlenkou všech.

Proto jest asi plně oprávněno, rozdělíme-li období reformační, české ovšem, smrtí Husovou a počátkem válek husitských. Tím okamžikem, zdá se nám, nastává už doba vnitřního úpadku husitismu. Stoupenci se drobí, není nikoho, kdo by je sjednotil ani nábožensky ani politicky. Jen nebezpečí zevnější nutí je k jakési jednotě, ku společnému postupu, ale jen proti nepříteli. A po „vyrovnání“ s tímto — zmatek nad zmatek.

Ferdinand Brunetière, kritik, moralista.

Píše *Fr. Holeček.* (Č. d.)

Nebrání všednosti, brání-li všeobecného smyslu věcí proti individuelnímu, anebo ideje všem společné proti zvláštním. Zdá se ovšem tak na př. i Pellissierovi, jenž jinak mluví o něm s plným respektem. Brunetière nebojí se tvrditi, že literatura klassická není než výrazem idejí všem společných, idejí celého světa. A podle něho nemůže umělcova původnost vyvíjeti se jistě než tehdy, jsou-li jí podkladem idey, jež byly stravou několika pokolení lidských.

Tohle ovšem jest úplné ospravedlnění „míst společných“ (lieus communs), ale jen zdánlivě; neboť musíme si všimnouti, co soudí vlastně o invenci poetické a co rozumí těmito místy společnými. Invence poetická nespočívá v novosti idey, ani v neobvyklosti sujetu, jehož by byl třeba ještě nikdo nezpracoval, anebo v novosti osobností, ale spíše ve volné cestě po věčně lidstvu společných místech. Jinak byl by jistě Luigi da Porto větší Shakespeara a Baudelaire Lamartinea; a přece vyjma několik fanatiků, soudí všichni opačně.

Myslím, že má tu Brunetière v tomto ohledu na mysli totéž, co na př. Brandes, jenž výslovně dí též, že ideje a myšlenky nové nevznikají u umělcův a básníkův, ale rodí se v hlavách filosofův a myslitelů. Básníci dávají myšlenkám již daným pouze kosti, maso a krev a oblékají je v krásné roucho.

Umění má podle něho za látku ne výjimečné, bizarní, ale věčně lidské, všeobecné, neosobní. To vysvětluje nám úplně neomezenou jeho lásku a úctu k spisovatelům klassickým „hluboce přesvědčeným o existenci jediné pravdy generalní, neosobní a povšechné“, jež kryje se ovšem s tradicí. A v tradici spočívá výhradně moc a síla život udržující; Nikdy však v individualismu, jemuž holduje současná literatura, pohrdajíc vší kázní i tradicí ne snad jen národní, ale i tradicí lidskosti vůbec, ačkoli humanita skládá se z více mrtvých než živých, a solidarita pokolení během věků historických je právě svazkem společnosti lidské, a civilisace neliší se od barbarství ničím tolik jako rozsahem, povahou a starobylostí tradice, již představuje a pokračuje.“

Zcela přirozeně má Brunetière pramalou sympathii pro moderní „osobní literaturu,“ a chorobný rozvoj a kult „já“ ho rozčiluje. Jeho oblíbení klassikové své „já“ vždy pečlivě přikrývali, ale moderní spisovatelé, zdá se, že neumějí nic jiného než přinášeti na literarní trh bolesti a radosti maličkého jejich „já“. A moderní kritika impressionistů je v tom podporuje, jako by čtenářstvo nemělo lepšího a krásnějšího požitku nad ten: znáti „já“ některého „velkého,“ dvacetiletého básníka, anebo romanciera, jenž často lže, jen se práší. Je to ovšem přirozený následek nauky o relativnosti všech věcí, jež začala se od Rousseaua roztahovati všude. „Nevíme nic, leda že nevíme nic, svět je jen v nás a ne ve skutečnosti, realita je pouhý stín, pravda je pouhý stín, pravda je prázdné slovo, krása je fantom“ atd. atd. hlásalo se statně. Což divu potom, že domnívá se každý, že má právo a autoritu jen on sám a že je krásné, jen co on obdivuje a miluje. Individuum je v sobě a sobě celým světem. Co nás však má teď v díle nějakém zajímati, když jeden názor má touž cenu jako druhý? Co je potom komposice, forma, styl, když dnes víme, že potřebuji jen psáti, jak myslím a cítím a mám svůj styl? Co nás má zajímati? Autor, nic jiného než autor a jeho „duševní stav.“

Viděti z toho, že modernisté udělali si věc náramně pohodlnou. Kdo se dá do literatury, nepotřebuje již pracovati a studovati. Už tím, že jsou tu a že se podávají jak jsou, že jinak se ani podati nemohou, jsou oprávněni psáti a za umělce pokládánu býti. Mají-li nějaké mínění je dobré, poněvadž je mají, a čím více se mínění to liší od ostatních, tím lépe. Chyby a vady své mají proto rádi, poněvadž jich nemají jiní a pramálo se starají o to, není-li původnost jejich jen nezkušeností a nevědomostí. A tak zaznamenávají své dojmy, jako by to bylo Bůh ví co nového, a říci jim něco? — A kritika jejich? Kritika není nic

jiného než mínění, domněnka. Proto: jsou tyhle verše dobré? Snad! Či tohle drama? Možná. Anebo onen roman? Ani nevím. Jediné, co řeknou je: „Líbilo se mi to, anebo nudilo mne to.“ Co chce kdo víc? Snadno viděti, kam vedlo by, kdyby nenastal v literatuře obrat.

Literatura personelní prohřešuje se však nejen proti literatuře, ale i proti člověčenstvu, poněvadž všichni jástevní autoři činí ze sebe střed světa, o ostatní se nestarajíce, poněvadž chtějíce se ospravedlniti, anebo zajímavějšími učiniti, spojují s neupřímností i impertinenci. Jsou to herci, kteří opatrně skládají svou osobnost a plaidují ve vlastní své při. Ceny dokumentarní nebudou míti knihy jejich nikdy, poněvadž jsou to falsifikaty zřejmé, vědomé.

Ve všech formách umění vládne dnes „já“. Nejen verše, ale i romany píše, a jako se dříve psalo, aby se žilo, žije se teď, aby se psalo. A přece jest jistě jen ku prospěchu spisovatele i čtenáře, líčí-li se ne některý vnitřní detail našeho kostymu, anebo ta neb ona naše zvláštnost fysická, neb moralní, ale spíše to, „co máme nejpodobnějšího s posluchačem, jenž nás poslouchá, anebo se čtenářem, jenž nás čte, co je v nás nejvíce lidského, co nás sbližuje nejvíce s ostatními lidmi, co tvoří mezi námi a nimi svazek občanské společnosti a moralní solidarnosti.“ Vždyť i v poesii lyrické, kde má ostatně „já“ docela dobře své místo, právě v těch nejosobitějších dílech uměleckých je zároveň nejvíce povšechně lidského. A právě lyrismus je to, jenž obnovil nejen poesii nynějšího století, ale všechnu literaturu. Ten však je čistě „jástevní“.

A to ví dobře i Brunetière; proto neodsuzuje naprosto, nýbrž bojuje pouze proti výstřednímu zneužívání subjektivismu v literatuře. Ano výslovně sám dí, že „lyrismus, literatura personelní zřejmě odpovídá něčemu novému na světě; a to něco zda není právě rostoucí spletitost života socialního? Život člověka dnes liší mnohem více od života člověka jiného než druhdy ... Různost našich existencí je daleko větší než jindy; a místo podobnosti jsou to právě difference, jež se denně stíhají a rozlišují takořka do nekonečna. Člověk generalní ... stal se dnes pohou abstrakcí. Zdá se sice z počátku, že se sobě více podobáme, ale v podstatě, pod zdánlivou uniformitou kostymu, stačí jediný pohled, aby rozeznal tisíc odstínů. V moralném ohledu snad ještě více než ve fysickém přestal existovati typ, není než individuum.“

Tato slova svědčí jasně, že Brunetière není tak zaslepený odpůrce individualismu vůbec, jak by mnozí chtěli dokázati. On ví dobře, že znalost neboli věda individua stala se dnes objektem literatury vůbec

a romanu zvláště a že na místo vycházeti ze sebe, třeba je dnes uzavříti se v sobě, studovati se a vyznati se. A čím méně se podobáme vzájemně, tím více třeba jest, abychom sami sebe vzájemně studovali a se vyznávali, abychom se poznali. Ale vyznání toto budiž upřímné. A proto „opěvujte své lásky, básníci, vypravujte svá dobrodružství, romanopisci. Klaďte osobnost svou v díla svá i názor svůj životní, ne ten, jejž jste přijali z tradice, anebo vypůjčili si od modelů, ale ten, jejž jste si utvořili sami“, volá „ale vše povídejte upřímně.“ Nebojí se tedy Brunetière subjektivismu vůbec, ale děsí se a pronásleduje onen chorobný monstresní vývoj „já“, jež od desíti let zaplavilo vše. Proto vyčítá se vší svou zevrubností všechny nedostatky, chyby a vady a uvádí následky literatury personelní pro literaturu i člověčenstvo.

Člověk zajisté i umělec, spisovatel je tu především, aby žil ve společnosti. Důsledky jsou patrné. Společnost existuje jen tím, co je lidské. A lidskost (humanité) — toť především, co máme všichni společné s ostatními lidmi, co následovně charakterisuje naši mohutnost: mysliti; něco jiného než humanita je však přirozenost. Přirozenost jest, co charakterisuje naši mohutnost: cítiti. Rozum a cit — ale to je zase stará kontradikce povšechného vůči partikularnímu; neboť co charakterisuje individuum, toť právě sensibilita, jež různí jednoho od druhého, kdežto rozum, mohutnost mysliti, co do podstaty, se přece jen neliší tak mnoho. — A tak vše dá se uvésti u Brunetièrea na jeden a týž základní princip, jenž vysvětluje nám vše i nenávist jeho proti přirozenému t. j. smyslovému. Smyslové, toť partikulerní, rozumové však je povšechné. A ono partikulerní má se všude podrobovati povšechnému. O to jde nejen v životě, ale i v umění. Není ještě vše, co je přirozené, též lidské; neboť nesmí se zapomenouti, že člověk je pouze tím člověkem, čím se od přírody liší. Zákon, aby silnější vládnul, je zcela přirozený ve světě zvířecím, ale není to lidské; že šakal nebo hyena z hladu poslouchá impulsu žaludku, je přirozené, ale není to lidské, a zase: žíti v přítomnosti, jakoby neexistovala, to jest: jakoby nebyla než pokračováním minulosti a přípravou na budoucnost, hle, toť lidské, ale ne přirozené. Zákony přírody, přirozenosti nemají tedy tedy s lidstvem nic společného, leda že člověk má je přemáhati a ovládati. Musíme tu ovšem rozuměti přirozeností, co jí rozumí Brunetière, totiž onu původní zvířeckost, jež je v člověku. Tak vše, co je přiměřeno přirozenosti, je v odporu s lidskostí, a není pokroku v naší civilisaci, jenž by nespočíval v boji a vítězství člověka nad vlastní přirozeností, žádostmi a pudy jejími.

Smyslná část osoby naší má býti podrobena části rozumové, naše „já“ řádu povšechnému, naše pudy — jež tvoří individuum — tomu, co činí člověka člověkem. Z názoru tohoto zřejmo již, jakou asi klade váhu Brunetière na moralku v životě i v umění; neboť v obojím zastává jeden a týž řečený princip. Umění nikdy nemá a nesmí vystupovati z lidskosti, ale zůstávati v ní. A smysl lidskosti — toť jen smysl mravní, čili jasněji řečeno — toť co je v člověku vyšší než přirozenost. Umění není jen napodobení života, nýbrž třeba jest vždy, aby tomuto napodobení, přetvořování života, byl vždy v čele duch lidské sympathie. Sympathie je nejpřednějším znakem geniů. Milovati umění bez lásky k člověku je nesmysl. Proto umění má býti vždy podřízeno moralce; neboť není člověk stvořen pro umění, ale umění je pro člověka; nemá se tedy umění oddělovati od člověka pod žádnou záminkou, ani ne pod heslem „l'art pour l'art.“

V tomto vidí Brunetière stejně chybný pojem umění jako života, neboť ona chce odděliti jedno od druhého a oddělujíc je, činí nepříjemným a šeredným jedno i druhé. Není zajisté třeba, aby umělec dával nám lekce v dobrém a šlechetném chování, není třeba, aby přikrýval zlo a vše, co je u lidí šeredné, ale má vyjadřovati vždy vnitřní, hluboký smysl života lidského. Smysl ten jeví se ovšem jen tomu, kdo má pro život opravdový zájem a hlubokou, účinnou sympathii, jež jistě ať už je předmět díla jakýkoli, vždy mu vtiskne hluboký znak mravnosti. A povšechnému dobru lidstva musí každý umělec obětovati všechny své egoistické pudy, a povšechnému rozumu lidstva všechny své osobní choutky. Jednati proti své přirozenosti — toť triumf moralky, zrovna jako jednati proti svým choutkám, proti svým předsudkům a svým dojmům, je triumf kritiky. Literatura má poslání socialní. Ideje v knihách vyjádřené jsou síly, každá kniha je čin, a čin je buď špatný, anebo dobrý. Důsledky jsou zřejmé. Literatura není pro zábavu literarních mandarinův, ale je zároveň nástroj k výzkumům psychologickým a prostředek k mravnímu zdokonalení. „Psáti není snad jen sníti, anebo cítiti, anebo mysliti — toť jednati . . .“ „a podmínkou díla napsaného jest, aby, když odloučí se od autora, žilo životem vlastním a neodvislým, aby trvalo od věku do věku za tím účelem, aby bylo lidem modelem, jejž by napodobili, aby bylo rádcem a učitelem, jehož by poslouchali.“ A tím ovšem jest jen tehdy, je-li podkladem jeho humanita, věčná, universalní lidskost, jež vládla plnou měrou u klassikův, ale jež klesla na míru nejmenší u autorů moderních, jež zapoměli, že jest jen jedna velká, povšechná pravda a domnívají se, že kolik „já“, tolik pravd

partikularních, z nichž žádná ovšem nemá ceny objektivní. Ale co jsou tyto pravdy jejich? Nejsou to vlastně jen domněnky, bludy, anebo předsudky? Zajisté.

Tak vidíme, jak imposantně jednolitá je doktrina Brunetièreova. Ať jde o dogmatismus v kritice a autoritu kritiky, ať jde o význam a důležitost moralky v umění, anebo o ocenění a posouzení jakéhokoli díla ducha lidského vždy a všude zříme jeden a týž princip: generalní budiž nad partikulerním, celek nad částí, rozum nad citem, smysl obecný nad smyslem zvláštním. Všechno lze u něho vysvětliti tímto principem a vše k němu svésti i že je tak horlivým obrancem tradice, neboť právě tradice pojišťuje převahu povšechného, obecného nad zvláštním. (O. p.)

Písemnictví a umění.

Dr. Engelbert Fischer
o objektivní platnosti pojmu příčinnosti.

(»Das Grundproblem der Metaphysik«.)

Realní vědy předpokládají, že všechny věci, z nichž svět se skládá, jak hmotné tak i duchové jsou vespolek v bližším neb vzdálenějším příčinném spojení, kteréhožto spojení zákony ony vyhledávají. Přijímají tedy pojem skutečné (realní) příčinnosti jako objektivně platný a budují se na něm. Naskýtá se však otázka, zdali tento hlavní předpoklad všech realních věd jest správný. Otázka tato není zbytečná, zvláště co Hume svým skepticismem a Kant svým idealismem objektivní platností pojmu příčinnosti otřásli. Nemají-li tedy jednotlivé vědy spočívati na základech zvětralých, třeba přede vším, aby jejich hlavní předpoklad, totiž objektivní platnost příčinnosti byl ospravedlněn.

Dle Humea nevnímáme příčinnosti (causalitas) při věcech. To rádi připouštíme, neb přesně vzato pozorujeme toliko posloupnost neb současnost zevnějších zjevů. Nikdy nevidíme, jak jedno působí druhé, nýbrž vždy toliko výsledek působení. Ano i při nejjednodušším případě příčinnosti, když na př. koule pohybující se narazí na jinou trvající v klidu, a tato přejde v pohyb, nepozorujeme přímo, že pohyb prvé koule jest příčinou pohybu druhé, nýbrž vidíme nejprve pohyb jedné koule ke druhé a znamenáme, že tato v okamžiku nárazu přejde z dosavadního klidu v pohyb. Ano my nevnímáme ani toho, totiž pohybu

obou kulí, nýbrž vidíme toliko, jak zjev, který kulí nazýváme, v různých po sobě jdoucích okamžicích na různých místech se nachází a soudíme z toho o jeho pohybu. Týmž způsobem soudíme, že pohyb jedné koule přivodil pohyb druhé, příčinu však samu, proč se tak stalo, přímo nevnímáme.

Stejně se věc má při jiném způsobu příčinnosti, který sluje generatio (Erzeugung) na rozdíl od prvého způsobu t. j. mechanické příčinnosti. Též při generatio pozorujeme bezprostředně jen vycházení jednoho z druhého. Vždyť mnoho jest případů, kde jedna věc vychází z druhé, a přece nepokládáme proto poměr jejich k sobě za příčinný a mnohdy nejsme k tomu ani oprávněni.

Též stálost a určitý pořádek posloupnosti dvou neb více zjevů nemůže býti, jak mnozí za to měli, prvním zdrojem pojmu příčinnosti. Neb tento znamená více než ustavičné a pravidelné střídání se zjevů. A sami nepokládáme každou stálou posloupnost za poměr příčinný na př. posloupnost dne a noci, jara a léta. Nekryjí se tudíž pojmy stálá posloupnost a příčinnost. Ze všeho toho vidno, že pojem příčinnosti nemohl vzniknouti jedině ze zevnějšího vjemu. Až potud souhlasíme s Humem. Než nyní přijdeme k bodu, kterého on náležitě neocenil a proto příčinnost chybně pojal.

Byť i vjem ze zevnějšího světa nepodával nám přímo příčinnosti, skýtá nám zkušenost vnitřní skutečná data ku tvorbě tohoto pojmu. My poznáváme samy sebe jako příčinu, která úmyslně určité změny působí. Tak obracíme na př. běh svých myšlenek proti jejich snaze po associaci z logického zájmu brzy tím neb oním směrem, kdy se nám zlíbí. Rovněž jsme příčinně činni při každé pozornosti, již věnujeme určitému předmětu, též při automatických pohybech těla. Když se mi na př. nelíbí okamžitá poloha nohou, ježto mi působí nepříjemný pocit, mohu ji změniti, chci-li. Že však tento provedený pohyb a jeho výsledek, změněná poloha těla jest nejen v časovém spojení s dotyčným aktem vůle, nýbrž i tímto příčinně podmíněná, plyne z toho, že mohu netoliko onen určitý pohyb těla přesně předpověděti, nýbrž zachce-li se mi, od něho upustiti neb na jinou libovolnou dobu přeložiti a teprve později v některém mnou ustanoveném okamžiku provésti. To bylo by nemožno, kdyby automatické pohyby byly ode mne neodvislé. Dějí se ony zmíněné změny jen tehdy, kdy chci, jak a pokud chci, předpokládaje ovšem, že moje ústrojí nervové jest v normalním stavu. Já vím o sobě jako o původci těchto libovolných pohybů. V této vnitřní zkušenosti, kterou každý na sobě zakouší, jest původ pojmu příčinnosti co do obsahu.

Než zbývá ještě odpověděti na otázku, jak přicházíme k tomu, že přijímáme příčinnost i v zevnějším světě, ačkoli vjemy ze zevnějška samy o sobě, jak již podotčeno bylo, nám přímo žádných příčin nepodávají?

Nejbližší důvod, který nás oprávňuje tvrditi objektivní příčinnost, jest snad ten, že zakoušíme sami na sobě různé účinky ze zevnějška. Pomocí svého těla působíme ustavičně na věci mimo nás a tyto působí dle své povahy různým způsobem zpět na nás a jeví se tím našemu

vědomí a citu jako působící reality. Kdyby naopak věci mimo nás (naše tělo v to počítaje) působnosti naší na ně stále jen trpně se podrobovaly, neměli bychom žádného důvodu připisovati jim příčinnosti. Poněvadž ony však naší vůli a pohybům touto podmíněným na odpor se staví, jeví se jako příčiny, které podobně jako naše vůle změny působí. Z toho tedy, že jak zkušenost nás tomu učí, my skrze svůj organismus na věci mimo nás a tyto opět na nás působí, poznáváme, že přináleží jim příčinnost. A poněvadž, jak ze zkušenosti víme, jsou ony za jistých prostorových a časových podmínek k našemu tělu ve vztahu příčinném, soudíme, že za stejných podmínek též s jinými tělesy, t. j. mezi sebou jsou ve vztahu příčinném, z čehož změny, jež na nich pozorujeme, všeobecně vysvětlitelnými se stávají.

Tento závěr z obecné zkušenosti dojde nezvratného potvrzení vědeckým pokusem. Přerušíme-li totiž úmyslně spojení, v němž jsou již od přírody některá tělesa a složíme-li je jinak za libovolně volených podmínek, shledáme, že po každé za stejných podmínek stejné účinky se objeví, a že naopak při změně jediné toliko podmínky vždy výsledek jiný se ukáže, následkem čehož jsme s to, bychom předpověděli s přesností určitý zjev, znajíce důkladně všechny při tom působící činitele. To bylo by však holou nemožností, kdyby věci nebyly zcela určitým způsobem v příčinné souvislosti.

Z celého pojednání vysvítá, že hlavní předpoklad všech věd o objektivní platnosti pojmu příčinnosti jest oprávněn.

Z ruské literatury roku 1896.

Podává *Aug. Vrzal.*

I. Básnictví.

Veršované básnictví ruské nemůže se vykázáti za poslední rok žádným novým pozoruhodnějším zjevem. Nejlepší, co přinesla poslední doba v oboru tomto, jest „Polnoje sobranije stichotvorenij“ *J. P. Polonského* (nar. 1820) v Petrohradě u A. F. Marksa v 5 sv. Vydání to obsahuje všecka básnická díla Polonského, počínajíc lety studentskými (1840) až do roku 1895. Polonský liší se od současných básníků rozmanitostí básnických motivů. Kdežto Nekrasov, A. K. Tolstoj, Fet, Majkov soustředili svou uměleckou tvorbu na několika básnických sujetech, píšíce variace na určité thema, v poesii Polonského našlo výraz všecko, čím naplněn život lidský. P. zachytil v básních svých všecky pozoruhodnější události a hnutí ruské společnosti za posledních 50 let. Ačkoli však sympathisoval, nebo naopak zlobil se na to, co právě hýbalo společností, přece nikdy nepoučoval v básních svých, neukazoval okázale svých přesvědčení, nedržel se tendencí určité strany, politického táboru, v básních jeho hrály hlavní úlohu vyšší prvky, lidumilnost, dobrosrdečná snášelivost, upřímná srdečnost. V poesii jeho není slavnost-

ního lesku, vzletu, není však ani studených tonů zoufalství a zármutku, nýbrž jakási něžná útulnost. Osobní charakter Polonského vložil pečet svou na všecko, co psal; tím právě P. od jiných básníků se liší, jak pohlížel na různé otázky, ne tak obsahem a formou veršův. „Útulnost“ poesie P. jeví se v různých formách; tak líče přírodu, P. rád vzpomíná útulného krbu domácího, v delších básních („Mečtatel“, „Mimi“, „Anna Galdina“) mnoho místa věnuje útulnému zařízení domácímu. Měkký, lidumilný, dobrosrdečný charakter P. pozorovati také v usvědčovacích básních jeho, kde nevyzývá ke hněvu a zlosti, nýbrž k útrpnosti, shovívavosti. „Bůh nedal mu biče satiry“, vyznává P. sám o sobě. Verš jeho jest měkký, ohebný, hudební; nádherných, strojených obratův u něho nenajdeme.

Na lásku a ženu P. pohlíží ne se stanoviska čistě esthetického, nýbrž se stanoviska vyššího, všelidského, lidumilného, rovnoprávného; jej zajímal ne zevnějšek žen, oči, tváře, úsměv, nýbrž vnitřní život jejich. P. výborně vyjádřil vnitřní náladu žen v četných básních, jako jsou: „Dissonans“, „Najivnaja žaloba“, „Podojdi ko mně, staruška“, „U Aspaziji“, „V gluši“, „N. A. Griboědova.“ Celkem požadavky P. od lásky a ženy jsou idealní, čisty, ať již pěje o ženách vážných či koketkách, hodných nebo špatných. Jen v některých básních P. podlehl z přílišné měkkosti povahy obecné náladě tehdejší, a opěvoval jako něco poetického a vysokého život, charakter i mravy žen pochybné pověsti, hodné nanejvýše politování. Hrdinové P. milují láskou čistou, vysokou, jen že současné ženy nejsou s to, aby se povznesly k idealu této čisté lásky. Proto P. líčí často lásku nešťastnou. Tak ve své nejpůvabnější básni „Cvrčku-Muzikantovi“ líčí idealní lásku cvrčka, jenž žádá, aby jeho zbožňovaná Silfida (koketlivý motýlek) sdílela se s ním o život, myšlenky a city, což jí ovšem nemožno. V „Mimi“ svěží, nezkažený jinoch zbožňuje prodejnou koketku, již idealisuje, maje za to, že jeho vyvolená těžce nese svůj život u barona, ale úplně se zklame. Ve „Svěžím podání“ Kamkov miluje idealně kněžnu, která nechápe jeho vznešené, čisté lásky, zamítá smyslnou lásku svůdné ženy. V překrásné básni „Mečtatel“ miluje jinoch svůj přelud, dívku, kterou jen mžikem viděl, trápí se a umírá, když jeho vyvolená vdala se za muže, kterého on měl za nehodného. Tak tedy láska v básních P. není vášní, nýbrž touhou, nalézti soucitnou duši, s ní se sdíleti o blouznění, myšlenky a city. Hrdinové jeho v ženě hledají ne rozkoše, nýbrž přítele, člověka, ale hledají marně.

Delší satirická báseň „Psi“, napsaná v allegorické formě, líčíc události polozapomenuté doby ruského života, nedotkne se čtenáře. Vážného dojmu neučiní také satirická báseň „Kukly“. Za to Polonskému dařily se delší básně lyricko-epické („Kuznečik-Muzykant“, „Mečtatel“ a úryvek „V sorokovych godach“, líčící náladu ruské společnosti čtyřicátých let a boj Italie za svobodu a samostatnost) a ballady („Perechod čerez Něman“, „Simeon, car bolgarskij“, „Kazimir Velikij“, „Na ulicach Pariža“). Romany a povídky P., psané prosou, nebyly pojaty do vydání Marksova.

Neobyčejné, nepochopitelné přízni mládeže ruské a čtenářek těší se „Stichotvorenija“ *S. J. Nadsona* (1862—1887). Od r. 1885. vyšlo 13. vydání básní těchto. Úspěch ten snaží se ruská kritika vysvětliti ne tak poesií Nadsonovou, jako spíše ušlechtilou, zajímavou osobností jeho. Nelzeť si mysliti, že by dosti chudý obsah, nepropracovaná forma básní jeho mohla vyvolat takové nadšení celého pokolení; básně jeho jsou sympathické, ale nepodávají nic úchvatného, nic úplně zralého. Mladé pokolení poznalo život Nadsonův zároveň s jeho poesií, poznalo nejen verše jeho, nýbrž i celého Nadsona s jeho šlechetnou duší, se smutnou legendou jeho života. „Nadson“ — to znamenalo obecenstvu ne svazek unylých veršů, nýbrž celou živou báseň s tajemným zauzlením, s něžným, poutavým hrdinou, s truchlivou fabulou a s tragickým rozuzlením. A právě tato poutavá osobnost duševně krásného, milého básníka okouzlila čtenářstvo víc, než jeho poesie sama, v níž viděli stále půvabný obraz básníka, hodného člověka. Šťastné i nešťastné nahodilosti života i předčasné smrti pozvedly ho v očích čtenářstva. Půvab duše jeho okouzloval všecky.

Motivy jeho poesie jsou jinošské; v tom jejich půvab i nedostatky. Naleznete tu moření svěžích sil, toužících po východu, a víru v idealy, i odpor proti skutečnému životu, i touhu po lásce i slávě; všecko to jest mladé, naivní. Nadson je živým typem pokolení počátku osmdesátých let, v něm charakteristické známky doby té. Byla to doba přechodná, kdy starý názor světový byl téměř v rozvalinách a nový se ještě nesložil. V takové doby taedium vitae zachvacuje mládež. V době té „strádat“, trpět stalo se jaksi modou; nadaní mladíci kromě přirozených muk napouštěli na sebe nepřirozený zármutek. Tak i Nadson. Převládající ton jeho prvních básní, plačtivý, pronikavě-unylý, byl nevlastní, neodpovídal jeho jasné, veselé, milé povaze. Něžný, citlivý básník nutil se do toho tonu, žije v době „nesplněných nadějí“, v době chladného nihilismu, skepticismu, materialismu, v době, kdy panovala musa „msti i zármutku“, stýkaje se s melancholickým starcem, básníkem Pleščejevem, volajícím jej k „boji“ s nepravdou, tmou, k boji za ideal. To všecko vneslo v básnickou tvorbu jeho jakousi nepřirozenost, zmatek a lež. V básníkově světovém názoru pozorovati úplný chaos. N. brzy zve k „boji“ (oblíbené jeho slovo v té době), brzy zamítá všeliký boj; tu naleznete u něho vroucí víru v ideal, tu chladné zavrhování všelikého smyslu života, idealu. Vůbec básně jeho plny protivořečí, odporů. Co básník na jedné stránce tvrdí, to na druhé vyvrací.

Od r. 1884. mizí z básní jeho unylý ton, hrubé idealy materialismu, nihilismus, skepticismus, beznadějný, pochmurný pessimismus — nemoc chorobného ducha —, a básník jeví světlejší nálady, vlastní svoji duši. V nejlepších básních z té doby, krajinomalbách, elegických nástinech, vzpomínkách přirozenou prostotou, jasností uchvacuje čtenáře. Nadson neužívá již slov „občanské“ poesie („boj“, „nehody“, „jařmo“ atd.), shazuje se sebe nucenost, strojenost pochmurné poesie pessimismu, jíž byl unesen v mládí. Pozoruhodným tahem poesie jeho jest očekávání „proroka“, který by pokolení, utrápenému zavrhováním, ukázal toužený

východ. Na toto volání po proroku, na toto blouznění o jakémsi novém zjevení, jež by spasilo svět, možno poukázati, že přišel již dávno onen prorok, ano „více než prorok“, Kristus! K poznání té pravdy Nadson nedošel, uvadl dříve, než se rozvinul, než dozrál. (P. d.)

J. T. Buckle:

Dějiny vzdělanosti v Anglii.

Díl III. a II. po první části.

Knihovna Rozhledů. IX. Vydává a pořádá Josef Pelcl. V Praze 1896.

J. T. Buckle byl syn bohatého londýnského majetníka lodí. Narodil se 24. listopadu roku 1822. v Lee hrabství kentského. Zůstal svoboden. Roku 1861. se těžce roznemohl neduhem plicním. — Proto se odebral do Egypta na zotavenou. Zotaviv se cestoval po Palestině. Cestou však se velice unavil, nemoc se vrátila a učinila konec životu jeho pozemskému dne 29. května r. 1862. Pochován byl na protestantském hřbitově v Damašku.

Buckle věnoval život svůj soukromému studiu; do škol nechodil. Pracoval neúnavně, o čemž svědčí množství citatů původních, vlastní četbou, jak o něm jeho životopisec vykládá, sebraných. Známo jest jeho dílo „History of Civilisation in England“ (2 sv. 1857, 1861), které ještě sám vydal, a „Miscellaneous Works,“ pod kterýmžto jmenem ostatní jeho práce vydala Helena Taylorová.[1])

Jeho „History . . .“ vzbudila v letech šedesátých veliký rozruch. Buckle měl v úmyslu v ní napsati dějiny vzdělanosti v Anglii. Ale předčasná smrt úmysl jeho překazila, tak že k nim napsal toliko úvod. „History . . .“ je tedy jenom úvod do dějin vzdělanosti v Anglii. A Buckle v něm stanoví pravidla, podle nichž by bylo pěstovati dějiny, aby se historie povznesla na důstojnost vědy (I. dílu odděl. 1.) a snaží se svá pravidla objasniti a odůvodniti příklady z dějin Francie (I. dílu odděl. 2.), Španěl a Skotska (II. díl) vybranými, tak že se v „History . . .“ jeví především jako filosof a potom teprve jako dějepisec.

Pan vydavatel „Rozhledů“ míní,[2]) že „především pro nás, pro náš národ a jeho nynější život nemůže býti knihy poučnější. Každý, **kdo přečte Španělsko,**“ prý „**četl osudy i našeho národa, minulé i současné.**“ Jemu je „kniha Buckleova broušené zrcadlo, v němž se zhlíží v celé hloubce duše národů. Pro náš národ znamenalo“ prý „by mnoho, kdyby došla

[1]) Srv.: Henry Thomas Buckle's Geschichte der Civilisation in England, deutsch von *Arnold Ruge*, Leipzig 1868 str. VII. nn.; *Masaryk*, Theorie dějin dle Bucklea ve Sbírce předn. a rozp. III. 1. Praha 1884; »Ottova Slovníku Nauč.« heslo »Buckle«.

[2]) Na obálce sešitu, jímž počal vydávati II. (III.) díl Buckleových dějin.

hojně čtenářův a **zásady v ní** tak poutavě vyložené **následovníků.**“

Kdo jiného nic o Buckleovi neslyšel ani nečetl, zajisté nebude ani s to, by přesvědčivým a horoucím slovům p. Pelcla odolal; a musí stůj co stůj aspoň tento vzácný díl „Knihovny Rozhledů“ odebírati.

My však nepůjdeme na vějičku p. Pelclovi, poněvadž jsme přesvědčeni, že se mnoho horoucích slov napíše jenom — pro reklamu; a dříve, než bychom Buckleovy „Dějiny vzdělanosti v Anglii“ odporučili, ohledáme pravou jejich cenu.

Buckle je tedy ve své „History . . .“ historikem, ale hlavně filosofem. Jakým však historikem a jakým filosofem?

Co se Bucklea-historika týká, odpovídáme zkrátka s uznaným historikem Droysenem, že „History Buckleova je **plna bludů, libovůle a nedůsledností**“ tak, že se „**v ní Buckle** jeví jenom nadaným **dilettantem.**“ [1])

Popatřme však na Bucklea-filosofa; snad jako filosof jest nade vši výtku vysoce povznesen. Buckle těžko nesl nevědecký ráz historie, nazvané už dávno ἀμέθοδος ὕλη. I chtěl se historii státi tím, čím se Baco osvědčil přírodovědě, chtěl historii povznésti na důstojnost vědy. Ale právě srovnání dějepisu s přírodopisem svedlo jej na bezcestí, tak že základ, na němž přírodověda *pevně* stojí, podložil také pod zamýšlenou budovu historie-vědy — nikterak nedbaje, že pro rozdíl podstatný, jímž se liší přírodopis od dějepisu, se základ ten rozsypal *v půdu písečnou.*

Buckle soudil takto:

a) Jako jevy přírodní jsou nezbytným účinkem a důsledkem všeobecných zákonů přírodních, *tak* všecky *události dějinné,* které plynou z působnosti člověkovy, jsou *nezbytným důsledkem jiných všeobecných zákonů,* podle nichž se člověk říditi musí, ať chce či nechce. A proto jenom ten historik pojednává o historii vědecky, který ve svém pojednání události dějinné uvádí na tyto všeobecné zákony a vysvětluje, kterak z nich nezbytně vyplynuly.

b) Žije-li člověk a vůbec společnost lidská podle těchto všeobecných zákonů, pak zajisté ve vzdělanosti pokračuje; brání-li se však komu, aby podle těchto zákonů nežil, pak mu vzdělanosti ubývá, on zakrňuje.

c) Největší překážkou, která brání člověku, aby podle těchto zákonů nežil, je stát a církev; tak že uvědomělému člověku je stát a především církev v pokroku ve vzdělanosti jenom na závadu; odtud z hlavních zásad Buckleových: „Velikým nepřítelem pokroku a proto velikým nepřítelem vzdělanosti jest duch ochranářský, čímž vyrozumívám názor, že společnost nemůže prospívat, jestli stát a církev nebdí nade všemi záležitostmi a nechrání jich života;“ [2]) odtud

[1]) *Sybel* Histor. Zeitschrift Bd. IX. (Jhrg. 1863) str. 4. — Srv. také: *Masaryk,* ib. str. 24. nn., kde vytčena celá řada větších i drobných nesprávností.

[2]) Ib. str. 3. Zajímavo jest, že v této příčině napsal *Palacký,* jemuž přece jméno historika vědeckého přísluší právem plným (Srv. *Masaryk,* ib. str. 6.), ve svých »Dě-

názor všeobecný velmi často v Buckleově „History“ se objevující: „žádná země nemůže dospěti znamenitého stupně vzdělanosti,[1]) pokud církevní moc má velikou autoritu.“[2])

Toť soud a názor Bucklea-filosofa.

Hlavní vada jeho filosofie dějin jest, že si nedostatečně povšiml předmětu, kterým se obíral.

Dějiny člověčenstva mají za předmět jeho skutky (události dějinné). Chceme-li tedy o dějinách člověčenstva dobře souditi, jest nám

netoliko události samy o sobě pozorovati, nýbrž

také důkladně si povšimnouti člověka, který je vykonal a

účelu, proč je vykonal.

Buckle však události dějinné postavil na roveň zjevům přírodním; a jako přírodozpytec zjevy přírody nerozumné *jen samy o sobě* pozoruje a patrně vidí, kterak se nezbytně řídí nezměnitelnými zákony, tak Buckle události dějinné také jen samy o sobě pozoroval, nedbaje toho, že člověk, jehož působnost se v nich jeví, jest tvor rozumný, svobodnou vůlí nadaný, jenž mohl a nemusil jednati, jak právě jednal, a podle své vůle i události dějinné změniti: ano Buckle svobodnou vůli člověka a prozřetelnost Boží jako „bludičky“ přímo zavrhuje.[3]) Tak se stalo, že celá budova filosofické soustavy jeho se zbořila, a výsledek jeho filosofického bádání jest, že jím netoliko dějepisu na důstojnost vědy nepovznesl, nýbrž ho na pouhý přírodopis snížil. — Z této příčiny[4]) se Buckle **ani jako filosof neosvědčil.**

Pozorujíce tedy jeho „History“ s tohoto objektivného stanoviska a vědouce, kterak dalekosáhlé zhoubné následky by měla pro život mravní jeho nauka, pokládající každý, ať dobrý ať zlý skutek lidský za nezbytný účinek obecného zákona, tak že člověk zaň ani odměny ani trestu nezasluhuje, — nemůžeme se s p. Pelclem rozehřáti pro „History“ Buckleovu. Nechceme však také více o ní se rozepisovati, leda by snad p. Pelcl se dal do „záslužné“ práce a událostmi nad světlo jasnějšími dokázal svůj výrok, že „Buckleovy“ *osudy Španělska jsou i osudy našeho národa,* minulé i současné.

Prozatím Buckleovy „History“ širším kruhům neodporučujeme.

Dr. Fr. Ehrmann.

---

jinách doby hus.« III. dílu (Praha 1872) na str. 7.: »Ale jakož tudíž na jevě jsou blahodějné účinky . . . vítězství českých za hranicemi . . .: zase nelze tajiti, že následky zdaru onoho u vnitř vlasti . . . . nebyly tak utěšené. Auplné zničení dávné autority, co do státu i církve, potáhlo za sebou také zničení národní jednoty a svornosti; *svoboda* zajisté, *trhajíc všeliké* auvazky, *libuje sobě všude v rozmanitosti a rozdrobení, a protož nesjednocuje, alebrž rozptyluje,* leč by společné nebezpečí obmezovalo ji a tvořilo auvazky nové.«

[1]) *Ruge* ib. I. 2. str. 7. místo *Pelclova* II. díl. str. 7. »jistě výše«.

[2]) *Ruge* ib.

[3]) Srv. *Sybel* ib. str. 5.

[4]) Ostatek, koho věc zajímá, viz *Masarykův* rozbor shora uvedený.

Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova
a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště.

Sepsal *Tomáš V. Bílek,* ředitel c. k. Akademického gymnasia v Praze ve výslužbě. V Praze 1896. Nákladem Dra. Fr. Bačkovského. Str. 550. Cena 4 zl. 60 kr.

Dr. Jakub Hodr, professor církevních dějin v Brně. (Č. d.)

Jako náhradou za zdrželivost předešle vytknutou p. Bílek citaty zrovna nás zasypává na str. 52.—56., kde líčí nauku jesuitskou o vyhražení v mysli (čeští moralisté říkají tomu „tajná výhrada"), o čtvrtém a pátém přikázaní Božím. Odkud tato štědrost? Že p. Bílek citatů z původních děl nevybral, patrno již z toho, že jen třikráte udává místo, na kterém se nalezají. Kdyby do původních pramenů byl nahlédnul, byl by seznal, nejen že uvedený Jesuita *Stolz* (str. 55.) vlastně se jmenoval *Stoz,* ale také že *Caramuel* a *Navarra* (str. 56.) Jesuity nikdy nebyli. O Caramuelovi mohl se přesvědčiti také z Ottova Slovníku naučného (V. 138. a n.). Domníval se asi p. Bílek, že vyhledati původní díla je zbytečno, poněvadž práci tuto vykonali známí „příznivci" Jesuitů v Paříži r. 1762., vydavše spis zvaný: „Extraits des assertions pernicieuses et dangereuses que les soi-dissants Jésuites ont soutenues." Spis tento objednal pařížský parlament, aby mohl Jesuity souditi a odsouditi. Obhájcové řádu nemeškali a třísvazkovým dílem vědecky dokázali, že 758 citatů nepravých v díle se uvádí. Sám *Döllinger,* z veliké přízně k Jesuitům jistě nepodezřelý, nazývá „Extraits" slátaninou (Machwerk), nejapným podvodem, „při kterém člověk neví, má-li se diviti více drzosti nebo nepoctivosti sběratelů" (*Döllinger,* Fortsetzung des Handbuchs d. christl. Kirchengesch. v. Hortig, II. Bd. 2. Abth. pg. 794.). Z tohoto „díla lživého" čerpal *Ellendorf* (Moral und Politik der Jesuiten), a Ellendorf byl zase přiznaným pramenem p. Bílkovým (viz. předmluvu).

Pro zvláštnost uvádíme, že Jesuité dle p. Bílka „dovolují a schvalují otcovraždu!" I kdyby citaty uvedené všechny pravé byly, o vraždě — úmyslném to zabití člověka — v nich není ani řeči. *Fagundez* a *Gobat* toliko praví, že radovati se může syn z bohatého dědictví po otci, jehož by v opilosti, ve stavu tedy nepříčetném, byl zabil. — *J. de Dicastillo* se táže, smí-li syn zavražditi otce vypovězeného, a odpovídá: „Multi affirmant." Pan Bílek slovíčko multi překládá „velký počet spisovatelů (Jesuitů)." Tážeme se, jakým právem ten přídavek do překladu se dostal? De Dicastillo však „náhledu mnohých" přidává se jen pro ten případ, kdyby otec takový byl škodlivým státu a společnosti a kdyby nebylo jiného prostředku, škodu odvrátiti („neque aliud esset remedium avertendi tale malum"). Tuto druhou výhradu p. Bílek prostě vypustil.

Třetí případ „otcovraždy" opět vraždy vůbec ani se netýká, praví-li totiž *Fagundez, Toletus* a *Escobar,* že dovoleno jest synovi udati

rodiče u soudu pro kacířství, kdyby také věděl, že upáleni budou na hranici; sám p. Bílek cituje, že takto jednati bylo by jen tehdy dovoleno, kdyby rodičové syna násilím od pravé víry odvrátiti chtěli. *Fagundez* ještě dodává, že v tom případě mohl by syn otce také zabiti, ale má hned výhradu: „cum moderamine inculpatae tutelae," kterážto výhrada i ve sbírce „Doctrina moralis Jesuitarum" se čte, ale od p. Bílka zase vynechána jest.

Tak se tedy dělá mravouka jesuitská: citaty se opisují ze kteréhokoli hanopisu, sem tam něco se přidává, sem tam něco vynechává, a ejhle! tu máš, národe český, „původce duševní a hmotné zkázy národů!"

A přece nemůžeme se odvrátiti od šeredných stran, abychom ctěné čtenářstvo neseznámili ještě s jednou hroznou naukou a sice Jesuity *Busenbauma,* a ten Jesuitou byl, také správně tak se jmenoval, a což více platí, skutečně aspoň co do hlavní věci takto napsal (kde? p. Bílek sice neuvádí, ale povíme mu to: „Medulla" L. III. tract. 4. cap. 1. dub. 3.): „Aby někdo život svůj zachránil aneb zdravé údy své zachoval, dovoleno jest protivníka svého zabiti; v případě takovém smí zabiti syn otce, mnich opata, poddaný panovníka." Ovšem byla by tato věta o sobě postavena bez dalšího vysvětlení dosti povážliva, ale každý snadno se dovtípí, že jde o nespravedlivého útočníka na život, kteréhož zabiti dovoleno jest, ale jen „servato moderamine inculpatae tutelae," t. j. že třeba šetřiti míru bezděčné obrany. Učili takto dosud všichni moralisté, nejen Jesuité, a také rakouský zákon trestní (§ 2. lit. g.) takové zabití člověka za zločin nepokládá. Panu Bílkovi zalíbilo se citovati větu vytrženou ze souvislosti, slovo „iniquus aggressor" mírně přeložiti slovem „protivník" a výhradu o zachování míry bezděčné obrany prostě zamlčeti. Busenbaum na místě vyznačeném odpovídá na otázku: „Zdali a jakým způsobem dovoleno jest zabiti soukromou mocí nespravedlivého útočníka?" V čele odpovědi postavil hlavní zásadu, ku které slovíčkem „unde resolves" připojuje 11 zvláštních případů; věta u p. Bílka citovaná nalezá se v č. 8., a proto k ní patří také výhrada o zachování míry bezděčné obrany ve větě hlavní výslovně vytknutá a vysvětlená, že totiž nesmí se učiniti větší škoda aniž užiti se smí většího násilí, nežli třeba jest k odražení nespravedlivého útoku. — Že by Busenbaum dále dovoloval „zavražditi člověka třebas nevinného," to prostě jest vylháno.

Pomíjejíce raději umlčením, co ještě o vypuzení plodu se praví, ale ničím nedokládá, ocítáme se na str. 57., kde rozhořčení p. Bílkovo vytryskuje mohutným proudem a to pro nestoudnost, s jakou prý vykládají jesuitští moralisté šesté a deváté Boží přikázaní. Zvláště *Gury* mysl jeho tak rozbouřil, že ani pravé jméno mu nenapadlo, jelikož zde dvakráte napsal *Gusy* a v předmluvě *Gurg;* teprve když dokončeno dílo „slavné", na dvou místech oprava přikázána, na třetím dosud stojí *Gusy.* Jeho učebnice prý líčí „s neobyčejnou nestydatostí tajnosti manželského života k poučení mladých kleriků" a byla prý zavedena v mnohých seminářích, zejména v Mohuči. Tážeme se, odkud p. Bílek ví právě o Mohuči? Vždyť svým časem i u nás

všeobecně se jí užívalo jakožto učebnice velmi praktické, která měla sice své nedostatky, ale nestydatou, nemravnou knihou není. Proti útokům nespravedlivým sám věhlasný biskup mohučský *Ketteler* zvláštním spisem jí hájil (Die Angriffe gegen Gury's Moraltheologie, 1869). Máme zde nový doklad toho, že p. Bílek „bádání svá historická" konal ve známých spisech německých.

Podobnou knihu prý vydal *P. Moullet* s povolením představených (ve Freiburgu Švýcarském r. 1834.). Jako dříve topografickým, tak zde bibliografickým vědomostem p. Bílkovým právem se divíme. *Lehmkuhl* má seznam moralistů 21 stran obsahující, *Bouquillon* ještě rozsáhlejší, ale morálky Moulletovy tam není. Tázal jsem se v mnichovském antiquariatu Rosenthalově, a odpověděli, že jejich bibliografické pomůcky díla toho nevykazují; ani Heinsius (Vollständiges Bücherlexikon) díla toho nezná. Dopsal jsem tedy přímo na katolickou universitu ve Frýburku Švycarském, a laskavostí našeho krajana, dp. P. Vincence Zapletala, Ord. Praed., zasláno mi dvousvazkové dílo Moulletovo. Takto teprve zjištěno, že dílo vůbec existuje. Odkud znal je p. Bílek? Třeba jen nahlédnouti do *Hubrova* spisu „Der Jesuiten-Orden" (Berlin 1873), a věc se vysvětluje; právě Huber vícekráte Moulleta jmenuje. Zrovna tak jako Wolfa p. Bílek **zapřel také Hubra.** Maje nyní v rukou morálku Moulletovu veřejně tímto konstatuji, že při jméně spisovatelově známé značky „S. J." není; a dále že nebyla vydána, jak p. Bílek tvrdí, „s povolením představených", nýbrž má toliko schválení biskupa lausanského a ženevského: z čehož téměř s j i s t o t o u v y s v í t á, že J. P. M o u l l e t a n i J e s u i t o u n e b y l. Na můj právě zmíněný dotaz u Rosenthala zrovna mi odpověděli: „Es existiert ein Jesuit dieses Namens überhaupt nicht." — Úplný název knihy u nás docela neznámé jest tento: „Compendium theologiae moralis, quod ad usum theologiae candidatorum ex variis auctoribus, praesertim ex b. Liguorio expressit *J. P. Moullet,* olim professor theol. mor. Friburgi Helvetiorum. 1834." Kdyby p. Bílek knihu byl měl v rukou, nebyl by mohl přečta si aspoň nápis tvrditi, že P. Moullet dílo své „z rozličných spisovatelů jesuitských vyňal", poněvadž sv. Alfons Jesuitou nebyl. Dílo ostatně docela jest bez závady.

Nejhůře však pochodil Jesuita *Sanchez* pro své známé dílo: „Disputationum de sancto matrimonii sacramento tomi III." Spisovatele p. Bílek zrovna na taková místa do učení posílá, že je nechceme zde ani jmenovati. Bylo by dostačilo, jen zběžně nahlédnouti do kteréhokoli životopisu Sanchezova, tam se mohl p. Bílek přesvědčiti, že Sanchez po celý život vyznamenával se neobyčejnou zbožností a přísností; zemřel r. 1610. v Granadě v pověsti svatého. Knihy své nenapsal „pro lidi svobodné, snoubence a manžely", ale pro zpovědníky a pro církevní soudy manželské. Je to tedy dílo čistě odborné, právě tak jako podobná díla právnická a lékařská, určená toliko pro toho, kdo svým povoláním jest zavázán, aby v oboru tomto zjednal si potřebné vědomosti, beze kterých nemohl by vykonávati odpovědného úřadu svého.

Horší-li se pan Bílek nad tím, že výklady o šestém a devátém přikázaní Božím určeny jsou pro mladé kleriky, odpovídáme, že po-

sluchači na fakultě právnické a lékařské tuším také nejsou dospělejšího věku než klerikové; těmto dostává se však všeobecného a soustavného vzdělání v mravovědě, jest jim tedy dobře povědomo, že nikdy a nikomu dovoleno není, četbou podobnou za jiným účelem se zabývati, nežli jest vědecké vzdělání k nastávajícímu úřadu kněžskému; jim se také udávají vhodné prostředky, kterými lze vlastní duši zachrániti nákazy mravní, a to právě tak, jak chrání se lékaři nákazy tělesné. Pohoršení p. Bílkovo je tedy takové, jež moralisté nazývají farisejským.

A ještě nám nelze opustiti odporné statě: také hřích cizoložství omlouvají prý Jesuité (str. 58.). Pan Bílek toliko poukazuje na dílo Moulletovo, ale citatu neuvádí. U Hubra se nalézá na str. 292. a n. a zní takto: „Si quis delectetur de copula cum muliere nupta, non quia nupta, sed quia pulchra est, abstrahendo scilicet a circumstantia matrimonii, iuxta plures auctores haec delectatio non habet malitiam adulterii.“ Až potud cituje a překládá Huber; ale u Moulleta ještě dále se čte: „sed simplicis fornicationis.“ Vidíme zde zase podskočnost odpůrců Jesuitů; Huber poslední slova vynechal, aby se zdálo, že Moullet onu myšlenku hříšnou za nevinnou prohlašuje, a p. Bílek větu již docela za omluvu cizoložství prohlašuje; kdo bude dále v tom směru pracovati na základě spisu p. Bílkova, zrovna snad už řekne, že Jesuité cizoložství přikazují. Moulletovi však ani nenapadlo, myšlenku onu omlouvati, nýbrž toliko určuje, jakým hříchem by taková myšlenka byla, a rozhoduje se pro náhled, že by nebyla cizoložstvím, nýbrž smilstvím. Ostatně opětujeme, že velmi pochybno jest, zdali Moullet vůbec byl Jesuitou.

Co teprve říci máme o následující stati, kde p. Bílek tvrdí, že prý „dávají jesuitští mravoukové i kněžím naučení, jak mohou porušiti slib čistoty!“ Citaty uvedené z *Escobara* a *Henriqueza* jsou tak hnusné, že se stydíme je opakovati. Nemáme také po ruce spisů těchto, aby bylo lze se přesvědčiti, zdali správně jsou uvedeny. *Escobarova* věta uvádí se sice ve spise „Doctrina moralis Jesuitarum“ v č. 287., ale tam není řeči o knězi, nýbrž o řeholníkovi, o němžto se nepraví nic více, nežli že by do klatby církevní neupadl, kdyby k účelu hříšnému na chvíli odložil šat řeholní. Pan Bílek zase slovo „kněz“ si přidal a slova „sine excommunicatione“ překládá: „nepropadne trestu nižádnému.“ *Henriquezův* výrok vůbec ani v řečené sbírce se nenalézá, a proto o správnosti jeho dosti lze pochybovati. Kdyby však také tak zněl, jak p. Bílek jej cituje, každý znalec práva církevního ze slov: „nestal by se nezpůsobilým k zastávání úřadu svého“ — poznává, že jde o irregularitu církevní a spisovatel, je-li vůbec pravý výrok jeho, toliko vyslovuje náhled svůj, že by totiž duchovní neměl z toho irregularity, kdyby z bezděčné obrany života svého zabil útočníka v nečestných okolnostech tam vylíčených. Oba výroky i ve znění uvedeném vzdáleny jsou tedy od toho, aby skutek necudný omlouvaly nebo za dovolený prohlašovaly, poněvadž není každý hřích pod klatbou církevní zakázán a také nenásleduje z každého hříchu irregularita, t. j. nezpůsobilost ku přijetí

nebo vykonávání vyššího svěcení. Jako státní zákon trestní má své výměry, tak také právo církevní, a pan Bílek měl svatou povinnost, napřed se poučiti o tom, o čem chtěl psáti. Ve výtce právě uvedené tolik jest nevědomosti a zlomyslnosti, jako kdyby o soudci, jenž obžalovaného z vraždy z důvodů právnických na smrt neodsoudil, někdo chtěl tvrditi, že dává naučení, jak mají lidé vraždit.

„Není tedy divno“, pokračuje p. Bílek, „že i mnozí jesuité sami dle těchto nauk se řídili a je také skutkem prováděli.“ Na doklad vypravuje, že prý kajicnicím za pokání nejraději udělovali „disciplinu“, t. j. „jemné pošlehování metličkou po obnažených zádech a stehnách.“ Dokazovati, že skutečně tak se dělo, ovšem panu Bílkovi se nevidělo zapotřebí; vždyť to vypravuje *Wolf* na dvou místech (I. 200, II. 403), a to jemu úplně postačuje, a proto ještě dvakráte (na str. 131. a 135.) to opakuje. Na str. 131. však zapomenul na to, co napsal na str. 59.; tam totiž vypravuje, že ono „nemravné cvičení duchovní“ dělo se ve Španělsku po smrti krále Jana IV. **(† 1656)** za vladařky Luisy, a teprve prý později, když počaly se rozšiřovati pověsti o nemravnostech zde páchaných, zakročila inkvisice a „**roku 1570.** zapověděla udělování španělské kázně, kterou jesuité pod pláštíkem duchovních cvičení kajicnice své kazili a sváděli“, — tak doslovně psáno na str. 59. Takový skok v historickém díle ovšem jen tenkráte dovolen jest, když se píše proti Jesuitům. K věci samé poznamenati dostačuje, že by inkvisice v takovém případě nebyla se spokojila s pouhou zápovědí; zpovědník, který tak by si byl počínal, ať Jesuita nebo kdokoliv jiný, byl by neúprosně na hranici dokonal dráhu života svého.

Mimo to zná p. Bílek z dějin „velmi mnoho případův“, ale snad milosrdenstvím hnut jsa jen dva uvádí. Prvním jest Jesuita *Jan Křt. Girard,* jemuž věnuje asi půl druhé stránky, ačkoli Wolf v třetím díle příběh jeho na str. 276.—294. rozpřádá. Byltě Girard roku 1728. rektorem semináře námořského v Toulonu a zpovědníkem Kateřiny Cadierovy, dívky to hysterické, kterážto napřed u soudu církevního, na to také u soudu světského z nejhorších zločinů jej obžalovala. Sám p. Bílek vypravuje, že Girard za nevinna byl uznán, a přece tvrdí, že „všecky tyto zločiny úplně byly dokázány.“ S takovou logikou ovšem přestává každý rozhovor! (O příběhu tomto viz „Kirchenlexikon“ V. 607 a n.). — Druhý případ poskytuje panu Bílkovi *Petr Jarrige,* „velmi učený jesuita“, jenžto z kolleje jesuitské utekl a odpadl ku kalvinistům. Vydal r. 1648. spis nazvaný „Jesuité na popravišti“, ve kterém uvádí „celou řadu skutečných událostí, zvláště porušení dívek i chlapců.“ Nešťastný Jarrige r. 1650. v Antverpách s Tovaryšstvem a s církví katolickou se smířil a vydal tiskem „odvolání“; tomuto však p. Bílek uvěřiti nemůže, poněvadž Jesuité Jarrige v kolleji své v Antverpách ukrutně života zbavili. „Zavražděný“ Jarrige žil na to ještě 10 nebo 20 let **ve svém rodišti Tulle!** Tak vypadají p. Bílkovy „případy“ o nemravnostech Jesuitů! Sám *Huber* (str. 97.) spis Jarrigeův nazývá „sprostým hanopisem klevetnickým“ — „ein gemeines Klatschlibell“; *Wolf* vůbec Jarrige ani neuvádí: a p. Bílek

chutě jej předkládá „na poučení lidu českého“ a k tomu ještě Jesuity bez nejmenšího důvodu viní z vraždy! To je pak „dokázaná, nezvratná pravda!“ Zde péro nestačí, aby odsoudilo takové počínání pisatele „dějin“. Kéž by si aspoň byl přečetl, jaké vysvědčení o mravnosti Jesuitů vydává sám pověstný *Huber* (na str. 97.). Pan Bílek patrně se vynasnažil, aby překonal všechno, co dosud proti Jesuitům psáno.

Jednaje na str. 61. a n. o hříších proti sedmému přikázaní Božímu pan Bílek už ani za vhodno neuznává, jmenovati spisovatele jesuitské, jejichžto výroky na pranýř staví. Netušil ani, že tam vystavuje svou vlastní nevědomost. Tepe nemilosrdně nauku, že dovoleno jest ve svrchované potřebě z cizího statku si osvojiti, co postačuje k osvobození z takové potřeby; dále nauku o tajném odškodnění: a jsou to nauky všech moralistův, o kterých se mohl poučiti také ze *Stárkovy* „Katolické mravovědy“ (v Praze 1884, str. 420. a n.). Aby nebylo nedorozumění, poznamenati dlužno, že Stárek Jesuitou nebyl.

Taktéž co o závěti uvádí, není nic jiného, než známé výhody práva kanonického pro odkazy zbožné. Jakým právem tyto nauky Jesuitům se vyčítají jakožto prý „naučení výborné pro advokáty pokoutné, vydřiduchy, mamiče, podvodníky, lichváře, karbaníky, *vyluzovatele dědictví* a podobnou sběř“; jakým právem za tyto nauky Jesuitům se nadává *„šejdířův a překrucovatelův učení Kristova“*, to suď již sám Pán Bůh! My bychom jen rádi věděli, kdy a kde *Mabillon* C. S. M. tvrdil, že „pohanská mravouka zahanbuje jesuitské bohoslovce“; byltě obor vědecké působnosti Mabillonovy tak vzdálen mravovědy, že výroku tomu nemůžeme věřiti, dokud přesně udáno nebude, kde jej lze nalézti. — Stať tato zakončena veršem velice vtipným: „O vos, qui cum Jesuitis, Non ite cum Jesuitis.“ K „historii“ také „poesie“, zajisté obojí stejné ceny.

Následuje nyní stať nadepsaná: *„Tajná poučení pro představenstva řádu jesuitského.“* Pověstná „Monita secreta“ nebo „privata“ pan Bílek do slova přeložil a položil ve svém spise na str. 66.—81., domnívaje se zajisté, že tím vyplní mezeru v literatuře české. Jemu totiž „jest zřejmo, že to není žádný (tak doslovně p. Bílek píše!) oběžní spis protijesuitský, jak jesuité sami a někteří zastanci řádu jesuitského zúmyslně neb omylně tvrdí, nýbrž že jest to dílo vynikajícího člena řádu samého.“ V poznámce sám ještě se zmiňuje, že za spisovatele se považuje *Zahorovski,* propuštěný Jesuita, dále že také *Lang,* spisovatel „Dějin jesuitů v Bavořích“, nazývá spis „pouhým vynálezem a jakousi parodií“, a že také jansenista *Arnauld* pokládal jej „za šibalský kousek proti jesuitům provedený“: tážeme se, byli Lang a Arnauld také „zastanci“ řádu jesuitského? Oba patří mezi nejurputnější protivníky Jesuitův, a proto, znaje jejich soud o pověstném spise, měl p. Bílek tím důkladněji pátrati po důvodech, nežli tak rozhodně se vyslovil o pravosti jeho, a důkazy své čtenářstvu měl také vyložiti. Zatím po nich marně pátráme; jemu pravost zřejma jest „z obsahu jeho, jenž o úplné znalosti vnitřního zřízení řádu svědčí“, a také prý „i ten nejlepší přívrženec řádu jesuitského musí doznati, že dějiny řádu toho

podávají velmi vhodných důkazův a mnoho dokladů ke každému odstavci tajných pravidel těchto.“ Monita secreta mají celou literaturu; v naší době publikacemi akademie Krakovské r. 1889. již zjevně jest dokázáno, že spisovatelem skutečně jest Polák *Zaorowski* r. 1612. z Tovaryšstva propuštěný: ale to všechno nic neplatí; p. Bílek tomu tak chce, a proto spis jistě jest pravým. Na doklad umíněnosti své uvádí ještě úryvek listu mexického biskupa Jana Palafoxe; tedy až do Mexika si zašel pro svědka o spise v Krakově vydaném. List však citovaný předně sám o sobě pochybné jest pravosti a nad to i ve znění uvedeném mluví jen o zvláštních tajných pokynech a nikoliv o tajných pravidlech. Dostačí zajisté, uvedeme-li, co o věci praví *Huber,* zapřisáhlý nepřítel Jesuitů, ve spise častěji jmenovaném na str. 107.: „Mně samému, jakož i protestantský historik církevní *Gieseler* a *Döllinger* za to mají, objevují se Monita nepravými a satirou na řád.“ Soud svůj Huber na čtyřech stranách odůvodňuje a končí těmito slovy: „Konečně třeba však připomenouti, že nelze srovnati s nepopíratelnou upřímnou zbožností tisíců členů Tovaryšstva Ježíšova návod, jaký Monita obsahují, jenž by se toliko hodil prohnané rotě šejdířské.“ Podotknouti ještě dlužno, že Monita secreta ani u největšího pamfletisty, zmíněného již *Wolfa,* se neobjevují.

Činnost řádu jesuitského missiemi mezi pohany.

Propracovav se čtenář neutěšenou spoustou pomluv, křivých žalob na nauku a vnitřní zřízení Tovaryšstva Ježíšova, na str. 83. ocitá se při stati historické a v ní na prvním místě u missií jesuitských. Čte-li vyznání, že „Jesuité docílili skvělých a nejenom zevních výsledků“, dále že „missie jejich mezi pohany, jejichž obyčejům a zvykům se úplně přizpůsobili, prospívaly přešťastně“: tu již si oddychuje, domnívaje se, že pravda konečně také p. Bílkem pohnula. Ale ani první stránky nelze dočísti, a sklamání úplné nastává. Hned zde následuje narážka na „bohaté jejich osady a obchodní stanoviště, čímž řád nabyl jmění ohromného... K obrácení lidu užívali (Jesuité) všemožných prostředkův, umění a kejklů,... prováděli příležitostně také přikázaní lásky k bližnímu.“ Toť jest všeobecná charakteristika missií jesuitských. O výtečném díle Msgra. *Dra. Matěje Procházky,* „Missie jesuitské“ (v Brně 1886), p. Bílek naprosto nic neví. Když už ničemu jinému, byl by se z něho aspoň naučiti mohl, jak v češtině se skloňují jména cizojazyčná. Tam by se také dověděl, že průvodčí sv. Františka Xav. se nejmenoval *Pavel Comers,* nýbrž *Pavel z Kamerina* nebo, jak jinde sluje, *Camerte.*

Hned první obraz missií jesuitských v Indii Východní černě malován jest dle *Wolfa* (II. 53—80). Vytýká se Jesuitům, že dovolovali obráceným křesťanům obřady pohanské, v historii jakožto zvyky malabarské známé, ze kterých p. Bílek uvádí jenom některé necudnosti, a ty několikráte opakuje; o ostatních těchto obyčejích buďto neví nebo úmyslně mlčí, aby jednání missionářů mohl nazvati „ošemetným a hanebným.“ Když však Jesuité zařídili divadlo představující děj ze

života sv. Jiří, při kterém sošky bůžků malabarských rozbity, zase se p. Bílkovi nezavděčili.

Další výtka týká se šetření rozdílu tříd v Indii zastaralého; Jesuité prý „dopouštěli se i bezbožnosti odporující učení Kristovu, náboženství to lásky; neboť aby si získali přízeň velmožů braminů, povrhovali nejnižší třídou Indův, ubohými Pariy.“ Pravdy v tom jen tolik jest, že Jesuité nevidouce jiné možnosti úspěchu křesťanství, rozdělili své missionáře; jedni z nich výhradně apoštolovali u pariův, jiní výhradně u braminů, což také papež Benedikt XIV. úplně schválil, i když ostatní zvyky malabarské zapověděl a dlouholetý spor ukončil.

Třetí hlavní výtka týkající se obchodu a lichvy, doslovně jest přeložena z Wolfa (II. 65—80), a proto není ani třeba ji vyvraceti, jelikož p. Bílek pramen svůj docela zamlčel a o věci samé promluviti jinde příležitost ještě se naskytne.

Následují missie jesuitské v Japanu (str. 91.—95.). Dějiny církve katolické v této zemi psány jsou na listech krvavých; na nich zapsáno jest více než 150 mučenníků z Tovaryšstva Ježíšova, a přece ani zde neušetřeno výtky nespravedlivé. Příčinu pronásledování krvavého připisuje p. Bílek Jesuitům těmito slovy: „Taikosama... stal se brzy nepřítelem křesťanství, na čemž však jesuité sami největší měli vinu“, a to prý svou zpupností, že prý štvali obrácené obyvatelstvo proti chrámům a modlám pohanským. O pravé příčině pronásledování viz Procházkovo líčení v „Missiích jesuitských“ na str. 156. a n.

Při missiích v Číně (str. 96.—105.) p. Bílek právě tak si vede, jako jsme vytkli při Indii. Snaha Jesuitů, přizpůsobiti se duchu národnímu, dokázati nadutým Číňanům převahu osvěty křesťanské, jemu pranic se nezamlouvá, i neostýchá se tvrditi, že Ricciův katechismus byl prý dle Konfuciova učení sepsán; Jesuité prý trpěli a schvalovali „modloslužebnický katolicismus.“ Jde tu o zvyky čínské v dějinách církevních dobře známé; domnívali-li se Jesuité, že lze je ponechati obráceným Číňanům, činili takto považujíce je za obyčeje občanské, a nikoli náboženské. Třeba Stolice apoštolská jinak rozhodla, Jesuitům dobrou vůli a výtečný smysl paedagogický popírati a jednání jejich „bohaprázdným“ nazývati je nespravedlivo. Ostatně kdyby obyčeje ony byli zakazovali, výtkám p. Bílkovým nebyli by se vyhnuli, jakož právě před tímto při Japonsku jsme viděli.

Hrozná však jest obžaloba, že prý Jesuité kardinala Tournona „sprovodili ze světa otrávenou čokoládou“ (str. 102.). Jaké má p. Bílek důkazy? V závorce se čte: „Passionei, Memorie“, a nic více. Kardinal *Domenico Passionei* († 1761) znám jest jakožto vášnivý protivník Jesuitův, a již z toho ohledu svědectví jeho bylo by trochu podezřelé. Ale uvedené „Memorie“ nejsou ani jeho spisem; vydány byly za jeho živobytí jazykem francouzským beze jména a teprve po jeho smrti v překladu italském v Benátkách s jeho jménem a tímto názvem: „Memorie storiche della legazione e morte dell'Em. Mons. Cardinale di Tournon.“ Jméno Passioneiovo zde úplně odpadá. Pátráme-li dále, odkud řečené „Memorie“ zprávu o zavraždění kard. Tournona

vzaly, ocítáme se u vlastního pramene, jehož Memorie samy se dovolávají. Jestiť to P. *Norbert,* pověstný dobrodruh, jenž rodným jmenem *Parisot* sluje. Jsa členem řádu kapucínského poslán byl do Východní Indie jakožto generalní prokurator, ale brzy tuhý měl spor s biskupem, portugalským Jesuitou. Spor tento jest příčinou, že celý život zasvětil pomstě proti Jesuitům. Z řádu utekl do Hollandska a tam se hlásil ku kalvinismu a jansenismu; po rozmanitých osudech vymohl si sekularisaci a vstoupil do služeb Pombalových, jemužto vydatně pomáhal proti Tovaryšstvu, nazývaje se tehdy abbé *Platel.* Do řádu kapucínského opět se navrátil, ale z kláštera po druhé odešel († 1769). Tento jest jediný svědek o vraždě Tournonově, jemužto věří sice *Huber* a *Friedrich,* ale soudnému dějepisci dostačiti nikterak nemůže.[1]) Zločin jest tak hrozný, že nelze si naprosto ani mysliti, aby římská stolice nebyla zařídila řádného vyšetřování o vraždě legata apoštolského.

Ostatně p. Bílek sotva čerpal vypravování své z pramenů zde uvedených; všechno i s onou čokoládou se čte u *Wolfa* (II. 37.—53.), celé věty a rozmluvy do slova. Také že „Hollanďané a Angličané nebyli žádní blázni“ jest přesličným překladem z Wolfa (str. 48.): „Die Holländer und Engländer waren keine blöde Köpfe.“ Opravou jen ještě poznamenati dlužno, že Jesuita *Verbis* (str. 100.) se jmenoval *Verbiest* a papežský vikář *Maigrol* vlastně *Maigrot* sluje.

Beze vší příčiny na str. 101. vpletena do statě o Číně poznámka, že prý Jesuité „v Evropě mezi národy křesťanskými vydávali na hranici a popraviště každého, kdož se jim byl dosti málo odchyloval v náhledech svých od přísného učení římského, i kdož biblí čítal aneb neomylnost papežovu uváděl v pochybnost.“ Ať nám p. Bílek jmenuje **aspoň jednoho**, koho Jesuité vydali na hranici a popraviště, ovšem z pramenů poněkud spolehlivějších, nežli je Petr Filip Wolf! Podaří se mu právě tak, jako učencům protestantským, když Petru Arbuesovi vytýkali, že dal upáliti mnoho set kacířů: jsouce vyzváni, aby dokázali, že aspoň jednoho dal zavražditi, mlčeli a mlčí do dnešního dne.[2])

Z dalekého Východu vede nás p. Bílek do Jižní Ameriky. Ačkoli v obsahu na str. 546. ohlášeno jest pojednání o „řádění“ Jesuitů také v Brasilii, ve spise samém na str. 105. a n. nic závadného nenalezáme, čemuž se slušně divíme. Chvály mnoho sice není, přece však p. Bílek odvážil se až i vyznati, že Jesuité se „ujímali divochů proti Portugalcům, kteří je v otroctví uváděli.“ Odkud najednou tolik spravedlnosti? Snad daleko od pravdy není, domníváme-li se, že i tuto zdrželivost zavinil Wolf, poněvadž o Brasilii ničeho nenapsal mimo kratičkou poznámku (I. 113.), která byla asi příliš nepatrnou, aby ve spise tak „slavném“ pojata byla.

Za to pramen výmluvnosti bohatě již teče při Mexiku (str. 107. až 111.). Celá stať věrně je podána z *Wolfa* (II. 94.—102; III. 175. až 177.) a proto nás sprošťuje povinnosti, abychom déle při ní se zabývali. Na srozumění ctěnému čtenářstvu toliko stručně se zmiňujeme,

[1]) Obšírnější rozbor této věci viz u *Duhra,* Jesuiten-Fabeln, str. 429.—435.

[2]) Viz *Hlavinkův* spis Bludy a lži v dějinách, v Brně 1888, str. 262 a n.

že líčí se zde spor, který s Jesuity měl *Palafox,* biskup v Pueble de los Angelos, horlivý to a zbožný muž, jenž práv svých biskupských hájil proti výsadám Tovaryšstva. Podobných sporů mezi biskupy a řeholníky dosti zná historie církevní, a sotva bylo by Palafoxova sporu tak často zpomínáno, kdyby to nebyl spor s Jesuity. Tolik jisto jest, že ze spisů soudních pouhý spis žalobní nikdy sám o sobě nemůže býti spolehlivým pramenem historickým. — Při všeliké rozvláčnosti, s jakou spor zmíněný se líčí, nemá p. Bílek ani slova o zásluhách Jesuitů, kterých si dobyli o vzdělanost křesťanskou v této zemi, jako by celá jejich činnost v jediném onom sporu spočívala.

Na str. 111. dospíváme k osadám křesťanským založeným od missionářů jesuitských v Paraguayi. Líčení toto sahá až po str. 121., a přiznávám se, že v celé knize nic tak bolestně mne nedojalo jako těchto pět listů. Osady křesťanské v Paraguayi, tak zvané redukce, jsou vrcholem činnosti missionářské, kterému se obdivují také jinověrci do dnešního dne. Sám *Huber* se nezdržel a podává několik takových výroků (Jesuiten-Orden pg. 198. a n.). Jinak p. Bílek. Uznává sice, že Španělové Indiány strašně utiskovali; že se jich však Jesuité ujali, „neučinili tak snad z pouhé lidskosti a útrpnosti s nešťastnými Indiany, nýbrž také k vlastnímu prospěchu“ (str. 112.). Prospěch tento záležel prý v obchodě tak výnosném, „že značné sumy peněz do Evropy posílati mohli. Bohatství, kterého Jesuité v osadách svých prací Indianů vydobývali a rozmnožovali, bylo časem nesmírné; počítá se, že roční důchody osad jesuitských v jižní Americe obnášely až 10 milliouů dolarů, které všecky do kasy jenerála řádu v Římě plynuly“ (str. 113.). Z toho prý jest patrno, „že Jesuité si získali velikých zásluh o tyto země Paraguayské . . . Ale při tom všem hleděli si nejvíce vlastního zisku a prospěchu“ (str. 114.). „Ovoce píle Indianů, kteří žádného jmění míti nesměli, nepřináleželo nikomu než Jesuitům. Nešťastní pak Indiané, nad nimiž Jesuité úplnou duševní i tělesní vládu měli, byli zbaveni všech prostředků, jimiž by se ze svého otrockého stavu vymknouti mohli. Oni neznali jiné vrchnosti kromě svých missionářů, jimž skoro božskou čest prokazovali“ (str. 118. a n.). Člověk žasne a trne, čta toto líčení, kterým p. Bílek pravdě zrovna ve tvář bije, docela v duchu *Wolfově* (II. 82.—88.; III. 8.—31.). Pramenem zpráv o bohatství a obchodu Jesuitů v Paraguayi jsou hanopisy, které markýz *Pombal* za dobrý plat dal psáti a šířil po Evropě, aby řád jesuitský všude v nenávist uveden byl; mezi najatými spisovateli vynikal pověstný P. *Norbert,* nyní abbé *Platel* zvaný a výše již zmíněný. Tomuto dobrodruhu větší víru přikládati než celé řadě svědků nepodezřelých, k tomu třeba strannictví už zrovna šíleného. Tolik místa nemáme, abychom líčili zařízení oněch osad missionářských a uváděli zmíněná svědectví. Proto odkazujeme čtenáře jen ku dvěma spisům již zmíněným, a sice k *Procházkovi* (str. 242.—274.) a *Duhrovi* (str. 256.—262.). Obchod s nadpotřebnými výrobky osad svých missionáři ovšem provozovali, právě tak jako zemědělství a řemesla: ale na účet osad. Z výtěžku bylo třeba za-

pravovati daň králi španělskému a všechny výlohy, kterých vyžadovala správa osad světská a církevní. Velmi vhodně *P. Cathrein* (Stimmen aus Maria-Laach, XXV. 443) přirovnává správu tuto ku správě reservací indiánských ve Spojených státech severo-amerických, která za r. 1882. vyžadovala nákladu 9,736.747 dollarů, za r. 1867.—1882. úhrnem 91,213.731 dollarů (asi 223 milionů zl. r. č.), a táže se: „A Jesuitům v Paraguayi že se podařilo, nejen Indiány živiti a odívati, nádherné chrámy stavěti a bohatě zdobiti, četné školy zařídíti, pro krále četná vojska bezplatně vypravovati, dosti značné daně platiti, ale také nesmírného bohatství nahromaditi? Může-li tato obžaloba býti vážně míněna?“

Panu Bílkovi ještě ani to nestačilo. „Ubozí tito a nevědomí lidé (Indiáni) jenom z návodu Jesuitů se vzbouřili,“ když totiž r. 1750. sedm missií jesuitských postoupeno bylo Portugalsku. Srdce krvácí každému lidumilu, slyší-li vypravovati o krutém rozkazu, jímžto osadníkům nařízeno opustiti půdu vlastním potem vzdělanou: ale p. Bílek s patrnou zálibou vypravuje o konečné porážce jejich dokládaje: „A tak učiněna přítrž odvážlivému a hanebnému počínání Jesuitům, kterýmž hleděli lstivě a násilně odtrhnouti missionářské osady své v Brasilii od vlády portugalské a zmocniti se panství v celé říši brasilské“ (str. 120.).

Po tomto výronu duše šlechetné již se jenom tážeme: Kde zůstal, p. Bílku, ještě král Mikuláš I., „roi du Paraguay et empereur des Mamelucs“? Nešťastný Wolf, že o něm zmínky nemá a takto připravil čtenáře p. Bílkovy o vzácný požitek, o korunu všeho dosavadního líčení! — Jesuité po své porážce již jen na to pomýšleli, aby násilným krokem „podezření z černých činů svých se sebe svalili“, „navedli tedy šlechtu portugalskou k zavraždění krále.“ O tomto pokusu vražedném níže na str. 241. obšírněji se mluví; tam se tedy k němu vrátíme.

Do statě o Paraguayi pojat je také spor Jesuitů s biskupem *Bernardinem de Cardenas,* podobný sporu s biskupem Palafoxem výše zmíněnému, který taktéž téměř doslovně se čte u *Wolfa* (II. 88—94), a proto není třeba, dále se o něm rozpřádati. — Na opravu jen ještě uvádíme, že na str. 112. předposlední řádek místo „od Audes“ snad má se čísti „od Andův“ a na str. 119. ř. 11. osada missionářská nejmenuje se „St. From Bergia“, nýbrž „St. Franc. Borgia.“

Poslední líčení jest o missiích jesuitských v Habeši. Teprve když bližší zprávy o této říši křesťanské do Evropy se dostávaly, dle p. Bílka „uznali najednou v Římě, že křesťané habešští jsou bludaři monofysité.“ Posláni k nim ke konci 16. století jesuitští missionáři. Ani tito panu Bílkovi se nezavděčili, a sice „příkrým vystoupením svým a násilnickým způsobem při obracení na víru katolickou.“ Dohráli prý „krátkou, ale krvavou roli svou v Habeši a v Africe vůbec a nečinili žádných pokusů více o rozšíření víry koptické v tomto díle světa, kde také obchod jejich neměl žádné skvělé budoucnosti“ (str. 121.—123.).

Jsme tomu věru povděčni, že o ostatních missiích jesuitských nejen v Africe, ale také v Severní Americe, v Australii a Oceanii

p. Bílek nic neví. Ale zásluhu jemu nepřičítáme, tu má *Petr Filip Wolf*, že těchto missií líčením svým ušetřil. Konečný výsledek missionářské činnosti Jesuitů mezi pohany a katolíky v zemích mimoevropských byl prý „poměrně velmi nepatrný“, tak končí pan Bílek stať o missiích, aby se zase navrátil do Evropy. (P. d.)

Nová díla.

Kan. Dr. Josef Pospíšil: **Filosofie podle zásad sv. Tomáše Aquinského.** Část II. Kosmologie. V Brně 1897. Nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských. Str. XI a 1192. Cena 7 zl. 80 kr.

Toužebně očekávaný druhý díl spisu tohoto zajisté vyhoví plnou měrou pilné potřebě i nadějím v něj kladeným. Látka jest přebohatá, zahrnujíc nejen kosmologii v užším významu, nýbrž i nauku o působení Božím na svět, a v tom i výklad a obranu zázraků.

Do podrobností se pouštěti nemožno a netřeba, zvláště kde tolik sporných otázek se vyskytá. Pan spisovatel opíraje se o prameny nejspolehlivější hleděl oceniti všemožné důvody a uvésti řešení co možná nejvěrojatnější. V pověstné na př. otázce o možnosti věčného stvoření světa opouští rozhodně šlépěje sv. Tomáše.

Mezi nikoli nejmenší přednosti díla náleží jasný, srozumitelný a přesvědčivý sloh, jakým p. spisovatel nejnesnadnější předměty vykládati umí. Budiž tedy velecenné dílo celé intelligenci české co nejlépe doporučeno. Solidního poučení poskytne všem, u mnohých pak rozptýlí zastaralé předsudky.

Prof. Dr. Robert Neuschl: **Křesťanská Sociologie.** Vychází po pětiarchových sešitech (50 kr.). V Brně 1897. Nákl. papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských.

První sešit veledůležitého díla, na které tu prozatím jen upozorňujeme, obsahuje jasné a důkladné poučení o základních pojmech sociologie, o jejích dějinách a směrech atd. Každému vzdělanci, zvláště těm, kteří slovem nebo pérem o otázkách společenských jednají, dílo toto velice dobře poslouží.

Vzdělávací knihovna katolická. Pořádají *Dr. J. Tumpach* a *Dr. A. Podlaha.* Sv. I. *F. Duilhé de Saint-Projet:* Apologie víry křesťanské. Přel. *Dr. Ant. Podlaha.* — Sv. II. *Dr. J. L. Sýkora:* Umučení a oslavení P. N. Ježíše Krista podle 4 evangelií. — Sv. III. *Dr. P. Vychodil:* Básnictví a mravouka, Str. 74. Cena 40 kr.

Prvých dvou svazků nemá ref. sice ještě úplných v rukou. Avšak Apologie Duilhéova jest odjinud známa jakožto výborná pomůcka k orientování se v základních otázkách, na kterých záleží vědě, zvláště přírodovědě, i Zjevení. Vyniká bohatstvím údajův, jež ovšem třeba dále doplňovati, i duchaplnými myšlenkami. Ovšem takovou apologií křesťanství

není, jakou si obyčejně představujeme, totiž úplnou obranou Písma, Církve, atd. — těchto předmětů již se jen dotýká, přestávajíc, jak pověděno, na otázkách zásadních, hlavně přírodovědných.

Druhý svazek v uveřejněné části s celou výzbrojí učeného vykladače i kritika probírá věčně časový předmět, hlavní dílo spásy naší, tak že upokojí i laika i odborníka, tohoto snad ještě více než onoho.

V třetím svazku snaží se spisovatel vyložiti a odůvodniti soud křesťanské mravouky o básnictví a jeho plodech. Kromě samozřejmé věty, že mravouka zakazuje hřích, ať všedně a šosácky ať genialně a umělecky prováděný, jde pojednání za tím úmyslem, aby vzhledem k modním proudům ukázalo, že přílišné pěstování umění a básnictví, tedy citů zdajových, irrealních, a tím přepjaté sensitivnosti jest individuelně i společensky škodlivé, a proto též nemravné. Veškerá pak snaha, proud onen jen lepšími cestami vésti, jinak ho však ponechati ve stejné síle a vlivu, ač poměrně chvály hodna, konečně neznamená nápravy zásadné, nýbrž takořka jen vymítání čerta belzebubem; všeho, i dobrého moc škodí!

Fr. Vinc. Zapletal, O. Praed.: **Hermeneutica biblica.** Friburgi Helv. 1897. Str. 175.

Na 138 stranách podává náš krajan, professor katolické university fryburské ve Švýcarsku, theorii výkladu Písma sv. Autor rozdělil knihu na 3 díly, z nichž první tvoří úvodní část, propaedeutica (seu de sensibus s. scripturae); tato část pojednána poměrně dosti obsáhle (50 str.). Hermeneutika vlastní, totiž následující 2 díly (heuristica a proforistica), psána jest s povinnou úsečností („de contextu" dokonce jen 4 str.) ale přece obsažně, formou prostou a jasnou s náležitým zřetelem na přesnost pojmů zde tak důležitou. — Přídavkem (str. 139—175.) autor zavděčí se jistě posluchačům theologie; obsahuje totiž přídavek ten přehledné dějiny exegese, počínajíc staršími židy až do dnešní doby.

V úvodě praví spisovatel o své knize, že jest otiskem jeho přednášek na fryburské univesitě. Snad touto okolností se vysvětluje, že mezi vykladateli písma sv. nezmíněn náš nezapomenutelný, nedoceněný Sušil.

Fr. Fejfar: **Francouzská terminologie a fraseologie obchodní.** V Praze. Nakl. J. Otto. Str. 112.

Ve způsobě slovníku podává osvědčený p. sestavovatel hojnou sbírku obchodnických obratův, obyčejných i čistě odborných. Pro školy i soukromníky bude to pomůcka velice užitečná.

V. J. Vachterov: Vněškolnoje obrazovanije naroda. Moskva 1896.

Kniha obsahuje tři statě: „Selské bibliotheky", „Knihkupectví v provincii" a „Nedělní školy i opakovací třídy." Autor poukazuje k tomu, že tyto prostředky, spolu vzaty, jsou s to, aby rozšířily vzdělání mezi lidem, ale opominul „veřejné přednášky", kterými rovněž vzdělání hojně se šíří.

A. P. Argamakov: Mysli o sovremennom i buduščem vospitaniji i obučeniji. Polock 1896.

Otřepané myšlenky o tom, že vyučování má býti svázáno s vychováním, množství citatů z romanů, povídek a vědeckých spisů, v podstatě nic nového.

Vl. Kallaš: Čto sdělala Jekaterina II. dlja russkago narodnago prosvěščenija. Moskva. — *A. Borinevič:* Imperatrica Jekaterina II. Novorossija i Odessa. Odessa. — *P. Borzakovskij:* Imperatrica Jekaterina Vtoraja Velikaja. Odessa. — Izbrannyja sočinenija imperatricy Jekateriny II. pod redakcijej N. S. Korceva. Petrohrad.

Na památku stoletého jubilea smrti Kateřiny II. vydáno více spisů, jednajících o činnosti carevnině, o vlivu jejím na vzdělanost ruskou. Nejobjektivněji psána kniha Vl. Kallaše bez panegyrického, jubilejního nadšení i bez slepého zavrhování toho, čím prospěla carevna ruské kultuře. Slušné také jest vydání spisů Kateřiny II. Za to bezcenny jsou práce A. Borineviče a Borzakovského.

Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti. Red. *A. Sokolík.* R. I. sv. 1. Turč. Sv. Martin.

Publikace věnována národopisu v nejširším rozsahu, a kromě něho zastoupen též krajinopis, praehistorie a pod. Obsah tedy velmi rozmanitý. Každého roku mají vyjíti nejméně dva svazky.

„Museálná Spoločnost“ měla před rokem 439 údův a 3674 zl. 38 kr. hotového jmění.

Saturnus S. J. 14: **Iatrochemie a electro-homeopathie,** neboli: Tajná věda lékařská středověku atd. V Lipsku 1896.

Knížka zběžně vypisuje základy, na kterých t. ř. přírodní neboli přirozené léčení spočívá, ovšem dle nadpisu s poznámkami kosmologickými a j. toho druhu; k tomu řadí se stručný přehled tajné vědy lékařské (zvl. Paracelsus a Mattei),

Předpoklady o souvislosti mezi životem lidským a děním přírody jsou v něčem správné; o léčivosti jednotlivých prostředků bylo by se potázati se zkušeností. Je správno a také velmi snadno opírati se materialismu, neboť je to názor velice povrchní a hloupý, ale nebezpečno zase chtíti jej přemáhati spiritismem.

Jan Rokyta: **Když se připozdívá.** Nakl. Fr. Topič v Praze 1897. Str. 76.

Vzpomínky na zašlou lásku, na umírající příbuzné, na skon vůbec, vzpomínky ze života mravokárné, satirické atd. V těchto upřílišenost (str. 61. a j.) kontrastu ničí jeho účinek. Nálada básní jest jemná, něžná, bol jejich však je trochu povrchní. Praví-li básník, že život jeho není než „pochybnost, zoufalství — smutek a děs“ (str. 45.), tedy to vypadá jen jako vypůjčený citat, ne jako jeho upřímné slovo.

K reminiscencím biblickým — jeho a jiných — poznamenávám opět, že vděčné pole námětů básnických — Písmo — chceme-li z něho

básnicky těžiti, třeba zkoumati hlouběji, než dle okamžitého dojmu slov zlehka zachycených. Co se na př. patristické exegesi vědecky, někdy snad právem vytýká, že totiž příliš allegorisuje neb symbolisuje, to pro vzdělání věřících, toť právě přednost v nazírání básnickém, mystickém; tu tedy třeba se básníkům učiti, chtí-li z Písma vydatně čerpati.

Stanislav Jarkovský: **Počátky a konce. Nad propastí.** (Libuše 1896. 2.)

Povídky tyto zajímavé jsou již tím, že vzaty jsou ze života suplentského, jehož neuvěřitelné bídy a strasti odhalují; že láska v něm hrá důležitý úkol, rozumí se samo sebou. Ale ani jinak nejsou bez ceny, ačkoliv místy romantika a pravděnepodobnost povážlivě přerůstá. Sečtělejším čtenářům lze knihu doporučiti.

Servác Heller: **Marie Šťastná.** (Ottova Laciná knihovna 147.) — **Za vlády Prusů.** (Přítel domoviny XIII.)

Fabule p. Hellerovy jsou pořád ještě prazvláštní, nepravdivé, divoké, oslňující bohatstvím, krásou, elegancí atd. V „romantice maloměstské“ M. Šťastná, dítě cirku (!), jest romantičtější než romantičnost sama. Duchaplné vlastenecké reflexe, které do přepodivného děje vpleteny, utekly asi z redakčního stolku „Národních“. — Za vlády Prusů (1866) máme na venkovském statku několikero zamilování, něco jako únos, flirtu nadbytek atd.

Časopisy.

La Ciudad de Dios. Literatura republiky Uruguayské (P. Blanco García). Poměry vymezené přírodou, historií a společnými zájmy i měnami politickými mezi republikami Argentinskou a Uruguayskou musily přejíti a přešly také v řád intellektualní, ba i potom, když poslední z obou uznána za neodvislou (1828). Literarní ruch počal se v ní obzvláště dramatem kněze D. Juana Francisca Martineza, jež mělo za úkol pamatovati na dobytí Buenos Airů, ač zároveň také mu byla přiřčena úloha přispěti ke slávě Montevidea, které se účastnilo oněch pamětihodných triumfů. Drama není sice příliš cenné, avšak stojí přece nad ostatními plody té doby, jejichž účelem bylo rozněcovati pochod revoluční a tlumočiti city vlastenecké. Od toho však klubu stojí opodál D. Bartolomé Hidalgo, jenž první ve svých „Diálogos entre Chano y Contreras“ (1822) nakreslil s obzvláštní hravostí a živostí koloritu zajímavou fysiognomii moralní „gauche“, čímž položil základ k národní poesii domovské v krajích Platských. — V témž čase podával již ukázky své nevyčerpatelné plodnosti Francisco Acuña Figueroa (1790—1862), veliký obhájce podání a obyčejů španělských, v mládí stoupenec realismu. Než, jeho kollekce „Diario histórico del sitio de Montevideo“ obsahuje přemnoho planých žvastů, a z jeho epigrammů (počtem téměř 1500) málokterý stojí za něco. Za to podařil se mu dosti obstojně překlad několika míst biblických a od Horatiových. — Z četných

romantikův uruguayských málo vyniklo původností a nad prostřednost; obírali se látkou většinou starou. Sem patří: Adolfo Berro, Alejandro Margariños Cervantes a Juan Carlos Gómez. Adolfo Berro, jenž umřel v mladistvém věku 22 let, miluje velice ton pohřební, sentimentalní, jako by jej ovládala předtucha blízké, předčasné smrti. Margariños Cervantes žil dlouhý čas ve Španělích, přispíval do madridských časopisův a zanechal jako ovoce vytrvalé sbírky básnické: „Horas de melancolía“, „Brisas del Plata“ a „Palmas y Ombues“; americkou legendu „Celiar“; romany: Caramurù“, „No hay mal que por bien no venga“ a j.; spis „Estudios histórico-políticos sobre el Río de la Plata“ a veliký počet různých článků. Dr. Gómez více než v poesii proslul v politice, která jej posléze uvrhla v podezření z nevlastenectví, zvláště když r. 1879. protestoval proti postavení pomníku národní neodvislosti. Vědecky vystoupili v první polovici tohoto století přírodozpytec D. Dámaso Larrañaga a diplomat D. Andrés Lamas, zakladatel historického musea v Montevideu; z jeho péra vyšla cenná „Colección de notas y documentos relativos à la Historia y Geografía de Río de la Plata“. — v čele nejmladší generace literarní v Uruguayi stojí D. Juan Zorrilla San Martín, skladatel proslulé básně „Tabaré“ (Montevideo 1893; 3. vydání Madrid 1892), na níž upozornil D. Juan Valera v jedné ze svých „Nuevas cartas americanas“. Báseň má jméno po reku, synu Caracéa, kazika kmene „charrua“, a zajaté Španělky; hrdina básně je zvláštní symbolická osobnost, jejímiž žilami proudí krev pokořitelů i pokořených. Tabaré byv zajat od vůdce D. Gonzala de Orgaz zamiluje se do jeho sestry Blanky, od níž se však musí odloučiti byv propuštěn na svobodu. Vrátí se ke krajanům, kteří krátce po tom učiní útok na španělskou pevnost a zvítězí. Mezi zajatci nachází se i Blanca, již chce zneuctiti náčelník indianský; Tabaré zabije únosce, zachrání tak Blancu a odnáší ji v náručí jejímu bratru Gonzalovi, jenž ve hněvu — mysle, že Tabaré se proti ní provinil — jej usmrtí. — Před skonem slyší Tabaré volati své jméno, volala jej Blanca. Přese všecky nedostatky básně lze připočísti Zorrillu k nejznamenitějším spisovatelům španělské Ameriky. Vydal mimo to „Notas de un himno“ (1877) a „Leyenda patria“. — Carlos María Ramírez („Los Amores de Marta“); Daniel Muñoz užívá pseudonymu Sansón Carrasco; Francisco Bauzà, znamenitý spisem „Historia de la dominación española en el Uruguay“; Victor Arreguine („Historia del Uruguay“); B. Fernández y Medina, španělský novinář sídlící v Montevideu, autor dvou knih prosaických, v nichž líčí sceny a typy uruguayské („Charamuscas“. „Cuentos del pago“). Rovněž v nejnovějším časopise „Revista Nacional de Literatura y Ciencias“ nalézti lze mnoho cenných prací. Konečně nelze se nezmíniti o biskupu D. Marianu Solerovi, jenž hájil pravdy katolické spisy: „Teosofía ó Tratado sobre la Filosofía Religión“, „La sociedad moderna y el porvenir en sus relaciones con la Iglesia y la Revolución“ a j.

SMĚS.

Myšlenka **všeobecného náboženského kongresu** stala se právě nyní ve Francii předmětem nové diskusse. Abbé V. Charbonnel ujal se té myšlenky s četou mladých svých stoupenců a hledí veřejné mínění získat pro universalní kongres náboženský, jenž se má po příkladu chicagského svolati do Paříže na r. 1900. Zmíněný kněz propaguje svou myšlenku v časopisech i dennících, ano v prosinci minulého roku měl i třínedělní konference na universitách švycarských, nejnověji vydal obranu své myšlenky ve spise „Congrès Universel des Religions en 1900.“ Záměr jeho potkává se na jedné straně se živým souhlasem protestantů, židů, svobodných myslitelův a zednářů: vše prý, co pomáhá odstraniti čínské zdi předsudkův a nenávisti, jež mezi národy postavila různost náboženského vyznání a různost kmene i vlasti, jest dílo čisté humanity, a proto musíme již s tohoto všelidského stanoviska kongres náboženský schvalovati, odporučovati a podporovati. S druhé strany však namítají katolíci, a to právem, že náboženské kongresy jsou pro katolicismus s nevýhodou: katolicismus, jenž přec božským svým původem i obsahem neskonale všecka ostatní vyznání předčí, má se zde zásadně na roveň postaviti s ostatními, což jest vlastně sankcí indifferentismu a skepticismu. *m.*

Socialismus v nynější své formě, můžeme říci bez rozpaků, vyšel z Hegelova idealismu. Hegel nechal totiž úplně stranou zvláštní vlastnosti člověka, uvažoval o bytosti jeho způsobem čistě abstraktním. Jeho člověk jest idea, jaká manifestuje se v celku lidí, lépe řečeno v lidskosti vůbec. Z této negace individua vyplývá přirozeně doktrina kollektivistická. A je skutečně německý pantheismus velmi dobře znáti v učení Marxa, Lassallea a Engelsa. *II.*

Collège libre des sciences sociales, jež se ustavilo ku konci r. 1895. za tím účelem, aby pěstovalo vyučování otázky socialní úplně neodvisle od politiky, vydalo programm kursu pro r. 1897. Každý směr má tu úplnou volnost výkladu. Tak bude přednášeti Fr. de Pressensé o historii nauk a zákonodárství socialního od času revoluce, poslanec Delbet o sociologii A. Comtea, Delaire o nauce Le Playově, Revelin o nauce Marxově, Yves Guyau o vědě finanční, Rouanet o theoretickém socialismu, abbé de Pascal o katolické sociologii. *II.*

Joris K. Huysmans, autor romanů líčících duševní proces konvertity Durtala, chystá nový roman „La cathédrale“ (míněna tu kathedrala chartresská). Pochopitelno, že ho katolíci čekají s dychtivostí. *m.*

Spectateur catholique. Prvním lednem t. r. počal v Paříži vycházeti nový katolický časopis umělecký, něco à la Nový Život. „V záplavě katolických časopisův u nás vycházejících“, praví ve svém provolání, „není ducha synthese. Život katolický je tak bohatý, tak různosměrný, jako paprsky z jednoho slunce sálané: náboženství hledá Boha, dogma Ho zjevuje, mystika Ho dosáhá; moralka učí řádu Bohem ve světě stanovenému, svatí tento řád uskutečňují

ve svém životě... vše tyto prvky chce promítat umění katolické svým prismatem synthese, veškerý tento velkolepý řád dojde výrazu — v umění, jež povznešeno nad život stělesňuje ducha křesťanství — Le génie du Christianisme!“

V prvních sešitech téhož časopisu je zajímavá studie o Verlaineovi, vlastně část delší přednášky, již dne 25. listopadu 1896 měl v Brusselu Charles Maurice. Praví se tam, že již často — poprvé Huysmansem — poukázáno bylo na podobnost Verlaineovu s Villonem. Vskutku však Verlaine jest Villon našeho věku — táž duše s týmiž excessy, s týmž neštěstím; týž lyrismus dojemný, týž cynismus místem; týž smysl pro radost a požitek někdy sice trochu hrubý, ale vždy tak delikatní! Však byl také Verlaine svému století cizí. Přítomnosti utíkaje táhl celou svou v minulost, a jen na okamžik se zastavil v století 17., století to slávy katolické Francie, již nesl se touhou svou — tou touhou villonskou po čistotě a pořádku — v středověk, v jehož mysticky bílém ovzduší hledala duše jeho konejšivých snů, jak to kdeši sám dí:

C'est vers le Moyen-Age énorme et délicat
qu'il faudrait que mon coeur en panne naviguât
loin de nos jours d'esprit charnel et de chair triste. *m.*

České časopisectvo. Počátkem roku 1897. českých časopisů vycházelo v Čechách 319, na Moravě 78, ve Slezsku 3, ve Vídni 5, v Německu 2, v Americe (asi) 47, úhrnem 454 časopisů, do nichž počítáme i jeden s českou tendencí, psaný však německy (Politik) a jeden česko-německý (socialní Akademii). Z časopisů v Čechách na Prahu a pražské obce předměstské připadá 198, na Moravě na Brno 25, na Olomouc 14, v Americe na jediné Chicago 24. Z časopisů vycházejících v českých zemích a ve Vídni jest 19 vědeckých, 170 odborných, 46 zábavných a zábavně-poučných, 165 politických (do nich počítáme socialně-demokratické a křesťansko-socialní). Časopisy vědecké jsou částečně drženy všeobecně, částečně jsou věnovány vědám specialním (lékařství, vědám právním, přírodním, historické, matematické, lidovědě a archeologii). Časopisy odbornými zastoupeno jest přes 20 nejrůznějších odborů. V popředí stojí časopisectvo hospodářské, učitelské a pedagogické, duchovenské, literarní, ale i dosti řídké odbory mají své časopisy, jako fotografie, šachy, sport, spiritismus, z řemesel kovářství, klempířství, obuvnictví, sladovnictví, cukrářství. Ze zábavných časopisů jest větší procento zábavně-poučných a zábavně-vzdělávacích. Politické časopisy zastupují všecky hlavní směry: svobodomyslný, konservativní, katolický, národní, radikalní, realistický, socialní (demokratický i křesťanský), ano téměř všecky odstíny mají své hlasatele. Do těchto kategorií nejsou počítány různé periodické věstníky politických úřadů, jichž jest velmi značný počet. Ze všech těchto časopisů vycházejí 8 dvakrát a 4 jednou denně, 5 třikrát, 10 dvakrát a 70 jednou týdně, 30 třikrát, 113 dvakrát a 80 jednou v měsíci, 1 dvaadvacetkrát v roce, 2 dvacetkrát, 1 osmnáctkrát, 4 jedenáctkrát, 13 desetkrát, 2 osmkrát, 5 šestkrát, 5 čtyřikrát ročně a 33 ve volných lhůtách. Počítáme-li 8,715,606 obyvatelů Čech, Moravy a Slezska (dle sčítání 1890), připadá na 21.789 obyvatelů jeden časopis. Vezmeme-li jen číslo obyvatelstva s českou obcovací řečí 5,364.515 duší, připadá na

13.411 obyvatelů jeden časopis. Co do nákladu, v popředí stojí s počtem výtisků pražské denníky (6000—40.000), k nim druží se některé zábavné, které vykazují 12, 28, ano i 40 tisíc výtisků. Poměrně značný počet výtisků vykazují vesměs listy socialně-demokratické (až 10.000) a některé odborné listy. Nejmenší náklad mají politické listy krajinské, z nichž některé tisknou se nákladem sotva 400 výtisků. *O.*

Spolek pro lidovou osvětu v Krakově. Krakovský spolek pro osvětu lidovou má za účel zakládati knihovny, pořádati lidové přednášky a podporovati osvětové podniky lidu polského vůbec. Dosud působnost jeho obmezovala se na jedinou Halič. Spolek nyní provedl změnu stanov, podle které může šířiti osvětu mezi polským obyvatelstvem v celém Rakousku. Od delší doby pokoušel se rozšířiti svou působnost na polskou část Těšínska. K tomu nyní má široké povolení. Dále povolena mu změna stanov, dle níž může zakládati místní odbory. Spolek tento trvá od r. 1882. a v čele jeho stojí teď jako předseda kanovník dr. Pelczar. Za dobu svého trvání založil 693 knihoven, z nichž zaniklo 32, tak že činných zbývá 661, ač dalších 40 živoří a potřebují reorganisace. Dle výroční zprávy za roky 1895. a 1896. založil spolek nových lidových knihoven 44, jež zásobil 5656 knihami v ceně 2284 zl., a r. 1896. 34 knihoven zásobených 3754 knihami v ceně 1459 zl. 60 kr. Jiným knihovnám od spolku nezaloženým rozesláno bylo v obou letech 29.334 knih v ceně 11.913 zl. Vedle toho doplnil 341 knihoven dříve založených. Lidové přednášky a popularní čtení pořádají se jen v období zimním. Od 1. prosince 1895 do konce března 1896 uspořádáno takových přednášek deset. Spolek mimo to vydržuje od r. 1890. školu pro služebné, kde ženské cvičí se jak domácích pracech, tak v literních předmětech (náboženství, polský jazyk, zpěv a počty). Vyučuje se půl roku vždy v neděli od 3—5 hod. odp. V r. 1995./96. měla škola 304 zapsané žačky, z nichž 181 vydrželo přes celý běh. Nejstarší žačka měla 40, nejmladší 11 let. Počet členstva ve zprávě, z které čerpáme, není uveden. Ale zpráva stýská si do jeho netečnosti a skrovné obětavosti. Na důkaz uvádí cifry: za rok 1895. deficit 3677 zl., roku 1896. deficit 4418 zl. Zpráva praví, že činnost spolku v příštích letech bude se musiti značně omezit, nenastane-li příznivý obrat. Deficity z let 1895. a 1896. uhraženy z přebytků let minulých. Na rok 1897. v pokladně není žádných výdajných peněz. Správa spolku je vesměs v rukou osvědčených a v hlavním výboru zasedají kněží, professoři a jiné vzdělané osobnosti. *O.*

Apollon Nik. Majkov zemřel 7. března t. r. Majkov byl vedle Polonského a Žemčužnikova nejstarším básníkem ruským (nar. 1821) a předním zástupcem t. zv. čistého umění. Vstoupiv na jeviště literarní počatkem let čtyřicátých, nadchl svými básněmi v duchu antickém kritika Bělinského. V letech šedesátých Majkovem pohrdali, protože nedržel se panujícího tehdy směru, jenž holdoval umění tendenčnímu. V poslední době však ruští symbolisté a dekadenti vysoko cení antickou krásu jeho básní, z nichž přednost dávají dramatickým básním: „Tři smrti“ a „Dva světy“, líčící zápas pohanství s křesťanstvím. Majkov, jsa duchem pohan, nevnikl v ducha křesťanství, a takto báseň jeho je jednostranná.

ROZHLED.

V Brně dne 20. dubna 1897.

Nová sněmovna poslanecká počala své šestiletí (dne 27. března) velmi pohnutě. Měla sic do svátků (do 9. dubna) jen 6 schůzí, ale stály za to — svým bouřlivým průběhem. Halič sama se svými pověstnými volbami (9 mrtvých, 29 raněných, 800 uvězněných — samých skoro rusínských sedláků a kněží!) zabrala tři schůze. Po Haliči přišla česká otázka — odpor Němců proti jazykovému nařízení. Zrovna třemi návrhy pilnými se tří stran německých: pokrokové (liberalní), lidové (nacionalní) a Schönererovy (prušácké nacionalní) na tento ždibec ne nadpráví, ale nápravy útočeno. Ovšem hlavní boj veden proti nařízení, chtěli zákon; proti jednostranné domluvě s Čechy, vláda měla hledět docílit i přivolení Němců z Čech. Autonomistická slovansko-konservativní většina zamítla pilnost návrhů, a tím i návrhy 221 proti 153 hlasům.

V jazykovém nařízení pro Čechy, jež datováno ze dne 5. dubna, hlavně § 7. obsahuje onen malý ždibec nápravy jazykové, a ten zní: 1. Úřadové (soudní a státní zastupitelstva, úřadové podřízení ministerstvům vnitra, financí, obchodu a zemědělství dle § 1.) jsou povinni při veškerém úřadním jednání, jež děje se za tím účelem, aby vyřízena byla určitá věc a o ní rozhodnuto, užívati onoho zemského jazyka, v němž podání buď ústně či písemně bylo učiněno. Zejména mají býti v tomto jazyku podávány návrhy a mají se díti v jazyku tom porady v senátech.“

2. „V úředním jednání, jež nestalo se na zakročení strany, má býti užito buď obou zemských jazyků, nebo jednoho z nich.“

3. „Třeba-li k vyřízení některých záležitostí . . . písemných styků s jinými zeměpanskými nebo vojenskými úřady v zemi, platí také v tomto případu ustanovení, naznačené v odstavci prvém, po případě druhém. Pokud se týče styků s úřady mimo zemi a s úřady ústředními, má zůstati při dosud platných předpisech.“

Tímto paragrafem zavádí se tedy v některých případech česká vnitřní řeč úřední. Ne vždy a ne všude. Tak že sem tam do protokollů jednacích a do styků meziúředních se teď dostane i čeština vedle němčiny. Němci, kteří v poslanecké sněmovně vedli hlavně boj proti nařízení, tedy proti formě, venku na schůzích vedou jej už proti obsahu nařízení. Provolání německého pokrokového klubu už o nařízeních praví, „že ohrožují hospodářskou existenci četných tisíců rodin . . . vylučují na příště velkou část našich soukmenovců úplně z veřejné služby, ohrožují co nejcitelněji právní bezpečnost Němcův a ukládají jim nesnesitelné oběti . . . každý Němec je musí pokládati za políček, za nesmazatelnou potupu svého kmene.“

Totéž nařízení jazykové mělo býti vydáno pro Moravu už dne 19. dubna, ale nevydáno. Má být vydáno odděleně pro obě země, aby byla vyloučena námitka, že zachována právní souvislost obou zemí.

Obsah jazykových nařízení dle smyslu zákonodárce vykládá Dr. Bedřich Pacák v Nár. Listech v číslech 103 až 107, aby nemohlo povstat v úřadech pochybnosti o mnohých neurčitých místech a o dosahu celého jazykového nařízení. Poslanec Dr. Pacák stál tak říkajíc u kolébky těchto nařízení, ale bude-li se vláda v návodu ku provedení těchto nařízení řídit jeho výkladem, jenž je zároveň výkladem českého poselstva, jaký toto oněm nařízením přikládá, — to je jiná.

Nejvýznačnější událostí prvních dní sněmování bylo ohražení socialních demokratů českých proti českému státnímu právu. Zástupcové „proletariatu“ považovali to za nutné, jen aby se něčím odlišili od zástupců buržoasie, proti hlavnímu požadavku těchto zástupců podati protest. Považujeme to jenom a hlavně za takovýto protest agitační, možná však že se z toho vyvine víc. V zárodku to do toho protestu vloženo: zapření historického práva a pozdvižení práva přirozeného. Historické právo, zaručující zemím českým samostatnost, jako nemoderní, zastaralé, odporující jejich zákonu evoluce — socialisté zavrhli. Hybeš háje tento protest v Brně na schůzi dne 11. dubna, nazval historické právo, vztahující se k territorialně omezenému celku zemí českých, „právem kamení a hlíny“, ale ne rozumných lidí. Že protest socialistický vyvolal vysoké vlny „vzbouření citů českého lidu“, rozumí se samo sebou. Ale i tu při tomto odsuzování socialistického protestu zase přední roli hrála třídní agitace, odpor proti socialismu. Ostatně na právu přirozeném stojíme všichni od počátku našich obrozovacích bojů, a důvody tohoto práva svého vždy vytýkáme nejsilněji, dobře vědouce, že toto právo lépe za nás mluví, než zašantročené naše právo historické. Dle novinářského boje a novinářských hlasů po tomto socialistickém ohražení soudíme ostatně, že socialisté nejsou v národě sami, kteří „těch zažloutlých pergamenů“ se zříkají.

Se stanoviska stran musíme tu bouři rozhořčení nazvati naivností. Co pak čekal od socialistů kdo co jiného? Dle jejich zásad a nauky o uspořádání společnosti lidské nemožno jim přece bojovati za takový útvar státní, jaký zemím našim zaručuje historie! Ci si kdo myslil, že čeští socialisté nejsou a nebudou socialisty? Kde má v jejich theorii o budoucím státě místo nějaký stát český dle historie utvořený? Dnes ho mají žádat s ostatními českými poslanci, a zítra už ho zase vší silou rozbíjet? Oni, kteří musí býti podle nauky své proti každému státnímu zřízení dnešní formy, mají najednou jednu takovou formu státní přijat mezi své požadavky? Socialismu jako straně — dnešní státní formy musí být všecky odiosní nebo aspoň lhostejné. Kdyby naše státoprávní požadavky nebyly nerozlučně spojeny s požadavky rovnoprávnosti a spravedlnosti přirozené, bylo by musilo ohražení socialistů vypadnouti ještě mnohem příkřeji. Tak aspoň tyto požadavky ještě vyňali a vyzdvihli. O tom však není pochyby, že na příklad státoprávní snahy maďarských osmačtyřicátníků nechají a musí nechati

socialisté maďarští úplně nepovšimnuty stranou: neníť už v nich žádného volání po právu a spravedlnosti vůči národu, je to volání jen po nové a jiné formě státní.

Praví přátelé státního práva českého proto právě nebojují proti pouhému a jedinému protestu socialistů českých — ale proti celé socialní demokracii se všemi jejími státobornými podvratnými snahami — a to činili a činí od počátku pouze strany katolické a křesťansko-socialní. Svobodomyslníci naši dnes tedy jen košinou řeku zastavují: ohražujíce se proti ohražení, ale vlastní nauky socialní demokracie kde možno podporujíce.

Zmíniti se třeba ještě o trůnní řeči, jež dne 29. března přednesena před oběma sněmovnami. Rozvrhu prací, jejž podává, krátce řečeno, nevěříme, ani že by se udržel po celé šestiletí, ani že by byl v něm proveden. Pokud je tu určitý pořad prací podán, jsou to hlavně věci fiskalní, administrativní a soudní, jichž buď náprava neb doplnění se ohlašuje. Ve třech hlavních otázkách veřejného života: socialní, rolnické a živnostenské trůnní řeč nemá programu, má jen slova, a to ani ne mnohoslibná, zvláště ne v socialním a živnostenském směru. „Palčivým“ otázkám politickým se vůbec vyhnula.

Krisi ministerstva, která vypukla z těžkostí získat levičáky německé nebo aspoň část jich pro většinu, a trvala od 2. dubna do 4. — nazvaly listy „aprýlovou“.

V předlohách **uherského vyrovnání** jeden článek schází — kvota a zvolené deputace z obou zákonodárných sborů rakouského a uherského sotva se o ni dohodnou. Vlády už tuší, že budou musit určit kvotu samy — je pak ovšem nová potíž, svolí-li k ní parlamenty obou říší. A nesvolí-li jeden z nich, je celé vyrovnání zmařeno, neboť naše vláda vymohla si na uherské tu koncessi: že projednají se všecky předlohy vyrovnavací jen a jedině „junctim.“

Seskupení stran v nové sněmovně stalo se opět přirozeným pro Rakousko spůsobem. Přilnuly k sobě strany slovanských národův a konservativní Němci. Opět důkaz pro svobodomyslné strany slovanské, že mír a spravedlnost vyrůstají jedině na podkladě uvědoměle náboženském — uvědoměle křesťanském. Většina poslanecké sněmovny jest také výhradně stmelena týmže duchem jen v otázkách národních. V politických a náboženských otázkách je různoroda.

V Uhrách sic mají od r. 1875. přísný zákon o **inkompatibilitě** mandatu poslaneckého s placeným úřadem, ale přes tento zákon polovice nynější sněmovny zahrnuta byla úřady bank, akciových společností, podnikatelstev druhu nejrůznějšího. Na podnět kat. lidové strany hnuto letos touto záležitostí. Poslanci porušivší tuto inkompatibilitu udáni, musil se sestoupiti výbor, jenž věc vyšetřoval — ale dle všeho k ničemu nedojde, poslanci podrží své úřady nadále. Vládní většina z výboru vystrčila předsedu hr. Theodora Andrássyho, jenž jí dělal příliš opravdového mravokárce. Výbor nyní pod novým předsedou P. Apáthym zasedá a vyšetřuje dále.

Charvatský ban Khuen-Herderváry na potření všemožných nepohodlných živlů v zemi vyhrabal najednou starý spolčovací zákon z doby Bachovy z r. 1852. — příležitost vhodnou mu k tomu poskytlo hnutí socialistické mezi sedláky stolice sremské. Leč nejen socialistické, ale i národně-charvatské a opoziční kluby a spolky stejně jím zasaženy.

Hlasy o hospodářství **Kallayově** v **Bosně a Hercegovině**, v poslední době velmi často se ozývající, dávají všecky za pravdu odmítavé a palčivé kritice české delegace z let minulých. Zvůle a násilí zdají se být vůbec přirozeným režimem maďarským.

Dne 18. po úradě vlády se sultanem v Yildiz-Kiosku přerušeno spojení s Řeckem, vyslanec turecký z Athen odvolán a **válka řecko-turecká** formalně vypovězena, když už byla na hranicích mezi oběma vojsky zuřila od 15. dubna.

Slavnost stoletých narozenin Viléma I. v **Německu** (dne 22. března) smetla dva katolické listy elsaské „Colmarer-Zeitung“ a „Mühlhauser-Volksblatt“, pro nepříznivé vzpomínky z let 1870/71. — Nový „Fall Carnap“ mají hakatisté v Poznani. Po volbě ve Szweci, v níž po 12 letech zase Polák zvítězil, učitel německý Grütter srazil se ve vlaku s dělníky polskými a za hádky s nimi vyskočiv z vlaku ven zabil se. Politická vražda spáchaná od Poláků! Křik a vzbouření Němců! — Nový návrh centra na zrušení zákona proti Jesuitům, jakož i návrh Rickert-Limburg-Stirum na zrušení § 2. téhož zákona přijaty 2. dubna. Protestantské a staroliberalní kruhy to znepokojuje. „Kölnische Zeitung“ poukazuje na nedávný spor ve Skadru v Albanii vypuknuvší (jednalo se o vzájemné zneuctění kříže a mešity) mezi křesťany a mohamedany a volá: vidíte, to učinili jesuité. Takoví jsou, tak to budou činit i u nás, nepouštějte je k nám. — Není ostatně pochybnosti, že spolková vláda usnesení sněmu nevyhoví, jako po obakrát.

Italské volby do sněmu dne 21. a 28. března vynesly na povrch většinu vládní v ohromné přesile a ze 508 poslanců na 220 advokátů! — Obnovená Panama ve **Francii** budí tutéž hrůzu u republikánův a tentýž strach jako poprvé; bojí se, že v tom blátě utone republika. Monarchistický list „Gaulois“, u příležitosti obnovení processu s několika parlamentarníky na udání Artonovo, vyjevil, jak nebožtík Sadi Carnot všemožnými prostředky škandál ututlal, boje se, že pohřbí republiku. A Emil Bergerat v republ. „Eclairu“ dne 11. dubna také podobné strachy pouští: „Bratří a spoluobčané! Jsme teď v 27. roce republiky a to je dlouhá doba. Kdož byli tehdy mladí, před 27. lety, mají teď vrásky a šediny. A jejich dítky pohlížejí na ně a reptají: To je, otče, ta vaše republika? A my skláníme zahanbeni hlavu svou . . . Stále totéž darebáctví ve mravech, tatáž bída, totéž banditství, a k tomu více daní! Za 27 let jsme ani o krok nepokročili!“ Republikán Bergerat se utěšuje tedy aspoň tím, že to nebylo za císařství lepší!

Zaválsko-anglické zápletky nalezají se asi před vojenským rozuzlením. Burové zaválští nebudou však osamoceni. Rodáci jejich v Oranžské republice i v Natalu ke Kapsku připojeném staví se jim po bok. „Afrika Afrikánům“ zní heslo jejich — pro Afriku dnes ovšem

neuskutečnitelné. Není kousku černé pevniny, jíž by bílá ruka evropská nevládla. — Výbojný spor povstal mezi Japanskem a Spojenými státy o **Haiti** (republika Haitská je pod protektoratem Spojených států). Japansko vysílá na ostrovy této republiky čas od času lodě s občany svými, kteří souostroví tohoto (velikosti as Dolních Rakous) měli pro Japansko povlovně dobývati. Počátkem března vyslána opět četa 670 Japanců, ale vláda sandwichská nedala jim přistáti a vyloditi. Případ osýpků na lodi dal jí k tomu zbraň proti nové té výpravě. Konec konců jen 76 přijato a 590 odesláno nazpět. Japansko protestovalo ostře jak v Honolulu tak ve Washingtoně.

* * *

Přes cizinu pronikla k nám zpráva, že vláda rakouská hodlá prodati za 1,300.000 zl. **trať státní dráhy z České Lípy do Mimoně** dráze ústecko-teplické. Tedy opak politiky postátňovací. Lipsko-mimoňská trať v délce 18 km. leží ovšem docela stranou od sítě státních drah, přiléhajíc v České Lípě k severočeské dráze (soukromé). Však, jestli ohledy správní tento státní ostrůvek nutí vládu prodati, jak to, že potom těchto ohledů správních neleká se dráha ústecko-teplická, která rovněž s tratí lipsko-mimoňskou nesouvisí! A po sestátnění dráhy severozápadní — a přece ji vláda sestátní snad? — dal by se tento capartek spojit s touto sítí prodloužením do Turnova na jednu stranu, nebo odkoupením trati lipsko-děčínské od severočeské dráhy na druhou stranu. Takové ostrůvky železniční, takové odlehlé trati mohly by právě vládě býti pobídkou, aby též mezilehlé sítě brzy dostala do svých rukou — a vláda se snad této pobídky leká! — V ohledu postátňovací politiky železnic bylo by záhodno naší vládě odporučit postátňovací **návrh spolkové rady švycarské**, která připravila už podmínky pro výkup čtyř drah v ceně 791,805.241 franků, jichž koncesse skončí r. 1903. a jedné dráhy v ceně 172,371.182 franků, jejíž koncesse vyprší až r. 1909. Po uveřejnění návrhu výkupného nestouply akcie dotčených drah, jako během vyjednávání — neblahé paměti — s dráhou severozápadní u nás.

Přes všecky sympathie mezi Čechy a Francouzi hlavní město české, Praha, pro Francii v mezinárodních stycích neexistovalo. Francie necítila toho potřebu zřídit si v Praze svůj konsulat, jakož ani mnohé jiné státy evropské — na př. slovanské Rusko, čemuž se ani nedivíme — ne. Konečně i na toto spojení má dojít, Praha dostane **francouzský trvalý konsulat**, později snad i belgický a ruský. — **Národohospodářská společnost** s takovým národním (aspoň v novinách) zápalem zřízená r. 1895., naříká si stále na nevšímavost národu k sobě. Jsme opravdu k národohospodářským otázkám tak nevšímavi, či ta společnost za to všímání nestojí? — U pražské obchodní komory ucházela se **deputace pražských rukavičkářův** o zastání před novým americkým tarifem (Dingley-bill). Rukaviček se z Evropy vůbec vyváželo do Ameriky mnoho, hlavně z Německa, Belgie, Francie a Rakouska. Spojené Státy, ač mají průmysl rukavičkářský velmi slabý, přece i tento výrobek značně stížily. Ostatně proti tarifu podají protesty mnohé evropské státy. Spojené Státy, které

jako stát cizině dluhující víc vyvážejí než dovážejí, musejí se ostatně též starat o to, aby jim Evropa neodpověděla stejnou zbraní. — —

Bez podpory a organisace vincencských spolků to nepůjde. To je pravá soustava na **omezení žebroty** a ulehčení chudoby. Městské radě pražské podal totiž p. starší Materna návrh směřující k obmezení žebroty v Praze. Prý se tak zbytečně vyplýtvá ročně na čtvrt milionu zlatých. Kdyby almužny sbíral určitý komitét sběrací a dobrá správa to vedla, mnoho by mohla dobrého těmi almužnami způsobiti. Vybralo-li by toto komité toho čtvrt milionu, to jest ovšem jiná otázka! A pak aby to komité a ta správa sama mnoho nestála! Takovou ústřední správu dobročinných darů si vůbec bez organisace ve smyslu vincencianském mysliti nedovedeme. Když už se almužna sbírá a rozdává, pak jen v tom duchu křesťanské pokory a lásky zůstává almužnou, čili skutkem milosrdenství. Sesvětačení almužny, „zobecnění“ její, to už je pak něco docela jiného než almužna — pro obě strany. To jest už pak úřad se vší svou suchoparností a mechaničností.

Počátkem tohoto roku vydané na **Rusi** v Petrohradě souborné dílo: „Vliv úrody a obilních cen na různé odbory ruského národního hospodářství“ („Vlijanie urožaev i chlěbnych cěn na někotoryja storony russkago narodnago chozjajstva“) vyvolalo v ruském tisku a v kruzích zemědělských prudkou diskussi, prudčí proti než pro. Ne tak kniha celá, o dvou svazcích a asi 1000 stránek, složená ze statí 12 národohospodářských spisovatelů ruských, jako předmluva redaktora tohoto souborného díla, A. I. Čuprova. Professor A. Čuprov v předmluvě té na základě statistiky a dat v knize sebraných dovozuje, že vlastně vysoké ceny obilní nepřispívají ku blahobytu zemědělcovu; naopak nízké ceny jen podporují jeho hospodářský blahobyt. Prof. Čuprov toto mínění prohlašuje vlastně jen o dnešních poměrech zemědělských na Rusi; kdy totiž při malozemí rolníkově, úhoření a trojpolním hospodaření, ten rolník ani lépe trochu postavený obilí prý neprodává, spíše ještě na živobytí přikupuje. Vyčísleno, že vlastně při prodeji obilí na vysokých cenách má zájem jen 53.192 zemědělců statkářů, vládnoucích víc než 200 desjatinami (= ha.) a obilí prodávajících. Tento hlouček velkostatkářů tvoří $^1/_{25000}$ všeho obyvatelstva ruského. — Leč tento náhled prof. Čuprova zatažen na pole theoretické a bojováno proti němu i s hledisk jiných: politicko-obchodního, státního a pod. Nauka, všeobecně vzata jako theorema národohospodářské, není nová. Přátelé volné tržby deklamovali tak rolníku v Anglii, Francii, Belgii i v Německu — s různým ovšem výsledkem — už dávno, zvláště, když zemědělství domáhalo se ochranných cel na své výrobky. Byly to všude většinou kruhy průmyslové, jež se zastávaly mínění, že nízké ceny obilní zvyšují blahobyt celého národa a tím i rolníka samého. Ruští velkostatkáři také za tímto dílem cítí vliv odboru obchodního a manufakturního z ministerstva financí, na jehož podnět kniha vydána. Tedy vliv čistě industrielních kruhů, které jsou všude v přirozeném antagonismu hospodářském i politickém proti zemědělství. Náhodou jsou ruští zemědělci právě přívrženci volnější tržby než průmyslníci, ale

tento poměr dle názorů západních obrácený, vyplývá z hospodářských poměrů ruských. Všude totiž volnosti přeje jen, kdo je silnější. — Jak tento theoretický spor o ceny obilní skončí, to se dá předpokládat. Neskončí totiž vítězstvím ani té ani oné strany. Právě tak, jako na západě tutéž otázku nebylo možno beze všeho jen tak jednostranně rozluštiti.

Z ruského ministerstva poslední dobou vychází návrh za návrhem ve prospěch zemědělského stavu ruského. Poslední toho druhu jsou: vyzvání (vyšlé z ministerstev vnitra a financí) k zemstvům, aby vždy, kdy si toho poplatník přeje, přijímala zemské a pojišťovací **daně v obilí**, místo v penězích. Cena obilní, v jaké se místo peněz obilí přijímati bude, potřebuje schválení ministerstva vnitra. Zařízení pochybné ceny, neboť prospěje pouze několika větším statkářům, jichž zemské a pojišťovací přirážky dostupují značnější výše. Upotřebit této volnosti může konečně jen ten, kdo má snadný a laciný dovoz do zemského skladiště. — Jiný záchranný prostředek týká se přímo šlechtických velkostatků. Zvláštní kommisse pracovala po několik let o tom, jak zachránit velkostatky ve své dosavadní celistvosti. Drobení půdy šlechtické, exekuční prodeje i pro nepatrné obnosy poslední dobu množily se velmi. Kommisse jednala tudíž hlavně o různých způsobech zabezpečujících nezcizitelnost šlechtických statků. Výsledkem porad jest návrh na zavedení **dočasné nezcizitelnosti** (sročnaja zapověď). Nezcizitelnost tato dána na vůli majetníku statku, chce-li ji pro svůj statek zákonně zavést či ne. Zákonně zavedená nezcizitelnost trvá však jen po dvě pokolení. Úmrtím druhého dědice přestává sama sebou.

* * *

Péči městské rady pražské o starožitnosti illustruje pěkně tento obrázek. Při assanaci Starého města domy významné po stránce architektonické, když nemožno je bylo ani zachovat, ani restaurovat, měly býti aspoň obrazem zvěčněny a obraz uložen v městském museu. Tak měly zajímavé domy Staroměstského náměstí býti obrazem zachyceny pro potomstvo. Objednán malíř, aby je vymaloval. Ten když se na Staroměstské náměstí — neprodleně! — odebral, našel ze svého objektu už jenom hromadu — rumu a ssutin! Viděti, jak málo vlastně **národopisná výstava** vycházela z vniterného popudu i tam, kde byla konána, totiž v Praze, a jak málo — působila. Naši čtenáři vzpomínají si ráznych a znaleckých dopisů, kterými prof. Bílý již od několika let starožitností pražských se ujímal. V nově ruch ten vzrostl, ale v radě pražské našli se jen tři údové, mezi nimi kanovník Dr. Burian, kteří v jednotlivém případě postavili se barbarství na odpor. Nyní jsou všechny naděje upjaty na purkmistra, zatím však se bourá . . .

Spolek katolických učitelů zakládá se na Moravě i v Čechách. Proti bohopusté vřavě liberalistické bude ovšem odvahou přihlásiti se za člena, ale snad se tolik „mužů“ najde. — Ve štvaní **učitelských novin** pozoruhodno jest, kterak obrací se proti celé straně naší a jejím zásadám katolickým, kdežto naopak noviny naší strany ozývají se jen

proti jednotlivým výstřednostem, a to dosti šetrně. Velmi zajímavo! Z dětinských protestů některých „jednot“ (vlastně beranů jejich) proti **volebnímu pastýřskému listu** lze souditi o úrovni původců; jistí vštěpovatelé takového vzdělání na učitelských ústavech mohou z ní míti radost.

Proti **soukromým nakladatelům** pozdvižena od pražských knihkupců v jejich organě boycottující bouře (za příčinou vydání Lubbockových „Radostí života“ od „Rozhledův“ a od J. R. Vilímka). Nejzajímavější ze vzájemných výčitek jest, že najednou se konstatuje nemravnost a necudnost spisů druhou stranou vydávaných. Měch plachtu káře, a oba jsou ze stejného plátna . . .

Pro musejní sbírky města Prahy staví se nové městské museum. — Dne 16. dubna konala „ústřední jednota českého herectva“ svůj výroční valný sjezd. Předsedou zvolen jednohlasně opět člen národního divadla pan Vojtěch Slukov, ač se chtěl pro nespokojenost venkovského členstva vzdáti. Leč tvůrci jednoty dáno ve schůzi samé zadosťučinění, a proto předsednictví opět přijal. — Když se lonský sjezd českých žen nezdařil, zamýšlejí české ženy svolati letos ve dny svatojanské prvý svůj sjezd, který by byl důstojnou manifestací. Na sjezdu bude probírána otázka ženská i podají se návrhy k úspěšné práci žen jak k uhájení existence, tak v ohledu národním i lidumilném. — Dne 11. dubna provedeno na divadle Josefovském ve Vídni české představení ve prospěch spolkového domu Čechů vídeňských. „Národní Listy“ svýma „velkýma očima“ v tom vidí počátek nové ery pro češství ve Vídni. — Dne 31. března vydáno nařízení ministra vyučování, jímž se ženy připouštějí ke studiu na filosofických fakultách — jako řádné posluchačky. Podmínky jsou: maturitní zkoška, 18 let, státní občanství. Bez maturitní zkoušky, ale s absolvovaným gymnasiem nebo rovnocennou střední dívčí školou přijmou se žadatelky jen za mimořádné posluchačky. Posluchačky (řádné i mimořádné) budou připuštěny po odbytí universitního studia ke zkouškám učitelským pro střední ženské školy. Nařízení nabývá platnosti pro studijní rok 1897/98. — Dne 21. března otevřena šlechtická akademie hraběte Straky v Praze. Jan Petr Straka hrabě z Nedabylic a na Libčanech (nar. 1645, zemřel 1720), závětí odkázal jmění své, aby z něho vychováváni byli chudí synové českých šlechticů. — Koncem března uveřejnil MDr. Robert Koch, známý bakteriolog, v „Deutsche Medicinische Wochenschrift“ své výzkumy o tuberkulinu a očkování tuberkulinem. Od let se zabýval učenec ten vynálezem svým a už před lety překvapil svět — leč chemický praeparat tehdejší ukázal se nepůsobícím. Změnil tudíž methodu; očkování serem nechal zatím stranou, a pokusil se očkovat samým jedem tuberkulosním: mechanickou cestou rozmělněnými bakteriemi tuberkulosy. Splašky roztlučených bakterií dělí se na dvě vrstvy, první splašky nazval TO (Tuberkulin-Obere), zbytek po prvních splaščích TR (Tuberkulin-Rest), a tato část má působit hojivě na tuberkulosní nemoce. TR vstřikuje se pod kůži nemocných po malých dávkách až do nejvyšší dávky

20 miligramů. Koch sám tvrdí, že působí toto vstřikování hojivě. Leč popírají druzí tento účinek, tvrdíce, že zatím TR nemá jiného účinku, leč že dává poznat přítomnost tuberkulosy. Nemocné tělo reaguje, (zvýšením teploty), zdravé nereaguje. Proto vynálezu Kochova chopily se hospodářské komory německé ku rozpoznování tuberkulosních dobytčat u hovězího dobytka. — W. Otto, redaktor „Artistu“ v Düsseldorfě, vystoupil, jak jsme minule pravili, ostře proti podobným specialitám, jako jsou „sestry Barrisonovy.“ Spodničkové umění Lony Barrisonovy (choti impresaria pěti sester Bar., bývalého tovaryše pekařského v Kodani, Fleurona) zvláště po zásluze zcuchal a o Fleuronovi podal celý nepěkný životopis jeho. Fleuron žaloval a 9. dubna bylo první stání, pro předvolání nových svědků soud odložen.

Počátkem dubna doplnila **francouzská Akademie** počet nesmrtelných za své členy vloni zemřelé: Jules-Simona a Challemel-Lacoura. Zvoleni hrabě de Mun, křesťansko-socialní politik a organisator (18 hlasy ze 34) a Gabriel Hanotaux, ministr zahraničnýáh záležitostí (po trojnásobné marné volbě 18 hlasy ze 34). Zola (!) dostal na obě místa po 2 hlasích. Oba zvolení jsou aktivní politikové. Albert de Mun narodil se r. 1841. v Lumignu (dep. Seine-et-Marne) Z prvu věnoval se dráze vojenské. Jako hejtman kyrysníků ve válce r. 1871. zajat a odvežen do Bavor. V r. 1876. zvolen poprvé za poslance do sněmu za okres Pontivry. Roku 1883. okres tento ztratil, ale za to při doplňovací volbě zvolen za okres Morlaix. Hrabě de Mun jest nejlepším řečníkem francouzské sněmovny. Jen této své vlastnosti uchvacujícího řečníka děkuje místo v Akademii. Literarní jeho práce spočívá ve vydávání výtečných jeho řečí. Vydal dosud 5 svazků svých řečí pod názvy: „Questions sociales“, „Discours politiques“, „Discours et écrits divers.“ Moc jeho řečí zakládá se nejen ve formě a přesvědčující logice, ale i v celém vážném mravním obsahu jejich a pak v celé osobnosti řečníka. G. Hanotaux jako spisovatel sám o něm podal tento úsudek: Velký, pěkně rostlý, uhlazený, s hrudí kyrysníka, výrazný černohlávek, s vlasy krátce přistřiženými, černým knírem a muškou, pletí krásnou, prsa v před, s posuňky ušlechtilými, hlasem krásně zbarveným, ohebným, harmonickým a silným, hrabě de Mun je tělesně jako stvořen pro řečníka... Když hrabě de Mun v průběhu své řeči dotýká se nějaké povšechné myšlenky, když prodlévá u nějaké vložky poetické, když mísí do svých vývodů malebné obrazy, osobní exkurs, zapřísahání, prosbu — tehdy hrabě de Mun vyvolává positivně u svých posluchačů hnutí působené vněmem pravého krásna (frisson du Beau).“ — Gabriel Hanotaux narodil se r. 1852., byl professorem historie, pak u vyslanectví v Cařihradě, r. 1886.—1889. poslancem za l'Aisne, od r. 1889. zástupcem šéfa v odboru politickém v zahraničním ministerstvě. V květnu r. 1894. za Dupuye povolán do ministerstva, zůstal i za minist. Ribotova r. 1895., s nímž v listopadu 1895 odstoupil. Méline v květnu 1896 opět jej přibral za ministra zahraničí. Jako spisovatel proslul v historii svými pracemi: „Histoire du cardinal de Richelieu“, „Les villes rétrouvées“, „Études historiques sur le XVI. et XVII. siècle en France“ a jinými.

Cizina zvěstuje v dubnu několik úmrtí slavných svých mužů: 3. dubna ve Vídni zemřel Jan Brahms, skladatel hudební za nejlepšího žijícího prohlašovaný (narozen v Hamburku 7. května 1833). — 8. dubna zemřel v Berlíně Dr. Heinrich v. Stephan, státní sekretář říšských pošt, nejvěhlasnější autorita v oboru poštovnictví, zakladatel světového spolku poštovního (narodil se v pomořském městečku Stolp 7. ledna 1831) — 14. dubna zemřel v Mohuči katolický spisovatel popularní Filipp Laicus (pravým jménem Filipp Wasserburg), redaktor čas. Wahrheit, městský radní mohučský. Narodil se 11. října 1827. v Mohuči. Jako veterán katolických publicistův a politiků německých požíval dobré pověsti. Zvláště v kulturním boji byl na svém místě.

* * *

Z Říma. Konsistoria jmenující nové 4 kardinaly (Lyon, Rennes, Rouen, Santiago) konána 19. dubna, další konána budou 25. a 29. dubna. — „Universitas Gregoriana“ čítá letos 1029 posluchačů (ze 193 r. 1872.), 314 filosofů, 651 theologů, 54 juristů. — „Collegium Apostolicum“ bude se nazývati universita papežem Leonem XIII. v Anagni, v rodné jeho diecési postavená, jež snad letos se otevře. — U příležitosti 900leté památky smrti mučenické sv. Vojtěcha bez povšimnutí zůstala záhada, které vlastně ostatky sv. Vojtěcha jsou pravé, zda pražské či hnězdenské. Papež Leo XIII. ve svém listě k arcibiskupu hnězdenskému u příležitosti 900leté slavnosti podanému praví výslovně, že Hnězdno vyznamenáno před jinými městy jako město sv. Vojtěcha mimo jiné i tím, že ostatky těla jeho přechovává.

Jak z krátké zprávičky londýnských „Timesů“ zvídáme, meškal před svátky **yorský anglikanský arcibiskup v Petrohradě** a přijat pravoslavnou církví velmi vřele. „Times“ napovídají něco o krásné ideji spojení obou církví, anglikanské i pravoslavné. Vábí to snad víc Anglikany k Petrohradu než k Římu, odkud vyšli a kam je sami stále zvou nazpět?

Němečtí katolíci svolávají letoší svůj sjezd na 31. srpna do 4. září do bavorského města Ladshutu. — Dne 23. března zahájil pařížský arcibiskup předběžné šetření za účelem **blahoslavení zavražděných rukojmí kleru za komuny** roku 1871.

Přírůstková daň, uvalená na klášterní komunity ve Francii, schází se čím dále v menší summě, letošího roku zastaví kláštery její odvádění asi docela Roku 1895. zaplatily společnosti náboženské z požadovaných 1,500.000 franků jen 254.000 fr., r. 1896 z téže summy jen 20.000 fr. Za dvě leta zbyl tedy nedoplatek 2,726.000 fr., s dodatečnou daní za leta 1884.—1894. obnosem $4^1/_2$ mil. fr., činí to přes 10 mil. fr. V polovici března zástupci 27 největších klášterních komunit sešli se v Paříži, kdež usnesli se na tom, vytrvat v passivním odporu, a kdyby došlo na exekuční dražbu, neopouštět exekvovaných budov, ať si vláda užije násilí.

Po dlouhých vytáčkách a hře na slepou bábu ohlásil se obchodník se zednářstvím en gros et en detail, **Leo Taxil**, že tajemnou onu Dianu Vaughanovou ukáže světu v Paříži dne 18. dubna. Dianu Vaughanovou

sice neukázal, ale za to objevil světu celou svou nestydatost, s níž si z lehkověrných katolíků po celých 12 let blázny tropil, Jeho obrácení i všecka jeho odhalení od té doby učiněná byla samý švindl, jak kynicky se k tomu přiznal, ale švindl ten mu nesl dobré peníze. Dianu Vaughanovou představovala chudá guvernantka, již si vzal za svou „sekretářku“ k sobě. A ovšem vše, co tato Diana odhalila světu i o zednářích, byl prapouhý švindl, Taxilem samým vymyšlený. Při tomto odhalení se Taxil vysmíval lehkověrnosti katolických kruhův, i nejvyšších kruhů církevních. Ale neprávem asi Oficielně se církev nijak nezahodila. — Po tomto přiznání, doufáme, že heslo „Freimaurerei“ už i z Čech vymizí, aspoň ty hrozné báchorky tajemně ohřívané vždy na schůzích, v listech i knihách ustoupí snad už střízlivějšímu názoru.

O Letnicích (6. června) chystají **sjezdy:** rakouské křesťansko-socialní dělnictvo německého jazyka v Solnohradě, a socialní demokracie rakouská vůbec — neohlásilo vedení strany dosud — kde? Sjezd socialistický, který tentokrát prý zvláště dlouho bude trvat, vedle obyčejných záležitostí strany má na programu porady: o ochranném dělnickém zákonodárství, zvláště úpravě podomnického průmyslu a ochraně dělnictva při podnicích dopravních; dále o potravních spolcích a družstvech výrobních. Česká socialní demokracie na své konferenci dne 18. a 19. dubna v Brně konané zaujala k tomuto sjezdu své zvláštní stanovisko a klade své zvláštní podmínky, za nichž toliko míní se budoucně sjezdů strany z celého Rakouska súčastňovat. Mezi podmínkami jest: projednávat jen věci všem národnostem společné, konat sjezd až každý druhý rok, zástupce vysílat po dvou z každého okresu volebního V kurie, s ohledem na zastoupení národních menšin (!), zastoupení odborných (průmyslových) organisací ať je též dle národností rozděleno. — Pro **1. máj** vydáno heslo: 8hodinná doba pracovní: hospodářská emancipace! Politická práva: duševní emancipace! Sbratření všech národů! — Výsledek **ankety o nemocenském** pojišťování dosud (skončí až v květnu: dodatečně povoláni ještě budou se svým dosavadním zastoupením nespokojení průmyslníci — z obchodních komor) je takovýto: experti, hlavně dělničtí a z nemocenských pokladen, jednomyslně žádali za rozšíření nemocenského pojišťování, a to co nejširší, za zrušení závodních nemocenských pokladen a obmezení i jiných pokladen (spolkových, společenstevních), prodloužení doby podporovací a zbavení pokladen povinnosti, platit první 4 neděle úrazu. — Ethická společnost vídeňská jako vloni na jaře dala podnět k anketě „o práci žen“, tak letos chtěla zaříditi anketu „o práci učňů“ ve Vídni, jež počala 11. dubna — o výsledku však jsme dosud zpráv se nedopídili. — Dne 12. vydáno železničním ministerstvem nařízení ku všem ředitelstvům státních i soukromých drah, jímž se od 1. ledna 1898 zavádí **nedělní klid v dopravě zboží na drahách rakouských.** Klid je částečný: rychlozboží a zboží, jež by se stáním zkazilo, jakož i dobytek i nadále se bude i v neděli dopravovat. Trvati má od půlnoci do půlnoci, vlastně od 4 do 8 hodin, pro personal vlastně od 6 do 6 hodin. Že to svěcení neděle u personálu při takovém klidu nebude nijaké,

to se dá tušit. Klid určuje se na všechny dny nedělní a na 7 svátků. Prozatím tedy aspoň něco, aspoň tolik, co na německých dráhách od loňského 1. května zavedeno. — **Hnutí cihlářských dělníků vídeňských** počíná znovu. Přes to zpráva výroční vídeňských akciových společností cihlářských naříká, jak rok 1896. byl pro dividendy špatným rokem, kdyžtě hnutí z r. 1895., jež tehdy i v parlamentě takový ohlas vyvolalo, donutilo správu cihelen nastavět nových domů obydelných pro dělnictvo. Myslíte snad, že proto za rok 1896 akcionáři nedostali vůbec dividendy? I toto — ale „bohužel“ nedostali větší dividendy jako roku 1895. přes příznivou konjunkturu obchodní! Dnes hnutí zvedlo se opět mezi dělnictvem společnosti Wienerbergské, největší a nejrozsáhlejší Požadavky v konferenci dne 4. dubna zástupci dělnictva postavené týkají se dnes už jen mzdy a pracovní doby. Zdá se tedy, že v otázce bytů dělnictvo už tu aspoň uspokojeno. Veřejnou schůzi pořádalo cihlářské dělnictvo dne 11. dubna, tu požadavky prohlášeny a odůvodněny. Dne 15 dubna pak ředitelství částečně na schůzi se zástupci dělnictva povolilo. Doba pracovní 10hodinná v létě, $9^1/_2$hodinná v zimě; také třetina až polovina žádaného zvýšení povolena. Leč dělnictvo na schůzi dne 18. nepřijalo toto částečné zvýšení, a trvá na plných požadavcích — V cihelnách Simmeringských a jiných kol Vídně i hrozné ony poměry bytové trvají dále. — Dělnictvo ve vídeňských cihelnách jest ohromnou většinou české.

Při jednání o haličských volbách (dne 7. dubna) načrtl hrabě Badeni politický obrázek socialistické agitace a jejích výsledků mezi ožebračeným nevědomým venkovským lidem haličským. Možná mu na slovo věřit. Je to pak čirý **fanatismus lidí s nevědomostí**, do jakého lid ten upadá. Takový též socialismus šíří se v Uhrách, ač v Alföldě na př. má už pevnější organisaci a v Uhrách jest vůbec pohyblivější i mezi venkovským obyvatelstvem. Leč stejného zrna jest asi socialismus mezi selským obyvatelstvem ve Slavonsku, proti němuž charvatský ban právě povstal se svým spolčovacím zákonem z r. 1852., ovšem s pořádnou interpretací četnictva. Takovýto socialismus jest ovšem hrozný a smutný, je to vlastně k činu podrážděné zoufalství, nejhorší setba, jakou kde socialismus zasíti může. Ale větší vinu než socialističtí agitatoři tu mají ti správci země, kteří hnětou a odírají lid, a by to mohli beztrestně, nechávají jej v nevýslovné duševní i mravné bídě.

Ročník II. (XIV.) Číslo 6.

HLÍDKA.

Původ svátků.

Podává *Fr. Fryč.* (O.)

Nejprve nastává nám úloha dokázati pravdivost našeho tvrzení z theorie církve; uvedeme slova čtyř nejznamenitějších theologů, totiž sv. Řehoře Nazianského, sv. Augustina, sv. Řehoře Velkého, papeže a sv. Tomáše Akvinského.

Počneme se sv. Řehořem Nazianským; u něho čteme následující:[1]) „Slavíme snad něco pohanům podobného? Každý svátek a každé tajemství pohanů jest mi bláznovstvím, jako tmářský vynález ďáblův a výtvar smýšlení zavržených, zahalené pověstmi a trvající jen do času. Neboť co pohané jako pravdu uctívají, to zahalují jakožto bajku; kdyby to bylo pravdou, nemusili by to nazývati bajkou, ale dokázati, že nečiní nic hanebného; jestli však to lží, nemají se tomu obdivovati a tak směle různá mínění o téže věci míti, jako by skoro žertovali ve shromáždění dětí aneb úplně ničemných lidí; vždyť mluví s námi, kteří jsme rozumní muži a ctitelé slova Božího; my opovrhujeme zajisté tím strojeným a nehezkým přemlouvaním. — Naše slavnost není narození a uschování Jupitera, vládce kretského, třebas se pohané horšili; také není křikem Kuretů, není to jejich tleskání a jejich tance ve zbraních, kterýž hřmot měl přehlušiti kňourání plačícího boha, aby ho zlý otec nezaslechl. To jest prazvláštní, že ten jako dítě plakal,

[1]) Gregorii Nazianzeni Opera (edidit Clemencet, Paris 1778) I. n. 39. a 40. (Migne, Patres graeci t. 35.). Obě kázaní, z nichž tuto výňatky podány, kázána byla dne 6. a 7. ledna 381; z prvého citován odstavec 3. a část 4., 7. a 14.; z druhého citován toliko počátek. Jednotlivé odstavce odděleny ležatou čárkou.

za nějž kámen byl pohlcen. To není vykleštění Frygův a pískot Korybantů, nebo co vůbec lidé ke cti Rey ve svém bludu činí, když se oddají úctě matky bohův a při jejím uctívání zasvěceni bývají do tajemství, která hodna jsou matky takových bohů. Také u nás žádná dívka (Kore, Pesefone) nebývá unesena a žádná Ceres nebloudí světem a nepřivádí Kelea, Triptolema a draka a nečiní toto a netrpí ono. Styděl bych se ty noční slavnosti vykládati a a z nestydatosti dělati tajemství. To zná dobře Eleusis a ti, kteří zasvěceni jsou do věcí, které ne bez příčiny tajnými jsou. (Podobným způsobem jsou ještě různé pohanské svátky líčeny v odstavci 5. a 6.) — To ať tropí dítky pohanův a ďáblové, kteří ten blud pohanům vnukli, chtějíce bohopoctu sobě osobovati. — My jsme oslavili uctivým způsobem narození (Páně), já jako kněz, vy pak i všichni, kteří sice ve světě žijí, ale nad svět povznešeni jsou. Šli jsme s hvězdou, klaněli jsme s mudrci, s pastýři jsme byli světlem nebeským obklopeni, s anděly jsme zpívali chvalozpěvy, se Simeonem jsme jej na ruce brali a se ctihodnou stařenkou Annou jsme jej vyznávali; dík tomu, který do svého jako cizinec přišel, aby těm, kteří se (totiž hříchu) odcizili, radost přinesl. Nyní však máme jiné dílo Kristovo a jiné tajemství oslavovati. Nemohu opanovati svou radost, jsem nadšen a nejraději bych jako Jan zvěstoval veselou zprávu (evangelium), ne sice jako předchůdce, ale jako z pouště přišlý. Kristus jest pokřtěn, dejme se též pokřtíti,[1]) Kristus jest pokřtěn, sestupme nyní s ním do vody, abychom s ním také vystoupiti mohli.

Když jsme včera oslavili svátek světel (slušelo se zajisté ustanoviti svátky na památku našeho spasení tím spíše, když světští lidé výroční dny svých svateb, přijetí mezi jinochy, usazení se, jmeniny a narozeniny slaví), budeme dnes v krátkosti o křtu mluviti.“

Na místo svrchu citované, kterým Faustus všechno možné křesťanům vytýká, odpovídá sv. Augustin mezi jiným (celou odpověď není možno pro její rozsáhlost uvésti): „Něco jiného jest mravouka křesťanská, něco jiného hýření opilcův. Ale i mezi opilci slušno rozeznávati. Jest zajisté mnohem menším hříchem třebas i poněkud napilý se vrátiti od pocty mučenníků, než lačen jsa obětovati mučenníkům. Řekl jsem: obětovati mučenníkům, nikoliv: obětovati Bohu na památku mučenníků, co jest vlastně naším zvykem; to my pak činíme týmž obřadem, jaký nám Bůh poručil v novém zákoně obětovati; to směřuje k té poctě, která klaněním se nazývá a toliko Bohu náleží. Ale co mám činiti, abych takové zaslepenosti těch bludařův ukázati mohl, co znamenají

[1]) Slova tato platí katechumenům, kteří druhého dne měli býti pokřtěni.

slova žalmisty: ‚Obět chvály uctí mne: a toť jest cesta, kterou ukáži jemu spasení Boží.‘ (49, 23.) Této oběti tělo a krev byly příchodem Krista předobrazovány; při umučení a smrti Krista skutečně obětovány; po nanebevstoupení Páně byly slaveny svatostí památky (mší svatou); rozdíl pak mezi obětmi pohanův a židů jest takový, jako mezi chybným nápodobením a významným předobrazením. Právě jako nelze opovrhovati panenstvím panen Bohu oddaných, protože pohanské Vestalky panenství zachovávaly, tak nelze zamítati oběti našich předků, protože i pohané oběti mají; a jako mezi oním panenstvím velký jest rozdíl ačkoliv by již stačilo, kdyby byl rozdíl jen mezi tím, komu se zaslibují, tak i mezi obětmi pohanův a židů slušno rozlišovati již nejprve z toho ohledu, komu jsou obětovány; oběti pohanů se obětují pyšné bezbožnosti zlých duchů, kteří si práva boží osobují, ježto obět má býti toliko poctou Boha; oběti židů jsou obětovány jednomu pravému Bohu, aby mu totiž bylo obětováno podobenství předpovídající pravdu pravé oběti, témuž kterému měla obětována býti sama pravda v umučení a smrti těla a krve Páně. — Z toho jest zřejmo, že nemá býti proto pomlouvána pravá nauka náboženství, která toliko katolická jest (quae sola catholica est), protože mnozí chtějí k ní patřiti, ale nechtějí od ní polepšeni býti.“

K tomu nutno dodati, že sv. Augustin na námitky Faustovy, které jsou příliš všeobecné, odpovídal jen tenkrát, když je Faustus poněkud určitěji pronesl.

Velice významný pro naší záležitost jest list papeže Řehoře I. (590—604) k biskupu Augustinovi anglickému. Když papež Řehoř uslyšel, jak za missionářství Augustinova křesťanství v Anglii zkvétá, povýšil Augustina za primasa Anglie, poslal mu velice mnoho potřeb a knih liturgických a list, ve kterém mimo jiné vybízel, aby obrazy a sochy bůžkův a jakékoli jiné znamení pohanství bylo vymítěno. Když však věc tu lépe uvážil, uznal, že by takovým způsobem církev mohla si více uškoditi, než-li prospěti; proto poslal posla s novým listem, ve kterém své promyšlené náhledy o způsobu obrácení na víru vyslovuje; doslovné znění toho listu jest:[1]) „Řehoř opatu Melittovi ve Francii. Po odchodu členů z našeho řádu, kteří jsou s tebou, byli jsme nerozhodni, ježto jsme ničeho neslyšeli o výsledku vaší cesty. Až vás tedy Pán Bůh všemohoucí k veledůstojnému bratru našemu Augustinu, biskupu Anglů, přivede, řekněte mu, co jsem za dobré uznal, dlouho o záležitosti Anglův uvažuje totiž: aby chrámy bůžkův u toho národa neničili, ale toliko sochy bůžků v niveč uvedli. Ať se voda posvětí,

[1]) Opera omnia sancti Gregorii Papae I. Parisiis 1705. Tomus II. 1176—1177.

vodou posvěcenou ať se chrámy vykropí, ať se tam oltáře se svatými ostatky vystaví; jestli tedy tyto chrámy tak stojí jako dříve, jest nutno, aby od pocty zlých duchů na úctu pravého Boha byly přeměněny; lid pak vida, že chrámy nejsou zbořeny, ať blud ze srdce vypudí a pravého Boha poznávaje a jemu se klaněje chodí na místa, na která si tak zvykl. Protože pak na obět zlým duchům mnoho dobytka zabíjí, ať se tato slavnost tím způsobem zamění, aby na den posvěcení chrámu Páně nebo na svátky svatých mučenníků, jichž svaté ostatky v chrámu jsou,[1]) si stánky z větví stromových postavili kolem svatyní, které z pohanských chrámů přeměněny byly a ať slaví slavnost náboženými hody. Zvířata ať nezabíjí ďáblu, ale pro své jídlo ku chvále Boží[2]) ať je zabijí a tak dárci všeho (dobra) díky vzdávají za hojnost; když se jim takto zevnější radosti ponechají, svolí spíše k radostem vnitřním. Neboť není pochyby, že jest nemožno těm prostým duším vše najednou odstraniti, neboť kdo chce na nejvyšší místo se dostati, musí po stupních a krocích, ne však skokem postupovati.“

Další poučení nalezneme u sv. Tomáše Akvinského (1225—1274) hlavně v jeho spise Summa theologiae. These naší záležitosti se týkající jest: „Mají se obřady pohanů trpěti?[3]) Námitka 3. Hřích nevěry jest nejtěžší, jak svrchu řečeno (článek třetí této otázky 10.); jiné hříchy se netrpí, ale dle zákona trestají na př. cizoložství, krádež a jiné podobné; tedy i obřady nevěřících se nemají trpěti. Ale proti tomu jest, co [Decret. dist. 45. cap. Qui sincera] Řehoř o židech praví (lib. II. Reg. ep. 15.): Ať jest jim volno a dovoleno zachovávati a slaviti všechny jejich slavnosti, jako posud sami i jich předkové po dlouhý čas měli.

Odpovídám: Lidská moc se odvozuje z božské, jíž se též přispůsobiti má: Bůh pak, ačkoliv jest mocný a nejvýš dobrotivý, trpí, aby se na světě zlé věci dály, kterým by přece mohl zabrániti, aby po jejich odstranění větší dobra nebyla zničena, nebo horší zla nenásledovala; tak i při panování lidském ti, kteří panují, správně některá zla trpí, aby se mnohému dobru nezabránilo nebo, aby horší zla nepovstala, jako praví sv. Augustin (liber II. de Ordine): Odstraň nevěstky ze světa a vše rozkošnictvím uvedeš ve zmatek; tak tedy,

[1]) Tyto dvě slavnosti jsou tedy naše pout a posvícení, které sotva z pohanstva povstaly.

[2]) Slovy těmito naráží asi svatý papež na slova sv. Pavla (I. Kor. 10, 31): Buďto tedy že jíte, nebo pijete, neb cožkoliv jiného činíte, všecko k slávě Boží čiňte.«

[3]) Summa theologiae II. 2. quaest. 10. art. 11.

ačkoliv nevěřící vlastně hřeší svými obřady, mohou tyto býti trpěny buď pro nějaké dobro, které z toho vyplývá nebo k vůli nějakému zlu, které se tím uvaruje. Jestli tedy židé své obřady zachovávají, jimiž byla předobrazována pravdivost naší víry, pochází z toho to dobro, že máme svědectví pro víru naší od našich nepřátel; neboť jako obrazně nám představují, co my věříme; proto se jejich obřady trpí. Obřady jiných nevěřících, které vlastně žádné pravdy neobsahují, nemají býti vlastně trpěny, leč aby se tím zlo zamezilo, totiž aby se předešly nevole nebo rozepře, které by tím mohly povstati, aneb kdyby odstranění obřadů pohanských bylo překážkou spasení těch, kteří povlovně tak trpěni k pravé víře se obrátí: proto i církev kdysi obřady bludařův i pohanů trpěla, když bylo ještě veliké množství pohanů.[1])

To jest theorie (smýšlení) církve, jak nám ji čtyři z nejznamenitějších bohoslovců předvádějí. Nastává nám prohlédnouti církevní dějiny, abychom se poučili o tom, jak apoštolové pohanův a svatí mužové si počínali proti pohanům anebo křesťanům, kteří od pohanských zvyků se odloučiti nemohli.

Nahlédneme-li do života sv. Martina, biskupa z Toursu (316—397,[2]) dovíme se tohoto z jeho života: „Martin obracel gallské venkovany hromadně na křesťanství. Často octnul se při boření pohanských chrámův a porážení posvátných pohanských lesů v nebezpečí života. A přece praví o něm jeho životopisec Sulpicius Severus, že před Martinem nebyli v té krajině skoro žádní křesťané, po něm pak skoro žádní pohané.“

Svatý Havel (žil okolo r. 600.) působil jakožto hlasatel evangelia u jezera Zurišského ve Švycarsku; protože však Tukkoniové, jak se mu zdálo, se velice pomalu obraceli na víru křesťanskou, zapálil ve svém horlivém hněvu chrám pohanský a oběti jejich vrhl do jezera. Samo sebou se rozumí, že následkem toho musil na nějaký čas z té krajiny utéci.[3])

Svatý Eligius (589—659) jest apoštolem Frysův a Svévů ve Flandersku; o něm nám vypravuje jeho životopisec s ním současný, že jak přišel do krajiny pohanské a počal kázati, shazoval stříbrné a

[1]) Jiná města více jednotlivostí se týkající jsou I. 2. quaest. 100. art. 5. ad 2. — I. 2. quaest. 102. art. 4. ad 5. et ad 10. — I. 5. quaest. 103. art. 3.

[2]) Sulpicius Severus (žil 343—410), Historia sacra. Téhož Vita S. Martini Turonensis (nejlepší vydání od Halma ve Vídni 1866). — Mimo to píše mnoho o sv. Martinu Řehoř z Tours, Historia eccl. Francorum (vydáno v Paříži 1511; nověji Monumenta Germaniae historica, 1885, 2 díly, německý překlad s úvodem od Giesebrechta v Lipsku 1879).

[3]) Jonas, Vita S. Columbani u Migne, Patres latini 87, 1011 n.; německý překlad u O. Abela, Die Chronik Fredegars, v Berlíně 1876, druhé vydání.

zlaté modly s oltářův s nebezpečím života často mnohé pohany vyučoval a na víru obracel.[1])

Tak mohli bychom mluviti o většině svatých věrověstů. Však jest třeba, abychom se zmínili též o části církevních dějin v Čechách. V českých dějinách[2]) čteme toto:

„Tedy snažil se Vojtěch nejen o obrácení všeho lidu ku křestu, pokud zůstával dílem ještě v pohanství, nýbrž o skutečné zaštípení v něm řádův a ctností křesťanských, o vymítění všelikých nešvar pohanstva, o uvedení samého zákonodárství zemského ve srovnalost s požadavky církve křestanské. Pilnost jeho v tomto snažení získala jemu brzy slávu přesahující hranice země české. Již r. 984. povolán byl od knížete uherského Geysy do země jeho, kdež pokřtil syna jeho Štěpána svatého a ve valném shromáždění v Ostřihomě obrátil několik tisíc lidí na víru. Také se však snažení jeho potkalo s mnohým odporem těch, kterým nechtělo se upustiti ode všech zvyků pohanských a podniknouti všechny povinnosti křesťanské. Zvláště usilování Vojtěcha o zamezení mnohoženství a sňatků mezi příbuznými, o kázeň duchovenstva ještě nedosti vzdělaného, o zachovávání svátkův a postův, o přetržení obchodů s lidmi, který se jistou měrou provozoval prostředkem židů, již tehdáž usazených v zemi, mělo těžkosti, kterých přemoci nebylo možná leč proběhnutím delšího času. Překážky tyto naplnily srdce útlocitného biskupa žalem takovým, že konečně, maje sebe za nedostatečného, chtěl se zbaviti pastýřského úřadu, i odebral se za tou příčinou do Říma (989) a s povolením papežským vstoupil tamže do kláštera sv. Alexia řádu sv. Benedikta (990). Pilné naléhání knížete Boleslava při dvoře papežském přimělo Vojtěcha teprv po třech letech, že se opět uvázal v biskupství a navrátil se do Čech, kdež k jeho žádosti založen nyní první mužský klášter benediktinský v Břevnově u Prahy (993) a vydány zákony na sněmě zemském dle přání jeho jak ve věcech manželství, tak také o odvádění desátku k biskupství pro náležité opatření kostelův. Ale po nedlouhém čase strhly se spory znovu a vypukly nesmířitelně příběhem krvavým, když biskup lidumilný snažil

[1]) Andoenus, Vita S. Eligii; srv. o tom spis: O. Reich, Über Andoens Lebensbeschreibung des hl. Eligius, Hallenser Dissert. 1872.

[2]) Citat je z Tomka, Děje království českého, 5. vydání, str. 27.—28. Mimo to srv. Kryštůfek, Všeobecný církevní dějepis II. 1., 417—422. Palacký, Dějiny národa českého I. 1., 262—274 (vlastně 268—269). Vacek, Církevní dějiny české I. 454—504 (vlastně 484—486). Riegrův Slovník naučný IX. 1230, kdež se mezi jiným praví: »K tomu přistupovala jeho apoštolská horlivost, s kterou usiloval všecky duchu pravého křesťanství odporující zvyky a nectnosti vykořeniti a zahladiti.

se zachrániti život kajicné cizoložnice, manželky jednoho z mocného tehdáž rodu Vršovicův, příbuzní však manžela jejího vytrhli ji násilně z moci jeho a usmrtili ji dle krutého obyčeje zakořeněného v pohanství. Vojtěch podruhé opustil vlast svou (995) a odebral se do Říma, aby se zbavil biskupství.“

Obraťme se od příliš známého k neznámému, zasáhněme až do srdce Afriky k říši Habešské; tam počalo dle zprávy církevního dějepisce Rufina[1]) křesťanství již v roce 316 po Kristu. Ale o dalších osudech habešské církve jest velice málo, skoro nic známo až do 15. století. Tu se podařilo missionářům, hezkou hrstku lidí ku katolické církvi přivésti. A co se konečně stalo? Udělala snad církev veliké ústupky, aby říši tu velikou na každý způsob pro sebe získala podle pravidla: Účel posvěcuje prostředky? Nahlédneme-li v církevní dějepis, dozvíme se tohoto:[2]) „Papež Řehoř XV. učinil španělským králem Filipem III. navrženého portugalského Jesuitu Alfonsa Mendeza habešským patriarchou, před nímž císař habešský r. 1626. slavně papeži poslušenství slíbil. Poněvadž staré obyčeje trochu rychle se odstraňovaly, použili toho zarytí rozkolníci, vyvolali jitření mezi lidem a přinutili císaře, že krátce před svou smrtí svobodu náboženskou prohlásil, ale sám v unii (katolické) zemřel. Nový císař Basilides učinil unii konec (a zapudil katolické kněze.“[3])

Zajděme posléze k synům nebeské říše, k Číňanům a hleďme dověděti se, jak to u nich dopadalo s křesťanstvím. Kryštůfek[4]) praví: „V Číně zachovávali novoobrácení křesťané některé starodávné obyčeje ku poctě Konfucia, jako svého duchovního otce a svých předků. V jistých dobách vrhali se členové rodiny v jizbě před tabulemi, na nichž byla jmena zesnulých předků napsána, vykuřovali je a zabíjeli zvířata, jejichž maso potom ve společné hostině pojídali. Ricci, jeho druhové a nástupci při dvoře čínském, jesuité vůbec a všichni znalci čínských řádův a poměrů měli tyto obyčeje za občanské a národní a ponechali jich; ale dominikáni pokládali je za náboženské a modlářství příbuzné. První proti nim povstal dominikán Jan Moralez, který od

[1]) Rufinus (345—410), Historia ecclesiastica (Migne, Patres latini t. 21.) 1, 9.

[2]) Kryštůfek, Církevní dějepis III. str. 484.

[3]) Blätter aus der Kirchengeschichte Abessiniens v časopise »Katholische Missionen« 1882, str. 115. sq. — Wetzer und Welte's Kirchenlexikon I. 67. — Svrchu jmenovaný jesuita Alfons Mendez napsal několik listů, které též vydány jsou pod názvem: Litterae aethiopicae, Mechlin 1628; mimo to napsal latinsky popis své cesty, který však toliko v rukopise se nalézá.

[4]) Kryštůfek l. c. III. 487.

roku 1630. v Číně působil, odebral se roku 1645. do Říma, předložil propagandě 17 vět a dosáhl svými stálými stesky, že nejprve kongregace propagandy a potom papež Innocenc X. čínské obyčeje zakázali, ‚pokud by apoštolský Stolec jinak nerozhodl'. Poněvadž tu běželo o veškerou čínskou missii, poslali jesuité P. Martini Martiniho, výtečného znalce čínských věcí, do Říma, který tam dokázal, že tyto národní obyčeje bez největší škody pro křesťanství zakázati nelze, po čemž papež Alexander VII. dekret inkvisice ze dne 23. března 1656 potvrdil, jímž tyto obyčeje dovoleny, ale všechna pověrčivost při nich zakázána byla. Spor odpočíval chvíli, ale vypukl znova a rozšířil se ještě na pojmenování Boha čínskými slovy ‚Tien' a ‚Šang-ti' (nejvyšší císař), kterýchž výrazů jesuité vedle ‚Tien-ču' (pán nebes) užívali. Karel Maigrot, člen Sorbonny, který roku 1684. jako missionář do Číny přišel a apoštolským vikářem ve Fukianu se stal, vydal 26. května 1693 přísný zákaz užívati výrazů ‚Tien' a ‚Šang-ti' pro Boha a nadále zachovávati národní obyčeje ku cti Konfucia a předků, neporadiv se nijak s ostatními osmi biskupy a apoštolskými vikáři. Aby jitření, které nutně nastati musilo, předešli, obrátili se Jesuité v Pekingu, hned po vyjití onoho zákazu pamětním spisem na samého císaře Kang-hi, aby so o rázu oněch obyčejů vyslovil. Císař prohlásil potom slavně, že ony obyčeje nijakého rázu modlářského nejsou, náležejíce toliko k občanským řádům .... Nový papežský legat Ambrož Mezabarba, který roku 1720. do Číny přišel, učinil císaři Kang-himu ústupky a dovolil některé čínské obyčeje; ale papež Innocenc XIII. odvolal je a papež Benedikt XIV. vydal bullu ‚Ex quo singulari', kterou každého missionáře zavazoval ku potlačování čínských obyčejů. Křesťané ztratili přízeň císaře Kang-hiho a jeho syn a nástupce Jung-čin (1722—1735) stal se pronásledovatelem křesťanů." Tím končí se obrácení Číňanů na víru křesťanskou; dějiny čínských missií v našem století nepadají v naší otázce na váhu.[1])

Spor zmíněný jest dosti velké důležitosti v církevním dějepise, proto povstala také celá literatura o tomto sporu zvaném akkomodačním.[2])

[1]) Podobný spor byl o malabarských obyčejích; viz Kryštůfek l. c. 489.

[2]) Literatura jest velice obsáhlá. Mezi jinými jsou pozoruhodny spisy a články následující: Bonner, Zeitschrift für Philosophie und katholische Theologie N. F. 1845. H. 4. S. 33. ff.; Daniel S. J., Histoire apologétique de la conduite des Jésuites de la Chine (Recueil de div. ouvrag., Par. 1724, III.); Mamachi, Antiqu. II. 373, 424, 425 sq., 441 sq.; O. Meyer, Propaganda I. 307 ff., 354 ff., II. 534 ff.; Supplementum ad Natalis Alexandri Historiam ecclesiasticam II. ed. Bing, 1791, p. 438 sq., 481 sq.; Pignatelli, Consult. canon. I. Consult. 45. p. 106—110; Pray, Historia controvers. de ritibus sinicis,

Tímto končíme důkazy o praxi církve; myslím, že postačí; neuvedl jsem více příkladů z toho důvodu, že mnoho zemí zvláště v Americe bylo proti vůli církve obráceno na víru mečem (ani ne tak na víru obráceno, jako podrobováno jistým mocnostem); v tom případě nejedná se o praxi církve. U jiných národů neví se mnoho dějepisného. Mimo to musí milý čtenář uvážiti, že autor vzdálen jsa od veřejných knihoven, jen na svoji knihovnu a na laskavost dobrých přátel, kteří by mu pomohli, odkázán byl; kdyby bylo po ruce více a lepších pramenů, mohla by býti práce mnohem lepší.

Přehlédneme-li celek, uznáme, že se církvi bez důkazů připisuje, čeho nečinila; o tom nás aspoň slova znamenitých theologů (theorie čili učení církve) přesvědčují; pohlédneme-li na praxi církve, musíme uznati, že jest praxe mnohem přísnější než theorie a že tedy dějiny nám opak toho dokazují, co by nám folkloristé a jiní s nimi rádi namluvili; můžeme zde tedy užiti známého slova: Činy mluví! Facta loquuntur.

Pojednáním naším bylo vššobecně dokázáno, že církev svátky své nemá z pohanstva, nýbrž ze života Pána našeho, jakož i Bohorodičky i jiných svatých a právě z toho ohledu musí důkladný a nestranný pozorovatel poznati důkladnou soustavu v kalendáři katolickém (srovnej slova Hanušova a Lippertova). Soustava katolického kalendáře nabývá většího významu a zajímavosti dějinami jednotlivých svátkův. O tom bude v nejbližší práci promluveno, která si má za účel obrati pravý původ hromnic a důkaz, jak pošetilé jest hledati původ našich svátků na cizí půdě.[1])

Pest 1789 (v německém překladě rozmnoženo a vydáno v Augšpurku 1791 ve 3 dílech); Viani, Istoria delle cose operate nella Cina da Msgr. Giov. Ambr. Mezzabarba, Parigi 1739.

[1]) Ze spisu Sobotkova (srv. str. 245.) uvádím ještě na příklad strany 51. a 294. Perun = sv. Petr, str. 173. Perun = sv. Vavřinec (10. září?) str. 77. Perun = svatý Michal. Že však z Peruna se nestal žádný svatý, ale čert, o tom svědčí Hanuš, Bájeslovný kalendář str. 79., 142., 173. [Srv. Žalm 95, 5.] Na straně 96. (Sobotkova Rostlinstva) jest tvrzení, jež se vyvrací samo od kořene a ze všech stran, a pana spisovatele ze studia velice povrchního usvědčuje. Přihlédněme blíže; na označeném místě čteme: »Možná, že měl Kollár pravdu, že lípa byla u pohanských Slovanů zasvěcena bohyni lásky Ladě, neboť na místo této bohyně nastoupila v křesťanství Panna Maria, jíž zároveň zasvěceno vše, co druhdy bývalo Ladě posvátno.« Proti tomu možno postaviti slova samého Kollára. Místo, na které se slova Sobotkova nejspíše vztahují (on necituje), jest toto (Narodnie zpěvanky Slováků v Uhrách, str. I. 431.): »Ze všech našich národních zpěvů zdá se vysvítati, že lípa u pohanských Slávů obzvláště bohyni lásky či Ladě posvěcena byla.« Že by Panna Maria na místo Lady nastoupila, tomu odporují slova

O missiích.

Píše *Maximilian Weinberger.* (O.)

Jak povědomo, má Hollandsko rozsáhlé osady ve Východní Indii. Maje úmysl, protestantismus tam rozšířiti a povznésti, napsal hollandský ministr osadní, Keuchenius, synodě hollandské reformované církve přípis, ve kterém žádá její dobré zdání ve příčině protestantské církevní organisace v řečené Indii. Budiž mu ke cti, že se v něm netají svým míněním o tamnějších náboženských poměrech. Úpadek a rozklad protestantismu připisuje nedostatečné organisaci a odvislosti protestantské od státu, a dokládá: „Římsko-katolická církev jsouc úplně svobodna svým výtečným zřízením a neméně podivuhodnou oddanností, činností a nezištností svých sluhův a služek nabývá čím dále tím větší vážnosti, rozhodného vlivu a vzletu.“

Ošetřování malomocných na ostrovech Sandwichových bylo před lety svěřeno sestrám z řádu sv. Františka. Přišly tam r. 1883. ze Syrakus v severní Americe. Z počátku působily v nemocnici honolulské, později byly přesazeny do Kalaupapy na ostrově Molokai. Tam zavítal r. 1890. dopisovatel „New York Heraldu“, protestant, a sleduje bedlivě činnost řeholnic napsal o nich do zmíněného časopisu:

„Všeho uznání a veškeré chvály zasluhují sestry Františkánky, jež mezi malomocnými pracují. Je radost viděti je při práci. Představená, sestra Maria Anna, je žena neobyčejně rázná a nadaná. Viděl jsem ji říditi osobně stavbu chlapecké školy v Kalavau. Vstává denně o 3 hodinách ráno, vykoná svou ranní pobožnost, nařídí, čeho třeba v domácnosti a jede potom koňmo do Kalavaa dvě míle vzdáleného, na cestě tak kamenité a kostrbaté, že by jinému došel poslední zbytek trpělivosti, kdyby tutéž cestu konal. Tam je celý den bez přestání zaměstnána, nedbajíc často žhavých paprsků poledního slunce. Večer

Kollárova a Hanušova. Kollár (Zpievanky I. 417.) »Slávové totiž po přijetí křesťanského náboženství své pohanské bohy, obzvláště Ladu tak sobě zošklivili, že jejich jméno na potupu a přezívku proměnili a každou nečistou, vilnou, chlípnou, rozpustilou osobu Ladou aneb podle rozličnosti nářečí Ljadou, Lojdou, Lajdou nazývali (lajdati se, rozlajdaný, lajdák apd.)« Hanuš (Bájeslovný kalendář str. 173.): »V křesťanském středověku proměnila však pohanská lada význam svůj hodný ve význam rozpustilé ženštiny, neb lada je Slovákům nyní nevěstka, smilnice.« Hanuš (Děva. V Praze 1860. Str. 7.): »V křesťanských dobách jmenovala se hlavně Panna Maria děvou, dívkou, poněvadž obzvláštní smysl čistoty a vznešenosti lpěl ještě na tomto slově.«

vrací se domů a uléhá o 10. hodině na smrt kolikrát unavena, ale s blahým vědomím, že zase celý den jako dobrá matka pro své svěřence se byla plahočila. Neméně obětovny a horlivy jsou její spolusestry, z nichž pravidelně některá provází představenou na její cestě do Kalavaa. Ostatní mají dosti práce v Kalaupapě. Jsou to mučenice v pravém toho slova smyslu; mírné, něžné a přece tak silné, kde běží o lásku k bližnímu. Ve spokojeném úsměvu jejich tváře zrcadlí se takořka čistá jejich snaha, jejíž pohnutkou není ani planá čest ani odměna.“

Mezi nesčetnými ostrovy australskými zaujímají důležité místo ležíce na dráze parolodí mezi Australií a jižní Amerikou tak řečené Plavecké ostrovy čili Samoa. Tam zavítal nedávno anglický kapitan J. Cumming Dewar a seznámil se s tamnějšími katolickými missionáři. Ve svém cestopise v nejnovější době v Londýně vydaném[1]) píše o nich:

„Missii na Samojských ostrovech spravuje spolek pro rozšíření víry, jenž každému missionáři vyplácí 200 dolarů ročně. Při tomto bídném platě žije missionář sám a opuštěn mezi divochy a bez naděje, že se kdy vrátí do Evropy. Dokud zdraví jeho není tak podkopáno, že práce úplně je neschopen, musí na svém místě vytrvati do smrti. U katolických věrověstů rozumí se to samo sebou. Když jsem P. Forestierovi vyslovil svou soustrast pro malý jeho plat odvětil prostě: ‚Dostačí; však Pán Bůh nějak pomůže.‘ Každému, i nejzarytějšímu protestantu bylo by bývalo těžko, statečnosti a obětovnosti tohoto kněze odepříti svého podivu; a přece jest on jenom jeden z oněch přemnohých vzorů, jižto po celém světě jsou roztroušeni . . .“

„Francouzští a belgičtí missionáři,“ praví na jiném místě, „jsou mužové obětovní a vzdělaní, pocházejí většinou z rodin dobrých a zachovalých — aspoň všichni, jež jsem seznal — kteří bez naděje pozemské odměny dobrovolně všeho, co život příjemným činí, se vzdali, aby jediné blahu jiných žíti mohli. Protestantští missionáři naopak jsou mužové z nižší třídy lidové, jižto nemají příslušného vychování a vzdělání, obyčejně zisku cti hledí a z pravidla nejprve obchodníky a potom teprv věrověsty jsou.“

V dějinách katolických missií zaujímají čestné místo missie v Koreji a Japonsku. V obou zemích tekla kdysi krev mučeníků potokem. Protestantští missionáři odvážili se tam teprve tehdy, až doba pronásledování minula a život křesťanského věrověstce nebyl více ohrožen. V nejnovější době vzmohly se za hmotné i mravní podpory

[1]) J. Cumming Dewar: Voyage of the Nyanza. (London, Blackwood and Son.)

protestantských velmocí, Anglie, Německa a Ameriky v Japonsku i Koreji missie protestantské měrou netušenou. Přes to postupuje tam katolicismus byť ne tak rychle, tedy znenáhla a jistě. Úspěch protestantských missií je více povrchní, zdánlivý, katolických opravdový a trvalý. Vyznávají to protestanté sami. Rev. mr. Knox, presbyteriánský missionář v Koreji a Japonsku, uveřejnil v jistém protestantském časopise dva pozoruhodné články o katolických missiích ve zmíněných zemích. Nejprve vypravuje o staré missii jesuitské v Japonsku a hrdinné mysli, s jakou tehdy nesčetní křesťané, mužové, ženy a děti pro křesťanskou víru smrť podstoupili. Po té praví: „Není se co diviti, že stateční missionáři římské církve podiv a úctu vynucují mužům, jimžto pohodlný rodinný život protestantského missionáře obklopeného zbytečným přepychem pramálo imponuje. Ačkoli daleci jsme toho, abychom s dogmaty římské církve souhlasili, chudoba, vytrvalost, trpělivost a obětovnost katolických missionářů vzbuzují podiv nás všech. Každému myslícímu missionáři (rozuměj protestantskému) musí namanouti se otázka, zda reformace nešla příliš daleko a zda tyto kněžské, klášterní, vojenské typy přece jenom mnohem více se neshodují se vzorem pravého missionáře.“

A známý cestovatel Arnošt šlechtic Hesse-Wartegg píše v nejnovějším svém spise o Koreji, o svém pobytu v městě Chemulpu:

„Missionáři nebydlí v evropské čtvrti, nýbrž venku za městem — katolíci, Presbyteriani, Methodisté a Baptisté. Mají tam pěkné pohodlně zařízené budovy a žijí po velkopansku. Toliko missionáři katoličtí, vesměs Francouzové, žijí skrovně, za to tím více pracují a mohou se vykázati úspěchem desetkráte větším a jsou desetkrát oblíbenější všech ostatních missionářů dohromady. Patrně bylo to viděti o pohřbu dvou missionářů loňského roku. O nebožtíka amerického Methodistu nestaral se nikdo, ani, jak se mnou sdělil jistý jeho souvěrec, evropská kolonie. Když umřel missionář katolík, provázeli rakev tisícové Koreanův a zármutek byl všeobecný. Útlocitným protestantům tato věc asi milá nebude, ale nic naplat, pravdě nutno vzdáti čest. Pravdu tu potvrdili také všichni Evropané, s nimiž jsem v Koreji obcoval.“

Svobodomyslný týdenník „Die Nation“ uveřejnil v 9. a 10. čísle (30. listopadu a 7. prosince 1895) zajímavý článek od W. Hannekena s nadpisem: „Osada ve skutečnosti. Věcné úvahy bývalého představeného stanice v ochranném území Nové Quiney.“ V 10. čísle čteme doslovně:

„Když pak právě vypočítávám rozličné podniky obchodní, nelze mi nezmíniti se o wesleyanské společnosti missijní, neboť tento ústav provozuje pravidelný obchod. Kdežto však obchodní firmy prve jmenované

vysoké poměrně dávky, daně totiž a cla, musí platiti, jest missijní společnost ode všech dávek osvobozena. Ačkoli již často a trpce do této nesrovnalosti si bylo stěžováno, nestala se do mého odchodu žádná náprava.“

„Jak velkého úspěchu se řečená missijní společnost dodělala na poli obchodním, tak malým se může vykázati ve vlastních missiích. Těch několik tak řečených protestantských křesťanů nevedou si, jak z častých pří soudních mezi domorodci poznati lze, příliš čestně. Rozhodně lépe má se věc v missiích katolických. I největší nepřítel missionářství najde zde lecco, co uznání zasluhuje. Za svého dlouholetého pobytu ve východní Asii střetl jsem se s missionáři všech vyznání, a tu nabyl jsem zkušenosti pro mně jako protestanta velmi nemilé, že činnost katolických missionářů jest úspěšnější nežli působnost nekatolických. Hlavní příčina leží asi ve volbě osob. Sbor katolických missionářů záleží většinou z duchovních opravdu vzdělaných, kdežto mezi missionáři protestantskými najdeme velmi mnoho živlů nevzdělaných.“

„Rád si vzpomínám na své návštěvy v katolické missii v Kinigunanu. V tamnější chlapecké a dívčí škole vyučováno všem předmětům našich nižších škol s dobrým prospěchem. Mladí žáci přede mnou hbitě počítali. Písánky dokazovaly, že i v tomto oboru pilně se pracovalo. Čile a pěkně přednášené národní písně vzbudily ve mně dávné vzpomínky z mládí. V dívčím oddělení, jež řídí sestry, viděl jsem ruční práce, ze kterých by sobě mnohá naše moderní damička příklad vzíti mohla.“

Za našich dnů hrozí otázka socialní. Ve všech téměř zemích vede se urputný boj mezi třídou pracující a majetnou. Darmo hledá se lékař a spasitel, jenž by nalezl lék od socialní choroby, kterou stůně doba naše. A hle missie katolické i v této příčině zdárně působí. Bývalý místodržitel Kanady lord Lorne podává v časopise „North American Review“ (v červnu 1895) své dobré zdání o Kanadě a podotýká, že Kanada dosud nezažila smutných zkušeností, jaké s sebou denně přináší boj mezi dělníky a kapitalisty.

„Jestliže tedy“, píše státník na slovo vzatý, „v Montrealu a Quebeku zavládla nespokojenost mezi dělnictvem, bylo jisto, že cizí a nikoli domácí dělníci své soudruhy poštvali. Nelze však upříti“, praví dále, „že vliv katolické církve ve východních provinciích a najmě v Quebeku to byl, jenž nebezpečné výbuchy nespokojenosti opětně překazil a utlumil. Nikde nerozvinují katoličtí kněží takovou moc na

venek, nikde neužívají této moci lépe na ochranu zákonů, zachování pořádku a míru a ku vykonávání všech povinností k Bohu a bližnímu, jako v Kanadě. A tak se stalo, že v Kanadě bylo ode dávna pozorovati jenom pranepatrné známky oné nevýslovně trpké rozhořčenosti, kterou v jiných zemích mezi dělníky a kapitalisty vidíme.“

Vzácné to zajisté svědectví z povolaných úst pro katolické kněze a missionáře v nejtěžší otázce 19. století!

* * *

Doslov. Jak z počátku podotknuto a jak také z obsahu vidno, není tato stať polemickou, útočnou. Nebylo naším úmyslem, zlehčovati instituce jinověrcův a rozdmychovati spory náboženské. Uznáváme rádi, že i protestantská činnost missijní o civilisaci a vzdělání pohanů má své zásluhy. Chtěli jsme jen poukázati na jeden ze mnohých oborů blahodárné činnosti církve katolické a tak jeden ze mnohých předsudků proti ní vyvrátiti. Máme za to, že v naší době, která záští a vztekem proti katolicismu až překypuje, ve které býti nepřítelem katolických institucí je popularní a moderní, neškodí, opět a opět upozorňovati na dobré jeho stránky a přednosti.

Že ostatně nestranně jsme si vedli, vysvítá z toho, že jsme uváděli téměř výhradně výroky samých protestantův, o nichž zajisté nebude tvrditi nikdo, že by láskou k církvi katolické oplývali. Jmenovitě o protestantech naší užší vlasti nelze tak říci; právě naopak u nás protestantismus přičiněním „dějepiscův“ postaven do překrásného světla, katolicismus pak strhán do bláta. Vezměte kterýkoli vlastenecký dějepis — až na čestné výminky, — vezměte kterýkoli dějepisný roman nebo povídku do rukou, poslechněte na našich divadlech kteroukoli dějepisnou hru divadelní, co katolické, všechno tam špatné, co protestantské, všechno dobré a chvály hodné; co katolík, to dareba, co protestant, to světec a mučenník. Není v tom patrný system? Za takových okolností nezbývá ovšem než uchýliti se k apologetice; a obrannou je i tato stať naše, nic více.

Církev a socialismus.

Píše *Fr. Janovský.*

II.

»Každý má právo, moci pracovati, anebo míti s dostatek chleba.« *Manning.*

Slyšeli jsme minule, jak soudí o socialismu Lev XIII., slyšme dnes, jak smýšlel a vedl si v téže věci kardinal Jindřich Edvard Manning, arcibiskup Westminsterský v Londýně.

Narodil se 15. července 1808 v Totteridge poblíž Londýna z rodičův anglikanských Vybyv si latinské školy v Harrově odešel na universitu oxfordskou. Studoval výtečně. Po té věnoval se státní službě; roku 1831. vidíme ho v ministerstvu osad. Avšak Prozřetelnost božská na jinou zavedla ho cestu. O vánocích 1832 posvěcen jest anglikanským knězem a r. 1833. stal se farářem v Lavingtoně; týž rok 7. listopadu vstoupil do stavu manželského se slečnou Karlou Sargentovou, damou velevzdělanou a dobrotivou; brzy však — za 4 léta — ovdověl. Působnost faráře Manninga byla veliká a znamenitá.

Roku 1844. stal se universitním kazatelem v Oxfordě. Jakou cestou bral se tenkrát tento veleduch, vyznívá z jedné jeho řeči: „Kdo pravdy chceš dospěti, kráčej především světlem přítomnosti Boží. Veškeren pochod našeho rozumu, všecky zákony dialektiky a filosofie jsou podřízeny této první filosofii: poznání Boha. Toť základ všech škol, jež církev zřídila; víra jest jejich ústavou, víra jejich živlem. Jaký to rozdíl mezi moudrostí světa a moudrostí církve! Získávati si vědomosti pokorou, postem, almužnou, láskou k bližnímu, denní modlitbou, zbožným přijímáním — toť se vidí světu pošetilostí a rozčilováním. A přece není nic tak jisto, než že největší učitelé lidstva na kolenou a u stupňův oltáře pravdě více se naučili nežli z knih a ve školách, a že hluboký ostrovtip, neodolatelná bystrost, vznešený názor, důkladné rozlišování, analytická jemnost a energie byly právě charakteristickými známkami mužů, kteří u svatém smysle toužili po pravdě a všecky věci patřili u světle Božím.“

Duši Manningově, která tak dychtivě prahla po pravdě, která tak vroucně pravdu milovala, nemohla tajna zůstati pravda katolické církve; dne 6. dubna 1851 vrátil se v Londýně u Jesuitů do lůna jejího; 15. června téhož roku posvěcen jest od kardinala Wisemana knězem. Meškaje potom v Římě stal se miláčkem

Pia IX.; z jeho rozkazu jmenován jest od propagandy doktorem bohosloví — 25. ledna 1854. Osvědčiv apoštolského ducha po všecka leta, stal se roku 1865. arcibiskupem Westminsterským a za 10 let kardinalem.

* * *

Všecek obor působnosti nalezl v kardinalu Manningovi výtečného pracovníka, nejvíce však proslul na poli socialním. Neunavně zakládal spolky střídmosti, potíral pijáctví, sám se zdržoval všeho opojného nápoje, věren osvědčenému přísloví: „Verba movent, exempla trahunt.“ Pustil se do boje toho, jakmile se stal arcibiskupem Westminsterským (1865); viděl a byl přesvědčen, že pijáctví jest nejhorším nepřítelem blahobytu nižších tříd, že jest červem, který sžírá mízu anglického lidu. Roku 1867. založil „spolek sv. Patrika“, aby tímto národním světcem uchránil ubohých Irčanů v Londýně pracujících od hanebné nestřídnosti v pití; členům dopřáno církevních odpustků.

Pastýřskými listy vyzýval věřící, by se zavázali slibem, že v neděli, ve svátek nepůjdou do hospody; o valných hromadách spolku „dočasné zápovědi hostinců“ řečnil r. 1867. a 1868. v Manchestru, 1871. v Londýně. Jak už zmíněno, sám se zavázal slibem zdrželivosti, aby na své veliké dílo tím hojněji svolal požehnání s nebes; ohlásil to v dělnické schůzi v Southwarku (Jižním Londýně) roku 1872.; držel se věrně tohoto slibu po všecka další leta, neupustil od něho ani za poslední své nemoci, ač ho lékař velmi snažně prosil, aby si dovolil vyjímky.

Roku 1873. zakládán v Londýně opět nový spolek střídmosti; opět řečnil Manning; pravil též: „Poslední čin P. Mathewa byl, že od těch, kdož stáli u jeho smrtelného lože přijal slib, že se budou zdržovati opojných nápojů. Nepřeji lepšího konce velebným kněžím, kteří právě kolem mne jsou přítomni, nepřeji lepšího konce ani sobě.“ Sotva dořečnil na schůzi této, chvátal na náměstí Trafalgar a řečnil tam znova zástupu velikému.

Poznal, jak blahodárny jsou schůze pod širým nebem, pěstoval je po leta a vštěpoval takto nesčetným tisícům posluchačstva zásady asketické. Lid se jen hrnul za slavným řečníkem a knížetem církevním; otužilá, umrtvená postava jeho zdála se jim býti z jiného světa; nával býval tak hrozný, že se přátelé až báli o život kardinalův; takovou povstala jeho tělesní stráž; stávala na schůzích u něho, doprovázela ho na cestách, prokázala mu i poslední čest, když od

14.—20. ledna 1892 mrtvola jeho spočívala v arcibiskupské residenci, a zevšad lid spěchal ještě jednou spatřit „otce chudiny“.

Jiné velkolepé dílo Manningovo jest „liga kříže“, spolek, jehož členové slibují netoliko střídmost, nýbrž zavazují se, že se úplně zdrží všeho opojného nápoje. Brzy měla liga na tisíce členů, v Londýně na př. 28.000. Anglikanské listy nemohly se nadiviti majestatním průvodům, v nichž Manning vodil členstvo „ligy kříže“ do parku hydského, do parku paláce křišťálového; nemohly se nadiviti Manningově výmluvnosti, jíž uchvacoval posluchače a rozněcoval je pro idealy života a náboženství; nemohly upříti, že nebylo dosud užito účinnějších prostředkův, aby obyvatelstvo světového města na březích Temže bylo nakloněno blahodárnému vlivu církve katolické. Později byla „liga kříže“ kardinalovi s velkým prospěchem, když se jednalo v parlamentě o tyto zákony: 1. aby v neděli byly hostince zavřeny, 2. aby sama obec svědomitě rozhodovala, má-li býti povolen nový nálev.

Roku 1877. mluvil o opilství na schůzi v Middlesboroughu. Dolíčil, kterak Velká Britanie a Irsko spotřebují do roka téměř za 150 milionů liber šterlingův opojných nápojů; téměř 60.000 lidí umírá ročně nestřídmým pitím. Nejenom lid dělný, nýbrž i lidé vyšších stavů podléhají této neřesti; nejenom veliká úmrtnost, nýbrž i klesání průmyslu pochodí z pijáctví. Kéž by nepozřelo jenom všeho hrdlo, kéž by se tělu dopřálo pořádného šatu! Nedivme se, že parlament nevydal dosud zákona na odklizení této neřesti; vždyť voliči musejí býti počastováni v 70.000 hostincích! Účinněji nežli veškeré výbory volební působí na zdar voleb hospodští! Síla nápojů za oněch 150 milionů liber šterlingů dovede, by voliči volili jen takové muže za poslance, kteří nechají na pokoji dosavadní zákony, zákony pijáctví tak příznivé! Z té duše přejí si Irové, aby byl přijat zákon o zavírání hospod v neděli; avšak angličtí a skotští poslanci brání se, seč jsou; bojíť se, že by pak ten zákon i ve Velké Britanii byl přijat, a z toho prý by vzešla veliká škoda sládkům a páleníkům! Po té doporoučel Manning i zákon o dovolování nových nálevů; ať se dbá rozhodnutí usedlých otců rodin; bylo by tím velice spomoženo mravnosti a lepšímu bydlu chudiny.

Kdo pozoruje a sleduje všecko toto úsilí Manningovo, dá za pravdu siru Wilfridu Lawsonovi, jenž pravil jednou ve sněmovně: „Anglii panují sládci a páleníci!“

„Ligu kříže“ zamiloval si kardinal tak, že ho nezpáčily sebe horší překážky. Roku 1881 řečnil pod širým nebem, ač pršelo jen se

lilo; roku 1886. byl několik měsíců nemocen; první cesta po nemoci byla do večerní schůze „ligy kříže“.

Nejen dospělí lidé měli se zdržovat opoje, i dorůstající mládež; nabádal je, „by svého charakteru neposkvrňovali požíváním opojných nápojů.“ Knězi Floodovi v Athloně v Irsku psal na Vše Svaté 1888: „Ze srdce žehnám lize v Athloně, žehnám mužům, ženám, dítkám, všem, kdož se stali jejími členy. Doufám, že všichni otcové, všecky matky budou vychovávati dítky u zdrželivosti všeho opoje. Zdrželivost chrání od smrtelných pokušení, dopomáhá člověku k dokonalejšímu životu, jenž spočívá na mírnosti u všech věcech.“ — V řeči, již konal ve prospěch útulny pro služebné ve východní čtvrti londýnské, pravil: „Už po leta jsem bláznem pro Krista, stavuje nestřídmost, a doufám, že bláznem skonám.“

Ač své ideje o střídmosti a zdrželivosti přednášíval jasně a přesvědčivě, nebyl ušetřen prudkých útoků, zejmena po kongresu střídmosti v Liverpoole r. 1884. konaném, kdež byl též pravil: „Necítíte, jaká to hanba světu křesťanskému, že my křesťané jsme jedinými lidmi na světě, kteří se poskvrňují přípravou a požívou opojných nápojů? . . . Národové indičtí, východní, čínští a mohamedanští — nazval bych je čtyřmi velikými světy — jsou zákonem a náboženstvím odloučeni od oné požívy. Ovšem i z nich mnozí přestupují ten zákon; avšak ohromná většina lidu toho — ač je pokládáme za nevzdělance — řídí se věrně pravidlem umrtvování, sebezapírání, sebepřemáhání; mohli by nám býti příkladem.“

Anglikanské duchovenstvo se ohražovalo proti tehdejším vývodům kardinalovým; nevytýkali mu sice hned manicheismu, avšak vyčítali mu, že prý nadsazuje a upřílišuje. Londýnský „Tablet“ se jen hemžil listy a protesty; nejhorší byl list podepsaný slovem „Senex“. Manning se nelekl. „Nebojím se“, psal příteli; „byl-li kdy jaký boj za věc Boží, jest to tento boj; běžíť o to, má-li křesťanské svobody býti užito na spásu duší, či máme-li se svobody té zříci. Myslí-li druzí, že více duší zachrání volným, neobmezeným pitím, soudný den nám ukáže, měli-li pravdu. Už po leta snáším v této věci odpor a potupu, a říkám si: Jsi bláznem pro Krista. O zásadách, jimiž spravuji své jednání, jsem tak přesvědčen a upokojen, že listy v „Tabletě“ uveřejněné pokládám si ziskem. Doslechl jsem, avšak nevěřím tomu, že prý „Senex“ jest mým kollegou . . . Když jsem se do svého díla dal, pomáhali mně dva kněží v Londýně, nyní už mám se 40 pomocníků . . . Nedej

Bůh, bychom se my katoličtí kněží v sebezapírání dali překonati od mužů, kteří stojí mimo církev.“

Čemu kardinal učil, čeho žádal, to také sám první činil; jeho názor světový a jeho život byly u nejkrásnějším souladě.

Na první podívanou zdálo by se, že horlivost Manningova o střídmost byla až přílišná a nemístná; kdo však váží děsnou spoustu, jakouž zachvátilo pijáctví lid anglický, porozumí horlivosti kardinalově, jehož ducha nesly nejvznešenější idealy a nejupřímnější láska k bližnímu. Nikdo as nepodal pravdivějšího obrazu o děsných účincích pijáctví než Manning ve své výtečné stati „Our nationale Vice — Naše národní nepravost“. Jako Italie smutně proslula zákeřnickými vrahy, tak Anglie opilci. Rok co rok umírá touto neřestí na 60.000 lidí, rozsévá se símě smrtelných nemocí, blázincům dodávají se dvě třetiny pomatenců, soudům 75% zločinců, šíří se neviditelný, tajný svět mravní zkázy všeho druhu, plodí se hanebné zneuctívání osobní důstojnosti, přibývá hanlivého pauperismu, zneuctívá se vzdělanost národa; holdujíť opilství lidé všech stavů, holdují mu i ženy všech stavů; průmysl i orba se ochromuje, i námořníci pozbývají už své důkladnosti. Dobře řekl Gladstone, že pijáctví hubí Britanii více než válka, mor a hlad Ročně se propije na 150 milionů liber šterlingů, vláda pak vybere z toho nad 30 milionů liber šterlingů daní. Tomuto kapitalu padají za obět blaho národa, svěží mysl lidu, štěstí rodiny; beze spořádaného života rodinného však neobstojí řád společenský. Zákonodárství ujmiž se té věci; zájmy politické, zájmy finanční podřiďtež se záchraně společnosti a národa. (P. d.)

Církev a stát ve středověku.

Dr. František Ehrmann. (Č. d.)

III.

Rozřešení sporu o investituře (r. 1123.) padá v dobu, která je téměř uprostřed mezi Karlem Velikým, císařem (r. 800.), a koncem středověku (r. 1500.).

Rozřešením toho sporu byl svazek mezi církví a státem křesťanským znova upevněn. Ale, bohužel, ne na dlouho; neboť ještě v témže století nastal spor nový, daleko záhubnější předešlého, protože měl stát křesťanský

na vždy církvi odciziti.[1]) Spor tento točí se zas o poměr státu k církvi, ale v jiné příčině, než spor minulý. Kdežto v minulých stoletích šlo o objasněnou pravdy, že **církev nepodléhá** státu, a o důsledek z pravdy té plynoucí, že totiž stát podléhá církvi: jde v novém sporu hlavně o tento důsledek a o příčinu, ve které **stát podléhá** církvi.

Abychom však tu všeliké možné nedorozumění předešli, upozorňujeme napřed na pravdu následující: Jisto jest, že poměr křesťanského státu k církvi má podle vůle Boží býti ten, aby stát bydlil v domě církve, jako nevěsta po oddavkách v domě ženicha svého —: avšak neméně jisto jest, že papežové se nedomáhali nad panovníky světskými práva takového, jaké má lenní pán nade svými many, že nechtěli pro sebe založiti nové světové říše. Říši zajisté, ve které jako kněží-králové vládnou, založil už dávno sám Bůh Ježíš Kristus; a papežové jsou v ní toliko nástroji Božími, aby vládli tím a hájili toho, co Bůh sám vštípil. Papežové osvědčili se ovšem býti prospěšnými nástroji, ale toliko nástroji rukou Božích.

Kromě toho pilně dbáti jest, že ve své práci mluvíme o křesťanském státě středověkém. Neboť podle měřítka, podle kterého měříme a posuzujeme poměr státu středověkého k církvi, nelze ovšem nynějších poměrů posuzovati. Ale, máme-li na paměti jen historický stát středověký, snadno chápeme, i kterak tehdy papež mohl a směl nehodného panovníka s trůnu sesaditi. Věc jest jednoducha: Kdo byl pro svou nehodnost vyloučen z církve, nemohl ani členem státu zůstati, poněvadž stát byl *v* církvi; byl-li tedy panovník pro svou zlobu z církve vyloučen, už tímto činem byl i ze státu vyloučen a nemohl tedy déle zůstati panovníkem. Jinak jest nyní: Kdyby byl panovník vyloučen z církve, přetrhla by se jenom osobní páska, která jej jako soukromníka s církví spojuje, aniž by pozbyl trůnu, poněvadž nynější státy nejsou *v* církvi, nýbrž více méně naprosto mimo církev.[2]) Tolik předeslavše, vraťme se k další historii.

Po mírném Lotharovi II. byl diademem císařské koruny ozdoben Bedřich I. (1155—1190), jenž sobě císařství římsko-německé docela jinak představoval, nežli od obnovení jeho Lvem III. bylo zvykem. „Císař je pán všehomíra, jakož jimi bývali pohanští císařové římští“; tak na věc nazíral Bedřich I. a podle tohoto

[1]) Srv. *Phillips* l. c. str. 174.

[2]) Srv. *Phillips* l. c. str. 189. nn.

názoru také jednal Proto už na své cestě do Říma ke korunovaci dlouho odpíral papeži obřad (držeti třmen), který podle dávného zvyku měl vykonati; proto ani později sebe menší příležitosti nezameškal, při které by papeži „svou svrchovanost“ mohl dát pocítiti. Nechceme však se zdržovati při jeho sporu s papežem Hadrianem IV. (1154—1159), vzniklém z nedorozumění,[1]) aniž zdlouha vypisovati, kterak proti Alexandrovi III. (1159—1181) postavil protipapeže (Viktora IV., Paschala III., Kalixta III. a Innocence III.) aniž konečně při ukrutném Jindřichovi VI. (1190—1197) se zdržíme.

V obšírnější práci by pak ovšem nemělo býti málo všímáno papeže Innocence III. (1198—1216): kterak na urovnanou sporu mezi králem anglickým Janem Bezzemkem (1199—1216) a králem francouzským Filipem Augustem II. (1180—1123) mnoho péče a námahy vynaložil, a za té příležitosti dekretálkou „Novit“ (1204) právnicky odůvodnil své počínání, jakož i vytkl přesně poměr státu k církvi; v obšírnějším pojednání rovněž by bylo více dbáti Bedřicha II. (cís. 1220—1250), toho „Napoleona XIII. století“ a jeho poměru ke stolici apoštolské tak nepříznivého, že byl i z církve vyobcován i práva na věrnou poslušnost svých poddaných zbaven.

My však podle úkolu svého ani tu se nepozdržíme, nýbrž raději pospíšíme k listině papežské, která byla „punctum saliens“, o nějž se točila po dlouhá léta díla církevně-politická. Míníme bullu papeže Bonifáce VIII. (1294—1303) „Unam sanctam“.

---

[1]) V listě, který zaslal Hadrian IV. po dvou legatech Bedřichovi I. na sněm Besançonský (1157), trpce si Hadrian stěžoval, že císař nepotrestal zlosynů, kteří Lundského biskupa, z Říma domů (do Danska) se vracejícího, přepadli a oloupivše jej zajali. Přece prý papež císaři nikterak neublížil, aby se proto na církvi mstil; nýbrž naopak prý jej korunovací na vrchol vznešenosti povznesl a, kdyby mohl, byl by mu s radostí ještě větší dobrodiní prokázal. Místo ono papežova listu zní v originalu následovně: Neque tamen poenitet nos desideria tuae voluntatis in omnibus implevisse: sed si maiora beneficia excellentia tua de manu nostra suscepisset, si fieri posset, considerantes quanta ecclesiae Dei et nobis per te incrementa possint et commoda provenire, non immerito gauderemus. (Srv. *Hardouin* l. c. VI., 2. sl. 1335.) Souvislost ovšem ukazuje, že z mysli Hadrianovy se tu i koruna císařská pokládá za beneficium, t. j. za dobrodiní udělené od papeže králi německému. Než císařský kancléř Rainald přeložil tu »beneficium« jménem »léno«, tak že v překladě jeho význam slov papežových byl převrácen, jakoby papež císařskou korunu pokládal za své léno a císaře římsko-německého za svého mana. I není divu, že císaře papežův list takto vyložený nad míru popudil proti papeži. Hadrian se ovšem snažil novým listem ujistiti císaře, že jménem beneficia rozuměl dobrodiní a nikoliv léno; císař však se dal jenom na oko smířiti, vnitřní roztrpčenosti proti papeži se nevzdávaje.

Svou podstatou nenáležela by ovšem ani bulla „U. S.“ do práce naší; avšak právě proto, že nepřátelé církve jí tak zneužívali, že dějiny zápasů za „osvobozenou“ státu z područí církve podniknutých, jejichž různé periody se zračí v Gallikanismu, Febronianismu a Josefinismu, se mohou nazvati dějinami útoků na bullu „U. S.“, nabyla naše bulla významu i v naší záležitosti daleko většího, nežli mnohé jiné listiny a události podstatou sem přináležející.

Musíme se tedy zevrubněji o ní rozepsati. Uvedeme pak, co k ní zavdalo příležitost, jaký měla účel, její myšlenkový postup a povíme, pokud má váhu dogmatickou.

Co k ní zavdalo příležitost? Králové francouzští měli podle „práva regalií“ nároky na důchody uprázdněných biskupství a „královských“ opatství francouzských. Král Filip Sličný (1285 až 1314) si však osoboval nároky na důchody také neuprázdněných biskupství a opatství; mimo to si o své újmě prodloužil právo na čistý výnos prvního roku *(fructus primi anni)* všech proboštství a j. obročí církevních, kteréž mu bylo od papeže propůjčeno pro dobu války na uhraženou výloh válečných; podobným způsobem i na jiné církevní jmění nespravedlivě sahal. Když pak jeho osobivost a panovačnost tak daleko zašla, že dal i papežského legata Bernarda, biskupa Pamierského, do vazby uvrci, a Bernard se z rozsudku jeho do Říma odvolal, tu papež Bonifác VIII. listem ze dne 5. prosince 1301 krále Filipa vyzýval, aby dal Bernarda z vazby propustiti, a jiným listem téhož dne datovaným svolal biskupy a právníky francouzské na sněm (1. listopadu 1302) do Říma, aby se s nimi poradil a ustanovil, co činiti pro nápravu krále a říše a pro odstraněnou dosavadních nepořádků v království. Třetí listinou pak téhož dne datovanou, bullou totiž „Ausculta fili“, Bonifác vytýká otcovsky čelnější poklesky, z nichž byl Filip obžalován, oznamuje mu, že na den 1. listopadu r. 1302. svolal do Říma *jenom* francouzské duchovní hodnostáře a právníky, aby se s nimi o nápravě poradil, a zve krále, aby se tam také dal zastupovati. — Tato bulla byla králi donesena teprve dne 10. února r. 1302. Nastal vážný okamžik. Papežský legat bullu nesoucí byl ode krále přijat ve slyšení, aby bullu přečetl. Ale nedočetl jí; neboť hrabě Artois, strýc Filipův, mu ji z rukou vytrhl a — spálil. — Ale poněvadž bylo obecně známo, že legat donesl bullu papežskou, zrobili královi přívrženci list, bulle papežské podobný, jehož hlavní myšlenkou bylo: Král francouzský je v duchovních i světských záležitostech papeži podroben; a připojili k němu také hned odpověď královu krátkou sice, rovněž

jako padělaná bulla, ale plnou urážek vmetaných na papeže Bonifáce. Tou odpovědí měla se roznítiti národní hrdost a horlivost Francouzů, jakože nemají za krále slabocha, nýbrž statného obhájce francouzských práv královských i proti samému papeži. Záměr tento se zdařil. „Vlastencové“ francouzští byli obsahem obou těchto listin tak pobouřeni, že byli hotovi i život za krále proti papeži vydati. Když byla veřejnost takto připravena, svolány všecky (i třetí stav, poprvé!) stavy na zemský sněm, aby se uradily, jak se národních královských práv zastati. I usneseno, ohraditi se proti papeži ráznými listy. Duchovenstvo se ovšem zdráhalo, že takového listu papeži nepošle: ale výčitkami velezrády dali se přece k listu na papeže pohnouti, a vylíčivše mu poslední neblahé události francouzské, prosili ho o sjednanou míru a odvolanou dekretu, jímž byli na 1. listopadu do Říma pozváni. Za to šlechta neváhala poslati list kardinalům a drze je povzbuzovala k reformě poměrů, Bonifáce ani papežem nejmenujíc. List třetího stavu rovněž kardinalům zaslaný nelišil prý se od listu šlechty. Král a jeho přátelé byli ovšem s účinkem svého namáhání úplně spokojeni; aby však byl i pro budoucnost pojištěn, Filip zakázal duchovním i laikům, že se nesmějí z Francie (na sněm do Říma!) vzdalovati a poručil za tou příčinou, všech úžin a průsmykův i přístavů stříci.

Kdo tyto události a možné jich následky pro celý západ uváží, nebude ani na okamžik pochybovati o tom, že nastala svrchovaná doba, ve které musil papež Bonifác znova celému světu připomenouti pravdu: Kdo chce spasen býti, musí býti poddaným nejvyšší hlavy církevní. A papež ji připomenul bullou „U. S.“

Co tedy bylo účelem bully „U. S.“? Příležitost ku vydání této bully zavdalo ovšem jednání jednoho krále a jeho rádcův; účel její však se týkal všech lidí, kteří chtějí býti spaseni. Bullou „U. S.“ chtěl papež odůvodniti a dogmaticky definovati pravdu: „Kdo chce spasen býti, musí býti duchovní moci papežově poddán.

Myšlenkový postup v bulle „U. S.“ [1]) je následující:

[1]) Podáváme ji podle fotografického otisku z regest papežských: »Ad perpetuam rei memoriam.

(1) Unam Sanctam Ecclesiam catholicam et ipsam apostolicam urgente fide credere cogimur et tenere nosque hanc firmiter credimus et simpliciter confitemur extra quam nec salus est nec remissio peccatorum (2) sponso in canticis proclamante Una est columba mea perfecta mea una est matris suae electa genitricis suae quae unum corpus mysticum repraesentat cuius corporis capud Christus Christi vero Deus in qua unus dominus una fides et unum baptisma,

Bonifác (1) vychází od určitého článku víry (že církev jest jedna, svatá atd.); (2) odůvodňuje tento článek Písmem sv. Starého i Nového Zákona, zdržuje se zvláště při důkazu *jedinosti* církve, kteráž je mu zase spolu dokladem (3) *jedinosti* nejvyšší hlavy církevní, z níž opět dovozuje, (4) že každý člověk, jenž chce býti ovečkou stádce Kristova, třeba byl i (5) panovníkem, musí býti poddaným nástupce sv. Petra, jenž (6) není žádnému člověku podroben, nýbrž jenom Bohu, poněvadž (7) jeho moc je Božská tak, (8) že by se Bohu protivil, kdo by se jí protivil. Na konec (9) pak Bonifác slavně definuje článek víry, že každý člověk, jenž chce spasen býti, musí býti podroben římskému papeži.

Po prvním pozorném přečtení bully „U. S.“ poznáme, že se skládá ze dvou částí: jedné ryze vědecké a druhé ryze dogmatické. Bulla „U. S.“ je tedy dogmatická. Ale v dogmatických bullách má jen to váhu a důstojnost dogmatickou, co je zřejmě jako definice prohlášeno. Poněvadž pak tuto vlastnost má jediné

Una nempe fuit diluvii tempore arca Noë unam Ecclesiam praefigurans quae in uno cubito consummata, unum Noë videlicet gubernatorem habuit, et rectorem, extrá quam omnia subsistentia super terram legimus fuisse deleta.

Hanc veneramur et unicam dicente Domino in propheta Eruc a framea Deus animam meam et de manu canis unicam meam. Pro anima enim id est pro scipso capite simul oravit et corpore quod corpus unicam scilicet Ecclesiam nominavit propter sponsi fidei sacramentorum et caritatis Ecclesiae unitatem.

Haec est tunica illa Domini inconsutilis quae scissa non fuit sed sorte provenit.

(3) Igitur Ecclesiae unius et unicae unum corpus unum capud non duo capita quasi monstrum Christus scilicet et Christi vicarius Petrus Petrique successor dicente Domino ipsi Petro Pasce oves meas meas inquit et generaliter non singulariter has vel illas per quod commisisse sibi intelligitur universas.

(4) Sive ergo Graeci sive alii se dicant Petro eiusque successoribus non esse commissos fateantur necesse est se de ovibus Christi non esse dicente Domino in Johanne unum ovile unum et unicum esse pastorem.

(5) In hac eiusque potestate duos esse gladios spiritualem videlicet et temporalem, evangelicis dictis instruimur. Nam dicentibus apostolis ecce gladii duo hic in Ecclesia scilicet cum apostoli loquerentur non respondit Dominus nimis esse sed satis.

Certe qui in potestate Petri temporalem gladium esse negat male verbum attendit Domini proferentis Converte gladium tuum in vaginam.

Uterque ergo est in potestate Ecclesiae spiritualis scilicet gladius et materialis sed is quidem pro Ecclesia ille vero ab Ecclesia exercendus ille sacerdotis is manu regum et militum sed ad nutum et patientiam sacerdotis.

Oportet autem gladium esse sub gladio et temporalem auctoritatem spirituali subiici potestati. Nam cum dicat apostolus non est potestas nisi a Deo quae autem a Deo sunt ordinata sunt non ordinata essent nisi gladius esset sub gladio et tamquam inferior reduceretur per alium in supprema.

poslední věta naší bully, proto má jenom poslední věta bully „U. S.“ váhu a důstojnost dogmatickou, první delší část je pak důkazem, provedeným od papeže jenom jakožto učence, třeba učence pro svou důstojnost nade všecky jiné větší úcty hodnějšího. Zmíněného rozdílu v bulle „U. S.“ nedbali všickni, kdož, první část rovněž za dogmatickou prohlašujíce, bully „U. S.“ zneužívali k boji proti neomylnosti papežově zvláště v letech sedmdesátých našeho století, když šlo o prohlášení neomylnosti papeže jakožto učitele všeho křesťanstva za článek víry. Téže chyby se dopustili, kdož tvrdili, že bullou „U. S.“ je definován poměr panovníků světských k papeži, jakožto manů k pánu lennímu.[1]) (P. d.)

Nam secundum beatum Dionysium lex divinitatis est infima per media in supprema reduci.

Non ergo secundum ordinem universi omnia eque ac immediate sed infima per media inferiora per superiora ad ordinem reducuntur.

Spiritualem autem et dignitate et nobilitate terrenam quamlibet praecellere potestatem oportet tanto clarius nos fateri quanto spiritualia temporalia antecellunt. Quod etiam ex decimarum datione et benedictióne et sanctificatione ex ipsius potestatis acceptione ex ipsarum rerum gubernatione claris oculis intuemur. Nam veritate testante spiritualis potestas terrenam potestatem instituere habet et iudicare si bona non fuerit. Sic de Ecclesia et ecclesiastica potestate verificatur vaticinium Jeremiae: Ecce constitui te hodie super gentes et regna et caetera quae secuntur.

Ergo si deviat terrena potestas iudicabitur a potestate spirituali sed si deviat spiritualis minor a suo superiori. (6) Si vero suppremа a solo Deo non ab homine poterit iudicari testante apostolo: Spiritualis homo iudicat omnia ipse autem a nemine iudicatur.

(7) Est autem haec auctoritas etsi data sit homini et exerceatur per hominem non humana sed potius divina potestas ore divino Petro data sibique suisque successoribus in ipso Christo quem confessus fuit petra firmata dicente Domino ipsi Petro: Quodcunque ligaveris etc.

(8) Quicunque igitur huic potestati a Deo sic ordinatae resistit Dei ordinationi resistit nisi duo sicut Maniceus fingat esse principia quod falsum et haereticum iudicamus quia testante Moyse non in principiis sed in principio coelum Deus creavit et terram.

(9) Porro subesse romano pontifici omni humanae creaturae declaramus dicimus et diffinimus omnino esse de necessitate salutis. Datum Laterani XIV. Kal. decembris. Anno octavo.«

[1]) Důkladnější rozbor bully »U. S.« podali jsme ve spisku: »Die Bulle ‚U. S.‘ des Papstes Bonifacius VIII.«, v Mnichově 1896.

Ferdinand Brunetière, kritik, moralista.

Píše *Fr. Holeček.* (O.)

Principem tím základním můžeme vysvětliti si i Brunetièreův pessimismus, jenž nespočívá v ničem jiném než v boji humanity (v jeho ovšem smyslu) proti přirozenosti, v zápase člověka proti vlastnímu „já“, t. j. proti svým vášním a pudům. Je to pessimismus zmírněný, řekl bych skoro, křesťanský, ten pessimismus, jenž vede člověka k činnosti, jenž vnuká mu snahu, aby hleděl zlo podle sil svých zmenšiti a omeziti, jenž vybízí nás, abychom stali se především neodvislými od sebe, od vlastní své přirozenosti, totiž od zvířeckosti, jež je v člověku! „Život není dobrý, ale zlý“, praví upřímně, „ale právě to je princip všeho pokroku.“ Všechno nebezpečenství spočívá právě v optimismu, jenž pantheismem stává se zrovna theorií nemravnosti, poněvadž potom jsou všechny skutky člověka i zvířete stejně božské; zde přestává moralka, jež skutečně s obnovením spinozismu a pantheismu hluboce klesla.

Život není dobrý, ano, ale právě z toho plyne, že nemá ani raison d'être, ani cíle svého sám v sobě. A to právě učí nás nebáti se smrti, ale spíše potlačovati v sobě přílišnou touhu po životě, čili jak Schopenhauer říká: vůli žíti. Není zajisté Schopenhauerova touha po smrti tak zlá, dí Brunetière, mluvě o jeho doktrině; můžeme si ji vyložiti beze všeho násilí jako potlačení pudové snahy, jež vede nás k tomu, že pokládáme se za střed světa, jako potlačení egoismu, jako potlačení touhy po marných radostech a zdánlivém dobru, jež život skýtá. Jeho pessimistická nauka je právě vychovatelkou naší vůle, učíc nás pohrdati falešnými radostmi a zbraňujíc nám státi se otroky našich smyslův a vášní.

Viděti z toho, že rozumí Brunetière pessimismem docela něco jiného než si pravidelně představujeme, slyšíce slovo to. Z pessimismu toho právě plyne, co stále tvrdí, že moralka je proti přirozenosti; a my můžeme se s ním úplně spokojiti, poněvadž nemá zajisté Brunetière na mysli nic jiného než my, díme-li, že svět je slzavé údolí a život ustavičný boj.

A věru, Brunetière stojí celou svou naukou nám blíže, než se sám domnívá. Zvláště některé z posledních jeho prací, na př. článek „La science et la Religion“ způsobily pohnutí ve světě katolickém. Ostatně kdo znal Brunetièrea celého, nebyl tím překvapen. Co zajímá nás u něho nejvíce, toť stálá snaha po dosažení pravdy. „Jest více absolutního, více neodvolatelného v nejšumivější frasi Renanově“, dí

o něm P. Bremond S. J. v březnovém čísle „Études“, „než v těch nejkategoričtějších tvrzeních Brunetièreových.“ A je to pravda! Přísný ten dogmatik kritický, v problemu víry, jímž tak často se obírá, hledá stále světlo a pořád ještě nenalézá.

Psalo se o něm s naší strany již častokráte ve Francii, poněvadž dílo jeho skoro nejvíce zajímalo i znepokojovalo myslitele katolické; zvláště byl to Mgr. d'Hulst, jenž v „Revue du clergé français“ 1895 podrobil přísné kritice některé základní ideje jeho článků, zvláště onu, již uvádí na str. 59. „De la science et la Religion“: „Víra není věcí ani rozumování ani zkušenosti. Božství Pána Ježíše se nedokazuje; buď se tvrdí anebo popírá; buď se v ně věří anebo nevěří, zrovna tak jako v nesmrtelnost duše, jako v existenci Boha.“

Brunetière odpověděl, jak již jeho zvykem, pádně a ostře, dokazuje, že věříme jen proto, že chceme věřiti, tedy právě z důvodů řádu moralního, poněvadž cítíme potřebu pravidla, jehož ani člověk ani příroda v sobě nalézti nemohou. Důvody, pro které věříme, nejsou tedy řádu rozumového, a pravdy, jimž věříme, nechápeme jako „rozumové“ (rationnelles). Víra jest akt vůle ...

To jest ovšem úplné zamítnutí názoru katolického. Ale jde o to, jak rozumí Brunetière slovu „rationnelles“. Vysvětlení lze naléznouti v předmluvě, již napsal k Balfourovým „Les Bases de la croyance“ (Základy víry). A tu může nás zajímati, že Brunetière přiblížil se snad úplně nauce našich učenců, jak bystře dokazuje řečený již P. H. Bremond S. J. Článek výše jmenovaný, „Věda a náboženství“, nadělal předloni hluku po celém světě, a „věda“ cítila se nesmírně dotknutou a uraženou slovem „bankrot“, ač neměla ani dosti málo příčiny. Vážněji zajisté dotknul se Brunetière v citovaném článku náboženství, ač chtěl mluviti zřejmě ve prospěch víry. Chtěje přivésti víru a vědu v souhlas, myslil, že učiní tak nejlépe, když oddělí je úplně od sebe: „Vědě nesluší seslabovati nebo posilovati ‚důkazy náboženské‘, jako zase nepatří náboženství popírati, nebo diskutovati o zákonech tíže, nebo o výzkumech egyptologie. Každá z nich má své zvláštní království“ (str. 62.). Ale názor ten nemůžeme přijmouti nikdy, a než mír za tu cenu, tož raději starý, tuhý zápas. Snaha Brunetièreova vyběhla na prázdno, ač mínil to dobře, a učenci katoličtí právem názor jeho odmítli.

Zdá se však dnes, že spor celý zakládal se na nedorozumnění s obou stran. A to právě zřejmo z řečené předmluvy, v níž proti slovu „rationnel“ klade Brunetière slovo „irrationnel“, jímž však nemíní, co je proti rozumu (déraisonnable), ale co je mimo rozum, resp. mimo rozumování.

V historii člověčenstva, praví tu Brunetière, vidíme dobře, že vždy měl rozum větší moc a sílu rozlučující než slučující; vždy více bořil než stavěl. K vysvětlení náboženství, moralky, politiky rozum nikdy nestačí; jemu nejsme povinni díky za žádný princip, na nichž spočívá společnost... V humanitě je mnoho, snad vše, čeho nedovede rozum vysvětliti. Právě naopak vše v pravdě veliké a úrodné v historii lidstva ve svém základě má něco „nerozumového“ (irrationnel). Rozum jest učitel egoismu, inspirace rozumu nás zrovna znelidšťují. A jsme-li dosud schopni nějaké oběti, věříme-li v možnost pokroku socialního, jsme tím povinni jen tomu, co je v nás irrationnelní.

Rationnelní je tedy všechno vědění, jež může ukázati, že opírá se exklusivně o rozum, ať již jeví se objekt bezprostředně jasně duchu — axiomy mathematické — anebo ať je třeba, jeví-li se méně jasně, utéci se k rozumování. Irrationnelní bude však ono vědění, jež, nejsouc samo sebou zřejmo, nemůže svou oprávněnost dokázati formulí syllogistickou. Není tu antinomie? Jaký je tu vlastně základ vědění, jež nemůže uvésti ve svůj prospěch dobré důvody? Brunetière není tu v rozpacích. Vědění to, dí, opírá se o autoritu, tradici a pak o cit a vůli. Jaká však jest jistota (certitude), jíž takové vědění poskytuje? Povrchní psychologie vyžaduje vždy jistoty ‚rationnelní‘ anebo ‚vědecké‘... Co však chceme říci v pravdě, díme-li, že ‚věříme‘ něco? Že nemáme úplné jistoty? Ano, snad; ale vždycky spíše, že jí nemůžeme dokázati. Na př. víme, že dvě a dvě jsou čtyři, věříme, že život nemá svého předmětu v sobě, že nemůže moralka existovati bez závaznosti. A jsme si tím méně jisti? Právě naopak, můžeme říci... a všimněme si obvyklého způsobu mluvení; co chceme říci, díme-li, že věříme v něco? ‚Zdá se, že jest mu dobře, ale věřím, že jest nemocen.‘ Jaký je smysl této frase? Zdaž ne ten, že proti rationnelním jevům, ba i proti pronostiku vědy klademe jistotu jinou, vnitřnější, jejíž důvodův udati nemůžeme, ale jíž přece proto neméně věříme.“

Takto formulována, zdá se theorie tato dosti málo orthodoxní, a sám Brunetière je přesvědčen, že názor jeho o vzájemném vztahu víry a rozumu toto caelo se liší od katolického, a na druhé straně katoličtí učenci vidí v těchto paradoxech nový tradicionalismus.

A přece slova Brunetièreova dají se vysvětliti úplně orthodoxně, jak činí právě učený jesuita P. Bremond, dokazuje i odpůrcům Brunetièreovým i jemu samotnému, že jest nám hodně blízko, blíže, než sám myslí; neboť slovem „irrationnelní“ můžeme nazvati jisté akty duševní, jež jsou úplně intellektuelní, nemohou přece úplně po

zásluze nazvati se rationnelními. Jak to? — Kdo poví, jakou tajnou prací připravují se zvolna v našem duchu ideje, jež zítra, z nenadání, vytrysknou před námi v plném lesku? Kdo osvětlí neviditelné základy, položené dvaceti- nebo třicetiletou zkušeností, na nichž spočívá naše víra a naše nejpevnější přesvědčení? Nikdo lépe nepokusil se popsati tajemnou tuto práci, jež odbývá se v našem duchu, než kardinal Newman.

Jsou věci, úsudky atd., jež cítíme my i jiní, ale jež nemají definice než v tom citu, praví Sainte-Beuve. Fénelon volá kdesi: Běda těm, kteří necítí kouzla těchto veršů. Slovo cítiti přichází tu do péra zcela spontanně; a je zcela zřejmo, že toto cítění jest aktem rozumu, ale jak rozdílný to akt od přesné konkluse syllogismu! (Neumím důvod udati, ale vyciťuji ho; schází formulace premiss.) Je tu něco podobného jako s tím, co nazýváme smyslem mravním. Počestný člověk beze všech studií nabývá takové jistoty, pokud se týká rozeznávání dobra a zla, jako dlouholetý, zkušený moralista. Nemůže vám říci, proč to neb ono je zlé, ale rozhodne to beze všech rozpakův. A theolog mu udá důvod. Po tomto prvním případu dejte mu případ téměř identický, na nějž však třeba jest odpovědi jiné. Ihned pozná, že je to něco jiného; bude ovšem v rozpacích pro podobnost, nebude moci poznamenati ani, kde a čím se případ liší, ale vycítí, že má pravdu, pro niž existuje důvod. (Nemyl se nikdo slovem: cítiti.) Toto vycítění není nikterak akt citu, ale rozumu; ale jak velice se liší od rozumování vlastního! Vím, že existuje důvod, ale nemohu ho formulovati. Zajímavé případy tohoto vycítění, jež není aktem citu, ale rozumu, uvádí slavný anglický učenec Dr. Ward. Třeba: Mám přítele; jednoho dne jsem s ním sotva pět minut a hle, jsem úplně přesvědčen, že má proti mně něco tajného za lubem. Není tu pochybnosti, ač žádnou analysí ani před sebou nemohu toto své přesvědčení ospravedlniti. Vím jen, že jsou tu vážné premissy, z nichž můj závěr plyne, nepřipouštěje odporu.

Existuje tedy jakási logika zvláštní, přirozená, proti logice umělé; v domeně rozumu rozumujícího, ano i v syllogismu má nutnou úlohu tato logika přirozená.

Každý důvod (raison) má tedy podle Newmana dvojí smysl: „Všichni lidé rozumují, neboť rozumovati, toť prostě nabývati pravdy jedné pomocí druhé, ale všichni lidé neuvažují o vlastním rozumování. A ještě méně jsou s to, aby ospravedlnili vlastní způsob vědění. Jinak, všichni mají důvod, ale udati jej všichni neumějí. Můžeme tedy označiti tuto dvojí práci rozumu jako „rozumování a odůvodňování“, čili máme tu důvod zavinutý (raison implicite) a důvod

rozvinutý (explicite). (Totéž rozeznává i Kleutgen.) Obojí jest aktem intelligence a nikoli sensibility, ač vyjádřil jsem se výše slovem: cítiti, vycítiti. Nejde tu o akty dvou různých mohutností, ale o rozdílné akty jedné mohutnosti. Paralella není mezi slovem: chápati a cítiti, ale mezi slovem: chápati, poznávati, rozumovati direktně, spontanně implicite a slovem: poznávati způsobem plně si rozumování vědomým.

A tak jsme u rozřešení otázky. Jde o to, v jakém smyslu bere Brunetière slovo: „irrationnel“ a „raison“ (důvod). — Irrationnelní zahrnuje negaci. Je to negace všeho aktu intelligence, anebo jen poměření rozumu rozumujícího?

A tu můžeme říci, že Brunetière bere slovo „rationnell“ (rozumové) za synonymum slova „scientifique“ (vědecké), jakož i že proti jistotě získané na základě vědeckých, rationnelních důvodů, klade jistotu vnitřní, jejíž důvodův udati nemůžeme, ale jíž přece neméně věříme. A v tom smyslu zajisté theorie Brunetièreova je nám úplně blízka, a Brunetière může se beze všeho podrobení svého intellektu prohlásiti za katolíka, a odpůrci jeho s naší strany nemohou nic namítati, majíce na zřeteli, že toto irrationnelní není nic jiného než patristická a scholastická scientia infusa.

Opravdu o Brunetièreovi platí plnou měrou, co pravil kdysi Saint-Simon o Fénelonovi: „Stojí to namáhání, aby ho člověk přestal pozorovati.“ To právě znají nejlépe jeho odpůrci, jichž má neobyčejně mnoho. A docela dobře, co pravil jeden z nich: „Nemohu čísti jediného článku Brunetièreova, abych neměl vášnivou chuť napsati proti němu alespoň tři.“ To právě je známkou péra Brunetièreova, vytříbeného nesčetnými polemikami s protivníky všeho druhu, a znáti bylo to i v polemikách po článcích: „Věda a náboženství“, v němž dokazuje úpadek vědy t. j. neschopnost vědy luštiti právě nejdůležitější problemy světa i života, a „Renaissance idealismu“, v němž konstatuje a dokazuje všeobecné odvrácení se duchův od vědy positivisticko-materialistické a návrat k idealismu ve filosofii, literatuře, hudbě, v malbě ano i v politice. Polemisovalo se s ním po celém světě i u nás, neboť kritika jeho plná síly a vždy útočná, jako vůbec všechen jeho duch, vybízí zrovna k boji, inspirujíc celou řadu myšlenek.

Útočnou, bojovnou svou povahu nezapřel Brunetière nikdy; ba ani při installační své řeči v Akademii se nezdržel a prudce útočil na dnešní tisk a journalismus, vyčítaje, že stav se otrokem aktuality, kazí vkus obecenstva, kazí spisovatele atd. Každý spisovatel chce jistě v práci své sebe přežíti, a přece nemůže se to státi, leč zbaví-li se myšlenky

na přítomnost, dovede-li se vyrvati tyranii actuality. „Tolik knih, jež vznikají a jež rok co rok zapadají, je nejlepším toho důkazem. Zapomínaje na podmínky a předmět umění psáti, plete si autor existenci se životem; že chtěl se líbiti vrstevníkům, netrvá úspěch jeho déle než jeho generace. Kurtisan mody, stal se triumf jeho příčinou zkázy.“

Dnešní tisk kazí dále i jazyk, a mínění, že „jazyk, kterým budou mluviti lidé nejvíce a nejdéle, stále, zvítězí a dosedne na trůn“, je mu do duše protivné, poněvadž „literarní osud jazyka nezávisí na počtu lidí, kteří jím mluví, ale závisí a bude záviseti vždy na počtu, povaze a důležitosti pravd, jež velcí jeho spisovatelé mu svěří.“ A proto pryč s těmi, kteří holdujíce modernosti, lámou svazky s tradicí, kteří na útraty jazyka chtějí býti originelními a na útraty jasnosti hlubokými!

Chápete, jak vždy bdí Brunetière nad literaturou jako pečlivý její strážce a neunavný vychovatel literatů? Jen že věru dnes, kdy nejen literati, ale i směry ztratily všechen respekt před hierarchií, autoritou, je to úloha nesnadná. Ale Brunetière zastává úřad svůj se svědomitostí vskutku obdivuhodnou, s ohněm a všemožným vyloučením subjektivnosti, tak že můžeme o něm směle říci, že je ze všech kritiků od sebe nejneodvislejší. Vlivu svého „já“ ovšem též neuniká a je si toho vědom; ale hodlá nad ním zvítěziti. „Chce-li se říci“ — praví — „že posuzujíce díla umělecká, mícháme neustále ve svůj soud výraz svých choutek a svých předsudkův a někdy i svých nelibostí a odporů, bude to ovšem pravda, ale nevyplývá z toho důsledně nic jiného, než v kritice při každé příležitosti musíme počítati s osobním bludem.“ A proto je především třeba, „abychom se poznali, abychom věděli, co se vloudilo z naší bytosti v naše dojmy a úsudky, v čem a jak se liší skoro nevyhnutelně od těch, jež mají jiní a od těch, jaké mají býti, a jaká je konečně quantita toho, v čem se máme napraviti, aby byly spravedlivé a pravdivé.“

Ku kritice objektivní konečně není třeba nic jiného než ukázati, že můžeme své „já“ smyslné, pramen to věčných změn a odporů, podřaditi svému „já“ rozumovému. A to činí vždy stále. „Jeho dogmatismus nemá v sobě nic transcendentalního“ — dí o něm Pelissier (Essais de littérature contemp. p. 361. a 368.) — „a principy jeho jsou netoliko samy v sobě spravedlivé, ale též rozumné a systematické jich seřadění, dodává dogmatismu jeho velké autority.“ „Kritika, jak on jí rozumí, má nároky na působení na obecenstvo i na spisovatele, má nároky na udávání směru umění, jež má jí následovati. Ona tvoří mínění a vychovává vkus, ‚ona dává geniům vědomí toho, co mohou

a co musí', ona brání, aby nebyla literatura zaplavena prostředností, pohlcena řemeslem, kompromitována charlatanstvím, ona konečně držíc se tradice, ‚prokazuje autorům, anebo mínění, ba ani umění samotnému, ale raçe, národu tu poslední službu udržovati a zvěčňovati jednotu národního svědomí' v intimním spojení se svědomím lidským."

Literatura jest mu takořka chrámem, jejž buduje s podivuhodnou precisností a jistotou. Jím přednášena, jest logická, precisní a harmonická, praví Faguet. Je to zrovna bytost živá, jež má své periody následné a nutné; není snad zcela exaktní, ale smělá jako Brunetière sám; nepáchne katalogy a slovníky, jak by se myslilo při ohromném vzdělání jeho, ale žije a jedná. „Literatura je čin." A uváží-li se, že smělé jeho přehledy literarní a skvělé generalisace jsou podporovány právě tím ohromným vzděláním, že jsou to poslední resultaty trpělivého zkoumání, nesmírného soustředění znalostí a výzkumů nasbíraných po dlouhou řadu let, chápeme snadno, jak poučný a suggestivný a duchy vzněcující muž je Brunetière.

Je to jedna z nejzajímavějších osobností kritických ve Francii, jakož i jeden z nejlepších konferencierů v Paříži. Malý, hubený, s nohama a rukama téměř dětskýma, dobře rostlý — líčí ho Faguet — kráčí přímo a rychle k stolu, ukloní se lehce a opře oči na obecenstvo. Všeobecná pozornost soustřeďuje se na malé jeho hlavě, s hubeným, podlouhlým obličejem, pokrytým tmavým, krátce střiženým vousem, s ostrou bradou, s ostrým nosem, s pronikavýma, neuvěřitelně živýma a ohnivýma očima, s vysokým, energickým čelem, a každý má dojem hloubky a silné vůle.

A hlas jeho? Jest pevný, nezachvěje se ani jedinkráte, úsečný, vyznačující přesně punktaci, předvětí, závětí, vsouvající neobyčejně zřetelně parenthesy a vyrážející energicky formule, jež si má posluchač zapamatovati. Ferdinand Bronzoústý, jmenují ho jako kdysi Jana Zlatoústého. A frase jeho jsou rozsáhlé, široké, dlouhé, rozvíjející se s klidnou jistotou a vědomím absolutní neomylnosti. Každá, když počíná, jest jista, že dojde až do konce v lehkém, rythmickém spádu a má zrovna radost z délky a jistoty cesty, jíž projde. Opravdu, jakoby to byly bytosti živé, jež se rodí, rostou, šíří, stále pevně spoutány a stejně přímo od kořenů vycházejíce, zaokrouhlují se a vyplňují harmonický a precisní nárys své formy, zastavují se konečně a kladou se v celé své plnosti.

A zrovna tak, jak mluví, ovšem i píše. Dosáhnul toho u velkých spisovatelův a řečníků 17. století a především tím, že úplně ovládá každou ideu, o níž jedná. Idea každá představuje se mu v celku se

všemi detaily a vztahy. Rýsuje se v duchu jeho jako geometrický obrazec, a Brunetière nečiní nic jiného, než že slovy reprodukuje linie této figury a vrhá je na posluchače a čtenáře jako na tabuli se vší přesností celku a minutiesní podrobností detailů. „Ne, nelze si ani představiti, že by se mohlo mluviti s takovou korrektností“, pravil po řeči jeho jeden ze čtyřiceti nesmrtelných.

Toť asi povšechné rysy energického toho muže, jenž narodil se, aby jednal, a jenž má přese všechno řídkou dnes věc: autoritu, muže rozhodného úsudku, muže boje a zápasu, jenž chce býti a také jest — jen kritikem, nic více, nic méně.

Světem — k Bohu.

Napsal *R. M. Kobza.* (Č. d.)

Druhá otázka. K jakému konci nás dovede, zaměníme-li širší pojem úč. příčiny s užším pojmem „úč. podstatné bytosti?“

Odpověď: Záměnou tou utvoříme si zvláštní pojem o úč. příčině, ve kterém nebudeme rozeznávati momentů dvou, ale jen jediný, což vyjádřiti můžeme slovy: „Úč. příčina jest princip, který klade účinek přímo svou vlastní podstatnou bytostí“ a nikoliv svou účinnou činností. Co by jinak teprve úč. činností bylo, je v případě tom už hotovým účinem.

Případ tento připouští tři zásadní pozměny. Dle toho, ku které pozměně se hlásíme, zabřídáme

a) v pantheismus, máme-li na mysli podstatu jsoucí „a se“,

b) v subjektivismus, máme-li na mysli podstatu „ab alio“ od účinku rozdílnou,

c) v materialismus, máme-li na mysli podstatu „ab alio“ s účinkem totožnou.

Ad *a)* V pantheismus nás dovede, budeme-li míti na mysli úč. příčinu jako bytost podstatnou, která existuje sama od sebe (a se).

Bytostí „a se“ rozumíme bytost, která ku vzniku a trvání svému nepotřebuje jiné bytosti, od které by závisela. Bytost taková jest nutně jen jedna, jest jen bytost nekonečná. Pravdu tu způsobem nade vši pochybnost povýšeným dokazuje miláček moderně nevěreckých idealistů Baruch Spinoza ve své „ethice“. Ten však, kdo bytost takovou za

jedinou úč. podstatnou příčinu prohlašuje, tvrdí tím zároveň, že vše, co ve světě za účinek pokládáme, není učiněno jiným nežli onou nekonečnou od sebe jsoucí podstatnou bytostí. Neváhá proto Spinoza této bytosti přiděliti sám název „boha“. Vše jest bohem a bůh jest vše. Veškera ve světě se jevící činnost jest bezprostředním účinem oné nekonečné bytosti. Bytost ona jest bytostí všudy přítomnou a vše působící. Není bytosti v celém světě, která by mimo ni byť i sebe méně činnou býti mohla. Vždyť kde činnost, tam jest i účinek a účinku dle předpokladu schopnou jest jen ona. Kromě ní není podstaty, ona jest podstatou jedinou.

Pantheismem dospíváme takto k popření existence všech podstat „ab alio“. Není, jak praví Spinoza, jiných účinků nežli účinků modalních, a modem neboli způsobou (modus) rozumí Spinoza pouhé rozrušení (affectus) samé podstatné nekonečné bytosti neboli „substance“.

Vše ve světě jest dle této záměny pouhým pomíjejícím jevem, beze všeho údělu existence, vše jest pouhou vlnou, která na moři nekonečné bytosti se zvedá a padá. My sami jsme se všemi svými představami brzy sladkým, brzy trpkým snem nekonečného božstva. V mravním pak ohledu jest čin náš dobrý i zlý stejně nutným a stejně osobně nepříčetným jevem božím.

Jedno však zaráží uvažujícího badatele, který se ponořil ve hlubiny pantheistické vědy, skutečnost, že jednotlivec jest si vždy vědom jen sama sebe a nikdy ne celého božstva. Vědomí to jest mravním poličkem, vyťatým blouznivému pantheismu.

Ad *b)* V subjektivismus neboli v subjektivní idealismus nás dovede, budemeli na mysli míti úč. příčinu jako bytost podstatnou, existující „ab alio“, od účinku rozdílnou.

Takovou podstatou jest kromě nesčetných podstat jiných sama podstata lidské duše. Od duše tedy, jako od podstaty každému osobně nejbližší vychází dle uvedené záměny hloubající badatelé. Jim zdá se zníti v uších: Když jiní beztrestně mohou za přímou příčinu všecko co tvorstvem nazýváme prohlásiti bytost nekonečnou, proč bychom sami nemohli prohlásiti, že jí jest duše sama?

Než názor, že sama duše jest příčinou všeho, co se jí jako účinek jeví, v důsledném provedení jest tak proti vší zkušenosti, jest tak proti veškerému zdravému rozumu, že jeho zastancové jej obcházejí jako horké jídlo, které je třeba co nejvíce ochladiti, aby se, byť ne záživným, tedy alespoň požitným stalo.

Boha jako bytost jsoucí „a se“ názor tento nevylučuje.

Mysliti jest si rozvin názoru tohoto asi takto:

Bytost existující „a se“ stvořila více nebo méně podstatných konečných bytostí, které tímto způsobem existují „ab alio“. Bytosti tyto jsou dílem úplně bez vědomí jako na př. atomy, dílem jsou vědomím obdařeny jako na př. duše. Jiných účinků bytost „a se“ nezpůsobila. Veškery ostatní účinky třeba odvozovati jedině od učiněných konečných úč. bytostí. Na př. všechny účinky v duši se jevící je třeba vyvoditi z duše samé. Příčinou veškerých představ a pocitů není nic jiného než duše sama.

Tak činí Fichte: „Vše co kromě sebe vidíš — praví — jsi vždy sám, v každém vědomí vidíš sebe sama, předmětem jsi opět sám, jsi předmětem své podmětnosti.“ [1]) Názor ten zveme idealismem subjektivním.

Patrný tu most, který se klene od subjektivního idealismu k idealismu pantheistickému. Jsa nucen uznati, že kromě konečného myslícího podmětu existuje podstata nekonečná, jsoucí „a se“, uznává tím subjektivní idealismus i její vliv oné nekonečné podstaty na okamžitý útvar podstaty jsoucí „ab alio“, t. j. v našem případě duše.

A proto, kde obtíže se namanou při výkladu buďsi už věci té či oné je blízkým útulek pod široká křídla oné v zákulisí postavené nekonečné bytosti. Nestačí-li pro objasnění psychických záhad Fichteho přesně omezené „já“, rozepnou se bez velkých obtíží meze toho „já“ až v samu bytost nekonečnon a před zrak náš předstoupí filosofie identity Schellingovy, v jehož smyslu už Goetheův Faust u vytržení volá:

Jsem Bohem snad,
vše jasno mi!
Zřím v krásných tazích této tváře
přírody tajnou dílnu, plnou záře.

A jděme ještě dále a postupme zákulisnímu božstvu ještě větší moc a přivítá nás už velikán Hegel s překvapující téměř pantheistickou definicí filosofie, tvrdě, že je vědou o absolutním duchu, jejímž účelem jest, aby přivedla oné absolutní bytosti neboli logickému pojmu vtomné myšlení — k vědomí.

Soustava Hegelova nazývána idealismem absolutním nebo i logickým. V ní dochází idealistická filosofie německá svého vrcholu. Co Kant, Fichte a Schelling začali, dokazujíce, že svět představ původ svůj nebere z objektivné skutečnosti hmotného světa, ale jen ze skutečnosti subjektu, to Hegel svými důkazy do krajnosti provádí.

[1]) Fichte: Über die Bestimmung des Menschen. Band II. Seite 222.

Co Kantovi bylo subjektivně nepochopitelnou a proto neznámou podstatou věcí (Das Ding an sich) a Fichtemu samým vlastním „já“ a Schellingovi realným účinem bytosti totožné s myslícím subjektem, to je Hegelovi výsledkem věčně se rozvinujícího a jak jsme pravili (bezvědomě) myslícího absolutního ducha.

Hle, toť bludy, ve které upadá bádavý duch, chtějící uniknouti obtížím spojeným s názorem o subjektivním původu nazíraného světa. Nejsa spokojen záměnou účinkující příčiny s úč. podstatou konečnou, rozšiřuje tuto podstatu více a více až v samu bytost nekonečnou.

Záměna jest tu patrna a s ní patrný i blud.

Ad *c)* V materialismus nás dovede, zaměníme-li úč. příčinu s úč. bytostí položivše mezi účinek a úč. bytost poměr absolutní, mathematické rovnosti.

Případ ten blízkým jest nejvíce badatelům, kterým se nemírně zamlouvá věta, jinak filosoficky zcela oprávněná, že příčina svému účinu musí býti úměrnou, že nemůže býti jeho ani menší ani větší. Ale badatelé ti přehlížejí úplně, ku kterému momentu, v pojmu příčiny obsaženém, věta ona přiléhá. Přehlížejí, že to není rovnost mezi účinkem a příčinou vůbec, ale jen mezi účinkem a účinek podmiňující úč. činností. Ovšem popříti nelze, že tu poněkud vážnou výtku činiti jest i samému způsobu filosofické mluvy. Tu setkáváme se vždy s požadavkem, aby slovem „příčina“, bez dalšího přívlastku vzatém vyjádřována byla vždy „příčina účinkující“. Touto pak úč. příčinou, bez bližšího určení vzatou vyrozumíváme vždy jen jeden z jejich momentů, totiž „úč. činnost“.

Materialista soudí proto takto.

Vše, co ve světě pozorujeme okem svým, jest konečno a dělitelno. Děliti nelze však žádnou věc do nekonečna. Jest se nám tedy zastaviti u jakýchsi základních dílů světa a ty nazýváme atomy. Atom jest omezený, konečný, a úč. příčina jeho dle uvedené zásady nemůže býti též jinaká než konečná a sice jemu mathematicky rovná.

Chyba vězí už v těchto začátečních větách a sice v tom, že konečný atom jako účinek žádá jen sobě rovnou úč. činnost, ale ne sobě rovnou úč. příčinu vůbec, tím méně tedy sobě rovnou úč. podstatu.

Materialismus, chtěje býti v důkazech svých co nejpřístupnějším a na pohled nejsprávnějším, přibírá ze všech systemů momenty sobě co nejvíce se zamlouvající. S filosofií křesťanskou uznává objektivnou skutečnost hmotného světa, s pantheismem závodí v důsledném provedení zásady o rovnosti účinku příčiny. Výsledek jeho však jest nicméně blud bludů, že nelze nad něj vyššího vymysliti.

Co v pantheismu náhodou[1]) logicky správno jest, totiž soud z nekonečného účinku na nekonečnou úč. podstatu, to materialismus po svém rozumu napodobuje a soudí s týmže nátěrem pantheistické neomyslnosti, že i konečný atom jako účinek vyžaduje sobě rovnou konečnou úč. podstatu jako příčinu.

Ano, materialismus tak důsledně provádí zásadu o rovnosti účinku a příčiny, že se neleká ani toho nejhrubšího bludu pronášeje názor o totožnosti úč. příčiny s učiněným atomem, čímž hájí i jeho aseitu.

Materialismus se táže: Kdo jest tou atomu rovnou úč. bytostí? Jistě že ne — bytost, která je od atomu odloučena! Neb jak by ta kromě sebe mohla působiti? Bytost účinkující musí na místě svého účinku přítomnou býti a (dle mylně pochopené zásady) nesmí svého účinku větší býti. A tou jest?

Atom sám. Jako v pantheistickém bohu, tak i v něm spadá účinek a příčina věcně v jedno. On jest bytostí „a se".

Tak! Nyní víme dle soudu materialismu, že nekonečná bytost Boží jest zbytečným výmyslem, ano že jest dokonce nemožnou, any samy atomy dle další fantasie materialismu vyplňují veškerou nekonečnost a co Bohem nazýváme, není vlastně ničím jiným nežli samou nekonečnou přírodou.

Materialismus stává se takto samým na rub obráceným pantheismem.

Toť strašná propast, propast atheismu neboli materialismu, do které upadá hloubavý duch, nechtějící kráčeti trním zdánlivé disharmonie filosofie křesťanské. Arci, tato trním kráčí, ale na něm růže kvetou, materialismus brodí se močálem hnusu a kalu, ve který vždy hlouběji zapadá.

(P. d.)

---

[1]) Pravíme »náhodou«, a to z té příčiny, že v pantheismu z nekonečného (pantheismem ovšem nedokázaného, ale jen vybájeného) účinku lze zcela správně souditi nejen na účinkující účinku rovnou a tedy nekonečnou činnost, ale i na účinku větší t. j. v našem případě opět nekonečnou účinkující podstatnou bytost. — Pro případ účinku konečného nabývá však tento soud, jak patrno, zcela jiné tvářnosti nežli činí materialismus. Úč. podstata musí býti větší než atom a ne jemu mathematicky rovna.

Dopisy z Prahy.

Posílá prof. *Fr. Bílý.*

V.

Ani nehledíme-li k současnému vlnobití duševnímu po všem světě, obmezíme-li se docela sami na sebe, žijeme my Čechové v době nejvýš zajímavé, a zvl. ti z nás, kdož už pamatují několik desítiletí předchozích. Slaví se jubileum za jubileem, ale s pravou radostí je slaví a oceniti mohou především starších dob pamětníci. Jsouť v podobném postavení jako rodiče, jimž největším blahem životním jest, že mohou ve svých dětech prožívati ještě jednou své mládí s plnou jeho prostotou a naivností. I oni prožívají v duchu mládí novorozeného života českého, od jehož počátků nás dělí právě století. Probuzení národa našeho veliké události stály kmotry, a velikých událostí i my jsme právě svědky a účastníky, ba my teprve velikost prvých poznáváme v následcích, dítkách jejich.

Dobu našeho probuzení charakterisují též různá jazyková nařízení. Byl jich vydán slušný počet a směřovala dílem proti jazyku českému, dílem proň. Oboje, jedna nepřímo, bezděky, druhá přímo přispívala k povznesení a rozšíření jeho. Jich přispěním obec vlastenecká mohutněla, a s ní národ. Celý zápas byl vlastně boj o jazyk, jemu sloužily divadlo i škola, poesie a věda, noviny. Každá píď půdy nově dobytá — a boj byl o každou tu píď neobyčejně tuhý a tvrdý — plnila mysli dědův a otců našich sladkou rozkoší. Až posléz sto let později jsme dospěli k letošnímu nařízení jazykovému, které z části obnovuje stav, trvavší před 270 lety, za Ferdinanda II., jenž v obnoveném zřízení zemském poprvé zákonitě prohlásil rovnoprávnost jazyka českého a německého. Tenkráte byl to úpadek, dnes je to povýšení. Dospěje-li národ náš kdy ještě dále zpět do minulosti, k jednojazyčnosti neb aspoň k nadvládě češtiny? Nechme snílky sníti, my jsme spokojeni dnes s rovnocenností, nechtíce nikoho utiskovati, nikomu bráti to, za čím toužili a pracovali přední naši duchové a celý národ po více než sto let. Stav národnosti a poměry všecky změnily se tak, že vyššího cíle nelze míti, než dopracovati se plné spoluvlády jazyka českého s německým. Však i to jest dnes ještě cílem dalekým a vysokým, a letošní nařízení jenom k němu krok.

Proto s útěšnými a blaženými city požívají jistě všichni uvědomělí synové národa, pamětliví jazykového mládí jeho, ovoce usilovné práce předkův a co rok mohou v duchu slaviti jazyková jubilea.

Ještě čistší pramen radosti vyvírá z pohledu na naše vyšší školství. Kdežto před sto lety nebylo jediné výhradně české školy střední, ba nařídil-li císař Josef II. dne 31. prosince r. 1780., že do gymnasia nesmí býti přijat nikdo, kdo neumí dobře německy: dnes, kdy jedenáct desítiletí se převalilo přes hlavy lidské, máme již 63 gymnasií a realek, a pět se jich ještě otevře příštím rokem školním; vedle nich pak máme 15 učitelských ústavů českých, 3 školy průmyslové, 7 obchodních, 23 odborných, 7 všeobecně řemeslnických, 18 hospodářských, 9 dívčích, celkem 150 škol vyšších, jichž řadu korunuje česká universita, technika, akademie umění a vyšší škola umělecko-průmyslová. Co tu pracuje výborných mužů, vynikajících duchů, nadšených sil!

A význam školy chápou dobře i mužové mimo ni stojící. Daly-li sudičky vínkem národnímu obrodu hmotnou chudobu, dnes častými jsme svědky spanilomyslnosti a lásky vlastenecké tak mohutné, že imponovati musí i odpůrci, že i ten si říci musí: špatnou nemůže býti věc, která budí takové ctnosti, která je schopna takových obětí! Vzpomínáme jen posledního dvousettisícího odkazu Schnellova a půlmilionového odkazu Moravana dra. Kadlčíka, které v nedávných dnech vzrušily celý národ.

Stejně obdivem naplniti musí též cizince, našince pak spolu hrdostí jubileum našeho básnictví, které připadlo do r. 1895. Od Sebrání básní a zpěvů r. 1795. vydaného mnohostranně vzdělaným Ant. Jaroslavem Puchmajerem, cizích jazyků výborně znalým, počíná Josef Jungmann nové údobí poesie české. Jaký to prostinký začátek, kde nejsilnější poetou byl Puchmajer sám! Úsměv loudí se na rty, uvádíme-li si na mysl proti němu a druhům jeho Šebestianu Hněvkovskému a Vojtěchu Nejedlému jména nynějšího básnického trojhvězdí našeho: Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického a Julia Zeyera. A přece ve své době ty drsné a prosté zvuky české lyry divomocně účinkovaly! Ba nevíme, mají-li naši heroové básničtí tak vděčné čtenářstvo, jako je měli skladatelé Sebrání.

Kdož by proto vděčně nevzpomínal všech těch statečných a obětovných mužů se srdcem láskyplným, kteří na zpustlé roli zarazili pluh a jali se z ní dobývati s nadlidským úsilím nový život? Kdo vzpomíná a srovnává, dvojnásob se raduje. Sté narozeniny jejich nad to poskytují stálou příležitost k takovýmto rozpomínkám. Už jich máme hezkou řadu za sebou, a oslava jejich bývá odbleskem současného stavu národa. Ještě první bezděčný buditel, Jos. Dobrovský, vyšel skoro s prázdnem; narozeniny jeho připadly do let nejtužšího absolutismu a

pronásledování českého (1853). Tím vroucněji a rušněji oslaven Josef Jungmann r. 1873., jenž namnoze po něm převzal práci aneb od něho popud k ní, ale prováděl ji už po česku, ne jak Dobrovský po německu, a oporu zchudlému bratru hledal v celé rodině slovanské, zvláště u nejmocnějšího a největšího člena jejího. Tišeji už se oslavovala potomní jubilea. Slavnost pořádaná na památku stých narozenin Purkyňových r. 1887. konala se hlavně v jeho rodišti Libochovicích a byla už jen místní. Kollár pak r. 1893. uctěn byl především literarně a přednáškami; podobně genialní Šafařík r. 1895. Oboje tyto narozeniny však slaveny netoliko u nás doma, nýbrž účastnilo se jich i ostatní Slovanstvo. Zavdaly podnět k celé řadě spisův, oceňujících básnický význam, vědeckou váhu i dosah jejich působnosti, vyšetřujících celé ovzduší, které do sebe vdychovali, všecky činitele, kteří na ně působili a tu neb onu stranu jejich srdce neb ducha rozehřáli, a stanovících takto, pokud byli ve své činnosti původními a co přenesli odjinud k nám.

Podobně, ač snad až tuze tiše, oživena památka Karla Havlíčka loni za příležitosti 50. ročnice úmrtí jeho. Obšírný spis Masarykův o něm v ten čas vydaný nedošel pozornosti, která Havlíčkovi a jemu příslušela.

V letech šedesátých a sedmdesátých ovšem byla by jejich jubilea rozechvěla veškeren národ do posledních vesnic, podobně jako slavnost Jungmannova: tábory, průvody, veřejné řeči byly by se střídaly a nesly po celé zemi. Vždyť když r. 1876. v Kutné Hoře zasazována památní deska Janu Erazimu Wocelovi, tedy básníku druhého řádu a badateli v oboru odlehlejším širší veřejnosti, shromáždili se v rodišti jeho, Kutné Hoře, zástupcové celého národa ze všech končin vlasti, a slavnostní dnové tehdejší opravdu zasloužili názvu slavnosti národní. Přední mužové národa tam řečnili, první umělci při divadelním představení a akademii účinkovali.

V těchto vnějších projevech a snad i ve vlasteneckém nadšení, kterému stačila i nevýznačná jinak příležitost k novému vzplanutí, nastalo tedy jakési vystřízlivění. Postupující rozvoj národní, vzrůstající sebevědomí a zmenšená moc nepřátel přivodily to ve svých důsledcích. Za to prohlubuje se činnost, liší se důležité od méně důležitého, a duchovní a tichá práce nabývá převahy nad hlučnými, ale při tom pouze vnějšími manifestacemi.

To jest úkaz bez odporu potěšitelný a chvályhodný, ačkoli tím nemíníme doporučovati, aby se upadalo do druhé krajnosti, aby se totiž přehlížel a nedoceňoval i ten kus dobra, který s veřejnými slavnostmi

přece jen spojen jest, neb aby se zapomínalo na ty, kdož pro národní rozvoj drobnou prací rozseli tolik úrodného semene, že by bez něho byla zůstala zavřena půda i pro pracovníky veliké. Neboť naše česká povaha jest už taková, že její zápal snadno rozplává, ale také brzy hasne; proto potřebuje stále nové potravy, nového povznětu. Nemluvíme tedy proti slavnostem. Nikoliv, jen proti plýtvání jimi, proti zevšednění jich jeví se odpor.

Na přesrok, na počest stých narozenin Františka Palackého na př. bude zcela na místě osvědčiti zvláště skvělým způsobem, že všechen národ jest si vděčně vědom nesmrtelných služeb Palackým proň vykonaných, „otec národa“ že zůstavil vděčné, pamětlivé syny. V Čechách, na Moravě i ve Slezsku bude míti studentstvo příležitost kousek ohně svého přeliti do srdce lidu, a spolky čtenářské i vzdělávací budou moci o slavnostních dnech a večerech seznamovati členy i nečleny s mužem velké práce a velké lásky, se vzorem žulové povahy české jakož i s celou dobou jeho. Dějiny Palackého bohdá opět se octnou hojněji v rukou čtenářův, a kdyby se jich několik tisíc mohlo rozhoditi do chudších obcí a knihoven, byl by to způsob oslavy nejúčinnější. Že rok příští bude opravdu důstojně oslaven, viděti už ze stínů, které velká událost narození Palackého již vrhá napřed do dnů našich. Akademie Česká i Královská společnost nauk chystají sborník neobyčejný rozměry i počtem přispěvatelů, mezi něž má právo každý se zařaditi, kdo něco pěkného o Palackém pověděti umí. Praha chystá se vzdáti hold mánům zesnulého položením základního kamene k velikému pomníku. Studentstvo moravské chystá veliký moravský den v Praze rázu posud zde neviděného a zároveň připravuje almanach svých duševních snah. Nakladatelé už počínají vydávati životopisy jeho (Vilímek Velikého Čecha od V. Řezníčka), jež doplní veliká, illustrovaná kniha o politickém životě našem před půl stoletím rozkvetlém z péra Adolfa Srba.

Snad proto, že práce a pozornost už jest obrácena k roku příštímu, přišli jubilanti letošního roku trochu zkrátka. Míníme zvláště spanilomyslného muže, věrného přítele, pracovníka tichého, však vydatného, *Josefa Vlastimila Kamarýta,* duchovního správce v Klokotech u Tábora. Před sto lety dne 21. ledna se narodil. Z Kamarýtovy poesie ovšem málo zůstalo v povědomí. Píseň vesničanův a překlad Děržavinovy ody Bůh mají ještě nejtužší život. Ale Kamarýt probudil Táborsko, káže, půjčuje a šíře knihy, z mrtvých srdcí jiskry uvědomění vykřesávaje, vědomí slovanské vštěpuje a ke studiu slovanských jazyků povzbuzuje. On Čelakovskému byl nezbytným doplňkem jeho bytosti, spolutvůrcem

jeho povahy a literarním rádcem nejjemnějšího citu. Jeho šťastná myšlenka, sebrati nám lidové písně duchovní, zachránila hojně skvostů básnických před úplným zánikem. Jeho Pomněnky, rýmované průpovědi nábožnosti, mravnosti a moudrosti, dočkaly se několika vydání, a podnes jich někde učitelé a kněží používají. Byl z prvních reformatorů kostelního zpěvu, a, s kazatelen, žádal, aby se ozýval jazyk osadníkův, a to čistý, správný a ladný. Ale kdyby nebyl napsal nic a nebyl vykonal víc, než že se stal příčinou a předmětem korrespondence Fr. L. Čelakovského, získal už tím jménu svému slávu nehynoucí. I v nejstručnějších dějinách písemnictví českého bude za to vždycky jmenován.

Ale Tábor zapomněl na svého buditele, a kdyby ve dnech mladého nadšení studentstvo nebylo r. 1867. Kamarýtovi na hřbitově táborském postavilo pomník, dnes by se to už sotva stalo.

Šťastnější poněkud byl druhý jubilant, vlastenec už rovněž zapadlý, bývalý okresní sudí na Křivoklátě, *František Turinský*. Jej vyrvalo zapomenutí divadlo. Dramatikové mezi básníky vždy pokládáni byli a jsou za vyšší kastu, a stvoří-li dítko života schopné, toto již otci zaniknouti nedá. Neboť jejich poesie mluví nejdůrazněji a nejpříměji k srdci. Turinský byl vlastně největším básnickým duchem před Čelakovským a Kollárem. To se osvědčilo představením Angeliny, kterým Národní divadlo uctilo sté narozeniny jeho (nar. 26. ledna 1797). Obecný byl podiv nad krásou mluvy jeho, v bohatých kaskádách překypujícího citu zářící, jakož i nad obrazivostí technickou, kterou dovedl beze všech vnějších pomůcek prostý, hodně romanticky zbarvený děj rozestříti na 5 dějství a učiniti záživným. Angelina i tím jest zajímava, že v ní Tylova píseň Kde domov můj má svou starší sestru, ne-li matku. Mnohem výše stojí jiná tragedie Turinského, Virginie, které divadlo zůstává ještě povinno vlíti nový život, podobně jako současníku jeho dramatikovi V. K. Klicperovi, jehož sté narozeniny (roku 1892.) také odbyty celkem ledabylo. Turinský byl básník dosti plodný, ale muž příliš skromný a tichý, a tak přes všecku chválu Palackého a Jungmannovu jeho poesie nepronikla. Je stále jako exotickou květinou v našem básnickém sadě. Letos o něm psáno hojněji a na různých místech, též ve všech časopisech denních, kdežto o Kamarýtovi podal jen Světozor článek, vyňatek z pilné studie P. Ziky; v Umělecké Besedě pak o obou mužích konány přednášky.

Jak bude asi za nových sto let?

Málem stoleté jubileum oslaveno posléz v měsíci dubnu, jen že jubilanta tenkráte nebylo třeba vyhrabávati z hrobu, nýbrž jen navštíviti

jej v krásném ústraní jeho pošumavském v Hrádku u Sušice. To se také stalo se strany nejedné, zvláště také od zástupců spisovatelského spolku Máje. *Františku Pravdovi,* jenž tam žije mezi knihami a květinami, obnovil se po osmdesáté den jeho narozenin dne 17. dubna, a on takto mohl býti svědkem živé lásky národa k němu. V něm mají Čechy Nestora svého spisovatelstva, jako jej má Morava v Beneši Methodu Kuldovi. Pravda jest jedním z nejmilejších typů literarních u nás; jeho duch a péro sloužily jen kráse a dobru, jichž blahodějné símě rozsíval na půdu nejúrodnější, do duší mládeže a lidu. V letech padesátých a šedesátých neměli jsme čelnějších spisovatelů pro mládež mimo Douchu a něho. Doucha obstarával verše, Pravda psal povídky. Jeho František Pometlář a Bohatá Julie v nesčetných tisících srdcí našli si domov a neopustili jich už nikdy. Podobně národním zrovna čtením stali se Voják nováček, Štěpánův Vít, Vávra kuřák a jiné a jiné povídky. Není školy a lidové knihovny, aby v nich nebylo Kytice, Sebraných spisů v Národní bibliothece a pro lid vydaných. Pravdovi poštěstil se svatý úkol spisovatelský splniti, býti vychovatelem a šlechtitelem lidu a zvláště mládeže. V naší době, kde se tak rychle žije a tak rychle umírá, kde směr stíhá směr, vkus střídá se s vkusem, a kdy ty stálé změny zasahují už také nejkonservativnější stavy společenské, zejména rolnický, povídkám Pravdovým ubylo ovšem také čtenářů. Nynějšímu světu jsou příliš málo dráždivé, příliš mravné. Ale přes to nevytiskla jich doba s jich trůnu, nezbavila jich významu ani miloty. Pravdovi bylo přáno, viděti uskutečněn nejkrásnější sen spisovatelův, býti co nejvíce čten, proniknouti do duše čtoucích. I kdyby časy pozdější jej zavalily pod kámen zapomenutí, toho dosáhl, co Hálek o sobě propověděl ve známé písni: On v chvíli své, v svých růží květu přec jenom býval slavíkem.

Písemnictví a umění.

Z ruské literatury roku 1896.

Podává *Aug. Vrzal.*

Kdyby Nadson byl déle na živu, čisté srdce jeho bylo by jistě poznalo Krista. Nadson nikde sice nejmenuje sebe křesťanem, ale nálada jeho poesie je křesťanská, plná lásky a zármutku, lásky útrpné u soucitné, toužící ne po štěstí s milovanou bytostí — jak to viděti u lásky pohanské —, nýbrž po trpení spolu s ní. A tato útrpnost a soucitná láska s trpícími učinila jej miláčkem současných čtenářů, nespokojených, ponížených a uražených, nešťastných, toužících po soucitu. Odtud veliké oblibě těší se jeho básně, líčící příchod takové soucitné lásky na svět, na př.: „Drug moj, brat moj“, „O moj drug“, „Věr v velikuju silu ljubvi“, Pamjati F. M. Dostojevskago“ a j. Básně ty plny lyrického citu.

O sobě Nadson měl podivuhodně skromné mínění; cítě neúplnost sil svých k vyplnění povolání svého, trápil se, styděl se za svou nedokonalost. K mukám k sobě přísného umělce přistoupily výčitky svědomí: maje básnické povolání za sloužení své duši, Bohu a člověčenstvu, cítil velikou odpovědnost svoji za své básnické nadání. O básnictví měl vysoký, čistý pojem: básník podle něho má býti mravním, duchovním vůdcem lidu, jeho těšitelem.

Na lásku a ženu Nadson pohlížel vážně, křesťansky; jeho blouznění o ženě je čisto, bez příměsků smyslnosti: smyslná láska zdála se mu svůdnou, člověka nehodnou. Nad láskou, zamilovaností vítězilo v něm svědomí, jež pronikalo hlubiny duše jeho. Podivuhodnou čistotou dýší jeho básně, proto měly takový vliv na čtenáře. Mravní půvab, čistota, upřímnost jeho mravních ideálů zdobí knihu básní jeho.

„Sočinenija“ *Al. N. Apuchtina* (1841—1893) vyšla v druhém posmrtném vydání. Jak životopisec Apuchtinův píše, těší se verše i prosa jeho „ohromnému“ úspěchu u čtenářstva. Jsa potomkem bohaté statkářské rodiny „narodil se jako mazlíček lidí a zemřel také jako mazlíček“ lidí; žil v hojnosti a bezúčastně, lhostejně pozoroval současný život společenský, sympathisoval s básníky čistého umění, nevšímal si poesie občanské. Krásné v literatuře cenil se stanoviska čistě esthetického; k obsahu, ideám básnických děl byl lhostejný. Celý život svůj věnoval jemný esthetik tento a epikurovec vybroušení vnější formy, zdokonalení verše, technické, formalní stránce umění. A skutečně Apuchtin jest dobrým veršovcem, jeho verš je zvučný, hladký, a výborným stylistou: jeho prosa jest lehká, krásná, elegantní. Ale uhlazuje pečlivě formu svých prací, nedbal o obsah, idey prací svých. Mezi básněmi jeho nalezneme celou řadu malicherných, titěrných, bezobsažných. Již v „jinošských

básních“ jest forma skoro bezúhonná, obsah však nevyniká původností. V básních jeho zralosti pozorovati pouze jeden vážný motiv, strach před smrtí ve spojení s pokáním za minulost a trapnou nejistotou strany budoucnosti. Na tuto otázku o konci všech konců, na toto thema napsal Apuchtin své nejvíce procítěné verše, na př. „Requiem.“ V obšírné básni „Rok v kláštеře“ předvádí velkosvětského hejska, jenž zklamav se ve všech i ve všem, vstoupil do kláštera, strávil tam rok, ale pět řádek od milé stačilo, aby opustil klášter a vrátil se do světa. Mnohé básně dospělého věku nejsou nic než veršované hříčky, dekadentské kousky, plné nesmyslu, symbolů místo určitých pojmů. K takovým náleží na př. báseň „Noči bezumnyja, noči bezsonnyja.“ Prosou psané povídky jeho vynikají pečlivou propracovaností formy, ale po zámyslu, rozvoji thematu, kresbě povah nestojí vysoko. Líče vysoký svět v povídce „Z archivu hraběnky D.“ (1890), pohlíží velice flegmaticky na vznešený svět, s příliš dobrosrdečnou, veselou ironií: prostopášníci a prostopášné ženy světa toho jeví se jen dobrosrdečnými čtveráky, pletichy a prohnanost — něčím zcela obyčejným, bez čehož nelze žíti, hrdelní zločiny — veselými příhodami. V „Deníku Pavlíka Dolského“ (1891) jsou tytéž myšlenky jako v „Requiem“. Charakteristická pro Apuchtina jest myšlenka, již pronáší o svém hrdinovi, „kterého, neoptavše se po jeho souhlasu, pustili na Boží svět, a kterého beze vší viny odesílá zpět.“ Jak rozmazlen byl Apuchtin životem, že chtěl býti mazlíčkem i smrti samé, jí poroučet! V posmrtné novelle „Mezi smrtí a životem“ dotýká se otázky o stěhování se duší: jeho nebožtík hrabě cítí, že se znova zrodil v novorozeném dítku svého lokaje.

„Stichotvorenija“ *N. M. Minského* (Vilenkina) vyšla v 3. vydání. Minskij vstoupiv na jeviště literarní v polovici let sedmdesátých, byl jednou z nejlepších nadějí ruské poesie. Jeho básně: „Bílé noci“ (ve Věstn. Evropy 1879), „Poslední vůle“, „Před září“, „Na cizí hostině“, „Písně o vlasti“, „Getsemanská noc“ při všech nedostatcích formy, zjevných stopách napodobení občanské musy Nekrasova, nedostatku upřímnosti, prostoty, srdečnosti a skromnosti — byly opravdu poetická díla. Brzy však zanechal občanských motivův a oblekl se v plášť rozčarování, zklamání a hrdého pohrdání lidmi. Vydal knihu o „meonech“ („Ve světle svědomí“, 2. vyd. 1897), plnou nároků, plnou filosofických paradoxů v prose, kterou uvítala kritika všeobecným posměchem. M. nevystřízlivěl, nýbrž šel ještě dále a stal se jedním z prvních hlasatelů symbolismu a dekadentství v ruské literatuře. V předmluvě k 3. vydání „Básní“, začínající: „Já pouta stará odhazuji, modlitby nové pěji...“, věnuje sbírku svou bohyni svobody-smrti, která mu ukázala „lež ve všem, co měl za dobro, a nevyhnutelné — v hříšném a zločinném“, spálila ducha jeho a převrátila v mrtvou, chladnou poušť. Od té doby básník zapomněl na všecko, co „mu bylo svato“, zbavil se „starých pout.“ Lidem, který dříve miloval, pohrdá, jak viděti z dramatu „Smerť Kaja Grakcha“, kde praví ústy Spuria Cassia: „Není tak nebezpečno přitisknout k hrudi lítou zmiji, jako

zamilovat si lid.“ Všecko, co je krásné a svaté na světě, jest podle jeho mínění v umění; nic nepomohou vznešené ideje, sebeobětavost, lidumilnost bez lásky k umění. Jeho idealy: svoboda (smrt), krása, umění. „Jen odrazy formy miluji“, praví M. v básni „Oblaka“, „protože je spaluje smrt polibkem svobody“, nesmrtelnosti však se bojí. Jej v nadšení přivádějí „všecky projevy smrti.“ „Svoboda i zármutek, smrt i krása“ — toť potrava blouznění jeho. Zima, sníh, led, smrt a tišina — toť předměty, které opěvá v „Chladných slovech“, „Městě smrti.“ Kde M. nepodléhá tendenci dekadentské, píše krásné verše, jako viděti v básních: „Chersones“, „Naše gore“, „Napěv ljubvi“, „Po vzmorju brodil ja“, „Robkomu solovju.“ Zvláště živými, plastickými barvami popisuje M. přírodu. — Minskij vydal také zdařilý překlad Homerovy „Iliady“, který nad zastaralý překlad Gnědičův vyniká lehkostí jazyka, dokonalostí verše a důsledností tonu, ač i tento překlad má vážné, četné nedostatky co se týče formy i podání ducha originalu.

Co se týče básníků, kteří poprvé vystupují se sbírkami svých básní, třeba říci, že „duch zpustnutí panuje nad současnou poesií ruskou.“ Sbírek mladých básníků je nesčíslné množství, ale tento lijavec poesie čtenáře polévá studeným pramenem duševní mrtviny, nedostatku nadání, nebo prostřednosti. Mihnou-li se kde jiskry skutečného nadání, jsou nepatrny a tak se nadýmají, trpí takovou manií velikosti, že na ně nelze skládat vážných nadějí.

V. N. Ladyženskij svými lyrickými básněmi („Stichotvorenija“, Moskva) dokázal, že vládne krásnou formou, bezúhonným a zvučným veršem, jimiž zachycuje určité nálady a podává lidumilné myšlenky, vyjádřené novými, případnými obrazy. Vl. Giljarovskij ve svých básních („Zabytaja tetraď“, Moskva) nejeví se mistrem formy, ale mnohé jeho básně svou ideou, bodrostí, světlým názorem jsou sympathické. Básníka nadchla pole, lesy, Don, Volha, step, volnost, volný život junácký, a básně toho druhu jsou nejlepší, na př. „Jermak“, „Burlaki“, „Poet broďaga“, „Kuzma Orel“, „Na stepnych mogilach“, „Prometej.“ Slušné jsou básně, věnované hoři a útrapám ponížených a uražených, plné hlubokého soucitu. Nároky těchto dvou básníků nejdou daleko. Za to veliké nároky činí N. A. Panov svými básněmi v duchu národním, jež vydal ve sbírce „Gusli zvončaty.“ Jakýsi S. Rybakov napsal předmluvu ke sbírce a praví, že Panov bude v národní historicko-bytové či epické poesii tím, čím byli Kolcov a Nikitin v národní lyrice. Zatím básně ty nevynikají nad všední prostřednost. — S podobnou okázalostí v Moskvě vydány „Básně“ L. G.*** Sbírka jeho obsahuje egyptské („Ipatia“) a indické („Mirra“) drama, veršovanou novellu „Bolnyja duši“ a „Otgoloski žizni (1879—1895).“ — Mrzkým plodem poesie je veršovaný roman-feuilleton „Oněgin našich dní“, jehož autor Lolo předvádí pode jmény, vzatými u Puškina, hrdinu — svůdce, básníka — taškáře, Taťjanu — veselou herečku, Olgu — zpustlou ženštinu. — Z básní L. Afanasjeva („Stichotvorenija“, Petrohrad) vane nuda, neupřímnost, nedostatek prostoty, banalnost. — M. A. Lochvická ve sbírce básní („Stichotvorenija“, Moskva) jeví dokonalost formy, zvučný

verš, propracovanost, ale spolu chudobu ideí; básně její mají za předmět pouze lásku a přírodu. Obrázky přírody jsou živé, pravdivé. Zdařilý jest oddíl „Pod nebem Hellady.“ Milostné básně zabíhají do nízké smyslnosti a kynismu, ač jsou tu také dobré básně: „Quasi una fantasia“, „Kolybelnaja pěsňa.“ Básnířka žije výlučně osobním životem; ji zajímá osobní štěstí, ostatního světa, společenského života si nevšímá. Tato přílišná subjektivnost jest hlavním nedostatkem jejím. — *F. Šperk* vydal 1. díl básně „Kniga o duchě mojom“ (Petrohrad), kde po způsobu dekadentů, k nimž zřejmě se hlásí, líčí „blouznění a chorobu, zármutek i radost, zatemnění i osvícení duše lidské.“ Je to divná směs blouznění chorobné duše.

Současná literatura norská.

Dle Björnsterne Björnsona.

Björnsterne Björnson (* 1832), přední básník, novellista i dramaturg norský, napsal zajímavý literarně-kritický nástin současné literatury norské, jímž snažil se ukázati na význam norské literatury, jež v poslední době zaujala vynikající místo mezi literaturami evropskými. Podáváme článek ten ve výtahu.

Podle B. Björnsona literatura norská svými charakterními tahy odpovídá tahům národu, jenž nikdy neupadl v žádné poddanství, národu smělého, svobody milovného, nakloněného k protestu osobnosti, odchovaného zápasem s přírodou, veselého a ode dávna lnoucího k světlým idealům v životě i umění. Hrdinové národní poesie jsou světlé obrazy. Nejpopularnější básníci, L. Holberg, P. Dass a H. Vergeland jsou zástupci světlého, svěžího, zdravého směru v literatuře. Ani v poesii národní ani v umělé není bezútěšné žalosti, chorobné sentimentalnosti, nýbrž z nich vane zdravý duch lidu. Proto není pravda, že by norská poesie vyznačovala se pochmurně-tesklivým, melancholickým koloritem, jak se tvrdívá. „Jestliže v novější norské literatuře“, praví Björnson, „druhdy skutečně vystupuje cosi, jak se zdá, nezdravého, nesmí se zapomínat, že u drobných spisovatelů se to vysvětluje nákazou z ciziny, u Ibsena — ne chorobností, nýbrž protestem pobouřené duše, uchylující se k silným prostředkům. Celkem norská literatura je zdravá i radostná.“ Nesprávna rovněž výtka kritiků cizích, jakoby norská literatura byla mlhavá jako Norsko samo. Norsko není mlhavo; horská krajina bývá naopak jasná, a fantasie horských obyvatelů bývá určitější, vymezenější než fantasie obyvatelů rovin, bohatá hrou světla i stínů, neurčitými představami, tvorba pak horských obyvatelů bývá silnější, pokud totiž charakterností rozumí se takové líčení, kde v charakteru osob odráží se charakter země, již obývají, v líčení země pak charakter obyvatelů jejích. V té příčině současná norská literatura vyniká nad jiné: Norsko se svými zvláštnostmi odráží se zcela v uměleckých typech novějších spisovatelů. Podobně nespravedliva výtka kritiků, že norská literatura není dosti

samostatna, není dosti proniknuta národním duchem. V šedesátá léta probouzející se samostatná tvorba v literatuře norské snažila se vytvořit nový literarní jazyk: jedni ze spisovatelů počali obohacovati společný spisovný jazyk danský čisto norskými slovy z mluvy prostého lidu, jiní, ohnivější zástupcové národní strany chtěli úplně odstraniti jazyk danský, uvésti do literatury úplně jazyk norských sedlákův, utvořiti společný spisovný jazyk z nářečí norských.

Charakteristiku novější literatury norské B. Björnson začíná *Ibsenem* (* 1828), jenž počal dráhu svou hrdou výpravou hrdých, vzpurných, surových, nepoddajných povah, Catiliny, Brunhildy („Severní bohatýři"), Branda, Peera, Gynta, Juliana Apostaty („Císař a Galilean"), vysmál se sňatku manželskému („Komedie lásky") a politické strannickosti („Spolek mládeže") a pak napsal řadu dramat, jednajících o rozličných společenských otázkách, v nichž vyřkl protest hluboko pobouřené duše své proti zkažené společnosti a postavil se na stranu rušitelů společenských řádů, na stranu Nory, „nepřítele lidu", paní Alvingové („Příšery"), vraha i samovraha v „Rosmersholmu" a pod. Ibsen je mistrem v replikách, chystaných již z daleka, podmíněných i temperamentem osob i událostmi i okolím i počasím; mistrovsky soustředí a užívá dramatických prostředků k vyjádření ideje, jíž slouží oddaně. V dramatech jeho vidíme promyšlenost komposice, jasnost a zakončenost, neobyčejnou stručnost; není tu mrtvého místa ani zbytečného slova. Umělecké dokonalosti jeho tím více se diviti musíme, že sujety děl jeho nejsou dramatické, nýbrž epické. Dramatický zájem soustředí se na vysvětlení osobnosti mluvícího i jeho společníka; před diváky jest jakoby soudní síň, kde jednajících osob vyptávají se na velice důležité věci, mnohem vážnější než otázka, ožení-li se on s ní či neožení. Jemné pojímání nešťastných (mezi jiným i zločinných) a nenávist ke společnosti přivádějí jej často až k nespravedlnosti ke společnosti této; dobře jest, připomínati, že ti, kteří zákon přestupují, druhdy jsou lepší těch, kdo je soudí, ale nutno býti spravedlivým i k těmto, sympathicky pohlížeti zvláště na ty, kteří s nimi spolu trpí a nejsou vinni neštěstím jejich. Ibsen však často posmívá se těmto, ponižuje je, aby povýšil první, trpící, nešťastné a druhdy zločince. Odtud „hloubka pojímání života u Ibsena značně ustupuje ideové náruživosti (pathosu) a uměleckému mistrovství. Síla myšlení dramaturgova nejlépe ukazuje se v psychologii osob, jež kreslí, u Ibsena pak psychologie ta nebývá vždycky dosti pevně, věrně založena." Komposice kusů bývá výborná, ale životní, psychologický podklad slabý. „Konečně k nedostatkům Ibsenovým třeba ještě přiložiti odvážnou smělost, s jakou užívá — ne zcela zevrubně — různých vědeckých thesí a hypothesí o hypnotismu a dědičnosti", jíž má za mocnější než vychování, jehož téměř nedbá. (O. p.)

Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova

a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště.

Sepsal *Tomáš V. Bílek,* ředitel c. k. Akademického gymnasia v Praze ve výslužbě. V Praze 1896. Nákladem Dra. Fr. Bačkovského. Str. 550. Cena 4 zl. 60 kr.

Dr. Jakub Hodr, professor církevních dějin v Brně. (Č. d.)

Rozšíření řádu jesuitského a působení jeho v zemích jednotlivých v Evropě.

Nápisem tímto přivádí p. Bílek čtenáře zase do Evropy. Co tu protiv nakupeno již v úvodě k této stati! Jesuité šířili prý se „znenáhla“ po veškeré Evropě, a přece „postup vrůstu řádu byl překvapující“, neboť „čítalo“ Tovaryšstvo při smrti zakladatelově již na 1000 členů; r. 1617. „čítal“ řád již 13.112 členův, a r. 1749. „počítal“ 22.589 členů. — Jesuité potírali „svobodné myšlenky vyvolané reformací“, ale ve zpovědnicích byli prý „schovívaví“ a „jakousi zevnější svobodomyslností a uhlazeností stali se hned na počátku svého působení vůbec oblíbenými“, záhy však objevila se proti řádu „nepřízeň a nenávisť pro jeho neblahé a zhoubné působení, jeho bezúzdnou hrdosť a nesmírné bažení po bohatství a míchání se do věcí politických.“ Za nedlouho byli prý všude „státem v státu“ (str. 124. a n.).

Na doklad hesla „sine ira“ p. Bílek líčí, kde všude Jesuité se „zahnízdili“ (str. 143., 153., 191. atd.); druhá polovice „cum studio“ patrna sama sebou již z toho, že jen zřídka kde uvádí prameny. Nepočítané vraždy a jiné zločiny, jež řádu se připisují, čtenář má přijímati za „dokázanou, nezvratnou pravdu“, nemaje obyčejně jiné záruky, nežli pravdomluvnost p. Bílkovu. Proto také nám postačí, podáme-li v následujícím toliko přehled nejvýznačnějších míst této statě; není zajisté třeba vyvraceti, čeho p. spisovatel ani se nepokusil dokázati.

Jesuité v Portugalsku (str. 125.—132.) věrně jsou líčeni dle toho, co se čte u *Wolfa* v díle již dobře známém (I. 104—110; 329—359); II. 381—422). Každý převrat zaviněn Jesuity! Když r. 1580. vymřel rod královský, Filip II., král španělský, „přivolán jesuity vtrhl do Portugalska, kde začal řáditi tak ukrutně, že každý, kdo upadl u jesuitů v podezření, že nebyl pomocníkem při útoku krále na říši Portugalskou, tuto neoddanosť zaplatil životem.“ Ani lid „neměl žádných důkazů“, ale p. Bílek přece to ví, „že jesuité hlavně to byli, jejichž přičiněním přiřknuto bylo ke koruně Španělské Portugalsko, krví prolitou zbrocené a dýmem z hranic soudů inkvisičních začazené“ (str. 129.). A ejhle! na téže straně již zase Jesuitům se vytýká, že proti vládě španělské lid „popuzovali k vzpouře a odboji, tvrdíce, že král nemá žádného práva na korunu španělskou“, že „súčastnili se v povstání“ r. 1640., jímžto „začazené“ Portugalsko neodvislost svou obnovilo. Kdo asi měl kratší pamět, Jesuité nebo p. Bílek? — Také spiknutí proti Alfonsu VI. r. 1667. způsobeno bylo „řízením jesuitů.“ — Mimo tato zaměstnání

ještě také o to se starali, „aby v ducha lidu žádné světlo nevnikalo“ (str. 129.) Tak otřepaná frase v díle dějepisném!

Dle poznámky na str. 129. církevní sněm Tridentský slavně prý zavrhl bullu „O večeři Páně“; ve kterém sezení se stalo, pan Bílek opomenul udati.

Také Jesuité ve Španělsku aspoň částečně (str. 132.—134.) líčeni jsou dle toho, co napsal *Wolf* (I. 99—104). Se zálibou se vykládá, jak proti nim mluvil a psal slavný bohoslovec řádu dominikánského, *Melchior Canus*. Hlavní věc zakládá se na pravdě; vášnivé však výroky učence jinak veleslavného nikdo nemůže a nesmí přijímati za spolehlivá svědectví. Vášnivost ona byla tak prudká, že Lutheránу, Kalvinisty a Jesuity spolu prohlašoval za předchůdce antikristovy! S pravdou však se již nesrovnává, že Loyola způsobil, aby Canus poslán byl na sněm Tridentský a zvolen byl za biskupa na dalekých ostrovech Kanárských. Na sněm poslán byl Karlem V. a nebyl tam za trest, nýbrž proslavil se učeností svou při nejdůležitějších pracích dogmatických. Také pravda není, že do diecése své odešel, poněvadž nikdy biskupství svého se neujal, nýbrž ve Španělsku až do smrti své zůstal.

Poslední odstavec není již dle Wolfa. Jakožto protivník Jesuitův uvádí se zde *Arias Benedictus Montanus,* proslulý vydavatel polyglotty Komplutenské, jemuž dostalo se od p. Bílka čestného názvu „osvíceného muže“, ale marně hledáme bližšího údaje, kde a kdy ono protivenství se objevuje; ze životopisu jeho nikde nevysvítá, že by byl měl nějakou půtku s Jesuity.

Dobrácké srdce p. Bílkovo zkormoutilo se dále osudem *Maurův a Židů;* Jesuité ovšem to byli, kteříž to „vymohli na Filippu III. nařízení“, aby ze země se vystěhovali. Kdo o pravých příčinách tohoto rozkazu poučiti se chce, ať vezme do rukou dílo *Hefelovo,* Der Cardinal Ximenes, a přestane viniti Jesuity.

Ještě jedna výtka Jesuitům se činí, že prý Jesuita *Cienfunga* získán jsa od Ludvíka XIV. přemluvil slabého krále Karla II., „že konečně země své odkázal Filippovi z Anjou“, a ve válce o dědictví španělské Jesuité prý podporovali Filipa proti Karlu Rakouskému. Dějepis nestranný vypravuje o jiných osobnostech, které krále donutily podepsati zmíněnou třetí závět: byl to francouzský vyslanec Harcourt a kardinal Portocarrero.[1]) Že dále Jesuité nepodporovali vesměs Filipa, dosvědčuje Jesuita *Alvarez Cienfuegos,* jenž věrně přidržel se domu Habsburského a proto mimo vlast svou žíti musil; od Klementa XI. jmenován jsa kardinalem zemřel v Římě r. 1739.[2])

Co o Jesuitech v Nizozemsku na str. 135.—137. napsáno jest, opět věrně se čte u *Wolfa* (I. 200—206; 317—323). Nejvýznačnější v této stati jest vražda prince *Viléma z Oranie,* jenž dne 10. července 1584 úkladně zastřelen byl v Delftu „od chovance jesuitův *Baltasara Gérarda.*“ Vyznal prý před soudem, „že jej rektor jesuitské kolleje v Treviru a jesuita P. Géry v Tournay posilnili v úmyslu jeho vražedném, slíbivše

[1]) *Weiss,* Lehrb. d. Weltgeschichte, V. Bd. II. Aufl. S. 1398.
[2]) Viz Ottův Slovník naučný V. 359 a n.

mu za provedení krvavého činu korunu mučennickou“ Dokladu pan Bílek nepodává žádného, a jen tomu se divíme, proč také útok na život Mořice Nassavského u Wolfa hned následující Jesuitům na vrub nepřipsal.

Také další vypravování o Jesuitech v Italii a ve Švycarsku (str. 137.—143.) po částkách u *Wolfa* se nalézá na různých místech roztroušeno.

Mnohem zajímavější jest však stať: Jesuité ve Francii (str. 143. až 169.). První tři odstavce téměř do slova se čtou již u *Wolfa* (I. 193—200), a líčí se v nich odpor parlamentu a sorbonny proti Tovaryšstvu; podobné nesnáze měla každá řehole v prvních svých dobách. Opravou zde budiž jen poznačeno, že městečko Billan (str. 145.) vlastně Billon sluje. Praví-li se, že tam biskup Clermontský první kollej jim vystavěl, tomu rozumíme; ale nesnadno lze si představiti, jak Jesuité mohli si dáti „vystavěti“ také vysvědčení o životě a učení řádu svého (str. 145.).

Další tři odstavce dosti věrně podávají, co *Wolf* vypravuje ve IV. knize 6. hlavě (I. 249—256).

Následuje na str. 147. stať, ze které do slova zde klademe větu: „(Jesuité) měli zajisté **velkého podílu na** krvavém vraždění Hugenotů v pověstné noci Bartolomějské“, a to již z té příčiny, aby milovníkům pěkné češtiny neušel vzácný požitek; bádáním ve starých pramenech slavní historikové tříbí svůj sloh měrou všeho podivu hodnou! A ve věci samé jaká to, řekněme zrovna, důmyslnost! Co o této věci napsáno, co důkazů podáno, že Jesuité o vražedném zámyslu ani tušení neměli, pan Bílek ani se nepokusil, aby důkazy vyvrátil; jediným slovíčkem „zajisté“ domnívá se, že převrhnul celou literaturu sem hledící! Zde překonal p. Bílek pověstného Wolfa, jehožto líčení (I. 257 a n.) Jesuitův ani se nedotýká. Také *Huber* (str. 157.) píše: „Dosud dokázáno není, že by Jesuité přímo byli zavinili války náboženské od krveprolití ve Vassy (dne 1. března 1562) až do noci Bartolomějské (24. srpna 1572).“

Po této ukázce historické pravdomluvnosti p. Bílkovy nikdo již nebude se diviti tomu, co nyní následuje; všechny vraždy a vražedné útoky, od Clementa počínaje až do Ravaillaca, Jesuitům na vrub se připisují! A jakými důvody!

Na str. 148. čteme: „Nemohlo se, protože mnich *Clement* od dvořanů na místě byl zabit, ovšem dokázati, že jesuité v této vraždě měli nějakého účastenství bezprostředního; avšak o jejich účastenství při tom svědčí ta okolnosť, že jesuité byli nejvřelejšími přívrženci a hlavním činitelem ligy a že mimo to s kazatelen a ve spisech svých vybízeli a podněcovali k zavraždění krále kacíře, aby se liga zmocniti mohla trůnu.“ Dokázati se tedy nemohlo, ale, že jsou to Jesuité, přece jsou vinni! Pohodlná to věru logika! Z celého vypravování jediné to pravda jest, že Jesuita *Mariana* ve svém spise „De rege et regis institutione“ o Clementovi napsal: „Aeternum Galliae decus“, ale přidal: „ut plerisque visum est,“ a tento přídavek pochvalu omezující p. Bílek s jinými prostě vynechal. Že by však také Sixtus V. a Jesuita Ribadeneira byli Clementa vychvalovali, p. Bílek sice tvrdí, ale důkazu

žádného nepodává; ovšem u *Wolfa* (I. 209) do slova tak čteme, a tento se dovolává svědectví ne méně pověstného nepřítele Jesuitů, *J. A. de Thoua.*

V piklech předešlých pokračovali prý Jesuité také proti Jindřichu IV. „Ano jesuita Commolet opovážil se z kazatelny popouzeti k zavraždění krále“ (str. 149.). Tak sice výslovně vypravuje také *Wolf* (I. 276 v poznámce), ale pramenem jediným, ve kterém toto kázaní se objevuje, jest jistá řeč Arnauldova, svědka tedy více než podezřelého.

Petr Barrière, „fanatický přítel jesuitů“, po nezdařeném útoku na Jindřicha IV. r. 1593. před soudem prý vyznal, „že jej jesuita *Barade* k této vraždě úkladné najal a jiný jesuita, bezpochyby *Commolet,* že čin tento co skutek záslužný a bohumilý veřejně velebil.“ Doslovně zase tak se čte u *Wolfa* (I. 276), jen s tím rozdílem, že onen Jesuita tam *Varade* se nazývá a o něm pouze se praví, že Barrièra povzbudil. *Duhr* (str. 406.) uvádí troje svědectví věrohodné, ze kterého patrno, že Jesuité ani u samého Jindřicha IV. nebyli v podezření spoluviny.

Již roku následujícího stal se nový útok na život Jindřicha IV. Kdo jiný jej zavinil nežli Jesuité? Útočník *Jan Chatel* „studoval u Jesuitů“, a to postačuje p. Bílkovi úplně. Parlament nejen Chatela na smrt odsoudil, ale dal také prohledati kollej jesuitskou, kde nalezeny zápisky *P. Jana Guignarda,* rektora kolleje klermontské, čelící proti Jindřichovi III. a proti následnictví Jindřicha IV. Marně rektor dokazoval, že poznámky psány byly v době, kdy Jindřich IV. ještě nebyl katolíkem ani králem; marně se dovolával všeobecné amnestie od Jindřicha IV. povolené. Parlament dne 7. ledna 1595 odsoudil jej na smrt, a Guignard téhož dne na šibenici popraven. Dne následujícího Jesuité vypovězeni z Paříže a z celého království. *Sismondi* (Histoire des Français, XXI. 320 a n.) ukvapenou přísnost parlamentu nazývá nejen křiklavou nespravedlností, ale také činem politické zbabělosti, poněvadž tentýž sbor, který celý řád jesuitský odsoudil pro nauku některých členů královské moci nepříznivou, ještě do nedávna sám byl v odboji proti králi; přísným zakročením proti Jesuitům parlament jiného nezamýšlel, nežli omluviti se z vlastního odboje proti moci královské.[1]) Dodati jen tolik ještě třeba, že také toto líčení věrným jest ohlasem 9. hlavy IV. knihy *Wolfovy* (I. 272 a n.).

Na str. 151. p. Bílek pokračuje zase dle líčení *Wolfova* (II. 180 a n.); vypravuje o vyhnanství a návratu Jesuitů r. 1603. Uváděje města, ve kterých Jesuité opět se „zahnízdili“, nedbá ani Brusu ani návodu Svobodova o „skloňování cizích jmen v češtině“ (v Praze 1887), ba často jména tak zkomolil, že teprve z Wolfa poznati lze, které vlastně místo je míněno; na jediné str 152. třeba opraviti: Agen místo Ayen, Bordeaux m. Burdovaly, Aubernaz m. Aubergaz. Nesprávnostmi zde umístněnými zabývati se nemůžeme; čeká na nás str. 155. a n.

Zde se vypravuje, že Jesuité zůstali prý nepřáteli Jindřicha IV. a hleděli zmařiti jeho záměry, „jimiž omezeno býti mělo rozšiřování se

[1]) *Duhr,* op. cit. str. 409.

moci španělské.“ *Wolf* (II. 212) má zde na zřeteli také Rakousko; u p. Bílka z jakési opatrnosti vynecháno. Řád prý měl v tu dobu rozhodný ráz španělsko-národní. „A tito španělští vůdcové řádu jesuitského, kteří již dávno uzavřeli, že musí Jindřich IV. býti odstraněn, přispěli zajisté k tomu, že král tento dne 14. května r. 1610. byl zavražděn od Františka Ravaillaca.“ Při tomto hrozném obvinění tážeme se opět: Kde jsou důkazy? A opět budiž konstatováno, že p. Bílek ani jednoho svědka uvésti za vhodno neuznal; národ český prostě věřiti má, co zde se vypravuje, jako by to byly věci, které samy sebou se rozumějí. A při tom při všem má p. Bílek ještě tolik smělosti, že stať končí slovy: „Vůči tak zřejmým důkazům popírají přece jesuité každé účastenství své na zavraždění krále Jindřicha IV.“ Nuže, p. Bílku, je *Dr. Johannes Huber* také Jesuitou? Co do nenávisti proti řádu jesuitskému jistě málo má sobě rovných, ale trochu více studoval, než mnozí jiní, a proto zde pravdě vydal toto svědectví: „Domněnka, že vražda ze Španělska byla zosnována a vykonána s vědomím i shověním velmožů francouzských, docházela mnoho víry, aniž byla vyvrácena. Že by však řád jesuitský ve spiknutí byl zapleten, dokázati nelze, aniž pravdě se podobá. Sám Voltaire se ho ujímal proti tomuto podezření.“ Na doklad cituje Voltairovu „Disertation sur le mort du Henri IV.“ [1])

Pan Bílek do vypravování svého ještě také zapletl historku o zpovědníku Ravaillacově, jemuž prý úmysl svůj vyznal. „Následkem toho i jesuita Aubigny pohnán byl k zodpovídání, proč krále neupozornil na nebezpečí jeho životu hrozící, poněvadž to mohl učiniti, aniž by tím zrušil tajemství zpovědní. Jesuita však zprvu nechtěl nešťastného Ravaillaca ani znáti, když ale tento neustále rozhodně a určitě udání své do očí mu opakoval, tu pravil pokrytec: ‚Bůh obdařil mne tou zvláštní milostí, že, jakmile ze zpovědnice vyjdu, ani slova si nepamatuji z toho, z čeho se mi kajicníci mojí zpovídali.‘“ Výpověď tuto p. Bílek nazývá ničemnou a lituje, že jsouc „se zbožným pokryteckým pohledem spojena postačovala“, že soud Jesuitu zároveň s vrahem k smrti neodsoudil. U Wolfa (II. 221) historka sice také se nalézá, ale doložena jest toliko anonymními spisy. Kdyby však také pravdiva byla, ve spise p. Bílkově jest jenom novým dokladem úžasné nevědomosti náboženské. Právě tak, jak se vypravuje zde o P. Aubignovi, v podobných okolnostech nejen směl, nýbrž zrovna musil by jednati každý zpovědník zavázaný tajemstvím zpovědním. Odpověď taková, jakou p. Bílek jemu do úst klade, byla by úplně správna, a nelze pochopiti, kterak zpovědníka úřadu svému věrného na popraviště posílá. Wolfa ještě trochu omlouvá okolnost, že jsa protestantem věcem katolickým méně rozumí; u p. Bílka výmluva tato tuším neplatí.

Následující líčení dějin Tovaryšstva za Ludvíka XIII. opět z rámce Wolfova (II. 234 a n.) nikterak se nevymyká. Jesuité způsobili, že Sully musil odstoupiti. Jesuité „hleděli důstojenství královské . . . zlehčiti rozšiřováním bully o večeři Páně“: a zároveň „požívali velkého

[1]) *Huber*, Der Jesuiten-Orden, str. 161.

vlivu u dvora francouzského, kdež libovůle královská, jesuitskými stvůrami ovládaná, podkopávala důstojnost úřadův a svobodu národa.“ Dále je řeč o „přílišném rozšiřování zhoubné zásady jesuitské o svrchovanosti papeže, která proti důstojenství i proti bezpečí života králů naprosto čelí.“ Kraj Iste de France (str. 157.) správně Isle de Fr. se nazývá. Na to zase se ujímá p. Bílek vřele Hugenotův a líčí, „*jakého podílu* měli jesuité i *na* těchto krvavých válkách občanských.“

„Také za panování Ludvíka XIV. neustáli jesuité v piklech svých proti Hugenotům“ (str. 160. a n.). „K naléhání jesuity Lachaise, zpovědníka krále, zostřena byla r. 1680. předešlá nařízení ještě krutějšími předpisy.“ Král prý „svolil pekelným záměrům jesuitů, víru katolickou pomocí vojska rozšiřovati.“ Tajemství tohoto vlivu na krále pověstného samovládce odhaleno v poznámce na str. 162.: „Ludvík XIV. byl sám členem řádu Jesuitského, jehož čtveré sliby složil slavně do rukou kardinála Rohana.“ Pramene, ze kterého tuto zprávu vzal, p. Bílek sice neudává; netřeba však daleko choditi, *Wolf* (II. 362 a n.) báchorku tuto obšírně vykládá. Máme jen jednu obavu, aby se p. Bílkovi nesplatilo podobnou mincí: stejným způsobem a důvodem mohl by někdo kdysi dokázati, že p. Bílek také byl „tajným Jesuitou“, kterýžto své „dějiny“ řádu jen za tím úmyslem napsal, aby nesmyslnými svými útoky Jesuitům získal nových přátel a obhájců. — Stať o Ludvíkovi XIV. dokončena větou: „Tohoto nejohavnějšího tyrana zbožňovali jesuité, protože byl jejich otrokem.“

Následuje ještě rozhovor nadepsaný: „Jansenistů pronásledování“, úplně dle Wolfa (II. 307—319; 345—366; III. 256—257). Jako Hugenoté, tak i Jansenisté těší se plnou přízni p. Bílkovou; rozumí se samo sebou, že každý Jansenista je „věhlasný“, „učený“, „slavný“ atd. Do půtky se pouštěti o spory dogmatické, o kterých p. Bílek nemá tušení, jest docela nemožno. (P. d.)

České proudy hudební.

Píše *Leoš Janáček*.

II.

Dra. Antonína Dvořáka **Polednice**, symfonická báseň pro velký orchestr, (op. 108), a kvartet smyčcových nástrojů (As), op. 105.

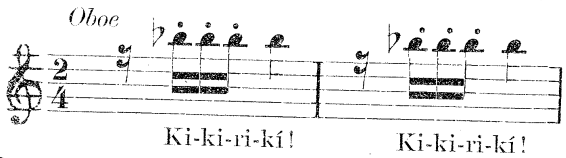

Ještě poslední notu v každém taktu svést na terci neb i na větší intervall níže a věru tak věrně byla by „píseň kohoutí“ nápodobena, že by po právu mohla býti zařaděna v „ptačí řeč“ Bartošových „Naše děti.“

Týž kohoutí motiv na tonu *as*² klamně uzavírá kolový útvar skladebný, kterým vyznívá počátek „Polednice“. Avšak vítaným jest i při líčení:

Než kohout, vůz a kočárek
bouch, bác! letí do kouta.

Vyzní s veškerou silou celým smyčcovým orchestrem jako úvod

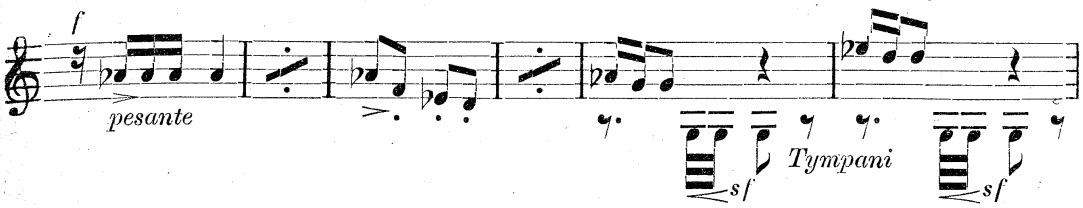

k mohutnému stupňování, jež dvojím zřetelem jest zajímavo. Jednak jakoby přirostlo k tomu, co básník praví:

a zas do hrozného křiku —

jednak na doklad zajímavého úkazu psychologického, jak jistý motiv klíčí poznenáhla v šeru mysli skladatelovy, jak po dlouhých dobách v jiné skladbě zase po jiné stránce povyroste a tak dlouho skladatele pronásleduje, dokud v konečné úplnosti i s kořenem z duše ho skladatel nevyjme. Než o tom později!

„Kohoutí“ motiv, obzvláště ten „mladý, poněkud chraptivý“ nejen upotřeben pro věrnou shodu s básní, on vetkán do známé skladebné formy jako důležitý obrazec, bez něhož nemůže obstáti celá její figurace. To je to se všech stran, ne jen s dramatické stránky, doložené široké líčení. Není tak okamžité, těkavé, není snad tak hybné; slyšíme tu snad více hudby než je těm, kdo jiným slohem odkojeni, milé: ale odpovídá Dvořákův sloh dramatický té velké slovanské a zpěvné duši.

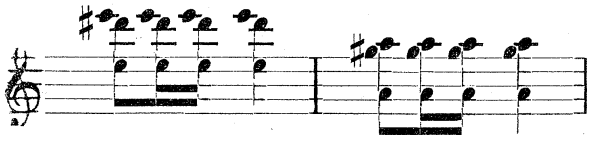

Považuji za přednost, že Dvořák tu širokost epického vypravování i v hudebních formách zachoval.

Ke stolu se plíží tiše
Polednice jako stín;

a poníže:

Polednice blíž se plíží —
blíž —

Vše to věrně na dvakrát vyznívá — tak pravdivě, že byste ten děsný stín nahmatat dovedli v těch divných, belhavých, nezvyklých a netušených krocích harmonických.

Poslechněme jen. Zní ton *As*, jemuž byste vlastně dle předcházejících souzvuků řekli *Jis;* z *fff* > seslabuje se rychle. Bassový klarinet dunivým tonem převezme jej z bass dřevěných a cell; v houslích plíží se vždy jedním nejistým a druhým tak nápadně jasným souzvukem — neštěstí. Vždy v druhé osmině taktu 𝄵 ozve se jasně sekundový tvar dominantního čtyrzvuku. V následném taktě, jak chladně jasně vyznívá kvartsextový souzvuk *(as:des:f)* pořád na tom průsvitném jako stín tonu bassové klarinety!

Poslední spoje, souzvukové, určité a měkké jako pavučiny na slunci, zde uvádím:

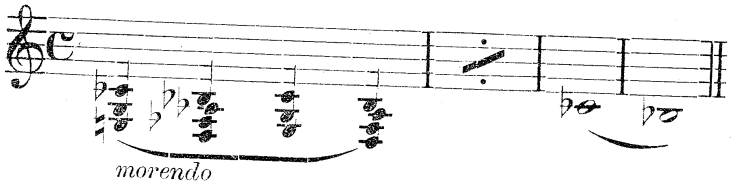

Nemyslete však, že podruhé skladatel jednoduše celou zajímavou osnovu harmonickou opíše; tu druží se Dvořák k Beethovenovi, kterému se vždy protivilo touž věc dvakrát beze změny opakovat. Náhle již překvapí, když malý trojzvuk na *cis* najednou vyzní trojzvukem:

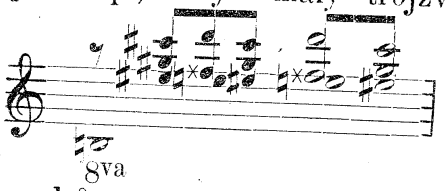

Hotový obraz za obrazem. „Dej sem dítě!“ — Co tu hned namícháno dutých tonů bassového klarinetu s fagotty do tremola cell a bass! — Živý tu doklad ku pravdě theorie o „vzrušivých spojích“ souzvukův a ovšem i o vzrušivém spoji tonin. Není zajisté náhodou, že octlo se opakování o malou terci výše. Závěru v toninách nemohlo tu ještě býti: nezbýval tudíž jiný lahodný intervall modulace než terce. Velcí skladatelé jsou věru nejpravdivější theoretikové ve svých skladbách — vědomi si toho právě nemusejí býti.

blíž — a již je v zápětí.
Již vztahuje po něm ruku —
matka tisknouc ramena:
»Pro Kristova drahou muku!«
klesá smyslů zbavena.

Myšlenky hudební sráží se v nejtěsnější takty o dvou osminách; kostlivé dlouhé ruce nemohly lépe býti zobrazeny než rozbíhavým chromatickým motivem:

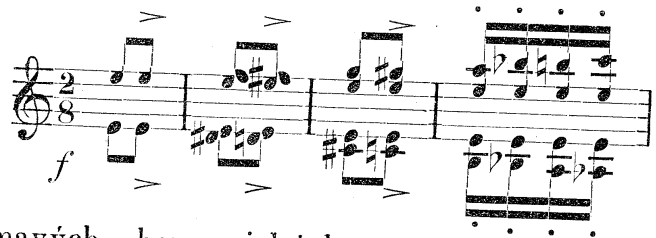

V zajímavých harmonických spojích zmenšeného čtyrzvuku

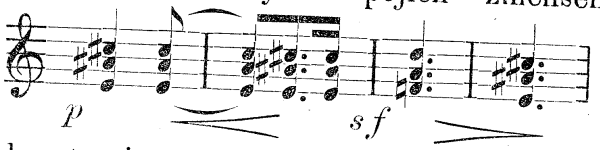

a podobně o malou terci výše, uniká vědomí nešťastné matce a ztrácí se v celém pásmu mlhavých obměn téhož souzvuku:

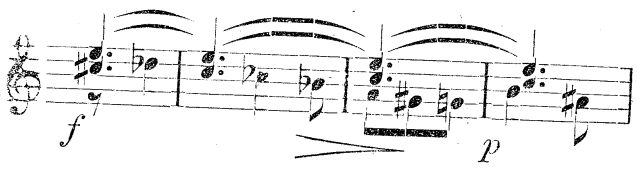

Stručně, jako v básni, zakončuje skladatel skladbu.

Po bezstarostných pochodových taktech strunných nástrojů vycítíme brzy, jak udeřila hrůza do srdce otcovského.

Družná oboe vykládá na záhadných, po prvém poslechnutí, souzvucích tklivě celou děsnou příhodu.

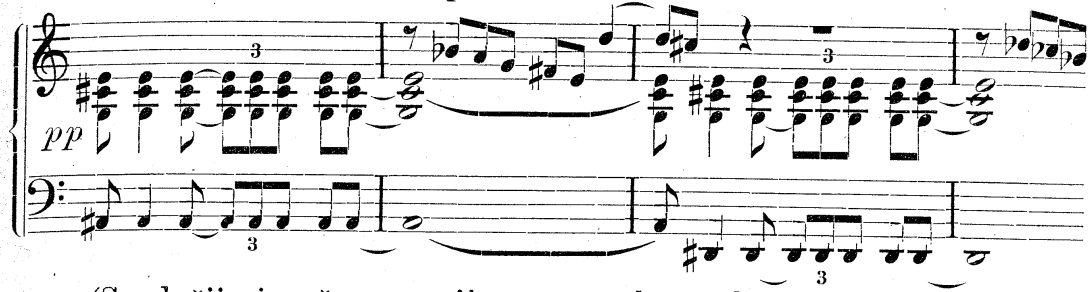

(Snadněji si ovšem osvojíme souzvuk třetího taktu v pojmenování *es : j : des : fes;* je se vzpomínkou na vyznělé *ais [hes]* plným nonovým souzvukem, jenž s předcházejícím souzvukem pevně v kvartovém spoji se váže.)

matku vzkřísil jen s těží,

bolestná radost zachvěje se tu jen tiše v lahodném souzvuku *(e : a : cis)*

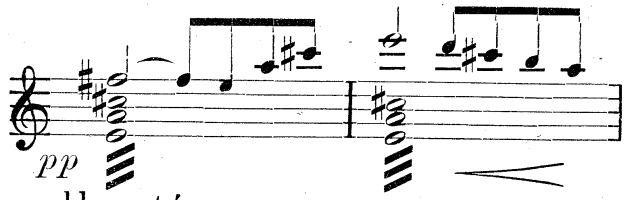

vždyť — dítě zalknuté.

* * *

Je tomu již deset let; Ant. Dvořák složil tehdy sbor mužský na slova písně „Převozník“ ze sbírky Fr. Sušilovy („Šly děvčátka na jahody“, str. 164.). Tvrdě vyzní tam motiv:

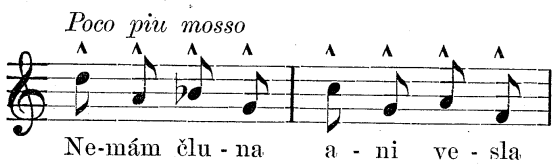

Tenor I. s II. popěvují jej ještě ve velkém trojzvuku na *e* a pak na *fis:* toť celé využitkování jadrné a obsažné pohnutky.

V kvartettu pro smyčcové nástroje *(As)* op. 105, jenž hraje se letošího roku jako nejnovější dílo komorní hudby, nalezneme touž pohnutku povyspělou v času i ve svém obsahu harmonickém:

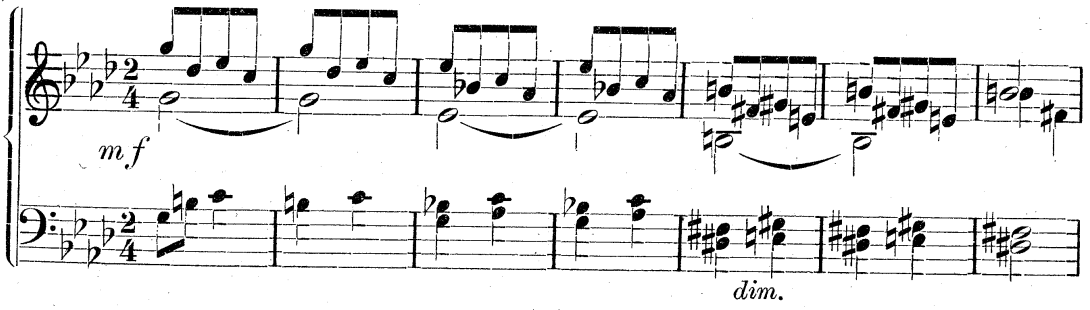

Pohnutky této použito po dvakrát pro dovození závěrečné myšlenky velkého užitého skladebního útvaru — ať řeknu prvého sonatového útvaru.

Jak dostal se do této akademické formy absolutně hudební skladby tento popěvek ze sboru dávno složeného?

V písni sborové čteme:

Máš ty člunek a i veslo,
ale tebe bludí pestvo.

Jak dojeli na krajíček,
vyhodil ji na trávníček.
ruce, nohy jí urubal,
černé oči jí vylúpal.

Podobná ponurá nálada jako v „Polednici“; proto nedivíme se, když dávný, dříve uvolněný již motiv dozrál v nových barvách, v plnějších tvarech melodických i bohatších harmonických, zase na pravdivý výraz podobné nálady. Proti známému motivu vyznívá již i nový:

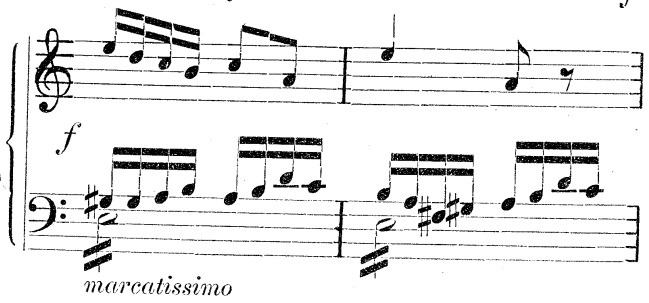

Brzy přeskočí vytknutá pohnutka do středního hlasu a tíhou uceleného svého obsahu dopadá v sekundových spojích na vrchol hezkého stupňování.

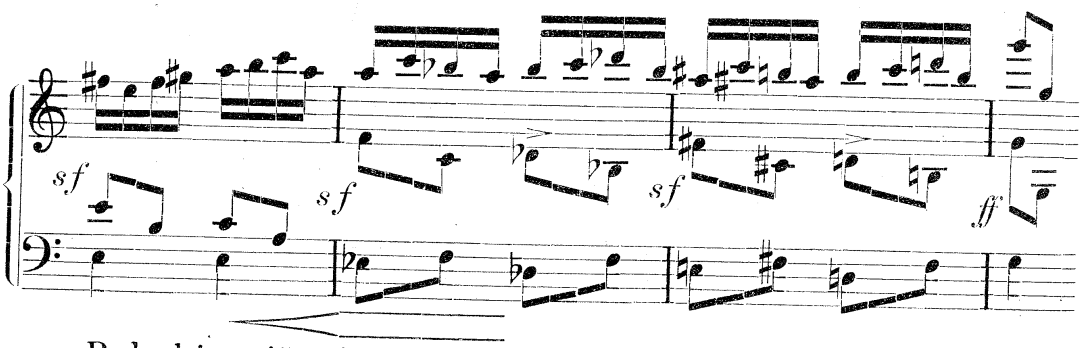

Podruhé totéž místo zazní takovými barvami, jako když slunko z mraku vyskočí na těžce zrosenou louku. V pozadí flauty s oboe slabě intonují týž popěvek; fagotty ve *ff* zbujně ruší úroveň síly všech orchestrových nástrojů. Vzpomínám si, jak nemálo byl pobouřen ctihodný p. Reinecke, ředitel koncertů v lipském „Gewandhause“, když postřehl v partituře „Slovanských tanců“ též takovou zbůjnickou vypínavost v síle jednoho nástroje nad ostatní v partituře! To byla před asi 15 lety odvážlivost od skladatele!

Brzy se síla na všech stranách vyrovná a — nevím, došel-li po tolik let tlumený motiv již svého úplného výrazu na ztvrdlých sekundových tvarech dominantních čtyrzvuků:

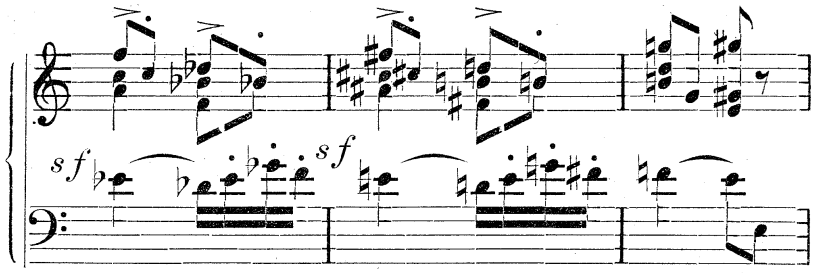

V kvartettu *As* (op. 105), který skládán byl v téže době, v témž ovzduší jako „Polednice“, zdá se mi, jakoby popěvek z „Převozníka“ vyzníval již jen ohlasem.

Což nešumí to ještě utajeně v mohutné lípě, i když dávno vichr v úvalech tichých se ztratil?

Proto se mi zamlouvá „Polednice“, že v ní skladatel kus záhady duševního svého života po pravdě, nekrytě světu ukázal.

Dotkl jsem se kvartetta *As* (op. 105); dovolte, abych několika slovy o nejduchaplnější větě (II.) zakončil.

Okouzluje mne moderní harmonická osnova periody po prvé dvoudílné písni. Prostě harmonicky vypsána zní:

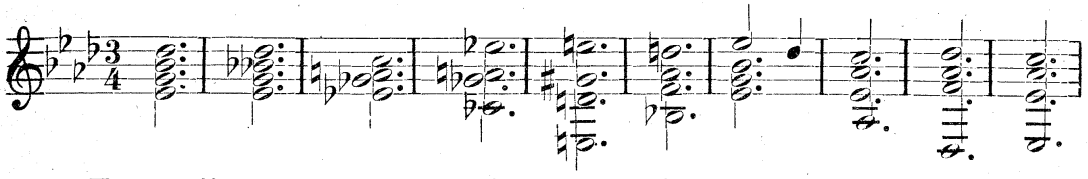

Tato zajímavá osnova vyzní ovšem rythmem chytlavým a nápěvem zpěvným. Jen malou ukázku počínaje třetím taktem:

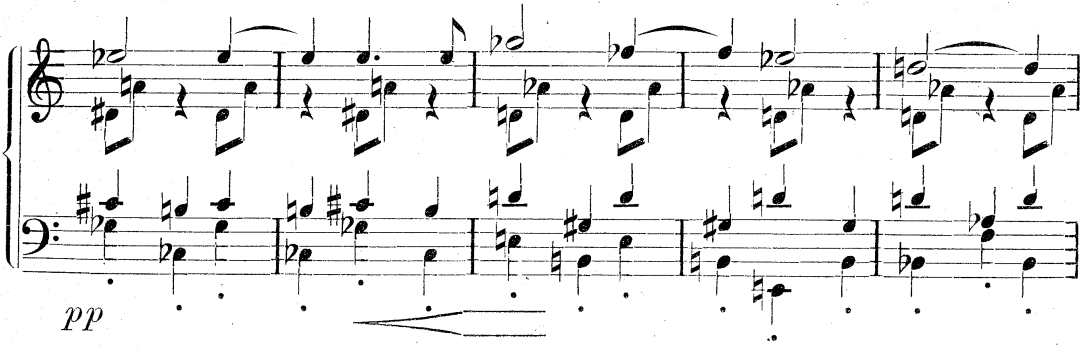

Ta věta vyvážila kvartett *As* (op. 105) na roveň kvartettu *J* (op. 106).

Nová díla.

Vlastivěda moravská. Red. *Dr. Fr. Dvorský* a *J. Hladík.* Díl I. Země a lid. Sešit dvouarchový 30 kr.

Dlouho chystané dílo začalo již vycházeti a bude soudíc dle začátku čile postupovati. Redakce je v rukou po většině osvědčených. První sešity nebudou sice pro širší obecenstvo „zajímavé“ v obyčejném smyslu, ale obsahují hojnost cenné látky geologické.

Úprava díla je slušná.

Trojí Řím. Od Msgra *Gauma.* Přel. *Ant. Koutný.* I. díl. Nákl. Svatojanského Dědictví v Praze 1897.

Ve způsobu deníku zaznamenány tu dojmy a zkušenosti cestovatele do Říma, do Říma ještě úplně papežského. Není to vlastně „průvodce“, ale podává zase víc a lépe, než jakýkoli průvodce; líčení jest oduševnělé. Prostší čtenáře bude toliko poněkud másti to, že poměry nynější jsou valně jiné. S vědeckého stanoviska ovšem dílo ve všem před novými výzkumy neobstojí, avšak na těch věcech nespočívá hlavní váha.

Svatojanské Dědictví (mělo r. 1896. 28.701 člena) zavděčilo se svým čtenářům knihou touto velice.

P. N. Miljukov: Glavnyja tečenija russkoj istoričeskoj mysli. Moskva 1897.

Jediné dílo toho druhu v ruské literatuře. Autor přísně objektivně vědecky pojednává o ruské historiografii 18. století a postupu ruské historické mysli až do zrození slavjanofilství. Veledůležita je stať o Karamzinovi, kde úplně pohřbena legenda o monumentalnosti a učenosti Istoriji Gosudarstva Rossijskago.

N. N. Charuzin: Istorija razvitija žilišča u kočevych i polukočevych ťurskich i mongolskich narodnostej Rossiji. Moskva.

Kniha věnována historii obydlí přenosných a stálých u oněch národů ťurských a mongolských, kteří dosud kočují, nebo nalézají se na přechodu k usedlému životu na jednom místě. Kniha velmi cenná pro ethnografy.

A. V. Vasiljev: Istoričeskij očerk russkago obrazovanija v Turgajskoj oblasti i sovremennoje jego sostojanije. Orenburg 1896.

Autor hledí ukázati vznik i rozvoj a nynější stav ruského vzdělání mezi Kirgizy orenburgského kraje a turgajského okresu. Kniha velice zajímavá pro ty, kdo se zajímají o národní vzdělání.

Kňaz *Sergěj Volkonskij:* Očerk russkoj istoriji i russkoj literatury. Petrohrad 1896.

Kniha ta vyšla rusky a anglicky, a obsahuje přednášky, jež autor měl v severoamerických městech; přednášky opatřeny obšírnými bibliografickými zprávami. Úmyslem autorovým bylo, aby seznámil cizozemce,

již o Rusku velmi špatné pojmy mají, s dějinami i historií literatury ruské. Účelu toho kniha dosáhne, ač jinak pro ruské čtenáře kniha je bezcenna.

A. G. Stín: **Historie literatury ruské XIX. století.** Nakl. J. F. Šašek ve Velkém Meziříčí 1893—1897. Str. 952. Cena 6 zl.

Když začalo vycházeti dílo toto, poučující tak zevrubně a názorně o směrech a jednotlivých zjevech literarních v Rusku 19. století, přivítáno s povděkem, ale také s obavou, jak asi podaří se další partie spisu, majícího podati celkový přehled a rozbor látky, jakého ruská literatura sama dosud nemá. Nyní po ukončení díla můžeme s radostí a hrdostí konstatovati, že dostalo se nám dílem tím výborné rukověti pro seznání a ocenění všech důležitějších literarních zjevů ruských tohoto století, pokud náležejí do básnické slovesnosti a její kritiky.

Účet ze znalosti věci vydává p. spis. celým dílem. O jaký fond pomůcek se opíral, o tom zpravuje předmluva. Jaké nesnáze bylo při práci takové překonati, lze nám jen tušiti; pověděti by to mohl jen p. spis. sám. Každému spisovateli v Čechách neb na Moravě žijícímu by s nimi bylo bojovati; tím větší byla míra jejich pro kněze v pohorské vesnici působícího, i bylo by nespravedlivé, odepříti uznání dobrému a velepotřebnému dílu pro některé zcela podřízené nedostatky. Zdařilé podobizny čelných spisovatelů je vhodně doplňují. „Dodatky“ podávají četné zevrubné údaje, zvláště též o českých pracích a překladech.

Čtenářům našim budiž záslužné dílo p. Stínovo co nejlépe doporučeno.

Dr. Václav Řezníček: **Velký Čech.** Život, působení a význam Františka Palackého. Vydává po sešitech J. R. Vilímek v Praze.

Bohatě vypravené toto dílo jubilejní, rozšířený prý to otisk dřívějšího spisu Řezníčkova, přispěje dojista k obnově a upevnění památky „otce národu“ (Palacký, jak známo, nepsal „dějiny národa“, jak na titule stojí); vytěží-li se z obsahu něco víc, ukáží další sešity.

Prozatím poznamenáváme, že podle všeho p. nakladatel chtěl především udati své obrázky, ať vhod či nevhod. Některé z nich totiž, ač o sobě dobré, jsou tu věru prazbytečné, jiné zase, na př. scenové, jsou hračka pro malé a velké děti.

Co do textu, nesluší životopisu Palackého takový jalový žvast, jaký čteme na začátku (str. 5.): „Pramenové v končinách těchto (v Hodslavicích) vyvírající vysílají vody své jak do Baltického, tak i do Černého moře, a proto zde, na rozhraní vod evropských, není žádné větší řeky, nýbrž domky a dědiny Hodslavic roztroušeny jsou“ atd. Tento skvostný passus měl si p. spis. schovati, až bude psáti o dunajsko-oderském průplavě neb o regulování moravských řek — nepochybujeme totiž, že to také potrefí.

V. Mrštík: **Pohádka máje.** Nakl. J. Otto v Praze. Léta Páně 1897. Str. 506.

Pohádka máje nemůže ovšem býti než pohádkou lásky. Akademik, jenž už tak leccos zažil, zamiluje se na venkovském plese do dcery

lesníkovy, která nemajíc již matky žije volným životem lesní víly nevinná, svěží v lesních krásách. A tak milují se vytrvale, ačkoli s překážkami — nudy, žárlivosti atd.

Autor s jakousi pýchou a spokojeností doprovází dlouhé příběhy lásky té, hýře zrovna v nádherách přírody. Snad ne u každého podaří se mu vylouditi tolik vytrvalého zájmu pro dílo jinak velmi pozoruhodné.

Týž a *Al. Mrštík:* Bavlnkovy ženy a jiné povídky. Ottova Laciná knihovna 150. Str. 324.

Šťastné a nešťastné sňatky („Bavlnkovy ženy"), život svedených děvčat, šťastné a nešťastné konce ustaraných rodičů, srážky s úřady a pod. jsou nejvýznamnější obrázky ze života venkovského. Moravské Slovácko má ve V. a Al. Mrštíkovi zamilované životopisce. Některé příběhy v této knize budou se čtenáři zdáti trochu apartnímu, vypočítanými. Způsob odhadovati ženské postavy, jak jej ve spisech M. nalezneme, je prý snad malířský, mně se zdá býti trochu trhový, řeznický. Pro úplnost dodávám, že „Bavlnkovy ženy" podepsány oběma spisovateli; 4 povídky jsou od Al. M., jedna od V. M.

Růžena Svobodová: **Ztroskotáno.** 1892. (Kabinetní knih. 86. Str. 263. Cena 80 kr.) — **Povídky.** 1891—1895. (Libuše 1896. Str. 143.)

I. „Nedostižné touhy a nesmrtelné vzpomínky"! Rafaela, v klášteře vychovaná, mysticky naladěná, nerozumí lásce, až když je pozdě. Odmítala lehkomyslné pokusy, až i vážný cit její byl odmítnut. Toť výsledek pobytu „mezi lidmi".

II. V „Libuši" uveřejněno pět obrázků. Život ženský i v nich převahou zastoupen, vlastně ne tak život, jako citové odrazy života, nad to ještě ne příliš vábného, nečinného, ba i fantastického.

Jako kdysi Svobodová přechvalována, tak nyní neprávem jest odsuzována. Nesnadno sice smířiti se vždy s náměty, které si volí, ani s roztříštěným na vše strany dějem (Ztroskotáno, Pohřby), ale jemného vystižení duševných pochodův, obratného zachycení projevů jejich, šťastného sestrojení situací jí nikdo neupře. Ani myšlenkové mělčiny nejsou tak časté jako na př. i u lepších spisovatelů, byť i spisovatelčin směr a názory nebyly všude věcně odůvodněny. Detailování zdá se mi v povídkách jejích býti trochu nazbyt

První Moravská obrázková knihovna. Č. 23. a 24. *K. J. Zákoucký:* Růženčin památník. Str. 144. Cena 28 kr.

Z dlouhé řady drobotin těchto nejméně se zamlouvají příběhy vymyšlené; proti apartním děckám našich vychovatelských spisovatelů mám hroznou antipathii. Lepší jsou vzpomínky neb anekdoty dějinné.

Sbírka ušlechtilých spisů pro mládež. Č. 11. *Anna R. Husová:* Z lesních potulek. Str. 120.

Obsah, poučení o lesní květeně a zvířeně, ač nahodile nasbíraný, je dobrý. Sloh je zbytečně přesládlý.

Zábavy večerní. Č. 98. *Fr. Erjavec:* Husaři na Polici. Přel. *Fr. Stingl.* Str. 88. Cena 30 kr.

V osamělé vesnici ubytují se husaři; přijati s obavou, odcházejí s dobrou. Dva z nich přijdou si ještě pro nevěsty.

Prostý příběh, okořeněný rozmarnými příhodami pověrečnosti a dobromyslnosti. Rozmluvy mohly tu a tam býti podány prostším slohem. „Zábavám večerním“ přejeme mnoho zdaru!

Časopisy.

Monatschrift für christliche Social-Reform přináší v 3. sešitě letošího ročníku úryvek z dopisu vloni zemřelého Friedricha Engelsa, vůdce socialní demokracie německé, živšího v Anglii. V dopise tom psaném Dru. Rudolfu Meyerovi, známému konservativnímu agrarnímu politiku německému, objasňuje zřízení a možnost budoucího socialně-demokratického státu a rozptyluje jeho pochybnosti. Zvláště vyvrací nedorozumění Meyerova při čtení Bebelových spisů mu vzešlá. Hlavní myšlenky jsou: Doba sama přivodí převrat ten. Co se týká společné výroby, na hlavní námitku Meyerovu, jak to bude s polní prací, odpovídá: Není ani tu potřeba pracovat víc než osm hodin a snad ani tu ne. V pilné náhlé práci rozdělí se dělnictvo na více šicht. A dělnictva bude dosti, protože při zdokonalené na nejvyšší stupeň strojní výrobě nebude třeba v létě mořit lidi v továrnách. Že by si městský dělník nezvykl! Když bude od mládí zvykat polní i tovární práci, nebude mu to za těžko. Jest sice pravda, že malozemí vede k latifundiím a latifundie zase se drobí v malozemí; že konkurrence vede k monopolům a monopoly budí zase novou konkurrenci. To je přirozený běh, ale spojený s krisemi a strádáním mnohých — proto lépe jej nahraditi něčím jiným. A zvláště dnes, kdy latifundie se vzmohly a my právě tak bez latifundií žíti můžeme jako bez drobných sedláků, a mimo to výroba zemědělská takového vysokého stupně dosáhla, že stejně jako výroba průmyslová nejen může en bloc přejata býti společností, ale zrovna potom volá — proto dnes tento „circulus vitiosus“ budeme musit násilně přetít. Dělníci zemědělští sami sebou přejdou v řady socialní demokracie, a zničení rolníci a řemeslníci dojdou k ní po cestách antisemitismu. — — Nic nového sic, co by leckterý jiný vůdce a agitator socialistický nepověděl též. Ale právě proto zajímavé, že i třetí po řadě v Pantheonu socialní demokrat (Marx-Lassalle-Engels) stejně prostoduše — filosofoval.

Fortnightly číslo lednové t. r. obsahuje článek *W. Archera* o anglickém divadle, jenž vyznívá v úsudek dosť žalostný. V r. 1896. byl toliko jeden kus, jenž má jakousi cenu, dáván, totiž „Rosemary“ od Parkera a Carsona. Dramatičtí spisovatelé, kteří jakéhosi jména nabyli, mlčí, neboť jejich kusy nedocházejí přízně obecenstva, mladí zase nadarmo tlukou na brány Thaliiny. V celku obmezují se divadelní představení na vystavování hloupých, mnohdy sprostých, bezvýznamných a efemerních kusů. — V témž čísle má *Miss Blaze de Bury* velmi pěkný a vtipný článek o předních kriticích francouzských.

Může-li se říci o Brunetièreu, že jest Bonapartem francouzské kritiky, o Lemaîtreu, že svou finessou a ostrovtipností může nazván býti kritickým Mazarinem, přísluší Anatolu Franceovi název Voltairea své doby.

V **North American Review** pojednává *A. Lang* ve článku „Genius u dětí“ o tom, že až na malé výjimky u dětí z pravidla nikdy určitě se neukazuje, čím budou, až dospějí. Své tvrzení opírá četnými doklady ze života velikánův anglických, ač také uvádí výjimky.

SMĚS.

Jakým jazykem mluvil Kristus Pán? Na tuto otázku odpovídá v posledním čísle anglického časopisu „Century“ (Macmil.) Mrs. Agnes Smith Lewis, že aramejsky. Dokládá pak své tvrzení: *a)* tím, že v Mesopotamii nejrozšířenějším byl jazyk aramejský a že rabíni už před narozením Krista Pána mluvili častěji a více aramejsky, nežli hebrejsky nebo řecky; *b)* v řeckém překladě Písma sv. nalézáme více výrazů, v ústa Kristova kladených, jež vzaty jsou z aramejštiny, jako: „Effata, Thalita kumi“, kdežto zvolání Ježíšovo na kříži: „Eloi, Eloi lama sabachtani!“ skládá se ze slov čistě syrských; *c)* dále poukazuje na některá patronymika v N. Z. Syn sluje syrsky b a r, odtud jména: Bartoloměj, Barabáš, Bar-Jesus, Bar-Jona atd. Po hebrejsku by se řeklo: Ben-tolomej, Ben-Jona atd.

Apologie sv. Justina Muč., první, nepovstala prý asi před r. 150. po Kr., V 29. hl. její totiž zmíněn egyptský prefekt Felix, jenž nedávno dle papyrového nálezu ukázal se jakožto prefekt G. Munatius Felix (r. 148.—154.).

Ulfilas, biskup gotský, arianem? Dle rozboru, jejž vydal Jostes v „Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache u. Litteratur“ (XX. 1.), nikoli. Ulfilas skonal 383. „S t a r ý Z á k o n“ Ulfilův jest vlastně jeho symbolum, krátce před smrtí sepsané, a je skoro stejné s Basiliovým; jen část o Duchu sv. zní makedoniansky, tedy arianem Ulfilas dle tohoto symbolu jistě nebyl. Dle Řehoře Naz. a Ambrože Gotové kolem r. 380. nepokládáni ještě za ariany, bezpochyby k arianismu svedeni až po smrti Ulfilově.

Ještě **Léon Taxil.** Dle pravdomluvných liberalních časopisů byl prý šmejdem s Dianou Vaughanovou kompromittován celý „katolický svět“, nevyjímajíc ani hlavy jeho Leona XIII. Koho zajímá více pravda než liberalistická lež, vzpomene si, že nejvážnější katolické n o v i n y německé, jako „Kölnische Volkszeitung“, velice rázně proti švindlu tomu bojovaly. Časopisy vědecké, pokud víme, o věci se ani nezmínily anebo jen velice zdrželivě. Lonský protizednářský sjezd v Tridentě taktéž z veliké části choval se k ní skepticky. O našem obecenstvu nechceme rozhodovati, ale poukazujeme na lonský ročník „Hlídky“ (str. 784.), kde jsme za souhlasu čtenářů svých před ukvapením varovali. Nejnověji sám papež prohlásil, že neměl proč odepříti L. Taxilovi požehnání svého, jako žádnému kajicníku,

kdo se k němu obrátí. Chtěl-li Taxil koho podvésti, podvedl jen sám sebe, neboť Boha podvésti nelze. K audienci připustil jej jen v průvodu oklamaného kněze. A záležitosti Diany Vaughanové sv. Otec neschvaloval. — Tedy trochu pomaleji s tím „katolickým světem“! Ostatně i takto je nám to dobrým poučením pro budoucnost, abychom ani domácím, ani cizím taškářům, kteří se za „klerikaly“ vydávají, předčasně nevěřili. Vládne-li u protivných stran bezzásadnost a bezcharakternost, hleďme ji aspoň my od sebe vždy udržeti ve slušné vzdálenosti.

O smrti Lutherově soudí jesuita E. Michael (Innsbrucker th. Quartalschrift 1897, str. 388.) dle dosavadního šetření takto: není sice o sobě pravděnepodobno, že si Luther sám na život sáhl, ale z analogie historické věrojatnosti v jiných případech nelze dnes říci nežli že pověst o sebevraždě Lutherově jeví se jako pouhá smyšlenka.

Hospodin, hospoda, hospodář atd. odvozuje archivář Brandl (Glossarium) ze sankr. kořene pa = tueri (chrániti). Dle něho Pictet odvozuje „gospodь“ ze sankr. goshpada, pán kmene. Podrobněji Jungmann (Slovník): „cf. sancr. gópati 1. nomen Sivae 2. rex, ex go = terra, et pati = dominus, quod iterum a páti = nutrire, colere, tueri; inde pan = dominator; cf. zend. paitis = dominus, goth faths = id., cf. graec. δεσπότης, cf. lat. hospes.“

Nové české časopisy. Od 1. ledna 1897 do 1. května 1897 počalo vycházeti 11 nových časopisů, z nichž 10 připadá na Prahu. Dle oboru jsou: 4 odborné, 1 belletristický, 1 pedagogický, 1 politický, 1 literarní, 1 vědecký (katolická revue „Alétheia“) a 2 socialní. Od 1. července bude vycházeti list „Zájmy finanční stráže.“ V téže době zanikl 1 časopis zábavný („Z našich dob“ v Holešově) pro nedostatek odběratelů.

Vergiliova podobizna z mosaiky, asi 1 metr dlouhá, nalezena na půdě Hadrumeta v Tunisu. Básník zobrazen, kterak na papyrovém závitku píše Aeneidu, bílou togou oděn, sedě na lenošce; lze ještě čísti slova:

Musa mihi causas memora pro numine laeso
Quidve

Po pravici stojí Klio, předčítajíc se závitku, po levici Melpomene naslouchá. — Je to nejstarší obraz básníkův, asi z konce 1. století po Kr.

Socialně-demokratický tisk. Při sjezdu socialních demokratů z Německa 12. října 1896 přednešena byla úřední zpráva o tisku strany. Dle této zprávy socialní demokracie v Německu měla toho času ústřední organ „Vorwärts“, vědecký týdenník „Die Neue Zeit“, 1 zábavný týdenník, 2 časopisy humoristické, 43 listův odborných, z nichž 1 vychází 3krát a 28 jednou v témdni, 9 za 14 dní, 3 za 3 neděle a 2 jednou v měsíci. Politických listů vychází 70, a to 39 denně, 15 třikrát, 9 dvakrát a 7 jednou v témdni. Z politických časopisů jeden jest polský („Gazeta robotnicza“). Zpravodaj Pfannkuch vytkl nedostatek schopných, zásadami socialní demokracie úplně proniknutých redaktorů, delegat Scheidemann plagiatorství menších listův a poslanec Frohme nemravný obsah u většiny. — Socialní demokraté vydali k volbám v Haliči za pátou kurii 220.000 letáků všeobecných, 150.000 místních a 50.000 kusů provolání. Údaje tyto jsou ze stenografických protokolů vídeňské poslanecké sněmovny.

Lidové universitní běhy. Při universitě v Mnichově pořádán byl před velikonocemi běh pro lid o národním hospodářství a zdravotnictví. Běh tento navštěvovalo 3355 osob (82·19% mužův a 17·81% žen). — Ukončený právě lidový běh při universitě v Lipsku obsahoval 12 přednášek, jež navštívilo 10.546 osob (76·6% mužův a 23·4% žen).

K poměrům časopiseckým. Společnost k vydávání německo-liberalního politického denníku „Neue Freie Presse“ ve Vídni měla za rok 1896. při hrubém příjmu přes $1^1/_2$ mil. zl. 354.921 zl. čistého výtěžku.

Ze statistiky literarní. Gerharta Hauptmanna socialní drama „Utonulý Zvon“ dáváno bylo počátkem května t. r. na německém divadle v Berlíně po 75té. Tiskem vyšlo koncem března t. r. tohoto dramatu 13. vydání.

Adepti budhismu dočkali se — radosti. Učenec anglický Fahrer objevil totiž rodiště Buddhy, syna Çoudhodanova dle jednoho nápisu z r. 240. př. Kr., jejž nalezl blíže Kapilavastonu v království Nepal. — Inu, habeant sibi!

Theorie **naturistů** budou míti, jak jim nepřátelé vyčítají, velice zlé následky v zápětí. Svým proudem zastaví onu snahu po celkovém pochopení, za niž bojují, o niž se zasazují svými spisy Rosny, Verhaeren, Maeterlinck, de Régnier atd., snažíce se čtenáře povznésti od pouhé sentimentality k visi, k ideji. Jejich uhlazený sloh, svůdné líčení přírody strhne dav za sebou, zvláště když naturisté vědomě a vypočítavě k této popularitě směřují. Vynášejí „zlatou prostřednost“, aby si získali dav, a neostýchají se vzývat mocné a pochybné patrony — jako je Zola. *m.*

Naturisté mají již revue: **„La revue naturiste“**, již redigují Saint-Georges de Bouhélier, Maurice Le Bloud, Eugène Montfort s četou nejznámějších literatů, již se tomuto novému směru přimkli. *m.*

Vznik **fetišismu** hledati třeba v jakési moci, již ten který fetiš měl — tak učí francouzský vědátor Lefébure. Fetiš jest vlastně jen předmět kouzelníkem a čarodějem zmagnetisovaný, v nějž — jako v jiné medium — přenesl část svoji sensibility a pohyblivosti, což se rčeným slovem zove: exsteriorisace sensibility. *m.*

Poměr katolíků k současným školám literarním určuje konference mladých literatů katolických v Gentu takto: Katolíci musí vrhnouti se udatně na literarní kolbiště a bojovati na celé čáře. Především musí dbát kritiky, té, která nejvýš cení trilogii pravdy, dobra, krásna, avšak i u protivníka krásu uznává, byť vedle ní dílo hyzdila nepravda anebo nemravnost. Ani romanu nesmí zanedbávati — romanu vášně a víry. Básníci mohou býti směru toho či onoho, jenž, když zpívají víru . . . Vzory a mistry myšlenky katolické budou jim: Barbey d'Aurevilly (Prêtre marié), Villiers de l'Isle-Adam (Axel), Ernest Hello (Homme), J. K. Huysmans (En route), Verlaine (Sagesse). *m.*

Konec Puškinovy „Rusalky“ byl uveřejněn v 3. sv. Rusského Archivu s poznámkami Barteneva, z nichž vysvítá, že Puškin v prosinci 1836 četl svoji „Rusalku“ úplně u E. Gubera. Při čtení tom byl prý Dm. Pavl. Zujev, tehdy chlapec, nyní stařec, jenž maje ohromnou paměť zapsal si pro sebe poslední výjevy „Rusalky“, rukopis choval u sebe a teprv koncem minulého roku dal jej Bor. Nik. Čičerinovi. Rukopisem tím

prý se doplňuje dosud známý počátek dramatické básně této, záležející z 5 výjevův a 17 veršů 6 výjevů, kteryžto počátek byl po smrti Puškinově nalezen a otištěn v Sovremeniku 1837. Myslilo se dosud, že „Rusalka“ ukončena nebyla, nebo že ukončení ztraceno. Že by však Puškin byl „R.“ ukončil, důkazu není. Také sám program básně končí téměř tímtéž, čím báseň; Puškinův překlad písně „Janyš Korolevič“ končí tímtéž, čím „Rusalka“, tak že se zdá, že Puškina zajímal začátek sujetu „Janyše“, který podal v prvních výjevech „Rusalky“, konce však „Janyše“ nepřeložil ani nevypracoval v „Rusalce.“ Podivno, že rukopis D. Zujeva obsahuje pouze poslední část básně a počíná právě veršem, jímž končí rukopis Puškinův To všecko podkopává důvěru k původnosti nového textu, obsahujícího 237 veršů, které nejsou mnohdy poetické, nezachovávají charakteru verše Puškinova. Vůbec se zdá, že Zujev podal slabý ohlas Puškinova úmyslu, zkažený neumělými verši a nevyrážející charakteristických zvláštností poesie Puškinovy.

„A. S. Puškin v Bessarabii“ nazývají se vzpomínky pí. E. Francevy, dcery jakéhosi muže, jenž byl prý přítelem básníkovým, když tento sloužil v Kišenevě. E. Franceva podává, co prý slyšela od otce a jiných známých Puškinových. Ona sama prý naučila se napaměť mnohým veršům, které básník napsal v domě otce jejího, jež tam předčítal, ale nikde neuveřejnil. Sotva možno důvěřovat takovým vzpomínkám. Hlavním obsahem vzpomínek je příhoda, jak Puškin byl svědkem vraždy mladé dívky v cigánském táboru, kteráž příhoda tak ho dojala, že pod svěžím dojmem hned napsal báseň, jejíž obsahem ona příhoda; později báseň tu změnil. První redakci „Cikánů“ měl prý u sebe otec spisovatelčin, ale rukopis ten prý ztratil. Všecko, co pí. Franceva vypravuje o vraždě cikánky, podobá se spíše úryvku z romanu než skutečnosti.

Waschzettel, nevím jak bych to do češtiny honem přeložil, tedy Waschzettel nazývá „Kunstwart“ reklamní lístky připojované k redakčním výtiskům, posílaným se žádostí, aby pochvalné „kritiky“, které znějí někdy „zcela objektivně“, z pravidla však bombasticky pochvalně, byly od redakce tak otiskovány. Nakladatelům se konečně nedivíme, a redakcím — inu vlastně také ne. Vímeť ze zkušenosti, že i u nás několik nakladatelů činí to výminkou dalších zásilek zdarma; a kolik redaktorů, prosím Vás, odolá takové lákavé příležitosti, založiti a obohatiti si knihovnu nejnovějšími novinkami.

Brousek. Píšeme správně: stežejný (ne: stěžejný). — Ve spisovné češtině pozorovati úbytek slovanské koncovky lokalní *-ě;* pišme tedy: na dubě (nikoli: na dubu), v státě (nikoli: v státu) atd. — Přemrštěná snaha po „libozvučnosti“ vede k nestvůrám, jako: k*u* Bohu, ba dokonce: k*u* umění.

ROZHLED.

V Brně dne 23. května 1897.

Dvojstranný boj vnucen nám **vydáním jazykových nařízení:** proti německým liberalně-nacionalním stranám, a proti úřadům i vládě samé. Tak touto po dlouhé době jedinou malou vymožeností zaujata zase celá naše politická energie. Přepjatý odpor Němců vyvolá ovšem u nás rovné vzpružení. Mnoho sil zase zbytečně bude vyplýtváno. Skoro se zdá, že je to vědomá methoda Němců, svádět naši pozornost stále na politické pole, abychom důležitější jiné obory národního života nechali nepovšimnuty.

Právě jako v tom hospodářském boji s Uhrami. Veškeren zájem a veškery nesnáze také upjaly se tu na **kvotu.** Šikovní politikové vypočítali kolik miliard to dělá, když se zkapitalisuje naše kvotové přetížení. Pravda, není-li kvota už dnes, jistě brzy bude jediné a hlavní „punctum saliens“ v poměru našem k Uhrám, neboť po zmohutnění průmyslovém, jež v Uhrách rapidně se vyvíjí — na druhé straně brzy nezbude pro výboj žádného pole. Ostatně více umíněnosti v té věci jest na uherské straně než na naší. Deputacím kvotovým jednalo se už konečně jen o stanovení base, základu k vypočítávání kvoty, aby se podobné boje nemusely opakovat v letech 1906 a 1907. Ale deputace se rozešly s nepořízenou. Boj vedou vlády dále. To značí na rakouské straně první díl porážky. Neboť co mezi deputacemi jednalo se o kvotu buď rovného dílu nebo aspoň 58 : 42, jak zněl návrh rakouský — vlády smlouvají už jen o poměr 63·6 : 36·4. A tu vláda uherská má ještě nižší hranici, za niž tvrdí, že nesmí: 33·4. Tentokrát budeme dle všeho poraženi na obou křídlech i uprostřed. V celní a obchodní smlouvě učiněny už takové ústupky Uhrám, že tam je poměr ještě nevýhodnější jako dosud, a v kvotě už jsme též poraženi samou tou nabídkou naší vlády: neboť poměr 63·6 : 36·4 je hluboko pod „pari“ uherského kursu. Na rozhodnutí císařovo to snad nedojde. Leda až kdyby se i usnesení obou říšských rad rozcházelo.

V Čechách navrhují z různých stran **„národní daň“** ve prospěch národních našich podniků: Ústř. Matice školské a Jednot Pošumavské a Severočeské. Daň podobnou zavedla dvě okresní zastupitelstva a na sjezdu okresních zastupitelstev dne 6. června v Praze má se jednati o jejím zavedení ve všech okresích. Okresní zastupitelstva českých okresů stala by se tak berními národními úřady. Stačila prý by k úhradě národního rozpočtu potřeby necelá 2% přirážky. Jen že, jak dnes se přirážky vybírají, zase by to nebylo spravedlivé. Při největším percentualním zatížení nemovitostí i tuto národní daň by platili zase

jen všichni nerovným dílem. Dnes je ta nerovnost dobrovolná, pak by byla nedobrovolnou.

První **leták národohospodářské společnosti** došel tedy vřelého přijetí — 30.000 se ho rozešlo v měsíci a ještě dosáhne možná dvoj- i vícenásobného rozšíření. Napsán rodákem z Moravy — nechceme v tom vidět nějaké omen, ale bylo by záhodno, aby potřeba hospodářské emancipace se pociťovala nejvíc na Moravě. V tom ohledu je na Moravě jistě víc práce třeba než v Čechách.

Jací jsme idealisté ve svém národním životě, vidět opět zřetelně z dvou zjevů posledních dnů: **odkazu Bedřicha Schnella** a JUDra. **Břetislava Kadlčíka.** Onen jmenoval universalní dědičkou svého jmění páčícího se na 220.000 Ústřední Matici školskou, tento zase českou universitu (!) učinil dědičkou jmění na $^1/_2$ milionu. Neříkáme, že by odkazem na nějaký praktický, hospodářský účel byli lépe prospěli buď části nebo celku — vždyť vzdělání, jemuž oboje jmění věnováno, je základem všeho národního i hospodářského vývoje. Ale přece zřetelně z nich vidět, že dlouho ještě budeme asi idealními žebráky — lépe konečně pro nás, než bohatými cyniky.

Výroční **valná hromada národohospodářské společnosti** konati se měla dne 15. května, aby vyřídila čistě správní a interní záležitosti. Konala-li se či nekonala, a jaký měla průběh, jsme se z našich pražských novin do čtvrtku dne 20. května nedočetli. — **Národní Jednota Pošumavská** na své výroční valné hromadě ve dny svatojanské podala dosti potěšitelný obraz své působnosti. Celkový příjem Jednoty za r. 1896. obnášel 33.443 zl., výdaje jen 11.430 zl. Usneseno, aby ve lhůtách čtrnáctidenních vydáván byl zvláštní „Věstník“ Jednoty. — Ve dnech 15. a 16. konán v Praze **sjezd českých žen.** Po nezdařeném lonském pokusu se letos sjezd českým ženám vydařil. Jak účastenstvím a zastoupením tak i obsahem. Naše ženy hárají týmže čistým idealním národním duchem, jakým se vyznačovala doba let šedesátých. Leč přes to nezůstávají bez porozumění praktickým potřebám doby. V hojných referatech sjezdu dotčeno všech oborů, jimiž se hlava, srdce a ruka ženy zabývati může. Z tak zvaných snah „emancipačních“ pronesen ovšem i požadavek volebního práva. Jak daleko a široko by toto právo volební chtěly mít i na ženy rozšířeno, do podrobna si nestylisovaly. Sl. učitelka Polzelbauerova v referatě o tužbách učitelek přála si, aby učitelky měly volební právo do sněmu a rady říšské. Jiné ženy referentky z jiných stavů tohoto požadavku nepronesly. Proti výroku Laury Marmholmové, úhlavní odpůrkyně ruchu emancipačního v Německu, tomu totiž, že „láska mužova může býti jedinou výplní prázdného nitra duše ženiny“, ohradila se velmi rozhodně pí. Tereza Nováková. Tato referentka vběhla do širého plného proudu emancipačních frasí. Octla se tím ovšem v odporu s jinou referentkou pí. Miloslavou Procházkovou, která pravila ve svém referatě o rodině: „Jen žena, která se svému pravému povolání neodcizila, je pravou ženou.“ A pravým povoláním ženy vyrozumívá pí. Procházková „domácnost“. Ženy posluchačky tleskaly pí. Procházkové, právě tak jako pí. Novákové. Nejcennějším referatem

z celého sjezdu byl referat o lidumilství našich žen. Projeveno v tom ohledu přání, aby české ženy se vší péčí ujaly se zvláště výchovu dítek odložených, nalezenců, než se toho chopí Němci, aby z odložených dítek matek českých vychovávali si Němce. Nevíme, připadli-li už Němci na tuto myšlenku, ale sotva! Jednají dosud právě naopak, posílajíce „vídeňátka“ na vychování hlavně do krajin českých a moravských. — Na sjezdu žen českých zvolen výkonný výbor, jenž zůstane jakýmsi pracovním organem uskutečňujícím pokyny sjezdu. Snad na zatím i jedinou náhradou za „klub žen československých“, jenž navržen. Klub tento měl by tyto úkoly: humanní, kulturní, socialní (vol. právo, odstranění války!), národní a národohospodářský. Akce temperenclářská a za odstranění prostituce také na sjezdu navržena — tato působnost by patřila též do socialního úkolu klubu. Stanovisko mravnosti, jaké zaujato na sjezdu referatem pí. B. Hoblové, učitelky z Mladé Boleslavi, úplně schvalujeme, budou-li na něm ženy naše vždycky státi, bude hnutí jejich hnutím zdravým a národu prospěšným.

Kousek moudré **postátňovací politiky** bude proveden zase v Haliči. Společnosti lvovsko-černovické dráhy odkoupí se trať Lvov-Bełžec o 90 kilometrech délky, na níž i dosud stát už byl spolumajetníkem. Výkup se děje na základě koncesse, ale proto přece je pro stát nevýhodný. Trať jest passivní, ač v budoucnosti se poměry zlepšit mohou, ale v nejbližší době čáky není. Stát platí za trať, jakoby vynášela 5% ročně a byla v dobrém stavu. Čehož obojího není. Předloha tato novou většinou pravice odkázána zatím (11. května) výboru, ale pravice ji dle všeho podle návrhu vlády přijme.

Bulharsko-rakouská obchodní smlouva taktak že vyřízena do posledního svého terminu 13. května. Ratifikována už byla cestou telegrafickou. Proti smlouvě ve sněmovně poslanců brojil hlavně sekretář brněnské obchodní komery. Právě však velkoprůmyslové kruhy mohou s ní býti spokojeny. Smlouva vstoupila v platnost dne 21. května a platí až do konce roku 1903. Výše cla na naše zboží roztříděna na 22 tříd, obsahuje sazby celní od 8% do 25% z ceny zboží. Jen dvojí druh výrobkův: obuv s koženou podešví a hotové obleky vlněné vyceleny dle váhy (na 100 kg. 280 a 300 franků). Bulharsko smí mimo to na různé věci vypočtené ve smlouvě vybírati doma akcis do jisté výše. Dle statistiky z r. 1895. náš vývoz do Bulharska dle této nové smlouvy bude takto vyclíván: clo vyšší 14% ceny zasáhne 23% vývozu, clo nižší 14% ceny zasáhne 19%, clo rovné 14% ceny zasáhne 58%. Naše spojení obchodní s Bulharskem bylo dosud jen ve prospěch Rakousko-Uherska. Tak tvořil od r. 1891. náš vývoz do Bulharska 1·25%, 1·05%, 1·12%, 1·35%, 1·07%, 0·90% veškerého našeho vývozu, však dovoz z Bulharska jen 0·19%, 0·23%, 0·23%, 0·29%, 0·27%, 0·13% veškerého našeho dovozu. Třebas i vývoz i dovoz byl pro poměry tržební statistiky rakousko-uherské minimalní, ne takovým jevil se pro tržební statistiku státu bulharského. Tržba s Rakousko-Uherskem pro Bulharsko činila takovouto kvotu od r. 1888. do r. 1895. počítajíc: Dovoz rakousko-uherský do Bulharska činil všeho bulharského dovozu: 27%, 30%, 39%, 42%,

36,%, 35%, 35%, 32%, a vývoz z Bulharska do Rakouska tvořil všeho bulharského vývozu jen část: 4%, 5%, 8%, 4%, 4%, 2%, 4%, 4%. Rakousko-Uhersko jest hlavním zásobovatelem Bulharska hlavně v tomto zboží: cukr (98% všeho cukru v Bulharsku spotřebovaného), šatstvo (85%), kožené zboží (62%), obuv (40%), líhoviny (38% v r. 1895., ale v dřívějších letech 70—85%). Pro cukr, šatstvo, kožené zboží a obuv jest bulharský trh stále stejně významným pro naše vývozce. Při líhovinách klesnutí roku 1895. sotva už kdy se pozvedne znova, chopiloť se Bulharsko při spirituosách najednou své výroby. S tím nejnepotřebnějším začalo napřed. Bulharsko dováželo k nám hlavně zemědělské plodiny, dobytkářské výrobky, barviva a třísloviny, vlnu, kůži, kovy, tedy většinou suroviny a věci prvotní výroby, a to celkem jen v ceně od 1½ do 2½ milionu zlatých.

Výsledky **sčítání lidu**, provedeného dne 22. dubna 1895 v Bosně a Hercegovině, vydány ve dvou velikých svazcích „slavnou“ bosenskou vládou. Vyjímáme některé zajímavější číslice. Obyvatelstva načítáno 1,568.092, z toho mužů 828.190, žen 739.902. Mužů tedy o 100.000 téměř víc než žen. Šťastné ženy tam dole! Proti r. 1885. jeví se přírůstek 17·36% (1,336.091), proti r. 1879. 35·39% (1,158.164). Toto obyvatelstvo dělilo se dle náboženství takto: pravoslavných 673.246, katolíků 334.142, mohammedanů 548.632, židů 8213, jiných 3859. Tvořili tedy pravoslavní 42·94%, katolíci 21·31%, mohammedani 34·99%, židé 0·52%, jiní 0·24%. Židů je nejvíc v kraji sarajevském a r Sarajevě samém, tvoří tu 2% obyvatelstva. Podobně mohammedani nejčetněji zastoupeni v tomto kraji (49%). Katolíci zastoupeni nejvíce v mostarském kraji (40%) a pak v travnickém (37%), nejméně v Bihači (4½%). Pravoslavní jsou nejčetněji zastoupeni v kraji banjaluckém (59%) a bihačském (52%). Přírůstek jednotlivých vyznání v posledním desítiletí byl takovýto. Mohammedanů přibylo o 11·35%, pravoslavných 17·86%, katolíků 25·71%, **židů 41·48%**. Vidět, kdo se nejvíc tlačí, kdo čije dobré kšefty za p. Kallayova okultuření Bosny a Hercegoviny. Zajímavý jest poměr, jak obyvatelstvo množí se proudem přistěhovaleckým z říše a z které její části. Podle výkazů jinam příslušných osob přistěhovalo se z Rakouska 24.018 osob, ze zemí koruny uherské za to 42.358 osob. Z naší poloviny říšské jsou to hlavně slovanské země Dalmacie, Krajina, Morava, Čechy, jež vysílají své členy do Bosny: Dalmacie 6446, Krajina 2589, Morava 2248, Čechy 3933 (z těchto zemí tedy 15.210). Dle náboženství bylo: katolíků z Rakouska 20.209, z Uher 17.236, pravoslavných z Rakouska 2167, z Uher 20.734, židů z Rakouska 723, z Uher 1804. Socialní roztřídění obyvatelstva je takovéto: velkostatkářů je 5833, svobodných rolníků 86.867, svobodných sedláků z částí polí kmetských 22.655, kmetů (nevolných sedláků, robotujících a desátek odvádějících) 88.970, jinak při hospodářství polním činných nesamostatných 17.256 (všude míněny rodiny, hlavy rodin). I s příslušníky tvoří tyto jednotlivé třídy veškerého obyvatelstva takovýto díl: statkáři 2·13%, svobodní sedláci 33·45%, svobodní sedláci s částí kmetského pole 11·26%, kmeti 38·25%, pomocné síly v hospodářství 3·25%, jiné třídy obyvatelstva pospolu tvoří

11·66% obyvatelstva. Robotujících sedláků jest dosud nejvíce v kraji banjaluckém (57·59% všeho obyvatelstva), dále v bihačském (40·43%), spadá to v jedno asi s pravoslavím. Nejméně jest jich v mostarském kraji (25·73%). Hustota obyvatelstva je 30·73 na 1 km.², dle různých krajů jest hustota největší v kraji Dolní Tuzly 40 32 na 1 km.², pak v kraji Banjaluka 36 43, Bihač 34·90, Sarajevo 27·12, Mostar 24.07, Travnik 23·85 na 1 km.² Kulturní poměry osvětleny těmito číslicemi: Středních škol 11 (z toho 10 obchodních!), vyšších dívčích 9, duchovních učitelských ústavů 51, škol obecných, vesměs skoro konfessionelních 1314 při počtu osad 5411 (z těch 3942 měly méně než 300 duší). Z obecných škol bylo státních 166, náboženských 1146, a sice 1051 mohammedanských, 66 pravoslavných, 27 katolických, 2 židovské. Jiné ústavy a školy jsou 3. Nemocnic a ústavů humanitních bylo v zemi 22, stanic poštovních a telegrafních 89. Tak vypadá tedy ta kultura po 30leté úsilovné práci pana Kallaye a paní Kallayové — dle vlastního úředního výkazu!

Poslední zápletky na Balkánském poloostrově, jež snad zakročením velmocí, o něž Řecko dne 9. května požádalo, přes neskromné požadavky Turecka skončeny budou, měly pro Jihoslovany to dobré, že je spojily a sjednotily. Má-li pravdu Drag. Cankova organ „Světlina“, tedy **smlouva mezi Srbskem, Bulharskem a Černou Horou** obsahuje 6 článků, z nichž I. zní: Smluvné strany se zavazují vzájemně brániti samostatnosti a celistvosti svých území. II. Mezi Srbskem a Bulharskem zruší se všechna cla a akcísy, až vyprší lhůta obchodních smluv, jež obě strany spolu a s jinými státy byly uzavřely. III. Při vnitřních nepokojích jeden stát nevměšuje se v záležitosti druhého. IV. Zřídí se srbský exarchat, neosvobození bratři v cizině (Turecku, Bosně a Hercegovině) svým dobrovolným podrobením se srbskému nebo bulharskému exarchatu doznají i svou národní příslušnost buď k Srbsku nebo Bulharsku. Osvobození bratří v cizině dává se úplně v ruce Ruska. V. Na řešení sporných otázek zvolí se spolková rada stejným počtem ze všech tří států, jíž předsedá ruský vyslanec žalujícího státu. VI. Státy vyšlou do Ruska své delegáty, aby car smlouvu potvrdil a přijal protektorat spolku, čímž teprv smlouva nabude platnosti.

Poláci v Německu těší se stále pozornosti úřadů pruských, jejichž drátky v rukou mají hakatisté. Z této péče uvádíme: Zákaz společnosti poznaňského divadla hráti polsky v Berlíně. Zákaz průvodu na křížové dny v Jerzycích. Zákaz spolku „przemysłova rada“, spolku čistě výrobně průmyslového. Konfiskace druhého vydání brožury „Nasze sprawa“ od posl. Skarzyńského. Polské listy zaplatily by letos už přes 12.000 m. pokuty. „Gazeta Grudziądzka“ má na krku nových 6 processů atd. atd.

„Gazeta Toruńská“ sděluje, že jí poslán přípis, v němž se oznamuje utvoření **„protiněmecké ligy západo-slovanské“** s tímto účelem: Účinný odpor proti germanisování Slovanů jak duševnímu tak hospodářskému. Organisace spolku skládala by se z vrchní rady volené z jednotlivých výkonných výborů spolku v jednotlivých větvích západo-slovanských. Takové výkonné výbory by měli: Poláci, Čechové, Srbové lužičtí,

Slovinci, Charvaté a Srbové. Prostředky však navrhují se velmi slabé: spolkaření, mluvení a přednášení, vzdělávání, knihaření — to je všecko. Vidět, že návrh, není-li mystifikací nějakého hakatisty, je výpotkem nějakého snílka v ruském Polsku. Snad myšlenka polské odvety zcela vážně přetřásaná v Krakově a ve Varšavě vůči Německu za jeho utiskování poznaňských Poláků — někomu myšlenku tu vnukla. Ale zlou není. Bylo by taková ligy skutečně potřeba, jen že by musila být — tajnou!

Ruští Poláci s novým svým guvernerem jsou spokojeni, ač ještě ze starých nařízení neodvolal ničeho. Rusifikuje jako se to dálo dřív — ale Poláci už si váží toho, že není aspoň surovcem à la Hurko. Ostatně změny ve správě minule námi ohlášené nasvědčují přece změně systemu. Car v srpnu přijede na návštěvu do Varšavy — a tím snad nastane první krok ku smíření trvalému.

Jedno malinké pouto padlo nedávno v **Rusku.** „Kabatčikové", krčmáři nesměli podle starého dávat synky své na střední školy (gymnasia) jakožto nečistá třída lidí. Od doby však, co prohlášen v mnohých guberniích státní líhový monopol a pálenka se prodává v uzavřených láhvích ze státních skladů, jsou tito prodavači vlastně úředníky státu, ale přece i na nich dosud onen zákaz tížil. Leč poslední dobu přece pro tyto jeho nespravedlnost uznána a tedy zrušen. Tak aspoň když ne „kabatčiki" tedy „lavočniki" smějí dávat synky na gymnasia.

Jedna z nejnaléhavějších otázek ruských jest otázka **vystěhovalců do Sibiře.** Ruskému sedláku venkovanu je Sibiř totéž, co našim lidem kdysi bývala a snad namnoze ještě jest Amerika. Ruský venkovan doma na malém „nadělu" země své stísněný, nebo vůbec bezzemek touží po svobodných pásech neosazené půdy sibiřské. Jako horečka to zachvacuje celé kraje a z mnohé staré vesnice maloruské i velikoruské valná část vyšla mezi „pereselence", přesídlence sibiřské. Ovšem jako druhdy v té Americe, tak i v té Sibiři, a tu víc ještě, čeká ubohé vystěhovalce zklamání. Nevykáže-li vláda „učastek", podíl v Sibiři, marně pak vláčí se vystěhovalý venkovan z místa na místo: peníze, co utržil za své poslední, utratí; jednoho člena rodiny za druhým a dítky nejčastěji ztrácí v té psotě cestování tam na východě. A z těch, kteří s růžovými nadějemi odešli, část se jich rok co rok vrací zničena a zlomena a ochuzena víc než dřív. Roku minulého načítáno přesídlenců přes 200.000, ale vrátilo se jich na 25.000 zase zpět, čili celá osmina. A i těm co se uchytí v Sibiři nevalně se daří — jak kde, ale všude špatně zprva. Potřeby hospodářské drahé, ani staviva na chýži není, kromě bláta a sem tam i dřeva. A úrodu těžko odprodat a odprodá-li, pak velmi lacino. Od lonského roku, kdy stěhování na Sibiř takého rozsahu doznalo, chápe se věci jak ruská společnost tak ruská vláda. Vláda sama hledí stěhování uvést pod moc úřadův. Aby ty dávaly povolení a uvědomovaly stěhujícího se o čem třeba. Stará se rozhazováním brošurek lidových o poučení, co je Sibiř a jak se tam žije (broš. „Sibirskoje pereselenie"). Samovolným vystěhovalcům, kteří odcházejí proti vůli úřadů, nebudou vydávány podíly ze státní půdy. Vláda zařizuje stěhování na zkoušku,

výzvědné. Obec, nebo ti venkované, kteří by rádi na Sibiř, oznámí to úřadům a vyšlou napřed na přezvědy do Sibiře svého „chodoka“, vyslance. Když tento obeznámí se s krajem, jenž by byl vykázán jeho krajanům, sdělí jak se tam věci mají, čeho je tam třeba, podá jim vůbec věrný obraz té Sibiře a pak teprv, kdo by chtěl, může se vydat na cestu. Zařízením „chodoků“ míní vláda čeliti ukvapenému přetahování se lidí na zdař Bůh. Ku pomoci vystěhovalců na místě už zřizuje nynější sibiřská dráha sklady nářadí, dříví a pod. potřeb, jež by vystěhovalci jinak daleko musili hledat a draho platit. Podobné sklady, zastávající místo společných nákupů zřizují i soukromé osoby, zvláště úředníci. Mimo to působí spolky podpůrné pro vystěhovalce, ústřední takový v Petrohradě, místní v sibiřských městech Tumeni, Tomsku, Omsku, Krasnojarsku a j. Příliv evropského obyvatelstva do Sibiře jest ovšem hlavním prostředkem nejen zalidnění, ale i kultivisace Sibiře. Evropští přesídlenci nesou sebou do Sibiře první sémě vývoje a pokroku. Lidé snaživí, již chtějí pracovat a hodně vytěžit, zavádějí ochotně stroje v polní své hospodářství. Nutí tak svým pokrokem i „starožily“, domácí obyvatelstvo, k osvojení si téhož pokroku.

„**Umsturzvorlage**“ v novém vydání je novým politickým zjevem v Německu. Kancléř v loni v květnu slíbil říšskému sněmu, že ve spolčovacím zákoně z r. 1850. zvláštní novelou zruší § 8., jímž se spolkům zakazovalo vstupovat ve spojení, spolčovat se mezi sebou. Zatím letos i v loni už, když byl na svůj slib upomínán, dával na jevo, že toto zrušení § 8. bez kompensací zase v jiném směru nepůjde: že na jiném místě zase bude třeba spolčovací a shromažďovací zákon zostřit, aby lépe vyhovoval zlobě dne. A tak dne 12. podána ve sněmovně pruské novella spolčovacího zákona, zrušující sice § 8., ale i s těmi ohlášenými kompensacemi. A tyto kompensace jsou: rozpuštění schůzí, jež ohrožují mravnost veřejnou, nebo bezpečnost veřejnou, zvláště bezpečnost státu anebo veřejný mír a pořádek. Podobně spolky ohrožující veřejnou mravnost, veřejnou bezpečnost, zvláště bezpečnost státu a veřejný mír a řád, mohou býti rozpuštěny. Tedy asi tak něco podobného, jak to máme v Rakousku. Toto zostření zákona spolčovacího a shromažďovacího namířeno, jak nepokrytě se vyznává, proti socialní demokracii a proti Polákům. Je to zákon junkerské frondy, jež má v ministerstvu ministra von der Recke, nástupce pověstného Köllera. Jediná jen strana je pro zákon tento: konservativní (protestantská). Zákon je vlastně předlohou pruskou a patří tudíž do pravomoci pruského sněmu. Tu konservativci všech odstínů mají ze 431 míst 212 míst, bez Stöckera, jenž jediný se prohlásil proti zákonu, jen 211 míst. Proti nim stojí: 94 kat středu, 86 národních liberalů, 20 svobodomyslných, 16 Poláků, 2 Danové. Tedy 212 proti 219. Vláda přece doufá se svou menšinou proraziti. Německý říšský sněm, jenž se cítí oklamán kancléřem, ježto takto nesplnil svůj slib o zrušení § 8., přijal dne 18. května návrh podaný svobodomyslnými, středem a socialními demokraty, jímž se prostě § 8. zrušuje. Návrh tento v úterý za velmi prudkých útoků proti vládě a zpátečnické frondě, v jejímž čele stojí

sám císař a jeho pravá ruka baron Stumm, přijat ohromnou většinou 207 proti 53 hlasům (pouze konservativním).

* * *

V Kojetíně zemřel dne 17. května ThDr. Josef Rupert Přecechtěl (nar. r. 1821. v Lobodicích), dějepisný spisovatel lidový, známý jako buditel lidu moravsko-slovenského v letech padesátých a šedesátých. („Československanští výtečníci".) — Společnost **národopisného musea** ustavila se definitivně dne 16. května v Praze. Vyjednává se o spojení musea národopisného s museem Náprstkovým. — Nějaký učitel český navrhl nedávno v plzeňském listě **opravu pravopisu našeho** tím způsobem, aby se naše široké *y* vynechalo. — V řeči mluvené ho není a v psané dělá zbytečné obtíže. Je sice etymologické, ale ne logické; příklad slovo: „nyní". Obě *i* jsou stejna zvukem a píší se různě, obě *n* jsou zvukem různa a píší se stejně! Pravý „gallimathias". Spotřebovali bychom potom ovšem víc háčků při *ň, ď* a *ť*. — V Praze hodlají založit **katolickou čítárnu.** Věci ujímá se „lidový spolek" a čítárna je prý už blízka skutku. — O zřízení **nového divadla v Praze** vydána v dubnu zvláštní brošurka od Nejmenovaného, v níž se přimlouvá za nové samostatné konkurrenční divadlo. Vydrží-li prý si německá Praha tři divadla, vydrží si česká též aspoň dvě, s arenou tři. — Velkou událostí v polském národním životě jest, že car d o v o l i l postavit Mickiewiczovi pomník ve Varšavě v paměť stoletých narozenin 1898. — Na **obnovení „Wawelu"** v Krakově věnovala městská krakovská spořitelna 400.000 zl. Oprava královského hradu je z usnesení země, jež obnovený hrad hodlá k 50letému císařskému jubileu věnovati darem mocnáři. — Dodavatel niklu na naše nikláky, Arthur Krupp v Berndorfu za Vídní, hodlá na oslavu téhož jubilea vystavěti pro dělnictvo své — divadlo! — **„Furor Teutonicus"**, jehož teď máme plné oči i uši od svých milých sousedů, dle přednášky E. Dümmlera v pruské akademii věd, pochází z Lucanova líčení války s Cimbry: „Nos primi Senonum motus, Cimbrumque rabiem vidimus, et Martem Libyes, cursumque f u r o r i s T e u t o n i c i . . ." Frase této poprvé dle Lucana a Claudiana, jenž ji z Lucana převzal, použito v 11. až 12. století (Ekkehard de Aura). Užívali jí zvláště italští spisovatelé o divokých útocích vojsk německých, ve Francii poprvé prý slova toho užil abbé Suger de St. Denis, dějepisec Ludvíka VI. Vedle „furor" vyskytuje se i úsloví „rabies Teutonica". Frasi té ovšem ani němečtí pisatelé se nevyhýbali, přijímajíce ji jako uznání srdnatosti německé. — „Frauenverein" v Berlíně podal k říšskému sněmu německému petici o **připuštění žen ke studiu universitnímu** s plnou rovnoprávností s muži. Kommisse sněmu přešla přes ní k dennímu pořádku. Ministr vyučování při té sdělil, že ponechává se i nadále ženám právo navštěvovati jednotlivé přednášky universitní jako hospitantky. Pro hospitantky na medicinské fakultě pak že se leta ta počítají při skládání rigoros jako leta řádné návštěvy. Dle jeho sdělení studovalo na universitách německých v zimním semestru 1897 žen 223, z Německa samého 134, z Ameriky 53; 183 jich bylo evangeliček, 11 katoliček. Poslouchalo filosofii 60, nové řeči 80, lékařství 30, theologii 3. Původem

jich bylo z rodu obchodnického nebo továrnického 63, úřednického akademického 71, statkářského 23, důstojnického 11. U příležitostí výprav „červeného kříže“ na bojiště řecko-turecké, vzpomněla si veřejnost též na zakladatele „ženevské konvence“ a spolků červeného kříže. Žijeť Henri Dunant v chudobinci v Heidenách ve Švycarech. Některá místa německá a francouzská povolila Dunantovi peněžité podpory.

Sjezdy konány: 12. německých geografů v Jeně (21. dubna), 26. něm. chirurgů v Berlíně (od 21. dubna), psychiatrův a neurologů německých v Lipsku (od 24. dubna). Konány budou; 69. německých přírodozpytcův a lékařů v Brunšviku (20. září), mezinárodní lékařský v Moskvě a světový sjezd židů od 25. srpna v Mnichově, svolávaný známými židy: Dr. Th. Hertz, Max Nordau, rabin Hildesheimer, E. Montefiore, de Haas; jednati se bude o „znovuzřízení říše židovské.“

Výstavy letos zahájeny: mezinárodní průmyslový v Brusselu, mezinárodní umělecká (malířsko sochařská v Mnichově, i se secessí) a Drážďanech a umělecko-průmyslová zemská ve Štokholmě.

* * *

Boj o **sv. Vojtěcha** a ostatky jeho rozzuřil se o několik dní později, než jsme se o něm zmínili v minulém rozhledu. „Národní Listy“ vtáhly sv. Vojtěcha do proudu nacionalismu. Co do ostatků zůstane asi spor nerozhodnut. Poláci tvrdí své, my své. Dle nepředpojatého zkoumání jest naše podání starší a bezpečnější. — Výsledek Taxilova **odhalení o Dianě Vaughanové** přišel vhod liberalům, kteří švindlu Taxilova použili k výsměchu nad „klerikalní hloupostí a lehkověrností“. Však Taxilovi věřili zprvu při lépe zastřených jeho švindlech i sami zednáři jako A. Pike 33 st. a Edvard Waibe, kteří sami uvedeni byli v nejistotu o svém vlastním řádě, to důvodně podotýká listům těm „Germania“ a „Köln. Volkszeitung“. Když už švindl Taxilův se satanismem byl příliš okatý, vystoupili hned proti němu rozvážnější katolíci. Že za ním zůstal hlouček nesoudných a lehkověrných lidí — ti by se našli všude. — Švindlu Taxilova použil však poslední měsíc známý apologetik katolický **Dr. Hermann Schell**, prof. na Würzburgské theologické fakultě k nájezdu proti Jesuitům. Udělal tím ovšem liberalům německým radost ještě větší než sám Taxil. Brošurka Schellova, jež brzy vyšla v 2. vydání rozmnoženém, napadá velmi neodůvodněně. Praví o ní „Germania“, že založena je celá téměř na pramenech protikatolických. Brošura s názvem „Der Katholicismus als Princip des Forschritts“ má ovšem širší pole než pouhou otázku Diany Vaughanové. Učený p. professor dokazuje tu z několika zjevů katolického života (na př. též společného výchovu v uzavřených odloučených ústavech), že církev v mnohých výstředcích — zaviněných pro p. professora Schella vždy Jesuity — brání pokroku a zůstává tím nechvalně zpět za jinými kruhy a vyznáními. Známý spisovatel satanismu Huysmans po objevu Taxilově napsal: „Otázka satanova švindlem Jižana není ani v nejmenším dotčena. Satanismus zuří přece dále. Můžeť Luciferianismus tak dlouho se považovat za skutečnou pravdu,

dokavad se nedokáže, že údaje o něm v knize biskupa Mérina jako zjevu zednářství, jsou nepravdivy. Právě jeho objevy sloužily Taxilovi a soudruhům jeho za podklad jejich švindlů. Ale tito podvodníci ony objevy tak znetvořili, že opravdu namane se otázka, nebyli-li k tomu podplaceni, aby svou komedií ona odhalení uvedli v diskredit.“ — Výbor pro uspořádání slavnosti Canisiovy vydal provolání ze dne 27. dubna (církevní svátek Petra Canisia), jímž vyzývá na oslavu 300letého úmrtí (21. prosince 1597) k pouti do švycarského Frýburku, jež se bude pořádat po skončení sjezdu katolického v Landshutě dne 5. září. Němci ctí Petra Canisia jako svého apoštola, od něho pocházejí jak známo velké katechismy pro lid. — Ježto dosavadní „velekněz“ obce positivistů ve Francii Pierre Lafitte povolán na stolici professora university, přenesl 25. dubna velekněžskou hodnost svou na občana Paunolle u přítomnosti valného shromáždění obce: před 50 muži a 13 ženami. — Kázaní P. Oliviera, dominikánského kazatele notredamského při zádušní slavnosti za spálené ženy v bazaru dobročinnosti nelíbila se pohanům republiky na slavnosti přítomným. Urazila je idea Boha mstícího hříchy Francie. Zvláště však asi výrok P. Oliviera, že Francie stala se po svém odvrácení se od Boha synonymikem bláznovství mezi národy. Úchvatná řeč P. Oliviera odsuzována sice i od katolíků, když pozorovali, že roztrpčila na mnohých místech. Předseda sněmovny Brisson sám 17. května považoval za nutné stropiti si úsměšek z kázaní notredamského. — **Eucharistický sjezd** konán bude letos 20. září v Paray le Monial, památném zjevením Marguerity Alacocque, v diecési výtečného biskupa kardinala Perrauda.

* * *

Počátkem května vydána **zpráva živnostenských inspektorů** za rok 1896. Naposledy provází zprávy jednotlivých inspektorů vrchní ústřední inspektor Dr. František Migerka svými vysvětlivkami a shrnuje vše v celkový úsudek. Prozatímním nástupcem Dra. Migerky jmenován inženýr a vrchní živnostenský inspektor, jenž Migerkovi byl v centrále už přidělen. „Schönfärber“ Migerka, jak jej socialisté nazývali, praví v úvodu ke zprávám: „Jest potěšitelno, že můžeme celkový dojem shrnouti v ten úsudek, že pokud se jedná o tovární podniky, dosavadní snahy živnostenských inspektorů nezůstaly bez výsledku. Za to líčení poměrů v maloživnosti neposkytují nijak zvláštně potěšlivého obrazu.“

Po rozmnožení okresů živnostenské inspekce o Děčínský od července minulého roku, rozděleno nyní Rakousko na 17 okresů. Vedle nich jsou dva inspektoráty ještě všeobecné pro vodní a železniční dopravu. Úředních osob ve všech inspektorátech bylo r. 1896. celkem 45, z toho v zemích českých 21 v 9 okresích inspekčních. V okresích mimočeských (bez centrály a bez všeobecných inspektorátů) bylo 19 úředníků v 8 okresích. Z oněch 21 v zemích českých bylo 9 inspektorů různých stupňů a 12 assistentů, z těch 19 mimočeských bylo však 13 inspektorův a jen 6 assistentův.

Anketa nemocenská počala opět dne 7. května, přibráni tentokrát i horníci. Dosud neskončena. Výpovědi téhož rázu jako dříve. — **Anketa**

o poměrech učňů počala dne 21. dubna, a to výslechem učňů pekařských. Následovali 25. dubna obuvničtí a zámečničtí, 29. dubna soustružničtí, 2. května stolařští, 5. května klenotničtí, 9. května prýmkáři, 12. května rukavičkáři. Vedle různých stížností na zacházení s nimi, výživu a byty stěžováno si hlavně do té okolnosti, že učni v některých řemeslech se nic nenaučí nebo jen nějakou část výrobku, tak že celý výrobek zhotoviti neumějí. Následek to dělení práce ve výrobě.

V **Německu** opět zabouřili (14. května) si na pruském sněmě proti kathedrovým socialistům, zvláště docentům. Ministr vyučování na naléhání junkerů konečně odhodlal se k tomu, vztáhnout na sebe částečně disciplinarní řízení nad docenty, kteří dosud byli úplně vyňati z moci ministrovy a podřízeni jen senatu university. Ministr se hodlá installovat jak druhá instance disciplinarní. — Mezi Liebknechtem, starým vůdcem socialní demokracie německé a mladším vůdcem akademikem Schönlankem vznikl zásadní spor, v němž Schönlank zvítězil. Podnět zavdalo líčení Liebknechtovy cesty po Hollandsku, kde vynášel poměry nizozemské na úkor německých. Z uraženého německého citu mladší generace socialní demokracie vyvinul se však spor o to, zda společnost spěje k převratu zlepšováním nižších tříd, či proletarisováním dle nauky Marxovy. Nauka Marxova, již Liebknecht pokusil se obhájit, úplně zavržena. Ne zbědačením a zproletarisováním lidu, ale jeho politickým vývojem a domožením se moci hospodářské i politické blíží se socialní demokracie svému cili.

V **Anglii** v druhém čtení přijata dne 19. května předloha konservativní vlády o odškodnění úrazů dělnických ve velkozávodech, dolech a v podnicích pracujících se stroji. Předloha konservativní vlády však o mnoho zhoršena v neprospěch dělnictva proti předloze chystané druhdy liberalní vládou. Zvláště ustanovení, že předběžnou smlouvou s továrníkem se může dělník vzdáti odškodnění, učiněn zákon úplně illusorním. — **Švycarský výbor** pro pořádání mezinárodního sjezdu na ochranu dělnictva v Curychu vydal své provolání. Podepsáni na něm vůdcové a zástupci všech stran dělnictva švycarského. Programmem sjezdu bude: Práce nedělní, práce noční, práce dítek a nedospělých, práce žen, práce mužů. Prostředky k zachovávání předpisův ochrany dělnické. — V Německu vyšel spisek budící všeobecnou pozornost mezi katolíky. Navrhuje se v něm zřízení zvláštního **socialního řádu kněžského**, jehož členové důkladně jsouce vzděláni v sociologii ustanoveni byli nad jednotlivými okrsky a v těch celou socialní působnost církve mezi lidem řídili.

* * *

Školství. Proudy různé v učitelstvu čím dále tím jsou patrnější a rozpor nabývá rázu boykotu. Starší generace, odchovaná ještě v duchu křesťanském, tíhne po většině k zásadám konservativním a nesouhlasí s novodobým liberalismem, v každém ohledu mělkým a lichým. Jen nepatrná část starých přeje umírněnému liberalismu, ale ne se stanoviska zásadního, nýbrž z nesprávné konkluse, že liberalismus učitelstvu dal to, na čem si tak zakládá, tu tak zvanou svobodu a poměrně slušnou existenci. Domnívajíce se pak, že vymoženosti ty stojí a padají se směrem liberalním, podporují směr ten ze stavovského sobectví. Mladá

generace učitelská, vychovaná již úplně v ovzduší novodobého liberalismu školského, kloní se po většině k nejostřejšímu křídlu liberalův, ano mnozí zcela bez obalu hlásí se k socialní demokracii, již považují za největší oporu tak zvané svobodné školy, jíž arciť dosud nebylo a zcela jistě nebude. Tyto různé proudy vrhají již stíny na všechny strany a rozštěpí učitelstvo na tři tábory. Na skupinu radikalů, kteří svým odporem proti zásadám křesťanským urychlí obrat. Vedle nich je skupina nerozhodných, vlastně lhostejných ke všem proudům, a těch je většina, kteří přidají se ke směru vítěznému, a konečně skupina učitelů duchem křesťanským proniknutých, kteří stojí na stanovisku, že veškeren výchov i učba musí býti proniknuta zásadami křesťanskými, nemá-li nastati všeobecný rozvrat.

Učitelské časopisectvo čili tak zvané listy pedagogické velice se vyšinuly po stránce zevnější. Mnoho je těch listů na počet, obsahem však nevystihují svých předchůdcův a pro samé pachtění se po „modernosti“ zapomínají na vlastní svůj úkol. Jsou z většiny vyplněny planou polemikou velmi nechutnou s nepřítelem, kterého vlastně nikde není. Listy vypěstovaly „nepřítele školy“, jenž nazývá se „klerikalismus“, a buší do něho velmi rázně, ale hrubě. Zabývajíce se příliš denními proudy politickými zasahují neobratně do osobních štvanic a zapomínají úplně, že mají býti rádci učitelstva u věcech školských, že mají prohlubovati nedostatečné naše vzdělání na ústavech nám dané, že mají nám otvírati studnici vědy a ne zaváděti nás do bahna moderní povrchnosti. Však o tom snad jindy více.

Boj proti pastýřskému listu biskupů rakouských v moravském učitelstvu ještě neutichl, což nejlépe ukazuje, jak málo se v kruzích učitelských myslí a jak snadno lze část učitelstva strhnouti k projevům nejen zcela neodůvodněným, ale i škole velmi nebezpečným, neboť odpor bezdůvodný může opravdu vyvolati reakci, která by ne tak škole, jako více těm různým směrům radikalním zajisté jak náleží ochladila rozpálené mozečky. Odboj proti autoritě církve vyšel z těch jednot, v nichž nekatolíci mají rozhodující slovo: ze spolku vsetínského, klobuckého a hustopečského. Po nich bez rozvahy pouštějí se do boje jednoty hradišťská, kroměřížsko-přerovská, kyjovská a vyškovská.

Rozvrat v učitelstvu jeví se ostatně také v tom, že nejmladší dorost stavovský vypověděl poslušnost staré gardě Slaměníkově a organisuje se samostatně na základě zájmů stavovských bez ohledu na stanovisko národní. Předáci tohoto hnutí mladých svolávají schůze okresní a spolu s německými mladými hodlají o svatodušních svátcích na veřejném sjezdě v Břeclavi organisaci dovršiti založením samostatného spolku moravských podučitelů. Rovněž i učitelstvo škol měšťanských na sjezdě o velikonočních svátcích v Brně konaném usneslo se založiti spolek samostatný. Což divu, že tedy i katolické učitelstvo pomýšlí na samostatnou organisaci, kteráž má ve formě spolku katolických učitelů co nejdříve uvedena býti v život. Podmínkou rozvoje této zajisté důležité myšlenky je časopis učitelský, jenž by sloužil výhradně potřebám katolických učitelů na Moravě a snad i ve Slezsku,

tak jako v Čechách spolek katolických učitelů má ve „Vychovateli“ již organ dobře řízený.

Ostatně tábor liberalních učitelů rozdvojen. Část učitelstva liberalního slouží dosud věrně zakladateli lidové strany liberalní, Dru. Stránskému, a udržují styky velmi důvěrné s jeho listem „Lidovými Novinami“; nejpikantnější zprávy z venkova jsou ponejvíce z péra učitelů liberalů. Jiná část, zvláště na Přerovsku, Olomoucku a Zábřežsku považuje za svůj hlavní organ olomoucký „Pozor“, do něhož také ukládají plody ducha svého. Když však časopis ten příliš okatě zarejdil do protinárodních proudů socialistických, tu jedna frakce přestoupila k „Selským Listům“, a z toho jest nyní veselá vojna mezi liberaly „Pozoru“ a liberaly „Selských“, kteráž vede se způsobem u liberalův obvyklým — neurvale.

Na Moravě zřízeny budou zase některé české školy měšťanské v nejbližší době. Podle zpráv z okolí poslance Dra. Žáčka určeny jsou školy zmíněné pro města Konici, Kelč, Bzenec, Vyzovice a Jaroměřice. Pozoruhodné školy zřízeny závody průmyslovými v Mor. Ostravě, kdež je škola hospodyňská pro dcery dělníkův a škola zahradnická pro sirotky závodů vítkovských. Všeobecná škola hospodyňská bude prý zřízena v Místku. — Také hmotné poměry učitelstva mají býti zreformovány. Za tou příčinou zemský výbor moravský v květnu svolá anketu, kteráž se má uraditi a učiniti příslušné návrhy, jak by se mělo služné učitelů moravských trvale upraviti.

O počtu žáků jednomu učiteli přidělených rozhodnuto v Opavě v ten smysl, že nesmí býti ve třídě více než 60 žáků.

Ve Slezsku velmi se rozšířil v německém učitelstvu směr socialistický, jak ukázaly poslední volby, kde někteří z nich neomaleně se pustili v boj ve prospěch socialní demokracie. V tom směru nejvíce vynikl odborný učitel Kreisel z Bilovce, kterýž také nejvíce pocítil následky. Byl suspendován a vede se proti němu disciplinarní řízení.

Zajímavý spor vypukl mezi učiteli a učitelkami v Čechách. Učitelé těžce nesou, že na dívčích školách jenom učitelky se ustanovují a žádají, aby na všech školách bez ohledu na pohlaví o všechna místa směli učitelé a učitelky volně konkurovati, tak aby na př. na chlapecké škole měšťanské směla býti ustanovena slečna ředitelka a na dívčí škole pan ředitel. Zdá se, že boj o skývu chleba mnohým z učitelstva zatemňuje chladnou rozvahu a zdravý úsudek kalí.

Spory národní v otázkách školních stále čeří veřejnost na všech místech a způsobují tolik trpkosti, že jest nejvýš na čase, aby stala se náprava. Posledně se to opět ukázalo při volbě okresní školní rady v Těšíně, kde se Němci liberali spojili s Poláky proti Čechům a dosáhli toho, že v zemi slovanské zvoleni dva Němci liberali Gwuždź a Scheithauer se dvěma Poláky Cienciałou a Sikorou, kdežto Čechové farář Ježíšek a rolník Stibor propadli a Češi ve školní radě těšínské, v jejíchž rukou jest veškeré školství knížectví onoho, nemají ani jediného zástupce.

Ročník II. (XIV.) Číslo 7.

HLÍDKA.

O hmotě.

Píše *Dr. František Nábělek.*

I.

Základem všeho dění postřehovaného smysly jest hmota a pohyb; pro onu potřebí jest prostoru, kde by byla, pro tento potřebí jest prostoru i času zároveň. Bylo tedy pojednati napřed o prostoru a o čase; však pojednání tato v prvém ročníku „Hlídky“ měla jen ukázati, že důvody uváděné proti skutečnosti prostoru a času nejsou takové, že by je bylo uznati za dostatečny, aby prostoru i času vykázáno bylo místo jen v mysli člověka, tak že by kromě této mysli nebyly ničím. Sice pak všechno bytí i dění mohlo by odehrávati se pouze v lidské mysli; důsledky vedly by k solipsismu. — Však obraťme se ihned k tomu, co působí na naše smysly: hmat, čich, chuť, sluch a zrak.

Předně jest to tělo naše, pak předměty mimo nás, jež zaujímají prostor: zvíře, rostlina, nerost a dávají se poznati hmatem. Čichem postihujeme hmotu rozdrobenou na částečky neviditelné, jež vznášejí se ve vzduchu a přicházejí do dutiny nosní, kdež působí na naše nervy. Chuti dávají se znáti hmoty rozpuštěné a rozdělené na nepatrné částečky v tekutinách, na př. cukr. Uchem postihujeme zvuk způsobený vlnitým pohybem látky pružné, na př. vzduchu, jenž jest nejobyčejnějším prostředím. Okem postřehujeme světlo způsobené vlnitým pohybem látky nad pomyšlení jemnější, než jest vzduch, jíž světlo tak se šíří, jako vzduchem zvuk. I teplo, elektřina a magnetismus jsou účinky hmoty v pohybu, hmoty, již fysikové považují za tak jemnou, že protékati může i nejhustšími tělesy, jako voda sítí rybářovou; jméno její

jest éther. Že kromě toho mohou i tělem naším procházeti vlny, jejichž působení neznáme, necítíme, dokazuje vynález Roentgenův. Zajisté je to, co přichází k našemu vědomí, jen část dění, jemuž základem jest hmota, a nevíme ani přibližně, jaká část dějstva podmíněného hmotou. Zjev tíže, jenž dosud pozorován byl na všech hmotách v prostoru vzduchoprázdném, může býti způsoben hmotou v pohybu, jako magnetismus, elektřina, světlo a teplo, paprsky Roentgenovy; jako máme stínidla a můžeme ohraditi prostor, do něhož nevniká světlo, v nějž nepůsobí elektřina, paprsky tepelné, paprsky Roentgenovy, tak i možná, že najdou se stínidla proti tíži, že dá se pak ohraditi prostor, v nějž tíže nepůsobí. Zdaž pak i myšlení, práce duševní nežádá spotřebení (přetvoření) hmoty? Fysiologové dokazují, že mozek sám spotřebuje pětkrát až i šestkrát více krve než všechno ostatní tělo. Professor Houghston na Trinity College v Dublíně prý zkouškami a výpočty dokázal, že dvě hodiny napjatého studia tělu více síly odnímá než celý den práce pouze ruční. Přístroj fysiologa Dra. Mosso v Turíně ukazuje přítok krve k mozku za práce duševní, třebas počítání z hlavy; čím větší napjetí duševní, tím jeví se větší přítok krve k mozku a její spotřeba: největší prý jest za napnuté činnosti duševní (řešení těžkých problemů mathematických), nejmenší za tvrdého spánku bezsenného. Z toho dá se pochopiti únava a ochablost po namáhavé práci duševní; mnozí lidé nevydrží dlouho pracovati duševně a volí raději práci tělesnou. Je-li tomu tak, zdaž osmihodinná práce tělesní může býti postavena na roveň osmihodinné práci duševní, nehledě ani k důležitosti práce duševní, k nadání a ke způsobilosti nabyté mnohdy dlouholetou přípravou a namáhavými studiemi?

Děti, lidé dorůstající, kteříž potřebují mnoho krve k vývinu těla, neměli by býti přetěžováni prací duševní. Doba naše, kdy dítě, ať chlapec nebo děvče, ve škole sedí od osmé ráno do poledne, ode dvou do čtyř, v poledne ještě pracuje o nějaké úloze a večer nemůže jíti spat v pravý čas pro různé úkoly, doba naše, pravím, málo ohlíží se na stránku tělesnou. Nezřídka přidružuje se nedostatečná strava a zaopatření. Velké vydání — spotřeba krve na vývin těla a při práci duševní — samo o sobě ještě by nebylo zhoubným, jím stává se teprv, jestliže příjem — strava, spánek, tělesné zaopatření — vydání se nerovná. Měrou ještě hojnější týká se to mládeže studující, stravované mimo otcovský dům. Říká se: plenus venter non studet libenter, ale žaludek prázdný ještě méně rád studuje; jen přesycené břicho nemiluje studia. Studující, není-li dobře zaopatřen tělesně, nemůže než

zakrněti nebo zmrzačeti. Všechno tělo, všechna ústrojí trpí, nejsouce dosti živena. Všimněme si jen zraku našich studentův a počítejme okulary v sedmé nebo v osmé třídě, všimněme si těch plicních neduhů; ohlédněme se též po lidech duševně přetížených, zvláště nemohou-li tělu dáti, co mu náleží. Přidruží-li se ku všemu nerozum, marnivost — kouření, moda . . . — tož urychlí záhubu těla.

Jestliže při práci duševní spotřebuje se mnoho krve, tedy hmoty, jíž mozek se živí, tož nepraví se tím, že myšlení jest účinkem hmoty samé. Mozek považujeme za nástroj, jenž jsa hmotou, hmotou musí býti nahražován. Nemíním, že by hmota sama o sobě dovedla mysliti.

Tak tedy za podstatnou příčinu všech zjevů nám čitelných, kteréž činí jen částku zjevů zakládajících se na hmotě, dlužno považovati hmotu, ba i myšlení samo neděje se beze spotřeby krve, jaksi bez náhrady hmotné.

2. O hmotě, co jest, filosofové různě soudí: jedni považují hmotu za něco, co má se k věcem, jež poznáváme smysly, jako se má látka k věci z ní zhotovené, na př. hlína k nádobě hliněné, a jest jim bytí naprostou, jež nebyla stvořena a kteráž i nepomine. Jedině jí smí se přisouditi naprosté bytí — materialismus. Hmota pak původně buď jest jen jedna, ale rozrůzněna tvarem a v ustavičném pohybu, beze všech jiných vlastností jako jest přítažlivost, odpudivost . . ., nebo jest rozrůzněna vnitřními vlastnostmi, tak že rozeznáváme bytně prvky — elementa. — Empedokles (440 před Kr.) jmenuje čtyři: vodu, zemi, oheň a vzduch; Anaxagoras (500—425) jich má nekonečně mnoho, nekonečně malých, nezměnitelných, jakostně různých; Leukippovi (450 před Kr.) jsou to atomy neměnitelné, prostorné, neprostupné, různé jakosti a v nekonečném množství a původně v pohybu, z nichž svět povstal náhodou. Jiným hmota jest sice skutečně, ale má za původce Boha; její jedinou vlastností jest, že zaujímá prostor, že má rozsah. Pohybem co do tvaru a velikosti se rozrůznila, zjevy všelikých sil, jako pružnost, magnetičnost, přítažlivost (tíže) . . . povstávají pohybem. — Descartes. —

3. Opět jiným zjev hmoty jest pouhým zjevem, jako jím jest na př. duha, kteráž není tím způsobem, abych z ní mohl míti kus, jako mohu míti částku kamene z velkého balvanu. Zjev hmoty způsoben jest silami neprostornými, pouhými body — centra actionis. — Pokud zjevy postižitelné smysly vykládají se za účinek sil vůbec, nehledě ke způsobu působení — zdaž hnutím neb jinak — máme činiti s dynamismem; hmota jest pak též pouhým zjevem a nemá podstaty, nemá bytí.

Nepřikládá-li se silám těm vlastností duševních, je to dynamismus prostý. Připisují-li se silám vlastnosti duševní, jest to dynamismus psychologický. Kámen na př. prý by nepadal k zemi, kdyby jí necítil a kdyby země necítila kamene, jako červ by se nesvíjel, kdyby necítil, že někdo na něj šlápnul. Od hmoty neorganické, přes organismy neživé — rostliny — přes zvířata od nejnižších až po nejvyvinutější, pak až k člověku rozdíl jest jen dle stupňů, nejvyšší stupeň pak jest sebevědomí u bytosti rozumné. Dynamismus nepřipouští podkladu pro sílu působící, v čemž by síla byla, měla jaksi sídlo, jakž na př. říkáme, že v dynamitě jest, skrývá se síla trhavá, při čemž dynamit jest nosičem té síly; je to působení bez působícího, zpěv bez zpívajícího. Východištěm těch sil jsou body mathematické, bez jakéhokoliv rozsahu v prostoře. — Působení bez působícího nám naprosto nelze si představiti. — Kant všechnu hmotu rozvedl v síly, a to v sílu přítažlivou a v sílu odpudivou. On praví, že musíme si hmotu mysliti jako účinek síly přítažlivé a odpudivé; ale my právě tak nemůžeme si té síly mysliti bez podkladu, právě tak musíme si mysliti nějaký podklad pro sílu neb síly. Kant nepraví, že hmota se svými vlastnostmi jest silou, poněvadž dle něho nemožno ničeho věděti o bytostech naprostých — Ding an sich — nýbrž že hmotu musíme si tak mysliti. Klade-li těleso nějaké odpor, abych rukou do něho vniknul, jsou to síly, v ničem hmotném nelpící, jež brání vniknouti; že tu hmotu vidím, cítím, způsobeno též silami. Hmoty jako látky, z níž dalo by se něco udělati, není, jsou jen síly.

Nemůžeme-li si mysliti sil bez podkladu, tož tím méně můžeme připustiti síly působící v dálku bez prostředí; fysikové jsou proti působení sil v dálku bezprostřednému, a přece síly takové, jichž účinkem by byla hmota a její vlastnosti, musely by býti silami v dálku působícími.

4. Konečně ani těch sil, jichž východištěm by byly body neprostorné, není potřebí: všechny vlastnosti hmoty, jako rozsah, odpor, podoba atd. mohou býti pouhými představami v mysli lidské a ničím kromě mysli, jako ve snách obcujeme s osobami, jíme, pijeme, tančíme, bavíme se . . . — Všechen svět se vším dějstvem jest jen v mé mysli i moje tělo. — Naprostý idealismus, k němuž dospěl Fichte a jeho stoupenci. — Solipsismus. Tomu, kdo jím by byl zajat, názoru toho vyvrátiti nelze, vždyť může nám říci: i ty, jenž vyvracíš můj názor, jsi jen mojí představou a v mé mysli, ničím pak kromě ní. Proto nezbývá než nechati ho jako nepřítele v tvrzi, do níž nelze vniknouti, z níž však ani nepřítel nemá východu.

Vizme, jaké protivy až do krajností zabíhající: jedněm jest jen hmota, a síly různé jsou způsobeny hmotou v pohybu; jiným jest jen síla neb síly, a zjev hmoty jest účinkem sil. Mezi těmito dvěma krajnostmi ovšem celá stupnice názorů jiných, na př. že jest i síla i hmota. Jiným opět není ani síly ani hmoty, ať různých, ať spojených, jsou to jen představy v mysli lidské a ničím kromě ní! — Však obraťme již se ke hmotě dle názoru starého a nejpřirozenějšího, ke hmotě, bez níž neobejde se fysik, chemik, astronom a vůbec přírodozpytec, jimž hmota jest látkou ke všemu, co postřehujeme smysly.

II.

5. První vlastností takové hmoty je prostornost, rozsah, rozprostraněnost, že zaujímá prostor; bez této vlastnosti hmoty představiti si nemůžeme. Toť vlastnost hmoty základní. Věci hmotné dají se děliti: kámen mohu roztlouci na kusy menší, tyto opět na menší, jež dají se ještě rozdrobiti, rozemleti, rozetříti v částky oku již nepostižitelné, ale rozeznatelné drobnohledem, jež dají se ještě děliti v tekutině, že pak čitelny jsou chutí, jako na př. cukr ve vodě. Tekutiny mění se v páry teplem; těch bublinek vodní páry okem od sebe již nerozeznáváme ve vzduchu, a neuhlídli bychom jich ani žádným drobnohledem. Dělitelnost hmoty i mechanickým způsobem jest nad pomyšlení velká. Wollastonův platinový drát měří jen osm desettisícin millimetru a jest oku neviditelný, viditelným je teprv rozežhavený. Vrstva pozlátka, tlustá jen jednu stotisícinu millimetru, pod drobnohledem jeví se ještě souvislou. Do krychlového centimetru dalo prý by se vtěsnati dva tisíce milionů nálevníkův. A to jsou již hotová zvířata s ústrojím zažívacím! V plameni lze pozorovati spektroskopem ještě jednu třimiliontinu milligramu natria, a kolikátá část tohoto nepatrného množství teprv může působiti na sítnici oka, a přece jak velký počet tělísek při tom ještě musí býti, aby měla účinek na hmotné nervy! Kdybychom do litru vody dali desetinu milligr. oleje růžového, nabrali z toho krůpěj a dali do nosu, ucítíme vůni růžového oleje; bromu by mohlo býti třistakráte méně, a ještě bychom jej cítili. Jak nepatrná částka oleje, bromu jest v té krůpěji, a přece ještě i těch tělísek jest zajisté veliké množství, aby mohla míti značný účinek na hmotné nervy. Však zvířata mnohá mají čich nepoměrně jemnější než člověk. Pes najde svého pána po čichu, třebas byl hodinu později puštěn než pán odešel, včely ucítí pole jetelové na míli daleko. Dáme-li pět milligr. saccharinu do litru vody a decigram té vody nabereme do úst, tož chutí poznáme ve vodě saccharin, jehož

v decigr. vody jest pak jen jedna dvoutisícina milligr.; strychninu by mohlo býti desetkráte méně, abychom jej ucítili. Ty nepatrné částky — saccharinu, strychninu . . . — jsou ve vodě rozděleny, jak velká mohou býti ta tělíska? A přece ještě jsou to tělesa hmotná, s týmiž vlastnostmi, jež má vážitelné množství. Nám jest jíti v malosti mnohem dále a tak, že ona tělíska saccharinu . . . plovoucí ve vodě jsou přece jen velké balvany. Prosím laskavého čtenáře, aby si neobtěžoval provázeti mě na pouti směrem k malosti až neuvěřitelné; podnikneme pak pout směrem k velikosti — kteráž nám nebude o nic uvěřitelnější. Doufám, že ta pout nebude bez užitku.

6. Tělíska, o nichž byla nahoře zmínka, nejsou ještě nejmenšími částmi hmoty, to jsou již hotové systemy (nálevníci, mikrobi . . .) hotových těles, o nichž se předpokládá, že dále již děliti se nedají, aby nepozbyly vlastností hmoty vážitelné; tyto mechanicky již nedělitelné částky jsou molekuly. O jejich malosti nesnadno jest učiniti si ponětí. Fysikové na př. počítají, že v krychlovém centimetru vody čtyři stupně teplé jest molekul osm tisíc milionů, v litru vody bylo by jich osm kvadrilionů. Jak si to představiti neb aspoň přibližně učiniti pochopitelným? Vyslovujeme čísla velká, a zůstávají nám jen pouhým zvukem, slovem.

Do obyčejného náprstku damského vejde se asi dva tisíce osm set zrnek makových, do litru asi osm set pětapadesát tisíc. Tím počtem zrnek makových, kolik se čítá molekul v litru vody, mohli bychom vyplniti jámu dvě stě deset kilom. dlouhou, taktéž širokou i hlubokou; hrana té krychle měla by délku o něco větší než je trať z Vídně do Olomouce! Kdo dovede představiti si malost takové molekuly? Ale to daleko nejsme ještě na hranici malosti. Litr vody 0° teplé pohltí 1050 litrů plynu ammoniaku, v nichž jest na osm desetin kvadrilionu molekul. Kam dějí se tyto molekuly než do mezer mezi molekulami vody? A litr vody ammoniakem nasycený může pohlcovati ještě jiné plyny, aniž při tom mění objem. Mezi molekulami vody, ammoniaku ještě jest hmota mnohem jemnější, prostředník světla, jež prochází vodou nasycenou ammoniakem. A zdaž to jest již vše? Ještě musí zbýti místa (jakž někteří myslí) pro pohyb, neboť nyní považujeme teplotu těles — zde litru vody třebas nasycené plyny — za účinek pohybu molekul hmoty.

Znázorniti bych mohl toto zdánlivé pronikání se hmot — pohlcování — takto: do veliké kádě mohl bych naházeti kulí velkých, až by byla plna; mezi ně bych mohl vždy ještě nasypati ořechů, měly by v mezerách mezi kulemi dosti místa; do té smíšeniny bych mohl ještě nasypati broků; mezi broky vešlo by se hojnost drobného

písku; mohl bych do všeho naliti ještě vody a káď by stejně byla plnou Byla-li by v ní voda napřed (a já o tom nevěděl), vyteklo by vždy tolik vody, kolik místa by zaujímaly předměty, jimiž bych plnil káď (o tom odtoku bych též třebas nevěděl). (P. d.)

Světem — k Bohu.

Napsal *R. M. Kobza.* (Č. d.)

Třetí otázka. Kam nás dovede, zaměníme-li úč. příčinu v témže důkaze po nějakou dobu s úč. činností a opět po nějakou dobu výlučně s úč. bytostí?

Odpověď. Záměnou tou podává se nám laciná možnost s filosofickou naukou hájiti úměrnost účinkův a příčin a s moderním pokrokem uváděti dlouhé řady navzájem rovných a taktéž podmíněných přírodních jevův a přece dojíti tam, kam ve svém oboru žádný fysik ani chemik nedochází, ba ani dojíti nemůže — k Bohu, k bytosti podstatné, nekonečné.

Záměna tato vyskytuje se ve dvojím útvaru.

a) Útvar první. Mnozí uvádějí libovolně prodlužitelnou řadu podstatných bytostí, ve které jeden člen od druhého jako účin od příčiny závisí. Při tom však zapomínají jako zásadní větu předeslati pravdu, že úč. podstatná bytost svého účinku vždy větší býti musí.

Pravdu tu pomíjejíce, nemohou při postupu svém opírati se o jinou větu, nežli o obyčejný, významem neurčitý názor, že účinek své příčině musí býti vždy rovným.

Tímto způsobem zaměňují v samém základě poměr mezi účinkem a mezi jeho větší úč. bytostí s poměrem mezi účinkem a jemu rovnou úč. činností.

Kde v záměnu tu upadáme, není těžko uhodnouti. Činíme tak — a to v následujícím dovoditi chceme — ve všech téměř tvarech kosmologických důkazův. Ať vezme tu kdokoliv ledakterou křesťanskou apologii do ruky a ať stopuje zásady, o které se její kosmologické důkazy opírají. Najde tu větu: „Příčina, pokud je příčinou, a účinek, pokud jest účinkem, jsou si navzájem úměrné, t. j. druh druha nemůže býti menší ani větší.“

S touto zásadou ať porovná, čeho se dále v samém provádění této zásady dočte, na př. následující věty: „Je-li skutečných věcí určité

určité množství, řekněme „a“, pak jest nezbytno, aby moc a dokonalost prvé příčina byla vždycky větší než to „a“ žádá. Když je tedy „a“ = potencialně ∞, je prvá příčina nezbytně = actu ∞.“

Ne, pravíme tu. K výsledku tomu nevede nás předeslaná zásada. Na základě zásady měli bychom říci: Je-li skutečných věcí určitý počet, na př. „a“, pak musí prvá jejich a společná příčina (je-li totiž vůbec příčina jejich společnou) též býti = „a“, protože dle zásady příčina jako příčina nemůže účinku svého býti ani větší ani menší.

Obhájcové důkazu kosmologického mají tu snadnou odpověď. Příčina, praví, jako příčina musí ovšem rovnou býti svému účinu, ale příčina „a“, kterou na mysli máme, nemusí (NB. dle našeho názoru ani nemůže) příčinou býti celou svou bytností, ale jen určitým výmezem své činnosti čili síly. Tak nemusí malíř vždycky veškeré své umění vynakládati, aby hotovil výtečné obrazy, a hodináře nevyčerpává jeho hodinářská činnost, on zůstává kromě toho ještě i člověkem. Větší míra může tedy příčinou býti míry menší, a nekonečno absolutní může příčinou býti nekonečnosti potencialné.

Co tuto praveno, z plna srdce uznáváme. Tím však ještě nikterak nedovedeme se spřáteliti s myšlenkou, že by tím odstraněna byla i mezera, zející v zásadách obvyklých tvarů kosmologických důkazův. Odpověď je správna, výsledek kosmologického důkazu, že jest Bůh, jest obhájen, není však obhájena i správnost a úplnost důkazu samému předeslaných vět. Odpovědí vnáší se právě pod rouškou následující vysvětlivky v sám postup, co vlastně postupu předesláno býti mělo, totiž věta, že jest rozdíl mezi účinkující příčinou jako úč. činností a mezi úč. příčinou jako podstatnou úč. bytostí. Ona že jest účinku rovna, tato účinku větší.

A zajisté pro nic jiného není, než pro tuto neúplnost předeslaných zásad, že v kosmologických důkazech zabíháme nějakým způsobem v neukončitelný řetěz vzájemně rovných a se podmiňujících účinkův a příčin. Pravíme: „sobě rovných.“ Že by členy řetěze, kterých se v kosmologických důkazech dotýkáme, sobě rovnými byly, ovšem nikde se nedočítáme, věc však mluví sama zcela zřejmě. Vždyť bychom v nekonečnost s oněmi členy se nevlekli, kdyby člen člena větším nebo menším byl. Došli bychom trvalým postupem jistého konce, buďsi už v nekonečnosti, buďsi v nicotě. Tak tedy zaměňujeme, byť i nevědomky, přece však skutečně, na začátku kosmologických důkazův úč. příčinu se všemi vlastnostmi pouhé úč. činnosti. A v tom právě se jeví první moment ke třetí záměně potřebný.

K úplné záměně schází ještě nutnost v dalším postupu zaměniti úč. příčinu se skutečnými vlastnostmi podstatné úč. bytosti. Nutnost ta v postupu kosmologických důkazů zcela jasně se jeví. Na př. slepice není sama od sebe, ale má příčinu a příčinou její jest jiná slepice, té opět jiná, té opět atd. atd. Až do nekonečna? Ó ne! Toť by bylo holým nesmyslem. Proč tedy uvádíme tuto neukončitelnou řadu? Proto, zní odpověď, aby patrna byla nesrovnalost, která by se jevila při skutečnosti tak nesmyslné řady. Na věky žádná konečná příčina, a proto na věky žádný konečný výsledek. Co tedy činiti? To, co činíme s dlouhým řetězem. Nevěšíme jeho články opět a opět na jiné články, ale ustaneme konečně a zavěsíme vše — na hřebík. A hřebíkem, na který my náš neukončitelný řetěz věšíme, jest bytost podstatná, tvůrčí, nekonečná.

A k tomu výsledku že jsme dospěli na základě zásady o rovnosti účinku a příčiny? Nikdy ne. Dospěli jsme k němu na základě zcela jiném, totiž věty o vyvýšenosti příčiny nad účinek, a tím jsme vyplnili druhou podmínku, potřebnou ke skutečnosti třetí záměny.

Všichni takořka protivníci kosmologického důkazu (Kantovci, Schopenhauer, Stuart Mill a Herbert Spencer) se nejvíce na to horší, že důkaz ten mluví napřed o řadě stejnorodých příčin a najednou ji zastavuje u prvé příčiny, která jest úplně jiného řádu a jest mimo tu řadu. To prý je známá μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, přechod do jiného rodu pojmů. Všechny příčiny, i ta prvá, mají prý býti téhož druhu co do vztahu podmíněnosti.

Dle Gutberleta jest námitka tato asi stejna, jako kdyby někdo řekl: *A* vypůjčil si od *B* hodinky, *B* od *C* atd. Tedy všichni si hodinky jen vypůjčili, žádný jich nezhotovil.

Ovšem, odpovídáme tu, pravdou a zcela případno jest, že se tu zmíněná výtka o chybném přechodu znázorňuje. Ale právě proto, že toto znázornění ťak případným jest, nenalezne nikdo důsledným postupem uvedené řady příčin ani pro hodinky panem Gutberletem uvedené jako poslední příčinu hodináře oněch hodinek, ale nejvýše jen toho, kdo byl majetníkem oněch hodinek. *A* vypůjčil od *B* hodinky, *B* od *C* atd. Všichni do nekonečna, že by si je byli vypůjčili? To se nepraví. Už v pojmu samého vypůjčení leží pojem prvního majetníka. Jestli je však onen majetník sám zhotovil jako hodinář, nebo jestli je od hodináře obdržel a vůbec jak ony hodinky vznikly, toho se na základě zásady v pojmu pouhého „vypůjčení“ obsažené nedobádáme. K tomu je třeba nové otázky, dle nových zásad sestrojené, na př. kdo nebo co bylo příčinou vzniku oněch hodinek?

Metabase se tedy v kosmologických důkazech skutečně děje. To připouštějí i křesťanští apologetové. Na obranu poukazují však k tomu, že jakási metabase vzhledem k poslední příčině jest u všech účinků nutna a bez ní že by nebylo vůbec ani možno z kovových koleček souditi na původce, který z kovových koleček nesestává. (Viz Dr. Vychodil, Apologie I. 89.)

Ač všemu je skutečně tak, jak se praví, zdá se nám přece, že by lépe bylo i této jinak obvyklé metabase v soudu na Boha co nejvíce se vystříhati. Vždyť uvážíme-li, čím, logicky vzato, každá metabase jest, uvážíme-li, že jí přecházíme do jiného rodu pojmův, a tím že činíme větší nebo menší skok k něčemu předem známému (buďsi ze zkušenosti nebo z abstraktního výzkumu), poznáme, že tím se vydáváme v nebezpečí uvaliti na výsledek kosmologických důkazů často činěnou výtku o rázu apriorním. Toho nám však třeba není. Neboť právě tak, jak není vždy třeba, abychom ihned metabasí soudili z hodinek na člověka hodináře mohouce ho skutečně vystopovati, tak chceme ukázati, že lze i nepřetržitou řadou stejnorodých příčin a bez vynechání byť i jedinkého členu dospěti z konečného světa k nekonečné bytosti Boží.

Příkladem p. Gutberletem uvedeným dotkli jsme se zároveň útvaru druhého, v němž se třetí záměna vyskytuje.

b) Útvar druhý. Soudíce o jsoucnosti Boží, nezačínáme vždy řadou podstatných, od sebe závislých úč. bytostí, někdy se chápeme i řady pouhých úč. činností neboli sil. K této řadě se rád utíká, kdo si získati chce pozornost mužů fysiky nebo chemie znalých. Tak na př. i jinak dobrý a křesťansky smýšlející učitel chce žákům dovoditi, že zákony fysiky a chemie vedou nutně k uznání první nekonečné příčiny — Boha.

Jak to činí?

Vyjde v důkazu svém buď výslovně nebo mlčky od zásady, že každý účinek musí míti sobě rovnou úč. příčinu.[1]) Po tom, aby mluvil věcně, uvede nějaký zjev přírodní, který ku svému vzniku vyžaduje

[1]) Někteří jsou obezřelejší a praví, že každý účinek žádá jen příčinu tak zvanou dostatečnou, t. j. takovou, ze které lze vysvětliti tak či onak vznik daného účinku. Tím v příčině už předem uznávají dvojí poměr k účinku: 1. rovnosti v případě její totožnosti s úč. činností, 2. vyvýšenosti, v případě totožnosti s úč. bytostí. Určité však pravidlo, kdy ten či onen poměr vládne, se tím nedává. Kde k vysvětlení nestačí poměr jeden, vezme se druhý. Kde nevystačíme s nutností, utečeme se ke svobodné vůli. To však není jednání vědecké, na základě zásad budované, ale jest více jednáním empirickým.

určité „úč. příčiny“ nebo ve smyslu fysiků řečeno určitě veliké síly, na př. jedné koňské síly. Tato úč. síla není odnikud, ale má jinou sobě mathematicky rovnou úč. příčinu, a ta opět jinou a učitel pokračuje nezbytným atd. atd., čímž navazuje neukončitelný řetěz účinkův a příčin, budě takto náladu mysli, ve které tato konečně sama se zhrozí svého neúprosného Mentora, hlásajícího jí, že každé „proč“ má své stejné „proto“.

Vždyť po tisících a tisících členech účinkův a příčin nedocházejí ani o krok blíže svého cíle, jehož dosíci chce — nekonečné bytosti Boží. A že této dosíci chce, není pochyby. Vždyť zajisté nehledá první úč. příčiny ve smyslu pouhé úč. činnosti neboli síly, nýbrž ve smyslu úč. bytosti, o které by mohl říci, že jest nekonečnou a že spadá v jedno s křesťanským pojmem Boha.

Ale běda postupu!

Vždy se opakuje $a = b$, příčina rovná se účinku, účinek konečný, tedy i příčina konečná.

A takto táhne učitel řetěz chtě dojíti k Bohu — k Bohu však vedou schody, vede čáru vždy delší a delší — k Bohu však vedou kruhy vždy širší a širší.

Ne, takovým způsobem nedovodí ani on ani my nutnost jsoucnosti nekonečné příčiny.

Rada příčin dle zákona o vzájemné úměrnosti podmíněných neboli řada úč. činností nemůže ovšem pro svou nesmyslnost býti nekonečnou, musí býti konečnou a na jejím začátku musí státi příčina ve smyslu zdrojné podstatné úč. bytosti, která jest jiného druhu nežli ostatní jí podmíněné účinky; proto však ještě ani z daleka není správným názor, který učitel o této od účinku rozdílné příčině projeviti hodlá.

Učitel chce dojíti k samé tvůrčí příčině daného účinku. A co činí? Nemoha dle dosavadní zásady o úměrnosti účinku a příčiny postupovati dále, opouští ji a vrhá se v náruč zásadě druhé o vyvýšenosti příčiny nad účinek a přeskočiv tu celou nekonečnou řadu posloupně nad sebe vyvýšených příčin, stane ihned u bytosti nekonečné, u Boha.

Praví: Tato zdrojná bytost, ku které jsme dospěli, spadá v jedno s křesťanským pojmem Boha.

Ó ne tak! Poslední zdrojnou bytostí jest arci Bůh, ale Bůh nemusí býti proto už bytostí tou, ku které jsme výše jmenovaným, řádně vedeným postupem došli.

Tu na př. Jan narazí na dlouhou řadu kuliček. Kulička z odskočí. Co bylo příčinou jejího pohybu? Zajisté, že pohyb kuličky y, potom x,

potom *v* atd. atd. Do nekonečna? Ne. Náraz byl způsoben narážející bytostí. Kdo je tou narážející bytostí? Jan? Ó! To nelze jen tak předkem tvrditi, Jana jako příčinu musíme ze zkušenosti vystopovati. Kým potom sám Jan způsoben byl, ještě obtížnější věcí jest, a tu třeba všechny možnosti uvážiti a potom teprv odpověď dáti.

Kdyby tu někomu se zmrzelo od příčiny ke příčině postupovati a o každé uvažovati, kdo její příčinou býti mohl a kdo jí skutečně byl, ten mohl by si věc zkrátiti a v jistotě, že nechybí, mohl by říci, že jedna věc jest podmíněná druhou atd. atd., a konečnou příčinou všeho že musí býti — Bůh.

Řekl by tím lež? Ani v nejmenším.

Ve výsledku by chyby nebylo — v postupu však ano. A právě tak ve výsledku kosmologických důkazů chyby není — v postupu ano.

Toť třetí záměna a výsledky, ku kterým dochází. (P. d.)

Církev a socialismus.

Píše *Fr. Janovský.* (Č. d.)

Anglického dělníka svádějí k nemírnému vysedání v hospodách bídné příbytky, zejména v přelidněných okresích průmyslových. Tamť nebytují chudáci v příbytcích člověka důstojných, nýbrž ve špinavých děrách, v brlozích spustlosti a bezbožnosti. Kristovo veliké slovo: „Chudé máte vždycky s sebou“ obsahuje rozkaz, proroctví a slib; rozkaz svým následovníkům, aby o chudé pečovali; proroctví, že chudoba bude stálou průvodkyní společnosti lidské; slib věčné odplaty za dobré skutky. Avšak modernímu Londýnu se podařilo na chudinu zapomenouti; jednotlivci se jí ovšem ujímali, ale společnost londýnská neučinila ničeho. Pojednou jako by bleskem s nebe vydána r. 1883. hojnost spisův a článků, jež strhly závoj zakrývající děsnou prohlubeň bídy. Světové město dočítalo se děsných a hroznych zpráv. Se všech stran voláno, aby byla ustavena královská komisse a prozkoumala obydlí dělnického lidu. Nejčinnějším a nejzaslouženějším členem komisse té byl kardinal Manning — od měsíce března 1884; předsedou byl sir Charles Dilke, spolučleny princ Waleský, několik lordův a jiných vážených mužů. Za rok podala komisse zprávu; vyslechla přest 100 svědků ze všech končin spojeného

království. Podání Manningovo bylo nejdůležitější; mluvil několikrát i veřejně v této příčině; uznával, že práce komisse jest záslužna, dovozoval však, jak nutno, aby chudina napřed poznala potřebu a prospěch zdravotnictví; aby netoliho vláda, ale i lid díla se chopil; aby každý farní okrsek byl opatřen samosprávou, aby vodárny neodpíraly vody domům, v nichž bydlí chudina a jejichž majitelé nezaplatili povinné daně vodní atd. V otázce bytů chudiny osvědčil se kardinal velemoudrým reformatorem; horlivost a zkušenosti jeho naplnily podivem celou komissi.

* * *

Nemenší péči věnoval Manning vystěhovalcům. Napsal znamenitý spis „Why are our people unwilling to emigrate — Proč se náš lid nerád stěhuje?“ V minulých stoletích byli Angličané kolonií velmi dbali, nyní však už nemmají chuti. Zjev tento je tím podivnější, že se doma skoro třetina obyvatelstva spokojuje s příbytky, jež by slušely spíše zvířeti než člověku. Proč se tak děje? Nejistota, jaká budoucnost jich čeká v cizině, zdržuje lid. I žádá kardinal, aby stát řídil stěhování, aby vystěhovalci neodcházeli nepovšimnuti a jako neznámí jednotlivci, nýbrž jako kolonie státem chráněné, kolonie, o něž by státní mocí bylo dostatečně postaráno i v nové vlasti, aby tam spořádaně a blaze mohly žíti. Čině takovéto návrhy, měl na mysli vladařský, všecek svět obstihující význam britské moci; měl na mysli blaho lidu doma se mizujícího, jakož i rozkvět křesťanství v dalných končinách.

* * *

Vřele ujímal se kardinal Manning i díla protiotrokářského. V srpnu 1884 konána v Londýně slavná schůze společnosti protiotrokářské; předsedal princ Waleský. Kardinal řečnil. Ukázal děsný obraz, ukázal hrůzu, s jakou se v Africe koná obchod s otroky; dolíčil, jak veliká zde úloha Anglie. „Není národa na širé zemi, jenž by více byl povinen svobody dopřávati, k svobodě dopomáhati, než národ anglický. K tomu nás nutká svoboda, již jsme zdědili po předcích, svoboda naší otčiny, v níž otroctví pohynulo, v níž ani nevolnictví se neudrželo. Otrok, jenž vkročil na půdu anglickou, býval ihned svoboden. Nutká nás k tomu svazek našeho křesťanství; jím jsme spojeni vespolek, jsme spojeni s celým pokolením lidským. Nutká nás k tomu i bezpráví, jehož jsme se kdysi dopustili, smutná vzpomínka na neštěstí, do něhož jsme uvrhli lid africký; vzpomínka na obět smírnou, již Anglie tak šlechetně podala. Nutká nás k tomu i povinnost, jež sama sebou plyne

z naší světové vlády, povinnost pomoci poskytnouti všem národům, všem čeledím, s nimiž se ve světě setkáváme.“

Z té duše zamiloval si Manning převelebného spolubratra, kardinala Lavigerieho, arcibiskupa kartagenského, apoštola Afriky, strůjce a vůdce všeho hnutí protiotrokářského. Dne 31. července 1888 konán opět sjezd protiotrokářský v Londýně; zavítal i slavný kardinal Lavigerie a promluvil výtečnou řeč; ukázal, co až dosud byl vykonal proti obchodování s otroky. Mluvil též Manning; doporoučel snahy Lavigerieovy štědré podpoře; Anglie jest mu díky povinna za spolehlivé zprávy; povědělť, co sám byl viděl, čeho sám byl zkusil; jest mužem míru, ale též mužem války; kde slabý do prachu bývá povalen, tam jest silnému pozvednouti ruky a utiskovaného se ujati; kéž by na odstranění hnusného a hrozného otrokářství bylo použito všech prostředků, jaké dovoluje božské i lidské právo; více nežli od vlád možno nadíti se pomoci od obecenstva; onoť zajisté dobrovolně a nadšeně súčastní se velikého díla.

Na výsost líbila se Lavigeriemu tato schůze; zamiloval si Manninga; roku 1889. psal mu: „Vzpomínám, jak jste mi vypravoval, že jste půl století strávil mimo katolickou církev, nikterak nepochybuje o svém anglikanském vyznání, s jakou pak horlivostí věnoval jste se studiu pravdy katolické, když Vám vzešlo její světlo a Vy jste se ho přidržel. Nikdy nezapomenu, s jakou láskou jste mluvil o svých bývalých spoluvěřících. Bylo mi, jako bych naslouchal sv. Augustinu, jenž pravil africkým dissidentům: Illi in vos desaeviant“ etc.[1])

* * *

Kardinal Manning zajímal se o každý projev náboženského života; i nedivme se, že zvláštní pozornost věnoval „armádě spásy“. Spolek ten založil general Booth, výtečný organisator a lidumil veliký; 30. října 1890 vřele děkoval mu kardinal za dílo „V nejtemnější Anglii“: „Vaše poznámky o moderním hospodářství, o zákonech chudinských, o úředních zprávách statistických, o úředním vyšetřování souhlasí věrně s tím, co jsem já už po léta soukromě i veřejně přednášel. Co se o chudině píše a mluví, jest jen povrchní a bez obalu; Vy však sestoupil jste do hlubin. Každá duše jest vykoupena drahou krví Páně, a nám jest ze všech sil se přičiniti, bychom zachránili i nejposlednějšího, i nejhoršího člověka. Když se bylo událo vzbouření na náměstí Trafalgaru, napsal jsem „Obranu lidí bez práce“;

[1]) Oni ať si proti vám zuří atd.

možná, že jste spisu toho neviděl; přečta jej shledal byste, jakou ozvěnu budí v srdci mém Vaše kniha.“

Zaslouženou chválu „armádě spásy“ s hlediska náboženství katolického vzdal kardinal i veřejně r. 1882. v listě „Contemporary Review“: „Jestliže i v pravé církvi spatřujeme vedle pšenice i koukol, zdaž se bude koukole nedostávati ve vyznáních, jež jsou pozemského původu, jež závisí na těkavé, nestálé mysli lidské? Nebýti duševního zoufalství Anglie, nebyla by „armáda spásy“ ani možna. Nehledíc na vyznavače státní církve, nehledíc na stoupence stále přibývajících sekt, má Anglie na miliony duší, jimž náboženství nikterak nepanuje, na miliony lidí, již žijí a umírají bez všelikého vyznání. Před 40 lety neměl Londýn ještě 2 milionův obyvatelstva, a bylo tenkráte vypočítáno, že veškery kostely londýnské stačí sotva 800.000 lidí; dnes čítá Londýn přes 4 miliony lidí, kostelů však jest poměrně méně, než bylo před 40 lety. Stoupni si někdo na výšinu, jež se vine severně od Londýna, kolem města od západu na východ, popatř na světové město a ptej se: Kolik lidí v tomto vroucím víru nepokřtěno, kolik v křesťanství necvičeno, kolik do kostela ani jednou nevstoupilo? Kolik jich vědomě či nevědomě žije ve hříchu . . . ? Dal bys zajisté za pravdu těm, kdož tvrdí, že polovice londýnského obyvatelstva žije bez Krista, bez Boha. Tak-li se věci mají, kdož by se divil, že zřízena „armáda spásy?“ U národa, v němž utěšeně kvete víra a život podle víry, byla by nemožna. Výstražný hlas hlídačův jest potřebný o půlnoci, kdy lidé spí, zbytečný za jasného dne, kdy všichni bdí.“

Nebylo ovšem slavného knížete církevního tajno, že nadšené „armádě spásy“ kráčejí v zápětí zjevy neutěšené; tot stará jest zkušenost, že kazatelé, reformatoři, kteří nejsou zákonitě posláni, nelad působí. Vojenské zřízení těchto nadšených horlivců přivodí odpor; řeč vůdců zní bouřným větrem, nikoli lahodným hlasem Páně; kusý jest pojem tohoto nového náboženství; vykoupení a posvěcení člověka musí prý rázem býti vykonano a dovršeno, pokroku zde není. Třebas sebe slavněji prohlašuje general Booth, že armáda jeho není a nechce býti novou sektou, nevyhne se duchu sektařskému. Dobře podotkl Manning: „Naděje, jež si činím patře na ‚armádu spásy‘, naděje ty jsou převáženy obavami.“ Nebál se sám, ale báli se i jiní, kdož rozuměli poměrům anglickým.

Ovšem osvědčil se general Booth slavným geniem; vystihl dobře proud veřejného mínění a zatočil jím tak, aby vyhověl náboženským potřebám tisícův a tisíců zuboženého, opuštěného, od-

strčeného lidu. Před 25 lety stál ještě sám a sám, dnes má na tisíce stoupenců, množství ochranoven, útulen, škol, hojnost převelikou knih, brožur a novin. Cílem jest mu, lid znova získati náboženství, a tož zmírněním bídy, zlepšením bydla. Ježto však kořeny každé socialní politiky jsou kořeny náboženské, zkoumati jest theologický system Boothův, má-li býti vyzkoumáno, zdaž jeho socialní dílo jest schopno života. Kdo tedy pozorně zkoumá, shledá, že „salvationismus“ Boothův jest náboženstvím bez theologie, bez obřadů, beze svátostí; že se mu nedostává věcí, bez nichž náboženství nelze ani pomysliti; náhradou za to za všechno jsou mu city. I praví Manning: „Pravé náboženství musí býti přístupno všem stavům, vzdělancům i nevzdělancům; ‚armáda spásy‘ však chová živly, jimiž urážen člověk vzdělaný, jimiž zostuzena krasochuť; není to náboženství chudých, ale luzy. Náboženská či mravní obnova ‚nejtemnější Anglie‘ tímto systemem jest věc naprosto nemožná. Já alespoň vida ulicemi londýnskými táhnouti děsně povykující oddíly ‚armády‘, muže i ženy, byl jsem naplněn city příšernými. Zaslouží ovšem plnou měrou ‚armáda spásy‘ uznání; snažíť se o vzpružení ducha náboženského, jestiť pobídkou duchovenstvu anglikanskému, aby se ujalo zadních vrstev lidu; ježto však není zbudována na věčné skále, neudrží se, časem se rozpadne. Kéž se naplní moje přání, aby ti, kdož svůj život obětují spáse duší, odměnou dostali život věčný!“

* * *

Jak smýšlel kardinal Manning o práci, vysvítá z řeči, již dne 28. ledna 1884 v Leedsu konal „O důstojnosti a právech práce“.

Ukázav krátce úžasný pokrok průmyslu v době naší, ptá se na příčiny. Někteří uvádějí příčinou kapitál. Mýlí se. Co by byl kapital bez mistrnosti, dovednosti? Co by byl kapitál bez práce? Když se ve společnosti lidské teprve svítalo, byla tu již práce, o kapitálu nebylo ještě ani slechu. Co jest práce? Poctivé a úplné upotřebení duševních i tělesných sil ku blahu vlastnímu i ku blahu bližního. Kdo nedbá blaha vlastního, páchá sebevraždu; kdo nedbá blaha cizího, propadá sobectví. Pravidelně ať kráčí tělesná i duševní práce ruka v ruce; avšak i práce jen tělesnou silou vykonaná má svou důstojnost; neboť kdo třebas jen tímto způsobem sobě a bližnímu pracuje, plní úlohu, již mu uložila Prozřetelnost božská.

Co jest práce? Podmínkou všeho dobra na světě. Na práci závisí všecek vynález; zde ovšem tělesnou práci předešla práce duševní. Vynálezům se podařilo rozmotati zadrhlý uzel práce, rozděliti

práci mnoha rukám. Znamenitý národohospodář M. Say dokázal, že za 10 let po vynalezení strojů bylo v Anglii čtyřicetkrát více přadlákův a tkalců, než když se pracovalo ještě jenom rukama. Ne samy peníze, nýbrž rostoucí počet duševních, tělesných, mechanických sil, toť pravý kapital naší země. Proto přísluší dělníkovi z venkova, jenž přichází jen s tělesnou silou, bez dovednosti, přísluší mu titul počestného pracovníka touž měrou, jako muži opatřenému dovedností a vědou. Toť názor přirozený, toť i křesťanský názor; starší pohané ho neznali, proto pyšně zhrdali tělesnou prací a přidělovali ji jenom otrokům; křesťanský ten názor nelíbí se ovšem ani moderním pohanům.

Práva práce. Především právo vlastnictví. Síla a dovednost patří člověku, jako krev náleží tělu; se silou a dovedností volno naložiti dělníkovi, jak se mu líbí, právě jako s penězi, za něž si může koupiti, co chce. Z toho nutně plyne, že práci přísluší i právo kapitalu. Práce, síla, dovednost dělníkova jest kapitál v nejlepším slova smyslu; peníze samy sebou jsou mrtvy, ožijí teprv pílí dělníkovou. Též svoboda jest právem práce. Že římské zemědělství kdysi tak hluboko pokleslo, pochodí odtud, že Římané svěřili polní práci jen otrokům, jimž nebylo volno pracovati či nepracovati, pracovati tomu či onomu pánu; oni musili pracovati, a touto nucenou prací nedosaženo vznešeného účelu práce.

Dále přísluší práci právo sebeochrany, ovšem nikoli podle rozumu demokratů, nýbrž dle názoru křesťanského, podle něhož dělníci stejného zaměstnání sdružují se v korporace, aby obhájili svých zájmů. Všecka tvářnost naší anglické společnosti vzešla z takovéto organisace; moc zákonodárná uznávala cechy, a všichni členové cechů, pracovníci i prácedárcové, těšili se týmž právům.

Konečně přísluší práci i státní ochrana; mluvě o této vyvozuje Manning, čím jest stát dělnictvu povinen; povinností těch má si býti stát tím více povědom, má je tím úsilovněji a věrněji plniti právě nyní, kdy se vzmáhá bezmezná konkurrence, kdy se velkoprůmysl nenasytně obohacuje na úkor mravních statků lidu dělného.

Nejprvnější a nejstarší společností jest rodina. Rodinný pokoj, domácí čistota, povinnosti žen a matek, manželův a otců mají kořeny v zákoně přirozeném, cena jejich jest daleko větší ceny všech výrobků, s nimiž jdeme na trh; i dlužno ze všech sil se přičiňovati, aby byla spravedlivě upravena doba pracovní, aby byla obmezena práce žen a a dítek, aby byl den sváteční svěcen. Především pečujž moc zákonodárná o mravní výchov a rodinný život tříd pracujících; potom teprv

o práci samu a spravedlivou mzdu; ovšem nesmí touto péčí státní nikterak býti ublíženo svobodě rodiny.

Roku 1887. zastal se Manning znamenitě amerických „rytířů práce“, sdružení to amerického zuboženého dělnictva, jemuž velice přál i Baltimorský kardinal Gibbons; dovodil, jak si církev vědoma povinnosti zastávati se chudiny a dělnictva, ježto poctivá práce dopomáhá k blahobytu. „Rytíři práce“ nezapomněli otcovských slov Manningových; když skonal, poslali tento soustrastný telegram: „Úmrtí kardinala Manninga jest dělníkům všeho světa ztrátou velikou; pracovaltě s nimi o věci spravedlivé, byltě přítelem utlačovaných, otcem zoufalých; i usoudili jsme, že na našem výročním sjezdě osvědčíme bolest nad smrtí jeho a vroucí dík za svatý jeho život.“

* * *

Snahy Manningovy o zmírnění socialní bídy byly neunavny a všude známy; kde kdo se dovolával jeho pomoci, různé komitety dožadovaly se jeho rady, dělnické deputace doprošovaly se jeho požehnání. V únoru 1888 jakožto vůdce Karlo-Komptonova komitetu na odstranění nouze promluvil ministerskému předsedovi Salisburymu řeč dýšící takovou láskou k dělnictvu, že byl potom v novinách viněn z kommunismu a socialismu. Co se nelíbilo pisálkům? Že řekl: „Hladu nemožno poslati do vyhnanství na Jupitera nebo Saturna. Každý má právo, moci pracovati, anebo míti s dostatek chleba.“ Slavně se hájila Jeho Eminence: „Spáchal prý jsem zločin urážky Veličenstva, že jsem některým vůdcům veřejného mínění londýnského připomněl matku zemi a její nejčelnější zákony, jimiž chrání svých dítek. Nebyl jsem si nikterak povědom, že bych si vedl příliš směle; naopak byl jsem z té duše přesvědčen, že přednáším svaté pravdy; ovšem shledal jsem, že těchto základních pravd lidského života zapomenuto, a že jen z této zapomenulosti lze vysvětliti theorii, podle níž se nyní s chudinou nakládá, theorii, jež zatvrzuje srdce boháčovo a zohyzďuje tvář chudákovu. Ze slov, jež jsem promluvil, těším se, ač mi za ně někteří lidé nadali socialistův a buřičů.“

* * *

Slavné vítězství slavila Manningova socialní politika, moudrost, vytrvalost a obětavost za stávky dělnictva přístavu londýnského. Tisíce a tisíce nejsilnějších mužů jest den ze dne zaměstnáno v londýnském přístavě; skládají a nakládají ohromné množství zboží, obsluhují ohromné lodi přicházející a odcházející do všech končin světa. Nelze ani sečísti škody, jakou taková stávka způsobí celé zemi.

Už za třeskuté zimy r. 1887. i 1888. protestoval proti přílišnému přetěžování a nedostatečné mzdě dělnictva statečný sekretář spolku dělnického (Labourers' Union) Benjamin Tillet. Marné volání. I vypukla pojednou stávka — v srpnu 1889 stávkovalo na 100.000 lidí! Byliť dostávali za hodinu 5 pencí;[1]) pracovali „od kusu"; když byli s prací — „s kusem" hotovi, bývali propuštěni; potom se o ně už nikdo nestaral. Neplechu tuto přivodili „sprostředkovatelé" práce, kteří se obchodníkům na všecku práci nabízeli, sami pak najavše si dělníky utiskovali je a soužili, jak mohli. Do tohoto vyděračství nejvíce si stěžoval stávkující lid; i žádali, aby tento „kontraktový system" byl odstraněn, aby jim bylo dáno za hodinu 6 pencí, a za každou hodinu nad pracovní čas po 8 pencích.

Spravedlivé tužby tyto podporovalo duchovenstvo katolické i anglikanské, i měšťanstvo. Stávkujícím sebráno 48.000 liber šterlinků podpory, a dodáno jim takto chuti a vytrvalosti. I musili prácedárcové povoliti; jenom o jednu věc ještě běželo; kdyby zde nebyl přispěl Manning, bylo by se všecko zvrhlo. Prácedárcové prohlásili totiž, že nový pracovní řád nabude platnosti teprv 1. ledna 1890, dělnictvo však domáhalo se už 1. října 1889; sporův a hádek přibývalo. Tu se kardinal stal smírčím. Ze začátku byli s ním spojeni lordmajor londýnský, anglikanský biskup londýnský a mnoho jiných vážených mužů; brzy však zbyl ze všech Manning sám jediný. Vytrval v bouři té jako nezlomný dub. Vyjednával den ze dne od rána do večera, a dosáhl konečně, že se obě strany spokojily s 1. listopadem 1889.

Smíru tohoto věru dosaženo svatou vírou. Kardinal měl se k ubohým dělníkům jako dobrý otec k milým dítkám. Posluchači slzeli, když pozvedl pravici a zapřísahal je, aby nemístným a neprospěšným otálením už neprodlužovali utrpení svých žen a dítek; v pravici však držel obraz Panny Marie, chovající božské Dítě. Ba vykládali si dělníci, že v tu chvíli jakás nebeská zář obstírala ten obraz, a uznával kde kdo, že ve stávce zvítězil — kardinal! Všecko památné jednání ono nazváno „mírem kardinalovým"; dosaženo ho nikoliv nenávistí a proléváním krve, nýbrž zkrocením rozbouřených náruživostí, okřepením nejušlechtilejších citů srdce lidského; dosaženo ho nikoliv břitkou zbraní, nýbrž silou přesvědčení, silou slova, vycházejícího z úst slavného sluhy Páně!

Toto vítězství svaté víry naší dobře pochopil slovutný politik Devas; napsalť v listě „Dublin Review": „Z veliké stávky

[1]) Pence = 5 halířů.

přístavního dělnictva londýnského plyne naučení, že socialní otázka jest otázkou náboženskou, že jest v Anglii voliti pohanský či křesťanský stát. Kníže církevní, jenž neuživ ani stínu moci fysické, přece uklidil veliký socialní spor, jindy proti jinému povstal nepříteli, proti modernímu, všemohoucímu státu, a spisy svými o caesarismu a ultramontanismu slavně obhájil naší víry a naší svobody.“

Právem napsal kardinal v lednu 1890 předsedovi spolku dělnického ve Vídni: „Stále jsem pamětliv slov Spasitelových: ‚Líto jest mi zástupu.‘ Nikde na světě neshledáváme tolik bohatství a tolik bídy, jako v Anglii. Avšak bohudíky jest naše dělnictvo rozumno a trpělivo a dbá hlasu, jenž je laskavě mírní, jenž jim dobře radí.“

Dělníci byli povděčni svému otci; když slavil biskupské jubileum (1890), podali mu skvostnou adressu díků; tehdy zmínil se u své řeči poctivý B. Tillet, že jen přičiněním kardinalovým zůstal vůdcem dělnictva, že jen kardinal naplnil dělnictvo vědomím mužné důstojnosti, a tak jich uchránil od zdivočilé surovosti, jakou v jiných zemích za podobných stávek lze spatřiti. Manning vyznal pak slavně a upřímně, že ze všech darů, jimiž o jubileu byl poctěn, nejmilejším jest mu podarování, jímž ho poctili milí dělníci přístavu londýnského. Z darův obdržených pořídil nadaci v nemocnici ve prospěch dělníkův úrazem postižených.

* * *

Dne 2. září 1890 napsal kardinal Manning list Lutyšskému biskupu Doutrelouxovi, odpovídaje na pozvání na kongres lutyšský. Chválí, že se kongres obírá otázkami lidské práce a společnosti; národnímu hospodárství není jednati jen o věcech peněžnických, nýbrž o lidském životě a různých jeho potřebách. Kdo práci a mzdě dává první místo, životu pak rodinnému teprv druhé, převrací božský i přirozený řád, podtíná kořen společnosti lidské. Tyto jsou prostředky řádného rozřešení socialní otázhy: Osmihodinná práce horníkům, devítihodinná lehčím odborům, obmezení práce žen a dítek, ježto svátostná smlouva stavu manželského převyšuje všecky smlouvy peněžné; nedělní klid, nejen z příčin náboženských, nýbrž i zdravotních a fysiologických; prácedárcům i dělníkům právo spolčovací na ochranu zájmu. Nepokoje dělnictva proti prácedárcům neustanou, dokud se nebude míti výtěžek spravedlivě ke mzdě a dokud spravedlivý tento poměr neovládne všemi smlouvami kapitalu a práce; ježto pak cena zboží není stejna, nýbrž časem se mění, buďtež svobodné smlouvy práce s kapitalem po třech či pěti letech znova prozkoumány.

Jako už dříve různým projevům moudrosti kardinalovy nepřátelé jeho nechtěli porozuměti, zanevřeli i na tento list k biskupu Lutyšskému a spílali Manningovi buřičův a socialistů, zejména v „liberalní“ Francii! I proslovil se Manning místněji; dopisovateli pařížského „Figara“ pravil: „Socialismus je zlo; co je socialní, je dobro; rozdíl však mezi socialismem a socialním je právě tak veliký, jako mezi rationalismem a rozumem (ratio); societas, společnost touž měrou působí dobro, jakou ratio, rozum; socialismus touž měrou působí zlo, jakou rationalismus. Občanská a politická společnost není, leč lidská společnost, a proto budiž zákonodárství socialní, budiž s prospěchem societě, společnosti, budiž na její ochranu. Socialismus, jenž se chystá nynější societu zvrátiti, jest kazisvětem... Prohlašuji, že nejsem nikterak socialistou... Podotýkám ještě, že rozlišuji anglický socialismus a socialismus evropské pevniny. Oprávněná socialní organisace jest všecka původu anglického; moderní socialismus vykvetl na pevnině evropské. Nemohu býti socialistou, jsa Angličanem; v Anglii socialismu není. Nad to hnusí se mi socialismus z té duše.“

* * *

Encyklikou sv. Otce Lva XIII. o otázce dělnické ze dne 15. května 1891 byl kardinal Manning všecek nadšen a rozradostněn. Vyznalť: „Od té chvíle, co promluvil božský Spasitel na poušti památná slova: ‚Líto jest mi zástupu‘, nebylo slýcháno ve světě křesťanském, že by kdo s vroucnější a něžnější láskou byl se zastal pracující a trpící třídy lidstva než Lev XIII. Nenadsazuji, ale poctivou mluvím pravdu... Svatý Otec vyslovil zásady, jimiž se říditi ve všech oborech socialní otázky. Politickou ekonomii, stiženou nízkým sobectvím, jež netouží po ničem, leč po zisku, jež se nebojí ničeho, leč ztráty, jež nezná jiných pojmů, leč práce a mzdy — politickou tu ekonomii povznesl na výši pravé a vznešené socialní ekonomie... Špatným byl by hospodářem, kdo by týdně zkoumal jenom účty, nedbal by však zdraví, mravnosti a blahobytu své rodiny.“

Slova papežova, že stát jest povinen zastati se slabší, nuznější části svých poddaných, podala kardinalovi příležitost, aby znova — učiniltť to již dříve kolikrát — pochválil chudinský zákon anglický, pochodící od královny Alžběty; zákon, založený na pravých pojmech o přirozenosti člověka; zákon, dle něhož každý má právo k životu, právo k potřebné výživě, aby si života uchránil, ať si už výživu opatří darem nebo ze mzdy. Kdo pak by pro to vinil Alžbětu ze socialismu? Už sto let snaží se stát odtrhnouti se od církve; pojednou však znamenají,

že miliony lidí věrně lnou k církvi, ježto se jich církev mateřsky ujímá proti tvrdému panství plutokracie.

Nemýlil se asi biskup Hedley, pravě u svém panegyriku nad zesnulým kardinalem Manningem: „Encyklika o dělnické otázce obsahuje bezpochyby mnohou radu kardinalovu; zvláště jedna věta tlumočí nám přesvědčení Manningovo: ‚Jest požadavkem přírody, požadavkem daleko platnějším a starším než veškery úmluvy lidské, aby mzda zabezpečovala dělníkovi rozumnou a řádnou výživu.‘ Slova tato mohla by se velevhodně napsati na pomník zvěčnělého kardinala. Lev XIII. nazván papežem dělnictva, Manninga nazveme kardinalem dělnictva; tato pamět jeho v Anglii zajisté nezahyne.“ (P. d.)

Církev a stát ve středověku.

Dr. František Ehrmann. (Č. d.)

Bullou „Unam sanctam“ nikterak nebyl dogmaticky definován poměr panovníků světských k papeži jakožto manů k pánu lennímu; avšak Filip Sličný tuto definici v ní „vycítil“ a všemi silami se přičiňoval, aby bulla „U. S.“ byla zrušena.

A snaha zpupnosti jeho neminula se účinkem překvapujícím; neboť na jeho doléhání papež Klement V. (1305—1314) netoliko že obsah bully od Filipa „vycítěný“ dekretalkou „Meruit“ [1]) odvolal — bully „U. S.“ zrušit nemohl, protože jest dogmatická —, nýbrž i Filipovi dovolil, aby na Bonifáce vznesl obžalobu z kacířství na sněmě Viennském (1311), a tak památku velezasloužilého nástupce sv. Petra sám poskvrnil.

Zpupnost Filipova otevřela ovšem papeži Klementovi oči, tak že poznal, kterak zhoubné následky by měl pro církev neobyčejný vliv Kapetovců na stolici apoštolskou. A to byla právě příčina, proč Klement po smrti Albrechta I. rakouského, krále německého (1308), obezřele hleděl zameziti, aby nebyl za jeho nástupce zvolen Filip Sličný, třebas rod jeho mocí a slávou — maje korunu francouzskou,

[1]) C. 2. *Extrav. comm.* V, 7. Místo dotyčné v ní zní: »Nos regi et regno per definitionem et declarationem bonae memoriae Bonifacii Papae VIII. praedecessoris nostri, quae incipit: ‚Unam sanctam‘, nullum volumus et intendimus praeiudicium generari. Nec quod per illam rex, regnum et regnicolae praelibati amplius ecclesiae sint subiecti Romanae, quam antea existebant...«

neapolskou a navarskou a nároky na korunu uherskou — vynikal, a volbu Jindřicha VII. lucemburského (1309 [kor. 1312] —1313) všemožně podporoval.

Po volbě Jindřichově nastala ovšem Klementovi těžká úloha, usmířiti Filipa za to, že jej před Jindřichem „odstrčil". Na štěstí uprázdnilo se téhož roku království neapolské. To tedy propůjčil Robertovi anjouskému, blízkému příbuznému[1]) Filipovu a korunoval jej ještě téhož roku na krále.

Zatím však v Italii nastaly poměry nad míru neblahé. Od té doby totiž, co hlava křesťanstva viditelná z věčného města přesídlila do Francie, aby se nenavrátila dříve, jak po více než 70 letech babylonského zajetí, nebylo v Italii nikoho, kdo by tam různé živly smiřoval a jednotil, tak že za krátko opanovala rozervanost největší. I toužil už každý Vlach, aby se u nich vyjasnilo, a moudré hlavy ovšem od nikoho více neočekávaly pomoci, než od povolaného ochránce církve a území římského, císaře západořímského. Nejinak smýšlel i Jindřich a těšil se už, kterak se v Italii stane pánem celé situace. Ale radost jeho nepotrvala dlouho: ani se nenadál a byl do propasti strannických bojů stržen tak hluboko, že se záhy stal hlavou Gibellinův a všecky Velfy proti sobě popudil tou měrou, že ani kardinalů, kteří byli splnomocněni jej korunovati, nepustili do chrámu Svatopeterského a Jindřich se ku slavnostnímu obřadu korunovačnímu musil uchýliti do Lateranu.

I bylo patrno, že jest válka s Velfy a jmenovitě s hlavou jejich, Robertem, králem neapolským, nezbytna. Papež Klement varoval jako lenní pán Robertův císaře, aby proti Robertovi netáhl s vojskem nepřátelským, poněvadž by se provinil proti přísaze — *iuramentum fidelitatis* — skrze vyslance i osobně papeži složené. Ale Jindřich se ohražoval, že prý přísahy věrnosti — *iuramentum fidelitatis* — papeži nikdy nesložil, a neustával proti Robertovi zbrojiti. I zakázal mu papež na patrné doléhání Filipa Sličného — který v této záležitosti, kdy šlo o prospěch jeho příbuzného, skutkem tím uznával svrchovanost papeže nad samým císařem (!) — sebe menší útok na Neapolsko. Než Jindřich se nedal zákazem papežovým zmásti a naopak, pohnav Roberta na soud odsoudil jej pro zločin „spiknutí, velezrády, urážky Veličenstva" a j. na smrt mečem. Rozumí se samo sebou, že Filip neměl nic pilnějšího, než dotírati na papeže, aby okamžitě rozsudek Jindřichův za naprosto neplatný prohlásil.

[1]) Otcové jejich (Filip III. a Karel II. anjouský) byli bratranci.

Klement především napomenul císaře, aby rozsudek odvolal: a teprve když napomenutí jeho minulo se účinkem a on se rozhodl, že vyřkne nad Jindřichem klatbu církevní, zastihla Jindřicha smrt dříve, než byl do pole proti Robertovi vypraven a než o konečném záměru Klementově zvěděl, dne 24. srpna r. 1313.[1])

V celé této záležitosti dvojí věc pro nás jest důležita:

Předně, že Jindřich popřel, že by kdy papeži byl složil přísahu věrnosti; a

za druhé, že krále neapolského odsoudil na smrt.

Všimneme-li si obojího pozorněji, poznáme ihned, že císař Jindřich v obojím chybil. Chybil ve věci první, protože přísahu věrnosti ne jednou, nýbrž zajisté dvakrát složil, a to skrze své legaty obvyklými před korunovací slovy[2]) a sám osobně při obřadech korunovačních předepsanou v pontifikalu římském formulí,[3]) tak že Klement V.

[1]) Srv. *Phillips* ib. str. 280. nn.; *Kryštůfek* ib. II., 2, str. 427. n.

[2]) Přísaha ta zní: »Tibi domino N. Papae ego rex N. promittere et iurare facio per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per lignum hoc vivificae crucis, et per has reliquias Sanctorum, quod, si (permittente Domino) Romam venero, sanctam Romanam ecclesiam et te rectorem ipsius exaltabo secundum posse meum, et nunquam vitam, aut membra, et ipsum honorem quem habes, mea voluntate aut meo consilio, aut meo consensu, aut mea exhortatione perdes, et in Romana urbe nullum placitum aut ordinationem faciam de omnibus, quae ad Te aut ad Romanos pertinent, sine tuo consilio, et quicquid de terra S. Petri ad nostram potestatem pervenerit, tibi reddam, et cuicunque Italicum regnum commisero, iurare faciam illum, ut adiutor tui sit ad defendendam terram S. Petri secundum suum posse. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia.« Srv. c. 33. D. LXIII. vydání *Richterova.*

[3]) Formule ta zněla: »Ego Henricus Romanorum rex, annuente Domino futurus imperator, promitto, spondeo et polliceor atque iuro coram Deo et beato Petro, me de cetero protectorem, procuratorem et defensorem fore summi Pontificis et huius sanctae Romanae ecclesiae in omnibus necessitatibus et utilitatibus suis, custodiendo et conservando possessiones, honores et iura eius, quantum divino suffultus adiutorio fuero, secundum scire et posse meum, recta et pura fide. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia.« Viz c. *un.* in Clem. tit. IX. Přísaha tato jest v nynějším pontifikalu pozměněna. Poněvadž pak je zajímavo, že se tak, jak jest v novém pontifikalu, úplně srovnává s formulí předepsanou v Karla IV. »Řádu korunování krále českého«, uvedeme tu raději český překlad, jak ho uveřejnil *Emler* ve spisku: »Spisové císaře Karla IV.« (Praha 1878); zní pak následovně: »Vyznávám i slibuji před bohem i anděly jeho nynie a potom viec zákon a spravedlnosc i pokoj svaté božie cierkve a lidu mně poddanému podle moci a vědomie zachovati a činiti, zachováním milosrdného vzezřenie, jakož to s radú věrných našich najlépe nalezti moci budu, a biskupóm kostelóv božích dóstojnú a řádnú čest ukazovati, a to což od ciesařóv a králóv kostelóm jim poručeným dáno neb navráceno jest, bez porušenie zachovati, opatóm a hrabiem i nádobám kostelním podobnú česc podlé rady věených našich činiti. Amen.« Ovšem že v překladě slova »nádobám kostelním« jsou patrná chyba; jelikož latinské »vasalli« znamená »vasaly«, »many«.

po smrti jeho jenom pravdu konstatoval a autoritativně potvrdil, prohlásiv dekretalkou „*Romani principes*“ (c. *un* in Clem. tit. IX.), že zmíněná přísaha Jindřichova byla skutečně přísahou věrnosti.[1]) Ovšem jisto jest, že tato přísaha nebyla přísahou manskou, jakou na př. složiti musil Robert, král neapolský, témuž Klementovi V., tak že Robert byl potom papežovým manem = *homo ligius,* jak jej sám Klement ve své dekretalce „Pastoralis“[2]) nazývá. Jako se tedy neprávem vytýká, že bullou „Unam sanctam“ byl definován dogmaticky poměr císaře k papeži jakožto mana k pánu lennímu, tak by neprávem tutéž vadu dekretalce „*Romani principes*“ přičítali.

Jako chybil Jindřich popřev, že by byl kdy papeži věrnost přísahal, tak se chyby dopustil, pohnav na soud a odsoudiv krále neapolského, Roberta. Odvolával se tu ovšem na to, že Robert jest pro své panství v Piemontsku jeho manem. Ale Robert byl jako král neapolský manem papežovým. Byl pak zákon,[3]) podle něhož směl každý svobodně na soud pohnati a souditi jen toho, kdo žil na jeho území: toho však, kdo bydlil na cizím území, jenom se svolením pána tohoto území. Ale Robert žil v obvodu království sicilského, léna to papežského. Proto chybil Jindřich, beze svolení papežova Roberta na soud pohnav a odsoudiv; a nikterak by si nebyl mohl stěžovati, kdyby byl papež zrušil zmíněný jeho rozsudek ihned, jak se o něm dověděl. Papež ovšem z počátku zvolil prostředek mírnější, vyzvav císaře, aby rozsudek svůj odvolal. Teprve když císař vyzvání jeho neposlechl, Klement V. zrušil rozsudek císařův. Učinil tak ovšem na naléhání Filipovo, ale zároveň proto, aby snad budoucí císařové, na případ Jindřichův se odvolávajíce, neosobovali sobě práva, které jim nepřísluší. Dekretalka, kterou Klement za touto příčinou vydal, začíná slovy „Pastoralis cura“; právo své, zrušiti každý podobný rozsudek císařův, podepírá tam Klement mimo důvod nahoře již uvedený ještě následujícími důvody:

a) přednostní, kterou má papež nad císařem,

b) mocí, která na papeže po smrti císařově přechází a jemu zůstává, dokud není nový císař korunován, a

---

[1]) Doslovně tam napsal toto: »... auctoritate apostolica de fratrum nostrorum consilio declaramus, illa (Jindřichova totiž) iuramenta praedicta fidelitatis existere et censeri debere.« Mimo dekretalku »Romani principes« viz o této věci *Phillipse* ib. str. 281.

[2]) C. 2. in Clem. tit. XI. Srv. *Phillips* ib. str. 282.

[3]) Srv. c. 2. in Clem. eod. § *Ut illud.*

c) náplní moci, kterou Pán pánův a Král králů papežům v osobě sv. Petra udělil.[1])

Namítne snad někdo, že papež Klement tímto skutkem a touto dekretalkou osobil sobě a svým nástupcům právo neslýchané, jakoby vyšší soudní instance nad samými císaři. Dříve však, nežli se s takovou námitkou vytasí, nechť se znova rozpomene, že tu jde o křesťanské západořímské císařství středověké, za jehož původce papež do té doby ještě skoro obecně byl pokládán, tak že tehdy důvody *a) b) c)* nebyly nikterak novými. (P. d.)

Písemnictví a umění.

Z anglické literatury.

Píše *A. Koudelka.*

Angličané mohou býti úplně spokojeni s revisí své literarní produkce za minulý rok, neboť byli obdařeni nejen zdravou stravou, ale i obohatili značně své písemnictví. Z poučných děl vyniká zvláště *Emin-Paši* „Fire and Sword in Sudan“ (Oheň a meč v Sudaně“). Spisovatel v díle svém mluví mnoho o Mahdim a svůj soud v něm uzavírá v ten smysl, že celé jeho vystoupení nazývá „humbugem“. O díle tom psalo se mnoho v listech, jakož i v Putnamově „Books and their Makers during the Middle Ages“ (Knihy a jejich spisovatelé v středověku). Autor připomíná i některých starých řeckých a římských spisovatelů. — *Froude* baví se ve svém díle „Lectures on the Council of Trent“ (Hovory o Tridentském koncilu) hlavně kardinalem Contarinigem a vykládá jeho řeč před papežem Pavlem III. Dílo však nemá hrubé ceny, neboť psáno strannicky. — *Farnellovo* dílo „Cults of the Greek States“ jedná víc o řeckém náboženství než o mythologii. Taktéž v *Geddieově* práci „Balladists“ mluví se mnoho o balladě, kdežto o básnících téhož druhu ani zmínky. — *Gosse* ve svých „Critical Kits-Kats“ prozrazuje všelicos o literatech jednak z vlastní zkušenosti a známosti, jednak čeho se dověděl z druhé

[1]) Doslovně zní to místo v dekretalce »Pastoralis cura« takto: »... nos tam *(a)* ex superioritate, quam ad imperium non est dubium nos habere, quam *(b)* ex potestate, in qua vacante imperio imperatori succedimus, et nihilominus *(c)* ex illius plenitudine potestatis, quam Christus Rex regum et Dominus dominantium nobis... in persona b. Petri concessit, sententiam et processus omnes praedictos ... declaramus fuisse ac esse omnino irritos.«

ruky. Mnohý škaredě při tom pochodil. — *Le Gallienne* ve svém essay „Retrospective“ pojednává o některých nových zjevech.

Z novel uvésti dlužno najmě: *Crockettovu* „Cleg-Kelley“, *Haggardovo* „Heart of the World“, *A. E. Masonovu* „Maurice Buckler's Courtship“ a anonyma „Green Graves of Balgowrie.“

Humor zastoupen *Fullerovou* „The Saltonstall Gazette“, třebas mu vytýkají, že ohřívá Addisonova „Spectatora“.

Z novějších publikací zmiňujeme se o *Davidsonových* „Eclogues of Fleed Street“, napodobí v nich staroklassické vzory, ale celkem špatně, neboť jeho eklogy nezamlouvají se nynějšímu vkusu ani formou ani obsahem. Ještě naivnějším jest americký dramatik *Horace Eaton Walker* ve svých básních a mysteriosním dramatě „Argoský král“. Název celé sbírky zní: „The King of Argos and Others Poems“.

Z novel zasluhujících povšimnutí jmenujeme *Miss Barlowové* „Strangers at Lisconnel“. Angličtí kritikové litují, že irské povídky ty jsou příliš divné. Mnohem příznivěji přijati *Marrimanovi* „The Sowers“, ježto charakteristika osob jednajících velmi pěkně a věcně podána. — *Moncreiffa* „The Y-Jewel“ jest krátká novella, plna napínavých situací, historických zpráv a humoru. — Kdežto *Conan Doyle,* jenž si takové slávy dobyl svými krátkými detektivními povídkami, jaksi pohořel svým posledním romanem „Rodney Stone“. Podobně pochodil *J. Zangwill,* jenž svými povídkami z „Ghetta“ stal se tvůrcem židovské povídky v Anglii (sám prý je žid) svým romanem „Without Prejudice“. Krásný titul „Bez předsudku“, ale obsah tomu neodpovídá. Vypadá to chvalopění na židy v době naší nejméně podezřele, ne-li dokonce nebezpečně.

Last, but not least uvádíme *Mrs. H. Wardové* poslední práci „Sir George Tressady“ o 2 sv. Jak jsme již ve staré „Hlídce“, referujíce o jejích romanech, se zmínili, náleží pí. Wardová ne-li k nejvzdělanějším, tedy zajisté k nejduchaplnějším z celé Britanie. Proto také nesou romany její na sobě ne tak pečeť umění, jak intelligence. A ten intellektualní cíl, za nímž se žene, záleží ve studiu a rozboru jistých povah z určitě vymezeného prostředí moralního a socialního. Zdálo by se, že se tedy kloní k naturalistické škole Zolově, ale není tomu tak, spíše, možno-li tak říci, sleduje cíle a směry romanopisců ruských à la Dostojevský, Tolstoj atd. Ethická stránka v romanech Wardové všude vystupuje do popředí. Otázky, jimiž se obírá, jsou rázu náboženského, mravoučného a socialního. Čistě náboženským jest roman její (3 sv.) „Robert Elsmer“. Studuje pak v něm poměr člověka k církvi, k dogmatu, k positivnímu křesťanství, k supernaturalnímu atd., i dospívá k závěru: Bůh zjevuje se lidem rozličným způsobem, a proto nemá nikdo práva, aby se činil soudcem a rozhodčím u věcech víry druhého. Konstatujeme tu prostě beze všech poznámek její názor! V romanu — pravém to „Zeitromanu“ — „The history of David Grieve“ studuje vedle náboženské otázky i socialní, a ukazuje na Grievovi, že tuto lze jedině s úspěchem řešiti: sebezapíráním, přemýšlením a úsilovnou prací. V romanu „Marcella“ dotýká se na poli socialním otázky ženské. S Marcellou, druhou již, přerodilou ženou, setkáváme se v posledním romaně George Tressady. V romaně tom

ukazuje, jak vláda a zákonodárné sbory mají socialní otázku řešiti. Jestiť George Tressady podrobnou analysí obrácení moderního státníka. S uměleckého stanoviska všelicos se vytýká pracím pí. Wardové, ale nesmí se zapomínati, že píše především proto, aby co nejširším vrstvám podala knihu, o níž třeba uvažovat a přemýšleti. A v romanech jejích jest mnohá věc, jež stojí za přemýšlení!

Nejposlednější plod *Swinburneovy* Musy slove „The Tale of Balen". Jako „Tristam" téhož autora, jest i tato práce básnické zpracování à la Tennyson staré britské báje. Vytýká však kritika nejnovější práci Swinburneově nejasnost a nesrozumitelnost, tak že by třeba bylo napřed pověst o Balenovi v prose si přečísti. — *F. Rae* napsal novou biografii slavného spisovatele veseloher Sheridana. Dílo Raeovo je suchoparné. Nejlepším jest úvod, který napsal lord Dufferin, jeden z jeho potomkův. Arciť po přečtení biografie bude dlužno trochu pdopraviti Byronův soud o Sheridanovi, jenž zněl: „Sheridan je člověk, který napsal nejlepší komedii (The School of Scandal), nejlepší frašku (The Critic), nejlepší komickou operu (The Duenna) a jenž pronesl nejlepší řeč v parlamentě (proti W. Hastingsovi)."

Mc. Lennana „Studies in Ancient History" vydal po smrti spisovatelově *Arthur Platt.* Mc. Lennan studoval historii lidského pokolení v dobách praehistorických, kdy nebylo psaných dokumentů. Jeho studie rozšířil svými Platt. Zajímavosti se nedá knize upříti, jenom že jedna domněnka opírá se o druhou, tak že naděje na nějaké docílení positivních výsledků není.

Z dramatických prací uvádíme „The Sin of St. Hulda" od *Stuarta Ogilviea.* Drama odehrává se v době reformace. V jistém německém městečku rozděleno jest obyvatelstvo na dvě strany: katolickou a protestantskou. Duší této jest dívka Hulda, jíž stoupenci dávají název světice. Ale Hulda byla kdysi milou Ottovou, vůdce katolíkův, a z toho vzniká rozpor, jejž se však nepodařilo spisovateli uspokojivě rozřešiti. — *H. A. Jones* napsal „The Rogues Comedy", ale v celku slávy kusem tím nezískal Jones. — I na poli dramatiky vážně s muži v soutěž pouštějí se ženy. Tak chválí kritika slečnu *Clo Gravesovou,* a to její frašku „A Mother of Three" (Matka trojčat) a komedii „A Matchmacher" (Kuplíř). Zmiňujeme se ještě o *Parkerově* a *Carsonově* dramatě „Rosemary". Celé drama rozděleno na dva díly, jež jaksi spolu nesouvisí. V prvém zamiluje si jistý člověk dívku, ale nesmí o ni říci, a proto si div nezoufá, a v druhém potěšen a vyléčen už si na ni ani nevzpomene. Kde by také — po padesáti letech! Neboť takové jest „intermezzo" mezi prvním a druhým dílem.

Z francouzské literatury.

Píše *A. Koudelka.*

Ani nám nenapadá celkového přehledu o písemnictví francouzském podati; není to vůbec ani možno, chceme tu jen některé pozoruhodnější zjevy vytknouti. Poněvadž roman drží vrch, tedy jím začneme.

Mladý spisovatel, i u nás z překladů známý, *M. Prevost,* jenž tím nebezpečnější jest, že píše velice elegantně a lásku jinak kluzkou nepodává v holé nahotě, což by mnohého odrazilo, nýbrž zavinutou v průhledný, oslňující gáz, rozmnožil svou slávu romanem „Jardin secret". Obsah stručně je tento: Žena, jež šťastně žije s mužem, doví se po několika letech manželského života, že je klamána. Zajímavě líčí autor její duševní zápas, co v tom neštěstí dělati. Zkoumajíc své svědomí shledá, že i ona měla své tajemství (jardin secret), nežli se vdala, třebas jenom v myšlenkách, i odpouští.

Nový akademik *A. France* napsal roman „L'Orme du Mail". Již ve svých dřívějších romanech „Lys rouge", „Jean Servien", „Rôtisserie de la reine Pédauque" projevil spisovatel dosť otevřeně své liberalní názory u věcech víry. Tentokrát zašel ještě dále. Obsahem totiž jeho práce jest vypsání zápasu mezi dvěma knězi, který se z nich stane biskupem. Neupíráme však, že ostatní postavy jsou velmi věrně líčeny a že vůbec celý roman je trefným obrazem současného francouzského života v provincii. Spisovatel rukou dovednou odkrývá všecky rány té společnosti, tropě si z ní posměch v satiře co nejkousavější.

Pierrea Lotiho poslední roman „Ramuntcho" jest historiií mladého sedláka, jenž po vybyté službě vojenské domů se vrací a tam se dovídá, že mu nevěsta odešla do kláštera. Obsah i komposice velice prostá, ale jako všecky práce Lotiho i tato jest plna pravé poesie.

Paul Bourget vydal sbírku povídek, nesoucích na sobě pečeť skutečných událostí, s názvem „Recommencements".

Žák jeho *E. Rod* napsal roman „Là-Haut". Tím rozumí se hory a Alpy, jež spisovatel zbožňuje a s neobyčejným nadšením a umem popisuje. V romaně tom autor ostře si podává rozličné podnikatele, kteří v těch divukrásných horách budují hôtely, a tím krásy přírodní znešvařují.

Georges Rodenbach i v nejnovějším svém romaně zůstal věrným své Belgii. V „Le Carilloneur" líčí volbu zvoníka v jistém městečku belgickém. Líčení kraje a chrakteristika je tak věrná a dovedná, že se ti zdá, jako bys v tom městě byl a viděl ty lidi.

Všem doporučiti možno vic. *E. Melchiora de Vogüé* roman „Jean d'Agrève", líčící poetickým pérem vroucí lásku dvou mladých lidiček.

A. Daudet napsal roman „Le Trésor d'Arlatan". Arlatanovým pokladem jsou sbírky různých předmětů, mezi nimi i kollekce stydkých fotografií, jež ukazuje mladým dívkám. Mladá Zia po shlédnutí těch hanebností ze studu a hanby se utopí, a jistý Pařížan, jenž tam zavítal hledat léku od své nešťastné lásky, vrátí se úplně vyléčen do Paříže, když v kollekci Arlatanově najde i povedenou podobiznu své milé,

Téhož autora „Les Mères“ je sbírka míst z jeho spisů, jednajících různé fase a obdoby mateřské lásky. Kniha jest illustrována.

H. Malot líčí v romaně „L'Amour dominateur“ čistou lásku ženy třikrát v životě milující.

Z veseloher dávána v „Com. franç.“ nedávno *Pailleronova* hra „Mieux vaut douceur que violence“, ale v celku s malým úspěchem. — Více se líbil *Sardoův* kus „Spiritisme“. Jako vždy, tak i v tomto kuse využitkoval Sardou právě v modě jsoucí manii, totiž spiritismus, a hodil těm bláznům kůstku mlsnou. Spiritista d'Aubenas doví se od media, že se vlak, kterým jeho choť jela, vyšinul z kolejí a ona že při tom neštěstí zahynula. Zatím však milá Simona, choť jeho, uteče s jistým Stoudzem, žije s ním časek, a když ten ji opustí, vrací se k muži svému prosit za odpuštění. D'Aubenas právě „cituje“ ducha ženina, když se tato před ním objevuje; spirista pokládá ji i po vyznání za ducha, až když se má rozhodnout, odpouští-li jí či ne, přichází k jasnému poznání. Odpouští a — opona padá.

Velikého úspěchu docílil v divadle „Vaudeville“ *M. Donnay* svým dramatem „La Douloureuse“. Sochař Philippe miluje mladou vdovu Helenu. Na neštěstí pustí se při jisté příležitosti s jednou Heleninou přítelkyní v zamilované táčky (flirt) a získá její srdce. Brzy se však vzpamatuje a vrací se k Heleně, aby se s ní oženil. Tu se od ní dovídá, že z nedovoleného poměru za svého manželství měla dítě, a to právě onu dívku, do které se Philippe byl zamiloval. Philippe opouští Helenu, ta však ho prosí za odpuštění. Philippe nemůže jí odpustit, ale zapomíná na její poklesek a ožení se s ní. M. Donnay patří k nejnadanějším mladým dramatickým spisovatelům francouzským. Zvláště vyhlášen jest kus jeho „Les Amants“.

Ve stylu Dumasových kusů napsal *Paul Hervieu* drama „Loi de l'homme“, jež se dávalo s úspěchem v „Com. fr.“ Rozpřádá se v něm thema, že muž jako dívka mají před sňatkem zachovávati panenství.

V veršované práci „Le Chemineau“ (asi náš tulák, jen že fr. chemineau míní tím člověka, který se práce neštítí, třebas dlouho nikde nevydrží) docílil *Jules Richepin* takového úspěchu, že mu — jenž byl za císařství z Francie pro své písně „Žebrácké“ vyhnán — po představení sám předseda republiky gratuloval. „Chemineau“ předvádí člověka, jemuž jest svoboda nade všecko.

Současně téměř vydali dva akademikové a přední kritikové francouzští, totiž *Jules Lemaître* a *Anatole France,* své básně, jež byli v mládí napsali. V novém vydání shrnul onen „Medaillons“, „Petites Orientales“, „Une Méprise“ a „Au jour le jour“. Verše jeho vynikají prostotou a lehkostí dikce, vyznačují se bohatostí citu, rázu jsou milostného. Ale Lemaître sám nevěří, že by byl poetou, praviť sám o sobě na jednom místě: „D'autres ont d'jà dit ce que j'ai pensé...“ — A. France jest Parnasistou, jemuž především běží o fomu, neobyčejné rýmy a melodičnost rythmu. I on byl plodným básníkem. Do nové edice pojal tyto sbírky: „Poèmes dorés“ a „Idylles et Légendes“ a kromě toho epos „Noces corinthiennes“.

Známý romanonisec, povídkář *Catulle Mendès* zašel si na stará leta mezi dramatické kritiky, i vydal své kritické články (od r. 1895.) ve zvláštní knize „L'Art au Théâtre“. V nápisu obsažen C. Mendèsův programm. On hledá na divadle — umění. Arciť nerozhoduje vždycky umělecká cena kusu o jeho úspěchu, ale právě proto nesmí to přehlédnouti bystrý kritik, nýbrž správným postřehováním předností a oceňováním uměleckých vlastností toho kterého kusu vychovávati rozumné publikum. C. Mendès knihou tou rázem čestného místa si dobyl mezi předními pařížskými kritiky.

Aby utuženy či správněji řečeno navázány byly upřímnější literarní styky mezi Francouzy a Angličany, začal prof. *Ch. Sarolee* vydávati „Revue française d'Edinbourg“. Těm, kdož si přejí podrobněji a lépe obeznámiti se s francouzským písemnictvím, doporučujeme dílo, jež vychází v Paříži nákladem Armanda Colina: „Histoire de la Langue et de la Littérature française“. Celé dílo rozpočteno jest na 8 svazků. Redaktorem jest professor *Petit de Jule-ville.* Obsahovati bude historii francouzské literatury od nejstarších dob až do r. 1900. Zdobiti budou dílo četné obrazy a fotografické snímky rukopisův a miniatur. Dosud vyšly dva svazky staré literatury až po r. 1500. O národním eposu napsal stať L. Gautier, o národních písních A. Jeanroy, o středověkých „fabliaux“ Bédier a o „Romanu de la rose“ E. Langlois.

Vyšla též korrespondence V. Huga, obsahující jeho dopisy od r. 1815.—1835. napsané, ale neobsahují pranic zvláštního, ale zdá se, jakoby Hugo ve svých dopisech úmyslně byl tajil své dojmy, aby je jinde v jiné formě širšímu obecenstvu projevil.

Současná literatura norská.

Dle Björnsterne Björnsona. (O.)

„Vedle pochmurné tvorby H. Ibsena zvláště jasně vyniká jasná tvorba *Jonáše Lie*“ (* 1833), jenž po 25 let každoročně před vánocemi dává čtenářstvu pěkný dárek. Lie je jemným psychologem hlavně žen a bojovníkem za jejich zájmy. Kresle klidně, objektivně, reliefně norský život doby dědův, otcův i současné, podává pouze měřítko k tomu životu, ponechávaje čtenářům, by měřítka užili. V romaně „Niobe“ bičuje klidně norskou mládež, která odtrhla se od půdy národní a šíří pařížské dekadentství. Jako umělec drží se přísně úkolu, který si určil, ale silná komposice není jeho předností; i v centralních scenách vystupují zřídka silně vynikající obrazy. Lie vypravuje plynně, zaznamenávaje charakteristické drobné, jemné tahy, plasticky reprodukuje události a mistrovsky připravuje rozuzlení. Ač sympathisuje s radostí i zármutkem hrdin svých, přece nedá se unésti žádným citem, který by hrozil umělecké rovnováze. Ton vypravování jeho je prostý, nehledaný.

„*Alexander Kielland* (* 1849) je nejcharakterističtější a nejmužnější zástupce literatury“ norské. Co se týče slohu, možno jej nazvati mistrem první třídy; sloh jeho vyniká ostrostí i silou, ohebností i mužností. Oddá-li se své náklonosti k životu s přírodou, neb otevře srdce své vroucí lásce k bližnímu, nalezá tak něžné barvy a tak měkce jimi maluje, jako nejcitlivější básník, básník sentimentalních nálad, ač v obsahu není ani stopy po sentimentalnosti. Ve skvělém slohu jeho najdeš překrásné přechody barev. U Kiellanda nalezáme také vysoký humor a uměleckou jemnost popisů. Se stručností karrikaturisty dovede dvěma třemi tahy nakresliti zjevy, jichž hustými barvami nenamaluje jiný za dva tři dni.

Arne Garborg (* 1851) počal jako nesměle-věřící a trpící pochybnostmi, pak se stal věřícím skeptikem, t. j. pochyboval o svých vlastních pochybnostech a pohřížil se konečně v mysticismus. Jeho citlivá, vnímavá povaha nepokojně pozoruje všecko, co se děje v okolí, podezřívá, ostře posuzuje. Vlastní jemu forma výrazu — poznámka, udělaná prostě, přirozeně obcovací řečí; v ní prokmitává neobyčejně jasný, posměvačný pohled, který za malou chvíli mění se v dobrosrdečný, teplý. Jeho úkolem je dávat lidem rady, posudky, druhdy nespolehlivé, ale energické, silné. Ať poznámka jeho rozšíří se v článek, v povídku, přijme formu romanu, je vždy silná, případná. Ač lehký verš jeho, jeho určité, smělé popisy nenosí na sobě pečeti nadšení, nýbrž jsou plody jemného, kritického rozumu (Garborg není bezprostřední povaha básnická), přece forma a síla zajišťují jim místo v literatuře norské.

Amalie Skramová začala psáti ve zralém věku. První díla její odpuzovala ostrým naturalismem. Mnohé její práce jsou nepatrné studie dle přírody a osobní vzpomínky; za to povídka „Oběť nevěry“ hloubkou psychologické analyse a silou vypravování je skutečným mistrovským dílem. Skramová líčí všední lidi, všední stránku lidí, zřídka „nedělní“ den uprostřed všedního života. Nad obrazy jejími vznáší se sivá obloha všedních dní. Skramová svoje sujety nejraději bere ze života západního Norska, věrně líčí přírodu, denní život obyvatelstva. Práce její plny osobních vzpomínek. Trpíc nervosností a hledajíc pokoj, vstoupila Skramová do ústavu duševně chorobných, kdež studovala lékaře duševně chorých, který příliš lehko bral každou nelogičnost za příznak pomatenosti a ve své vypínavé neomylnosti dělal veliké chyby. Tohoto lékaře, jeho pacienty a celý způsob léčení Skramová nakreslila jasnými barvami, reliefně v posledním romanu „Professor Hieronymus“.

Z nejnovějších norských spisovatelů Björnson uvádí dva nejcharakterističtější, mající vlastní tvůrčí individualnost, *H. Kinka* a *Knuta Hamsuna* (* 1860). Kink vymezil si neutralní mezeru, dělící obor báchorky od oboru povídky a odtud zabíhá na obě strany. Jazyk svůj čerpá i z dánsko-norského i z prostonárodního i z jakéhosi jazyka, který si vytvořil sám, aby hudebně reprodukoval první bezprostřední dojem přírody na duši. Jeho venkovské obrázky proslavily ho nad

vrstevníky. Hamsun píše srozumitelným, libozvučným jazykem dánsko-norským; jeho popisy nálad, přírodou vzbuzených, zaujímají první místo v norské literatuře. Hamsun pochází ze staré selské rodiny, jejíž členové obdařeni byli náklonnostmi uměleckými. Byl dělníkem a emigrantem v Americe. Život jeho byl velice pohnutý a pestrý. Sloh jeho je pln neočekávaných přechodů; Hamsun hromadí na sebe hypothese i paradoxy s nesmyslnou směloství; nevázanost, bezuzdnost jeho povahy odrazila se také na jeho tvorbě. Přes to romany: „Mysterier“ a „Pan“ jsou plody umělecké.

Všichni spisovatelé norští, nevyjímajíc ani nevázaného Hamsuna, ukazují, že jsou si vědomi svého vysokého povolání, aby vážně sloužili vlasti; norská literatura bere na sebe největší část všeobecné odpovědnosti a ukazuje, že dílo literarní, které neočišťuje a nepovznáší nás, nezvětšuje našich schopností zmužilosti k těžkému boji s životem, je špatným dílem, byť technika jeho byla sebe dokonalejší. Norská literatura nabyla tohoto vznešeného charakteru, pečeti zdravého vědomí vlastní odpovědnosti před lidmi dílem proto, že je svědomím zdravého demokratického národu, dílem proto, že její zástupci větším dílem pocházejí z lidu, na př. Dass, Vergeland, Camilla Collettová, O. Vinje, Osen, Lie, Garborg, Skramová, Hamsun atd. Touto zvláštností vysvětluje se také ta okolnost, že, byť spisovatelé norští byli sebe nadanější, byť jednotlivé podrobnosti v dílech jejich byly sebe krásnější, celkem díla jejich daleko nejsou uměleckými mistrovskými celky. V uměleleckých dílech spisovatelů selského původu pozorovati citelný nedostatek chápání harmonie, jež téměř je privilegiem pokolení lidí vzdělaných.

Z ruské literatury r. 1896.

Podává *Aug. Vrzal.*

II. Romany, novelly a povídky.

Jedním z nejzajímavějších zjevů ruské belletrie poslední doby svým talentem jest *Marie Vas. Krestovská* (nar. 1862). Loni vydala dva svazky povídek a roman „Artistka“. Roman „Umělkyně“ jest velice slabý a bídný i se strany osob, v něm vyvedených, i svými ideami, i náladou spisovatelky samé, jež v nemravnosti umělkyně vidí důležitý příznak „uměleckých povah“. Ji překvapila pohlavní svoboda i nevázanost zákulisních hrdinek, podstata však umělce, t. j. talent jeho, jeho zvláštnosti vztahem ke zjevům a lidem zůstaly nedotknuty. Její hrdinka, měnící milence jako rukavičky, jest odporná, prostopášná ženština, jež na slušného čtenáře učiní neesthetický dojem. Taková hrdinka může býti vyvedena jako negativní typ skutečnosti, ale Krestovská vzala ji jako idealní, positivní typ. Za to novelly Krestovské a povídky jeví tři podstatné prvky jejího značného talentu. Základem talentu jejího

jest jemná, neobyčejně zevrubná psychologie. V novelle „Syn“ máme překvapující vzor umělecké psychologické tvorby. Krestovská jako umělec-psycholog tvoří nebo reprodukuje duševním nazíráním psychické typy, charaktery, stavy, vztahy, duševní momenty, překvapující svou věrností skutečnosti, ač jich sama osobně neprožila, ani nemohla bezprostředně pozorovat v okolí v plném jich uskutečnění. A právě tato „psychologická tvorba“ překvapuje nás v „Synu“, jehož obsah, fabula jest velice prosta. Intelligentní statkář měkkého srdce celý život strávil na vsi s milovanou ženou, jež teprve za 7 let po sňatku povila mu syna; muž radostí málem byl by sešílel, uslyšev, že bude otcem. Na synu soustředil on i žena všecky starosti. Tu žena zemřela, statkář blízek melancholii, myslí jen na nebožku; teprve návrat syna ze studií oživí duši starce, zbožňujícího syna, vidoucího v něm všecko. První dni otce se synem byly plny štěstí; tu však u starce vzniká nejasný pocit, že syna dávno viděl, že syn připomíná mu někoho známého. Otřásající, hrozné drama, odhalení dlouholetého klamu, vzniká v duši starce, jenž vzpomínaje na minulost, přesvědčí se, že Sergěj není synem jeho, nýbrž synem jeho hezkého, živého a vtipného přítele. Nyní teprv vzpomíná si na ono duševní drama, jež prožila jeho žena, když ji téměř hnal v objetí přítelovo, jak žena se trápila, oklamavši důvěřivého muže. — Druhým prvkem tvorby Krestovské je schopnost tak nás přenésti v psychickou sferu člověka, že jasně, názorně vidíme mravní zákony, vypozorované lidstvem a formulované v mravních zásadách. Síla její kritické tvorby a mravního citu je taková, že mravní idea sama od sebe vzniká před námi mimo vůli spisovatelčinu. Mravní ideje ty ovšem týkají se hlavně sféry osobních, milostných a rodinných svazků. Vysoký mravní smysl jeví se v „Babiččině vnučce“, jež odehrává se v poslední době nevolnictví. Spisovatelka předvádí pánovitou, surovou statkářku, před jejímž pohledem všecko se třese; syn její oženil se s cikánkou i nesměl ani na oči přijíti ukrutné matce Syn po smrti ženy své pošle dcerušku k babičce, jež po prvním návalu hněvu trochu se obměkčila, vychovala vnučku, dala ji do ústavu. Když vnučka z ústavu se vrátila k babičce, počal oběma těžký boj; spisovatelka jemnými psychologickými tahy ukazuje, jak despotická povaha babiččina pod vlivem hrdé, pánovité a protestující povahy vnučky její povoluje, na čas v pánovitosti se obrozuje, ale konečně podléhá nezlomné energii vnučky, k níž pod surovým zevnějškem chovala ohnivou lásku. Vnučka, poznavši lásku tu, má hluboký soucit s babičkou, lituje jí: krutý boj nastává v duši její mezi soucitem s babičkou a láskou k muži, jejž následuje na Sibiř. Všecko to je hluboko pravdivé, psychologicky věrné, jak dobro vítězí nad zlem, a zlo mění se v dobro. — Třetím prvkem talentu Krestovské jest humor na téže psychologické půdě, hlavní vlastnosti talentu jejího. Psychologický humor Krestovské nejčistěji jeví se v novelle „Revnost“. Žena, vášnivě milující muže svého, věnující celý život muži svému a domácnosti, počne žárliti na nevinného, bezmezně v ni zamilovaného manžela, když tento ujme se manželky svého zemřelého přítele, která ho kdysi v nemoci ošetřovala jako

milosrdná sestra. Žárlivá žena víc a více odpuzuje muže, přivádí ho téměř k nenávisti; čtenář lituje ubohé nešťastné ženy, bojící se o svou domácnost, oddané mužovi, ale místy lítost mění se v bezděčný smích nad naivní, bezpříčinnou žárlivostí velkosvětské ženy, jež nemajíc vážné práce, o samotě trápí se chorobnými představami, domnělou nevěrností manželovou. — Všecky ty prvky umělecké tvorby Krestovské jeví se více méně také v ostatních drobnějších povídkách jejích, z nichž jmenujeme: „Nemudrennyje“, „Semejnyja neprijatnosti“, „Děti“, „Pervoje sčastje“ a „Toržestvo Juliji Andrejevny.“

Veleplodný *Vas. Nemirovič-Dančenko* vydal pohádku skutečnosti „Ljaka“, sbírku 4 povídek s názvem „Prosvět“ a roman „Volčja syt“. Výraz „vlčí sytost“ vysvětluje spisovatel tím, že hladoví vlci v Rusku na podzim navštěvují odlehlé kraje a za krátký čas očistí je tak, že tam nezůstane ani psíčka z četných psů, kteří v létě se tam rozmnožili, když kraje ty navštívili páni z města se svými psy. Takovými hltavými vlky jsou kupec Bezměnov a jeho synové v ruském odlehlém městečku, jež skoro úplně obrali. Jsou to lidé, v nichž ziskuchtivost zničila všeliký cit lidský; nerozeznávajíce svých od cizích, dře syn kůži s otce, otec rve syna na kusy, bratr cení zuby na bratra, chtěje jej pohltiti. Obraz tohoto hubení města loupeží je velice pochmurný, namalován hustými tmavými barvami. Positivním typem, nositelkou světlých ideálů je nevysvětlitelně náhle zbohatlá vdova Anna Kozelská, bojující proti vlčím pudům a vydřidušství; celý statek svůj obětovala na výživu lidu v čas hladu, opět stala se žebračkou, chopila se těžké práce, ale nevzdala se ideálů mládí. Druhá žena, Nastasja Bujnovidova, bojovnice za ženskou emancipaci, slouží lidu a umírá, nakazivši se tyfem v době boje s epidemií. Zajímavá je také episodická osobnost starého mnicha, zástupce ctností křesťanských. — Ve sbírce „Prosvět“ jakési „osvícení“ do temné, nouzí a nevědomostí otupené selské třídy vnášejí vzdělaní mladíci, již jdou na venkov, aby se s lidem sdělili o mravní idey, jež podává a upevňuje škola. To naznačeno hlavně v povídkách „V dudkě“ a „Bog prostit“. První z nich učiní na čtenáře silný dojem. Mužík Jefrem uhnal si v železářském závodě, kde dlouho pracoval, aby uživil rodinu, nemoc a smrt, zanechav po sobě vdovu s dvěma sirotky malými; staršího syna vdově odvedli na vojnu, vdova pak musila sama kopati rudu v starém dole, jakž takž se živíc s dětmi. Tu však obec vzala jí důl, kde kopala, dala jej bohatému mužíkovi, chlapce jejího udělala pomocníkem pastýřovým a vdovu s dceruškou poslala na žebrotu. V povídce „Bůh odpustí“ vidíme zloděje koní, již zachránili před vlky a mrazy syna mužíka, jenž ukrutně zloděje bil, chytiv je; dobrý skutek jejich obměkčil mužíky i hrubá srdce kajících se zlodějů, jimž venkované řekli: Bůh odpustí ... V povídce „Vsja čužaja“ spasitelným osvícením mladíků, mravně hynoucích na dalekém severu, je mladá dívka, jež obětuje i osobní štěstí, aby něžným vlivem ulehčila osud nešťastných „bratří“. „Prigovorennyj“ podává zápisky mladíka, umírajícího souchotinami daleko v cizině.

V bibliotece Russké Mysli vydaná pohádka skutečnosti „Ljalka“ ve formě deníku podává vzpomínky starého mládence, plné teplé lásky k jediné bytosti na světě, dceři Ludmile, jíž vůbec nebylo. Matka jeho bývalé milenky spolu s manželem jejím udržují vzdáleného starého mládence, vysokého úředníka, v klamu, že se mu narodila dceruška, kterou vymyslili, by na dobrosrdečném muži tom lákali stále a stále peníze. Starý mládenec pozdě teprve zví o podvodu, nelituje peněz, o které ho obrali, nýbrž toho, že celý život jeho uplynul na tuto lež, na tento přízrak. V. Nemirovič-Dančenko je kolorista par excellence, malíř, zneužívající barev křiklavých, bijících do očí, aby učinil dojem. Obrazy jeho jsou neurčity, nemají individualnosti.

Vladimír Nemirovič-Dančenko, známý též u nás divadelními kusy, píše také povídky ze života divadelního. Minulého roku vydal roman „Mgla“ a novelly „Drama za scenoj“ i „Gubernatorskaja revizija“. V romanu „Mlha“ líčí autor duševní nepokoj dvou synů bohatého statkáře a petrohradského hodnostáře Slavgorského i lepší části mládeže velkosvětské, již hledají smysl života a snaží se zařídit si život rozumný vně starých rámců, jež jejich společnost zavedla, hledají si „místo v přírodě“. Starší syn Slavgorského, Petr, vzdal se karriéry diplomata a odejel do vsi, aby hospodařil, bojoval proti vydřidušství a pomáhal hladovému lidu, v čemž mu pomáhá Soňa, dcera sousední statkářky, jíž hrozí úplné schudnutí. Mladší syn, Alexěj, světem hýčkaný důstojník, zamiloval si divadlo, dramatické umění, opustil službu vojeskou, aby se stal hercem, sloužil umění; na neštěstí zamiloval se do nemravné koketky, provincialní herečky, a hyne nešťastnou náhodou, úplně možnou ve světě divadelním. Nejreliefněji nakresleny postavy žen, Soni, její lehkomyslné matky-vdovy a svárlivé Niny Slavgorské. — Životu zákulisnímu věnována úplně novella „Drama za jevištěm“, jež nás uvádí mezi hereckou společnost, hrající v odlehlém městečku a hynoucí hladem: hladovou smrtí jednoho z herců za jevištěm končí drama. Ve středu novelly stojí mladá, nadaná, skromná a milá choť slavného herce Ramenského, jež opustila nevěrného manžela, nalezne zbožňovatele a ochránce v bezcharakterním advokatu Krasavcevu, zamítne jeho návrh, aby se stala jeho ženou, protože chce sloužit umění, protože miluje své druhy, spoluherce i v jejich nouzi a protože se zamilovala opravdově do mladého, nadaného herce Luckého, jenž opustil dům bohatého otce, aby zloužil témuž umění. Autor píše prostě, nenuceně, lehce a udržuje stále zájem čtenářstva. (P. d.)

Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova

a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště.

Sepsal *Tomáš V. Bílek,* ředitel c. k. Akademického gymnasia v Praze ve výslužbě. V Praze 1896. Nákladem Dra. Fr. Bačkovského. Str. 550. Cena 4 zl. 60 kr.

Dr. Jakub Hodr, professor církevních dějin v Brně. (Č. d.)

Jesuité v Anglii (str. 169.—183.) počínají svou činnost teprve za Alžběty, o které u p. Bílka čteme, že „stala se hlavním předmětem záští Říma, zvláště pak jesuitů, kteří proti ní... strojili spiknutí a vzpoury a vysílali konečně i vrahy“ (str. 170. nn.). Větou touto vstupuje p. Bílek zase do šlépějí *Wolfových,* kterých až do str. 178. již se nespouští. Vizme tedy, jaké jsou to „výzkumy historické“ z takového pramene. „V čele tajných náhončích stál jesuita *Robert Porsan*“; míněn je tuším *Persons.* „Jiní tři jesuité“, pokračuje p. Bílek na str. 172., „*Edmund Kampian, Rudolf Severin* (správně se nazýval *Sherewin*) a *Alexander Briant* vloudili se přestrojeni do Anglicka a najali tam 50 mužů, kteří měli královnu Alžbětu, hraběte Leicestra a státního kancléře Walsinghama zavražditi a zajatou královnu skotskou Marii Stuartku na trůn anglický dosaditi. Toto spiknutí však bylo vyzrazeno a dotčení tři jesuité byli po řádném vyšetřování odsouzeni a dne 1. prosince r. 1581 veřejně oběšeni.“ Takovým způsobem opovažuje se p. Bílek psáti o blahoslaveném mučenníku církve katolické, nemaje opět ani tušení, že máme také v češtině životopis jeho,[1]) ze kterého mohl se poučiti, jak se za Alžběty v pravdě měla církev katolická v Anglii. Již přirozená soustrast nebyla by mu dovolila, takto psáti o obětech za víru katolickou. Bl. Kampian nad to ani naší vlasti není cizincem.

Ale již jen dále! „Tři léta po tom r. 1584 předsevzal si *Vilém Parry,* advokát marněním na mizinu přišlý, zavražditi královnu Alžbětu. S tímto úmyslem svým svěřil se v Benátkách jesuitovi *Benedettovi Palmiovi,* který mu to schválil, řka, že zavražděním kacířské královny si získá nemalých zásluh u Boha. I vydal se tedy úkladník na cestu do Anglicka. V Paříži radil se ještě s jesuity o záměru svém; učený jesuita *Watts* byl tak svědomitý, že Parrymu předstíral ohavnost a mrzkost činu toho; ... ale jesuita *Hanibal Codret* naproti tomu namluvil mu, že Watts a kněží ostatní, kteří jej od tohoto úmyslu jeho chtějí odvrátiti, jsou sami kacíři... A aby ještě větší váhy domluvám svým jesuité zjednali, podali v kolleji své Parrymu u přítomnosti kardinalů Joyeuse a Vendosme tělo Páně. Na to odebral se Parry do Anglicka a přibyv do Londýna, zjednal si přístupu ke královně Alžbětě pod záminkou, že jí sděliti má důležitých zpráv... nemaje však dosti odhodlanosti k provedení úmyslu svého, svěřil se s ním jednomu příbuznému svému, *Rueilovi* (u Wolfa a jinde sluje *Nueil*)... Tento však

[1]) *Ant. Rejzek,* Blahosl. Edmund Kampian. V Brně 1889.

bez meškání udal to soudu; Parry byl jat, před soud postaven, a mučen jsa, přiznal se, že ho k zavraždění královny přemluvili jesuité *Palmio* a *Codret* a mimo tyto i jesuita *Vilém Chreiikton.* Parry byl odsouzen a strašně popraven; bylať mu za živa střeva z těla vytrhána " — „Jesuitům pak r. 1685 bylo nařízeno, aby se v 14 dnech z celé Anglické říše úplně vyklidili atd." Takto vypravuje p. Bílek na str. 172. a n. dle obyčeje svého žádného pramene neuváděje. Nalézá se historka tato také u *Wolfa* (I. 385—388). Litovati zde třeba p. ředitele Bílka, že mu asi povědomo nebylo, jakým způsobem Wolf odbyt byl spisem: Wahrmund oder Antwort auf alte Verläumdungen wider Jesuiten etc. Augsburg 1793. Čtyřsvazkové dílo toto po přednosti zabývá se pomluvami Wolfovými, vzatými z dějin francouzských a anglických. V jediné historce o spiknutí Parryově vytknuta celá řada lží úmyslných, a neváháme tvrditi, že by p. Bílek celou stať byl vypustil, kdyby byl věděl, jak málo historka na „neklamné pravdě" spočívá.

Předně pravda není, že by Parry úmysl zavražditi Alžbětu vůbec byl svěřil *Palmiovi S. J.* v Benátkách. Wolf dovolává se sice svědectví Thuanova (de Thou, Hist. L. 79); Wahrmund místo citované však vyhledal, a zatím nic jiného tam se nepraví, nežli že Parry měl s Palmiem rozhovor o „cestě, kterou pronásledovaným katolíkům bylo by lze pomoci a Anglii opět k poslušnosti Apoštolské Stolice navrátiti." Že by cestou takovou měla býti vražda královny, sám de Thou vypravuje, že Parrymu teprve později na mysl připadlo.

O druhém Jesuitovi, *Hannibalu Codretovi,* jenž prý Parrymu namlouval, že Watts a ostatní, kteří od úmyslu vražedného jej odvracovali, sami jsou kacíři, Wahrmund dokazuje, že v tu dobu v Paříži meškati ani nemohl, jsa představeným provincie akvitanské.

Ještě menšího zdaru zažil Wolf, uváděje třetího Jesuitu, *Viléma Chreiktona,* za spoluvinníka Parryova. Tento předně nepůsobil ve Skotsku i v Anglicku ve prospěch krále španělského, poněvadž byl zajat, když do Skotska se plavil. Jsa držán ve vězení byl vyslýchán, zdali s Parrym v Paříži měl rozmluvu. Odpověděl sice, v Paříži že nikoliv. Ale zaslal státnímu sekretáři list, ve kterém se přiznával, že rozmluvu s úkladníkem měl v Lyoně; úmysl jeho vražedný však rozhodně odsoudil. List královně Alžbětě tak se líbil, že dala jej po zemi rozšiřovati, divíc se tomu, že Jesuita o to se vynasnažoval, aby dýku z rukou vrahových vymknul. Wahrmund (II. 96) cituje dvojí dílo historické, kde list onen jest otištěn.

Konečně *Wahrmund* (II. 102 a n.) vytýká Wolfovi anachronismus a nesprávnost, že vypovězení Jesuitů klade po popravě Parryově; předně nebyla nová výpověď z království prohlášena toliko proti Jesuitům, nýbrž proti všem kněžím katolickým, a dále stalo se takto ještě před spiknutím Parryovým. *Hume,* známý filosof a historik anglický, líčí věc takto, že Parry v parlamentě proti zostřeným těmto zákonům ještě mluvil, načež byl sesazen a spiknul se proti životu královninu.

Všechny výtky učiněné Wolfovi v r. 1793. spadají také na toho, kdo v r. 1896. opovažuje se opakovati, co tehdy již vyvráceno bylo. Ale ostuda tato není ještě poslední.

Úplně dle *Wolfa* (I. 388—390) vypravuje p. Bílek na str. 173., že „přes to všecko sosnovali jesuité již r. 1586 nové spiknutí... *Antonín Babington* umluvil se s jednatelem španělským, že zavraždí královnu Alžbětu a na trůn povznese... Marii Stuartku. ... Hlavním podněcovatelem Babingtona byl jesuita *Ballard*“... Viz *Wahrmunda* (II. 103—105) a tam důkaz již před 103 roky podaný, citatem z Humea dotvrzený, že **Ballard nikdy Jesuitou nebyl.**

Na str. 174. p. Bílek píše: „Jesuité do Anglie se vloudivší opět hleděli všude rozsévati símě rozbroje a vzpoury; ale když se jim to nepodařilo ani u katolíků, protože s nimi Alžběta stejně vlídně a milostivě jako s protestanty nakládala, přikročili zase k zákeřnictví a ke vraždě.“ Věta sem patřící u *Wolfa* (I. 392) zní: „Elisabeth behandelte die Katholiken mit so einer Schonung, dass diese es nicht wagten sich gegen die Königin zu empören.“ A na tuto větu Wahrmund (II. 108) odpovídá takto: „Pěkné milosti, když ti, kdož zůstali věrni víře svých otcův a nechtěli za papeže uznati ženu žárlivou, olupováni byli statků, zbavováni hodností, vypovídáni ze země, obsluhováni skřipcem, posíláni s královskou shovívavostí na šibenici.“

Na téže stránce dále čteme: „Roku 1592 odebral se *Patrik Tullen* do Anglicka, aby královnu Alžbětu zavraždil. Jesuita *Holte,* jemuž se svěřil s tímto záměrem svým, schválil ho co podnik záslužný a bohumilý, udělil mu již napřed rozhřešení a podal mu tělo Páně. A když vražedný útok Tullenův se nezdařil, ihned vyskytli se po něm jakýsi *Williams* a *Yorke,* kteréž také jesuita *Holte* k tomu vybízel a rozhřešil.“ Tať jest důkladnost našeho historika, že ani jmén správně nepodává; onen „Tullen“ dvakráte takto jmenovaný jinde všude i u Wolfa *Cullen* sluje. Dále pan Bílek nepozoruje, jaký jest nesmysl tvrditi, že jesuita řečený záměr vražedný schválil „co podnik bohulibý“ a udělil útočníkům rozhřešení; vždyť rozhřešení z podniků bohulibých přece se neuděluje. A k tomu všemu rozhřešení udělené před činem spáchaným je takovou báchorkou, že jí p. Bílek uvědomělému lidu katolickému přece neměl předkládati. A kde jsou historické doklady, že jesuita *Holte* záměry vražedné schvaloval? Pan Bílek opět neuvádí ani jediného. *Wolf* ovšem to právě tak vypravuje (I. 392 a n.); toto svědectví nám dostačiti nemůže.

A ještě nejsme hotovi na téže str. 174. Pan Bílek chutě vypravuje dále: „Roku 1597 vyskytl se vrah nový, jakýsi *Edvard Squirre,* kteréhož jesuita *Richard Walpode* ve zpovědnici a mimo ni přemluvil, aby královnu a hraběte z Essexu otrávil. K tomu účelu dostal Squirre od jesuity jed, kterým napustil sedla koní královny a hraběte. Ale jed neměl žádného účinku, takže jesuita se domníval, že je Squirre podvedl a zradil; protož udal sám vraha... Walpode však uprchl a Squirre byl odpraven.“ Viz totéž u *Wolfa* (I. 393. a n.). Zrovna zábavno jest čísti, jak *Wahrmund* (II. 113.—119.) líčí rozpaky spisovatelů protijesuitských právě v této věci. První pramen, z něhož čerpána tato historka, jest *Eduard Cooke,* u něhož jmenuje se Jesuita *Walpole,* který prý Squirra navedl. Jesuita Jindřich Walpole byl však již r. 1593. hned prvního dne jat, jakmile vystoupil na půdu anglickou, a r. 1595.

byl popraven. Nastávala tedy nesnáze, kterak mohl Jindřich Walpole r. 1595. popravený r. 1597. ku vraždě naváděti? Ale pomohli si takto. *David Hume* o věci pomlčel, *de Thou* mluví vůbec jen o Jesuitech, *Isaak Larrey* přeměnil jej na *Richarda Walpolea*, u *Wolfa* a *Bílka* už se nazývá *Richard Walpotle*. Pomoc věru laciná! — A k tomu ještě způsob zamýšlené vraždy: jedem napustiti sedla koní královny a hraběte, jaký to důmysl, jaká to zároveň ukrutnost! Od té doby, kdy to věrně opsal, p. Bílek jistě netroufá si ani ve vlastním bytě sednouti; kdo mu za to ručí, není-li také sedadlo u jeho psacího stolku od Jesuitů jedem namazáno!

Po těchto ukázkách dovoleno nám budiž pominouti mlčením, co zde ještě o provincialu Jindřichu Garnetovi, o Cresvellovi, o třech millionech zlatých od Filipa, krále španělského, do Anglie zaslaných se vypravuje; všechno také u *Wolfa* (I. 394.—398.) se nalézá. Odpověděl na to již *Wahrmund* (II. 119.—135.), u něhož čteme také tento výrok pravdivý: „Že Alžběta mnoho Jesuitů dala zardousiti, jest jisto; že by však jen jediný Jesuita byl strojil úklady životu Alžbětinu, jest pomluvou a zůstává pomluvou, dokud nebude dokázáno.“ Na konci statě p. Bílek zase dle Wolfa pozastavuje se nad tím, že prý „i proti těmto skutečným událostem opovažují se jesuité a přívrženci jejich tvrditi, že všichni ti, kteří v Anglii na šibenici, na kole neb mečem katovým pro kralovraždu život dokonali, byli jen proto odpraveni, že v neohrožené hrdinnosti nechtěli se zříci náboženství svého.“ My zase a to větším právem nad tím se pozastavujeme, že p. Bílek mučenníky Stolicí Apoštolskou za blahoslavené prohlášené opovažuje se nazývati „úkladnými vrahy, velezrádci nebo zbojníky!“

Úmrtím královny Alžběty nekončí se však šílené líčení p. Bílkovo. Jakub I. hned prý po nastoupení vlády „nařídil úplnou svobodu náboženskou a trpění katolíků,“ ale „Jesuité neustáli strojiti pikle i proti tomuto králi.“ „Jesuitský provincial *Jindřich Garnet,* spolčen s některými fanatickými katolíky, . . . předsevzali si na den korunovace Jakubovy (4. srpna 1603) Londýn na více stranách zapáliti. Když však záměr jejich se nezdařil, sosnovali r. 1604 nové spiknutí, jemuž není rovného v dějinách světových.“ A nyní líčí se „spiknutí prachové“ v r. 1896. úplně dle toho, co napsal *Wolf* v r. 1792. (I. 403. a n.). *Catesbyův* zoufalý záměr, vyhoditi parlament prachem do povětří, jest známý zločin odsouzený od katolíků právě tak jako od protestantů. Že by však Jesuité, přede všemi provincial Garnet, ku zločinu spiklence byli povzbuzovali, jejich záměr schvalovali, z účastenství ve spiknutí byli usvědčeni a konečně sami se k němu přiznali, jest tolik lží, kolik vět. Nejsou to toliko „drzí spisovatelé jesuitští“, jak p. Bílek na str. 177. tvrdí, kdož P. Garneta za nevinnou oběť zuřivosti protestantské prohlašují, ale také spravedliví historikové protestantští. Mužové, kteří věčné spáse bližního svého život zasvětili a úkolu svému vlastní život obětovali, neukládají o bezživotí ani svých nepřátel. Jméno P. Garneta nyní již se stkví v počtu věhlasných mučenníků církve katolické, od Stolice Apoštolské veřejně prohlášených. Na čí straně

hledati dlužno onu vytknutou drzost, ponechává se posouditi laskavému čtenáři.

Následuje ještě jedna „drzost“ jesuitů, které prý se dopustili Jesuité, odpírajíce „naprosto složení přísahy“, která po zmíněném spiknutí uložena byla; ostatní katolíci prý všichni bez odporu ji skládali (str. 178.). Z historie víme, že přísahu tuto papež Pavel V. dvakráte zapověděl a to z toho důvodu, „poněvadž obsahovala některé věci, odporující víře a spáse duše.“ Jednali tedy Jesuité dle rozkazu Stolice Apoštolské, kterýmžto se řídila valná většina věřícího lidu.

Po tomto líčení čtenář Bílkův setkává se najednou se zjevem netušeným; následující vypravování již se vymyká z kolejí Wolfových až po str. 183. Ani hlava Karla I. nepadla návodem jesuitským, ba ani „spiknutí papeženské“, jež vymyslil si pověstný *Titus Oates* za Karla II., za „dokázanou pravdu historickou“ nikterak se nevydává, ačkoli *Wolf* (II. 249. a n.) i k tomuto se kloní. Vysvětliti zjev tento není snadno. Snad se p. Bílek obával konfiskace svého „vzácného historického“ z ohledu k veřejné mravnosti, kdyby byl také ještě opsal, co má *Wolf* o podvrženém dědici trůnu v II. svazku na straně 451.—456.

Na konci statě o Anglii p. Bílek chce se krýti autoritou *Tomíčkovou* (Děje Anglické země, v Praze 1849); jak málo práva k tomu má, o tom každý čtenář může se přesvědčiti.

Jesuité v Německu (str. 183.—196.) ovšem věrně jsou líčeni výhradně dle pramenů protestantských, ale jen částečně dle Wolfa. Nápadno zajisté každému čtenáři, že ubylo zde značně vražedných úkladů, kterými dosud zrovna byl zaplavován.

Co je protestantského, všechno je „osvíceno“; pokus arcibiskupa kolínského, *Heřmana z Wiede,* uvésti protestantismus do území církevního, jest „šlechetné počínání“, jemuž odporovali Jesuité. Na sněmu Tridentském Jesuita „Lainez vystupoval s neobyčejnou drzostí a hájil též neposkvrněné početí Marie Panny“ (str. 185.)! V zásadě: „Cuius regio, eius religio“ p. Bílek spatřuje „svobodu náboženskou“ (str. 187.)! Sněm Tridentský „minul prý se úplně s účelem, k němuž byl povolán,“ a to „zásluhou jesuitů a jim podobných přívrženců papežských.“ Papež Pius IV. „o zrušení coelibatu a postů nechtěl ani slyšeti.“

„Mezi tím, když jesuité na sněmu tridentském tak zhoubně působili, nabyl řád jejich stálých sídel v zemích německých.“ Nyní líčí p. Bílek, kde se Jesuité „uhnízdili“. Na str. 189. vypravuje, že druhé manželce vévody bavorského Maxm. Emanuele, Teresii Kunhutě, dceři věhlasného Jana Soběského, jesuita Theodor *Schmakers* byl zpovědníkem, „ano i něčím jiným.“ Smlouva v Illesheimě r. 1704. jest asi smlouva „v Ilbersheimu“.

Na konci této statě (str. 196.) p. Bílek „ještě poznamenati“ uznal za vhodno, „že jesuité podporovali v Německu také přemrštěné horlivce křesťanské, jak katolíky, tak protestanty, kteří . . . mučili a upalovali na hranicích domnělé čarodějnice a kouzelníky.“ Jmenují se zde Jesuité *Loeper* a *Gaar,* po jejichžto jménech však jinde marně

pátráme. O věci samé poučiti se možno u *Janssena* (Gesch. d. deutschen Volkes, VIII. 494—694.); strany 648.—660. zvláště jsou věnovány pokusu protestantův, obviňujících Jesuity z ukrutnosti páchané proti čarodějnicím Ostatně p. Bílek zde přece vzpomenul také zásluh jesuitských, jenom že zase mu špatně vytiskli jméno jednoho z nich, jenž nejmenoval se *Tonner,* ale *Tanner.* (P. d.)

Nová díla.

T. G. Masaryk: **Karel Havlíček, snahy a tužby politického probuzení.**

Úvodem předesílá spisovatel úvahu o obrodním hnutí politickém, o programech našich stran. Jsou to myšlenky již známé z dřívějších jeho spisů „České otázky", „Naší krise" a „Jana Husa". O těch tedy netřeba se šířiti.

O Havlíčkovi, jehož činnost vlastně víc jen registruje, nepodává skorem nikde úsudku. Ale je proň velmi nadšen, vidí v něm skoro ideal politika — ze dvou tuším příčin. „Na mne," tak píše, „když o oněch dobách přemýšlím, postava Havlíčkova působí zvláštním kouzlem. Možná, že v tom fantasie hrá nějakou roli, ale na mne působí, vzpomenu-li si, jak Havlíček umřel tak mladý." (131.) Hlavně však je to věc jiná, Havlíček byl velmi blízký realismu; realismu blíží se jeho program nejvíce, více než všem ostatním, či snad měli bychom raději říci, realismus je Havlíčkovi velmi příbuzný? V čem se liší, je ovšem po přečtení díla patrno.

V tomto vylíčení činnosti Havlíčkovy je mnoho vzácných myšlenek o politice a práci národní vůbec. Stojí jistě za přečtení a přemýšlení. Vadou celého díla jest, že psáno více žurnalisticky, tak že mnohé věci často se opakují. Ale pro čtenáře to skorem není na škodu, nezapomíná tak snadno. Ovšem při přesném rozčlenění nezapomněl by také nic. Ale je to první skoro dílo o celé činnosti Havlíčkově, o našich politických poměrech, jež samy sebou jsou velmi spletity.

Ale všimněme si Masaryka tam, kde přece podává své mínění; nejvíce ovšem nás zajímá jeho humanitní program, jeho náboženské snahy. Je nepřítelem náboženské lhostejnosti, je pro náboženství a specielně s k o r o pro křesťanství, ale jak? Jemu je všecko náboženství jen a pouze přirozené, tedy i křesťanství. Tu se rozcházíme — a nesejdeme — zde je punctum saliens našeho poměru k ideám Masarykovým.

Ve všech jeho spisech vůbec, při snaze po objektivnosti, přece je vždy jakási trpkost proti katolicismu, jakási zaujatost. Tak i zde. Proč neuvedl šíře právě Havlíčkovu činnost podobného rázu, jako „Křest sv. Vladimíra" anebo různé ty zprávy o kněžstvu, hlavně o missionářích a missiích, jež byly zavdy hodně perfidní, a jež Havlíček skoro systematicky uveřejňoval? Jak bychom měli tuto činnost nazvati? Či náleží snad „Křtu sv. Vladimíra" lepší titul, než rýmovaná sprostota? Proč praví,

že země katolické jsou revolučními po výtce? Jak to může dokázat? Neprodělala Anglie také svou revoluci? A od kdy se stala Francie revolučním pařeništěm? Právě od doby, kdy katolicismu, katolických zásad nedbáno pranic. A je snad nynější zřízení Francie katolické, ba je vůbec křesťanské?

A což, bylo v Německu méně nepokojů než v katolickém Rakousku? A bylo by jich méně nyní, kdyby tam tolik národů žilo pohromadě?

A což o Italii? Tu působilo přece rovně něco zcela jiného revoluce, idea jednotné Italie, idea národnostního spojení. A pak, či je nynější vláda katolickou?

Nedávala právě Anglie nejvíc podnětu ku vzpourám Irů, a bylo by divno, kdyby také Skotsko se bylo v minulém století bouřilo, kdy všichni nepohodlní násilím vystrkováni, ze svých domů vyháněni? Proč tedy právě země katolické jsou po výtce revolučními? Proč a jakým právem to lze tvrditi?

Není spíše pravda, co autor sám praví: „Revolucí církevní sesílil se totiž státní absolutismus a proti přehmatům a násilí absolutismu všude vynikala revoluce.“ Tak asi správněji vystiženo, odkud revoluční duch.

Že revoluce a prohlášení práv lidských byly ovocem reformace, v tom se spisovatelé katoličtí nikdy neklamali. (139. pozn.) Ano, ale jinak pojímali a jinak vysvětlovali celou genesi, než ji právě pojímá professor Masaryk, tak že tuším není docela správno, dokládá-li se jimi a jejich míněním. Jistě neoprávňují jej ku tvrzení, jež předesílá o revolučnosti katolických zemí.

V některých případech za to stojí za uváženou věta: V nich (totiž zemích katolických) absolutismus státní je sesilován starým absolutismem církevním. (137.) Jak, do jaké míry, a zda vůbec jsou platna tato slova? K tomu bylo by třeba podati úvahu o poměrech našich za doby protireformační. To však máme v programu při dalších úvahách o reformaci a české otázce. Ale předem již jen klademe otázku, zda právě tento „absolutismus“ církevní nestavěl se často na odpor státnímu? Neviděl stát právě v něm nebezpečí pro svou moc? Nesvědčí tomu u nás snahy josefinské a jim podobné také jinde?

Z naší reformace a spojené s ní revoluce vyplynula idea bratrství, čteme dále. Do které míry šlo bratrství české, jak dalece mu šlo o humanitu, pověděli jsme částečně v minulém ročníku „Hlídky“. Duch humanitní, bratrství je konečně v každém vyznání křesťanském, a je v něm nutně; na něm přece stojí celá budova mravouky křesťanské a zvláště katolické. K oživení této ideje bylo by došlo i bez reformace, v běžném nyní historickém slova smyslu. Sv. František z Assisi jistě byl dalek reformace, dalek jí byl sv. Karel Boromejský, dalek Bosco, dalek J. La Salle, a přece, kdo prováděl tuto ideu v životě důsledněji? Odkud vůbec ony instituce katolické, věnované chudině? A konečně, prvním kořenem přehorlivé starosti o kacíře byla právě láska, jíž zdálo se nutno hájiti jejich věčného blaha i proti jejich vůli. Byl to názor sv. Augustina: vidíš-li bratra řítícího se samovolně v propast,

jistě pokusíš se jej zadržeti třeba násilím. A což je tento život proti věčnosti? Že tak nezůstalo vesměs a po vždy, i katolíci byli a jsou vždy jen lidé, i spravedlivý klesá sedmkráte, ve mnohém chybujeme všichni. A právě naše reformace na sklonku své moci před vypuknutím bouří ukázala pramálo lásky, konfiskujíc a vypovídajíc. Ovšem i katolická reakce jí měla pramaloučko. Ale tu nebyl vinen katolicismus, to byla politika na obou stranách. Tedy ani reformace sama a její ideje nebyly ovšem vinny pronásledováním katolíků v různých zemích, ani v Anglii a Skotsku, všude jen politika nebo aspoň po výtce politika.

Ještě o Havlíčkově náboženství. Měl hluboké, vřelé přesvědčení náboženské, a jak z návrhu reformního na poli církevním vidíme, chtěl býti katolíkem. Ale čteme-li jeho Credo, v němž projevuje přesvědčení, že Kristus jen pro hloupost židovskou byl nucen vydávati se za Syna Božího; čteme li tam, že Bůh nemůže člověka ani spasiti, ani na věky zatratiti, čteme-li, že nemůže hříchů odpustiti, pak je přece jasno, pokud katolíkem byl a pokud ne. Přijal prý úplně Credo Bolzanovo — dí pan spisovatel — ale Credo Bolzanovo bylo docela jiné. Havlíček šel mnohem dále. Jeví se tu prvně u Havlíčka vliv liberalismu, když výslovně klade dogmata na místo podružné, podřízené. Žádal také opravy jen ve zřízení — které? Zrušení celibatu, zřízení více biskupství, aby biskupové byli zase tím, čím v dobách prvotních, národní jazyk pro bohoslužbu, zrušení patronatu, zavedení stálých platů po zrušení štoly a desátku a spojení úřadu kněžského s učitelským. O všech těchto požadavcích dalo by se pohovořiti, pojednati, aniž by podstata katolicismu trpěla, ale nesměřoval Havlíček mnohem dále — jak zvláště z jeho Creda vidíme? Vždyť tvrdil, že náboženské pravdy jsou subjektivní, a že je jich tudíž více, odtud dle p. Masaryka jeho tolerance

Spisovatel mluví také o Havlíčkově roztrpčenosti proti církvi, o jeho sem tam se jevící rouhavosti, ale jen velmi stručně, a vysvětluje jej tímto: Havlíčkův zápas víry s nevěrou je typický pro katolíka, i on pociťoval odpor proti církvi; „je to více lítost a zloba, že povolaní chranitelé víry nedovedli skeptikovi odolat a víry uhájit, nežli nenávist. Ba je v tom často přímo touha po víře, po víře dětství. (252.—253.) Právě o náboženství a církvi platí, že přátelé jejich jsou jim největším nepřítelem.“ (Tamtéž.) Je to jistě příliš hrdá a generalisující výtka, ale je úplně bezpodstatna? Protivníci mívají bystrý zrak, říká se. Má to i zde platnost — a pokud?

Konečně ještě o samostatnosti Havlíčkově. „Hlavním učitelem Havlíčkovým byl Havlíček sám Byl svůj, byl originelní.“ (231.) — Pokud? Spisovatel míní tím asi celkové pojetí, celkovou úpravu myšlenek a idejí, jež Havlíček odjinud čerpal. Jak se právě od něho dovídáme, působil naň z domácích nejvíce Palacký a mimo jiné také Bolzano i A. Smetana, z cizích Rousseau, Voltaire, Lamennais a Lessing.

Mnoho a mnoho měli bychom ještě psáti o Havlíčkovi, ale to bychom musili napsati hned zase celou knihu. Zajímavé je pro nás líčení radikalův a vývoje našich politických stran, zajímavo je shrnutí a výklad myšlenek Havlíčkových v jeho práce. Přes tento spis nesmí

jíti dále žádný nový historik politický, vůbec žádný historik, ať již je mínění stejného se spisovatelem či namnoze různého. Skorem bych řekl, že je povinností každého politika pročíst si spis. Viděl by aspoň vzor charakteru nezlomného i na tom poli, kde se charakterům daří nejméně.

Havlíček třebas kolísal někdy v mínění o tom a onom, hlavně mezi programem národní federace rakouské a federace historické, v politice protižidovské, neuchýlil se nikdy ze dráhy sobě jednou vytknuté. A třebas bychom v něm neviděli politika největšího, jistě byl nejlepším praktickým politikem naším v nové době. Ovšem jsme nyní jinde, jsme dále, nesmíme jen kopírovat, nesmíme přijímat všeho šmahem, a k tomu asi bude svedeu leckdo spisem p. Masarykovým. Ne proto, že by Masaryk sám všecko a všude přijímal, ale právě proto, že při celém svém způsobu psaní nepodává svého mínění. Čtenáři jeho znají je odjinud, zdá se mu. Ale kolik lidí nečetlo ostatních jeho spisů, kolik jich tedy nebude v jasnu? Že by pro K. Havlíčka sáhli hned k ostatním, dá se sotva předpokládati.

Havlíček zemřel po internaci Brixenské doma v Čechách. Ale spisovatelsky zemřel už v Brixenu. „Nepřišlo vám ještě nikdy na mysl, že lidé umírají, když řekli své slovo? . . . myslím, že alespoň lidé silní umírají, když dílo své vykonali.“ (233.) Podivná otázka, podivná i odpověď!

Dod. red. Uveřejňujíce posudek tento, nemůžeme zamlčeti celkového úsudku svého, že Masaryk právě tím porušuje věcný názor na dějiny naše, v čem Masaryk sám a nohsledové jeho spatřují vrchol filosofického pojetí jejich, tím totiž, že větří všude svou t. ř. „humanitu“. Nedostatečná příprava dějezpytná ovšem svádí ku zpovšechňování, nebo vlastně k podkládání idejí, kterých nebylo ani ve skutcích ani v úmyslech. Tak se dělají nově předsudky, třebas horší starých. Vyvraceti je dopodrobna, bude opět novým úkolem bádání historického. Říká se sice, že i v tom jeví se význam knihy, vzbudí-li hojně nové diskusse; ale zbytečné zaplétání záhad, jako v tomto případě, je přece jen překážkou vědeckého pokroku: kde je přímá cesta možná, jako zde, tam zajisté zaslouží přednosti. Káceti nepravé modly, které prof. Masaryk ve svých hrdinách a i zde v Havlíčkovi staví, bude vždy prací méně vděčnou a prospěšnou, než jíti hned dosavadní cestou pravého dějepisu.

Dr. Jan Jakubec: **Antonín Marek.** Jeho život a působení i význam v literatuře české.

Skoro zároveň s K. Havlíčkem vyšel „Ant. Marek“. Dle výroku autorova má býti jen doplňkem, jen folií k životopisu Jungmannovu od Zeleného. Proto všímal si autor asi méně poměrů všeobecných, proto asi nastiňoval jen zběžně poměr Markův k jiným spisovatelům, Jungmanna ovšem vyjímajíc.

Spisovatelům z první doby jako Markovi a celému hnutí šlo v začátcích hlavně a především o obohacení jazyka; a Marek byl tu nad jiné šťastným tvůrcem. Od něho máme celé skoro názvosloví filosofické. Původnost obsahu ustupovala do pozadí.

I u Marka vidíme snahu o vzdělání nejširších vrstev; proto sám zakládá spolek v Turnově, proto podporuje kde jaký český podnik. Je zároveň typem zastanců vzájemnosti slovanské rázu rusofilského. Nevzdal se ani v pozdějších dobách myšlenky jednotného spisovného jazyka slovanského. Tuto slovanskou politiku nezastával pro nějaký humanitní ideal, jemu šlo jen o velikost Slovanstva.

V literarním tvoření nebyl právě příliš plodný; scházela mu sebedůvěra a energie. Vůbec bez Jungmanna neměli bychom Marka. „Všecko skoro, co od něho máme, napsal na podnět, mnohdy dokonce na doléhavé prosby Jungmannovy. Přílišná skromnost byla příčinou, že bylo naň zapomenuto, zvláště když nedošlo ani k souhrnému vydání jeho spisův. A přece by toho byl zasloužil; vždyť i na Kollára měl vliv, byl vlastně zakladatelem politické poesie u nás, tvůrcem terminologie filosofické, nejzasloužilejším, nejbedlivějším spolupracovníkem na slovníku Jungmannově a obětavým i praktickým zvelebitelem školství ve svém okrese, byl také mecenášem českým. Jeho překlady hlavně z němčiny vynikají dokonalostí nad mnohé pozdější. Ve sporech jazykových stál ovšem při Jungmannovi; nacionalním byl někdy až do naivnosti. V celém životě, veškerou jeho práci vedlo od počátku až do konce vlastenectví. Přesvědčením a názorem životním byl josefinistou, byl skoro tak liberalním, jako většina tehdejší intelligence.

Dr. Jakubec, jak ze spisu patrno, je přívržencem idejí hlásaných prof. Masarykem, a to právě vedlo jej ku trochu smělému tvrzení. Vypráví napřed, že Marek neměl Bolzana rád, jednak z osobní antipathie, jednak že nelíbila se mu jeho přísná moralka. Ale to mu nevadí, aby počítal potom hned Marka mezi ony kněze, o nichž dí: „Na počátku našeho století byli to hlavně kněží katoličtí, kteří snažili se oživiti ideje nejmocnějšího a nejsamostatnějšího rozvoje českého, ideje církve bratrské, které právě katolická protireformace s takovým úsilím snažila se vyhladiti.“ (201.) Je možno, tvrditi něco takového, když napřed jasně ukázáno, že Marek byl josefinistou, že neměl rád Bolzana, i jak stál k celibatu? Josefinismus — a Bratrství — jak vzdálené, jak rozdílné to pojmy!! Onde liberalní tolerantnost založená na mělkém vzdělání náboženském, na pohrdání (skorem) dogmaty — tu hluboká, vroucí víra a přísnost mravní. Právě oba proudy, jež staví Masaryk tak přesně proti sobě! Také u Marka neuvidí autor dokladů, důkazem je mu Ziegler, jenž vydal spisy Komenského.

Byl by takový Ziegler nyní možný? táže se autor. Jemu je také nepochopitelno (str. 8. a 9.) z nynějších poměrů, proč právě tolik kněží pracovalo na obrození našem. Na konec pak cituje slova z řeči Nerudovy: „Antonín Marek byl z těch kněží, kteří u nás skorem již vymřeli. Na české literatuře předbřeznové věru nikdo nepozoroval, že na ní pracuje tolik kněží. Národní kněží naši byli především Čechy, Praha jim byla stokrát víc než Řím, a ku svatováclavské koruně hleděli s nepoměrně větším nadšením než ku papežově tiaře.“

Snad tedy přál by si autor a s ním mnozí, aby bylo naše kněžstvo více indifferentní ve víře, tak asi jak to praví o kněžstvu za probuzení?

Bolí tedy naše vlastence, že na činnosti kněžské viděti ráz náboženství, jehož zastanci jsou? Proč by právě tento ráz neměl býti? Či nevidět na práci vlastenců liberalů jejich liberalismu, na práci vlastenců bez víry jejich nevěry, vůbec nedává každý své práci svého rázu? Proč právě český směr katolický by byl méně národním než český liberalismus nebo realismus? Mluví se mnoho o toleranci, ale kam se poděla, jde-li o katolíky? A prodal některý z kněží pro Řím, pro papežskou tiaru národ, jako, inu jako . . .?!

Že mají kněží jiné postavení než za obrození, jest jisto. Také za obrození nikdo neútočil, nebo aspoň málo kdo na katolicismus tak, jak se děje nyní. A je nynější, právě nyní tak mohutnící literatura, sit venia verbo „kněžská“, nenárodní? Po uvážení všech okolností bylo by autorovi snad přece i z nynějších poměrů dosti pochopitelno, že kněží stáli při kolébce našeho obrození.

Dr. Cyrill Horáček: **Počátky hnutí dělnického.** V Praze 1896. Str. 137. (Rozprav české akademie císaře Františka Josefa roč. V. čís. 3.)

První soustavný a širší pokus zachytit obraz vývoje dělnické otázky u nás. Pokud se dály pokusy podobné i se strany dělníků samých, byly to většinou kratší, příležitostné nebo jen časopisecké práce. Mnohé objednávky z ciziny pro cizinu. A začínaly obyčejně tam, kam až sahala paměť nynějších činných politiků socialních, totiž obyčejně vzat počátek od vystoupení Chleborada. Pokus Dra. Horáčka zachytil dále do minulosti. Začal rozvojem průmyslu z konce minulého století a odtud vyvíjí obraz potřeb a požadavků dělnických jak se čím dále, tím více stávají uvědomělejšími, boj za ně soustavnější, až po půlstoletém vlnění a kypění vřídelném proud vplynul do širokého a přísně ohraženého řečiště socialní demokracie. Končí tudíž r. 1872., kdy dříve konservativně dělnický organ „Dělnické Listy“ poprvé zřetelně se prohlásil za organ české socialní demokracie. Tyto počátky hnutí dělnického mají u nás dvě hlavní zřídla: rok 1848. a vlastně už několik let před tím, kdy začaly první mohutné stávky a bouře proti strojům, a pak vystoupení Chleboradovo v r. 1867. Největší díl práce věnován tomuto prvnímu uvědomělému a intensivnímu hnutí let 1867—1872. Jako při každé historii bývá, spisovatel omezil se na ústřední hlavní dějiště — tu na Prahu. Částečně jen odbočuje líčení do Brna a do Liberce i sem tam jinam do průmyslových míst v Čechách. Při vyličování směrův a proudů rozrážejících se v hnutí let 1870. vzpomenuto chvalně i našeho M. Procházky a jeho článku soc. v „Časopisu katol. duchovenstva“ r. 1872., prvně to u nás vyslovené myšlenky programu křesť. socialního. — Vylíčiv ještě, jaké ozvuky vyvolalo počátečné hnutí dělnické v literatuře české, spisovatel končí. — Spisovatel dává sic probleskovati svému socialnímu názoru, názoru socialně opravných politiků stojících mimo dělnictvo, jaký asi zovou v Německu „Katheder-socialismus“, ale názor ten svědomitosti a objektivnosti práce nijak neuškodil. Přejeme první této vědecké práci z historie socialního hnutí u nás brzy více následovnic.

Almanach „Slavie“ 1897—1898.

Knížka pro abiturienty prospěšná, pokud jest informační. Co se těch studentských „proudů“ týče, bude dobře každému, kdo s nimi nepoplave. Redakce almanachu sama by měla předcházeti dobrým příkladem, nabádati totiž hlavně k pilnosti a bezúhonnosti; naše zlatá mládež rozumí všemu, jen ne čemu se má učiti.

Kdosi píše v almanachu též o chlapeckých seminářích. Božínku, holobrádek kantoruje mistry vychování. Jak odporná to podívaná! To v zásadě. Pisatel však zcela průhledně naráží na seminář kroměřížský, který náhodou znám aspoň tolik jako pisatel, ne-li více. Nehájím jednotlivých nesprávností, které se tam snad vyskytují — není to princip, nýbrž vůle některých osobností, jak známo, všude křehkých — ale co se týká vzdělání a zvláště uvědomělosti vlastenecké, přál bych všem českým ústavům jen aspoň té míry, která se tam u nás vypěstovala. Měl jsem v životě dosť příležitosti srovnávati, a ručím pisateli za to, že srovnávání ta dopadla pro české ústavy veřejné — tedy kde se studenti pohybují mezi „lidem“ a mají vlastenectví zcela volné — zhusta velice nepříznivě. Ale opakuji, že nehájím všeho, jako pisatel všechno odsuzuje. „Kollega“ ten volá emfaticky: „zde jest rána — třeba léku“; ale, mládenče, hleďte si raději svého, na reformování takých institucí máte ještě času až příliš nazbyt!

Květena Moravy a rakouského Slezska. Sepsal *Dr. Edvard Formánek*, c. k. professor při vyšším českém gymnasiu. Stran 1474 a LIII. 1887 až 1897. Cena 11 zl. 80 kr.

Nemalou zajisté bylo odvahou od p. spisovatele, dílo tak veliké, úpravou tiskovou tolikého nákladu vyžadující vydati nákladem vlastním. Lze se snad nadíti, že vědecké podpůrné spolky učiní k dílu tomu aspoň svou povinnost a po zásluze se ho ujmou.

O významu díla samého nebude asi žádného sporu. Jestiť to první samostatný soustavný popis celé květeny moravsko-slezské, založený na známé odborné znalosti a šestnáctileté zvláštní přípravné práci, popis, jak jenom na ten čas možno, úplný a přesný. Pan spisovatel použil svědomitě prací svých předchůdcův a je bádáním svým opravil i doplnil.

Předeslány jsou stručné dějiny vědy botanické na Moravě a náčrtek o povaze území moravsko-slezského.

Úprava tisková je zcela vhodná, přehledná.

Doporučujeme dílo to odborníkům i jiným milovníkům rostlinstva co nejlépe.

J. Zeyer: **Dům „u tonoucí hvězdy“.** „Kabinetní knihovna“ č. 92. Stran 170. Cena 60 kr.

Nemocný Slovák Rojko ošetřován v Paříži lékařem Čechem, v nemocnici a v domě „u tonoucí hvězdy“, vypravuje fantastické příběhy ze života (i rukopis jakýsi tajemný o Levaně se nám předkládá, jenž vypravovatele povídky velice prý poutal, mne však nikoli.) Zeyer nadepsal vypravování své „Dům u tonoucí hvězdy“ asi také proto, že

tu má postav a příběhů několik a to spolu nesouvislých, leč že osoby jejich bydlí pod jednou střechou. Kniha bude asi nazvána emfaticky „knihou těžkou“, jak je nyní v modě, neboť je v ní též hodně spiritismu a pod. věcí, ale v pravdě valné ceny nemá, unavujíc rozvláčností a dusným ovzduším.

Fr. X. Svoboda: **Vzrušující hlavy ženské.** Novelly. „Ottova Laciná knihovna národní“ č. 151. Str. 464.

Rozdivné čtyři nadpisy: „Střílení holuba“, „Rezavící ocel“, „Peří ve vichřici“ a „Nevíme, jaký žal nesla“ — chtějí snad dráždíti k zájmu, ale na štěstí ho nezklamou. Povídky jsou skutečně pěkné, vzdělanější čtenář si je přečte s pochoutkou a odpustí spisovateli trochu toho neodůvodněného podivínství u některých ženských postav (na př. v povídce druhé) a zvláště ty hrozně duchaplné rozmluvy flirtové, na které se doslovně hodí zlopověstný název: Ballgespräch; bývají to hotové šarvátky vtipu a rozumnosti, jimž nesnadno uvěřiti.

Dr. Václav Řezníček: **Student hrdina.** Vilímkova Knihovna Malého Čtenáře.

Povídka z konce třicetileté války — rozumí se samo sebou, že ohromně výtečná jako vše, co z péra Řezníčkova vyjde. Konstatujeme to už napřed pro veškery i budoucí spisy jeho. V této povídce zvláště nevíme věru, nad čím máme více žasnouti, zda nad „hrdinou studentem“ či nad spisovatelem.[1])

Časopisy.

Bogoslovskij Věstnik. K voprosu o psichologičeskich osnovach christianstva. Za příčiny rychlého se šíření křesťanství udává se obyčejně: stav antického světa, úpadek pohanství, bezvýsledné hledání světla a pravdy mezi pohany atd. Avšak to jsou pouze vnější okolnosti, jimž se nesmí přičítati tolik významu, neboť umožňovaly pouze křesťanství, ale a posse ad esse je daleko. I druhé příčiny, o nichž se mluvívá: universalní říše římská, pohodlné cesty atd. nebyly než usnadňujícími okolnostmi, jež mohly podporovat i každé jiné náboženství. Větší váhu mají zajisté vnitřní příčiny. Nemluvě o působení milosti Boží byla to zajisté vnitřní pravda náboženství našeho. Avšak ani tato příčina nebyla by dostatečna: známoť, že ne každá pravda vítězí.

Hartmann myslí, že křesťanství má děkovati svůj úspěch lidské touze po štěstí, v níž se lidstvo klame illusemi. Křesťanství pak poskytlo mu s dostatek takové potravy svým učením o životě záhrobním. Pravda —

[1]) K našemu posudku »Velikého Čecha« poslal nám Dr. Řezníček 2 korrespondentky, psané asi někde mezi Podskaláky, a oznamuje, že odsouzený onen úvod je »sdručně« sestaven dle samého Palackého. Nepochybujeme ani dosť málo o neveliké originalitě Řezníčkově, ale o to právě běží, kterak se co sestavuje. I z nejlepšího spisovatele lze vybrati a slepiti toho druhu nesmysly.

blažený život posmrtný vábí a táhne lidské srdce k sobě, avšak ani on není dostatečnou příčinou rychlého rozšíření křesťanství; vždyť téměř v každém náboženském systemu předkřesťanském již v menší nebo větší míře totéž učení bylo obsaženo.

Dle Nietzsche vyhovělo křesťanství nejlépe potřebě nemocných, bědných, tuctových lidí — „lidského stáda“. Pravda — křesťanství uspokojilo ducha lidského v míře nejvyšší, ale proč ono právě?! Vždyť filosofové římští i řečtí znali již Boha jednoho, Otce nejvýš dokonalého i jiné pravdy, kteréž pak křesťanství hlásalo! Proč ono právě, když Stoa i Epikuros — aspoň ze začátku — velice schodnou s křesťanstvím moralku zbudovali? Co v něm nového, co táhlo za sebou rozum i srdce a uspokojovalo více než současná filosofie?

Nebyla to ani Baurova idea messianská, neboť ku Kristu obraceli se nejen židé, nýbrž i pohané a to u větší míře než židé; ano tito byli prvními zuřivými pronásledovateli křesťanství. Nikoliv, Kristus nesplnil pouze tužby mesianské, nýbrž i pohanské — všelidské. A čím? Svým Bohočlověčenstvím!

Člověk, vědom si jsa, že jest „rodu Božího“, či že se narodil v domě Osirisově a p., odnášeje si z prvotního zjevení upomínku na bezprostřední obcování s Bohem, toužil i po pádu, jímž ono obcování přerušeno, spojení s ním obnoviti. Odtud anthropomorfismus v představování božstev, odtud modly. Nadarmo hleděli filosofové řecko-římští lidu vpraviti své poznatky o Bohu jediném, svrchovaném Vládci na nebesích — lid veden tajemnou tužbou svého srdce chtěl míti Boha blízkým, chtěl Boha vidět, aby ho mohl milovat; a toho mu ovšem filosofové dáti nemohli, i vracel se k svým modlám. Znaje tuto potřebu přirozenosti lidské přiblížil se Bůh člověku v Starém Zákoně více; uvedl život Svůj božský na formu života lidského — anthropomorfismus formalní. Ale to bylo člověku málo. Člověk chtěl míti Boha netoliko bytostí nejvyšší, nejdokonalejší, nepostižitelnou, nýbrž chtěl ho míti též na blízku, aby ho mohl chápati, viděti, milovati. Zkrátka lidstvo žádalo Bohočlověka. A hle! přišel Kristus; Bůh věčný v slávě na nebi a člověk v čase na zemi, a uspokojil vše, židé i pohané, mudrc, jenž dříve pohrdal lidem, a lid-dav, jenž dříve nerozuměl filosofu se našli — v křesťanství. Dav chápal nyní abstraktní pravdy filosofa o Bohu jediném, když přistoupil k nim živý obraz Bohočlověka. (Pravdy filosofické hlavně prostřednictvím křesťanství vnikají mezi lid — kulturní význam křesťanství!) A filosof poznal příčinu svého dřívějšího neúspěchu, odkryl v srdci lidu pomocníka v hledání pravdy. On získal Boha na nebi, lid Boha na zemi. A v této ideji Bohočlověka, výlučně jemu vlastní, přemohlo křesťanství svět. V tom je jeho síla a důvod věčného trvání. Proto dokud bude v člověčenstvu náboženství, t. j. dokud lidstvo nevymře — tímto náboženstvím může býti jedině náboženství Bohočlověka Krista! *m.*

Russkaja Mysl v 3. sešitě přináší stať: „Iz istoriji gruzinskoj literatury“ z péra A. Chachanova. Autor posuzuje činnost jednoho z nejznamenitějších básníků gruzinských, kn. Rafaela Davidoviče Eristova, „patriarchy gruzinských básníků“. Narodil se roku 1824.; vychován byl v klášteře Šuamtijském, pak navštěvoval gymnasium v Tiflise a r. 1845. vstoupil do státní služby. První kroky jeho služební karriery podmínily

také první práce jeho v oboru literatury. Vstoupiv jako překladatel v Tušinopšovo-chevsurskou okresní správu, sebral cenný etnografický a právnický material o životě horalů v pěkném náčrtku „O Tušino-pšovo-chevsurském okresu“, po kterém následovaly „Listy z Jemerite“, „Cestování po Mingrelii“. Styk s různými národnostmi gruzinského plemene dal mu možnost poznati charakteristické zvláštnosti života i jazyka, jimiž vyznačují se jeho dramata, povídky a lyrické básně. První lyrická báseň jeho vyšla r. 1845. s názvem „Rada“, směru didaktického. V dalších básních podlehl panujícímu tehdy anakreontskému směru kn. A. Čavčavadze a první dobu literarní činnosti věnoval opěvání vína, lásky, žen, radostem života, kráse. Ale ani v těchto básních jeho není příliš sensualismu, smyslnosti. Roku 1857. uveřejnil báseň „Prosba matčina“, která se již dotýká smutných následků nevolnického práva. Koncem sedmdesátých let Eristov stal se národním pěvcem, jenž vylévá smutné city nad osudem sedláků, tísněných statkáři a lichváři. Píseň „Domov Chevsura“ (1879) otevírá řadu vysoce uměleckých básní, věnovaných životu selskému. Báseň ta napsána v duchu poesie národní zrodila v gruzinské literatuře celou školu národních básníků, z nichž přednost náleží třem bratřím Razikašvili, malířům kavkazských hor a života horalů. Básně Eristovy vynikajíce elegancí verše a krásou formy, jsou proniknuty upřímností citu, optimismem, jenž umí nalézti i uprostřed nevlídné skutečnosti záblesky štěstí a lásky, smířiti sedláka s hořkým osudem v nábožné naději v lepší budoucnost, plamenným nadšením k minulosti Gruzie i otázkám současného života národního, vlasteneckým nadšením (mateřský jazyk). Výborny jsou také jeho básně pro děti, překlady z Krylova i Puškina. — Eristov, zastávaje se prospěchů lidu, činí dojem básníka tendenčního směru, jenž v umělecké formě řeší společensko-ekonomické otázky. Ale čisto-umělecká tvorba podle výrazu nevylučuje společenské poesie obsahem; jsa stoupencem určité strany, vyjadřuje to, co ho nadchlo, ale nepřekročuje hranic poesie, nemění jí v publicistiku: Eristov spojuje v sobě básníka-umělce i občana. Jeho poesie není pouze pramenem romantického blouznění, nýbrž programem společenských idejí, objímá radostná blouznění i hořké dumy, životní otázky; jeho básně reprodukují různé stránky života selského a hlavní doby národního života i proniknuty světlou ideou a upřímnou sympathií lidumilného básníka-aristokrata, jenž cítí s lidem.

Mercure de France přináší v březnovém čísle zajímavou studii o norském básníku Heibergovi, z níž vyjímáme to, co se týká „mladých“. Od r. 1814. spojeno Norsko se Švedskem. Unií zaručena sice právně rovnost, avšak fakticky Švedsko jsouc sídlem vlády i bohatší má převahu. Odtud řevnivost mezi oběma bratrskými národy, kteráž je tím větší, že duch švedský setkaný ze starých tradic není prostému duchu norskému nikterak sympathický. Odtud to literarní kvašení, jehož plodem jsou Bjoernson a Ibsen. Než tomuto rozmachu po svobodě, této řevnivé snaze, jež má zaručiti Norsku rovnoprávné místo v unii a význačné místo mezi národy, neporozumělo „šosáctví malého ducha“. (Šosáctvím rozumějí úzký rozhled duševní i náboženssko-mravní přesvědčení lidu, jež není moderní!) A tak duše národa, representovaná básníky a umělci jest uzavřena v socialní tělo nehybné,

nečinné. Takové poměry jsou pro básníky a umělce ovšem příčinou trpkosti, nechuti a nenávisti ku společnosti a jejím zástupcům, zákonům i moralce. Odtud ten netrpělivý, vášnivý, horečný a trpký ton mladé generace. Generace tato přisedši po Bjoernsonovi a Ibsenovi vidí zároveň, že nic se nesplnilo ze smělých jejích nadějí a slibův i neostýchá se jim to veřejně vytýkati. Mladé toto hnutí připojuje se vědomě či nevědomě k slovanskému nihilismu a západnímu anarchismu. Repraesentují toto mladé hnutí zvláště Knut Amsun a Gunnar Heiberg. *m.*

Études, revue francouzských jesuitův, uveřejňuje v březnovém čísle letošního roku zajímavé zprávy o výzkumech amerických ve zříceninách města Nippur, jež právem pokládati lze za nejstarší město na světě, jak pyšně hlásají klínové nápisy ve zříceninách nalezené. Od r. 1890.—1896. kopali Američané v nynějším Nuffaru, aby odkryli zříceniny obrovského chrámu, největšího v Babylonii a snad vůbec, jenž zasvěcen byl Bélovi. Práce i náklad na ni byly hojně odměněny. Na 30.000 desek s nápisy bylo sebráno, z nichž mnohé z doby dynastie Úr (2800 př, Kr.). Zároveň zjištěno, že skutečně vládnul okolo r. 3800. velký král Sargon, jehož říše sáhala až k moři Středozemnímu a o jehož historické identitě se dosud pochybovalo. Ohromná svatyně Bélova není dosud úplně odkryta, ale přes to působí trosky její dojem úchvatný. Čtyři tisíce let hleděli k ní Babylonští s pýchou a bázní. Nápisy na cihlách a tabulkách zřejmě hlásají pokročilost jejich kulturní. Obsahují vše: umění, historieké fragmenty, chronologické dokumenty, astronomické texty a náboženské, dary, inventáře, smlouvy atd. a vydány budou asi ve 40—60 svazcích. Roztřídění a uveřejnění jich svěřeno znamenitému assyriologovi Hilprechtovi.

Co je tu pro nás nejzajímavější, je právě historická existence krále Sargona, či jak správně se píše „Sargina“ (není to však Sargon Isaiášův), jenž vládnul okolo r. 3800. př. Kr. Až dosud nebylo nepřetržité chronologie ani v Assyrii ani v Egyptě, jež sáhala by tak daleko. Dokumenty assyrské vedly jistě jen do 10. století př. Kr. Pro doby před tím ještě nebylo však dokumentů, jež by udávaly přesně data jisté ery aneb jistých událostí. Bylo tu sice množství dokumentů, zjevujících jména a skutky velikého počtu panovníkův, ale osobnosti jejich mohly, co se doby týče, určeny býti jen aproximativně. Tak na př. bylo i se Sargonem, jehož jméno nalezeno bylo nejdříve na nápisu posledního krále babylonského Nabonida (otce Baltasara biblického), jenž hlásal, že Nabonid, opravuje chrám Slunce (Samas) v Lippara, nalezl 32 stop pod zemí tabulku dedikovanou původnímu staviteli chrámu, Naram-Sinovi, synu Sarginy, „již oko lidské nevidělo 3200 let.“ Nejlepší Nejlepší assyriologové, jako Ravlinson a Oppert, neváhali uvěřiti zprávě té jako správné. Ale přece byly tu pochybnosti, zvláště u kritiků, kteří dokazují historickou pravdivost Bible. Od nálezu tohoto (r. 1882.) nabývalo mínění Ravlinsonovo a Oppertovo víc a více pravděpodobnosti. Výpravou americkou zjištěno jest již, že Sargina skutečně existoval a budeme musiti uvěřiti, že svědectví Nabonidovo (555 př. Kr.) je pravdivé.

Ku zprávě té dodává J. Brucker S. J., že jest již nejvyšší čas, aby ti, kteří z učenců katolických drží se ještě jistých úzkoprsých idejí, co se chronologie biblické týká, zanechali úzkoprsosti a přidali se k interpretaci

volnější a spravedlivější. Doba Sargonova předchází totiž nejméně o osm až deset století nejstarší datum, v něž může potopa se položiti, ať již podle „Vulgaty“ a textu hebrejského nebo podle „Septuaginta“, nepřipustíme-li ovšem mezery v chronologii biblické. Nemožno je zajisté, abychom nechali kníže to žíti před potopou. Otázka mezer v seznamu patriarchů v V. a XI. kap. Genese přechází znova na přetřes, a snad podají nám jednoho dne nápisy babylonské jména prvních patriarchů, jež tu scházejí a vyjasní tak otázku, o níž bylo již tolik diskutováno.

SMĚS.

„**Evangelium Kristovo** neodpovídá potřebám naší kultury. Vůdčí duch evangelia, nevážení si statků pozemských, to dnes nemůže býti přijato. Půda prvotního křesťanství nepřipouští radostnou práci kulturní.“ (Dr. Z. V. Tobolka ve „Stud. Sborníku“ 1897. 3.) Co k této naivnosti, tisíckrát již opakované a vyvrácené, říci? „Neodpovídá potřebám...“ I kdyby to pravda bylo, nenásleduje z toho, že ho nemožno přijati, nýbrž naopak, že třeba takovou kulturu poslati k šípku! Pan Dr. Tobolka vůbec si neuvědomil, co je náboženství, co je křesťanství, když s ním zavádí takovou bagatelku. „Nevážení si statků pozemských“ taktéž jest nesprávně řečeno, neboť evangelium Kristovo nekáže nevážiti si jich vůbec, absolutně, nýbrž relativně, totiž činiti si přátele i z mamony nepravosti a používati jí k lepším cílům. P. Dr. T., má-li vůbec chut o takových věcech se správně poučiti, přečtiž si a promysli aspoň některé paraboly, kteréž o těžení z věcí pozemských jednají. A ta „práce kulturní“? Tu věru těžko potlačiti ostřejší poznámku. Křesťanství tedy nepřipouští práce kulturní (p. Dr. T. ovšem augursky píše: „p ů d a p r v o t n í h o křesť.“; co to vlastně je, kdož ví). Když ji křesťanství upravilo a zvelebilo, tedy se stává najednou nepohodlným. Ale co pak potom vlastně jest práce kulturní? Pražský filosofický dorost má věru divné spády s tím křesťanstvím. Hned hyperkultura a Tolstoj proti ní, hned zase kultura a prvotní křesťanství proti ní, a tak to stálé kolísání; a pokaždé mají ovšem pravdu, hlubokou pravdu.

Všeobecný náboženský sněm chce dle „Hlídky“ (II. 388.) abbé V. Charbonnel na světové výstavě v Paříži pořádati, snad asi podobně jako v Chicagu pořádán byl.

Na katolické straně měl náboženský sněm vždy více protivníků; tak zvláště professor Albert Maria Weiss, Ord. Praed. uveřejnil v časopise „Theologisch-praktische Quartalschrift“ (1894 str. 209., 478. a 732.) posudky ne právě příznivé. Proto dotazován byl John Keane, bývalý rektor katolické university ve Spojených státech o tom, jak má smýšleti katolík o zmíněném církevním sněmu; odpověď datována ze dne 23. června 1894 zní v českém překladě:

Důstojný pane!

Děkuji Vám za tu zjevnou nestrannost a touhu po poctivém jednání. Člověk dá se lehko k tomu strhnouti, aby byl strannickým ve věcech, ve kterých mínění protivníků jsou rozličná, tak že jest velkou radostí někoho najíti, který by rád vše v mírném světle pravdy a lásky pozoroval.

Když arcibiskupové Spojených států byli otázáni, zda také katolická církev ve zmíněném sněmu účastenství míti chce, spatřovali tito celou věc v témže světle, ve kterém ji vidí P. Weiss; ale po důkladné úvaze rozhodli se jinak, že jest totiž povinností církve súčastniti se sněmu, a to hlavně z těchto důvodů:

1. Sněm měl býti protestem každého náboženského systemu proti bezbožství agnosticismu a každé formě nevěry. Nikdo nebude zajisté dobrou stránku tohoto účelu haniti.

2. Nikdy se nesmí zapomínati, že náboženství jest původu Božského a že rozmanitá náboženství pohanská jsou jen odvětvím původního náboženství, rozličné pak protestantské sekty odvětví církve Kristovy; všechna obsahují v sobě jakýsi díl jak dogmatické tak moralní pravdy. Dobře jest zajisté spravedlivě to uznati. Tímto způsobem může se od nestranného mínění až k úplnému držení přijíti. To jest zajisté lepší politika než denunciace a nepřátelství.

3. Očekávalo se, že každý náboženský system ukáže, co nejlepšího pro vzdělání, povznešení a posvěcení člověčenstva poskytnul. Žádný rozumný katolík nebyl v pochybě, že při tom zjevno bude, že toliko katolická církev má plnost pravdy a milosti Boží. (No reasonable Catholic could doub't that in such a presentation it vould be made manifest that the Catholic Church alone possessed the fullness of truth and the fullness of grace.) Neboť jí tu byla tak vzácná příležitost poskytnuta, aby se ve své pravé povaze těm ukázala, od kterých jí doposud nebylo úplně porozuměno; příležitost, kde se měla představiti v pravém světle před všemi náboženskými systemy světa. Zdálo by se téměř hloupým, této příležitosti zanedbati, kdyby přece měla církev své světlo před lidmi nechati svíti ti.

4. Byla dána příležitost zvláštního způsobu, skutečné missionářské dílo mezi tisíci tazatelů vykonávati. Jakýsi nástin této missionářské práce uveřejnil jsem v „Catholic Family Annual“.

To byly pohnutky, které přiměly arcibiskupy americké, aby se za katolickou církev súčastnili sněmu náboženského. Myslím, že každý předsudku prostý se rozhodne v ten smysl, že dobře učinili. Váš atd.

Tato odpověď důstojného J. Keane zaslána v německém překladu apologetovi Weissovi, který takto odpověděl:

Nechci ve svých posudcích žádným způsobem americké biskupy haněti nebo kritisovati.

Zaslal jsem asi před 10 týdny do časopisu „Theologisch-praktische Quartalschrift“ článek, ve kterém o té věci jednám a to z amerikanského stanoviska (nejspíše to vyjde až v roce 1895.).

Důvody, které tam uvádím, kryjí se ovšem jen částečně s důvody pana Keane. Neboť i já nalezám důvody, proč katoličtí vyslanci jinak jednati nemohli než súčastniti se.

Musí se rozeznávati:

1. Zda by nebylo lépe, kdyby sněm vůbec se skutkem nestal. Na to řeknu rozhodně: Bylo by lépe, kdyby sněm se nebyl uskutečnil. Zajisté by katoličtí biskupové sami proprio motu ho nebyli uskutečnili.

2. Co měla církev o sněmu souditi?

Odpověď: že se církev katolická officielně súčastniti nemůže. V Italii, v Římě, v Evropě by ta záležitost ani okamžik nebyla pochybnou.

3. Co mohli, co musili katolíci v Americe a zvláště při světové výstavě v Chicagu činiti? Na to odpovídám v řečeném článku: Oni musili s ohledem na světovou výstavu sněmu chtěj nechtěj se súčastniti.

(V Anglii vydán dvoudílný spis „The World's Parliament of Religions" od předsedy sněmu J. H. Barrows, D. D. za cenu 20 sh. = 12 zl.) *č.*

Fetišismus nazývá se (dle Himpla v Kirchenlexikonu IV. 1448.) nejnižší stupeň bohoslužby, při níž fetiše (zvířata, rostliny, věci bezživé) za bůžky se pokládají, nikoliv však (jako při polytheismu) za symboly bůžků.

Roskoff má za to, že fetiš jest věc, o níž myslí člověk, že nadsmyslná, přátelská moc jest v ní vtělena. Někteří učenci mají za to, že fetišismus jest jakýsi stupeň vyvíjejícího se náboženského smyslu; katoličtí učenci míní však, a jak se zdá zcela odůvodněně, že fetišismus jest stupeň náboženství, do kterého upadají národové, kteří již na lepším stupni náboženství stáli.

Literatura fetišismu jest tato: Bastian, Afrikanische Reisen, Bremen 1859; Bastian, Der Fetischismus an der Küste Guineas, Berlin 1884; Baudin, Fétichisme et féticheurs, Lyon 1884; de Brosse, Über den Dienst der Fetischgötter (aus dem Französischen übersetzt) Berlin 1785; Haggenmacher, Zur Frage über den Ursprung der Religion, Leipzig 1883; Halleur, Leben der Neger Westafrika's, Berlin 1850; Happel, Die Anlage des Menschen zur Religion, Harlem 1877; J. Lippert, Seelenkult, Berlin 1882; J. Lippert, Geschichte des Priesterthums, Berlin 1884; M. Müller, Vorlesungen über Ursprung und Entwickelung der Religion, Strassburg 1881 (zvláště na počátku); Christian Pesch S. J., Gott und Götter, Freiburg im Breisgau 1890 (str. 125); G. Roskoff, Das Religionswesen der rohesten Naturvölker, Leipzig 1880 (str. 134); Fr. Schulze, Der Fetischismus, Leipzig 1881; Waitz, Anthropologie der Naturvölker, fortgesetzt von Gerland, Leipzig 1859—1871; Wuttke, Geschichte des Heidenthumes, Breslau 1851—1853. Srv. Vychodil, Apologie křesťanství II. *č.*

Práva rozumu naproti autoritě. Princip protestantismu je charakterisován emancipací od autority: je založen na rozumu. Tato charakteristika není ovšem případná pro tak zvanou reformaci Lutherovu — a pro celý směr orthodoxní ve smyslu Lutkerově: rozum ve smyslu Lutherově měl malou důležitost; vším byla ovšem milost Boží, Bůh byl činný v nitru křesťanově.

Ona charakteristika „emancipace od autority" nepřiléhá důsledně a do detailu ani tak zvanému protestantismu smodernisovanému; ostatně smodernisovaným protestantismem možno rozumět celou řadu odstínů myšlenkových novodobých od směru Harnackova až po ostře vyslovený individualismus. Konkretně utvářený směr myšlenkový málo kdy kryje se úplně

s abstraktním schematem. Myšlenkový proud nedá se vměstnat v několik šablonovitých paradigmat.

Než ačkoli novodobý myšlenkový proud vyvíjející se z „reformace“ nedá se úplně stotožnit s důsledkem, „emancipací ode vší autority,“ přec v jádru ji obsahuje princip volného bádání náboženského Lutherem zavedený. Ten princip nebyl ovšem vlastní jen Lutherovi, poněvadž všechny herese nebyly než upotřebením jeho; nicméně od doby Lutherovy datuje se v Evropě jednak rozdvojení křesťanstva na západě — a laicisování společnosti (rozumím — mizení ducha náboženského u všech vztazích společenských).

Vybavení se z autority mohlo být původně nedokonalé, nedůsledné, polovičaté — dnes však proklamuje se individualismem (Stirner, Nietzsche) důsledně jako cíl, ideal. Základy svými tkví tedy doba naše v zásadách rozumu neodvislého od autority.

O ten princip se mi jedná právě: Emancipace od autority! Jaké stanovisko vůči němu zaujmout? O výlučnosti tohoto principu viz Hlídka II. r. č. 1. „Individualismus důsledný.“

Ostatně zastancův individualismu výlučného — a tím je emancipace od autority — individualismu ostře vysloveného je málo. Je to princip pro praxi úplně neplodný.

Většinou uznávána oprávněnost ba nutnost obou principů; rozumového i autoritního od všech seriosních myslitelů. Hlasy se různí, jedná-li se o přesné vymezení poměru obou: autority, rozumu. Je možno oddělit autoritu od rozumu, že by jedni representovali autoritu, jiní pak rozum, či snad nutno spojit syntheticky obé? A jak?

Podám jednu versi mluvící pro oddělení autority a rozumu. Zákon vytvářící v organických formách protivy mužství a ženství platí i v činnosti duševní: zákon polarity. Jako všechno lidské myšlení a chtění je určováno protivami autority a rozumu, tak je těmito protivami určováno každé pole činnosti, nejen mravouka, právnictví, ale i náboženské formace. Činnost lidská všechna resultuje buď z pohnutek vnitřních nebo nebo zevních. V určování pohnutkami zevními zjevuje se autorita — působí na lidi více passivní, ženské. Jak pozorovat, dělí se tu dle těchto názorů lidstvo na dvě třídy dle duševního nadání: Jedni jsou více aktivní, uspokojí se jen, mohou-li sebe sami určovat; jiní jsou opět více passivní, dají se ovládat jinými: jedni vědou, jiní jsou vedeni.

Rozpoltěnosti lidstva ve dvě třídy, duchy aktivní a passivní, používáno, nebo spíše ona rozpoltěnost vynalezena, aby sloužila za odůvodnění vývoje kulturně-historického po stránce náboženské a myšlení vůbec: totiž za odůvodnění rozdělení Evropy na katolicismus a protestantismus.

Protestantismus zastancům tu vykládané hypothesy znamená práva rozumu, znamená duchy aktivní, sebeurčující; katolicismus opět značí stělesnění autority, objímá duchy passivní, jež dají se snadno ovládat jinými.

Zde nutno podotknout, že zastanci těchto názorů vědí, jak se onomu rozkastování má rozumět: že totiž není na jedné straně jen autorita výlučně, na jiné pak jen rozum výlučně; že katolicismus respektuje do jisté míry rozum a zrovna tak i protestantismus že dbá autority. Podle hesla však: denominatio fit a potiori vidí v katolicismu autoritu, poněvadž v něm

prý převládá; v protestantismu spatřují stělesnění rozumu, poněvadž více přeje rozumu než katolicismus.

To jsou názory mluvící pro odloučení autority a rozumu, ač ne pro úplné odloučení; a v té okolnosti vidím též slabost všech těch vývodů. Než o tom později.

Jaké je moje stanovisko vůči názorům tu přednesenýmʔ

Já bych napřed rozeznával antoritu ve dvojím směru, ve dvojím smyslu. Po prvé autoritu jako socialní prvek velmi důležitý, jenž uvádí pořádek do rozvlněného moře společnosti: autoritu jako cement socialního pořádku, jenž víže k sobě vynikající a podřízené. Po druhé pak míním autoritou pramen poznání, autoritu tedy ve smyslu noetickém.

V prvém případě odpovídá autoritě poslušnost podřízených, v druhém případě však víra u přijímajících.

Mluví-li se tedy o rozdělení lidstva ve dvě veliké třídy: aktivní a passivní, kteří se určují sami, kteří jsou určováni jinými — má ono rozdělení smysl, ale po stránce socialní správy života. Ku správě života jednotlivcova a celé společnosti je třeba jisté kvantum energie volní. Všichni lidé nemají stejně vývinutou vůli; jedni mají méně energie, jiní více; jedni jsou vedeni, jiní vedou. *A* dovede řídit také jiné, *B* nedovede řídit ani sebe.

Zároveň však upozorňuji: aby někdo dovedl vládnout sebou a jinými, k tomu nepotřebuje nadnormalně vyspělého rozumu, ale silné vůle, velké kvantum energie volní.

Tu právě znamenat onen rozdíl mezi autoritou, jíž odpovídá poslušnost a mezi autoritou, jíž odpovídá víra ve smyslu noetickém a ve směru poznávacího processu.

Jak uznávám existenci povah energických a bez energie, tak popírám, že by bylo idealem a nutností, aby existovaly dvě společnosti, z nichž v jedné by se shromáždily povahy energické, v druhé pak povahy bez energie. Dokonalá společnost zařídí se tak, aby vyhověla oběma druhům povahy: energickým i neenergickým se všemi odstíny obou extremů. Proto se mi zdá býti neoprávněno, chtít právně rehabilitovat z důvodu shora uvedeného obě protivy: katolicismus a protestantismus. Tím méně možno vidět v onom rozdělení lidstva u vývoji kulturně-historickém po stránce náboženské a myšlení zvláště — rozdělení na svět protestantský a katolický nějakou přednost, ideal, dokonalost, již nutno zachovat, bereme-li autoritu ve směru processu poznávacího. Proč? Místo odpovědi tu upozorňuji na nerozhodnost v rozdělování autority a rozumu, jak jsem na ni shora poukázal. Zastanci názorův o rozdělení autority a rozumu — individualuě i kulturně-historicky vzato — jsou si vědomi nemožnosti naprosté rozloučenosti obou principů. Toho jsem si vědom i já. Autorita na jedné straně výlučně — rozum na druhé straně výlučně, to jest illuse životu ani v nejmenším neodpovídající. Odpovídá-li autoritě víra, rozumu vědění: jsou ovšem lidé, kteří méně vědí a více věří než jiní; ale nikdy nejsou lidé, jež by jenom věděli a jiní opět jenom věřili. Jsou pravdy, které jedni věří, jiní vědí; ale jsou též pravdy, jež jedni i druzí jen věřit mohou, pravdy, jež mohou vejít

ve zaámost jen autoritou ve smyslu noetickém, pravdy, které stékají ve vědomí jen věrou jako pramenem poznání. Tyto pravdy však nejsou nikterak ceny podřízené, ba naopak jsou zvláště důležity pro život a umírání; kdo chce uspokojivě a harmonicky řešiti problemy života a smrti, ten neobejde se bez nich v počítání. Čím důležitější pravdy pro život a smrt, tím nepřístupnější přímému poznání rozumovému. Autorita a jí odpovídající víra ve smyslu noetickém není odůvodněna jako nutná a potřebná snad nějakou příčinou zevní, nýbrž má svůj základ, důvod pro existenci, tedy důvod existenční ve vnitřní podstatě a přirozenosti rozumu lidského, processu poznávacího. „Rozum náš svou povahou a přirozeností je prý věřící", četl jsem kdesi, a souhlasím.

Nemožno tedy třídit lidstvo na členy věřící a rozumující; každý člen společnosti lidské jest věřící a rozumující zároveň. A jako není společnost než soubor individuí, tak zdá mi se nesprávným, chtít ospravedlnit společnost jednu jako shromáždiště věřících, jinou pak jako shromáždiště rozumujících. Nevidím ve vývoji společnosti evropské, jenž charakterisuje se jako svět katolický a druhý — svět protestantský, přednosti. Ono rozdělení je sice faktem tvrdým; není mi však idealním stavem, není mi stavem nejlepším, ani ne dobrým. Proto nutno spíše pracovat o sjednocení obou světů než chtít vyhledávat takřka právní tituly pro rozdělení. Tohoto rozdělení snad Prozřetelnost používá k dobrému (není zla, jehož by nepoužila Prozřetelnost k dobrému). Proto však zlo zůstane zlem; a nám plyne povinnost faktem zlým od Prozřetelnosti připouštěným se přiučit, ocenit stránky, jichž nevšímáno si pro krátkozrakost a krátkodechost lidskou, k jichž uplatnění právě onen fakt ve vývoji historickém za protiváhu jednostranně akcentovaného stanoviska připuštěn, a pracovat ve smyslu jednoty, synthesy, která ostatně není ničím zevním, ze zevnějšku oktroyovaným, ale má spíše základ uvnitř v jednotě věci. Přirozenějším, potřebě a přirozenosti ducha našeho spíše vyhovujícím zdá mi se býti stanovisko široké, nejširší. Širší stanovisko než autorita výlučně a než rozum výlučně jest jistě sloučení obou: autority i rozumu, víry i vědy. Jakým způsobem?

To jest otázka otázek! Jak sloučit autoritu a rozum, víru a vědění, jak je sloučit harmonicky? Kolik místa, kolik práva vykázat rozumu, kolik místa a práv autoritě, víře? Akademicky otázku zodpovědět není tak hravé. Tu otázku musí každý myslící člověk si položit — a musí si ji hledět zodpovědět. Má-li se člověk všestranně rozvinout duševně, chce-li si získat jednotné stanovisko, jednotný názor světový, musí si rozřešit otázku po poměru autority a rozumu, víry a vědění.

Zde možno podat jen pokusy, pokusy cizí a vlastní.

Otázkou po poměru autority a rozumu zabýval se zvlášť intensivně sv. Augustin. Tento směr myšlenek jest u sv. Augustina originalní, jemu vlastní. Tu stál sv. Augustin na vlastních nohou. Antická filosofie oné otázky v takové akutnosti neznala. Že však sv. Augustin touto záhadou noetickou zvláště se zaměstnával, vysvětluje se duševním vývojem jeho: prošel různými fasemi filosofické myšlenky, našel však upokojení v křesťanství. A křesťanství opět vystupovalo vůči rozumu lidskému ve znamení autority Boží. Což divu, že duch sv. Augustina řešil otázku o poměru autority a rozumu?

Pokud se jedná o noetické názory sv. Augustina, postačí poukázat na studii Dra. Josefa Kachníka „O filosofii svatého Augustina“, kterou uveřejňuje ve „Hlídce“ od č. 3. počínaje. Tam najde čtenář celý passus o poměru rozumu a autority. Nám stačí jen dotknout se. „Chceme to, co věříme, také viděti a tomu rozuměti“, praví sv. Augustin; a Dr. Kachník dodává: „Víra předchází vědění jako první stupeň v pochodu poznávacím, avšak víra má se ku vlastnímu vědění zdokonalovati.“ To jsou stežejné věty pro posouzení názorů sv. Augustina v otázce o poměru rozumu a autority, víry a vědění. Zdali se s názory sv. Augustina shodujeme a pokud, pozná čtenář po přečtení Kachníkova článku a našeho článečku.

Duch lidský chce se zmocnit pravdy, chce vědět. Ať přímo svým rozumem člověk poznává, ať přijímá poznatky od autority věrou — obé činí, aby vyhověl potřebě ducha svého, jež je vědění. Tu jsme již dotkli dvojího zdroje poznání, dvojí cesty, jež vede k pravdě, k poznání. Různý je také stupeň jistoty, evidence, pravdy, vědění. Buď je vědění naprosto jisté, tak že je smysl, nepravda naprosto vyloučena, nebo je vědění jen relativně jisté: není vyloučeno všechno pochybování. Idealem může být jen vědění naprosto jisté. Jen tehdy je duch náš úplně a dokonale uspokojen, kdybychom měli poznání pravdy naprosto jisté, smysl i každou pochybnost vylučující. Takové poznání je však pro nás, tak jak jsme nyní, bytosti ducho-smyslové nemožné. Poznání naprosto každou pochybnost vylučující může mít jen bytost duchová. Jen duchová bytost přichází do přímého styku s pravdou; jen duchové bytosti je pravda bezprostředně evidentní. Tam je nemožnost omylu; proto je každá pochybnost, všeliká zdrženlivost, ostýchavost řekl bych v úsudku vyloučena. Poznání naše, zde v tomto životě, za těchto podmínek, za kterých poznáváme je naprosto jiné, než poznání bytostí duchových. Naše poznání — ať říká se mu víra nebo věda, vědění má jen relativní jistotu, moralní evidenci: je vyloučeno sice pochybování rozumné, ale nikoli pochybování vůbec; míním právě jakousi ostražitost, ostýchavost, kolísavost, nehotovost v úsudku — ta není vyloučena. Čím to? Naše poznání je prostředečné. Naše přirozenost není jen duchová; nejsme jen duch, jsme též tělo, hmota. Duch náš není v bezprostředním dotyku s předmětem, s věcí, s pravdou. Poznáváme smysly, syllogismy. Zkrátka mám tu na mysli poznání tak zvané diskursivní (to je poznání naše nyní) a tak zvané intuitivní (to je poznání se strany duchových bytostí). Proto není u nás vyloučena možnost omylu: smysly mohou chybně, nepravdivě referovat o předmětu, činnost usuzující může vynechat ten neb onen moment; tím poznání naše o předmětech je celkem v labilní poloze. (O. p.)

Eklekticismus esthetický. Dnes spadávají vlny relativního subjektivismu nebo subjektivního relativismu v theorii, v názoru na svět a život: eklekticismus theoretický, eklekticismus v theorii není dnes „moderní“ (modní). Tím houževnatěji lpí se na eklekticismu esthetickém (abych mluvil krátce), jímž míním eklekticismus v oceňování díla uměleckého, eklekticismus při „chutnání“, požívání esthetickém díla uměleckého. Tedy eklekticismus — jako esthetický, umělecký ideal vnímatelův, když vnímatel zakončuje tvorbu uměleckou ve smyslu názorů Březinových.

Činím antithesi mezi eklekticismem v theorii a eklekticismem v (praktickém) požitku díla uměleckého. Podstatu obou nechť objasní stoupenci posledního.

„Dvě sporné poučky theoretické nesmím stejně ochotně připustiti, ale dvě díla umělecká mohu se stejným požitkem přijati, najíti v každém jiný kus svého já. Jsem-li idealistou, nemohu býti materialistou, jsem-li katolíkem, nemohu býti atheistou a naopak, — ale moje esthetická vnímavost může stejně ochotně přijati Goethea i Byrona, Baudelairea i Tolstého. Právě proto, že dílo, jakmile činí nad jistou míru uměleckosti, musí nutně vyvolat ve mně jisté sympatické ozvuky — ne-li, pak jsem barbar nebo slepý fanatik jednoho úzkoprsého názoru.“

Eklekticismus esthetický, jenž je, ne-li shodný, aspoň příbuzný impressionismu A. Franceovu, a jehož essence zhušťuje se na zevní hesla: vše pochopit, vše „chutnat“, nesoudit — chválí se jako jediné správné stanovisko uměleckého nazírání, stanovisko povýšené nad úzkoprsost, stranictví. Stanovisko eklekticismu esthetického zdá se mi býti nedůsledné, opouští-li se stanovisko eklekticismu v theorii, poněvadž je mi nejasno, jak možno vnímateli, stojícímu tváří v tvář umělci, „zapomenouti na své theoretické názory a zájmy.“ Eklekticismus esthetický je mi srozumitelný — ale jen za cenu eklekticismu v theorii. Duchové vnímající díla umělecká, eklekticky snaží se suggerovat duchům hájícím pol opačný svůj názor theorií díla uměleckého, theorií tvorby umělecké, rozborem poměru umělce k dílu a vnímatele k dílu.

„Vlastní účel umění je přece ten, aby zachytilo, jednotným způsobem stylisovalo jistý výsek života, dalo zazářiti jeho obrazu pod zorným úhlem umělcovy individuality — ten obraz chce být v prvé řadě prostě požíván, chce suggerovati, t. j.: vyvolati příbuzný, sympatický ozvuk v mysli vnímajícího. Umělecké dílo chce býti tedy přijímáno, chce, aby vnímající v něm našel kus sebe, a ne chvíli požitku, aby s ním stotožnil své já (v tom právě spočívá umělecká illuse). Na to však má právo každé dílo, ať jakéhokoli směru, jakéhokoli individuelního zabarvení.“ Souhlasím s rozborem poměru umělce k dílu a poměru vnímatele k dílu umělcovu — důsledek však, závěr postulující oprávněnost eklekticismu uměleckého, esthetického je mi nesprávný. Dílo umělecké dává zazářiti výseku života pod zorným úhlem umělcovy individuality. Jinými slovy: umění je subjektivní, není možno umění objektivní, realismus jako kopirování skutečnosti je v umění nonsens.

Umělec promítá skutečnost, zevnějšek, život tvůrčí dílnou své duše: výsledek je, že skutečnost, zevnějšek, život je přibarven duševním barvivem umělcovým; pel duše umělecké tkví na skutečnosti a činí ji uměleckou, uměním. Platí o celém životě duševním. Každé dílo umělecké nese marku duše umělcovy v celém rozsahu života duševního: tedy také světový názor, myšlenky, ideje, představy zrcadlí se v díle.

Takto subjektivisovaná skutečnost, umělecká skutečnost, dílo jako plod jisté individuality má býti požíváno od jisté opět individuality vnímatelovy. Vnímající, jenž je jisté formace duševní, má jistý názor o světě a lidech, má najít v díle uměleckém kus svého já, má s ním stotožnit své já; to prý je umělecká illuse. Ano! A poněvadž právě ve stotožnění vnímatelova já s já umělcovým, vysloveným v díle uměleckém, spočívá illuse umělecká,

právě proto je ono stotožnění možno mezi vnímatelem a umělcem shodným. Je-li duše umělcova konformní duši vnímatelově, je-li duše vnímatelova kongenialní duši umělcově — nastane stotožnění, nastane illuse umělecká. Má ovšem tedy každé dílo silně umělecké právo na vyvolání illuse umělecké, na stotožnění duše umělcovy s duší vnímatelovou; avšak ono stotožnění je fakticky možno jen za jistých podmínek, týkajících se poměru umělce ku vnímateli a naopak. Nepostačí jen krása formy, umělecká forma, silná, originalní; celé dílo, dílo jako celek působí na nitro vnímatele, dílo jako celek má vyvolat illusi, stotožnění. Aby však dílo vzrušilo mne celistvě a nerušeně, aby vyvolalo celistvě a nerušeně illusi uměleckou, abych nebyl ničím znepokojován a rušen v požitku esthetickém, požaduje nutně, aby, „co“ se podává, čím je dílo zabarveno, aby odlesk individualního složení duševního umělcova nebyl v odporu s individualitou mou, aby zorný úhel umělcův, jenž vidí v jistém světle, srovnával se se zorným úhlem mým, abych já viděl v témž světle jako umělec, jehož dílo vnímám: ideje, představy, myšlenky, city, pocity, vášně, snahy — to vše musí se shodovat s představami, myšlenkami, city, pocity, vášněmi mými — to vše musí umělec vidět tak, jak já, mé já vidí. Tak jenom vznikne, bude umožněno stotožnění vnímatelova já s dílem uměleckým, s individualitou umělcovou. Jakmile však pozoruji, že obsah ideový, citový, že výkvět duše umělcovy, výkvět ideový a citový, nesrovnává se s mou individualitou, s výkvětem ideovým, citovým svého já, mé osobnosti, vzniká rozpor mezi dílem uměleckým, plodem psychy umělcovy a mezi mým já: klade se stín mezi mě a dílo umělecké, jehož nevyjasní ani technika umělecká, krása formy; jsem znepokojen, cítím dissonanci, odpor, nesouhlas, jsem nepříjemně dotčen, jsem vyrušen z požitku, jemuž jsem se oddal, jsem vzrušen — aspoň podle svého subjektivního nazírání a přesvědčení, — poněvadž vidím lež. Chápu formu dokonalou, umělecky silnou, mám také esthetický požitek, vyvolaný krásou formy: dikci, impressi, styl, provedení silné, nadprostřední — to vše chápu, vnímám, „chutnám“ — avšak růže esthetického požitku má trn, jenž mě drásá, rozvášnuje, protestem plní. Rovnováha mezi oblastí citovou a rozumovou, mozkovou, chcete-li, je porušena.

Odporuje-li umělcův názor na svět a na lidi — a to je přece zorný úhel, pod nímž pozoruje výsek života — mému zornému úhlu duševnímu, budu sice dílo umělcovo číst, bude mít snad zálibu na formě, uměleckém temperamentu, na silné individualitě umělcově — avšak budu s ním bojovat — (vždyť pravda je nesnášenlivá, aspoň přijímá-li se pravda ve smyslu objektivním; jen subjektivní pravda je lenivá) — a proto právě bude rušen můj požitek umělecký, jenž by plynul, kdyby i životní názor umělcův byl shodný s mým.

Ostatně správnost mých vývodů je potvrzována praxí stoupenců a zastanců tak zvaného eklekticismu esthetického: „Ovšem ohražuji se hned předem proti domněnce, že bych na tyto mladé katolické básníky (jedná se o Dvořáka, Boušku, Leubnera, pozn. pisatel.) hleděl nevlídně. Lituji jen — toho nezapírám — že jsou právě katolickými, že jsou knězi. Lituji toho nejen pro sebe — neboť mám tím už a priori vyloučenu možnost, že bych v nich našel básníky svého srdce a vkusu — a pak i pro ně samé. Nebudou míti obecenstva. Jsou odsouzeni stráviti se

ve svém vlastním kruhu. Žijí pro něco, proč my už nežijeme, k čemu můžeme přikloniti jen na chvíli ucho se zvědavostí mlsavého dilettanta, — ale to, co opěvají, je pro nás už jen pouhý system mrtvých pojmů.“ Dosti! Tyto věty znějí poněkud jinak než ona svrchu uvedená: „. . . moje esthetická vnímavost může stejně ochotně přijati Goethea i Byrona, Baudelairea i Tolstého.“ *r.*

Neklamné vysvědčení **mravní mizernosti** dávají si ony učitelské časopisy, které ex offo brojí proti náboženské škole, jako „Národ a Škola“, „Posel z Budče“ a pod. Dovolte, když organ „svobodomyslného učitelstva“ dovede kommandovati jako kluky své čtenáře-učitele, aby nechodili k visitačním hostinám, kdyby byli pozváni, a dovede vyhrožovati, že jména provinilců takových postaví na pranýř, pak opravdu nevíme, nad čím více žasnouti, zda nad svobodomyslností redakce či nad intelligencí těch čtenářů. — Podobně i mladočeské listy předstihují se v ukázkách svobodomyslnosti. „Labské Proudy“ na př. libertinsky špiclují o spolku katolických učitelů: „Jsme žádostivi, jak zachová se proti těmto učitelům, kteří porušují organisaci učitelstva českého (aha!), zdejší učitelská jednota.“ Věru, svobodáři se našli — ale kde, na to se netažte!

Katolickému duchovenstvu vytýká „Čas“ už i ty Raiffeisenovky („Čas“ píše: Reifeisen). Je mu nápadno, že se duchovenstvo chápe najednou „peněžních obchodů, ač jindy obmezovalo činnost svou v tomto oboru jen na to, kam by ukládalo bohaté výnosy svých praebend.“ Ano, má pravdu p. Dr. Herben. Všechny národní a církevní podniky, lidumilné ústavy vydržovány byly a jsou realistickými advokaty a akademiky; to vděčné studenststvo à la p. Dr. Herben bylo podporováno vesměs jen příspěvky realistických veličin a mluvků, kněžstvo nedělalo a nedělá nic, ale zhola nic, jen nosilo a nosí peníze do záložen. Že bez pomoci duchovenstva téměř ani jediný národní podnik povstati a trvati nemohl, jest holou nepravdou; že ano?!

O židovské náhončí, socialní demokraty, měly listy jako „Čas“ náramný strach, aby výtkami internacionalismu nebyli roztrpčováni a od národnosti naší odháněni, ačkoliv je známo, že taková opatrnost nic nepomůže, poněvadž socialisté protinárodně již vůbec smýšlejí a jednají, kde jen mohou. O kněžstvu katolickém pánové takých obav nemají — to smí býti „národně“ napořád hanobeno a přece zase vydatné spolupůsobení se od něho očekává; myslíme, že to konečně jest pro ně nejlepším vysvědčením, vysvědčením charakternosti a důslednosti ve vlastenectví, jíž nezáleží na chvilkových záchvatech papírového nadšení o kněžích-buditelích ani na sápavém spílání, nýbrž na věrném plnění povinnosti.

Universitní běhy pro intelligenci. University v Lausanně a v Jeně zavedou v těchto prázdninách zvláštní běhy pro intelligenci, aby jí poskytly možnost prohloubiti své vzdělání a seznámiti se s pokroky v některých odvětvích. V Lausanně budou takové běhy od 20. července do 28. srpna k praktickému i theoretickému poznání francouzské řeči a literatury, v Jeně od 2.—21. srpna budou všeobecné pokračovací běhy pro pány a damy a pak zvláštní běhy pro akademicky vzdělané učitele v učitelských seminářích. *O.*

„Modernost! Jaký prázdný široký plášť! Nešťastné slovo. Nejčastěji to není nic než nálepka, pouhé nabubřelé synonymum za zcela tichá a šedá a pokorná slovíčka: nové, běžné, časově poslední. Ale mělo by být něco, kde se ho užívá tendenčně s pointou. Užívám slova toho s vnitřním odporem“ — atd. píše p. F. X. Šalda v „Lit. Listech“ (č. 16.) No tak tedy! Přidejme k tomu grammatickou nestvůru: moderna (snad podle: herna, pazderna a pod.?) a máme zajisté dosť.

Z dějin českého časopisectva. V r. 1861. vycházelo českých časopisův úhrnem 36, a to: 3 na Moravě („Moravské Noviny“ a „Hlas“ v Brně, zábavně-poučná „Hvězda“ v Olomouci), v Čechách 26, ve Slezsku 1 („Opavský Besedník“), ve Vídni 1, v Uhrách 2, ve Švycarskn 1 a v Americe 2. Na Slovensku v témže roce vycházelo 6 slovenských časopisů. *O.*

Časopis na Koreji. Poloostrov Korea má od 1. dubna t. r. svůj první časopis. Vychází pod názvem „Křesťan“ a psán jest písmem t. zv. genbunským, písmem to popularním vedle čínštiny, které užívá se pro vážné, vědecké práce. Pro 7·5 mil. duší na poloostrově, jehož obyvatelstvo od uznání své politické neodvislosti v r. 1870. učinilo ve všech oborech znamenité pokroky, jest jeden časopis ovšem velice málo. *O.*

Literarní produkce ve Francii. Dle literarního katalogu francouzského vytisklo se r. 1896. ve Francii 6500 knih. *O.*

Spolek spisovatelek a umělkyň ve Vídni. Spolek ten trvá 12 let. Koncem r. 1896. měl 36 zakladatelů, 2 čestné, 75 řádných a 217 přispívajících členů. Jmění spolkového má 3700 zl., v pensijním fondě, r. 1895. založeném, 37.086 zl. Pense počal vyplácet od 1. ledna 1897. Zatím bere pensi pouze jedna 70letá spisovatelka. *O.*

Bibliografická konference. Od 2.—4. srpna t. r. bude se konati v Bruselu druhá bibliografická konference, která chce pokračovati v pracích první takové konference, konané r. 1895. V první řadě sestaví bibliografické repertorium dle návrhů z r. 1895. a bude zkoumati stav vědecké bibliografie na mezinárodním podkladě. *O.*

Anglie a Čechy. V novější době dovídáme se všeho možného z Anglie; „Hlídka“ přináší nám literarní zprávy dle londýnského „Athaenea“, v Praze vychází v roce více spisů z angličiny přeložených (nehledě ani na články v různých časopisech roztroušené) jako na př. „Radosti života“ od Lubbocka, „Trilby“ od du Maurier atd. Při tom však nastává otázka: Jak pak množí se vědomost Angličanův o nás? Odpověď musí zníti: Kdyby nebylo cestopisce Mr. James Bakera, který o nás jako hlas volajícího na poušti píše, kdyby ročně jednou v prvním červencovém čísle „Athaenea“ V. Tille přehled české literatury nepodal, kdož ví, zdaž by Angličané o Češích v Čechách více věděli. Svého času dostával jsem časopis rovně z Londýna. Na adresse bylo napsáno dole „Bohemia Germany“ (Čechy v říši německé); poslal jsem jim dopis a vyložil, že mají psáti „Bohemia Austria“ (Čechy v Rakousku); nejbližší zásilka přišla s adressou „Bohemia Australasia“ (Čechy v Okeanii). Pošta ovšem věc dodala na pravou adressu. Myslil si dotyčný knihkupec, že Čechy jsou v Tichém oceanu mezi Australií a Amerikou. V Londýně vychází časopis „Review of Reviews“, v jehož každém čísle nalezá se rozhled po anglických, amerických, německých, francouzských, italských, španělských,

portugalských, hollandských a skandinavských časopisech. Proč by tam neměl býti přehled českých časopisů, třebas se vyjádřil jeden člen redakce, že asi jen málo čtenářů by o to stálo? (I am afraid it is hardly worth while, for not one in a thousand of our readers would be able to read them.) *č.*

Doba narození. Jest to zvláštní, že při několika slavných mužích neví se řádně doba narození. Nechci se zmiňovati o našem Spasiteli, kterému v loňské „Hlídce" celý článek (I., 900.) byl věnován.

Caesar se narodil 12. července 100. před Kristem (654. ab Urbe condita); tak dokazuje Napoleon III. ve spise Histoire de Jules César, Paris 1865—66 lib. 2. cap. 1. (český překlad vyšlý u Dra. Ed. Grégra v Praze 1865, str. 211.). Dle Mommsena (Römische Geschichte III. 15. Berlin 1881) narodil se Caesar roku 102. před Kristem (652. ab Urbe condita).

Kolumbus narodil se dle některých r. 1435., dle jiných r. 1436. (Kirchenlexikon III. 683.), dle S. Ruge (Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, Berlin 1878) r. 1446., dle Peschela (Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, Stuttgart 1877, 2. Auflage) dokonce r. 1456. Ani však místo narození Kolumbova není jisté. Obyčejně udává se dle udání Kolumba samého město Janov (Genua); u Bädekra (Ober-Italien, strany 62. a 74.) však čteme, že Kolumbovi roku 1888. v městečku Cogoleto, několik hodin západně od Janova vzdálenému, postaven byl pomník a na rodném domu několik desek zasazeno.

O sv. Janu Nepomuckém neví se též určitě, kdy se narodil.

Napoleon I. narodil se v druhé polovici předešlého století; mohlo by se míniti, že se jeho aspoň rok narození dobře nezná; avšak tomu není tak; dle jedněch narodil se 11. srpna 1769, dle novějšího bádání 7. ledna 1768 (Pierers Lexikon 9, 1020.). Proč až 22. července 1771 křtěn byl v kathedrale Ajaccioské (Bädeker, Ober-Italien str. 92.), není nám známo.

Může se někdo ještě tomu diviti, že nám nemožno určitě stanoviti rok narození Páně, jež událo se před 19 sty lety, když není možno ustanoviti rok narození Napoleonova, o němž zajisté dosti listin existuje, ze kterých by bylo možno jeho den a rok narození nalézti? Vždyť se narodil před 130 lety! *č.*

Kdy se narodil Jindřich Heine? Kus posměchu, jako ve spisech i v životě německého básníka Jindřicha Heinea, jest i v jeho datu narození. Heine sám přičinil se o zmatek v této věci, udávaje několik různých dní svého narození. Dvakrát (v „Reisebilder" a ve vlastní životopisné črtě z r. 1835.), nazývaje se prvním mužem 19. století, označuje za den svého narození 1. leden 1800. V listech k Tallandierovi a Charlottě Embdenové (z r. 1851.) uvádí den 13. prosince 1799, v jiném listě k Bassmannovi rok 1797. Ctitelé Heineovi této nejistotě chtějí učiniti radikalní konec všeobecným hlasováním o roku narození. Stane se tak co nejdříve, poněvadž nutno se připraviti k oslavě 100. narozenin básníkových. *O.*

O čínských a malabarských obyčejích, o nichž v poslední době „Hlídka" dvojí zmínku přinesla (1897, 376—7, 407—8) jest zajímavo znáti úsudek katolického spisovatele (nekněze) Dra. J. N. Seppa (Heidenthum), který píše následovně: „Církev má za to, že i pohané mají na věčných

radostech podílu míti, pokud to svým životem zasluhovali. Proto nikdy nemohla schváliti chování se Wulframa, který na počátku osmého století pohany na víru obracel; když totiž král Frysů Radpot maje již jednu nohu v nádržce křestní vodou naplněné se ho ptal, kde asi jsou jeho pohanští předkové, odpověděl Wulfram: ‚Samo sebou se rozumí, že jako pohané a ctitelé bůžků jsou v pekle', tu vystoupil Radpost z nádržky a řekl: ‚Mně jest milejší s mými hodnými předky býti v pekle, než s tebou a tvým mizerným průvodem v ráji.' Podobně zničili Dominikáni a Františkáni svou nesnášelivostí a předsudky proti mimokřesťanských obyčejům překrásné a kvetoucí missie v Číně." *č.*

Pocty spisovatelům. „Svatobor" zakoupil pozemek, na němž stával rodný dům pěvce „Slávy dcery", Jana Kollára. Na pozemku postaven bude básníkovi pomník. — Na olšanském hřbitově v Praze zřídila Matice divadelních ochotníků československých pomník spisovateli Jos. Jiřímu Stankovskému. Pomník odhalen bude 4. července. — Na pomník polského básníka Mickiewicze, který postaven bude ve Varšavě, sebráno dosud 50.661 rublů. *O.*

Nová **modlicí kniha.** Ant. Čížek, známý radikalně-pokrokový agitator, nyní již na pravdě Boží, nazval v „Samostatnosti" „modlicí knihou" — Mrštíkovu „Pohádku máje". Slečinky a studenti, jak pohodlné to bude modlení! Za krátko budete právě tak pobožni, jako pan Čížek Ant., budete-li se jenom tak modlívati.

Kneipp tedy mrtev († 17. června, v 76. roce věku). Osobnost i práce jeho vedena byla nejčistší lidumilností. Snad ve všem neměl pravdy, snad některé předpoklady před vědou neobstojí, ale toho surového posměchu, jakým jej někteří graduovaní lékaři (i u nás) častovali, věru nezasloužil. On zajisté vědy lékařské nepodceňoval, nýbrž ji pouze — jako všichni v pravdě vzdělaní lékaři — správně cenil, neklaněje se vědecké vševědoucnosti. Co do vyšetřování nemocí důtklivě na lékaře odkazoval, chtě pouze obmeziti přílíš umělý a otravný směr therapeutický návratem k léčení přirozenějšímu a — což není poslední — lacinějšímu, všem snáze možnému. S tělem chtěl léčiti také duši a vůli, otužovati tělo i mravnost lidstva. Výsledek povznáší snahy jeho nad všeliké pošklebky a podniky jeho vydávají mu svědectví pravého muže Kristova.

ROZHLED.

V Brně dne 23. června 1897.

Německá obstrukce proti jazykovým nařízením pohnula ministerského předsedu ke kroku ráznému — uzavření říšské rady. Od voleb do voleb trvá vždy jedno a totéž zasedání (sessio), obyčejně tedy 5 až 6 let. Říšská rada se během tohoto zasedání jen odročuje; na jaře „se odročí“ na př., aby se sešla zas až na podzim. V čas odročení říšské rady přerušuje se sic aktuelní rokování, ale celý pouvoir říšské rady i jejích organů trvá virtuelně dále. Jen diety poslanci v ten čas neberou. Nastanou-li v čas zasedání svátky (jako letos Velikonoce), tedy se zasedání jen na několik dní „přeruší“, tak totiž, že mezi jednou a druhou schůzí nastane delší přestávka, ale vše i diety trvá ve svém chodu dále, jakoby se stále rokovalo. Uzavření říšské rady je tedy částečné tak říkajíc její zničení — všecky počaté práce, všecky funkce přijaté a započaté, vše, co do uzavření úplně nedokončeno, úplně se ničí, pro budoucí zasedání toho není. Ničí se materia i její forma. Přechází od zasedání do zasedání jen zástup pracovníkův, osoby poslanců, kteří však i tu ztrácejí prý svou výhradu poslaneckou (immunitu). Jsou tedy méně než byli po svém zvolení před ustavením se říšské rady (poslanecké sněmovny), neboť tehdy, ode dne zvolení výhrady immunitní požívají. Nad uzavřením už stojí jen jeden stupeň: „rozpuštění“. Tímto přestává i osobní základ říšské rady, poslanecké její části. Třeba pak vypsání nových voleb a zvolení nových poslancův. — Uzavření říšské rady jest u nás řídký výjev. Dne 2. června 1897 je to teprv podruhé za ústavního života v Rakousku. První uzavření říšské rady stalo se dne 14. května 1869. Tehdy říšská rada byla uzavřena trůnní řečí, panovníkem samým. Vytýkají proto nynějšímu uzavření říšské rady nezákonnost, ježto předseda ministerstva tentokrát se odvolával ústně jen na císařské zmocnění. Tohoto císařského zmocnění ani nepřečetl, ani neuveřejnil dodatečně.

Poslední toto (XII.) 2. června skončené zasedání bylo nejkratší v ústavním životě. Trvalo jen od 27. března do 2. června a mělo jen 21 schůzí. (Minulé XI. zasedání mělo 569 schůzí.) Vyjma přes dvě stě návrhů pilných i nepilných, politických, hospodářských i kulturních, potřebných i zbytečných, jež všecky beztoho uzavřením jakoby podány nebyly, vykonáno v těchto 21 schůzích pramálo; vyřízeny zcela jen: bulharsko-rakouská smlouva obchodní a pak pilné návrhy na odpomožení nouzi po živelních nehodách, jež právě jednotlivé kraje v době zasedání postihly: To zabralo jen dvě schůze a i ty ne celé. Ostatních 19 věnováno úplně obstrukci socialistické a pak německé. Socialistickou počata, touto skončena.

Ráznosti sic kroku tomuto upříti nelze, zvláště obstrukční Němce zarazil, ale vhodnosti a prospěšnosti mu upírali. S české strany („Národní Listy“ 3. června) vytýkáno jako povolnost a kapitulace před hřmotící obstrukcí.

Celá ta affaira s jazykovými nařízeními, jichž „doopravdy“ dosud nemáme, nepřispěla jako vymoženost ku vzpružení ducha českého v našich zemích, ale spíše právě pro obstrukci a houževnatý odpor Němců nastal zmatek, zaraženost, ať nedím malomyslnost. Přes všecku roztrpčenost, s jakou se odpovídá tu a tam na odpor německý, vidět tu zaraženost ze všech schůzí politických, na všech řečnících našich i na všech protiprojevech. Docela pessimisticky už naladil zvláště poslanec Dr. Fořt dne 13. června na schůzi v Litomyšli.

Při **uherském vyrovnání** mluví se už na jisto o provisoriu. Obstrukce v obou polovinách říše přišla jako na zavolanou, aby vyrovnávací nemohoucnost aspoň na čas zakryla. U nás přišla přece nevhod, v Uhrách, praví se, vláda ji schválně vyvolala při § 16. nového porotního zákona, aby od vyrovnání mysli opposice odvrátila. Vyrovnavací opposice však neusíná na žádné straně nadobro. Na této straně Litavy jí není možno věřit, že by doopravdy a věcně vystoupila. Na druhé straně Litavy jsou opposicionisté zapřisáhlejší a důslednější. Praví se, že na získání aspoň části té opposice učiněny Maďarům nové ústupky: povoleny tři vojenské akademie s vyučovacím jazykem maďarským pro výcvik honvédského důstojnictva a pak povolena v Budapešti orientalní akademie pro výcvik úřednictva vyslaneckého. Neschází však ani v Uhrách lidí, kteří nahlížejí prospěšnost dobré obchodní shody pro obě polovice na základě rovnosti a odmítají všeliké výtky o hospodářském vyssávání Uher od Rakouska. Tak člen komory budapešťské, B. Weiss, vloni už v téže komoře pravil: „Stále se tvrdí, že platíme ročně Rakousku přes 200 milionů zlatých za zboží tkané. A což, kdybychom zboží to odjinud brali, na př. z Anglie, dostaneme je zadarmo? Mluví se stále o těch velkých obnosech, jež platíme na úroky z rakousko uherského dluhu státního. A což kdybychom měli samostatné celní území, budeme tohoto dluhu státního zbaveni? Kdybychom se ihned hospodářsky i politicky odloučili, budeme moci svou částku dluhu ihned splatiti? Náš vlastní kapital k tomu nevystačí, a proto na každé splacení, přepsání, konvertování a zaokrouhlení nynějšího státního dluhu potřebovali bychom zase jen cizího kapitalu, a z toho budeme muset platit úroky tak jako dnes. Náš vývoz hospodářských plodin obnáší ročně 442 milionů zlatých a z toho 82% připadá na Rakousko. Co by se však stalo, kdybychom toto odbytiště ztratili? Dnes stojí žito 6 zl. 25 kr. (hl.). Kdyby se nám Rakousko uzavřelo a my chtěli vyvážeti do Pruska, dostali bychom sice v Berlíně 7 zl. 20 kr., ale z toho by odpadlo na clo 1 zl. 80 kr. a odpočteme-li ještě převoz, zbude z těch 7 zl. 20 kr. jen 4 zl. 60 kr. Totéž platí o pšenici, dobytku atd. Při 442 milionech zlatých činí to ztrátu ročních 88 milionů zlatých. A ježto doma spotřebujeme sami za 350 milionů zlatých obilí, tu by i toto obilí kleslo v ceně následkem špatného vývozu, naše zemědělské obyvatelstvo by tedy schudlo a vrženo

bylo zpět a rozkvět průmyslu, o nějž tolik stojíme, na mnoho a mnoho let by tím právě do budoucnosti byl znemožněn.“ — Komorní rada Berthold Weiss jest však v Uhrách, ani vládní kruhy nevyjímaje, vzácnou výjimkou.

Na svatojanské dny ohlášená valná hromada **národohospodářské společnosti,** konána dne 29. května. Jednatelská zpráva vypracovaná jednatelem p. prof. Kolouškem vyzněla velmi stísněně a vyčítavě. Ovšem s dobrým důvodem tak vyzněla. Vždyť členů čítá po dvou letech celých 165! Prý to sotva polovice z toho počtu, co se jich sešlo na sjezdu národohospodářském v Praze. „Sjezdu národohospodářského v listopadu 1895 súčastnilo se přes 300 zástupců všech různých povolání a různých tříd národních; tam v souhlasném nadšení usneseno, že každý řádný Čech povinen jest přičiniti se k tomu, abychom konečně počali nabývati postavení hospodářského a hmotného, které by bylo přiměřené naši intelligenci a našemu duševnímu pokroku. K tomu cíli zřízena byla „Česká společnost národohospodářská“ a když po dlouhém jednání ustavila se společnost tato, bylo v zápětí již po původním nadšení. Sešla se valná hromada, zvoleni výborové a poněvadž tu byl výbor, považováno, že již učiněno dosti. Takto ustavený spolek, vlastně jeho výborové byli povinni již sami snad úmornou práci provésti. Ale vymanění hospodářské to je prací všech nás . . . Zatím se k činnosti spolkové nedostávalo ani nejnutnějších počátečních podmínek, totiž pořádný počet členstva . . . A přece obecenstvo bylo vším možným způsobem vyzýváno a podněcováno, aby přistupovalo za členy . . . Kdyby netečnost tato měla nadále trvati, bylo by to znamením, že naše společnost je zřízením zbytečným, jelikož míní pomáhati těm, kteří o pomoc nestojí a ji odmítají a lépe by snad bylo, aby raději přestala existovati. Mohlo by totiž za takového stavu věcí vzniknouti klamné domnění, že jsme položili přece snad již základ ku své hospodářské organisaci, kdežto při lhostejnosti obecenstva vůči společnosti není možno o podstatné a účinné organisaci na tomto podkladě vůbec mysliti.“

„Výbor však doufá, že je to pouze přechodní a počáteční doba prvních potíží . . .“

My však, upřímně řečeno, nedoufáme. Neboť národohospodářská společnost chce býti něčím, čím není a nemůže být. Vznikla myšlenka její v kruzích advokátských — tedy z literní intelligence a v této intelligenci našla ohlasu. Už ani na sjezdu valně jiných zástupců jako zástupců této intelligence nebylo. A tak je to dosud. Třebas se výbor na př. skládal vesměs z lidí hospodářsky vzdělaných — přece jsou to po výtce jen hospodářští literati a ne hospodářští praktikové; myslíme praxi v nejužším slova smyslu, neboť širší praxe, na př. právní, úřednické v hospodářském oboru nemožno jim upříti. Co chcete s takovým základem, než — vydávat knihy, letáky a pod. Tedy omezit se na úkol literarní. Leč ani k tomu nemá společnost — peněz právě pro nedostatek členstva. Stěžováno si též na noviny, že málo podporují snahy národohospodářské společnosti.

Tentýž den měl svou třetí valnou hromadu **národní podnik průmyslový**, jenž na rok 1896. vyplácí 3% dividendu. Kapital do konce roku 1896. složený obnáší 124.790 zl. Valná hromada sama vykonána za pramalého účastenství. Z 12.479 podílů, přítomno bylo jen 802 podíly, čili 36 osob s 80 hlasy. Také zpráva tohoto podniku praví: „Podnik náš uvítán byl v celé české veřejnosti s nadšením a pochopení jeho významu vyvolalo hojné přihlášky podílníků, bohužel nebylo vše, co upsáno a oznámeno, také vskutku složeno. Kdyby nadšení byl odpovídal plně skutek, byla by namahavá a nezištná práce správní rady odměněna aspoň vědomím, že podnik náš jest úplně zabezpečen dostatečným kapitalem provozovacím a že opět jedno odvětví průmyslové jest v rukou českých, z kterého dosud těžili jen naši národní odpůrci a že máme naději i jiných odvětví se zmocniti.“

Pěknou roli hrá prý naše říše ve svém trojčlenném „dualismu“ na **bruselské výstavě**. Cizí, německý navštěvovatel líčí výstavky obou polovin a Bosny a Hercegoviny takto (Germ. 13. 16.): „Exotické aroma výstavní počíná už v oddělení Uher, jež velmi dovedně vypravil a sestavil oblíbený komisař dr. Aladar Návay de Földeák, kabinetní sekretař v uherském ministerstvu obchodu. Uhry a jejich zástupce vystupují v Brusselu s obzvláštními prostředky a s určitým ‚politickým‘ cílem: zaslepiti diváky. Oběma se podařilo, Brusellany si zcela vydobyti. Exotické aroma z uherské výstavky sesíleno ještě více ve výstavce „bosensko-hercegovské“. Poprve vystupuje tento kraj samostatně bez politického poručníka; poprve chce, aby uznán byl jako kulturní činitel, jako prostředník mezi asijským vkusem a evropskou potřebou přepychu. Bosna a Hercegovina vyhledávají skryté poklady domácího průmyslu v onom díle světa: a na těchto vzorech vzdělávají se děti Bosny a Hercegoviny a vyrůstají v samostatně myslící a tvořící umělce-řemeslníky. Západ pak jen rozmnožuje takto povstalé orientalní vzorky. Třeba se podívati jen na jisté pařížské druhy výroby: christofle, klenotnictví a j. — kdo by to tušil, že tyto nevyrovnaně krásné vzorky oněch továrníků pocházejí z „divoké“ Bosny! Velkolepou a velmi poučnou jest tedy bosensko-hercegovská výstavka se svými vykládanými a leptavými pracemi, se svými látkami a koberci, s výrobky své domácí i státní výroby. Sestavovatel a pořadatel této výstavky jest známý spisovatel a cestovatel asijský, zástupce bosenský v Paříži Henry Moser. A kde zůstává Rakousko? Aha tu je; jen otálí poněkud s otevřením[1]) své výstavky. Ale ohlašuje se už jako znamenitý zjev, uspořádaný Gustavem Hartbergrem, zasloužilým zástupcem Rakouska na minulé výstavě v Antwerpách. Rakouská výstavka zasluhuje tím více uznání, že jest to dílo vzniklé zcela ze soukromého počinu. Stát sám nechtěl ani slyšet o výstavce. A tím jí nejlépe posloužil. Německá výstavka státem pořádaná ani z daleka nesnese porovnání s výstavkou rakouskou — soukromou.“

Zajímavý příspěvek historický z **pronásledování Slovanstva** vytažen na Boží světlo za příležitosti procesu Tausche-Lützova v Berlíně.

[1]) Zatím už též otevřena.

Jednalo se v processu tom o pikle a rejdy policie, jež zločiny vyvolává a podněcuje. V r. 1857. založil Post, lektor poznaňského policejního ředitelství, „polsko-revoluční tajný spolek“, k němuž sic nepřistoupil žádný Polák, ale za to členové policie, královští pruští úředníci a ostatně sami Němci. Dle stanov spolku bylo účelem jeho bojovati proti pruské, rakouské a ruské vládě. Královský pruský policejní lektor (měl totiž svěřenu četbu polských věcí, aby je censuroval) dal natisknouti několik set polsko-revolučních provolání a na pokyn policejního presidenta rozeslána provolání, hlavně na emigranty do Londýna. Leč tito na provolání se jinak neodezvali. Proto policejní úředníci poznanští schválně psali několikrát emigrantům londýnským, že všecko už je v Poznaňsku k vypuknutí revoluce připraveno, aby nepromeškali tedy vhodného okamžiku. Konečně získal „revoluční spolek“ policejní jednoho důvěrníka v Londýně, nějakého Majewského, takto trochu střeštěného. Ten však žádal na dělání „propagandy činu“ nějaké prostředky. A tu mu posláno z disposičního fondu poznaňské politické policie — 10 tolarů! Majewski přes všecko své nadšení revoluční s 10 tolary revoluci polskou v Prusku začíti nemohl, a v tom smyslu policii odepsal. Proto policejní president Bärensprung kázal poslati Majewskému ještě 25 tolarů. „Polsko-revoluční tajný výbor“ dopsal nyní Majewskému, aby tedy přišel do Poznaňska a přivedl s sebou několik revolučních soudruhův, aby doma doma v práci revoluční pomáhali. Bylo to na jaře 1858. Heslem mělo býti „Po czemu wełna“, ježto bylo právě před poznaňským vlněným trhem. Odpověď na heslo měla zníti: „91½ talarów“. Majewski přijel do Poznaně se všemi svými papíry kompromitujícími, policie ho zatkla a se všech stran chválena její důvtipnost a dovednost. Majewski pak souzen a odsouzen na 5 let do žaláře. Tehdy polský poslanec šl. Niegolewski všecky ty pikle odhalil v poslanecké sněmovně a policejní rada Niederstetter musil se poděkovat. Ale větší vinníci Bärensprung, Mirbach a Post zůstali na svých místech na dále.

Reckův „**Vereinsgesetz**“ zamítnut sněmem pruským a přijat návrh komisse, jenž zakazuje pouze neplnoletým přístup do politických schůzí. Přijetí tohoto změněného zákona umožněno stranou „national-liberalní“, strana konservativní hlasovala pro tutéž změnu jen proto, aby celý zákon dostati se mohl do pruské sněmovny a tam byl pak v původním znění restaurován. Panská sněmovna pruská dostane jej k projednání až po dodatečném třetím hlasování sněmu dne 22. června.

Dne 15. června konány v **Nizozemí volby** dle nového opraveného volebního řádu, jímž počet voličstva rozmnožen ze 350.000 na 800.000 asi. Dosavadní většina dolní sněmovny byla liberalní: 57 ze 100 poslanců. Po nových volbách, jež rozhodnuty teprv až vyššími volbami, doufali katolíci (tvoří $^1/_3$ obyvatelstva) spojeni s orthodoxními protestanty dobýti většiny. Onino měli dřív 25, tito 14 poslanců. Dle nynějšího nového volebního řádu má právo volit: každý muž, nizozemský občan, 25letý, platí-li aspoň 1 zl. daně státní; nebo platí určitou činži, jejíž výše pro jednotlivá města různě určena; nebo je-li vlastníkem nebo aspoň nájemcem člunu s obsahem nejméně 24 kostkových metrů; nebo

v době od 1. ledna 1896 do 21. ledna 1897 byl ve stálé službě u jednoho a téhož pána, téže společnosti, a určitý plat dostával, jehož výše podle poměrů místních různě stanovena; dostával-li od 1. února 1897 pensi od veřejného ústavu nějakého (výše dle místních poměrů ustanovena); je-li majitelem státního dluhopisu aspoň na 100 zl. znějícího, nebo má-li vkladní knížku státní spořitelny aspoň na 50 zl. znějící, nebo konečně složí-li zkoušku nebo průkaz způsobilosti, opravňující k zastávání veřejného úřadu nebo provozování řemesla.

Ředitel sněmovny francouzské udává **poklad zlatý** (zásoba zlata mincovního) v nejbohatších na zlato pěti státech světa takto: Francie vlastní peněz za 3625 milionů zlatých, Německo 1562 mil. zl., Spojené Státy 1542 mil. zl., Anglie 1450 mil. zl., Rusko 1200 mil. zl. Na jednu hlavu připadá tedy v těchto pěti státech: ve Francii za 90 zl. peněz, ve Spojených Státech za 65·75 zl., v Anglii za 55·87 zl., v Německu za 45·25 zl. a v Rusku za 21·25 zl.

Bohatá Francie, země rentierův, udává mimo to svůj kapital v cizině uložený na 26 až 30 miliard franků. Podobně bohatá kapitalem Belgie, nahromadivší velikých peněz doma ze svého průmyslu, pracuje s velikými obnosy svého kapitalu v cizině. Největší část belgického kapitalu pracuje v Rusku, v uhelných a pod. společnostech, celkem se 178 miliony franků. Celkem i malá Belgie čítá si svého v cizině pracujícího kapitalu na 1 miliardu franků.

Na bohatství Francie, zvláště na rozšíření ve Francii až do nejnižších vrstev vlastnictví rentové svádějí národohospodáři osudnou **misoteknii** (rovnost porodův a úmrtí). Mezitím, co přírůstek obyvatelstva ve státech Evropy, v Německu, Rakousku, Rusku atd. činí ročně asi 1%, někdy více, někdy méně, Francie za posledních pět let (1891—1895) vůbec přírůstku nemá. Od r. 1890. do r. 1895. průměrně ročně převyšovaly úmrtí počet porodův o 6648 duší. Se strachem a hrůzou čítají proto Francouzové, že za 50 let bude míti Německo 75—80 milionův obyvatelstva, Rusko 150 milionův, Anglie zalidní třetinu celé zeměkoule — všichni, všichni národové se rozmnoží o polovici svého nynějšího počtu, jen Francie klesne na 30 milionů, v nejlepším případě zůstane na svých 35 milionech.

A s úbytkem obyvatelstva, nebo aspoň misoteknií v případě nejlepším ještě jde též ruku v ruce úbytek „naturalisací“. Roku 1896. naturalisováno ve Francii jen 15.000 cizinců, rovněž méně než předcházející léta (23.000 r. 1895. a 18.000 r. 1894.). Tak i ta cesta, cizí krví osvěžiti krev francouzskou, selhává — pro národní pýchu Francouzů, kteří prý, jak naříká „Temps“, „každému cizinci francouzskou půdu svými zvyky a svými řečmi činí neobytnou a nesnesitelnou.“ „Obětujeme slepě vyšší dobro své budoucnosti úzkoprsé a klamné vypočítavosti krátkozrakého egoismu.“

V liberalním pařížském „Journal des Économistes“ rozbírá de Molinari **„otázku černého plemene“** v severní Americe. Je-li tato otázka tak akutní, jak ji líčí spisovatelé američtí, dlužno pochybovati; mnoho tu působí při dělání otázky té nechut bílého obyvatelstva k černému. Přátelé pro

zrušení otroctví bojující doufali prý, že emancipací černochů povznesou je na stupeň kulturní, stejný s plemenem bílým. Ale zatím prý černoši degenerovali se tělesně i duševně. Místo aby se sloučili a smísili s bělochy, odloučili se od nich naprosto. Množí se též méně než bílí. Chudoba se u nich rozšiřuje vždy více a zločinnost prý stoupá stále úžasně. Černoch svobodný pracuje také mnohem méně, než pracoval černoch otrok. A nedá se prý to ani ospravedlnit nízkým stupněm vzdělání nebo nenábožností. Vždyť prý náboženské a lidumilné společnosti právě mezi černochy dodělávají se velikých úspěchů. Takovéto názory Američanů končí vždy jediným východiskem: černoši se do severoamerické Unie nehodí, jsou jí nebezpečnými, zdržují její vývoj — ergo musí vyhynout nebo musí pryč. Zatím však předsudek Severoamerikána je rychlejší než jeho úsudek. Černoši jsou v severní Americe společensky boykottováni. Ať už nevinně nebo zaviněně. Ale boykott ten rozhodně ku zlepšení neprospívá. Není divu, že pokolení tak dlouho zotročované, když najednou připuštěno k civilisaci a k plným právům občanským, jsouc předmětem bezmezného pohrdání u dřívějších pánů, nynějších spoluobčanů svých, nedovede se ihned nové kultuře přizpůsobit a svobody své dobře užívat. Ostatně hospodářské škody černoši Unii nepůsobí. Naopak, jih by snad bez jejich pracovní síly se neobešel. Jižní plantážníci si práci jejich celkem chválí, a do suchého podnebí jižních států Unie bílý dělník by se ani nehodil.

* * *

Prekérní postavení **výstav uměleckých** v Praze, pro něž vždy část sbírek v Rudolfině vyklizeti se musí, budí touhu, aby město Praha postavením důstojné budovy tomuto nedostatku odpomohlo. Zvláště teď, kdy výstavy umělecké, jakož i letoší, stále četněji obesílány nejen od domácích, ale i z ciziny. Umělecká kommisse městské rady pražské, sestavujíc plán staveb pro skvostné nábřeží, jež v nové assanované části města se má zříditi, určila pro sousedství Rudolfina budovu věnovanou výstavám českému umění, českému salonu. Leč návrh umělecké kommisse nemá asi mnoho vyhlídky na přijetí u vždy moudrých otců města. Činí se tudíž z obce umělecké nátlak. Tak na př. „Umělecká Beseda“ tyto dny podala žádost za týmž účelem k radě městské. — Za obět assanaci padl počátkem června starobylý **klášter benediktinský u sv. Mikuláše**, z něhož druhdy vyšel arcibiskup pražský Sobek. — Zajímavý **odkaz učinil museu pražskému** majetník domu v Praze, nedávno zemřelý Karel Neureutter. Tento vedle menších odkazů poručil všecko své jmění po smrti manželky své v majetek musea městského v Praze. Správa musea má za to v 2. patře jeho domu zříditi sbírku musejních předmětů po vzoru Städlova musea ve Frankfurtě. — Jednota **k dostavění chrámu sv. Víta** v Praze sdělila na své valné hromadě dne 20. května, že počet členstva jejího obnášel: 16 členů zakládajících, 2 příznivce, 361 členů činných, 208 přispívajících a 1096 členů s ročním příspěvkem 5 zl. Příjem za r. 1896. obnášel 161.961 zl. 18 kr. a vydání bylo 141.550 zl. 93 kr. Mimo to přijato v cenných předmětech za 88.720 zl. a vydáno týchže za 31.950 zl.

Dne 26. května zemřel v Užhradě v Uhrách jediný úsilovný pracovník na opuštěné líše národa rusínského v Uhrách **Viktor Gebe**, professor theologie na řecko-katolickém semináři v Užhradě. Vydával pro ruský lid kalendáře, nábožné knihy, jsa též hlavním spolupracovníkem jediného časopisu pro lid rusínský v Uhrách „Listku“. Sám on nazýval národ svůj v Uhrách umírajícím. — Dne 7. června zemřel **Michał Domaška**, reform. farář v osadě Nosaćice (do r. 1892.). Narozen 23. června 1820 v Komorově v Lužici. „Maćica Serbska“, jejímž byl spoluzakladatelem, jmenovala ho letos z jubilejního člena svého čestným členem. Psal duchovní písně „kěrluše“, jichž vydal 3 sbírky: „Adventska harfa“ (1864), „Postna harfa“ (1865) a „Zionske hłosy“ (1868 a 1879). Redigoval evangelicko-náboženský časopis „Missionski Posoł“. Národní srbsko-lužická hymna „Naše Serbstwo z procha stawa“ jest od něho.[1])

Umělecké **výstavy** specialní mají býti uspořádány: Rafaellova v Urbině v srpnu a září mezinárodní výstava starých i moderních kopií všech děl mistrových a to kopií všeho druhu a práce — a výstava Donizzetiho dne 12. srpna (25. září) v Bergamě u příležitosti 100. narozenin slavného tohoto operního skladatele, kdy v rodném jeho městě Bergamě odhalen bude i pomník.

Sjezdy konané anebo teprv konány býti mající zasluhují zmínky tyto: socialní demokracie rakouské ve vídni od 6. června do 11. června věnovaný z většího dílu otázkám politickým (české otázce) a organisačním. V tomto směru usneseno se jednotlivé národní organisace uvolnit a zřídit samostatně; socialní demokracie uherské v Budapešti 6. a 7. června v jednání svém rozpuštěny; mezinárodní hornictva v Londýně od 7. do 11. června, jenž nad lonský cášský nevynikl ani počtem zastoupeného hornictva (1,050.000), ani lepším prohloubením požadavků. Postátnění dolů přijato, ale bez effektu. Část anglická a německí zástupci zdrželi se hlasování a nad to ještě byla hlasující opposice. — Mezinárodní poštovní kongres ve Washingtoně skončen 2. června. Jednotná mezinárodní poštovní známka prozatím nepřijata. Označování letopočtu 1900, 1901, 1902 atd., ustanoveno v ten způsob, že na známkách poštovních vytisknou se jen dvě poslední cifry: 00, 01, 02 atd. Mezinárodní komerciellní kongres otevřen 2. června ve Filadelfii — Mezinárodní sjezd (VII.) gynaekologů (lékařů pro ženské nemoce) konán v Lipsku po svátcích svatodušních. — Tamtéž konány v tyže dny: říšské sjezdy: německých žurnalistů a evangelicko-socialní strany (Stöcker-Naumann-Wagner).

Do Ruska položeny na srpen mezinárodní sjezdy: lékařský a geologický (VII.). Geologické sjezdy počaly r. 1876. ve Filadelfii, za první však bere se až pařížský r. 1878. Další byly: v Bologni, Berlíně, Londýně, Washingtoně a Curychu. Na čtvrtý mezinárodní vědecký kongres katolický ve Frýburku ve Švycarech přihlášeno dosud na 1900 účastníků. Přihlášeno už 250 různých prací a pojednání ze všech oborů vědy a katolického bádání vědeckého.

[1]) Černý v »Nár. Listech« č. 165.

Výtečný spolek německý pro sociální politiku letoší své generalní shromáždění bude míti v Kolíně ve dnech 23.—25. září, a projednají se tu tyto věci: řemeslnická otázka (referenti Dr. Bücher, Dr. Hitze, Dr. Philippovich), zemědělský osobní úvěr (referenti Dr. Hecht, Dr. Seidl, Dr. Thiess), vykonávání spolčovacího a shromažďovacího práva dělnictva v německé říši (referenti Dr. Lönning, Dr. Herkner). Ze sjezdu tohoto členové většinou se odeberou na mezinárodní sjezd pro ochranné zákonodárství dělnictva v Brusselu od 27. do 30. září. Na programu sjezdu toho postaveno sedm otázek, jak různé druhy dělnictva při práci v nejrůznějších poměrech chrániti, jaký je dosavadní stav té ochrany, a co možná upraviti skutečně mezinárodně. — Mezinárodní sjezd na ochranu dělnictva, tedy s týmže skoro programem svolaný do Curychu na 23.—27. srpna od všech stran dělnictva švycarského, bude na rozdíl od sjezdu brusselského obeslán hlavně zástupci z dělnictva samého a zástupci vlád i socialní politiky. Sjezd brusselský obeslán bude asi výhradně socialními politiky z řad učenců a úředních praktiků.

Město Hamburg hodlá na rok pořádati **„výstavu národů“** po stránce ethnologické i anthropologické. — Ve Varšavě ustavil se spolek mezinárodní na ochranu důstojnosti lidské proti **kupčení s živým masem.** Ke spolku přistoupily vlivuplné a vznešené osoby z vysokých kruhů úřednických.

* * *

Dne 27. května **prohlášení světci** v Římě budou míti v martyrologiu a v kalendáři místo: Svatý Anton Maria Zaccaria dne 4. července a svatý Petr Fourier dne 9. prosince. — Vzhledem na poslední projevy monarchistické ve Francii vyšel v „Osservatore Romano“, listě informovaném z Vatikanu, článek **o politice katolíků francouzských.** Článek mluví mluvou rozhodnou a apodiktickou, tak že jej možno považovat za výron vůle vyšší. Za zapamatování z článku toho stojí tyto věty zvláště: „...nejvýše stojící zásada veřejného blaha, zachování společnosti a udržení pořádku vyžaduje v praxi uznání té vlády, která právě jest na místě vlád minulých, když těchto už právě není. Tuto rozumu zcela odpovídající zásadu papež přivedl katolíkům francouzským na mysl, poněvadž on má právo a povinnost, jakmile vidí, že někdy náboženské zájmy trpí, aby udal prostředky místu a době vhodné, jakými by náboženství hájiti bylo... Jediné církev má nezměnitelnou vládní formu dle božských přislíbení; ale lidské společnosti podrobeny jsou ve svých vládních formách změně a střídání času a zvláště božské prozřetelnosti samé, od níž budoucí osudy národů závisejí.“

Jaké mohou povstat spory a neshody v církvi samostatné, od státu odloučené! **V americké Unii katolická církev** jest úplně a ve všem autonomní, ale také na sebe jedině odkázaná. Pro různost řečí a národností mezi přistěhovalými občany a jejich potomky různí se tudíž i příslušenství k různým obcím náboženským. Stane se, že na tomtéž territorii i více obcí náboženských dle řeči rozlišených navzájem se proplétá.

Spory o příslušenství přistěhovalců k té či oné církvi, a zvláště o příslušenství jejich potomků, když tito pro tu či onu příčinu nechtěli se hlásit k církevní obci rodičů svých, jsou tu na snadě. Za příležitosti jednoho takového sporu v polské obci církevní ve Washingtoně rozhodla římská propaganda v ten smysl, že: 1. dítky přistěhovalců v Americe zrozené, když dospějí, smějí se hlásiti i k jiné obci (k obci, v níž řečí jest angličina) církevní, než ku které rodiče jejich náleželi. 2. I katolíci v Americe narození smějí se, chtějí-li, přihlásiti k obci církevní s anglickou řečí, rozumějí-li řeči této, ať jsou jinak jakékoliv národnosti. Tím církev uchovala dle chvalného zvyku svého zásadu úplné svobody.

Maďarské listy přinesly zprávy o sjezdu jihoslovanských biskupů na Lokrumě, na kterémžto sjezdu radili se prý o zavedení slovanské liturgie mezi katolickými Jihoslovany. Na Lokrumě byl sice arcibiskup Sarajevský, Stadler, k vůli svému chatrnému zdraví. A tomuto připisují listy maďarské autorství sjezdu a snahy té. Co však na věci je pravdy, těžko zjistiti.

* * *

Ve svatodušní týden strhly se **opravdové bitvy v Uhrách** mezi malorolnictvem a dělnictvem s jedné strany a mezi statkáři nebo pachtýři, vlastně četnictvem uherským s druhé strany. První oznámena z Alaparu, druhá z Nádudvaru, třetí ze srbského Elemeru. Tato byla nejhorší. Příští týden zvěstovány neshody dělnictva se statkáři v Rakoczi, Bacs-Madarasz a jinde. Všeobecný počátek nepokojův a stávek očekává se až po 29. červnu, po sv. Petru a Pavlu, kdy začínají žně v Uhrách. Na interpellaci ve sněmovně (12. června) odpověděl ministr vnitra, že vláda vynaloží vše, aby bouře dělnictva, poštvaného socialně-demokr. agitatory proti pánům, zamezila a žně umožnila. Ohlíží se už napřed po náhradních silách dělnických. Vojsko, trestanci budou muset vypomáhat. Ostatně prý dělnictva na žně do Alföldu, když se naverbují síly nyní bez práce jsoucí, nebude scházet víc leda něco přes 1000.

O charakteristickém tomto boji agrarním, mezi zaměstnavateli a dělníky praví v „Zeitu“ č. 141. uherský politik Dr. Hugo Ganz toto: Popřev pohnutky antisemitské a národnostní tvrdí, že „boj je čistě hospodářský, je to boj polních otroků proti statkářům. Pravda, ubohé dělnictvo nemůže spoléhat na přízeň panující společnosti, neboť ta jest, právě jako v ‚liberalní‘ Italii,[1]) společností otrokářů, zemědělských junkerův a jejich obchodních a novinářských trabantů. Dosud tato ‚gentry‘ udržela si jak v politice tak hospodářství své panství, ježto veškery náruživosti lidu vysilovaly se v boji proti Rakousku a proti národnostem nemaďarským, a v tomto boji gentry stavěla své rozené vůdce. Teď však selský venkovan přestává už opíjeti se národním fanatismem; víť, že na tom není lépe jako slovanský, rumunský nebo německý proletář, že stát a vlast jsou jenom pro panstvo, kdežto od něho za 80 kr. denní občasné mzdy žádá se mimo práci ještě nádavkem velká porce patriotismu . . .“

[1]) jejímž zemědělským poměrům se uherské podobají.

Poměry zemědělského dělnictva alföldského vylíčil jistě nestranně, ne-li až příliš pěkně pro „pány“ v květnovém čísle „Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung“ (pod redakcí Böhm-Bawerka, Inama-Sternegga a Plenera) Ludvík šl. Navay. Z jeho líčení nevyplývá, ač sám je z téže třídy zemědělských baronův uherských, příliš skvělé postavení zemědělského dělníka. Dělník dostane za práci podíl na sklizni: dvanáctý až čtrnáctý díl při pšenici, desátý díl při ječmeni vedle viktualií, pozůstavajících z pšenice, slaniny a soli. U kukuřice dostane dělník třetinu sklizně, osil-li pán sám pole a dělník už jen ostatní práce převzal (okopávání, oborávání, loupání atd.). Kde dělník i sám pole osívá a zorává, dostane polovici sklizně. Pán, jenž ani prstem pro své pole nepohnul, dostane druhou polovici jako čistý výnos! Leč i tu se stává, že dělník ještě musí platit, jakoby z pachtu 3 zl. z jitra za takové pole. Když se sečítá dle místních cen vše, co zemědělský dělník v Alföldu dostává za obdělání a sklizeň s pole v naturaliích i penězích, činí to všeho všudy, i vedlejší výdělek počítajíc, v rodině, v níž tři osoby pracují, 325 zlatých ročně. Jednotlivý dělník přijde si ročně tak asi na 135 zl. — ovšem to jest nejvíc, jinde snad jen na 120 i jen na 100 zl. Leč tak tato mzda pro dělníka nezůstává vysoko. Sníží ji různé figle pánovy. Předně onen plat z obdělávaného pole ve způsobě nájemného 2—3 zl. ročně z jitra, činí u jednoho dělníka asi 18 zl. ročně. Mimo to dělníci svůj podíl na sklizni často už na jaře odstupují svému pánovi za hotové. Ten obyčejně vyplácí za metrický cent kukuřice, jenž po žních stojí průměrně 3 zl., svým dělníkům $1^1/_2$—2 zl. Viktualie dávané ve žních, bývají mnohdy zkažené. Dělníci se schválně zdržují od práce, aby za promeškanou hodinu hned celý čtvrtden se jim odčetl. Mnohdy vůbec se na výplaty i zapomíná, hlásí-li se dělníci, nadá se jim taškářů, že chtějí dvakrát mzdu. Před soudem proti pánovi nic nespraví, ani se proto k soudu neutíkají. — Nejhůře jsou postaveni tabákoví podnájemci. Dělník najme si 11 až 12 jiter pod tabák. Platí z toho 30—40 zl. ročně, mimo to zaváže se pást dobytek na panském a platit pastevné, a kupovat od pána viktualie — hodně draho. Za celoroční práci v dobrý rok zůstane snad celé rodině čistého na 150 zl., ale ve špatný rok musí za to 150—200 zl. doplácet, tak že rok s rokem čistý zisk není vlastně žádný. Uherský statkář, který má 3000 jiter pozemků, vyplatí ročně mzdy leda 2861 zl. hotovými, ostatní se dá v naturaliích. — A ježto dělník, jak už praveno, svůj podíl na sklizni buď napřed musí prodat za poloviční cenu, nebo i později za velmi laciné peníze svou sklizeň odbývá — jest postavení alföldského dělníka-sedláka málo závidění hodné — dle líčení p. L. Navaye samého. A poněvadž v Alföldu vedle velkostatků jest rolnictva a středních vrstev poskrovnu, není divu, že mezi takovým lidem ujímá se tak rychle socialismus.

Anketa **nemocenská** skončena ve Vídni dne 19. května; anketa o postavení **učňů** počátkem června odročena až zase na podzim. — Nacionalně-socialní denník směru Naumannova, „**Die Zeit**“ v Berlíně vycházející, snad prý zanikne. — Spolková rada německá vydala

nařízení, jímž upravuje se **podomácká práce pro konfekce.** — Hessensko je prvním státem na pevnině, jenž zavádí **ženské inspektorky** pro továrny; na rok 1898. v rozpočet zařaděno prozatím služné dvou inspektorek. — Dne 11. června počalo v národní radě švycarské rokování **o nemocenském a úrazovém pojišťování.** Zákon připravován už po několik let. — Italská vláda rovněž předložilu počátkem jarního zasedání zákon o úrazovém pojišťování, o pojišťování ve stáří a o upravení práce v dolech.

* * *

Školství. Návrh na změnu školského zákona v uplynulém zasedání říšské rady podaný vůdcem německých katolíků Dr. Ebenhochem jest nyní v popředí rozprav časopiseckých i porad učitelských. Ačkoliv tento návrh daleko nevyhovuje tužbám církve, poněvadž ve všech zemích liberalními stranami ovládaných by podle něho škola náboženská se neuskutečnila v dozírné době, přece čeští katolíci nečiní proti němu námitek proto, že jsouce upřímnými stoupenci zásad autonomických očekávají nápravu alespoň nejhrubších nedostatků školství nynějšího v stránce náboženské, až jenom beznárodní směry socialní donutí panující teď stranu k uznání, že ani národnost není zajištěna tam, kde výchov neopírá se o pevné základy zásad křesťanských. Návrh Dra. Ebenhocha nezavádí nikde náboženskou školu. Jím mění se platný dosud zákon školský jenom potud, že místo centralisace zavádí do soustavy školské autonomii zemí a umožňuje tam, kde si toho lid rozhodně přeje, zřízení školství v duchu křesťanském na základech konfessionalních.

Celkem týká se návrh změny §§ 1., 2., 3., 4., 5., 8., 21. a 35. zákona školniho z r. 1883., a sice klade následující hlavní požadavky: Úkolem obecné školy (ostatního školství se vůbec netýká!!) je vychovávati dítky dle **jejich** náboženství mravně — interkonfessionelní poměry škol upraví se zemským zákonodártvím. Rozsah, v jakém se má předmětům, vyučovati stanoví zemská školní rada ve srozumění se zemským výborem. Plány učební ustanovuje ministr ve srozumění se zemským školním úřadem za souhlasu zemského výboru. Pokud mají učitelové vyučovati náboženství, ustanoví zemské zákonodárství, kteréž také určuje počet náboženství věnovaných. O připuštění učebnic rozhoduje ministr po vyslechnutí zemského úřadu školního ve srozumění zem. výboru a kde to zem. zákon ustanoví ve srozumění s církevními úřady. Volbu knih již schválených vykonává zem. úřad školní ve srozumění s výborem zemským. Povinná návštěva školy trvá nejméně 6 let, vše ostatní (delší návštěvu atd.) ustanoví školní zemské zákonodárství. Učitelové ústavů paedagogických ustanovují se dle terna zem. úřadem ve srozumění s výborem zem. navrženého. Veškeré ostatní zřízení školské zůstává zcela netknuto.

Z toho patrno, že by každá země si mohla upraviti školství podle zvláštních svých potřeb a dalo se očekávati, že zvláště česká veřejnost radostně uvítá návrh, kterýmž školství dává se do správy země, jak stále se toho dovolává vládnoucí strana.

Stalo se však, čeho nikdo neočekával. Naši autonomisté výhodný pro ně návrh rozhodně potírají — alespoň na papíře — a české

učitelstvo přece také autonomistické bouří všecek „národ“ zcela bezdůvodně proti autonomistickému zřízení školství obecného na základech onoho návrhu dokazujíce, že prý 1. snižuje úroveň obecného vzdělání, 2. system školský i na dále byl by zcela byrokratický a ne národní a 3. pokonfessijněním vyučování prý chce setříti moderní a pokrokový ráz školy (viz „Nár. Listy“ č. 130.). Vytýkají dále návrhu, že chce býti polocentralistický, poloautonomistický a poloklerikalní, ale školu nechce odevzdati národu. Kdo ten „národ“ je a jak si po „ponárodnění“ školy představují, arciť nepovídají. Nám se skoro zdá, jako by právě ono učitelstvo, jež proti návrhu nejvíce bouří, nejméně si přálo, aby o škole a ve škole rozhodoval ten „národ“, neboť jisto by si ten „národ“ školu upravil tak, že i ten nejzarytější „klerikal“ byl by radikalním pokrokářem moderním. Odporem i ze stanoviska českého liberala zcela bezdůvodným ukazují naši liberalové, že politice se nepřiučili a že o vážných otázkách věcný hovor u nás dosud není možný.

Mladší učitelstvo moravské zřeklo se úplně dosavadních tradic stavovské jednoty a kráčí vlastní svou cestou. Dejž Bůh, aby nezabloudilo na zcestí, kdež přestává zájem kastovní a počíná bludiště socialních rozvratů. O letnicích sjelo se u značném počtu do Brna, kdež po delším celkem klidném rokování učiněno toto usnešení: 1. Titul podučitel budiž zrušen; učitelé s vysvědčením dospělosti slujtež „zatímný učitel“, způsobilosti učitelské „učitel“. 2. Učitel se zkouškou dospělosti měj 500 zl., se zkouškou způsobilosti 600. Po 5 letech budiž vřaděn do 11. třídy platební, která budiž základem platu učitelů škol obecných, k němuž náleží šest 80 zl. kvinkvenalek a příslušný akt. příplatek. 3. Postoupí-li učitel za nadučitele nebo správce školy jednotřídní, obdrží akt. příplatek 10. třídy a kromě toko funkční příplatek a byt. 4. Po 20. služebním roku vřaděni buďte učitelé i správcové škol obecných do 10. třídy (učitelé škol měšť. do 9.). Leta služebná počítejte se od nastoupení služby a ne od zkoušky způsobilosti a výslužné budiž upraveno dle pensijního normalu pro státní úředníky. 5. Učitelstvu budiž přiznána úplná politická svoboda. 6. Plnoletí učitelé buďtež plnoprávnými občany státními s právem volebním do sborů autonom. a zákonodárných. 7. Školní plat budiž zrušen. 8. Disciplinární řád budiž opraven ve smyslu návrhů delegátů Ústř. spolku (na schůzi ve Val. Meziříčí 1893). 9. Obce buďte povinny ve všech případech postarati se o vhodné, zdravé byty pro všechny učitelské osoby (ovšem za náhradu).

Také učitelstvo pokračovacích škol hospodářských konalo letos v Brně sjezd (30. dubna 1897), jehož súcastnilo se 30 učitelů pokračovacích kursů hospodářských, a žádá následující upravení tohoto školství: 1. Nucenou návštěvu pokračovacích škol hospodářských. 2. Žákům plně vyhovujícím snížena buď aktivní služba vojenská na 2 leta. 3. Při každé škole takové zřízeno buď řádně pokusné pole. 4. Na učitelských ústavech ať hospodářství přednáší odborník. 5. Pro učitele pokračovacích škol hospodářských zřízen buď o prázdninách kurs, jehož vysvědčení má platnost specielní zkoušky z hospodářství.

O pokračovacích školách průmyslových uveřejněna zajímavá čísla statistická. Byloť ve školním roce 1895/96. celkem 79 pokračovacích škol průmyslových, a sice 45 českých, 31 německých a 3 utraquistické (!!) mající úhrnem 9530 žáků; z těch bylo 4877 českých, 4239 (?!!) německých a 414 utraquistů (!!?). Na školy ty stát platil 25.000 zl., země 17.720 zl. a obchodní komory 6655 zl. Národnost a povolání živnostenské u žáků se neudává. Škol kupeckých pokračovacích bylo německých 7, česká 1; ony měly 378 žáků, tato 30 žáků. V Čechách měli 267 škol průmyslových, a sice 162 českých se 23.914 žáky a 105 německých s 11.704 žáky. Kupeckých škol pokračovacích tam bylo 39, a sice českých 21 s 1045 žáky a 18 německých s 1612 žáky.

Trochu zajímavé statistiky o počtu učitelstva v naší Cislajtanii přinášejí nyní denní listy. Celkem napočítáno učitelův obecných škol 66.000, učitelů středních škol 5000, učitelů průpraven 1070, universitních professorů 1630, učitelů bohosloveckých 230 a učitelů škol odborných 6370, celkem vládne ve školství armáda 80.300 učitelů. Přidáme-li k tomu 32.200 učitelů „Translajtanů“ jeví se imposantní počet 112.500 učitelů, tak že na 397 obyvatelů připadá jeden učitel.

Pozoruhodný příspěvek rozvoje školství v duchu křesťanském přináší francouzská Revue školská. List dokazuje, že školy laické ve Francii mají dnes méně žáků než před 10 lety. Z 2,474.000 hochů r. 1884. klesl počet jejich na 2,271.000 r. 1894., kdežto vyučování privátní stouplo za tu dobu z 252.000 na 409.000. Laickým školám dívčím ubylo za tu dobu 130.000 žaček; školám kongregací přibylo 142.000. Revue bolestně končí: „Po 10letém zápasu místo abychom pokročili, značně jsme klesli.“

Naší moderní škole zrodil se zajisté nevítaný obhájce v socialní demokracii, kteráž o letnicích v Brně svolala „schůzi lidu“ na obranu školy novodobé. O jednání tohoto „sjezdu“ nejnovějších přátel školy a učitelstva nelze zvěčniti ničeho a obmezujeme se tudíž na pouhé zjištění poučného fakta, že mezinárodní demokracie vidí ve školství nynějším svůj ideal a že obranu systemu dosud platného a „kapitalistickou společností“ zřízeného řadí do svého programu. Jak mnoho učitelstvu prospěje tento nejmodernější patronat, zde rozebírati nelze. Že však radikalní proudy budí zdravý protitlak, ukázalo se v pondělí svatodušní. Katolický spolek učitelský, kterýž má již přes 170 členů, konal v Králové Hradci schůzi ustavující a důvěrníci katolického učitelstva na Moravě týž den ve schůzi v Brně konané položili základ k organisaci spolkové. Obě schůze budou zajisté míti dalekosáhlý vliv na zdravý rozvoj výchovu v duchu křesťanství positivního.

Veškeré učitelstvo po několik roků se domáhá oprav čítanek, a také církev si přeje opravy důležitých těch knih v duchu katolickém. Všeobecnému nátlaku vyhověno konečně a ministrem vyučování ustanoveni znalci, kteří mají čítanky nové sestaviti, po případě dosavadní opraviti. Do sboru opravného povoláni jako předseda zemský inspektor Wenig a jako členové professor Jursa z Prahy, ředitel J. Kořenský ze Smíchova,

V. Stech ze Žižkova, ředitel Josef Klika z Prahy, ředitel L. Benýšek z Prahy a ředitel Janů ze Žamberka. Nápadno a zajisté ne prospěšno jest, že nepovolán ani jeden znalec poměrů venkovských z kruhův učitelů vesnických a Morava a Slezsko tam není zastoupena, ač čítanek zajisté se bude užívati i na školách moravských a slezských.

Také český pravopis má býti ustálen alespoň ve školách. Zvláštní kommisse, v níž zasedají professoři Gebauer, Bílý, Hybnar a ředitel Benýšek, se radí o způsobu, jakým má býti ve školách český pravopis ustálen. Ministerstvo vyučování hodlá vydati úřední pravopis asi v tom směru, jako vydalo slovník a pravidla pro německý pravopis.

Návrh na opravu školních zákonů, německými katolíky v parlamentě podaný, vzbuzuje po zásluze velikou pozornost a v kruzích liberalů-semitů velikánský odpor, dosud arciť jenom na papíře. Posoudíme ho po zásluze ve stati obšírnější v budoucích rozhledech.

V Haliči začínají konečně chápati, že dosavadní cesta povede k úplné porobě lidu křesťanského, nad nímž již nyní vládne dosti neobmezeně židovský živel. Náprava státi se má školou, a proto začínají tam opravovati nejen školství národní, ale i zaváděti nové školy odborné. Tak zřízeny školy na praní a žehlení v Krakově, jinde zřizují školní dílny řemeslnické a školy průmyslové.

Zajímavá je zpráva, že i v Brasilii jihoamerické zřízena polská škola v Kurytybě ve státě Parana a do ústavů bohosloveckých polština tam zavedena jako povinný předmět.

V Anglii, kdež vedle škol veřejných — Board-Schoole — bezkonfessijních kvetou školy náboženské, jeví se znamenitý proud ve prospěch školy náboženské. Až dosud tam měli jenom 5000 škol veřejných, kteréž stály 5 milionů liber šterlinků, vedle 14.000 škol soukromých (náboženských), na kteréž placeno jenom 4 mil. l. št. Vláda chtěla nyní školy veřejné (bezkonfessijní) rozmnožiti, ale praktický Angličan drží se školy náboženské, a reforma padla.

Rovněž i v Prusku náboženská škola nabývá půdy nejen mezi katolíky, ale i mezi protestanty. Škol simultanních ubývá a není doba daleka, kdy zmizí úplně. Pruské učitelstvo a německé vůbec rozděleno přesně ve dva tábory. V jednom jsou liberali spojeni s protestantskými bezvěrci, ve druhém věřící křesťané-katolíci. Spolky katolických učitelů jsou ve Slezsku, v Bavořích a jinde velmi dobře zorganisovány, ba učitelé-katolíci mají v Němcích i samostatný svůj spolek eucharistický. Spor mezi katolíky a liberaly i tam je prudký, zvláště v Bavořích, kde spolek katolický prohlásil liberaly za moderní pohany, což dokázal ve zvláštní brošuře. Liberali žalovali, a katolíci nastoupili důkaz pravdy a vyhráli. Proti liberalům spojili se tam věřící katolící s věřícími protestanty.

Ročník II. (XIV.) Číslo 8.

HLÍDKA.

Symbolika dle praxe.

Napsal *Jan Oliva.*

> Fides ipsa mente quidem per se comprehenditur, sed tamen eminere foras evidenti professione debet.
>
> Leo XIII. in encycl. »De unitate ecclesiae« 29. Junii 1896.

> In primis autem sint in conspectu posita religionis catholicae in omnes gentes praeclara merita: explicetur oratione virtus eius privatis publicisque rebus maxime prospera et salutaris: statuatur quanti sit, celeriter Ecclesiam ad illum dignitatis locum in civitate revocari, quem et divina eius magnitudo, et publica gentium utilitas vehementer postulat.
>
> Leo XIII. in encycl. »Etsi Nos« 15. Februarii 1882.

Ve stati „srovnávací věda náboženská“ v I. ročníku „Hlídky“ hleděl jsem podati některé ukázky o tom, v jakých směrech a s jakým výsledkem probírají se v učeném světě otázky o původu a prvotním rozvoji náboženství. Původ a prvotní rozvoj náboženství je po výtce předmětem rozprav a obsahem látky t. zv. hierologie.

Avšak věda o náboženstvi, hierologie, všímá si, byť jen v řadě druhé, i ostatních otázek z oboru náboženství, a to jak v minulosti tak v přítomnosti. Z přítomnosti poutá zraky její k sobě nynější stav náboženství u jednotlivých národů, na základě denní zkušenosti zkoumá, jaký vliv ta která forma náboženství vyvírá v skutečný život lidský.

Jestliže o prvé úloze hierologie v literatuře naší velmi málo posud se pracovalo, zvláště celkovitě, tož ještě méně dalo by se shledati o druhé vytčené úloze. Proto doufám, že nepodniknu práci zbytečnou,

jestliže i v tomto směru význačnými rysy pokusím se předvésti čtenářům „Hlídky“ posud dosažené výsledky.

Tento stav naší literatury, jakož i ohled k tomu, že ani v jiných literaturách (pokud mi známo) ve směru zde míněném soustavného nic nepodáno, jsou příčinou, že pojednání přítomné více než o polovičku vzroste, než by jinak nutně k věci náleželo.

Pojednání své, z uvedených příčin delší, rozdělím si na tyto oddíly: א úvod, ב sebrání látky, ג filosoficko-apologetické důsledky na základě sebrané látky, ד závěrek. Odůvodnění tohoto rozdělení vysvitne samo z dalšího.

א) Úvod. (Třídění současných náboženství.)

I.

1. Slovo symbolika spočívá na slově symbol. Symbol, σύμβολον, pak znamená[1]) prvotně znamení, pomník (památník), odznak. V tomto významu až posud říkáme: symbol radosti, a p. — Z tohoto prvotního významu vyvinul se význam druhotný, jakožto heslo, podle něhož se poznávali příslušníci jednoho vojska. — S tímto významem souvisí třetí, dle něhož symbol znamená přináležitost k nějakému spolku přátelskému, společenskému, náboženskému.

Ve společnosti náboženské doznalo slovo symbol některých změn, dostalo určitější, vymezenější odstíny ve významě. Jest na př. znamením, veřejným vyznáním víry (symbol křestní), vyznačuje nějakou určitou ideji náboženskou, jest souhrnem pravd potřebných ke křtu a tím ku připojení do církve, činíc takto pravidlo víry, jest konečně rozeznávací známkou mezi jednotlivými náboženskými společnostmi (kříž katolíků, kalich evangelíků).

2. Dle uvedeného rozboru slova symbol řídí se i význam slova symbolika. Znamená tedy mimo jiné: poučení o významě jednotlivých květin (symbolika barev), poučení o známkách nějaké společnosti (symbolika zednářů) a p.

V ohledu náboženském znamená: vědu o písemních vyznání víry, vyličuje původ, dějiny, platnost, obsah vyznání jednotlivých společností náboženských beze vztahu k jiným společnostem. Takovým spisem jest: A. S. C. Vilmar, Die Augsburgische Confession erklärt 1870.

[1]) Viz Kihn: Encyklopaedie und Methodologie der Theologie, Freiburg 1892, str. 428 . . ., 174.

Slovo symbolika bere se dále toliko ve významě obsahu symbolických spisů buďto jedné nebo více náboženských společností jak na východě tak na západě. Příklad: E. J. Kimmel et H. Weissenborn: Libri symbolici ecclesiae orientalis 1843. H. E. Winke: Libri symbolici ecclesiae reformatae Nederlandicae 1846. E. F. R. Müller: Symbolik. Vergleichende Darstellung der christlichen Hauptkirchen nach ihrem Grundzuge und ihren wesentlichen Lebensäusserungen 1896. Ph. Schaff: Bibliotheca symbolica ecclesiae universae. New-York 1877.

Ještě v užším významě znamená symbolika rozdíly ve věroučných článcích jednotlivých křesťanských vyznání na západě na základě jejich úředních projevů víry (symbolů). V zpracování samém postupuje se tak, že jedno vyznání jako pravé položí se základem a ostatní se s ním srovnávají. V tomto směru základní a světoznámá je symbolika J. A. Möhlera 1832. U protestantů ze symbolik dle Möhlera více méně pracovaných nejvíce se rozšířila G. B. Winera 1824.

3. Za našich časů význam slova symbolika v dosavadních směrech nepostačuje, musí se rozšířit tak, aby vedle rozdílů dogmatických, věroučných jednotlivých náboženských společností obrátil se zřetel i na následky věroučných rozdílů v oboru mravnosti společenské, v oboru veřejné bohoslužby, v oboru socialního a politického života. A právě v rozšířeném tomto smyslu mám na zřeteli symboliku v následujícím pojednání. Obsahem jeho není, jak ta která náboženská společnost dle své věrouky o zjevech socialního života v celém rozsahu pojatého učí, nýbrž jak dle svého učení ve skutečném životě, v praxi, jedná ve svých vyznávačích. Toto stanovisko hleděl jsem vyznačiti nápisem: symbolika dle praxe. Úlohu tuto možno jinými slovy takto vyjádřiti: předmětem pojednání bude zevnější, viditelná, tělesná stránka náboženství (= náboženství v ohledu společenském), stránku duchovní, proudy theologické, názory a p. nechám prozatím nepovšimnutou.

4. Úlohu symboliky rozšíříme však ještě v druhém směru. Důsledně mluveno dle dosavadního zvyku bylo by správno srovnávati toliko náboženství, která mají určitě, úředně prohlášené formule svého vyznání, určitěji řečeno toliko křesťanské společnosti náboženské. Poněvadž však symbol dle výše uvedeného znamená znak, znamení přináležitosti k nějaké náboženské společnosti vůbec, vyjadřuje nějakou určitou ideji náboženskou, možno srovnávati všechna náboženství. A právě v tomto rozšířeném smyslu užito v pojednání tomto slova symbolika.

Dle podaného výkladu ve shodě s nynějším nárorem rozšířenějším zahrnuji nápisem symbolika dle praxe srovnávání všech jednotlivých náboženství dle společenských, praktických jejich projevů.

II.

1.

Než přistoupím k srovnávání samotnému, musím dříve vyznačiti a vymeziti ta jednotlivá náboženství. V této věci panuje namnoze i ve vědeckých spisech veliká neznalost a neurovnanost. Seskupení jednotlivých vyznání křesťanských ještě celkem dosti správně se podává, ale o náboženstvích mimokřesťanských co do jejich rozlišování jen tu a tam najdou se roztroušené zprávičky, postačujícího výkladu celkového posud nepodáno. Okolnost tato je příčinou, že chci na tomto místě naznačiti, k čemu jsem v této příčině dosavadními svými studiemi dospěl. Při rozsáhlosti látky a snaze nezabrati příliš místa, zpracování samo činí mnohé obtíže a vadě některé nelze se ubrániti.

Náboženství na světě je počet veliký. Proto i roztřídění a seskupení jich je dosti nesnadné. Mám za to, že nechybím, když při roztřídění jich základem učiním tyto věci: na prvém místě třeba si všimnouti nejvyšší hlavy té které náboženské společnosti. Jako stát určuje se především svou vrchní hlavou, v níž nejvyšší moc vládní buď dočasně nebo doživotně a dědičně je soustředěna, tak i náboženská společnost určuje se a liší zásadně od jiných svou nejvyšší hlavou duchovní. Při všech společnostech náboženských znakem právě vyčteným nevystačíme neb ne dosti určitě a přesně, a proto třeba vziti leckdy ohled na druhou rozeznávací známku náboženských společností, na způsob bohoslužby, na kult. Kde pak ani ten ani onen znak nepostačuje, třeba přibrati ještě třetí, učení oné náboženské společnosti.[1]) Příklady k odůvodnění tohoto rozvrhu základního není třeba uváděti, vysvitnou při roztřiďování samém. Velkými latinskými písmenami učiněné roztřídění týká se ponejvíc učení, malými latinskými písmenami kultu a obyčejnými číslicemi nejvyšší hlavy.

Drže se jakožto direktivy vzpomenutých 3 rozlišovacích známek, dělím veškerá náboženství nyní na světě jsoucí na tyto veliké skupiny: α) Theismus. *A)* Theopoismus. *B)* Šintoismus. *C)* Thienismus. *D)* Hinduismus. *E)* Dualismus. *F)* Demonismus. *G)* Judaismus. *H)* Mohammeda-

[1]) Goblet d'Alviella: L'évolution religieuse contemporaine 1884, str. 158 praví: »Toute religion renferme trois parties essentielles: le dogme, qui s'adresse à la raison; le cult, qui fait appel au sentiment, et le régime, qui règle l'activité de l'individu.«

nismus. *CH)* Christianismus. *I)* Unitarianismus. *K)* Eklekticismus. β) Deismus. γ) Humanismus.

Každá skupina zahrnuje v sobě více druhů, které opět dělí se na více odrud. Pořadem je nyní proberu. Dle možnosti udám všude zeměpisné rozšíření, potřebné dějepisné údaje a statistiku. Poněvadž prameny, jichž jsem použil, velmi často bude nutno uváděti, pro úsporu místa naznačím zde celkovitě jejich značky:

Ath. = Athenaeum Masarykovo.
CBl. = Correspondenz Blat für den katholischen Clerus Oesterreichs.
Č. k. d. = Časopis katolického duchovenstva.
G. = Gould, A concise history of religion 1893.
GA. = Goblet d'Alviella, L'évolution religieuse contemporaine 1884.
H. G. = Huc a Gabet, Cesty missionářské v Číně 1884.
Hl. = Hlídka.
Hý. = Hrubý, Sektaři na Rusi 1891.
K. L. = Wetzer-Welte, Kirchenlexikon, 2. vydání.
Kr. = Kryštůfek, Všeobecný církevní dějepis.
N. d. = Naše doba.
O. = Ottův Slovník naučný.
P. = Chr. Pesch, Der Gottesbegriff in den heidnischen Religionen der Neuzeit 1888.
Prz. = Przegląd powszechny.
Ps. = Justus Perthes, Staatsbürgeratlas 1896.
QS. = Linzer theologisch-praktische Quartalschrift.
RE. = Realencyklopaedie für protestantische Theologie und Kirche, 3. vydání.
Riv. int. = Rivista internazionale di scienze sociali. Řím.
SL. = Staatslexikon der Görresgesellschaft.
Sl. sb. = Slovanský sborník Jelínkův.
SN. = Riegrův Slovník naučný.
Sp. = Spamer's Grosser Handatlas 1896.
St. = Stimmen aus Maria-Laach.
Vl. = Vlast.

α) Theismus.

Slovem theismus zahrnuji dle běžného významu [1]) ony rozmanité skupiny náboženské, jichž posledním základem je víra v Boha, Stvořitele a ředitele světa. Tu pak první skupinu tvoří t. zv.

A) Theopoismus.

Výraz tento vysvětlen v „Hlídce" I. 179., tam tedy odkazuji připomínaje jen, že v tomto pojednání značí mi slovo theopoismus nejméně vyvinutý stupeň rozvoje náboženského v přítomné době. Tato nevyvinutost a veliká neurčitost jak v kultu tak v učení, o vrchní hlavě ani nemluvě,[2]) je příčinou, že skupina tato připouští rozličné vý-

[1]) O 7, 167.

[2]) Při ustavení vrchní hlavy třeba bedlivě přihlížeti k poměrům vládním, neboť náčelníci a králové často náležejí k čarodějům, jichž moc je všude veliká. Náčelníci v Africe jsou všude neobmezeni a ve veliké úctě. Náčelník je vlastním knězem, byť

klady a přerozmanité třídění co do druhů a odrud.[1]) Ani pojmenování hlavní není přijato všeobecně, jsouc nazýváno od jiných animismem a p. Roztřídění mé spočívá na názorech v „Hlídce“ I. 187. a d. podaných. Výslovně však podotýkám, že neberu za dělidlo kouzelnictví, čarodějství a p., poněvadž to je praktickým projevem náboženství jako modlitba a j. Též uctívání předků samo sebou není mi dělidlem, poněvadž se vyskytá všude, ve všech náboženstvích více méně. Právě tak talismany, amulety a p. věci nemohu přijati za dělidlo. Nejinak oběti (lidí, zvířat, t. zv. lovení hlav [koppensnellen]) nemohu bráti dělidlem. Ani mythologie nemůže býti dělidlem, poněvadž se vyskytá více méně u všech pohanských národů. Dělím tedy, jak vidno, náboženství dle podstaty jeho, t. j. dle vztahu člověka k jakékoli bytosti nebo pomyslu od něho za vyšší uznávaným. Je to rozdělení věcné, z věci samé vyplývající. Ona uctívaná bytost může býti rozmanitá a na tom spočívá kult a dle něho třídění.

a) Relativní monotheisté.

Míním tím náboženství těch, jež převahou svou učí jednomu Bohu, ještě dobře oddělenému od věcí stvořených, třebas tu a tam vyskytují se již rozběhy k mnohobožství (avšak nesmísenému s přírodou). Uvádím:

1. (1[2]) Karenové v Barmě ukazují podivuhodnou shodu v náboženských názorech se Starým Zákonem, tak že se zdá, jakoby od jihočínských židů je byli přijali. Vedle toho mají domácí bůžky a velikou bázeň jeví před ďáblem.[3])

2. (2) Vagandové v rovníkové Africe v říši s vlastním panovníkem. Vedle nejvyššího Boha mají bohy nižší a kult předků. Pod pravomocí krále řídí poměry náboženské nejvyšší kněz.[4])

3. (?) Batové na Sumatře pozměnili náhledy a zřízení náboženské vlivem indickým. Věří mimo v nejvyššího Boha v bohy nižší a v dobré a zlé duchy. Mají kněží i posvátné knihy. Dělí se na kmeny spravované knížaty a shromážděním.[5])

---

i vedle něho byli čaroději atd. (O 1, 383.384. P. II. 80.) V Anamu ustanovuje král dle libosti lidu předmět úcty. (P. I. 80.)

[1]) Někteří vůbec zavrhují všechno rozdělování této skupiny, za jediné možné pokládajíce roztřídění ethnické. (O 6, 796.) Rozdělení mé v podstatě tomu vyhovuje.

[2]) Čísla v závorce udávají postupně řadu (součet) jednotlivých samostatných náboženských společností. Kde není počet zevrubně znám, položen ?.

[3]) P. I. 76. — [4]) P. II. 64.—66. — [5]) P. I. 106., O. 3, 479.

4. (?) Komančové v Mexiku bydlící (částečně i ve Spojených státech) věří v jednoho velkého ducha. Roku 1847. bylo jich počítáno 10.000—12.000.[1])

b) Uranisté (sabeisté).

Předmětem jejich náboženství jsou slunce, měsíc a planety, aneb duchové planetarní, za jichž těla neb příbytky planety jsou pokládány. Vyznavači těmto věcem připisují pak veliký vliv.[2]) Oddíl tento obsahuje zároveň názory pod *a)* uvedené.

I. Slunce:

1. (13) Burjati v Irkutsku v Sibiři, nejčistšího plemene mongolského, čítají asi 86.000 duší. Rozpadají se na 11 kmenů s vlastními knížaty.[3])

2. (14) Kha v předměstí Bangkoku v Barmě ctí slunce, předky a staví jejich obrazy.[4])

3. (?) Puelčové na pampách jihoamerických, hlavně v Argentinii, jen v nepatrných zbytcích.[5])

II. Měsíc:

1. (?) Hottentoti (Koi-Koinové) v jižní Africe uznávají v ideji nejvyššího Boha, ale v kultu téměř výhradně vystupuje zosobněný měsíc (v průvodu hvězd). Věří v dobré i zlé nižší duchy. Jsou však již větším dílem křesťané.[6])

2. (?) Náboženství Gallův (Oromů) má podobný ráz. Rozpadají se v četné větší i menší kmeny; někde jsou malé monarchické státečky, jinde republikanské obce. Přiznávají se též ku křesťanství a k islamu. Počítá se jich celkem asi 3,000.000.[7])

3. (?) Botokudové (Aimurové). Aimarové jsou většinou katolíci. Pohanů je asi 5000. Potulují se v tlupách po 10—60 rodinách v pralesích.[8])

III. Hvězdy:

1. (?) Abiponi již vymírají; obývají v jižní Americe mezi Paranou a Salvadem.[9])

c) Teluristé (totemisté, fetišisté, též pandemonisté).

Názor tento obsahuje oddíly *a) b)* a přidává k nim to, že duchové a bohové představují se umístěni v předmětech přírodních (postupem dále naznačeným). Předměty přírodními rozumím věci vzniklé bez jakéhokoli spolupůsobení člověka.

[1]) SN. 4, 767. — [2]) SN. 8, 4. — [3]) O. 4, 958. — [4]) P. I. 80. — [5]) P. II. 120., O. 2, 639. — [6]) P. II. 45.—47. SN. 3, 903. — [7]) P. II. 62., O. 9, 870. — [8]) O. 4., 300.648. — [9]) O. 1, 65.

I. Příroda neživá a rostlinná:

a¹) Národové asijští:

1. (?) Kamčadalové, na poloostrově Kamčatce, čítají asi 3000 duší pod vlastními pohlaváry.[1])

2. (?) Korjáci u moře ochotského, čítají asi 5000 duší.[2])

3. (?) Laové v zadní Indii. Každá obec má svého strážného ducha s chrámem. Též háje bývají jim zasvěceny a stromy jsou pak nedotknutelny. Čítá se jich asi 1,400.000. Krajina je hornatá a proto osady jsou malé.[3])

4. (?) Orang-Binua na poloostrově Malace žijící v lesích.[4])

5. (20) Minkopiové na Andamanských ostrovech. Počítá se jich od 2000 do 10.000 a dělí se na 6 kmenů.[5])

6. (?) Toda v horách Nilgiri mají zasvěceny háje bohům. U každého háje je ustanoven kněz a jeho pomocník. Chýše, kde se pracuje o mléce, považují se za chrám.[6])

7. (?) V hájích přinášejí oběti Kolhové (Kolové) v západním Bengalsku; zvláště prosí za ochranu před tigrem.[7])

a²) Národové oceanští a australští:

8. (?) Kanakové v Nové Kaledonii shromažďují se v lesích, jež jsou tabu, k službě boží. Kněží mají různé stupně dle bohů a duchů, kterým slouží.[8])

9. (?) Kanakové na Havaï (Sandvičských ostrovech) v počtu asi 30.000.[9])

10. (?) Podobní Kanakům jsou obyvatelé ostrovů Belepských severně od Nové Kaledonie.[10])

11. (?) V nitru Australie jsou rozmanití kmenové, již považují hlavně lesy za sídlo duchů.[11])

12. (21) Na ostrově Fais přebývá božstvo v lese; jen svátečně přistrojení a tiše smějí se tam blížiti.[12])

a³) Národové afričtí:

(?) Damové, bydlící severně od Hottentotů, mají kouzelníky a panny kouzelnické. Žijí v rodinách neb menších společnostech. Moc pohlavárů trvá jen dle jména. Dělí se na Ova-herery (80.000) a Ova-mbandžery (30.000). Přičítají se k nim i Ovampové.[13])

---

[1]) SN. 4, 507., P. I. 11. — [2]) SL. 4, 1043. — [3]) P. I. 81., SN. 4, 1164. — [4]) P. I. 82. — [5]) P. I. 82., O. 2, 273. — [6]) P. I. 102. — [7]) P. I. 103. — [8]) P. II. 17. — [9]) SL. 3, 177. — [10]) P. II. 18. — [11]) P. II. 24. — [12]) P. II. 31. — [13]) O. 6, 925., P. II. 54.—56.

13. (?) Wadoë, obyvatelé Udoë v Africe, lidožrouti. Kouzelníci jsou většinou náčelníky obcí.[1])

14. (?) Vanika.[2])

15. (?) Vakuafi ve všem podobni dřívějším.[2])

16. (?) Masai (Elloikob) též tak.[2])

17. (?) Vadžagga též tak,[2]) kmen bantský v Německé východní Africe. Dělí se v několik samostatných říší, z nichž vynikají: Madžame, Naruma, Kibosi, Uru, Moši, Kirua, Marangu, Rombo, Useri.

18. (?) Yolofové (Jolof-Volof-Zolofové) myslí si, že svět vedle nejvyššího Boha je řízen dobrými a zlými duchy. Zlí duchové spolu s dušemi zemřelých bydlí hlavně v lesích. Čítají asi 1,000.000.[3])

19. (?) Sonrhaiové hrom považují za hlas Boha. Duchové bydlí v kusích dřeva, z nichž kůra oloupána, ve zvláštních chýších jen mužům přístupných.[4])

20. (?) Šillukové a Bertiové ctí měsíc, Nil, kameny a stromy. Mají zvláštní kastu vyššího kněžstva.[5])

a[4]) Národové američtí:

21. (?) Pešereové nebo obyvatelé země Ohnivé vyznávají muže v mračnech, vševědoucího, jenž dle toho trestá bouří, deštěm a sněhem. Každý kmen má svého kouzelníka. Jest jich asi 2000.[6])

II. Zvířata (totemisté):

b[1]) Národové (evropsko) asijští:

1. (?) Samojedi, plemene čudského, asi 20.000.[7])

2. (?) Votjáci, plemene čudského, částečně.[7])

3. (?) Voguliči, plemene čudského, v počtu asi 30.000.[7])

4. (?) Giljakové kolem ústí Amuru a v Severní části ostrova Sachalinu. Jest jich asi 8000.[8])

5. (?) Goldové v Sibiři a v Číně na řece Amuru v počtu asi 4000—5000. Bydlí ve vších po 3, 12, 15 jurtách.[9])

6. (?) Barma a Annam. Obecný lid ctí vedle předků velice zvířata. Počítá se v Barmě 143.581 ctitelů, v Annamu téměř všechny obce.[10])

7. (?) Stiengové v horách Kambodžských přičítají zvířatům duši, prosí je před zabitím za odpuštění a obětují jim, aby se nezlobila.[11])

b[2]) Národové afričtí:

8. (?) Křováci (bušmanové), silně vyhlazováni od bělochů.[12])

[1]) P. II. 60. — [2]) P. II. 61., O. 8, 324. — [3]) P. II. 88., SN. 4, 427. — [4]) P. II. 92. — [5]) P. II. 96. — [6]) P. II. 121., SN. 3, 259. — [7]) Sp. 16, 90., SL. 4, 1002., SN. 8, 78., 9, 1268. — [8]) O. 10, 128. — [9]) O. 10, 261. — [10]) O. 2, 406., 3, 334. — [11]) P. I. 81. — [12]) P. II. 42.

9. (25) Kafrové zvláště oddáni jsou úctě hadů, slonův a lvů. Rozděleni jsou na 4 kmeny o vlastních náčelnících.[1])

10. (?) Matabelové.[2])

11. (48) Bečuani čítají asi 350.000 obyvatel a dělí se na 23 kmenů. Každý kmen má svého náčelníka.[2])

12. (49) Marutsové tvořící mocnou říši uznávají krále za nejvyššího kněze. Usazeno jest v říši 83 kmenů.[3])

13. (57) Hady a upíry uctívají Mandingové. Dělí se asi na 8 kmenů.[4])

14. (61) Jim velice podobni jsou Bambárové, jichž jest asi 2,000.000. Jsou podrobeni 4 cizím státům.[5])

15. (?) Podobný názor mají Fulbové, pokud jsou ještě pohany, totiž v Adamauvě, kde v horách mají několik samostatných státečků.[6])

16. (85) Dinkové téměř zbožňují svůj dobytek, o vše ostatní v náboženství málo dbajíce. Je jich asi 250.000 a dělí se na 24 kmenů.[7])

17. (?) Bariové na Bílém Nilu uctívají černého hada obětním mlékem. Nemají státního zřízení, většinou žijí po jednotlivých rodinách, a větších vesnic je málo; mají náčelníky.[8])

18. (?) Latukové uctívají zvláště voly.[9])

19. (?) Fanové (Pangveové, Ošebové, Pahuinové) ve francouzském Kongu v Africe, dělí se na 3 skupiny, jižto jsou: Bečisové, Makeové, Mbeleové. Počet jejich páčí se asi na 200.000.

b3) Národové američtí:

20. (?) Athapaskové (Fineové) sídlí od výtoku Churchillu do Hudsonova zálivu na východě až k Jukonu na západě, od osad eskymáckých na severu až k Rio Grande del Norte na jihu a rozdělují se v menší množství kmenů. Úhrnem jest jich nyní na 32.000. Kmen dělí se na clany, každý clan má za symbol nějaké zvíře (řídčeji rostlinu), které jest jeho totemem. Forma vládní je velmi rozmanita. Náčelník je tím mocnější, čím je kmen bojovnější. Podobné zřízení a názory nalézají se i u jiných severoamerických Indianů. V Mexiku patří k nim Apačové a Komančové. O těchto posledních viz výše.[10])

21. (99) Nahualismus ve střední Americe. Čítá v Costarica 4000, v Guatemale asi 1000 (ze 14 kmenů),[11]) v obyvatelstvu indickém (Majové a pak Totonakové, Otomové, Taraskové, Mištekové, Zapotkové).

---

[1]) P. II. 51., SN. 4, 475. — [2]) P. II. 57. — [3]) P. II. 56. — [4]) P. II. 90., SN. 5, 83. — [5]) O. 3, 208. — [6]) P. II. 91., O. 1, 166. 9, 760. — [7]) P. II. 95., O. 7, 757. — [8]) P. II. 95, O. 3, 325. — [9]) P. II. 96. — [10]) O. 2, 948., O. 2, 129., SL 3, 1282. — [11]) O. 5. 668., O. 2, 130., O. 10, 569., P. II. 133., SN. 5, 614.

22. (100) Negrové na ostrově Haiti, přistěhovalí z Guinee africké, ctí černého hada, jehož pečlivě ukrývají před nezasvěcenými a jemuž oběti lidské s mnohými prostopášnostmi přinášejí. Jest jich však málo.[1])

23. (104) Araukani obývají v republikách Chilské a Argentinské po obou stranách hor Andských. Sami se nazývají Moluče neb Alapuče a dělí se na 4 kmeny: Pikunče, Pehuenče, Piči-Huiliče a Vuta-Huiliče. Blízcí jim jsou Ranquellové a Čilenové. Spojení mezi jednotlivými kmeny jest volné, moc náčelníků není valná. Uznávají nadvládu republiky Chilské. Počítá se jich asi 50.000.[2])

b[4]) Národové zvláštního tvaru:

24. (?) Ainové (Kurilci) obývají na ostrově Jeso, Sachalině a na ostrovech kurilských. Je jich asi 100.000.[3])

25. (—) Zvláštní místo zaujímá náboženství obecného lidu v Annamu. Tu král ustanovuje každé obci sám, jakého ducha má ctíti. Může to býti i duch zvířete. Avšak lid poddaný dle jednotlivých kmenů má své náboženství, jako na př. laové, o kterých viz výše.[4])

III. Lidé (anthropolatrové):

1. (?) Na Karolinách a Maršalských ostrovech posedlí považují se za sídlo bohův a dle toho jsou ctěni.[5])

2. (105) Malegassové na ostrově Madagaskaru považují panovníky své za živé bohy. Z celého ostrova přicházejí poselstva poklonit se králi.[6])

3. (106) U jezera Nyansa v Africe sídlí Vakerevové, kteří krále svého považují za jakousi božskou bytost.[7])

4. (107) Usambarové považují svého krále za vtěleného boha Mulungu a za nejpřednějšího kouzelníka.[8]) (P. d.)

[1]) P. II. 85. — [2]) O. 2, 599. — [3]) O. 1, 543. — [4]) P. I. 80. — [5]) P. II. 30. [6]) P. II. 42. — [7]) P. II. 67. [8]) P. II. 61.

O hmotě.

Píše *Dr. František Náběleк.* (Č. d.)

7. Ale ještě daleko nejsme na hranici malosti. Lučebníci učí nás, že molekuly skládají se z atomů, tak na př. molekula vody skládá se ze dvou atomů vodíku a jednoho atomu kyslíku; molekuly organismů jsou mnohem složitější. A ještě prý i atomy v molekulách sebe se nedotýkají. Molekula jest nejnižší jednotkou hmoty, jež má ještě vlastnosti též hmoty. Atom považuje se za nejmenší nedělitelné (ani chemicky) množství hmoty, jež může vyskytovati se ve spojení s částmi jiné hmoty. Však i tyto atomy mnohým fysikům jsou ještě systemy hmoty jednodušší, třebas nyní již nijakým způsobem nerozbornými, tak že atom kyslíku, jakožto system prvotných atomů, zůstává týž, ať byl ve spojení s atomem železa, nebo uhlíku nebo s dvěma atomy vodíku. Atom rtuti váží 200kráte tolik, co atom vodíku, a z toho soudíme, že má 200kráte tolik hmoty co atom kyslíku, poněvadž tíže, váha jest v rovném poměru s množstvím hmoty. V prostoru vzduchoprázdném všechna tělesa stejně rychle padají, dostává se jim stejného zrychlení. Kdyby atom rtuti měl tolik hmoty co atom vodíku, musilo by zrychlení u rtuti býti 200krát toliké jako u vodíku, ale zrychlení jest u obou stejné. Podobně atom zlata má váhy za 197 atomů vodíku, atom kyslíku 16kráte tolik co atom vodíku. Není-li atom vodíku soustavou atomů, byl by atomem prvotným; tyto prvotné atomy byly by posledními jednotkami, z nichž skládají se naše hmotné, tělesné věci. Však i tyto atomy dlužno považovati za plovoucí tělesa v tekutině vyplňující prostor světový i tam, kde již není vzduchu ani par jakýchkoli. O atomech prvotných předpokládá se, že jsou všecky sobě stejny, různé vlastnosti pak atomů — kyslík má jiné vlastnosti než vodík, zlato, . . . — že podmíněny jsou způsobem seskupení v atomy druhotné. Naše atomy vodíku, kyslíku, dusíku . . . jsou základem hmoty, o níž přesvědčujeme se hmatem; jsou to plyny, páry, tekutiny a tělesa pevná. Atomy v molekulách mají prý pohyb v molekulách a obdány jsou sferami látky mnohem jemnější, jež má se k těm atomům jako plyn k tělesu pevnému. Obrazně bychom mohli si věc představiti jako na př. Jupitera s měsíci, jenž činí jakousi jednotku; měsíce krouží kolem Jupitera a zároveň s ním kolem slunce. Tak máme v prostoru světovém hvězdy podvojné, potrojné, pomnožné, jež otáčejí se kolem těžiště svých soustav. To by mohly býti obrazy molekul. Výpočty

o teplotě par, plynů způsobené pohybem molekul, nedávají celého množství tepla, plynoucího z progressivního pohybu jen molekul, a přivádí ku představě pohybu molekul kolem os a pohybu atomů v molekulách. Molekuly opět prý mají sfery té jemné tekutiny kolem sebe, jejíž hustoty přibývá směrem k molekule asi jako země naše obklopena jest vzduchem nejhustším na povrchu země.

8. Ale vždyť již molekuly jsou tak malé, že jejich rozsahu nepředstaví sobě nikdo ani myslí nepostihne, atomy opět mají býti mnohem menší a mají ještě skládati se z atomů prvotných! Tu není snad již rozsahu žádného, a tedy byly to body mathematické — centra actionios — hmota by nám byla již takto unikla. Však přece ještě atomy prý „plavou“ v prostředí jemném, jakožto prostředníku světla, elektřiny, magnetismu . . . — V té malosti hmota ještě nezanikla: rozdělím-li celek na části jakkoli malé, jejich počet budiž n, jest jedna taková část z celku $\frac{1}{n}$, ať n bylo číslem tak velkým, že každý, jakkoli představitelný počet k těch $n$tin celku $\left(\frac{k}{n}\right)$ mizí proti celku, tož $\frac{n}{n}$ dá opět celek, $^1/_2\,\frac{n}{n}$ polovici, ať n jest třeba číslem nekonečným, když v čitateli toho zlomku jest číslo totéž jako ve jmenovateli. Tím způsobem dlužno snímati, jakýmž jsme dělili. Veličina nekonečně malá není ničím, tak že by i znásobena jsouc číslem nekonečně velkým (ač můžeme-li nazývati početní veličinu nekonečně velkou číslem) dala za součin nullu. Pak nesmíme prohlašovati za nic, čeho nemůžeme postihnouti svou myslí, jako to není ještě ničím, co na př. rybářovi nezůstane v síti, když loví ryby; rybářovi jest to ničím v příčině výsledku lovení ryb. A ještě dlužno míti na paměti, že ve skutečnosti nemusí býti té rozdělenosti hmoty, jakou sobě sestrojujeme v mysli, rozumujíce: co má rozsah rozsah vůbec, ať jakkoli malý, dá se rozděliti v části, a tyto mají-li rozsah, opět v části . . . Mysliti si může část části byť jakékoli malé, ale nemáme práva souditi, že i v takové části od sebe oddělené lze děliti hmotu. — Těžme z této úvahy o malosti částek hmoty, o jejíž skutečnosti nemůžeme přesvědčiti se bezprostředně.

9. Kdo viděl kdy molekulu; žádným drobnohledem není viditelna; kdo viděl kdy atom? Kdo pozoroval, že atomy v molekule sebe se nedotýkají, že jsou jako obaleny étherem, molekuly že sebe se nedodotýkají, že též mají sfery? Kam smyslové naši nesahají, tam vede nás rozum. Zjevy spatřujeme, a duch pokoje nemá, dokud nenašel

uspokojujícího vysvětlení; z účinků soudíme o příčinách a hledáme je. Nikdo moudrý zajisté nás proto nehaní. K čemu rozvaha, rozum nás vede, považujme za pravé, ať absolutní jistoty nemáme. Jestliže příčiny nikoli pozorované, nýbrž rozumem vybádané zjev přírodní s dostatek vysvětlují, věříme v jejich pravost. — Kdo rozumný smí říci, že ve vědě netřeba věřiti? Snad přírodozpytec materialistický smí se honositi, že jemu není potřebí věřiti ve vědě? První a poslední předmět jeho snahy, hmota, ukládá mu nad pomyšlení mnoho věřiti. — Je-li rozumno ve vědách přírodních z účinků souditi o příčinách a hledati je až by duch se uspokojil, zdaž nebude rozumno i v jiných příčinách jednati podobně, dáti se vésti rozumem v končiny, do nichž smyslům pro jejich hrubost není přístupu? Jak pošetilé by bylo říci: uznávám za pravdu jen to, o čem smysly mohu se přesvědčiti. Považme, že smyslové nebývají vždy spolehlivými svědky!

III.

10. Konců směrem k malosti nevidíme; jak má se věc směrem k velikosti? I tím směrem nedomyslíme se konců, tak že i ohromná zeměkoule naše se vší svou hmotou tratí se proti velikosti jiných těles nebeských a teprv prostor, jejž zaujímá, zrovna ničím není proti prostoru, jejž zaujímá třebas naše sluneční soustava, ba i prostor té soustavy mizí úplně proti prostoru, v němž umístěny jsou nám nejbližší stálice . . . — Přistupme k věci blíže. Světlo šíří se rychlostí 300.000 km. čili 40.400 zeměpisných mil za sekundu; cestu kolem země vykonalo by za méně než sedminu sekundy, s měsíce na zem by dospělo asi za sekundu a za čtvrt, se slunce za 8 minut a 13 sekund, s hvězdy α Kentauri, stálice nám nejbližší, asi za čtyři a třetinu roku, s Prokyona za jedenáct a půl roku, s Ataira za sedmnáct let, s Wegy za dvacet a třetinu roku. Čím jest průměr země ba průměr celé soustavy sluneční proti této vzdálenosti? A to jsou nám hvězdy nejbližší! Rychlovlak, jenž ujede 90 km. — asi 12 mil — za hodinu, potřeboval by na cestu, jaká jest s Wegy k nám, 244 milionů let ustavičné jízdy. Však hvězdáři praví, že světlo s hvězd, jež vidíme dalekohledy, za tisíce let teprv by došlo k nám. Není ani nejmenší příčiny mysliti, že za hvězdami, jež vidíme dalekohledy, již není hvězd. Čím dalekohledy jsou dokonalejší, tím více hvězd se objevuje v nich, proto nemůžeme ani tušiti, kolikátou část celku vidíme. Povrch zemský zachytí 2171-miliontou část paprsků slunečních, otvorem zřítelnice pak z toho projde 41 triliontá část, tedy, ze všech paprsků slunečních asi 89.000-kvadriliontá

část. My však nesneseme ani toho světla — nemůžeme hleděti do slunce. Hvězda Capella jest nám hvězdou první velikosti, a světlost její jest jen 55.800-miliontá část světlosti sluneční. To již jsme v tisícinách kvintilionté části účinku paprsků slunečních na naše oko, a nehleděli jsme ani k tomu, že část paprsků slunečních bývá pohlcena v naší atmosféře. Do jakých čísel bychom přišli, kdybychom chtěli počítati o hvězdách, s nichž světlo k nám dospěje za tisíce, a snad za miliony let; světlo slunce dorazí k nám za osm minut a 13 sekund. — Údaje astronomů různí se od sebe, však v tom všechny se shodují, že světlost slunce nad vše pomyšlení jest velká. Crova páčí ji tak velkou, že by 1330—1890 kvadrilionů obyčejných svic ve vzdálenosti slunce nahradily světlo sluneční; to jest číslo psané 28 ciframi. Tak velkého počtu jednotek nikdo si nepředstaví. Dle Zöllnerových výzkumů světlo sluneční jest 618.000krát světlejší měsíce v úplňku a tento opět dle J. Herschela 27.000krát světlejší než nejjasnější a nám nejbližší stálice (α Kentauri, v našich šířkách zeměpisných neviditelná). Bond vypočetl, že slunce jest 470.000krát jasnější než měsíc, 622 milionkrát než Venuše za největší jasnosti, 5980 milionkrát než Sirius. My máme na mysli, kolik z toho světla prochází zornicí našeho oka, aby vzbudilo pocit světla. Fotografické desky, jichž užívají astronomové na fotografování nebe, jsou mnohem citlivější, a hvězdáři nechávají hvězdy na ně působiti až 13 a více hodin. Tak nalézají hvězdy, jichž nemožno nikterak viděti ani největšími dalekohledy, poněvadž svazek světla jejich čočkou dalekohledu zachycený a spojený v bod ještě nevyvodí v oku našem pocitu světla. Na citlivé desce fotografické účinek se jeví patrný; i zde jest hnutí hmoty hmotou.

Celky jsou konečné veličiny, vždyť existují, jsou, sextillionté, septillionté... části účinku jejich konečného způsobí námi čitelný účinek na jisté množství hmoty našich nervů. Tyto účinky jak jsou nepatrny proti malosti molekul i atomů! Však ty účinky jsou, proč by nemohly býti atomy? — Ale porovnávám snad nestejnorodé věci spolu: tam rozsah hmoty — atomů, molekul — zde účinek, působení hmoty. Tož mějme na mysli jen rozsah.

11. Vidíme-li s nějakého návrší 25 kilometrů kolem sebe, tož povrch zemský jest 260.000krát větší než plocha kruhu, jehož poloměr měří 25 kilometrů.

Slunce zaujímá 1,280.000krát tolik prostoru jako ohromná země naše. Kdybychom toto slunce znázornili si koulí, do níž se vejde 182 hektolitrů vody, země proti němu byla by jako ořech prostřední

velikosti. Kdyby slunce naše bylo koulí, jejíž průměr by obnášel 4500 milionů kilom., sahalo by až po Neptuna, bylo by tedy krychlovým obsahem asi 263.000 milionkrát toliké jako jest, tož jeho průměr se stálice nám nejbližší, α Kentauri, zdál by se o málo větším než průměr Jupiterův nám se jeví, když jest nám nejblíže, nebo jednu dvaatřicetinu zdánlivého průměru slunečního. Se Siria zdálo by se takové slunce býti hvězdou jako nám jest Mars, když jest nám nejblíže. Světlo se Siria dopadne země za 8·3 roků. My však vidíme hvězdy, s nichž světlo dopadne země za sta, ba za tisíce rokův. A tu by to slunce i 263.000 milionkrát větší, než skutečně jest, již bylo sotva viditelno pouhým okem v takové vzdálenosti. Celá naše soustava sluneční mizí již i co do hmoty i co do rozsahu v prostoru světovém, kamž dohlédáme pouhým okem.

V naší soustavě čítají hvězdáři již přes 404 oběžnic, z těchto asteroid číslo 400 má průměru 20 kilometrů; kdyby byla z vody, vážila by téměř 42 bilionů metrických centů. Krychlový obsah země jest 260 milionkrát větší. — Jest pravděpodobno, že i menší oběžnice krouží kolem slunce, jichž pro jejich malost nelze viděti ani nejmocnějším dalekohledem. Kdyby průměr takové oběžnice měl dva kilometry, a ona byla z vody, vážila by 41.880 milionů metr. centů.

Nuže, komu ty molekuly vody zdály se býti tak malými, že by nechtěl připustiti jejich existenci pro malost, jakým právem směl by pochybovati o existenci těles nebeských, proti nimž planetoid zmíněný o nic není větším než molekula proti krychlovému centimetru vody!

Kromě oběžnic krouží kolem slunce celá hejna drobných těles, z nichž ob čas některá padají na zemi; k největším náleží meteor, spadlý na Laplatě, váží 150 metr. centů. Dne 6. dubna 1803 snesl se v poledne kamenný déšť v Aigle, v departementě de l'Orne; spadlo 2000 až 3000 kamenův od 7 až 85 kg. těžkých na ploše dlouhé asi $2^1/_2$ hodiny, široké asi 2 hodiny cesty. — Čím jsou teprve takováto tělíska nebeská proti slunci, proti hvězdám. — Zdaž jsou atomy tak malými proti krychlovému centimetru hmoty? — Ani směrem k malosti, ani směrem k velikosti nedozíráme konců, ba ani tušení nemáme, kolikátou částí celku je to, co vůbec bezprostředně neb nástroji a přístroji dovedeme postřehnouti a vypočísti. Dobře praví Neruda v „Kosmických písních“: „. . . a kdybys byl jako Slunce stár, nedomyslíš se konců . . .“

12. Ne bez důležité příčiny podnikli jsme vycházku do nezměrna na obě strany. Jsme zvyklí příliš měřiti vše měřítkem konečné, omezené

své bytosti a bráti v pochybnost, co tímto měřítkem měřiti se nedá. Vzdálenosti předmětův od sebe správně posuzujeme v krajině nám známé, v krajinách cizích, do nichž zavítali jsme poprvé, úsudky naše jsou nesprávné: obyvatel rovin špatně určuje vzdálenosti hor v Alpách. Pro vzdálenosti v prostoru nebeském nemáme míry nabyté zkušeností: hvězdy máme celkem za stejně vzdálené, ty, jež vidíme v nadhlavníku, zdají se nám bližšími než hvězdy blízko obzoru, ba hory na obzoru vzdálenějšími nám býti se zdají než hvězdy stojící vysoko nad obzorem. Nejinak vede se nám v úsudcích o věcech stojících mimo naši zkušenost. Namane-li se nám pak někdy čísti neb slyšeti, jako na př. o velikosti a vzdálenosti hvězd, o malosti molekulu, atomů, divíme se, ba máme to za věci nemožné. Kdybychom tázali se sami sebe, proč nedivíme se tomu neb onomu zjevu, museli bychom říci, že jen proto, poněvadž jej vidíme často, a nikoli, že jej pochopujeme. Zasadím-li zemák, očekávám, že poroste; pučí-li ze země, nedivím se, ba divil bych se dříve, kdyby nepučel po nějakém čase. Pochopuji-li, proč, jak pučí? — Kámen nepodepřený padá, chci-li, aby padal, odstraním zpod něho podložku. Divil bych se, kdyby nepadal. Nedivím se, padá-li, ne proto, že bych chápal, proč padá, nýbrž že jsem viděl vždy kámen padati, nebyl-li podepřen. Řekne-li kdo, pochopuji, že padá, protože země jej přitahuje, tož ať mi řekne, jak jej přitahuje, čili v čem záleží tíže. Šel by otázat se metafysiky, a ta by mu jen odpověděla, jak který metafysik o tíži soudí, zač ji má. — Jest potřebí nabýti přesvědčení, že měřítko naše, jemuž jsme přivykli, nevystačí na vše, že jsou, existují věci, jichž svým obvyklým měřítkem nemůžeme měřiti.

13. Rádi popíráme jsoucnost toho, čeho nedovedeme si představiti, pochopiti, myslí obsáhnouti. Osm kvadrilionů molekul vody v litru, molekuly složené z atomův; ani molekuly prý sebe se nedotýkají, ani atomy v molekulách, a ještě tyto atomy jsou prý složeny z atomů prvotných! Na druhé straně ta ohromnost těles nebeských, a ještě větší rozsah prostoru, jemuž není míry. A přece hvězdáři opírají se o vědu nejpřesnější, o mathematiku, o fysiku, pozorují, experimentují. Rozjímáním o malosti a o velikosti, tuším, nabýváme opatrnosti, abychom nesoudili ukvapeně: kdo necvičený připustí, že jsou tělesa nebeská tak veliká a v takových vzdálenostech! Přesvědčíme-li se o jsoucnosti těles nade vše pochopení velikých, pak již dříve připustíme skutečnost atomů nad pochopení malých. — Nedozíráme-li mezí, zdaž smíme říci, že těch mezi není. Zdaž přece jen konečné moře není nekonečným nálevníku? Učíme se z přemýšlení o prostoru světovém, o tělesech nebeských,

jež jsou, není-li i nejpřesnější věda, mathematika, lživa a klamna, že nevystačíme všude s měrou, jíž jsme přivykli. Jsouce lidmi, nedovedeme než po lidsku souditi, přenášejíce lidskou míru na bytí nadlidské, neměříme správně; nemohouce změřiti, zapleteme se v protivy a popíráme pak jsoucnost bytosti námi neměřitelné, bytosti, jež vymyká se našemu pochopení, obsáhnutí.

14. To platí zejména o jsoucnosti Boží jakožto bytosti „nekonečné“. Rozumu se vzpírá, jest mu protivou, aby existovalo, bylo skutečně, co jest nekonečné. Řekněme místo nekonečno — nezměrno, myslí naší nepochopitelno, a protiva zmizí. Kdo by si dovedl představiti sílu výbuchu Vesuva, o němž máme zprávu od Plinia mladšího; jaké síly bylo by potřeba, jež by způsobila zemětřesení celých krajin; jež by vzedmula dno mořské, aby vystoupilo; síly, jež by roztrhla zemi! Jak působí na nás zjev hrozné bouře! Kdyby nastalo zemětřesení takové, že by vše se bořilo, hořelo, vítr by stromy vyvracel a odnášel, hrom by ustavičně nás ohlušoval a blesky nás oslepovaly, zdaž netrnuli a nemřeli bychom strachy, zdaž moc a síla živlů byla by nám změřitelnou? A přece to vše by nebylo ničím proti silám, kteréž by roztříštily naši zemi. Kdyby země naše i shořela, tož ten zjev sotva by byl patrným na stálicích, třebas na hvězdě Capella. Vzplanutí hvězdy, objevení se nové hvězdy není zjevem velmi vzácným. Za Tychona de Brahe v Praze objevila se hvězda velmi jasná v souhvězdí Cassiopea a mizela, až zmizela dočista; r. 1892. též objevila se nová hvězda, viditelná pouhým okem, jsouc páté velikosti a zmizela za nedlouho. Vyskytnutí se nových hvězd hvězdáři nepovažují za stvoření nových hvězd, nýbrž za vzplanutí hvězdy vyhaslé třebas srážkou s jiným tělesem nebeským. Tak země naše vlastního světla nemá, ale kdyby srazila se náhodou s jiným tělesem nebeským, tož by povstalo tolik tepla, že by vzplanula. Čím by bylo nejhroznější zemětřesení proti takové katastrofě? Čím však jsou teprv katastrofy, jimiž vysvětlují hvězdáři vzplanutí nových hvězd? Jak ohromné údaje zdají se nám býti nepatrnými, nepřemýšlejícím o nich! Co váží ve veškerenstvu celý takový svět se svojí katastrofou, když těch světů (hvězd) dalekohledy viditelných čítají více než 100 milionů; kolik však jich bude, má-li se všude počet těch, jež mají své světlo, jako jedno slunce k tolika tělesům v soustavě sluneční, jež světla nemají? A nemohou býti i shaslá tělesa nebeská (slunce bývalá) s celými soustavami v prostoru světovém, jichž nevidíme ani dalekohledy? Kdyby i za hvězdami námi viditelnými nebylo již hvězd vůbec, kolik moci bylo by potřebí, stvořiti je! Jakou jeví se nám ta moc? Zajisté že

nekonečnou. — Ale jaké výzkumy ve hvězdářství, zvláště pomocí fotografie, otevírají nám rozhled do prostoru světového dále než nejlepší dalekohledy, a počet hvězd množí se, až sami hvězdáři, zvyklí již té ohromné velikoleposti, žasnou nad množstvím hvězd, jež objevují se fotografovány na desce citlivé, řekněme třebas u hvězdy γ v souhvězdí Labutě. A teď pokoušej se, kdo chceš, abys představil si, pochopil tu moc, kteráž to vše učinila! Zajisté bude nám **nekonečnou.** Však i zde nahražuji slovo „nekonečný“ slovem nezměrný, neobsáhlý. Podobně soudím i o jiných „nekonečných“ vlastnostech. Musím-li pak mysliti, že taková bytost jest, kteráž ty světy stvořila, že nepovstaly náhodou samy od sebe? — Pokud jsem bytostí myslící, nemohu dáti za pravdu těm, kdo myslí, že to vše mohlo povstati samo od sebe; rozum a počet o pravděpodobnosti jsou proti takové domněnce. Však o tom snad jindy. Vraťme se opět ku hmotě, od níž jsme poněkud odbočili. (P. d.)

Církev a socialismus.

Píše *Fr. Janovský.* (Č. d.)

Kdo hájí zájmů lidu pracovního a služebného, ten má zajisté srdce i pro stav vojenský, jehož služba na výsost těžka, ježto i krve žádá. Pečoval tedy kardinal Manning i o vojsko. V ležení v Aldershotě je navštívil. Pečoval úsilovně, aby se spolek střídmosti rozšířil i ve vojsku; pravil, kterak doufá, že se každý vojenský kněz přičiní, by své vojíny vychvátil zlému nepříteli — nestřídmosti.

Otcovskou péči věnoval i vězňům a domáhal se vší silou, aby jim byla poskytnuta možnost naplniti povinnosti náboženské. Na mezinárodním kongresu vězenském v červenci 1872 byl předsedou; tenkrát pravil: „Jest ustavičným přáním srdce mého, bych se svými krajany všude spolupůsobil, kde běží o náš lid, anebo kde — jako na tomto kongresu — běží o zájmy, jež jsou společny všem křesťanským národům. Zločinci buďtež chováni v celách a zacházejž se s nimi jako s dítkami.“

Velice podporoval ústavy řeholní, jež si obraly úlohou mírniti duševní i tělesnou bídu bližního; tak zejména roku 1889. vydal slavné provolání ve prospěch řeholnic „Dobrého Pastýře“, jež v Londýně už 50 let zdárně působily a mravních zubožencův mateřsky se ujímaly.

Vznešeného a mocného vlivu Manningova doznal hojnou měrou i spolek proti krutému zacházení s dítkami. V čele spolku toho stál anglikanský kazatel Benjamin Waugh; tento napsal roku 1885.: „V Londýně vystoupí ročně 70.000—80.000 dítek ze škol národních. Jenom polovice z nich dojde slušného zaměstnání; druhé polovici zbude pouliční toulka a život darebův a bláznů.“

Vzpomínaje zemřelého kardinala, nazval jej Waugh nejzářnějším drahokamem katolické církve, nejšlechetnějším synem Anglie; „od té chvíle, co jsem se s ním poprvé setkal, viděl se mi život jeho krásným svatým zjevem.“ Zmíněný spolek — jako mnoho jiných — nebyl ušetřen úhany a zlovůle lidské; tenkrát těšil Manning Waugha: „Život dětský a život rodinný nebyly v Anglii dosud důkladně uváženy. Přičiníme se o to. Naše doba jest čilá, ale povrchní.“ Uděluje požehnání snahám Waughovým pravil hlasem velebným: „Každá slza dětská, jež bez užitku vyroněna, jest krvavou skvrnou na zemi.“ Snahy ty nebyly marny. Roku 1889. vydán zákon na ochranu ubohých dítek.

Dne 27. října 1884 otevřena v Londýně přičiněním lordmajorovým dětská útulna; kardinal Manning měl slavnostní řeč; úchvatným způsobem ukázal důstojnost dětské duše, odsoudil barbarství, jemuž tolik dětí propadá.

Generalní vikář Manningův Gilbert pořídil noclehárny pro chudé; i tyto doznaly hojné podpory kardinalovy; často do nich zavítal, shromážděnou chudinu otcovskými slovy těšil, k trpělivosti a vděčnosti nabádal.

Aby vyhověl přání městské správy, zavedl Manning ve prospěch londýnských chudých a nemocných všech vyznání tak zv. hostinnou neděli, t. j. poručil, jednu neděli v létě sbírati ve všech katolických chrámech almužnu londýnským ubožákům.

Háje kde moha mravní zvedenosti lidu, káral kdekoli co pokárání bylo hodno. Tak odsoudil hanebnou rozpustilost, jíž se oddávalo divadlo; odsoudil ješitnou a drahou nádheru při pohřbech, poukazuje, jak oděna by byla chudina, kdyby jí bylo pamatováno; odsoudil nešváry, jakéž v Indii panují v manželství; obrátil k nim pozornost ministerstva indického, žádaje, by neplecha ona byla odstraněna; proti námitkám, jež by kdo činil, ohradil se ihned: „Naše moc jest měrou naší povinnosti . . . Kdekoli nedbají rodiče svých povinností, staví se anglický zákon mezi otce a dítě. Co jest v Anglii spravedlivo, jest i v Hindostanu spravedlivo. Spravedlivost nemá dvojí váhy, nemá dvojí míry; rovněž jí nemá britská říše.“

Toť tedy obraz Manningův, obraz otce chudiny a ubožáků! Dělný lid byl mu z té duše povděčen, lnul k němu vroucí láskou synovskou, a bolestí velikou byl naplněn, když mu byl drahý otec smrtí odňat. Požehnaného věku — 84 let — dočkal se náš kardinal. Ač ke konci života kolik neděl churavěl, byl přece duch jeho stále čilý a svěží. Teprv 9. ledna 1892 ulehl nadobro. Přes všecko usilování lékařů nezrušil slibu o nepožití opoje, ale věrně mu dostál až do posledního vzdechnutí! Ještě 13. ledna doufáno, že drahý nemocný bude zachován; že však nemohl ničeho požiti a sil ubývalo, dal se zaopatřiti svatými svátostmi. Oblečen v kardinalský purpur, u přítomnosti celé kapitoly učinil apoštolské vyznání víry hlasem jemným a zřetelným; přijal vděčně apoštolské požehnání, jež mu Svatý Otec telegraficky poslal, a rozloučil se přelaskavě se všemi kanovníky. Podvečer pravil: „Iugum deposui. Opus meum consummatum est[1]) . . . Těším se, že mně bylo možno všecky povinnosti plniti.“ Ráno 14. února dokonal. Svatě žil, svatě zemřel. Památka jeho jest nehynoucí, zvláště — dělníkovi!

* * *

Slavným sociologem byl Vilém Emmanuel svob. pán Ketteler, biskup Mohučský; právem možno ho nazvati biskupem dělnictva, jako Manning nazýván byl kardinalem dělnictva a Lev XIII. papežem dělnictva. Názory Kettelerovy jsou tyto.

Marny jsou snahy liberalů, marny snahy radikalů; dělnictvu nepomohou, aspoň ne na dlouho. Pravou pomoc skýtá křesťanství; onoť rozřešivši všecky záhady lidstva, ukazuje též, jak spomoci nynějším trudným poměrům; Bůh mu dopřává, aby se na své blahodárné pouti tímto světem setkávalo s novými a novými otázkami, aby je správně řešilo a takto osvědčovalo svůj božský původ, svou božskou sílu. Křesťanstvím odklizeno staré otroctví, ač se to zdálo mnohému věcí nemožnou. Byloť tenkrát u velmožů pohanských zapomínáno společného původu všech lidí, společného cíle, společné důstojnosti lidské; Řek připisoval ji jenom svobodnému Řekovi, Říman jenom římskému občanu; kdo nebyl civis Romanus, pokládán za otroka a nakládáno s ním jako s němou tváří. Teprv křesťanstvím vrácena otrokům lidská důstojnost, teprv křesťanstvím dopomoženo ohromné většině společnosti lidské k životu člověka důstojnému. Křesťanství vypěstilo z otroků venkovských spokojený stav selský, z otroků městských spokojený stav

[1]) Jho jsem složil. Dílo mé dokonáno jest.

řemeslnický; křesťanství postaralo se o nejrozmanitější ústavy na zmírnění bídy lidské.

Protikřesťanský duch času našich dnů jakoby chtěl vzkřísiti staré otroctví dob pohanských; v této hanebné snaze má mnoho pomocníků, zejména nevěreckou, hmotařskou vědu. Odvozují-li pošetilci člověka jenom ze hmoty, ký div, že se srdce jeho hmotou zatvrzuje, že nezná lásky k bližnímu? Myť šlapeme hmotu a ničíme ji, jak potřebujeme, zabíjíme zvířata. Je-li člověk jenom hmotou, ovšem nejlépe, nejdokonaleji utvářenou, nabyl-li svého původu jenom tím, že se hmota a jenom hmota propracovala nerostem, rostlinou a zvířetem až k němu, proč by neměl jako rostlina býti pošlapán, jako zvíře býti týrán a usmrcen? proč si ho více vážiti než rostliny? proč ho více milovati než zvíře? Zde nepostačí humanismus; sobeckost se nedá obmezovati jeho mnohými vývody, ale jsouc bezedna a nenasytna jako moře, zotročí většinu společnosti horším a hanebnějším jhem, než bylo staré otroctví pohanské. Veleduchové křesťanští potírajíce otroctví říkávali otrokářům: „Bůh učinil člověka pánem přírody, pánem zvířat, avšak neučinil tebe pánem tvých spolubližních; ty's jim roven, oni jsou rovni tobě.“ Dne 7. února 1249 učinil německý řád mír s pokřtěnými Prusy; papežský vyslanec pravil: „Tito obrácenci jsou poučeni a vědí, že všichni lidé, pokud nehřeší, jsou si rovni, že jenom hřích bídným činí člověka a otrokem.“ Materialismus okrádá lid o tyto velebné pravdy, činí jej rovna zvířatům a drze se chlubí, to že prý vrchol vědy. Takovou ovšem znova přivozena doba pohanská, kdy se s člověkem zacházelo jako se zvířetem.

Ohava materialismu uškodila zajisté nejvíce lidu dělnickému. I jest opět úlohou křesťanství svět z této bídy a hanby vybaviti, z tohoto nového útvaru otroctví lid vyprostiti a osvědčiti takto znova svou božskou sílu, svůj věčně nový život; podjímá se pak díla tohoto ne sice přímo a prostředky jakýmis zevnějšími, mechanickými, nýbrž především působí na ducha lidského, jej obrozujíc, jej láskou naplňujíc; vždyť touto cestou odstranila církev i staré otroctví, vnuknuvši lidstvu božské ideje, zušlechtivši je duchem lásky přiměla pány, že propustili otroky, obrodila národy, proměnila a posvětila zákony občanské; nejinak jest řešiti socialní otázku nynější. Příčiny bídného stavu dělnictva, bídné následky z toho vzešlé — kdež jinde mají kořeny, než že se lidé zpronevěřili Kristu? Že pohrdli nejvyššími a věčnými pravdami, propadli v nižších oborech života, ve věcech politických a socialních, klamným zásadám, odtažité, nepřirozené jednostrannosti, liberalnímu

fanatismu, jenž nerozuměje živému organismu společnosti lidské, umí sice bořiti a ničiti, avšak neumí a nemůže stavěti. Duchem a silou křesťanství nechtěli krotiti bujného sobectví, divokých vášní, a tak vypěstovali nynější smutné časy. I jest uvnitř léčiti. Až božské pravdy křesťanské opět osvítí mysli, naleznou se pravé a poctivé zásady národohospodářské a politické, jakož i způsob, jak zásady ty v životě uskutečňovati; s božskou moudrostí zavítá i pravá politická a socialní moudrost; vlády a sbory zákonodárné zanechajíce neplodných a bořivých snah, zjednají pravý a zdravý stav poměrům společenským a ekonomickým přiměřenou organisací průmyslu a řemesla, obcí a různých praktických sdružení.

Duch křesťanství jsa duchem lásky, jest i duchem sebezapření; nabádá člověka, aby sobě poctivě panoval, aby se rozumně uskrovňoval; i dopomáhá takto k obecnému blahobytu. Aby síla bohatství chudiny neutlačovala, je třeba, aby se boháči uskrovňovali, aby si nedovolovali všeho, čeho by se zachtělo sobeckému, lakotnému vykořisťování. Týž duch sebezapření a skromnosti, jenž se rodí jedině z křesťanství, jejž však moderní nevěra zatlačila duchem požívavosti a nespokojenosti, propůjčuje i lidu pracovnímu mravnosti, střídmosti, pracovitosti, spořivosti, šetrnosti, vlastností to, jež prospívají jak jim, tak prácedárcům. Je též jisto, že jen v dělnictvu v pravdě křesťanském budou prospívati společenstva, že jen křesťanští kapitalisté a továrníci učiní své dělníky účastny výtěžku.

Po té promlouvá slovutný biskup Ketteler o některých prostředcích, jimiž církev až dosud pečovala o blaho lidu dělného a jichž i příště doznávají od mateřské lásky její. Pojednává o ústavech pro dělníky práce už neschopné, o nemocnicích a chudobincích, v nichž jsou jim osoby řeholní přelaskavými anděly strážnými. Dokazuje, kterak jedině křesťanství naučilo pečovati o lidi práce neschopné; slavená kultura starých pohanů, Řekův i Římanů, péče té nikterak neznala; moderní zbožňovatelé starého pohanství neuvedou nám z těch časů ani jedinkého ústavu na zmírnění lidské bídy a nenaleznou u veškerých pohanských spisovatelův ani jedinkého místa, jež by svědčilo, že pohané pečovali rozumným a poctivým způsobem o ubohé spolubližní. Toť velebným privilegiem teprv náboženství křesťanského!

* * *

Druhý prostředek, jímž se církev s prospěchem ujímá lidu dělnického, jest křesťanská rodina a její základ, svátost stavu manželského.

Pokrytečtí, neupřímní příteličkové dělnictva slibují, že prý odstraní nedůstojná pouta, jimiž člověk jest vázán a u volném užívání svobody zdržován; i manželství prý bude pout těch zbaveno, dosavadní překážky stavu manželského prý naprosto přestanou, civilní manželství stane prý se všeobecným. Čisté to sliby!

Nikdo na celém světě nepoloží pevnějšího a šťastnějšího základu rodině než církev katolická, jíž jest manželství svátostí a svazkem, jejž toliko smrt rozlučuje. Těchto charakteristických známek bude církev vždy a vždy hájiti, bude se brániti potupnému snížení manželství na smlouvu pouze občanskou, která lehkovážně byla učiněna, lehkovážně, libovolně, rozpustile může býti zrušena.

Nemalým nebezpečím hrozí stavu dělnickému nedostatečná strava, nezdravý vzduch, v němž jest pracovati, vůbec zbědované živobytí; to však nejsou všecky příčiny, jež podkopávaji fysický blahobyt lidu; daleko zhoubněji řádí mravní bída, necudnost, nemravnost; ta-li se přidruží k nedostatečné stravě, k nezdravému vzduchu v továrnách i příbytcích, veta jest po všem, nastaly opět bídné poměry pohanské; tenkrát holdovalo sice i panstvo hanebné necudnosti, ale ještě více holdovali jí otroci, a to byla hlavní příčina, proč s nimi zacházeno jako s němou tváří.

A ejhle, tyto člověka nedůstojné časy pohanské znova přivolávají, kdož chtějí okrásti dělnictvo o křesťanskou rodinu, kdož chtějí strhnouti s manželství ráz svátostný. Už mnoho jiných nelidských zásad národohospodářských utlačilo velikou část lidu dělného tou měrou, že musejí ubožáci na uchránění života zavděk vzíti s nejskrovnější maličkostí; avšak zrušením křesťanské rodiny byl by jim jed nemravnosti se všemi zhoubnými následky vlit přímo do srdce. Kdož by neznamenal, že takovýto nečistý, jedovatý duch světem už se potlouká? Kolik hanebných listův a novin mu slouží! Znemravňující zábavy a rozkoše doporoučejí se lidu den ze dne, ba vychvalují se jako prostředky svrchovaného a pravého požitku. Povídky v listech takových uveřejňované jsou zvelebováním spustlosti a prostopášnosti, jež boří zejmena křesťanské manželství, křesťanskou rodinu. Divadlo velkých měst, elegantní romany i malé listy venkovské hemží se chlípností, necudností a smyslností. Mnohé listy jako by chtěly svými hanebnými annoncemi psáti kroniku vší mrzkosti a mravní spuspustlosti. Smutně proslula v té příčině zvláště Anglie; avšak klidí už též krásné ovoce; ve mnohých krajích tamnějších jest průměrný věk lidí už jen patnácte let. Čeho bychom se dočkali, kdyby ke všem těm bídným zásadám přidružila se a nabyla

by platnosti ještě ta, že jest každému naprosto volno ve sňatek vejíti a hned jej zase zrušiti, jakmile se mu toho zachce; kdyby zvítězilo civilní manželství! Dělnictvu bývá pohromadě meškati; v zástupech ubírají se do práce, u velikém množství pracují v dílnách, v zástupech se vracejí, u velikém množství bydlí v domech dělnických; pohlaví nebývá odděleno od pohlaví. Co by z nich bylo, kdyby neplatila křesťanská nauka o mravní čistotě, o cudnosti, o hříchu; kdyby lid ten v tolika dráždivých a nebezpečných příležitostech se nalézající přidržel se vyhlašované zásady: Není pevného svazku manželského, můžete se spojovati a rozcházeti, jak se vám zalíbí?

Necudnost brzy pokouší se o člověka, brzy jej zachvacuje. Jenom křesťanské srdce otcovo i matčino, opatřené jemným citem křesťanské slušnosti, podporováno prostředky, jichž hojně skýtá naše svaté náboženství, dovede uchrániti dítek od jedovatého dechu nemravnosti, dovede vypěstiti čisté, cudné pokolení; manželé jen dle občanské smlouvy spojení toho nedovedou. Kam by se podály ubohé dítky! Žijíce v bídě fysické, nedoznávajíce lásky plné péče rodičů, vymknuty z jejich dozoru, chtěly by si necudností nahraditi všecku tu bídu, a tím jistěji, tím rychleji hynula by duše jich, hynulo by i tělo.

Není to jen jakás pomyslná obava, nýbrž jsou to už skutečné jevy; spatřujeme je tam, kde moderní zásady už zaslepily dělnictvo a ohlodaly čistotu manželského i rodinného života. Další otravu může překaziti jediné křesťanství a Bůh, jenž pomáhá církvi svou všemohoucností. Církev zachová dělnictvu manželství, zachová dítkám dělnickým křesťanskou rodinu, křesťanské srdce otcovo i matčino; a to jest první a nejpotřebnější podmínka, má-li otázka dělnická šťastně býti rozřešena. Pokud mají naši dělníci ještě křesťanskou rodinu, muž křesťanskou ženu, žena křesťanského muže, dítky křesťanské rodiče, rodiče křesťanské, zvedené dítky, jimž jest svato čtvrté přikázaní Boží: potud stojí v dělnictvu nerozborná hráze, o niž se rozrazí veškery bořivé snahy hanebných kazisvětů.

Většinou jen nepatrná jest mzda dělníkova; avšak i tato bývá v křesťanské rodině jistou měrou zmnohonásobena, nabývá větší ceny. Zlatka, kterou odevzdá dělník své křesťanské ženě, přinese jejím přičiněním větší užitek než zlatka, která jest svěřena ženě lehkomyslné; peníz, jejž vydělá křesťanský dělník, má větší cenu než týž peníz, jejž dostal dělník lehkomyslný, který jej večer v krčmě, v hospodě probije. Ejhle, jaká to praktická cena spořádané rodiny! (P. d.)

Světem — k Bohu.

Napsal *R. M. Kobza.* (O.)

Praví se, že cesta do nebe trním vede. A pohlédneme-li na cestu, kterou jsme dosud k Bohu se brali, říci musíme, že i ta je plna záklesek, plna trní. Odstraniti je chceme. Nuže, jak?

1. Především rozlišovati budeme mezi bytostmi případnými a podstatnými. Ty či ony si vybereme, abychom od nich jako od pevného základu v dohadech svých vyšli. A věru! Výběr bude nám nad pomyšlení snadným. Pro nás ho totiž nestává. Jsouť bytosti případné už zabrány badateli jinými a zbývají nám jen bytosti podstatné. Zabrali je fysikové a chemici. Je stopují ode člena ke členu, od účinku ke příčině hledajíce po jejich boku základní příčiny jevů fysických. A hledajíce, dospěli k prvkům zvláštním, k prvkům tajůplným, jejichž vznik, co se jejich empirické methody týče, dále vystopovati nedovedou. Jsou to jednak základy dění hmotného — atomy, jednak základy dění psychického — duše. K těmto základním bytostem bychom i my dospěti musili, tajů světových bychom tím však ještě daleko nerozřešili. My dále, my za hranice samých atomův a duší postoupiti chceme, a proto základem a východištěm našeho postupu musí býti cíl a konec postupu přírodovědeckého, jednak atomy se všemi svými vlastnostmi, jednak duše.

2. Zásadou si učiníme nepouštěti z mysle skutečnosti, že účinnou příčinou určité existence nemůže býti bytost případná, účinku rovná, ale jen bytost podstatná, nad účinek vyvýšená. Tím zároveň vyloučíme z důkazu nesmyslnou, neukončitelnou řadu účinkův a příčin.

3. Nezapomeneme, že žádná podstatná bytost konečná nemůže býti celkovou příčinou podstatné bytosti jiné. Příčinou takovou, t. j. příčinou bytosti, která sama sebou existuje, může býti jen bytost, která v majetku svém má nejen místo, ale i činnost, kterou by svému účinku udělila, a to takovým způsobem, že jejich udělením nic ze svého místa a své činnosti neztrácí. Bytostí takovou jest jedině bytost nekonečná — Bůh.

4. Nezapomeneme, že myslí svou nemůžeme pojati vše, co vůbec jest, ale pouze jednotlivosti. Pro jednotlivou věc tedy hledati budeme příčinu příčin, a bude-li touto příčinou bytost nekonečná, patrno nám bude, že jsme tím nalezli zároveň i příčinu všeho, co vůbec jest.

To jsou zásady, dle kterých chceme postoupiti k sestrojení důkazu kosmologického jednoho, o sobě všestranně dostatečného.

Vlastnosti tvůrčí bytosti.

Po delší dobu přetřásá se otázka, má-li se pro jsoucnost Boží vésti důkaz jediný nebo má-li se setrvati při starém zvyku více se navzájem doplňujících důkazů. Francouzský učenec abbé Duquesnoy přednesl o sjezdě katolíků v Paříži (roku 1891.) návrh o potřebě sestrojování jednoho, a to kosmologického důkazu. V jeho smyslu hledáme i my kosmologický důkaz jediný, všestranný.

Ale úmyslu našemu staví se v cestu zvláštní, u mnohých zakořenělý názor o vlastnostech tvůrčí bytosti.

Jsou, kterým nejde na mysl, že by tvůrčí bytost mocí svou mohla vázána býti pouze na místo své fysické přítomnosti. Představují si tvůrčí bytostí něco podobného, jako jsme uvykli slyšeti v pověstech o rejdech zlých duchův a černokněžníků. Duch jen kývne a vedle stojí hrad a ve hradě krásných věcí, až zrak přechází a hudba zní, již by věčně poslouchal.

Takovou bytostí tvůrčí bytost není. Kromě sebe nepůsobí. Nebo, abych v příkladě mluvil: Kdyby sám měsíc tvůrčí mocí obdařen byl, nemohl by ani na krok, ba ani na píď kromě místa objemu svého — novou bytost způsobiti Dosahem bytosti jeho byla by vyčerpána i síla působnosti jeho. Rozumímeť bytostí tvůrčí příčinu přímou a nikoliv nástrojnou ani ne mravní.

Bytost tvůrčí musí bytostí svou přítomnou býti na místě, kde působí. Ne tedy jako dláto, které jako nástroj v ruce sochařově z mramoru tvar sochy vytesává, ani ne jako stavitel, který může stavěti dům, aniž by osobně na místě stavby přítomným byl, ale tak, jako myšlenka, která vzniká jen tam, kde duše jest a pokud kde duše jest.

Dále. Bytostí tvůrčí jako příčinou nerozumíme příčinu částečnou, ale celkovou. Z ní jako z jediné vyvoditi chceme všecky vlastnosti daného účinku v celé jeho podstatě. A právě proto musí v moci této tvůrčí bytosti všecko býti, čemu ona v účinku má býti příčinou. Má-li příčinou býti prostoru, který v účinku pozorujeme, musí prostor ten míti v moci své — je-li ta či ona síla momentem, k němuž se obracíme, v účinku, musí tvůrčí bytost i tuto sílu míti v moci své.

A buďsi jakkoliv, co se vlastností účinku týče, tolik jisto jest, že bytost tvůrčí jako celková příčina nemůže tvoru svému více prostoru přitvořiti než sama má v majetku svém. Má-li rozum, tvor její rozumem jí nedostihne, má-li krásu, tvor její krásnější nad ni nebude. Nic, čeho

nemá tvůrčí bytost, nemůže míti její tvor. Vše, co tvor míti může, musí dříve míti tvůrčí bytost jako zdrojná příčina.

Plyne to i ze zásady filosofie: „Každý účin jest prve ve své příčině obsažen.“ A důvodem toho jest, že kdyby účin ve své příčině nějak obsažen nebyl, byl by již bez příčiny, což jest nemožno.

Nový důkaz kosmologický.

Dokázati nekonečnost bytosti Boží z konečného světa bylo od začátku naším cílem. Neboť jisto jest, nedokážeme-li na prvním místě té, nedokázali jsme mnoho pro absolutní filosofickou jistotu křesťanského názoru o Bohu. Materialismu jsme v jeho možnosti nevyvrátili, pantheismu jsme nepotřeli. Dokážeme-li však na základě existence konečných bytostí nutnost „nekonečné bytosti Boží“, dokázali jsme vše. Neboť jak praví filosofie: „Pojmy nekonečnosti, nejvyšší dokonalosti, neodvislosti, nutnosti, čirého a pouhého konu, metafysické jednoduchosti, věčnosti a naprosté jedinosti jsou věcně totožny.“

Kde začíná ona cesta?

Pravili jsme na jednom místě, že cesta k nekonečné tvůrčí bytosti začíná tam, kde končí cesta vedoucí ke zdrojům kosmických jevů, jimiž jsou jednak atomy a jednak duše.

Od atomů vycházejí materialisté budujíce svou filosofickou soustavu, od nich vyjdeme i my.

Kdo uznává jsoucnost atomů (nebo vůbec nějaké prostorové konečné věci), nepopře, že v atomu jest nám lišiti věcí dvé, 1. určitý výmez prostoru a 2. sílu, která mimo jiné atomu vymezený prostor hájí. Síla bez prostoru, v němž by působila právě tak jako prostor bez síly, kterou by trval, jsou věcí nemožnou. Skutečný pak atom zajisté jen určitým produktem jest prostoru a síly. Nuže, co můžeme říci o atomu? Tolik zajisté, že

I. atom nemá příčiny, nebo že

II. atom příčinu má.

Má-li atom příčinu, tu příčinou jeho může býti

a) účinkující bytost atomu menší,

b) úč. bytost atomu velikostí svou rovná,

c) úč. bytost atomu větší.

Každá z těchto tří bytostí může příčinou jeho existence býti:

α) působíc mimo dosah své jestoty,

β) působíc v dosahu své jestoty.

Případ I.

Atom nemá příčiny.

Jsou, kteří z pouhé výstřednosti nebo zlomyslnosti dorážejí s námitkou, že existujícím bytostem netřeba žádné příčiny, tedy ani atomu — ne.

Dobře, pravíme. Tolik však odpůrcové nám připustí — poněvadž už právě atom na zřeteli mají, — že atom skutečně existuje.

Existuje — odpovídají.

Když existuje, pravíme, tu buď existuje, že existovati chce, nebo existuje, ač existovati nechce, nebo jest lhostejným k existenci a neexistenci.

α) „Chce existovati“, zní odpověď. Když „chce existovati“, tu jest jeho chtění, jeho vůle příčinou jeho existence. Není tedy atom bez příčiny.

β) „Nechce existovati“, volají odpůrcové. Pak, odpovídáme, existuje atom, ač existovati nechce. Nutí ho tedy něco k existenci. Atom má příčinu.

γ) Atom je k existenci a neexistenci lhostejným, nemá vůbec ani schopnosti vůle. Co teď? Tu atom buď neexistuje a ze své vůle ani existovati nebude, nebo existuje, ač sám své existence nikterak neupříčinil. Byl tedy v existenci uveden něčím jiným.

V každém případě má atom příčinu.

A přece nemá atom příčiny, praví stateční sokové.

Proč? Atom jest věčným.

Tak! odpovídáme, tu věc zůstává přece jen beze změny. I při věčnosti atomů nastupuje totéž trilemma, že byly od věčnosti upříčiněny 1. bytostí sebe menší, 2. sobě rovnou, 3. sebe větší.

Věčnost trvání neruší náš příčinový postup, ta zaměňuje pouze otázku „proč?“ otázkou časovou „kdy“? A „proč“ neztrácí nikdy platnosti své, ptáme-li se, „kdy“ to „proč“ nabylo vlivu, zdali dnes nebo včera nebo od věčnosti.

Mají tedy atomy příčinu.

Případ II.

Atom má příčinu.

Má-li atom příčinu, může touto příčinou býti jedině bytost, která v moci a majetku svém má, co v atomu jako v účinku skutečně postřehujeme, totiž prostor a sílu.

Tu jsou však lidé, kteří by rádi i z principu bezprostorového vyvodili vznik prostorových věcí. Takovou bezprostorovou věcí zdá se jim jakási „tvůrčí vůle“.

„Ano“, praví, „jen dobrá vůle atomu jest příčinou, že existuje. On existuje sám svou vůlí a ze své vůle. Jemu netřeba žádné od něho odloučené buďsi prostorové, buďsi nadprostorové příčiny a tedy ne ani Boha.“

Dobře, pravíme, uvidíme, kam na základě daného předpokladu dojdeme. Když pouhá vůle atomu jest příčinou jeho existence, tedy jest vůle jeho oním činitelem, který vymezil ten určitý, omezený prostor, v němž atom teď přebývá.

Otázky: Na kterém místě vymezila vůle ten prostor? Není-liž pravda, na tom, na kterém sama byla?

Z čeho ho vymezila? Z ničeho? Kdo pak dovede vymeziti nicotu tak, aby ještě zbyl prostor atomu?

Z něčeho? Arciže.

Z něčeho kromě sebe? Ne. Kromě sebe žádná bytost jako přímá příčina činnou býti nemůže.

Z něčeho v dosahu své jestoty? Zbývá jen: ano. Co v tomto dosahu pro existenci atomu vymezila? Prostor.

Když tedy v dosahu své jestoty nové bytosti prostor vymezila, pak tvrdíme — není a nemůže býti pravdou, co jsme o ní jako do větru řečený předpoklad přijali, že by pouhá vůle, vzata jako účinkující podmět atomu, nemusila býti nějak v prostoru a nebyla věcně shodnou s nějakou bytostí prostorovou Jak veliký prostor by zaujímati musila, z následujícího brzy uvidíme.

Z řečeného plyne tolik, že uvádějíce vůli atomu jako podmětnou příčinu jeho existence, nevyhneme se výše uvedenému trilemma pro vznik prostorových bytostí. Příčinou jejich může býti 1. úč. bytost daného účinku menší, 2. jemu rovná, 3. jeho větší.

A) O bytosti prostorové atomu menší.

Dva jsou způsoby, kterými mohla účinek svůj položiti bytost účinku svého, t. j. atomu menší.

a) Činností svou mimo dosah své jestoty. To jest, jinak řečeno, činností svou tam, kde tvořivě činnou býti nemohla. Rozumí se, že případ tento nemožným jest. Moucha nelítá, kde není; člověk nemyslí, kde není.

b) Činností svou v dosahu své jestoty. Ani tento případ možným není. Bytost menšího prostoru nemůže přiděliti ze svého majetku nové

bytosti více, než sama má. Mám-li jen krejcar, nedám zlatku. A ostatně: působiti v dosahu své prostorové jestoty a utvořiti něco této jestoty většího, znamená působiti tam, kde nejsme. Trpaslík nevyplní místo obra.

Bytost účinku menší po žádném způsobu nevytvořila jako celková příčina bytosti sebe větší. Učinila tak snad

B) „Bytost atomu rovná“?

Vizme!

a) Působiti kromě sebe, t. j. tam, kde nebyla, ani tato bytost nemohla. Neboť nelze žádné příčině celkové jen z daleka poručiti, aby na místě, kde ona není, něco povstalo. Příčina celková musí z majetku sobě vlastního vzíti a jej svému účinu přiděliti, aniž by se od svého majetku oddělila. To učiniti nemůže žádná příčina na místě kromě sebe jsoucím.

b) V dosahu své jestoty působíc může tvůrčí podstatná bytost způsobiti vždy něco své jestoty menšího, ale nikdy ne něco sobě rovného. Tu chce na př. bytost atomová vyvésti nový sobě rovný atom. Ač ve skutečnosti nemá ani mocí podstatnou sebe menší bytost vytvořiti, tím méně tedy bytost sobě rovnou, přikládáme jí zde pro příklad sílu tvořivou. Avšak ani v tomto případě nemůže způsobiti bytost novou, sobě rovnou. To by bylo samou reduplikací její vlastní bytosti. Sílu svou a prostor svůj v celém dosahu marně by vymezovala pro novou sobě rovnou bytost. Ty už vymezeny jsou, ovšem že ne jí, ale někým jiným a sice pro ni samu. Z ukrojené skývy chleba neukrojíš skývu novou ukrojené rovnou a sám sebe tak jak jsi znova neučiníš a právě tak nepoloží věčně věkův žádná úč. bytost jako účinek bytost novou sobě rovnou.

To věc jednoduchá a důvod její též jednoduchý, plynoucí ze zákona kontradikce, dle kterého nic nemůže v témže vzhledě býti a nebýti. Přece však jest tato jednoduchá věc pro dohad na bytost tvůrčí, nekonečnou, rozhodující důležitostí.[1]) Tímto poznatkem jest cesta k nekonečné bytosti Boží otevřena, neb už jen jedna možnost pro vznik atomu zbývá, a to:

[1]) Žádná konečná věc, praví se obyčejně, nemohla příčinou býti sama sebe, protože by tím zároveň účinem a příčinou byla, což jest nemožno. To však se nepraví, že by jako úč. příčina také větší býti musila nežli jest jako účinek. Vynecháním tohoto dokladu mizí význam, který se v poznatku této věty skrývá, že pro každou podstatnou bytost třeba hledati příčinu účinku větší.

C) „Bytost atomu větší."

a) Mimo sebe působíc ani tato bytost nemohla žádného přímého a celkově upříčiněného účinku způsobiti.

b) Způsobila tedy atom bytost větší v dosahu své jestoty.

A skutečně! Jen tato atomu větší bytost může svou sílu a prostor svůj vymeziti pro novou sebe menší bytost, aniž by tím sama sebe vyčerpávala, aniž by vymezovala, co už vymezeno jest. Jen bytost tato může býti přímou a celkovou a tedy tvůrčí příčinou atomu.

Jak velkou jest, oč větší než atom sám, na to ovšem těžko dáti odpověď. Že větší jest, jisto je. Též jisto je, že atom v dosahu jejím se nalézati a ona ho obkličovati a pronikati musí. Atom bez ní existovati nemůže, ovšem ale ona bez něho — ano. Ona ho týmže způsobem, jak jej skutečným učinila, i v niveč obrátiti může. Jako jádro ořechové ve skořepině a s ní v dalším obsahu se nalézá, tak atom ve své zdrojné příčině se nalézati a ona ho obkličovati musí.

Slíbili jsme, že od konečné bytosti k nekonečnosti žádného skoku činiti nebudeme.

Nuže, zdrojná bytost atomu buď jeho větší, ale buď přece konečnou. Co však jest příčinou této atomu větší bytosti? Bytost opět větší. A příčinou té? Bytost ještě větší. A té? A dalších bytostí? Vždy větší a větší zdrojné bytosti.

Aj, tu otvírá se pohled na šířící se kruhy, které se vzdalují víc a více mezí konečnosti. Kráčíme jako by po schodech s postupující řadou početní vždy výš a výš a jen ten konec, ve který tato se ztrácí, může nám konec udati.

A konec ten? Nekonečnost. Tou ztrácíme pod nohama půdu prostorových bytostí a jsme u bytosti nadprostorové, nekonečné, u Boha.

A což ony sprostředkující bytosti? Mohou býti skutečnými? Staří fantastikové bájili o jakémsi demiurgu, který, od Boha jsa stvořen, sám svět vytvořil. Je tedy možna řada takových božských výronů čili emanací, ve které by člen od člena v nedočetné řadě závisel? Nikdy ne. A příčinou je, že Bůh jen bytosti konečné tvoří a bytost konečná, jak jsme už na začátku této studie ukázali, v dosahu své jestoty příčinou býti může bytostí pouze případných. Co podstatnou bytostí jest, příčinu nemůže míti v ničem jiném, než jedině a přímo v Bohu.

Co stvořeno jest, jen Bohem a v Bohu stvořeno bylo. A má-li co jaké zvláštní dokonalosti, jen od něho jich přijalo.

Nekonečný jest Bůh a dokonalosti jeho s ním nekonečnými jsou. On jest všudypřítomný, vševědoucí i všemohoucí.

Že nekonečný účinek způsobiti nemůže, ale jen účinek konečný, arciže v neskončeném počtu není znakem jeho malomocnosti, ale nemožnosti takového účinu. Neb jen Bůh mohl by býti tím nekonečným účinem. Avšak Bůh sám sebe po druhé právě tak jako žádná věc sama sebe způsobiti nemůže, a to proto, že už způsoben jest.

Jen Bůh jest příčinou sama sebe, jen pro jeho nekonečnou bytost nelze najíti úč. příčiny jeho větší. Vše ostatní jest učiněno a konečno a tvrdí-li pantheismus nekonečnost světa, tvrdí tím patrný blud.

Bytostí konečných příčinou bezprostřední je v jejich základních prvcích — Bůh A tvrdí-li kdo, že křesťané bloudí, když z konečných věcí na nekonečného Boha soudí — bloudí sami.

Uznává-li pantheismus Boha a hájí-li nicméně názor, že ve světě jest přítomen jen po způsobu vtomnosti, aniž by byl zároveň nad prostorem světovým, nemá pojmu pravého Boha, ale má pojem pouhého fantomu.

Bůh jest nade světem a ve světě, jím jest a v něm jest svět, v něm jsme my, v něm žijeme, pohybujeme se a jsme; z něho vykročiti nemůžeme. Kdybychom do nebe vstoupili — Bůh jest tam, v hlubinách pekel Bůh jest, na nejzazších hranicích světa jest Bůh. Co máme, nemáme ze sebe, ale od Boha. On nám vše dal, může nám i vše opět vzít. Máme rozum a vůli a cit; i Bůh je má, ale měrou nekonečnou beze všech nedokonalostí.

A vše to z jediného dohadu plyne, z dohadu z konečných bytostí na poslední příčinu jejich příčin. O té jsme dokázali, že nekonečnou býti musí a konečnou že býti nemůže. A je-li nekonečnou, je zároveň i nejvýš dokonalou, neodvislou, nutnou, jedině činnou a nikdy ne trpnou, metafysicky jednoduchou, věčnou a jedinou.

Tím jest zjevně dokázána pravda věty koncilu. Kdo by tvrdil, že přirozeným světlem rozumu nelze z věcí, které učiněny jsou, poznati jednoho a pravého Boha, Stvořitele a Pána našeho, vyobcován buď.

Písemnictví a umění.

České proudy hudební.

Píše *Leoš Janáček.*

III.

Dra. Ant. Dvořáka **Zlatý kolovrat.** — *Zd. Fibich:* **Hedy.** Opera. Op. 43. Nakl. Fr. A. Urbánek v Praze.

„Richter, dvorní kapelník vídeňský, též **vide:** ⊕ (str. 50.) do ⊕ (str. 53.), kterým jsem partituru ‚Zlatého kolovratu' zkrátil, vyhrává." — Skladatel sám o koncertě brněnském dne 8. května 1897 nezkráceně touž skladbu dirigoval. A tak po třikrát a po pravdě rozhrnuje se podobný sice, ale i podrobně líčený obraz, kterak zprvu za zlatý kolovrat dává královna „ty nohy naší Dory", za zlatou přeslici ty ruce, a za zlatý kužel ty oči, kterými „zhaslý oheň zas ožil."

Jen starozákonné trombony s rozechvělými tympany vystihnouti mohly tonem nadpřirozené zjevení:

A tu se z lesních kdesi skal
stařeček nevídaný vzal:
šedivé vousy po kolena —

jenž určitým motivem 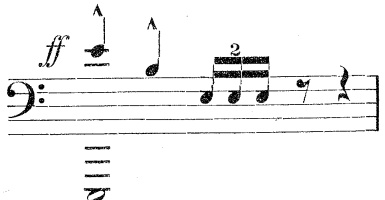

pacholeti přikazuje:

Za nic jiného však nedávej,
nežli za nohy. —

Neschůdná cesta, tvrdá,

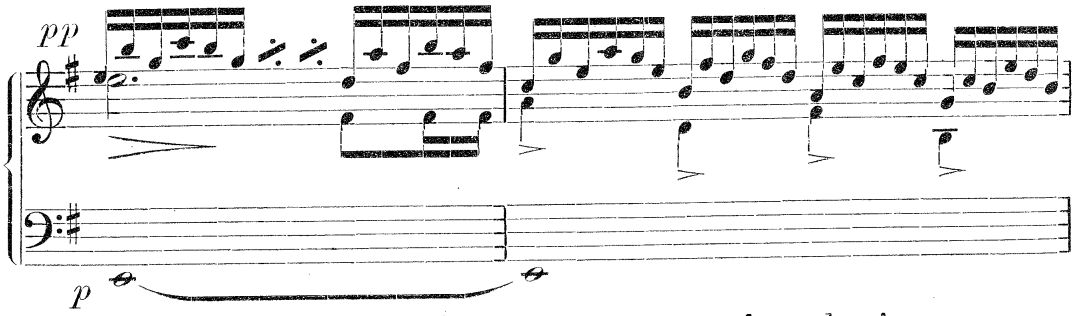

výtečně s rázem souzvukových spojů septimových se kryje:

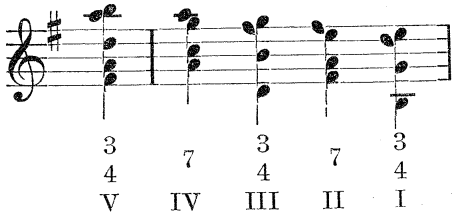

(Nevztahuji vzdálený, i když celou osnovou vázavý fagotový ton *E* do této na základě měkké toniny *e* určené osnovy spojů souzvukových.)

Nástroje, obzvláště flauta, když již

pachole v bráně sedělo,
zlatý kolovrat drželo

do té míry význačnosti shodují se s textem, že jejich zpěv jest až sylabický

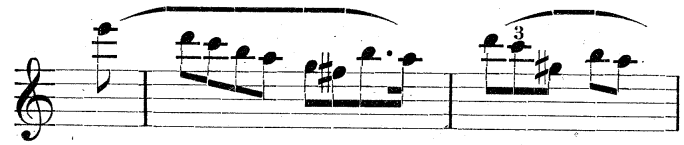

Kéž bych ten kolovrátek měla z ryzího zlata!

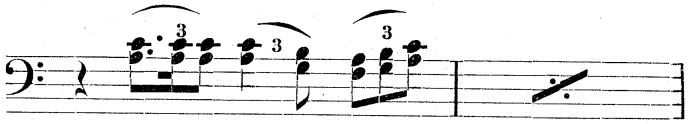

Jděte se, matko, pozeptat, zač je ten zlatý kolovrat?

i shodný s nápěvem mluvy:

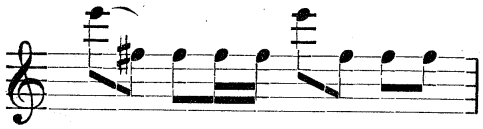

Kupte, paničko! Drahý ne-ní —

Nádechem motivu 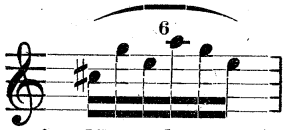 ostré rysy dialogu se setírají a obrázek se jednotí. Netřeba dlouze povídat, že týž motiv náležitě obměněn výtečně spodobuje klusání vraného koně hned z počátku skladby a že na témž motivu vyznívá lahodná vlna nápěvná, kterou se zjevuje

dívčina jako květ,
neviděl také krásy svět

pánu, jenž

stojí, nevěda, co chtěl.

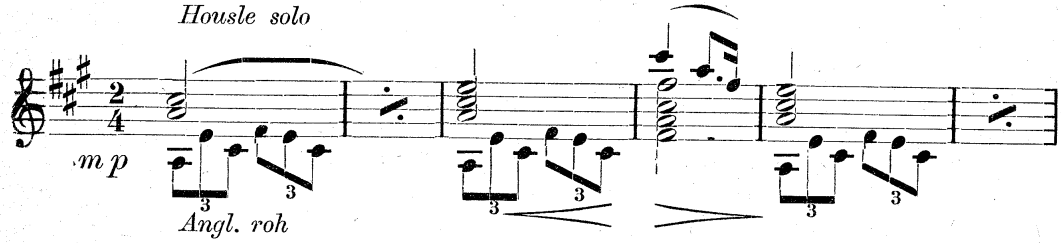

Ve vypsané dosud části skladby dospívá líčení dramatické až do určitosti nápěvných tvarů mluvy a rozmluvy; je to stupeň dramatické určitosti, jak již dříve pověděno, jakého žádný skladatel v symfonických básních posud neužil. Však osobitý Dvořákův sloh dramatický jasněji vynikne, až povšimneme si jeho uvažování času. Octneme se tu na rozhraní proudů české hudby.

* * *

A ještě jeden podobný epickou šířkou obraz ze „Zlatého kolovratu“.

Král jede z vojny vesele.

Hesla coren a trompet vpadají do slavnostního šumu. Srdečnou písní vítá král svou domnělou paní, jíž zlatý kolovrat vypřede brzy jistou záhubu.

Pojď se, má paní, posadit,
upřeď mi z lásky zlatou nit.

Teď následuje hudebně rozkošné líčení, kterak kolovrátek zle pro paní hrál. Kolébavě se roztočil, avšak

běda, jaký zpěv!

Nemilosrdně tvrdým hlasem na vrčivém trylku

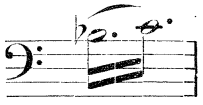

žalují corny i tromby motivem, který barvou krve rozohňoval prvé šalbou dosažené veselí svatební a který teskně v „kupní rozmluvě“ se ozýval:

Vrrr — zlou to předeš nit!
Přišla jsi krále ošidit:
nevlastní sestru jsi zabila,
údův a očí ji zbavila —
vrrr — zlá to nit!

Jakoby skály na duši padaly, tak působí drhnutý úsečným smyčcem celého orchestru dominantní čtyrzvuk *(cis-eis-fis-h)* na prodlevě tonů

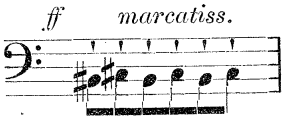

při slovech:

Jaký to kolovrátek máš?
a jak mi divně na něj hráš?

Kolovrátek vrčivě trylkuje na

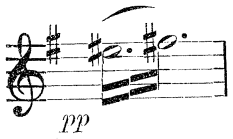

v houslích; viola s harfou trhají struny do souzvuků

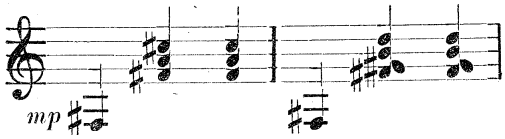

A kdesi do všech výšek zahvízdává to neustupně rychlým svazem tonův *eis-fis* do nápěvu žalobného piccoly a klarinety:

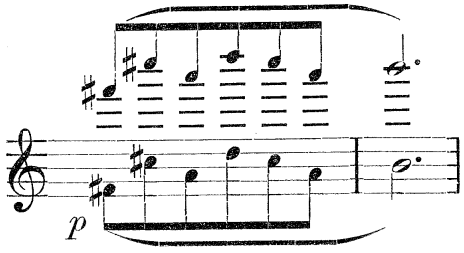

A tak do třetice se opakuje nijak neunavující obrázek hudební, sytější vždy v barvě a dotvrzující uzavíravým spojem svých základních tonin (zprvu v *e*, podruhé *fis* a potřetí *as*) neodvratný osud:

té matky babice,
té dcery hadice.

Třikrát ještě, kdo poslechl si s celou duší „Zlatý kolovrátek“, rozechvělo se mu to v ní až do hlubin. Jednou roztoužený nápěv krále sladce nás dojímá; podruhé veselá struna harfy při svatebním veselí rozvlnivši se nad všechen ostatní orchestr chytá nás do víru tanečního, a po třetí máme radost, jak dovedně kovový zvon podkov vmíchán hned v prvních taktech skladby contrafagotem do cvalového rythmu vraného, bujného koně. Stůjtež tu krátké toho ukázky:

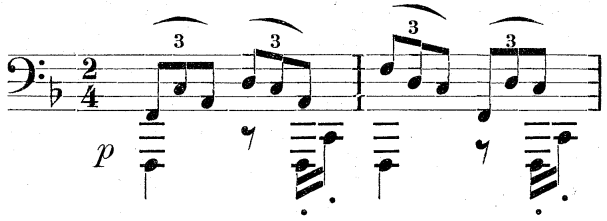

Trioly trhají cella; z dunivého ozvuku velkého bubnu a talířů zazvoní to tvrdě, až se zajiskří contrafagotem v contrabassovém tonu F_1 vždy v prvé čtvrti taktu; a tak

z lesa pán
na vraném, bujném jede koni,
vesele podkovičky zvoní.

Doznívá zvuk hesel přípitkových, jež mísily se s rejem a šumem svatebním; z hradního nádvoří do nádherných síní dolétají pronikavé struny harfy

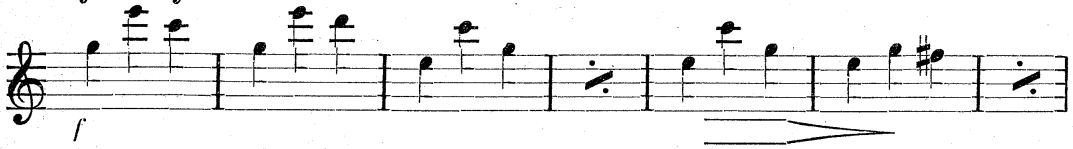

tak úsečně a přece shodně s tím stichlým šumem hlubokých nástrojů:

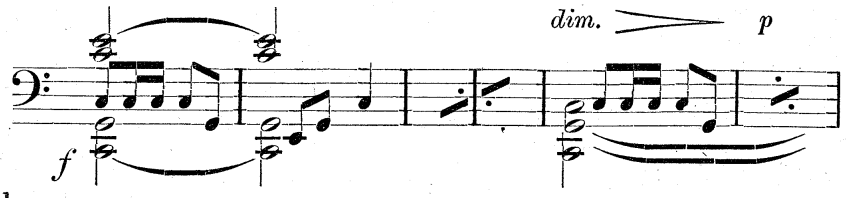

Ale

byla svatba — zralý hřích;

proto i hlavní motiv rozkošného obrázku scherzového příšerně poskakuje

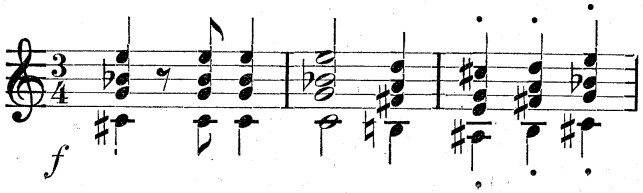

na hlubokém *Fis*$_1$ bubnův a contrabassův, a hned na to ohlasem pekelným spojených v unisonu coren třeskem se ozve

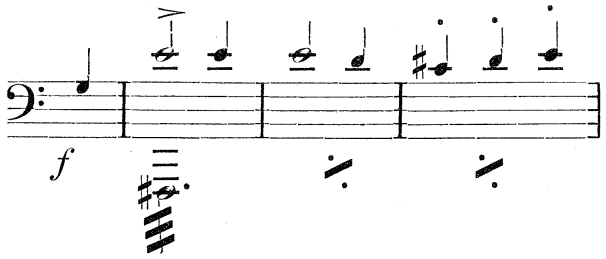

S nebes myšlenkou, již pějí housle na vlnách kulatých tonů klarinetův a flaut, dotvrzených vážnými posaunami a bassami, zakončuji rozbor nejnovějších skladeb Dvořákových.

Svobodná-li jest ruka tvá,
ty musíš býti žena má!

... chci tvoji dceru za svou ženu,
tu tvou nevlastní.

Kde's, má Dorničko? Kde jsi? kde jsi?

Tak po třikrát vpleten v pásmo rozkošných nápěvů „Zlatého kolovrátku" ten nejdojemnější; z něho teplé paprsky zahřály i tam, kde mysleli si, že mají vychladlé srdce.

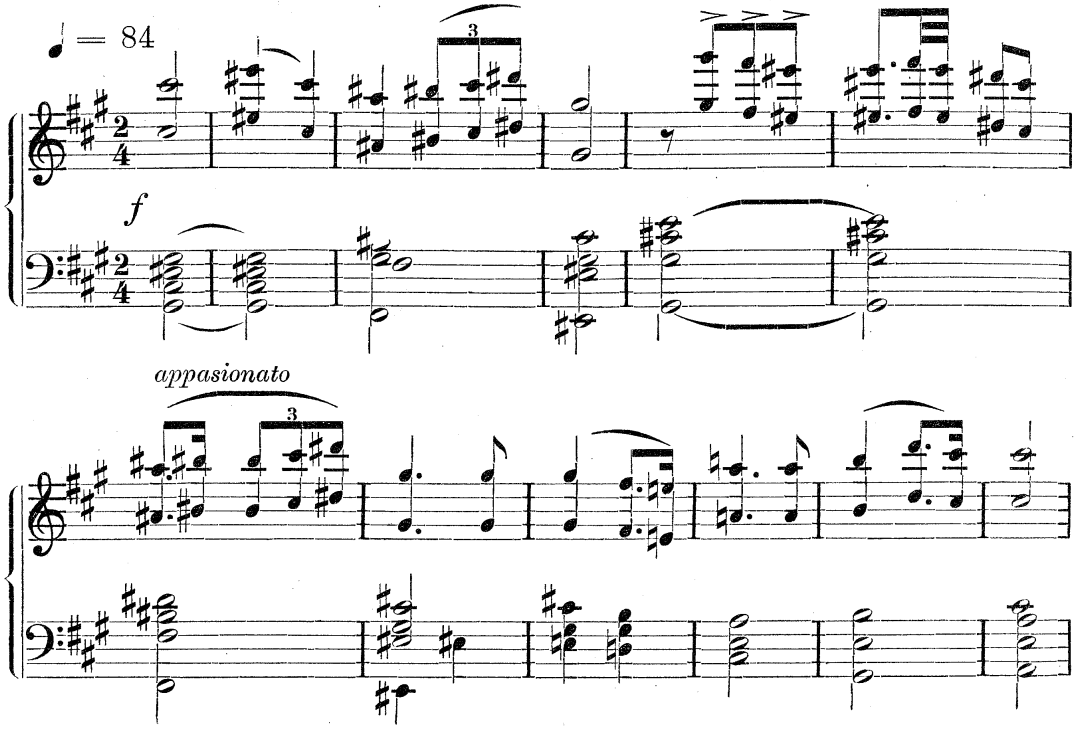

Casoměrně oživí tuto část vždy čtyři šestnáctky fagotů, jimž odpovídají druhé čtyři flaut v každém taktě; též dvěma sextolami šestnáctkovými plným rozmachem arpeggiovým zdvihají ještě každý souzvuk měkké klarinety. Něžná hudba!

* * *

Netoliko prostá, prázdná doba, ale v ní jistý stupeň hutnosti účinu hudebního, života, ruchu duševního, který se váže na hudební tvar, může býti *přirozenou mírou hudebních myšlenek.*

Divných konců se dostihlo, když jen prázdnými takty odměřovali nápěvy (popisná nauka o užitých formách hudebních), neb naopak, když nevšímáno si dostatečně času, ve kterém se rozléhají tonové útvary. Tak na př. na praeludování, které jest prý toliko slyšet v Rakousku — tak tvrdil † Dr. Rust, známý redaktor vydání skladeb J. S. Bachových společností Bachovou a bývalý professor na konservatoři lipské — váže se zcela přirozeně onen jednotvárný, ohlušivý účin, o kterém nemožno tvrditi, že by se hodil do našich chrámů.

Beru za míru hudebních myšlenek hutnost ruchu duševního, jenž odpovídá jednomu v čase dokonale vyznělému spoji souzvukův úplných obsahem. Kterak vysvětliti tu hutnost ruchu duševního? Zajisté do stopy jednoho souzvuku vpadá následný, ať stejnou šířkou a jádrem obsahu neb nestejnou: vždy rozechvěje se naše duše netušeně, když nový souzvuk se silou pocitovou mísí se s uprchajícími, vyznívajícími (do $^1/_{10}$ své pocitové síly v $^1/_{10}$ vteřiny; Dr. Helmholtz) tony předcházejícího souzvuku. To je ten vrchol vzruchu, spletna, chaos, kterou přivodí spoj dvou souzvuků. Hutnost této spletny závisí na úplnosti obsahu souzvuků spojených. Jestli čtyřmi tony vypovím určitě souzvuk, tož rovná se hutnost spletny všem vzájemným vztahům čtyř tonů druhého souzvuku ku čtyřem tonům prvého souzvuku. Nejvíce vynikající vztahy tonů ve spletně jsem vytkl a označil ve své „Nauce o spojích souzvukových."

I lidová hudba naše jest harmonická a obsah souzvukový vyznívá v barvách živých (dudy, cimbal, housle) i čtyřhlasně, tudíž úplně.

Však spoj ještě v času úplně nevyzrál a míra není tudíž celá. Účin esthetický vynikne teprve, když spletna se vyjasňuje. Působil třebas ve spletně svaz tonů *(h : a)* zajisté velmi nelibozvučný. Ton *(h)* z prvého souzvuku doznívá, na síle tratí, až konečně zmizí; i působí na dále jen to *a*. Esthetický soud se rychle dostaví: jsme usmířeni, když po nepříjemném nelibozvuku působí ve své unisonné lahodě sám ton *a*. Takový jest vývin jedné spojovací formy.

Spletna z pravidla rázem na všech částkách se vyjasňuje: i zakončuje se tak určité množství esthetickými soudy různého druhu doprovozených spojovacích forem: hutnost míry ve formě harmonické.

S přirozenou pravdou odhaduje se v lidových skladbách čas, jehož jest potřebí, aby dokončil se vypsaný děj. Neboť jestli hlavní působnost hudby leží ve vrchovitém vývoji a v konečném vyjasňování spletny, hlavní to dějiště účinu esthetického, tož na tom záleží, aby každému období ve vývinu tolik času bylo dopřáno, aby děj v něm svým účinem nekrytě a nestlumeně dosáhnouti mohl na duši.

Slovácký tanec kmenový je sedlácká, též zvaná koulaná neb danaj. Hraje se v taktu $^2/_4$ a čtvrt rovná se $^1/_{126}$ minuty (M. M. ♩ = 126); přibližně trvá nota , ve které vyznívá vždy jeden souzvuk, t. j. ve

které proběhne duší spletna i se svým vyjasněním, **asi jednu vteřinu.**

I když by tudíž předcházející souzvuk vyzněl přitíženou největší silou *(sff)*, přece vybude ještě tolik času, aby po bouřlivé spletně jasně působil souzvuk svým nezkaleným obsahem. Dopřává se tudíž tvořivému duchu oddechu a možnosti, aby záměnami částek obsahu souzvuku tvořil lahodné nápěvy ve hravých a následkem klidu harmonického působivých rythmech.

Je tudíž toto zde vypočtené uvažování času příhodné pro vývoj lahodných, rythmicky bohatých a vůbec v hudebním ohledu „soběstačných" nápěvů.

Je-li tato hutnost míry ve formě harmonické správná, nazval bych ji jedničkou síly myšlení hudebního, pak po téže hutnosti, převedené na nápěv, musí se dostaviti chvíle oddechu, klidu. A věru s podivuhodnou shodou dostavuje se kolem čtyř nejúčinnějších, v nápěv seřaděných spojovacích forem, v času tak, jak již dříve pověděno (♩ = 1 vteřina) uvážených, klid rythmický. I v nápěvu říká lidový duch, když vypotřebována jednička jeho tvořivé síly — dost! — teď klid! Vyrůstá do těch čtyřech taktů $^2/_4$ dávno popisovaná nápěvná forma **oddílu.**

Odkrývá se nám tu tajemství obdobného (periodického) článkování nápěvů!

Stejné uvažování času, stejná hutnost míry a tudíž stejná obdobná útvarnost nápěvu, jeho lahoda a živost rythmická jeví se i v jiném kmenovém tanci, polce, jež daleko do západní Moravy zasáhá pod jménem skočné a jejíž tvar možno zjistiti na mnohých a mnohých místních tancích po celé Moravě.

Bylo by v této úvaze nemístné šířeji se zmiňovati o rozličném výrazu a obměnách této lidové míry hudební. Obzvláště výraz, jakého se jí v notopisu dostává, svádí mnohdy při určování forem. Jednomu jest perioda větou a druhému naopak.

Vím z dávných dob, že Dru. Dvořákovi záviděli, když on porozuměl, zprvu ve „Slovanských tancích" a mnohých sborech na slova národních písní moravských, onomu lidovému určování času. Velký počet rozsáhlých děl jeho vzrostl od té doby z téhož klassického uvažování času, jaké se nám jeví ve skladbách lidových. Proto stejné příznaky pozorujeme jak na jeho skladbách, tak i na skladbách lidových. Však nové jeho skladby, symfonické básně, o nichž šířeji bylo mluveno, věstí nový pokrok. I lidové skladby dospěly ze své přirozené jedničky formové (oddílu) k složitějším užitým útvarům.

Nejnovější skladby Dvořákovy vlivem lidových forem svých textů básnických vyrůstají též v přiléhavou formu skladebnou — českou. Není v nich složitějších forem, aby neměly dokladu v lidových skladbách; proto nazval jsem symfonické básně Dvořákovy nejčeštější ze všech jeho skladeb.

Tak dále k idealu slohu české hudby.

* * *

Zkraťte jen dobu, kdy v klidu začíná působiti druhý souzvuk ve spoji do té míry, abyste se octli jen na bouřlivých vlnách pouhé působivosti spletny, chaosu. Tak nepatrná příčina a tak osudný účin! Vichrem vzedmuté nápěvy, harmonické proudy, jež valí se vše pohlcující vlnou do výše, aby zlomeny bez klidu znova se zdouvaly. Rythmy, jejichž jednotlivé částky těžce dopadají se všech stran mračné harmonie! Vysoký sloh, jehož mnohé příznaky jeví se na jiném proudu hudby — v Čechách.

Považme, že ne hbitým rythmem, ne ohebnou melodií, ale těžkým dojmem spoje souzvukového třeba dramatického výrazu dostihnouti.

Don Juan ve Fibichově „Hedy“ touženě čeká Hedy, jež slíbila, že dojde

Zora až růže v moře rozsype,
perličky v útlé květů kalíšky —

Rázem vzrušivým septimového a tercového spoje dobře pověděno, kterak „napjatě pohlíží ven.“

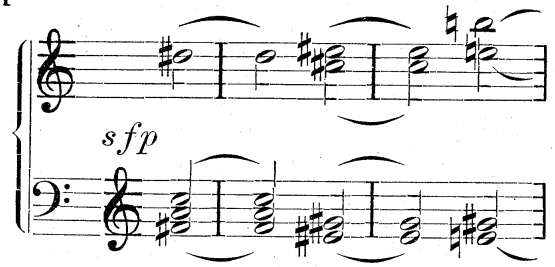

Hluchý závěr sextového spoje případně vyjadřuje sklamání Don Juanovo:

Oh! zraku šalba krutá,
jen měsíce to paprsk —

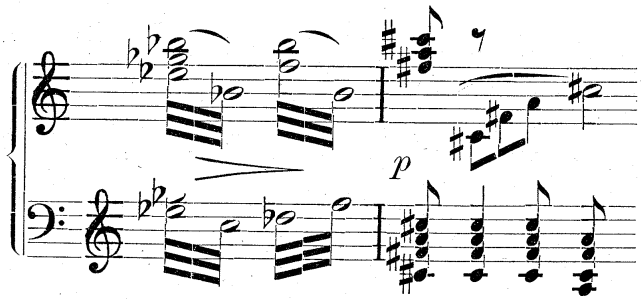

Pravý výraz nalezen pro tupou beznadějnost, ve které Hedy bloudí s myšlenkami:

V zelenavé hloubi
v šeru temně sluje,
krápníky kde bílé
po zdech visí ztuhlé,
bolem zkamenělé —

Dramatickému výrazu nijak není na ujmu, že provedená (až na zakončení) delší forma skladebná (t. zv. dvoudílná píseň), ve které v předvětí obvyklý kvartový spoj k V. stupni nahražen v účinu podobným, avšak zajisté hodně otupeným spojem sextovým. Podobně při konci prvé periody nahražuje se kvartový spoj k I. stupni spojem tritonovým podobného účinu.

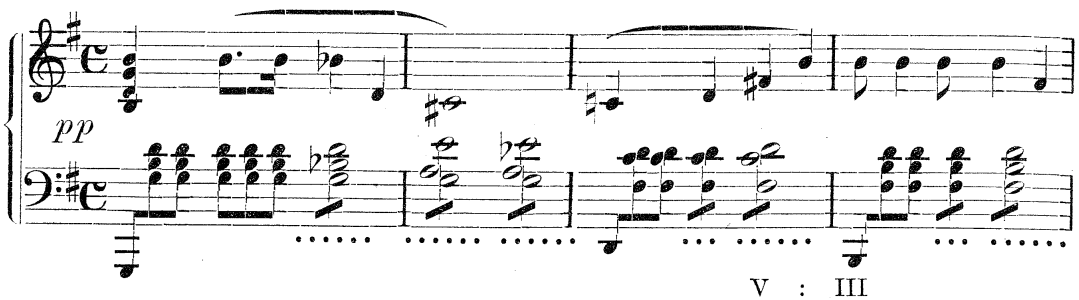

Zcela moderní, vzorná osnova.

Chudá stupnice výraznosti spojů harmonických ve větší skladbě dramatické brzy se vyčerpá. Co zbývá na vášně v jejich vrcholech? Toniny, zbuzené úsečnými osnovami souzvuků, dopadají pak jako balvany na duši.

Hedy vrhá se k Juanovi, jehož spoutaného odvádějí do otroctví:

Miláčku můj!
Juane, můj choti!
Ty! Ty! Ach, ty's u mne!

Povšimněme si, kterak v rychlém tempu ostrými spoji dopadá do hluboké stopy toniny *A*

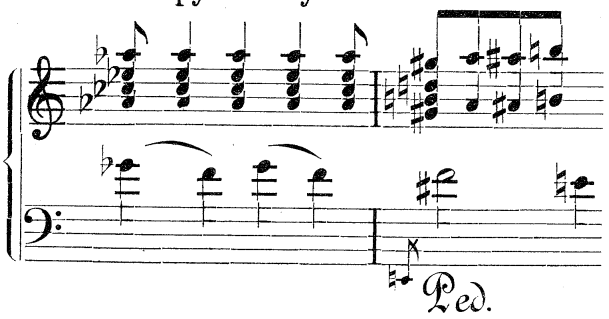

tonina *C*

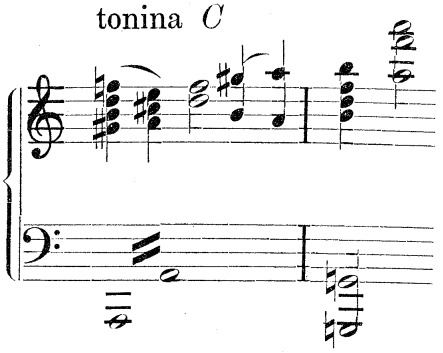

Do té zas padá tonina *As*

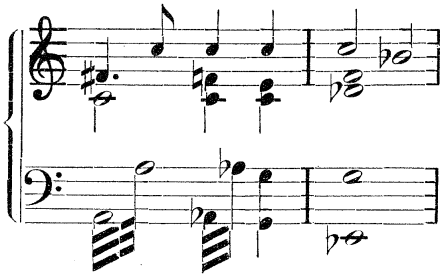

Do ní se stejnou tíží toniny *Des, E, e*

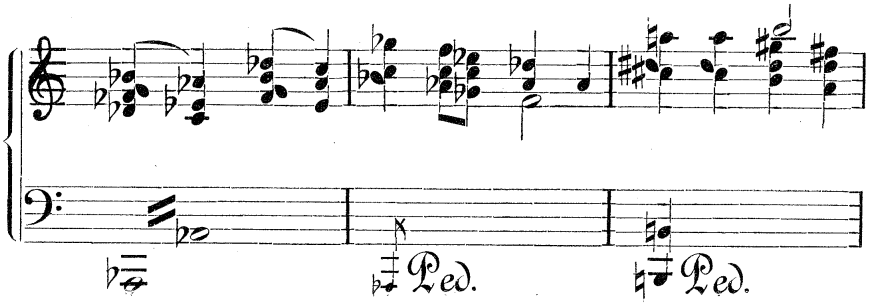

Na tupo je ztepána a zkalena hladina mysli, jež pohlcuje i další toniny *A, C, F,* a to vše ani ne v jedné minutě. A co prožije skladatel? Jak málo kdo to tuší.

Přirozené hudební nadání u nás Čechův ochraňuje skladatele naše od mnohé výstřednosti.

Vždy přirozený smysl pro plnou krásu hudební propukl a trhal scestné pletivo jistých theorií, jež jsou pravdivy o sobě, avšak prováděny výlučně, bují přepychem jistých tvarů, v jichž tmavém stínu skladba po jiných stranách zakrňuje. (Leixner ve spise „Unser Jahrhundert" takové vypřádání jedné these nazývá ve skladbách R. Wagnera nemravností, frivolností.)

Klassické uvažování času pro účiny harmonické jest v „Hedy" v převaze, ale vyzdvihuje obzvláště baletní část (II. jednání) a známou rybářskou píseň se vší plností nápěvův a určitostí rythmů. Stůjž zde úryvek, který větrem se nese na břeh nad mrtvou Hedy z dálky na moři:

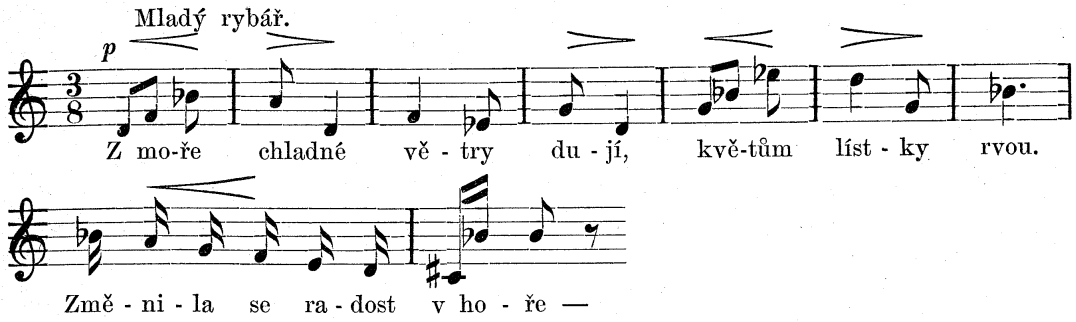

V ohlasu konce této písně

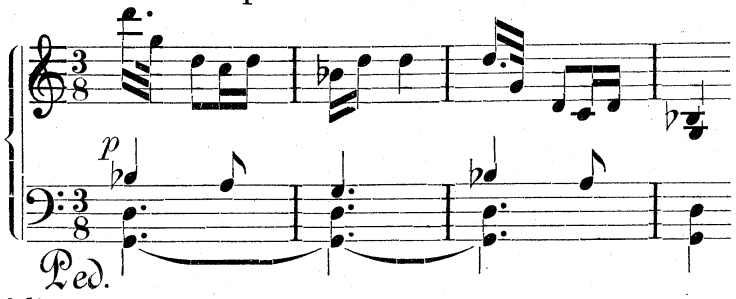

zakončuje tklivě opera.

Píseň i s tímto dodatkem jest hudebně „soběstačný" nápěv. Jest vítěznou písní celé skladby. Plné myšlení hudební ujednotilo ji v tonině, článkovalo ji protivou svých tvarů nápěvných v úměrnou periodu rythmů jasných po ohlašovaném měřítku (♪).

Vykřikněte s hrozným utrpením s Hedy:

Miláčku můj!
Juane! Můj choti!

Zda-li nesveze se vám rythmem

hlas ve vlně nápěvu o třech vrcholích?

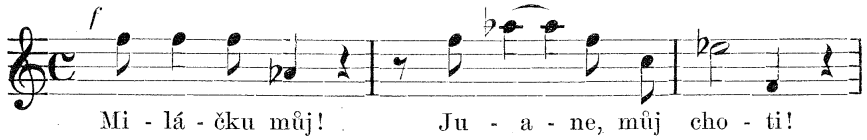

A zas o stejných dobách na stejně vysokém tonu úpí v bolesti Hedy:

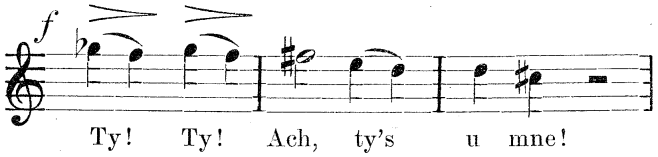

Zde obrací se skladatel po jiném zřídlu svých nápěvů. Není tu soběstačnosti hudební, ale je tu pravdivost divoké melodie mluvy.

Z ruské literatury r. 1896.

Podává *Aug. Vrzal.*

K. M. Staňukovič jest dávno znám jako mistr v malbě zvláštního a většině čtenářstva málo známého života námořníků v době války i míru, na pevnině i na moři, v přístavech i na širém moři v doby, kdy lidé nalézají se na pokraji smrti. Staňukovič líčí to, co jako bývalý námořník svýma očima viděl neb osobně zažil. Odtud věrnost a živost obrazů jeho. Z tří povídek, vydaných s názvem „Morskije siluety“, povídka „Ňaňka“ nejvíce zahřáta teplým citem živé a lidumilné sympathie k maličkému synu kapitanovu i k jeho starému, okouzlujícímu námořníku-chůvě, jenž prošel těžkou školu námořního života. Typ tohoto námořníka, jehož charakter otužen, duše očištěna těžkým životem, je pravdivý, živý. Povídka „Matroska“ je psychologickou studií, živým obrazem života námořníků na břehu. Žena námořníkova zpronevěřila se mužovi, vzala si život z tesklivosti a muž zabil jejího svůdce. V povídce „General-arestant“ líčí autor životní názory a charaktery hrdinův, obhájců Sevastopole, počínaje admiraly a konče prostými námořníky. Povídce této škodí tendence. Méně zdařilá jest anekdotická novella „Černomorskaja Sirena“ (v Russké Mysli i ve zvláštní knize), napsaná na způsob lehkých, pikantních feuilletonů. Není tu propracovaných typů, živých charakterův a zájem novelly celé záleží v tom, že tu figuruje průzračně nakreslená postava jednoho známého spisovatele petrohradského, Ověrina, jenž má reputaci Don-Juana, modly žen. Týž přijede na Krym s manželkou druhého, jíž chce se něžně, poeticky zbaviti, počne se dvořiti svůdné krasavici Christoforii, nazvané Černomořskou Sirenou, ale jest odmrštěn i hledá útěchu u své žárlivé, ale oddané milovnice. Mravopisný, satiricko-usvědčovací roman „Istorija odnoj žizni“ má nedostatky delších prací autora, nevládnoucího svým thematem; jeho obrazy nemají zakončenosti, myšlenky jeho nejsou promyšleny. V „Historii jednoho života“ podává

spisovatel historii velkosvětského mladíka, jenž prohýřiv značné jmění po babičce a nadělav dluhův, otcem vyhnán z domu, vznešeným příbuzenstvem a známými ze společnosti vyvržen, klesl hluboko mezi vyvrhely lidstva, ale sešed se tu s politování hodným čtrnáctiletým otrhancem, počal se starati o pohozené dítě to a našel v tom smysl života, by z chlapce udělal člověka a především sám sebe obrodiv dobrým skutkem, který konal. Staňukovič marně zatajuje svou nenávist k velkému světu, jejž maluje příliš temně.

K. Barancevič vydal sbírku „Flirt i drugije razskazy“ a roman „Borcy“. Patnáct povídek sbírky má charakter genreových obrázků, vzatých z přírody, namalovaných umělcem, proniknutých sympathickými ideami, lidumilnými city. Některé obrázky jsou velice živé, pravdivé a tklivé. Barancevič miluje děti a snaží se je odvrátiti ode všeho, co by mohlo míti zhoubné následky na mravnost dětí („Tance“). Povídka „Metel“ je živou psychologickou studií, kreslící stav muže, opuštěného milovanou ženou, jež milujíc ho nemůže se spokojiti blahobytem sytého života, opouští tedy muže, aby pomáhala hynoucímu lidu; manžel smiřuje se s jednáním ženy své a jde za ní, aby ulehčil lidu. Těžký dojem působí povídka „Prozrěl“, líčící poctivého malého človíčka s maličkou službou, obtíženého velikou rodinou. Týž dojem činí „Oba zahynuly“ a „Sěrko“. Sbírka poznamenána podle první povídky, líčící „flirt“ velkosvětské ženy s jejím zbožňovatelem, a jejího manžele s kojnou. — Hrdina romanu „Zápasníci“ Kapiton Polorotov byl vojákem, zamiloval si koně, ale nenávidí krejčoviny. Opustiv rodnou ves, stal se vozkou při koňské dráze v Petrohradě; když však ředitel koňské dráhy vsadil ho do nemilé krejčovské dílny, vášnivý milovník koní opustil místo své, našel pak zaměstnání v kratochvilné zahradě „Ohnivá země“, kdež se bavilo obecenstvo nejnižší třídy. Majitel zahrady, vypočítavý kupec, aby přilákal hojně obecenstva, hověl jeho vkusům, pozval „znamenitého“ cizozemského siláka, jehož protivníkem v zápase stal se Kapiton, jenž pod jmenem „Samsonov“ stal se miláčkem velkosvětských darmošlapův a dám, milovnic athletického sportu, z nichž jedna se do něho opravdu zamilovala. Ale „Samsonov“ brzy v souboji se strhal, onemocněl a byl odvezen na venkov. Roman je vlastně řadou živých, typických obrazů života různých vrstev petrohradské společnosti. Obraz zahrady s jejími krčmářskými, odpornými zábavami živě představuje mravní zkázu, kterou v lid vnášejí podobné zábavy, rozvíjejíce v něm zvířecí pudy. Roman je trpkou výčitkou intelligenci, jež šíří v lidu ne zdravé zábavy, nýbrž divoké veselí s opilými choristkami a souboji siláků.

P. P. Gnědič vydal sbírku 13 povídek, nadepsanou „Mgnovenje i drugie razskazy (1890—1895)“. V povídce „Mgnovenje“, podle níž pojmenována sbírka, živě nakreslena je nálada mladíka, jenž opustil universitu a stal se telegrafistou na stanici železné dráhy v tiché krásné krajině, jež se zdála mladíku rájem; blouznivý mladík nepomyslil na to, že idylická krajina krásna je pouze na krátký čas, jako oddych, že však brzy dostaví se „okamžik“, kdy dostaví se

dlouhá chvíle, nuda, kterou mnozí zahánějí — skleničkou kořalky. „Svidanije korolevy“ napsáno francouzským tonem. V povídkách „Ekspertiza“ a „Impresionist“ dotýká se autor vážných otázek umění a přednášení malířství v ruské akademii. Veselé i vážné povídky Gnědičovy svědčí, že autor dobře zná všecky vrstvy ruské společnosti; stejně živi a věrni skutečnosti jsou zástupcové velkého světa („V strastnuju seďmicu“) i venkovští statkáři („Pachomuška“) i petrohradské střední kruhy („Pudel“, „Ljubov“) i venkovský pastýř „Medvěžji obědki“. Žertovná forma některých povídek neubírá vážného, sympathického smyslu některým z nich, nýbrž odstínuje pouze dobrosrdečnou náladu autorovu.

Z dílny *Grigor. Mačteta* vyšla nová sbírka „novell a povídek“, nadepsaná „Na dosugě“. Mačtet pochází z Ukrajiny, jejímuž životu věnoval v přítomné sbírce povídku „Smotriny“ („Námluvy“), připomínající směsí skutečnosti a fantastičnosti povídky Gogolovy. Ze života Severní Ameriky, kdež autor déle žil, čerpána povídka „Strekoza“ a „Černý nevděk“, v níž líčí se nevděk zajatého vůdce amerických povstalců k bělochům kteří s ním dobře nakládali. Tklivá je povídka „Pět tisíc“, v níž se vypravuje o poctivé manželce bohatého kupce, jež nevinně odsouzena, jako by byla kradla, jsouc služkou v rodině, kde ji měli jako svoji, prosí ještě umírajíc muže, by poslal oné rodině 5000, které však později dcera oné rodiny, selská učitelka, kupcovi vrátila, vědouc, že manželka jeho byla nevinna. Peníze ty však kupec věnuje — na školu.

Ignác Nik. Potapenko vydal 9. a 10. svazek sebraných „Novell a povídek“. Přílišná spěšnost práce patrna je čím dál tím víc na povídkách tohoto nadaného spisovatele. Místy jeví se jeho veselý, chochlácký (maloruský) humor, jako v povídce ze života ruského duchovenstva, nadepsané „Říční lidé“, nebo v povídce „Prostá náhoda“ a v náčrtku „Baba zaměšalas“; ale většinou ve dvou posledních svazcích nalezáme rozvláčné, nudné vypravování o bezvýznamných věcech, druhdy pak setkáváme se i s myšlenkami zcela falešnými, jako v povídce „Klavdija Michajlovna“, již kterýsi hodný člověk pospíšil si podati českému čtenářstvu.

Ivan Porošin, jenž 1894 vydal první svazek povídek („Razskazy“), loni pak sbírku „Grezy o sčastjě“, není sice daleko tak plodný jako Potapenko, ale píše rovněž nedbale, nudně a nesouvisle. Jeho hrdinové blouzní o štěstí, jež hledají i — ve smrti.

Podobně nudny, nezajímavy jsou „současné charakteristiky“: „Varvar, Ellin, Jevrej“ od *V. L. Dědlova.* Svůdné záhlaví, prázdný obsah; v knize není řeči ani o antickém životě, o starém Řecku, ani o současných Hebrejích, ani o barbarech. V povídce nadepsané „Barbar“, vypravuje se o radovi gubernské správy Umovském, ale ničeho barbarského není ani v jeho povaze, ani ve skutcích. Umovskij v mládí dobře se učil, ale nešťastně se oženil, rozešel se s chotí, oddal se pití, konečně se zastřelil. V povídce „Hellen“ není ani zápletky, ani charakterův, ani rozuzlení, ani známek „hellenismu“; je to popis

pravdě nepodobného, ohyzdného jour-fixu u znamenitého umělce-malíře Naslědova, jejž autor jmenuje „Hellenem“. „Hebrej“ V. Dědlova není Žid ani Israelita, nýbrž tajný rada Jevgenij Malachov, známý „svým nadáním, pracovitostí, pevným přesvědčením a čistotou reputace“, muž, jímž prý nevládnou pudy, jako barbarem, ani epikurství, jako Hellenem, nýbrž vášeň, muž, nadšený ideou pravdy, dobra i krásy. Snahou jeho není nic, než aby se dostal na vyšší místo a nabyl pěkného jmění výhodnou službou. Dědlov kreslí kromě vysokých hodnostářů také damy velikého světa, ale nezdařile, nevěrně. Sloh autorův je těžký, humor nejapný.

Daleko lépe se představil na jevišti literarním *A. E. Zarin* dvěma sbírkami novell a povídek: „Pověsti i razskazy“ i „Govorjaščaja golova“. Zarin má znamenitý talent vypravovací, poutá čtenáře až do konce. O jedné z jeho povídek, nadepsané „Proti proudu“ a přeložené do češtiny, bylo v listě tomto promluveno: je to slušná psychologická studie, byť i ne dosti propracovaná. V zámyslu originalní je povídka „Pervoje razočarovanije“; na počátku povídky podává autor pěkné naděje, ale neospravedlňuje jich, koncem kazí dobrý dojem počátku. Řadu povídek, věnovaných „památce Al. Iv. Levitova“ Zarin napsal v duchu a genreu Al. Levitova, líče nepěkný život chudých lidí. K povídkám, obsaženým v druhé sbírce, autor čerpal látku „ze života kočujících umělců“. Zarin zná dobře život i mravy „umělců“-komediantů, těšících a bavících v boudách obecenstvo, ponížených i zmrzačených tělesně i duševně, i snaží se vzbuditi cit útrpnosti k těmto ubožákům. V nejlepší povídce „Kanatnyj pljasun“ tklivě vypravuje o tom, co prožije „tanečník“ i milující ho žena před představením a při představení. Těžký dojem vzbuzují povídky: „Slučaj“ a „Marulja“. Hrozné postavení ženy mezi komedianty líčí povídky: „Govorjaščaja golova“, „Poezija“ i „Kolombina“. Humor a zábavné sceny najdeme v povídce, nazvané „Bělyja myši“.

Z péra *D. Mamina-Sibirjaka* vyšla povídka „Vrag“ a novelly „Braťja Gordějevy“ i „Ochoniny brovi“. Mamin je mistrem v kresbě, v rýsování, jeho obrazy mají v sobě cosi sculpturného. Autor hned na počátku uvádí čtenáře do světa osob jednajících, jež vyobrazeny tak ostrými a určitými tahy, že před vámi stojí jako obrysy sochy; ale tyto výborně nakreslené postavy jsou právě tak chladny a nehybny, jako sochy, vytesané z kamene: není hnutí v jejich životě duševním a není analysy. Osoby jeho jsou živy, vypoukly, se všemi seznamuje nás autor najednou, a ne ponenáhlu; vnější život jejich se mění, pln hnutí, ale vnitřního hnutí, života duše v nich není. Ač tedy Mamin má veliký vyobrazovací talent, ač obrazy jeho jsou umělecké, sujet zajímavý, humor jadrný, ideje živy, velikodušny, přece díla jeho nechávají čtenáře chladným, nevzbudí v něm uchvacujícího dojmu, jaký činí umělecká díla. Často také u Mamina obrazy nesplývají s ideou, kterou illustrují, mluví o něčem větším, než ta idea, která se v nich vtěluje, jimi má se přikryti: idea je příliš nepatrna proti obrazům,

není ideou, nýbrž tendencí. Takový dojem na nás činí tendenční povídka „Nepřítel“. Nepřítelem řádné kulturní rodiny, rozbíjejícím idyllu, kterou si rodina zbudovala na vsi, je maličké nezákonité dítě služebné a lokaje; nepřítelem bylo až do té chvíle, kdy odneseno do vychovacího domu a kdy jako by za trest umírá dítě pánů, kteří prstem nehnou, aby zlepšili osud ubohých dětí ve vychovatelně. Ale široké obrazy, jež illustrují velikodušnou tendenci, mluví o něčem větším, než je tento „nepřítel“, o všeobecném stroji života, jenž zhoubně působí na takové idylly. V „Bratřích Gordějevech“ vidíme ony nešťastné „otroky“, jež páni na Urale posílali na vyšší vzdělání do Paříže; odkudž když se vrátili, stávali se opět otroky v závodech svých pánů. Jeden z bratří, Nikon, je povahy hrdé, nepoddajné, raději dobrovolně hyne, než aby snášel otroctví, druhý, pokorný Leonid, umírá z hoře, když žena ho opustí a žije se starým pánem. „Ochoniny brvy“ je povídka o povstání sibiřských sedláků proti utiskovatelům r. 1777.

L. Melšin vydal „zápisky bývalého trestance“ v Sibiři s názvem: „V miře otveržennych“. Spisovatel v úvodu podotýká, že zápisky nenáležejí péru jeho, v jeho ruce že dostaly se náhodou, on pak je jen vydal, Od té doby, kdy Dostojevskij vydal „Zápisky z mrtvého domu“, nevyšlo v Rusku podobně důkladného, upřímného, věrného vylíčení nucené práce v káznici sibiřské, jako jsou Melšinem vydané „Zápisky“, napsané mužem, jenž všecky hrůzy káznice sám snášel. Se stanoviska uměleckého „Zápisky“ tyto ovšem daleko stojí za znamenitou prací Dostojevského, nicméně autor podává jasný, pravdivý, zajímavý obraz života těch, již byli odsouzeni k těžkým trestům, od doby, kdy rozsudek nabyl platnosti, až do doby, kdy uvězněni v žaláři, aby pracovali v rudných dolech. V jednom z rudných dolův autor strávil dvě léta, a tím končí „Zápisky“, jež proniká lidumilná idea hlubokého soucitu a lásky k nešťastným, byť i zločinným lidem, odsouzených k dlouholetému trápení. Popis stavu do vyhnanství poslaných žen, dívek, výrostkův i dětí působí na čtenáře těžký dojem. Autor častěji opakuje, že hrůzy nucené práce člověka nenapraví, nýbrž zkaženého úplně zprostopášňují. V „Zápiskách“ autor neidealisuje světa trestancův, ale umí nalézati lidské tahy i v zakořenělých zločincích, jichž typy velice rozmanity, počínajíc od nesmířitelného nihilisty, silnou a vzteklou povahou obdařeného Semenova až do prostého, dobrosrdečného Cirka, na jehož svědomí mnoho vražd, jež vykonal s dětinskou bezstarostností, bez hryzení svědomí. Živě, umělecky nakreslen „stepní oslík“ Usanka, čistě ruský sedlák, idealista Malachov a čistě praktický obyvatel Sibiře, Gončarov. Podrobně vylíčen život trestanců, pořádky v žalářích, vzájemný poměr mezi trestanci a představenstvem věznic. Kniha působí těžký dojem, ale je poučná. Nedostatek Melšinův záleží v tom, že postavy jeho nejsou dosti individualisovány, místo obrazů podány abstrakce, obrysy jeho postav nevynikají určitostí, že postavy jsou rozplývavé, kolorit, zbarvení je bledé; ale jakási měkkost, něžná zadumčivost, lidumilnost a upřímná láska k nešťastným vane z vypravování jeho.

(O. p.)

Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova

a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště.

Sepsal *Tomáš V. Bílek,* ředitel c. k. Akademického gymnasia v Praze ve výslužbě. V Praze 1896. Nákladem Dra. Fr. Bačkovského. Str. 550. Cena 4 zl. 60 kr.

Dr. Jakub Hodr, professor církevních dějin v Brně. (Č. d.[1])

Strannictví protestantům věnované p. Bílka neopustilo ani ve stati: „Jesuité v Rakousku“ (str. 197.—206.). Zde prý v r. 1548. „třicet protestantů na jednoho katolíka se čítalo.“ Proč nepověděl, jakými prostředky obyvatelstvo katolické víře své bylo odcizeno? Ferdinand I. povolal Tovaryšstvo Ježíšovo. První tu byl *Petr Canisius,* „chytrý Jesuita“, jenž prý protestanty u Ferdinanda očerňoval a proto od nich „canis austriacus“ (rakouský pes) nazýván byl. Ale Ferdinand I. nedal prý se „jesuity pohnouti k pronásledování protestantů.“

Jak málo zná p. Bílek povahu protestantismu, dosvědčuje větou: „Bylo by se za vlády Maxmilianovy docílilo úplného srozumění a přátelského vyrovnání katolíků s protestanty, a snad by byli protestanté opět do lůna církve katolické se vrátili, kdyby se bylo z Říma a se strany jesuitů vším úsilím k tomu nebylo pracovalo, aby se již v zárodku udusilo každé dorozumění.“ Laciná to frase, která v dějinách nikde nemá dokladu.

Rudolfovi II. p. Bílek v tom vytýká „nesnášenlivost“, že usiloval „o skutečné plnění výminek, pod kterými stavům protestantským propůjčena byla konfessí od císaře Maximiliana, a že bránil pánům protestantským nutiti poddané k jich náboženství“ (str 200.). Ovšem, kde šlo o protestantismus, tam násilné nucení dle p. Bílka jest právem nedotknutelným.

Opětným dokladem důkladnosti našeho historika jest, že vůdce povstalců hornorakouských na str. 202. dvakráte *Štěpán Fladinger* se nazývá, kdežto v pravdě *Fadinger* slul.

Z doby Leopolda I. p. Bílek vypravuje krásnou historku o hrabivosti jesuitské. Nesmyslné štědrosti císařově položil prý meze nejvyšší hofmitr Václ. Fr. Eusebius kníže z Lobkovic, jenž protivil se tomu, aby jim postoupen byl velký jeden statek již přislíbený. „Když pak jesuité Lobkovice za příznivé vyřízení žádali, tázal se jich Lobkovic, zdali by se podrobili výroku božského spasitele. K tomu když zbožní otcové přisvědčili, ukázal Lobkovic na zkrácený nápis na kříži (J. N. R. J.) a pravil: ‚V těchto písmenech jest rozhodnutí vaší žádosti, jakoby je Kristus sám byl vyslovil.‘ Jesuité však odvětili, že neznají jiného výkladu těchto začátečních písmen kromě tohoto: ‚Jesus Nazarenus Rex Judaeorum‘ (Ježíš Nazaretský Král Židovský). Kníže Lobkovic usmívaje se pravil: ‚Páni Páteři neumějí dobře čísti, má to zníti: Jam Nihil Reportabunt Jesuitae‘ (Již Ničeho Neodnesou Jesuité) a poroučel se jim

[1]) Na str. 521. »Hlídky« ř. 16. má se čísti: »vzácného díla historického«.

úsměšně. Toť nemohli jesuité odpustiti . . . Konečně dosáhli toho, že kníže Lobkovic dne 16. října r. 1674 cís. rozhodnutím s hodností a úřadů svých byl sesazen.“ Škoda, že *Jos. Svátek* vydávaje knihu III. „Dějin Čech a Moravy nové doby“ již r. 1894. nemohl použiti vzácného výzkumu p. Bílkova o pádu Lobkovicově; věnoval této věci str. 42. až 66., kde líčí obšírně tohoto státníka jakožto stranníka francouzského, uvádí příčiny jeho pádu, ale o Jesuitech ještě nevěděl ničeho. Za to p. Bílkovi nic nevadilo (a přece docela zanedbal aspoň) nahlédnouti do díla Svátkova. Odkud přejal svou anekdotu, nikterak nám neprozradil.

Na str. 205. vypravuje p. Bílek, že císař Leopold I. svěřil vychování syna svého Josefa I. *Rummlovi,* „knězi zbožnému, učenému a nepředpojatému. Jesuité všemožně se vynasnažili, i strašidly chtěli toho dosíci, aby odstranili nenáviděného učitele mladého arcivévody, ale nepodařilo se jim to.“ Ubozí Jesuité, dříve tak „chytří“, nyní tedy už ani strašiti řádně neuměli. Odkud zpráva vzata, darmo se tážeme.

A ještě jedna zpráva nalézá se na téže straně, ničím nedoložená, sama sebou nesmyslná, že prý zpovědník císaře Josefa I., *Engelbert Bischof,* „jesuita pouze dle jména“, nechtěje zneužívati postavení svého k zájmům řádu, proto prý „od generála do Říma byl k zodpovídání povolán.“

„Jesuité v Tyrolsku“ (str. 206.—208.) poměrně ještě jsou dosti ušetřeni. Jen dvě výtky se jim činí, předně že prý *Janu Nasovi*, mistru řádu Františkánského, nepřáli místa kazatelského v Inomostí, začež tento kazatel „zasazoval jim neohroženě kruté rány v kázaních svých proti všem svatouškům, pokrytcům, lhářům a zrádcům.“ Zakládá-li se na pravdě tato polemika, nelze zde zjistiti; p. Bílek pramene neuvádí, a na třech místech, kde obšírnější zprávy životopisné o Nasovi nalézám, o půtkách s Tovaryšstvem ani zmínky není. Byltě Jan Nasus konvertitou a náleží mezi nejprudší polemiky proti protestantům. Ukázku břitké jeho polemiky podává *Janssen.*[1]) Kdyby p. Bílek si přečetl, jak Nasus zachází s jeho miláčky protestanty, jistě byl by o něm raději pomlčel.

Druhá výtka týká se vpádu bavorského do Tyrolska r. 1763., při kterém prý Jesuité radili stavům tyrolským, „že beze všech výčitek svědomí mohou vévodovi bavorskému věrnosť přísahati.“ Toto zrádné jednání jest prý „mnohými spisy dokázáno“: ale z mnohých těchto spisů p. Bílek neuvádí ani jediného.

Ve stati „Jesuité v Štýrsku“ (str. 208.—213.) obzvláště vyniklo strannictví p. Bílkovo; neuváděje ani jediného násilného skutku, aby vysvětlil náhlé šíření protestantismu v této zemi, obnovu náboženství katolického za arcivévody Ferdinanda líčí jakožto svrchované násilnictví, a přece sám na str. 186. svobodu náboženskou spatřuje v zásadě: „Cuius regio, eius religio.“ Divná to svoboda, která vždy a všude měla platiti jen protestantům! O věcech těchto a jmenovitě důkaz, že obnova náboženství katolického ve Štýrsku vykonána bez prolití kapky krve, viz dějiny Weissovy.[2])

[1]) Gesch. d. deutschen Volkes, V. svazek, II. kniha sub IV. (Vydání z r. 1886. str. 363.—377.)

[2]) Lehrb. d. Weltgesch. IV. Bd. Wien 1881, str. 930. a n.

Ne jiného ducha jest další rozprava: „Jesuité v zemích uherských“ (str. 213.—218.). Ačkoli p. Bílek přiznává, že tamější šlechta k lutheranství přistupovala „zvláště proto, aby se mohla obohacovati zabavováním statků církevních“: přece nikterak se mu nezamlouvá obnova náboženství katolického, jmenovitě horlí proti povolání Tovaryšstva Ježíšova. V Sedmihradech prý „vystupovali jesuité sami všude s drzostí neobyčejnou, zařizovali si všude školy i tam, kde neměli k tomu žádného povolení; přivlastňovali si také bezprávně příjmy a důchody některých knížecích statků, vtírali se do mocných a bohatých rodin a všude počali mocně obraceti lid na víru katolickou.“ Z výtek připouštíme zřizování škol a obracování lidu na víru katolickou: tať byla „drzosť jesuitská“, v tom záleželo „zhoubné jich počínání“, pro které stavové sedmihradští knížete Zikmunda Báthoryho přinutili, že Jesuity ze Sedmihradska vypověděl.

Na str. 217. vyčítá p. Bílek Jesuitům „zrádu na panovnické rodině habsburské.“ V čem záležela? Jesuité vydali prý na první vyzvání Františku Rakoczymu zámek svůj Znio,... honosili prý se „věrností a oddaností svou k tomuto vůdci povstalců“ atd. Nemohouce pátrati, na jakých dokladech událost sama o sobě je založena, poněvadž v celé stati ani jediného pramene uvedeno není, tážeme se p. Bílka, jakými prostředky byli by Jesuité mohli zámku uhájiti, když ani vojska císařská nestačila zadržeti tlupy povstalecké, které plenily až i kraje Moravské a drancovaly také otevřená předměstí Vídeňská?

Ve stati „Jesuité v Solnohradsku“ (str. 218. a n.) zvláštní žaloby proti řádu nenalézáme, a proto dále při ní prodlévati není třeba.

Za to není možná přehlédnouti statě další: „Jesuité v Polsku, Švédsku a Rusku“ (str. 219.—230.).

Polsku věnovány jsou str. 219.—228. Celé toto líčení vyznívá větou, že prý „k úpadku říše Polské přispěli nemálo jesuité“ (str. 228.). Lutheranismus v Polsku prý se šířil „za schovívavosti“ mnohých biskupů již za Sigmunda I., nejvíce však za vlády „osvíceného“ Sigmunda II. Augusta. Ale *Stanislav Hosius* „překazil snahy arcibiskupa hvězdenského, primasa polského Jakuba Uchańského, za zřízení národní katolické církve polské se zvláštním patriarchou od Říma neodvislým.“ Tolik znalosti o církvi katolické má pan Bílek, že chce míti za katolickou církev od Říma neodvislou! Pravdu ovšem pověděl, že kardinal Hosius nejvíce přispěl k upevnění víry katolické „uvedením Jesuitů do Polska.“ Líčí nyní zvláště působení *Petra Skargy,* jenž největší vliv měl na Sigismunda III. Jsa dvorním kazatelem, „byl s králem na 18 sněmích, zahajoval a končil je svými kázaními, v nichž se dotýkal nejdůležitějších věcí státních a vystupoval ve prospěch jednoty církevní, maje rozštěpení národa ve mnoho církví za zhoubné i jednotě národní. Chtěje míti dobře spořádánu vlasť svou, podporoval moc královskou, která valně klesala, proti nadužíváním, pocházejícím z nevázanosti šlechty, proti níž se mocně zastával i nižších tříd lidu selského“ (str. 223.). Také zmínka se činí jeho četných kázaní a spisů, „které jsou vzorem jazyka polského

a slohu vytříbeného a uhlazeného.“ Ale p. Bílek za tuto činnost Skargovi málo díků vzdává. Školami prý „jesuité ovládli vším vychováním v Polště, čímž klesla slavná před tím universita Krakovská.“

Nejvíce Skarga před očima p. Bílkovýma se prohřešil, že podporoval unii Břestskou. Unie tato byla prý „k záhubě Polska“, poněvadž byla prý „příčinou mnohých bouří, zvláště pak povstání kozáckých.“ Žáci jesuitští proti nekatolíkům prý „zuřili vraždou a ohněm.“ Kolik krve katolické v bojích proti unii bylo prolito, o tom p. Bílek nic nepraví.

Výlevem slepého záští proti všemu, co katolického, jest líčení mučennické smrti sv. Josafata Kunceviče, arcibiskupa polockého (str. 224. a n.). O něm tvrdí pan Bílek, že prý „kázal vyhrabati těla zemřelých pravoslavných a vrhati přede psy.“ „Když pak Kunčevič roku 1622 ve Vitebsku zakázal všechny bohoslužby pravoslavným, tito jsouce tím náramně rozhořčeni, přepadli a ubili jej roku 1623 v jeho domě a tělo jeho vláčeli k posměchu po městě. Za to byli vitebští krutě potrestáni. Jesuité však ... rozhlašovali množství zázraků, které prý se dály působením mučenníka Kunčeviče atd.“ Takto opětně opovažuje se pan Bílek psáti o mučenníku církve katolické, jehož Urban VIII. r. 1643. v počet blahoslavenců vložil, Pius IX. r. 1867. za svatého prohlásil, jehož poctu Lev XIII. r. 1882. na veškeren svět katolický rozšířil, aby byl mocným přímluvcem u Boha za sjednocení všech národů slovanských. O životopise tohoto světce z péra *Řejzkova*[1]) p. Bílek zase nemá ani tušení. Taktéž docela mlčením pominuto velké dílo historické *Peleszovo* o unii církve ruthenské.[2])

Dozvukem k tomuto líčení následují otřepané frase o „vtírání se jesuitů do zámožných a mocných rodin“, o „vyluzování dědictví“ a p. v.

Zvláštní pozornosti zasluhuje odstavec hned připojený (str. 225.), že prý „jesuité měli při volbách králů tajného sice, ale mocného vlivu“ (doslovně takto se čte!); „že založili oheň v lutheránském kostele“ v Krakově; „že v Malorusku oloupili nejbohatší obyvatele o všecky statky“ atd. Pan Bílek tvrdí, že tyto stížnosti dissidentů sestaveny byly ve zvláštním spise při volení Vladislava IV., a také ochotně dokládá, že „byly pravdivy a odůvodněny.“ Čtenář nemůže jinak souditi, nežli že tu jde o nějaký veřejný spis dissidentův, ačkoliv ani takový spis jsa výronem strannickým vážnému historikovi za pramen nepodezřelý se nehodí. Zatím však všechno opět věrně se čte u *Wolfa* ve spise často již uvedeném.[3]) Wolf však aspoň tolik poctivě vyznal, že „spis ‚výtečný‘ sepsal šlechtic polský, jehož jméno není povědomo“, a dále že krátký sice, ale prý „mistrovský“ výtah z něho u *Thuana* se nalézá. Poznámky další k tomuto kousku zajisté není třeba.

Ještě k jedné výtce nuceni jsme přihlédnouti; jestiť to tak zvané „Toruňské krveprolití“, o kterém pan Bílek na str. 226. a n.

[1]) Sv. Josafat, arcibiskup Polocký, mučenník a apoštol Rusínů. V Brně 1885.

[2]) *Pelesz*, Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. Wien 1881. I. u. II. Band.

[3]) *Wolf*, Allg. Gesch. d. Jesuiten. I. Bd. Str. 363. a n.

vypravuje těmito slovy: „Roku 1724 dne 16. července udály se bouřlivé a násilné výstupy při průvodu o Božím Těle mezi chovanci tamější kolleje jesuitské a žáky protestantského gymnasia, z čehož povstaly krvavé rozbroje mezi občany katolickými a evangelickými, při čemž kollej jesuitská byla spustošena. Jesuité svrhli všecku vinu rozbrojí těchto na starostu města Jana Gottfrieda Roesnera, který, ačkoli nevinen, od soudu s devíti též nevinnými obyvateli lutheranskými na základě falešných svědectví se strany jesuitů k smrti stětím byl odsouzen. Ortel tento zcela nezákonnitý dala vláda polská dne 7. prosince r. 1724 vykonati.“ Skutek — spustošení kolleje jesuitské — sám pan Bílek uznává: a přece „svědectví se strany jesuitů“ byla prý falešná! O věci samé viz *Duhrův* spis Jesuiten-Fabeln, str. 579. a n.

V další stati o Jesuitech ve Švédsku (str. 228. a n.) líčené věrně dle Wolfa (I. 366—372) opravou předně dlužno p znamenati, že Jesuita *Ant. Possevin* nebyl vyslán od Řehoře XIV., nýbrž XIII. Nemoha zde Possevinovi nic podstatného vytýkati, p. Bílek po třetí opakuje, že prý „nejraději užíval meče a plápolajících hranic“ (viz str. 46. a 142.), ačkoli ani jedenkráte ničím toho neprokázal. — Není zajisté ani p. Bílkovi neznámo, že lutheranismus do Švédska uveden jest jedinou vůlí královskou. Gustav I. Vasa, jsa r. 1523. zvolen králem švédským, zabral statky církevní a odtrhnul celý národ od víry katolické. A ejhle! když vnuk jeho Sigmund, zároveň král polský (Sigmund III.), pokusil se o to, aby náboženství katolickému ve Švédsku úplně potlačenému dáno bylo ani ne rovné právo s lutheranismem, nýbrž jen právo veřejného vyznávání, tuto snahu pan Bílek nazývá „násilnickým jednáním a rušením svobody náboženské“, a korunuje své líčení, jak Sigmund s trůnu švédského byl svržen, větou: „A tak pozbyl polský král Sigmund III. královské koruny švédské rejdy a šmejdy jesuitskými.“ Historie švédská vypravuje sice o rejdech a šmejdech, které však spáchal strýc Sigmundův, Karel IX., jenž vlastního bratrovce oloupil o korunu.

Stať o Rusku jest jen kratičká a nepodává nic zvláštního.

Tímto zakončen je III. oddíl prvé části díla Bílkova o působení Tovaryšstva v zemích evropských. Vidíme z něho, jak usnadněna jest práce všem historikům protijesuitským: od založení Tovaryšstva třeba jen vyšetřiti, kde se Jesuité „zahnízdili“, a pak jest vyhráno. Kde která vražda, kde které povstání a jiné pohromy národní, vše se připisuje důsledně na vrub Jesuitům.

IV. Vnitřní rozvoj a úpadek řádu jesuitského až do jeho zrušení.

Přede vším podává zde p. Bílek přehled generálů Tovaryšstva. U sv. *Ignáce z Loyoly* aspoň uznává, že neměl jiného na zřeteli, „než chudobu, pokoru, čistotu mravův a obrácení pohanů na víru katolickou.“ Ale nástupce jeho, *Jakub Laynez,* „jesuita to nejhrdější, nejpánovitější a nejschytralejší“, už prý přidal k ústavě řádu „výklady a pravidla, kteréž se zásadám zakladatele naprosto příčily. Skoro ve všech nově

přijatých zásadách těchto vězela politika.“ Líčení celé úplně se srovnává s tím, co napsal *Wolf* (I. 217. a n.). Než nástupce jeho *Francesco de Borgia* „připravil jesuity z dráhy pouze vědecké a politické . . . k přísnějšímu směru prvního zakladatele.“ Opravou budiž uvedeno, že bulla Řehoře XIII. zde uvedená nezní: „Ex sede apostolica benignitate“, nýbrž: „Ex Sedis Apostolicae benignitate.“ Generál *Aquaviva* prý „přestál“ nejtužší boj s papežem Sixtem V.

Dosud ještě dosti klidně se nese líčení až do str. 235. Zde již počíná pravý duch „dějin“ Bílkových se jeviti. Generál *Jan Pavel Oliva* (1664—1681) „hleděl prý si zvláště pohodlí, nádhery a rozkoší života.“ Jediný *Ranke*[1]) výtku tuto pronesl, nemaje jiného dokladu nežli anonymní hanopis; v současných pramenech Oliva líčí se jakožto řeholník vážný, ctností proslulý. Panu Bílkovi však výtka ta tak se zalíbila, že pro ni docela si porušil svůj koncept, an dále vypravuje: „Úplně pak přetvořil se řád jesuitský za následujících generálů; byli to zejména Vincenc *Caraffa* (1646—1649)“ atd. a na pátém místě Jan *Oliva* (1664—1682). Dle toho byl by Oliva **pátým svým vlastním** nástupcem. Opravou zde jen poznamenáváme, že místo *Thyrois Gonzalez* má se asi čísti *Thyrsus* G.

Než vizme již, jaká to proměna nastala. „Monarchistický živel řádu podlehl aristokratickému; sbor bojovníků sebe zapírajících stal se spolkem rozkošně žijících, lstivých diplomatů; řád založený k podporování a obraně moci papežské . . . hájil samostatnosť církevní ve Francii (gallicanismus) proti snahám centralistickým kurie římské. Kolleje jesuitské, které předešle byly vzornými ústavy vzdělávacími a vychovávacími, staly se sídly nepravosti, nekázně a nemravnosti“ atd.

Ale ani tento výlev řečnický p. Bílkovi nestačil; připojil ještě zvláštní stať nadepsanou: „Úpadek řádu jesuitského“ (str. 236 a n.). Čtenář pospíchá, aby zvěděl, co ještě možná zde pověděti, zatím nenalézá nového docela nic. Opakují se žaloby předešlé a z nich jmenovitě, že prý „i proti papežství snahy gallikánské církve podporovali.“ Divná to žaloba v ústech p. Bílkových o papežství jindy méně dbalých, ale ani ta s pravdou se nesrovnává. Však to p. Bílek také napravil a dosvědčil, že prý „potom opět do svého přirozeného postavení se vraceli a nároky papežského dvora zastávali,“ a proto „tím více pokládáni byli za baštu tmářství.“ Vidíme, že p. Bílek vždycky ví dobrou radu; jsou-li Jesuité **při** papeži, **je zle**; domnívá-li se, že jsou **proti** papeži, je **ještě hůře**: Jesuita ať dělá co dělá, p. Bílkovi nikdy a nikde se nezavděčí. A ta „bašta tmářství“, jaký to podařený výrok! Nikdo se tedy nediv, že ministři v polovici 18. století v čele mnohých vlád stojící, kteřížto holdovali osvětě, „jesuity pokládati musili za překážku blaha národního.“

Následuje stať nadepsaná: „Otřesení moci řádu jesuitského“ (237—245), ale líčí se v ní jenom útok na Tovaryšstvo v Portugalsku. Dvůr portugalský byl dle rčení p. Bílkova ještě v r. 1750. „velmi

[1]) Die römischen Päpste III., 6. Aufl. Leipzig 1874, 85.

jesuitsky smýšlející.“ Ale obrat přivodil markýz Pombal, „jsa jasného, nepředpojatého rozumu a silné rázné povahy“, jenžto „použil postavení a vlivu svého nad míru velikého, aby konec učinil zhoubnému působení jesuitů, kteří hned z počátku na odpor se postavili jeho snahám, aby Portugalsko opět k slávě a moci povznesl zaváděním oprav času přiměřených.“ Komu „k slávě a moci“ Pombal pomáhal, o tom svědčí žaloby hned po smrti krále Josefa I naň vznesené, o „rázné povaze“ jeho žaláře politickými vězni z nejvyšších stavů přeplněné. Ale sláva jeho jest nehynoucí v ústech všech historiků protijesuitských, že první ránu zasadil nenáviděnému Tovaryšstvu. Proto ani pan Bílek neváhal povinný hold mu vzdáti, což snad učinil s dosti dobrým svědomím, poněvadž celým líčením důkazu nepodal, že by o Pombalovi byl více četl, nežli to, co vypravuje *Wolf* (III. 32—148).

Vypravovati celou událost zde nemůžeme, ale odkazujeme laskavého čtenáře k *Weissovu* dějepisu.[1]) Pan Bílek tvrdí, že Jesuité „se spikli s nespokojenou markýzkou de Tavora proti životu královu. Ale zamýšlená královražda dne 3. září 1758 se nepodařila.“ Proti tomuto tvrzení ničím neodůvodněnému odpovídáme: Předně není dosud ani úplně jisto, zdali vůbec útok na krále Josefa I. se stal. Dále, stal-li se útok onen, není jisto, nebyl-li zamýšlen proti zpupnému komorníkovi královu. A konečně, byl-li zamýšlen útok proti králi, není pravdě nepodobno, nebylo-li nějaké noční dobrodružství jeho příčinou. Při veškeré záhadnosti celé věci tolik však jisto jest, že o nějakém spiknutí jesuitském nelze důvodně ani mluviti. Mezi domnělými spiklenci byl také jmenován P. Gabriel Malagrida. Když po dvou letech před soud byl povolán, sám Pombal neodvážil se již, pro tuto příčinu jej stíhati.

Ve dvou věcech srdce p. Bílkovo přece útrpností se hnulo. Na str. 244. uznává, „že ministr Pombal bezprávně k oněm uvězněným jesuitům se choval a že se na nich co do požadavku lidskosti, ano i citu právního prohřešil.“

Druhá věc jest krutý osud jmenovaného právě missionáře, o kterém na téže stránce praví: „Ještě méně ... dá se odůvodniti ukrutné odpravení 72letého jesuity P. Gabriela Malagridy.“ Aby však zasloužilému missionáři plné spravedlnosti dopřál, k tomu p. Bílek se nepovznesl. Líčí jej jakožto fanatika, šíleného přepjatce, kterýžto pro dva spisy ve vězení prý sepsané od inkvisice byl za kacíře prohlášen a popraven dne 20. září 1761. Že spisy byly podvržené, že ve vězení ani jich sepsati nemohl, jasně dokazuje Weiss.[2]) Že však veškeré soudní jednání i potupná poprava apoštola brasilského byla dílem Pombalovým, pan Bílek opatrně zamlčel. (P. d.)

[1]) *Weiss*, Lehrb. d. Weltgesch. VII. Bd. Einl. Wien 1884, S. 187—221. — O pádu Pombalově: Str. 276. a n.

[2]) L. c. str. 218.—221.

Nová díla.

Johannes Jörgensen: Lebenslüge und Lebenswahrheit. Mainz 1897. Str. 74.

Jeden z nejnadanějších mladších básníků danských podává tu kousek vyznání a zároveň apologie, zajímavější tím více, že sepsal dílko přímo před návratem svým k církvi katolické. Jest bohudík útěcha v takových zjevech, ale bohužel také zahanbení, že si víry své tak snadno nabyté tak málo vážíme.

T. V. Allies: The Formation of Christendom. 8. sv. London 1897.

Dílo třicetileté, neboť 1. svazek vydán již 1865. Od té doby vydány některé svazky po druhé, ano i po třetí. Předmět, obsáhlý a nesnadný, dílem tímto se vyčerpává. Ve volných přednáškách objasňuje proslulý konvertita poměr pohanství a křesťanský ve všech oborech, politiky, společenství, vědy a nábožnosti. Mnohé předsudky neb ustálené názory (na př. o nesmírné ochablosti pohanstva a veliké touze jeho po něčem lepším, kterou A. jen do jisté míry připouští). Je to dílo vědecké v nejlepším smyslu, jehož četba je sice nesnadná, ale velmi vděčná.

Dr. Jul. Milthaler: Das Rätsel des Schönen. Leipzig 1897. Str. 134.

Spisovateli jest esthetický požitek (bezúčelnou) hrou pocitův, associativních představ a citů, které v pestrém reji samy sebou k jednomu cíli proudí; hra tato pak nápodobí vědecké bádání.

Spisek shrnuje stručně výsledky vědecké esthetiky a podává je přesně a jasně, pokud vůbec možno. Hádanka krásna však ostane i dále hádankou, a myslím, že tak dlouho, dokud vůbec nám krásno bude krásnem.

Opravdanije dobra. Nravstvennaja filosofija *Vladimira Solovjeva.* Petrohrad 1897.

Kniha tato obsahuje nejcharakterističtější tahy ethického světového názoru tohoto předního myslitele ruského, jehož filosofie obklopena neproniknutelnou obálkou mysticismu a hlubokou věrou. Solovjev hledá smysl života v dobru: pomalu se přibližovati tomuto absolutnímu dobru, zdokonalovati svazek, který od věčnosti trvá mezi ním a člověkem, vtělovati je i ve vlastním osobním, i v hromadném bytí, — toť naší mravní úlohou, a ve vyplňování této úlohy záleží cíl a charakter historického processu. Naše sloužení dobru soustřeďuje se ve třech oborech mravních vztahů člověka k tomu, co jest nad námi, k tomu, co nám rovno, a k tomu, co jest pod námi. Pobádajícími popudy k němu jsou tři hlavní city lidské přírody: stud, soustrast a náboženský cit, jehož předmětem je to, co jest nad námi, božská bytost. Tyto vrozené zárodky mravnosti rozum povznáší na stupeň zákonu, který právě tak vyrůstá ze svědomí, jako toto z citu studu, jenž nutí nás snažiti se podrobovati zvířecí pudy těla. Ethický názor autorův nalézá oporu v křesťanství, této nejvznešenější soustavě mravnosti; mravní system

jeho proniknut principy křesťanskými, náboženský moment v něm převládá, jako náboženský cit převládá nad studem a soustrastí. Pojednání o absolutním základu mravnosti plno upřímného citu náboženského. Jsoucnost Boží odvozuje autor z toho, že ji cítíme v sobě: „Jest Bůh v nás, existuje tedy Bůh“, a v tomto tvrzení je schválení dobra i mravní činnosti. Zajímavy jsou názory V. Solovjeva na otázku národní, otázku hrdelní a na válku, již autor ospravedlňuje. Lidumilnost, víra v dobro, hluboký optimismus, originalnost myšlenek jsou předností této pozoruhodné knihy.

G. N. Miljukov: Očerki po istoriji russkoj kultury. Část II. Petrohrad 1897.

Vědecko-popularní spis prof. Miljukova je prvním, a to velezdařilým pokusem nakresliti evoluci všech stran ruského historického processu se stanoviska zástupce vědecko-realistického směru v historii. První část „Náčrtků“ byla věnována výkladu živelních processů ruských dějin, jevících se hlavně v oboru materialní kultury; obsahovala tyto čtyry náčrtky: „Obyvatelstvo“, „Hospodářský byt“, „Státní zařízení (vojsko, finance, ústavy)“ a „Stavovské zařízení.“ Druhá část seznamuje nás s kulturnou úlohou církve, s historií školy ruské a národního vzdělání. Thema pátého náčrtku (Církev a víra) jest velmi široké: počátek nacionalisace ruské víry a církve, původ i osudy rozkolu; rozvoj ruského sektářství, osudy panující církve; šestý náčrtek (Církev a tvorba) líčí rozvoj literatury a umění ve spojení s vlivem církve; sedmý náčrtek (Škola a vzdělání) týká se otázek školy před Petrem Velikým, školy 18. i 19. století až do nynější doby. Toť bohatý obsah spisu, jehož třetí část bude obsahovati charakteristiku činnosti ruské společnosti, intelligence, jako mocného faktora historického rozvoje.

V. Romanovskij: Imperatrica Jekaterina II. Tiflis 1896.

Mezi jubilejními brošurami, věnovanými Kateřině II., kniha Romanovského vyniká zdrželivostí, nestranností a pěkným vypravováním o vnější i vniterné politice této carevny.

A. S. Chachanov: Očerki po istoriji gruzinskoj literatury. Moskva 1897.

Dosud vyšlé dva sešity „Náčrtků historie gruzinské literatury“ věnovány národnímu eposu, apokryfům a psaným památníkům slovesnosti od 4. století až do ukončení zlatého věku dobou politického úpadku v 13. století. Výborně pojednává o „Moudrosti Balavara“ a epické básni Rustavelliho „Tygří kůže.“ Kniha Chachanova je prvním krokem k dalšímu zpracování historie gruzinské literatury.

V. G. Vachterov: Vseobščeje obučenije. Moskva 1896.

Autor jest jedním z předních bojovníků za všeobecné vyučování, i prostudoval otázku svou se strany historické i se strany současného jejího postavení v Rusku. Zajímavo, že Rusko před r. 1864. mělo více škol národních, než nyní.

Jan Funtíček: **Volné listy a úvahy.** Díl III. Nákl. papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských v Brně 1897. Str. 135. Cena 40 kr.

Neprávem ostávají nepovšimnuty cenné úvahy p. řed. Funtíčka, obsahující mnoho vzácných myšlenek ze zkušenosti životní, o zájmech duševných i hmotných, o rodině, o výchovu, o národě, o hospodářství atd. atd Jen mysl ušlechtilá a lidumilností zanícená mohla je vytvořiti — zbývá jen, aby našly také přiměřeně vnímavou mysl u čtenářstva. Čtou se pěkně.

V. Charbonnel: Les mystiques dans la littérature présente. I. série.

Autor-kněz probírá tu vývoj vnější i ideový mysticismu od jeho předchůdců, ruských romanopiscův, až k hnutí novoidealistickému, jež repraesentuje revue „L'Art et la Vie.“ Svého, ač ne všude správného ocenění došli zde též Verlaine, Barbey d'Aurevilly, Villiers de l'Isle-Adam, Huysmans a Hello, o němž autor dí, že ukázal cestu Maeterlinckovi.

Ant. Klášterský: **Vzpomínky z jihu** (1896—1897). Nakl. Fr. Šimáček v Praze 1897. Str. 88.

Knížka Klášterského již proběhla kritickou ulicí; málokdo jí ušetřil. Nechceme tedy již přidávati ran, ačkoli z dávné sympathie k básníku raději bychom chválili. Připadá mi, jakoby sbírka ta byla na svět přivedena modou: po svatbě jezdí se do Italie, výletník italský musí napsati své dojmy a vzpomínky. Málokterá báseň sbírky této jest vynucena vniterným pudem.

Václav Hladík: **Nový život.** Hra o 3 jednáních. Nakl. J. Otto v Praze. Str. 80.

Malíř Melan, nespokojený s manželkou, trochu také sveden bývalou láskou, chce začíti po radě její „nový život“, volný, prostý konvence atd., jak ta fraseologie mezi umělci koluje. Zatím zvláštní příhoda mezi manželkou jeho a domácím přítelem, jenž ji za nečestnou cenu od lichváře vykoupil, vrátí jej manželce a domácímu štěstí — novému životu.

Charakteristika osob jest ostrá, snad příliš typická, aby děj byl urychlen a odůvodněn. Episoda o schůzi slavnostního komitetu nesouvisí s dějem pranic.

Matice lidu. R. XXXI. č. 1. a 2. Rediguje Jar. Hrubý. Ataman Usťja. Pověst z Povolží. Sepsal hr. *E. A. Saljas.* Přel. *Joh. Pitková.* V Praze 1897. Str. 304.

Zbytečný překlad. „Ataman Usťja“ jest jednou ze slabších prací hr. E. Saljasa (nar. 1841), jehož nejlepšího romanu „Pugačevci“ dosud v překladu nemáme. Usťja byla dcerou Kabardince a manželky popovy; z domu Popova unesena byla moskevským státním sekretařem, dostala se mezi loupežníky volžské za carevny Alžběty v přestrojení za muže, zamilovala se do atamana Tarase, který však dal se chytiti dobrovolně, aby Usťju popustil synu Petrynovi. Usťja stane se atamanem,

až chycena a odsouzena ku stětí hlavy. Romantická pověst. Kolorit doby slabě zachycen. Autoru šlo o napínavý děj, a to se mu dosti povedlo.

Ign. Herrmann: **Dvě pražské idylly.** Nakl. J. R. Vilímek v Praze. Str. 229.

„Idylla páně Potápkova" skončila se pro hrdinu velice neidyllicky. Právník zamiloval se do dcery kvartýrské, ve sváteční večer chystá se k rozhodné žádosti, paní však požádá ho, by dceru její smířil s — mužem. Hrdina sám vyznává, že při tom „musil vypadat jako podsvinče s citronem" — myslím, že i mnohý čtenář zavrtí nedůvěřivě hlavou.

„Od srpna do května" slídí spisovatel po sousedce, hezké vdově a jejím poměru k právníku nad ní bydlícímu. Vytrvalost úžasná, ale odměněna rozuzlením poněkud jinakým než očekávala. Ne vdova, nýbrž její neť jde s právníkem k oltáři. Tedy zase zklamání.

Gustav Flaubert: **Salambo.** Přel. *Fr. V. Krejčí.* Nakl. Fr. Šimáček v Praze 1896. Str. 367.

Kostrou děje jest děsný boj mezi Karthagiňany a vzbouřeným vojskem námezdným, žádajícím výplaty. Přítěž lidopisná jest velmi značná, až unavující, ale dodává dílu takové barvitosti a rázovitosti, že z líčení skoro vědeckého stává se skladba zcela romaneskní; velikou zásluhu toho má živel náboženský a pověrečný, představený hlavně Salambou, dcerou náčelníka Hamilkara. Dojem jest místy až omamující, nezdravou smyslností karthaginskou dílo přesyceno.

Levné svazky novel. Svazek 94. *Sergěj Normanskij:* Meteor a jiné novely. Přel. *Žofie Šebková.* V Praze 1897. Nakl. F. Šimáček. Str. 98. Cena 10 kr.

„Meteor", „Gunchilda" a „Aktea" jsou názvy tří novel mladého ruského dekadenta. Novely plny nejasnosti, mlhovitosti, tajemnosti; ženské postavy, jež autor předvádí, jsou rovněž kresleny neurčitými tahy. Jsou to bytosti, jimž nikdo nerozumí, ani jejich milenci, ani my. Ruského v novelách nic není, a mohl je napsati zrovna tak Francouz, Němec nebo Šved.

Knihovna Besed lidu. Svazek 81. *L. M. Samsonov:* Ukradený chalát. Povídka z ruštiny. Přel. *N. Mrštík.* V Praze 1897. Nakl. J. Otto. Str. 48. Cena 6 kr.

Rozvláčné, bezmyšlenkovité, necharakteristické vypravování o tom, jak ten, kdo ukradl chalát, udělal z krejčího opilce — člověka.

Časopisy.

Knižki Neděli přinesly zajímavý článek: „Oscar Wilde a angličtí estheti“ z péra *N. V.* Oscar Wilde není tak znám svými spisy, jako skandálním procesem, při němž pro homosexualní obcování (má to býti vyšší mravnost?) odsouzen byl do žaláře, z něhož právě vyšel. O. Wilde je největším talentem a mistrem školy „esthetů“, kteří bývají smícháni s praerafaelity, jejichž hlavou byl Dante-Gabriel Rossetti. Symbolem snah praerafaelitů byla „oduševněná krása“; oni se snažili přidati hluboký duševní obsah krásným formám, snažili se utéci od toho, co je obklopovalo, vytvořiti něco, co bylo protivné okolí jejich. Jejich tendence byly reakcí proti urážející je skutečnosti, proti pornografii naturalismu a proti fotografování skutečnosti realismu. Ale praerafaelité nejsouce spokojeni skutečností a snažíce se po širších, vyšších idealech, hledali idealy ne v budoucnosti, nýbrž v minulosti, v 14. a 15. století, a krásu odtrhli od skutečnosti. Toť hlavním jejich nedostatkem. I v životě jejich bylo pozorovat náklonnost ke všemu archaickému, k umělůstkářství, k hledanosti, a z této náklonnosti zvrhli se v „esthety“, jejichž programem je — naplniti život pouze zjemnělými dojmy umění. Idealem básníka esthetům jest básník a zloděj z povolání, Villon. Estheti snažili se své vkusy provésti nejen v literatuře, nýbrž i v nábytku a šatstvu: dámy nosily šaty, zhotovené podle starobylých obrazů. Tu vyšla satira na tyto anglické dekadenty s názvem „Miss Brown“, v níž vyveden Demistaun — básník výhradně prostopášné lásky, Chaugh, opěvující pouze Messalinu, Liwes — umělec pouze „chorobné lásky“ a fantastických obrazův, a hrdina, malíř a básník, ctitel čistého umění, snažící se žíti pouze uměleckými dojmy, vzdálen všeho všedního a banalního. Na svých cestách po Italii setká se hrdina s hrdinkou Miss Brown, zbožnou, poctivou, praktickou dívkou, v níž autor reprodukoval tahy a vlastnosti Angličanův, uvede ji do společnosti esthetův, těchto epikurských umělců, básníků, pohrdajících vším, co je prospěšno, pessimistů, již se zříkají vší činnosti, zjemnělých chlípníků, již zlo mají za nutný element „pro tajemnou alchymii krásy“. Společnost tato vzbudí odpor v hrdince, jež odtud prchá. V rozmazleném, chorobném, bezcharakterním hrdinovi, schopném každého zločinu, v tomto skeptikovi beze všech mravních zásad snadno poznati O. Wildea.

Pokud O. Wilde psal své krásné básně, v nichž jeví se „kouzelníkem slova“, mistrem formy, nikdo si ho nevšímal. Na básních jeho viděti vliv Baudelairea, bohatost fantasie, ostrou barvitost obrazův, odstín zármutku, bolu. Obsah jejich jest úmyslně bezvýznamný: podle Wildea básník má býti pouze blouznivcem, poesie má býti pouze výrazem přeludů básníkových. Větší známosti nabyl svými banalními dramaty, jež měly v Londýně veliký úspěch, nejspíše proto, že lichotí nepravostem vyšší společnosti a mají příchuť zapovězeného ovoce, hlavně pak pro krásnou formu, skvělý sloh a živost děje. Jinak dramata ta jsou chuda obsahem, založena na banalní zápletce, jsou plna laciných effektův, antimoralních paradoxův, elegantního cynismu, chladné ironie, vypočítané na úspěch diváků. Charakterů zde není.

Jednající osoby dělí se na ctnostné a hloupé s jedné strany, a hříšné a rozumové s druhé strany: podle Wildea „býti ctnostným — znamená býti hloupým“, a „všecky zásluhy“ naše jsou „ve špatných pudech“. Autor obléká hřích v elegantní formu a hájí ho takými smělými sofismy a paradoxy, že neuráží diváků, nýbrž vábí. Také jeho roman („Portret Doriana Graye“) je chudý obsahem, zámyslem: autor dokazuje, že umělec má si více vážiti fikce, odlesku skutečnosti, než skutečnosti samé. To souhlasí také s theoretickými názory jeho, vyslovenými v knize „Intentions“. Podle jeho mínění „umění nemá reprodukovat skutečnosti, nýbrž má býti čistým výmyslem, má pohrdati přírodou.“ „Umění, jež se nedrží přírody, jež nevyjadřuje nic kromě sebe samého, toť zásada mé nové esthetiky,“ praví Wilde. Wilde je tedy stoupencem umění čistého, umění „an und für sich“. Celý svět je výtvorem našeho ducha, který může svět přetvořit, jak a kdy se mu zachce. Realismus vyžaduje podrobení předmětu; když však všecky věci jsou pouze přízrakem, naším výtvorem, výmyslem, nemůže býti řeči o podrobení jim, a proto umění nemůže a nesmí být realním, nesmí být ani reprodukcí skutečné psychologie lidské. Pravý umělec musí také vyhýbat současnosti formy a současnosti zámyslu, nesmí mít prospěchářských úmyslů. Největší umělci nebyli nikdy realisty, nereprodukovali života skutečného, nýbrž v dílech svých rozvíjeli své idey, jimiž vyvolávali nové nálady a duševní hnutí. Také příroda zdá se nám novou pod vlivem talentovaného umělce, jenž v ní vidí to, čeho neviděli dříve, jako by toho před ním nebylo. Správny jsou některé aesthetické názory Wildeovy na poměr mezi přírodou a uměním, životem a tvorbou; ale Wilde bojuje proti dogmatickému realismu a hlásaje bezpředmětnou esthetiku, upadl do druhé krajnosti: chtěje učinit z umění bezúčelnou hru fantasie a zavrhuje psychologii jako předmět uměleckého zpracování, zbavuje umění hloubky, z níž čerpalo nálady a obsah. Praví umělci nefotografovali skutečnosti slepě, ale také neignorovali života ani psychologie. Celkem názory esthetův vůbec a Wildea zvláště jsou zmateny, nejasny; byť i jednotlivé poznámky o theoretických otázkách literatury a umění byly případny, přece nejsou spojeny obecným filosoflckým systemem. Jejich protest proti nedostatku originalnosti, úzkému prospěchářství, jejich kritika společenského života je povrchní a prosta filosofických dedukcí. Proti odžívající se škole naturalistické má tvorba esthetů v sobě pouze ty prvky rozvoje, že není starým spokojena a hledá nějaký východ.

Le Spectateur Catholique (5) uveřejnil znamenitou studii o Verlainově Sagesse, jež přednesl v den oslavy Verlainovy (o níž referujeme na jiném místě) v brusselském salonu La libre Esthétique Henry Carton de Wiart. Dle něho sestává Sagesse ze 3 dílů: V prvním plane obrácený básník touhou po víře a lásce; ovšem staré pochybnosti zdvíhají hlavy a staré hlasy zaznívají znova: hlas pýchy, hlas závisti a zášti, hlas těla, hlas žalu a pokušení, avšak všecky je umlčí — hlas modlitby. Básník se uklidňuje a nabývá mysli. Avšak znova staré reminiscence oživují a znepokojují, zejména hříšná představa ženy, avšak i tuto baudelairovskou představu o ženě, již věnoval své Poèmes Saturniens a Fêtes Galantes, umlčuje básník, zapuzuje i představu o ženě víle-anděli, jíž v Bonne Chanson na kolenou

vyznával, co trpí, a tvoří si v Sagesse představu ženy novou, křesťanskou, tu již plně vyjádřil ve knize Bonheur: „o ženě-družce tiché a oddané, jež by s ním nesla půl života a řekla v čas bouře a pochyb: Vytrvej!“ Druhý díl obsahuje zbožné extase a exaltace. Na stupních oltáře vylévá básník prosby, jež od času sv. Augustina a sv. Kateřiny Sienské nebyly slýchány. Duše jeho rozmlouvá u velebných stancích a sonetech se svým Tvůrcem, a tu jsou místa, jež staví se po bok stránkám z „Imitatio“. Modlitbou unaven utichá kajicník a otvírá srdce působení milosti, jež mu vnuká úmysly, rady a předsevzetí. V třetím díle jest zpěv klidu a pokoje. Maje klid v srdci pokáním získaný, vrací se básník do světa a poučen neštěstím nese si sebou do života novou filosofii. Plnost klidu vnitřního rozlévá se i na venek, vnějšek vnější, svět splývá s jeho nitrem, a básník se povznáší k onomu nazírání a chápání přírody, jaké se jeví u sv. Františka Assiského.

SMĚS.

Revisi Husova processu žádá v nově také „Velehrad“ slovy Dra. Jar. Seidla. Hlavním důvodem jest mu analogie s — pannou Orleanskou, která též upálena, a to také s přispěním biskupovým, a později ospravedlněna. Pan Dr. Seidl jest asi Doctor iuris utriusque, tedy zná asi něco z kanonického (ne jak on píše: cannonického) práva; a tu by přece měl věděti, že srovnání jeho kulhá na všechny nohy, a hlavně v tom, že panna Orleanská nebyla odsouzena žádným obecným sněmem, jehožto nálezy o „víře a mravech“ jsou neomylné a neodvolatelné. A čeho má býti revisí Husova soudu dosaženo? Snad prohlášení, že nebyl kacířem? Ale vždyť to by byla očividná lež! A pro nic jiného odsouzen nebyl. Že s dobrým a sebeklamným vědomím zemřel, nemění věci pranic; tím méně že zemřel „nábožně“ a jak pan Dr. Seidl myslí, „jako pravý křesťan“. Že byl utracen, toho lze jen litovati, avšak s odsouzením jakožto úkonem soudním nemá to nic činiti. Revise exekutivního řízení tehdejšího vykonána již dávno. Ostatně, když právník přeloží slova „adversus contumaces“ — „proti nepřítomným“ (m. zatvrzelým), tedy prozrazuje advokata, který si plete slovo „contumax“ s frasí „in contumaciam“, ale nikoli povolaného kritika sněmů církevních!

O Církvi napsal Fr. V. Krejčí v „Rozhledech“ (Po dnech Husových) tolik lichotivých věcí, že bychom jej málem zařadili mezi obhájce její. On však nechce jí hájiti, nýbrž na ni útočiti — a tak octl se v úloze známého proroka ve St. Zákoně, toho na oslici. Kvitujeme mu s radostí důležité výroky, že „náboženství soukromé je pojem, který nemá smyslu, že není sociálnější věci nad náboženství, že zde platí: všechno anebo nic!“ Jsou to jako citaty z apologie křesťanství. Nuže, proč zazlívá Církvi, že se chce organisovati a ztuha organisovati, proč vytýká

jí nesnášenlivost (naukovou) k bludu atd.? Proč se hněvá, když se katolictví obrozuje a pokud smí přispůsobuje poměrům? Přeč jí vyčítá neopravdovost? Či snad nepobádá Církev k mravnému životu, ke konání ctností? Ovšem v „Neue Freie Presse“ takové dokumenty nevycházejí — tu by kritik musel stopovati vlastní projevy církevní!

Realistům českým jest Dobrovský nemálo sympatickým, nejen jako slavista, nýbrž také — a to asi bude to hlavní — jakožto „osvícenec“. Mají na př. radost z toho, že vstoupiv do noviciatu jesuitského vykonával povinnosti duchovní s ironií (dle slov Palackého) a vydal brzy potom spisek proti celibatu. Co každý normalní člověk nazve podlostí, to realistům u Dobrovského jest hrdinstvím: ostati v řádě, jímž pohrdal. Bojoval prý proti duchovní pověře, a rozumí se tím vyvrácení pověsti o benatském evangeliu prý rukou apoštolskou napsaném. Člověk normalní zase by se tázal, kterak otázka ona paleografická atd. může nazvána býti duchovní; ale realista ví dobře, proč se podloudnictví takového dopouští. Jemu ze samé humanity jsou škváry jako Bílkovy dějiny jesuitů dobré dosť, aby se jich zastával, jemu i H. A. Galaš je důležitým dokladem husitismu a bratrství. To je, prosím, věda.

Missie a missie. Protestantka a nepřítelka katolictví, Else v. Schabelsky, vydala v Berlíně cestopis o Marokku (Harem u. Moschee). Mluví tu o „fanatickém katolicismu“ naproti „svobodomyslnému lutherství“, a zároveň oceňuje obojí missie: „Kdežto katolická propaganda — ať španělských či francouzských kněží — velkými úspěchy se vykázati může, počet protestantů v Marokku stále klesá. Katoličtí kněží hledí chudé, ba nejchudší dobrodiními, příkladem dobročinnosti právě křesťanské o výtečnosti svých nauk přesvědčiti. Jsou shovívaví a mírní, pomáhají, netážíce se nuzných po náboženství jejich. Angličtí missionáři naopak žádají obrácení jako povinnost, jsou pyšní a arrogantní, hanobí všechna ostatní vyznání a odpuzují i tam, kde pomoc přinášejí.“

Práva rozumu naproti autoritě. (O.) Jak již jsem se zmínil, pramen našeho poznání je dvojí: autorita a rozum. Dle objasněného pojmu poznání diskursivního a intuitivního možno si uvědomit, že jen pro prvé poznání, totiž diskursivní — jímž je naše poznání nyní — má platnost a význam dvojí pramen: autorita a rozum. Intuitivní poznání, poněvadž je bezprostřední, nesprostředkuje se autoritou.

Naše poznávání, jak je nám umožněno za těchto podmínek, za kterých žijeme, vyčerpává se po stránce objektivní autoritou a rozumem, po stránce subjektivní znamená pak process poznávací víru a vědění. Mluví-li se o synthese rozumu a autority rozumíme tím stránku objektivní poznání; po stránce subjektivní nutno pak mluvit o víře a vědění.

Že víra i vědění jest nutné pro člověka, plyne z nutnosti autority a rozumu; správnost pak dokazuje filosofický, myšlenkový rozvoj společnosti. Zde je záhodno poukázat na fakt, jak větší revoluce a obraty v myšlení připravovány byly čistou spekulací. Teprve celé věky později myšlenky genialních hlav verifikovány experimentem a důkazy. V prvním stadiu to byly myšlenky autorit, a od ostatuích přijímány věrou. Stačí tu poukázat na Koperníka a jeho system heliocentrický. Zajímavý by byl důkaz pro

nutnost spekulace, jež, jak praveno, vyčerpává se autoritou a věrou, pro rozvoj kulturní, důkaz to induktivně provedený.

Než zajímá nás tu spíše evidence poznání věrou a evidence poznání rozumem.

Evidence pravdy, jistota poznání a vědění, jaké my můžeme nyní mít o nic větší než evidence poznání věrou. Poznání naše, vědění naše, ať je sprostředkováno rozumem neb autoritou, je vždy jen jistoty relativní; vědění naše je pravděpodobné. Tuto pravdu nutno připomínat právě v době, kdy lidstvo je zmítáno horečkou blouznic o spasitelnosti vědy, kdy pějí se hymny na vědu jako na poznání naprosto jisté, a s druhé strany, kdy pohlíží se na víru jako na antiquitu ve starožitném museu.

Methoda a logika poznávání věrou je methodou a logikou poznávání vědeckému na př. přírodovědnému.

Namítne se: myšlenky vědecké verifikují se experimentem!

Ano! Myšlenky náboženské verifikují se vnitřním životem, na př. modlitbou.

Co je experiment pro hypothesy vědecké, to je modlitba a vnitřní život pro pomysly náboženské. A chtít upřít oprávněnost a spolehlivost životu vnitřnímu, znamenalo by po způsobu positivismu konstatovat fakta — a při tom celý komplex fakt vynechat.

A není při faktech vnitřního života možnost omylu?

Je! Ale není možnost omylu při experimentu? Není možnost omylu při poznávání smyslovém?

Smysly nám mohou chybně referovat o zevnějšku, jak se často a často již přihodilo. Úsudek náš není neomylný; snadno vloudí se chyba, uvážíme-li omezenost a jednostrannost rozumu lidského.

Kterou cestou projde myšlenka vědecká, než má právo na přívlastek pravdivosti?

Každá vědecká myšlenka napřed vyslovena jako hypothesa, jako pokus o vysvětlení. Vysvětluje-li mnoho posud nevysvětlených jevů, je-li jednodušší a jednotnější než myšlenka stará — stává se pravděpodobnou. Přechod od hypothesy k theorii trvá delší dobu. Theorie však vždy zůstává pravděpodobnou jenom, relativně jistou; naprosto jistou není nikdy. I když ji již pravdou jmenujeme — vždy je jenom pravděpodobna, pravděpodobnější než jiné pokusy, nejpravděpodobnější ze všech.

Podobně volí se mezi různými systemy nábožensko-filosofickými, které spočívají na autoritě, na víře. Který system, komplex myšlenek nábožensko-filosofických nejlépe vysvětluje vesmír, nejlépe řeší všechny záhady, nejuspokojivěji luští problemy problemů, totiž otázky života a smrti — ten přijímáme, ten obsahuje nám pravdu. Mám absolutní jistotu, že se nemýlím? Po mém soudu ne! Čím jsem zkoumal všechny soustavy? Rozumem! To je právě to neštěstí! I když zkoumáme základy víry, otázky jako jsou: komu věřit, smím, mohu této autoritě věřit, nemůžeme se povznést nad rozum; rozumu nemůžeme se zbavit. Má-li být víra „rationabile obsequium“ — musíme zkoumat základy víry. Jinak je nemůžeme zkoumat než rozumem. Rozum, poznání rozumové neskýtá nám nikdy absolutní jistoty. Ani člověk věřící nemá tedy poznání absolutně jisté. I člověk věřící

s obavou může pronášet úsudky, s podmínkou: „nemýlil-li jsem se, když jsem zkoumal, smím-li se svěřit této autoritě.“ Víra, vědění na základě víry je nedokonalost; ovšem nedokonalost nikoli v poměru k rozumovému poznání nynějšímu, ale vzhledem k poznání, jež nazývá se „patřením tváří v tvář“, směrem k poznání bezprostřednímu, jež je nám přislíbeno v životě blaženém. V tomto smyslu se vysvětluje také: credo, ut intellegam. Věřím, abych někdy věděl, nebo viděl (patřil).

Poměr rozumu k autoritě, poměr vědění k víře je dán samou přirozeností lidskou. Jsou pravdy, kterých rozum ze sebe nevysouká. A to je zvláštní, že právě pravdy čím potřebnější pro život a smrt jednotlivce a společnosti, tím právě méně přístupné rozumu v tom smyslu, že by rozum lidský bez pomoci pocházející od autority na ně přišel. Právě co činí člověka šťastným, co činí člověka spokojeným, co je velmi důležito pro společnost: vyšší stanoviska, vyšší pravdy, ideje, které po způsobu majákův osvětlují široké hladiny společností, právě tato reflektovaná světla rozumu Božího jsou předmětem víry.

Jsou-li tato vyšší stanoviska potřebna pro život jednotlivcův a společností, a nabízí-li je jistá instituce, možno si myslit, že by duch lidský přešel mimo a nepovšimnul si jich? Možno si představit, že by ignoroval onu instituci? Zkoumá-li však duch lidský, je-li ona instituce věrohodná, zasluhuje-li, aby se jí člověk svěřil, vyšetřují-li se kriteria zevnější mluvící pro spolehlivost instituce, zkoumá-li myslící člověk obsah, jenž se k věření předkládá, neobsahuje-li něco proti rozumu, proti pravidlům logickým, tvoří-li duch náš pojmy pro obsah zjevení, uvádí-li několik fakt a slov v system — to je práce rozumová, tu přichází rozum k právům svým naproti autoritě; vždyť autorita nechce souhlas slepý; a slepý by byl souhlas, kdyby nebyl odůvodněný.

Rozum ovšem musí zde znát dobře své schopnosti, meze své působnosti, spolehlivost svých úsudkův a syllogismů. Není dovoleno šmahem zamítat, o čem rozum sám ze sebe nevěděl. Co neví rozum náš, může vědět rozum cizí. Že něco nevím já, není důvodem proti pravdivosti věci samé, kdyby rozum dospěl zkoumaje různé systemy k výsledkům odporujícím dogmatu a nauce autoritativně sdělované — nemůže ukolébat se v illusi, že má pravdu. Dogma vždy stojí jako výstražná ruka připomínajíc: Prohlédni ještě jednou chod svých myšlenek, nevloudil-li se do nich chybný soud neb závěr. Dogma rozumného a myslícího odpůrce burcuje z klidu stagnace a trápí skepsí.

A což důležitější jest: Člověk zkoušející jisté poznatky nesmí zavrhnout jich, poněvadž ukládají smyslné přirozenosti povinnosti tuhé a přísné. Člověk jako kompositum z ducha a hmoty uplatní obé sice, ale ne vedle sebe, ale v podřízenosti méně cenného pod cennější; a cennější v klidných chvilkách snadno pozná. Ne tak v bouři vášní. Kdyby křesťanství neukládalo člověku zákon, jenž je proti zákonu v údech našich, mělo by stoupenců opravdových více než má dnes! *r.*

Nejnovější studie occultistické a spiritistické potírají transformační theorii: Leymarie dokazuje v Revue Spirite, že evoluce bytostí jest vlastně výsledkem involuce sil vždy vyšších a vyšších. Neboť jest sice možno, aby

bytost vyššího řádu dala vznik bytosti nižšího řádu, avšak nemožný jest opak, aby bytost nižší splodila bytost vyšší. Proto učí-li věda transformační theorii, že nerost stává se rostlinou, a rostlina že se vyvíjí a zdokonaluje v živočicha atd., učí něčemu, co jest nemožno. Možno jest to pouze tehdy, přistoupí-li působení síly vyšší čili, jak dí Leymarie, evoluci nemůže způsobiti leč postupná involuce sil vždy vyšších a vyšších, jež vlastně působí přechod a potentia ad actum. — K tomu můžeme dodati: 1. že důkaz ten byl znám již filosofii scholastické, 2. že tím zase není nic vysvětleno — neboť: odkud síla? a odkud ta involuce? Co tu práce, co tu theorií a učených slov, jen aby se mohlo obejít to slovo: Bůh! *m.*

Radikalismus, píše Alexander Neklan v „Rozhledech“, obyčejně zaujímá stanovisko nad míru pohodlné. Stačíť mu totiž, hodně mnoho chtíti a pak peskovati ostatní, že všeho toho nevymohou; a sám nepotřebuje se kritiky obávati, neboť nikdy neumdlévá ve chtění a v peskování a je tedy vždy naprosto důsledným. Z těchto příčin pokládám já takový radikalismus za nejchytřejší a zároveň nejskromnější odrudu lidstva.

Kostelní hudba. Církevní zpěv a hudba, jak známo, vyžaduje teď nejen mnoho dobré vůle a píle, nýbrž také znalosti. Církevní předpisy o liturgickém zpěvě a hudbě — kteréž ovšem málo kde a nejméně v Italii se zachovávají a konečně také málo kde zachovávány býti mohou, poněvadž „ultra posse nemo tenetur“ — žádají velmi mnoho, tak že by člověk ve většině kostelů, kde je chtějí zachovávati, raději trochu té liturgičnosti odpustil, kdyby jen slyšel trochu více — zpěvnosti a hudby, která jak známo se čítá mezi „umění“; snad by bylo záhodno pro menší kostely, po případě kůry vydati nějaký zmírněný regulativ, zvláště když máme tak pěkný zpěv lidový! Bylo by tím o důstojnost bohoslužby zajisté lépe postaráno, než přísným akcentováním předpisů církevních, poněvadž takto ozývá se v kostelích často latinská — kočičina.

Na jinou stránku upozorňuje „Oesterr. Musik- u. Theaterzeitung.“ „Má-li se hudba církevní povznésti, musí býti postaráno i hmotně o varhaníka, v první řadě k provozování jejímu povolaného. Ve větších městech je stav jeho přece snesitelný, an může živobytí uhájiti vedlejší činností hudební (ve spolcích hudebních neb soukromých vyučováním) aneb i jiným povoláním vedlejším. Co zde chceme pověděti o žalostném postavení varhaníků, platí především o příslušnících toho stavu po venkově rozptýlených“ . . atd. atd.

Pisatel článku dovolává se fondu, jejž by založili příslušníci „nejvyššího kněžstva.“ Myslíme, že neprávem. Nejsme vůbec přáteli všelijakých fundací, matic a podobně. Stát, po případě zemská správa stojí nás dosti peněz, ať se též naše o potřeby stará. Vizme na př. divadlo. Nezávidím členům jeho příjmů, ale proti jiným kulturním podnikům značí divadlo rozhazování peněz, a to tím méně oprávněné, že požitek z toho má jen hrstka lidí. Pro umělecké vzdělání venkova — nemyslím tu na divadlo, o to málokdo stojí, nýbrž na př. na hudbu chrámovou — nečiní veřejnost pranic.

Tedy nejen konservatoře, nýbrž i varhanické školy, nejen professoři hudby, nýbrž také varhaníci mají býti vydržováni veřejností, jež má jim též poskytnouti podpory na slušné pěstování církevního zpěvu a hudby, na venkově beztoho jediného uměleckého výkonu.

Socialně-demokratický tisk v Rakousku. Při sjezdě socialních demokratů konaném ve Vídni ve dnech 7.—12. června 1897 předák socialních demokratů Schumeier ve své řeči o organisaci dělnictva uvedl, že rakouská socialní demokracie má kromě německého denníku „Arbeiter-Zeitung“ a českých listů úhrnem 25 časopisů, jež tisknou se nákladem 83.000 výtisků. *O.*

Spisovatelé pro mládež přese všechny vychovatelské a umělecké zásady unikají jaksi kritice, poněvadž t. ř. „umění“ pro samé nebeborné rozmachy nemá kdy mluviti k obyčejným smrtelníkům, podčlověkům, a kritika jen jím se obírá. Nesmíme však přece na mládež zapomínati. Pro dnešek zaznamenáváme úsudek H. Wolgasta (Das Elend unserer Jugendlitteratur) o Nieritzovi a Hoffmannovi, z nichž u nás mnoho přeloženo; spisovatel totiž míní, že by knihou svou vykonal dobré dílo, byť i ničeho jiného jí nedosáhl než toho, že trvale otřásl vážností Nieritzovou a Hoffmannovou — významná to zajisté slova!

Drahé knihy. V Londýně čas od času konají se dražby z pozůstalých soukromých knihoven neb antikvarních skladů. V květnu t. r. prodána tam byla veřejnou dražbou Shakespearova „Excellent History of the Merchant of Venice“ za 315 lib. št. Je to výtisk prvého kvartového vydání z r. 1600. — Koncem června t. r. prodávala se tam slavná knihovna Ashburnhamská s cennou sbírkou starých biblí. Prodány byly „Biblia pauperum“ za 1050 lib. št., bible Mazarinova čili Guttenbergova, první kovovými literami tištěná bible, za 4000 lib. št., první latinská na pergameně tištěná bible za 1500 lib. št. *O.*

Jubilejní knihy. V roku 1796. bylo počato první vydání Brockhausova německého naučného slovníku. Slovník rozpočten byl původně na 4 svazky, z nichž 3 sestavil lipský spisovatel Dr. Löbel († 1799), vzrostl však na 6 svazků. Poslední vydán byl r. 1808. V tomto roce koupil slovník nakladatel Bedřich Arnold Brockhaus za 1800 tolarův a přidal k němu 2 svazky dodatků. Již v r. 1812. počal vydávati vydání druhé, které mělo 10 svazkův a ukončeno bylo r. 1818. Hned na to s kvapem vydáno 3. a 4., r. 1819.—1820. 5. vydání, r. 1822. šesté. Nyní právě vydává se 14. vydání, které obstarává 21 redaktorův a 499 spolupracovníků. Slovník má nyní 17 svazků, na 17.586 stranách pojednává 131.408 hesel, má 10.406 obrázků v textu a 1039 tabulek, 322 map a plánův a 138 světlotiskových a barevných tabulek. *O.*

Budoucnost poesie. Umění a poesie nabývají dle Ch. Barbiera čím dále tím více rázu a charakteru socialního. I soudí z toho zmíněný autor, že budoucí lidstvo bude společností básníkův a umělců (!), k čemuž přispěje i to, že bude mezi lidmi soulad, spravedlnost a láska.

Na oslavu Verlainovu a ve prospěch jeho pomníku uspořádal bruselský salon La libre Esthétique v březnu slavnost. E. Verhaeren, pořadatel, konstatoval, že od Huga nebylo básníka ve Francii, jehož smrt by byla tak celou Francii zarmoutila, a prohlásil Sagesse za veledílo moderní poesie mystické. Carton de Wiart přednesl zajímavou studii o témž předmětě, jejíž krátký obsah přinášíme na jiném místě. Kritik Charles Morice hleděl vystihnout význam Verlainův v současné poesii francouzské v ten smysl,

že Verlaine vyprostil poesii z úzkoprsé odměřenosti parnasistů svým volným, osvobozujícím vzmachem a že dodal básnické řeči oné plynnosti a tajemné neurčitosti, jež jsou hudba i poesie zároveň. Prosu Verlainovu ocenil krátce, avšak rozkošně poetickým svým způsobem Camille Lemonnier, jehož přednášku přinesl „Mercure de France“. (5.)

Naturismus není tak dílem de Bouhélierovým, jak jeho přátelé hlásají do světa. Naopak mnozí kritikové dokazují, že celou theorii naturismu spracovali již spisovatelé starší generace a de Bouhélier nevložil do ní ničeho svého leč absurdností. Tak na př. Theorii o arcitypech vyložil již André Gide ve své poetické rozpravě Traité du Narcisse; de Bouhélierovo horování pro objektivní velebu přírody má na svědomí Saint-Pol-Roux a jeho dílo: Epilogues des Saisons Humaines; ani pantheistický nátěr naturismu není vlastnictvím de Bouhélierovým, nýbrž pantheistický ten smysl pro pojímání přírody zanesl mezi naturisty Francis Vielé-Griffin. Co tedy jest vlastně z naturismu jeho? — Pouze theorie o umění, jež představuje přírodu — nikoliv v prismatě jednotlivcova temperamentu, nýbrž jak jest sama v sobě, čili theorie, jež stělesňuje přírodu slovy v objektivní symbol — což jest contradictio in adiecto — neboť objektivní symbol je tolik jako pojem, jenž by nebyl subjektivní! Ba ani jména „naturismus“ není de Bouhélier původcem — užívalť ho již před ním Camille Lemonnier, Van de Putte a j. *m.*

Socialní kurs, toho druhu prvý, uspořádali od 30. června do 2. července 1897 v Krakově v universitní aule (Collegium novum) universitní professoři. Od 14 professorů konáno 14 přednášek, a to: o cílech a úkolech socialní politiky, socialismus a škola reformy socialní, stanovisko vlády a samosprávných korporací v příčině majetku pozemkového, hlavní zásady organisace hospodářské, associace zemědělcův, otázka dělnická, encyklika „Rerum novarum“, působnost katolíků v cizině, působnost katolíků v zemi, cíle politiky agrarní, vnitřní kolonisace a statky důchodkové, výroba a spotřeba v rolnictvu, hospodářská družstva v Prusku a úvěrní družstva v Haliči. Přístup měli účastníci na vstupenky za 2 zl. *O.*

Německá společnost pro šíření lidového vzdělání v Německu měla minulý měsíc v Hallu na Sále valnou hromadu. Přednešená jednatelská zpráva konstatovala, že společnost má 1125 podružných spolkův a 2975 přímých členů. Trvá 25 let a za celého trvání svého uspořádala 3500 přednášek, jež vyžadovaly nákladu 205.000 marek, vydala 1,254.000 marek, v roce 1896. založila 90 nových a rozmnožila 116 knihoven, celkem rozeslavši 8000 svazků knih. Příjmů měla 40.636 marek, vydání 43.281 marek. Veškeré jmění společnosti obnáší 300.000 marek. *O.*

Společnost divadelních básníkův a skladatelů v Paříži za uplynulý rok (od 1. března 1896 do konce února 1897) přijala tantiem 3,586.589 franků (o 168.033 fr. víc než v roce předešlém). Na divadla pařížská připadá z toho 2,246.194 fr., na venkovská ve Francii 971.884 fr. a na cizí 274.505 fr. Společnost čítá 306 členů. *O.*

Městské divadlo v Krakově. V divadelním období 1896/97 v městském divadle v Krakově sehráno bylo 20 původních novinek 97kráte (z nich 18 vůbec poprvé na polských jevištích), v novém nastudování 32 her (z nich

12 cizích autorů) 66kráte, 20 cizích novinek 65kráte, z cizích opakováno 22 42kráte. Kromě toho dáváno 18 představení cizích společností a jeden koncert. Odpoledních představení bylo 20, lidových 31, dobročinných 10. Censurou zakázány byly hry: „Mladost“ od Halbeho (v berlínském sídelním divadle dávána ve dvou obdobích 250kráte), „Tenailles“ od Hervieuxa, „Freiwild“ od Schnitzlera a překlad z vlaštiny „Mandragora“. Zkoušek bylo 428. Autorům polským vyplaceno tantiem 3948 zl., cizím 1555 zl. Z herců nejčastěji vystoupili Roman (209kráte), Bystrzyński (195kráte), Siemaszko a Śliwicki (191kráte), Solski (186kráte), Wojnowska (156kráte), Węgrzyn (154kráte) a Wolska (151kráte). *O.*

ROZHLED.

V Brně dne 23. července 1897.

Státní právo české v naší politice došlo k etappě Schwarzenberg-Dzieduszycki. Diskusse „ad hoc“ za příležitosti řeči prince Bedřicha Schwarzenberga před voliči v Českých Budějovicích dne 4. července. V řeči vynikající více po své osobní než materielní stránce, pravil p. poslanec za Budějovice ke konci: „Nechť dnešní poměry politické zabírají plně pozornost našich poslanců, přece jasným cílem, za kterým ubírati se musíme a který se zřetele spouštěti nesmíme, jest české státní právo . . . Státní právo napřed! Jen tím se vždy řiďte!“ Toto akcentování českého státního práva povzbudilo autora adressy parlamentarní většiny, že sepsal a vydal brošuru, jež vysvětluje pokud až většina ve své adresse jde v požadavcích autonomie, a kde končí před hranicemi státního práva jakéhokoliv. Na možný snad výklad řeči prince Bedřicha Schwarzenberga odpovídá hr. Dzieduszycki těmto slovy: „Strana autonomistů nehodlá ani vésti ani dovolovati dobrodružnou politiku; zdaru říše váží si nade všecko, proto se postavila na základ platných zákonův a do svého pracovního programu přijala jen to, čeho se dá dosíci beze změny ústavy a s většinou jednoduchou dnes ve sněmovně poslanecké jedině možnou.“ — V tento rámec ústavy nespadá ovšem splnění požadavku českého státního práva.

V hnutí proti jazykovým nařízením pokusili se dva z mírnějších poslanců česko-německých professoři pražské university Dr. Lippert a Dr. Pfersche s prof. Ulbrichem. Lippert navrhl pohyblivé smíšeně národnostní území, Pfersche trojdílné Čechy, s pevnými hranicemi. Od ostrých opposičníků německých všichni tři odsouzeni. U nás nový časopis mladých: „Naše Morava“ vrací se ve 2. čísle ku Pferschovu-Lippertovu návrhu, uznávaje jeho přijatelnost po patřičné úpravě i pro

Moravu. Opakuje se tu názor, pronešený při uzavírání pochovaných punktací, kdy tuším Dr. Rieger sám se pronesl, že nemusí nám na tom záležet, aby i nejposlednější úředníček v Aši znal česky, jen když u každého úřadu bude o to postaráno, aby Čech ve svém jazyku směl a mohl s úřadem jednat v celých Čechách. Za to v odvetu pro čistě české území nesmí se stát na požadavku němčiny.

Němečtí katolíci alpští, od nacionalů česko-německých prohlášení za zrádce v brošurce u 85.000 výtisků rozšířené — na počin katolicko-lidové strany — hájí se velmi účinně proti útokům na svou politiku schvalující jazyková nařízení. Hnutí nacionalních a liberalních Němců vpalují znamení pohanské plemenné nenávisti, komedie nastrojené na chytání voličův a nečisté machinace zednářsko-liberalní, jež nedá Rakousku v míru jeho národů spočinouti, aby v kalu loviti mohla. V odstavci „Das Christenthum und die nationale Idee“ se praví: „ . . . Pravdať, nesmíme se diviti, když mužové, kteří horují pro staré pohanství přes jeho temné, krvavé hrůzy, a rádi by je místo nynějšího křesťanství opět dosadili — když tito mužové též staropohanské plemenné záští postaviti chtějí na místo křesťanské lásky k bližnímu. Láska však, kterou katolický křesťan chová ku svému národu a své řeči mateřské, jest ušlechtilejšího způsobu. Ta jest křesťanu nejen dovolena, ale zrovna přikázána. To by nebyl pravý křestan, jemuž by osudy jeho národa, rozkvět a zdar, blaho a žal jeho lidu byly lhostejnými! Ale jako každý křesťan musí se s důstojnou rozhodností proti každému porušení práv vlastního jeho národa, tak musí si vážiti i práv národa jiného a stříci se každého jejich porušení. Bez tohoto vznešeného a jedině rozumného pojetí národní myšlenky není v Rakousku zvláště možným mírné a pokojné spolužití národův, a tak ani možným není vývoj mocného a silného státního útvaru a kdo národy rakouské navzájem štve, a ku vzájemnému záští podněcuje, ten pracuje ať vědomě ať nevědomě pro nepřátele a zhoubce Rakouska.“ Jazyková nařízení prohlašuje brošura za částečné splnění českého požadavku po rovnoprávnosti české řeči s německou. Němci jsou ovšem stranou, která tratí něco (der verlierende Theil), ale mírné vyrovnání mezi národy není možné leda na základě vzájemných obětí a ústupkův. Ústupky v jazykových nařízeních české řeči povolené jsou takové, že by je i při vyjednávání národa s národem Němci byli povolili. Brošurka nedává ve všem ani Badenimu ani jazykovým nařízením za pravdu, ale přece staví se rozhodně proti proudu nynějšímu.

V „Pester Lloydu“ podán konečně, když list tento navrhoval zatím zastavení nařízení jazykových, až by se Čechové a Němci dohodli, s české strany od Dra. Vašatého návrh zcela dobře odvetný: proveďte jazykový návrh Dra. Pacáka, nebo rovnoprávnost českému jazyku zákonem zaručenou od shora až dolů a jazyková nařízení odpadnou sama sebou.

Netvrdíme, ale doufáme, že „Egertagem“ dne 11. července konaným sjezdem či spíše srocením v Chebu — zuřivost opposice dosáhla vrcholu. Zásadní spor vyvinul se při celém tom hnutí mezi vůdčím

listem socialní demokracie rakouské („Arbeiter-Zeitung“) a „Národními Listy“. Tyto výčitky organu socialní demokracie, že v hnutí německo-opposičním neřídí se svou zásadou stát na straně utiskovaných v národnostních bojích, nebo aspoň boje ty ignorovat, nýbrž zřejmě přeje německé obstrukci, bojuje s ní, ač boj ten je násilnickým a nečistým, ne po spravedlnosti. Ze směsi nadávek obou listův ovšem mnoho zásadního přečištění nevyplynulo. Výtka „Arbeiter-Zeitungu“ vmetená byla ostatně správnou a není se co divit, vždyť majitel a vůdčí duch jeho Dr. Adler jest bývalý nacionalní žurnalista německý.

Dne 11. července měla **„Severočeská Jednota“** svou dvanáctou výroční valnou hromadu. Volby výboru i celá valná hromada odbyty tentokrát bez osobních bojů, — **Národohospodářská společnost** měla do 1. června 1897 na Moravě členů 90 ze 175! Je to hezké, že Morava má větší část členů v této společnosti, ale bylo by záhodno, aby si jí ještě více všímala. Ve zprávách důvěrných, členům pouze rozesílaných, hájí se správa společnosti proti výtkám nečinnosti a nepraktičnosti těmito slovy: „Činnost výborů sekce české i německé byla značná, vyžadovala náklad, který většinou hradili členové výboru sami a na konec by se ještě učinila výboru výtka, že nekoná své povinnosti, protože o každém kroku nedává zprávy obšírné do veřejných listů, což ovšem není naprosto možno, nemá-li z práce naší těžiti mnohem všímavější a podnikavější protivník. Pro budoucnost budeme přijímati a vyřizovati popudy k nové činnosti ochotně, ale na dotazy budeme odpovídati jenom členům.“ Komercielní význam prvního našeho města nebyl cizími státy ani tak vysoko vážen, jako význam na př. průmyslového Brna nebo Liberce. Vysvítá to z toho, že obchodní spojení, jaké státy si zřizují na různých místech obchodně a tržebně důležitých prostřednictvím **konsulatův**, udržovalo s Prahou velmi málo evropských států — ani slovanské Rusko ne! Byla by to bývala věc obchodní komory pražské a věc ministerstva obchodu upozornit cizí státy na důležitost spojení s Prahou. Ale nedálo se asi se strany státu nic. Teprv tento rok přikročilo se ku zřízení nových konsulatů v Praze a počátek učinila Francie, která při všem česko-francouzském přátelství také dříve toho nutnost nepocítila! Jmenování konsulův očekává se v brzku též od Belgie, Anglie, Švycarska a Italie.

Statistika obchodní tržby naší monarchie (Rakousko-Uherska) s cizinou podává ve srovnání pohybu od roku 1892. (kdy v platnost vstoupily obchodní smlouvy s Německem a s Italií) zajímavé číslice. Uvedeme v milionech zlatých nejdřív cenu dovozu i vývozu vedle sebe, jakož i zisku — salda našeho:

			+
r. 1892.	vyveženo za 722·7 m. zl.,	doveženo za 621·8 m. zl.,	100·9 m. zl.,
r. 1893.	„ „ 805·5 „ „	„ „ 670·1 „ „	135·4 „ „
r. 1894.	„ „ 794·9 „ „	„ „ 700·1 „ „	94·8 „ „
r. 1895.	„ „ 741·8 „ „	„ „ 722·5 „ „	19·3 „ „
r. 1896.	„ „ 785·7 „ „	„ „ 728·8 „ „	56·9 „ „

Ztenčování se přebytku z naší tržby vyplývajícího od r. 1892. je tedy stálé a značné, v r. 1895. div nekleslo na nullu. Nejbohatší

státy evropské, Anglie, Francie, Německo, Belgie, neznají toho zjevu, aktivního salda ze své tržby. Což tedy? Začínáme snad bohatnout jako ony státy, že se naše aktivní saldo zmenšuje a ztrácí. Kdo nemusí vyvážet víc než dováží, kdo tedy víc může strávit než vydá, ten se živí jistě na účet druhého, má u druhého stát něco, něco má u něho uloženo. Takovými státy, státy věřiteli jsou ony státy bez aktivního salda v tržbě své. Ale my v Rakousko-Uhersku nejsme na tom stupni ještě, abychom se mohli dát z části už živit od svých věřitelů. Ještě dlouho tam nebudeme. Ba ani řeči o tom, ale aspoň abychom druhé živit nemusili. Neboť to značí to aktivní saldo v naší tržbě. Na účet naší práce žijí naši věřitelé v cizině. Dle této tržební politiky bylo by tedy zmenšování se aktivního salda věcí pro nás příjemnou a potěšitelnou. Ale všeobecně se na toto zmenšování jeho pohlíží s hrůzou. Té klamné naději, že bychom se pomalu vymaňovali z osudu dlužníkův odvádějících roční tribut cizině, nevěří snad nikdo u nás. Naopak při každé nové půjčce naše papíry umísťují se zas a zas v cizině. Ba stalo se to, jak jsme předminule pravili, i u investiční půjčky, jež výslovně určena byla jen pro domácí trh peněžní.

S klesajícím aktivním saldem tržebním oddaluje se stále více doba, kdy naše zlatá měna bude moci a směti ze sklepů banky objeviti se na Božím světle. Příliv zlata do naší říše trvá stále a zásoby jeho páčí se na 550 milionů zlatých. Banka sama dnes má své vydané bankovky kryty z 65% zlatem, ovšem zlatem nevydajným a neproměnným. Stát sám rovněž má summu dosud obíhajících státovek (126 milionů) krytu plně zlatem Přes to, že poklad náš zlatý stále ještě roste, a to i při malém aktivním saldu roste, nejsou zaplašitelny nijak obavy, že po prohlášení volného oběhu zlata nezažijeme osudu Italie a Spojených Států, že se nám zlatá měna rozutíká placením úroků do ciziny a doma nám zbudou jen „drobné“.

Ježto náš vývoz stoupá a klesá pravidelně s menší nebo větší úrodou polní, víme už každý rok o žních, jak asi aktivní saldo téhož roku dopadne. Na váhu tu padá úroda jen z druhé polovice říšské. Co se v naší polovici urodí (vyjma ječmen a oves), to ji samu vyživit nestačí. A letos cení se úroda polní v Uhrách níže než leta předešlá, níže ještě než ve špatném roku 1895. A klesl-li tehdy následkem špatné úrody v Uhrách náš tržební přebytek na $19^1/_3$ milionu, nemáme dle toho letos většího přebytku k očekávání. Úroda Uher odhaduje se letos při pšenici na 33·70 mil. *q* (1896: 38·00, 1895: 39·27), při žitu na 11·84 mil. *q* (1896: 13·47, 1895: 11·00), při ječmeni na 10·92 mil. *q* (1896: 12·90, 1895: 10·70), při ovsu na 9·32 mil. *q* (1896: 10·97, 1895: 10·26). U porovnání s loňskem značí se úbytek sklizně o 9·36 mil. *q*. A vyváželi jsme obilí v letech minulých od r. 1892. ročně 7·70, 8·52, 6·35, 4·85, 6·63 mil. *q*!

Mlynáři rakouští měli dne 4. července sjezd svůj ve Vídni; opětně vybízeli vládu, aby přiměla Uhry k odstranění zušlechťovacího řízení (žito a pšenice dováží se do uherských mlýnů totiž bez cla, uvolí-li se mlýny na 1 *q* obilí vyvézti 70 *kg* mouky). Mlynáři naši tímto řízením

cítí se poškozenými. V té věci jednotni jsou s nimi i rolníci naši. Mlynáři poukazují na úžasné stoupání spotřeby uherské mouky u nás. V r. 1882. prý dovoz uherské mouky k nám obnášel jen něco přes $1^1/_2$ mil. metr. centů, dnes (v r. 1896.) páčí se na 6 mil. *q* ročně. Dovozem laciného zboží z ciziny se stlačují ceny téhož domácího zboží v zemi. To je přirozené. Od tohoto úsudku vycházejí i naši mlynáři i naši rolníci. Ale třeba uvážit, je-li toho dovozu třeba, nebo není. Stačí-li domácnost se sama zásobit, nemusí kupovat z venku. Nestačí-li, musí se obrátit do ciziny. A tak to asi bude i u nás. Zvýšení dovozu uherské mouky k nám jest výsledkem přirozené poptávky. A poroste s přírůstkem cislajtanského obyvatelstva. Naši mlynáři nemají co mlít, poněvadž náš rolník neseje už tolik žita a pšenice, co dřív, a neseje jich, poněvadž se mu nevyplácejí. Ale vyplácely by se, kdyby uherské výrobky cenu jich nestlačovaly. Jest všeobecná námitka: dnes rolník náš Cislajtanii nezásobí, poněvadž mu Uhry zásobení to z rukou vyrvaly! Tak se to na první pohled jeví, ale příčina neleží snad ani v Uhrách a jen v Uhrách. Národohospodáři počítají, že po r. 1900. Uhry samy svého obilí vyvážet už nebudou. Nastane tedy i Uhrám doba, kdy budou stěžovat si na dovoz obilí jejich v ceně stlačující. Je to tak neodvratný chod věcí, jenž se ze západu stále posunuje více na východ. Hlavní příčina jest asi v tom, že zemědělství nestačí se přizpůsobit přírůstku obyvatelstva a hospodářským poměrům s přírůstkem obyvatelstva vždy souvisícím dotud, dokud sousední i vzdálenější zemědělské země nejsou stejně hustě zalidněny.

Dne 20. května zahájen na počin ministerstva vnitra v Petrohradě sjezd zástupců **městských vzájemných pojišťoven.** Pojišťoven těchto jest 80 v různých ruských městech. Pojišťují hlavně proti ohni. Výhody vzájemného pojišťování dobře se oceňují v těch městech, kde pojišťování toto zřízeno, a proto samo ministerstvo vnitra snažilo se toto vzájemné pojišťování (strachovanie) postavit na pevnější půdu zařízením svazu zajišťovacího (perestrachovanie, Rückversicherung). Soukromé pojišťovny ruské samy rovněž takový zajišťovací[1]) svaz utvořily, ale vzájemné pojišťovny městské do něho přijat nechtěly, pokládajíť je za své konkurrenty a škůdce. Komisse v r. 1888. v ministerstvu vnitra sestavená otázku nerozřešila a sjezd letoší zase jen z části. Osnova, již pro zajišťovací spolek vypracoval, sotva k čemu povede, leda by s velkým napjetím sil jednotlivých pojišťoven. Dosud jen asi 20 městských pojišťoven spojeno bylo ve svaz — dle gubernie — penzenský. Čtenáři novin, kteří si někdy povšimli zpráv a popisů hrůzostrašných požárů ruských měst a městeček, snadno pochopí důležitost otázky rozvinuté. Pro místní vzájemné pojišťovny není v případu rozsáhlého neštěstí možno vystačit s vlastními prostředky: proto ta snaha po zajištění.

Velkého významu pro ruský život jak národní tak socialní, po-

[1]) Zajištění jest opatření pojišťoven samých, aby v případě náhlých živelních pohrom a odtud i velkých výplat nezkrachovaly. Proto zajišťovacím spolkem doplňuje a vypomáhá celek jedné těžce postižené.

daří-li se, bude **reforma selské samosprávy**, dané selskému lidu v době osvobození r. 1863. Od té doby samosprávou touto se nehnulo. Za víc než 30 let dostatečně objevily se chyby a vady její. Reforma týká se obecního hospodářství a okresní (volostvé) samosprávy. Některé nedostatky osvobozovacího zákona, reformy nevolnictví, seznány brzy. Malé podíly země, jichž mnohým rolníkům (vlastně obcím) se dostalo, možnost snadno prodat svůj podíl a z té příčiny zhoubná působnost krčem a pak vyjídání obce — ty příčiny brzy vedly k úpadku selských obcí a k utvoření četného selského proletariatu. Některým těm příčinám snažila se vláda postaviti hráze, tak zákonem o soužití rodinném na rodinném podíle r. 1886. a r. 1893. o dělení půdy při společném držení, jakož i o nescizitelnosti selských podílův. — Reforma, o níž se teď jedná, dovedena už tam: že otázky, rozeslané po guberniích Evropské Rusi, zodpověděny a zpracovány komissí v přehledný obraz.

Z neočekávané strany odhaleno kousek minulosti z Bismarckovy vlády. Junker v. Diest-Daber, nejostřejší toniny z těch, již si přejí návrat řízné vlády Bismarckovy, v brošuře nadepsané **„Bismarck und Bleichröder“** prozrazuje pikle Bismarckovy s bankéřem židovským Bleichröderem v r. 1871. při zakládání pruské ústřední pozemkové banky (Preussische Central-Boden-Creditbank). Bismarck, svěřiv správu jmění svého Bleichröderovi, jenž těžil jím ročně na 18% pro pána svého, zapsal se takto neodvratně židovsko-liberalní hospodářské politice. Liberalní mezinárodní kapitalismus pak za Bismarcka podnikal prý po Německu pravá loupežná tažení. Při zakládání své banky Bismarck sám vydělal 83.000 tolarův obratem ruky. On jakož i celá řada politiků převzali akcie banky po 108 tolarech, emissní cena akcií však byla 128. Tak politikové tito při první emissi akcií už mohli každou svou akcii prodávat o 20 tolarů dráže. Tedy jako u nás „gründerské“ ministerstvo v letech sedmdesátých, dělal to tehdy Bismarck v Německu. Dobře podotkl nedávno jistý katol. německý list ve srovnání Bismarcka s Windhorstem: že tento zůstal až do smrti, třeba byl Excellencí, zcela chud, Bismarck z chudého junkera stal se během své vlády milionářem, který po svém kancleřování odešel nejen s tituly, ale i s ohromným jměním.

* * *

Byli bychom nevděčni, kdybychom nezaznamenali, jak **Husovy slavnosti** štváče naše uvádějí ad absurdum. Sami realisté si stěžují, že v lidu není žádného smyslu pro Husa (babička jakási myslela, že to byl královéhradecký biskup), ale národ musí býti přece husitský; tomu se říká realní politika! A co to znamená „husitský“? Ze všeho, co nám dosud „Naše Doba“, „Čas“ atd. o tom pověděli, nelze si vybrati nic než tolik: husitou býti znamená spílati kněžím, špiniti katolickou církev, vychvalovati ve všem všudy nepřátele církve, slovem: žádného náboženství nemíti a proti všemu náboženství štváti. Jinému se od Husa nenaučili. Tomu zase se říká smysl pro dějiny české, realní vlastenectví! I jděte, komedianti!

Z Prahy a v Praze hlavně podniknuto hlasování o tom, má-li se postaviti **druhé české divadlo v Praze** a jaké. Rozeslány korrespondenční

lístky s následujícími otázkami: 1. Má se stavěti druhé divadlo? 2. Má se stavěti velké či malé? 3. Má býti druhé divadlo součástkou „národního?“ 4. Či má býti samostatné? Lhůta odpovědí byla do 30. června, ale odpovědi scházely se až do polovice července, kdy se jich už sešlo bezmála 5000 (pro poštu to značí 100 zl. výdělku). Z roztříděných 4498 odpovědí do 30 června sešlých znělo: 3439 hlasů pro velké a 975 pro malé; 3299 pro samostatné a 1115 pro společné s Národním. Proti stavbě druhého divadla bylo 23 hlasů. — Podnět ku hlasování vydán z „Česko-slovanské obchodnické besedy“ v Praze.

Valná schůze **křesťanské akademie** pražské konána 26. června. Na schůzi vykonány volby do ředitelství akademie. Zvoleni vdp. kanovník Jan Havlů, Dr. a prof. bohosloví Leo Schneedorfer, dp. farář Dr. K. Vondruška a akademický malíř S. Rudl.

Na poslední **umělecké výstavě** v Rudolfinu, jež byla ovšem zároveň i trhem uměleckým, prodáno 12 děl českých umělců za 4255 zl. a 49 děl cizích za 15.244 zl. Českých umělců výstavy se súčastnilo 80. Děl vystavených bylo celkem 950, mezi nimi jen 32 prací sochařských.

Papež Lev XIII. vypsal pro budoucí **výstavu křesťanského umění v Turině**, jež bude r. 1898., cenu 10.000 lir na nejzdařilejší obraz sv. Rodiny.

Opět návrh **na zjednodušení českého pravopisu** podal v 1. čísle „Naší Moravy“ Dr. Jokl, professor české realky brněnské. Návrh tento přimyká k pravopisu jihoslovanských nářečí ale ne zcela. Vypuštěn rozdíl mezi *i* a *y* (jen na změkčení souhlásek *d, t, n* ponecháno *i*, na ztvrdění jich *y*) a vynechány všecky délky. První, co se na návrh ten ozvalo, byl — smích („Nár. Listy“ v nedělní příloze). Nezvyklému oku na takový pravopis je to ovšem do smíchu, tak na př. pravidla zjednodušení ve zjednodušeném přepise vypadají takto: „1. Dlouhe slabiki v pismě se neliši od kratkich. 2. Misto dvou pismen *i* a *y* uživa se bez rozdilu pismena *i*, s vyjimkou tvrdych slabik: *dy, ty, ny*, proti měkkim slabikam: *di, ti, ni*.“

Koncem minulého měsíce konán u příležitosti švedské výstavy ve Štokholmě **IV. mezinárodní sjezd žurnalistův.** Účastníků sešlo se na 400. Štokholm sám i král skvěle je uvítali. Byla-li kým česká žurnalistika zastoupena, nevíme. Hlavní otázka od prvního sjezdu stále projednávaná jest autorské právo na články a zprávy novin, jež se dá ovšem těžko provésti. Budoucí V. sjezd má se konat v Lissaboně v Portg. — Sjezd německého spolku **„svobodomyslných myslitelů“** („Freidenker“) konaný 27. června ve Vídni, měl smutnou dohru pro jednoho z vůdců hnutí freidenkerského, pro Brunona Wille, kterýž po schůzi ve Št. Hradci pořádané zatčen. Bruno Wille ve Vídni i ve Št. Hradci přednášel o „náboženství radostí a požitků“, jaké on sám i jeho stoupenci vyznávají. Jaká asi ta přednáška byla, snadno si domyslit, není tudíž divu, že policie ve Št Hradci schůzi rozpustila a p. přednášejícího vyznavače radostí a požitků zatkla a poslala přes hranice. Posluchačstvo schůzí skládalo se ve Vídni a ve Št. Hradci z lidí dvojího druhu: ze židův a liberalních zhýralcův — a ze socialních demokratů.

O **Kochově tuberkulinu** (TR) vyslovila se nedávno francouzská akademie lékařská od ministra k dobrozdání požádaná v ten smysl, aby nedával ještě definitivního povolení k prodeji preparatu TR. Zkoumaný akademií tuberkulin obsahoval prý ještě bakterie a plísně nakažlivé, tak že, dokud nebude úplně aseptický preparat ten, není radno ho užívati. Tuberkulin prodává se v láhvičkách o 5 cm^3 za 42 marek. Dr. Bunsenius na král. pruské klinice pro ušní a nosní nemoci, léčil tuberkulinem 19 nemocných (na tuberkulosu hrtanovou, kožní a plicní), a tuberkulin pro léčení těchto 19 nemocných stál 1066 marek a jen čtyři z nich dovedli léčení až do konce (až na dávku 20 miligramů).

Pro výzkumy o **x paprscích** má od 1. července vycházeti zvláštní časopis v Americe, jako měsíčník.

Dne 8. července slavilo Portugalsko 400leté jubileum objevení cesty do východní Indie od **Vasca de Gama.** Dne 8. července 1497 vyplula výprava Vascova z Lissabonu, sestávající ze třech lodí o 168 mužích posádky. Po 4½ měsících připluli k myssu Dobré Naděje a teprve 20. května 1498 přistál u Kalikutu, sídla mocného krále indického. Teprve 29. srpna 1499 dospěl zase nazpět do přístavu lissabonského — s 55 muži bývalé celé posádky. Slavnost 8. července zahájená v Lissaboně vyšla z podnětu zeměpisné lissabonské společnosti. Dnes, vyjma tři přístavy, nemá Portugalsko v celé východní Indii nic.

Podruhé letos zažila Paříž a zvláště památná čtvrt její Montmartre uměleckou slavnost zvláštního druhu, nazvanou **„la vachalcade“ — průvod hubené krávy.** Nápad vylíhl se vloni v hlavě malíře Villette a měl býti jakýmsi symbolem „sedmi hubených let“, jež pro umělce trvají mnohdy i déle než 7 let, a zároveň jakousi uměleckou opposicí popularnímu průvodu „s tučným volem“ ve středopostí pořádanému. Průvod „vachalcade“ není ovšem nic mravností snad uchvacujícího; co zajímavo je zvláště při celé té maškarádě, že se konala v oktavě Božího Těla, tedy v čas, kdy církevní průvody s Nejsvětějším po všech městech Francie byly zakázány, za to polonahé ženštiny dovoleno vozit veřejně ulicemi za divokých maškarád a kejklů. Tento nepochopitelný odpor v policejním jednání posuzuje jistý list pařížský takto: Proč nesměla nevinná katolická processí vystoupiti z prostor chrámových na ulici, mezitím co průvod hubené krávy po celý půlden uzavíral passáž v celých částích města? Sta policistů by se bylo vrhlo na kříže a korouhve, kdyby se byl klerus z Notre-Damského chrámu Páně odvážil jen blízký most přes Seineu překročiti, ale při „vachalcadě“ vláda sama se postavila v čelo a dala od prefekta policejního osobně říditi celý průvod a dbáti o pořádek při něm. V průvodě „vachalcady“ šli za vozem Panny Orleanské přestrojení biskupi a kněží. Tedy falešné biskupy nechá republika toulati se v průvodech po ulicích beze všeho, ale pravé vlastní biskupy uzavírá do kostelů. Patří to věru ku komedii dnešních dějin republiky, v každém z našich republikanů vězí malý Nero, který všecky, kdož jak on nesmýšlí, hned do klatby dává. Průvod „vachalcady“ sestaven následovně. Napřed jela „svoboda“

s frygickou čapkou na dvou barrikádách z lepenky; za ní „athletové ducha“, maskovaní umělci sami; následoval vůz „obrazivosti“ (opilý, jenž vidí před sebou bakchantky). Na voze hubené krávy vezena jen její hlava, kůže krávy nastrčená na píce nesena tlupou toreadorů. Za vozem krávy jel vůz umělců-strávníků s jejich obyčejnou hostinou: potkaním klobásem, polévkou odpadkovou a koňským masem. Za tímto vozem šla řada fantastických i historických hrdin a osob, stavův a povolání (mezi nimi i oni biskupové, generali, králové a pod.) ve všemožných maskách; následoval vůz chimery, vůz „nahé pravdy“, vůz s „musou montmartreskou“, vybranou prý nejmravnější, nejhodnější a nejhezčí dívkou z chudé čtvrti šiček, Montmartru, grisettkou Stumppovou. Na to vůz domácího pána odírajícího nájemníky, a vůz zlatého telete, doprovázený v předu mladými, vzadu starými žebráky, obětmi téhož zlatého telete, jímž průvod uzavřen.

* * *

Rakouský ministr financí, rytíř Biliński, vydal v červnu výnos, jímž zavádí se **částečný nedělní klid v trafikách.** Klid není celodenní, neboť v neděli stát nejvíc trží za doutníky a nechce se právě proto o nejlepší výdělek připravit. Kdo ovšem v neděli by si nemohl koupit v trafice, mohl by si koupit v hostinci, ale pan ministr asi přece nevěří, že by každý, komu by se zachtělo kouřit, šel do hostince pro doutník, bojí se naopak, že by mnohý kouření nechal a stát tak o nějaký ten krejcar přece přišel. A proto tento nedělní klid musí se přerušiti aspoň šestihodinným prodejem. A trafiky v městech musí se v tomto prodeji tak střídat, aby v jisté čtvrti každé dvě hodiny odpoledne jiná byla otevřena. Klid ten nastoupil poprvé v červenci Mnoho ho není, ale snad je to jen na počátek.

Moravští socialisté konali svou **odbornou konferenci** ve dnech 4. a 5. července (v Brně a druhý den v Židenicích). Ze zprávy uvádíme o síle organisace socialistické na Moravě: Čítá se na Moravě 29 odborových spolků, 35 místních odborových skupin, 23 společenstevních spolků se 2 skupinami místními a 60 vzdělavacích spolků. Celá organisace soc demokratická na Moravě obsahuje tedy 149 spolků s počtem členů, jenž 1. července 1896 (bez nových 12 spolků) obnášel 8926 hlav. Příště se budou odborné konference pořádat každý třetí rok: třetí bude tudíž r. 1900. — Zajímavou je resoluce, jež na konci konference přijata 41 proti 12 hlasům a jež zní: „Uvažujíce, že hospodářský boj proletariatu jest nezávislým na různosti národnostní v Rakousku a že jednotně vésti se musí zvláště proto, že v nynější době jak vláda tak zaměstnavatelé o zničení organisace dělnické usilují a tím hledí vyrvati dělnictvu nejmocnější prostředek v jeho snaze za zlepšením svého postavení a zdržeti tak každý pokrok v zákonné ochraně dělnictva, proto považuje druhá zemská konference moravských odborných a vzdělavacích spolků za nevhodné a škodné každé dělení rakouského hnutí odborného (dle národnosti totiž) a ustanovuje se na tom, aby moravské odbory svůj poměr k vídeňské ústřední odborové komissi jako dosud zachovaly, ježto komisse tato dosud všem oprávněným

nárokům a potřebám národnostním vždy vyhověla.“ Tedy naši moravští socialisté daleko jsou ještě za českými, kteří 31. ledna výslovně na schůzi odborů svých v Karlíně se usnesli, od vídeňské odborové komisse se odloučiti a ustaviti se samostatně.

Od 7. do 11. července konán **sjezd mezinárodní pro nedělní klid** v Brusselu. Usnesli se jen na resoluci. — **Francouzští socialisté** konali svůj sjezd letoší od 11. do 16. července. Na sjezdu sveden prudký boj o ženskou otázku. Resoluce navržená „soudružkou“ Valette přijata sice, že neznačí leč všeobecné frase, ale přijata s odporem. Ostatně resoluce svěřuje to až budoucímu sjezdu vypracovat zevrubný program ženské otázky. — Zákon, vydaný ruským ministerstvem financí o **normalní pracovní době,** ustanovuje nejvyšší dobu pracovní na 11½ hod. za dne a 10 hodin v noci. Městská rada petrohradská vydala mimo to pro všecky konfekce v městě nařízení, že pracovní doba mladistvých dělníkův a dělnic od 12 do 15 let nesmí převyšovat 8 hodin. Noční práci u tohoto druhu dělníků vůbec zakazuje.

* * *

Školství. V moravském učitelstvu jeví se z části houževnatý odpor proti obrodným snahám oné části učitelstva, jež v duchu a zásadách křesťanského výchovu hledá oporu proti rozvratným snahám stran radikalně-socialistických. Boj stoupenců směru liberalistického proti hloučku zástupců výchovu duchem katolickým oživeného jest velmi důrazný, ale nevede se věcnými důvody, nýbrž přenešen na pole osobní nevraživosti. Místo klidného rozboru všude pěstuje se nízká polemika rázu tak hrubého, že nelze jí sledovati. Veškeré listy učitelské vyplněny jsou tímto bojovným duchem. Všude hemží se články a zprávy formou i obsahem odporné, všude sám útok na katolictví, výsměch, pošklebek mělký, ton sprostý, frasovitost. Kulturní historik užasne nad „úrovní“, jaká se jeví v soudobých listech učitelských.

Jinak ve školství jeví se pochopitelná ochablost. Všude patrno, že se blíží prázdniny, doba výletův a cest. Až dosud jenom učitelstvo konávalo o prázdninách větší cesty. Letos učiněn u nás zajímavý pokus velmi chvályhodný. Z popudu turistického odboru brněnského uspořádána poučná vycházka studentská do jihovýchodní Moravy a sousedního Slovenska. Takové hromadné výlety zkušenými cestovateli učiteli vedené a řízené nelze dosti oceniti. Zasluhují všeliké podpory a pozornosti širší veřejnosti. U nás v tomto směru jsme teprve v začátcích. Jinde společné cesty žákovské dávno zdomácněly. Zvláště v Dansku, Švedsku a u nás v Haliči i pro žáky obecných škol stará se veřejnost v době prázdnin. Někde, jako na př. ve Lvově, částečně i v Praze ujaly se kolonie prázdninové. Děti velkoměstské odvádějí se na prázdniny do odlehlých míst lesnatých, kdež tráví několik neděl stále jsouce pod dozorem průvodce učitele.[1]) Velmi šťastnou myšlenku praktikují v Dansku. Tam si o prázdninách vyměňují vzájemně děti. Z měst posílají žáky na letní byt do vzdálených vesnic, z venkova pak zase do větších měst putují

[1]) O »ferialních osadách« těchto smýšlíme poněkud méně příznivě, nežli novinářstvo naše. Někdy si o nich promluvíme zvláště. *Red.*

poši na prázdniny. Tento způsob výměny zajisté i u nás by zasluhoval hovšimnutí.

K nemalému překvapení našich liberalů sdělujeme, že „moderní škole“ zase přibyl jeden nepřítel. Na sjezdě liberalních sedláků dne 1. července t. r. v Št. Hradci konaném učinil liberal baron Rokitanský návrh, aby povinná návštěva školy obecné z 8 roků snížena byla na 6 let. Rozumí se samo sebou, že liberalní učitelstvo o tomto požadavku ani nemuká.

Na německých školách středních jeví se daleko horší výsledek při zkouškách maturitních než na školách českých, kdež značné procento abiturientů vykazuje prospěch s vyznamenáním. Německé listy hledají příčinu tohoto zahanbujícího fakta v menší přísnosti zkoušejících kommissařů. Jest však nad pochybu dokázáno, že zkoušky maturitní na českých školách jsou daleko přísnější než na školách německých. Zcela správně uvádějí obhájci českých škol, že nepříznivý výsledek dlužno připočísti na účet živlu semitského, jehož nepříznivý vliv na německé studentstvo jest nepopíratelný.

Nejen u nás, ale i jinde čím dál tím jasněji se ukazuje, že úpadek náboženského ducha jest předchůdcem úpadku mravnosti, kteráž nemálo trpí též stále vzrůstajícím alkoholismem. Dokazuje to nejen povážlivý vzrůst zločinů nedospělými spáchaných, ale hrozně se množící počet šílenců. Tak na př. v Anglii v posledním čtvrtstoletí vzrůstl počet nepříčetných šílenců z 35.762 na 96.446 osob. Nedávno ještě na 10.000 obyvatelů bylo tam 8·67, nyní již 31·38 duševně chorých.

Velmi zajímavou a nemálo poučnou statistiku uveřejňují německé listy. Zkoušeli tam v městě Annaberku, kolik dětí dá na jisté otázky správnou odpověď. Celkem zkoušeli 660 hochův a 652 děvčat, z nich správnou odpověď dalo o zajíci 16, o husy 40, o motýlovi 49, o bouři 59, o západu slunce 12, o stranách světa 1, o obydlí 80, o radnici 65, o jízdě železnicí 44, o polní práci 33, o Bohu 59, o Ježíši 16, z biblické dějepravy 2% tázaných

V předešlém přehledě uvedli jsme počet škol u nás. Dnes k vůli porovnání uvádíme některé číselné údaje o školství cizozemském. V soustátí severoamerickém mají na 210 obyvatelů jednu školu, v Norsku na 270, ve Švycařích na 366, ve Švedsku na 443, ve Franci na 473, v Italii na 546, ve Španělích na 560, v Dansku na 727, v Německu na 826, v Portugalech na 848, v Nizozemí na 1015, v Belgii na 1070, v Anglii na 1202, v Řecku na 1245, v Rumunsku na 1754, v Bulharsku na 1784, v Rusku na 2196, v Srbsku na 3112 a u nás na 1350 obyvatelů máme jednu školu.

O prázdninách pořádá se u nás celá řada praktických kursů hospodářských, jimiž prohloubeno a rozšířeno má býti hospodářské vzdělání nejširších kruhů. V Brně pro učitele koná se pomologický běh v první polovici srpna. V Čechách bude včelařský kurs praktický v Strakonicích dne 11., 18. a 25. července. Lukařský běh pořádá se v Táboře od 2. až do 29. srpna a praktický běh pro účetní záložen raiffeisenských v Žákově u Blovic od 6. do 11. září.

Proti připuštění žen k doktoratu vyslovila se universita v Cambridge. U nás mohou ženy věnovati se universitnímu studiu na fakultě filosofické, když složily maturitní zkoušku na některém ze 4 gymnasií ženských v Předlitavsku. V Americe mají ženy přístup na universitu od r. 1833. Nyní je tam 60.000 žen akademicky vzdělaných a 65.000 studuje na universitách. Ve Francii připuštěny roku 1861. a od roku 1878. mají právo podrobiti se jakýmkoliv zkouškám a dosáhnouti mohou kterékoliv hodnosti akademické. Ve Švycarech rovněž dávno mají ženy úplnou volnost. Ve Švedsku od r. 1870., v Dansku, Hollandsku, Finsku a Indii od r. 1875., v Belgii a Italii od r. 1876., v Australii od r. 1878., v Norsku od r. 1884., v Irsku od r. 1886., v Uhrách od r. 1891. a v Rakousku od budoucího školního roku. Jedině v Německu dosud zavřeny jsou ženám brány universit.

Školy pro analfabety zřizuje v Haliči spolek škol lidových. Takové školy pro dospělé zřízeny v Krakově, Lvově a Kolomyji. Celkem jest deset škol, v nichž vyučuje se v neděli a ve svátek odpoledne půl hodiny psaní, půl hodiny čtení, půl hodiny počtům a půl hodiny náboženství Vyučují učitelé obecných škol zdarma nebo za malou remuneraci. V Krakově jest 129 žáků ve 3 odděleních, a to hlavně řemeslníci, posluhové, domovníci, sloužící a pod. Celkem jest v Haliči 70—80% analfabetů, tedy školy takové potřebny.

Nové školy vyšší zřizují se na Moravě. Podle zpráv novinářských zřízena bude na rok universita v Brně, česká technika v Olomouci (?). V Ostravě zřízeno soukromé české realné gymnasium. V Klimkovicích ve Slezsku první český ústav dívčí, řízený řepčínskými dominikankami. Zvláštní zpráva koluje novinami o českém městě Místku. Letos tam zřízena bude česká škola trojtřídní. Až dosud tam měli jenom školy německé. Také rakouská zvláštnost v „osvíceném“ století.

Katolický spolek učitelský na Moravě vydal své provolání z 5. července v „Hlasu“ 23. července 1897 (č. 165.).

Písmo stojaté, jemuž letos v Čechách odzvonili umíráčkem, není, jak se hlásá, vynálezem moderní doby, nýbrž pochází od sv. Basileje ze 4. století. Tento učitel církve napsal o něm jistému písaři: „Piš přímo a dělej řádky rovné. Neposunuj ruky ani vysoko ani nízko. Nenuť péro na dráhu křivou po šikmé linii Posouvej se stále po linii rovné, která je základem pevnosti a chrání od nepravidelnosti. Písmo šikmé jest neúhledné. Kolmé toliko lahodí oku, kteréž jenom z nucení k odchylkám v pravo nebo v levo se kloní jako jazýček u váhy. I já jsem byl tak mořen čítaje tvé písmo. Piš kolmo a ušetříš mnoho zbytečné práce očím i smyslům.“ Nikoliv tedy německý učitel jest vynálezcem písma kolmého, nýbrž prvním jeho zastancem byl dle uvedeného citatu sv. Basilej.

☞ **Přehled londýnského „Athenaea“ o pevninském písemnictví podáme příště.**

HLÍDKA.

Symbolika dle praxe.

Napsal *Jan Oliva*. (Č. d.)

d) Idololatrové.

Liší se od předešlého oddílu tím, že sídlem duchův a bohů uctívaných považují se věci (obrazy) rukou lidskou způsobené. Někde pak domnění o sídle bohů tak se zatemnilo, že předmět ten téměř sám jest za boha. Mnozí tento stupeň nazývají též fetišismem. Idololatrii jsou oddáni:

a[1]) Národové asijští:

1. (?) Čukčové (Čaučové) mají obrazy bohů v podobě lidské nebo zvířecí. Úkony náboženství vykonává vždy nejstarší člen v rodině. Obývají v nejzazším severovýchodním cípě pevniny asijské. Páčí se jich 2000 do 10.000. Nemají pohlavarův ani jakýchkoli zřízení společenských.[1])

2. (?) Náboženstvím podobni jsou Jakutové, sídlící od nich na západ. Počítalo se jich 155.000.[2])

3. (109) Kalmykové v Asii o 2 kmenech, pod samostatnými náčelníky.[3])

4. (?) Kumandyni.[4])

5. (?) Těleuti.[5])

6. (119) Kondové (Gondové) v Indii západně od Madrasu v horách, dělí se na více (10) kmenů s vlastními knížaty. Jsou roztroušeni i

[1]) P. I. 11., O. 6, 833. — [2]) P. I. 11., SN. 4, 149. — [3]) P. I. 15., O. 2, 7., SN. 4, 503. — [4]) O. 2, 7. — [5]) P. I. 103., O. 10, 289.

jinde v Indii. Všech je 1,380.000. Někteří přijali hinduismus, islam, křesťanství.[1])

7. (?) Uvnitř Korey jsou mnohé obce modlářství oddané.[2])

8. (143) Dajakové na Borneu mají kněze a kouzelníky. Cti lebky a proto kvete u nich koppensnellen. Čítá se jich asi 1,500.000. Rozděleni jsou na mnoho (24) menších kmenů po 50 až 200 rodinách. Veškeré obřady vykonává pohlavár.[3])

9. Aëtové na Filipinách, zatlačení do nepřístupných hor, čítají asi 25.000—30.000.[4])

a²) Národové oceanští a australští:

10. Obyvatelé Nových Hebrid, původem Melanesové a Polynesové, rozpadají se na četné malé kmeny, žijící mezi sebou stále v bojích. Počítá se jich 70.000.[5])

11. (?) Stejného náboženství jsou obyvatelé ostrovů Santa Cruz, ostatně velice skrovní.[6])

12. Totéž platí o obyvatelích ostrovů Šalomounových.[6])

13. (?) Právě tak ostrované Nového Irska a Nové Britanie.[7])

14. Obyvatelé Nové Guinee, Papuové různě smíšení, jsou většinou lidojedy, ba Tarungarové pojídají i své nebožtíky. Jsou usedlí (mimo obyvatele na jihozápadním pobřeží), ale státní zřízení jejich nesahá přes volnou pospolitost kmenovou.[8])

15. (?) Skrovné obyvatelstvo Karolin (Zlodějských ostrovů) cti zvláště lebky zemřelých a obrazy jejich na stromové kůře učiněné.[9])

a³) Národové afričtí:

16. (144) Říše lundská oddána je též modloslužbě. Vedle krále je nejvyšší mocí v říši zvláštní nevdaná žena, lukokeša.[10])

17. (145) Varuové, obyvatelé Uruy, jsou též modláři. Král přípisuje si též nejvyšší, takořka božskou, moc duchovní.[11])

18. (?) Kmenové na pobřeží loangském, modláři, cti krále velice, ale otočují jej tolikerými ceremoniemi, že jím nikdo dobrovolně nechce býti.[12]) Patří k nim Bajakové.

19. (?) Podobné názory náboženské panují na Kongu. Zde kněží mají i zvláštní přípravné školy (semináře).[13]) Patří sem Batekové.

---

[1]) P. I. 103., O 10, 289. — [2]) SL. 3, 838. — [3]) O. 6, 866. — [4]) O. 9, 214., P. I. 110. — [5]) O. 10, 1013., 9, 214., P. II. 20. — [6]) P. II. 21. — [7]) P. II. 22. — [8]) O. 10, 606., P. II. 22. — [9]) P. II. 31. — [10]) P. II. 69. — [11]) P. II. 70. — [12]) O. 3, 103., P. II. 73. — [13]) P. II. 75., O. 3, 467.

20. (185) I Fernando Po patří do této skupiny. Obyvatelé slují Ádijové nebo Bubi, jest jich 25.000 a přebývají asi ve 40 osadách. Jsou velmi nečinní.[1])

21 (186) Modláři jsou i Mpongvové v Kamerunu. Vlastním knězem je náčelník. Vedle něho jsou však četní kouzelníci. Mají mezi sebou i tajné společnosti k uctění zvláštnímu některých bohů.[2])

22. (?) Kmenové na pobřeží beninském a v deltě Nigerské mají náboženské zřízení modlářské. Rozděleni jsou na mnoho malých států spravovaných despoticky.[3])

23. (191) Skupina národův evejských při zálivu Guinejském přiznává se k modlářství. Hlavními kmeny jsou: Antové, Avenové, Agbosomové, Venjimové a Togové.[4])

24. (?) Pokud Jorubové jsou pohané, má jejich náboženství ráz modlářský.[5])

25. (192) Známá jménem krajina Dahomejská je hrubě modlářská s lidskými obětmi. Má kněze i kněžky velmi hojné. Král je božsky ctěn.[6]) Čítá se různě od 150.000—900.000 obyvatel.

26. (193) Obětmi lidskými je smutně proslaveno i Ašantsko.[7]) Obyvatelstva udává se od 2 do 5 milionů.

27. (?) Afo-negři ve státě hausském, pokud nejsou muslimy, jsou pohané modláři.[8])

28. (?) Balantové.[9])

(?) Adumové.[10])

a⁴) Národové američtí:

29. (?) Eskimáky možno snad též počítati k idolatrům. Mají kouzelníky. Dělí se na více kmenů; kmeny pak většinou žijí rozděleně po rodinách. Zřízení státního nemají. V Americe na ostrovech jest jich 4000.[11])

30. (194) Ve vnitrozemí Haïti značně nedávno bujela bohoslužba Vaudouova, smíšenina fetišismu s katolicismem; nyní značně omezena.[12])

31. (?) Pravděpodobně i Kariby na malých Antíllách a ve východních končinách severní části jižní Ameriky sem možno zařadit.[13])

32. (?) Goarijové v Columbii v Americe asi 26.000—45.000.[14])

33. 197 (?) V Ecuadoru z kmenů čeledě Tupiův a Karibů vynikají: Chivarové, Zaparové a Abiquirové. Všechny kmeny čítají asi 200.000 obyvatelů.[15])

[1]) P. II. 76., O. 9, 123. — [2]) P. II. 80. — [3]) P. II. 81., O. 3, 760 — [4]) O. 8, 847., P. II. 82. — [5]) P. II. 83. — [6]) P. II. 84., O. 6, 860. — [7]) P. II. 86., O. 2, 935. — [8]) P. II. 92. — [9]) O. 3, 138. — [10]) O. 1, 239. — [11]) P. II. 100., O. 8, 748., Sp. 134. — [12]) O. 10, 749. — [13]) P. II. 115. — [14]) O. 10, 230. — [15]) O. 8, 369.

34. (199) Modly hotoví velice hojně (pro domácnost) a před nepovolanými ukrývají Patagonci. Rozeznávají se hlavně 3 větve: Aukové, Puelčové a Tehuelčové. Jsou lovci. Puelčové jsou ctiteli slunce (viz výše).[1])

e) Obnovení pohanství.

1. (200) Rozumí se tím nově zavedená víra v Jupitera, Minervu, Hermesa atd. Je rozšířena mezi některými filosofy v Paříži.[2])

2. (201) Kult Isidy egyptské. Vůdce Jules Bois ve Francii.[2])

B) Šintoismus.

(?) Neliší se ani učením, ani kultem mnoho od skupin některých v *A)* uvedených (tatarsko-mongolských). Hlavní, význačnou stránkou jeho jest vrchní hlava, mikado, nyní i nejvyšší politický vládce v Japansku (theokratický system). Mikado pohládán za potomka nejvyšší uctívané bytosti Šintoismu. Šintoismus, slovo čínské, znamená ctitele duchů (šin). Japonci sami říkají Kami no mitsi. Mají kněze (ženaté) a panenské kněžky.

Neudržel se v původní podobě, nýbrž mnoho smíchán s buddhismem. Počítá se jich 14,000.000. Jsou i sekty v něm.[3])

C) Thienismus.

Nazývám tak slovem čínským (thien) náboženství buďto vzniklá nebo aspoň dále vytvořená v říši čínské. Mají velkou podobnost se šintoismem, a logicky by patřila před něj,[4]) neboť šintoismus má svůj základní ráz od thienismu. Charakterisovati thienismus není snadno; prameny se velice rozcházejí. Přidržím se obyčejnějšího rozdělení. Uznává nejvyššího pána nebes i země, mnohem více však v životě obrací se k duchům nižším a hlavně panuje kult předků. Duchové však nejsou bohy, nýbrž jen služebníci Boha. Vedle toho stejně je rozšířen t. zv. fungšui, posud blíže nevysvětlený.

a) Šangtismus.

(202) Císař čínský v rovnodennosti jarní a podzimní a pak ještě občas v Pekingu ve chrámech Nebe a Země sám jediný koná za zvláštních obřadů modlitby. Nikdo ho nemůže při tom zastoupit. Chrámy ty nemají obrazů. Jen tabulka tam je (s nápisem šang ti) nad oltářem, složeným ze 3 stolů za sebou, k němuž vede 27 schodů. Je tu tedy jeden jediný vyznavač![5])

[1]) P. II. 120., SN. 6, 155. — [2]) QS. 94., 982. 984. — [3]) P. I. 48.—56., O. 2, 863., O. 11, 314., Sp. 93. Rivista internazionale 1893 II. 236., Nd. 1, 770.

[4]) Aspoň dle některých badatelů; jiní (Dr. Mohnike) to popírají.

[5]) Prz. 1894 IV. 224.—228.

b) (203) Totéž platí o králi Annamském.[1])

c) Fohisté (Konfucianisté.[2])

Konfucius nezaložil (jak leckdy se myslí) zvláštní náboženství; v otázkách náboženských stál na stanovisku staročínském (tak zvaný fohi-smus), otázkám náboženským se vyhýbal. Jeho úmyslem bylo mravní povznesení lidu dle starodávného, čistšího náboženství. Proto čínsky jeho mravouka sluje Žu-kiao (nauka literatů). Veřejný kult vyhražen císaři a jeho zástupcům; bohoslužba od něho konaná platí ve jménu jeho poddaných, ale tito o ní nevědí, jí nerozumějí, jsouce z veřejného kultu načisto vyloučeni a jen na soukromou úctu duchů (šin) a předků odkázáni. Za to ovšem kult předků je vyvinut nad míru, tak že takřka pojímá v sobě celé náboženství Dle toho logicky správné je tvrzení, že v Číně tolik je „náboženství", kolik rodin (ba kolik jednotlivců); panuje úplna volnost v uctívání předků. Konfucius je uctíván leckde jako „svatý", ale kult ten není náboženským, nýbrž občanským.

Konfucianismus, smíme-li tak mluviti, je takto rozšířen:

I. Čína vlastní. Charakteristika právě podána. Počet jednotlivých „náboženství" (= kultů předků) dle rodinných hlav (otce a matky) platících za vrchní jeho správce (neboť císař jako nejvyšší kněz v jiném ohledu,[3]) nemůže se tu bráti v úvahu, neboť svou osobou náleží třeba k sektě následující nebo budhistické) nemožno ovšem správně udat. Přibližně asi takto:

(?) Rodina císařská, rodiny všech úředníkův a rodiny všech učenců přiznávají se ke Konfucianismu; kdo ze jmenovaných rodiny vlastní nemá, náleží k rodině císařské v širším smyslu. Rodina císařská čítá 12 tříd. Po ní následuje 5 tříd dědičné šlechty a 12 tříd rytířů a rodina Konfucia; možno tedy počítati 30 tříd (asi 3000 rodin). Úředníků se počítá asi 30.000. Učitelů středních a vyšších je asi 8000 a poněvadž ze žáků na vyšších ústavech (ročně asi 50.000) mnozí stávají se (od 16. roku) lidmi učenými, počítají se alespoň částečně do této skupiny, tak že možno přijmouti číslo žáků 20.000. Celkem tedy asi 40.000 rodin.

Jiní počítají jinak, pravíce, že $^{19}/_{20}$ Číňanů se skutečně přiznává ke Konfutseovi[4]) (viz doklady dále u budhismu v Číně). Počítajíce

[1]) P. I. 80. — [2]) O. 6, 708., 9, 332., P. I. 19., Prz. 1894 IV. 222—SL. 1, 1339.

[3]) Ostatní kněží pak nemají vážnosti.

[4]) St. 1892, 237.

v rodině rozšířené (do 3 a 1/2 pokolení) průměrem 1000 členů, můžeme přijati 300.00 rodin a tolikéž „náboženství“, „církví“ (= kultů předků, hlavního a předního a nejrozšířenějšího náboženství) počítáme-li celkem 300,000.000 konfucianistů. Avšak Rivista internazionale 1893 II. 236 jich počítá jen 256,000.000, tu pak rodin širších by bylo 256.000 a tolik tedy samostatných církví.

II. (?) Korea není dosti známa. Zámožní jsou konfucianisty a mluví vesměs čínsky, rovněž tak učení. Hlavou náboženskou je král. Počet rodin těžko udati.[1])

III (?) Japansko počítá mezi přivržence Konfuciovy (sinto) taktéž jen učené. Celkem však málo jsou rozšířeni, jen asi 20 chrámů se tu nalezá.[2])

IV. (?) V Annamu učení rovněž nejvíce se přidržují konfucianismu, jakož i úřadníci. Považují však vše více jen za občanskou obřadnost. Konfutse má téměř v každém místě chrámy a oltáře.[3])

d) Taoisté.[4])

Zakladatelem jeho je starší vrstevník Konfuciův Laotse (*604 př. Kr.). Je filosofií i náboženstvím (kult jeho zakladatele). Směru je více mystického. O základním pojmu jeho učení (tao) není posud docíleno srozumění Myslí se, že jej přejal z brahmanismu. Taoismus je velice rozšířen v lidu, avšak zevnější stránka kultu vyvinula se teprve po Kristu působením buddhismu a tím původní učení téměř převráceno. Hlavním kouzlem nyni je nápoj nesmrtelnosti připravovaný od kněží a podobné pověry a podivnůstky. K jeho rozšíření přispělo vyloučení lidu z kultu šang-ti a mystický nátěr. Hlavně se ctí nyní „3 svatí“, z nichž prvým je Laotse. Všude mají sochy a tím taoismus sklesl v idololatrii. Kněží a kněžky musí žíti v celibátě. Učení a vznešení taoismem opovrhují, ač potají ke kněžím na porady docházejí a to často.

Kněží jsou pod právomocí nejvyšší jedné hlavy; úřad ten přechází dědičně z otce na syna v rodině čang; úřední jeho titul, od státu uznaný, je „nebeský mistr“.

O kultu předků platí výše pověděné.

Rozšířen je:

(204) Čína vlastní. Počet těžko udat, poněvadž lid jako ku kněžím taoismu, právě tak lne k mnichům buddhistickým a snad ještě častěji; jsouť taovci sektou kejklířův a podvodníkův a vyvolavačů duchů.

[1]) SL. 3, 838., SN. 4, 815. — [2]) P. I. 56., SN. 4, 182. — [3]) SL. 1, 229., O. 2, 406., P. I. 80. — [4]) P. I. 31., O. 6, 708., SL. 1, 1339., Prz. 1894 IV. 238.

Středem jejich je provincie Kiangsi. Mimo to svatyně konfucianů jsou nyní svěřeny od vlády taoistům, tak že i z této strany vše pomícháno. Počet jejich jedni udávají jako velmi malý, jiní zase jako dosti značný. (Příčiny toho viz u buddhismu v Číně.)

(?) Japan, kde mají jméno jambusi.[1])

(?) Annam. Kultu Laotseovu oddána četná sekta čarodějů, kejklířů, věštcův a p., nepřekonatelných ve svém umění.[2])

Všech taovců se počítá 43,000.000.[3])

D) Hinduismus.

Užívám tohoto slova v širším významě než nyní obyčejně se děje; rozumím jím náboženské soustavy v přední Indii vytvořené. Obecný nynější význam podán bude dále. Nejvýznačnější rys je ustavičné vtělování duší do rozličných tvorů.

Rozeznávám tyto útvary:

a) Brahmanisté.[4])

Původní náboženství arijských Indů, zachované ve zpěvích Ved, a vrcholu dosáhnuvši v kastě brahmanů, již není. Následkem buddhismu přeměnilo se v lidu velice, skleslo na skutečnou idololatrii a roztříštilo se v mnohé sekty. Nejvyšší hlava jednotlivých sekt sluje guru (učitel). Dle víry lidu koná guru divy, odpouští hříchy atd. V tomto pokaženém stadiu sluje brahmanismus obyčejně hinduismem. Čítá v Indii celkem (ve všech sektách) 207,454.407. Střediskem je město Benares. Proplítáním rozmanitých směrů náboženských je nynější Indie přední pravým kaleidoskopem všech možných odstínů života náboženského. Sekty dělí se na 32 hlavních, přívržence Višnu a Sivy a ctitele jich manželek; často jsou pomícháni, ale v celku vedeme-li čáru od Bombaye k Madrasu, jižně od ní hlavně se ctí Śiva, severně Višnu. Mimo to povstaly mnohé sekty opravné, tak že třeba rozeznávati:

I. Přívrženci boha Višnu[5]) (váišnavâs, višnuité) mají 2 čáry polookrouhlé na čele z kalu řeky Ganges. Dělí se takto:

a[1]) Ctitelé Višnu pod tímto jménem, nebo pod jménem Rama, pak manželky jeho Lakšmi, jakož i osob Sitâ, Hanuman atd. Jsou asketé.

1. (205) Śri Sampradâjis (Râmânudžas) založeni jsou od reformatora Râmânudža Ačarja v 12. století. Jsou nepřátelé všech šivaitův

---

[1]) SN. 4, 182. — [2]) O. 2, 406. — [3]) Riv. int. 1893 II. 236. — [4]) P. I. 89., O. 4, 451., SL. 2, 1607., O. 3, 718., E. G. Indien, 213., O. 10, 269. — [5]) SN. 4. 43., 1024., E. G. II. 17, 210.

a všech ctitelů Kršny. V severu Indie vyskytují se zřídka. Kult jejich má 5 modifikací.

2. (206) Zvláštní oddělení předešlých jsou Triďanďi. Nedotýkají se kovův ani ohně a žijí jen z věcí, jež jim dobrovolně brahmani této sekty přinášejí.

3. (207) Ramanandis (Ramavats). Nemají kast. Přívrženci žijí po způsobu klášterním. Zakladatel Ramananda žil v 15. století.

4. (208) Khâkis, vyšli ze školy Ramanandovy. Asketové chodí téměř nazí, maží tělo lejnem a popelem. Přijali mnoho od šivaitů.

5. 209) Maluk Dasis, povstali asi uprostřed 16. století; ostatní rozdíly nepatrné.

6. (210) Dadu Panthis. Nemají kostelův ani soch. Přívrženci dělí se na 3 třídy. Těla mrtvých spalují, někdy předhazují dravcům.

7. (211) Rai Dasis. Rozšířeni jsou v nejnižších vrstvách.

8. (212) Sena Panthis.

9. (213) Brahma Sampradâjis (Madhvačâris) ze 13. století. Asketové, učitelé, žáci slibují čistotu. Rozšířeni jsou hlavně v Dekhanu.

10. (214) Vairagis (asketové), znamená askety vůbec, pak zvláštní třídu višnuitů.

a²) Ctitelé Višnu pod inkarnací nemravného Kršny, většinou i s jeho manželkou Radhou. Je nejvíce ctěn ze všech bohů. Přívrženci slují gokulasthas.

11. (215) Rudra Sampradâjis (Vallabháčâris), ustálení v nynější podobě v 16. století. Odříkání není pro ně částí nutnosti, učitelé a žáci nemají ctíti božství v samotě a pokáním, nýbrž veselostí světa a radostmi společnosti, v oděvech skvostných a jídlech vybraných. Jsou jednou z nejrozšířenějších sekt. Pobožnost konají 8krát denně.

12. (216) Mira Bais, oddělení dřívějších, ctí královnu Miru.

13. (217) Sanakadi Sampradâjis (Nimavats). Jedna z nejstarších sekt, dělí se na členy doma žijící a na členy v klášteřích.

14. (218) Višnuité v Bengalsku z 15. století. Mají 5 stupňův uctění (bhakti) Kršny.

a³) Ctitelé ženy Kršnovy Râdhy, vedle ní i Kršna, ač méně, se ctí.

15. (219) Râdhâ Vallábhis.

16. (220) Sakhi Bhavas. Přistrojují se jako ženské. Jest jich málo a chodí žebrotou.

17. (221) Karan Dasis. Mají 10 mravních přikázaní. Mnichové nosí žlutý šat.

II. Přívrženci boha Sivy (śaivas, śivaité[1]). Lid v severní Indii ho nectí (viz výše), jen brahmané úctu jeho hledí tu udržeti. V literatuře má Siva malou roli. Předmětem úcty je buď pod svým jménem, nebo pod jménem Bhairava; jeho manželka pod jménem Devî. Ctitelé Sivy mají 3 čáry polookrouhlé na čele a puntík na nose popelem z lejna kravského učiněný. Hlavní sídlo kněží je Džadžpur.

1. (222) Dandis. Žijí velice asketicky. Při vstupování do řádu v podkolení si učiní členové zářez a krev obětují bohu. Založil prý je Sankara Ačarja.

2. (223) Jogis. Předstírají spojení s božstvem, jež je uschopňuje k nadlidským silám. Popularními stali se v 15. století pod jmenem Kamphata jogis. Žijí jako asketové buď jednotlivě nebo v klášteřích.

3. (224) Jangamas. Hlavní znamení rozlišovací pro ně je lingam, v němž Siva od starodávna je ctěn. Založeni byli kolem r. 1000. a rozšířeni jsou hlavně v Dekhanu.

4. (225) Paramahansa. Znamená nejvyšší stupeň dosažitelné askese a kontemplace. Kteří ho dosáhli, žijí z almužen.

5. (226) Aghori, aghora, agoripanth. Dříve přinášeli i lidské oběti. Nosí sebou lebku a kosti zemřelých. Aby ukázali svou lhostejnost, požívají nejopovrženější věci, výkaly, zdechlinu, nejraději zahnilé lidské maso, že živých pak vnitřnosti. Tělo si maží lejnem. Dary si vynutí. Učení jejich pro šerednost není možno podat. Jsou usedlí v Girnaru, Albu a Benaresu. Jest jich málo. Oni jsou, již ctí Devî.

6. (227) Urdhabahus. Stojí stále s pozdviženými rukama.

7. (228) Âkâśamukhis. Pohlížejí stále do vzduchu.

8. (229) Nakhis. Neřezají si nikdy nehtů.

9. (230) Džudaras. Zvláštní druh asketů.

10. (231) Bukharas, asketové, o zvláštních odznacích.

11. (232) Sukharas, „ „ „ „

12. (233) Utkharas, „ „ „ „

13. (234) Kará Lingis, vagabundi z nejnižších vrstev. Upevňují si železný prsten na stydkém údu.

14. (235) Sanjasis, asketové.

15. (236) Brahmačâris. Nosí červený šat, neholí vlasův a vousů, sypou si na hlavu popel a žijí osaměle od svých rodin.

16. (237) Avadutas, asketové.

17. (238) Nagas (nazí), asketové.

[1]) E. G. II. 17, 110., O. 4, 540., SN. 4, 43., P. II. 90. St. 1894, 227., 1, 446.

III. Saktâs, přívrženci śakti, družek (manželek) bohů.[1]) Zvláště pak ctí Lakšmi (manželku boha Višnu) a Bhavani = Parvati = Kali = Durga (manželku boha Sivy). Jsou četní ve všech vrstvách indických, zvláště pak v Indii jižní. Za prvý pramen učení svého považují Tautra, ceněný nad samé Vedy. Bhavani se Sivou ctí se pod znakem linga-yoni.

1. (239) Dakšimis. Přijímají podobu pravé ruky. Nejsou výstřední jako následující, nanejvýš obětují zvířata.

2. (240) Vâmis, vamačaris, forma levé ruky. Jsou velice prostopášni a výstřední, mrtvá těla i jiné výstřelky hrají velkou úlohu, tak že sami Indové jimi opovrhují. Obnažená žena je představitelkou bohyně.

3. (241) Kančelijas při svých ceremoniích mají společenství žen.

4. (242) Kerari přinášeli dříve i lidské oběti. Ctí Devî. Tělo své rozmanitě trýzní.

5. (243) Thuggové, hlavně dříve rozšířeni, nyní snad již vyhynulí, přinášejí bohyni Kali v oběť nevěřící, jež uškrtili. Měli velmi dovedně sestavenou organisaci.

6. (244) Dakoitové, podobni dřívějším, lupičové, potulují se v tlupách po Indii.

7. (245) Datturové, podobného směru.

IV. Sekty uctívající bohy nižšího řádu, duchy různého způsobu a p.[2])

1. (246) Saurapatas, ctitelé slunce. Dříve mnohem hojnější (v šesti třídách), nyní pozůstávají jen ze zbytků svých družstev. Před východem slunce nepožívají nikdy pokrmu.

2. (247) Ganapatas, ctitelé Ganéšy, vůdce služebných duchů Sivových. Názor je původu pozdějšího. Dříve tvořili 6 tříd.

V. Sekty reformační v nynějším hinduismu (theistické[3]).

1. (249) Brahmo-samadž, brahmoisté. Původ k nim dal Rammohun Roy (1774 † 1833) a založeni dle jeho podnětu po jeho smrti r. 1841. od Devendra Nath Tagore. Sídlem je Kalkutta.

2. (—) Roku 1864. pod vůdcovstvím Kešuba odtrhla se větší část a založili sektu Brahmosamadž Indie. Od té doby prvější slovou Adi-brahmosamadž (původní). Strana Kešubova od r. 1880. sluje Nava bidhan (směru mystického).

3. (250) Roku 1878. opět od těchto odtrhla značná část a utvořili sektu Sadharan brahmosamadž (všem společná).

4. (251) Roku 1846. v Bombajsku vznikla sekta Parama hansa Sabha.

[1]) E. G. II. 17, 210., O. 3, 941., SN. 4, 43; 9, 419; 8, 217. 868. — [2]) E. G. II. 17, 210., O. 9, 898. — [3]) O. 2, 544., GA. 290—372.

5. (252) Roku 1850. v Bombajsku vznikla sekta Prarthana Sabha.

6. (253) V Madrasku r. 1864. vznikla sekta Veda Samadž.

7. (254) V Madrasku r. 1871. vznikla sekta Brahmo-samadž jižní Indie.

8. (255) Dayânanda Sarasvati Sivâmî od více let v Pendžabu hlásá novou nauku: učí jednomu Bohu, kultu jen duchovému, metempsychosi a neomylnosti 4 Ved. Společnosti pod jmenem arija samâdž šíří se i dále po Indii.

9. (256) Podobného směru jsou společnosti zvané Dharma sabhâs, jež hledí hinduismus přivésti k tradicím a ritu Ved. Jsou směru kritického.

b) Džainisté.[1])

O původě jeho není dosud zcela jasno; nejspíše vyšel z brahmanismu krátce před vznikem buddhismu. Mají kasty, ale obřady náboženské jim vykonávají brahmani. Jejich duchovní (asketové) žijí buď poustevnicky nebo v klášteřích. Jest jich asi 5 čtvrtin milionu. Ctí bohy hindské, ale více své mahaviry v obrazích, sochách a chrámech. Nejvyšší hlava jednotlivých sekt jest guru (učitel). Koná divy, odpouští hříchy atd.

Dělí se ve více sekt; hlavní jsou:

1. (257) Digambarové, mají život přísnější.

2. (258) Švetambarové.

Všech celkem je v Indii 1,416.109.

c) Buddhisté.[2])

Pojmenován tak dle svého zakladatele Buddhy († asi 480 př. Kr.). Vznikl z odporu k brahmismu na základě několika předchůdců reformatorů. Nynější buddhismus je ovšem pravým opakem ku svému původu. Porušen nepřehledným množstvím legend o Buddhovi a různých arhantech a modlářským uctíváním jejich obrazův a relikvií. Dle toho v různých zemích má různý vzhled. Nejryzejší se zachoval na Ceyloně. Počet jeho přívržencŭ obyčejně se udává mezi 430,000.000—550,000.000.[3]) Dle spolehlivých údajů jest jich však jen asi 20,000.000 v Číně a 72,500.000 v ostatní Asii. (Viz dále u Číny.[4]) Rivista internazionale (1893 II. 236) čítá 148,000.000.

aa) Buddhismus jižní (území bývalé sekty hinajanů[5]):

---

[1]) O. 8, 325., P. I. 98., KL. 3, 2090., SL. 2, 1607. — [2]) O. 4, 387., KL. 2, 1403., O. 10, 629. — [3]) Sp. 10. Hickmann: Karte der Verbreitungsgebiete der Religioner. [4]) St. 1892, 272.—273. — [5]) P. I. 40.

a¹) (259) Ceylon, hlavní sídlo orthodoxního buddhismu, vykazuje mezi jeho přívrženci hlavně Singhaleny[1]) (Čingaly) a Tamyly. Mají svého velekněze. Čítá se jich 1,520.575.

V Indii se jich počítá 7,101.057.[2]) Tvoří tu některé sekty: 1. Châr vâkas (Varhaspatjas); věčnost látky, atheismus; 2. Saugatas; hlavní učení je blahopřejnost k tvorům; 3. Kšapanakâs považují čas za nejvyšší bytost.

a²) (260) Barma, nyní pod mocí anglickou; nemá ani kast ani tříd, nemá též sekt. V čele mnichů stojí sasana-dau-pein. Čítá se tu 3,251.584 buddhistů.[3])

a³) (261) Siam zachoval též dosti prvotní buddhismus. Každý, i král, musí býti nějaký čas mnichem (talapoin). Mnichové jsou u velké úctě. V severním Siamu stojí v čele fra-sang-karat, v jižním fra-vana-rata, od krále jmenovaní.[4])

a⁴) (262) Novobuddhisté v Paříži. Hlavou jich jest professor de Rosny. Zvláště dámy z vysokých tříd jsou hojně zastoupeny.[5])

bb) Buddhismus severní (území bývalé sekty buddh. mahayanistů):

b¹) (?) V Číně.[6]) Obsahuje původní nauku buddhismu smíšenou s brahmanismem, hinduismem a tisíci pověrami. Z nauk těchto převzal čínský buddhismus božstva, chrámy a sochy, rozmnoživ vše tím, co přejal ještě z domácích náboženství Číny. Začal se tu rozšiřovati r. 61. (65.) př. Kr. Je náboženstvím tříd nižších, pravou idololatrií, zvláště Buddhy, který se tu jmenuje Fo. Země je kláštery poseta.

Konfucianismus, Taoismus a Buddhismus celkem vzaty nejsou v Číně odlišeny přísně, tvoří spíše jedno náboženství, jehož hlavním znakem je kult předků, model a víra ve stěhování duší. Proto statistiku přesnou není možno podat. Sp. uvádí všechny Číňany (mimo mosleminy) jako buddhisty[7]), což v jisté míře (poněvadž buddhismus je z nich dle času poslední) by se shodovalo s mým rozdělováním. Tu pak by bylo jich asi 300,000.000. — Oproti tomu dobří znalci Číny, cizí i domácí, udávají počet mnohem menší. Presbyterianský missionář, jenž zevrubně buddhismus v Číně studoval, udává jen 20,000.000. Podobně Legge, professor, dlouho v Číně přebývající, a Liu, vyslanec čínský.[8]) V čele buddhismu stojí mnichové (bonzové) zvaní tu ho-šang, žijí nezávisle

---

[1]) P. I. 83., KL. 2, 1431., O. 5, 344. — [2]) SL. 2, 1607., E. G. II. 17, 209. — [3]) P. I. 72., O. 3, 334., SN. 1, 721. — [4]) P. I. 77., SN. 8, 392. — [5]) QS. 1894, 983. — [6]) P. I. 39., O. 6, 710., SL. 1, 1339., Prz. 1894 IV. 245., H. G. 587., Sp. 93, 104. — [7]) Podobně SL. 1, 1340 praví, že velká většina je buddhistů. — [8]) St.1892, 272—273.

jeden od druhého, nejsou vázáni žádným svazkem kázně nebo hierarchie. Vážnosti nemají žádné.

(263) Opravná strana buddhistů v Číně sluje wu-wei-kian. Nectí Buddhu, nemají obrazů v chrámech, nepálí kadidlo, ale ctí ženského Buddhu pod jménem „zlaté matky“. Cvičí se v sebezapírání, trpělivosti atd.[1])

b²) (?) Korea přijala buddhismus z Číny r. 372. Země pokryta kláštery. Avšak jen chudší třídy mu přináležejí.[2])

b³) (275) Též Japan má buddhismus z Číny r. 552. (přes Koreu). Počítalo se tu 12 různých sekt. Nejvýznačnější z nich jsou: šu a ničír. Šu jsou opakem prvotního učení Buddhova; učí: pouhá víra ve vykupitele Amitu ospravedlňuje, skutky jsou nepotřebny. Ničír vše zase připisují skutkům a askesi, vykupitele popírají. Jsou fanatičtí. — Buddhismus v Japonsku sklesl v idololatrii a je silně pomíšen se šintoismem, tak že podrobnější dělení činí veliké překážky. Také bonzové velice utrpěli na vážnosti náboženské i politické (zvláště od porážky taigunů r. 1868.). Ostrovy sananské (šima) mezi Formosou a Kiusiu mají obyvatelstvo buddhistické v počtu 6000.[3])

b⁴) (?) Z Číny i Annam přijal budhismus, odkudž pak vnikl i do Kočinčiny a Kambodže. Je tu však ve stavu úplného rozkladu a liší se velice od buddhismu čínského a indického. Z bonzů děti veřejně si tropí smích. Uvedl buddhismus do těchto zemí Khodon (543—463 př. Kr.[4]).

b⁵) (?) Z Číny nejspíše vnikl buddhismus i do Spojených států amerických, kde čítá 500.000 přívržencŭ.[5])

b⁶) Zvláštní útvar má buddhismus v Nepalu, v horách Himalaje.[6]) Ctí ná prvém místě Adi-Buddhu (prvotního B., Prabuddhu) Mnichové jsou zrušeni; za to jsou tu kněží (tedy oboje opačně prvotnímu buddhismu). Ze snahy spojiti názory indické (brahmanské) s buddhismem vznikly tu 4 sekty:

1. (276) Svabhavika, jsou materialisté (všechno povstává z nevědomého).

2. (277) Jatnika, liší se od předešlých vědomým základním principem.

3. (278) Kamika, kladou vše na osobní zásluhu.

---

[1]) G. 118. — [2]) P. I. 47., O. 6, 710., SL. 3, 354. — [3]) O. 6, 711., P. I. 56., SL. 3, 354., SN. 8, 104. — [4]) P. I. 81., SL. 1, 129., SN. 4, 650. — [5]) Sp. 136. — [6]) P. I. 67.

4. (279) Aisvarika, s tendencí theistickou (učení o osobním stvořiteli).

b[7]) (280) Sekta „zdrželivých" jmenuje se v Číně spolek žen, které slibují, že nepožijí nikdy masa, aby se v novém narození (metempsychosis) narodily jako mužové. Těžký stav žen v Číně podává k tomu vysvětlení.[1])

d)

Sem náležejí některá náboženství, jež utvořila se úmyslným splynutím z některých předcházejících. Jsou pak to:

1. (281) Buddha višnuité v přední Indii. Jejich úmyslem je spojiti učení a úctu Buddhy a Višnu. Jeť Buddha i jinak velice ctěn od hinduistů (brahmanistův), ačkoli původně byl protivníkem bohů brahmanských.[2])

2. (?) Bhílové spojili své starodávné náboženství s hinduismem a se zvyky některých okolních národů. V Dangech (Bombajsku) a v Bhilvaře žijí pod vlastními pohlaváry.[3])

e) Lamaisté.

Tato skupina náboženská aspoň dle jména u nás je velice známa a leckdy nesprávně uváděna. Lamaismus[4]) vznikl z buddhismu. Je to uctívání Buddhy, který se vtěluje v lamy nebo mnichy. Nejvyvinutější je tento názor v Tibetě, kde též na základě jeho (v 15. století) vznikla úplná hierarchie. Tu se vyvinul splynutím buddhismu ve formě Nepalské s původním mongolským náboženstvím. Počítá se všech lamaitů v Tibetě 1,500.000, v Mongolsku 2,000.000, v Kansu-sinkiang 1,500.000, v Mandžusku 7,000.000, v ruském území patří k lamaistům: Burjati (v části zabajkalské v počtu 200.000[5]), Kalmykové (v Rusku evropském, v počtu 100.000[6]), Tunguzové (v Sibiři asi 70.009[7]), celkem tedy 12,370.000. Velice mnoho má klášterů s četnými mnichy (lamy).

Rozpadá se na tyto samostatné větve:

1. (282) Dalai-lama (gyalvarinpoče) považuje se za nejvyššího kněze nad mnichy s odznaky žlutými. Sídlí ve Lhasse a je dle jména vrchním pánem Tibetu. Je vtělením Avolokitesvary. předního boha Tibetského, a tento opět Buddhy samého. Pod moc jeho patří i žlutí mnichové v Mongolsku, Číně a v územích ruských. Dělí se na 6 od-

[1]) H. G. 59., O. 9, 600. — [2]) P. I. 89. — [3]) P. I. 101., O. 3, 941. — [4]) P. I. 62., KL. 7, 1329., O. 4, 239., SN. 5, 1142., H. G. 250., Sp. 103. 104. — [5]) O. 4, 958., SL. 4, 1042. — [6]) SL. 4, 1002., SN. 4, 503. — [7]) P. I. 12., SN. 7, 918.

stínů: nyigmapa, urgyempa, gelukpa, brikungpa, kargyutpa, karmapa.

2. (283) Bodgo-lama (pančenrinpoče) je nejvyšším knězem mnichů s odznaky červenými; jest jich však méně než žlutých. V kněžské své důstojnosti, ve své vznešenosti a božskosti stojí na stejném stupni s dalailamou; nemá jen takového politického významu.[1]) Sídlí v Tešulumbu a je vtělením Tsong-Khapy a tento opět vtělením Amitábhy, který zastupuje Buddhu samého. Pod moc jeho patří červení mnichové v Mongolsku, Číně a v územích ruských. Dělí se na 3 odstíny: kadampa, sakjapa, brugpa. Z věřících přiznává se k němu bratrstvo kelanův.

3. (284) Bhutanové mají svého vlastního vrchního lamu, dharmradža, jenž je též vtělením boha. Samové žijí buď v klášteřích, buď v úřadech jsou zaměstnáni. Sekta červených převládá.[2])

4. (205) Na ostrově v jezeře Tergui sídlí nejvyšší kněžka, jež se považujo též za mimolidskou bytost s důstojností velikého lamy.

f) Šamané.

Někteří mají t. zv. šamanismus v (Asii severní) za útvar (nejzkaženější) buddhismu (lamaismu[3]). Jiní opět počítají je do nejnižší skupiny (theopoismu) a vykazují jim jeden celý oddíl. Do skupiny prvé jsem je též dal, ale oddíl zvláštní pro ně nečiním, poněvadž bychom pak důsledně musili u každého náboženství tak jednati a dle názoru kněží, mnichů . . . (šamané znamená kouzelníky) nové oddíly tvořiti. (P. d.)

[1]) Panuje více v jižním Tibetu, v severním pak dalailama. Skutečnými vládci jsou 2 mandarini čínští, jež na oko vydávají rozkazy jménem obou nejvyšších lamů. — [2]) P. I. 72. — [3]) SN. 9, 19.

O hmotě.

Píše *Dr. František Nábělek.* (Č. d.[1])

IV.

15. Ubírajíce se směrem k malosti, dospěli jsme až k atomům prvotným, základním, z nichž teprv atomy druhotné, naše prvky: vodík, kyslík, dusík... se skládají. Z těchto každý má svoji zvláštní vlastnost, neb chceme-li, vlastnosti, jimiž liší se ode všech ostatních prvků. Tyto atomy sdružují se v molekuly, hmoty nové s vlastnostmi různými od vlastností prvkův, atomů; tak na př. voda má jiné vlastnosti než vodík a než kyslík, z nichž se skládá, sůl jiné než chlor i než natrium. Sestupme k malosti molekuly vody, k atomu druhotnému — kyslíku — a připusťme, že i tento skládá se z atomů prvotných, a tažme se, zdaž tyto atomy zaujímají místo v prostoru, zdaž jsou prostornými. — Řekneme-li, že nejsou prostorny, tož měli bychom mathematické body, byla by to pouhá střediska sil, hmota sama by nám zmizela. Vlastnosti hmoty, na př. neprostupnost, byly by účinky těch sil. Že do kamenné koule rukou nemohu vniknouti, bylo by účinkem těch sil, jako bych držen jsa silou neviditelnou nemohl vniknouti do nějakého čarovného kruhu. Vidím-li ten kámen, tož i ten obraz kamene ve mně vzbuzen jest pouze silami. — Fysikové, kteří v té příčině nad jiné zasluhují víry, nepřipouštějí sil beze hmoty. Nezbývá než považovati hmotu za nosiče síly. Pak i ty atomy nezbytně jsou prostorny, a zaujímajíce prostor — řekl by někdo — mají části; tyto opět jsou prostorny a dají se děliti, a to tak dlouho, až by části neměly prostornosti, až by nebylo co děliti; tak bychom opět dospěli k mathematickým bodům neprostorným. — Pozastavme se maličko u té dělitelnosti.

16. Zajisté dlužno rozeznávati dělitelnost skutečnou, při níž části celku od sebe jsou pak odděleny, a dělitelnost myšlenou. Že by atom ve skutečnosti byl dělitelným, tak aby jeho části se rozpadly, nikdo právem nemůže tvrditi. V mysli však nic není nedělitelným. V mysli mohu děliti i nedělitelné a mysliti si polovici, třetinu... něčeho, co nikterak nemůže rozpadnouti se v částky. Nesprávným zdá se mi býti soud: vše, co je rozsažno, je složeno, kde složitelnost, tam dělitelnost v bytosti jednoduché, které však nemají prostornosti, neboť vyplňujíce prostor byly by složené —.

V pojednáni o prostoru i o čase našla se příležitost ukázati, že

[1]) V č. 7. str. 486. 17. řádek shora místo bilionů má státi: trilionů.

prostor, nad nějž nic není rozsáhlejšího, přece není dělitelným, aby snad mezi částmi prostoru bylo něco jiného než prostor, jako mezi částmi jablka, když je krájíme, jest nůž. Rozsáhlost sama o sobě není proti dělitelnosti. Ovšem nám jeví se býti vše dělitelným, co zaujímá prostor, jako kámen, dřevo, všeliké látky, a nic hmotného v celém životě nevyskytlo se nám, co by nedalo se rozděliti v části; soudíme pak z případů velmi mnohých, ba všech, jež nám se naskytly, z případů počtem n o případech ostatních, vždy o případě $n + 1$. Čím větší jest číslo n, tím jistěji očekáváme, že pravidlo osvědčí se i v případě $n + 1$. Kdybych zasadil 10.000 zemákův a každý vzešel, tím jistěji, ba zcela jistě budu očekávati, že vzejde i zemák 10.001., když jej zasadím za týchž okolností jako dřívějších 10.000. — V příčině vlastností atomův a vlastností hmot z atomů složených věci mohou se míti jinak než v případě nahoře zmíněném. Cokoli jsme v životě pozorovali, bylo buď viditelno, neb hmatatelno, neb cítitelno nebo chutnatelno, nebo čichatelno, vůbec postižitelno našimi smysly, ať prostými neb ozbrojenými. To jsou pořád ještě hmoty velmi velké, hotové soustavy molekul. Zdaž smíme přisuzovati i složkám všechny vlastnosti, jež náležejí složeninám; vždyť na př. vlastnosti vody různí se od vlastností vodíku i kyslíku. Spolek, obec, stát na venek s jinými vlastnostmi se jeví než příslušníci spolku, obce, státu; oni jsou prvotnými složkami spolku, obce, státu. Přisuzujeme tíži všem hmotám bez rozdílu. V životě nic nevyskytlo se nám, co by nebylo těžkého. Člověk necvičený bude diviti se, uvidí-li ponejprv balon naplněný plynem lehčím než vzduch, že stoupá vzhůru i za klidného vzduchu, a řekne, že nemá tíže, ale kdo učil se fysice, ví, že by se nevznášel v prostoru vzduchoprázdném. — Ale patří tíže vůbec ke hmotě tak, že by hmoty bez tíže vůbec býti nemohlo, jako není duhy bez deště? Kdo by zkoušel hmoty ve vzduchoprázdném prostoru, nenašel by hmoty bez tíže a byl by přesvědčen, že tíže jest nezbytnou vlastností hmoty. Ale pokusy by ukázaly, že totéž množství nějaké hmoty — třebas litr vody — v různých vzdálenostech od těžiště zemského má různou tíži. Silozpytcové dovozují, že velikost tíže neb váhy závisí na množství hmoty, již zkoušíme (litr vody), na množství hmoty, na níž zkoušíme (naše země), a na vzdálenosti těžišť těch hmot od sebe. Tak váží litr vody více blízko točny než na rovníku, i kdyby země neotáčela se kolem osy; na Měsíci vážil by asi 16 dekagr., na Merkuru 33, na Venuši 90, na zemi 1 kilogr., na Marsu 39 dekagr., na Jupiteru 2 kilogr. 24 dekagr., na slunci 27 kilogr. 65 dekagr., v nezměřitelné vzdálenosti od jakéhokoli tělesa neměl by litr vody a vůbec žádná hmota

žádné tíže měřitelné. Hmotě jedné beze hmoty jiné nenáleží tíže, tato jest účinkem hmot mezi sebou, závislá na jejich mnohosti a na vzdálenosti jejich těžišť od sebe. Podobně může se věc míti v příčině dělitelnosti, že mohou býti hmoty v tak malých částech, že dále děliti se nedají, ani mechanicky ani chemicky ani jakýmkoliv jiným způsobem, a že přece jsou prostorny a při tom různých velikostí. Pravíš-li, že nepochopuješ, aby těleso zaujímající prostor, byť malý, nedalo se děliti v části menší celku, tož nemyslíš si tu malost dosť malou, a ve tvé představě o rozsahu atomu je rozsah tělesa, jež viděl jsi kdy děliti nebo to dělení jsi sobě představoval; zde však rozsah atomů jest nepředstavitelně malý. Mohl by někdo říci, že hmotu rozdělí na polovici, tuto opět na polovici, a tak že může pokračovati dále, že může si to dělení mysliti do nezměrna a že pak má přece představu rozsahu nezměrně malého. — Nikoli. — Předně nedovede si představiti čísla takového, mnohosti jednotek obsažených v takovém čísle. Číslo 10^{30} čili kvintilion mathematikům není nekonečným, nezměrným, a přece nikdo počet jednotek kvintilionu si nepředstaví. Pak nemá představy o malosti částek nabytých ustavičným dělením v polovice, nýbrž jen má představu polovice z polovice, tedy představu poměru jedné ku dvěma a nic více. Nepochopuje-li, proč by dělitelnost neměla býti možnou, dokud vůbec je rozsah, prostornost, tož dá se odvětiti, že nikdo nemůže brániti mu, aby části těch (nedělitelných) hmot si myslil: polovici, třetinu..., ale aby nemyslil, že i ty části mohou býti od sebe odděleny. Ať přemýšlí o tom, kolik pochopujeme, — kde známe poslední příčiny. Řekneme na př., že z oplozeného vejce slepice vysedí kuře a očekáváme ten zjev, a přece nikdo ještě nevysvětlil, jak ten život ve vejci vzniká. Až by to bylo vysvětleno, dovedli bychom v lučebně udělati vejce a teplem vyvoditi z něho kuře. Známe nanejvýš okolnosti vzniku příznivé nebo nepříznivé. A tak se to má i v jiných příčinách, kde pravíme, že pochopujeme. Podobně „pochopujeme“, že těleso — kámen — nejsouc podepřeno, padá. Tážeme-li se, proč padá, pravíme, že země jej přitahuje, však nesmíme tázati se dále, kterak jej přitahuje. I magnet železo přitahuje, proud elektrický může též způsobiti přítažlivost. V čem ta přítažlivost záleží, vysvětlujeme si domněnkami, jež u různých zpytatelů, filosofův, od sebe se různí. Obyčejně víme jen, že na zjev A následuje zjev B, tento zase že podmiňuje zjev C..., proč a jak se to děje, dozírati nesmíme. Duch náš jest již takový, že neuspokojí se, dokud si nenašel vysvětlení; tvoří si domněnky, hypothesy a drží se jich dotud, dokud podávají vysvětlení zjevu a neodporují žádnému zákonu, jehož pravdivost jest dokázána.

17. Snad hmota rozsahu „nekonečně“, nade vše pomyšlení malého, jest již ničím. Nikoli! Myslím-li si třebas zrnko ječmenné rozdrobeno — kdyby to vůbec bylo možno — na 10^{10^6}, tož každé částky jednotlivé proti celku bych mohl pominouti, ba celých milionů těch částek bych mohl pominouti. Nulla — číslo nekonečně malé — k nulle dá nullu, k této opět nulla, dá zase nullu; nulla k tomuto součtu připočtená dá opět nullu. Myslíme si mathematický výraz: $0+0+0+\ldots+$ ad infinitum; kdo není mathematikem, řekne: i tento součet null jest nulla, skutečně však může býti ten součet leckteré číslo, záleží to na způsobě, jak nully povstaly. I z elementarní mathematiky dá se ukázati dosti příkladů, že „nekonečný“ počet null dá za součin leckteré číslo: $\frac{1}{n^2}(1+2+3+\ldots+n)$, pro $n \infty$, $\frac{1}{n} = \frac{1}{\infty} = 0$; každý ze sčítancův o sobě má hodnotu nully $\frac{1}{n^2}+\frac{2}{n^2}+\ldots+\frac{1}{n} = 0+0+0+\ldots+$ ad infinitum, součet však v tomto případě rovná se $\frac{2}{1}$; podobně $\frac{1}{n^3}(1^2+2^2+3^2+\ldots+n^2) = \frac{1}{n^3}+\frac{2^2}{n^3}+\frac{3^3}{n^3}+\ldots+\frac{1}{n}$ pro $n = \infty$ jest $0+0+0+\ldots$ ad infinitum, $= \frac{1}{3}$ atd. Rovněž výraz $\frac{0}{0}$ rovná se leckterému číslu. V čitateli toho zlomku jest veličina „nekonečně“ malá, ve jmenovateli též. Dělíme-li nějaké číslo samo sebou, obdržíme za podíl 1. Má-li zlomek $\frac{0}{0}$ rovnati se leckterému číslu, musí tyto veličiny „nekonečně“ malé přece různiti se od sebe, tak že jedna z nich může býti kolikrátkoli větší než druhá. Jakmile určím, jakým způsobem veličina v čitateli i ve jmenovateli blíží se hodnotou nulle, již zlomek $\frac{0}{0}$ jest hodnotou zcela určitou, na př. $\frac{\sin \alpha}{\alpha}$ pro $\alpha = 0$, $\frac{0}{0} = 1$, též $\frac{tang\ \alpha}{\alpha}$ pro $\alpha = 0$, jest $\frac{0}{0} = 1$.

Poměry mathematické jsou mi obrazem poměrů veličin hmoty. Jako číslo „nekonečně“ malé může míti hodnotu dvakrát, třikrát... $n$krát tak velkou jako jiné číslo „nekonečně“ malé, tak může i hmota rozsahu „nekonečně“ malého míti dvakrát, třikrát... $n$krát tolik hmoty i rozsahu, co jiná hmota. Tak se to má i s veličinami „nekonečně“ velkými, kdež poměr $\frac{\infty}{\infty}$ může býti kterékoli číslo. Miliontý díl milligramu natria jest proti hmotě země tak dobře jako „nekonečně“ malý a hmota země proti hmotě jedné miliontiny milligramu natria tak dobře

jako „nekonečně“ velká, hmota slunce proti miliontině milligramu natria též jest „nekonečně“ velká, však hmota slunce proti hmotě země jest 322.800 větší. Což vadí, aby i hmota nemohla býti i tak malých rozměrů, že by jakýkoli počet, ale konečný jejich částiček mohl býti položen za nic proti jakkoli malému množství té hmoty, ale změřitelnému, zvážitelnému. Lichoběžník a obdélník stejného základu a výšky plochou sobě nejsou rovny, mohu však trojúhelník rozděliti si na samé lichoběžníky, jichž základy jsou rovnoběžny s některou stranou trojúhelníka, každý z těch lichoběžníků mohu považovati za obdélník, součet těch obdélníků rovná se ploše trojúhelníka tím více, čím počet jich jest větší; bude-li počet jich „nekonečně“ velkým, bude součet jejich zúplna roven ploše trojúhelníka. Položil-li jsem obdélník za lichoběžník, chybil jsem, chybil jsem tedy „nekonečně“ mnohokrát, však to, oč jsem chybil, není ničím proti tomu, co jsem podržel. Podobně sestrojujeme si jehlanec ze samých hranolův a vypočteme krychlový obsah zcela přesně, byť vůbec nebylo dovoleno položiti hranoly za jehlance zkomolené, v jakéž dělí se jehlanec rovinami k základu jeho rovnoběžnými. — Jak velikost může jíti do nezměrna, do „nekonečna“ pro naši chápavost a skutečně i jde do nezměrna, jakž o tom svědčí astronomie opírající se o mathematiku, tak nevím, proč by malost hmoty nemohla jíti do nezměrna, do „nekonečna“ pro nás.

Ta malost do nezměrna, do nepochopitelna zdá se mi býti velmi důležitou; můžeť jí podmíněna býti záhadná kontinuita. Že vymyká se našemu ponětí, není nikterak důkazem, že by jí nebylo. V tom málu může se skrývati přemnoho, co příčinou je zjevů, jež postřehujeme smysly, jež pak vykládáme si různými domněnkami o rozličných silách: tíže, magnetismus, elektřina, pružnost... Mohou-li nejhroznější katastrofy světů, vzplanutí těles nebeských — a což nad ty může býti hroznějšího? — ujíti našim zrakům i ozbrojeným, proč by nemohla i hmota ve své malosti i s dějstvem na ní býti našim smyslům utajenou?

18. Jest prostor vyplněný hmotou tak, že není prázdných mezer, ať by ty mezery byly jakkoli malé? — Kdož to zodpoví? Nám prostor úplně prázdný jest možný, netvrdíme však, že i ve skutečnosti jest. Není příčiny považovati za nemožné, aby souhrn těles nebeských, jež vidíme pouhým okem, dalekohledy, a jež zobrazují se na nejcitlivějších deskách fotografických, „náš svět“ v příčině světla, jež šíří se etherem, tak byl odloučen od jiných světů, z nichž by k nám světlo tak nemohlo přijíti, jakoby k nám nedošel zvuk z měsíce (kdyby tam byl možným), protože není mezi zemí a měsícem prostředí, jímž zvuk by se šířil až

k nám nebo se země na měsíc; neboť vzduch poměrně daleko nesahá. Ovšem kromě hmoty, jíž šíří se světlo, mohla by býti mezi takovými světy ještě hmota jiná jakožto prostředí pro vlny, jež sice by mohly se tvořiti a způsobovati dění, jehož neznáme, jakž jsme neznali vln paprsků Röntgenových. Však je zde řeč jen o možnosti. — Descartes neuznává prostoru prázdného, on praví, že by prostor prázdný nebyl ničím (že by byl ničím), a toto nic prý by mělo rozsah ve tři směry, toto nic bylo by tak a tak dlouhé, široké, hluboké nebo vysoké, což prý v sobě zavírá protivu. Nám prostor prázdný není ničím, čili jest něčím, jest bytostí, jejíž vlastností jest rozsah a jež poskytuje hmotě možnost, kde by byla, pohybovala a jevila se. — Jiní myslí, že bez prázdného prostoru — bez mezer mezi hmotou — nebyl by možným pohyb, neboť hmota neměla by kam ustupovati jiné hmotě pohybující se, jako my na př. ustupujeme jezdci, aby nás nepřejel. — Kdyby nějaká místnost tak byta naplněna lidmi, že by tam již nikdo místa neměl, tož žádný z těch lidí o sobě s místa hnouti by se nemohl, ale kdyby se jich střeklo kolo, kruh, tož všichni v tom kruhu dokola mohli by se pohybovati; bylo by tedy hnutí možno, ovšem ne jednotlivců různými směry. Rybička v nádobě vody pohybuje se, i kdybychom nádobu tak uzavřeli, že voda by dotýkala se na vše strany stěn pevných, zaujme místo vody a voda místo její. Představujeme-li si věc tak, že napřed musí uhnouti hmota, aby udělala místo hmotě v pohybu, jako před vlakem koleje musí býti uprázdněny, tož ovšem potřebujeme prázdnoty, kam by hmota uhýbala; však pohyb jedné hmoty a uhýbání jiné může díti se současně. I rybičky nemohly by se hnouti s místa každá o sobě, kdyby nádoba jich byla docela plna, protože ryba rybě vyhnouti by nemohla, ale voda rybě vyhne. Však to jsou jen hrubé obrazy. Mysleme si stupnici těles pohybujících se: pevná tělesa, kapaliny, vzdušiny, ether (jímž šíří se světlo) a snad to jde ještě dále tím směrem v jemnost, že ether má se k následujícímu, jako se má vzdušina k etheru. Pak jest možný pohyb i bez prázdných mezer mezi hmotou, poněvadž prostředí jemnější může rychle dosť zaujímati místo pohybujícího se tělesa hrubšího, jako voda a vzduch zaujímá rychle dosť místo ryby, lodi. Ovšem hmota jedna o sobě hnouti se nemůže, aby zároveň nehnula se i hmota jiná. — Descartes neuznává prázdného prostoru ani prázdných mezer, a přece nezná pro dění smysly pojatelné než hmotu a pohyb, z pohybu vše vyvozuje. Prázdného prostoru, mezer k pohybu nezbytně potřebí není, ale potřebí jest k tomu hmoty až do nezměrna, „nekonečně“ jemné. Malostí, jemností, růzností tvarů hmoty

snáze zjevy fysikalní lze vysvětliti než nucenými domněnkami o různých silách: pružnosti, přilnavosti, soudržnosti, tíže, magnetismu, elektřiny... Máme pak jen přetváření se energie jednoho druhu v energii druhu jiného, a vždy je to jen hmota v pohybu. Koule letící narazí na hmotu pevnou, pozbude rychlosti: oteplí se, místo uderené též, slyšíme náraz, vyvodila se snad i elektřina jako se vyvozuje třením, uviděli jsme i jiskru při nárazu, možná, že kromě toho i vlny ještě se tvoří, jichž účinku neznáme. Teplo, zvuk, elektřina, světlo jsou účinky hmoty v pohybu. Nová fysika převádí míru tepla, elektřiny na míru práce, již vykonáváme hnutím hmoty. Obyčejnou jednotkou jest práce tím vykonaná, že zvedneme litr vody na metr vysoko. Fysikové stanovili za jednotku práce = erg onu práci, kteráž vykoná se silou = dyn, jež je s to, aby způsobila při hmotě obsažené v krychlovém centimetru čisté vody za sekundu zrychlení jednoho centimetru, na dráze jednoho centimetru (za sekundu). Jsouť každým způsobem složkami práce: hmota a pohyb. — Jen přetvořování vidíme všude: rozpadávání se hmot, hnití, assimilace postavy, jíž podmiňuje se vzrůst organismů, výměna a záměna látek v lučbě nic jiného není; proč by tak nemělo býti s pohybem hmoty? (P. d.)

Církev a socialismus.

Píše *Fr. Janovský.* (Č. d.)

Třetí prostředek, jímž se církev blahodárně ujímá dělnictva, jsou svaté pravdy a nauky, jež člověka důstojně zušlechťují, k pravé vzdělanosti mu dopomáhají. Prázdným stínem a marným mámením jsou sliby liberalů, že prý svépomocí a dělnickými spolky vzdělavacími, prázdnými všeho křesťanství, bude postaráno o vyšší vzdělanost lidu dělného. Čím jest drochytka proti stolu plnému silných pokrmů, tím jsou vzdělavací prostředky rozumářského, nevěreckého názoru světového proti vzdělavacím prostředkům křesťanským.

Křesťanstvím nabyl člověk vědomí všech svých sil i poučen, jak jich užívati; křesťanstvím obhájena a zvelebena osobnost každého. Pohanství neznalo ceny jednotlivého člověka. Řekům i Římanům byla cena všeho ostatního lidstva neznáma; avšak ani sami doma neznali plné ceny lidské. O celé polovici národa, o ženách, domnívali se Řekové, že jsou nižšího řádu lidského; rovněž tak nespravedlivě soudili o dítkách;

prodávali je, zabíjeli je. Člověkem byl jenom občan, a cenil se jen dle užitku, jejž z něho měla obec; sic všecka jeho osobnost mizela. Dělnictva s právy lidskými pohanství neznalo. Teprv nauka křesťanská vrátila všem lidem osobní cenu. „U nás“, praví sv. Pavel, „není pohan a Žid, obřízka a neobřízka, cizozemec a Skytha, služebník a svobodný; ale všecko a ve všem Kristus.“ (Kolos. 3, 11.) To pravil svatý apoštol vzhledem k důstojnosti, jíž lidé Kristem nabyli; podobně byl by však mohl říci i vzhledem k důstojnosti, kterou mají všichni lidé přirozeným obrazem Božím. Tuto „rovnost“ napsalo křesťanství na svůj prapor a vztýčilo jej nad veškerým pokolením lidským; tato „rovnost“ vnikla zářným paprskem do milionův a milionů duší ubohých otroků, kteří vidouce, že se s nimi bylo ustavičně nakládalo jako s němou tváří, byli se už takřka spřátelili s myšlenkou, že jim ani nepřísluší přirozenost lidská; nyní jsou evangeliem Kristovým probuzeni, nyní jim vrácena cena, nyní jim vrácena vznešená úloha života lidského, vrácen velebný cíl, Kristem dojíti vlasti nebeské, blaženosti věčné. Mluví sice i humanismus a liberalismus o důstojnosti lidské; ptáme-li se však jich, v čem důstojnost záleží, nemají odpovědi; a mluví-li materialisté, pantheisté, atheisté o důstojnosti lidské, odporují si.

Naukou o lidské důstojnosti, naukou o nesmrtelnosti duše, o svědomí vštípilo křesťanství všem stavům povinnost poctivě užívati všech schopností, svědomitě upotřebiti všech sil a mohutností, netoliko pro blaho pozemské, ale i — a to především — pro blaho věčné. Smyslného, tělesného, pozemského blaha, jež jest idealem materialistů, veliká část lidstva nikdy se nedočkala a ani se nedočká. Kristus pravil: „Chudé vždycky budete míti“; toť neklamné je slovo. Vždycky bude s námi mnoho, velmi mnoho chudých, vždycky veliká část našich spolubližních bude si v potu tváře dobývati chleba vezdejšího, vždycky bude zavděk bráti s nejnutnější potravou, oděvem a příbytkem, vždycky bude vyloučena z požitků pozemských. A přece i v jejich srdcích bude se vždycky ozývati touha po štěstí a blaženosti, a to právem a neklamně; není země naší trvalou vlastí, nýbrž nebeské máme dojíti; tam bude měrou vrchovatou ukojena i touha našich nuzných spolubližních.

Ejhle, jak se prohřešuje nevěra na chudině! Na zemi jí nepomůže, o nebe ji okrade. I dělník touží po blaženosti, jako bohatý kapitalista, továrník a peněžník, kteří tu touhu den ze dne ukojují nejhledanějšími prostředky, jichž svět poskytuje; ovšem jest jiná, zdaž je to pravé ukojení, zdaž srdci lidskému úplně postačí skvělé hostiny, divadla, koncerty, rodinné slavnosti, výlety, lázně atd. Není-li jiných požitků,

leč tělesné, není-li jiného bytí, leč pozemské, jsou dělníci, jak většina všeho lidstva bytostmi bídnými, zubožených, na výsost nešťastnými, tím nešťastnějšími, že si nikterak nemohou vysvětliti svého života a tolika rozporů v něm; jsoutě přece lidmi, jako boháči, jsou nutkáni touže touhou po blaženosti, jako oni; avšak pozemského blaha nedoznávají, stále na ně doléhá klopotná práce, aby menší části lidstva opatřili přebytek, jenž jim macešsky jest odepřen. Takovýto život vidí se dělníkovi hádankou, nesrovnalostí, nespravedlností; takovýto život dráždí ho, aby nenáviděl třídy majetné. Kolik set dělníků pracuje do úpadu, aby jednomu jedinému továrníkovi, který je třeba okradl o víru, dopomohli ku všem možným požitkům tělesným, továrníkovi, jenž třebas za den více utratí, než co by jeho pracovníkovi stačilo na celý rok.

A což, když nadejde dělníkovi nevěrou oklamanému konec života! Jaká to hořkost v srdci jeho, položí-li na jednu vážku všecky dni, jež strávil v namáhavé práci, hlad a nouzi, jež ho věrně doprovázely, na druhou pak vážku chvíle, jež si zdánlivě osladil opilostí, rouhavými, bohaprázdnými řečmi! Odcházím se světa. Co jsem byl živ, cítil jsem nevyslovitelnou touhu po štěstí, klidu a pokoji. Myslil jsem, že touhy té nelze ukojiti, leč věcmi pozemskými, z těch však byl jsem vyloučen. Žil jsem nadarmo. Jsem sám sobě hádankou nerozřešitelnou.

Toť ovoce vzdělanosti, jíž nevěra vzdělává dělníka! Zcela jinak je s dělníkem křesťanským. Křesťanství je sice pro všecky stavy, a Bůh chce, aby všichni dospěli dokonalosti a spasení; že však Syn Boží zvolil si matkou Pannu Marii, která se živila prací rukou svých, a pěstounem sv. Josefa, s nímž též vykonával práce řemesla toho, ukázal, že do zvláštního poměru vešel zejména s onou částí lidstva, jež dobývajíc v potu tváře chleba vezdejšího, vyloučena je z lahodných požitků tohoto světa. Křesťanský dělník věří, co mu Kristus hlásá, třebas že těchto tajemství Božích nevystihne svým rozumem; víť, že myšlení jeho nejsou myšlení božská; za to však jest jasno v duši jeho, má pevné zásady, jež ho věrně a bezpečně den ze dne doprovázejí, touhu po štěstí a pokoji, klopotu a námahu, strast a nouzi mu vysvětlují a mír mezi nimi zjednávají; zná parabolu Kristovu o hýřivém bohatci a chudém Lazaru, věří v život věčný, zná cenu těžké práce denní; ví, že mimo mzdu, kterou dostává od pána pozemského, chystá mu mzdu i Pán nebeský; oblažuje duši statky duševními, jichž se nedochází jídlem a pitím, divadlem a koncerty, statky, jež jsou mu zárukou blaženosti nebeské; zná ruku Boží prozřetelnosti; evangelium jest mu útěchou, pokojem a radostí; ze svátostí čerpá sílu a statečnost; vida Syna Božího,

an pracuje a chudý jest, váží si práce a chudoby více, než klidu a bohatství; věří ve věčného, nejvýš spravedlivého Boha, jenž jednou změří spravedlivou váhou celé lidstvo, všecky jeho myšlenky, slova a skutky, a nehledě na osobu určí každému věčný díl podle zásluhy. Toť bohatá zásoba nebeských pravd, na niž pozván dělnický lid.

* * *

Čtvrtý prostředek, jímž se církev blahodárně ujímá dělnictva, jsou její *socialní síly*.

Církev dbá dělníka především jako *jedince*, dbá jeho jedinečných, osobních sil a schopností. V této příčině přirovnává božský Mistr lidi služebníkům, jimž svěřil pán hřivny, jednomu pět, druhému dvě, třetímu jednu; každému jest hospodařiti, těžiti a získávati, aby dobrý jednou učinil počet pánu svému; nedbalce, lenocha čeká trest. Takť káže křesťanství po všecek čas a napomíná kde koho, tedy i dělníka, aby svědomitě užíval svěřených sil duševních a tělesných.

Ale nejen jako jedince dbá církev dělníka, nýbrž též jako člena společnosti, jako spolubližního svých bližních. Toť *socialní*, společenská stránka jeho bytí, rovněž tak podstatná, jako stránka osobní, jedinečná; obě-li jsou stejnoměrně pěstěny, vyplní člověk úlohu, jež mu od Boha uložena. V této příčině jest na výsost důležit *život spolkový*, a tu opět je církev pohotově pomoci svými vyššími silami; jako zušlechtila dělníka velikými pravdami jedinečnosti a osobnosti, tak chová i veliké a pravé ideje a sílu živoucí, jež utvářejí společenstva v živé, čilé korporace. Důmyslné to slovo „korporace“. Jestiť „corpus — tělo“ nejdokonalejším sdružením částí, jež jsou spojeny nejvyšším principem životním, duší. I jmenujeme korporacemi taková společenstva, jimž je takřka duše, která členy společenstva spojuje; a to je právě charakteristická známka společenstev křesťanských; církev má tedy pravé korporace, v církvi se jim daří nejlépe.

Přikázaní „Milovati budeš Boha nade všecko a bližního svého jako sebe samého“ obsahuje tři nejzákladnější povinnosti lidské: lásku k Bohu, lásku k sobě, lásku k bližnímu. Kdo Boha v pravdě nade všecko miluje, nemusí se báti, že by se mu láska k sobě zvrhla v sobeckost, kořen všeho zla; udržíť ho láska k Bohu na pravé cestě a v pravé míře lásky k sobě, jakož jest Bůh původcem všeho pořádku, veškerého souladu. Láskou pak k Bohu určená a spořádaná láska k sobě bude veledokonalou mírou lásky k bližnímu. Neznáme cos dokonalejšího, nevymyslí duch lidský cos vznešenějšího, než je tento

stupeň lásky k bližnímu: „Milovati budeš bližního svého jako sebe samého“, anebo jinými slovy božského Mistra: „Co sám chceš, aby tobě lidé činili, i ty čiň jim.“ Celé křesťanství, všecky nauky jeho jsou jen vysvětlením a rozvětvením přikázaní lásky; všecky prostředky milosti jsou jen pomůckami, aby hříšnou sobeckostí pokažená přirozenost lidská se povznesla k velebné výši čisté lásky Boží; toť však zároveň životodárná síla, toť vyšší princip životní, jejž křesťanství vdechuje společenstvům, která se nesou duchem jeho. Spolčujtež se, lidé, za jakýmkoliv účelem, spolčujtež se, dělníci, na vzájemnou podporu ve své hmotné tísni, spolčujtež se druzí na pěstění vědecké, sdružují-li se jako křesťané a v duchu křesťanském, přidává se sama sebou k účelům zmíněným vyšší, duchovní, svatá páska, jež nepozorovaně všecky členy něžně obemkne, duševní silou v nich působí, prosté společenstvo v živou korporaci promění.

Toť veliký rozdíl mezi družstvy křesťanskými a společensky moderními; tato jsou spolky, jež nemají jiného pouta, leč svůj nejbližší účel. Potravní spolek poskytuje členům levnějšího chleba, úvěrní spolek půjčuje za mírnější úrok atd. Tento účel spolku je celou jeho podstatou. Lidé v duchu křesťanském sdružení jsou spojeni vznešenějším svazkem, jenž zářným a zahřívajícím sluncem oblažuje všecko členstvo; zřídlem toho světla, zřídlem života a síly jest víra a láska. Zkrátka: družstva křesťanská jsou živé organismy, společenstva moderního liberalismu jsou bezduchý mechanismus.

* * *

Pátý prostředek, jenž by podle přání církve dělnictvu velice prospěl, jsou výrobní sdružení, kde by dělník byl podnikatelem i dělníkem, kde by dostával nejen mzdu, ale i část výtěžku. Vzácná to myšlenka, ušlechtilá idea. Jen kde vzíti potřebné peníze, aby byl učiněn začátek? Nynější podnikatelé jsou bohatí kapitalisté nebo společnosti, jež mají v rukách miliony a miliony peněz. Kdož by se odvážil soutěže s nimi, nemaje peněz? Podniky chudých dělníků byly by od oněch velikánů pošlapány, udupány. Bez peněz marná věc; ale kdo je dá?

I v této příčině možno se nadíti pomoci od křesťanství. Jeví se křesťanství u všech svých podnicích silou, která třebas zvolna pracovala, přece pracuje jistě a vykoná díla vznešená, díla, jichž by se nikdo nebyl nadál, díla na výsost blahodárná. Možná, že uplyne ještě mnoho času, než tato působivá síla křesťanství pronikne všemi obory; však také bylo potřeba mnoho set let, než staré rodiny římské propustily tisíce a tisíce

otrokův a dopřály jim svobody. I nepochybujeme nikterak, že co dobrého, pravého a vykonatelného obsahuje idea výrobních sdružení, bude křesťanstvím ve skutek uvedeno. Ovšem že v tuto chvíli dalek jest ducha křesťanského stav, jejž čeká v onom ušlechtilém díle veliká úloha, stav bohatých kupců, bohatých průmyslníků, velikých kapitalistů; čerpáť dosud z jejich kapes „nervum rerum“ strana liberalní. Zatím je tomu tak; avšak časy se mění. Pomněme, že byla doba, kdy i staré, bohaté, římské rodiny patricijské byly příliš daleky ducha křesťanského, a přes to se stalo, že dítky rodin těch přeochotně pustily otroky na svobodu, ze jmění svého pořídily mnoho, velmi mnoho dobročinných ústavů, ba pro Krista smrtí mučennickou i život obětovaly. Křesťanství kráčí cestou podivuhodnou! Kdo dnes jeho nepřítelem, klesá zítra u kříže, a syn muže, jenž se Kristu rouhal, podstupuje smrt pro Krista. I jsme přesvědčeni, že chce-li tomu Bůh, podaří se církvi i sebe větší sílu peněz sebrati, aby se mohla zříditi výrobní družstva.

Jest dvojí daň; jednu ukládá stát, druhé si přeje křesťanství; státu pomáhají v té příčině berní úřady, berní zákony, berní listiny, výběrčí, exekutoři, žaláře; křesťanství vybírajíc daň spoléhá jenom na zákon lásky, jeho úředníky jsou svobodná vůle a svědomí. Ohromné daně podkopávají blahobyt států; ustavičné peněžité nesnáze zavdaly příležitost, že světem rozestřela sítě hanebná bursovní špekulace, pařeniště to mravní i hmotné zkázy mnoha lidí i celých zemí. V jaké velebnosti a ušlechtilosti spatřujeme naproti tomu berní soustavu křesťanskou! Jaké ohromné summy shromáždila obětavá láska křesťanská! Pomněme všech chrámů křesťanských, všech klášterů, všech ústavů dobročinných, všech far, všech biskupství po širém světě, všech fondů chudinských, všech škol a učelišť od církve založených! To vše jest většinou dílem štědré lásky štědrých, křesťanských srdcí. Jaká to životní síla v křesťanství! A spatřujeme ji nejen v dávných dobách minulých, nýbrž i za našich dnů trvá a mnohonásobným způsobem se osvědčuje. Proč bychom nedoufali, že tato láska křesťanská shromáždí potřebné prostředky na úlevu zubožencům dělnictvu? Proč bychom nedoufali, že oheň lásky, jejž Kristus s nebe na zemi přinesl, zanítí srdce dosud chladná?

(P. d.)

Víra — cíl bádání?

L. Bureš.

Mnozí lidé za našich dnů žízní po pravdě náboženské. Není sice v moci lidské přivésti někoho k víře nadpřirozené, jaké je třeba ku spáse. Ale přece ti, kdož spějí k víře, jistě zasluhují, abychom se o ně zajímali. Když oni vším úsilím Pravdu hledati budou, jistě přispění Božího scházeti nebude. Mnohé myšlenky k tomuto thematu nacházíme ve článku „La fois est-elle possible à tous?“ (F. Tournebize) v „Études relig., philos., hist., littér.“, 1896.

Věřiti je skutečně potřebou pro duši, potřebou tím více nutnější, čím více je vznešenější a povýšenější. Člověk není jen proto na zemi dle výrazného slova Senekova, „aby procezoval nápoj a vařil si pokrm.“ Duch jeho jsa mnohem vznešenější, než aby celý mohl býti zaujat pudy tělesnými, má tužby mnohem vyšší, jež nic z pomíjitelného nemůže ukojiti. Těmito tužbami, dokud berou se směrem správným a pokud nejsou překroucené a otupené náruživostmi, spěje k tomu, co nekončí. (F. Brunetière praví: „Se všech stran bezmocnost a nedostatečnost positivismu a naturalismu bije do očí těch, kteří pro ně nejvíce byli zaujati... Otázku po původu a cíli, konci jsou první, jež nás zajímají... A nikdy snad s větším úsilím tyto otázky nebyly kladeny, než když bylo prohlášeno: není již tajemství.“ Conférence sur la Renaissance de l'idéalisme.) Člověk vidí, že je třeba ctíti Boha. Ale jak? Kdo vysvětlí povahu kultu, který jemu patří, a jiné povinnosti, k nimž zavázáni jsou všichni lidé. Filosofové? Ti tázáni jsouce na tyto otázky koktají, váznou, dávají odpovědi sobě odporující. „Jest nesnadno“, děl Platon, „najíti Stvořitele a Otce všehomíra; naprosto nemožno, aby ho všichni poznali filosoficky.“ Mudřec tento viděl v pravdách objevených moudrostí lidskou jen nepatrné trosky, jichž třeba prozatím se chytit; jen zjevení s nebe zdálo se mu dosti bezpečnou lodí na pouti života. N. Karějev praví: „Potřeba víry je tak hluboko zakořeněna, založena v přirozenosti člověka a může existovati takové veliké množství předmětů víry (které vědou nemohou býti sice ani dokázány, ale za to ani ne vyvráceny), že vůbec víra, jakmile se cítí její potřeba, t. j. jsou pro ni ty neb ony psychologické základy, vždycky vyjde úspěchem z kritického zkoumání — ovšem jestli její předmět se stanoviska positivního vědění není naprostým nesmyslem.“ („Listy stud. mládeži a sebevzdělání.“)

Kdyby rozum lidský neměl za průvodce Zjevení, roztržit a otupen starostmi o věci časné, zatemněný náruživostmi, nepoznával by pod-

statných svých potřeb, zvláště ne proti Bohu. Nevidíme-li duchy distinguované, kterým „křesťanství nestačí“, jak potácejí se z naprosté nevěry do dětských pověr?

Neméně nejasná byla by pro nás otázka o našem cíli. To by bylo pro mnohé velké duše, jimž úzko jest na tomto světě, zdrojem palčivých úzkostí. Rozum nám ovšem praví, že nepořádek spíše nebo později musí ustoupiti pořádku, že dlouho trvající bolesti, snášené trpělivě, obětování sebe samého ve prospěch jiných, stálá věrnost v tom, co předpisuje svědomí, že to vše zasluhuje více než spokojenost, která plyne z vykonané povinnosti. Ale kdy a jak ctnost bude odměněna a nespravedlnost potrestána? Aby byla dána na tuto otázku odpověď jasná, všem srozumitelná, aby míru úplného nabyla duše, která uprostřed radostí prchavých a hořkosti života nikdy zcela neztrácí žízně po nekonečném — bylo třeba, aby její božský původce k ní mluvil, aby ji učil sebe milovati, aby ji povznášel po stupních až k sobě samému a přislíbil, že vzejde den, kdy celý se jí dá.

Člověk, který má víru, vesele jde po strmé cestě života a pln naděje očekává ponurý příchod smrti. Světlo a mír, které skýtá Zjevení již na tomto světě, není než soumrak a jenom nepatrné ochutnání štěstí onoho, jež připraveno duším ctnostným na světě onom. A přece tyto zákmity a libé city věrou vzbuzeny, láskou živeny, nadějí prodlužovány svojí jasností daleko za sebou nechávají prchavé radosti pozemské. Není pravého štěstí na tomto světě bez náboženství. A — jak sám Rousseau svědčí — bez tohoto není pravé ctnosti. Život mravný by prospíval, vyžaduje atmosfery vyšší, kde se ohnovuje a živí, očišťuje a posilňuje bez ustání. Jako byliny, jsou-li zbaveny slunce, tak ctnosti nevěrcovy, i v okolnostech nejpříznivějších, hynou obyčejně a nedojdou nikdy kýženého rozvoje.

Na všecky otázky životní jenom náboženství dává těm, kdož k němu přilnou, světlo, mír, jistotu, naději. Zjevení neplní jenom touhy lidského srdce; ono poskytuje také všechny zákonité záruky, jež může žádati rozum. Zkoumati tyto záruky a nedbati žádného předsudku, je první krok, který se ukládá tomu, kdo chce dojíti (acquérir) víry. Který rozumný člověk pokládal by za věc sebe nedůstojnou studovati ono náboženství, o němž největší duchové, dokud byli chladnokrevni, vždy mluvili s obdivem, o němž nejzuřivější protivníci nezdrželi se říci, že jest „nejkrásnější zákonník života dokonalého“, „soustava pravděpodobná rozumu lidskému.“ Jsou ovšem ve Zjevení stránky temné; ale která věda v řádu přirozeném nemá tajemství? Budeme pochybovat

o všem, poněvadž nepronikáme hloubky? Bohu dík, kolem budovy křesťanské světlo tak zaplašuje temnotu, že poznáváme božského původce, jenž ji stavěl a pevnou udržuje proti útoku společných vášní.

Tomuto světlu, které smíseno je se stínem, duch nepřivyká jedním rázem. Je třeba přípravy, v níž úkol má Bůh a člověk. A hlavně souvislostí pravd, z nichž jedna druhou osvěcuje, člověk jest veden bez násilí až ku srdci Zjevení. Člověku zkoumajícímu je třeba připustiti, že existuje Bůh. Vztahy (rapports) člověka k Bohu, jež rozum sám na sebe odkázán tuší a jež na srdce doléhají, lze snadno konstatovat, jestliže vycházejíce z pouhé spekulace, vejdeme v obor faktů. Pak vidíme, jak rozvinuje se velká družina důkazů, jež osvětlují nesčetnými paprsky božskou tvář Kristovu. Od počátku světa plní čas i prostor svým jménem, svou historií o sobě, svým vlivem. Byl předpověděn a slyšen jakožto Bůh. Otevřte Starý Zákon a naleznete tam vylíčeny všechny okolnosti z jeho života, jeho smrti a jeho triumfu. Není národu pohanského, jehož zkazky by nesouhlasily s vypravováním biblickým a jenž by se neobracel z východu, kde z panny se má naroditi osvoboditel.

Ještě není narozen a již vládne nad národy starého věku jako slunce, k němuž ho žalmista přirovnává, než vystoupí na obzor, vrhá přes hory do údolí jasnost skvoucí, jež zmáhá se tou měrou, co slunce se přibližuje. Jest dokázáno, že evangelia sepsána jsou od sv. Matouše, sv. Marka, sv. Lukáše a sv. Jana. A tito svědkové jistě nezasluhují méně víry než Tacit nebo Seneka, jejich současníci. Evangelisté svědčí, že staré tradice, jež se vztahovaly na Messiáše, podivuhodným způsobem uskutečněny v osobě Ježíše Krista. Proroctví Starého i Nového Zákona, zázraky Kristovy i učenníků, jeho dokonalý život, dokonalá mravouka, jeho nevyrovnatelná moc reformovat jednotlivce i společnost těch, kdo se mu klanějí, tímto, hle, se jeví božský původ křesťanství. Vše prozrazuje hlas Boží, jehož stvoření nemůže nápodobit.

Kdyby nebylo z dlouhé řady zázraků než jediné z mrtvých vstání Kristovo, jakožto událost dokázaná (fait avéré), již to by úplně ospravedlnilo naši víru. Okolnosti přivoděné Prozřetelností dávají důkazu tomuto sílu zvláštní. Kristus právě jest ukřižován a pohroben. Zdá se, že apoštolé rozprášení, přestrašení, zděšení nevzpomínají toho, co jejich učitel kázal, když vyšel z hrobu. Uplyne několik dní; a hle! jak náhle ti lidé se změnili! Všichni hlásají neohroženě, že Ježíš z Nazareta vstal z mrtvých.

Mýlili se snad! Není možná, Kristus se jim často zjevil, jedl s nimi, dovolil, aby ohmatali jeho bok kopím proklaný, vznesl se

v jejich přítomnosti na nebesa. A chtěli snad nás podvádět? Ale za jakým účelem? Ať je člověk sebe horší, nemá zalíbení ve lži, když mu z ní nekyne nějaký prospěch. A potom všimněme si zevrubněji apoštolů: v jejich řeči je projev úplné věrnosti, vyznávají staré chyby, žalují na sebe, ponižují se, nezatají ani, že opustili svého mistra na cestě na Golgotu. A přece vizme je nyní, jak mužně nedadouce si brániti jednomyslně hlásají, že Kristus vstal z mrtvých. Pakli Ježíš netriumfoval nad smrtí, jsou učenníci jeho nejhoršími podvodníky nebo blázni, neboť všechny naděje na něm zbudované pak se bortí. Mají-li zdravé smysly, jedno jim jen zbývá: přiznati omyl. Odtud přízeň Židů byla jim zajištěna. Chtíti ale k uctívání celému světu předložiti tělo bezduché a bezcenné, a které hanebně bylo ukradeno, jaký to zločin a jaká zpozdilost! A čeho se za to mohli nadíti? Na zemi jen strádání, jež skončilo smrtí nejpotupnější a po tomto životě muky věčné, jež Bůh spravedlivý připravil podvodníkům, kteří s úplným vědomím rozšiřují modloslužbu. A přec tito lidé prostí, bázliví a strachu plní jdou bez meškání, by dobyli světa, netuše, že tento padne spíše nebo později na kolena před jejich mistrem ukřižovaným. Bezpráví, pohrdání a vše, co krutost lidská vymyslila, i smrt nejhroznější, přijímají s čelem jasným a srdcem radostným. Pozorovalo se, to připouštím, že fanatikové zaujati pro ideu nesprávnou, ji hájili až do smrti. Ale nikdy, vskutku nikdy nikdo nám neukáže lidi opravdu nábožné, kteří by obětovali čest, život a duši, o které věděli, že je nesmrtelná, by potvrdili skutek smysly pochopitelný (fait sensible), který snadno lze konstatovat, a jehož nepravdivost by dokonale byli poznali. Vysvětlovat božský původ křesťanství illusí neb podvodem, není nic jiného, než učiniti neřest anebo bláznovství podkladem ctností, než činiti Stvořitele spoluvinnikem v omylu nebo ve lži.

Kristus zakládaje své náboženství chtěl zajisté, by přenešeno bylo totéž a nezměněné na apoštoly a jejich nástupce, aby jimi rozšiřováno bylo po všecky věky a po všech národech, by stalo se pravidlem nejvyšším rozumu a vůle, by jim poskytovalo obrod duchovní jako dětem jedné matky, by je pojilo touže věrou, by před oči jim stavělo týž ideal dokonalosti, který uskutečněn do jisté míry bývá přijímáním svátostí.

Aby úmysl tento mohl býti uskutečněn, zřídil Kristus, což se státi musilo, společnost hierarchickou, jejíž představení dostávají, přejímají kněžství, autoritu, vyznání víry a poslání od něho a jeho nástupců bezprostředních, apoštolů. Božský zakladatel také chtěl, aby pro zachování jednoty ve víře a mravech mezi různými údy církev vždy

měla hlavu, střed jednoty a soud nejvyšší nad kontroversemi; princip jednoty a života církvi tím více potřebný, čím více tato se šíří a rozkládá všude své mohutné kořeny. Církev není společnost omezená na jediný věk nebo na jediný národ, nýbrž má v sebe pojati všechny národy a všecky věky. Je tudíž třeba, by byla vždy viditelná, by všem se jevila jakožto jedna, katolická, apoštolská, nýbrž i svatá ve svých zákonech, dogmatech, kázni, obdivná škola svatosti. A tyto známky má jedině církev římsko-katolická.

Naznačujeme zde některé důkazy náboženství katolického. Abychom pojali jich váhu, je třeba viděti je obšírně rozvinuty v pojednání apologetickém. Avšak jsou-li jen prostě uvedeny, mají nepopíratelnou jasnost. Je aspoň patrno, že nemůžeme míti za nerozumného toho, kdo se jich drží.

Ve zjevení máme důkazy pádné (concluantes). Ono odpovídá nejen našim touhám nejvyšším a nejpalčivějším, ono je nejen zdrojem míru a blaha jak pro jednotlivce, tak pro rodinu a společnost, ono také dokazuje svými znameními, že pochází od Boha, tak že popírat tato znamení jest popírat Prozřetelnost, dogma o nesmrtelnosti duše, principy, na nichž se zakládá rozdíl mezi dobrým a zlým a které jsou základem řádu mravného a společenského.

Pakli člověk, jakož je také vázán, s vážnou pozorností obrací se k těmto náboženským důkazům, pakli namáhá se, by pochopil jich váhu, nadejde brzy okamžik, kdy pravda mu zazáří dosti jasně, aby mu motivovala akt víry. Dále již (dès lors) věřiti není toliko pracovati smysly a rozumem, nýbrž také vyplniti přísnou povinnost. Člověk, který poučen byv o pravdě zjevení odkládá s věrou, bude zatracen. Když nám Bůh předvádí dogmata a příkazy, nedovoluje, bychom je přijímali nebo zavrhovali dle svého rozmaru. Předstírati, že poslušnost s naší strany je fakultativní, je domněnka, jíž nijak nelze zastávat. Mistr náš, dle slov Písma, hýbe nebem a zemí, by nám ukázal a nás naučil způsobu, jakým chce býti ctěn. (O. p.)

Písemnictví a umění.

Adam Asnyk.

Črta životopisná. Napsal *A. O. P.*

„Velký básník polský i myslitel, mistr slova i formy vybrané a hluboký znalec tajin duše lidské i proudův otřásajících lidstvem, věrný syn vlasti, milující ji bezměrně něžnou láskou děcka i muže vědomého svých povinností — odešel z tohoto světa. Přestalo bíti srdce, které milovalo svět celý, cítilo jeho boly i smělé vzněty, plálo pro vše, co vznášelo se nad všední míru, — ale v tom světě hledalo vždy to, co mu bylo nejdražším, co mu svítilo na dráhu životní pouti: vlasť, Polsku, s její zářnou minulostí i tradicí, s jejím zlým osudem i v mlhy zahaleným jitrem.“ Tak začíná pohrobní vzpomínka, kterou přednímu z mladších polských básníkův Adamu Asnykovi, věnoval krakovský denník „Nowa Reforma“, jehož zakladatelem a dlouholetým vydavatelem byl Asnyk. V těchto slovech leží stručná charakteristika povahy i tvorby Adama Asnyka, kterého polští kritikové počítají k předním básníkům polským vůbec a vykazují mu místo hned za nesmrtelným Adamem Mickiewiczem. Literarního významu Asnykova netvoří mnohost, jako spíše zvláštní, původní ráz jeho tvorby, která přiléhala úzce k nové době a jejím různým proudům. Jeho žurnalistické povolání, jeho značná účast v politické a národní práci značně přispěly k tomu, že Adam Asnyk nejeví se nám jako jednotná umělecká individualita s propracovaným jednotným světovým názorem a soustředěná v určitém uměleckém směru, nýbrž jen jistou složeninou jednotlivých období, kterými bralo se politické a národní hnutí jeho krajanův. Asnyk jest věrným odleskem vývoje v polském životě. Základním rysem jeho povahy i jeho tvorby jest snaha po pravdě a mravnosti, kterou proniknuta byla jeho povaha i jeho práce. Byl povahy šlechetné a něžné, ale podrážděné vším, co odporovalo zásadám lidské mravnosti. Tyto rysy obrážejí se i v jeho pracích, jež vedle poetického žáru nesou se duchem ušlechtilosti a mravní čistoty. Jsa věrným synem své doby, podlehl snadno i proudům veřejného života a stanul v řadách těch, kdo hájil myšlenku demokratickou a pokrokovou, již hlavně v posledních pracích Asnykových lze stopovati zcela zřetelně.

* * *

Nebudeme se pouštěti do důkladného rozboru Asnykovy tvorby. Práce ta připadá v první řadě kritikům polským, z nichž celá řada psala sice o jeho významu a zásluhách v literatuře polské (jmenujeme z mnohých prof. Petra Chmielowského, Jos. Kotarbińského, Luciana Rydla, Dra. Jos. Kostafińského, prof. Stanislava Tarnowského, professora

Josefa Tretiaka, Dra. Mariana Zdziechowského a Adama Bełcikovského), ale jednotné kritické dílo o Asnykovi vydáno posud nebylo. V češtině kromě několika kratších ocenění po různých časopisech delší úvahu o Asnykovi podal František Kvapil do Ottova naučného slovníku II. str. 884.—886. V této úvaze uvedeni jsou též překladatelé děl Asnykových do češtiny a některých jiných evropských jazykův.

* * *

Adam Asnyk narodil se 11. září (některé prameny udávají dny 24. října nebo 11. března) 1838 v Kališi v Ruském Polsku. Otec jeho Kazimír, bývalý důstojník v povstaleckém vojsku r. 1831. († v Krakově r. 1886), byl majetníkem hotelu v Kališi a měl 41, matka jeho Konstancie, rozená Zagórovská, 36 let. Mladý Adam vychodil školu obecnou i střední v rodném městě, v r. 1857. odešel na nově založenou lékařsko-chirurgickou akademii ve Varšavě. Zde dostal se do konfliktu s ruskou policií pro tajné spolčování a odešel proto na universitu do Vratislavě a později do Heidelberka. Odtud, když vypuklo povstání r. 1863., se svými druhy odejel do Varšavy, súčastnil se povstání jako člen tajné vlády polské, a když povstání bylo krvavě potlačeno, prchl za hranice. Vrátil se do Heidelberka, kde dokonal svá studia a r. 1886. dosáhl hodnosti doktora filosofie. Procestovav Švýcarsko, Francii, Hollandsko, Vlachy i Anglii, obrátil se do Lvova (21. září 1867), později usadil se v Krakově (1870), kde žil až do smrti. Pobyt svůj zde přerušil jen několika cestami (do Řecka 1871, Italie, Prahy 1878 a j.) Rodného města Kališe ani jiného místa v Ruském Polsku nikdy již nenavštívil. Brzo po r. 1870. rodiče jeho prodali v Kališi svůj hotel, zakoupili ze zbytku svého jmění, který jim zbyl po pověstném krachu r. 1873., v Krakově skromný domek, v němž společně bydlili s básníkem. Tu Adam Asnyk vypustil též svou duši 2. srpna 1897 o 8. hod. 15 min. ráno. Počátkem letošího roku odejel na zotavenou do Neapole, odkud vrátil se koncem dubna s těžkou žaludeční chorobou. K ní přidružil se břišný tyfus, jemuž přes všecku lékařskou péči podlehl. Zemřel v náručí svého jediného syna Vladimíra, obklopen jsa několika věrnými přáteli. Pochován byl 6. srpna na útraty města Krakova za velikého účastenství všeho polského světa. I jeho rodné město Kališ poslalo na rakev věnec. Nabalzamovaná mrtvola uložena byla v hrobce kostela OO. Paulánů na Skalce.

* * *

Pro posouzení rozsahu vzájemnosti česko-polské není nezajímavo zvěděti, kterak v literarním světě českém objevila se účast se smrtí Asnykovou. Soustrastné projevy poslali: Literarní odbor Umělecké besedy, redakce „Nár. Listů“ a „Světozora“, Akademický čtenářský spolek, Jaroslav Vrchlický, Frant. Kvapil, Adolf Černý, Ignát Hořica a Arnošt Schwab-Polabský, vesměs z Prahy.

* * *

Z intimních záležitostí Asnykových sděluje se toto: V létě r. 1871. seznámil se básník v Krynici v Haliči se slečnou A. G., která tam s matkou dlela na letním bytě. Otec dívčin byl majetníkem statku

v Ruském Polsku. Známost mladých lidí byla opravdová, před rozchodem dali si slovo, které mělo býti utvrzeno svolením statkáře. Ale statkář svolení ke sňatku nedal z obavy, že by mohl míti nepříjemnosti pro Asnykovo nezapomenutelné účastenství v povstání proti Rusku. Po nezdařených námluvách básník jel se ze svého smutku hojit do Řecka. Novou známost učinil si v r. 1874. se Žofií dcerou lékaře Dra. Kaczorowského z Poznaně, kterou ještě téhož roku vedl k oltáři. Ale z manželského blaha dlouho se netěšil; po necelém roce žena mu zemřela, zanechavši synáčka. Asnyk se již neoženil.

* * *

O počátcích tvorby Asnykovy dochováno celkem málo zpráv. První verše napsal prý ve svém 12. roce. Bylo to přání k jmeninám správce pensionatu, kde malý Asnyk byl na vychování. Druhá veršovačka zachovala se z 15. roku jeho věku. Bylo to také přání napsané na sešitě latinských úkolů. Verše pěstoval jako chovanec akademie ve Varšavě, ale nezachováno z nich nic. Na universitě v Heidelberku napsal několik pojednání z politického hospodářství, ale ani z nich nebylo nic vytisknuto. Opravdový krok do literarního světa učinil už jako zralý člověk r. 1864. a hotový básník. V témž roce přinesl lvovský „Dziennik literacki“ první jeho básně. Byly psány se značkou El., později y— a El . . . y a vzbudily v literarních kruzích pěknou formou a ohněm velikou pozornost. Posuzovatelé první jeho tvorby shledávali na básních Asnykových tu vliv Słowackého, tu Heineův a Mussetův, ale Asnyk záhy dokázal, že je pracovníkem samostatným, svérázným i originelním. Prvními jeho plody vane vzdech pessimismu, jako ozvěna dojmů, které zanechalo v básníku nezdařené povstání r. 1863. Stíny tohoto pessimismu jeví se u Asnyka i později, když už názorem na skutečný život smířil se s politickou porobou svého národu a začal budit naději ve vítězství ducha polského nad hrubou mocí, a utkvěla v trpký rys melancholie, která skoro nikde plodů jeho neopouští. V roce 1868. napsal první povídku (Panna Leokadya), v roce 1869. pokusil se o divadelní kus (Walka stronnictw), který uveřejněn byl s pseudonymem Jan Stožek ve varšavském „Tygodniku illustrowanym“. V letech 1870.—1880. napsal řadu literarních rozprav, podle nichž tvořivost jeho v jiných oborech plynula plným proudem. Básně jeho rostly ve svazky, množila se řada jeho belletristických prací i dramat. Počátkem let osmdesátých postoupil do veřejného života. Dne 1. ledna 1882 počal vydávati pokrokový časopis „Reformu“ (později „Nová Reforma“), nabyl mandátu na sněm za město Krakov, stal se členem městské rady krakovské a utvořil spolek „Szkoły ludowej“, která pro vzdělání lidu vykonala velice mnoho. Asnyk byl dlouhá léta jejím předsedou. Zajímavo je zvěděti, že Asnyk nabyl státního občanství rakouského teprve po 13letém svém pobytu v Haliči 26. února 1880.

* * *

Asnyk jako básník pěstoval výhradně lyriku. První báseň „Podróżni“ vyšla r. 1864. Básní jeho vyšly 4 svazky pod názvem „Poezye“. První

svazek vydán byl r. 1869. ve Lvově, druhý r. 1872. v Krakově, třetí r. 1880. ve Lvově, čtvrtý r. 1888. v Krakově. V roce 1894. vyšlo páté vydání „Poezyí“ Asnykových. Novelly napsal: „Panna Leokadya“ (1868 v Dzieniku lit.), „Wsród łasu“ (v Echu), „Opiekunowie“ (1882 v Reformě), „Pojedynek“ (v Echu a Nové Reformě 1885). Veselohry vyšly: „Walka stronnictw“ (o 2 jedn. 1868), „Galązka Heliotropu“ (1 jedn.), „Przyjaciele Hioba“ (1879), „Bracia Lerche“ (1888), „Komedya konkursowa“ (1888). Dramata: „Žyd“ (1873), „Cola di Rienzi“ (1874) a tragedie „Kjejstut“ (1878, obdržela cenu Fredrovu). Literarní rozpravy: o „Sofokleově Antigoně“ (1870), o „Księciu Niezłomnym“ Kalderona (1872), „Trubadurowie“ (1872), „Król Duch Słowackiego“ (1879), o Krasińského „Bajkach politicznych“ (1880), „Krasicki jako poeta“ (1884).

* * *

Jak umíral Adam Asnyk? Na lože připoután byl od 25. dubna do 2. srpna t. r. Za těžké své nemoci (měl břišný tyfus), pokud mohl, věnoval stále nemalou pozornost událostem v polském národě a se svými přáteli hovořil o závažných otázkách národních i společenských. Více než měsíc před svou smrtí v úplném vědomí požádal přítele svého z dávných let kanovníka Vavřince Centa za udělení sv. svátostí. Kanovník Cent nemocného vyzpovídal a udělil mu svátost Oltářní.

Friedberg o kanonickém právě.

S úsudkem Harnackovým o církvi, sděleném v jednom z minulých čísel „Hlídky“, zajímavo je srovnati úsudek jiného znamenitého protestanta, Dra. Emilia Friedberga. Friedberg vydal po obsáhlých studiích Corpus iuris canonici a jeho vydání v kritickém ohledu je z nejlepších. Jakožto professor kanonického práva v Lipsku pronesl při nastoupení úřadu rektorského 31. října 1896 z oboru práva kanonického pozoruhodnou řeč o „kanonickém a církevním právu.“ Podáme zde delší úryvek, poněvadž zajímavě, ačkoli se stanoviska protestantského, osvětluje působení církve katolické o sobě a ve srovnání s protestantismem. Friedberg dí:

I.

Různé dary vložila štědrá příroda za úděl jednotlivým národům: Řekům nadání umělecké, Římanům právnické. Římané byli klassickým národem právnictví. Vedle toho, ba vlastně na prvním místě, byli národem vojenským. A oba tyto prvky, vojenský a právnický, vtlačily ráz církevní obci římské a znenáhla celé katolické církvi. V Římě ustaveno bylo křestní symbolum; v Římě ustaveny kanonické spisy Písma svatého; v Římě doplněno zřízení církevní; římští biskupové

autoritativně rozhodovali otázky práva a kázně. Aby tato rozhodnutí uznána byla v celé církvi za pravidla právní, záviselo na dvou podmínkách. Předně: rozhodnutí ta bylo třeba sebrati a tak učiniti je přístupnými. To se stalo již v 5. století od skytského mnicha Dionysia, v Římě žijícího, jenž nejen přeložil nařízení církevních sněmů do latiny — původní řecká církevní řeč zatím v Římě upadla v zapomenutí — nýbrž i sebral papežská psaní. Za druhé: musila býti římská autorita uznána od celé církve. Zdlouhavou, ale nepřetržitou prací více století toho úplně dosaženo.

Ačkoli církev vždy více se stávala ústavem právním, přece nebylo možno mluviti o jedné církevní praxi. Toliko ku vzdělání filosoficko-theologickému přistoupilo také vzdělání právnické. Obojí udělovalo se od kleriků v ústavech jedněch a platilo také jen pro kleriky. Nevztahovala se však pravidla ta jen na církev a její organisaci, nýbrž snažila se zmocniti se a spravovati i život laiků. Neboť dle církevního pojetí pozemský život byl toliko přípravou pro onen svět, k němuž církev měla klíče. Jen kdo žil dle učení církve, mohl očekávati, že dosáhne žádoucího cíle. Proto postavila církev pravidla pro jednotlivý i společenský život od kolébky až do rakve. V povaze církve tkví, že nebylo postaveno určité rozhraní mezi moralkou a právem. Dvě věci tu zvláště třeba vytknouti. Předně: Církev, vyjma processy klerikův, vyžadovala před svůj soud jen určité právní poměry, odkudž vysvětluje se fragmentární ráz církevního zákonodárství v oboru práva občanského a trestního. Za druhé: Dosažení moci soudní vedlo církev k upravení (normování) občanských a trestních processů. Toto upravení stalo se podstatně na základě římsko-právních názorův; avšak i německé právo a východně-církevní pojetí při tom součinila, a tento církevní process položil základ německému státnímu právu až do nejnovějších časů.

Bolognský mnich Gratianus uprostřed 12. století zhotovil dílo, dosti neohrabané, drsné, bez úsudku, které však přes to stalo se epochalním. Jednomyslně jmenuje se od potomků magister = učitel, pozdější spisovatelé jmenují jej s v ý m učitelem, a díla nedlouho po něm vydaná svědčí nepochybně, že se jich užívalo ve škole. Tak k legistům, učitelům to římského (světského) práva, přistoupili dekretisté, učitelé kanonického práva. Význam jejich musí důrazně býti vytčen. Nejen že právu učili, oni je dále vytvářeli, ba tvořili i nové právo, aniž měli závazné zákonodárné moci. Postavil-li Gratianus s rozhodnutími sněmů na roveň papežská rozhodnutí, decretales epistolae, o stejné platnosti, jednal úplně v souhlase se svou dobou, v níž papež byl svrchovaným pánem v církvi. I rozhodnutí sněmův od té doby měla ráz papežských výnosů. Byla vydána od papeže se svolením sněmů. Tak papežství soustředilo tvoření práva. Ne ovšem v tom smyslu, že by byl některý papež se pokusil, všechno platné právo v jednu knihu spojiti. Proti podobným snahám papežská Stolice se vždy rozhodně opřela. Papežové přáli si a dosáhli toho — při čemž i vliv Gratianův padá na váhu — aby biskupové z celého křesťanstva předkládali své právní pochybnosti k rozhodnutí do Říma. Papežové rozhodovali jednotlivé

sporné případy; dbali o to, aby rozhodnutí jednou učiněné platilo i pro budoucnost. Nesmírnou duchovní práci vykonali v tomto směru, plni úžasu pohlížíme na haldy právních rozhodnutí, jež papežové i v těch dobách, když největší politické otázky cele je zabíraly, po zralém uvážení a s jemným právním taktem týden za týdnem, ba den za dnem vydávati nikdy neumdlévali. Avšak právě při těchto projevech papežské všemoci ukázal se význam a moc školy dekretistů. Nejen že z jednotlivých rozhodnutí sestavovali všeobecný zákon, všeobecný právní výrok, nýbrž zdali papežské dekretaly znali — a kdo mohl všechny znáti, jež vyplynuly z neunavně činného zřídla papežské moudrosti právní! — zdali je měli za pravé — bylo mnoho podvržených — zdali je považovali za příhodné pro účely vyučovací, to vše bylo ponecháno jejich osobnímu úsudku a s tím i to, co mělo platiti všeobecně o církvi. Neboť čemu dekretisté neučili, tomu se nikdo neučil, a proto ani v praxi se na to nedbalo. Tak byli jakousi instancí nad papežstvím a i takový svérázný a mocný muž, jako byl Innocenc III., uznal jejich postavení tím, že dal své některé dekretaly sebrati a dekretistům v Bologni poslati, aby jim učili, a ony takto u soudů nabyly platnosti.

Mimo tuto sbírku Innocencovu ještě jiné sbírky četné — já sám chci v nejbližší době uveřejniti jich více posud neprozkoumaných — sebraly právní material, od Gratiana vynechaný nebo po něm přirostlý, ale škola dekretalní přijala z nich a při učení základem učinila toliko tři.

Bylo zřejmo, že papežství, tehdáž na vrcholu své moci, takové poručníkování od školy právní dlouho nestrpí. Již Honorius III. nařídil universitě bolognské, aby sbírku jeho dekretalií považovala za sbírku zákonnou, a Řehoř IX. konečně r. 1234. vydal obsáhlý výbor z dřívějších sbírek s odměřeným rozkazem k universitě, budoucně užívati jen této sbírky a nedbati nikterak papežských rozhodnutí, jež byla ve sbírce vynechána.

Tím byla činnosti dekretistů zaťata žíla. Nyní byli dekretisté v podobném poměru k positivnímu právu, v jakém byli legisté k právu římskému a v jakém jsme my učitelé universitní k nynějšímu.

Zákonodárného činu Řehoře IX. následovaly ještě dva podobné, Bonifáce VIII. a Klementa V. Tím ukončen tento způsob upravování práva a zákonníky jmenovaných tří papežů zároveň s dekretem Gratianovým spojeny jsou v jedno pod názvem Corpus iuris canonici. Tím také pojem kanonického práva byl uzavřen. Byl úplně formalní.

Vše, co je v Corpus iuris canonici, je kanonickým právem, žádná právní norma mimo ně k němu nepatří. Tvoření práva v katolické Církvi od počátku 14. století ovšem neustalo. Pokračuje stále až po dnešní den, a v některých dobách, jako na sněmě Tridentském, dosáhlo veliké výše. Ustupovalo však znenáhla právu státnímu a omezovalo se na poměry výlučně církevní, ano musilo připustiti i vnikání státních pravidel do svého oboru.

Tak povstali učitelé „církevního práva“. Nikdo nemůže již omeziti studium své pouze na obsah Corpus iuris canonici.

II.

Uvažujme nyní o obsahu kanonického práva poněkud blíže a tažme se, co učinilo pro lidstvo a právní vývoj. Tři zvláště charakteristické momenty tu třeba vytknouti. Kanonické právo je světové, idealně-křesťanské, konservativní.

1. Římané i Řekové, Keltové, Němci, Slované, všichni povoláni byli k společné spáse. Všichni vyznávali jednu víru, žili v podobně zařízených církevních svazcích, poddáni byli jednomu právu. Znatel ví, jak těžko dá se taková uniformita zjednati, jak opatrně a znenáhla církev musila si při tom počínati. Jak, aby přístupu dosáhla, národním názorům ve víře, správě, právu vyhovovala, jak jmenovitě národní myšlenky právní jaksi vsála, aby jim pak skrze kanonické právo dala zpět na národy působiti. Právě to naklonilo národy tomuto právu. Téměř v každém právním zařízení nalézali národové prvky z masa a kostí svých. Jestliže Němci musili platiti při rozhřešení jistou část peněz, neviděli v tom nic urážlivého a zarážejícího. Byli zvyklí urážení práva pykati částkou peněz. Římanům opět zřízení církevní v mnohém ohledu připomínalo zaniklé imperium. Diecese církevní odpovídala římské civitas, metropolita sídel v hlavním městě provincie, provincialní synoda byla věrným odleskem politického shromáždění, jež se ob čas scházelo v provincialním městě. Jen pokud církev přijala židovské prvky právní a chtěla je národům uložiti, narazila na národní odpor, jehož časem ani nepřemohla, časem jen pomocí státu. Tak na př. židovské pohřbívání staletí bojovalo s pohanským mravem spalování mrtvol.

Avšak ohled na národní city při úpravě kanonického práva stával se vždy slabší.

Vždy rozhodněji zákony dávající papežství stavělo se proti národním právním názorům, vždy více vlastně církevní zásady měly vliv na utváření práva. Tím roste i odpor národů proti kanonickému právu, tím více, čím silněji začal se vyvíjeti cit národní. To dálo se nejdříve v Italii, kde papežové proti císařství německému pěstovali národní směry v tom rozsahu, že možno říci: papežové položili do země semeno, z něhož vyrostl nynější italský národnostní stát.

Silnější mnohem byl odpor proti kanonickému právu v Anglii a ve Francii, kde národní království domáhalo se i národního církevního práva, a i samo kněžstvo začalo jeviti národnostní smýšlení. Nejmenší byl odpor v Němcích. Tu bylo toliko vědomí kmenové, ne národní.

Bylo třeba moderního názoru o státě, aby nejprve v městech a pak i v krajích odpor proti kanonickému právu mohl zevšeobecněti a působiti. Bylo třeba vzpružení německého vědomí, aby panství kanonického práva v Německu učiněn byl konec. Tak světový ráz kanonického práva stal se konečně tomuto osudným.

2. Kanonické právo bylo křesťanské. To znamená: přijalo do sebe zásady antické kultury, uvedlo zásady křesťanské mravouky do práva. Pokusilo se uskutečniti v národech ideal života zařízeného dle předpisů křesťanského života. Tak působila církev svým právem vychovatelky, opačně římanství, jež nemocnělo všemi neduhy nadkultury, opačně

němectví, jež kultury posud bylo nedospělo. Zvykli jsme si v nové době, ověnčovati staré němectví idealním leskem. Střízlivý dějepisec je toho dalek, zneuznávati dobré stránky rázovitého německého národního charakteru, musí však přece obrysy obyčejného obrazu opraviti a za pravdu postaviti; hrubou sobeckost jednotlivce, nedostatek idealu u národa. Právě to získalo církvi u Germanů tak velikou půdu, že potřebný ideal přinášela, že hladový cit lidu po nějakém idealu upokojila. Není až posud katolictví Němcův idealnější všech ostatních národů?

Myšlenky, které církev vnesla do právního života romano-germanských národů, z části již dávno přešly nám v krev a tuk. Sotva si dovedeme představiti, že by nebyly vždy vládly. Musíme si s vděčností připamatovati, že teprve skrze církev našly přístup v náš právní život a že bylo třeba úsilovné a namáhavé práce, než zdomácněly. Jen některý příklad uvedu. (O. p.)

Z ruské literatury r. 1896.

Podává *Aug. Vrzal.*

N. A. Luchmanova vydala čtyři knihy: „Očerki iz žizni Sibiri“, „Ženskije siluety“, „Psichologičeskije očerki“ a „Korotkije romany“. Je-li Melšin až příliš skromný, bojácný, nemiluje ostrých barev, Luchmanova volí barvy effektně, křiklavě ostré, ráda líčí vraždy, požáry a zločiny, potoky krve, miluje strojeně květnatý sloh, jímž podává zprávy o svém pětiletém pobytu v Sibiři. Ale píše velice nedbale, zběžně.

Literarní fysiognomie *N. Garina* vyjasnila se hned na počátku jeho činnosti literarní. Je to čistý impressionista, spisovatel mimoletného dojmu; nemá určitých obecných zásad, společenských názorů, nenáleží k žádnému myšlenkovému literarnímu směru, jest osamělý v ruské literatuře. Záblesky myšlenky jeví se v dílech jeho čímsi vnějším, nevyplývají z bezprostřední podstaty spisovatelské povahy, nesplývají s jeho obrazy. Dojmy, jež v duši jeho vzbudil život, neprošly retortou vědomé umělecké tvorby jeho, nejsou zpracovány ve výhni myšlení. To jsou známky jeho uměleckých děl, jako jsou: „Dětstvo Tëmy“, „Gimnazisty“ a „Studenty“.

Arsenij G. vydal novelly „Kapriz“ a „Karjera“. Hrdinka „Caprice“, chladnokrevně vypočítavá herečka, nemajíc talentu, umí si vlastní reklamou získat reputaci a popularnost talentu, nakloní si recensenta divadelního Lopuchova, jenž ji dříve pronásledoval jako herečku, vstoupiv však s ní v milostný svazek, vynášel její umělecké nadání. To nazval autor „capricí“. Hlavním nedostatkem novelly této jest, že autor na šaška Lopuchova pohlíží vážně a sympathicky. Charakter hlavní hrdinky, typ ženy, žijící svými pudy, ale opatrně, autoru se zdařil, podobně jako popis kroužků moskevské intelligence.

V „Karrieře“ hrdina, mladý, ctižádostivý professor Olišev, z vypočítavosti ožení se s vypočítavou mladou vdovou, hraběnkou Velskou, která z osobní ctižádosti pomáhá mužovi všemi prostředky dělat karrieru. Sympathie autora jsou však na straně starého idealisty, Nikanora Adrianoviče, oddaného nezištně vědě. *V. Světlov* ve svém romanu „Semja ili scena?“ ukazuje, že herecká karriera nemůže se srovnati s životem rodinným. Operní zpěvačka zamiluje se vášnivě do lékaře duševně chorých, vdá se zaň, je šťastna, ale setkavši se později s bývalou přítelkyní na jevišti, zatouží po uměleckých vavřínech i opouští muže i s dceruškou. Nejlepší v romaně jsou popisy přírody Kavkazské. Slabší je roman „Prizraki minuvšago“, vzatý ze života statkářstva v době nevolnictví před Krymskou válkou. *A. Apraksin* vydal roman „Bolnoje město“. „Nemocným místem“ jest úpadek zemědělského hospodářství, jež napraviti chce idealista Pavlin, neví však, jak svou ideu, svůj projekt provésti, jede do Petrohradu, kdež praktičtí dělci si ho dobírají a naivního venkovana užijí k svému prospěchu.

Veleplodný humoristický spisovatel *N. A. Lejkin* vydal již třicet svazků novell a povídek, z nichž jeden dočkal se jedenáctého, jeden sedmého vydání; patrně humoristické povídky těší se oblibě čtenářů ne právě vybíravých. Loni vydal sbírku povídek „Chlěbnyj vopros“, plných neurážlivé veselosti. Ale celkem humor povídek je příliš jednotvárný, málo zajímavý; osoby nejsou dosti jasny, nejsou dosti originalní, vypravování proti jesuitům je příliš rozvláčné, nudné, jedno a totéž často se opakuje. Tak naivní ničemnosti mladého chudého úředníka, jenž „chlebnou otázku“ hledí rozřešiti tím, že loví a využitkuje obstárlé bohaté vdovy, až jednu z nich si vezme, věnuje autor 98 stránek. Nejzábavnější výjevy a nejvíce vtipu je v povídce „Po objavlenijam“, kde dívka hledá si ženicha vyhláškami v novinách. Mimo to vydal Lejkin dvě novely „Tšeslavije“ i „Žadnost“, v nichž s nezdarem pokoušel se o vážnou satiru na „vypínavost“ a „hrabivost“. Ve vynalezaní směšných slovíček je Lejkin nevyčerpatelný, ale v postaveních, charakterech a sujetech se opakuje až k omrzení.

Čím je Lejkin v Petrohradě, tím je *Iv. Mjasnickij (Baryšev)*, autor četných frašek a zábavných povídek. Jen že Mjasnickij jest ještě suchoparnější, nudnější, bezbarvitější, a jako líčiteli života nelze mu věřiti. Vydal novelu „Gostinodvorcy“.

Vznešeného světa dotýkají se dva staří spisovatelé, *P. Bororykin* a *Grigorovič*. Roman Boborykinův „Kňagina“ se stránky technické ustupuje jeho předešlým romanům, je nudný a bezobsažný. Co se týče tendence a situace, roman „Kněžna“ je pouhou parafrasí romanu „Pereval“: v tomto romaně provdal autor chudou kněžnu za bohatého kupce, a dobře to dopadlo, nová síla, kupec, zvítězila nad rozpadávající se starou šlechtou; v „Kněžně“ vyvedl bohatou, sličnou, zdrželivou, korrektní, kupeckou dívku, Věru Finikovu, jež provdala se za schudlého knížete Kungurova, za rozpadávající se živou mrtvolu šlechty, muže bezzásadného, nehezkého, mravně zpustlého, protože ji vábila elegance, krása svazkův a forem v kruzích aristokratických. Autor chtěl na-

kreslit „kněžnu“ bytostí téměř idealní, věrnou, korrektní manželkou, jež pohrdajíc mužem, zůstane přece věrna své povinnosti, „zákonu“. Nicméně hrdinka jeho zamiluje se do professora Ostožina, muže korrektního jak ona sama, ale pohrdajícího ruským životem a Rusy vůbec, postavy protivné, ač autor chtěl v něm nakreslit idealního, internacionalního ruského vzdělance; muž tento počíná si hrubě a nedelikatně. Protivna je postava milionáře Umnova, jenž má také zálusk na Věru, nabízel jí kdysi ruku a později nabízí jí peníze na jakýsi dobrý skutek, a ona je přijme a tiskne mu ruku. Konečně však autor vrací manželku knížeti, nahradí jí kapitalem za její ctnosti, ona pak jede na venkov, aby pomáhala sedlákům. U Boborykina pozorovat jakousi náklonnost ke kupecké mošně, úctu k hrubé síle, k rodící se buržoasii, k nové kapitalistické šlechtě a jakési zlomyslně posměšné pohlížení k chudnoucímu „prvnímu stavu státu“, šlechtě staré. Klada nové společenské vrstvy proti staré šlechtě, klade váhu na větší mravní pevnost své oblíbené buržoasie, velebí positivní mravní zásady nových vrstev proti mravní bezzásadnosti a prostopášnosti vymírající šlechty. V celém romanu mnoho chladu, mathematické vypočítavosti, logičnosti, která řídí i milostné vztahy hrdin.

Týchž vrstev, kupecké a velkosvětské dotýká se povídka *D. V. Grigoroviče* (nar. 1822), patriarchy ruské belletrie, nadepsaná „Piknik“, v Russké Mysli). Vidíme tu opět smíšení dvou aristokracií: staré vymírající šlechty, jejímž zástupcem kníže Možajskij, a nové kupecké aristokracie, v jejímž středu milionář Puzyrev, jenž ustrojil svým vznešeným hostům velikolepý „picknick“ ve svém zimním sadě za městem. Picknick s nádhernou snídaní a plesem skončí škandálem: pohrdání, vtipy a drzosti, kterými velikosvětští hosté, knížata, hrabata, generali pronásledovali vypínavého Puzyreva, syna nájemce kořalkového monopolu, způsobily, že ho přešla trpělivost, že drze odpověděl svému hosti, byl vhozen hosty do bassinu; hosté ujeli, pozváni kněžnou, pustou ženskou, k večeři v krčmě za městem. Mezi veselou hostinou obdrží kníže zprávu o agonii, v níž umíral strýc jeho, ale zpráva neporušila veselí hodujících, kteří po večeři odjeli k cikánům. Děsný je tento obraz velkosvětského života, plného zábav, hluku, lesku, spolu však chladného, pustého, prázdného, lenivého, egoistického. Jediná duše čistá v této ničemné společnosti jest Olga Minská, jež přijela ke kněžně ze Saratova. Dále vidíme tuto společnost, zvyklou věčnému picknicku, na pohřbu strýce knížete Možajského, jehož cílem života bylo labužnictví; strašná byla smrt muže, jenž celý život projedl, ani jedinou slzou teplou nebyla sehřáta. Při pohřbu jeho společnost cítí se jako na nějakém výletě. Tklivá slova pohřebních modliteb se jí netkla. Nepěkný to obraz vymírající šlechty, ale ještě odpornější obraz rodící se vypínavé šlechty kupecké, chtějící se dostati do kruhů vyšších.

A. Michajlov (Šeller) uveřejnil v Nabljudateli roman „Grěchi otcov“, v němž přední místo věnoval dětem rozpadající se rodiny statkářské, které nesly na sobě trest za „hříchy otců“, syn zahynul mravně i tělesně, dcera mravně. Zchudlý statkář Sorko-Turin, hrdý

na svůj rod, prostopášník a ničema, nežije s chotí, jež vzavši dceru, opustila ho, zanechavši mu syna Vadima. Statkář žije s milostnicí, zlou a prostopášnou Němkou. Vadim opustiv gymnasium, rostl bez vychování, kazil se, pustl, prchl i s obstárlou Němkou z domu tyranského otce, utekl k matce, staré koketce, jež svou dceru výhodně prodala boháči Rostovskému. Matka našla synovi místo u dráhy, ale syn, práci nezvyklý, k práci nepřipravený lehkomyslný Vadim záhy o místo přišel, nadělal dluhův a když matka se sestrou ujely do ciziny, octl se mezi vyvrhely člověčenstva, kdež přišel i o život. Nejvypoukleji nakreslena postava matky, staré koketky, jež soustředila snahy své na to, by dobyla co nejvíc peněz.

Velice effektní a dramatický sujet vzala si *A. Sobelská* k povídce „Tkači“ (v Novém Slově), ale tím utrpěla prostota a pravdivost díla jejího. Centralní postavou jest energická statkářka, stará panna, jež pro chudobu se neprovdala i energii povahy své obrátila na spořivost a napravení hospodářství. S hroznou lakotou a ukrutností řídila hospodářství, nepřejíc ani sobě. Tu však v staré lakotné panně vzplála vášnivá láska k Artemovi, sličnému synu koupeného tkalce. Stará panna celý rok se vzrůstající vášní lásky pozoruje Artema u tkalcovského stavu, on však nenávidí ukrutné statkářky a pokusí se ji zabiti; když pak byl uvězněn, podřezal si krk, statkářka zanevřela na statek svůj a vstoupila do kláštera. Spisovatelka nezachovala koloritu epochy, nevolnické doby.

Olga Šapirová uveřejnila v Severném Věstniku nudný roman „Ljubov“, jehož thema, otroctví muže, velikodušného, silného duchem, ale zbaveného iniciativy, před pustou, hloupou, chorobnou a bezdušnou ženou, je dosti zajímavé, ale tone ve vlnách unavujícího žvastu o tom, že smysl života „v lásce“. *D. Stachějev* uveřejnil v Rusském Věstniku podobně nudný roman „Ne ugašajte ducha“, ač dosvědčil znalost dobrého a středního kupectva moskevského. Středem romanu je poloslepá, polohluchá stařena, která všecky životní pochybnosti a těžkosti řeší slovy: „milujte se vespolek; žijte v pokoji“ a všecko tím zařídila ke společnému štěstí: pod vlivem jejich slov starý kupec ožení syna svého ne s bohatou, nýbrž s milovanou jím dívkou, pochopiv, že zlato není všecko. (O. p.)

Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova

a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště.

Sepsal *Tomáš V. Bílek,* ředitel c. k. Akademického gymnasia v Praze ve výslužbě. V Praze 1896. Nákladem Dra. Fr. Bačkovského. Str. 550. Cena 4 zl. 60 kr.

Dr. Jakub Hodr, professor církevních dějin v Brně. (Č. d.)

Další stať „Bouře proti jesuitům ve Francii“ (str. 245. a n.) zahajuje p. Bílek zase svým způsobem, totiž vypravováním o vražedném útoku na Ludvíka XV. Útočník třikráte zde „*Damieuse*“ se nazývá, kdežto v pravdě *Damiens* sluje. Celé líčení dle pravzoru *Wolfova* (III. 314. a n.) tak jest schytralé, že může býti dalším vzorem každému spisovateli protijesuitskému. „Ačkoli vyšetřováním nebylo to dokázáno“, přece „lid vinil jesuity z účastenství v dotčeném útoku vražedném“; neboť útočník „byl několik let kuchtíkem v kolleji jesuitské v Arrasu.“ Tato okolnost a „mnohé jiné pověsti“ p. Bílkovi dostačily, že přijal toto vypravování do svého díla „historického“, nemaje ani slovíčka, kterým by byl vytknul, že obvinění Jesuitů z tohoto útoku za neoprávněno pokládá.

Co nyní následuje, vylíčení nezdařených podniků obchodních Lavalettových, jest věc příliš známa, a proto ani opakovati ani omlouvati jí nechceme. Ale uvádíme zde, co praví *Cornova*, exjesuita pražský i od p. Bílka v úvodu jmenovaný: „Lavalette velmi prospěl dobré pověsti Tovaryšstva. Jeho jméno rychle rozhlášené patrným jest důkazem, že kupčící missionář z řádu jesuitského byl vzácností, že Lavallette byl jediným; či byla by sice jména všech ostatních se zamlčela? A proti tomuto jedinému obchodnickému apoštolu mohou Jesuité jmenovati osmset missionářů, kteří svou krví, osmtisíc, kteří svým potem zúrodnili půdu Indie pro církev Kristovu.“ [1])

Také další líčení „Vypovězení jesuitů ze Španělska, z Neapole a Parmy“ (str. 248.—255.) úplně spoléhá na bedrách Wolfových (III. 171.—253.). Jak věrně naše české dílo k německému přiléhá, o tom stůjž zde tento doklad. Pan *Bílek* na str. 249. píše: „Neboť ministr Don Pedro hrabě Aranda nabyl z Portugalska přesvědčení, že by bylo marnou prací, uveřejněním písemných svědectví hledět polepšiti jesuity, kteří všem svědectvím vždy jen odporovali, prohlašujíce je za nepravdivé a vymyšlené.“ A *Wolf* (III. 178.) takto napsal: „Der Graf von Aranda . . . konnte sich aus dem Beyspiele von Portugal überzeugen, dass es vergebene Mühe sey, durch Bekanntmachung urkundlicher Zeugnisse die Jesuiten zu bessern, die allen Zeugnissen und allen Urkunden widersprechen.“ V celém díle Bílkově o Wolfovi ani jediné zmínky se nenalézá.

---

[1]) *Cornova*, Die Jesuiten als Gymnasiallehrer, Prag 1804 S. 209. (*V. Dudr*, op. cit. str. 267).

Dvou prostředků použil ministr Aranda, aby Tovaryšstvo Ježíšovo ze Španělska vypudil; oba přijímá také p. Bílek za pravdu historickou. Prvním bylo povstání lidu proti Karlu III., o kterém p. Bílek píše: „Podněcováním jesuitů povstal lid dne 3. března r. 1766 v Madridě a činil útoky na domy, kdež bydleli nepřátelé jesuitů; ano s divokým hlukem přibnala se luza i před palác královský, takže král, obávaje se o život svůj, uprchl do Aranjuezu. Vyšetřováním tohoto odboje mnohými hodnověrnými svědky dokázáno bylo, že se vzpoury této súčastnili zvláště jesuité, zejména Isidor *Lopez,* Michal *Benevenente* (správně: Benavente) a Ignac *Gonzalez.*“ Nestranný dějepis jinou příčinu vzpoury udává; byly to reformy, kterými král Karel III., vychován jsa v Neapoli, radou svých nenáviděných ministrů italských národní kroj chtěl změniti, zakázav nositi velké kulaté klobouky se širokou střechou a dlouhé pláště.[1]) Proti účastenství Jesuitů svědčí již okolnost, že právě jejich domluvou lid se utišil. Co konečně se týká soudního vyšetřování, sám *Wolf* (III. 180) doznává: „Jelikož celé vyšetřování velice tajně se konalo. a ministerstvo španělské jen všeobecně praví, že Jesuité při vzpouře lidu v hlavním městě se zúčastnili; proto o celé události nad míru málo jest povědomo“ — „so weisz mann von der ganzen Geschichte ungemein wenig.“ Ale pan Bílek přece dobře to ví; odkud to má, zase nepověděl. — Opravou zde ještě uvádíme, že zpovědník matky královy nejmenoval se *Bromiers,* nýbrž *Bramieri.*

Druhým a to rozhodným prostředkem byly zachycené spisy, jimiž manželský původ Karla III. se popíral. Stať příslušná u p. Bílka (str. 249.) do slova podává, co má *Wolf* v III. svazku na str. 185. O tom, že listy byly do kolleje jesuitské podvodně vpašovány,[2]) p. Bílek nemá ani zdání, zůstávaje při tom, co více než před 100 lety napsal pověstný pamfletista německý.

Pan Bílek vypravuje dále: „Takto když král viděl nejenom svoji korunu, nýbrž i čest svoji ve velkém nebezpečí, svolal královskou radu svou, jejíž členové, zvláště korunní kancléři (tak překládá Wolfovo ‚Kronfiskale‘) *Compomanes* (správně slul *Campomanes*) a *Mognino,* byli toho náhledu, že v tomto případu mohl by král dát vynésti rozsudek proti jesuitské společnosti i s obejítím obyčejné cesty právní, a aniž by obecenstvu se oznámily příčiny takového opatření z důvodů zvláště tajných.“ A tak se také stalo. „Po celém Španělsku téhož dne téměř v jedné hodině na 5000 jesuitů v domech svých bylo sebráno a dopraveno do přístavů, kde lodě k převezení jich do Civitavechia byly již připraveny.“ Sám *Huber,*[3]) ze přílišné lásky k Jesuitům málo podezřelý, praví: „Skutečně barbarským bylo jednání krále Karla. Tisíce duchovních každého věku a stavu, mužové vysokého rodu a vzdělání, nemocní a slabí starci byli do dolejších prostor lodních vpraveni a na širé moře vezeni, nevědouce, kam.“ Pan Bílek, prost jsa takové slabosti citu lidského, jednání to nazval (str. 254.) „rázným

[1]) *Weiss,* Lehrb. d. Weltgesch., VII. Bd. Einl. Wien 1884, str. 231. a n.
[2]) *Weiss,* l. c. str. 233.
[3]) Der Jesuiten-Orden str. 521.

vystoupením dvora madridského", které působilo brzy také „v spojeném království Neapolském a Sicilském" a ve vévodství Parmenském.

Na konci této statě (str. 255.) uvádí p. Bílek přeskvělé svědectví sv. *Alfonsa z Liguori* o Tovaryšstvu Ježíšově, ale neopomenul je seslabiti vysvětlením, „že řád Liguorianův od něho založený byl zcela příbuzným řádu jesuitskému." Snad ani neví, že na tento vynález v říši německé má patent bývalý železný kancléř, kníže Bismarck.

Následuje stať nadepsaná: „Omezení moci Jesuitů v Rakousku a v Italii" (str. 255.—259.). Zde prý jediný Josef I. prokázal se k nim velmi nemilostivým. „Když totiž představený řádu (tak vypravuje Josef II. v psaní ministru Choiseulovi, kterýž Jesuity z Francie vypověděl) zpovědníka císařova měl v podezření poctivosti, ježto osvědčoval větší příchylnost císaři, než papežské stolici, císařský zpovědník byl povolán do Říma. Tento věda, co ho očekává, kdyby se tam dostavil, prosil císaře, aby tomu zabránil. Marně však se zasazoval o to císař, takže jesuita měl jíti bez odkladu do Říma. Touto svéhlavostí císař rozhorlen byv prohlásil, že zpovědník jeho, musí-li naprosto do Říma, nepůjde tam bez četné společnosti, neboť že jej tam doprovoditi musí všichni jesuité. Po této určité odpovědi císařově upustil generál řádu od svého předsevzetí." Pan Bílek zde dokázal, jak krátkou má paměť; vždyť **tutéž historku** vypravoval výše na str. 205. a n., že se sběhla **za císaře Leopolda I.**! Soudný čtenář zajisté přisvědčí, pravíme-li, že takto si počínati dovoleno jest sice tomu, kdo vypravuje vtipné anekdoty nebo zábavné pohádky dětem, ale nikdy vážnému historikovi.

Nyní přistupuje p. Bílek k době Marie Teresie. Líčí předně protivenství, která Tovaryšstvu Ježíšovu nastala na universitě vídeňské, ale prozrazuje zrovna úžasnou nevědomost dějin tohoto ústavu. Vypravuje takto: „Nastaly stížnosti na vyučování ve školách, jež jesuité řídili, a císařovna ustanovila k vyšetření jich zvláštní komissi. Následkem toho rektor jesuitské kolleje, kterýž z vlastní moci byl se prohlásil za stálého představeného university a tak právo rektorátu její si osoboval, sesazen byl z úřadu toho, a důstojnost tato udělena byla od císařovny arcibiskupu Krištofovi hraběti Migazzimu, jenž ihned všecky jesuity odstranil se stolic učitelských na universitě vídeňské."

Naproti tomu budiž konstatováno dle *Wapplera:*[1])

a) Rektor kolleje jesuitské za stálého představeného čili za rektora university vídeňské nikdy se neprohlašoval. Poměr kolleje jesuitské k universitě ustanoven byl „pragmatickou sankcí" z r. 1623., dle které toliko dvě fakulty, bohoslovecká a filosofická, odevzdány byly Tovaryšstvu, ale tím způsobem, že ani z těchto fakult jiní professoři vyloučeni nebyli. Rektora volili i dále jako dříve ze sebe doktoři university, kteří nebyli členy Tovaryšstva. Toliko v konsistoři university měl rektor kolleje jesuitské právo zasedati a hlasovati. Právo volební

[1]) *Dr. Ant. Wappler*, Gesch. d. theol. Facultät der k. k. Universität zu Wien. Wien 1884. Budiž také připomenuto, že Wappler Jesuitou nebyl.

pro členy Tovaryšstva obmezeno bylo fakultou bohosloveckou a filosofickou, a sice tak, že hodnost děkana při bohoslovecké stále, při fakultě filosofické střídavě členům Tovaryšstva náležela. Jak často však i při fakultě bohoslovecké ustupovali jiným řádům a kanovníkům svatoštěpánským, o tom svědčí seznam děkanů této fakulty,[1]) kde mezi 152 děkany za pragmatické sankce volenými toliko 72 členů Tovaryšstva a 80 jiných se uvádí. Mezi rektory university[2]) není v seznamu dalším uveden **ani jediný Jesuita.** Poměr právní mezi kollejí jesuitskou a universitou vyznačuje *Wappler*[3]) tím způsobem, že kollej Tovaryšstva Ježíšova universitě byla v t ě l e n a — i n k o r p o r o v á n a.

b) Již z uvedeného plyne, že rektor kolleje jesuitské nemohl s úřadu rektoratu universitního býti sesazen. Ale pravda jest, že roku 1752. vydán byl nový „plán studijní“ pro fakultu bohosloveckou a právnickou, dle něhož každá fakulta podřízena byla „direktorovi“ od vlády jmenovanému. Tím zasáhnuto sice do samosprávy university; ale direktory obou fakult jmenováni byli Jesuité Ludvík Debiel a P. Frantz. Taktéž potvrzeno právo rektora kolleje jesuitské zasedati a hlasovati v konsistoři universitní. Právo toto bylo však již r. 1757. zrušeno, a brzy na to oba rektoři fakult z Tovaryšstva Ježíšova zbaveni úřadu svého.

c) Taktéž s pravdou se nesrovnává, že důstojnost rektora universitního udělena byla arcibiskupu Migazzimu; ale pravda jest, že arcibiskup jmenován byl předsedou „d v o r n í k o m m i s s e s t u d i j n í“ r. 1760. zřízené. Místopředsedou byl van Swieten.

d) Tím méně pravda jest, že Migazzi „ihned všecky jesuity odstranil se stolic učitelských na universitě vídeňské“, nýbrž jen tolik s pravdou se srovnává, že mimo Jesuity jmenováni byli také jiní professoři na fakultách zmíněných. Jesuité při svých úřadech učitelských zůstali až do zrušení řádu, ano na fakultě filosofické ponecháni i dále.[4])

Tolik nesprávností do jediné věty vtěsnati — také jest umění, kterého však záviděti nebude nikdo našemu historikovi. Ovšem že osudná věta nalézá se u *Wolfa* (IV. 12); ale pan Bílek za svou ji přijal, Wolfa ani neuváděje, a proto celá odpovědnost na něj spadá.

Ale ani další líčení p. Bílkovo s pravdou se nesrovnává. Vypravuje, že prý arcibiskup Migazzi „odňal jesuitům censuru knih, kteráž pak byla svěřena osvícenému(!) a svobodomyslnému van Svietenovi.“ Pravda jest, že censura již r. 1753. odevzdána byla státnímu úřadu; Migazzi však stal se arcibiskupem Vídeňským r. 1757. Van Swieten stal se předsedou tohoto úřadu r. 1759. a jeho to zásluhou, že z tohoto úřadu vypuzen byl poslední Jesuita r. 1764.[5])

Co dále vypravuje p. Bílek, že prý kard. Migazzi dovolil, „aby se v semináři kněžském od něho založeném přednášelo směrem svobodomyslnějším, že povolil pak chovancům semináře i čtení spisů proti-

[1]) l. c. str. 468. a n.
[2]) l. c. str. 487.
[3]) l. c. str. 102. a n.
[4]) l. c. str. 192. a n.
[5]) Viz *Wolfsgruber*, Christoph Ant. Kard. Migazzi. Saulgau 1890. S. 385.

jesuitských, n. př. Paskalových listů z kraje“, zrovna směšno jest čísti, přirovná-li se k velikolepému obrazu, jejž o tomto hrdinském knížeti církevním nastínil *Wolfsgruber* v díle právě uvedeném.

Poměru jeho k Jesuitům věnoval Wolfsgruber delší stať (str. 292. a n.), ze které lze poznati, jak nespravedlivě k oběma stranám zachoval se p. Bílek, an líčí Migazziho jakožto protivníka Jesuitů, jehož náklonnost prý si tím získali, „že vlivem svým u papeže dosáhli toho, že Migazzi nabyl důstojnosti kardinálské, což jeho ctižádosti velice lichotilo. — Teprv když papež Migazziho r. 1761 povýšil za kardinála, stal se Migazzi nejhorlivějším ctitelem Říma a ochráncem jesuitů.“ Životopisec kardinalův výše jmenovaný v knize obsahující 908 stran vylíčil celou povahu jeho; o ctižádosti jeho neví však nic. Nezamlčel ani sporu jeho s Jesuity, který vinou obou stran hned na počátku jeho biskupování vznikl; arcibiskup chtěl totiž visitaci podrobiti klášterní domy jesuitské z pravomoci biskupské vyjmuté, a Jesuité přivlastňovali si právo zpovídati také jeptišky zvláštní pravomoci biskupské vyhražené. Jak se stal Migazzi kardinalem, líčí Wolfsgruber dosti obšírně;[1]) nebyli to Jesuité, ale císařovna, kteráž dne 6. září 1761 Migazziho papeži k důstojnosti kardinalské navrhla pro jeho „výtečnou učenost a ctnost.“

Celé toto líčení zase vzato jest z *Wolfa* (IV. 11—31), také citat z pamětního spisu kardinalova tam obšírně uvedeného, ale s významným přiostřením. U *Wolfa* na str. 26 se čte: „Endlich geschah es, dass durch die Censur **einige** ihrer Schriften verworfen wurden“; p. Bílek překládá: „Když pak censura **veškeré** jejich spisy zavrhla“ atd.

„V touže dobu“, vypravuje pan Bílek, „když se bylo jesuitům podařilo, arcibiskupa vídeňského do svých tenat polapiti, pokusili se též získati si přízně biskupa pasovského, Václava hraběte Thuna.“ Ale tam prý se jim nedařilo. Za to pan Bílek poctil biskupa jménem „osvíceného“. Viz totéž u *Wolfa* (IV. 31 a n.).

V následující stati tvrdí p. Bílek, že „císař Josef hleděl s největším úsilím uskutečniti zrušení řádu jesuitského v státech rakouských“, a na důkaz cituje úryvek listu Josefa II. psaného ministru Choiseulovi, ve kterém také praví: „Znám jesuity jak kdožkolivěk, znám všechny jejich záměry, jež provedli, i jejich snahy, aby zatemnělost po celém kruhu zemním rozšířili, od předhoří finis terrae až k moři Severnímu všudy zmatky způsobujíce. V Německu byli mandariny, ve Francouzsku akademiky, dvořany a zpovědníky, ve Španělsku a Portugalsku grandy národu a v Paraguaysku králi.“ Je-li list tento pravý nebo podvržený, zde nelze rozhodnouti, poněvadž p. Bílek za potřebno neuznal udati sbírku, odkud list je vzat; že jsou sbírky listů Josefových docela vymyšlených, dokazuje nejlepší znalec doby jeho, *Sebast. Brunner.*[2]) Pro pravost úryvku jistě nesvědčí, že m a n d a r i n i v N ě m e c k u se hledají. — Na vysvětlenou výrazu trochu méně srozumitelného „po celém k r u h u z e m n í m“ dovoluji si vysloviti domněnku, že je to asi podařený překlad slovíčka „E r d k r e i s“.

[1]) l. c. str. 93. a n.

[2]) Josef II. Freiburg im Breisg. 1874. Str. 3. a n.

Co nyní vypravuje p. Bílek, pravdivo jest, jaký totiž nátlak na Klimenta XIII. činily spojené dvory bourbonské, aby zrušil Tovaryšstvo Ježíšovo. Jeho statečný odpor p. Bílek vyznačuje, „že se nedal pohnouti k mírnosti.“ Obrat panu Bílkovi velevítaný nastal volbou papeže Klimenta XIV. Jemu přednášeli prý přání svých dvorů „kardinálové Bereis z Francie, Orsini z Neapole a Aspern ze Španěl.“ Jen jedno jméno je správno; Bereis jmenoval se *Bernis,* Aspern *Azparu* a tento kardinalem nebyl, nýbrž jen opatem.

Na str. 260. a n. je stať nadepsaná „Zrušení řádu jesuitského.“ Nás zajímá líčení, jakým způsobem prý papež Kliment XIV. zlomil odpor císařovny Marie Teresie. Vypravuje takto: „Když domlouvání císaře Josefa nic nepomohlo, použil papež Kliment XIV. proti odporu císařovny mocné zbraně rozhodné; dal totiž panovnici odevzdati listiny jesuitů, v nichž sepsané byly zpovědi císařovny, arcivévodů a arcivévodkyň, několika ministrů a jiných vznešených dvořanů... Na to konečně Marie Teresie, zanevřevši na jesuity pro dotčené **vyzrazení zpovědi,** povolila...“ Pan Bílek jistě ani nepochopil, jak hroznou žalobu těmito slovy vyslovil; byl by zajisté aspoň se pokusil, nějakým dokladem ji odůvodniti. Zatím však neuvádí **ani jediného!** Pátráme v pramenech obvyklých; ale ani u *Wolfa* nic nenalézáme. *Huber*[1]) sice něco podobného vypravuje, ale líčení jeho s vypravováním p. Bílkovým docela se nesrovnává. *Duhr*[2]) jmenuje spisovatele, u kterých tato historka se objevuje. Jsou to *Grégoire,* jenž jmenuje zpovědníka *P. Parhamra,* ale tento nikdy zpovědníkem Marie Teresie nebyl; dále *Dr. J. A. Fessler, Hormayr* a *Ed. Vehse,* kterýžto zase jmenuje zpovědníka *Hambachra,* jehož vůbec v Rakousku ani nebylo. Pokud souditi lze z pramenů, které po ruce mám, všichni mluví jen o zpovědi císařovny Marie Teresie; p. *Bílek* ještě přiložil arcivévody a arcivévodkyně, několik ministrův a jiných vznešených dvořanů. Štědrosti jeho ovšem se již ani nedivíme.

Duhr uvádí nyní nejosvědčenější dějepisce o době Marie Teresie, kteří o prozrazené zpovědi ani slovem se nezmiňují; jsou to jmenovitě Karel Adolf Menzel, hr. Mailáth, Theiner, Krones a Arneth. Zvláště na váhu padá úplné mlčení Arnethovo, jenžto nejen sepsal desetisvazkové dílo o Marii Teresii, nýbrž také několik sbírek jejích listů vydal. Duhr ještě sám pátral v tajném archivě státním ve Vídni a prohlédl veškeru korrespondenci vídeňského dvoru s Francouzskem a Římem v době 1769—1774, ale ani v listech Arnethem vydaných ani v této korrespondenci nenalezl nejmenší zmínky o prozrazené zpovědi.

Nejlépe bájku odsoudil *Masson* v životopise kardinala Bernise,[3]) kde líčí diplomatická jednání dvorů francouzského a rakouského a dokládá: „Za těchto poměrů neuznávám za potřebno, abych prodléval při romanu o prozrazené zpovědi, která prý Marii Teresii pohnula, aby zrušení Jesuitů déle se neprotivila.“

[1]) Der Jesuiten-Orden. Str. 536.
[2]) Jesuiten-Fabeln. Str. 12.—32.
[3]) Le Cardinal de Bernis. Paris 1884. p. 218 (u *Duhra* str. 17.).

Na další doklad, že historka tato nemůže býti pravdiva, uvádí *Duhr*, s jakou horlivostí mluví císařovna o svém zpovědníku P. Kampmüllerovi, nazývajíc jej v dopisech z r. 1773. „mon pauvre père“, „mon pauvre vieux“; jemu také prvnímu poslala zprávu, když z Říma došlo breve o zrušení Tovaryšstva, a dokládá právem: „Takto se nenakládá s bídným zrádcem.“ [1])

Ze však císařovna vůbec na Tovaryšstvo nezanevřela, dokázala i po jeho zrušení slovem i skutkem, o čemž více dokladů podává *Duhr* na str. 26.—32.

Duhrova kniha vydána r. 1891., a bylo tedy ve vlastním zájmu p. Bílkově, aby vydávaje své „Dějiny“ v r. 1896. do ní nahlédnul a pak buďto vyvrátil důkazy Duhrovy anebo nepřežvykoval báchorky dávno odčiněné.

Na to již vypravuje přípravné kroky u kurie římské a jmenuje všechny členy kongregace, která měla sestaviti breve „Dominus ac Redemptor noster“. Při této příležitosti nový důkaz podal své důkladnosti historické; z pěti kardinalů jen Zelada správně je psán; místo „Marefaschi“ má býti *Marefoschi*, místo „Garaffa“ *Caraffa*, místo „Caseli“ *Casali*. Z p ř í sedícího (assessora) udělal p ř e d sedícího Albaniho, dominikána *Mamachiho* přezdil na „Monaschiho“ a františkána Krištofa z Monferratu povýšil na „šlechtice z Montferratu“.

Na str. 261.—272. podává „v obsahu skoro celém“ „b r e v e p a p e ž e K l i m e n t a XIV. o z r u š e n í ř á d u j e s u i t s k é h o“. Do rozboru překladu zde se nepouštíme, ale klademe do slova, co p. Bílek v listě papežském nalézá, an praví: „Z obsahu tohoto nařízení papežského lze nejlépe viděti, že **všecko, co jsme byli předešle ve spisu svém uvedli proti jesuitům**, co jim vytýkáno od mužů věrohodných jak světských tak duchovních, **vše to potvrzuje papež Kliment XIV.** ovšem že způsobem velmi šetrným.“ Zrovna tedy p a p e ž s k o u a p p r o b a c i s v é h o s p i s u vidí p. Bílek v listu papeže Klimenta XIV. Tážeme se, jakým to právem? Poněvadž papež Kliment XIV. spisu jeho ještě znáti nemohl, jest jen jediná možnost, dovolávati se právem autority tohoto papeže, a sice ta, jestliže kniha p. Bílkova s brevem papežským obsahem svým dokonale se kryje. Čehož nikterak tvrditi nelze. Pomíjejíce drobnějších věcí, tážeme se, k d e j s o u v l i s t ě p a p e ž s k é m aspoň skrytě naznačeny n e p o č í t a n é v r a ž d y a ú t o k y v r a ž e d n é, které v knize p. Bílkově Tovaryšstvu Ježíšovu se přičítají? Smělost p. Bílkova nemá sobě rovné, ale kam se poděla věrohodnost a pravdomluvnost historikova?!

A to vše p. Bílkovi nedostačuje. Tvrdí dále, že papež Kliment „vyvedl zrušením řádu jesuitského v pravdě h r d i n s k ý č i n; neboť znaje dobře mstivost jesuitskou, musel předvídati pomstu jejich. O tom svědčí výrok jeho, který, podpisuje bullu dotčenou, v jisté předtuše toho, co jej za nedlouho očekává, k několika přátelům svým pronesl, řka: ‚T í m t o p o d p i s u j i zároveň blízký konec života svého.‘

[1]) l. c. str. 26.

A pomsta jesuitů nedala také dlouho na sebe čekati; za rok na to otráven byl papež dle výroku tělesného lékaře jeho *Dra Mateo*, takže všecky protiléky byly marné a konečně dne 22. září r. 1774. skončila smrt strašné muky tohoto velikého a svatého muže, které snášeti musil za hrdinský čin svůj. Když se roznesla po Římě zpráva o jeho smrti, volal veškerý lid: ‚To učinili jesuité!‘ a i v ostatním světě panoval jediný tento náhled. Avšak zrušením jesuitů Kliment XIV. získal sobě slávu nepomíjitelnou.“

Klademe zde do slova tuto stať, aby soudný čtenář seznal, s jakou jistotou vypravuje o hrozném zločinu, neuváděje opět ani jediného dokladu. Hledejme tedy sami v obvyklých jeho pramenech.

Wolf vypravuje o smrti Klimenta XIV. v III. svazku na str. 489. a n. a dospěl na str. 492. k úsudku, že nelze prý pochybovati o násilné smrti otrávením; kdo však vlastně byl vinníkem, o tom prý světu sotva dostane se vysvětlení. Jelikož však jediným Jesuitům ze smrti papežovy kynul prospěch, pravdě prý se podobá, že to učinili Jesuité. Nejhoršímu tedy pamfletistovi německému jenom pravdě se podobá, co p. Bílek opovážil se apodikticky tvrditi.

Huber vypravuje o věci této ve spise často uvedeném na straně 549.–553. Mrtvola byla pytvána od chirurgů La Bossiera a Biagiho, přítomni byli lékaři Adinolfi, Salicetti, Lolli a mnozí jiní profesoři mediciny a chirurgie. *Dra Matea* p. Bílkova zde marně hledáme. *Natalis Salicetti*, lékař paláce papežského, vydal dne 11. prosince o tom zprávu, kterou dosvědčuje slavně, že příčina smrti byla vnitřní a nikoli vnější, choroba, kterou papež úplně zatajoval, buďto koje se nadějí, že sám ji překoná, nebo maje vůbec ve zvyku všecko zatajovati. Pravý tedy opak toho, co vypravuje p. Bílek.

Na to *Huber* uvádí svědky současné. Z nich jediný vyslanec španělský, Don Monino, dvoru svému podal zprávu, že papež Kliment XIV. zemřel otrávením. — Vyslanec francouzský, kardinal De Bernis, v první zprávě pověsti o otrávení papežově odmítá výslovně jakožto výplody zlomyslnosti, fanatismu a nevědomosti. Teprve za měsíc mluví jaksi tajemně a za druhý měsíc již vypravuje, že zemřelý papež sám prý byl přesvědčen, že je otráven. — Za to Fridrich II., král pruský, v listu D'Alembertovi daném rozhodně odmítá podobné podezření, an píše: „Vím docela jistě, že všechny listy z Italie sem docházející mluví proti otrávení a ve smrti Ganganelliově nic neobyčejného nespatřují.“

Huber ještě do slova otiskuje dobrozdání nejslavnějšího znalce jedů, professora Mašky, jehož *Ginzel* od něho si vyžádal, předloživ mu zprávy chirurgů, Salicettiovu a Moninovu, ze které uvádíme č. 4.: „Zdali otrávení se stalo, nelze určiti, poněvadž důvodů naprosto se nedostává — wegen gänzlichen Mangels aller Anhaltspunkte.“ — Úsudek Hubrův však jest ten, že prý nade smrtí Klimenta XIV. spočívá „chmurné tajemství“ — „ein düsteres Geheimnis“, — které dosud vysvětleno není. Jak málo úsudek Hubrův již z toho, co sám uvedl, jest oprávněn, o tom souditi ponecháváme laskavému čtenáři, ale opět jej

upozorňujeme, jak velice se liší také od Hubra p. Bílek. Čím pak vysvětlil, čím odhalil tajemství Hubrovo? Ani jediným slovem!

Ano, vysvětliti si ho mohl, kdyby jen byl chtěl oči otevříti a nahlédnouti do spisu *Duhrova*,[1]) kde mohl čísti o zprávách dvou kardinalů, *Albaniově* a *Herzanově*, rakouskému dvoru zaslaných; kde mohl čísti rozhodné výroky předně protestantského dějepisce *Schölla*, dále známého nepříznivce Jesuitů, *Theinera*, a konečně již výše zmíněného Francouze *Massona*, životopisce kardinala De Bernisa. Zde věru platí, co pověděl o Římanech vůči křesťanům *Tertullian:* „Amant ignorare“; každý protivník jesuitský v nevědomosti si zrovna libuje, aby tím více mohl hanobiti.

Po této ukázce člověk nejraději odložil by péro; než pokládáme za svou povinnost, bolestnou dráhu spisem Bílkovým již dokonati až do poslední stránky. Po zrušení řádu jesuitského našli prý se věci velice podezřelé, na př. v Ingolštadě „mimo několik balíků psaných zpovědí rozličných knížat i meč popravní s nápisem: ‚Tento meč zprovodil 100 bratří řeholních, kteří se byli proti řádu provinili.‘ V jesuitské kolleji v Mnichově nalezl vládní komisař v jednom sklepě jedenáct na zdi visících mrtvol, v nichž podle zbytků šatstva odpravené jesuity poznali“ (str. 274.). Věrně sice dle *Wolfa* (IV. 40. a n) líčeno, ale nehoda veliká p. Bílkovi se stala. Dle *Wolfa* a druhého *Hubra*[2]) měl meč nápis: „Hoc ferrum centum et decem reis capita demessuit“, tedy sto deset hlav prý mečem tím padlo, a p. Bílek celých deset — kdož to ví, zdali Jesuitům odpustil nebo toliko nedopatřením vynechal. Ale bohatě to nahradil, když slovíčko „reis“ — „zločincům“ hned místněji určil, že prý to byli „bratří řeholní, kteří se byli proti řádu provinili.“ Že jest to vlastní obdarování p. Bílkovo, o tom se každý přesvědčiti může, nahlédna do obou spisovatelů právě citovaných.

Na konci této stati p. Bílek tvrdí, že prý „zrušení řádu jesuitského přijato bylo všude v zájmu člověčenstva s radostí nemalou.“ Pravý opak toho dokazuje nejen *Duhr*,[3]) ale přiznává také *Huber*.[4]) Svědectvím proti tvrzení p. Bílkově jest také jednání krále pruského, Fridricha II., a carevny Kateřiny II., v jejichžto území řád zachován jest až do obnovení, jak také u p. Bílka stručně se vypravuje! (P. d.)

[1]) Op. cit. str. 33.—44.
[2]) Dr. *Franz Huber*, Lob und Schimpf des Jesuiten-Ordens. Bern, 1870. Str. 112.
[3]) Op. cit. str. 352. a n.
[4]) Der Jesuiten-Orden. Str. 543. a n.

Nová díla.

K. M. Kaufmann: Die Jenseitshoffnungen der Griechen und Römer nach den Sepulcralinschriften. Freiburg 1897. Str. 86.

V obsažné knížce podává hojnou látku k řešení naznačeného themata a pokouší se také aspoň hlavními obrysy je rozřešiti. Víra v onen svět udržovala se, pokud z nápisů souditi lze, skoro bez přestávky; v některých dobách pozorovati jakési kolísání. Pro eschatologické studie má takováto práce veliký význam; rozumí se však samo sebou, že hrobní nápisy nejsou pramenem jediným.

Ch. Benoist: La Crise de l'État moderne. — De l'Organisation du Suffrage universel. Paris 1897. Str. 453.

K otázce hlasovacího práva snesena tu bohatá látka, probrány různé návrhy a podány též návrhy vlastní. Dílo týká se především Francie, ale prospěje každému, kdo se o ústavních záležitostech poučiti chce.

Fr. B. Vaněk: **Sacerdotium.** Illustroval Ant. Runié. „Básnických Obzorů Katolických“ č. 5. Str. 75. Cena 80 kr.

Ohlasy z duše novoknězovy. „V soumraku“ zápasy vniterné se dokonávají, „V jitru“ odměna vítězství se hlásí, ovoce jeho kyne — ovoce mnohdy trpké, ale blahonosné. Takto celková nálada vyznívá ze sbírky dojmem nepochybným. Ale provedení některých částí sotva se zalíbí. Alespoň v druhém oddílu by člověk častěji rád spočinul v mystickém požitku opěvovaných tajů, vadí mu však neurovnané, málo domyšlené myšlenky a trhaná dikce. „Corpus meum“ a „Calix sanguinis“, kde bychom čekali výkvět tohoto příležitostného umění básníkova, vyznívají přes nádheru obrazů jaksi na prázdno, zvláště druhá báseň. A konečně, upřímně řečeno, zdá se mi pojetí předmětů býti někdy příliš osobním, egoistickým, a proto malicherným. (Mimochodem řečeno, nechápu, proč je ve sbírce tolik latiny; vždyť slovo Boží z bible není uvázáno na latinu.)

Úprava knihy je skvostná. Obrazy jsou jen někdy vlastními illustracemi, jinak chtí mluviti samy za sebe, ale ovšem zase jen s výkladem. Úsudky o nich budou velice různé, podle toho, jaké manýře kdo přeje.

Fr. B. Vaňka čítá družina „Básnických Obzorů“ k nejlepším svým údům. Dle ukázky této smíme se další umělecké činnosti jeho upřímně těšiti.

Bauše Bohumil: **Pohledy do dílny přírody.** (Matice lidu XXXI. 3.)

V 21 článcích líčí zkušený znatel přírody, život zvířat i rostlin a duchaplně podává mnohé vážné pravdy v lehkém rouše zábavné četby zajímavě zabalené. Případně vystihuje poměr člověka k přírodě a upozorňuje na mnohé vady a výstřelky novodobé kultury. Tak na př. správně poukazuje, že zvířata nikdy úmyslně nepáchají samovraždu. Poutavě líčí tajůplný život rostlin, vzájemné vztahy zvířeny a květeny, a steré jiné zajímavé úkazy v přírodě pěkně vystihuje. Škoda, že

některé nechutné narážky ze života svatých tlumí celkový dobrý dojem četby jinak dobré. Pro lid se arciť ten spisek nehodí. Je příliš učeně veden a obsahuje spoustu nesrozumitelných slov cizích. Na příklad na str. 16. čteme: „kultuře, piramidy, lustry, kandelábry, bizarně, material, anthropologie, normálem, pathologickou, anatomii, brachy a mesocefální, individualní, fysiognomie, ideal“ — 15 slov cizích, nesrozumitelných v 35 řádcích! Škoda opravdu, že spis nepsán slohem popularním; přispěl by hojně k rozšíření znalosti přírody v nejširších vrstvách lidu. Tak jak podán, minul se cíle zajisté dobrého a vděčného: popularisovati vědy přírodní. Jest nanejvýš důkazem, jak nesnadno se pro lid píše a jak naši učenci málo znají čtenářstvo, jemuž píší. „Matice lidu“ opět nevyhověla úkolu svému.

Karel Kamínek: **Dies irae.** V Praze 1897. Nákl. „Mod. Revue.“ Str. 48.

Příšerné blouznění umělce, jenž zadal dílo pro koncert, určený na dnešek. Nedůvěra a opovrhování „davem“ dohání umdleného umělce k šílenosti. — Kabinetní kousek suggestivní prostomluvy.

Léon de Tinseau: **Na rozcestí.** (Faut-il aimer?) Přel. *Dr. J. Guth.* Ottova „Laciná knihovna národní“ č. 152. Str. 268.

Zahnán osudy životními do pustiny americké chce si prací dobýti nevěsty, kterou v Evropě zanechal. Zatím v Americe ozve se láska k jiné; ani cesta do Evropy jí nezatlačí. Vrátiv se však do Ameriky, přichází již jen ke hrobu, ostává zase samoten. — Povídka velmi pěkná.

Tři stromy. Vánoční hra ve třech obrazech. Pro dospělejší mládež a spolky katolické napsal *Fr. Chramosta,* hudbu složil *Fr. Musil.* Nakl. J. F. Kubeš v Třebíči 1897. Str. 63. Cena partitury 1 zl. 60 kr.

Nadaný básník a znamenitý hudebník, jenž teprve v nejnovější době jakéhos uznání dochází, spojili se ve zdárném díle, jež v zimních zábavách spolkových přijde zajisté velice vhod. Zpěvy ani doprovod nečiní zvláštních obtíží.

Časopisy.

V Severném Věstniku č. 7. uveřejněna zajímavá studie *N. Pytlovského* o podstatě rusko-polské messianské ideje, již nejurčitěji vyjádřili „Dostojevskij a Krasiński.“ Autor rozebírá myšlenkový obsah obou těchto messianistů, kteří svůj trpící národ — Dostojevskij ruský, Krasiński polský — povznášeli na Messiáše všech národů světa, přiřikajíce mu prvenství a vůdcovství mezi všemi národy. Oba tito zástupcové ideje messianismu, povolání vlastního národu spasit hynoucí svět, jsou stejnorodí typem, ale různorodí charakterem ideje té. Oba dva jsou naplněni vědomým mohutných sil vlastního národu, pevností národních základů, mohutnosti národního náboženství (Dost. pravoslaví, Kr. katolictví); z těchto dát vyplývá pro oba

prvenství a vůdcovství jejich národu mezi ostatními, ač prameny tohoto prvenství u každého různě vznikají. Vyvody Dostojevského vyplývají z realných a současných okolností, v nichž naléžá se národ (lid) ruský, vývody Krasińského — z abstraktní filosofických a historických pojmův. Oba paralelně rozvíjejí myšlenku tu o mravně osvětleném charakteru slovanského mesianissmu proti kulturně politickým snahám a tendencím západoevropských národů francouzských, tendencím doby Napoleonovy, tendenci pangermanismu, neobritanismu atd. Co se týče obsahu ideje messianské, Dost. i Kr. mají tyto společné pojmy: 1) o výlučné způsobilosti vlastního národu, aby byl vůdcem národů na cestě k pokroku, štěstí, blahobytu, k uskutečnění lásky a bratrství na zemi mezi lidmi, společnostmi a národy; 2) o nevyhnutelnosti tělesného a nevyhnutelně spasitelného svazku mezinárodností a náboženstvím k uskutečnění týchž idealních cílův; 3) o zhoubnosti zápasů mezi třídami, antagonismu, jaký vládne na západě a v pevnosti blahobytu jehož lze dosíci nenucenou láskou a bratrským spojením, nikoli revolučním nepřátelstvím; 4) v povolání jedné třídy národu, aby vyplnila vůdcovský úkol ve společensko-mravním hnutí národu. Za tuto třídu, povolanou spasit vlastní národ i celý svět, Krasiński v Polsku — aristokracii, Dostojevskij v Rusku — prostý lid; odtud charakter messianismu polského jest aristokratický, ruského — demokratický. Dostojevskij má za to, že spojení náboženství a národnosti existuje mezi prostým lidem, pronikne se duchem tohoto lidu, přijme jeho zdravý smysl, znemravněné svědomí podá se síle a duchu národu, poučí se od něho. Hrabě Krasiński, aristokrat původem i vychováním, nemohl nedati iniciativy znovuzrození Polska i světa v ruce aristokracie, jejíž úlohou je — spasiti polský lid, národ, dáti mu tu pravdu života, která se nalézá jedině v jejích rukách. Hlavní rozdíl mezi dvěma spisovateli je ten, že Dostojevskij svoji theorii zakládá na psychologii národu, Krasiński na filosofii historie; podle mínění Dostojevského plemenné vlastnosti národu ruského, citlivost, vnímavost a ochotnost obětovati se jsou zárukou budoucího prvenství ruského národu mezi ostatními; podle Krasińského Polsko, jako země historické a tvořící jeden z elementů historického člověčenstva, nemůže právě proto zmizeti s jeviště beze škody pro člověčenstvo, a právě současný politický pád Polska byl mu zárukou neobyčejné síly napjetí mravních a duchovních sil národu polského a rozdělení Polska je dobrovolnou obětí, kterou Polsko přineslo na vykoupení člověčenstva.

Anglický časopis **Nineteenth Century** přinesl k démantovému jubileu královny Viktorie nástin hlavních proudův anglické literatury belletristické a tvorby jejich zástupců s názvem: „The Apotheosis of Novel under Queen Victoria“ (Apotheose romanu za panování královny Viktorie) z péra *P. Herberta.* Autor nazývá panování královny Viktorie dobou rozkvětu anglického romanu co do jakosti i co do kolikosti. Praví, že současný roman snaží se zaměnit náboženstvo-mravní kázaní, že spíše poučuje, než působí na cit; fantasii vyrčeny určité meze, humor připouští se pouze s jakousi shovívavostí. Základní themata belletrie jsou: základy víry, budoucnosti lidstva, svoboda vůle, otázky politicko-hospodářské. Láska nezajímá prvního místa jako dříve. Počátku panování královny Viktorie odpovídá nejsvěžejší perioda tvorby Ch. Dikense, W. M. Thackeraye a Charlotty

Brontéové. Nyní vybledla poněkud bezpříkladná sláva *Charlesa Dickensa* (1812—70), poněvadž zlo, jemuž se vysmál, teď už neexistuje v mnohých svých projevech, mravy a obyčeje značně se změnily, sentimentalní projevování citů zmizelo. Dickens byl hlasatelem politických idejí a abstraktních učení a měl ohromný vliv na současnou společnost, hlásaje své učení ne suchoparným theoretickým kázaním, nýbrž v živých obrazech. Svou povahou byl hercem, svět byl mu velikým jevištěm, lidé pak jednajícími osobami v tragedii, dramatu neb komedii. A tak romany jeho jsou divadelními díly, při čemž on sám hraje za jevištěm úlohy, jež dává hercům tak mistrně, že divák prožívá nejrozmanitější pocity. Právě svým vlastnostem komického herce zavázán D. za sílu a případnost svého humoru. Díla jeho čtou se ve všech vrstvách anglického národu, i může dobře zván býti národním karatelem. *W. M. Thackeray* (1811—63) je romanopiscem výhradně vzdělané třídy, jíž dostupna díla jeho vnitřním obsahem; Th. byl čistokrevným moralistou, neuznával umění pro umění, silou talentu pronásledoval zlo, hlavně pokrytectví ve všech jeho způsobech. *Ch. Brontéová* (1816—55), známá pod pseud. Currer Bell, při vší nepravidelnosti slohu uchvacuje čtenáře silou a hloubkou citu; možno říci, že spisovatelka žije sama ve svých hrdinkách, trpí a raduje se s nimi; odtud zauzlení duševního boje nakreslena tak živě a jasně. Její romany: „Jane Eyre“ (1847), „Shirley“ (1849) a „Willette“ (1852) těší se dosud značnému úspěchu. Subjektivnost, jež jí pomáhala věrně kresliti ženské charaktery, zavinila strojenost mužských typů. *Mary Evansová,* známá pod pseud. *George Eliot* (1819 až 80) vyznamenává se naopak objektivností své tvorby; pozorovala život v rozmanitých jeho projevech, měla značný talent vypravovací, důsledný sloh, tak že její obrazy dýší energickou vznešeností a prostotou. Klassická jsou její díla: „Adam Bede“, „The Mill on the Floss“ a „Middlemarch“. Škoda, že spisovatelka, jsouc příliš dcerou své doby, vnášela v tvorbu svou abstraktní tendence, jež měly dočasný jen ráz. Jako spisovatelka romanů neztratila dosud půvabu, jako šiřitelka positivismu, idejí Straussových a Feuerbachových sestárla pro nynější svět. Ctitelka Ch. Brontéové a spisovatelka jejího životopisu *Elisabeth Gaskellová* (1810—65) liší se od Brontéové tím, že této dařily se popisy životních bouří a převratů, kdežto Gaskellová věnovala tvorbu svou líčení tichého života rodinného střední třídy a dělnictva v Anglii. Mistrnou kresbou vynikají její romany: „Mary Barton“, „North and South“, „Ruth“ a zvláště „Cranford“, oblíbená četba mládeže. — Z vysoko postavených osob, jež prázdnou chvíli věnovaly literarní práci, zmínky zasluhuje předně lord *Edward Bulwer Lytton* (1805—73), jenž romanem „Pelham“ (1828), líčícím mravy vyšších kruhů, získal slávu; ale další díla jeho vyznačují se nabubřelostí řeči, šablonovitostí, jíž se zbavil teprv v pozdějším čase, jak svědčí romany: „The Parisians“ (1872) a „Kenelm Chillingly“ (1873). V ostatních pracích jeví se Bulwer doktrinářem, vkládá do nich dlouhé úvahy poučné, jež ničí život děje. *Benjamin Beaconsfield Disraeli* (1804—81), známý státník anglický, byl dilettantem, jenž literaturou obíral se z ješitnosti a dosti nezdařile zpracoval typ romanu na politické půdě. Romany jeho pozbyly svěžesti. Lepší jsou politické romany *Ant. Trollopea* (1815—82),

anglického Eugena Suea. Trollope nadán živostí a jadrným humorem, jež mu dávají možnost chudé thema a nedostatky v položení otázky nahražovati množstvím zábavných podrobností. Čtenářů nikdy neunavuje. Škoda, že na svou činnost, život a lidi pohlížel tak lehkomyslně. — Tendenční roman nalezl nadaného zástupce v *Charlesu Kingsleyovi* (1819—75), jenž v romanech „Yeast“ a „Hypatia“ provádí myšlenku o nespravedlivosti bohaté třídy k nemajetné a o nevyhnutelnosti, bojovati s tímto zlem. Otřepanost motivů nahrazuje krásnými a básnickými popisy přírody. Tendenční jsou romany *Charlesa Readea,* bojovníka za zlepšení nemocnic a vězení. Lehkou četbu obecenstvu padesátých a šedesátých let podával *Wilkie Collins* (narozen 1824), jenž nedbal krásy formy, sháněje se po vnější zajímavosti obsahu. — Hlavou současných anglických belletristů je *George Meredith,* jenž nabyl zasloužené popularnosti ostrou originalností, uměním, loviti odstíny současné mysli a citu i kresliti život jasně a pravdivě. Soupeřem jeho slávy je *Thomas Hardy* (nar. 1840); obratným a zajímavým vypravovatelem byl nedávno zesnulý *R. L. Stevenson.* Z přečetných spisovatelek, jež obírají se belletrií, největšího úspěchu se dodělaly: *Marketa Oliphantová* (nar. 1828), *Marry Braddonová* (nyní *Mrs. Maxwell,* nar. 1837), *Mary Humphry Wardová,* z nichž tato poslední je typickou zastupitelkou nejnovějších proudů, snaží se hlásat nejnovější idey, nestarajíc se o živé jejich vtělení. Vůbec v současných romanech viděti nedostatek živosti; byl-li v romanech první doby panování královny Viktorie nadbytek citů, je v nynějších romanech nadbytek všelikých vedlejších příměskův, a vůbec nastala pro roman doba úpadku. Nedostatkem živosti trpí díla i nejnadanějších spisovatelů současných, jako jsou: *Walter Besant* (nar. 1840), Dr. *Conan Doyle, F. Anstey, J. Zangwill.*

Londýnské „Athenaeum“ o pevninské literatuře od července 1896 do července 1897. Řadu článků jmenovaného listu jednajících ve formě co nejstručnější o čelných publikacích literarních ve všech oborech a u všech národů pevninu evropskouo bývajících, vyjma portugalský a švedský, podáváme čtenářům „Hlídky“ tu ve volném, tu v doslovném překladě, onde pouze jen u výtahu.

Belgie. (Referent jako minulá leta *Paul Fredericq.*) Největší počet knih za poslední rok vydaných věnován národní historii; první místo patří bez odporu dvěma ohromným sbírkám, a to učené „Bibliothece belgické“ *F. Vandena, Haeghena, Arnolda* a *Vandena Berghea,* jež v posledních publikacích podává kritickou studii o četných a památných dílech Erasmových, a potom „Dictionnaire Encyclopédique de Géographie Historique de la Belgique“ *Jourdaina, van Stalleho* a *de Heugcha,* jenž právě ukončen. — Ze zajímavějších monografií uvádíme: „Les Gildes Marchandes dans les Pays-Bas au Moyen Age“ od mladého a vynikajícího historika *H. Vandera Lindena;* „L'Histoire de l'Enseignement Primaire en Hainaut“ od *E. Matthieua; Max Rooses,* učený správce slavného Plantinova musea v Antverpách, vydal podivuhodnou monografii „Christophe Plantin, Imprimeur.“ Dílo, jež vydáno poprvé r. 1882. s nádhernými obrazy po 100 fr., bylo známo toliko bibliofilům, teď však učiněno přístupným i širším vrstvám. *F. Magnette* napsal pozoruhodnou studii o „Josefu II. a svobodě Šeldy“; jesuita *L. Deplace* napsal dílo „Belgie pod

vládou francouzskou“ až do bitvy u Waterloo. Zajímavé a pikantní zprávy obsahuje dílo „Les Préliminaires de la Révolution Belge de 1830“ hraběte *O. de Kerhove de Denterghem*. *A. Wauters,* bruselský archivář, uveřejnil 9. svazek své veliké „Table Chronologique des Chartes (listin) et Diplômes imprimés concernant l'Histoire de la Belgique“, jenž sahá až po dobu Jakuba van Artevelde. *Ch. Piot,* jenž se zřekl svého místa jako vrchní archivář království, vydal 12. sv. „Korrespondence kardinala de Granvelle.“ *D. Ursmer Berlière,* benediktin z opatství Maredsouského, vydal 1. svazek velikého díla „Monasticon Belgicum.“ Nejzajímavějším však dokumentem jest „Livre de l'Abbé Guillaume de Ryckel“, vydané *H. Pirennem,* jenž jedná o ekonomickém postavení v 13. století na základě účtův opatství sv.-Trondského. — Z církevní historie zasluhují zmínky *A. van Hoonackera* „Nové studie o restauraci židovské“ po vyhnání či zajetí babylonském, „St. Irénée et le Canon du N. Testament“ od *A. Camerlyncka,* nový svazek mistovského díla *F. Cumontova* o „Mysteriích Mithry“ a „Essai d'Anthropologie Chinoise“ od *Mgr. de Harleza*. *J. P. Waltzing* vydal 2. sv. svých jemných „Studií historických o korporacích řemeslnických u Římanův“ až do pádu východního císařství. *G. Kurth* vydal pendant k svému vloni vydanému Chlodvíkovi „Sv. Klotilda.“ *E. Gossart* ve svém „Karlu V. a Filipu II.“ napsal pečlivou studii o počátcích politické převahy Španělska v 16. století a kromě tono věnoval pikantní essay „Anglické Alžbětě a jejím ctitelům (miláčkům).“ *H. Lonchay* napsal autoritativní črtu o „Soupeřnictví Francie a Španělska v Nizozemí“ (1635—1700). *A. Sluys* a *J. Verkoyen* studovali „Život a díla Komenského.“ — Z cestopisů vytýkáme: „En Congolie“ od *E. Picarda,* nejskvělejšího a nejsensacionalnějšího prosatéra belgického, dále dominikana *P. Portmansa* „En Égypte, Palestine et Grèce“, potom rozkošnou kolekci „Lettres de Voyage“ † *E. de Laveleye.* Professor *H. Denis,* jeden z vůdců socialistických v belgické sněmovně, načrtl „Histoire des Systèmes Économiques et Socialistes.“ Pozoruhodné jsou *O. Pyfferoena* „Rapports sur l'Enseignement Professionnel en Angleterre et en Allemagne.“ O témže předmětě jedná spis *E. Névea* „L'Enseignement Professionnel des Industries Artistiques en Europe“, kdež také řeč o Rakousko-Uhersku, a potom *Omera Buyssea* „Les Écoles Professionnelles et les Écoles d'Art Industriel en Allemagne et en Autriche.“ *A. Allard* pojednal o krisi hospodářské a o prostředcích proti ní. *Crahay* vydal knihu „Sur la Politique de St. Thomas d'Aquin“ a *M. de Wulf* „L'Esthétique de St. Thomas de Aquin“, dílo zcela originalní. — Na poli literarní historie a kritiky vyšly tyto spisy: „Dante a jeho předchůdcová“ od *T. Zanardelliho,* dále: „L'Élément Historique dans le Coronement Looïs“ od *L. Willemsa,* zajímavá kniha. *Ed. Picard* vydal paradoxní „Discours sur le Renouveau au Théâtre“, jemuž satiricky odpověděl jesuita *A. J. Delattre* („Le Cerveau Picaresque“). — Z mladých francouzsky píšících belgických autorův *Émile Verhaeren* vydal novou řadu „básní“, nadpisy jednotlivých oddílů jsou výmluvny: „Les Soirs“, „Les Débâcles“ a „Les Flambeaux Noirs.“ V 2. svazku „Les Heures Claires“ zdá se vraceti k jednoduchosti, jasnosti a upřímnosti. *M. Maeterlinck* obdařil nás „Dvanácti písněmi“ (Douze Chansons). Katolická poesie zastoupena pracemi † *J. Casiera* „Chants Intimes“ a „Encensoir“ a „Poèmes“ *E. Neda.* Slibným jeví se *Ad. Hardy* ve svých „Croquis Ardennais.“ Zmiňujeme se o *G. Hahna*

„Limbes de Lumières“, *J. Delvillea* „Frisson de Sphinx“, *L. Hennebicqa* „Poèmes d'Hier et d'Aujourd'hui“ a *V. Arnoulda* „Chansons et Ballades“. Z prosaterů stojí v čele *M. Maeterlinck.* Tohoto roku dal do tisku drama „Aglavaine et Selysette.“ *G. Rodenbach* přes svůj pobyt v Paříži zůstává věren svým starým osobáma sujetů m. „Bruges la Morte“ a „Le Carilloneur“ jednají hlavně o Benátkách severu. Zmiňujeme se ještě o *A. Goffina* „Le Thyrse“, *E. Demoldera* „La Légende d'Yperdamme“ a *P. Ardena* „Vieilles Amours.“ *G. van Zype* napsal drama „Tes Père et Mère“, *R. Ledent* „Les Entraves“ a *R. Warsage* svou veršovanou veselohrou „Marguerite.“ — Co se týká vlamské části belgického obyvatelstva, vede toto na poli politickém houževnatý boj o svá práva, avšak rozvíření to nezasahuje písemnictví vlamského. Z básní nevyšlo nic pozoruhodnějšího a též produkce prosaická nevyšinula se na první stupeň; nejlepší v tom oboru jest ještě povídka „Zlatý motýl“ (De gouden Vlinder) od začátečníka *Hendrika de Marez.* — Z divadelních kusů, v celku slabých, docílila ještě největšího úspěchu opera „De Herbergprinses.“ K libretu *Nestora de Tière* napsal rozkošnou hudbu *J. Blockx.* — V poslední době začínají Vlamové rozvíjeti pozoruhodnou činnost na vědeckém poli, zvláště historie a archeologie s nadšením se pěstuje. *F. de Potter* vydal pokračování své veliké historie Gentu „Gent van den Vroegsten Tijd tot Heden“, *E. Gailliard* vydal s četnými komentáři slav. „Keure van Hazebroek.“ *A. Reydams* vydal „De Namen en de korte Geschiedenis der Huizen van Mechelen.“ *L. van Laeken* vydal obšírné dílo o výstřednostech, které páchali „bezkalhotníci“ ve vlamském Belgicku až do vzpoury lidu roku 1798. Zemřelý *J. J. Mulder* nepsal důležitou studii o houževnatém odporu, které kladly Antverpy v 16. století ediktům proti protestantismu za vlády Karla V. a Filipa II. *J. Frederichs* vydal studii o inkvisici ve vévodství Luxemburgském až do konce 16. století. Professor *Vercoullie* (z university gentské) připravuje nové vydání svého výtečného etymologického slovníku jazyka nizozemského, jeho pak žák *H. Meert* ve svých „Distels“ poukazuje na chyby, kterých se dopouští většina vlamských autorů. *J. Bols* (katolický kněz) vydal „Honderd oude vlaamsche Liederen“ i s nápěvy.

Čechy. O našem písemnictví třebas stručně, přece úplně a věcně referuje jako vloni *V. Tille.*

Dansko. (Referent starý *A. Ipsen.*) Začíná krásnou literaturou a prohlašuje, že danské písemnictví nemůže se za minulé období vykázati žádným, neřku-li velikým, ba ani slibným dílem. Zdá se, jskoby spisovatelé byli vyčerpali všecku látku; co pak formy se týká, jakoby se byli octli na vrcholci dokonalosti. *H. F. Ewald,* Nestor danských spisovatelů, vydal novou historickou povídku „Liden Kirsten“ z dob krále Hansesa. Při vší věrnosti historické zachován i pel básnický těch dob. Z mladších uveřejnil *K. Gjellerup* tlustou povídku ze života venkovského, vyznačující se vypracovanou analysí charakterů, „Mollen“ (Mlýn). *H. Bang* ve své „Ludvigsbakke“ jeví opět vnímavý smysl pro detaily, maličkosti v povaze a životě lidském, ale pramálo zná kompoziční umění. Pravé umění záleží v tom, aby spisovatel věděl, co má říci a co zamlčeti a by uměl udržeti v ruce všecky nitky vypravování. Za to všecka čest jiným spisovatelům za vybroušenost formy, jen že jí zase

užívají za zástěru planosti obsahu a děje. Což ostatně znamenati ve všech literaturách. *K. Larsen* líčí ve své knize „Uden for Rangklasserne“ některé vrstvy kodaňského života a jejich žargon. Některé partie jsou rozhodně humoristické, ale pro čtenáře mimo hlavní město žijící bez smyslu. Týž autor začal vydávati svůj popis dansko-německé války roku 1864. Sebral k tomu dílu massu materialu, dopisův a zpráv z denních listů z té doby, jakož i z úst účastníků. — Povídky ze socialního života napsali *G. Wied* a *S. Schandorph. Woldemar* (pseudonym) pokračuje ve svých humoristických kronikách z dob čarodějníc, t. j. ze 17. století. — Z nejmladších *J. Jörgensen* udržuje stále své první místo. (Jak známo, stal se katolíkem.) Jeho knihy vyznačují se hloubkou a jasností věru vzácnou, ale je snílek, následek toho, že ve svých knihách kreslí jenom jednu vždy osobu, a tou jest — on sám. Poslední kniha „Den yderste Dag“ ukazuje ho jako skvělého básníka, ač píše prosou. *M. Mallingová* vydala Eremitage-Idyllen“, jejichž hrdinou jest známý filosof Rousseau. *H. Drachman,* jenž slavil v říjnu jubileum své 25leté činnosti spisovatelské, vydal toliko některé své starší věci v opraveném vydání. — Z lyriků dlužno uvésti *Ottona C. Fönnse.* Jeho básně „Hinsides Bjergene“ (Za horami) obsahují řadu obrázků z Italie, dále *Helge Rodeho. A. M. Hansen* vydal sbírečku sonetův a jiných básní „Stjernene.“ Jako debutant, a to se skvělým výsledkem, vystoupil *E. Dalgas* se sbírkou veršovaných povídek „Kröniker.“ — *H. Kårsberg* popisuje ve svém cestopise „Nordens sidste Nomade“ život, zvyky a tradice Laponců. Nejlepší umělecký kritik danský *K. Madsen* uveřejnil monografii o J. Th. Lundby, danském krajináři a malíři zvířat, jenž předčasně zahynul ve válce r. 1848.—1850. Monografie opatřena četnými reprodukcemi děl jeho. *F. Beckett* uveřejnil studii o starém florentinském umění od Giotta až k Fiesole. *V. Dahlerup* napsal historii danského jazyka „Det danske Sprog. Historie.“ — Historii dynastie královské píše sedm dějepisců, kteří po vzájemném dohodnutí podělili se o jednotlivé doby a statě. Psána bude popularním slohem, a ačkoliv to bude dílo ohromné a nákladné asi 100 zl. stojící, přece se již přihlásilo na 7000 odběratelů. (Zajímavo by bylo zvěděti, kolik by se asi u nás na podobné dílo o českých dějinách přihlásilo odběratelův. A díla takového potřebí jako soli.) Jména spisovatelů jsou: J. Steenstrup, E. Holm, K. Erslev, A. Heise, W. Mollerup, J. A. Fredericia a A. D. Jörgensen, sami odborníci. *F. Rönning* napsal „Rationalismems Tidsalder“, historii literatury a duševního života v Dansku v poslední polovici minulého století. *A. Aumont* a *E. Collin* pokračovali u vydávání své „Det D. Nationaltheaters Historie.“ *H. Vodskov* uveřejňuje „Sjaeledyrkelse og Naturdyrkelse“, filosofii to dřevních náboženstev a mythologie. (P. d.)

SMĚS.

Schopnost a výsledek. Kdo zná dějiny umění a vědy v nejnovějším čase, nemůže upříti, že nejvýznačnější talenty nevyrostly na půdě positivní víry. Nebojme se, veřejně to přiznati. Tažme se jen, co učinily tyto veliké talenty k dobru lidské společnosti, a pro odpověď obraťme se na nynější stav této společnosti: státy jsou ve smrtelném zmítání, umění beze všeho vyššího cíle, věda zřejmě vyznává svůj úpadek, jednotlivé třídy společenské v nouzi a bídě tělesné i duševní, všude rozháranost a rozvrat. Bůh to dopustil. On obdařil přirozenost lidskou velice. A k čemu toho použila, čeho docílila? Zacpala pramen, z něhož talenty vznikají, a nyní lační a žízní a v zoufalství se potácí, meč sama sobě v prsa chce vetknouti. Má-li nastati změna spasná, musí zrak lidstva obrátiti se opět vzhůru. Milost Boží jest opovržena, popírána, proto musí opět ve svá práva býti uvedena, přesvědčení o její nutnosti musí znova proniknouti v srdce všechna!

Dvojí člověk. Král Friedrich Vilém IV. svému ministru zahraničních záležitostí, hraběti X., jenž se mu přiznal, že úmyslně lhal zástupcům jistého státu, poukázal na slova Písma sv.: „Ústa lživá zabíjejí duši“, jakož i na výrok Spasitele, že otec lži jest ďábel a kteří lhou, že musí býti nazváni syny ďáblovými. Ministr odpověděl: „Jako soukromá osoba nelhu nikdy, ale jako ministr musím častěji lháti.“ K tomu král: „Když však ministra vezme čert, kde pak zůstane soukromá osoba hraběte X.?“ Král pokáral, a to vším právem, soustavu „dvojího člověka“, jejž prý každý v sobě má. Dle této soustavy může „člověk“ právem činiti to, co „křesťanu“ je zapovězeno. Pouhá přirozenost v člověku má roztrhati, co křesťanství v něm způsobilo. Nedá se upříti, že takováto soustava jest nyní velice rozšířena. Když v kulturním německém boji katolický soudce odsuzoval dle zákonů zavržených vrchní hlavou církve se stanoviska víry jako nespravedlivých a proto neplatných, často bylo slýchati, jako soudce že musí tak jednati, i když jako křesťan svůj vlastní rozsudek zavrhuje. Na otázku, proč městská správa jisté obce francouzské souhlasila s postavením pomníku Voltaireovi, odpověděli výboři takto: „Víme dobře, že Voltaire byl nevěrec, ale my jsme chtěli uctíti duchaplného spisovatele.“ A v Italii odmítli věřící katolíci návrh proti postavení pomníku Garibaldimu těmito slovy: „Neoslavujeme rouhače Kristova, naše oslava patří vlastenci Garibaldimu.“ Kdož by si tu maně nevzpomněl na jednání na vlas stejné mnohých českých katolíků! V životě denním není tomu jinak. Jako křesťan chodí mnohý do kostela, jako člen výboru hlasuje pro protikatolická nařízení a zákony. Jako kmotr odříká se ďábla i vší pýchy jeho, říká hlasitě „Věřím“, jako volič v blažené naději na nějaký řád nebo postup hlasuje pro nepřítele víry. Doma modlí se mnohý před jídlem s dětmi, v hospodě honosí se svou nevšímavostí k modlitbě a lhostejností v náboženských věcech. Zase o příklady u nás v Čechách zvláště mezi starostami, měšťanostami a pod. není věru nouze! A základ,

příčina neb aspoň jedna z příčin tohoto zjevu? Pochybené, ač nedávno ještě všeobecně pronášené a přednášené ve školách, učení, že člověk má dvojí cíl, přirozený a nadpřirozený, kdežto v pravdě jeden je toliko cíl pro člověka, ku kterému má směřovati všechno jeho jednání, cíl nadpřirozený, blaženost věčná. Se slovy „přirozená ethika“, „přirozené poznání Boha“ a p. natropí se nyní mnoho škody. Tím vždy více upevňuje se přesvědčení, že přirozené mohutnosti rozumu a vůle samy o sobě jsou uzavřeným celkem, tedy něčím dokonalým, k čemuž křesťanství se svou milostí přistupuje jako něco vedlejšího, protože bez křesťanství jde to také dobře. Proto třeba zvláště nyní dobře uvážiti učení všech otců církevních a zvláště sv. Tomáše Akvinského, že cíl člověka jest jen jeden, nadpřirozený, blaženost věčná. Pak křesťanství nemůže se odstrčiti stranou, neboť k dosažení cíle člověkova jen ono podává potřebnou pomoc, milost Boží v církvi katolické.

Které vědění má nejvyšší cenu? K této otázce odpovídá N. M. Butler ve zvláštním pojednání r. 1895. takto: Pravda-li, že duch a rozum řídí svět, pak nejvyšším a nejpevnějším věděním jest vědění o veleduchu, jenž měl jemný smysl pro velkolepost a vznešenost, jak tomu bylo na př. u Danta, Tomáše Kempenského, Rafaela, Mozarta (requiem). Studie, jež vysvětlují význam jejich, jsou bez odporu nejcennější. Musíme se seznámiti s nejlepším, co kdy lidé poznali a proslovili, tedy s dějinami lidského ducha! Máme-li však pravdu, že vniterný rozum, příčina všech věcí, jest nejen ve světě duchovém, ale i tělesném, byť i v různých stupních zjeven, pak náleží studium přírody k předmětům lidského vzdělání, jako na př. studium řeči. Oboje pak odvětví těchto studií připouští ustupnění řídící se dle vztahů k rozvoji rozumu. Dle toho studium dějin, poněvadž v nich jsou patrny prvky sebevědomí a přemítání, jež chybí na poli přírody, je cennější studia věd přírodních. Přes to nesmí se přírodní studia zanedbávati. Výchov třeba však posuzovati i se stanoviska užitečnosti. Užitečnost činí nároky na školu, a to vším právem. Nesmí však při tom studia, jež tvoří základ pro vyšší rozumový a duševní život lidstva, býti zanedbáváno. Ano i přírodní vědy mohou se pěstovati přiměřeně k tomuto cíli. To je tenkráte, když vůdcem při zkoumání přírodním je nezištná láska k pravdě.

Společnost jindy a nyní. V dřívějších dobách nescházelo prudkých bouří ve společnosti lidské, jež většinou vznikaly z vášní panujících. Avšak vniterné ustrojení společnosti staletí trvalo stejné. Tato vniterná organisace měla základem zřízení (společenstva, cechy) dle stavů. To byla zevnější stránka. V čem záleželo jádro? „Duch života v Ježíše Krista“ naplňoval tato společenstva. Zákon víry byl jim pravidlem. Víryplné křesťanství je zplodilo. Nyní chceme plody, ale zavrhujeme semeno; toužíme po lesku, ale bojíme se světla. Cechy, společenstva řemeslnická a pod. musí, i kdyby to bylo proti vůli státních úřadů, ze svobodného ducha národního vyrůsti, mají-li býti trvanlivy a požehnány. Svobodný duch národa nalezá však svůj základ a svou půdu jedině v křesťanské víře, jež povznáší nad přírodu, a tak rozšiřuje rozhled. K takovým společenstvům patří obětovný duch, pominutí vlastního zdánlivého prospěchu pro dobro celku; obětovný duch však roste na půdě milosti. V dřívějších dobách nevolali při zřizování společenstev policii na pomoc; ve státě nespatřovali svého Boha; věděli, že

ruka státu pro takové věci je příliš drsná. Avšak právě takováto společenstva potřebují dýchati vzduch svobody, nemají-li býti protivou toho, co se očekává. Tuto svobodu může jim dáti toliko pravá víra. Stát má jen opačný prostředek, moc, násilí.

Oprávci společnosti. Je věru zvláštní, že největší část těch světských spisovatelů, kteří nyní píší o socialní otázce v tom smyslu, že je potřebí náboženství, mravnosti a pořádku, pro svou vlastní osobu dle hlásaného učení se nechová. Sami jsou beze vší víry, beze všeho náboženství. Čtou mene, thekel, ufarsin pro lidskou společnost, poznávají, kde příčina nemoci, udávají bezpečný lék pro ni, ale jejich vlastní chování se nemění dle toho. To je právě největší neštěstí, příčina všech zmatků. Místo všeho nářku, místo všeho pátrání po nových lécích učinili by nejlépe, kdyby každý sám na sobě začal uskutečňovati své učení, kdyby jednal dle pořádku naznačeného Písmem sv. o Pánu našem: počal jednati a učiti.

O znamení **kříže** častěji jsme se již zmínili. Dnes poznámku katechetickou. V katechismu na Moravě rozšířeném praví se, že sv. křížem znamenáme se na čele, na ústech a na prsou. Ale pravidlo to není ani správné ani pro dítky vhodné. Proč? Protože liturgie katolická takový (trojí) kříž zná jenom v určitých případech, symbolicky zvláště vyznačených (na př. při evangeliu), jinak ale vždy káže dělati kříž jednoduchý. Při mši sv. na př., středisku to a normě veškeré bohoslužby, kněz kdykoli se žehná, jednoduchým křížem se žehná; věřící zajisté tedy stejně se žehnati mají. A tak i jinde. Samé podobě a idei kříže ono znamení jednoduché jest přiměřenější, i bylo by záhodno, dle toho vyučování upraviti.

Za G. A. Lindnerem posílá „Posel z Budče“ a jeho redaktor Lud. Strahl, oba neúnavní harcovníci proti katolictví v učitelstvu a ve škole, tuto hymnickou plácaninu:

Šel's Golgotou, jak před tebou šli jiní,
klid pohrdání v čele, v ruce blesky
a nad zástupem pravd si nesl desky
tak směle, jako proroci jen činí.

A přece závisť ze hříchů Tě viní
chtíc strhati Tvých velkých činů lesky
a ubít myšlenek Tvých vzácné fresky,
jež věk ni doba tmářů nezastíní atd.

Tedy klid pohrdání, věříme, možná, zvláště asi, když se stal c. k. universitním professorem. Ale neměl proč ani kým pohrdati, poněvadž ty blesky v rukou jeho byly trochu slabé, mají-li to býti blesky vědy. Či snad vlastenectví? To by bylo ještě hůře, neboť naší vlastí dlouho nekřižovaly. Liberalní učitelé jak jsou ukrutní v nadávání, tak jsou nerozmyslní v reklamním bubnování; zlaté pedagogické pravidlo, uměti v čas mluviti a v čas mlčeti, a druhé: uměti něco říci a něco smlčeti — mohli by si napřed sami vštípiti v paměť a ve zvyk. Jinak by bylo oslavence jen politovati.

Poesii právě zmíněné vyrovná se věda, jakou p. Josef Klika udával ve slavnostní řeči kutnohorské. „Mnohostranná působnost G. A. Lindnera jako pedagoga nese na sobě především rysy z doby Osvěty. [Veliké O; míněna je prý doba před-novověká, snad revoluční? V gallimatyáši pana

Kliky těžko se vyznati.] Lindner náleží této době nejen jako ctitel Rousseauův [prosím, to má býti pochvala!], nejen jako vykladatel jednoho z hlavních, však méně všímaných její [sic] proroků, totiž Helvetia [oh!] ... Při vzácném souhlase, jaký jest mezi naukami našeho Komenského nesmrtelné paměti a pedagogickou soustavu Herbartovou, k níž Lindner téměř [!] po celý život svůj se přiznával ...“ atd. To je tak: Lindner byl prý ctitel Rouseauův, Helvetiův, Herbartův a kdoví koho ještě, a byl za to veliký filosof, pedagog atd. Zítra budou odhalovati desku jinému velikánu-pedagogovi, který byl ctitelem třeba spisovatelů směru zcela opačného a mezi sebou stejně „příbuzných“, jako je Herbart s Rousseauem, ale za to také veliký filosof, pedagog atd.

Ještě jedno místo v řeči p. Klikově zvláště zajímá. „Jako Komenský v tiskárně živé z roku 1657., tak Lindner ve studii o kardinalní otázce pedagogiky z r. 1875. rozjímá o mechanisování učby, o uvedení všeho vyučování dle určitých, zevrubných pravidel v bezpečný řád a neustálý hyb, samohyb.“ Ale probůh, pane Kliko! „Mechanisování učby“, jak starosvětské, jesuitské, nemoderní!

Universitní knihovna v Praze. Základ k ní položil císař Karel IV. r. 1366. Nynější c. k. veřejná a universitní knihovna umístěná v Klementinu utvořena ze všech knihoven kolejí jesuitských, z knihovny klementinské a karolinské císařským nařízením 6. dubna 1777. Obecenstvu byla učiněna přístupnou 13. listopadu 1782. Koncem roku 1896. knihovna měla 227.000 svazků, 3857 rukopisů, 1528 prvotisků, 28.978 fotografií a obrazů, 449 kusů map.

Jak nás znají. V Paříži vydal p. Sentupéry knihu L'Europe politique, v níž mluví též o věcech a poměrech českých v Rakousku a v prvém svazku na str. 258. píše takto: „Mužové, kteří hlavně působili na rozvoj národní myšlenky u Čechů, jsou známí Čechové jako Aranyi, Mickiewicz, Kollar, Hanka, Slowacki ...“ Francie se doví o nás pěkných věcí!

Bez alkoholu vína a piva upravovati bude novou vymožeností. Alkohol pochází z tělísek ústrojných, kvasivých hub; když se tyto buňky horkem zničí, tak že kysání nenastane, zbude šťáva, kteráž ovšem vínem, po případě pivem — nebude, neboť bez alkoholu to nejde, ale přece šťáva chutná a snad i zdravá, aspoň pro temperencláře.

Paběrky. Karel Tůma, známý boucharonským slohem a plytkým, namnoze štváčským obsahem spisův a článků v „Národních L.“, slavil 19. srpna 35-leté jubileum prvního úvodníku. „Plzenský Obzor“ v nadšenosti napsal o tom: „my závidíme Tůmovi té jeho stále svěží, bohaté, nevyčerpatelné, věčně věřící duše.“ Jaká to je duše? — „Národ a Škola“ (č. 19.): „Jeho Milost pan Kadlčák jásá v „Hlasu“, že již hrobařů vlastního stavu v katol. spolku učitelském na Moravě.“ Prosím, to nejsou vtipy ze školy zpátečnické, nýbrž moderní. Ó Ebenhochu, a takovou „úroveň“ nám chceš snížiti? (Nadučitel Kadlčák totiž se někdy podepisuje J. M. Kadlčák.) — V témž čísle podává jednatel kloboucké učitelské jednoty, p. Fr. Novák zprávu, již učeně končí: „Jdeme za heslem hrdin starého Rolanda: Dieu nous aide!“ Kloboucká jednota, jak známo, první „protestovala“ proti pastýřskému volebnímu listu. Teď už docela chápeme, proč. Ten omračující citat vysvětluje vše. Ó Ebenhochu, Ebenhochu! taková úroveň,

a ty...? — Proti učitelským exercicíím zdvihly libertinské listy, učitelské i neučitelské, hroznou vřavu. Ale poněvadž jenom nadávají nemohouce nic věcného namítnouti, tedy budou ty excercicie již proto zajisté věcí veliké chvály hodnou.

Pud u včel. Jak známo, ultradarwinisté proti teleologickému důkazu, podle kterého stvořitel vštípil tvorstvu jisté životní pudy k zachování rodu i jedince, rádi uvádějí „skutky“, že pud není vrozen, nýbrž naučen. Hmyzové, jako mravenci a zvláště včeličky, vzdorují darwinismu houževnatě. Kogevnikov dal do úlu včelí plody bez starých včel a za 4 dny po vylíhnutí měly mladé včelky královninu buňku zavíčkovánu — tedy bez učení. Za pět dní vyšla z jedné buňky (dány tam čtyři) královna; včelky bez cvičení rozbouraly ostatní tři buňky atd. Podobné pokusy činil Botkevič na důkaz, že včelky své umění mají v krvi. Darwinista ovšem řekne, že se to tak „vyvinulo“ za několik 10000 . . . letí, že každá včelka se naučila trochu a tak po troškách to ty nynější krví svých předků zdědily. Bylo by to snad pěkné, ale to už není žádný přírodovědný „skutek“, nýbrž výmysl, neboť od jakživa, co lidstvo včely zná, jsou způsoby jejich stejné.

Brousek. „Nikdy více“ místo již nikdy je cizomluv, který nejenom nemizí, nýbrž ve „vzdělané“ češtině čím dále tím více se zahnizďuje. Především bylo by jej, jako mnoho jiných, vyhoditi z katechismu, neboť činí-li dítě „předsevzetí, nikdy více nehřešiti“, je to velice dvojsmyslné!! — Neklaďme instrumentalu v přísudku zbytečně, jak některým školním brusičům napadlo. Nikdo neříká: N. je slepým, hluchým a p. Nikdo neříká: N. je časopisem dobrým. Řekne se: N. je syn tesaře V. (nikoli synem), ale za to: N. jest otci svému špatným synem atd. Nechme vůbec škrobenosti v řeči, která se také jeví nevkusným nadužíváním neurčitých přídavných v přísudku (dobr a j.).

ROZHLED.

V Brně dne 23. srpna 1897.

Druhá polovice července a první polovice srpna patřila v domácí naší politice téměř výhradně Mostu. Vloni v „menšinovém“ hnutí národnostním dominovaly Teplice, letos Most. Tento vynikl daleko nad Cheb, Žatec a Liberec, ač jiná leta by události v těchto městech se sběhší byly stačily na opanování pozornosti. Národnostní hnutí v „uzavřeném“, tehdy zamýšleným sjezdem sokolů rozvlněné, dalo vznik myšlence o menšinových fondech u obou národností. Není tomu rok a o fondech menšinových už není ani potuchy. Manifest poslanců českých (23. srpna), protimanifest německých (25. srpna), usnešení

zemského výboru (10. srpna), aby okresní zastupitelstva působila k utišení myslí, právě tento a budoucí týden slaví své — roční jubileum! A letos po tom všem dopadá to ještě hůř. Vloni s celou vehemencí počatá proskripce českých menšin letos dospěla až i k vybíjení jich. Je to snad už poslední stanice! Dál přece už mezi vzdělanými národy, kteréžto epitheton tentokrát silně pošramoceno, ani dojíti nemůže!

Provolání svobodomyslných poslanců českých dne 29. července vydané nazváno sjezdem německých poslanců 8. srpna — „denunciací". Vládě předneseno na dvakrát: deputací u místodržitelství a deputací ve Vídni (až 15. srpna). Projev tento ztrácí na ceně, pováží-li se, že národ své poslance k němu musil přinutit. Konečně však zmohli se přece aspoň na věc stylisticky horoucí. Na Moravě ani toho ne. „Českého lva rodná sestra" až do 15. dřímala, a co mluvila, to bylo jako ze sna — slabé, bez života a zmatené. Ani první mohutnější a a vpravdě lidový projev na táboře v Tovačově (15.) nevyzněl celou silou, protože spjato s ním ještě i — uherské vyrovnání.

Město Praha mosteckých ztlučených se ujalo na schůzi městské rady, vyslalo deputaci k místodržícímu a dva delegáty jako vyšetřovatele stavu věcí do Mostu. Tito dne 13. už podali zprávu. Místodržitel stížnost Prahy však odmítl, jako od sboru, ve věci té nekompetentního, podanou.

Němci a německé noviny věci vyličují důsledně tak, že oni jsou biti, a Češi že jsou útočníky. Většina listů však o mosteckých pračkách mlčela! Socialní demokraté němečtí následkem těchto praček v Mostě, netroubí-li zrovna k ústupu od dosavadního jednání, tedy aspoň se od německé opposice oddalují stranou. I to ovšem až nátlakem české socialní demokracie. Konečně i tohoto hnutí usmyslili si použíti ku svému agitačnímu projevu, a hodlají uspořádat (4. a 5. září) v Praze — v Praze(!) — tábor a manifestaci míru.

Mezitím, když ani neštěstí povodně poslední týden červencový na Čechy, zvláště Pokrkonoší přikvačivší nedovedlo rozvaděné smířit — smiřuje dále vláda a nejen ona, ale z mírnějších kde kdo. Návrhy dále se tvoří všemožného druhu. Nejpozoruhodnější jsou ovšem ty, jež vláda prohlásila jako program podzimního zasedání sněmu českého. V program tento chystá vláda pojati 5 předloh: Kuriátní zákon, opravu volebního řádu, zákon o školách menšin, o jazyku samosprávných úřadů, zřízení krajských hejtmanství v Čechách, čili rozdělení Čech na několik politicky správných oddílů s centrálkou v Praze.

Pro upravení otázky jazykové u samosprávných úřadů prý postavena zásada trojdílnosti: obce jsou buď české, buď německé, buď smíšené. Smíšené jsou, je-li aspoň pětina obyvatelstva druhé národnosti. Tím by ovšem, kdyby se k absolutnímu počtu přítomné menšiny nehledělo, zůstalo mnoho německých měst — čistých nesmíšených. Při známém počítání v německých městech, možno za čistě německá prohlásit i města s většinou českou, nebo aspoň s potoviční menšinou. Most, Cheb, Liberec, Litoměřice, Teplice, Trutnov a jiná města by dle

toho zůstala nesmíšenými — pouze Duchcov ze známějších na severu vykazoval by tu i dle úředního sčítání potřebnou pětinu!

Dne 26. mělo začít o návrzích těchto předběžné jednání. Obě národnosti — totiž zástupcové jejich měli volit k němu své delegáty. Ale Němci liberální 23. v Praze se usnesli, že nepůjdou na vyrovnavací konference. Trvají na své podmínce: odvolat jazykové nařízení.

Celá ta mostecká et alibi aliorum klackářská politika působí na českého člověka dojmem na výsost deprimujícím a roztrpčujícím. Tu se co nejlépe ukazuje, co jsme **my** v tom našem státě. Historie letošího roku jest nad míru poučná a pro budoucnost bude rozhodujícím momentem pro posouzení vlivu českého národa v rakouském státě.

Kde jest nejmocnější faktor politický — šlechta — v této chvíli ponížení? Není jí pro nás — neukázala se! A jen její vystoupení mohlo dnes nějak reagovat na cizinu. Tak konec konců vyjdeme přece jen my nejen jako ponížení, ale i jako osočení před očima ciziny! —

Ve vídeň. „Zeitu“ 148. a 149. rozhovořil se Dr. Friedrich Tezner o českém státním právě. Na základě juridicko-historickém dokazuje, že požadavek českého státního práva obsahující podkladem obnovení zemského zřízení z r. 1627. není ani juridicky ani historicky oprávněn a vůbec je plný odporů po té i oné stránce. Teznerovo dovozování jest pádnější a propracovanější než svého času Pferschovo v tomtéž listě uveřejněné. V konečném shrnutém svém úsudku praví dr. Tezner: „Jediná likvidní (uskutečnitelná) idea právní, jediné pravé státní ‚právo‘, státoprávní hnutí české sebou nese, jest požadavek za uskutečnění německé právní idey právního státu na poli národního života. Vše ostatní je buď romantikou buď násilím.“ — Tedy konec konců: Vy Čechové chcete něco, čeho dnešní státověda nepřipustí, protože chcete něco v minulosti libovolně absolutismem stvořeného a vaším romantismem teď moderněji ale také libovolně přistřiženého! („sie modeln das precäre ständisch absolutistische Staatsrecht gewaltsam in Konstitutionelles um“). Chcete zřízení, jež nebylo vaším národním ústavem, utvořeným vývojem vašeho státního života, nýbrž něčím, o čem se může říci: Pán dal, Pán vzal.

V čísle 150. tentýž autor staví se se stanoviska státovědy proti požadavku Němcův o rozdělení správy zemí českých.

Jmenování komitétů přípravných pro pařížskou výstavu v r. 1900, vyvolalo na dvou stranách nespokojenost. Předně že žurnalisté a literati rakouští v žádném komitétu nezastoupeni, za druhé že česká Morava špatně zastoupena (jen jediným zástupcem vůbec!). Členové komitétu navrhováni zemskými chefy a úřady a sestavovány komitéty ty v ministeriu obchodu. Tím se vše snadno vysvětlí.

Socialisté čeští hodlají spolu s německými pořádat v Praze velkou „manifestaci míru“. Má to být kontrast „čistého“ „humanitního“ snažení v socialní demokracii a štvanic národnostních v bourgeoisii obou národů. Socialisté bez rozdílu národnosti zatažení nechutí svou ku vládě do opositního proudu německého, plácali v něm s velkou radostí kluků,

jen když to dělalo hluk. O podnět a zásadní stanovisko jim nešlo. Konečně nátlakem z českých kruhů socialně demokratických (Soukup v čes. „Socialním Demokratu“ vyzýval poslance soc.-dem. za německé okresy, zvláště Verkaufa a Zellera, aby pořádali v rozeštvaných krajinách schůze a chlácholili lid) počíná i německá soc. demokracie rozeznávat. „Manifestace míru“ má být prvním projevem zpamatování se. K návrhu vyšlému v čes. listu soc. dem. „Právo“, dodává „Arb.-Zeitung“ ještě, aby k manifestaci míru pozváni byli všichni poslanci za pátou kurii v Čechách, jak mladočeští tak liberalní němečtí. Socialně-demokratičtí samo sebou mají se dostavit všichni, jakož i všichni předáci strany v Čechách a všichni redaktoři soc. dem. listů.

Také při nastávajícím vyrovnání chtějí spolupůsobit a „Arbeiter-Zeitung“ z 18. srpna výslovně se toho domáhá, aby s delegaty obou národností pozváni byli ke konferenci i soc. demokraté. Vláda mluví o zástupcích obou národností — to soc. demokracii tedy nestačí. Ona chce asi tvořit třetí národnost v zemi. A jako taková žádá vedle českých a německých zástupců — i své zástupce soc. demokratické!

Vypovězení obchodní smlouvy s Německem se strany Anglie dne 28. července prohlašováno za událost ohromného dosahu pro hospodářskou politiku mezinárodní. Leč věc byla na obou stranách rozedmuta víc než se slušelo. Nejednáť se o nic jiného, než aby Německo vstoupilo do takového obchodního poměru k Anglii, v jakém jsou k němu jiné státy evropské, na př. říše naše sama. Ale to že od nějakého času pěstovaná hospodářsko-průmyslová nevraživost mezi oběma zeměmi nastrčena jako pozadí fakta, odráželo se toto pak ve vší ostrosti a zdálo se, že značí nic víc a nic méně než skutečné vypovězení hospodářské vojny mezi Anglií a Německem.

Obchodní smlouva německo-anglická byla naprostou smlouvou největších výhod, státy navzájem si své zboží nevyclívaly. Německo (německý Bund) dle smlouvy této měly výhody ony nejen ve spojeném království velkobritském, ale i ve všech osadách jeho. (Smlouva datována z r. 1865. 1. července a vyprší dle výpovědi 30. června 1898.) A právě ustanovení o osadách učinilo smlouvu tuto neudržitelnou. Osady anglické stále víc se usamostatňující a uvolňující od mateřské země, ba mnohé v přímém antagonismu k ní stojící cítí potřebu utvořiti si své celní území. První z nich dráhu tuto rozhodně nastoupila Kanada v severní Americe. Při projednávání návrhu obchodní smlouvy v kanadské sněmovně nejvíc útočeno na toto ustanovení anglicko-německé obchodní smlouvy, jímž by Kanada byla bývala nucena všecko, co povoluje své zemi Anglii, povoliti i Německu. Toho však Kanaďané, stojící jako Francouzi rodem už v plemenném odporu k Německu, nijak nechtěli dovoliti. Sedmý odstavec nepohodlné smlouvy a s ním celá smlouva musil tedy padnout. Vypovězen-li proto boj hospodářský Německu, vypověděla ho jen Kanada, či anglické osady vůbec. A v tomto boji Německo prohrát nemůže, protože vůči koloniím anglickým je státem více konsumujícím než vyvážejícím. Je pravda, s Kanadou samou tržba Německa byla hodně aktivní: na 2 miliony marek dovozu z Kanady (1896) přišlo

16·3 mil. marek vývozu do Kanady. Ale obě číslice jsou minimalní v celé bilanci, tam 0·1%, tu 0·5% veškeré dotčené tržby. Dovoz a vývoz německo-anglický činil asi pětinu veškeré tržby Německa v r. 1896. A značilo by to pro Německo ovšem velkou krisi hospodářského průmyslu, kdyby vypovězení obchodní smlouvy mělo této části zboží cestu stížit měrou nějak značnější. Vývoz Německa do Anglie s hlavními osadami činil totiž summu 762 milionů marek (22·3%), dovoz odtamtud do Německa 864·7 mil. marek (20·4%). S Anglií (spojené království) samou čísla tato byla: dovoz do Anglie 678 mil. marek, vývoz z Anglie 578·4 mil. marek. Tu sotva se má Německo co obávati nějakého velkého stížení v přítomnosti. A právě tento poměr tržby mezi Anglií samou a Německem jest pro Německo nejdůležitější.

V Anglii sic od nějaké doby agituje se silno mezi průmyslníky anglickými proti zboží z Německa doveženému. Ale pro nejbližší budoucnost ještě sotva Anglie vystoupí s protekcionismem. Ač doba jest věru nedaleka, kdy německý národ a německá říše zaujme první místo ve výrobě světové. Už teď nezůstává za Anglií a za Francií pozadu a bude spěti stále v před, kdežto Anglie a Francie už sotva pokračovati budou a budou-li, sotva týmže tempem jako Německo. „L'Allemagne-fabrique“ už Francouze stejně děsí jako „L'Allemagne-caserne.“ A Angličané s údivem pozorují, že v domácnostech jejich už přemnoho věcí, snad někdy i většina není doma zhotoveno, ale v Německu — „made in Germany.“

Velké obchodní listy německé („Köln. Zeitung“, „Köln. Volkszeitung“, „Frankfurter Zeitung“) přijaly vypovězení smlouvy s chladnou krví radíce k opatrnosti, aby se situace snad nepřiostřila.

Lichva s půdou jest nejnovější zjev na **Rusi**, objevivší se po zesílení agrarní akce selské banky ruské. Banka tato vedle úvěru dostala od vlády úkol udržování a rozmnožování selského stavu. Zakupováním půdy od šlechticův a zemanů hlavně zdvihly se ceny země a z gubernie do gubernie přelévá se horečka prodeje půdy za ceny co nejvyšší. Ceny dostoupily v úrodné Bessarabii na př. až 200 rublů za „desetinu“ (1 hektar). Kommisse vystěhovalecká či lépe kolonisační pro Sibiř vyměřila letos 151 podílů s 557.000 „desetinami“ půdy, stačících na zaměstnání 32.000 mužů rolníků. Přichystáno k práci jiných 200 podílů (pro celé skupiny vystěhovalců) s 1 téměř milionem „desetin“ půdy. Zařízení „chodokův“, o němž nedávno jsme se tu zmínili, působí dobře na ochlazení horečky „pereselenčeské“, vystěhovalecké. Vracejí se většinou vystřízlivění, nespokojení a svou zkušeností ochlazují i ostatní. Vidno také už z toho, že kommisse vystěhovalecká během roku přichystala půdy pro 100.000 duší, kdežto horečka vystěhovalecká za minulý rok na př. jedině vylákala přes 200.000 duší na Sibiř. Jak dobré by bylo omezení a znesnadnění proudu vystěhovaleckého v zájmu „pereselenců“ samých!

V **Portugalsku** hrozila a hrozí propuknouti revoluční bouře k vůli špatným státním financím. Nehospodárností a nepoctivostí vedoucí strany (každé, která právě se dostane kdy navrch) a vlády zaviněn

úpadek Portugalska v ohledu finančním před několika lety už nedaleko mající do bankrotu. A věci od té doby stále se zhoršovaly. Zamýšlená i nyní konverse státního dluhu odmítnuta cizími věřiteli (hlavně anglickými, německými a francouzskými) jako nový pokus bankrotní. Vláda proto odhodlala se jen k půjčce, k zastavení drah a novým daním, což vše vyvolalo roztrpčení v zemi, se strany republikanův uměle živené. Při dnešním stavu politických stran v Portugalsku sotva však se najde muž, jenž by zemi z tísně peněžní zdárně a hladce dovedl vyvléci. Zdá se, že Portugalsku hrozí buď kontrola financí, jakou chce právě Německo při ujednávání podmínek řecko-tureckého míru uvaliti na Řecko, anebo odprodej některé — kolonie zámořské. Kupcem velmi ochotným by byla Anglie.

Nový **tarif celní ve Spojených Státech** (Dingley-bill) kvapem projednán a schválen 24. července. V senatě stálo proti tarifu 30 senatorů, pro něj 40. Tedy malá většina to byla. Tarif má účel fiskalní, tak se předstírá do Evropy. Zdá se však, že je to diktat několika mocných „trustův“ amerických průmyslníků, kteří s Mac Kinleyem se opět dostali k veslu. Za dřívější vlády republikanské Mac Kinleyův tarif tehdy zaváděl cla průměrně ve výši 49% ceny. Nynější Dingleyův tarif jest 53—54procentní Státy evropské vesměs podaly ohražení. Hrozí i odvetou, zvláště brání se státy cukr vyvážející a zavedší premie vývozní (Belgie, Francie, Německo a Rakousko), ježto tento cukr obzvláště nepříznivě v tarifu taxován. „Kölnische Zeitung“ utěšuje se při tomto uzavírání amerických hranic proti evropskému zboží tou zásadou národohospodářskou: že v zemi hospodářsky silné a toužící po konsumu ani vysoká cla dovozu nezabrání, v zemi hospodářsky sesláblé pak beztoho kupná schopnost jest malá, konsum slabší, dovoz z cizozemska sám sebou obmezený a stížený. Spojené Státy severoamerické mají za sebou několik hubených let a Dingleyův tarif tedy jest dle té zásady jen stupňovaným výrazem slabosti hospodářské, zároveň však i prostředkem k posilnění. Spojené Státy v budoucích letech spějí opět k hospodářskému rozkvětu, a až se rozkvět tento dostaví a kupní síla obyvatelstva opět vzroste, ani ten Dingleyův tarif neubrání vzrostu dovozu.

* * *

„Bestia triumphans“ od počátku assanačních prací v **Praze** zvláště silně řádící, vyhlédla si, jak časopisy pražské hořekují, za obět kostel sv. Karla Boromejského, dílo Kiliana Dienzenhofera z r. 1732. Kostelík má býti obětován na rozšíření české techniky. Tentokrát tedy „bestia triumphans“ nevyřítila se ze sboru obce pražské, ovládané jak známo, „zedníky“, nýbrž z ministerstva vyučování. Assanaci za obět padlo i opatství u sv. Mikuláše, památná budova a pendant staroměstské radnice. Tvrdí se, že páni v assanační kommissi horlivým uměleckým konservativcům bourají naschvál a na vzdory, čeho by bourati nemusili. „Assanační škarohlídové“ mimo to tvrdí, že celý assanační plán jest ve všech směrech pramizerný: jak v ohledu hospodářském, komunikačním a hygienickém, tak zvláště v ohledu esthetickém.

Polsko ztratilo jednoho z nejlepších básníků svých, **Adama Asnyka,** jenž zemřel 2. srpna 1897 (nar. 11. září 1838). Asnyk byl hloubavým lyrikem formy překrásně vyciselované ve výrazu i slohu. — Ke slavnosti **Mickiewiczově** (stoleté narozeniny) navrhují polští zahradníci, aby nejpěknější nová květinka (nový druh), jíž křížením se jim podaří letos vypěstovati, nazvána byla na počest básníkovu jeho jménem.

Berlínská hvězdárna si přispíšila s uveřejněním studií a výzkumův o **kathodových paprscích ve vesmíru.** Asi od devíti let dala hvězdárna podnět ku zkoumání a pokusům s kathodovými paprsky slunečními, a podporována ze státních prostředků hojně dosáhla toho, že professor Goldstein, věhlasný zkoumatel v tomto oboru, byl u hvězdárny ustanoven a výzkumy jeho zdařily se v ohledu tom tak dalece, že může vystoupiti s dalekosáhlými objevy o vlivu kathodových paprsků slunečních na věci ve vesmíru se nalézající. Jednalo se už jen o redakci látky a poznatků získaných. Mezitím co v Berlíně redigovali, začali v cizině (ve Francii, v Americe) po objevu Röntgenových paprsků zabývat se týmiž výzkumy a hned počali také uveřejňovat domněnky a theorie o vlivu slunce na zemi, vztahu mezi sluncem a elektrickými i magnetickými zjevy zemskými. Aby tedy noví soupeřové vědečtí hvězdárně berlínské neuchvátili prvenství v některých objevech, přispíšila si hvězdárna a v úředních novinách („Reichsanzeiger") sdělila výzkumy Goldsteinovy, hlavně stran komet. Komety dle jeho výzkumů nejsou protáhlá tělesa ani prašná ani mlhovitá té formy, jak se jeví oku našemu, nýbrž jsou shluky, po případě předměty kulaté; jen ono zrno, jež na kometě pozorujeme, jest realní, hmotné, záře chvostitá jest právě jen hra kathodových paprsků slunce. Taková asi hra, jako záře severní a jižní, plání nebes a podobné zjevy zemské. Kathodové paprsky slunce, samy sebou neviditelné na předmětech ve vesmíru, vylučují tedy druhotné světélkování. Ohon komety není tedy leč kathodové světélkování „zrna" v kometě viditelného; „severní záře" dle toho jest druhotné světélkování země prostřednictvím kathodových paprsků slunce způsobené.

Srpen zase byl **měsícem sjezdů.** Nemůžeme je všechny ani docenit ani posoudit a jen omezíme se stručným vyjmenováním a charakterisováním nejdůležitějších buď už vykonaných nebo právě pořádaných v posledních dnech měsíce.

Mezinárodní kongressy letos mají dvě hlavní střediska, Belgii a Švycary. Belgie svolává je za příležitosti své světové výstavy a byla už jich hezká řada, jež se v Brusselu odbyly. Červenec tu byl měsícem socialních sjezdů (o nedělním klidu, bytech dělnických byla zmínka minule), jež koncem června zakončeny sjezdem obchodních pomocníkův a sjezdem úrazového pojišťování. V srpnu započato mezinárodním sjezdem advokatů (1. srpna), pak sjezd žen (4. srpna) s poradou o ženské otázce. Ve Švycarsku střediště m sjezdového života, a sice výhradně katolického stal se Frýburk, slavící 300letou ročnici úmrtí bl. Petra Canisia. Tu svolán předně mezinárodní vědecký kongres katolický (16. až 20. srpna), s ním zároveň pořádán sjezd sociologů katolických, jemuž ze všeobecného sjezdu vyhraženo jedno odpoledne. Švycarský spolek na ochranu

mladých dívek svolal tamže za tou příležitostí mezinárodní sjezd na ochranu dívek před svůdnictvím agentů. — Curych, jako každý rok tak i letos stal se sídlem několika mezinárodních sjezdů. V srpnu to byly: 8. srpna sjezd mathematikův a od 23. srpna sjezd zástupců přátel dělnictva pro zákonodárnou ochranu dělnictva; tento poslední z nejdůležitějších letoších sjezdů. — V Moskvě pořádá se koncem srpna a počátkem září mezinárodní sjezd lékařský. — Mezinárodní sjezd textilního dělnictva letos byl v Roubaixu ve Francii od 9. do 12. srpna. — Na konec srpna svolán též sjezd „Sionistů“ do Basileje, sekty to židovské, snažící se o obnovení Sionu. Referaty na sionistickém sjezdě jsou v rukou nejznámějších dnes duchů židovstva: Dr. Theodor Herzl, Max Nordau, Dr. Nathan Birnbaum, Dr. Moric Schnirer atd. — Na sjezdě německých anthropologů v Lubecku (3. srpna) konstatováno se zadostučiněním, že anthropologie, jež do nedávna výhradně se zabývala luštěním problemů darwinistických, obrátila se nyní k výzkumům k národnostní a plemenné stránce směřujícím.

Mezinárodní sjezd sociologů, sdružených v „Institut international de Sociologie“ (založeném r. 1893. od professora pařížského R. Wormsa), konal v srpnu třetí svůj sjezd v Paříži (I. 1893, II. 1895 tamtéž). Sjezdu předsedal ruský sociolog Pavel Lilienfeld, súčastnili se ho vynikající vědci-sociologové francouzští, němečtí, ruští, angličtí, američtí a italští. Bojováno tentokrát o jeden směr vědy sociologické, tak zv. „organický“, pokládající společnost za organismus, řídící se ve všem přesně zákony biologie. Směr tento na sjezdě poražen nadobro.

Na mezinárodním sjezdě těsnopiscův ve Štolkholmě (od 17. srpna) zasedajícím jednáno za velikého účastenství německých těsnopiscův o sloučení dosavadních systemův od sebe se zcela lišících, vlastně o zřízení nové soustavy, jež by nejlepší ze systemů (Gabelsbergova, Stolzova, Schreyova a jiných, jako Roller-Arendsova) vybrala, sloučila a těsnopis znova prakticky přetvořila. Dle všeho se však sloučení to nepovedlo.

* * *

Mezinárodní kongres katolických vědců ve Frýburku je čtvrtý toho druhu. Koná se každý třetí rok. Minulý byl v Brusselu r. 1894., budoucí bude v Moskvě roku 1900. Na letoší kongres se dle zprávy přípravného výboru přihlásilo přes 2600 účastníkův a 700 vlastních poradcův a učenců katolických a zasláno na 300 elaboratů vědeckých vůči 125 pracím do Brusselu zaslaným, zajisté pokrok veliký. V presidiu sjezdu zasedali vědečtí zástupcové všech katolických států a zemí Evropy i z jiných dílů světa. Za Rakousko přizván do presidia msgr. Dr. Schindler, professor university vídeňské, za Uhersko msgr. Dr. Kiss, professor university pešťské.

Blahosl. Petr Canisius znám jako apoštol Německa po reformaci zůstavil po sobě památku v tak zvaných „katechismech“. On sám zredigoval tři takové katechismy: velký, malý a nejmenší. Velký vyšel r. 1553. Pojednává v pěti hlavních částkách, 211 otázkách a odpovědích,

rozdělených a uspořádaných, jak je to dnes ve „velkém katechismu“. Katechismus vydán ovšem v řeči latinské pod nápisem: „Summa doctrinae christianae per Quaestiones tradita et in usum Christianae pueritiae nunc primum edita.“ Roku 1557. učinil blahosl. Petr Canisius z velkého svého katechismu výtah pro potřebu žáků gymnasialních. Latinský výtah vyšel r. 1558. a r. 1559. spisovatel sám pořídil německý překlad tohoto výtahu či malého katechismu, jenž roku 1563. vyšel s názvem: „Catechismus. Kurtze Erclärung der fürnemsten stuck des wahren Catholischen Glaubens.“ Malý katechismus latinský má 125 otázek, německý 116 otázek. Katechismus nejmenší vydán roku 1556. v latině jako dodatek latinské cvičebnice. Měl název: „Summa doctrinae Christianae per Quaestiones tradita et ad captum rudiorum accomodata.“ R. 1558. vyšel i tento popularní katechismus v německém překladě samým Petrem Canisiem pořízeném s titulem: „Der kleine Katechismus sammt allen Gebethen für die Einfältigen.“

Německá společnost katolíků **pro pěstování církevního umění** měla letos svou výroční zchůzi v Řezně (1. srpna). Společnost trvá 5 let a čítá dnes už přes 1500 členův. Úkolem jejím jest nejen křesťanské památky umělecké uschovávati, ale spíše ještě k rozvojí ušlechtilého umění církevního přispívati. V rozpravách o umění kladen důraz na podporu katolických umělců, na vzbuzování smyslu pro pravé umění a pravé umělce, vymícení řemesla a řemeslníkův atd. Zvláště třeba přemáhati tři nepřátele umění církevního: falešné heslo soběstačnosti (l'art pour l'art): v církvi všecko slouží Pánu; dále industrialismus, řemeslnou výrobu ve velkém, strojní mechanickou, při níž veškera originalnost zaniká. Třetím nepřítelem jsou laciné náhražky uměleckých tvárných hmot dosavadních; místo kamene se bere cement, místo kovu massa papírová, maché místo dřeva atd. Z církevního umění nutno naprosto vyloučiti zásadu: jen lacino! Ta vždy byla nejhorším zhoubcem každého umění.

Eucharistický kongres velkého účastenství konán od 15. srpna v Benátkách. Sjezdy katolíků chystají se český do Hradce Králové (od 23.) ohlášený jen jako diecesní; německých katolíků do Landshutu v Bavořích od 29. srpna.

Pouť francouzských dělníků počátkem srpna do Říma k sv. Otci podniknutá a vedená předáky francouzsko-belgického hnutí křesťanských demokratů (León Harmel atd.) měla dle „Germanie“ účel politický. Čekali v Římě schválení svého směru: „křesťanského demkratismu za každou cenu i proti vůli biskupů.“ V řečech, jimiž kardinalové i svatý Otec poutníky vítali, však úzkostlivě prý se varováno každé zmínky, jež by se mohla vykládat jako podnícení krajních živlů směru toho. Naopak sv. Otec zřejmě odporučoval poslušnost a shodu s biskupy, zvláště kněžím přítomným. Leč vedle toho mohli by přátelé a stoupenci vidět přece jen schválení cesty své ve slovech sv. Otce, jimiž chválí dělnictvo křesť. demokratické, že uskutečňuje v životě ty zásady, podle nichž církev řeší socialní otázku. Dle dosavadní taktiky Říma jest obrat od křesť. demokratismů k starokonservativcům vůbec nemyslitelný.

Kongregace obřadní ve své schůzi 27. června se usnesla: připustiti proces k účelu blahoslavení a kanonisace služebnice Boží Marie Františky Chappuis Saleské, představené kláštera Navštívení P. M. v Troyes a služebnice Boží Julie Postlovy, sestry Marie Magdaleny, zakladatelky a první gener. představené ústavu milosrdných řeholních sester.

Dne 11. srpna zemřel primas španělský kardinal a arcibiskup toledský Antolin Monescillo y Viso (* 2. září 1811). Je to 120. kardinal, jenž se za papežování Lva XIII. rozloučil se světem. Jmenováno v té době 117 nových kardinalů, z těch 54 cizozemců. Zemřelých cizinců kardinalů za Lva XIII. jest 30.

* * *

Na sjezdu **úrazového pojišťování** v Brusselu, tvůrce jeho v Německu rada Dr. Bödiker vychvaloval zvláště německý způsob úrazového pojišťování. Za to jiní, zvláště zástupce anglický Drage s velkou prudkostí odsuzovali německý system, především jeho nucenost. Také francouzští socialní politikové Darcy, Yves Guyot nemohli se nijak rozehřát pro německý způsob úrazového pojišťování, ani pro rakouský. Omezují prý příliš svobodu (pravil bývalý socialista Yves Guyot)! Francouzští a angličtí sociologové vystupovali dokonce i s náhledem, že prý pojištění úrazové působí nepozornost a bezstarostnost u dělníkův a tudíž přispívá k rozmnožení úrazů. Takové náhledy z Anglie a Francie nejsou nic nového. Myšlenka nuceného úrazového pojišťování, a to způsobem vyplácení důchodu po úrazu (ne jednou pro vždy splacením určité summy peněz) slavila na sjezdu přece silou rozumnosti své mravní vítězství.

Debatta o úrazovém pojišťování v Brusselu vedená odrazila se i na mínění průmyslníků rakouských, kteří od úrazové ankety (1895) neustávají se domáhati změny našeho úrazového pojišťování ve smyslu německém. Jsou to hlavně průmyslníci vídeňští, kteří nerádi vidí základ hražení kapitalem, na jakém naše úrazové pojišťování založeno. Zdá se jim, že platí následkem toho u nás mnohem víc než v Německu. Úrazový příspěvek totiž u nás obnáší 1·37% mzdy, v Německu je nižší, tam počali v r. 1897. jen o 0·49% a dostoupili minulá leta něco přes 1·20%, ale stále se blíží našemu poměru. Hražení důchodův úrazových kapitalem má za následek totiž, že příspěvky se vybírají o něco vyšší, aby se sehnal kapital k uložení potřebný — tento kapital během 7 let u nás už vzrostl u všech šesti pojišťoven na 19·7 mil. zl. (i se záložními fondy vzat). V Německu všecky důchody připadající na ten který rok platí z běžných příspěvků, nezajišťují je. Zajišťují se u nás ovšem jen důchody z trvalé neschopnosti vzešlé, tedy vždy jen menší část úrazových důchodů vůbec, ale přece vzrostlo už to za dobu tu na statnou summu 1½ mil. zl. Toto ukládání kapitálu poroste rok od roku dále — a toho se rakouští průmyslníci hrozí, že tak se jim zbytečně z rukou kapital vydírá a ukládá v pupilarních papírech, když by ho oni mohli zužitkovat lépe v průmyslu samém. Leč není se třeba obávati, že úrazové pojišťování všecek kapital konečně z průmyslu vyssaje. Jednou se úhrada zasytí, kapital k úhradě potřebný bude tu a příspěvky se budou moci zmenšovat.

V Německu však naděje na zmenšení příspěvku nemají; naopak dle dosavadního poměru dohoní nás počátkem budoucího století a i pak stále ještě příspěvek úrazový v Německu poroste, kdežto u nás bude se zmenšovat až na jistou ovšem míru.

V organu průmyslníků rakouských „Industrie“ podán už v červnu hned návrh, který chce zcela jinak zreorganisovat úrazové pojišťování. Je to vše v duchu průmyslníkův, a částečně totéž projevili už r. 1895. na listopadové anketě. Tresť návrhů jest: přeměniti příspěvky na krytí důchodů sbírané, ve příspěvky běžné a organisaci territorialní (dle zemí) v organisaci odborovou (dle odvětví průmyslu). Tedy také kus centralismu. Snahy tyto zvláště rozhodně za své přijal a hájiti jich hodlá založený právě „spolek rakouských průmyslníků“ se sídlem ve Vídni („Bund der österreichischen Industriellen“) částečně soupeř jiného podobného spolku rakouských průmyslníků („Centralverband der Industriellen Österreichs“). Velmi pány průmyslníky vídeňské, kteří při stálých ohromných schodcích dolnorakouské úrazové pojišťovny beztoho přes míru jsou roztrpčeni, rozčilila schůze kovodělníků ve Vídni v Prateru 1. srpna pořádaná, kdež jejich snahy po změně úrazové organisace nazvány „Raub“ a „Diebstahl“. Podnět ke schůzi kovodělnické zavdala totiž petice 112 továrníků k ministerstvu vnitra, aby si pro svůj odbor směli zříditi v Rakousku své zvláštní odborové úrazové pojišťování. Dělnictvo se tudíž proti této žádosti na veřejné schůzi vzepřelo, přejíc a žádajíc si, aby dosavadní způsob, hraditi důchody trvalé kapitálem byl ponechán a zvláště aby ponechána byla zemská či krajinská organisace úrazoven. — Úřední kruhy samy zdají se býti nakloněny víc dosavadnímu způsobu. Máť také nepopíratelné zvláště v Rakousku přednosti. Pro naše země bránící se centralismu, jest vůbec on „conditio sine qua non“. Ale přes to třeba uvážiti se strachem, že příklad Pruska a Německa od jakživa pro rakouskou byrokracii míval svou neodolatelnou sílu, která i logiku i rozum lepšího poznání převrátiti dovedla.

V Solnohradě konala (9. a d.) křesťansko-socialní strana německá (z alpských zemí hlavně) sjezd pro socialní a živnostenskou otázku. — Moravsko-slezští socialisté němečtí 1. srpna měli svou zemskou konferenci výroční v Krňově. Ve zprávě sděleno, že organisace čítá 11 okresních a 78 místních spolků, 35 spolků vzdělávacích, 31 odborových a 17 společenských i vzájemné pomoci. Počet členů nezjištěn. — Naumannovi „národně-socialní“ chtějí svůj sjezd strany letos pořádat v Erfurtě od 26. do 29. září. Jako referenti vybráni hlavní vůdcové: Dr. Sohm, Naumann, Göhre, Wenck, Moser, Rein atd.

Dne 13. září má se v Karlsruhe sejíti konference, jež by se radila o **sprostředkování práce.** Účastníci budou hlavně sociologové a činitelé o dělnické otázce z Německa. Sjezd vsunut mezi sjezdy autonomních obecních úřadů (na poli hygieny) a živnostenských soudů. Členové obou sjezdů přijdou tedy do konference jako zkušení praktikové. Osou porady bude sloučení stávajících dosud v Německu úřadů práce (zemských i městských). Městské radě pražské, která jako zlaté hlavní město dosud v socialním oboru velmi málo vykonalo,

odporučovali bychom, aby vyslala někoho na konferenci, kdož by si praktických pokynů všimnul. Dobré sprostředkování práce jest pro obec poloviční úlevou v chudinství.

Na mezinárodním třetím (I. 1894 v Manchestru, II. 1896 v Gentu) **kongressu textilního dělnictva** v Roubaix, jenž se representoval úplně jako sjezd socialistický, přítomno bylo 84 zástupců, 45 francouzských, 29 anglických (1 dělnice), 4 belgičtí, 2 nizozemští, 3 němečtí a 1 rakouský (německý), celkem zastoupeno na 200.000 organisovaného dělnictva. Ze zpráv v jednotlivých zemích a státech o stavu textitního dělnictva vysvítá: v Anglii dělnictvo textilní je dobře sorganisované a má velké fondy. Tak na př. z 20.000 předláků v Lancashireu je jich v organisaci 18.300. Příspěvky jsou 30—40 kr. týdně a v kasse svazu textilního bývá 1½—2 mil. zl. Nejdelší pracovní doba týdenní jest 72 hodin, nejkratší 56½ hodiny. — Svaz textilní v Německu založený r. 1892. čítal téhož roku sotva 2000, r. 1895. už na 12.000 a letos aspoň 24.000 členů. Leč v textilním průmyslu zaměstnáno jest 697.000 osob a sdružena tudíž malá menšina, v malovýrobě textilní (při domácích stavech) pracuje ještě na 100.000 dělníků-tkalců. Mzdy jsou 8—20 m. (4·80—12 zl. týdně) celkem pod 600 m. (360 zl.) ročně. Převelká jest ještě část těch tkalců, kteří nevydělají leda 150—300 m. (90—180 zl.) ročně. — V Rakousku ze 414.931 dělníků textilních sdruženo jest jich jen 5769. Ve vlněných přádelnách jsou mzdy dosud nejnižší — mezi 4—5 zl. týdně. Pracovní doba jest normalní zákonná o 11 hod. Dobu 10 hod. nechtějí továrníci povolit vymlouvajíce se na zlé časy. Z jiných zemí Francie, Belgie, Nizozemí stěžováno si na špatný stav dělnictva textilního, srdcejímavé nářky poslali rusko-polští dělníci textilní v Lodži a Białystoku. Tu před deseti lety vydělali 10 rublů týdně, dnes vydělají 4 rubly. Stěžují si hlavně na vydírání se strany mistrův a faktorů (laketniků). Na kongressu postaveny společné požadavky ochrany zákonné. Budoucí kongres má být r. 1900. v Německu.

Výborný dosud socialní týdenník německý „Sociale Praxis“ pod redakcí Dra. Jastrowa, docenta z berlínské university (soc. pol. směru Wagner-Schmoller) přešel v ruce společnosti složené z továrníkův a sociologů směru národně-liberalního a konservativnějšího. Od socialistického rázu pod Drem. Braunem tedy až do Stummovštiny: také známka času!

Na podnět křesť.-social. a ekonomického měsíčníku „L'Association Catholique“ (Paris Saint-Germain 262 — předplatné 10 zl. ročně) spojily se nejlepší sociologické a ekonomické listy francouzské na křesťanském základě pracující **v jednotu revuí socialní ekonomie křesťanské.** Jsou to listy: „Association Catholique“, „La Justice Sociale“, „La sociologie Catholique“, „Le XXe Siècle“, „La Démocratie Chrétienne“. — Redaktoři zmíněných listů tvoří jakýsi senát této jednoty, jenž rozhoduje o otázkách socialních shodně a společně, aby se docílilo jednoty a svornosti v názorech. Srpnové sešity zmíněných revuí uveřejňují osnovu základních myšlenek, na níž se jednota pěti listů

těch shodla a staví zásady pevné v těchto otázkách: 1. zakládání odborných spolků, jich působnost a vystupování ve veřejnosti; 2. obnovení majetku kollektivního, rodinného, obecného či spolkového; 3. zákonné prostředky, organické nebo mravní proti lichevnímu hospodářství spekulace.

* * *

Školství. Svépomoc zapouští znenáhla kořeny též v českém učitelstvu. V Praze založena učitelská záložna, jíž svěřila banka „Slavia" jednatelství pojišťování důchodu pro úmrtí a stáří. Velmi hodným aktem svépomoci a v ohledu vychovatelském dosud málo oceněny jsou konvikty pro děti učitelův. Teprve v nejnovější době dávnému tomuto zřízení školskému v církvi katolické vždy doporučovanému věnuje pozornost zvláště učitelstvo. K naléhání venkovských jednot, ústřední spolek český ještě letos zřídí několik takových konviktů ve větších městech venkovských. Na Moravě zatím zřízen jenom jubilejní fond Ústřední jednoty, jenž má celkem 15.000 zl. jmění a udělil až dosud úhrnem 1215 zl. podpor.

Snaha po vyšším vzdělání učitelstva nejlépe se jeví ve zvláštních kursech vzdělávacích, jež z minulém semestru byly pořádány na české universitě v Praze. V 2letém kursu chemickém bylo 84 učitelův a 46 učitelek, celkem 140 posluchačů; kurs mathematicko-fysický poslouchalo 60 učitelův a 42 učitelek, celkem 102 osoby.

Pro kněžstvo katolické zřízena v Německu Socialní akademie, jež má kněžstvu poskytnouti vědeckého vzdělání v oboru socialních věd nejen po stránce theoretické, ale i směrem praktickým. Na akademii socialní budou posílání vynikající kněží, aby nabyli vyššího vzdělání národohospodářského. Podobné akademie budou později zařízeny též u nás, kdež v tom oboru vůbec se nedostává vyškolených pracovníků.

Pokrok znamenitý jeví se u nás ve školství zemědělském. V minulém právě roce bylo u nás celkem 129 zemědělských škol, totiž: 1 vysoká škola zemědělská, 13 středních škol hospodářských, 3 střední školy ovocnářské, 1 vys. škola pivovarnická, 35 škol rolnických, 46 zimních, a 9 hospodyňských, 6 nižších lesnických a 18 nižších ovoc. Ve školách těch bylo 4961 žáků. Dle jazyka bylo 50 škol německých, 51 českých, 16 polských, 6 německo-českých, 2 slovinské a 2 italské. Dle zemí bylo v Čechách 55, totiž tři české (Tábor, Chrudim, Roudnice) a 2 německé střední hosp., 1 střední lesnická (německá v Bělé), 9 čes. a 4 něm. hospodyňské, 1 lesnická nižší (č.), 3 zahradnické (2 české 1 česko-něm.), a 2 pivovarnické. Na Moravě bylo 30 škol, totiž 2 střední (č. v Přerově, něm. v Jičíně), 1 střední lesnická (n. v Hranicích), 1 střední (n. v Lednici), 6 rolnických (4 čes., 2 něm.), 15 zimních (10 č. 5 něm.), 2 hospodyňské (1 č., 1 něm.), 1 lesnická nižší (něm.) a 2 zahradnické. Školství zemědělské doplňují kursy specialní (mlékařský, lukařský, pomologický, zahradnický), jichž opět na různých místech se pořádá několik.

Náklad na zemědělské vyučování v pokračovacích kursech při obecních školách pořádaný obnáší celkem 9000 zl. z peněz státních, totiž: pro Čechy 2000 zl., Tyrolsko 1000 zl., Moravu 500 zl. a ostatní po 200 zl.

Nový ústav pro vzdělání učitelek zřídila a v budoucím roku všechny čtyři ročníky otevře v Chrudimi kongregace školních sester v Slatiňanech českých, čímž školství dívčí v duchu katolickém řízené dovršeno a dívkám českým z rodin katolických umožněno vyšší vzdělání, aniž by nuceny byly navštěvovati školy směrů jiných.

Obecné školství v Předlitavsku není ještě na tak vysokém stupni rozvoje, jak se zhusta do světa hlásá. Připadá celkem jedna škola na 1350 obyvatelův usedlých na 16 km², tak že školy průměrně více než hodinu jsou od sebe vzdáleny. Ještě více do očí bije fakt, že více než polovice veškerých škol, totiž 18.200 jsou školy jednotřídné, v nichž učitel za hodinu musí probrati dvě až tři oddělení. Na mnohých školách je dosud 100—197 žáků jednomu učiteli přidělených a 2000 tříd je vůbec bez učitelů. Více než 1 mil. dětí školou povinných do školy vůbec nechodí, a sice hlavně v Haliči, kde ze 600.000 a v Dalmacii, kde z 94.000 jenom 22.000 chodí do školy. Podle toho je i prospěch. Dosud vykazují analfabetů Vorarlberg 2%, Čechy 3%, D. Rakousy 4%, H. Rakousy a Morava 5%, Tyroly 8%, Slezsko 9%, Solnohrady 10%, Terst 21%, Štyrsko 22%, Korutany 31%, Krajina 40%, Gorice a Hradiska 42%, Charvatsko 48%, Istrie 63%, Halič 65%, Bosna s Hercegovinou 72%, Dalmacie s Bukovinou 80%.

O vlivu náboženství na výchov a mravnost pozoruhodné zprávy přináší „Revue des deux Mondes“, list úplně liberální, jež píše: „Od té doby, co Belgie a Švycary opět zavedly náboženství do škol obecných zmenšuje se počet mladistvých zločinců každým rokem, totéž pozorovati i v Anglii. Za to ve Francii, kde ze škol úplně náboženství odstraněno, počet mladistvých zločinců hrozivě stoupá, a sice ze 100 zločinců naň připadá na soukromé školy katolické jenom 13, kdežto na beznáboženské školy veřejné 87 zločinců. Neméně odsuzuje školy beznáboženské advokat Bonzon v díle „Les crimes et l'école.“ Sám skoro athetista a liberal od kosti praví: „Zločinnost stále roste mezi dětmi od 7 do 16 let. Posledně ve Francii ze 5805 stoupla na 7148 případů, t. j. o $^1/_4$, kdežto u dospělých obnáší přírostek o $^1/_9$. Třeba vyznati, že bezbožecká škola nepřinesla výsledků očekávaných. Nedopomohla ku zmenšením zločinnosti dětí, nezabránila jejímu vzrůstu; přispěla ku zvětšení zločinnosti.“

Zajímavé je srovnání nákladu na jednoho žáka v jednotlivých zemí našeho soustátí. Platí se průměrně na žáka na školách hospodářských 542 zl., hornických 436 zl., akademii umělecké 415 zl., technice 388 zl., universitě 204 zl., učitelském ústavě 170 zl. střední škole 130 zl., odborné 39 zl., z fondů veřejných. Výchovu žáka stojí průměrně v D. Rakousích 20 zl., v Čechách 15 zl., na Moravě 14 zl., v Solnohradech, Slezsku, Dalmacii 14 zl., Korutanech, Štyrsku, H. Rakousích 12 zl., v Tyrolích 8 zl., Bukovině 7 zl., Krajině a Haliči 6 zl.,

Učitelstvo moravské v „Ústředním spolku“ soustředěné konalo v úterý dne 3. srpna valný sjezd učitelský v Uh. Brodě, kdež kromě nechutných narážek na učitelské sdružení katolické promluveny různé, více méně časově zbarvené řeči obyčejného rázu a přijaty výborem, nebo předsednictvím vlastně uchystané resoluce následující:

1. Proti školskému návrhu Ebenhochovu. Uváživše, že tento návrh má za účel: *a)* setříti pokroky a ráz školy novodobé a dáti jí ráz školy konfesionalní; *b)* zkrácením doby povinné návštěvy školní snížiti úroveň obecné vzdělanosti; a že *c)* přes zdánlivé ústupky autonomie zemské, ponechává centralistický system školský, zástupcové českého učitelstva na Moravě vyslovují se proti němu a žádají zástupce na říšské radě, aby uzákonění jeho, jakož i každého zpátečnického návrhu školského důrazně se opřeli.

2. Úpravu hmotných poměrů: V uvážení, že úprava platů učitelstva moravským zákonem ze dne 25. dubna 1894 nevyhovuje požadavkům, ani co do potřeb ku živobytí nezbytně nutných; v uvážení, že učitelstvo zákonem tímto daleko za úřednictvem manipulačním jsouc postaveno, pokořeno se cítí v občanském postavení svém; v uvážení, že postavení učitelstva mezi lidem tímto zákonem sníženo bylo: schvalují shromáždění delegati všech učitelských jednot moravských veškeré kroky ústředního výboru spolku jednot učitelských ve příčině jeho požadavků jménem jednot učiněné, jakož i veškeré kroky a požadavky členů ankety a berou požadavky jimi vyslovené za své.

3. O právních poměrech neučiněno usnešení, než prohlášeno, že trvá při usnešeních v letech minulých učiněných.

Pozoruhodné, třebas ne vždy ve všem správné myšlenky podává *William Harris* ve svém spise: The curriculum for secondary schools“ 1894. Pojednání probírá učebný plán pro vyšší školy americké se stanoviska všeobecného cíle vychovatelského, platícího pro všechny školy. Škola je spisovateli prostředkem, jenž připojuje dítko jakožto tvořící se individuum k národu a uschopňuje je k účastenství v dobrech mravnosti a pořádku. Výchovem dáváme jednostranné a povrchní zkušenosti dítěte mnohostrannou, tisíceletou a zaokrouhlenou zkušenost lidstva. Žádný jiný proces není vhodný tou měrou pojistiti přírůstek na sebevážnosti, jak opanování myšlenek myslitelů, již zkušenosti lidstva pečlivě shromáždili a systematicky upravili. Sebevážnost je však kořenem všech ctností a podnětem pro nás, rozmnožovati moc našeho vědění a schopnosti našeho konání. Tak kázeň školní je postavena na ethický cíl. Každé dítě školní musí prodělati výchov, jenž je zvyká na sebevládu a poslušnost k společenskému pořádku. Ještě před školou však působí mravnost veřejná, národní, která dítěti vtiskuje určitý ráz. Každý národ má svůj způsob, kterým mládež uvádí do své mravnosti; při tom hlavní úloha připadá rodině. Škola jest jen pomocnicí, mající za účel, působení čtyř základních institucí každé mravnosti posilovati. Instituce ty jsou: rodina, občanská společnost (pečující o pokrm, oděv, obydlí), stát a církev. Význačnou známkou církve jest, že se stará o prostředky k získávání, udržování a rozšiřování vědění. Podává

suché podrobnosti, umluvené znaky. Když si je mládež přiosvojila, může si sama o své ujmě dále pomáhati, může si sama otevříti dvéře k pokladnicím literatury a vědy. Rozdíl mezi vyučováním rodiny a školním jest veliký. Zvyky, jež si dítě z domu přináší, jsou jakoby těsný šat, rázu více plemenného, národního, než individualního. Tento oděv zvykový poskytuje na dítěti jistého směru, návodu, ale neusamostatněného, nevolného. Co dítě činí, činí slepě, ze zvyku a z potřeby připojiti se k obecnému mravu a činiti, co jiní činí. Škola proti tomu vede dítě k individuální svobodě, k sebezpytování, ku zkoumání příčin. Rodina „dressiruje“, škola vyučuje. Vzdělání školní jest jakoby vrchní stavba vědomá k nevědomé podezdívce zvyků rodinných. Školní vyučování uděluje se i proto dětem, aby se přiučily tomu, čemu v nejširším smyslu říkáme „technika“: technika čtení a psaní, počtářství, mluvnice, dějin, zeměpisu, literatury a vědy přírodní. Všechny výrony lidské myšlenky udržují se skrze slova, jichž užíváme v určitém významu. Mimo tento technický význam jest vše jen pouhý hlas. Fantasie vlévá v slyšený hlas smysl, jenž se jí nejlépe líbí. Pak místo vědy jest pověra. V takto pojatém významu podává tedy škola „techniku“. Tato „technika“ může se applikovati toliko na poli přírody a člověka. Příroda obsahuje především „abstraktní a neústrojné předměty“, hmotu a pohyb; tím se zabývá počtářství, algebra a vyšší mathematika. Pak obsahuje ústrojné předměty. Toto odvětví zároveň s vylíčením podmínek klimatických podává zeměpis. Člověk sestává z těla a duše; dle těla je člověk předmětem fysiologie. Duše je rozum, vůle a cit. Rozum poznáváme studiem řeči v mluvnici; boj šlechetných a převrácených citův ukazuje literatura; lidskou vůli v nejvlastnějším jejím oboru ukazuje dějepis. Dle toho je patero odvětví vyučovacích: mathematika, zeměpis, mluvnice, literatura, dějiny. Rozdělení to platí pro nižší i vyšší školy, jen s tím rozdílem, že vyšší školy jednotlivé obory si rozšiřují. K tomu přistupují předměty, jež se pěstují pro bezprostřední užitek. Zpěv, vedení knih, tělocvik, těsnopis, vyučování ve vaření, ruční práce v dřevě atd., jakož i nové řeči a staré. Žádná však řeč ani moderní ani stará neposkytuje nám takový vhled do institucí, v nichž žijeme, jako studium bible.

Ročník II. (XIV.) Číslo 10.

HLÍDKA.

Symbolika dle praxe.

Napsal *Jan Oliva.* (Č. d.)

E) Dualismus.

Míní se tím nauka o 2 stejně (aneb skoro stejně) mocných principech světa, dobrém a zlém, sobě nepřátelských. Konečně dobrý, silnější, vítězí.

Nyní neobývají vyznavači její, jinak skrovní, spojeného území, jsouce od sebe úplně nezávislými.

Patří k soustavám dualistickým, pokud známo, tyto větve:

1 (?) Parsové.[1]) Nyní někteří vyznavači parsismu dualismus v něm popírají, ale celkem se vždy parsismus nazýval dualismem. Dříve mnohem rozšířenější, omezuje se nyní na nepatrné zlomky. V Persii (v původní vlasti) čítá se asi 5000 vyznavačů, v Jezdu a Kermanu (slují tu Gebrové, Guebrové) v přední Indii kolem Bombaye asi 90.000.

2. (286) Kru negři na pobřeží pepřovém v Africe vedle nejvyššího dobrého boha uznávají i nejvyššího ďábla, suah. Kněží tvoří vlivuplnou třídu.[2])

3. (287) Vakambové v Africe v krajině Ukambani mají též vyvinutý dualism.[3])

4. (289) Z Irokesů v Americe, nyní silně civilisovaných, v nepatrném počtu zachovali se Huroni (Onkvaonvé). V Kanadě jest jich

[1]) KL. 9, 1530., O. 9, 981., N. d. 2, 771. Slují též mazdeové (podle nejvyššího boha dobrého Ahuramazdy) nebo dle reformatora svého Zoroastra zoroastrové. — [2]) P. II. 87. — [3]) O. 1, 382.

asi 280 (v Juene-Lorette); druhá skupina v provincii Ontaris čítá jen 76 hlav. Dobrý a zlý bůh dle nich jsou bratři a stejně se súčastnili při stvoření světa.[1])

F) Demonismus (satanismus).

Je to názor náboženský, jenž vrcholí v úctě ďábla jakožto jediného (aneb aspoň hlavního) principu ve zjevech vezdejších. Přirozeno, že je málo rozšířen, a ještě méně důsledně proveden. Také netvoří zevní jednoty.

Uvádím tyto skupiny:

1. (290) Jesidové, loupežný kmen kurdský u Bagdadu. Jmenují se tak po šeikovi Jesidovi, zakladateli svého náboženství. Ctí Boha, proroky různé a svaté křesťanské, ale hlavně ďábla, jakožto vyplňovatele vůle boží, a proto se nazývají vůbec ctiteli ďáblovými. Obřadů náboženských nemají, jen jednou do roka putují ke hrobu Adiho, reformatora svého. Jsou úhlavní nepřátelé mohammedanů. Samostatný jejich šeik sídlí u hrobu Adiho u Bagdadu. Čítají asi 200.000 hlav.[2])

2. (?) Bongové (Dorové, Deranové) v Africe západně od Bílého Nilu, sklesli v kultu k totemismu. Velikou důležitost mají zlí duchové v lesích přebývající (ronga) jsouce takřka jediným předmětem úcty náboženské. Čítá se jich asi 100.000.[3])

G) Judaismus.

Judaismem vyrozumívám náboženství nynějších židů nebo národů víru israelskou (judskou) vyznávajících. Dělí se na více skupin, u nás málo známých; třeba tudíž je jmenovitě uvésti. Anthropologicky rozeznáváme sefardim (spaniolé, židé španělští) a uškenazim (ostatní[4]).

a) Karaité.[5])

(291) Tak slují ti, kteří původní židovské náboženství, mosaismus, chtějí zachovati v ryzosti, držíce se výhradně jen starého zákona. Po tajném vzniku povstali jako sekta veřejně v druhé polovici 8. století po Kr. v Bagdadu návodem Anan ben Davida (proto u mohammedanů slují ananovci). Sami se datují od dob Esdrášových, od jiných jsou kladeni v dobu saduceů. Jsou rozšířeni v Rusku, Haliči (v městě Haliči), Jerusalemě a Egyptě asi v počtu 6000. Rabbiho v Čufutkale na Krimu uznávají za svou vrchní hlavu.

---

[1]) O. 11, 900., P. II. 169. — [2]) SN. 4, 249. — [3]) O. 4, 340., P. II. 95. — [4]) Viz více SL. 3, 523. — [5]) KL. 7, 139., O. 6, 822., 10, 771., 778.

b) Samaritané.

(292) Viz o nich „Hlídka“ 1896. 622.

c)

(293) V Číně v Honanu je prastará (od dob po dobytí Jerusalema Titem) kolonie židovská kaifungfuská. Je jich 300—400.[1])

d) Falášové.

(294) Jsou hamité v Habeši, obrácení na víru israelskou. Mají starý zákon v ethiopštině, kněze, mnichy, jeptišky. Varují se styků s jinověrci. Čítá se jich 80.000—200.000. Dříve měli svého vlastního knížete. Jiní je mají za skutečné židy. K nim se počítají někdy v Habeši i Zalani, které jiní opět líčí jako křesťany.[2])

e) Rabbanité.

Nejčetnější ze všech. Přijímají mimo Písmo sv. i ústní podání mišnu a talmud. Dle toho slují též talmudisté, rabbinisté a soustava jejich rabbinismus, talmudismus. Ten je proti starému zákonu namnoze zvrhlý (Rohling[3]).

Netvoří, aspoň nábožensky, jednoho celku, nemajíce společné vrchní hlavy. Jsou roztrháni na množství samostatných zemských společností. Poněkud je spojuje ritus (obřad), jehož je 5 způsobů (machsor): italský, německý, polský, španělský a portugalský[4]) a pak způsob správy náboženské (synedrion). Od středověku je jejich symbolem (vyznání víry) 13 článků.[5])

Rozdělení podává se toto:

1. (295) Palestina počítá jich asi 43.000—44.000, z nichž v Jerusalemě 25.000. V tureckém panství evropském a asijském se čítá asi 150.000. Mají velkého rabína v Cařihradě. Jsou ponejvíce původu španělského.[6])

2. (?) V Italii jest židů asi 38.000.[7])

3. (296) Židé ve Francii v počtu asi 54.000 jsou řízeni centralním konsistoriem v Paříži. Jiní počítají 300.000.[8])

4. (297) V Belgii jest ústřední synagoga v Brusselu. Vyznavačů 3000.[9])

[1]) O. 6, 712. — [2]) O. 8, 1019., RE. 1, 89. — [3]) Č. k. d. 1896, 453. — [4]) KL. 8, 422., SN. 5, 41. — [5]) KL. 6, 998. — [6]) KL. 9, 1292., SN. 9, 643. 646., 8, 786. — [7]) Riv. int. 1893 II. 243. — [8]) SL. 2, 932., Prz. 1894 IV. 201. — [9]) SL. 1, 899. 910.

5. (298) V Hollandsku mají židé centralní komisi. Vyznavačů 81.092.[1])

6. 299) V Hollandsku portugalští židé (v Amsterodamu a Haagu) stojí pod mocí hlavní kommisse.[1])

7. (300) Bavorsko čítá 42 rabbinatů, 53.900 židů; vrchní rabbín je v Brodě (Fürt.[2])

8. (301) Badensko má pro židy vrchní radu. Židů se čítá 26.700.[3])

9. (302) Württemberští židé v počtu 6700 mají vrchní církevní radu.[4])

10. (309) V Hessennassau je 7 rabbínů v čele 7 okresů. Vyznavačů 44.543.[5])

11. (310) Braunschweig obsahuje 1 zemský rabbinát (1600 židů.[6])

12. (316) Hannoversko má v každém správním obvodu (jichž jest 6) zemského rabbína. Počet židů 15.112.[7])

13. (319) V Elsasku-Lothrinsku je 34.645 židů. Dělí se na tři konsistoře každá s vrchním rabbínem.[8])

14. (399) Všechny ostatní obce židovské v Německu jsou úplně samostatné.[9])

Dle toho třeba počítati podle zemí: Hessy 7 rabbinatů (25.531 židů,[10]) v Sasku 2 rabbinaty (9.400 židů,[11]) v Anhaltu 17 obcí (1600,[12]) v Bremenu 1 (1000[13]) (53.900 židů), v Hamburku 2 obce (německou a portugalskou se 17.973,[14]) v Lübecku 1 (700,[15]) v Meklenbursku 2 (2200 + 500,[15]) v Oldenburgu 1 (1600,[15]) v Prusku 47 (372.100.[15])

15. (?) Rakousko-Uhersko: 1,860.000,[16]) a to v Haliči v počtu přes 690.000, zemský rabbín ve Lvově, jemuž podřízeno 26 provincialních rabbinatů;[17]) v Bukovině 67.418, zemský rabbín v Černovicích;[18]) v Čechách 94.479;[19]) v Dalmacii 300.[20])

16. (?) Švycarsko: 8069.[21])

17. (?) Anglie: v Londýně 67.500, v ostatní Anglii 25.700, celkem 93.200.[22])

18. (?) Švedsko-Norsko: 3402 + 214.[23])

19. (?) Rusko: 2,547.000, jiní 3,200.000, ba až 4,000.000.[24])

---

[1]) SL. 3, 1456. 1462. — [2]) O. 3, 557., SL. 1, 829. — [3]) SL. 1, 684., Ps. 9, 10. — [4]) Ps. 9, 10. — [5]) Ps. 10., O. 11, 238. — [6]) SL. 1, 1127., Ps. 9., O. 3, 804. — [7]) Ps. 10., O. 10, 855. 856. — [8]) O. 8, 545. 549., SL. 2, 630. — [9]) Ps. 10. — [10]) O. 11, 232. — [11]) Ps. 9. — [12]) SL. 1, 224., Ps. 9. — [13]) SL. 1, 1195., Ps. 9. — [14]) O. 10, 815., SL. 3, 93. — [15]) Ps. 9. — [16]) SL. 4, 35. — [17]) O. 10, 782., Sl. sb. 6, 208. — [18]) O. 4, 885. — [19]) O. 6, 113. — [20]) O. 6, 896. — [21]) SL. 4, 1253. — [22]) Prz. 1894 IV. 201. — [23]) SL. 4, 1202. 1220. — [24]) Riv. int. 1893 II. 243. Prz. 1894 IV. 201.

20. (?) Rumunsko: 265.000.[1])

21. (?) Srbsko: židů španělských, usazených v Bělehradě, Niši a Pirotu přes 160 rodin.[2])

22. (?) Bulharsko: židů španělských 23.541.[3])

23. (?) Řecko: 5792.[4])

24. (?) Španěly?

25. (?) Portugaly?

26. (?) Amerika: 300.000.[5])

27. (?) Australie: 15.000, jiní udávají 125.000.[6])

28. (?) Afrika: 430.000, jiní 550.000.[6])

29. (?) Asie: v Indii 17.180,[7]) celkem: 260.000, jiní 310.000.[6])

Takováto roztříštěnost konečně musí každého zarazit, byť u židův otázky náboženské byly vedlejší. Odtud pochopíme snahu po spojení mezi nimi, jakož i ráz a provedení té snahy. Spojení dosaženo a podmětem k němu je prospěch hlavně obchodní. Je to t. zv. kahal.[8]) Kahal je jakousi malou republikou, zřízenou dle předpisů talmudistických a řídící všechny záležitosti obyvatelstva židovského, ale jmenovitě záležitosti ekonomické. Moc jeho je v zásadě neomezena; udržuje lid v poslušenství a nutí jej k němu různými tresty, jež předpisuje talmud. Kahal má všude své výkonné organy, t. zv. nejgoš ganeel (tajný slidič) a množství špehů. Vedle kahalu existuje obyčejně Bet-din (soudní dům), tribunal to, spočívající rovněž na zásadách talmudu, jenž všechny spory mezi židy rozhoduje. Existují kahaly více méně všude, kde se lid židovský poněkud uhostil. Kdekoli se nalézá poněkud více židův, ihned mají se k zakládání družstev, jež více nebo méně blíží se tradicionelnímu typu kahalovému. Zdá se býti velice jistým, že slavná Alliance israélite v Paříži není leč druhem velikého kahalu. Tato alliance israélite universelle vznikla r. 1860., má nyní přes 28.000 členů, a účelem jejím jest, ujímati se židů, kdekoli by pro náboženství a původ svůj byli potlačováni, působiti k uznání občanské rovnoprávnosti. Podobné spolky, omezené dle zemí, jsou: v Anglii (v Londýně) Anglo-jewish association a Board of deputies; v Rakousku (ve Vídni) Israelitische Alianz; v Lipsku Deutschisraelitischer Gemeindeverein; v Novém Yorku Board of delegates.

Organisace kahalů zprostředkuje následkem stálého styku mezi všemi kahaly nejen nejrychlejší a nejbezpečnější vědomosti o politických

[1]) Riv. int. 1893 II. 243. — [2]) Ath. 7, 106. — [3]) O. 4, 897. — [4]) SL. 2, 1489. — [5]) CBl. 1896, 422. — [6]) CBl. 1896, 422., Hl. I. 790. — [7]) SL. 2, 1607. — [8]) Č. k. d. 1896, 547., O. 1, 916., GA 139., Prz. 1894 I. 440.

událostech, jež na bursu a různé jiné zájmy působiti mohou, nýbrž i podrobné informace o věcech a osobách, jakých si některý žid, byť z konce světa, přeje. Kahal slouží nejen zájmům celku, nýbrž podporuje velice i osobní zájem každého jednotlivce. Kahal osobuje si a prodává právo na jmění a osoby všech mimožidův.

Odtud si vysvětlíme odpor mezi židy proti těm, kteří odporučují jim splynutí s ostatními národy, zavrhnutí jejich osobitosti. Jmenují se „reformovaní židé". Zavrhují inspiraci bible, jsou rationalisty. Národní své zvláštnosti náboženské odmítají, chtějíce náboženství universalní, s charakterem křesťanství nápodobeným; proto odmítají i talmud. Jiná ovšem, myslí-li to do opravdy. Alespoň Alliance výše uvedená svědčí opak a v ní je většina „reformovaných". A kdyby i myslili, nepoměrně více v počtu vzdělaných židů jest těch, kteří tomu splynutí rozhodně se vzpírají, chtějíce si zachovati celou svou židovskou osobitnost. Takové jest věru stanovisko mocné strany tak zv. „Sionistů". Ti jednají úplně shodně s dosavadním vývojem židův. Assimilace, absorbce židů jinými národy je utopií; nestalať se nikdy a nikde. Jakmile v některém kraji, byť i zámořském, obyvatelstvo židovské jen poněkud vzroste, ihned probouzí se v něm plemenná solidarnost, cit společné síly, za čímž následuje tradicionelní pohrdání goimy a všecko ostatní.

f) Chasidové.

(400) Z opposice proti rabbinismu, kabbale, v 18. století v Polsku vznikla sekta chasidů (horlitelů pro pravou zbožnost). Původcem jejím je Israel z Podolska, jmenovaný baal šem tob, dle něho slují též bešteriani. Jsou hojně rozšířeni v Polsku, Rusku, v Haliči, v Uhrách a Turecku. Israel slul též zaddik a požívá nadobyčejné pocty. Jeho nástupce dědí dle mínění přívržencŭ jeho vlastnosti a slují proto zaddikové. Ti spravují celou sektu. Deset chasidů tvoří modlitebnu; nejstarší, není-li tu zaddika, káže. Zabředli brzy v mnohé pověry a proto někteří se snaží je uvésti v lepší stav.[1])

g) Zoharité.

(401) Židovská sekta východní, která povstala v 17. století a jméno své od Zohar, knihy, kterou více rabbínů v prvním století sepsalo, si dala. Její náhledy jsou tajemné, a zdá se, že přijala druh učení o trojici.[2])

---

[1]) KL. 3, 100., SN. 3, 1039. — [2]) SN. 10, 394.

h) Essenové.

(402) Obnovená sekta dle vzoru bývalých essenů. Ctí Krista, „essena“, zavrhují Pavla, „nepřítele žen“. Jsou v Paříži pod vůdcovstvím madame Marie Gérardové.[1])

H) Mohammedanismus.

Učení jeho všeobecně známo, proto charakteristiku jeho opomíjím.

Méně známo hierarchické jeho roztřídění, proto o něm podrobněji třeba se zmíniti.

a) Sunnité.[2])

Nejrozšířenější útvar mohammedanismu. Uznávají mimo koran také sunny (sbírku ústních podání o řečech a činech Mohammeda, Abubekra, Omara a Othmara, jeho nástupců) za základ svého náboženství.

I. Sunnité vlastní. Netvoří jednoho náboženského celku, jak leckdy mylně se myslí, nýbrž třeba rozeznávati více samostatných útvarů dle poměrů politických, při islamu rozhodujících:

1. (403) Sultanat turecký (v Cařihradě). Sultanat cařihradský je vrchní duchovní hlavou veliké části sunnitů. K vykonávání náboženské právomoci má po boku šejk ul islama v Cařihradě. Moslemů počítá se v evropském Turecku 2,000.000, v Malé Asii, Syrii a Palestině asi 10,000.000, v Arabii asi 1,200.000, v Egyptě 6,300.000, v Tripolisu 1,000.000, celkem asi 20,000.000.[3])

Za svou vrchní duchovní hlavu uznává sultana cařihradského i panovník bucharský.[4])

2. (404) Císař v Marokku je druhou samostatnou vrchní hlavou mohammedanů s příjmením emir al mumenin. Obyvatelstva se čítá 6—8,000.000.[5])

3. (405) Skupina států hausských v Africe střední tvoří třetí samostatnou „církev“ mohammedanskou. Náčelníkem této skupiny, nejvyšší hlavou státní i náboženskou (panovník věřících sseriki-n-musulmin) je sultan sokotský. Skupina států, založená a ovládaná Fulby, čítá Sokoto (s podřízenými říšemi Samfáru, Katšenu, Kamo, Sarič, Bautši a Muri), Gandó (s říšemi Kebbi, Nupe, Guari, Jauri a Joruba) a Adamauu (avšak tuto jen v ohledu náboženském). Má asi 12,000.000 obyvatel.[6])

---

[1]) QS. 1894, 884. — [2]) SN. 8, 1129., 11, 244. — [3]) SL. 4, 859., Sp. 99. 100. 119., O. 8, 413. — [4]) O. 4, 868. — [5]) SL. 3, 1193. 1194. — [6]) O. 10, 971., O. 397.

4. (406) Bondu, asi 1,500.000 obyvatel.[1])

5. (407) Tunis stojící pod svrchovaností Francie, má v čele šejk ul islama. Vyznavačů jest asi 1,400.000.[2])

6. (408) Alžír má od vlády francouzské pro mohammedany (v počtu 3,312.422) zřízeno 16 sídel pro mufti a 83 pro imany, nad nimi jsou 2 vrchní muftiové.[3])

7. (409) Bornu, sultanat černošský asi 5,000.000 obyvatelů ve středním Sudanu. Poplatný stát je Kanem.[4])

8. (410) Vadai, 3—6,000.000 obyvatel.[5])

9. (411) Budduma (Jedino) neodvislé, piratské obyvatelstvo četných ostrůvků v jezeře čadském asi 15—20.000 hlav.[6])

10. (412) Oasa Bilma a Kavár mají společného sultana; asi 4000 obyv.[7])

11. (413) Sultanat Air (Azben) s poplatným Damerghu. Čítá?[8])

12. (414) Masina (Moasina) asi 4,500.000.[5])

13. (415) Říše mahdiho od r. 1882(5) zabírá největší část Nubie a východního Súdánu (Taka, Senár, Fazokl, Chartúm, Kordofan, Bahr-el-Ghazal, Dár-Fúr atd.[9])

14. (455) Danákilové (Aferové, Adálové) v Africe u Rudého moře čítají asi 40 kmenů. Jednotliví kmenové žijí samostatně pod vlastními pohlaváry.[10])

15. (?) Somalsko mohammedanské rozděleno na množství despotických státečků. Nejpokročilejší je sultanat Hadžiů.[11])

16. (456) Sultanat zanzibarský o 150—300.000.[11])

17. (457) V Arabii, ve vnitru, je sultanat Džebel Šammár, asi 500.000 obyvatel.[12])

18. (458) Sultanat maskatský (Oman). Panovník, imam, drží duchovní i světskou moc ve svých rukou. Panství jeho vztahuje se též na 6 státečkův u zálivu perského.[13])

19. (—) Buchara, obyvatelstva asi 2,000.000. Mohammedany spravuje nejvyšší kněz. Sultan uznává, dle jména, sultana tureckého za svou vrchní hlavu.[14])

20. (—) Chiva asi 500.000 obyvatel. Poměr jako u Buchary.

21. (467) Tatarští Turkmeni od vysočiny Ust-Ust až ku krajině Balch v počtu asi 1,000.000 dělí se na 9 hlavních kmenův a tito zase na hordy a rody.[15])

---

[1]) O. 4, 337. — [2]) SL. 2, 979. — [3]) SL. 2, 968. 970. — [4]) O. 4, 398., O. 1, 397. — [5]) O. 1, 397. — [6]) O. 4, 338. — [7]) O. 3, 69. — [8]) O. 1, 547., 6, 920. — [9]) O. 1, 394., Sp. 120. — [10]) O. 6, 939. — [11]) O. 1, 394. — [12]) O. 2, 567. — [13]) SN. 5, 153., O. 2, 567. — [14]) SL. 4, 1045., O. 4, 868. — [15]) SN. 9, 660. —

22. (468) Tataři v evropském Rusku a v Asii mezi Turkestanem, Dzongarií, Mongolskem a Tibetem žijí pod kmenovými náčelníky (murzové). Duchovní hlavou jejich jest mufti. V Evropě jest jich asi 1,200.000, na Kavkaze?, v Asii 1,060.000. Kavkazský effendi sídlí v Tiflisu.[1])

23. (469) Baškirové, čeledi turecko-tatarské, na východní hranici Ruska, mají duchovní o 3 stupních, již podřízeni dozoru muftiho v Ufě. Čítá se jich 460.317.[2])

24. (470) Kirgizové v Rusku a Sibiři mají nad sebou chana, jmenovaného carem. V Rusku je jich asi 150.000, v Asii asi 3,000.000.[3])

25. (474) V Afganistaně Aimakové (300—400.000 duší) pod 4 pohlaváry.[4])

26. (544) V Beludžistaně Bráhniové dělí se podle vesnic (asi 70 celků.[5])

27. (545) V Tibetě, ve Lhasse je mufti, nejvyšší kněz pro mosleminy tibetské. Jmenují se tu kačisové.[6])

28. (546) V Číně mají moslemové hlavní střediska v Tienšanu a Jünanu, ačkoli jsou roztroušeni po celé říši. Počítá se jich asi 20,000.000. Tvoří proti vyznavačům Konfutsea, Laotsea a kultu předků ostře oddělenou skupinu, kdežto onino jsou úplně smícháni.[7])

29. (?) V Indii je středem mohammedanského života město Delhi (Dehli). Počítá se tu celkem 72,000.000. Obyčejní moslemové přijímají mnoho zvyků a pověr hinduských.[8])

30. (Malajové na indickém souostroví přiznávají se k islamu.[9])

II. Tharikati.

(547) Jsou to stoupenci reformatora islamu v Indii Ismaila hadži (Mevlevi Mohamed). Chtěli očistiti učení Mohammedovo.[10])

III. Šafiijové.

(548) Téhož směru jako předešlí. Uznávají možnost pokroku ve věcech náboženských a chtějí býti snášenlivými proti jiným vyznáním. S těmito hodlají se sblížiti na základech všeobecné moralky.[11])

Dle vzoru zednářstva zřízeno je v zemích mohammedanských asi 100 sekt (v severní Africe 8) tajných. Mají obyčejně 7 stupňů. Ty udržují vlastní, vnitřní spojení mezi mohammedanskými národy. Členové jako kejklíři, zpěváci, hádači a lékaři cestují po zemích a sprostředkují

[1]) SN. 9, 295. 444., SL. 4, 999. 1040. 1043. — [2]) O. 3, 459. — [3]) SL. 4, 999. 1002. 1040. — [4]) O. 1, 537. — [5]) O. 3, 711., 4, 545. — [6]) H. G. 244. — [7]) O. 6, 712., Sp. 104. — [8]) O. 7, 162., SL. 2, 1607., GA. 376. — [9]) SN. 5, 57. — [10]) SN. 4, 94. — [11]) GA. 377.

zprávy, které si náčelníci islamu posílají. Fanatismus hlavně jimi stále je rozdmychován, nenávist a válka proti nevěřícím stále hlásány.[1])

b) Šiité.

Různí se od sunnitů tím, že přijímají za pravého nástupce prorokova až 4. kalifa Aliho, kterého proti sunnitům staví na roveň Mohammedovi. Mají mimo to některé zvláštní tradice, kterých sunnité neuznávají. Hrob Aliho je v Mešhedu (Alexandrii, Hir) u Bagdadu.[2])

Děliti je možno takto:

I. Šiité vlastní:

1. (549) Peršané. Šach perský je náboženskou hlavou. Počítá se jich asi 9,000.000. S nimi spojeni jsou stoupenci Aliho v Syrii, zvaní Mataveliové v počtu asi 30.000. Střediskem je město Mešhed v Chorasanu. Též Peršané v Turkestanu usedlí k nim náležejí.[3])

2. (554) Beludžové v Beludžistanu,[4]) v 5 kmenech samostatných, počítají?

3. (569) V Afganistanu Harázové dělí se na 14 skupin (počítají 300—600.000 duší); Kizilbašové?[5])

4. (?) V Indii jest jich asi 5,000.000[6])

5. (589) V Arabii, v západní části u Adenu, počítá se 20 samostatných malých sultanatů. Většina obyvatelstva jest vyznání šiitského.[7])

II. Ismaelité.

(590) Vznikli v 2. století po Mohammedovi (8. po Kr.). Jsou větev šiitů, počítajíce po Mohammedovi jen 7 imamů (nejvyšších kněží), kdežto ostatní šiité jich mají dvanácte. Učení islamu vykládají allegoricky. Bydlí v horách na západě od Hamahu. Nejsou četní.[8])

III. (591) Motazelité (motasalové) pojí se k sektě Aliho tvrdíce, že koran není věčný a vůle lidská že je svobodná.[9]) Jsou to tedy islamští racionalisté. V tomto bodu jsou totožni s Kadary[10]) (jsou tedy jedna sekta).

IV. (592) Nevalně rozdílní od ostatních ismaelitů jsou v Persii a Syrii žijící assassini (hašišovci), dříve byli velice fanatičtí, nyní jsou neškodní. V čele stál velmistr, šejk el džibál.[11])

---

[1]) QS. 1895, 220. — [2]) SN. 9, 43., 5, 268. — [3]) SL. 4, 320., SN. 5, 268., 9, 660., Sp. 102. — [4]) O. 3, 711. — [5]) O. 10, 1003., O. 11, 136. — [6]) GA. 378. [7]) O. 2, 867., SN. 4, 233. — [8]) SN. 4, 93., 8, 1191. — [9]) SN. 5, 557. 37. — [10]) SN. 4, 470. — [11]) O. 2, 901.

c) Vahabité.

(593) Vahabité též odvozují se od Ismaelitů. Původcem jich je Abd-el-Vahaba z Nedždu v Arabii kolem roku 1745. Zavrhl všechno písemné i ústní podání a zbožňování Mohammeda, protož slují islamští puritani. Tvoří v Arabii říši Vahábovců s obyvatelstvem přes 1,000.000.[1])

d)

V Indii vzdělanější moslimové jsou liberalního smýšlení. Chtějí očistiti koran od pozdějších přívěškův a výkladův a spojiti jednotlivé sekty mohammedanské. Vzniklo v tom smyslu více společností, zvaných andžumas; jsou polo vědecké, polo náboženské. Hlavní šiřitel myšlenky, said Ahmed Khan, založil v Aligurhu vyšší školu pro sunnity a šiity společně.[2])

e)

Sem náležejí některé náboženské společnosti, vzniklé splynutím mohammedanismu s hinduismem a budhismem při styku mosleminů s Indy.

1. (594) Sufismus (ssofiismus), náboženský mysticismus mohammedanských mnichů, dle něhož člověk je výron (emanace) Boha, pročež snaží se opět k němu navrátiti a s ním spojiti. Je to buddhistický pantheismus v rouše islamu. Původcem jeho snad je Said-abul-chair okolo r. 820. po Kr. Má přívržence v Persii (Chorasan), Malé Asii a Indii.[3])

2. (595) Bába Láles, ctí jednoho Boha, nemají obřadův. Učení je míšenina hinduismu (sekty višnuitův) a sufismu.[3])

3. (596) Bišnaviové (Bišnoiové) spojují nauky a obyčeje hindské a moslimské. Původcem jich je Džambhádži (* 1451). Sídlí v Indii, v Pendžábu (hlavně v distriktu hisárském a v Sirse) a v severozápadních provinciích (Bikániru a Rohilkhandu). Kněžstva dědičného nemají. Vliv jejich se rozmáhá.[4])

4. (597) Pran Nathis hleděl spojiti hinduismus a mohammedanismus. Jeho přívrženci myslí, že mezi oběma není podstatného rozdílu. Spojení obou jeví se toliko při přijímání nového člena, jež děje se ve společnosti složené ze členův obou sekt. Jinak v životě žijí obojí různě dle zvyků svých předků.[4])

---

[1]) SN. 9, 846., GA. 377. 8., O. 2, 567. — [2]) QS. 1894, 213., GA. 372. 378. — [3]) SN. 8, 1113., SL. 4, 319.; EG. II. 17, 210. — [4]) O. 8, 327.; EG. II. 17, 210.

5. (598) Panth. Sufi Kabir nahlížel nedostatky mohammedanismu a hinduismu a dal se k očištění jich na novou cestu (panth), založil nový náboženský system s úctou v jediného Boha. Přívrženci jeho slují kabir panth a žijí v severovýchodní Indii.[1])

6. (?) Sikhové. Po cestě Kabirem naznačené ubíral se Nanak (nar. 1469), původce náboženství Sikhů. Jmenoval se guru (mistr) a jméno to i s nejvyšší s ním spojenou hodností přechází na jeho nástupce, též guru zvané. Později zmocněli tak, že utvořili vlastní říši, která však r. 1849. zabrána od Angličanův. Od té doby moc jejich upadá. Nemají kast ani mnichů. Rozpadli se na 5 větších a více menších sekt. Jsou to: 1. Uďasis. 2. Ganž Bakšis. 3. Ram Rayis. 4. Sutreh Šahis. 5. Govind Sinhis (nejhlavnější). 6. Nirmalas. 7. Nagas. Amritsyr v Lahoru je středem nanekismu (tak se jmenuje dle původce svého sikhismus) a sídlem vrchního kněze.[2])

7. (?) Na sufismu založen byl i tak zv. muridismus, vřelý to mysticismus, jenž měl za účel odstraniti neshody mezi sunnity a šiity. Původcem jeho byl r. 1823. Kazi mollah a nejvěrnějším stoupencem a šiřitelem třetí jeho nástupce a vrchní hlava všech muridů (imam) Šamyl. Zdali po krvavých bojích s Rusy ještě se udržují, nevím, zdá se, že ne.[3])

[1]) P. I. 95. — [2]) EG. II. 17, 210., P. I. 94. 97., SN. 5, 624., O. 2, 204. — [3]) SN. 9, 21., O. 6, 595.—7., 6, 854.

Církev a stát ve středověku.

Dr. František Ehrmann. (O.)

Uznaných právních poměrů středověkých mezi Apoštolskou Stolicí s jedné a královstvím německým i hodností císaře západořímského se strany druhé nesmí také s mysli spouštěti, kdo chce správně posuzovati spor vzniklý mezi papeži a Ludvíkem Bavorským. Ovšem že v tomto sporu velikou úlohu hrály i zhoubný vliv francouzského dvoru královského na hlavu církve a bludná nauka „spiritualistická“, která byla tím nebezpečnější, čím více se snažila odívati rouchem pravdy posvátné; tak že, uvedeme-li zkrátka dějiny sporu toho, nezbytně musíme i o původu a dosahu zmíněné bludné nauky poznámku připojiti.

Spor mezi Ludvíkem Bavorským a Stolicí Apoštolskou vznikl následovně. Roku následujícího po smrti (24. srpna 1313) Jindřicha VII. dostal při volbě krále německého Bedřich Rakouský 3 hlasy a Ludvík Bavorský 4 hlasy; žádný z nich tedy nebyl jednohlasně zvolen: a proto měli oba i kurfirstové vyčkati, co volbě jejich podle tehdejšího právního zvyku řekne Stolice Apoštolská. Byl totiž právní zvyk,[1]) že Stolice Apoštolská rozhodovala o volbě krále německého, nebyl-li všemi kurfirsty zvolen jednohlasně, ano že táž Stolice Apoštolská i volbu jednohlasnou zkoumala; kterýchžto práv nikdo církvi neupíral, kdo jen považil, že, počínajíc od Otovců, nově zvolený král německý byl zároveň kandidatem císařství západořímského, a nezapomínal, že papežové byli vlastními původci císařství západořímského, a byl sobě vědom, že císař západořímský měl býti zároveň „ochránce církve“ katolické.

Ale v našem případě tohoto právního zvyku netoliko Bedřich a Ludvík, nýbrž ani kurfirstové nedbali; a tak se stalo, že bez ohledu na Stolici Apoštolskou byl Bedřich v Bonu od arcibiskupa Kolínského a Ludvík v Achách od arcibiskupa Mohučského na krále německého korunován. Každý z nich se měl za krále jediného, oba byli vzdorokráli; spor mezi nimi byl neodvratný a neutišil se ani, když Ludvík Bedřicha v boji porazil.

Jan XXII. byl ovšem sobě vědom práva svého, ze kterého zároveň plynula povinnost, o smír v Německu se starati. Nechtěje však hned z počátku přísně vystoupiti, napomínal toliko obou vzdorokrálů

[1]) Srv. *Phillips* ib. str. 296.

k pokoji a potom vítěze Ludvíka k mírnosti. Když však Ludvík, třebas nebyl od papeže uznán a proto neměl nároků na korunu císařskou, přece sobě osoboval práva s korunou císařskou propůjčená a netoliko říšského vikáře pro Italii ustanovil, nýbrž i k pomoci přispěl zapřísáhlému a církevními tresty postiženému nepříteli svaté Stolice, Galeazzovi Viscontimu, papež mu již pohrozil klatbou církevní a, když si ani tu nedal říci, roku 1324. ji skutečně nad ním vyřkl. Jakmile byl Ludvík z církve vyloučen, byl by Jan XXII. měl podle tehdejšího právního zvyku[1]) Bedřicha uznati za krále římského a jemu korunu císařskou slíbiti. Ale Bedřich sám svou slabostí podobný plán překazil, smluviv se s Ludvíkem za zády Apoštolské Stolice, že společně v říši vládnouti budou: mimo to se nedá ovšem upříti, že Janovi XXII. nebyl Bedřich mnoho po chuti, protože by byl Jan, jsa sám francouzského původu, rád viděl korunu císařskou na hlavě krále francouzského.

Z těchto příčin si tedy papež Bedřicha nevšímal a vybízel kurfirsty německé k volbě nové, Ludvíka už ani nepotřebuje, ba ani nesměje dbáti, poněvadž Ludvík ani dosť málo se nenamáhal o smír s papežem, nýbrž naopak čím dále tím více se s ním znepřáteloval: kdyžtě nejenom do Italie vtrhl, rozkolnými biskupy se dal pomazati a od Sciarry Kolonny, syndika města římského, korunovati (17. ledna 1328), nýbrž tak daleko zašel, že i papeže prohlašoval za kacíře a na smrt odsuzoval a Petra z Korbaria za vzdoropapeže postavil, tak že Jan XXII. znova netoliko jej, nýbrž i všecky, kdož jej skutkem či písmem podporovali, klatbou církevní stihl.

Ale kurfirstové se nedali k nové volbě pohnouti, předstírajíce neprávem, že zvolen jest, kdo dostal většinu jejich hlasů.

Stav věcí nebudil mnoho naděje ani po smrti Bedřichově; neboť smír Ludvíka s papežem zdál se nemožný.

Než tu Ludvík obrátil, prohlásiv, že jest ochoten i trůnu královského i hodnosti císařské se vzdáti (1333): a naděje na mír žádoucí přece zakmitla.

Zákmit ten však, bohužel, nevzrostl v zářné světlo. Jan XXII. záhy (4. prosince 1334) potom umřel a nástupce jeho, Benedikt XII. (1334—1342), ač byl mírumilovný, přece neměl dosti silné povahy, aby odolal přemocnému vlivu krále francouzského Filipa VI. (1328—1350), který byl zarytým nepřítelem smíru s Ludvíkem; a když by snad

[1]) Srv. *Phillips* ib. str. 298.

Filip byl smíru tomu se naklonil, spáchal Ludvík nový hrozný přechmat. Neptav se totiž Apoštolské Stolice, zrušil z „císařské“ pravomoci manželství mezi Janem Jindřichem, synem českého krále Jana, a Marketou Maultaší, hraběnkou tirolskou, a „uděliv dispens“ od třetího stupně pokrevenství zasnoubil ji svému synu Ludvíkovi, markraběti braniborskému (v únoru roku 1342.). A tak se stalo, že v den (25. dubna 1342.) smrti Benedikta XII., po němž nastoupil Klement VI. (1342—1352), byl už Ludvík zase na své staré dráze, Stolici Apoštolské naprosto protivné.

Ale přechmat onen odvrátil také od něho skoro všecky dosavadní přátele jeho a přivodil konečně i záhubu jeho dokonalou; neboť bratr Jana Jindřicha, markrabě moravský Karel žaloval pro tuto neslýchanou opovážlivost, se kterouž při rozloučení a sloučení tohoto manželství všechny posvátné zákony církevní pošlapány byly, u všech křesťanských panovníkův, a žaloby jeho potkaly se všude s upřímným soucitem.

Tím snáze tedy mohl nový papež Klement kurfirsty k nové volbě pohnouti. Při této volbě pak všemi 5[1]) hlasy zvolen byl Karel (11. července 1346). Hned po skončené volbě vypravil král Karel s kurfirsty slavné poselství, v jehož čele byli Pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic a vévoda opavský Mikuláš, k papeži do Avignona, aby mu výsledek oznámili. Papež přál Karlovi k jeho volbě za krále už 30. července a potvrdil ji 6. listopadu r. 1346., po čemž Karel listem ze dne 27. dubna r. 1347. papeži všechny své před tím učiněné sliby opakoval.[2])

Tak novým císařem Karlem IV., který po svém dědovi první zase diademem císařským byl ozdoben, sjednocena opět na čas říše západořímská, a nastala blahodárná shoda mezi oběma nejvyššími hlavami, církevní a světskou, na zemi.

Sporu Ludvíka Bavorského s papeži by nedosti rozuměl, kdo by sobě, jak jsme svrchu podotkli, nepovšiml bludné nauky, která různým způsobem autoritu Stolice Apoštolské napadala a právě proto i na Ludvíka tak mocný vliv měla, že ve spolku s ním proti papežům bojovala.

Je to především blud Fraticellů čili Lžiminoritů. Francouzský

[1]) Dva ostatní kurfirstové, falckrabě Ruprecht a markrabě braniborský Ludvík nedostavili se k volbě a neměli právě hlasu, jsouce v církevní klatbě. Srv. *Kryštůfek* ib. str. 450.

[2]) Srv. *Kryštůfek* ib.

minorita Petr Jan Oliva (n. 1247, † 1297) se svými nohsledy mněli, že jenom oni sami vystihli pravého ducha řehole františkánské; a podle toho zavrhovali pro sebe a své druhy všecek majetek, tak že ani jednotlivci ani klášter úplně žádného jmění míti neměl: proto se také nazývali „spiritualisty“. Papež Mikuláš III. (1277—1280) jim povolil a dekretalkou *Exiit*[1]) přenesl právo majetkové všeho jejich jmění na římskou církev, ponechávaje františkánům jenom právo užitkové, ale jenom, pokud ho k nezbytnému zaopatření svému potřebovali. Mikuláš ovšem nepředvídal, jaké nesnáze jeho dekretalka *Exiit* může způsobiti. Snad se domníval, že spory františkánské se jí urovnají; ale spory ty se neurovnaly, nýbrž i potom se neustále přetřásala otázka, vyžaduje-li řehole sv. Františka tak úplně přísné a strohé zachovávání rady evandělické chudoby. Proto se papež Klement V. viděl nucena konstitucí *Exivi de paradiso*[2]) k mírnému výkladu řehole františkánské vyzývati; a když bouře františkánské neustávaly, papež Jan XXII. ustanovil se, že musí ráznějším prostředkem nebezpečí církvi hrozící odvrátiti. Nebezpečna zajisté byla pro církev strohá nauka některých františkánů, protože se její přívrženci spojovali s Bizochy, Beguardy čili Fraticelly, kteří učili, že církve jsou dvě:

jedna tělesná, která žije v překypujícím bohatství a nepravostmi se poskvrňuje, a

druhá duchová, která život v chudobě tráví a ctnostmi se ozdobuje: duchová prý jsou jenom oni, jenom na nich se vyplnilo evandělium, jen oni mají pravý primat (schisma!), jen oni mají právo udělovat svátosti atd.

Jan XXII. poznal, že se spor františkánský neukončí a rozkol od církve neodvrátí, dokud celou tu otázku nerozhodne dogmaticky. A proto vydal dvě bully. Jednou *(Ad conditorem*[3]*)* vrátil františkánům všecky statky jejich, které Mikuláš III. na církev římskou přenesl,

druhou, dogmatickou *(Cum inter nonnullos*[4]*)* prohlásil, že „tvrdošijné tvrzení, jakoby Kristus a jeho apoštolové byli ani sami pro sebe ani společně žádného jmění neměli, zřejmě odporuje výslovným výrokům Písma sv. a je bludné a kacířské; nejinak, že se věc má s tvrzením, jakoby byl Kristus neměl žádného práva užitkového na jmění, které mu bylo s apoštoly společno.“

[1]) c. 3. V. S. in VI⁰ (V, 12).
[2]) c. 1. V. S. in Clem. (V, 11).
[3]) c. 3. V. S. Extrav. com. (XIV.)
[4]) c. 4. V. S. Extrav. com. (XIV.)

Proti první bulle vystoupil minorita Bonagratia z Bergama, tvrdě pošetile, že papež nemá moci, aby zrušil dekretalku *Exiit* na sněmě Viennském prý schválenou.[1])

Proti dogmatické však povstali neméně zpozdile mimo něj ještě minorité Michal Cesenský a Vilém Occam. Jan XXII. se domníval, že snad zmoudřejí, a proto bullou *Quia quorundam*[2]) vyloučil z církve všecky, kdož se nechtějí podrobiti papežskému rozhodnutí. Ale zmínění minorité byli příliš hrdi, aby se papeži podrobili, raději snesli klatbu církevní a církev opustili.

Že pak minorité tito nebyli od Ludvíka nenáviděni, patrno nad jiné jasněji ze slov, kterými Ludvík appelloval (12. října 1324) ku sněmu všeobecnému, řka: „Papeži nestačilo přiosobiti sobě práva časného císařství, nýbrž i proti Pánu našemu Ježíši Kristu a proti jeho nejsvětější Matce, která ... jako Syn její, zachovávala chudobu, proti svatému sboru apoštolův... a proti evandělické nauce o svrchované chudobě povstal..., ...ba prohlásil to i kacířským článkem..., řka veřejně: Kristus a apoštolové měli společně časné statky, jako je jiné sbory mívají; věta to, která jest notoricky kacířská a profanní a proti samému sv. evanděliu.“[3])

Kdo by tu nepoznal bludu Michala Cesenského, Viléma Occama a druhů jejich? Kdo by o tom pochyboval, že je Ludvík zvolil svými spojenci v boji proti papeži? A kdo by nedovedl posouditi, že tito „duchoví“ mužové Ludvíka svým pérem více podporovali, nežli celá vojska mužův obrněných zbraněmi hmotnými, zvláště když ve spolků s pařížskými doktory Marsiliem Padovským a Janem Jandským sepsali a Ludvíkovi dedikovali dílo *„Defensor pacis“*, kde úplně upřeli papeži pravomoc ve věcech světských, poprvé v církvi pronesli revoluční zásadu, jakoby všecka církevní moc původně měla nosičem svým společnost všech věřících, jejíž representantem je císař, a jakoby z této společnosti teprve církevní moc přecházela na osoby duchovní, a kde záruku míru spatřovali v područí duchovní vrchnosti pod světskou?

Čteme-li či slyšíme, kterak „Defensor pacis“ vykládá původ pravomoci církevní, řekli bychom, kdyby chronologie dovolovala, že jest výklad ten od reformatorů 16. století vypůjčen. A věru je se co

[1]) Deklarace ta byla sice ve Vienně vydána, ale ne schválena od sněmu Viennského. Srv. *Phillips* ib. str. 305.

[2]) c. 5. V. S. Extrav. com. (XIV.)

[3]) *Raynald* ad ann. 1324. n. 28. Srv. *Phillips* ib. str. 310.

diviti, že už za těchto časů nevypukla bouře, která způsobila rozkol pro církev neméně záhubný, než pro stát. A snad by byla ve 14. a 15. století tolik zla nezpůsobila, jako tehdy, kdy, všeobecnou takřka zkázou mravův a nerozvážnou snahou po jich nápravě v zárodcích svých zmohutněvši, hluboké kořeny zapustila a po celá dlouhá století blaho svých přívržencův i nepřátel časné i věčné ohrožuje.

* * *

Vytkli jsme ve hlavních bodech poměr církve ke státu ve středověku. Sběhla se ovšem i v posledním (15.) století středověku leckterá událost, v níž církev se stýkala se státem; ale události ty jednak jsou méně výrazem otázek zásadně poměr církve ku státu měnících, jednak spadají už, jako přípravné události, do pojednání podobného o věku novém.

Víra — cíl bádání?

L. Bureš. (O.)

Při zkoumání důkazů náboženských, jež bývají obšírně rozvinuty u apologetů katolických, jest hlavně se míti na pozoru před klamem, o který zavadí většina rationalistův, a který již od prvního počátku může škoditi, překaziti obrácení: abychom totiž nehledali při těchto důkazech, ač jsou pádné (concluants), evidenci bezprostřední, naprostou jasnost zásad mathematických. Žádati při pravdách jistých druh důkaznosti, kterého nepřipouštějí, je chybná methoda, jež činí celé zkoumání neplodným. Jsou různé třídy poznatků, jejichž předmět, ostatně naprosto jistý, se nevyjasní za jeden den. Jsou pravdy, jež obracejí se toliko k intelligenci a které nikterak nezajímají srdce. Naproti tomu pravdy náboženské mají v zápětí pro ty, kteří je uznali, vážné důsledky, a pojetí jejich stačí, by způsobilo nepokoj hluboko v duši. Když je pozorujeme, ze srdce obzvláště zdvíhají se chmurné obavy, které zatemňují jasnost nejlepších důvodů.

Jsou tudíž pravdivější slova Vauvenarguesova, než by se zdála na první pohled: „Hlavně srdce pochybuje u většiny lidí; jak to se obrátí, všecko je hotovo, ono vše za sebou potáhne.“ Rozum pyšný a vášně, které nechtějí se poddati jhu náboženskému, toť jsou hlavní překážky víry.

Ti, kdož po zkouškách bolestných zachovají si víru nebo jí dojdou, jako Maine de Biran, Marceau, Gratry, Lacordaire, L. Veuillot, Aug. Thierry, nehoví pýše, nýbrž berou se cestou asi touto: Hledají, milují světlo, ne by se stali učenějšími, nýbrž aby se stali lepšími. Nehledají horečně, by dokázali, že Bůh je švindl, by se mohli zbaviti víry. Jdou k němu s celou svojí duší. Vědí, že nestačí k úplnému poznání pravdy náboženské představiti tuto rozumu jako předmět před temnou komorou fotografovou. Víra není „sloučenina chemická“, není „zjev objektivní, který se děje v nás, bez nás a při kterém směli bychom zůstati passivními.“ Methoda vychvalovaná positivisty nanejvýš by snad stačila při otázkách řádu mravního, kdyby pohled duše lidské byl úplně čist. Na neštěstí i když byly důkazy pro pravdy náboženské jasně provedeny, tu mohou v nás býti překážky, jež zamezí, by přivoděno bylo přesvědčení. Abychom jimi byli dobře proniknuti, je třeba připraviti a přizpůsobiti naši duši jistou vnitřní očistou, bychom přijati mohli světlo, jež nám přichází od lidí a zvlášť od Boha.

A nevyžaduje každé poznání vůbec předchozího přizpůsobení (přípravy) mezi duší a předmětem? A to je jeden ze základních zákonů, jimiž se řídí vývoj myšlenky a dojmu (sensation), tak že filosofové definovali poznanou pravdu: připodobení (assimilation) nebo rovnost mezi podmětem poznávajícím t. j. rozumem a předmětem poznaným. Je tedy úplně jasno, že, čím více schopnost bude disponována a zbavena překážek, jež odvracejí nebo převracejí činnost předmětu, který se odráží, tím přesněji a úplněji pravda zazáří. Zrcadlo zkřivené nebo trochou prachu pokryté odráží předmět lživě. Oko, které je dokonalejší, než nástroje z rukou našich, přizpůsobí se s řídkou jemností vzdálenosti a rozměrům těch věcí, jež pozoruje. Na místo překážky vnější při oku předpokládejme vadu organickou, třeba daltonismus. Pak oko nebude vnímavé pro paprsky červené, zelené nebo modré.

Podobně i při záležitostech, jež týkají se srdce našeho, bývají fakta, jež jsou úplně jasna pro jedny, jiným záhadami nerozluštitelnými. Třeba studovati pravdy náboženské s disposicemi, jichž Kristus je dokonalým vzorem a pokud možná jemu se také připodobňovati. Na něm také nejvýznačnější rys je pokora. Té také žádá hned z počátku od těch, jimž se zjevuje. Bůh, jakožto nejvyšší dobro, zjevil se se známkami, jež vylučují omyl. Avšak zároveň jsa naším Pánem a Učitelem má právo sdělovati se jako autorita našemu rozumu a vůli a přinutiti k pokoření se před tajemstvími, jež jsou skryta v propastech podstaty nekonečné. Kdyby snadnost či lehkost přijíti k víře, na které závisí

naše věčnost, měnila se dle bystrosti ducha, talentu, vědy a ne upřímnosti a snahy státi se lepším, — nezdálo by se tu, že Bůh dává přednost kultuře rozumové před mravní? A to by nás jistě uráželo!

Modlitba je akt pokory i důvěry v Boha zároveň. Odtud je jedním z nejjistějších prostředků, jimiž dlužno se připraviti k víře a dosíci s nebe více síly a světla. A proto pravil Marceau: „Věřím, poněvadž jsem přemýšlel a se modlil.“ Kolik konvertitů mohlo by opakovati totéž!

Bůh vzdaluje se tedy pyšného; skrývá se rovněž před duší, již celou zabírá touha po radostech pozemských. Ta není dosti svobodna a čista, by viděla pravdu a jí následovala. Nepřemáhá se: jak by se obrátila k Bohu? Nemyslí, nežije než pro věci, jež miluje. Pakli s ní rozmlouváme o náboženství, jehož zachovávání nedá se srovnati se stavem hříšným, v němž se jí líbí, odvrátí se jako od nepříjemné vzpomínky. Co všecko nečiní otrok rozkoše, by se vyrážel a ohlušil? Jestliže, ať tak dím, násilně se mu před oči staví důvody naší víry, instinktivně obrací se k námitkám a namáhá se, by našel protidůvody, které by ho osvobodily od víry. Tu nezřídka pravda zneuznaná se mstí (ať toho slova užiji) stávajíc se postupně temnější do té míry, co svědomí, z počátku neklidné, se trochu tiší a ututlává v temnotě, která je blízka smrti.

Podobně děje se, když bahno stoupá ze dna nádržky na povrch: voda ztrácí průzračnost a neodráží již modra nebe. Paprsky sluneční, jež ji obklopují ze všech stran, jakoby pro ni neexistovaly. Zbavena budouc této nečistoty, stane se opět hladinou čistou, kde budou se odrážet hvězdy nebeské.

Kristus je pravda, ale pravda živá: „Cesta, pravda a život“. Abychom jej úplně poznali, nutno ho následovati. Všechny dobré skutky pojí se s ním. Život dle víry křesťanské s živou touhou býti osvícen — to nezůstává bez reakce na duši. A tu by nikdo neřekl, že je málo poctivé jednati zevně po křesťansku bez úplné víry, a že takové chování je pokrytství. Jak možná vidět nedostatek upřímnosti a poctivosti neb opatrnosti u člověka, který, maje na srdci, vésti život ctnostný, vrací se napřed ku své povinnosti, jak dalece na něm záleží, a potom pracuje, by přivodil si také přesvědčení v plný souhlas se svým chováním. Logika ovšem žádá, aby rozum především byl poučen a osvícen. Avšak tu jest cesta, kde třeba s úsilím kráčeti a následovati. A bylo by také opovážlivostí chtíti dávat bezvýjimečná pravidla, jimiž by se měl říditi v jednání Duch Boží: Tento zajisté s jemností podivuhodnou přizpůsobí se celý všem, a je-li duše upřímná, i ona přizpůsobí

se methodě, i kdyby byla snad někdy mimořádná. Zachováváme-li jisté příkazy náboženské, lépe vidíme krásu, velebnost a svatost. Vskutku, to je jen pravda, co se ukazuje nejprve ze stránky roztomilé a odkrývá se poznenáhla v celku tou měrou, co se přibližujeme a čím více milujeme „Viděl jsem“, děl několik dní před smrtí znamenitý spisovatel národohospodářský B. Bastiat, „že lepší část pokolení lidského je na straně věřících; činil jsem jak oni, chytil jsem věc za pravý konec, začal s pokorou.“ A očištěn jsa ve svátosti pokání zvolal umíraje: „Pravdo! Já vidím konečně pravdu!“ (Aug. Nicolas: „L'art de croire“.)

Bůh tedy se zjevuje spíše nebo později tomu, kdo ho hledá z celé duše své a namáhá se ve skutek uváděti dobro tou měrou, co se mu odhaluje. Jasnost poroste tou měrou, že zaplaší každou vážnou pochybnost. Potom ale Bůh, aby nezměnil zásluhy, jež je při víře, skýtá osvětlení v poměru k našim potřebám a milostí obyčejně nemarní. Vždy něco přes nezvratné důkazy, které dovozují jeho existenci, zůstává v jasné temnotě, čehož nelze ohmatati a spatřiti. A to je právě jedna z podmínek aktu víry křesťanské, aby byla svobodna; akt ten je dle své přirozenosti takový, že jej dle své libosti můžeme položiti nebo pominouti. Jak mohli bychom odepříti svůj souhlas božství Slova na př., kdyby tato pravda, jeden z předmětů naší víry, byla sama sebou úplně jasna? Potom by to nebyla již víra, ale vědění; ba více! Pakli běží o pravdy řádu nadpřirozeného a o tajemství, jejich kontemplace bez roušky byla by vise blažených, akt intuice, což je výlučné právo vyvolených. — Mezi tím, který v ě ř í (ve vlastním slova smyslu) a oním, který v í, není rozdíl v různém stupni jistoty. Rozdíl je v tom, že člověk, který věc ví, pochopuje přímo nějakou věc jakožto předmět (de son object). Předmět ten poznává brzy sám o sobě, brzy v jeho příčinách, brzy v účincích nebo z nějakého paprsku, který vrhá. Naproti tomu věřiti nebo učiniti akt víry jest přijati něco (za pravdivé), čeho nevidíme, p r o a u t o r i t u s v ě d k o v u, který je takto jako spojem (členem středním) mezi námi a předmětem. Je patrno, je-li svědek dobře instruován o tom, co sděluje a je-li poctivý — podmínky ty snadno lze konstatovat, — že budeme tak jisti o faktech, jež nám oznamuje, jakoby se dála před našima očima.

Nicméně však jsou-li tato fakta stará, vzdálená, rozum, zvláště působí-li naň zlá vůle, vidí se znepokojován námitkami více méně pravděpodobnými. Posuzuje důkazy — zázraky s větší přísností. A potom mnohé pravdy, jež jsou částí zjevení, jsou nejen samy sebou nepochopitelny, nýbrž i rozumu našemu, a tato tajemství vrhají jistou

reakcí některé stíny na události jisté a snadno srozumitelné. Odtud, když rozum bude přesvědčen, proto ještě všechny chmury nebudou zaplašeny. I víra nejpevnější není vždy prosta znepokojování, pochyb, které předstihují veškero myšlení. Ať sebe více pokoušejí, je třeba odpírat. A úkol tento je snadný pro toho, kdo dovedl prozkoumati hlouběji, i když se tak stalo jen jedenkráte v životě, jeden nebo druhý klassický důkaz víry. Poctivou a pozornou zkouškou byl přesvědčen, že víra nedeprimuje rozumu, nýbrž že ho zdokonaluje, že její předmět je tak dobře dokázán, jako většina dějů historických, o nichž nikdo neopováží se pochybovat, a že není jen slušno, nýbrž přísně závazno k nim přilnouti. Rozum byv osvícen těmito přesvědčivými důvody, jichž nespouští s očí, ví, že pochybnosti, odkudkoli přicházejí, jsou nerozumné a nelogické. Od té doby kdyby námitky byly sebe pravděpodobnější, člověk moudrý odpoví, jako odpověděl Voltaire, hlava nevěrců: „Dokáže-li vám kdo nějakou pravdu, existuje tato méně proto, že z ní plynou důsledky znepokojující?“ Nuže, fakta, na nichž spočívá víra, jsou tak nepopíratelna, jako hrdinské činy Caesarovy. Tato fakta dokazují, že Ježíš Kristus je Bůh a že založil církev katolickou. Na tom málo záleží, že plynou z těchto fakt mnohá tajemství, t. j. pravdy, kterých nepochopuji.

Pakli rozum je někdy znepokojován námitkami, kterých nemůže přímo rozluštit, nachází ve vůli pomocníka všemocného. A je také třeba, by vůle intervenovala. Aby byl položen akt víry, stačí, by vůle učinila spasný obrat od nevčasných pochybností, by odvrátila ducha od nesnází více méně imagovaných a předvedla důvody platnosti osvědčené, jež opět upokojí.

V jistých okolnostech působení vůle je ještě rozhodnější. Poslouchajíc hlasu rozumu a povinnosti, poháněna jsouc zájmy posvátnými, které jsou dány v sázku, může a musí pohnouti přímo rozumem, který ostatně je dosti osvětlen, aby dal svůj souhlas, a takto jako násilím přivoditi akt víry. Podobně jako náčelník armady jsa jist spravedlivostí své pře, výtečností svých rozkazů, jež dal před bitvou, zvláště výhodnou polohou, již zaujímá a odkud převládá nad nepřítelem bez udatnosti, uloží mlčení svým vojínům bázlivým a váhavým a sám vrhne se v popředí nejlepšího zástupu a potáhne všechny k vítězství.

Je to tedy vůle, jež v poslední instanci nás pohne k víře. Při tom však neméně je pravda, že věřiti jest úkon činnosti rozumové. Neboť jedině rozumu přísluší rozlišovat pravdu od nepravdy, souditi o ceně svědectví, o něž se opírá a jímž se měří víra; a dle hodnověrnosti,

jakou zasluhuje svědek, přilne k pravdě. Vůle čeká tedy, až se jí dostane osvětlení, které přichází, ať tak dím, z venku. Vůle je duší, vzpružinou porozumění. I jedna i druhá schopnost je člověku podobně nutná, by věřil v pravdy zjevené, jak oko, křídla a drápy ptáku, by objeviti mohl a uchvátiti svoji kořist.

Je však dosti namnoze rozumu a vůle, bychom položili akt víry? Nikoli, kdykoli se jedná o akt víry nadpřirozené, kterou lnouce ku pravdě zjevené, pro slovo samého Boha, získáváme si jeho přízeň a spolupůsobení k svému ospravedlnění. Je naprosto třeba, by tu pomoc mimořádná s nebe, milost, zakročila, by osvítila náš rozum, posílila naši vůli a zvýšila její akty nad sferu přirozenou. Toto přispění úplně dobrovolné, zdarma od Boha skýtané, jež přeměňuje naše činy a dodává jim lesku a hodnoty nadpřirozené, nám úplně chybí, a my nic nemůžeme, bychom si zasloužili neb udrželi přátelství Boží. Neboť život, jehož princip je milost, převyšuje o tolik život rozumový, o kolik tento převyšuje život smyslový, a život smyslový mrtvou hmotu. („Beze mne nic nemůžete činiti.“) Na štěstí Spasitel náš přislíbil, že přispění jeho nikdy scházeti nebude. Není člověka, který by nemohl říci s apoštolem: „Všechno mohu v tom, který mě posilňuje.“

Církev a socialismus.

Píše *Fr. Janovský*. (Č. d.)

Dne 4. dubna 1888 bral se ulicemi turinskými ohromný pohřební průvod; téměř 200.000 lidí — biskupové, kněží, měšťané, úředníci, dělníci, katolické spolky s prapory — doprovázelo ke hrobu drahého zesnulého. Kdo to byl? Prostý kněz Don Giovanni Bosco.

Narodil se 15. srpna 1815 ve vesnici Becchi v provincii turinské ze zbožných rodičů selských. Brzy mu umřel otec. Matka pečovala z té duše o blaho synáčkovo; záhy zvykl modlitbě a práci. Do školy bylo mu daleko chodíti; ale nevynechal nikdy, ať bylo počasí sebe horší. Po škole honíval na pastvu, mimo bič však brával si i čítanku, početnici a učíval se v Boží přírodě. V neděli, ve svátek bývaly mu služby Boží nade všecko.

V Buttiglieře, sousední vesnici, konány missie; Bosco tam chodíval na večerní kázaní. Jednou vraceje se potkal kněze. „Odkud

pak tak pozdě, synáčku?“ ptá se tento. „Byl jsem v Buttiglieře na kázaní.“ — „Pověz mi, co si's pamatoval.“ I vykládal Giovanni nejen poslední kázaní, nýbrž i předešlá. Podivil se kněz ostrovtipu hochovu, ujal se ho, pomohl mu do kolleje v městě Chierri a po té do biskupského seminaře v Turině. Roku 1840. posvěcen Bosco na kněze, chtěje se však ještě dokonaleji vzdělati, vstoupil do ústavu svatého Františka Assiského, kdež se dostávalo mladým kněžím vyššího asketického i vědeckého vzdělání, zároveň pak prakticky cvičili se v duchovní správě v trestnicích, nemocnicích, dílnách a továrnách. Bosco ujímal se zvláště mladistvých zločincův a uložil si, že založí útulny pro opuštěné hochy a mladíky.

Dal se do díla toho dne 8. prosince r. 1841. Potkalť toho dne v Turině zbědovaného 15letého jinocha, Bartoloměje Garelliho, a pozval si ho, že ho bude vyučovati náboženství. Brzy vodil Garelli k laskavému učiteli i jiné ubožáky; „škola“ Boscova se zmáhala. Mnoho překážek bylo překonati milému knězi, než se mu podařilo svým chovancům pořídit trvalou útulnu; avšak Bůh mu pomáhal. Nové to družstvo nazval Don Bosco „Oratorium sv. Františka Saleského“; r. 1846. mělo už 400 členů. Kuchyň Boscova byla první spárnou, byla zárodkem velkolepého ústavu, jenž r. 1885. hostil už přes 1000 dítek. Z počátku svěřováni hoši spolehlivým mistrům, nocleh však, obědy, vyučování i zábavu skýtal jim sám Don Bosco; později pořízeny doma v ústavě různé dílny řemeslné a na venkově školy rolnické.

Katechetické přednášky, jež horlivý sluha Páně konával svým chovancům, ponenáhlu navštěvovány i od vznešeného panstva turinského. Jednou seděl u kazatelny vkusně, nádherně oděný pán. Don Bosco vypravoval, jak kdysi císař Trajan poslal sv. papeže Klimenta do vyhnanství; i vzkřikl jeden chovanec: „Zdaž i naše vláda není nespravedliva jako Trajan? Vyhnalať našeho arcibiskupa!“ (Byltě za liberalního ministerstva Ratazziova vypuzen z Turina zbožný a ctihodný arcibiskup Msgr. Fransoni.) Don Bosco na to: „Zdeť se nesluší souditi jednání naší vlády; avšak jest jisto, že se lehko zapomíná na jednu důležitou věc, že jsou totiž biskupové sloupy církve a že vytrháváním sloupů bere škodu všecka budova.“ — Bylo po službách Božích; chovanci i ostatní lid odcházeli z kostela; jenom zmíněný pán neměl se k odchodu; přistoupiv k Boscovi vece: „Znáte mne?“

„Neznám.“

„Jsem ministerský předseda Ratazzi.“

„Bezpochyby octnu se, Excellence, v žaláři?“

„Nikoliv, není proč; naopak Vaše duchapřítomnost naplnila mne podivem.“

Od té chvíle byl Ratazzi přítelem a příznivcem Boscovým.

Poblíž Turina byla státní polepšovna; bylo v ní 300 zbědačených mladíků; přes všecku přísnost, přes všecek dozor se nelepšili. Přišel Don Bosco, vyučoval náboženství, konec května 1855 konal tam missie. Všichni se skroušeně vyzpovídali, všichni přistoupili zbožně k stolu Páně; missionář byl by je rád odměnil, byl by jim rád vyprosil svobodu alespoň na den. Marně se doprošoval ředitele polepšovny; i zašel si k Ratazzimu; když se i tento zpěčoval namítaje, že chovanci utekou, pravil Don Bosco: „Vaše Excellence se mýlí; mladíci poslechnou mne na slovo, ani jedinký nezneužije mé důvěry.“

„Nuže podnikněte si s nimi výlet, doprovodí vás však padesát vojáků, jimž bude pečovati o pořádek.“

„Excellence, o pořádek postarám se sám, vojáci byli by zbytečni.“

„Dobrá. Jděte si tedy.“

Brzy po té ubíral se Don Bosco se 300 chovanců státní polepšovny na výlet do Boží přírody a večer šťastně se vrátil; nechyběl ani jeden. Ratazzi vyznal: „Vy sluhové Boží máte moc, jež jest nade všecku moc naši; vy vládnete srdcím, což nám nemožno.“ Týž Ratazzi, jenž byl dříve — omámen duchem času — zrušil kolik klášterů, radil nyní Boscovi, aby na utvrzenou díla svého založil řád. Don Bosco se nezpěčoval; byloť se mu přihlásilo už kolik kněží; i napsal řeholi, jež roku 1870. od papeže slavné paměti Pia IX. potvrzena, řeholi Salesianů.

* * *

Znamenitou osvědčila se literní škola salesianská; vyšli z ní slovutní mužové, slavní učenci, bohonadšení kněží, horliví biskupové (Rua, Lemoyne, Cerutti, Durando, Cagliero a j.); znamenitá, výborná jest i dílna salesianská; poslyšme slova očitého svědka, jež napsal před smrtí Boscovou:

„Věz, příteli, že jsem s nevelikou chutí a upřímností překročil práh salesianského ústavu v Turině. Slýchal jsem, že jest Bosco světcem; i čekal jsem, že ústav jest tichým, zbožným klášterem, jakousi křesťanskou oasou, jejíž šťastní obyvatelé jsou sice pečlivě chráněni proti žhavému větru světa, avšak neschopni boje, jakýž venku ve světě jest bojovati.

Provázel mne ústavem mladý kněz, Francouz. Pověděl jsem mu, co jsem si právě myslil; ohradil se dovedně a důstojně proti mému předčasnému soudu; prohlédnuv si ústav, přisvědčil jsem mu úplně. Spatřiť jsem školu průmyslovou, všecku prakticky a důmyslně zařízenu; spatřiť jsem dokonalé dílny ševcovské, krejčovské, stolařské, kovářské, pekařské, knihtiskařské, knihařské, i dílnu na lití liter; v městě Mathi má ústav i svou papírnu.

Všecek jsem se divil. Průvodce pravil mi usmívaje se: „Náš ústav nežádá si, aniž hledá své cti v tom, aby vychoval ‚modlily', nýbrž dobré, řádné křesťany a důkladné, spokojené dělníky. Hledíme si ovšem napřed duševního blaha těchto mladíkův, avšak snaha tato věrně jest doprovázena všelikými potřebami socialními."

Hlavní zásadou díla salesianského jest: nenutiti. Ač na př. domácí řád radí měsíčně přijímati svaté svátosti, jest chovancům volno rady té poslechnouti anebo neposlechnouti. Komu se v ústavě nelíbí, může odejíti; nikdo ho nezdržuje. Ač tolik různých povah v ústavě shromážděno, panuje vzorná kázeň atd; dosaženo jí ne tak přísností, jako vlivem náboženství a mravní autoritou.

Učeníků je se 350 Vyučenci jednak odcházejí, jednak v domě zůstanou až do odvodu; ba mnohým zalíbí se ústav tak, že už nikdy ho neopustí, ale žijíce po způsobě III. řádu věnují své síly a schopnosti učbě a výchovu nových učňův. Asi čtvrtina chovanců platí stravného 15 lir měsíčně; jsou to synové z rodin zámožnějších; ostatní — sirotci a opuštěnci — neplatí nic. V neděli dostávají po 4 soldech (8 kr.); když pak jako vyučenci z ústavu odcházejí, dostanou najednou třetinu mzdy za všecek čas učení (asi 150 lir na rok).

Denně pracuje se nanejvýš 9 hodin. Vedle učení řemeslného dostává se jinochům i vyučování v náboženství, kreslení, francině a účetnictví.

Vedle školy průmyslové jest vzdělávací ústav o 400 žáků; tamť mohou vykonati všecka klassická studia; čtvrtina těchto chovanců vstupuje do řehole Salesianův anebo stávají se světskými knězi.

Celkem tudíž bydlí v domě s 1000 lidí; vydání na ně jest nemalé; zdeť široké pole křesťanské lásky k bližnímu; avšak většinu potřebného nákladu opatří si ústav sám svou vlastní silou, svými dílnami, jež mají hojně zákazníků; tak na př. knihtiskárna mívá objednávky už na 15 měsíců napřed.

Navštívil jsem rozličné továrny v přerůzných zemích, ale jest mi vyznati, že jsem nikde neshledal dělníků, kteří by se mi tak zamlouvali,

jako mladí pracovníci ústavu Boscova. Pracují s velikou živostí svého věku, vesele a dovedně. Zejména v kovárně se zálibou patřil jsem na mladého muže, jenž bušil perlíkem s takovou chutí, že jsem litoval, že nejsem malířem; byl bych měl nejkrásnější vzor pro mladistvého Vulcana. Nejdéle pobyl jsem si v knihtiskárně; tamnější sazeči mohli by každému býti vzorem.

A což, když svědomitě vyplnivše své povinnosti dočkali se mladí pracovníci odpočinku a zábavy! Co tu her a závodění! Veselí veliké, avšak nikoli rozpustilost, nikoli nepořádek. Ob čas zmizel ten neb onen z hřiště a zašel si do kaple pomodlit se.

Žasl jsem a divil jsem se způsobné zvedenosti, jakou milí Salesiani vštípili této mládeži, dítkám to, jež takřka s ulice sebrali; však si také chovanci váží svých dobrodinců a učitelů; ptal jsem se na př. jednoho, umí-li jeho představený francouzsky; odpověděl mi jaksi chlubně a ješitně: „Ovšem že umí; oni mluví tutte le lingue“ (všemi řečmi).

Patře na tyto šťastné, zvedené mladíky, myslil jsem si, kolik asi z nich — nebýti tohoto ctihodného ústavu — stalo by se kořistí nepravosti a zločinu, kolik z nich stálo by v řadách nynějších buřičů, kteří křičíce, že při rozdělování statků pozemských stala se jim křivda, žádají nového, rovného dělení!

Jako Don Bosco zušlechtil divochy našich moderních měst — o surovosti jejich svědčí pověstná kommuna pařížská z roku 1871. — tak vzdělali dávní mnichové naší milé vlasti naše otce a předky modlitbou a prací. Ora et labora (modli se a pracuj) — toť bylo vždy a všude heslem křesťanské víry, křesťanské lásky. Ano, církev jest zejména vyděděncům tohoto světa matkou, věčně mladou, věčně plodnou matkou.“

(P. d.)

O hmotě.

Píše *Dr. František Náběl ek.* (Č. d.)

V.

19. Čím podmíněna jest různost hmoty a různost jejích zjevův? Uznávání rozličných sil: tíže, magnetismu, elektřiny, pružnosti, přilnavosti, soudržnosti atd., z nichž každá něco jiného působí, podobá se názoru o množství bohů, z nichž každému přidělen je zvláštní obor působnosti; uznání jedné síly, jež různě může se jeviti, síly (chceme-li toho slova užiti), jež tají se ve hmotě pohybující se, podobá se myšlence o jednobožství a více se zamlouvá. Není pak potřebí sil působících do dálky bez prostředí — a toto působení jest nepochopitelné —. Kant uznává jen sílu přitažlivou a odpudivou. Herbartovy byti (das Reale) nejsou prostorny, jednoduchost jejich i v tom spočívá, že nezaujímají místa jsouce mathematickými body, mnohost vlastností jest jen zdánliva, každá byť má vlastnost jen jednu, a tu neměnitelnou; vždy jinou býti se jeví ve styku s bytí jinou. Příkladem bych to obezřejmil takto: Jsem, kdo jsem, jeden a týž; naproti dětem jsem otcem, proti ženě jsem manželem, proti žákům učitelem, proti matce synem, proti bratrům a sestře jsem bratrem, proti služce pánem, proti představeným jsem poddaným... v každém z těch příkladů bude mi jednati jinak, abych jaksi zachoval se tím, čím jsem, a budu tedy na venek jeviti různé vlastnosti. Máme u Herbarta činiti s nekonečným množstvím různých bytí. Dění vysvětluje nám z pronikání se těchto bytí a mluví se tu velmi mnoho o částečném pronikání se jich. Na tento základ všechno dějstvo staví. Mějme dobrý pozor: byti Herbartovy (das Reale) nemají pražádného rozsahu — ani nekonečně malého — jsou to mathematické body. Kterak mohou pronikati se částečně, když části v byti naprosto se nepřipouštějí; nemyslím části, v něž by snad byť mohla se rozpadnouti, nýbrž části byti nedělitelné, jak říkáme vrchní část, spodní část něčeho nerozděleného. O tu protivu vše se rozbíjí, přes ni nelze dále.

Z různosti podoby, velikosti a z pohybu dá se pochopiti mnohem více. V té příčině soustava Descartesova jest myslitelnější než soustavy jiné. Však kdo by zastával se té soustavy, utrží si výsměch opozděného Descartesovce a upadne v podezření, že míní všecko dění, vznik organismů, ba i myšlení až i vůli člověka převésti jen na hmotu v pohybu. Rozprava tato týká se jen dění, pokud spadá v obor fysiky; pak netvrdím již, nežli že z různosti podoby, velikosti a z pohybu tyto zjevy jsou pochopitelnějšími než z jiných domněnek.

20. Abychom ukázali, že táž hmota, ale v rozličných velikostech může jeviti rozličné vlastnosti, uvedeme několik příkladů. Balvan kamene není hnutelný jistou silou; roztrhá-li se, tou silou může býti odklizen. Kus olova 20 metrických centů těžký 40 lidmi jest nehybný — nemají všichni přístupu, aby se ho chopili, zůstává-li celý; teprv až umělým způsobem spořídí si, zač by se ho chopili, jest jimi hnutelný. Kámen 50 *kg* těžký ve vzduchu plavati nebude ani na vodě; rozetru-li jej na drobný prášek, bude vznášeti se ve vzduchu a bude plavati po vodě. — Divide et impera. — Drobím-li hmotu, nepřibývá jí ani neubývá, ale přibývá povrchu jejího, působišť na jejím povrchu vzniká nad pomyšlení. Chci-li dáti hmotě povrch co nejmenší, dám jí podobu koule, v každé jiné podobě měla by povrchu více. Povrch zemský jest asi 260.000krát větší než plocha kruhu, jehož poloměr jest 25 *km* dlouhý, jakž obyčejně daleko vidíme kolem sebe s mírného návrší; povrch zemský obnáší přibližně 510 a čtvrtinu milionu čtverečních kilometrů. Mysleme si hmotu hmotu nějakou v kouli, jejíž poloměr jest metr dlouhý, udělejme z té hmoty 2 koule, z každé zase dvě (byly by 4), z každé opět dvě (dohromady 8), opět z každé dvě (celkem tedy 16), opět z každé dvě a čiňme to tak stopadesátkráte — kdyby to vůbec mechanicky bylo možno — tož všechny ty koule budou míti již tolik povrchu dohromady, co 27·6 zeměkoulí! Kdybych dělení koulí způsobem nahoře zmíněným provedeno si myslel 93krát jen, povrch všech by obnášel již asi 13·7krát více nežli plocha kruhu, jehož poloměr čítá 25 *km*, jehož plocha je tedy 1963·6 milionů čtverečních metrů. Těch kuliček bylo by ovšem 2^{93} — číslo osmadvaceticiferné, jehož dvě první cifry jsou devítky; ale větší byly by ty kuličky než molekuly vody. Kdybychom dělali samé pravidelné čtyřstěny, tetraedry, plochy bylo by téměř jedna a půlkrát tolik; plochy mohlo by býti mnohokráte více, kdybychom tvořili z té koule tělíska nepravidelná s rovnými plochami, čímž pak zasahujeme již ve tvar, podobu; zde máme na zřeteli předně malost. — Totéž množství hmoty, ale s tak velikým povrchem proti dřívějšímu povrchu bude jeviti již vlastnosti, jichž hmota dříve nejevila: hmota roztlučená — sůl — dříve rozplyne se v tekutině, roztaví v ohni, sloučí se chemicky, hoří dříve, výbuch třaskavých plynů šíří se neviditelným prachem v dolech uhelných, nabude pohyblivosti, čím je drobnějším, tím snáze vniká i v uzavřené nádoby jako drobný písek pouště; dělejme kuželovité hromady ze stejného množství co do váhy písku úplně suchého, ale různé drobnosti: budou nestejně vysoké, a proto s různým základem. Něco podobného vídáme na sýpce, kde jsou homolovité hromady ječmene, hrachu, čočky, prosa,

jetelního semene. Hospodář řekne, že proso, jetelní semeno se „roztéká.“ — Mysleme si hmotu tutéž ve velikých, menších, drobných kusech až i jako prach, ale pomíchanou, jako na př. uhlí z uhelných dolů vynesené na povrch, kdež se třídí stroji s různě hustými řešety. Na nejřidším zůstávají největší kusy a neúčinkují pod řešetem svou tíží; na méně řídkém řešetě zůstávají opět menší kusy a nepůsobí pod ním svou tíží; čím hustší je řešeto, tím drobnější kusy zůstávají na něm a nepůsobí pod ním; působiti mohou jen ty, jež propadávají, a mohou pak způsobiti pohyb, jako voda tekoucí shora na mlýnské kolo. Kdybych dal dvě řešeta hustá na sebe, týmže časem méně hmoty skrz ně propadne než skrz jedno; tím méně bude jimi propadávati hmoty, čím více jich dám na sebe. To jest jen hrubé přirovnání, jímž chci znázorniti působení stínidel, a připomínám, že nemíním zde pronikání hmoty hmotou, nýbrž pronikání hmoty vlnami. Nuže, máme hmoty, kteréž propouštějí vlny světla, ale nepropouštějí vln tepla a naopak, jiné propouštějí vlny elektřiny, ale nepropouštějí ani světla ani tepla. Množství světla propuštěného záleží často na tloušťce vrstev, jíž světlo prochází, tak že též hmota v tenkých vrstvách je průhlednou, v tlustčích průsvitnou, až neprůhlednou. Různění, třídění, oddělování hmot smíšených umožňuje se malostí: pískový prach na větře vyklidím z obilí, ač měrná váha písku jest větší; piliny železa mohu vyfoukati z korku. — Což teprv nových zjevů se vyskytne, přistoupí-li k různosti rozsahu různost podoby!

21. Z krychlí mohu sestaviti jisté tvary hranolů tříosých kolmých, z jiných tvarů jiné složeniny dají se sestaviti, tak že tvar celku složeného podmíněn bude tvarem složek. Toho dá se užiti v příčině hlatí, krystalů. Tvar může býti podmínkou způsobu pohybu. Pozorujme jen padající se stromu plody lipové, kterak se vrtí vzduchem pomalu dolů majíce lístky podlouhlé, bílé za hotové padáky; křídlaté plody habří v šroubovitých dráhách k zemi se níží. Malost, podoba semen bývají příčinou, že větrem bývají zanášena daleko. Jinak seskupí se věci nesené proudem, jsou-li stejné podoby, jinak věci různých tvarů. Proutí, sláma . . . zmotají se tak, že násilím je od sebe nedostaneme celé, aby se neroztrhaly. Jinak kupí se písek sám, jinak štěrk a hlína. — Písek mokrý ze směsiny s proutím nevyloučím; usuším-li směsiny, vyfoukám z ní písek a oddělím. Co děje se na hmotách velikých rozměrů, může se díti se hmotami v malu nebo něco podobného. Chemické slučování a rozlučování může míti svou příčinu v pohybu hmoty utvářené. — Přilnavost dá se mysliti způsobenou tvarem hmotných molekulí; čím více plochy sobě poskytují navzájem k doteku, tím pevněji mohou k sobě lnouti: koule

poskytuje kouli málo plochy k doteku, rovina rovině velmi mnoho. — Velikosti, tvaru a pohybu rozmanitost, o níž nepřemýšlíváme, jejich kombinace, jest velikou dosti, aby do nich směstnalo se dění postižitelné smysly tělesnými; zdá mi se, že v příčině dění fysikalního vystačili bychom jen s uvářenou hmotou v pohybu. Není proč kaceřovati Descartesa, protože všecky zjevy fysikalní vyvozoval z pohybu hmoty; vždyť pomalu vracíme se k zásadám podobným Descartesovým. Ovšem věda fysiky od dob Descartesových velice postoupila. Kam dělo se teplo jakožto fluidum; kam světlo, kam látka magnetická, fluidum elektřiny..., a vůbec imponderabilia. Jako zvon nevysílá ze sebe nějakého zvuku, tak slunce nevysílá svítiva, ani nijaké látky tepelné, ani nabitá láhev leydenská fluida elektrického. Descartes aspoň zhruba narazil na pravdu, že slunce způsobuje světlo tlakem na sítnici našeho oka; teplotu tělesa vysvětloval pohybem jeho nejmenších částiček; bezprostředního působení v dálku nepřipouštěl. — Všimněme si strojů po stránce fysikalní: nic nevidíme při nich než utvářenou hmotu v pohybu, a co umělého vyvodí od nejmenších nýtečků, jemného tkaniva až do největších šroubů lodních! Co jiného jsou všecky naše nástroje než utvářená hmota, a děláme-li něco těmi nástroji, utvářená hmota v pohybu.

22. Třebas nevíme, zdaž dění v nepostižitelné malosti je takové, jako dění smysly postižitelné, a nesmíme tvrditi, že by bylo takovým, tož přece bude dovoleno užiti přirovnáaí ze světa hrubého, aby možnost podobného dění byla nám pochopitelnou. V příkladě o haluzí, slámě, písku, hlíně vírem vody smíchané, mohl by spatřovati se obraz chemické sloučeniny, smíšeniny; hlatění podmíněno tvarem nejmenších částiček, přilnavost, soudržnost množstvím plochy, jež látky sobě navzájem poskytují k doteku. Dáme-li do nádoby kulovité olej, vodu, rtuť, řeziny z korku a otáčíme ji rychle ve stroji odstředivém, bude kork co nejblíže osy, pak olej, pak voda, pak rtuť. Nejtěžší rtuť jakoby stláčela lehčí vodu do středu k ose a těžší voda stláčí lehčí kork do středu, a on počíná si, jakoby středem byl přitahován, co zatím je tam stláčen. Čistí-li rolník obilí řešetem, kamínky pohybují se k lubu řešeta, plevy s honky do středu. Je-li na vodě smetí a povstane-li vír, smetí shromažďuje se v prostředku; loď vírem uchvácená do středu je tlačena, jakoby ji tam něco táhlo, až ji vír pohltí. To by mohl býti obraz tíže. Jakž může slunce přitahovati zemi, země měsíc? Bude pak země držeti se v té vzdálenosti od slunce, ve které síla odstředivá rovná se síle, jíž země je stláčena ke slunci, a tak u ostatních planet. Nepravím, že v tom záleží tíže, nýbrž jen takovou možnost tíže chci připustiti,

při čemž působení do dálky pravdě nepodobné nemá místa, ani není potřebí zvláštní síly přítažlivé. Nejsme si povědomi hmoty, v níž země plove se vším, co na ní jest, asi jako ryba není si povědoma vody, v níž žije, a sotva ji vidí. Můžeť býti vlnění se hmoty tak příčinou zjevu tíže, jako je příčinou světla, zářivého tepla, elektřiny . . . a nesmíme říci, že by se nenašlo snad někdy stínidlo proti tíži, jako našla se stínidla proti světlu, teplu, elektřině, proti Roentgenovým paprskům. Nesmíme zajisté říci, že není jiného druhu vln než známe.

23. Ženeme-li hadicí vodu, tekutinu, vzpřímí se, byla-li zkřivena, sehneme-li ji, opět se vzpřímí, dokud tekutina protéká, a jeví se tedy pružnou; tak hmotou v pohybu lze znázorniti pružnost. Rozpínavost par, plynů podmíněna jest jejich temperaturou; vysvětluje se jako výsledek nárazů molekul páry, plynu na stěny prostoru, v němž jsou uzavřeny. Čím mají vyšší teplotu, tím rychleji pohybují se, tím mocnější jest jejich náraz na stěny, tím větší silou, rozpínavostí působí na ty stěny. Rychlost pohybu molekul plynových jest veliká: průměrná dráha vykonaná molekulou vzduchu 0^0 teplého za obyčejného tlaku páčí se na 485 *m* za sekundu. Dráhy ty jsou velmi klikaté, poněvadž v té směsici molekuly narážejí na sebe. Tím se vysvětluje, proč zápach nešíří se rychlostí střely (485 *m*); molekuly v klikatých dráhách poměrně pomalu propracovávají se tou směsicí. Průměrná dráha od molekuly k molekule — od nárazu k nárazu — počítá se na 7 miliontin *cm* a těch nárazů za sekundu na 6928 milionů. Co v té malosti může se díti, a my o tom nemáme tušení; vidíme jen účinky ve velkém: pohyb pístu parního stroje, prasknutí kotla parního a zhoubné účinky toho prasknutí. Čím jest náraz jedné molekuly na stěnu, a jaké účinky toho nepředstavitelného množství molekul! Síla nárazu molekuly na stěnu kotla parního je zajisté nekonečně malou proti nárazu vlaku nákladního na jiný, proti nárazu vody na vodopádě Niagary, proti nárazu, kdyby země naše srazila se s jiným tělesem nebeským nebo kdyby padla na slunce; ale není přece n i č í m, čili jest n ě č í m.

24. Tak můžeme ty různé síly ve fysice představiti si jako účinky hmoty v pohybu. Síla jest nám jen slovem, jímž zkrátka jmenujeme příčinu hnutí hmoty. Hmotou hýbá zde opět hmota, a proto je ta síla hybná vlastně hmota v pohybu, pokud je příčinou hnutí jiné hmoty. — Máme zákon o zachování hmoty, totiž že množství hmoty se nemění, že je stálou veličinou; hmoty nemůžeme zničiti i když spalujeme na př. papír, neničíme hmoty, měníme jen její tvar. Stlačíme-li jisté množství hmoty nu menší prostor než měla, nezměnili jsme víc než

vzdálenosti částiček jejích. Nepřibylo tím snad prostoru prázdného o tolik, oč jsme zmenšili objem hmoty? Nikoli. Do toho prostoru, z něhož byla vytlačena hmota, již jsme smáčkli, nastoupila jemnější hmota, jež byla obsažena mezi částicemi hmoty hrubé. Voda v nádobě nevystoupí ani neklesne o nic, smáčkneme-li houbu napitou v té vodě plovoucí. Houba zaujme menší prostor sice, voda dříve obsažená mezi částicemi houby zaujme místo, jež zaujímala dříve houba. Hmota nemůže ani měniti prostorného obsahu, při vší své stlačitelnosti. Jisté množství zlata, stříbra, mědi ... zaujímá vždy stejné množství prostoru; bývá-li stlačeno na menší prostor, tož jen částičky těch hmot: zlata, stříbra, mědi ... byly sblíženy, mezery mezi nimi — však jsou hmotou vyplněné — jsou menší, hmota, jež mezery vyplňovala, zaujímá místo, odkudž vytlačeno bylo zlato, stříbro ... podobně jako ve příkladě o smáčknuté houbě ve vodě.

Dlužno přiznati, že bez pružnosti i těch nejmenších částiček, bez jejich stlačitelnosti, není snadno vyložiti vlnění jak ve vzduchu, tak tvoření se vln v etheru a jinde, šíření se takových vln konečnou rychlostí. Ale zdá se, že ta rychlost závisí na tom, jak daleko od sebe jsou ty částičky, jež ty nárazy přenášejí na své sousedy: částičky etheru budou nepoměrně sobě bližšími než částičky (molekuly) vzduchu, rychlost světla jest asi 900.901 větší než rychlost zvuku ve vzduchu. Mnozí přírodozpytcové myslí, že bez pružnosti i těch nejmenších částiček, molekul, atomů, nelze obejíti se v silozpytě, tyto částičky musí prý býti stlačitelny. To bychom měli přece zase nějakou zvláštní sílu, nějakého zvláštního boha z pohanských dob, jemuž bylo by vykonávati práce, rovnati smáčknuté atomy, aby nabyly opět dřívějšího tvaru. Kdyby toho bylo nezbytně potřebí, ať by si byl, ale tuším, že možno obejíti se bez něho; to rovnání smáčknutých molekulí a menších hmotiček může převzíti hmota jemná, ether, neb jakkoli chceme ji jmenovati, jež hledí zachovati jistou hustotu, tak že na jistý prostor jí připadá jisté množství a vytlačena jsouc, sama zase vrací se, když tlak byl přestal. Tázal-li by se kdo, kamž pak se uchýlila ta pevná hmota jsouc vytlačena smáčknutím hmoty hrubší, když vše jest plné? Odpověď: na místě, jež se uprázdnilo smáčknutím. Nepopírám prázdných mezer, myslím jen, že jich není potřebí, že hmota jdouc v malu do nekonečna, může vyplňovati prostor všude beze všech mezer. Jsou-li mezery, bylo by nesnadněji pochopiti, proč by částičky tělesa měly vraceti se v původní polohu, byvše z ní vytlačeny, když hmota z nich vytlačená měla by místa dosť v mezerách. Buď bych musel mysliti si, že hmota stlačená, když tlak přestal, ji

nějak do sebe vssává, jako vdechujeme vzduch, jímž prsa nám se šíří, nebo že nějaká zvláštní síla ve hmotě utajená způsobuje, aby dřívější podoba byla obnovena, když tlak zvenčí byl přestal. Jemností hmoty do nekonečna, tak že naše atomy k té plynné hmotě mají se jako pevná tělesa k tekutině, a že tato jemná hmota zachovává jistou hustotu a rovnováhu, a když hustota a rovnováha byla porušena, opět sama od sebe ji vyrovnává, dá se vysvětliti pružnost a dá se mysliti jako mechanický zjev. — Vedle zákona o zachování hmoty, byl by zákon o zachování prostorného obsahu. Vidím-li, že těleso nějaké mění objem ohříváno jsouc, zvětšují se jen mezery mezi částicemi hmoty, jež těleso činí tím, čím jest: v holubě nafouknutém není více masa než by bylo kdyby nebyl nadut; do zvětšených mezer vtekla z okolí látka neviditelná a vyplnila je.

25. Množství energie se nemění a je pro celý nám viditelný svět stálou veličinou. Narazí-li na kouli úplně elastickou v klidu koule úplně elastická tak, že ve směru pohybu jsou jejich středy, a mají-li ty koule stejně hmoty, koule, jež narazila, zastaví se, a koule, jež se nepohybovala, pohybuje se rychlostí, již měla koule pohybující se: energie byla na ni převedena, zde v takové podobě, jakou měla dříve. Však způsob energie může se i měniti jako v příkladě uvedeném o kouli, jež letíc narazila by na veliké těleso pevné a zastavila se. (Ku konci odstavce 18.)

Z drobných tělísek nebeských, jichž krouží kolem slunce celé mraky, dostane-li se které do ovzduší zemského, musí překonávati odpor vzduchu, ač velmi zředěného, tím pozbývá rychlosti, energie pohybu, ale tato netratí se naprosto; to malé těleso nebeské se oteplí, září, my vidíme kus jeho dráhy ve způsobě ohnivé, světlé čáry, jako vidíme dráhu blesku nebo jiskry neho dráhu žhavého uhle, jímž rychle točíme a děláme dětem „pentličky“. Energie pohybu hmoty pevné mění se zde v energii ve způsobě tepla, světla a možno, že i ve způsobě elektřiny, jako třeme-li skleněnou tyč. Zjev ten jmenuje lid padáním, létáním hvězd. Energie pohybu tělesa celistvého může proměněna býti v energii pohybu jeho částiček, molekul, tak že celek v pohybu jakožto celek může býti zadržen, ale oteplí se; pohybem molekul může uveden býti do pohybu etheru, jímž molekuly jsou obklopeny, a jeví se pak ta energie ve způsobě světla. — Mnohost hmoty se nemění, mnohost energie je stálou veličinou. Hmota v pohybu jeví sílu; chceme-li, můžeme i říci, mnohost síly se nemění. Jedna z domněnek o náhradě tepla slunci jest, že do slunce padá veliké množství těles nebeských; energie pohybu jejich jako celků mění se v energii ve způsobě tepla. Slunce

prý kdysi pohltí všecky planety a vše, co kolem něho se otáčí. Možno-li, aby tím přestalo tolik tepla, že by pak vývoj těles podobné soustavy sluneční zase počal znova, jak nám theorie Kantova a Laplaceova vysvětluje, vývoj naší soustavy sluneční — toto „dýchání všehomíra“, ať zodpoví hvězdáři. Vzplanutí hvězd, povstání nových hvězd (dle domněnky) sražením se těles nebeských, nepodává úplně záruky o tom: ty hvězdy „nové“ nezáří dlouho. — Můžeť náhrada tepla vyzářeného sluncem díti se částečně tak, částečně vsáváním hmoty kroužící kolem slunce, částečně stahováním se, konečně i jiným ještě způsobem, jehož třebas neznáme.

(O. p.)

Písemnictví a umění.

Methoda ve studiu praehistorie.

Případné světlo na mnohé články jistých našich badatelů v oboru praehistorie vrhá spor vzniklý mezi professory Kohlerem a Westermarckem. Tento vydal před nedávnem studii o prvotní podobě manželství (Histoire du Mariage humain), o níž rozepsal se prof. Kohler ve svém časopise „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft“ pod názvem: „Zur Urgeschichte der Ehe.“ Řada jeho statí byla pak vydána i o sobě. Westermarck odpověděl na výtky Kohlerovy v „Revue internationale de sociologie“ v č. 6. letošního ročníku na str. 444.—457. Poněvadž, jak výše zmíněno, i u nás otázky praehistorické se probírají, a často nesprávně, nebude na škodu poznati náhledy obou učenců, pokud z podané repliky jsou znatelny. Tím ovšem referent nepřijímá ještě za své vývody Westermarckovy, co se týká věcného jich obsahu.

Westermarck píše doslovně takto: Když jsem před několika roky jal se studovat vývoj manželství, byl jsem překvapen shledav tolik různých mínění o tom, co se týkalo institucí praehistorických; ještě více jsem žasl, vida smělost, s jakou jistí spisovatelé předkládali hypothesy zcela neuvěřitelné. Bylo mi podivným, jak může přežitek nějakého zvyku nebo nějaké instituce u některých divokých národů tak snadno někoho svésti k závěrku, že tento zvyk nebo tato instituce je zbytkem vývoje, kterým mělo celé pokolení lidské projíti. A pozoroval jsem u mnohých anthropologů náklonnost zvláštní, vykládati za symboly nebo přežitky skoro všechny zvyky, z nichž mohli násilně vytlouci nějakou podporu pro svou oblíbenou theorii. Za takových okolností předložil jsem si otázku, jak z fakt ethnologických můžeme získati poučení o prvotní podobě

lidských zřízení. A odpověděl jsem si, že musíme především hledati příčiny jevů společenských; potom dokázati existenci jevů samých, zdali tyto jevy mohou se považovati za skutečné, nebyly-li překaženy jinými příčinami. Učinil jsem též několik pokusův užiti této methody. Jsa si úplně vědom neobyčejné nesnáze, jaká je při hledání příčin většiny jevů společenských, doufal jsem docíliti výsledků z bádání založených a vedených methodou statistickou, nedávno velice fedrovanou professorem Tylorem. Zvláštní pozornost popřál jsem příčinám psychickým, často nad míru zanedbávaným aneb jen nepatrně užívaným. Pozoroval jsem dále, že máme-li míti ponětí o prvotním stavu vývoje lidského, musíme nevyhnutelně míti jakousi známost předchozí o starobylosti lidstva: neboť jinak naprosto nevíme, zdali hledané příčiny působily v dávnověkosti. Přijal jsem jako výsledky moderní vědy dosti opodstatněné [!] vzhledem k člověku tyto: člověk prvotní byl divoch, běh dějin, celkem vzat, je pokrok ku vzdělanosti, ačkoliv jsou doby zastavení nebo i coufání u některých plemen; všechny nynější divoké národy jsou hodně vysoko nad prvotním člověkem; prvé bytosti hodné jména člověk byly pravděpodobně potomci, vzniklí stupňovanou přeměnou některých předkův anthropoidních [!]. Měl jsem též za to, že možno připustiti jako věc obecně přijatou, že vlastnosti tělesné a duševní nynějších lidí, jež mají společny s nejbližšími sobě zvířaty, byly již v prvotním vývoji lidského pokolení. Posléze, co se týká přežitků společenských, uznával jsem jich důležitost pro sociologii, avšak zároveň jsem pravil, že se musíme míti na pozoru, abychom nepovažovali za přežitky zvyky, jež můžeme dostatečně vysvětliti jiným způsobem. Drže se těchto zásad shledal jsem na př., že jest velice pravdě podobno, že manželství ve významu společenství více méně trvalého mezi mužem a ženou přes dobu plození až k narození potomka, bylo vždy v pokolení lidském, že otec byl pravidelně ochráncem rodiny. Tak, aniž bychom se mohli opříti o důkazy věrohodné, rodina sestávající z otce, matky a potomka, a určitě odlišena od ostatních jednot společenských, jako jsou clan a kmen, jest instituce universalní v lidstvu a žádný ze zvyků vysvětlovaných od různých spisovatelů jako přežitky ze starobylé promíšenosti (promiskuity) neboli kollektivního manželství nemůže s nějakou pravděpodobností býti dokázán takovým, za jaký se vydával. Drže se téže methody, snažil jsem se ukázati, že u našich předků nejdávnějších rodina tvořila pravděpodobně, když ne společnost samu, tedy alespoň jádro společnosti. Mimo to poznamenal jsem, že kollektivní manželství stalo by se vůbec nemožným následkem žárlivosti, jež má universalní vliv.

Někteří spisovatelé shledali, že matriarchat (vláda matky v rodině) předcházel u některých kmenů patriarchatu. Z toho však nejde, že patriarchat se všude vyvinul z matriarchatu.

Byly-li dvě instituce vždy doposud shledány pospolu, nemožno z toho ještě uzavírati s absolutností, že kde se shledá jen jedna, druhá musí též býti aneb alespoň byla; je tu třeba rozeznati, zdali jest mezi oběma institucemi příčinná souvislost a rozpoznati druh této příčinné souvislosti. Osvětlím výrok svůj příkladem ze své knihy. Professor Tylor

nalezl methodou shodností (concordances), že exogamie (obyčej bráti si ženu z cizího kmene nebo národa) a soustava klassifikační příbuzenstva nacházejí se spojeny v počtu případů velmi značném. „Soudě dle přítomného stavu věcí“, praví Tylor, „počet národů, kteří užívají jmen příbuzných odpovídajících systemu klassifikačnímu zde uvažovanému, obnáší 53, a počet národů s exogamií, předpokládajíc, že není mezi nimi spojení, jest asi 12. Počet pak národův, užívajících exogamie a klassifikace, je 33.“ Můžeme tedy uzavírati, že jest nějaké spojení mezi těmito institucemi. Avšak jakého způsobu? Je soustava klassifikační příčinou exogamie, nebo opačně exogamie příčinou klassifikace? Či soustava klassifikační a exogamie jsou následky jedné příčiny? K těmto otázkám tabulky statistické nemají odpovědi. Pro svůj díl našel jsem důvod k náhledu, že soustava klassifikační příbuzenstva většinou pochází v obyčejném životě z četného počtu příbuzných. Našel jsem dále dle pozorování psychologických a ethnologických za velice pravděpodobné, že exogamie v prvé řadě vznikla z instinktivního odporu k manželství mezi osobami žijícími v intimních poměrech. Soustava klassifikační a exogamie mají tedy jednu příčinu, veřejný život, a to vysvětluje jejich spoluexistenci.

Shledá-li se, že dvě instituce spoluexistují ve větším počtu případů, než je třeba dle zákona pravděpodobnosti, nesmí se z toho vyvozovati jako nutnost, že je tu příčinná spojitost mezi oběma institucemi. Spolutrvání může pocházeti z přenášení od společného kmene příbuzenstva, a závisí tudíž u veliké míře od toho, že tyto národy jsou počítány jako spojené. Předpokládejme, že dvě instituce, které nemají vztah k nějaké příčině, spolutrvají ve kmeni neb u národa, rozděleného v jednotlivé kmeny nebo nárůdky. Předpokládejme, že dotčené instituce nalézají se u všech těch národův aneb alespoň u některých a že každý z nich počítá se zvlášť od vědeckého statistika. Následek toho bude patrně ten, že ony dvě instituce budou shledány jako spolutrvající v počtu případů poměrně velikém, ačkoli tu není mezi nimi žádného vztahu příčinného. Jsou-li na př. všechny různé kmeny australské považovány za oddílné národy, jest velice pravděpodobno, že výsledek početní bude chybný; naopak zase, nemohou také všechny úhrnem počítati se za národ jeden, neboť značně liší se od sebe mnohým zřízením. Třeba tedy věnovati obzvláštní péči na výbor jednotek národních. Obracím pozornost k této věci, poněvadž jí nedbal Dr. Steinmetz v díle svém, jinak velice svědomitém, jehož titul: „Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe.“

V „Revue philosophique“ prof. Durkheim nechce uznati důležitosti, jakou přikládám ethnografii a psychologii jakožto pramenům poučení o zřízeních společenských. Praví: „Jedině srovnáváním jevův ethnografických s jevy historickými možno zbaviti jevy ethnografické jejich neurčitosti. Z toho, že možno konstatovati nějaký zvyk v jistém počtu kmenů divokých, nenásleduje, že zvyk ten je prvotní. Ani tenkráte jím není, najde-li se rozborem zvyků podobných, ustavených posloupně v běhu historie. Za to jsme opravdu přesvědčeni, že zvyk je prvotním,

můžeme-li ukázati, že všechno, co následovalo, z něho vyplynulo.“ To je čiročirá pravda, to jest jisto. Avšak zde jde o to, jak možno nabýti poučení v případech, kde dějepis mlčí, a tu nejen ethnografie, nýbrž i biologie a psychologie musí nám pomáhati. Jinak jsme stále v nebezpečí uběhnouti v omyly podobné, jako Durkheim, když tvrdí, že „všeobecnost leviratu[1]) jest jedním z důkazů polyandrie (mnohomužství) mezi bratřími.“ Durkheim předhazuje mi též, že jsem své výklady založil na nedokázané hypothesi. Praví: „Zakládati sociologii na darwinismu, znamená stavěti vědu na hypothesi, což je v protivě s každou dobrou methodou.“ Tato námitka zní divně v uších každého, kdo jen poněkud zná nesmírný pokrok, který biologie učinila na základě darwinismu. A musím se přiznati, že jest mi obtížno pustiti se v polemiku se spisovatelem, jenž pokládá za „protivnou každé dobré methodě“ hypothesi, která učí, že člověk povstal z nižšího druhu zvířecího nebo — což jest jedno — zavrhuje naivní theorii[!], která činí člověka výsledkem zvláštního stvoření. Nemůžeme-li zavrhnouti tuto theorii, pak musíme připustiti stav prvotního člověka v ráji[!] a potom — dle mého zdání — lépe nechati všech studií o zřízeních praehistorických.

Jiná jest, ustaviti pravidla methodická, a jiná, dle nich jednati, a v tomto ohledu kniha prof. Kohlera jest velice nedostatečná. (Jeho methodická pravidla Westermarck celkem schvaluje, jakožto vhodné se svými, výše naznačenými.) Nadobyčejný důraz, jaký klade při methodě na analogii, byl jistě pramenem chybných úsudků; na př. usuzuje, že matriarchat veskrz předcházel patriarchatu, poněvadž tak tomu bylo u některých národův; ale nejhlavnější příčiny chybných závěrků mají svůj původ ve špatném užívání zásad „shodností“ (concordances) a „přežitků“ (survivances) a zároveň v úplném nedostatku psychologického pozorování. Jeho základní větou je, že společné manželství bylo východiskem osvěty lidské; a nepovažuje tuto větu jen jako pravděpodobnou hypothesu, nýbrž jako „výsledek vědecký dostatečně zajištěný.“ Vzhledem k methodě jest věru zajímavo ukázati, jakou cestou dospěl professor Kohler k tomuto výsledku.

„Totemismus“, tak praví, „vede přímo k společnému manželství (mariage-groupe). Jedno zvíře bere si druhé, jeden totem druhý; z toho přirozeně vyplývá, že mužové berou si ženy vzájemně a opačně. Kde shledáme nějaké upomínky na totemismus, jsme zmocněni předpokládati bývalé společné manželství; a můžeme v takovém případě přijati za pravděpodobnost, že společné manželství tu vládlo. Tato pravděpodobnost může býti dovozena příklady mnohými. Vzpomeneme-li, že totemismus tak blízký nám u všech kmenů lidstva jeví se v zřízeních, legendách a výrazech jako zjev druhotný, později opuštěný, nemůžeme nepřijati závěrek, že společné manželství je prvotní formou u všech národů země.“

Dle mého zdání je to uvažování nazdařbůh. Že společné manželství je nutný následek totemismu, je tvrzení, jehož professor Kohler ani z daleka nedokázal. Může platiti jen jako osobní jeho mínění; je to

[1]) sluje tak zvyk, že bratr bere si za manželku ženu svého bratra, jestliže bratr umřel bez potomků.

však neodpustitelnou chybou, kteréž nemůže se dopustiti člověk vědy, vydává-li je za důsledek založený na tvrzení tohoto druhu: „Výsledek vědecky dostatečně zajištěný.“

„Mnohé důkazy“, o nichž mluví professor Kohler, zakládají se toliko na zřízení některých kmenův indianských v severní Americe, kmenův australských a dravidských, a nemohou nikterak opodstatniti tvrzení, že společné manželství vládlo všeobecně v lidstvu. Prozkoumejme blíže ty „mnohé důkazy“.

Professor Kohler považuje za fakt nepřipouštějící nižádné pochybnosti, že soustava klassifikační příbuzenstva, k níž obrátil zřetel prvý Morgan, je přežitkem dřívějšího společného manželství. Myslí, že je to stvrzeno jednak schematy (tabulkami) Morganovými, jednak „vztahy mezi kmeny dosud trvajícími, vztahy mezi kmeny mocně se jevícími čas od času, vztahy mezi kmeny obdobnými společnému manželství mezi národy se soustavou klassifikační.“ Nepřijímám těchto závěrků. Ve své práci pronesl jsem náhled, že výrazy třídění příbuzenstva původně jsou výrazy přijaté ne na vyjádření svazků krevních, nýbrž pouhé výrazy volací, jména, daná prvotně se vztahem k pohlaví a věku, jakož i se vztahem k příbuzenství zevnímu neboli společenskému, k příbuzenství, v němž ten kdo mluví je blízký osobě, k níž mluví. A po novém prozkoumání důkazů nenalezl jsem příčiny k změně svého mínění. Nepopírám, že, jestliže společné manželství skutečně trvalo, nebo jestliže nepodezřelé známky o něm byly shledány u národů nemajících soustavu klassifikační, nebylo dosti pravděpodobno učiniti (ve vědě) z tohoto systemu původně system svazků pokrevních. Avšak vždycky tak tomu není.

Professor Kohler praví: „Společné manželství vládne dosud u Omahitův a je dotvrzeno pozorovatelem, jako je Dorsey, jehož správnost je nade vši pochybnost.“ Professor Kohler uvádí, zajisté vhod nám, in extenso zprávu Dorseyovu, dle níž se čtenář může domnívati, že se tu nachází jistý druh mnohoženství a že levirat, ale ne společné manželství, panuje u Omahitů. Chce-li si někdo vzíti druhou ženu, tak se vypravuje, táže se především prvé své ženy takto s ní hovoře: „Přál bych si, abys měla méně práce. A proto si míním tvou sestru, tvou tetu, nebo dceru tvého bratra vzíti si za manželku.“ Mimo to, umře-li otec, bratr jeho bere si jeho ženu, a stává se nevlastním otcem dětí svého bratra. To vypravuje Dorsey. Avšak společné manželství je jistě rozdílné od mnohoženství, navzdor tomu, že manželky jsou sestry a že po smrti svého manžela připadají jeho bratru. Odmítám tedy tvrzení, že „společné manželství je potvrzeno jako dosud trvající u Omahitů,“ a že bychom měli „nejen skvělý důkaz pro Omahity, nýbrž i skvělý důkaz, že označení příbuzenstva závisí na společném manželství.“ V celé ethnografii americké, pokud vím, není jediného příkladu manželství společného dosud trvajícího, a jestliže někteří kompilatoři, jako příkladně professor Bernhöft ve své knize: „Verwandtschaftsnamen und Eheformen der nordamerikanischen Volksstämme“ tvrdili opak a docela jistili, že společné manželství má neobvyklé rozměry,

pak se to vysvětluje tím, že byli svedeni v omyl soustavou názvoslovnou. Vzhledem k domělým společným manželstvím u Australanů, hypothesa Morganova dala podnět k záměně fakt obdobných. Tak zvané společné manželství u Kamilaroi není nic jiného, než theoretická konstrukce zbudovaná (od učenců) na názvosloví a jestliže u Gippslandů „je důvod míti za to, že zvyk posvětil obcování svobodného se ženou svého bratra a též obcování ženatého se sestrou své ženy," nejde z toho, že bratří jedné rodiny jsou ženatí se sestrami druhé rodiny — takové konstatování je příliš nejisté a neurčité, aby připouštělo závěrky nějakého významu. Jediný kout zemský, kde společné manželství je dokázáno, je Indie. Tam vystupuje za podmínek, jež vyžadují zvláštní pozornosti. Je praktikováno vedle obyčejného, jednoduchého mnohomužství. „U Todů", píše Dr. Shortt, „jsou-li 4 nebo 5 bratří, a jestliže jeden z nich, v přiměřeném stáří se ožení, jeho žena považuje všechny jeho bratry za své muže, a dle toho, jak dosahují postupně věku mužného, spojuje se manželsky s nimi; nebo, má-li žena jednu nebo více sester mladších sebe, každá z nich, jakmile dosáhne věku pro manželství, stává se ženou manžela nebo manželů svých sester. Vzhledem k tomu, že ženy u tohoto kmene jsou po řídku, stává se velmi často, že jedna žena je manželkou více mužů, někdy na př. šesti." Professor Kohler míní, že toto mnohomužství se vyvinulo ze společného manželství a ne naopak; avšak to je vysvětlení nejsnadnějšího nejnesnadnějším. Příčinou mnohomužství je patrně řídkost žen. V rodinách mnohomužských jeden manžel, z pravidla první, je hlavní, a z toho možno právem usuzovati, že když bratří nejmladší obdrželi právo na ženu bratra staršího, nejednali tak pro nic jiného, než že by jinak při řídkosti žen musili zůstati bez ženy. Když ovšem byly získány nové ženy, byly přirozeně považovány za majetek bratří všech. To je — pokud mohu souditi — vysvětlení přijatelné o vzniku společného manželství, kdežto pro původní společné manželství, z něhož by se vyvinulo mnohomužství, ne možno podati uspokojivého důkazu.

Proč by mužové měli ženy společné, mohl-li míti každý svou vlastní! Jejich žárlivost odporovala by takovémuto způsobu kommunismu, pro nějž nebylo rozumné příčiny, vyjma případ, kde mnohomužství bylo nutno z příčiny řídkosti žen.

Co do „vztahů mocně se jevících čas od času a vztahů skupin obdobných společnému manželství" považovaných od professora Kohlera jako přežitky bývalého společného manželství, postačí, povím-li několik slov. Že po smrti jednoho manžela jeho bratr a sestra nastupují jeho místo; že se nechává úplná libovůle orgiím v ohledu pohlavním v jistých obřadech a při jistých slavnostech zasvěcovacích; že žena bývá vydána kouzelníku (kněžskému), jenž ji zbaví panenství a s ní se spojí; že před manželstvím jako na trhu se prodává — vše to jsou zvyky, které, jak ukazuji ve své knize „Histoire du mariage humain", dají se vysvětliti způsobem mnohem uspokojivějším, než tím, jenž v nich spatřuje zbytky bývalého společného manželství. Professor Kohler klade neobyčejnou váhu na levirat a na manželství sester. Avšak i tehdáž,

když se objevují spojené u národa se soustavou klassifikační, jak je tomu u Omahitů, nejsme oprávněni domnívati se, že jsou to přežitky. Tyto zvyky předpokládají pevnou souvislost mezi členy rodiny a zároveň soustavu klassifikační příbuzenstva, avšak tato pevná souvislost nepředpokládá nutně společné manželství. Tomu třeba dobře rozuměti. Nepravím, že společné manželství nemohlo někdy vládnouti u různých národův, u nichž ho již není. Pravím jen, že není průkazných dokladů, jež by dovolovaly tvrdit, že společné manželství bylo kdysi u všech národů, kteří měli soustavu klassifikační nebo levirat nebo jakýkoli jiný zvyk považovaný od professora Kohlera za přežitek společného manželství, tím méně pak je dokladů, jež by dovolovaly tvrdit, že společné manželství tvořilo všeobecný stav ve společenských dějinách lidstva. Tak dlouho, dokud bude spisovatelů, kteří budou bráti hypothesy tak málo ověřené, za dokázané pravdy, tak dlouho bude se moci ano museti říkati, že sociologie je ještě v plenkách. — —

Uvádíme spor tento na důkaz hotového chaosu ve zkoumání praehistorickém. Tím pak se má nahraditi názor křesťanský o stvoření člověka! Ačkoli kolik hlav tolik smyslů — a všechny chtějí míti pravdu! — přijde pak u nás někdo à la O. Fr. Vaněk, slepí hodně takových paradox dohromady, a máte názor „vědecký“ proti „pověře“ křesťanské.

Friedberg o kanonickém právě.

(Ostatek.)

Církev uznala v nevolníku člověka, poskytla mu možnost sňatku, zajistila jeho tělo před násilnictvím pána, v náboženském ohledu postavila oba na rovno. Otroctví zařídila lidštěji, a chceme-li býti upřímnými, musíme říci, že nemohla více učiniti, nechtěla-li úplnou socialní revoluci vznítiti. Církev poučila mocné, že i oni poddati se musí právu. Ani králové nemohli zapuzovati své manželky. I jim volala do svědomí, že je jedno právo pro všechny, že jsou zodpovědní za své jednání vyšší moci, že moc lidská má nepřekročitelné meze, nad nimiž církev bdí.

I bezbranných ujala se církev. Duchovní soudy byly otevřeny vdovám i sirotkům a všem slabým, kteří u některého soudu nemohli se dožádati práva.

K bezbranným patřily i paní. Ovšem slovy: mulier taceat in ecclesia odepřela církev ženě v církevním právním životě činně se súčastniti, ale v životě občanském se jich ujala. Zapověděla proti vůli děvče vdávati, vyhlásila to za impia consuetudo, že by ženy měly býti vyloučeny z dědictví; žádala, aby muž právě tak zachovával manželskou věrnost jako žena.

Snad hned zde mohu připomenouti, že to, co dnes jmenujeme ženskou otázkou, skrze církev a kanonické právo ve středověku bylo

rozřešeno. Rozumíme-li tím otázku, jak ženská část obyvatelstva, jež nenašla sňatkem zaopatření, má život svůj zříditi, tu několik málo cest, jež nyní jsou ženám v té příčině otevřeny, ve středověku bylo zavřených, ano nedostatek dědického práva zvláště palčivě dotýkal se socialního postavení ženina. Tu kláštery byly žádoucí pomocí. Společný život v klášteřích chránil před nebezpečenstvím osamocení; krušná starost o denní chléb byla vyloučena; činnost mohla se zde výdatně vyvíjeti a dosud svědčí památky písemnictví a umění o tom, v jakém způsobu se vyvíjela. Byl ovšem celý život postaven pod nátlak přímých řádových pravidel. Avšak jak asi teprve tížilo jho otcovského domu, když život klášterní naproti němu až do 16. století platil za život svobody!

Avšak i celé řeholnictví musí se považovati za prostředek, kterým středověká církev vedle učení o almužně přispěla k řešení tehdejší otázky socialní. V jistém směru klášternictví uskutečňuje, co moderní socialismus vystavuje za ideal státu budoucnosti.

Všichni pracují dle poměru duchovních a tělesných schopností. Nikdo nemá na užitek práce výlučné právo, neboť všichni jsou z výtěžků stejně vydržováni. Avšak vydržování to — a ve všech těchto bodech jeví se protiva k nynějšímu socialismu — je vyměřováno dle zásad asketických, požívání není hlavním účelem, nýbrž mrtvení těla, modlitba a práce se střídají, celé zařízení je vedeno nejvyšším idealismem, jehož středověk dosáhl.

Největší význam měl vliv kanonického práva na manželství. V manželském právu prokázala církev původní tvůrčí činnost. Že manželský svazek lze toliko smrtí rozvázati, bylo novou zásadou kanonického práva, jež vedla k dalekosáhlým následkům. Ani římské ani německé právo toho neznalo.

Kanonické právo zakazuje souboj a odříká až posud v souboji padlým církevní pohřeb. I zřízení míru Božího, dle něhož loupení a násilnosti měly býti zamezeny, dle něhož v jisté dni týdne a ve svátky hlomoz zbraní zápasnických měl umlknouti, dle něhož posvátná místa měla býti útočištěm, bylo církevního původu. Tato ochrana skýtána i každému, kdo utekl se do kostela, a toto církevní asylní právo nesčetným nevinným přineslo ochranu a nevinné ochránilo alespoň krutým trestům, jež středověké světské soudy na životech a údech vykonávaly. Církev neprolévá krve, zavrhuje trest smrti a komolení údů, nechce ani nepřímo býti účastnicí při nich. Trestá jen proto, aby vinníky smířila s Bohem.

I národohospodářský život pokusilo se kanonické právo upraviti. Církev váží si práce a chce ji odměniti. V tom ohledu je proti ponětí antickému a germanskému. German považuje práci vůbec za nehodnou muže. Otroci, ženy a děti mají mu vydobýti to něco málo, jehož potřebuje. Říman vážil si výsledků práce, kapitalu, jejž nesla; práce sama a dělníci byli v nevážnosti. Jinak církev. Apoštolé částečně byli ze stavu řemeslnického, stav řemeslnický těšil se vždy zvláštní péči kanonického práva. Podivuhodno jest proti tomu ponětí církve o stavu kupeckém. Ovšem musí kupci býti. Přijdou však do nebe? Kanonické právo

zodpovídá tuto otázku vesměs záporně. Jsou potomci oněch obchodníkův a penězoměnců, které Kristus vyhnal z chrámu; jsou vesměs velcí hříšníci, již z potřeb svých bližních bez práce — v tom záleží protiva k řemeslníkům — chtějí vytloukati kapital. Proto mají své zboží prodávati za cenu nákupní, nanejvýš mohou si připočísti dopravní výlohy.

Peníze bez práce nemohou nésti užitek. Proto všechen úrok je zakázán, je lichvou. Všechen středověký hospodářský život byl pod vlivem tohoto učení o lichvě. Avšak právě na něm možno dokázati, že je nesprávno, jestliže zákonodárce své idealy v právě chce uskutečniti. Má ovšem každé právo býti mravné, žádný zákon nemravný. Avšak zákonodárce má stále pamatovati, že právo je určeno pro život lidí, kteří pozemsky myslí a cítí, ne pro vidiny, jež žijí pouze v etheru. Zákonodárce má přiložiti pozorné ucho na prsa svého lidu, každé udeření má cítiti, každé dobré hnutí podporovati, nižší pudy potlačiti nebo zušlechtiti. Má však lidi posuzovati, jací jsou, ne jací by měli býti. Jedinec není ochoten státi se obětí zákonodárného idealu a snaží se zadními dvířkama vyklouznouti, je-li mu hlavní brána zavřena. Nebylo skutečně ve středověku obchodu a půjčování na úrok? Hospodářský život nedal se súžiti ethickými zásadami. Pomoc hledala se v četných úchylkách a také nalezla. Církev sama musila prolomiti zásady o lichvě u půjčoven, jež vynašla. Neprolévala církev také nikdy krev? Nechci zde vzpomínati trestu smrti na kacíře. Neboť nebyl zaveden od kanonického, nýbrž od světského práva a vykonáván mocí světskou. Ale duchovní soudce vydával usvědčeného kacíře soudci světskému k potrestání. Že při tom pravil: že jej odporoučí milosti světské, bylo jen formalním zachováním principu; neboť světskému soudci bylo kanonickým právem hrozeno, kdyby milost udělil.

A když papežům jako pánům církevního státu rozsudky smrti k potvrzení byly předkládány, nepodepsali jich ovšem, nenařídili prolití krve. Avšak úřady podřízené měly nařízeno, rozsudek vykonati, nedošla-li v určité době papežská milost. Tak byla jen forma zachována. Skutečná nebo domnělá potřeba života vítězila nad abstraktní theorií. Ani s nerozlučitelností manželství vždy to nešlo. Tu musily překážky manželské pomoci a za jistých podmínek moc dispensační papeži vlastní.

Odpovídal život řeholní vždy idealu a provedly se idealní předpisy kanonického práva u kněží, jimž přece v prvé řadě náleželo je zachovávati? Zvláště tu protiva mezi theorií a praxí velice těžce se cítila, a od počestných mužů, jako byl Walther von der Vogelweide, pohnutlivě oplakávala. Protiva ta podporovala odpor proti kanonickému právu, tak že toto, abychom tak řekli, zahynulo svým idealismem.

3. Avšak i za konservativní prohlásili jsme kanonické právo. Tím nejprve vzdána mu chvála. Neboť lidé žijící pod zákonem přejí si pokojný, stálý vývoj práva. Cítí to jako tíži, jestliže každá myšlenka, jež zrodí se v hlavě zákonodárce, ihned stává se zákonem.

Snad my občané německé říše můžeme nejlépe cítiti co to znamená, poněvadž jsme rok za rokem tak zákony zasypáváni, že i pilný právník jen stíží může stačiti; u mnohých věcí nikdo dobře

neví, co je právem, nebo se ani nenamáhá o stavu právním poučiti, jelikož brzy se změní. Avšak konservativní stránka práva může se zvrhnouti i na škodu, dobrodiní v opak, jestliže zákonodárce o vývoj práva se nestará. A tak tomu je při kanonickém právu. Hlavní pramen jeho od středověku již neplyne, a i když názory, z nichž jednotlivé právní věty vyplynuly, již dávno uznány byly za nepravé a škodlivé, přece s traditionelní tuhostí se udržovaly.

Když původní zákaz sňatku mezi pokrevnými přivodil četné socialní nepořádky, omezil jej Innocenc III. r. 1215. na čtvrtý stupeň. Sděluje nám pohnutky svého nařízení. Spočívají na fysiologii římského lékaře Galena. Dle něho v přírodě jsou 4 šťávy: krev, hlen, žlutá a černá žluč. Dle toho čtvrtý stupeň pokrevenství při sňatku měl rozhodovati a sňatek vylučovati. Věda dávno zvrátila soustavu Galenovu, ale pro katolickou církev překážky sňatku na ní zbudované posud platí, ačkoli nyní mají za následek ne menší nepořádky, než mělo právo před Innocencem III. pro tehdejší časy. Místo aby se zákon, jak žádáno bylo na sněmě Vatikanském, změnil, nechává se v platnosti a pomáhá se dispensemi v takove míře, že dispense jsou pravidlem, zákon výminkou. Předpisy o lichvě platí až podnes, ačkoli církev ani ve zpovědnici nejedná proti úrokům, obchodu, nájemnictví.

To vše vtisklo kanonickému právu ráz zastaralosti, jež nehodí se již do přítomnosti a má jen dějepisný význam.

III.

Ačkoli mladší než římské právo, postavilo se kanonické právo onomu brzy po bok, ba snažilo se, vzíti mu přednost. Bylo zajisté právem společnosti světové, k jejímuž úřadnictvu i učitelé římského práva náleželi a k tomu i značná část studentstva. Tehdáž vzrostla velikolepá literatura kanonického práva, jež úplně se vědeckostí vyrovnala literatuře práva římskeho, praktičností pak ji překonávala a na níž účastnili se všichni národové.

Tehdáž hodnost decretorum doctor považovala se jakožto nejvýše vědecká, kteréž učenec mohl dosáhnouti.

Jestliže v Italii a jižní Francii, v zemích to, v níž římské právo vždy platilo, kde se považovalo za zbytek antické národnosti, římské právo stálo po boku kanonickému, ano studie o římském právu od samých papežů musily býti potlačovány ve prospěch kanonických studií, v Německu, po zřízení universit, nebylo o něčem podobném ani řeči.

Zde kanonické právo již z počátku zabralo lví podíl. Na mnohých universitách německých o římském právu se ani nepřednášelo, aneb nanejvýš o codex Justinianeus, jedině proto, že obsahoval církevní ustanovení římských císařů. Máme-li na zřeteli knihy tištěné v Německu hned po vynalezení tisku, mizí římsko-právnické před haldou kanonistických. Ani humanismus v tom nic nezměnil.

Teprve koncem 15. a začátkem 16. století stala se v Německu památná udalost, již obyčejně jmenujeme „přijetí římského práva“, současná s reformací, jíž byly široké vrstvy lidu od církve odloučeny.

Římské právo stalo se platným, kanonické přestalo platit. Tím zároveň římské právo na universitách nejen vstoupilo v popředí, nýbrž bylo téměř výlučným, poněvadž kanonické nemělo praktického užitku. Úplně to ovšem neplatí, neboť předně katolická církev panovala dále v rozsáhlých krajích a s podivuhodným výsledkem dobývala ztracených zemí. Za druhé musila i nová církev vytvořiti si ústavu a právo, jež vyžadovalo vědeckého vzdělání a vyučování. Avšak právě tu ukázala se veliká neplodnost protestantismu. Římští papežové byli vždy více politikové než theologové a proto velice pečovali o vývoj práva. Němečtí reformatoři, proti Calvinovi, byli jen theologové. Duše chtěli získati, lidstvo novou věrou k blaženosti vésti. Jak toto věřící lidstvo se za tou příčinou zorganisuje, bylo jim vedlejší. Poněvadž však nová společnost považovala se jen za pokračování staré, bylo tím v principu uznáno další trvání kanonického práva pro evangelickou církev.

Nutnost, míti nějaké církevní právní zásady, tu byla, a mohla se popírati toliko od idealistů, jíž nedbají skutečnosti, nebo od těch, kteří zaměňují evangelickou svobodu s anarchismem. Evangelická církev sama byla neschopna uspokojiti tento požadavek, a i státní zákonodárství, které později staletí samojediné vytvořovalo evangelické církevní právo, počalo jen pozvolna a s mezerami poznávati svou novou úlohu a ji vyplňovati. Tak sáhlo právnictví opět po kanonickém právu, jehož platnost pro občanský právní život byla nepochybna, a přistřihlo je a upravilo pro evangelickou církev. Tím ovšem nezískalo na přítažlivosti. Evangeličtí theologové cítili stále zásadný rozdíl, v němž se nalézalo k celé podstatě evangelické církve. Právníkům nelíbila se neurčitost, že kanonické normy nemají již platiti dle svého starého systematického spojení, nýbrž že mají býti změněny dle zásad, které úplně pochopiti mohl rozum theologický, ne právnický.

Tehdáž na německých universitách studie církevně-právní načisto sklesly s bývalé výše, a když se předčítalo jen o nových odvětvích státního a trestního práva, o přelíčení a právu německém, mohli se označiti učitelé církevního práva jako pastorkové právnických fakult. V čí zájmy mohli důvěřovati při svých přednáškách? zvláště když politického života v Německu nebylo, a i evangelická církev svým členům nedávala žádných práv, nýbrž ukládala jen povinnosti, jichž odůvodnění málo lákalo osoby, které netoužily do duchovního stavu. Jen pokud šlo o právo manželské a patronatní, myslil budoucí právník, že bude církevního práva potřebovati. Nedostatečný zájem žáků působil přirozeně i na učitele, jakož vůbec vzájemný duchovní poměr vždy mezi oběma je. Nemohl-li vzbuditi zájem posluchačů pro svůj obor, dal se tím volněji po svých vlastních cestách, aby docílil, když ne upokojení jiných, tož alespoň jakési upokojení sebe. Zahloubal se v scholastické otázky, úplně anachronické, zaměňoval církevní dějiny s církevním právem, nebo dával se zvláštní nejvíce dilettantskou zálibou důraz na theologické prvky své látky, ačkoli mladí theologové vzdalovali se přednášek církevně-právních s energií, hodnou lepší věci. Tím vyhnal professor i poslední právníky z posluchárny.

Když pak historická škola dala církevně-právním studiím nový základ a nový obal, když tím německé bádání stanulo v čele vědeckého hnutí v Evropě, nemělo toto vědecké znovuzrození církevního práva téměř žádného vlivu na akademické studie. Nanejvýš katolíci, jimž katolické církevní právo podávalo zřízení jejich církve, k níž se hlásili tělem duší, jevili pro ně zájem. Evangelický theolog, duší svou v době „osvícenosti“ od církve odtržený, měl v nejlepším případě pro katolické učení cit zvědavosti; k církvi evangelické, která mimo to až do nové doby postrádala vší právní určitosti, byl úplně apathický.

Zlé následky tohoto stavu přišly brzy a účinkují citlivě až posud. Uprostřed nynějšího století klatba, spočívající na politickém životě našeho lidu, byla zrušena. Občané povoláni do sněmu ku spolupůsobení v zákonodárství. Nové základy položeny státnímu životu. K otázkám tehdáž velmi palčivým v neposlední míře náležely otázky církevně-právní. Poměr státu a církve žádal si zákonného vymezení. Není možno říci, jak otázky ty z čista jasna padly na muže, kteří se měli o nich raditi a rozhodovati. Nevěděli o nich ani zbla. Stáli v klatbě mnoho a nic neznačících frasí. Jen katolíci měli vědomost o věci, již zcela přirozeně využili v zájmu své církve.

Tak vzbuzen byl alespoň politický zájem pro církevní právo, jenž dodal jeho studium jakýsi vznět, kdežto opravení evangelické církevní ústavy sotva zmínky hodný vliv mělo na církevně-právní studie theologův. Avšak vznět onen zdá se již znova chladnouti, při čemž německé vlády a právnické fakulty o vinu se dělí. Církevně-právnické professury začínají mizeti. Přidělují se jako vedlejší předměty mužům, kteří věnovali život svůj jiným právním odvětvím. A přece církevně-právnické studium se svým rozsáhlým a zvláštním materialem pramenů, se svou ohromnou, mezinárodní literaturou, s požadavky, jež činí na předběžné vzdělání v dějepisu světském i církevním, v dějepisu právním, v právu státním a soukromém, zabírá celou práci života pro sebe. Jen ten, kdo čerpá z plna, bude moci jako apoštol vědy shromažďovati kolem sebe učenníky.

Italové a Francouzi vypudili ze svých universit kanonické právo a odkázali je do biskupských seminařů. Jako ve svých počátcích tak i nyní je právo to předmětem vzdělání toliko klerikův. Avšak v Italii již uznali, že chybili. Rok za rokem snaživí mužové přicházejí do Německa, aby se tu vzdělali za učitele kanonického práva, a my jsme pyšní, že můžeme spláceti dary, jež jsme kdysi z Bologne obdrželi a a které jsme věrněji opatrovali než oni. — Jestliže osiřování stolic církevně-právních bude dále pokračovati, snad bude jednou třeba, aby budoucí němečtí kanonisté opět hledali své vzdělání na italských universitách.

Projev tento učence protestantského je zajisté pozoruhodný pro každého, ať přítele ať nepřítele Církve. Zcela správně vytýká lidskou stránku u činitelů církevních — ale při veškeré přísné, v té neb oné podrobnosti snad i nespravedlivé kritice příznivě se odráží nejen od

sápavosti nedoučených protivníků, nýbrž též od ukvapené horoucnosti nedosti poučených soudců mezi námi samými, kteří ze stálé proticírkevní vřavy kolem nás hlučící stáváme se snadno malomyslnými, nedůvěřivými k vlastní své matce Církvi, a tím nespravedlivými, opravdu nespravedlivými. O poměru římského a církevního práva ostatně poučují zevrubně obšírné statě v prof. Dra. Roberta Neuschla „Křesťanské Sociologii.“

Z ruské literatury r. 1896.

Podává *Aug. Vrzal.* (O.)

Al. Iv. Ertel uveřejnil v Severném Věstn. novellu „Karjera Strukova.“ Dojem, který činí díla Ertelova, bývá nejasný, neurčitý. Autor upoutá čtenáře originalností typů, zádumčivostí něžnou, náladou, ale neuspokojí ho; dotkne se příliš mnohých vážných themat, ale žádného nepropracuje, nevyjasní, píše ze široka, ale ne do hloubky, nesoustřeďuje pozornosti na určitém jednom předmětu, zajímavém zjevu života. Ertelovu spisovatelskou fysiognomii lze určiti tím, že jest umělcem kvašení mezi raznočinci, kreslí plody tohoto kvašení. Tak i v této novelle předvedl zajímavý typ raznočince Perelygina, jehož dceru Natašu pojme za manželku hrdina Strukov; mezi manžely záhy povstal rozlad: typem, směrem i temperamentem náležejí oba manželé k dvěma různým světům. Strukov je theoretik, pán, člověk, přející nenáhlým reformám ve smyslu liberalním, zavrhující násilné převraty, člověk kompromissův a malých skutků; Nataša je pravou dcerou raznočince, žena ne theorie, knihy, nýbrž ruského života, práce. Jí není třeba filosofování mužova, nýbrž práce, činu, ona chce pracovat ve prospěch venkovanů, jež miluje. Strukov miluje pouze ženu, v lid přestal věřiti. Když Strukov byl zvolen za smírčího soudce, žena k němu ochladla, a Strukov zahynul neslavně a bez užitku, ne v boji za ideu, poněvadž ztratil i víru ve vítězství ideje. Strukov vůbec toužil ne po vítězství čisté ideje, nýbrž po kompromissu ideje se životem, blouznil o tom, jak bude pracovati zákonitým způsobem, ponenáhlým rozvojem vědomí zákonitosti, obětí bez krve, kulturními silami, uskutečněním skromných úkolů, maličkých děl, ale zákonitost brzy vstoupila v kollisi s ruským životem, Strukov podlehl. Vůbec Strukov připomíná „zbytečné muže“ Turgenevovy, Nataša jeho Helenu, toužící rovněž po činu, práci, jíž nenalezla.

Nově vystupující spisovatelé ruští obmezují se větším dílem psychologickou analysou jednotlivých charakterův a kresbou rodinných svazků, zřídka dotýkají se života společenského. Pokus o společenský roman učinil *A. O. Nemirovskij* ve svém romaně „Napast“, otištěném v Rusském Bogatstvě. Sujetem romanu jsou nepořádky v době cholery v jednom z větších měst na Volze. Po šířce úkolu, který si autor vytkl, hloubce idejí, jež základem jeho díla, šířce obrazu národního života — je roman

Nemirovského zjevem vzácným. Spisovatel jasně kreslí bezpomocnost vzdělaného obecenstva, jež nijak nemůže porozuměti duchu a povaze prostého lidu, pobouřeného cholerou. Vzdělaná společnost upřímně přeje lidu dobra, chce obětovati pro lid mnohé, chápe se různých prostředkův, aby pomohla lidu, ale ze všech dobrých úmyslův a přání jejich nic nevyplývá, či lépe řečeno, vyplývají nedorozumění, rušící všeliké illuse. Vzdělaní nechápou, jak ve vsi Bertunovce, kde je přece výborná škola zemská, sedláci spálili ranhojiče a léky, i soudí, že lidu netřeba uměti čísti a psáti. Výborná scena porady u gubernatora strany prostředků proti epidemii. Dále před čtenářem rozprostírá se řada duši pobuřujících výjevů nepořádků, jež kreslí národní psychologii a náladu, v níž hlavní úlohu hraje osudné nedorozumění, t. j. bezprosvětná temnota, nevědomost lidu. Hrozná scena zvířeckého zavraždění realisty Pomorského, jejž lid měl za traviče-ranhojiče; první ránu nevinné oběti dal kočí Birjuk, vůdce lidu. Potom podpálí nemocnici. Autor dosti jasně odhaluje před námi nálady lidu, jakož i některé z hlavních příčin nálad, jež v lidu vypracovaly dějiny a jež jsou příčinou, že ruský mužík v jistých okolnostech mění se v divoké zvíře. Nemirovskij přispěl také k rozřešení otázky o lidu a hrdinech, líče hrdinu Birjuka ne jako nahodilého iniciatora, jenž učinil první krok při zavraždění studenta od lidu, nýbrž jako vůdce lidu člověka, v němž jako v ohnisku soustředily se nálady a pojmy lidu, vytvořené historickými příčinami, řadou okolností života tohoto lidu. Pravým zástupcem lidu je dobrosrdečný, konservativní mužík Frol, jenž náhodou přišel do města, v němž mu všecko cizí; zajímavy jeho fantastické pojmy o zákonitosti a pořádku. Znamenitý jest obraz soudu, z něhož patrno, že soudící nerozuměli souzeným: světové názory jejich stály proti sobě. Spojujícím článkem mezi vzdělanci a lidem mohl by býti Miťka Zubok, raznočinec, nemanželský syn knížete Kejstut-Vilinského, a s druhé strany — polomužík. Škoda, že mu autor nevěnoval více pozornosti.

Z ostatních nově vystupujících spisovatelů čestné zmínky zasluhuje předně *Al. Budiščev* za svou sbírku pravdivých a živých povídek „Stepnyje volki.“ Vlčí pudy v hospodaření jeví nejen špinaví kupci, nýbrž i různí petrohradští vzdělanci, úřadníci („Mišeňka Razuvajev“). V povídce „Cham“ jasně vystupuje nemožnost smíru a obnovení lidských svazků mezi statkáři a bývalými jejich poddanými, sedláky, nemožnost sňatku mezi synem statkáře a dcerou „cháma“, jejž statkář dal zmrskati. Těžko pyká za své loupežnictví „stepní vlk“, bývalý policejní úřadník, v povídce „Jeftiškino dělo.“ — *L. A. Avilov* vydal rovněž sbírku zdařilých povídek: „Sčastlivec i drugije razskazy.“ Povídky ty, ať vzaty ze života venkovského („Kostry“, „Bez privyčky“), ať ze života městského („Maski“), psány živě, pravdivě, pěkným jazykem a proniknuty upřímným soucitem s těžkým stavem ponížených a nešťastných. — *N. Ramenskij* vydal pěkný roman ze života duchovenstva většího gubernského města, nadepsaný „Braťja izgoji“; jedná se o dvou synech popových, již nechtěli býti kněžími: staršího, nadanějšího Nikolaje nevinili, že nechtěl býti popem, mladšího za to kárali, ano z rodiny ho

vyloučili, jako ztracenou existenci. Postavy jejich nakresleny typicky. — *Sergěj Filippov* vydal sbírku „povídek a náčrtkův“: „Okolo žizni i smerti“, v níž pěkná cestopisná črta „Iz tumannago daleka“, v níž autor podal živý obraz Londýna. Dekadentstvím zavání črta „Okolo smerti“; v povídkách není ani původnosti osob a postavení, ani typických tahů v charakterech. — Novella *Ivana Rukašnikova* „Sěmja, poklevannoje pticami.“ Dobré sémě, jež zahynulo bez užitku, jsou pěkné duševní vlastnosti a básnické nadání milého mladíka i polodětská láska k milé dívce, jenž z naivního, čistého jinocha v cizině najednou stal se odporným synem bankéře, jenž vysmál se mladé lásce a dvořil se ženštině pochybné pověsti. — Žádné zajímavosti není v novelle *N. V. Sokolova* „Novaja mama“: to jinými napsány lepší povídky na thema o maceše!

Nutno se ještě zmíniti o ruských symbolistech a dekadentech, o nichž velice nepříznivě vyslovili se starší spisovatelé ruští. Tak hrabě L. N. Tolstoj vytýká dekadentům, že u nich pouze technicky zdokonalená forma, ale není vniterného obsahu, že nezachycují podstaty duševního života, že působí pouze na fantasii čtenářů na škodu všelikému smyslu, že píší, nemajíce nic v duši, co by měli říci, tvoří effekty, majíce za to, že hlavní věcí jsou dojmy, hra effektů. — Podobně rozhodně proti dekadentům vystoupil Jak. Polonskij. „Dle mého mínění“, praví stařičký básník, „idealem básně jest ona báseň, kterou stejně lehce pochopí i stařec i mladík. Ale páni dekadenti píší takové věci, kterým ani já vždy nerozumím. A prosím vás, což jsem povinen, abych namáhal svůj mozek, napínal ducha svého, mučil se a trápil, čta nějakou báseň?... Na jiných uměních žádáme prostoty a jasnosti, proč bychom měli vypuzovat tyto dvě vlastnosti z poesie? Může-li se socha, na kterou dívajíce se, nemůžeme pochopit, co je to: žena, muž, kus dřeva nebo jednoduše neživý kámen, může-li se pokládat za chef d'oeuvre umění? Ovšem že ne... Podobně také k ničemu se nehodí ani verše, kterým nerozumí každý, kdo je čte.“ — Jiný, nedávno zesnulý básník, A. N. Majkov, vida v dekadentech slepé napodobovatele francouzské, nemající ani vážných názorův, ani zásad, ani úmyslů, dí, že symbolismus je právě tak ošklivou modou, jako na př. „ošklivě široké damské rukávy.“ Symbolisty a dekadenty potírají ruští kritikové Michajlovskij, Rozanov, Skabičevskij, Protopopov a j. Za to symbolistů nadšeně se ujímá nadaný kritik Sěvérného Věstn. L. Volynskij, podle něhož symbolismus jest „umělecké spojení světa zjevů s tajemným světem božství,“ viditelného s neviditelným, realního s mystickým, tvůrčí práce pak možna jen tehdy, když umělec „v sobě cítí Boha“, „spojuje smyslné dojmy s vniternou náboženskou extasí.“

Umělůstkářství ve formě bez obsahu, náklonnost k erotismu, jevícímu se ve formě nestydatě obnažené, jeví se u dekadentského básníka i romanopisce *Fedora Sologuba*. Je to talentovaný kreslič, ale odporný kolorista. Jeho postavy nakresleny ostře, určitě, reliefně vystupují před čtenářem, ale nejsou přirozeny, čímž vinny odporně ostré, křiklavé, nepřirozené barvy, které na ně autor klade. U něho všecky

věci mají jiné zbarvení, než jaké mají v přírodě. Sujety povídek jeho jsou zajímavé, ale zajímavost látky, jasnost tahů zasloňuje množství podivnůstkářství. Takový dojem činí jeho sbírka básní („Stichi“) i povídka „Těni.“ — V duchu dekadentském psány také povídky *P. A. Sergějenky* ve sbírce „Bez jakorja.“ „Bez kotve“, bez citlivého svědomí a pevných, mravních zásad je především „bohyně Diana“ (název jedné ze 4 povídek), jež oslepena svým úspěchem na kostymním plesu, rychle kráčí k pádu. Gymnasista „Griša“ (název druhé povídky) bere si život, protože byl mravně uražen. Povídky „Samist“ a „Vstréča s Apemantom“ jsou plny excentričností a podivnůstek. — Podobně bezobsažny a podivny jsou povídky *K. M. Dlusského* „Květok oleandra“ i *Alexandra Amfiteatrova* „Grezy i těni.“

Bible a kritika.

Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque . . o bibli otře se kde kdo. Ignorantství a domýšlivost, od povalečného akademického občana neb nadutého supplenta přírodopisu až nahoru do výšin čisté vědy a genialně cynického dilettantismu renanského a draperského, slaví pravé orgie, jakmile se nějak, vhod či nevhod, octne ve styku s biblí. Nemalou vinu této frivolnosti má protestantská věda biblická. Ačkoliv po kritické a věcné stránce mnoho vykonala, z čeho můžeme se zdarem těžiti, tím, že s každým i sebe dobrodružnějším domyslem hned za tepla vyběhla na ulici místo co by s ním ostala v pracovně a nechala ho dospěti v důvod aspoň poněkud věrojatný, tím rozšířila v nepovolaném obecenstvu tolik lží a klepů, že již nikdy nebude s to, by je uvedla na pravou míru. Ale přes to třeba je potírati kde možno. Dnes zaznamenáváme dva výroky německých učenců, zástupců to různých odvětví a směrů vědeckých, o nynějším kritickém názoru na bibli.

Fritz Hommel, proslulý semitista university Mnichovské, píše v díle „Die israelitische Überlieferung in inschriftlicher Beleuchtung“ (München 1897. Str. 356):

„Meine schönste Belohnung wird sein, wenn ich den zahlreichen jüngeren Theologen und auch den vielen wissenschaftlich gebildeten Laien, die sich durch Wellhausen nur ungern oder halb mit Widerwillen, aber doch dem vermeintlichen Zwang seiner wissenschaftlichen Beweisführung gehorchend, haben bezaubern und verwirren lassen, das zurückgebe, was sie als bereits unwiederbringlich dahin betrauerten — ihres alten Bibelglaubens verlorenes Paradies.“

Důkazy Hommelovy opírají se hlavně o souhlas jmen vlastních v bibli a v klínových nápisech, a to jak v době patriarchalní (ráz arabský), tak v době pojosuovské (ráz kananejský); poslední doba jest sama sobě svědectvím, majíc ráz čistě israelsko-náboženský, právě jak bible jej popisuje.

Dále věcně dějiny Abrahamovy v bibli pověřeny velice nápadně nápisy babylonskými, neboť poměry předoasijské líčeny v obou velice podobně.

Konečně mosaická doba má četné a významné parallely v mravech staroarabských a egyptských.

Tedy vše to zní poněkud jinak než povídání o mythech, o demonech a pod., jakým i české čtenářstvo tu a tam častováno bývá. Pentateuch jest a ostane dějepisnou knihou, byť i velmi neúplnou, mezerovitou a prostonárodně psanou.

Nyní zase něco o Novém Zákoně. Známý *A. Harnack,* protestant, píše ve své „Geschichte der altchristlichen Litteratur“ (II. 1. Leipzig 1897. Str. 732):

„Es hat eine Zeit gegeben — ja das grosse Publikum befindet sich noch in ihr —, in der man die älteste christliche Litteratur einschliesslich des Neuen Testaments als ein Gewebe von Täuschungen und Fälschungen beurteilen zu müssen meinte. Diese Zeit ist vorüber. Für die Wissenschaft war sie eine Episode, in der sie viel gelernt hat und nach der sie vieles vergessen muss. Die Ergebnisse aber der folgenden Untersuchungen gehen in ‚reaktionärer‘ Richtung noch über das hinaus, was man etwa als den mittleren Stand der heutigen Kritik bezeichnen könnte. Die älteste Litteratur der Kirche ist in den Hauptpunkten und in den meisten Einzelheiten, litterarhistorisch betrachtet, wahrhaftig und zuverlässig. Im ganzen Neuen Testament giebt es wahrscheinlich nur eine einzige Schrift, die als pseudonym im strengsten Sinne des Wortes zu bezeichnen ist, der 2. Petrusbrief, und wenn man von den Fälschungen der Gnostiker absieht, ist auch die Zahl der pseudonymen kirchlichen Schriften bis Irenäus klein und leicht zu zählen (hauptsächlich sind es Schriften unter dem Namen des Petrus); in einem Falle (Acta Theclae) besitzen wir noch ein abschätziges kirchliches Urteil über das Unternehmen. Auch die Anzahl der im 2. Jahrhundert interpolierten Schriften (wie die Pastoralbriefe) ist sehr gering, und ein Teil der Interpolationen ist so harmlos, wie die Interpolationen in unseren Gesangbüchern und Katechismen. Die christlich-sibyllinischen Fälschungen gehören wahrscheinlich samt und sonders erst dem letzten Drittel des 3. Jahrhunderts an; die jüdischen Apokalypsen sind in gutem Glauben übernommen und in der Regel wenig verändert worden; erst verhältnismässig spät ist diese bedenkliche Litteraturgattung — ein paar Ausnahmen abgerechnet — in der Kirche selbständig nachgeahmt worden. Was den Aposteln, apostolischen Vätern, wie Klemens, ferner Männern, wie Justin, irrtümlich oder fälschlich beigelegt worden ist, das ist grösstenteils nicht älter als das 3. Jahrhundert.“

Neuznáváme ovšem ani té jedné „pravděpodobné“ prý výjimky, totiž o 2. listě sv. Petra, jsouce přesvědčeni, že i jemu se dostane zadostučinění, a nesouhlasíme ve všech úsudcích s Harnackem. Ale jakožto argumentum ad homines, kteří nás o křesťanství chtí poučovati romanovými pamflety, mají výroky ty zajisté svou váhu. Lidí těch přesvědčiti ovšem nelze, ale takto i protestantským úsudkem je lze aspoň odkázati tam, kam patří.

Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova

a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště.

Sepsal *Tomáš V. Bílek,* ředitel c. k. Akademického gymnasia v Praze ve výslužbě. V Praze 1896. Nákladem Dra. Fr. Bačkovského. Str. 550. Cena 4 zl. 60 kr.

Dr. Jakub Hodr, professor církevních dějin v Brně. (Č. d.)

VI. Znovuzřízení řádu jesuitského a jeho vnitřní osudy.

Šestá část prvního dílu dějin Bílkových počíná líčením, jak bylo na světě po zrušení Tovaryšstva. Byli-li Jesuité skutečně tím, zač p. Bílek je vyhlašuje, „hlavními původci duševní a hmotné zkázy a záhuby národů“, nuže, kde jsou blahé následky jejich odstranění? Ani p. Bílek jich nezná. Dějiny následující po zrušení Tovaryšstva Ježíšova ozářeny sice jsou, ale nikoli pravou osvětou národy vzdělávající a blažící, nýbrž rudým světlem revoluce francouzské, která příšernou svou zář vrhá po celém světě vzdělaném. Vážný dějepisec dobře ví a uznává, že právě zrušení Tovaryšstva nebylo poslední příčinou převratu vyznačeného potoky krve lidské.

Nemoha tedy ukázati dobrého ovoce, snad p. Bílek napravuje svůj náhled, že zrušení řádu jesuitského stalo se „v zájmu člověčenstva?“ Marně čekáme takového obratu. Za to z nesnáze si pomáhá a žaluje, že řád nebyl úplně přerušen, zvláště proto, že Pius VI. „jim nadržoval“. Jesuité trvali dále „v rozličném zakuklení“, a těmto „zakukleným“ Jesuitům chutě již připisuje, co kde zase neblahého se stalo.

„Zakuklenými“ Jesuity na prvním místě jsou mu „Redemptoristé čili Liguoriani“, o nichž níže častěji vypravuje.

Dále byli to „exjesuité“, kteří také mnoho zla natropili. V Belgii byli prý „hlavními osnovateli povstání, kteréž v zemi té proti reformám císaře Josefa II. a proti rakouské vládě vypuklo“ (str. 276.).

Sem kladou se také „Spolek svatého srdce Ježíšova“, a „Otcové víry“ čili „Paccanaristé“. Co v poznámce na str. 278. zakladateli tohoto družstva, Paccanarimu, se vyčítá, že prý „s ženami bohu zasvěcenými obcoval nejenom k vůli modlení,“ předně u p. Bílka ničím prokázáno není, ale jistě neprávem v dějinách jesuitských se uvádí, poněvadž Paccanari nikdy Jesuitou nebyl, ba právě osobnost jeho byla příčinou, pro kterou Jesuité na Rusi trvající veškeré sdružení s „Otci víry“ odmítali. — Na téže straně místo v „Amieusu“ tuším má se čísti v „Amiensu“.

Jak málo p. Bílek dbal nestrannosti historikovi nezbytné, dokázal také tím, že neuvádí znění bully papeže Pia VII. ze dne 7. srpna 1814 „Sollicitudo omnium ecclesiarum“, kterou Tovaryšstvo Ježíšovo obnoveno, ačkoli zrušovacím brevem Klementa XIV. vyplnil celých dvanáct stran (str. 261.—272.). Nevoli nad touto obnovou projevil také

tím, že papeže Pia VII. zrovna ze lži kárá, že se dovolával souhlasného přání celého světa křesťanského.

Zatím však v Rusku počali prý Jesuité „neostýchavě lstivé své rejdy a ošemetné pletichy prováděti," „unášeli židům děti," „rozestřeli zhoubná tenata svá i do kruhů nejvznešenějších," „knížete Galicina k římské církvi svedli," „popudili i Číňany proti vědecké missii ruské a sosnovali i ve šlechtě a ve vojště ruském spiknutí, kterým Poniatowski na polský trůn měl býti dosazen." Proto car Alexander I. r. 1820. z celé říše Ruské je vypověděl na věčné časy.

Ale v jiných zemích nabyli prý Jesuité „veliké moci a bohatství". V Modéně (dvakráte takto psáno) vévodovi Františkovi IV. „pomáhali poddané udržovati v porobě a duševní zatemnělosti." V království Sardinském vlivem jesuitským „zavedl král Viktor Emanuel vládu despotickou." Za krále Karla Alberta bylo prý toto království „pravou zaslíbenou zemí jesuitů." V Janově zřídili si nádhernou kollej, „kterou i obec Janovská ročně **s 10.000 liry** podporovati musila." Kdyby tak napsal žáček národní školy, pan učitel ve dvou slovech tři hrubé chyby by nalezl. Pan ředitel gymnasijní patrně chce dokázati, že proti Jesuitům volno jest psáti nejen bez pravidel kritických, ale také mluvnických.

Na str. 286. čteme, že papež Řehoř XVI. „hleděl se zavděčiti jesuitům i tím, že mnoho členů řádu jejich prohlásil za blahoslavené, ... za svatého pak r. 1839 Alfonsa Maria de Liguori." Sv. Alfons tedy byl Jesuitou!

Na str. 287. zase něco nového. Velkovévoda toskanský Leopold II. dovolil také „jesuitkám" „pod jménem paní nejsvětějšího Srdce Ježíšova" usaditi se v Pise! Ale obyvatelstvo opřelo se proti tomu. Taktéž v městě Montepulciano nepodařilo se Jesuitům „se zahnízditi".

Následuje zvláštní stať „odpor proti znovuzřízení řádu jesuitského" (str. 290.—303.). V Portugalsku teprve za krále Dom Miguela obdrželi Jesuité dva ústavy své; za to prý velebili a podporovali všemožně tohoto tyrana, ale již od Don Pedra I. vypovězeni byli ze země.

Ve Francii „nevyhověl Ludvík XVIII. naléhavým přímluvám za zákonnitou restituci řádu jesuitského", a přece „rozhostili se v zemi jako učitelé a ředitelé chlapeckých seminářů ... Mimo to konali missie mezi lidem venkovským a zakládali četná bratrstva nábožná ... Těmito kongregacemi ... získali pro sebe na šest millionů lidu všech stavů. Tento zpozdilý a pověrčivý lid kupoval od jesuitů jejich modlitbičky atd., za něž mnoho peněz získali."

Do Nizozemska, Hollandska a Belgie, kde i po zrušení Tovaryšstva pod cizími jmény se udrželi, byli sice po obnovení řádu pomocí biskupa gentského uvedeni, ale již r. 1817. z Nizozemska vypovězeni. Přece však mnozí „udrželi se tajně v zemi, do níž i noví jesuité zvláště z Francie se vplížili a v Gentu, Levnu, Brusselu a Luttichu zahnízdili."

Obšírnější a zajímavější je stať o zemích říše Rakouské (str. 295. až 302.). Zde předně vysvětluje, proč do těchto zemí „nepodařilo se jesuitům hned po obnovení řádu jejich se dostati.“ Příčina udává se pravá, totiž josefinismus ještě dlouho po smrti císaře Josefa II. vládnoucí. Proto stal se p. Bílek výmluvným velebitelem josefinismu, jenž mu značí nejen „převrat“ veliký, ale i „pokrok ve věcech náboženských“. Zvláště velebí toleranční edikt, kterýmžto prý se překazilo „pronásledování a vyobcování protestantů, čímž vášeň náboženská, strannosť, nesnášenlivosť a otroctví ducha již pominulo.“ Velebí také „nový řád služeb Božích,“ kterým také „přespolní konání poutí . . . bylo úředně zakázáno.“ Špatně pochodili u p. Bílka, kdož opravám těmto se vzpírali; jsou to „nepřátelé osvěty“, „přátelé otroctví a tmářství“, mezi nimi zvláště kardinal Migazzi. Lid prý nejsa ještě vzdělán nechápal toho, „že všechny tyto opravy směřují jen k jeho blahu.“ Za to však do nebe vychvaluje biskupy, kteří josefinismus podporovali. Na prvním místě je biskup Novo-Městský, první Sv.-Hippolytský, jenž buďto *Kerens* nebo *Keerens* se píše, u p. Bílka však *Kerans* sluje. Po něm se velebí „osvícený a ctihodný“ arcibiskup Solnohradský, *Jeronym hrabě Colloredo*, nejvíce však biskup Lublaňský, jenžto v listu pastýřském dokazoval, „jak ve všech věcích a s plným právem zákonní moc zeměpána osobivosti papežově se opírala;“ a přece ani jména jeho neoslavil p. Bílek ve slavném svém díle, že to totiž byl *Karel hrabě Herberstein*. Taktéž se divíme, proč mlčením pominut jest hlavní sloup josefinismu, *Jan Leopold Hay*, biskup Královéhradecký.

Pravdu p. Bílek pověděl, „že za takových poměrů nebyla doba pro obnovení řádu jesuitského příznivá k znovuzavedení jesuitů v říši Rakouské“, jenž že to jaksi spleteně a velmi málo česky zní. I dále se mluví o „znovupřijetí“ jesuitů, kteréžto když prý se nedařilo, „uchopeno se prostředku výpomocného, zavésti totiž jesuity do Vídně pod jménem ‚redemptoristů čili liguorianů‘.“ Utkvělá myšlenka, že Redemptoristé jsou „zakuklenými“ Jesuity, p. Bílka navnadila, že také jim věnuje takovou přízeň, jakou vyznamenává Jesuity. Jejich kostel Panny Marie na nábřeží stal prý se „shromáždištěm pobožných duší ženských, i paní vyšších stavů navštěvovaly znenáhla jejich služby boží a odlehčovaly svému svědomí a srdci v jich zpovědnicích, jsouce mocně lákány uhlazeností a lepostí jejich zpovědníků.“ Aby ctěný čtenář nemyslil, že referent snad okem zabloudil pod čáru nějakého vídeňského „extrablattu“, výslovně ukazuji na str. 298. „dějin“ Bílkových, a hned na následující straně ještě krásněji se čte, že Redemptoristé od obyvatelstva vídeňského „vyloudili a vyžebrali velké sumy peněz, kteréž rozmnožili na miliony i lichvařením neb obchody směnečními a bursovními špekulacemi, s velkou vychytralostí prováděnými.“ Kéž byl by aspoň pověděl, kde ony miliony jsou uschovány; kdo Redemptoristy zná, jistě mi přisvědčí, že by každý jejich klášter aspoň nějakého podílu v nich dobře potřeboval. Tak opovažuje se syn národa českého líčiti Redemptoristy lidu českému, o který kongregace jejich od prvního svého uvedení do Vídně r. 1820. až do dnešního dne

vzorně pečuje českými službami Božími! Až zavítáte do Vídně, zajděte si, p. řediteli, ať v ranní době ať odpoledne, k Redemptoristům, a až uvidíte zástuy našeho lidu opuštěného, s jakou pozorností naslouchá slovu Božímu v jazyku mateřském, s jakou zbožností se rozléhá píseň česká velebným chrámem, není-li srdce pro zášť jesuitskou zrovna křemenem, zastydíte se za tato slova, která jste napsal o největších dobrodincích lidu českého ve Vídni, a to beze všeho důkazu, z jediného důvodu naprosto klamného, že jsou „zakuklenými“ Jesuity!

Jak málo ostatně p. Bílek i zařízení i historii Redemptoristů zná, dosvědčuje jediná věta: „Mimo to vydávali redemptoristé, zvláště jejich převor *P. Antonín Passy* veliké množství spisů vzdělávacích i sbírek básní.“ Redemptoristé předně „převorů“ nikdy neměli, a proto P. Ant. Passy nikdy převorem nebyl, ale ani rektorem, jak představený kolleje redemptoristské se nazývá. O čem svědčí seznam všech rektorů vídeňských uvedený ve spise *Mader*, Die Congregation des Allerheiligsten Erlösers in Oesterreich,[1]) a životopis téhož člena řádu níže na str. 363. a n. vylíčený.

„Pod jménem redemptoristů“ zavedeni prý Jesuité také ve Štyrsku (Mautern) a v arcivévodství Rakouském, kde sídlem Redemptoristů není „Eggenberg“, nýbrž Eggenburg, a neleží „pod Enží“, nýbrž pod horou Manhartskou. — Taktéž Jesuita, jenž ve Štýrském Hradci výtečnými kázaními se proslavil, nejmenoval se „P. Streger“, nýbrž *P. Stöger*.

„Výstražné hlasy proti znovuzavedení jesuitů v Německu“ — tak nadepsána jest zvláštní stať od str. 304.—308., a uvádí — jediný citat z *Ellendorfova* spisu „Die Moral und Politik der Jesuiten“, Darmstadt 1840, kteryžto spis p. Bílkovi tak se líbí, že spisovatele vyznamenal názvem „ctihodného, poctivého muže“, „věrného syna církve katolické, jemuž strana papeženská (ultramontanská) nepoctivosť a zlomyslnosť vyčítati nemůže.“ Odpovídáme, že ani toho nepotřebuje; učinil to za ni poctivý protestant *Hengstenberg* s takovým důrazem, že kniha zůstala na skladě nerozprodána. Proto také referent marně po ní pátral, ani největší bibliotheky vídeňské díla toho nemají. Není také ničím jiným nežli hanopisem opsaným z Pascalových „listů provincialních“.

Další stať má nápis: „Znovu vyhostění jesuitů z některých zemí, brzké však jich navrácení“ (str. 308.—310.). Jesuité prý „podrývali, pokud veřejně nemohli, aspoň tajně všecko, co osvěta po zrušení řádu jejich namáhavě byla zbudovala.“ Ubohá osvěta, které dle p. Bílka jenom v době od r. 1773. až do 1814. popřáno bylo volně se rozvíjeti! Proč však toliko „namáhavě“ budovala v přešťastné době, ve které Jesuitů nebylo? — Nyní líčí p. Bílek, jak Jesuité z různých zemí vypuzeni byli v revolučním roce 1848. Že také Pius IX. Tovaryšstvo z území papežského vypověděl, nestalo se z jiného úmyslu nežli z toho, že chtěl takto zažehnati bouři revoluční,

[1]) Wien 1887, str. 131.

jako velitel lodi rozkaceným vlnám obětuje i drahý náklad, aby loď zachoval. Ale vlny nedaly se utišiti; brzy sám papež z Říma vypuzen a útěkem do Gaëty se spasil. — Opravou zde budiž poznamenáno, že lord anglický, jenž Jesuitům popřál útulku, nejmenoval se „Clissord“, nýbrž Clifford; pravda ovšem, že německé ſſ od ff dosti nesnadno se rozeznávají, ale záměna dosvědčuje, že p. spisovatel měl před očima original fracturou tištěný.

„Vzrůst moci jesuitů přes všechen odpor proti nim“ (str. 310.—315.). Hrozná to stať, při které p. Bílkovi jistě nabíhala husí kůže! Pius IX. navrátiv se do Říma „vrhl se jesuitům s ním se navrátivším do náručí.“ „Učení řádu jesuitského o božském původu církve katolické, . . . o neomylnosti papeže, o neposkvrněném početí Panny Marie uznal papež za pravdivé, takže dogmatické potvrzení a provedení tohoto učení stalo se programem politiky, kterou Pius IX. zachovával.“ Úplně pravdivo, jen že toto učení jest naukou celé církve katolické, a nikoli pouze řádu jesuitského. Ale p. Bílek sem klade také učení **„o všemohoucnosti římské stolice“**: rádi bychom zvěděli, který Jesuita tohoto učení hájil, kdy a kde Pius IX. je potvrdil!

Od té doby panovali prý vedle „bílého papeže“ generalové jesuitů jakožto „černí papeži“, — tak už bezpočtukráte napsala „Neue Freie Presse“ před p. Bílkem, jenž vtipnou frasi rozvádí, že prý „bílý“ papež jest jenom hlásným ústrojím a pérem papeže „černého“, že „papež jest hlavou církve, již řídí generál jesuitů, v jehož rukou jest veškerá moc.“

Bezděky však, jako Kaifáš stal se prorokem, také p. Bílek pravdu pověděl slovy: „Katolicismus a jesuitismus splynuly v jedno, staly se jednou duší a jedním tělem“, a to proto, že nauka jesuitská vždy za jedno byla s naukou církve katolické.

Nyní líčí p. Bílek, kterak „ovoce snah jesuitských“ objevilo se v Rakousku. Na prvním místě počítá, že zrušeno v roku 1850. „placetum regium“ a potom r. 1855. uzavřen „konkordát“. Historikům církevním p. ředitel jistě by se zavděčil, kdyby také dokázal, jaká zásluha v těchto věcech jesuitům přísluší. Jemu ovšem konkordát jest hrozným strašidlem, neboť prý jím jaksi se utvořil „stát v státu“, a dále se stalo, že „r. 1858 byla již většina gymnasií v Rakousku pod dozorem a správou duchovenstva katolického, **vlastně jesuitů.**“ Tu to tedy máme, najednou veškeré duchovenstvo katolické, to „vlastně“ jsou Jesuité. Zvláště prý Jesuité v Haliči a Krakově zakládali bratrstva, prodávali prý zázračnou vodu a takto „udržovali i v době nejnovější lid v bludech a temnotě.“

Ale oko p. Bílkovo z temnoty prozírá k jasným bodům, které spatřuje v mnohých hlavních městech rakouských, jejichžto „obyvatelstvo osvícené a vzdělané“ vzpíralo se proti „usazování se jesuitů“. Takto učinila obecní rada města Vídně v r. 1866., jejížto pamětní spis obšírně uvádí. Podobně prý se ozvala obecní rada města Terstu, sněm slezský, městská rada v Solnohradě a zemský sněm v Linci, z čehož p. Bílek takto soudí: „Z toho vysvítá jasně, že

řád jesuitský, proti němuž se tak rozhodně vyslovuje tisíce bezúhonných, nábožných a osvícených lidí, musí býti spolek nanejvýš nebezpečný a záhubný.“ Pěkná to logika a ještě pěknější čeština! A městská rada vídeňská z r. 1866., kolik asi měla mezi sebou „nábožných“ lidí? „Osvícených“ ovšem víc než třeba bylo.

Ale nejen v Rakousku, také v Německu pan Bílek odkrývá zhoubné řádění Jesuitů. Tam „zmocnili se vyučování mládeže pomocí bratří škol křesťanských, a vychování ženského pohlaví přispěním sester školních, zejména uršulinek a sester srdce Ježíšova.“ Co tedy nosí háv řeholní, u p. Bílka všechno už je „Jesuitou“. Ale dále ještě sahala činnost jejich; „mezi studujícími zakládali bratrstva marianská, pro kleriky semináře chlapecké, pro řemeslníky katolické spolky tovaryšů,[1]) pro obecný lid spolky a bratrstva k rozličným účelům církevním, jmenovitě spolky Piusovy, sv. Vincence, sv. Severina a sv. Karla Boromejského, zvláště ale pro lepší třídy katolická kasina v místnostech vhodných a příjemných.“ Veškerý tedy čilý život katolíků německých p. Bílek připisuje Jesuitům: sami zajisté s díkem zásluhu tuto by odmítli; na tolik nestačily síly jejich. Nad to „Jesuité vydávali časopisy a listy, kteréž přeplněny jsou články o blahoslavené Panně Marii, o nebi a pekle, o svatých a ďáblech, o zázracích a pověrách.“ Za příklad uvádí pan Bílek časopis „Der Pilger aus Sachsen“, ve kterém závadným jest mu jakési pojednání „o čárách a kouzlích.“ Mám v rukou seznam 24 časopisův od Jesuitů vydávaných, jmenovaný časopis mezi nimi není. O nejčelnějších německých časopisech jesuitských, „Stimmen aus Maria-Laach“, „Kath. Missionen“, „Zeitschrift f. kath. Theologie“, pan Bílek nic neví; až do nich aspoň nahlédne, ať nám poví, co jim lze vytýkati.

„Taktéž ve Francii za vlády císařské pučelo bujně omlází jesuitské“ — téměř básnicky pokračuje a Jesuitům připisuje vznik dvou poutních míst, jimiž jsou La Salette a Lourdes. Ani jedno z nich s Jesuity nemá nic společného. V Lourdech jsem byl a mohu p. Bílkovi s dobrým svědomím dosvědčiti, že řeholníků tam dosti jsem viděl, Jesuity ani jediného. — Opravou jen budiž podotknuto, že zjevení v La Salette nestalo se „dvěma pasákům“, ale 11letému Maximinu Giraudovi a 15leté Melanii Matthieu. —

„Potlačování osvěty a porušení víry vlivem jesuitů“ — děsný to nápis následující stati (str. 315.—321.), ve které p. Bílek už také soudcem o věcech víry se činí. Netažme se, jakým právem, ale vizme, s jakým výsledkem. Počíná „pověstným“ oběžníkem (encyklikou) a syllabem z r. 1864. Encyklika jest prý od „generála řádu sepsána“, a papež vydav ji postavil prý se „na stanovisko středověké, podřizuje vědu a stát moci papežské stolice, a vyzývaje panovníky k potlačení nekatolíků, jimž i věčné spasení upíral.“ Proč jen tak stručně si vede, proč nepoznačil věty, kterými tak se stalo? Jistě ani encykliky ani syllabu nikdy v rukou neměl, sice byl by se přesvědčil, že toho tam není, co chutě po časopisech zednářských papouškuje.

[1]) Byl Kolping, zakladatel spolků tovaryšských († 1865), také Jesuitou?

„Hlavní však vítězství nade všemi ostatními rozumnějšími směry v církvi katolické slavily zásady jesuitů na vatikánském sněmu“ prohlášením učení „o neomylnosti papežské.“ „Vítězstvím tím však dána byla i nová pobídka ruchu protijesuitskému.“ Nyní vypravuje o zabrání státu papežského a dobytí Říma, dokládaje: „A tak postižena byla vláda papežská ohromným úpadkem za vysokomyslnosť a přílišnou zpupnosť, jakou se původcové vatikánského dekretu o neomylnosti papeže na vlastní církvi své byli provinili.“ Pan Bílek tedy soudcem nad sněmem všeobecným se činí a takto neomylnost, které církvi upírá, sám sobě připisuje. — Co však napsal o kard. knížeti Schwarzenbergovi a bisk. Valer. Jirsíkovi, že prý ani potom neomylnosti papežské neuznávali, tím prohřešil se proti památce věhlasných knížat církevních. Před usnesením sněmovním ovšem zastávali se náhledu, že není na čase, aby neomylnost papežská za článek víry prohlášena byla; po rozhodnutí dobře znali povinnost každého katolíka, podrobiti se usnesení neomylného sněmu církevního. Sice nebyli by zemřeli v jednotě církve katolické, právě tak jako nešťastný Döllinger.

Také prý v Rakousku a Německu „roztržena byla novým článkem víry síť, do které jesuitské pikle život církevní polapily.“ Počítá sem v Rakousku vypovězení konkordatu, v Bavořích hnutí starokatolické a vypovězení Tovaryšstva Ježíšova z říše Německé.

„Naproti tomu zůstaly skoro všecky státy romanské v moci jesuitů a kurie římské. Tak jest jim poddaná Francie od r. 1870 za vlády republikánské ještě více, než za doby druhého císařství“; Francie stala prý se „působením jesuitů zemí zázraků a poutí.“ — V Belgii domohl prý se řád jesuitský „moci neobmezené“, země tato byla by prý se stala „druhým státem Církevním (!), kdyby tomu strana liberální r. 1879 nebyla zabránila.“

„I v Hollandsku rozmnožil se počet katolíků na polovičku obyvatelstva zvláště působením jesuitů“ — naříká p. Bílek, a bohužel dosud ani to pravda není. V r. 1887. na 4,391.624 obyvatelů připadalo 1,450.747 katolíkův,[1]) a v r. 1893. na 4,621.744 obyv. 1,590.000 katolíků. Do polovice tedy dosti daleko.

„Také v Bosně... usadili se jesuité“, a pan Bílek ironicky dokládá: „Oprávněna však jest domněnka, že zavedením jesuitů do zemí okupovaných, Bosny a Hercegoviny, vládou šířena nebude snášenlivost náboženská mezi tamním obyvatelstvem, s jehož duchem jesuitství se srovnati nedá.“ Jaký to znalec již také ducha obyvatelstva zemí okupovaných! Záplava Židů tam se usazujících p. Bílkovi patrně jest milejší než hrstka Jesuitů.

Ránu velikou zasadil však srdci p. Bílkovu říšský sněm německý, jenž prý dne 3. prosince r. 1793 (patrně má se čísti: 1893) jesuitům návrat i do Německa povolil, kterážto rána dlouho krvácí, poněvadž v r. 1896. ještě neví, jak o tom zákoně „rozhodne teprve spolková rada“, a ještě dokládá, „že věc ta dosud není vyřízena.“ Jsa zabrán

[1]) *Werner*, Orbis terrarum catholicus, Friburgi 1890, pag. 72.

hlubokým zpytováním pramenů k dějinám Jesuitů po delší dobu asi ani novin nečetl a tak sám se připravil o potěšení, které mu způsobila rada spolková zamítnutím usnesení sněmovního, což se také už opětovalo.

Poslední stať prvního dílu ještě jest věnována „missiím jesuitským po znovuzřízení řádu“ (str. 321.—324.). Ani zde nelze nalézti slovíčka pochvalného, nýbrž p. Bílek téměř jen vypravuje, odkud kdy missionáři jesuitští byli vypovězeni. Jakožto zvláštní výzkum jeho z dějin Mexika zaznamenáváme větu: „Nedá se upříti, že smutný konec císaře Maximiliana zaviniła strana klerikální, podněcována jsouc k tomu jesuity.“

Připojen jest ještě seznam jesuitských missií z r. 1870. Dnešního dne v missiích působí více než 1600 kněží, 750 scholastikův a asi 1000 bratří Tovaryšstva Ježíšova.

Tímto se končí díl *A)* o působení řádu jesuitského po všem světě vůbec.

O vědecké činnosti Jesuitů proslulých ve všech oborech věd zde p. Bílek ani slovíčka neutratil; jemu buďto nejsou známa ani nejzvučnější jména učenců jesuitských, anebo úmyslně je zamlčel, aby takto vhodně si připravil čtenáře na druhý díl, hledící k dějinám českým. Ne jeho, ale čtenáře odkazujeme k rozhovoru *Duhrovu:* „Die Culturfeindlichkeit der Jesuiten.“ [1]) Také Frýburský „Kirchenlexikon“ (II. vyd. VI. 1389—1392) podává seznam vynikajících spisovatelů jesuitských. (P. d.)

Nová díla.

Dr. Eugen Kadeřávek: **O původu tvorstva dle zpráv biblických.** V Praze 1897. Vzdělávací knihovna katolická. Svazek IV. Stran 68. Cena 40 kr.

Stručně probírá p. spisovatel hexaemeron a souvislé s tím otázky o jednotě a stáří lidstva, o stvoření andělův a pod. Rozumí se samo sebou, že látka, která vyplnila již veliké svazky specialních děl, nemůže býti skrovnou brošurou vyčerpána. Ale přes to nejhlavnější záhady všechny uvedeny a krátkými obsažnými poznámkami vyřízeny, tak že tu čtenář má přehledný nástin toho, jak křesťanství pohlíží na původ země a člověka. „Vzdělávací knihovny katolické“ snad není již třeba doporučovati

Dr. C. Braun: Distinguo. Mängel u. Übelstände im heutigen Katholicismus nach Prof. Schell. Mainz 1897. Str. 88.

Kdo četl brošurku prof. Schella (Die Katholicismus als Princip des Fortschrittes), nabyl zajisté přesvědčení, že se horkokrevný, znamenitý jinak Schell unáhlil, že po způsobu všech reformačních enthusiastů přestřelil; on to uznává trochu již sám. Nebylo zajisté třeba plnými ústy chrliti obvinění paušalní, která takto jsou nepravdivá a pokud

[1]) Jesuiten-Fabeln, str. 641.—689.

v částech jsou pravdivá, mohla býti pronešena jinak. Brošurkami takovými nelze se nedopustiti bezpráví.

Sláva Schellova brošurkou tou získaná je víc než pochybná. Nepustili jsme se proto ani do zevrubnějšího rozboru jejího, netušíce, že novinářská ignorance našich liberalů jí (anebo bezpochyby jen matných zpráv o ní) zneužije známým poctiveckým způsobem. Pokládáme takového způsobu spory za hádku de lana caprina, neboť každému „ne“ lze týmž právem odvětiti: „ano“; záleží všecko na — distinkci, kterou náš p. spisovatel činí. Chyby se dějí a dály všude, kde byli lidé, a dobře na ně upozorňovati; avšak překotným bourácením à la Schell se nespraví docela nic. Koho věc ještě zajímá, tomu budiž knížka Braunova doporučena.

Dr. O. Zöckler: Askese u. Mönchthum. Druhé vydání. Frankfurt a. M. 1897. I.

Dílo protestantské, ale pro vědecké studium odborníkovo velmi poučné. Proti těm, kteří askesi křesťanskou odvozují z pohanství (na př. Hilgenfeld), dokazuje souvislost její s naukou Kristovou, již by katolík ovšem nalezl ještě větší než dle spisovatele jest. Dějepisec i sociolog najde v knize mnoho vděčné látky. Stran divotvorné moci v církvi potřebuje dílo rozhodně opravy, neboť mezi pověrečným přijímáním všech legend a mezi lehkomyslným zamítáním všech zpráv o zázracích po Kristu učiněných jest jistá kritická střední cesta.

De Broglie: Religion et Critique. Paris 1896. Str. 360. Cena 3 fr. 50

O methodě apologetické pořád ještě jdou různé hlasy. Zesnulý abbé de Broglie přál více methodě historické, methodě fakt, alespoň chtěl důkazy její spekulaci metafysické předesílati. Myslím, že právem. Dílo nadepsané, obsahující pozoruhodné konference o náboženství, vydáno po smrti autorově od apologety rovněž již proslulého, C. Piata.

Λόγια Ἰησοῦ, Sayings of our Lord discovered and edited by *Bernard P. Grenfell* and *Arthur S. Hunt.* London 1897. Str. 20.

Zlomek výroků Ježíšových (8), nalezený s jinými rukopisy ve zříceninách egyptského města Oxyrinku. Otázka t. ř. agraf, totiž výroků Kristových, neobsažených v žádném z našich evangelií, nabyla nálezem tím nové látky. (K literat. o agrafech srv. Cotelier r. 1672., J. G. Körner 1776, zvláště Resch 1889, J. H. Ropes 1896). Dle zprávy Eusebiovy již v 2. století Papias sestavil sbírku takových Logií, nás nedošlou. Zdali zlomek tento jest úryvkem z ní, či (dle A. Harnacka) výpiskem z t. ř. evangelia egyptského, nelze dosud rozhodnouti. Výroky samy z části shodují se s výroky evangelickými, z části ne. Rukopis klade se do r. 150.—300.

Jan Oliva: **Dějepis církve katolické pro venkovské školy.** V Brně 1897. Nákl. vlastním. Str. 111.

Osvědčený spolupracovník náš podává tu návrh církevního dějepisu pro školstvo obecné. Předesílá obšírný úvod, ve kterém návrh svůj

vědecky odůvodňuje, a to pádně a přesvědčivě; v druhé části spisu pak probírá dějiny církevní, jak si to asi ve školách oněch představuje. Úpravou tiskovou přesně rozlišuje látku, jaká v které třídě se má probrati. Pan spisovatel praví, že sestavil dílo své „dle úředních pramenů“, t. j. mosaikou z breviáře, martyrologia a výnosů papežských; je to zajisté nejen originelní, nýbrž i velepůsobivé, jen by snad na některých místech sloh oněch pramenů mohl býti zjednodušen a pro dítky přístupněji upraven. Doporučujeme návrh p. spis. bedlivé úvaze, neboť není to pouhá reformační libůstka, jaké se zhusta objevují, nýbrž práce založená na důkladném studiu a obsáhlých vědomostech Objednati lze dílo buď u p. spisovatele (v Chroustovicích u Vysokého Mýta) anebo v benediktinské knihtiskárně v Brně.

Dr. Fridtjof Nansen: **Na severní točnu.** Překl. red. *Dr. Jiří Guth.* Nakladatel J. Otto v Praze.

Vlastní práce Nansenova leží již před námi; dodatek o lodi „Framu“ teprve vychází. Výprava Nansenova (1893—1896) vzala si za úkol, vyšetřiti poměry kolem severní točny, zvláště zjistiti polarní proud od krajů sibiřských k pobřeží gronskému. Vědecké výtěžky ovšem v knize této jaksi ustupují do pozadí vzhledem k zajímavému líčení cestopisnému a ponechány zajisté do publikací odborných, tak že o nich tu úsudku pronésti nelze.

Celkový dojem slohu Nansenova jest jaksi buršikosní, dobrodružný, vážné situaci nepřiměřený; snad se mýlím, ale tak to na mne působí. Jinak se překlad čte dosti plynně, viděti zřejmě snahu po správnosti, jen že ty nesčetné „brusičské“ edikty překladatele někde pomátly. Právem na př. zavrhuje se, bezvýjimečně klásti: „aniž *by*“. Ale ve větě: „chlubíval jsem se, že jsem ještě ani na jednoho medvěda nestřílel, aniž jsem jej přinesl domů“ — jest b y c h nesprávně vynecháno. „Dnes večer b e z p o c h y b y z a s e se z a d u s í horkem“ (psi) — jest nesmysl, místo: budou se dusiti. Slovo „vodotěsný“ (wasserdicht) není asi význačné ani správné.

První zpráva c. k. českého ústavu ku vzdělání učitelů v Brně (1871—1897) obsahuje příspěvky J. Hladíka (o moravské praehistorii), Jos. Šústala (Hodinka pod širým nebem, totiž vyučování); zvláště zajímá nás „Příspěvek k dějinám školství na Moravě“ od p. ředitele Em. Schulze. Nechtíce ujímati p. spisovateli zásluh, jaké skutečně o ústav má a jež ve článku také důrazně jsou vytčeny, nemůžeme souhlasiti se všemi úsudky o školství nynějším a starším, i když je se stanoviska p. spisovatele chápeme. Především podotýkáme, že v konstitučním státě není dovoleno, slučovati panovníka šmahem s výnosy té které vlády a byť i byly uzákoněny; učitelské časopisy rády tak činí, ale na kompetentních místech to dává špatný příklad! Dále třeba vytknouti nepěkný chauvinismus k lidem, jako byli Stremayer, Winterholler e tutti quanti. O konkordatě mluví p. spisovatel velice despektivně, ač jen z daleka; avšak osobnostem, jako byli Leo Thun, kardinal Rauscher a jiní, nesahají hrdinové páně Schulzovi ani po kotníky.

Konečně ta nemírná samolibost v nynějším školství! Že učitelské ústavy ani v theorii ani v praxi naprosto nevyhovují, je věc tak známá, že netřeba o ní dále mluviti. Ex omnibus aliquid, ex toto nihil — a odtud ta bezmezná domýšlivost jistých odchovanců, jakmile se jim šťastnou náhodou podařilo proniknouti do veřejnosti. Jednotlivé ústavy pak zlo toto ještě rozmnožují, vedouce svěřence své způsobem, jenž jest pravým opakem řádné pedagogie; či odkud ta úžasná surovost v některých časopisech učitelských, ve schůzích atd.? V článku figurují také starší učitelé jakožto kostelníci atd.; jen o líbání rukou kuchařčiných tam ještě mělo něco státi. Inu přejeme kollegům svým ze školy nynějšího panství jejich, ale myslíme, že poctivá práce nikoho nehanobí, a poctivým kostelníkem býti že jest ještě čestnějším než dělati běhouna lecjakým pochybným aspirantům poslanectví atd. Jalový bombast o „pravém a pevném základě k obnovené [!] a všeobecné vzdělanosti Rakouska“ (rozuměj zákony 1869) nejlépe osvětlují ty rozličné záplaty a novelly další. Učitelské spisovatelstvo by vůbec mělo trochu také posečkati, až co o školách řeknou také druzí lidé, neboť škola není pro učitelstvo, nýbrž pro církev a stát, resp. národ. Právě „nejsvobodomyslnější“ část učitelstva ukazuje se pokaždé bezcharakterní. Od lidu se odvolává k vládě,[1]) od vlády k lidu a nejvíce — k sobě, k svému prospěchu. Moravské dějiny let sedmdesátých ještě nejsou úplně zapomenuty! A ostatně nepřej si učitelstvo toto slyšeti, jak o něm soudí lid aneb činitelé, jež dovedou působnost nové školy jeho kontrolovati, na př. učitelé středních škol.

Nerádi jsme se o věci této rozepsali, zvláště že bylo nám polemisovati s váženým ředitelem brněnského ústavu; ale právě proto, že rozprava jeho povrchním a nespravedlivým úsudkem je pro všechny podobné kroniky o školství typickou, proto navázali jsme poznámky své na ni.

Časopisy.

Londýnské „Athenaeum“ o pevninské literatuře od července 1896 do července 1897. (Č. d.)

Francie. (Referent loňský: *J. Reinach.*) Referent předem konstatuje živější styky Francie s jinými národy, rozumí se především tu na poli literatury. Praví, že o tom pochybovati nelze, že se Tolstoj mnohému od Balzaca naučil, ale na druhé straně nelze popírati vlivu Tolstého na mnohé francouzské spisovatele našich dnův. O Ibsenovi platí totéž, on se učil od G. Sandové a zvláště od Dumasa ml., a od Ibsena učí se zase naši mladí dramatičtí spisovatelé. Jak různým vlivům podléhá národní duch, nejlépe vidět u nás v romanech a dramatické produkci. Nic nemůže býti v té příčině významnější než osamocení E. Zoly. Kdysi stál v čele škole nové, kolem něho jako nebetyčného velikána kupili se žáci, a dnes? Dnes všichni

[1]) Roku 1766. hr. Pergen prý se vyslovil, že »správa všeho školství a dozor nad ním celé a vždy příslušela státu«; p. Schulz s tím souhlasí, patrně jen pro důslednost, neboť nechceme věřiti, že by měl tak chatrné vědomosti dějepisné a právní.

se od něho odvrátili. A s P. Bourgetem, třebas jeho vliv nebyl nikdy do té míry rozsažný jako Zolův, má se to podobně. I jeho hvězda bledne. Když stál v zenithu slávy, tehdy dobré dvě třetiny novel a romanů přetřásaly dramata cizoložnictví, a dnes? Číslo ono značně pokleslo, čtenářstvo má už po krk toho druhu četiva. Chef-d'oeuvrem krásné prosy prohlašuje Reinach *Pierre Lotiho* „Ramountcho.“ Je to prostinká historie podloudníka z Baskicka, jenž je zamilován do vesnické dívky. Její matka uzavře ji do kláštera, Ram. chce ji unést, ale pojednou jat úctou, zasažen bílými mocnostmi, nechá ji věnovati se životu klášternímu. Krajinářské sceny z Pyrenej zrovna krásou hýří, v žádné práci nevnikl P. Loti tak v ducha přírody. Úchvatné a dojemné jsou zejména poslední sceny. O jiných povídkách, poněvadž se o nich v celku referent obšírněji nerozpisuje, nebudeme se tu zmiňovati, odkazujeme na č. 7. „Hlídky“ l. r., toliko doplníme, co tam zatím pominuto. *E. Pouvillona* „L'image“ jest milostná idylla krajní delikatnosti. Smyslnost a mravnost jsou tu smíšeny, oné representantkou jest mystická Teréza, této její snivý přítel. *R. Bazin,* někdy horlivý přispívatel do katolických časopisů, napsal roman „De tout son âme.“ Je to kniha jemné a subtilní analyse, plná kouzla, dýšící vzácnou vůní bez jakéhokoliv dráždidla. *M. Paléologuea* „Sur les ruines“ jest melancholická studie lásky, jež by ráda povstala k novému životu z vlastního popela. V povídce *B. Lazareově* „Les porteurs des torches“ jsou některá krásná místa filosofická. Bratří *Margueritteů* „Le Carneval de Nice“ jest veselá, srdečně veselá povídka, což věru u nich vzácnost veliká. — Poesie stále kulhá. *F. Coppée* zaměnil loutnu za oštěp novinářský, *Sully-Prudhomme* za filosofii a vědu; *de Hérédia,* pokud světu známo, nenapsal nikdy více nežli knihu sonetů; *Leconte de L'Isle* a *Banville* jsou mrtvi a nezůstavili dědiců, kteří by jejich místa zaujali. Nicméně debut *F. Gregha* ukazuje na skutečný talent. Nad mladší školou stále dominuje Verlaine — je to vliv plný nebezpečí přes mnohé pěkné věci — až se ho Gregh úplně zhostí, potom zajisté ospravedlní naděje francouzské akademie, jež vyznamenala jeho první knihu „La Maison de la Jeunesse.“ Pozornost budí též jméno *Rivoireovo,* jež se vyskytá v některých časopisech pod verši neobyčejně melodickými a plnými hlubokých myšlenek. — Na poli kritiky a umění jmenujeme pokračování *Jusserandova* díla „Velcí francouzští spisovatelé.“ Do něho píší současní velikáni monografie o velikánech z minulých dob. Poslední dva svazky přinášejí z péra vévody *de Broglie* skvostně provedené fotografie básníka Malherbea a z péra *A. Hallaysa* podobizny mnohostranného genia Beaumarchaisova. *Petit de Julleville* (srv. loňskou zprávu) jal se vydávati za přispění učenců francouzských historii francouzské řeči a literatury, bude to dílo monumentalní. *V. Rossel* vydal na základě listin „Historii literarních styků mezi Francií a Německem.“ *T. de Wyzewa* seznamuje na dále Francii s cizozemskými spisovateli. *Pierre de Ségur* podává zajímavou studii o paní Geoffrinové, jež ve svém hôtelu shromažďovala všecky velikány ducha. Žila v druhé polovici 18. století. *H. Harrisse* na základě nevydaných dosud dokumentův odstranil nejednu legendu věsící se na jméno autora „Manon Lescaut,“ Mladá italská dama napsala pod pseudonymem *Jean Dornis* skvostnou studii o Lecontovi de L'Isle. *G. Larroumet* jeví ve svých „Essayích“ a pak v knize „Podobizničky a umělecké poznámky“ jemný smysl kritický, jenž

den ode dne se bystří a jemní. *Monnier de Sizeranne* věnoval slávě Puškinově výmluvné essay. *Duclaux* podává ve svém díle „Pasteur, historie ducha“ nejen životopis toho velikého dobrodince lidstva, ale spolu i historii jeho velikého ducha, genesi jeho objevův a výsledek jeho bojů. *Dra. Toudouzea* kniha o Zolovi jest pouze zajímava svými tak zvanými vědeckými výklady. Spor, který v létě minulého roku vypukl o lásce G. Sandové a Alfreda de Musset, přinesl písemnictví francouzskému 1. uveřejnění dopisů Sandové a 2. dvě vysoce zajímavé knihy, a sice *Spoelbercha de Lovenjoul* „Pravdivá historie o Něm a o Ní“ a *P. Mariétona* „Historie lásky.“ Spor nerozhodnut. *J. Lemaître* vydal další svazek svých vtipně psaných „Divadelních dojmů“, solidní prací, ač poněkud škaredohlídské jsou *René Doumica* „Pojednání o divadle.“ — Z filosofických děl kromě *Fouilléeho* „Positivistické hnutí a světový názor (pojem) o sociologii“ těžko ještě které jmenovati. — Z cestopisů přední místo patří *Taineovým* „Zápiskům.“ *E. Sénart* studoval „Kastovnictví v Indii.“ *Dubois* byl v Timbuktu, *Blavet* na Madagaskaru a *F. de Rocca* konečně v Amu Darji; všecky knihy jsou zajímavě psány. — Množství spisů vydáno obsahu ekonomickéha, finančního a socialního, tak že nesnadno výběr z nich učinit. Vicomte *d'Avenel* pokračoval ve svých zajímavých bádáních o „Mechanismu socialního života.“ *J. Rochea* „L'impôt sur le revenu“ je vzor polemické práce. *M. Block* vydal velice užitečnou encyklopedii „Petit Dictionnaire Politique et Social“ již by si měli všickni opatřit, kdo pracují v tom oboru. Psána nestranně. *Perrens* v díle „Les Libertins en France au XVII. Siècle“ ukazuje nám pravou povahu a smýšlení Richelieuovo, jenž byl stoupencem zvláště Smithovým. *Lavisse* a *Rambaud* dokončují své veliké „Dějiny francouzské.“ Vyšel 10. svazek věnovaný revoluci a Napoleonovi. Důležité jest dílo *M. Proua* „Gaule Mérovingienne.“ *F. Funck-Brentano* vyšetřuje „Počátky stoleté války.“ — Mnoho vydáno též monografií, z nichž, poněvadž mají více význam místní, nebudeme tuto uváděti jednotlivých, toliko ku konci zmiňujeme se o díle *V. Bérarda* „Politique du Sultan.“ Je to historie — bohužel! — příliš pravdivá o vraždění Armenů.

Hollandsko. (Referent jako vloni.) Referent poukazuje v úvodě, že mladší spisovatelé s obzvláštní zálibou zabývají se s problemy samými, které život podává, místo aby studovali jejich vliv na člověka. O jednotlivých však knihách pojednáme jinde svým časem, tuto jen si všimněme dle referenta vědecké produkce. O *Dr. van Deventerových* „Hellenských studiích“ stala se již na tomto místě vloni zmínka. Vyšlo pokračování. *P. L. Müller* vydal zajímavou knihu o historii hollandské „Onze Gouden Eeuw“ (Náš zlatý věk). *H. Borel* napsal zajímavé pojednání o čínské filosofii, jež doporučujeme všem těm, kteří i u nás — nomina sunt odiosa! — rádi srovnávají Confucia s Kristem Pánem. Borel při vší nadšenosti pro Číňany trochu jinak o tom soudí.

Italie. Referent *Giuseppe Giacosa* počítá rok právě minulý (od 1. července 1896 do 31. června 1897) k hubeným v italském písemnictví. Ze starších osvědčených spisovatelů žádný nenapsal nic nového, a u mladších nanejvýše lze mluviti o nadějích do budoucna. Co se týká rázu jejich poesie, pozorovati, že se vymaňuje jak z vlivu Carducciova, tak z vlivu dekadentismu francouzského a belgického. Ostatně dekadentismus ten nikdy nesvědčil italské lyrice. Z mladých první místo náleží *Giovanni Cenovi* za sbírku básní

nadepsaných „Madre“. Autor líčí v nich utrpení a smrt své matky bez hledaného citlivůstkářství, bez deklamování, bez floskulí. Každý řádek, každé slovo vyjadřuje hluboké rozechvění duše. Potom přijde *Cesare Rossi* se svými „Ore Campestri“. Autor pochází z Terstu; sbírka jeho obsahuje v celku jenom 15 básní, ale formy — psány jsou v tercinách — co nejdokonalejší. Uvádíme ještě „Pie Rime“ *Mercurina Sappy,* „Nugae“ *Attilia Tambelliniho* a *C. A. Fabrisa* „Nell' Ombra“. Zmínky zasluhují také „Nuovi Versi“, jež vyšly po smrti známé hraběnky *Lary,* v nichž v básni „La Naufraga“ jakoby předvídajíc svůj smutný konec, byla v Římě od jednoho ze svých milenců zavražděna, opěvá svůj konec. *Giuseppe Mantica* vydal sebrané své básně pod titulem „Lo Specchio“. — Povídka vyvíjí se dvojím směrem, daným dvěma čelnými geniji, totiž *D'Annunziem* a *Fogazzarem.* Oba jsou idealisty, tento svou láskou k idealu, onen svým návykem idealisování. Fogazzaro pohlíží na svět v jeho skutečnosti a složitosti; není v něm osoby tak nepatrné, děje tak malicherného, jichž by nebylo lze užiti za látku uměleckého zpracování, ale v každé jeho práci zjevna jeho snaha po dobru nadsmyslném. D'Annunzio nepokládá nic za hodna uměleckého zpracování leda sebe sama, a to pokud se liší od ostatních lidí. Stoupenec jeho *Luciano Zuccoli* vydal sbírku krátkých povídek „La Morte di Orfeo“ a povídku „Roberta“; jiný stoupenec Annunziův, *E. Butti,* napsal povídku „L'Incantesimo“, jejíž rek hrá si na „nadčlověka“. Ze stoupenců Fogazzarových dlužno uvésti anonyma s povídkou „La Signorina X. di X.“ Kniha obsahuje řadu dopisů mezi mladým diplomatem a signorinou X. di X. Hrdinové povídky jsou na jedné straně Renan, Büchner, Moleschott, Vogt, Strauss a Kant, s druhé strany: Sv. Otcové, apoštolé a Mesianští proroci. Zmínky zasluhují povídky *Reginy di Luanto,* a sice „La Prova“ a „L'Amuleto“ spisovatelky *Neery. Renato Fucini* vydal sbírku obrázků ze života toskanských venkovanův „All' Aria Aperta“. *Giacomo Morandotti* napsal kratší povídku „La Veglia“. Nejzajímavější však knihou jest „L'Europa Giovane“ *Guglielma Ferrera,* známého sociologisty a Lombrosova žáka. V „Mladé Evropě“ podává dojmy a vjemy ze své cesty po Evropě, najmě z pobytu svého v Berlíně, Londýně a v Moskvě. V knize té vystupuje s objevem „zákona zvláštnosti“, snad výlučnosti. Dí o něm: „Skoro všickni velicí muži měli zvláštní intellektualní a moralní charakter, t. j. charakter protivný charakteru lidu jimi ovládaného, a právě této různosti charakteru děkovali za svůj úspěch.“ Na doklad uvádí Mazarina a Napoleona, ale neprávem. Konečně chybuje poukazováním na Ludvíka XI., Františka I., Jindřicha IV., Guizota, Thiersa, Gambettu a j. — Z prací dějepisných zasluhují uvedení prof. *Itala Raulicha* „Historie Karla Emmanuela, prvního vévody Savojského“, prof. *Michelangela Schipy* „Historie vévodství Neapolského“ a *Del Lunga* studie „Florentia.“ Ze starších textů vydal prof. *Comparetti* Prokopiovo dílo „De bello Gothico“ a *Novati* Coluccia Salutata „Epistolario“. Firma Hoepliova pokračuje u vydávání Leonarda da Vinciho Codexu Atlantica. — Studií z oboru historie a literarní kritiky vydáno takové množství, že i pouhé vyjmenování děl přesahuje meze článku tohoto. Toliko zmiňujeme se tu o díle *Dra. Franca Ridelly* „Una sventura postuma di Giacomo Leopardi“, v němž očistil slavného toho básníka z pomluv, kterými památku jeho pokálel jeho přítel Ranieri. — Na poli

filosofie první místo zaujímá dvojsvazkové dílo „Per Antonio Rosmini, nel primo Centenario della sua Nascita“. Katolická církev asi — dle narážky referentovy — dostává v něm co proto. *Gaetano Negri* vydal pod názvem „Meditazioni Vagabonde“ sbírku essayí o rozličných předmětech, ale souvisejících navzájem a s filosoficko-náboženským problemem. Poznamenáváme jenom, že popírá naprosto existenci absolutního.

Norsko. Referent *Chr. Brinchmann.* Dvě knihy jsou to, jež v minulém roce obrátily na sebe pozornost nejen norského čtenářstva, nýbrž vůbec celého vzdělaného světa, a to *Fridtjofa Nansena* popis jeho výpravy na severní točnu, a potom *Ibsenovo* poslední drama. *Björnson* nevydal nic nového, ale *Jonas Lie,* jak obyčejně o vánocích, obdařil obecenstvo novou knihou, jejíž název „Dyre Rein“. Líčí se v ní láska mezi bohatou, dobře vychovanou dívkou a chorobným mladým mužem Byronského smýšlení a snažení. Nešťastný tento pessimista podlehne konečně strachu, že by snad doživotně nešťastnou učinil tu čistou a věřící dívku, kdyby osud její se svým spojil, i rozhodne se, že se utopí v předvečer svého sňatku. *Arne Garborg* uveřejňuje „Laeraren“, smutnou a pathetickou tragedii, jednající o konfliktu mezi idealistou a jeho prosaickými spoluobčany. Psána v dialektu. Z mladších zasluhuje pozornosti *Sigbjörn Obstfelder,* jehož lyrická milostná povídka „Korset“ (Kříž) vyšla v trojím vydání. Podobného úspěchu docílila sl. *Alvilde Prydz* svou novellou „Gunvor Thorsdatter til Haerö“. Rovněž příznivě přijata práce *Th. P. Kraga* „Ada Wilde“, ač není tak mohutná jako předešlá jeho povídka „Kobberslangen“. Pozoruhodnou je také povídka *H. E. Kincka* „Sus.“ *Minda Ramm,* choť předchozího, překvapila obecenstvo zajímavou povídkou „Lommen“, jež však naprosto odsouzena od členů ligy pro ženskou emancipaci. — *Per Sivle* a *Nils Collet Vogt* potěšili své ctitele každý novou sbírkou básní. *Anny Munchové* psychologická povídka „Dvě lidské přirozenosti“ nadělala mnoho hluku. K psychologickým pracím patří dále sl. *Dikken Zwilgmeyerové* „Ungt Sind“, *Jens Tvedta* „Straumgir“ a *Sven Nilssena* „Proletar“. Jemnou prací je také „Solvending“ *Vetle Vislica* a *Alberta Brock-Utneho* „Vinter“. Z ostatních mladých, poněvadž letošími pracemi nedocílili většího úspěchu, uvádíme pouze jména: Bernt Lie, V. Krag, Mons Lie, Peter Egge a Otto Sinding. — „Sanct Olaf“ *Joh. Bojera* je šťastným pokusem o obživení historického dramatu. — *Dr. Just Bing* ve svých „Tider og Idealer“ předvádí čtenářům vzrůst idealů ve francouzském umění a literatuře od Watteaua a Marivauxa po Milleta a Balzaca. *V. Sommerfelt* jedná o Novalisovi, hlavně se stanoviska náboženského. *Erik Licovi* podařilo se zdařilé vylíčení čelních epoch ve světovém písemnictví až po Voltairea a Goethea. *Carl Naerup* vzal na sebe uspořádání souborného vydání spisů národního básníka H. Wergelanda. — *Dr. H. C. Hansen* přispěl k filosofii svým pojednáním o pojmu svobody s Hegelovského stanoviska nazírání. *Dr. Anathon Aal* vyčerpal „Historii ideje Logos“. *Dr. K. B. R. Aars* zastává se „Moralní autonomie“. — I v Norsku začínají poznávati, že protestantismu brzy odzvoní, proto se mnozí hodnostáři jeho (Dr. Krogh-Tonning) přimlouvají za užší přimknutí k církvi katolické. Návrat ke Kristu a náměstku jeho na zemi pozorujeme všude, jen u nás několik ztřeštěných hlav, jež si usurpují název vzdělanců κατ' ἐξοχήν, bouří neustále proti

katolicismu. Když se již tak rádi ve všem opičí po cizích národech, proč v té příčině jich nenásledují?

Polsko. (Referent týž, jako vloni.) Z povídek rozhodně palma náleží historické povídce v 3. svazku *Boleslava Prusa* „Farao“. Mladý Farao, Ramses III., umínil si, že povznese královskou moc, oslabenou kněžskou kastou, opět na bývalý stupeň vážnosti a síly. Jest mu však podniknouti boj s klidnou a zkušenou rozvahou velekněze Herhora a se svou vlastní frivolností. V rozhodném okamžiku zaplete se ještě do milostného dobrodružství, a hyne rukou zločinnou. Povídka ta co do uměleckého provedení jest chef d'oeuvrem Prusovým; historické pozadí její prozrazuje vážné studium a nakresleno jest jistou rukou. Další historické povídky jsou: *W. Przyborowského* „Rytíř Mora“, jež podává rozkošnou galerii typů věrně zachycených ze staré Polsky v 17. století; *T. J. Choińského* „Poslední Římané“. Děj vzat z doby Theodosia Velikého. *A. Dygasiński* napsal dvě výtečné povídky; „Eso“ jest historie psa, jenž má několik pánův a jenž s kousavou ironií vypravuje, jak se kde měl, v „Péru“ předvádí nám mladého a schopného spisovatele, jenž utrácí své schopnosti ve špatných společnostech. „Na prahu umění“ *Sewerovo* jest jemně podaný obrázek herečky, jež ve svém umění výš a výše stoupá. Opakem jejím jest hrdinka *M. Gawalewiczovy* povídky „Ničí“. Jeho mistrovská práce „Lumpi“ líčí pokusy lidí nepravostem oddanným, aby zmařili odkaz lidumilné ženy. *W. Kosiakiewicz* napsal dvě povídky „Skvrnu“ a „Rozhýčkaná dívka“, jež se vyznačují zvláštním vypravovacím darem autorovým. „Wis und Dzeunia“ *Baluckého* jest historií mladého párku manželského, jenž přijde z venkova a upadne do víru velkoměstského života. *Klemens Junosza* zůstal věren svým sujetům, jež bere ze života menší polské šlechty a židů, v tom ohledu podobá se mu *Laskowski* ve svých dvou povídkách: „Blaseovaný“ a „Dolů do propasti“. „Porážka“ *K. Glińského* jest spíše krásnou selankou než novellou. *W. Reymont* osvědčil znamenité nadání v „Ženské komediantce“ a „Kvasu“. *W. Gomulického* „Obrázky z Benátek“ vynikají hlubokými myšlenkami a melancholií. Ze ženských romancierek uvádíme *W. Marrené* (Historie všedního muže), *G. Zapolskou* (Žena z konce stol.), *Z. Kowerskou* (Ve službě). — Z lyrických básníků prvenství patří *M. Konopnické*. Kromě ní těší se ještě přízni obecenstva a kritiky K. Tetmajer, L. Szczepanski, J. Klemensiewicz, P. Kosminski a J. Zulawski. — I dramatická produkce byla dosť bohata. Největšího úspěchu docílil kus *J. Szutkiewicze* „Popychadlo“ (Popelka), dále *A. Belcikowského* historický kus „Przekupka Warszawska“ a dvě veselohry, *Baluckého* „Ženští otroci“ a „Ženy“ společná práce *Z. Przybylského* a *Kl. Junosziho*. Vyšel také 1. svazek „Dramatických děl“ *F. Felicyana*. — Z četných děl z ostatních odvětví literatury dlužno se obmeziti jen na vytčení nejdůležitějších, jako *A. Maleckého* „Lechové ve světle histor. kritiky“ a téhož spisovatele „Drobnější črty z historie minulosti“, *W. Smolenského* „Poslední rok velkého sněmu“, *F. Piekosińského* příspěvek k rodokmenům polské šlechty, *M. Dubieckého* příspěvek (K. Prozor) k historii Kosciuszkovy rebellii, *Alkara* „Kníže Repnin a Polsko“; „Hoene-Wronski, jeho život a díla“ od *S. Dicksteina*, „Matejko“ (životopis jeho) od *S. Tarnowského* a 2 sv. jeho „Literarních studií.“ „Věk polského malířství“ od *J. Mycielského*,

K. Bartoszewicze „Knihy polského humoru“ a konečně třísvazkovou biografii J. Slowackého napsal *F. Hösick.*

Řecko. (Referent starý.) „Inter arma silent Musae“ tím vysvětleno, že z krásné prosy tohoto roku neobjevilo se nic na literarním tržišti. Z vědecké literatury dlužno zmínit se především o podniku *G. Maraslise,* jenž se podjal seznamovati Řecko s mistrovskými pracemi z oboru historie, filologie, archeologie a filosofie jiných národů. Redakci překladů vede *Dr. L. Hadžicosta.* Dosud vydán překlad Curtiových „Dějin Řecka“ od prof. Lambrosa a Macaulayových „Dějin Anglicka“ v překladě Dra. Em. Rhoidisa, jakož i Ribbeckových dějin římského básnictví od prof. Spyr. Sakelaropulosa a Gilbertových dějin řeckých starožitností od prof. N. Politisa. Literarní společnost „Parnassos“ usnesla se vzkřísit zase svůj organ, jenž před dvěma roky zanikl (vloni zanikly všecky belletristické listy novořecké) a uveřejňovati v něm své roční zprávy. Název nového vědeckého toho časopisu jest Ἐπετηρὶς (Ročenka). Doporučujeme professorům filologie a příznivcům novořecké literatury. Vyšel 2. svazek *K. Beckových* „Olympických her“ s obšírnou zprávou professora Politisa o „Panathenském stadiu“ a o vykopaninách tu učiněných. — *Margaritis Dimitsas* uveřejnil ve svých „Macedonica“ poklady archeologické a historické, obsažené v macedonských nápisech. *G. Papandreu* napsal monografii o „Dialektu někdejšího Elisu“. *Dr. Athan. Papadopulos Kerameus* uveřejnil v Petrohradě z rukopisů na hoře Athos chovaných 40 dosud nevydaných listů patriarchy Fotia a opatřil je úvodem v ruském jazyku. Professor *Lambros* otiskl v lidovém nářečí z kodexu Svaté Hory 144 nevydaných bájek G. Aetola, řeckého spisovatele z druhé polovice 16. století. Pí. *Soteria Alimbertiová* napsala více anekdotické vylíčení dvoru, než politický a historický životopis „Amalie, královny řecké“. Jiným životopisným příspěvkem jest biografie *Th. Grivasa,* a o pohnuté době od r. 1859. až 1860., kdy byl král Otto vypuzen, lecčemus poučiti se může čtenář z „Politických ročenek“ *Epaminondasa Deligeorgisa,* bývalého premier ministra. (O. p.)

SMĚS.

Ještě **Léon Taxil.** V cynické frašce, kterou sehrál L. T. o velikonočním pondělí 1897 v hostinci „Société Géographique“, označil také kard. vikáře Parocchiho za těžce kompromittovaného. Proti tomu, kdyby se snad zachtělo padělané listy uveřejňovati, podávají „Historisch-politische Blätter“ (119.10) authentický výklad, jak se vlastně „římská kurie“ k celé komedii zachovala. Naši pravdymilovní liberalové si to mohou zapamatovati. 1. Msgr. Villard, tajemník kardinalův pro korrespondenci francouzskou, psal Dianě docela o své ujmě, aniž kardinal o listech věděl. Co jí tedy psal, spadá úplně na něj. 2. Sám kardinal psal jeden jediný list,

jenž obsahoval: potvrzení zásilky peněžní (polovici na petrský halíř, polovici na dobročinné účely). Dále odpověď, že audienci u něho nic nepřekáží a stran audience u sv. Otce by se obrátila na maestro di camera. Vyžádané požehnání papežské nikomu se neodepře. Konečně potvrzuje se, že došla a odevzdána sv. Otci knížka, eucharistická novena. Toto a nic jiného v listě není a žádný jiný list od vicedecana sboru kardinalského v celé té věci neposlán. Toť tedy celé to „kompromittování".

A co papež? Taxil oklamav nuntia pařížského dotřel se jeho doporučením audience. Službu konajícím úředníkům zprotivil se svou přepjatostí, zvláště když s okázalým chvatem běžel k papeži, vrhl se před ním na zemi k políbení nohy — neobvyklá exaltovanost ta všechny zarazila. Audience trvala asi $^1/_4$ hodiny. Brzy po ní byl papež ve výstavě vatikanské, prohlížel a chválil, jak už bývá, všemožné předměty její, byv pak upozorněn na zlaté péro, jež Taxil poslal papeži darem, odvrátil se ihned s pohrdlivým svým „hm", ani se na dar nepodíval a šel dále.

To je to „kompromittování", jehož dohra jest v trestním vyšetřování Sant' Uffizio o „Taxil, Diana Vaughan et consortes". Parturiunt montes . . .

Lidový spolek pro katolické Německo měl za sjezdu německých katolíků v Landshutě (v Bavořích, od 29. srpna do 2. září t. r.) valnou hromadu. Ve výroční zprávě uvedeno, že spolek měl koncem r. 1896. 179.327 členů, konal za rok 1896. 500 schůzí a vydal 118.117 marek většinou za spisy a brošury pro lid. Brošur rozdal spolek za týž rok 917.000 kusův a všech tiskopisů přes $2^1/_2$ milionu kusů. Pro další činnost bylo usnešeno snažiti se o zavedení katolických školních knih a rozhodný boj proti oplzlostem v tisku a umění. Příjmů měl spolek 155.738 marek.

Zbytečná konkurence. Jak se u nás často zbytečně pracuje a zbytečně vyhazují peníze, jest důkazem nový literární podnik, který současně začali dva nakladatelé a dva spisovatelé. Jos. R. Vilímek v Praze a Edv. Beaufort v Praze zaplavují cirkuláři a reklamami českou veřejnost, aby ji přinutili odbírati obecné dějiny, jež oba začali vydávati a do nebe vychvalují každý své jako první toho druhu dílo v české literatuře. Obě díla jsou illustrovaná, což vyžaduje jistě značný náklad, a obě píšou professoři středních škol. S takovými zjevy nepěkné konkurence v písemnictví českém potkáváme se už od mnoha let. Vyplývají tak přímo z naší malicherné a k stálým třenicím ve své domácnosti náchylné povahy! Kdyby se tisíckrát řeklo, že je to hříšné plýtvání sil, kterého beze škody si dopřáti nemůžeme, že je to mrhání peněz jak nakladatelů, kteří bez toho stále si naříkají na špatné časy, tak obecenstva, které zavazováno bývá mravní povinností, aby literaturu podporovalo, marná řeč, sahá se vždy opět a opět k podobnému prostředku. My věru ještě ani v písemnictví velkého přepychu si nesmíme dovoliti. Zjevy tyto nepřestanou se opakovati, dokud nenastane řádná organisace jak literarních pracovníků, tak i pánů nakladatelův. U těchto, zdá se, jest jí nejvíce potřebí, hlavně u pražských. Venkovský nakladatel zřídka kdy odváží se ke konkurenci. Ale proto z Prahy tím trapněji působí.

— — **Desatero věrných Čechů** zjevil nám nejnověji p. Ignát Hořica ve „Slovanském kalendáři". Člověk žasne, kterak vážný spisovatel a politik může takové dětinství vydati na veřejnost. Poslyšte na př.: „2. Raději

křivdu čiň než bys křivdu trpěl. Jan Hus posvětil smrtí své přesvědčení, ale Jan Žižka vykonal, co Hus zamýšlel.“ Pěkně děkuji! „7. . . . Kupuj jenom od Čechův a jenom české výrobky.“ Tu měl p. Hořica se postarati v předešlém přikázaní, aby těch českých výrobků také bylo! „9. Pamatuj, abys byl členem Sokola . . . .,“ ale, zde již padá péro z ruky!

21. a 22. srpna 1896 měli **katecheté středních škol** uherských v Budapešti shromáždění, v němž se jednalo o důležitosti náboženství pro střední školy, o vzdělání předběžném katechetův, o jejich postavení a platu, o soustavě vyučování, o náboženských učebnicích, o dozoru na vyučování náboženské se strany biskupů.

Katolický tisk v Německu. Roku 1880. bylo v Německu 186 katolických časopisů, z těch 60 denníků, 38 vycházelo 3krát týdně a 46 jednou v týdni. V r. 1890. stoupl počet katolických časopisů na 269, z nich 94 denníků, r. 1894. na 305, z nich 109 denníků. Některé z nich vykazovaly velice slušný počet odběratelů, tak „Christliche Familie“ v Essenách 90.000, „Kath. Sonntagsblatt“ ve Štutgartě 56.000 atd. Všech odběratelů katolických listů r. 1880. bylo 600.000, r. 1890. 1,000.000, r. 1894. 1,200.000. Za 14 let se počet odběratelů zdvojnásobil. V Rakousku bylo r. 1880. 46, r. 1894. 58 německých katolických listů, z nich 8 denníků. Za to švycarští němečtí katolíci měli r. 1894. 33 listův a z nich 4 denníky.

Socialně-demokratický tisk v Haliči. Při sjezdě polských socialních demokratů z Haliče, Bukoviny a ze Slezska ve Lvově (5.—10. září t. r.) soudruh Herkner podával zprávu o tisku strany. Data uvedena byla jen o časopisech vydávaných v Krakově. Tu vychází týdenník „Naprzód“ o 2000 výtiscích, čtrnáctidenník „Prawo Ludu“ o 1500 výtiscích, čtrnáctidenník „Kuryer Kolejovy“ o 1300 výtiscích a vědecký (?) měsíčník „Krytyka“ o 600 výtiscích. Za organy strany uznány nové listy „Równość“ a „Jüdische Blätter“. Ve Lvově založí se nový list v ruském jazyce. Jinak sjezd ohradil se proti zakládání nových listů; bez povolení sjezdu nesmí se založiti nový list, dokud nejsou zabezpečeny stávající časopisy. Zřídí se zvláštní vydavatelstvo pro vydávání brošur s vlastním kapitalem.

Polské kočovné divadlo. Vloni začalo svou činnost polské krajinské divadlo po pruském Polsku. Divadlo toto za ředitelství p. Majdroviče navštívilo za první rok svého trvání 46 měst a uspořádalo 227 divadelních představení. Vykazuje 42.000 marek příjmův a 400 marek čistého zisku. Divadlo má bohatě zásobenou garderobu a hojnost divadelních rekvisit.

Kornel Ujejski †. Dne 19. září t. r. zemřel polský básník Kornel Ujejski. Narodil se r. 1823. ve vsi Beremjanech na Haličském Podolí. Odchován byl duchem byronismu, který ovládal celé tehdejší polské písemnictví, a v témž duchu psal první své básně (ve sbírkách „Květy bez vůně“ a „Svadlé listí“, tištěné teprve r. 1848. a 1849.) a výpravnou báseň „Maraton“ r. 1845. Známým stal se hlavně písní „Z dymem požarów“, která s nápěvem od známého hudebníka Nikoroviče stala se choralem celé Polsky. Popularitu jeho utvrdila sbírka „Pláč Jeremiášův“ („Skarg Jeremiego“), vydaná r. 1847. v Londýně. Z dalších prací jmenují se: „Za służbą“, „Do młodego poety“, „Pogrzeb Kościuszki“ (1853), „Tlómaczenie Szopena“ (1860), socialně-politické „Listy z pod Lwowa“,

brošury „List do przyjaciół“ a „Żywe słova Jeremiego“ (1877). Poslední z jeho básní datují se z let devadesátých („Largo Beethowena“, „Oda do poezyi“ r. 1891., „Pług i szabla“ a j.). V posledních letech žil u svého syna Romana v Pavlově u Cholojova, kde též zemřel. Byl z předních představitelů národní myšlenky polské. Po jedno období byl též poslancem za velkostatek na říšské radě (r. 1877.).

Vědecké sjezdy. Lidstvo vždy více se snaží zrušiti všechny překážky, jež se mu staví v cestu ve snaze po všeobecném vyměňování výsledků jeho práce jak hmotné, tak duševní. Vždy častěji pořádají se sjezdy vědecké z jednotlivých odvětví vědy, na nichž berou účast příslušníci více národů. Další krok navrhuje americký časopis „Science“, organ společnosti pro rozšiřování vědy. V prvém roce budoucího století chce uskutečniti mezinárodní, světový kongress všech věd. — Letoší sjezd „British Association for the advencement of science“ má své shromáždění v Kanadě v městě Toronto a jmenovaný spolek americký ustanovil se letos odbývati své shromáždění na hranicích Kanady v městě Detroit, aby mohl pozdraviti při tom spolek anglický. Oplátkou přijal anglický spolek všechny členy spolku amerického pro to shromáždění jako své; budou tedy 2 společnosti tu spolu zasedati. Podobně je mezi Francií a Anglií. „Association française pour l'avancement des sciences“ bude míti své shromáždění r. 1898. nebo 1899. v Boulogni a dle toho British Association hodlá na druhé straně kanalu la Manche příhodné místo si zvolit, nejspíš Dover, a učiní při tom jedna společnost druhé návštěvu. R. 1898. mezinárodní sjezd zoologů má býti svolán zároveň s mezinárodním sjezdem fysiologů do Cambridge.

V Pařížském **Annuaire de la presse** na r. 1897. mluví vydavatel v předmluvě o významu tisku ve společnosti a vlivu časopisectva na současné záležitosti světové i ukazuje, že většina francouzských ministrů byla žurnalisty. Tak v čele rady ministerské a v čele ministerstva cizozemských záležitostí stojí spolupracovníci „République Française“; sekretář ministra vnitřních záležitostí a sekretář ředitele pošt i telegrafů byli redaktory „Matin“ a „Gironde“; ministr národní osvěty redigoval „Revue Politique et Littéraire“; ministr kolonií byl spolupracovníkem „Temps“ atd. V Paříži vychází nyní 2.327 časopisů, z nichž 130 denníků; některé z nich čte pouze korrektor jejich.

Universita v Chicagu minulého roku dostala od jednoho pána darem 1,000.000 dollarův, od paní Roby a dvou pánů Shed pozemek v ceně asi 500.000 dollarů na celoroční biologické stanice v největších rozměrech. Paní Bradleyová darovala téže universitě 60 amerických akrů půdy v městě Peoria na zřízení polytechnického ústavu, a zavázala se do své smrti každoročně velkou summu věnovati k dobru ústavu.

Paběrky. . . . „Marii, jejíž ztepilá plná postava a krásný obličej bílé pleti a tmavých očí činily dojem krásy antických soch. V jejím krásném zraku jevila se hloubka citův i hloubka ducha. Na svůj devatenáctý rok byla až příliš duševně vyspělou, měla zralý ustálený názor životní. Obzor jejího vědění a poznání ničím [!] nebyl omezen.“ Takové zázračné dítě figuruje v „Příteli domoviny“ u Leonory Pohorské („Štěstí paní Pokorné“).

Nejpopularnější americký spisovatel **Mark Twain** nalézá se, jak píší v „New-York-Herald“ v největší nouzi, a proto jmenované noviny vyzvaly jiné časopisy, aby učinily sbírky k jeho podpoře. Před několika lety přišel o své jmění bankrotem jedné vydavatelské firmy. Nyní pracuje humorista tento o novém romaně.

V asijském západním Turkestanu **není dosud škol.** Proto ruská vláda zřídila několik železničních vozů jako školu. Tyto jezdí na jednotlivé stanice, zdrží se tu nějaký čas, v němž vyučují děti nejpotřebnějším vědomostem.

Pokrok při drahách. V létě roku 1893. povstal zápas mezi drahami Anglicka na východě a na západě, která v kratším čase ujede dálku z Londýna do Aberdeenu. Zápas měl ten výsledek, že vlaky cestu o 824 až 864 kilometrech ujely v 512 minutách, tedy průměrem rychlostí 101·8 *km* za hodinu, jež stoupla někde až na 130 *km*. Amerika na dráze New-York-Bufalo následovala tento příklad a dosáhla rychlosti ještě větší. Loňského roku činěny i v Německu pokusy o podobnou rychlost na dráze Berlín-Lübbenau a dosaženo v hodině rychlosti 106 *km*. Dosavadní rychlíky urazily 70 *km*.

Nejvíce deště ročně průměrem spadne v Assamu, krajině jihovýchodně od indické Kalkuty, na pohoří zvaném Khassia (Chasi). Výška spadlé vody obnáší 12.086 *mm*. Druhé místo je Debundža v rovníkové Africe (blíže pověstného německého Kamerunu). Výška vody je 9000—10.000 *mm*. V září r. 1895. spadlo tu 1880 *mm*, tedy více, než ve středních evropských krajinách za celý rok. Největší déšť za 24 hodin vydal 188 *mm* spadlé vody.

Alkoholismus. Zmínili jsme se o alkoholismu jakožto společenském zlu. Nový učitelský časopis „Český učitel“ (red. Frumar) nemoha v „Hlídce“ nic jiného vyčenichati, odkud by si vzal zábarku ke sprostému útočení na nás a na kněžstvo, připojuje k poznámce naší o alkoholismu otázky tohoto druhu: pijeme-li arcibiskupskou slivovici? známe-li řádové likéry a pivovary. Ujišťujeme pisatele, že jsme o arcibiskupské slivovici zvěděli teprv od něho, a ty řádové likéry, pokud je kláštery vyráběly, věru pramálo přispěly k alkoholismu, a pivovary teprv ne; z p. pisatele v „Českém učiteli“ alespoň soudě dle toho literarního pokusu nemluví ani benediktinka ani chartreska ani klášterské pivo — vše to prý jest jemné zboží — nýbrž prasprostá židovská kořala. Dle toho také dopadla závěrečná apostrofa jeho, abychom prý nehlídali jen kolem sebe, nýbrž podívali se také na to smetiště pod sebou. Jak už v „Hlase“ napsáno, díváme se a vidíme „pod sebou“, hluboko pod sebou váleti se na smetišti nestoudnou chásku druhu pisatelova v „Českém učiteli“. Takové pak se jednou pro vždy odpovídá po francouzsku: kuš!

ROZHLED.

V Brně, dne 23. září 1897.

Opět měsíc uplynul ve znamení sjezdů, resolucí a konferencí s české i německé strany. Otvírá se pro politickou sensaci příhodnější zdroj — říšská rada. Věci dospěly tam, že zdar či nezdar říšskoradského zasedání sloučen úplně se ctí národa českého, vlastně poselstva českého — ale to značí přece ex titulo repraesentace český národ. Ovšem je to vinou tohoto poselstva a vůdčího jeho listu samého: příliš se, dychtivi prvního úspěchu, zapřáhli, angažovali pro jazyková nařízení. Vláda (soudíc ze zamlčeného výsledku parlamentarních konferencí a z výroků padlých na všeslovinském sjezdu) boj proti obstrukci svaluje zcela na bedra většiny — a v této většině dominující části: poselstva českého. Vy si to spravte! „Národní Listy“ už to též zřejmě prohlásily ústy své vídeňské redakce:[1]) poražení obstrukce jest ctí většiny. A ježto obstrukce vede se pro záležitost české řeči se týkající — tedy samo sebou z toho vyplývá: zlomení obstrukce jest ctí poselstva a národa českého. Jeho ctí nejdříve. S českým poselstvem jednotnou se tu cítí jistě jen skupina slovanského katolického sdružení. Ostatní části pravice stojí všecky dále a skoro zcela lhostejně opodál stojí právě — Poláci, jejichž je vláda celá dle etiketty své, dle sestavení svého aspoň z polovice.

Toto postavení českých sil do prvních řad obranných jest na pováženou. Není to velkou šikovností české politiky, že k tomu došlo. Tlačila nás tam od počátku boje toho vláda, a zatlačili nás tam hlavně obstrukčníci sami. Těmto se to do Čechů lépe míří a bouchá: dělají to beztrestněji, než kdyby celým čelem stáli jen a hlavně proti vládě. A vláda též, pokud možno, vystrčila Čechy, s tou myšlenkou, jsem-li bita pro vás, pojďte spolu, ať se rány rozdělí, po případě od vás odrazí. A my jsme šli a stojíme pro nic za nic na první ráně. Vydržíme-li a zvítězíme: kořist po vítězství jest velmi nejista a na mnoho dílů rozdělena. Nezvítězíme-li, moralní porážka bude celá naše. — Poslanec Dr. Edvard Grégr nazval také celou dosavadní českou politiku od vydání jazykových nařízení: „blamáží národa českého“. Svádíť se všecka ta mela pro nařízení jazyková, jež se neprovádějí. — Němci ovšem závistivě, ne-li poťouchle poukazují na české poselstvo, jak stojí v popředí situace — jak se do popředí toho dere! Ale popředí to není tak čestným, za jaké se považuje: jest to fronta, na níž stojí v zoufalém boji pokoření a ošizení.

[1]) 19. září: »Jest rozhodným klamem, věří-li se a šíří-li se domněnka, že nové vítězství oposice bylo by pouhou porážkou vlády. Nikoli: také moralním a citelným pokořením pravice, tím větším, kdyby tato dopřála minoritě převahy bez boje.«

Socialní demokraté se svou manifestací míru v Praze (4. a 5. září) dosáhli, čeho chtěli: odloučili se nápadným způsobem od měšťáckých stran a částečně vytáhli se z jednostranného postavení, na jakém svou bezpodmínečnou pomocí v obstrukci uvízli. Ale vůdcové socialně-demokratičtí sem tam napadáni jsou ještě recidivou, jak vidět zvláště na východní Moravě (Mor.-Ostravské schůze) a j. Po pražském táboru se stejnou se vytasili dne 19. září v Teplicích a hodlají 26. září v Liberci: tedy všude jen na místech, kde většina lidu dělného jest česká! Manifestaci míru poslala svůj pozdravný přípis i známá ligistka míru a „bojovnice míru“ Mary Suttnerová.

Z projevů cizího tisku uvádějí naše listy velmi pečlivě všecky projevy příznivé české otázce: nepomohlo by je čítat a vážit, třeba je porovnat s protivnými. A tu třeba přiznat: těch příznivých je méně. U slovanských listů předpokládáme sympathie na celé čáře od Něvy po Marici samo sebou: A ani tu není všude toho porozumění, jehož bychom si přáli. U nesúčastněných národů převládá neznalost poměrů našich; zůstává tedy národ německý a ten třeba přiznati, ohromnou většinou svého veřejného mínění u nás i v sousední říši stojí proti nám. Nacionalně-liberalní, bismarkovské, konservativně-junkerské a „alldeutsch“ listy z říše mluví takovou toninou a s takovou záští vůči nám, s jakou sotva kdy psaly a píšou proti kterému národu, vyjma snad jediné Poláky poznaňské. A tato nákaza záští a žluči se dle všeho stále šíří. U nás v Rakousku přešla už z antisemitských (tak zv. křesťansko-socialních) organův i do některých katolicko-lidových, které do nedávna stály přec na stanovisku strany katolicko-lidové. Vlivuplné katolické listy v německé říši shodovaly se dosud se stanoviskem katolické lidové strany naší, ač sem tam i v některých krajinských čerpajících z listův antisemitských a křesťansko-socialních problesklo i mínění těchto. Vůdčí tisk: „Germania“, „Kölnische Volkszeitung“, „Augsb. Postzeitung“, „Schlesische Volkszeitung“ a j. buď nereferoval ničeho, nebo jen slovy Wolfovy telegrafické kanceláře, anebo dle katolicko-konservativních, katolicko-lidových listů rakouských. Tedy celkem příznivě. Až nedávno největší z katolických listů německých v říši od toho stanoviska odbočil. A dle značky soudíc, je to projev ne dopisovatele nějakého z Rakouska nebo odjinud, ale projev redakce samé. To je právě tím smutnější. Nejsme sice v očích jejích, jako v očích liberalní její krajanky („Kölnische Zeitung“) „masslos begehrliche und herrschsüchtige Gesellen“, ale jemnějšími slovy pověděno tu dosť — převrácenosti diktovaných nepřízní. Tak po vyložení významu jazykových nařízení (dle názorů na př. mons. Scheichra) praví: „Čechové tvoří právě většinu v Čechách a chtějí podnícení nešťastnou politikou vlády, také v německých krajích dosíci ‚rovnoprávnosti‘, což v tomto případě jest stejno se zatlačením němectví.“ Po tomto výkladu následuje charakteristika „Deutschböhmů“: „Český Němec není, všeobecně vzato, žádným chauvinistou, naopak dobromyslná povaha, která si dá mnoho líbit, když ostatně vše v celku trvá při starém. Snad by se smířil i s jazykovými nařízeními, kdyby věděl, že se tím dosáhne

už jednou věčného míru s ‚češstvím' po staletých bojích. Ale této důvěry český Němec právě nemá. Všemocní Mladočeši, jež hr. Badeni podněcuje, aby s jejich pomocí provedl rakousko-uherské vyrovnání, naléhají na státoprávní samostatnost Čech, tak jak jí požívají Uhři; a v tomto svém požadavku podporováni jsou velkou částí velkostatku, jenž potichu si praví, že pak místo Mladočechův on vezme otěže do rukou . . . Čeští Němci vidí v jazykových nařízeních osudné podnícení těchto dalekosáhlých plánů mladočeských, které by nejen vedly k uvolnění svazku mocnářství, ale zrovna evropským nebezpečím by se státi mohly. Z nenávisti proti „němectví" sympatisují městští otcové pražští a ostatní vůdcové mladočeští už dávno s Rusy a Francouzy; sní horoucněji než moskalé o panslavistických snech a také až nadejde doba dle jejich úsudku, půjdou přímo ku svému cíli přes hlavy udivených a procitlých velkostatkářů (!). V této temné předtuše budoucnosti srazili se proto čeští Němci a sice všecky strany k rozhodnému odporu proti české agitaci."

A na to list přizvukuje líčení bismarkovského „Vossische Zeitungu" o hrozných poměrech v Čechách.

Nemáme chuť věřit, že by to bylo z neznalosti poměrů! „Kölnische Volkszeitung" bývá dobře zpraven Byl to snad první bouřliváček zvěstující vystupující mraky i na obzoru naší rakouské katolické strany?

V boji našich menšin s německým boykottem pronešena myšlenka (posl. Sokol), aby každou českou menšinu vzalo si na starost některé silné kvetoucí české město z českého kraje a staralo se o její hospodářské i kulturní potřeby. Myšlenka velice zámluvná a ne tak těžko provoditelná. Přinesla by snad vzpružení oběma stranám. Naše česká města jak v Čechách tak na Moravě mají sic dosud sama se sebou co dělat, zvláště u nás se mnohá znovudobytá tak tak udržují nad vodou — německé nadvlády: ale snad by právě tím i jejich vytrvalost a národní houževnatost vzrostla! Snad! Nestáhl-li by tonoucí ještě i svého zachranitele sebou! Na Moravu tento způsob pomoci národní se však přece jaksi nehodí, neboť tu nemáme „české menšiny", ale „české většiny" v podruží.

* * *

Teď koncem září počato právě s volbami do kommissí daně výdělkové v ukladacích okresích. Daň výdělková zavádí se místo dosavadní výdělkové a přímé osobní zákonem o přímých daních osobních ze dne 25. října 1896. Je to dítko bývalého ministra Dra. Steinbacha chvalně známé socialní pověsti, ale znetvořené koaliční chůvou, jež mu údy zpřerážela. Socialní pointa zákona: jednotné ukladací kommisse odstraněny a místo jednotných pro všechny poplatníky zřízeny kommisse čtvery pro poplatníky na čtyry třídy rozdělené. Tím socialní vyrovnání daně výdělkové zmařeno. Kommisse, jež samosprávně a samostatně by byly daň kontingentovanou rozdělovaly a zajisté všeobecným volebním právem voleny byvše malé poplatnictvo zastupovaly, byly by ukládaly silnějším poměrně víc a slabým ulehčovaly. Kommisse v tom případě by to byly měly v moci učiniti z daně výdělkové daň vzestupnou, tedy

daň dle moderních socialních náhledů jedině správnou. Teď v tomto svém zřízení toho nebudou moci, leda každá v malém okruhu svých rozkastovaných poplatníků. Třídy mimo to vzaty tak, že „velcí“ budou pěkně pohromadě ve dvou sborech, a ti menší a nejmenší též pohromadě. Na poprvé pro roztřídění poplatníků do 4 tříd vzaty hranice (dle dosavadní daně) až do 30 zl., 30–150 zl., 150—1000 zl., 1000—∞ zl. Leč po ustavení se kommissí budou moci kommisse tyto hranice roztáhnouti nahoru i dolů, právě aby měly větší volnost v přitěžování silným a ulevování slabým. Pro druhý rok a následující platí hranice daně: až do 45 zl., 20—225 zl., 100—1500 zl., 500—∞ zl.

Dvě třídy vyšší rozděleny v okresy ukladací dle komorních obvodů, volí si své kommisse přímo, kommisse jsou 4—12členné (na Moravě 8 a 12 členů); kommisse 3. a 4. třídy volí se pro okresy ukladací dle hejtmanství rozdělené, volí se nepřímo v soudních městech jako volebních místech volitelé (na 20 poplatníků 1 volitel) a volitelé v místě hejtmanství volí pak do kommissí 4 až 12 členů na 4 leta. Z míst průmyslových nad 20.000 obyvatel a ze středisk průmyslových (na př. Mor.-Ostravský revír) utvořeny zvláštní okresy ukladací s volbou přímou.

Zajímavo bude, jak budou kommisse v tomto a budoucích třech letech ty své kontingenty daně roztřiďovat na jednotlivé poplatníky. Na pokud vyhoví se v jednotlivých kommissích tomu socialnímu účelu, pro nějž utvořeny byly. Jiná zajímavá otázka, kterou budoucnost má rozřešit, jsou tyto kontingenty právě. Kontingent říšský i zemské i okresní v jednotlivých okresích ukladacích vezmou se letos dle minulého výměru daně výdělkové a přímé osobní — se slevou 20%. Ročně tyto kontingenty mají růsti o 2·4% své poslední summy. Tento koefficient vzrůstu vypočítán dle dosavadního stoupání. Leč socialní politikové a národohospodáři, zvláště chýlící se k nauce Marxově o kapitalistické výrobě, upírají tomuto koefficientu stálost a oprávněnost. Jsouce toho názoru, že malá výroba stále jest pohlcována velkou, praví, že tímto způsobem bude se množit kontingent upadajícím nejmenším, kteří tak samou daní, jež jim měla ulevit, budou ještě dobíjeni na prospěch velkovýroby. Tato naopak na účet malých rostouc nepoměrně rychleji, bude stále méně a méně zatížena, neboť 2·4% vzrůst kontingentu nebude odpovídat jejímu rozmachu. Leč nejen tato socialistická nauka o proletarisování živností i jiná hospodářská theorie má co vytýkat. Je to přecházení soukromého jednotlivcova podnikání stále více do rukou společností akciových. Tedy nad individualností vítězí associace zvláště ve velkovýrobě. A tak i těm velkým snad místo aby přibývalo beder poplatnických, bude ubývati, jak budou z rukou soukromníků podniky přecházet v akciové společnosti. A tyto akciové společnosti jsou zdaněny zase jinak a jiným způsobem odvádějí svou daň výdělkovou.

Bude zajímavo sledovat, mají-li platnost tyto dvě národohospodářské doktriny, jež se vydávají obě za holou skutečnost, a v jaké míře ji mají. Podrží-li koefficient 2·4% vzrůstu svou oprávněnost, měli bychom v něm nejlepší důkaz lichosti nauky o proletarisování společnosti. Bude-li se musit zmenšovat nebo měl-li by kolísat dle jistých určitých pravidel,

přijdeme snad na nové příčiny a činitele hospodářského života společnosti dosud neznámé nebo nepovšimnuté.

Otázka stříbra vstoupila opět do popředí po prohlášení guvernéra anglické banky, Colina Smitha, že on na dotaz vlády učinil návrh, že banka jest ochotna dle svého bankovního statutu z roku 1844. pětinu svého pokladu ukládati ve stříbře, ale to za dvou podmínek, že Francie prohlásí volnou ražbu stříbra a že stříbro v ceně své vystoupí a cena jeho se upraví. Prohlášení toto, jež od banky anglické přišlo věru nečekaně, bylať právě ona a Anglie vůbec nejpevnější baštou zlatařů, padlo do doby, kdy stříbro laboruje jako snad nikdy před tím. Ve Spojených Státech, vlastní to vlasti zapřisáhlých stříbrařů, právě letošní žně, zdá se, ubraly zastancům stříbra veškeré kuráže. Tehdy, kdy ceny obilní jdou do výše a stříbro v ceně klesá, čili kdy při zdražení zlata přece i obilí se zdražuje a stoupá též v ceně, nastává okolnost, jež se s theorií stříbrařů neshoduje. Dle theorie stříbrařů má totiž cena obilí a cena stříbra souviset — ve státech exportujících. Leč theorie stříbrařská o souvislosti cen obojího zboží letos cenami obilními vyvrácena. Obilí stouplo v ceně následkem světové neúrody a jak se zdá vyhnáno z počátku poplašných zvěstí uměle spekulací do výše. Leč i bez spekulace, čeho jest málo, to je dražší. A tento přirozený poměr mezi cenou a nabídkou letos pro obilí právě nastoupil. Také zdá se, že cena stříbra toto léto uměle stlačena zlatařskou spekulací, jejíž nejbližší cíl asi jest donutiti Mexiko ku přijetí zlaté měny. Stát tento, mající výlučně stříbrnou měnu a zmítaný ve svých hospodářských poměrech klesáním a kolísáním stříbra po několik let, už snad dostával chut přijati zlatou měnu, třebas neúplnou, jakou mají v sousedních Spojených Státech. Náhlé nové otřesy měly tedy rozhodnutí Mexika uspíšit. Ale dle řeči presidenta, již měl při svém novém nastoupení, nezdá se, že by Mexiku chvíle zlata už nadcházela. President ve svém poselství lituje, že nové silné kolísání stříbra zemi opět poškozuje, ale zároveň těší, že neobyčejné a nepřirozené tyto poruchy, umělými prostředky způsobené, dlouho nepotrvají a že nastane reakce. Tedy Mexiko by ještě vyčkalo a vydrželo chvíli. Za to nevydržely poslední kolísání dvě středoamerické republiky, San Salvador a dříve už Kostarika, jež přešly od stříbrné měny ku zlaté.

Sklesnutí stříbra má v Mexiku nejdříve tyto účinky: státní dluh mexický 103 mil. dollarův, umístěný vesměs v cizině, musí se úročit zlatem: úroky činí ve zlatě celkem 5·97 milionů dollarů. Leč Mexiko nemajíc zlata, musí platit stříbrem, a ježto stříbro kleslo na 40% ceny zlata, musí Mexiko místo 1 zlatého dollaru platit svého $1^1/_2$ stříbrného. Platí tedy úroků $13^1/_2$ mil., t. j. skoro 13 ze sta! Jiná nesnáz je při dovozu: zdražení zboží zámořského a mimo to klesnutí služeb ve vnitru říše: úředníci, dělníci atd. dostávají totéž služné, ale v penězích znehodnocených; čili při stejném služném vše podražilo.

Úprava měny v Rusku později počatá než v Rakousku také už i dále dospěla. Právě vydán zákon, jímž se určuje výše úhradu pokladu bankovního. Bankovky, „kredytnije bilety“ smí banka vydávati do 600 milionů rublů na polovic kryté; od 600 milionů výše, každá

bankovka musí býti kryta zlatem. To značí i při nynějším počtu papíru v Rusku, i v budoucnosti, že 300 milionů rublů papíru smí zůstat nekryto. Neb ť pod 600 milionů rublů papír sotva kdy se ztenčí. Ježto nyní jest v oběhu 1068 milionů papíru v Rusku, značí to, že banka ruská skoro celou tu zásobu zlata už nashromaždila. Máť ve svém fondu dle posledních výkazů za 693$^3/_4$ milionů rublů zlata. Tento poklad kryje dle zákona 993$^3/_4$ milionů rublů papírových. Ježto část papíru vydána na zálohu státního pokladu, chybilo by bance asi 38 milionů zlata, aby mohla hraditi celé dnešní množství papíru v oběhu se nalézajícího. Mimo tento zlatý poklad banky, poklad v pravém slova smyslu směnný, má banka ještě jiné zásoby zlata. Také ve státní pokladně nahromaděny zásoby zlata, takže Rusko nemusí se báti dát zlato do oběhu, při těch zásobách a při dnešním stavu své tržby, se mu nerozkutálí. Neupravenou zůstává dosud otázka stříbrných rublů. Má dnes tedy Rusko ruble dva: stříbrný o 75 kopejkách hodnoty a zlatý o 100 kopejkách hodnoty.

O působnosti Dingleyova tarifu na průmysl a obchod německý uspořádal „Frankfurter Zeitung“ písemnou anketu. Mnohá odvětví průmyslu ohlásila úplné vyloučení zboží svého z amerických Spojených Států následkem tarifu, jiná, že obstojí jen za napjetí všech sil, zvláště při nebývalém zdokonalení techniky, jiná opět zůstala netknuta, ta totiž, jež i při vysokých clech zůstala bez soutěže, a tedy jediná na trhu evropském i americkém. Následky z počátku budou pro mnohé závody snad osudné, později však celkový průmysl německý doufá, že i při tom tarifu obstojí a snese jej. Továrníci němečtí, kdyby prý ostatně cítili, že Dingleyův tarif déle potrvá, zakládali by ve Spojených Státech filialky. Ale toho nedoufají, že by presidentské období přetrval a jsou tedy do budoucnosti veselé mysli.

Letoší sklizeň pšenice, jež se účtuje v mezinárodních tržních bilancích vždy jako hlavní chlebová živina světa, dle záznamů pešťského ministerstva orby obnášela ve státech pšenici vyvážejících 359·10 mil. *q*, tak že přebytek vývozu schopný jest 66·30 mil. metr. centů. Ve státech na dovoz odkázaných sklizeň činí 214·66 mil. *q*, nedostává se 147·69 mil. metr. centů. Vývozní země tento nedostatek nemohou kryti ani z polovice: potřeba 81·39 zůstane tudíž neuhražena. Tato neuhražená spotřeba činí 12·42% veškeré světové spotřeby pšeničné vůbec.

Dle anglických záznamů letoší cena pšenice 1. září vzatá nebyla leč v r. 1891., kdy kvarter pšenice (= 12 *kg*) stál 41·8 pencí (2·09 zl.). A nezáviselo to vždy od zásob pšenice v Evropě a v Americe nakupených. Zásoby pšenice 1. září 1891 byly málo menší zásob r. 1896. a přece cena 1 kvarteru pšenice toho roku byla právě nejnižší (22·5 pencí = 1·125 zl.). Tedy nejnižší a nejvyšší ceny při stejných zásobách. Letos, kdy zásoby činí jen 7·85 mil. kvarterů (vůči 12 mil. kvart. r. 1891.), cena pšenice není poměrně vyšší r. 1891., nýbrž nižší: 31·8 pencí (1·59 zl.).

* * *

Český skladatel Karel Bendl zemřel v Praze dne 20. září u věku 59 let. — Ve Vídni zemřel dne 15. září česko-německý spisovatel

Antonín Smital, poslední dobu stálý přispívatel socialního „Arbeiter-Zeitungu“. — Za Asnykem odebral se druhý veteran polské poesie Kornel Ujejski. Zemřel dne 20. září na svém statku u Lvova ve věku 74 let. — Dne 31. srpna zemřel kanovník Dr. Klement Borový.

Německý básník Richard Dehmel, vůdce dekadentů, pro sbírku svou loni vydanou „Weib und Welt“ pohnán před soud v Berlíně teprv letos: kladen mu za vinu zločin rouhání v básních spáchaný. Básník hájil se sám, soud udání učiněné referendářem Börriesem sic odmítl, ale přesvědčiv se sám o obsahu básní, jednu uznal za takovou, jež se musí zničit. Rozsudek se vztahuje ovšem na zbývající náklad.

„Poslední růže“ „The last Rose of Summer“ davší námět ku krásné básni téhož jména irskému básníku Tomáši Moorovi, zemřela v srpnu v Nov. Yorku — pí. Amalie Kohlerová u věku 92 let. Bylo to v pensionátě dívčím na ostrově Wight, jejž vedla sestra Moorova, kam básník častěji k sestře na návštěvu docházel. Seděl v pozdním létě jednou v zahradě a tu přiběhlo děvčátko Amálie Kohlerova s růží a pravilo mu: „Hleď, pravda že je pěkná! Je to poslední růže léta!“ „Poslední růže léta“, opětoval básník, „jaká krásná myšlenka!“ a v hlavě jeho už se rodila báseň.

Na rok slaví dne 20. března Ibsen své 70leté narozeniny. Slavnost chystají jeho přátelé v Berlíně. Ibsena však při ní nebude.

Dne 22. září odhalen v horském městečku Urbino v Italii pomník mistru Rafaelovi-Santi. Pomník 10 metrů vysoký skládá se ze žulového podstavce, na němž se zdvíhá hranol obdélný, na jehož stěnách znázorněny výjevy mistrovy práce skupinami soch. Na vrcholu hranolu stojí kovaná socha mistra v pracovní pose a obleku. Výstava zároveň tu uspořádaná jest prý celkem chudá: neboť nejznamenitější díla jsou v cizině a nepropůjčena k urbinské výstavě.

Po reorganisaci francouzských universit, zakázán teď pobyt cizincům na medicinské fakultě university pařížské. Vláda tak chce pomoci svým krajinským universitám, z nichž některé pro nedostatek posluchačstva tak tak že živoří. Ale místo do Paříže sotva kdo z těch cizinců půjde do Clermontu nebo Besançonu.

Na kazatelské stolici notredamské zasedl od počátku září místo P. Olliviera nyní dominikan P. Etourneau. Řeč Ollivierova po požáru v dobročinném bazaru přiměla přece kardinala pařížského, že pro dobrou vůli s vládou Olliviera sesadil. Po bezohledném v řečech svých Ollivierovi nastoupí teď hladký, vysokého světa znalý, vtipný Etourneau. Míval dosud každý rok konference v Trouville pro výletníky z vyšších kruhův a dovedl se jim zalíbit právě svým francouzským espritem. Je to 44letý muž, přitloustlý, má mohutný baryton, jenž zvučí celou prostorou chrámovou, nutí posluchače, aby dával pozor, a při tom přece prý není nepříjemný nějakou pronikavostí nebo křiklavostí, nýbrž lahodí svou měkkostí.

Kongres tak zvaných „Sionistů“ v Basileji koncem září konaný shromáždil na 200 přívrženců Sionismu z židovstva evropského. Bylo přítomno i 13 židovek. Nejsilněji zastoupeno bylo Rusko (54), Rakousko

(52) a Německo (33). Ostatní země vyslaly: Anglie 12, Švycary 12, Francie 9, Rumunsko 4, Amerika 4, Bulharsko 3, Palestina 3, Nizozemí 2, Srbsko 1, Švedsko 1, Alžír 1 účastníka. Přítomní někteří byli nejen jako soukromí přátelé směru Sionistů, ale jako zástupci sekty této z domu vyslaní. Tak prý 4 rumunští účastníci zastupovali na 9000 Sionistů rumunských. Sionismus rovněž v Rusku je silně zastoupen a z 5 milionů ruských židů značná část se jich k němu zná. Také Halič je namnoze sionistická. Ve Vídni samé sionistický spolek studentský má na 500 členů. Sionismus značí ideu, obroditi židovstvo jeho usídlením a usamostatněním v Palestině — znovudobytí Sionu. Nemyslí se tím, že by všichni židé se měli vystěhovat do Palestiny, aby Evropa zůstala „judenrein“ — to ne! Bohatí židé mají zůstat na svých místech v Evropě. Ale ta chudina židovská, která zvláště ve východních zemích evropských jest domorodému obyvatelstvu na obtíž, a v boji o existenci utkávajíc se s domácí chudinou, budí odpor a nevůli a tím i antisemitismus. Sionisté jsou tedy toho náhledu, že stačí židovský proletariat z Evropy vyvést a antisemitismus že zmizí pak sám sebou. Myšlenka sionismu jest data staršího. Táhne se jako bolná touha po vlasti celými dějinami židovskými, ale tento pud národa vypuzeného se sionismem nemyslí. Sionismus dnešní jako směr jest směrem socialně-politickým. A tu první podnět tomuto směru dal kolínský (na R.) žid Mojžíš Hess r. 1862. svou knihou „Rom und Jerusalem“. Myšlenka se ujala na východě v Evropě mezi ruským židovstvem, zvláště když v letech osmdesátých propukly nepokoje proti židům v Rusku a i se strany státu nastalo pronásledování. Tehdy oděsský žid lékař Pinsker ve spisku: „Autoemancipace“ myšlenku tuto převedl na pole praktické, sestavuje a sestrojuje už v myšlenkách skutečný stát židovský. R. 1882. počalo také usazování se ruských židů v Palestině. R. 1890. obnovené pronásledování v Rusku, rozmach antisemitismu v Rakousku a v Německu opět věc pohnaly. Dnes hlavními duševními zastanci myšlenky té jsou Dr. Herzl a Dr. Birnbaum.

Komu by Palestina v budoucnosti náležela, není zajisté křesťanskému světu lhostejno Stačilo by vyvézt do Palestiny 2 miliony židův a osadit je tu, aby Palestina stala se zcela židovskou a židy byla ovládána. A úbytek 2 milionů židů by konečně polské a ruské kraje ani tuze necítily. Židé v Palestině chtěli prý by zůstati pod svrchovaností sultanovou, jen autonomii by si žádali. A otázku svatých míst chtějí rozřešiti tímto způsobem: Starý Jerusalem, jak dnes stojí se všemi posvátnými památkami, ponechali by prý křesťanům a vedle něho by si zbudovali svůj nový, zcela židovský Sion a Jerusalem.

Výsledek sionistického sjezdu jest exekutivní 23členný výbor, volený každoročním sjezdem mezinárodním jako nejvyšší instancí a pak resoluce, obsahující program sionismu následujícími slovy: „Sionismus snaží se dosíci pro židovský lid domova veřejno-právně zajištěného. K dosažení toho cíle kongres odporučuje tyto prostředky: 1. účelné podporování osazení Palestiny židovskými rolníky, řemeslníky a živnostníky; 2. rozčlenění a sloučení veškerého židovstva prostřednictvím místních

i všeobecných vhodných zařízení dle zákonů té které země; 3. posilnění židovského národního citu a sebevědomí; 4. přípravné kroky k dosažení svolení vlád, jehož třeba jest k dosažení sionistického cíle.“

Důležitější sjezdy vědecké a praktické poslední doby konány tyto: mezinárodní geologický od 29. srpna v Petrohradě (současně s lékařským v Moskvě) s exkursy po Rusku, na Ural atd. Mezinárodní statistický (international. statistického institutu) rovněž v Petrohradě od 30. srpna do 4. září. Usneseno na něm, aby rozhraní století tvořil 31. prosinec 1900. Mezinárodního práva (institut du droit international) v Kodani od 26. srpna, a mimo to tyto sjezdy mezinárodní v Brusselu: pro otázky průmyslu a obchodu (6.—11. září), pro otázky železniční (6.—11. září), pro stavebnictví (od 29. srpna do 1. září). Mezinárodní ústav kolonialní konal svůj sjezd v Berlíně (6.—9. září). Z mezinárodních nejvíce rozruchu způsobil sjezd na ochranu dělnictva v Curychu (od 23. do 27. srpna). Důležitější a zajímavější sjezdy místní: od 14. září sjezd ústavů městských pro sprostředkování práce v Karlsruhe; sjezd německého spolku soc.-politického v Kolíně (od 23. září); sjezd německého spolku pro veřejnou mravnost (od 22. září) v Hamburku.

* * *

Jazyková nařízení straší už i v socialním životě. Ministr obchodu vydal dne 3. července nařízení, doplňující § 88. *a)* živnost. zákona, v ten smysl, že slova zákona: „sämmtlichen Hilfsarbeitern bei ihrem Eintritte zu verlautbarende Arbeitsordnung in den... Localen angeschlagen sein...“ neznačí jen, že tovární řád práce v továrně někde vyvěsit, ale že se jedná tu v zákoně i o intimaci řádu každému dělníku, neboť řád ten představuje smlouvu, na niž dělník přistupuje a dle níž se v případě sporu musí také před živnostenským soudem rozhodovat. Proto nařízení na onen výraz zákona „zu verlautbarende“ důrazně poukazuje: pracovní řád má každému dělníku vstupujícímu do práce v továrně zvláště oznámiti a sděliti, jako podklad smlouvy pracovní. Po nařízení tomto bylo celkem ticho. Jen v organech velkoprůmyslu sem tam raděno a navrhováno, jak toto nové nařízení obejít. Stačí prý dle smyslu tohoto nařízení, když továrník bude míti svůj tovární řád vždy v malém sešitku po ruce a jej nově nastupujícímu dělníku vručí a jeho odevzdání a přijetí si dá od dělníka písemně stvrdit, aby před soudem byl kryt. — Soudní řízení u soudů živnost. mohlo totiž v tom případě brát za podklad rozsudku svého pracovní řád, kde tento něco zvláštního určuje: o výplatě a způsobu i času výplaty, o trestech a pokutách a kam plynou tyto pokuty, ale nejčastější případ: o způsobu propouštění a výpovědi. Tu se často stávalo, že tovární řád dával továrníkovi právo propustit dělníka v některých případech na hodinu. Propuštěný dělník žaloval a chtěl náhradu za čtrnáctidenní výpověď. Tu se odvoláváno pak na ustanovení továrního řádu s obou stran: továrník, že v pracovním řádě to stojí, dělník, že o tom nevěděl, že tovární řád mu sdělen a vysvětlen nebyl.

Když vídeňský vrchní inspektor Kulka nařízení ministerské v srpnu vysvětlil a doplnil ještě v ten smysl, že tovární řád musí býti každému

dělníku, a to každému zvláště řádným způsobem sdělen v řeči jemu srozumitelné, v řeči, jíž dělník mluví, má-li tento tovární řád tvořiti právoplatný podklad pracovní smlouvy — tu teprv povstala pravá mela mezi vídeňskými velkoprůmyslníky. Teď měli proč se obout na nenáviděné nařízení. Tedy v řeči každému dělníku srozumitelné! A většina dělníků ve vídeňských továrnách jsou Češi, Slováci, Slovinci, Italiani — to tedy značí pravé jazykové nařízení v továrnách. K vídeňskému choru se přidali severočeští továrníci. Ustanoveno jít v deputaci k ministru spravedlnosti, že za takových poměrů zaměstnavatelé vystoupnou vesměs ze živnostenských soudův. A první takovou stávku v živnostenském soudě zahájili zaměstnavatelští přísedící v soudě společenstva kovového odboru ve Vídni. Když došlo na případ, v němž dělník žaloval pro nedodržení čtrnáctidenní výpovědi, protože řád tovární jinak určující mu přečten ani jinak sdělen nebyl, a dělničtí přísedící tento důvod brali za právní a dostatečný, zaměstnavatelé i s předsedou odešli (16. září).

Haličská socialní demokracie konala svůj zemský sjezd dne 5. až 7. září ve Lvově. Zajímavo ze sjezdu je snad to, že návrh stanislavských „soudruhův“, aby na sjezdě osvětlila se otázka poměru socialní demokracie k národnosti, vedením strany zamítnut.

Bulharská socialní demokracie (jediná dobře organisovaná na Balkanském poloostrově) na letoším II. sjezdě svém (I. r. 1894.) v Kazanliku, obeslaném 46 zástupci za 23 organisací, o stavu strany sdělila tuto zprávu: Hlavním listem strany je „Socialist“, vycházející ve Srědci dvakrát týdně za 6 lvů ročně; odběratelů má 1200—1400. V Plovdivě vychází „Novo Vremě“ (Nová Doba) ve formě revualní v 1500 exempl. V Trnovu vychází týdenník „Osvoboděnie“. Dva listy zanikly; kongres usnesl se o vydávání menšího „bezbarvého“ listu, který má získávat půdu pro stranu v dělnictvu dosud straně neoddaném.

Pro svůj letoší hamburský sjezd strany (v říjnu) vydala socialní demokracie německá tiskem v hlavním listě svém „Vorwärts“ 15. září svou zprávu za uplynulý rok. Všimněme si jen zprávy o duševním a hmotném fondu strany. Onen tvoří v r. 1897.: 69 politických listů, mezi nimi jest 39 denníků! Roku 1896. bylo politických listů všech 73, denníků 41; úbytek roku letošího povstal sloučením menších listů ve větší, neznačí tudíž pro stranu ztráty, nýbrž posilnění. Za to odborné listy počtem stouply, z 50 roku minulého vzrostly na 55 roku letošího. Brošurky opět vydávány ve velikém množství. Zvláště spisku „Útok na spolčovací právo“ v. Reckově v pruské sněmovně rozšířeno mezi lid 2,650.000 čísel! „Březnového letáku“ vydáno 120.000, májového 290.000, letáku „Politická policie v Prusku“ („Tausche-Lützow“) 10.000, letáku obsahujícího jednání sněmu říšského o zrušení zločinu: urážky veličenstva 24.000. — Příjmů měla strana (politické vedení, ne odborné!) 291.839 marek, vydání 283.093 marek. Vydání na podporu tisku samo obnášelo 94.000 marek. „Vorwärts“ odvedl letos méně čistého zisku než vloni: 48.070 m. (vloni 52.030 m.). Literarně-dekadentská Steigerova (v Lipsku) „Neue Welt“, která představuje socialně-demokratickou „krásnou literaturu“ (na loňském sjezdě sami socialní demokraté proti

ní vystoupili, že je příliš „obscenní“!), měla opět 19.200 marek deficitu, letos přece už méně než dřív. — „Utrpení“ strany udáno číslicemi: 118 let 8 měsíců 3 dni vězení a 28.229 marek pokuty!

V resolucích mezinárodního sjezdu na ochranu dělnictva v Curychu sneseny průměrné požadavky, na nichž strany dělnické všech národů se shodly, o těchto otázkách: o klidu nedělním a svátečním (! z křesťansko-dělnického programu, svátky ležely vždy mimo program socialní demokracie), o práci dítek a nedospělých (do 18 let) dělníků, o práci dívek a žen, o práci noční a přes čas, o práci mužů vůbec, o ochranných opatřeních při práci. O jednotlivých resolucích se hlasovalo, a při těch, při nichž byla neshoda mezi křesťanskou stranou a stranou socialně-demokratickou, hlasování vypadlo ovšem ve smyslu socialních demokratů. Tito měli na sjezdu několikahlasovou většinu. Proto však resoluce nezaneseny snad dodatky a náhledy socialní demokracie. Zůstaly drženy v tom duchu, jak je společný výbor sjezdový všech dělnických stran švycarských, v němž velkou váhu měli právě křesťanští zástupci (Décurtins a Beck) sestavil. Náhledy při debattách se střetly, změny v duchu křesťanském při otázce o ženské práci zamítnuty sic, ale resoluce v celku svém stojí tu jako základní mezinárodně snesené požadavky dělnictva vůbec! Bylo by také záhodno, aby strany v jednotlivých zemích, pokud požadavky jejich jsou pod úrovní curyšského usnesení, své programy doplnily. Platí to zvláště o našich křesťansko-socialních stranách v Rakousku. Rozdíly nejsou velké, ale nejsou ani místními snad příčinami odůvodněné, možno je tedy vyrovnati. V resolucích curyšských právě vliv a umírněné snahy křesťansko-socialní švycarské strany vyznačeny, celý sjezd povznesl se na vysoký ušlechtilý projev socialní právě přičiněním této strany, možno tudíž resoluce ony i katolickým stranám přijímat bez obavy, že by snad se tím přiklonily příliš k socialní demokracii. Na uskutečnění mezinárodní ochrany dělnické usneseno na curyšském sjezdu utvořiti „mezinárodní úřad na ochranu dělnictva.“ Úřad tento má vstoupiti v život, jakmile se tři státy evropské prohlásí, že k úřadu tomu přistupují a uvolují se vyslati tam své zástupce. Možnost zřízení tohoto ústavu už také dána. Ochotu svou zřídit úřad ten prohlásily tři státy: Švycarsko, Rakousko a Belgie. Těšiti nás může, že Rakousko ve snahách socialně opravných neodpírá své pomoci žádné dobře míněné ideji. Už i na dotaz švycarské vlády, kdy tato sama chtěla uspořádat v r. 1895. sjezd na ochranu dělnictva, byly to právě Rakousko a Belgie, jež s ochotou na myšlenku tu přistoupily, zatím co ostatní vlády buď neodpověděly, nebo vyhýbavě, či docela záporně. Za podotknutí též snad stojí, že jsou to též státy výlučně katolické, s vládou vysloveně katolickou (Belgie), nebo aspoň ke katolictví na půl se hlásící, jako u nás.

Od 2. do 14. září konán v Karlsruhe sjezd městských úřadů pro sprostředkování práce, na němž súčastnila se zástupci svými hlavně města jihoněmecká. Porada o sprostředkovacích ústavech snažila se rozřešiti tyto otázky: jak jednotlivé úřady sloučit

navzájem, aby přebytek nebo nedostatek sil pracovních možno bylo ve větším okrsku vyrovnávat; na pokud možno s městskými ústavy spojit i sprostředkování práce na venkov; jak upravit vliv zaměstnavatelův a dělníků na ústavy ty (rozhodnuto pro paritu, ač hamburský zástupce zaměstnavatelů se nerozpakoval, žádat, by ústavy podřízeny byly jen vlivu zaměstnavatelů); a konečně jednu z nejpalčivějších otázek sjezd rozřešil, nebo aspoň rozřešení její navrhl a umožnil: jak se ústavy mají zachovávat v čas stávek. Většina přidala se k mínění referentovu: aby ústav sprostředkoval práci i pro továrny, v nichž se stávkuje, ale aby, jako udává podmínky práce při jiných závodech, tak i tu vždy dělníku vysvětlil, že v závodě dotčeném je stávka a pro kterou to příčinu.

Odborné organisace anglické „Trades-Unions“ konaly svůj 30. sjezd letos od 7. do 11. září v Birminghamu. Jednání bylo tam zvláště zajímavé, kde vyvolalo mezi unionisty rozpor a rozdělilo je na dvě vášnivě protivné polovice. Tak při resoluci o zákazu práce dítek pod 15 let. Tato přijata 595.000 proti 274.000 hlasům; osmihodinná doba pracovní přijata letos 923.000 proti jen 141.000 hlasů. Myšlenka mezinárodního odborového sjezdu zamítnuta 317.145 proti 282.071 hlasům. Skoro jednohlasně za to přijata resoluce (jakož i vloni) žádající postátnění: půdy, dolů, železnic, vodních cest, přístavů; zobecnění: vodních zařízení, osvětlování a městských pouličních drah. Nejdůležitější ze všech letoších usnesení jest asi usnesení dne posledního, jímž se zvolilo 13 zástupců všech organisací, aby vypracovali plán pro federaci všech odborných spolků. Federace tato bude míti za účel spojení všech odborů za účelem výpomoci ve stávce. Dosud stávku vždy prováděl každý odbor na svůj vrub. Letos asi tuhý boj odboru strojnického o osmihodinnou dobu pracovní povzbudil solidaritu všech odborův anglických.

* * *

Školství. V mladším učitelstvu šíří se nepopíratelně zásady socialní demokracie, čili jinak řečeno učitelstvo mladší se povážlivě socialisuje nejen v městech hlavních, ale i po venkově jak německém tak i českém. Jakých rozměrů již proudy socialní nabyly v učitelstvu, o tom velmi významně nás poučuje oběžník místní školní rady v Ottakringu ve Vídni, v němž žádá: 1. aby zavedeno bylo vyšetřování disciplinarní proti oněm učitelům, kteří ve škole okázale smýšlení své projevují, a když vina se dokáže, aby byli napomenuti, pak trestáni, konečně propuštěni, kdyby se nepolepšili; 2. podobné usnešení ať učiní všechny místní školní rady a 3. splnomocňuje se předseda, aby usnešení to provedl. Toto usnešení jest dokladem, jak tlak budí protitlak. Prozatím arciť jenom ve Vídni rozhodně vystupuje občanstvo proti učitelům socialistům, ale není doba daleká, kdy i v českých zemích nastane boj stoupenců zásad křesťanských proti nekřesťanskému socialismu a tudíž i proti učitelstvu, pokud zabočilo do proudů těch.

Mezitím okresní školní rady důrazně zakročily proti učitelům, kteří vynikajícím způsobem prováděli agitace volební ve prospěch socialní strany demokratické a pět z nich propuštěno ze služeb. Na

interpellaci liberalních městských radův odpověděl starosta Dr. Lueger, že císařské úřady nemohou trpěti, aby křesťanská mládež byla svěřena výchovu notorických odpůrců stávajících řádův a positivní víry. Křesťanské děti nesmí býti svěřeny živlům protináboženským, protistátním a protinárodním.

Zápis do českých škol v místech s obyvatelstvem národně smíšených děje se způsobem, jenž divně osvětluje vychvalovanou humanitu našeho století. Každý od německého prácedárce odvislý dělník neb zřízenec závodů německou správu mající musí dítě poslati do německé školy, nechce-li se vydati do nebezpečí, že bude z práce neb úřadu propuštěn. Z Ostravy, Třebíče, Zábřehu, Místku a jiných měst přinášejí denní listy zprávy přímo neuvěřitelné, jaký nátlak všude činěn na české rodiče, aby jen dětí svých nedávali do českých škol.

Dosud arciť svobodářské pozlátko vábí neprohlédavé stoupence liberalismu školského, jak ukázalo se v odboji proti známému návrhu Ebenhochovu. Z důvodů čistě politických prohlásili se proti němu liberali a sociali, k nim přidružilo se učitelstvo německé a konečně dalo se do proudu časového strhnouti učitelstvo české, zaslepené lesklými frasemi židovské žurnalistiky o volnosti, pokroku a p., hlavně však ze stavovské ješitnosti. Posledním projevem jeho proti národně vhodnému, politicky českým názorům odpovídajícímu a ve smyslu katolickém u nás vlastně bezvýznamnému návrhu — dokud svobodáři mají v rukou vedení — jest usnešení Ústř. spolku českých učitelů slezských, jímž i Slezané prohlásili, že milejší jsou jim frakce liberalistické a socialistické, byť sebe více útočily na společné nám všem idealy českého národa, než drobet spravedlivého uznání oněm katolickým Němcům, kteří vždy věrně stáli po boku Čechům, účinně pomáhali našim v boji proti německým liberalům.

Z katolických kruhův učitelských lze zaznamenati dva projevy dosti významné. Jsou to duchovní cvičení pro učitele na Velehradě, jichž se celkem súčastnilo 146 učitelův, a v Přerově, jichž súčastnilo se 50 učitelek. Po nich konána na Velehradě dne 21. srpna zařizující valná hromada katolického spolku učitelského, k němuž dosud přihlásilo se přes 100 příslušníků stavu učitelského. Druhým projevem byl katolický sjezd v Hradci Králové, kdež katolický spolek českého učitelstva konal ustavující valnou hromadu a ndp. biskup Brynych promluvil směrodajnou řeč o školství. Sjezd přijal o škole tuto resoluci:

1. Škola budiž pramenem dokonalé vzdělanosti a proto veškeré vyučování budiž proniknuto Bohem, jakožto nestvořenou pravdou, nejdokonalejším dobrem a nejvznešenější krásou.

2. Poněvadž jen křesťanství určitý pojem o Bohu a pevné přesvědčení o něm nejbezpečněji poskytuje, budiž škola nejen náboženskou vůbec, nýbrž pro křesťany rozhodně křesťanskou.

3. Poněvadž jen jedno křesťanských církví učení o Bohu a našem poměru k němu může býti pravým, poněvadž dle našeho přesvědčení jen katolické náboženství jest původním učením křesťanským a poněvadž jen katolické křesťanství pravdu čistě podává, k dobru nejbezpečněji

vede a krásu nejušlechtileji vzdělává, žádáme pro katolíky školu katolickou čili konfesionelní.

4. Poněvadž přirozeným zákonem rodiče mají právo i povinnost děti vychovávati, považujeme školu za zastupitelku rodičův a tudíž jest nám škola beznáboženská anebo bezkonfesionelní násilím proti právu a svědomí rodičů katolických.

5. Poněvadž pak stát má práva svých občanů chrániti a tudíž jest úkolem právního státu právo katolických rodičů chrániti a tudíž jejich církvi takový vliv na školu — zastupitelku rodičů — přáti, aby děti v řádné katolíky — pro čas i věčnost — vychovávány býti mohly.

6. Poněvadž pak dle našeho náboženství i státní moc zřízením Božím jest a děti též užitečnými členy státu býti mají, nechť i stát užije školy — zastupitelkyně rodičů katolických — k účelům svým, ale nikdy v odporu proti náboženství katolickému.

7. Poněvadž pak nejlepší katolíci jsou též nejlepšími občany, nevyhledávej stát zbytečné nadvlády ani ve škole, ale obě moci církevní i státní spravujte školu k cílům svým na základě zákonů Božích v srdečné svornosti vedle sebe.

8. Jelikož národ bezbožný nemravností hyne a katolické náboženství nejpevnějším základem mravnosti jest, jelikož ono svědomitou oddanost k zákonitému panovníkovi za povinnost ukládá, jelikož katolické náboženství obětovnou lásku k vlasti vštěpuje a sobectví prázdné charaktery nejbezpečněji vychovává, vyjadřujeme své přesvědčení, že škola katolická je též nejlepší školou vlasteneckou.

Úprava školních učebnic. Ministerstvo vyučování v poslední době obrátilo pozornost k vnější úpravě školních učebnic a ve zvláštním výnosu c. k. knihoskladu určilo, kterak mají učebnice býti zevnějškem svým upraveny. Dle tohoto výnosu papír v učebnicích musí býti silnější, mírně hlazený, nepříliš lesklý, má býti dobře klížený a průsvitný. Barva papíru nechť jest bílá s lehkým žlutavým nádechem. Format bude osmerkový. Délka řádků pravidelně má býti 10 cm., výška sazby 17 cm. Při učebnicích obrázkových připouští se délka 11 cm. a výška strany 18·5 cm. Písma ať se užívá antikvy (latinského) se širokým řezem a písma gotického (německého) bez ozdob. Při jazykových a náboženských učebnicích má se užívati pro hlavní části aspoň garmondu, pro poznámky (pod čáru) borgisu na obecných a petitu na měšťanských školách. Tisk musí býti úplně jednostejný, jasný, silný a tmavočerný. Kde při slabikářích užívá se čárkování, musí každá část písmen ostře a znatelně z pomocných čar vynikati a pomocné čáry mají býti pokud možno jemné. Při početnicích pro první rok ustanovených má se užívati cicera, jinak garmondu. Mezi pravidly a prováděním přípustna jest změna písma. V těchto případech může se užiti také petitu, při čemž se tučná, případně proložená sazba zvláště doporučuje. Co do sazby notové, voltež se spíše noty ryté; výška notová má býti při nejmenším ve výši textu, nanejvýše dvojstřední, rozměr slov nápěvových garmond nebo polotučný borgis. Jednotlivé písně a verše nechť odděleny jsou náležitou mezerou. V sazbě arithmetické má býti

použito správných značek, a sice: pro sčítání +, pro odčítání —, pro násobení ×, pro dělení :, pro dobývání kořenů $\sqrt{}$, pro srovnání =. Početní příklady nechť oddělovány jsou náležitě velkým prostorem. Početní příklady v bodech, čárkách, křížkách a jiných takových znaménkách nechť uváděny jsou jen zřídka.

Přečetné zprávy školní koncem školního roku středními i odbornými školami vydané obsahují kromě cenného materialu statistického i mnohé pozoruhodné práce, kteréž by měly býti soustavně zaznamenány. Uvádíme jen letmo některé, jak se nám náhodou namanuly. Nynější stav studia ženského od ředitele J. V. Jahna (ženské gymn. Minervy v Praze). O metafoře v prostonárodní poesii české od professora Jana Loryše (realná škola v Rakovníce). Z říše Svantovítovy Fr. Jezdínského (Vysoké Mýto). Některé úkoly učitele přírodopisu od B. Řezníčka (Lipník). O ctižádosti a jejím významu paedagogickém od Dra. Kádnera (Roudnice). Z ukázek dosti patrno, jak třeba článků ve zprávách si všímati a je v soustavný celek každoročně seřaditi.

Proti školním výletům velmi důrazně se ozvaly dva hlasy z různých táborův. „Učitelské Noviny“, organ liberalního učitelstva, a „Vychovatel“, organ katolického učitelstva, žádají, aby z důvodů vychovatelských byly naprosto zakázány jakožto školy naprosto nedůstojné, výtržnosti a pohoršení vzbuzující slavnosti.

Za novou učebnou pomůcku prohlášeny . . . železniční plakáty, kteréž obsahují pohledy na různé krajiny a místa zajímavá. Pro školy bude pořízeno zvláštní vydání těchto illustrovaných plakátů, jež sloužiti mají za zeměpisnou pomůcku učebnou.

Rozvoj školství průmyslového v říši rakousko-uherské jest velkolepý. Nevyhovuje arciť všem požadavkům, zvláště české školství průmyslové ještě mnoho musí dohánětí a počtem vzrůstati, přece však přehled všeobecný nasvědčuje, že školství to stále se šíří a zdokonaluje. První státní průmyslová škola v Rakousku založena byla r. 1870. ve Vídni. Ve dvou dalších letech zřízeny německé průmyslové školy v Brně, Liberci, Krakově, Bílsku, Štyrském Hradci, v Solnohradě a Černovicích. První českou průmyslovou školu zřídila v Praze „Průmyslová jednota“. Škola tato převzata byla od státu teprve r. 1883. Nyní jest v Rakousku na 200 odborných škol, jež vyžadují nákladu přes $2^1/_2$ mil. zl. Na země koruny české připadá ze všech odborných škol 64 a náklad na ně činí 1,200.000 zl. Z tohoto obnosu však na české školy připadá pouze 350.000 zl., ostatek pohlcují školy německé. Na odborné školy ve Vídni samé stát věnuje ročně 490.000 zl., tedy o 140.000 zl. více než na všecky školy v zemích českých. Školy průmyslové vykazují tyto druhy: 1. Pokračovací průmyslové školy večerní a nedělní. 2. Všeobecné školy řemeslnické. 3. Odborné školy pro jednotlivá odvětví řemeslná. 4. Státní průmyslové školy. 5. Umělecko-průmyslové školy. 6. Technologické běhy. 7. Musea technologická, umělecko-průmyslová a obchodní. První za zřízení pokračovací průmyslové školy zažádala Kutná Hora v Čechách r. 1877. Nejstarší průmyslové školy v cizině

jsou ve Francii, kde nutnost jejich uznána již r. 1793. Zakládány byly v rozsáhlé míře teprve po prvé světové výstavě v Paříži r. 1855.

O vyučování náboženství zajímavé zprávy podává „Jizeran“ (Mladá Boleslav). Kdežto u nás vyučuje se náboženství jenom 2 hodiny týdně, vyučuje se na obecných školách v Německu, Švycarsku a Rusku 4—5 hodin týdně v každé třídě.

Velmi pozvolna počíná se hýbati školství slovenské, dosud nejvíce zanedbané. Máť škola slovenská tři pány. Stát, církev a obec. Jsou tam mnohdy v téže obci školy státní, konfesionelní a obecné. Státní, na nichž učitelé mají slušné platy, jsou ústavy čistě maďarisující a rovnají se našim šulferajnkám v českých obcích. Školy obecné a konfesionelní (katolické, evangelické, kalvínské) také musí pěstovati „státní“ jazyk maďarský, ale neodnárodňují. Zvláště nyní, kdy církev octla se v boji s liberalní vládou, školy konfesionelní též v ohledu národním odpovídají svému úkolu. Na ruch pokrokový nemálo působí vychovatelský list „Dom a škola“, kterýž zároveň buduje můstek vzájemnosti mezi Slováky a Čechy u věcech školských i literarních.

Kočovné školy v pravém slova smyslu zřídila ruská vláda v Turkestaně. Až dosud tam není škol. Upravilať tedy ruská vláda několik železničních vozů za školní síně, ustanovila vhodné učitele a posílá tyto „jízdné školy“ od stanice ku stanici. Děti na stanici již očekávají svou „školu“. Naučí se nejnutnějším začátkům ve čtení, psaní, počtech a mluvnici, načež jede škola o stanici dále. Tak šíří Rusové vzdělanost mezi asijskými národy. Doma pak zakládají ruští milionáři školy o překot. Tak nedávno věnoval Dr. Sacharin půl milionu rublů na zřízení duchovních škol národních.

Za to v Prusku chtějí na místa učitelů dosazovati poddůstojníky, pomořanští statkáři prohlašují školu za hlavní příčinu hospodářské bídy a trpí dochem pokryté školy tak bídné, že v nich požárem zhyne žena učitele, za niž stát učiteli dá 500 marek darem, jak se to letos na jaře stalo v Pruském Freedenwaldě.

Volnost, rovnost, bratrství počíná Francouzům vnikati již i do středních škol. Gymnasisté pařížští podali ředitelům žádost, aby směli ve školních síních, chodbách a nádvořích kouřiti, aby prý se s tím nemuseli uchylovati do místností temných, po záchodech, nýbrž mohli kouřiti na zdravém vzduchu, kdež prý kouření je daleko zdravější.

Také na pány školáky New-Yorské nebere americká svoboda patřičných ohledů. Městská správa New-Yorská ustanovila 10 zřízenců — mezi nimi jednu dámu k vůli slečnám 6—10letým — aby školáky tuláky do školy uváděli — násilím. Poslední dva obrázky ze života školního nejsvobodnějších zemí zajisté k nám mluví řečí velmi zřetelnou. Kéž bychom u nás brzy pochopili a obrátili do pravých kolejí, dokud lze ještě napravovati.

Ročník II. (XIV.) Číslo 11.

HLÍDKA.

Symbolika dle praxe.

Napsal *Jan Oliva.* (Č. d.)

Ch) Christianismus.

Náboženství Kristem založené, křesťanství, je nám nejlépe známo a proto také roztřídění jeho bude poměrně nejpřesnější, ač ovšem v některých věcech může býti více náhledů. Průběhem rozboru také skutečně leckterý náhled i ve vědě uznávaný ukáže se jako bludný.

Prvotní a také nejčetnější útvar křestanství je

a) církev katolická.

Obyčejně katolíci ve východních zemích (orientalní) uvádějí se ve statistikách zvláště proti katolíkům západním (latiníkům) na základě rozdílného kultu (obřadů). Nemohu toho schvalovati. Vrchní hlava církve a učení (tedy dvě známky) jsou stejny a nutí tudíž (proti 1 známce kultu) nečiniti rozdílu, aspoň ne zásadního. Připočítávám tedy orientalní katolíky k ostatním katolíkům[1]) a zde jen k vůli úplnosti je jmenuji, jak se obyčejně vypočítávají.[2]) I. Patriarchat Alexandrijský pro katolické Kopty v Egyptě, zřízený 26. listopadu 1895. Sem patří i apoštolský vikariat pro Habeš. II. Patriarchat Antiochijský pro Syry, s tímto rozdělením: 1. pro Syromaronity na Libanu. 2. Syry v asiatském Turecku. 3. Syrochaldeje: *a)* v asiatském Turecku, *b)* Syro-

[1]) Právě tak zv. jedinověrce (rozkolníky popovce s církví ruskou spojené [27. října 1800] a jen obřadem různé) = blagoslovené počítám k státní církvi ruské. (Zeitschrift f. kath. Theologie 1890, 246.) — [2]) KL. 9, 1051.

malabary ve Východní Indii. III. Armenové v Turecku asijském i evropském, v Rusku, Rakousku, Egyptě. IV. Řekové, a to: 1. Italograeci = Řekové s ritem řeckým v Turecku evropském, Řecku a Italii, dříve patřící patriarchatu Cařihradskému. 2. Melchitové s řečí arabskou v patriarchatu Antiochijském. 3. Rumuni s řečí rumunskou v Sedmihradsku. 4. Slované s ritem řeckým: *a)* Rusíni v Rakousku a Rusku s řečí slovanskou, *b)* Bulhaři v knížectví bulharském. Počet jejich různě se udává. Nejnovější je statistika[1]) vydaná propagandou víry takováto: I. 10.000; II. 1. 277.000, 2. 22.700, 3. *a)* 36.000, *b)* 221.000; III. 105.400; IV. 1. 42.300, 2. 108.000, 3. 1,030.680, 4. *a)* 3,419.380, *b)* 13.000, celkem 5,285.460.

Ostatní katolíci na zemi a kde a jak jsou rozšířeni jako věc známou vypočítávati nebudu, jen udám počet:[2]) v Rakousko-Uhersku s Bosnou a Hercegovinou 29,429.603, ve Švycarsku 1,183.452, v Německu 17,647.000, v Luxemburgu 209.000, ve Francii s Alžírskem 38,936.100, ve Španělsku 17,926 212, v Italii 30,048.491, v Portugalsku 5,885.102, v Belgii 5,854.270, v Hollandsku 1,529.700, v Anglii, Škotsku a Irsku 5,250.140, v Dansku 6200, ve Švedsku a Norsku 3040, v Rusku 8,675.143, v Rumunsku 113.600, v Bulharsku 25.000, v Srbsku 8000, v Černé Hoře 5370, v Turecku evropském 166.805, v Řecku 37.990, v Asii 9,226.830, v Africe (mimo Alžír) 652.700, v Americe 61,654.100, v Australii 875.000, celkem 265,348.848, s orientaly 5,285.460, činí 270,634.308 všech katolíků na zemi.

b) Nestoriani.

(599) Odtrhli se od církve návodem patriarchy Nestoria v roku 428.—433. Popírají výsadu Panny Marie jakožto „rodičky Boží.“ Dříve více rozšířeni, nyní namnoze jen v troskách žijí na horách kurdských a kolem jezera urumijského (Urmiah). Sídlo patriarchy je Kotshannes (Kochânes) na řece Zabu na hranicích Turecka a Persie, blízko zámku Džulamerik, v krajině velice nepřístupné. Počet jich různě se udává: 40.000; 70.000 (v r. 1837.); 100.000.[3])

c) Monofysité.

Zakladatelem této sekty je Eutyches, archimandrita v Cařihradě, v r. 448.—451. Učí jen jedné přirozenosti Boží v Kristu, odkudž název monofysité. I monofysité proti dřívějším dobám velice se na

[1]) Č. k. d. 1897, 306. Kalender für den katholischen Clerus Oesterreich-Ungarns 1896. — [2]) Kalender . . . — [3]) KL. 9, 175., SN. 4, 1076., O. 2, 1131.

počet ztenčili. Netvoří jednoty, jak leckdy mylně se myslí, nýbrž jsou rozkouskováni na tyto sbory a sborečky:

1. (600) Patriarchat Antiochijský,[1]) jemužto poddaní jmenují se obyčejně Jakobity. Obývají v Syrii, Mesopotamii, Malé Asii, Cypru a Palestině. Vrchní hlava jejich sídlí v kláštěře Zafran u Mardinu blíže Bagdadu. Počítá se jich?

2. (601) Armenové,[2]) uznávající za vrchní hlavu „katholika" sídlem v Ečmiadzinu v ruském Zakavkazí. Moc jeho vztahuje se na Armeny v Rusku a Persii. Poněvadž sv. Řehoře, divotvorce, považují za svého věrozvěsta, slují také gregoriani. Počítá se jich v ruském Kavkazu 800.000, v Persii 200.000, celkem 1,000.000.

3. (602) Patriarchat Cařihradský,[3]) pro Armeny v Turecku (mimo Palestinu a Syrii), samostatný od r. 1461. Počítá se v něm věřících od 1,000 000 do 1,300.000. Patří k němu též Armenové nesjednoceni v Rakousku: v Bukovině 1442, v Haliči 2400.

4. (603) Patriarchat Jerusalemský,[4]) pro Armeny, samostatný od 17. století. Patriarcha sídlí v kláštěře Mar Jakub na Sionu a má moc v Palestině (Akra, Tripolis) a v části Syrie (Damašek a ostrov Cypr). Počet věřících v Syrii 50.000—60.000, v Palestině několik sekt, tedy celkem asi 70.000.

5. (604) Patriarchat Alexandrijský pro Kopty v Egyptě.[5]) Počítá se jich asi 100.000. K vrchní pravomoci patriarchově náleží i monofysitismus v Habeši, spravovaný abunou (metropolitou). Čítá dle nezaručených zpráv asi 4,000.000. Dále potahuje pod svou pravomoc monofysity v Nubii a Bernbersku.

6. (605) Tomášenci,[6]) Tomášovi křesťané, ve Vých. Indii usedlí. Zprvu nestoriani[7]) přidali se r. 1665. k monofysitům. Počet jejich přerozmanitě se udává: 40.000, 170.000, 300.000—304.410.

d) Pravoslaví, orthodoxie.

Ještě rozdrobenější než monofysitismus je pravoslaví, orthodoxie, neb jak obyčejně se zove řecká, východní, anatolská církev. Při odtrhnutí od Říma (1054) tvoříc jeden celek, rozpadla se od té doby téměř v nesčíslné církvičky zvláště v Rusku. O jednotné východní (řecké) církvi mluviti a psáti, jak obyčejně se u nás děje, je velice

[1]) KL. 8, 1796. — [2]) Č. k. d. 1997, 65., KL. 8, 1796., Sp. 96., SN. 6, 262. — [3]) KL. 1, 1343., RE. 2, 91., O. 4, 885., 10, 778. — [4]) KL. 6, 1354., RE. 2, 85., SN. 8, 1191., 6, 43. — [5]) KL. 8, 1796., KL. 1, 523. — [6]) KL. 9, 175., SL. 2, 1607. — [7]) SN. posud je pokládá za nestoriany.

nevědecké. „Ve skutečnosti, jak již de Maistre poznamenal, nemá slovo ‚řecká církev', ‚orientalní církev' významu nižádného. Mezi Cařihradem a Athenami, mezi Alexandrií, Jerusalemem a Moskvou není než zdání klamné jednoty, která i bojující sekty protestantismu spojuje v jedno nepřátelství proti církvi." [1]) Článek citovaný podává dále doklady toho. Dle toho řídím se v dalším roztřídění:

I. Řekové vlastně tak zvaní (řecky mluvící) dělí se církevně takto:

1. (606) Patriarchat Cařihradský pro země turecké a z rakouských pro Bosnu. Hlava a původce schismatu r. 1054. Počet věřících udává se různě od 3 do 9 milionů; první udání bude asi správnější, 571.250 v Bosně k tomu, činí okrouhle 4,000.000. Patriarcha vykonává nad nimi moc více než papežskou.[2])

2. (607) Patriarchat Antiochijský, usamostatněný r.? Pravomoci jeho podléhají orthodoxní církve v Syrii, Cilicii, Mesopotamii, Isaurii. Počítalo se tu 28.836 rodin, tedy asi 150.000 věřících. Národností jsou Arabové a mají arabskou liturgii s některými řeckými částmi. Patriarcha sídlí v Damašku.[3])

3. (608) Patriarchat Jerusalemský, ve stavu velmi zuboženém, čítá jen asi 25.000 věřících v 13 arcibiskupstvích. Patriarcha sídlí obyčejně v Cařihradě. V Jerusalemě jej zastupují 3 metropolité, ve velkém klášteře řeckém bydlící, spolu s 3 archimandrity.[4])

4. (609) Patriarchat Alexandrijský v Egyptě, ve stavu velmi skleslém. Čítá toliko 5000 duší a 4 biskupy s názvem metropolitů, již tvoří patriarchovu synodu. Patriarcha sídlí většinou v Cařihradě. Pod jeho pravomocí je i klášter sv. Jiří ve Starém Kairu.[5])

5. (610) Církev království řeckého, odtržená od patriarchatu Cařihradského a usamostatněná r. 1833., rozšířena od r. 1863 o ostrovy jonské. Nejvyšší hlavou její jest „permanentní svatá synoda řecko-orthodoxní církve" v Athenách. Přiznává se k ní (r. 1879.) 1,902.800 věřících.[6])

6. (611) Taktéž od patriarchatu Cařihradského odtržena a usamostatněna je známá hora Athos, sídlo více klášterů. Čítá dle udání r. 1885. 6513 obyvatel.[7])

7. (612) Od patriarchatu Antiochijského jako autokefalie se odtrhl ostrov Cypr (? 1878). Počítalo se Řeků r. 1891. 160.000.[8])

---

[1]) KL. 5, 1257. — [2]) KL. 3, 1006.; Č. k. d. 1887, 43, O. 4, 171., SL. 4, 859., Kr. 4, 922. — [3]) O. 2, 468., KL. 1, 952. — [4]) KL. 6, 1349., KL. 9, 1292. — [5]) KL. 1, 523. — [6]) KL. 3, 1006., SL. 1, 1491. 1489. — [7]) Kr. 4, 922., O. 2, 967. — [8]) KL. 3, 1006., O. 5, 821.

8. (613) Klášter na hoře Sinai zprostil se r. 1860. pravomoci patriarchy Antiochijského a stal se samostatným. Čítá jen asi 50 obyvatelů (mezi nimi asi 20 mnichů.[1])

II. Rusové od pravomoci Cařihradského patriarchy odtrhli se r. 1589. částečně a r. 1660. nadobro, pod vlastním patriarchou, od od r. pak 1721. nejvyšší hlavou ruské církve je car a vykonává svá práva církevní skrze sv. synod.[2]) Od té doby doznala církev ruská mnohých změn a třeba v ní rozeznávati:

a) (614) Církev ruskou vlastní neboli státní pod pravomocí cara jakožto nejvyšší duchovní hlavy. Čítá se počet jejích vyznavačů rozdílně dle toho, jaké kdo zaujme stanovisko k přečetným sektařům ruským. Dle Hrubého[3]) dobrá čtvrtina je rozkolníků. Počítá se v Evropě 78,000.000, v Asii 4,400.000, v Americe ?, celkem asi 83,000.000 ruských pravoslavných. Počítají se k nim i „jedinověrci“ (as 1,000.000). Z nich 16—20,000.000 je rozkolníků.[4]) Pod pravomoc sv. synodu patří nyní i Černá Hora, čítající 220 000 pravoslavných.[5])

b) Jednotlivé sbory náboženské, od církve státní oddělené a v nepočetný chaos roztříděné. Dělí se na hlavní 2 skupiny: popovce, bezpopovce, oni mají, tito nemají popy, společně slují obojí rozkolníky (starověrci).

a) 1. (615) Popovci.[6]) Dříve se myslilo, že dělí se na mnoho sekt, podrobnějším však bádáním je dokázáno, že tvoří sektu jedinou s 2 rozkoly. Různost domnělá povstala tím, že dle jednotlivých náčelníkův usuzovalo se vždy na novou sektu. Osudy popovců byly velmi pohnuté. Po 200letém snažení dosáhli svého vrchního správce, biskupa. Sídlem jeho je od r. (1846. a) 1859. Bílá Krinice v Bukovině, kde má i svou konsistoř. Je metropolitou všech starověrců vyznání popovského, ať žijí ve státě tom či onom. V Rusku zaujali střední, západní a jižní část. Hlavním střediskem jejich je Moskva (rogožský hřbitov), pak samarská gubernie na řece Irgizu.

Jména jejich, nyní jen historicky zajímavá, bývala: avvakumština, habakukovci, nikitovština, onufrijevština, sofontijevština, dositheovci, větkovci (starodubci), diakonština (kadilnici), štěpánovci, černobolové, peremazanci, epifanovština, afinogenovština, anfimovština, rogožské vyznání, lipované, někrasovci, suslovština atd. Slovanský sborník, Kryštůfkův

[1]) KL. 3, 1006., SN. 8, 448. — [2]) SN. 6, 162. — [3]) Hý 3. Zeitschrift f. kath. Theologie 1890, 444. udává 23%. — [4]) Sp. 90. 98., SL. 4, 954. — [5]) R. L. 3, 1006, O. 6, 604. — [6]) Hý. 29, 46 - 85. 88., O. 4, 885., O. 2, 1115., SL. 4, 860. 1019., Sl. sb. 4, 618. Zeitschrift 416.

dějepis, Slovník naučný považuje některé z nich za skutečné sekty, kdežto Aug. Arndt S. J.[1]) je mínění Hrubého, kterého i já tuto se držím. Čítá se jich: v Rusku asi 4,000.000 (sami udávají 5,000.000), v Rumunsku 17.000, v Bukovině asi 2000. Osady rozkolnické, snad popovské, jsou roztroušené po celém Turecku, v Malé Asii, Cilicii, v Egyptě u Kahyry jedna a jedna u Bagdadu.

2. (616) Následkem „okružního poslání“ starověreckých biskupů z r. 1862., kdež se pravilo o církvi ruské, že je pravou tak jako starověrci, odtrhlo se několik sborův a ustavily se samostatně. Jmenují se „protivookružníci“ (poněvadž poslání zavrhují), kdežto ostatní slují „okružníci“. Mezi biskupy v Rusku starověreckými je 10 okružnických, 5 protivookružnických; tito slují též „razdorniki“.

3. (617) Někteří nepřijímají biskupův a kněží z „Rakouska“, nýbrž uznávají jen kněží z pravoslavné státní církve k nim přestouplé. Jest jich poskrovnu.

b) Bezpopovci.[2]) Osudy jejich jsou ještě pohnutější než popovců. Rozšířili se někde po severním Rusku a po Sibiři v přímoří ledového okeanu. První jejich kláštery vyskytují se kolem r. 1619. Rozdělili se na několik různých sekt. Všech se čítá od 8,000.000 do 12,000.000. Zavrhujíce kněžstvo musili se nezbytně vzdáti i některých svátostí. Přes základní svůj ráz, individualismus, nutností přivedeni byli místo kněží zavésti „starší“.

aa) (618) Pomorci jsou nejstarší ze všech bezpopovců. Roku 1694. Danila Vikulin a Andrej Denisov založili klášter Vygorěcký, později proslulý. Dle nich slují též danilovci nebo denisovci, dle kláštera vygovci. Kdo k nim přistupuje, je znovu křtěn.

bb) 1. (619) Po smrti Danilově asi r. 1700. byl za představeného kláštera vygorěckého zvolen Denisov s pominutím střelce moskevského Filipa. Filip uražen volbou, oddělil se od pomorcův a založil novou sektu, filipovskou. Filipovci vydrželi posud při svých zásadách. Má málo přívržencův v nejsevernějším Rusku (v Čuchonsku a v gubernii archangelské). Že často umírají upálením dobrovolným, slují i sožigatěli. Kteří z nich nezavrhují manželství, žijíce v něm (divokém), slují novoženi.

2. (620) Odruda filipovců jsou „škrtitelé“, kteří jen těm přislibují život věčný, kdo násilnou smrtí sejdou ze světa. Proto nemocné a děti rdousí.

3. (621) Krajní výstřelek filipovštiny je sekta běgunů (stranníků). Jedna větev z nich budou asi tak zv. molčalniki (ustavičně mlčí). Za-

[1]) Zeitschrift 424. — [2]) Hý. 29. 85.—116. Zeitschrift 416., O. 3, 932., Sl. sb. 4, 614.

mítají všeliké řády společenské a vidí spasení v čirém asketismu. Učení jejich uvedl v soustavu vojenský sběh Jevfimij čili Afim. Nynější ráz svůj má od Kiseleva. Členy své znovu křtí. V Sopělkách je vrchní rada, v níž zasedají všichni učitelé sekty a někteří starci. Jest jich nanejvýš 2000.

cc) (622) Ďáček Fedosej odtrhl se pro některé neshody r. 1705. též od pomorcův a založil sektu fedosějevskou, usedlou na hranicích polsko-litevských. Středisko fedosějevců je preobraženský hřbitov v Moskvě. Nynější fedosějevci jsou jen stínem svých předků. Přebývají v Novgorodě, Staré Ruše, Jaroslavi, Pskovu a v Polsce.

dd) (623) Pastýřovo, Adamantovo vyznání. Zakladatelem je pastýř Denisova. Odsuzuje Filipovce i Pomorce učí, že nepatří se chodíti po dláždění, poněvadž je výmyslem ďáblovým, nelze bráti peněz a průvodních listů, poněvadž na nich je pečeť antichristova.

ee) Spasovci, Spasovo soglasije, též nětovci zvaní, skládají veškeré své naděje ve spasitele. Nekřtí znovu, ba někdy nekřtí vůbec. Zavrhují viditelnou církev a uznávají jen soukromou modlitbu k spasiteli, spojenou se slzami a poklonami. Přebývají nejvíce v nižegorodské gubernii. (Někdy se jmenuje i kozminština, kuzminovština.) Dělí se na několik sekt:

1. (624) Hluchá nětovština; zevně se přiznávají k pravoslaví; svým smýšlením vlastním jsou ze všech nejpřísnější.

2. (265) Mnohem mírnější jsou přívrženci rjabonovštiny, kteří myslí, že na jeřábu (rjabina) umřel Kristus. Mají modlitebny a jakési duchovenstvo. Jsou anabaptisté.

3. (626) Otricanci, nekřtí znovu přistupujících, ale spokojují se odřeknutím (otricanije) dosavadních bludův. Úřad duchovního rádce zastává obyčejně žena.

ff) (?) V popírání světských i církevních řádů došla nejdále nejmladší bezpopovská sekta, nemodlenců. Dle nich všeliká forma i tělesné vyjadřování náboženství jsou zhola zbytečny. Dle učení Bondareva založil je v 30 letech donský kozák Gavrilo Zimin. Rusky slují němoljaci. Je to již čirý racionalismus. Na navrácení k pravoslaví není odtud ani pomyšlení.

gg) (?) Asi 1,000.000 přiznává se k různým sektám, o nichž bližší udání není známo.

III. Srbové v království srbském měli po mnohých změnách od r. 1832. téměř úplně samostatný, od r. 1879. pak mají skutečně zcela samostatný patriarchat se sídlem v Bělehradě. Srbové v Rakousku

již dříve (1740) 1777 a poznovu 1848 dosáhli samostatného patriarchatu. Musíme tedy rozeznávati autokefalie:

1. (627) Patriarchat Bělehradský pro království srbské, čítající 1,874.174 věřících.[1])

2. (628) Patriarchat Karlovický v Rakousku od r. 1848. s pravomocí na pravoslavné Srby v celém Rakousku. Čítá asi 1,000.000 věřících.[2])

IV. Jako Srbové i Rumuni dělí se církevně na 2 patriarchaty, od Cařihradu nyní úplně nezávislé. Jsou to pak:

1. (629) Obvod církevní pro Sedmihradsko a Uhry se sídlem v Sibíni od r. 1864., odtržený od patriarchatu Karlovického.[3]) Čítá asi 1,500.000 věřících.

2. (630) Rumunsko, království, církevně samostatné po odtržení od patriarchatu Cařihradského od r. 1865. Biskup Bukureštský je předsedou sv. synodu. Čítá 4,500.000 věřících.[4])

3. (631) Roku 1873. odtrženo od Karlovic biskupství Černovické v Bukovině, povýšeno na metropoli a podřízena mu biskupství Kotor a Zader v Dalmacii. Čítá v Bukovině 405.136, v Dalmacii 85.000. Též k ní patří řecko-východní obce ve Vídni.[5]) Dle SL. 4, 855. však in dogmaticis et spiritualibus patří do moci patriarchy Karlovického.

V. (632) Nejposléze, r. 1870., stala se nezávislou na patriarchovi Cařihradském i církev bulharská. Samosprávná pravoslavná církev bulharská, zvaná exarchie, obsahuje bulharská biskupství v knížectví bulharském a v Turecku. Exarch sídlí v Ortaköi u Cařihradu. Vrchní úřad církevní je sv. synod. Čítá se 2,424.371 věřících.[6])

e) Gnostikové nynější.

(633) Chtí býti následovníky albigenských. Vůdcem jejich je orleanský archivář Doinel.[7])

f) Valdenští.

(636) Původem svým sahajíce do 12. století (1179) po mnohých změnách udrželi se jen v nepatrném počtu ve Francii v horách Daufiné, a pak asi 30.000 ve 3 alpských údolích v Piemontě. SN. 9, 831. jich počítá ve 24 osadách přes 22.000 a 400 v Americe ve státě Uruguay v obci Rosario Oriental. KL. 6, 1110. jich počítá v Italii 14.866. Podle zřízení z r. 1839. uznána jsou usnešení synody Angrognské

[1]) Kr. 4, 942., Ath. 7, 106. — [2]) KL. 9, 758., SN. 4, 290., Kr. 4, 944. — [3]) Kr. 4, 950., KL. 9, 741. — [4]) Kr. 4, 91., KL. 3, 1006., SL. 4, 954. — [5]) Kr. 4, 950., O. 6, 896., SL. 4, 855., O. 4, 885. — [6]) KL. 3, 1006., O. 4, 900. — [7]) QS. 1894, 984.

z r. 1655. a vyznání víry synody této za knihu symbolickou. Synoda scházející se každý pátý rok je nejvyšším sborem zákonodárným. Tato organisace nevztahuje se na valdenské osady v Apulii a Calabrii staršího původu.[1])

g) Marokani.

(?) Jsou zvláštní sektou, jejížto původ není dostatečně vysvětlen,[2]) obyčejně se považují za pokračování adamitů z 14. století; název odtud, že čekají vysvoboditele svého z Maroka. Dříve hojnější, vymírají, ač zbytky jich tají se dosud na Vysoko-Mýtsku a Chrudimsku. Osady, kde dříve bývali, až posud se značí velkou vlažností u víře. Počet nemožno udat.

h) Protestanté, evangelíci.

Jestliže u Rusů zaráží čtenáře veliká rozdrobenost náboženská, tím více tomu je mezi protestanty, zvláště v Americe. Tu věru těžko se vyznati, zvláště v nejnovější době, kde prameny někdy scházejí. Není ani jinak možno, rodíť se jednotlivé církvičky protestantské jako houby po dešti. O jednotnosti, jakou si obyčejně představujeme, téměř ani zdání, jakž ani jinak dle stanoviska protestantismu býti nemůže. Kde pak jsou větší celky nějaké, udržují se toliko státní mocí.

Při následujícím roztřídění vedu si tak, že nejprve podám jaksi základní útvary protestantismu dle toho, jak méně nebo více se vzdalovaly církve katolické, potom vyjmenuji útvary odvozené, povstalé buď odporem nebo rozdrobením z dřívějších s převahou toho neb onoho základního útvaru, konečně pak zmíním se o pokusech, jimiž hledí se odpomoci rozkouskovanosti církevní mezi protestanty. (P. d.)

[1]) Kr. 3, 364., SN. 9, 861., Ath. 5, 26. — [2]) Ath. 1889, 192.

O hmotě.

Píše *Dr. František Nábělek.* (O.)

VI.

26. Těch sil různých potřebujeme čím dále tím méně a dospíváme ustavičně k jednotné síle, a ta, přihlížíme-li blíže, jeví se býti zjevem způsobeným utvářenou hmotou v pohybu. Nemůžeme-li vystačiti všude s touto jednotnou silou a ku snazšímu vysvětlení utíkáme se k silám zvláštním, tož činíme tak jen z nouze, a není tím dokázáno, že i jsou ty síly skutečně; my jsme jen nedovedli podřaditi takovou sílu síle jednotné. To platí zvláště o tíži, jež dosud činí největší obtíže.

Stálost, nezměnnost hmoty a energie, zdá mi se, činí zbytečnými síly jaksi útočné, aggressivní, a možná, že postačí pouhé zachování sebe sama, zachování „status quo ante“, byť jevily se nám ty účinky jakkoli velikými, rušivými. Luk napnutý vymrští šíp do dálky: vzpružina vrátila se v podobu, již měla před napnutím. Vlak, vyšinul-li se z kolejí na zátočce, může způsobiti veliké zpousty: on chtěl jen pohybovati se směrem přímočárným dále zákonem setrvačnosti; plyn stlačený, páry jeví se jako síla útočná, ale plyn, pára vrací se ve stav přirozený. Množství pohybu, uděleného hmotě jen jednou, vystačí pak na dění fysikalní se vší rozmanitostí a dobře by snášelo se s nezměnitelnými vlastnostmi Božími; též nebylo by potřebí ustavičného zasahování v ten velký stroj mechaniky světové ať bezprostředně nebo skrze nějaké sluhy ve způsobě různých sil.

27. Ale jak zapuditi ty síly, když tak zjevným způsobem býváme o nich přesvědčováni? Nepůsobí slunce přítažlivě na zemi, vždyť mocí odstředivou musela by ustavičně vzdalovati se od slunce? Kyklony na zemi považují se v nové době (Zenger) za účinky slunce. Teplo sluneční ohřívá naši zemi, a přece vzdalujeme-li se od země směrem ke slunci, tepla ubývá; na vysokých horách i v horkých pásmech je sníh, kdežto přibývá tepla, blížíme-li se k horkým kamnům. Magnetem i do dálky působím na pohyblivou magnetickou střelku.

Bylo by to, jako bych chtěl říci, že puškou působím do dálky stříleje zajíce. Zde vidím ještě toho prostředníka, olověnou kouli; to však není působení v dálku, jak se jí rozumí ve filosofii. Tlak na tekutinu na jednom místě učiněný jeví se na stěnách nádoby a kdyby část té stěny byla pohyblivou, jevil by se tlak na té části, ať jest jakkoli vzdálena od místa, kde tlak bezprostředně byl způsoben; tlak

byl přenesen tekutinou. Tak má se to s tlakem na vzdušiny: tlak v plynárně na plyn učiněný jeví se až i při otvoru roury plynové, kde tvoří plyn. Zde ovšem ten prostředník, plyn, není viditelný, ale prozrazuje se našemu čichu. Teplo způsobené pohybem molekul slunečních, přeneseno k nám etherem, jehož ani nevidíme, ani necítíme, ani nečicháme, ani neslyšíme, ani nechutnáme, ale ne tak přeneseno, jako olověná koule z pušky na zajíce nebo psaní poslané po poslu, nýbrž podobně jako tlak tekutinou nebo plynem Vlnivý pohyb etheru zachvátí etherové obaly molekul hmoty na zemi a s nimi pak i molekuly; energie pohybu těch molekul jeví se nám v podobě tepla a země je pak „vyzařuje“ od sebe. Stoupáme-li ve vzduchu směrem ke slunci, těch molekul vzduchu kolem nás jest méně a méně, my pak od země jako od teplých kamen dále a dále. Molekuly našeho těla vlnícím se etherem přicházejí sice do pohybu, a jejich energie jeví se ve způsobě tepla, ale moje okolí je studenější než bylo na povrchu zemském, není v něm tolik energie pohybu molekul — když těch molekul tam tolik není —. Telefonem mluvíme z Prahy do Vídně. Ty vlny vzduchu, jež mluvící vzbuzuje v Praze mluvě do telefonu, nejdou do Vídně, ale tam vzbuzeny bývají vlny vzduchu podobné, a tím hlas, slova jsou přenesena do Vídně. Na drát mohli bychom položiti ucho, nic bychom neslyšeli z toho, co „po něm“ posláno do Vídně; on není vlastně tím prostředníkem, on jest jen tím, čím jest roura plynová, v níž tlak na plyn šířil se dál. Po drátech přenášíme práci dynamoelektrických strojů na daleká místa. Vodopádem Niagarským Američané poženou stroje v továrnách, vlaky na odlehlých místech, svítiti si budou na náměstích a ve světnicích a provozovati lučbu v lučebnách. Ty dráty nejsou přenášeči té práce, jako plynojem není plynem. Nejinak bude se to míti se silou přítažlivou, tíží. Teplo, světlo — a různost barvy světla — podmíněno jest délkou vln etheru: může i tíže podmíněna býti délkou vln etheru; věc dala by se mysliti takto. Vlny etheru, jež způsobují světlo, nepůsobí progressivního pohybu hmot, třebas skla, jímž procházejí, když rozsah těch hmot, ať zdály se nám býti velmi malými, jest velikým proti délce vlny světelné. Délka vlny světla u čáry *B* ve vidmu — v červené části — počítá se na 688 miliontin milimetru, počet výchvějů na 451 bilionů za sekundu; délka vlny světla a čáry *H* v části fialové na 395 miliontin milimetru, počet výchvějů pak na 783 bilionů. Vlny etheru ještě kratší jeví mocný účinek chemický. Účinek vln etheru jeví se různým dle různosti vln a jejich délky. Vlny elektrické (magnetické) jsou i delší než metr, a dvě leydenské láhve dají se tak zladiti, jako ladičky, aby obě zněly,

když jen jedna z nich se rozezvučí, jako ozve se struna v klavíru, voláme-li do něho ton, jejž dává struna. Počtem výbojův ovšem velmi rychlých po sobě dá se docíliti různě dlouhých vln; čím počet výbojů jest větší, tím jsou ty vlny kratší, jako na provaze upevněném na jednom konci, když druhý konec držíme v ruce a jím máváme: čím rychleji, tím vlny jsou kratší, jako ve vzduchu, čím ton jest vyšší, tím vlny vzduchu jemu odpovídající jsou kratší, tím více tvoří se jich za sekundu. Vlny tepelné jsou kratší než vlny světla u čáry *D* ve vidmu; vlny největšího účinku chemického jsou kratší než vlny největšího účinku světelného. Proč nemohly by býti vlny etheru milionkráte kratší než jsou vlny světelné třebas u čáry *H* a míti za účinek tíži, působiti na všecky částičky hmoty, jakouž dosud známe? Dá se mysliti, že mají-li vlny působiti pohyb progressivní ve hmotách, že musí délka jejich býti v jistém poměru k rozsahu těch hmot, že poměr ten drží se v jistých mezích.

Nám prostředníkem elektřiny, tepla, světla jest ether, o jehož jsoucnosti soudíme jen ze zjevův a nikoli z bezprostředního nazírání. Tím není řečeno, že je to táž plynná látka jako na př. vzduch, nebo kyslík, nebo vodík. Mohou býti ty ethery od sebe různy, jako jsou různy plyny i co do váhy i co do hmoty a dle svých růzností schopny různého způsobu vlnění. Tím snáze dá se to mysliti, připustíme-li jen jednu hmotu, ale od jemnosti „nekonečné“ až po atomy, jež jsou pak již co do velikosti proti ní jako ryby proti vodě, v níž plavou. Vše pak, co jest mezi molekulemi a atomy těles pevných, tekutých a plynných, jmenujeme ether.

28. Ubývání síly zvuku, elektřiny, magnetismu, světla v opačném poměru čtverce vzdálenosti tělesa zvučícího, magnetického, elektrického, zdroje světla dá se dovoditi z mechanických zákonů. Povrchy koulí rostou se čtvercem jejich poloměrů. Myslíme-li si na povrchu koule hmotu ve vrstvě velmi tenké — tisícinu milimetru —, bude množství té hmoty rovnati se povrchu koule násobenému tloušťkou vrstvy a měrnou hustotou její; na kouli poloměru dvakráte, třikráte... tak velkého bude hmoty na vrstvě stejně tenké čtyřikrát, devětkrát... tolik. Vlny vzduchu, etheru kolem zdroje šíří se v plochách kulových a energie pohybu přenáší se s vrstve na vrstev; intensita pohybu nemůže býti než čtvrtinou, devítinou... intensity, kdy vlna kulová měla poloměr jednotky. I tíže ubývá dle zákona Newtonova se čtvercem vzdálenosti těžišť těles nebeských, a to též přivádí k domněnce, že tíže je způsobena vlnivým pohybem etheru, podobně jako světlo. Nemyslím dle toho, že

by kdejaká hmota musela býti těžkou — že by musela tíhnouti ku středu země — jako ne každá hmota jest magnetem nebo jako ne na každou hmotu působí magnet přítažlivě; ale nenašlo se dosud hmoty, aby tíže na ni nepůsobila — aby nebyla zachvácena vlnami etheru, jež jsou původem tíže; mohla by taková hmota býti, i kdyby nikdo jí neobjevil. Mnohdy hmota nějaká není prostupna vlnami světla, jiná též ne, a sloučí-li se chemicky, sloučenina jest prostupna a pak průhledna, a naopak mohou dvě průhledné hmoty v chemickém sloučení státi se neprůhlednými sloučeninami: můžeť snad někdy podařiti se najíti hmoty vlnám tíže neprostupné a sestrojiti z nich stinítko proti tíži, jak máme stinidlo proti světlu a zářivému teplu, a jak dovedeme omeziti prostor, do něhož elektřina nepůsobí na elektroskop.

Čím více analogie shledávalo se mezi parami a plyny zkapalnitelnými tlakem a ochlazením zároveň, tím více fysikové byli utvrzováni v domněnce, že i plyny dočasně nezkapalnitelné dají přivésti se ve skupenství kapalné, až skutečně podařilo se převésti i vzduch v kapalinu. — Sotva obstojí i tíže jako síla zvláštní. — I v tom jeví se analogie s pohybem hmoty, že mohu prací překonati tíži. Vykonávám práci, překonávám-li odpor, zvédám-li břemena: běží o to, abych hmotu uvedl v pohyb nebo abych pohyb změnil, zastavil. Velikost práce měří se silou, jíž jsem užil, a dráhou, na níž jsem užil síly. Vyhazuji-li rukou kámen a opět zachycuji, aby nepadal, konám práci. Mohu vyhazovati kámen kilogramm těžký na metr vysoko za sekundu jednou, na půl metru dvakrát, na čtvrt čtyřikrát... a třebas přístrojem tisíckrát na milimetr, milionkrát na tisícinu milimetru, a tu bych již neviděl, že se pohybuje; pohyb by mi zmizel i pro nejjemnější měřidla, kdybych bilionkrát za sekundu jím hodil na miliontinu tisíciny milimetru — práce však jest pořád stejná. Místo síly své ruky mohl bych si mysliti síly dvě, tři, tisíc, milion, bilion, jež dohromady by se rovnaly síle mé ruky, jíž narážím ze spodu do kamene, aby nepadal. To by mohly býti molekuly plynu, jemuž dalo by se působiti na kámen jen ze spodu — kámen položený na nadmutý měchýř — a překonají tíži kamene. Kdybych tento měchýř neviděl, zdálo by se mi, že kámen bez tíže se vznáší, jako můžeme ve vodotrysku udržeti těžkou kuličku na paprsku vody do výše stoupajícího. — Nevidím-li, že kámen se pohybuje, nesmím říci, že nekoná se zde práce. Můžeme se přesvědčiti sami; držme jen v ruce kámen 10 *kg* těžký a nehýbejme jím: seslábne ruka, jakoby pracovala. Překonávali jsme tíži, účinek hnutí hmoty na hmotu jako jinde o pohybu hmoty hmotou.

29. Není nám vždy patrnou rovnomocnina energie jednoho způsobu, jež na oko mizí, s energií jiného způsobu, jež povstává na místě mizící. Pohybuje-li se těleso prostředím, odpor závisí na hustotě prostředí, na rychlosti a tvaru tělesa pohybujícího se; pro mírné rychlosti počítá se, že odpor roste se čtvercem rychlosti za ostatně stejných okolností. Meteory září letíce vzduchem, jejich rychlosti a tedy i energie pohybu progressivního jakožto celku ubývá; zde záměna energie jest patrna: za pohyb hmoty jakožto celku pohyb jeho molekul a tím vzbuzené teplo. Odpor je také tím menší, čím jemnější, pohyblivější jest hmota, v níž pohyb se děje: odpor vzduchu klidného proti nákladnímu vlaku může položen býti za nic. Pouštíme-li vzduch stlačený z nádoby uzavřené do vzduchu, ochladí se; musel překonati práci, odpor, aby nabyl většího objemu. Pouštíme-li jej do prostoru vzduchoprázdného, neochladí se patrně, nebylo mu vykonati práce, nabývaje většího objemu. Ale byl ve vzduchoprázdném prostoru ether, a snad ten kladl odpor? Možná, ale tak nepatrný, že nepadá nikterak na váhu. Jest proti vzduchu velmi jemný a pohyblivý, proto přece zůstává hmotou, jen že jiného složení než hmoty plynů, par, tekutin, těles pevných; náleží svými účinky do mechaniky.

30. Můžeme-li věděti, kolikrát více jest hmoty v krychlovém centimetru platiny, zlata, rtuti, olova... než v krychlovém centimetru vody čisté? Nemyslím, že to víme. Měříme hustotu hmot hustotou vody, vlastně váhu hmot váhou vody — ale ve vzduchu — nebo převádíme ji na váhu ve vzduchoprázdném prostoru. Kdybychom je vážili v nějaké tekutině, museli bychom v čitateli — váha hmoty, již zkoušíme — i ve jmenovateli — váha stejného množství vody co do objemu — odečísti stejně velkou veličinu, a tu poměr by již nezůstal týž; jiný poměr váhy byl by v líhu, jiný v etheru (tekutině prchavé), jiný v oleji atd. Vážíme-li i ve vzduchoprázdném prostoru hmoty, nevážíme v prostoru naprosto prázdném a nevíme, kolik dlužno odečísti v čitateli — váze hmoty, jejíž měrnou váhu i hustotu hledáme — a ve jmenovateli — váze vody. Poměry váhy a hustoty vyjádřujeme týmiž čísly. Kdybych vážil stejná množství, co do obsahu krychlového, houby a chleba, všecky prázdné mezery i v houbě i v chlebě byly by vyplněny pískem drobným, tož bych poměr jejich hmot k sobě z váhy nedobře určil; musel bych dříve z obou písek odstraniti. Tělesa i ve vzduchoprázdném prostoru vždy ještě jsou plna látky, hmoty, řekněme etheru, a nejsme s to, abychom jej odloučili ode hmoty, již vážíme, jejíž měrnou hustotu hledáme. Je to ether (nikoli prchavá tekutina, již kupujeme v lékárně),

neváživelné, imponderabile, ale nevíme, nemá-li účinek na váhu, jestliže váha, tíže má svůj základ ve vlnivém pohybu etheru. Mně jest klíčem k vysvětlení a pochopení fysikalních zjevů ve přírodě, v kosmu po stránce mechanické, utvářená hmota v pohybu. Tím není řečeno, že by to byl ten jediný možný klíč. Ten klíč vůbec není ještě nalezen, kterým by daly se otevříti všecky skříně tajností ve přírodě, v kosmu; však jednoduchostí sotva který jiný nad tento předčí.

VII.

31. Úvaha tato o hmotě má na zřeteli jen zjevy, kteréž náleží v obor fysiky. Komu by se zdálo, že příliš nadržuje mechanice po způsobu filosofie Descartesovy, tož nechť se považí, že tak asi nejsnáze dají se pochopovati zjevy přírodní spadající v obor fysiky, že není potřebí zvláštních sil, a principů, zásad, potřebí jest co nejméně; věda přírodní, fysika, hledí všecky zjevy převésti na zjevy jednotné síly, a v práci té potkává se se zdarem. Nejsem proti tomu, aby ve hmotě neorganické nebylo jakéhosi zřízení k účelnosti (das Hingeordnetsein zu einem Zwecke) a jakési náklonnosti vyplniti účel (Zielstrebigkeit), to spatřuji v podobě hmoty, jako účel nástrojů: nebozezy, dláta, sekery... vidím z podoby těch nástrojů; každý z nich k něčemu je zřízen, jako kola ozubená, písty... ve stroji. Jen nemíním, že by hmota sama ze sebe, ač nevědomky, ale přece jako oživená, činně napomáhala dosíci nějakého cíle. Mám hmotu neorganickou za trpnou, passivní. K jakému účelu je zřízena, leží v její podobě, že jej vyplňuje, leží v pohybu, pohyb řídí se zákony mechaniky jednou pro vždy stanovenými. Tyto zákony nezbytně vedou člověka k poznání Tvůrce, předně ovšem jen jakožto tvůrce mechanismu světového, v němž na málo principech založena je rozmanitost dění úžasná, v němž jeví se rozum námi nepochopitelný: čím výsledky jsou velkolepější a zároveň prostředky jednodušší, tím více jest nám diviti se rozumu Tvůrcově. Snad namítne někdo: což ty tvary, podoby hmoty — ty nýty, kolečka, osy, písty, klíny ve stroji — nestály mistra mnoho práce; mně jsou pochopitelnější hmoty, jež samy od sebe nevědomky dle vlastností v ně vložených kupí se k sobě a pracují k jistému cíli. — Myslím si věc tak, že i ty tvary časem se vyvinuly a vyvinují, že bylo jen potřebí dáti zákon postupu. Vložiti v každou hmotu zvláště vlastnost vždy jinou, nebyla by práce jednodušší a menší.

32. Duch náš neustane, dokud nenajde vysvětlení zjevů přírodních; jest jeho vlastností přirozenou, že pátrá po příčinách posledních. Kolikrát

bylo již prohlášeno, že nelze najíti příčin posledních, a přece neupuštěno od práce přese všecky marné námahy. Kdo nechtějí uznati za prvou příčinu bytost rozumovou, rozdílnou od hmoty, musí uznati hmotu za první příčinu a potřebují k vývinu světa viditelného pohybu té hmoty a musí pak věřiti, čeho naprosto býti nemůže; nicméně velice na tom si zakládají, že nepotřebují nijaké bytosti rozumné, různé od hmoty. Hmota a pohyb sám o sobě nic spořádaného vyvoditi nemohou, mohl by býti jen chaos. Dle ctihodného Anaxagory (500—425 před Kr.) pořádek v ten chaos přivedla bytost rozumná, různá od hmoty — νοῦς. Snadno se řekne, že svět — a byť jen pokud se týká mechaniky — povstal sám od sebe; kdo nepřemýšlí, snadno uvěří; ale pozastavme se jen a proveďme malý příklad mathematický z počtův o pravděpodobnosti. Kdyby sazeč v tiskárně 34 písmen, z nichž skládají se začáteční slova žnárodnělé písně „Sil jsem proso na souvrati — nebudu ho žíti“ zamíchal a maní písmeno za písmenem nehledě na ně, jako numera loterie z osudí bral a spojoval, tož pravděpodobnost, že by ta písmena vyšla v tom pořádku, jak jsou nahoře ve verších, páčila by se na jednu 445 kvintiliontinu, čili bylo by tak pravděpodobno, že se to stane, jakoby někomu na první sáhnutí mělo podařiti se z množství makových zrnek obsažených v krychli, jejíž hrany byly by 381krát tak dlouhé, jak je trať z Vídně do Olomouce, nehledě na ně vytáhnouti jisté zrnko, jež by bylo nějak označeno! A znamenejme, že sazeč ta písmena rovná vedle sebe. Jak by byla ta pravděpodobnost teprv malou, kdy ta písmena byla vržena a měla padnouti tak vedle sebe, aby dala ony dva veršíky. Jakou by byla ta pravděpodobnost, kdybychom vzali do počtu písmena celé písně. Jakou, kdybychom vzali do počtu písmena nějaké knihy! A co jest počet písmen i nejobjemnější knihy proti počtu již jen molekul v krychlovém centimetru vody, kde prý jest jich na osm tisíc trilionův! A co jest krychlový centimetr vody hmotě země, a tato proti hmotě obsažené v soustavě sluneční, a hmota soustavy sluneční proti hmotě ve všemmíru! Jaká byla by to pravděpodobnost, kdybychom pozorovali přírodu, svět i po stránce teleologické, po stránce účelnosti! Tento svět uspořádaný — a zatím jen pokud se týče mechaniky — dle zákonů mohl by povstati sám od sebe, náhodou a vyvinovati se z pouhé hmoty až na bytost sebevědomou? Dítěti vše je stejně pravděpodobno; dějstvo v báchorkách pojímá za pravdivé; člověka myslícího však jest nehodno, aby věřil v náhodu ve příčině původu světa. Člověk nechtějící uznati bytost rozumovou za původce všehomíra, podobá se marnotratnému synu, jenž pohrdnuv krbem otcovským, v cizině zavděk bral krmí pro tvory nerozumné.

33. Snad odvětí někdo: jest velmi pohodlný názor, že původem světa jest bytost rozumná; kam nemůžeš sám vniknouti rozumem, nastrčíš tu bytost, a ta všecko pěkně udělá, záhadný uzel rozváže jako nějaký deus ex machina: můžeš uspořiti si i námahy, abys pátral po příčinách dění, zjevů fysikalních, vždyť všude můžeš za příčinu položiti tuto bytost. — Tak nemyslím. Člověku dán jest rozum, jímž vyniká nade vše tvory, toho rozumu jest povinen užívati, jím vnikati v taje přírody a těžiti ve svůj prospěch poznáním zákonů přírodních, podrobovati síly přírodní a najímati je do svých služeb. Z poznání těch zákonů přírodních má radost a nabývá vědomí o své důstojnosti jako tvora vyvýšeného nad zvířata, má pak i hmotný zisk. Rozumu nejen smíme užívati, nýbrž i máme tak činiti, vždyť studium přírody jest přirozená cesta dospěti k poslední příčině všeho bytí a dění; člověk by se prohřešoval na své důstojnosti, kdyby snad z pohodlí té cesty nedbal.

Kolik pak poznáš z té bytosti? Tobě zůstává záhadou, jako mně v koncích moje hmota, přicházíš všemi směry k nekonečnému.

Všecku, celou ovšem nepoznávám, ale poznávám více než ty z tvé poslední příčiny. Vždyť vede se i spor o tom, zdaž ta hmota skutečně jest, existuje, kterouž ty máš za jedinou bytost, kteráž jest; i ti, kdo uznávají, že jest, jak různě soudí o jejích vlastnostech! Já pak soudě z účinku o příčině, nahlížím, že moc té bytosti jest větší než umím si představiti; přemýšleje o zákonitosti nepopíratelné, poznávám, že rozum její jest větší, než umím pochopiti; kdybych přírodu zkoumal i po stránce účelnosti, nabyl bych přesvědčení, že moudrost té bytosti mým rozumem jest neobsáhlá. A tak po způsobu mathematikův a fysiků, kteří hledajíce závislost účinku od příčin, vždy jistým směrem bádají, až třebas najdouce složek s dostatečný počet, dobádají se, čeho hledali. Z poruch (tedy z účinku) dráhy Urana hvězdáři soudili, že ty poruchy způsobuje nějaké těleso nebeské — soudili nejprve, že jest, a nesoudili, že ty poruchy způsobuje náhoda; byli o jsoucnosti přesvědčeni, ač nikdo toho tělesa ještě neviděl; našli pak, kde jest — a též jen z účinku. Leverrier vypočetl, kde jest, a pak je našli a viděli dalekohledem; našel a viděl je první Galle v Berlíně dle výpočtu Leverrierova. Našli, vypočetli z účinku, jak jest velkou hvězdou, kolik má hmoty, jaká jest její dráha, jak dlouhý čas oběhu. Tak to neznámé něco, co jevilo se svými účinky na dráhu Urana rušivě napřed jen, že jest, bedlivým zkoumáním bylo vždy známějším, až zvědělo se o něm tolik, kolik bylo potřebí k vysvětlení záhadných jindy poruch.

Člověku nebude dáno tak prozkoumati bytost, původ světa, aby ji změřil a svým rozumem objal, ale tolik z ní dáno mu poznati tímto přirozeným způsobem, kolik jest mu potřebí věděti, aby duch jeho se uspokojil.[1])

Církev a socialismus.

Píše *Fr. Janovský.* (Č. d.)

O mužskou mládež bylo Salesiany dokonale postaráno; pořízeny školy národní, střední i vysoké, theoreticky i prakticky pěstováno řemeslo i průmysl; aby však apoštolát Boscův byl úplný, bylo se ujati i ženské mládeže, kteráž nemenším nebezpečím duševní i tělesné zkázy byla ohrožena. Stalo se. Prostá venkovská dívka Marie Mazarellová ujala se roku 1852. ve své rodné vsi Mornese chudých spoludružek a učila je šíti, jakož i jiným pracím; její zpovědník vypravoval Boscovi o této škole; Bosco radil, aby se Marie i družky u turinských řeholnic vycvičily v životě řeholním, spracoval jim též nový řád a předložil jej sv. Otci Piu IX. Jak smýšlel papež o tomto díle morneském, vysvítá ze slov, jež pravil Boscovi: „Božský Mistr náš zvolil si Vás ještě jednou nástrojem; děkujme mu pokorně, nezapomínejme své mdloby a nicoty. Co bychom počali bez Boží pomoci? Z této jakož i z ostatních věcí vzdejme Pánu čest a zvelebujme milosrdenství jeho. Jsem jist, že sestry Panny Marie Pomocné — tak nazvána kongregace Marie Mazzarellové — budou výchovu dívek tím, čím jsou bratří družstva saleského hochům ... Sestry budou podrobeny vrchní správě Vaší a Vašich nástupců; budou vzhledem k Vám týmž, čím byly Milosrdné sestry vzhledem k sv. Vincenci Paulanskému a čím dosud jsou vzhledem ku generalnímu představenému Lazaristů; touto cestou podaří se dílo.“

Základ prvního domu sester Panny Marie Pomocné položen dne 14. června 1874 ve vsi Mornese; za deset let skonala svatou smrtí Marie Mazzarellová, avšak bylo tenkrát už 30 domů po Italii, Sicilii, Francii a Americe, 300 sester a na sta a sta chovanek.

* * *

---

[1]) Č. 8. str. 577. shora ř. 11. stůj: molekul místo molekulu. Č. 9. str. 658. ř. 4. zdola stůj: neumíme m. nesmíme; str. 659. ř. 14. shora stůj: $\frac{1}{2}$ m. $\frac{2}{1}$. Č. 10. str. 751. ř. 5. sh. stůj: utvářenou m. uvářenou; ř. 10. shora stůj: zvučiva m. zvuku.

Z mnoha zemí docházela Bosca pozvání, aby tam vypravil Salesiany; zejména si pospíšila jihoamerická republika Argentinská; byltě její konsul Gazollo poznal v Turině blahodárnou činnost družiny Boscovy a přičiňoval se, seč byl, aby i jeho vlast dílem Boscovým byla oblažena. Pius IX. pravil: „Nevím, postačí-li Vaše kongregace, aby časem vyhověla všem výzvám, jež Vás docházejí z Indie, Australie a Afriky; avšak někde třeba začíti, a tož v Jižní Americe.“

Zvolen tento kraj světa, že byl velmi zubožen, že vzal velikou škodu pozbyv řádu jesuitského, že byl zbědován častými revolucemi a občanskými válkami; nad to býval sv. Otec za mladých let uditorem při nuntiatuře ve státech Chili a Peru, i lnul k Jižní Americe, lnul tím více, že tisíce a tisíce Vlachů hledalo nové vlasti v tamnějších končinách. Určeno tudíž hlavnímu městu argentinskému Buenos-Ayres 10 Salesianův a 15 sester Panny Marie Pomocné; dne 1. listopadu 1875 přijati jsou od sv. Otce; pravil jim: „Ubíráte se do argentinské republiky. Krásná to země! Zavítáte však i dále, dostanete se i do Chile, kdež jsem i já přebýval; rád si vzpomínám na zemi tu; jestiť ona jediná, kde není revolucí, a vévodí jaksi ostatním. Dostanete se bohdá ještě dále, zvěstujte evanděliům i nedůvěřivým Patagoncům, národu to, s nějž jediný nebyli Jesuité; požíralť missionáře přišlé. Buďte jen dobré mysli a důvěřujte! Jste nádobami plnými dobrého semene; rozsívejte je opatrně a horlivě; žeň bude hojná a dodá útěchy posledním létům mého pontifikatu, jenž zmítán tolika bouřemi.“

V Turině slavili ještě slavně svátek sv. Martina, obdrželi požehnání od arcibiskupa i od svého duchovního otce Bosca; tklivě loučil se s nimi v kostele: „Drazí synové ve sv. Františku Saleském! Žehnal vám nástupce sv. Petra, žehnal vám ctihodný arcibiskup, přijměte i mé požehnání. Jako katolíci nezapomínejte otce veškeré církve, jako Salesiani pamatujte všude na rodinu naši, od níž nyní odcházíte, pamatujte na mne, otce svého, jenž jsem vás za syny přijal. Srdce naše vás bude doprovázeti, dopřejte nám také části srdcí svých.“

Dne 15. března 1876 šťastně zřízen v Buenos-Ayres ústav Boscův; za dva měsíce měl 150 chovanců. Rok co rok vysílal Don Bosco nové pracovníky do Ameriky; město Buenos-Ayres bylo tam Turinem, středem, z něhož blahodárná činnost zasahovala země vůkolní, zejména Patagonii, jak byl Pius IX. prorokoval. Dne 31. ledna 1888 byly církevní poměry patagonské přičiněním Salesianů takto utvářeny: Apoštolský vikář biskupské důstojnosti a apoštolský prefekt, oba Salesiani, spravovali dvě území církevní, v něž Patagonie rozdělena. V severní Patagonii

3 fary, 8 missionářských stanic, 14 kněží, 10 kleriků, 10 katechetů, 10—20 sester Panny Marie Pomocné; ve školách vyučováno 925 hochů, 520 dívek. V jižní Patagonii 1 fara, 2 missionářské stanice, 5 kněží, 3 katecheti; ve dvou školách 100 dítek. Mnoho dospělých Patagonců pokřtěno.

* * *

Roku 1882. zašel Don Bosco hlouběji do Francie, navštívil města Toulouse, Brignoles, Valence a všude nalezl horlivé spolupracovníky, milosrdné, štědré dárce. Když byl v městě Brignoles v kostele sám sbíral almužnu, vyšel i na náměstí před kostelem, kdež stálo mnoho mužů; přistoupil k dělníkovi, ten ho však rukou odbýval.

„Děkuji, příteli“, řekl Bosco, usmívaje se přívětivě. Muž se zapýřil, sáhl do kapsy a vhodil Boscovi do pytlíčku 1 sou.

„Děkuji, děkuji“, volá sluha Páně; „také Vám něco dám. Jste ženat?“

„Ano, pane abbé.“

„Nuže, dejte manželce tuto medailku. Máte také dceru? Zde i pro ni medailka. Ať je nosí na krku; přinesou jim oběma i vám štěstí.“

Don Bosco již odcházel; dělník ho zastavil vece: „Pane abbé, mám ještě starou matku, bylo by jí líto —“

„Dobrá, tuť medailka i pro Vaši matku; dal jsem Vám tři, bylo by slušno, abyste mi ještě něco přidal.“

Dělník hledal v kapse.

„Peněz nežádám, však jste mě penízem už podaroval. Poslyšte, příteli, vykonal jste velikonoční povinnost?“

„Už dávno ji opomíjím.“

„Nuže, letos jí nezapomeňte.“

Dělník svatě slíbil.

Roku 1883. zavítal Bosco Nizzou a Marseillí do Avignona. Přijat hostem od kupce Michela. Lid se hrnul, aby spatřil a slyšel apoštolského muže; měli ho co chrániti, aby přílišnou horlivostí ctitelů nevzal pohromy na svém těle; však s taláru mu přece několik kousků ustřiháno; chtěl míti lid něco na památku. V Lyoně pobyl si sluha Páně týden u přítele Msgra. Guiola, ředitele katolické odborné školy; ač sám trávil všecek život v samé dobročinnosti, byl unesen a nadšen přečetnými ústavy milosrdné lásky křesťanské, jimž jest půda lyonská věru klassickou.

Z Lyona vydal se do Paříže. Ač před 14 dny málokdo v Paříži slyšel o Boscovi, naplněno jest nyní celé město jménem jeho, jménem

vlašského Vincence Paulanského. Převeliké davy lidu doprovázely ho krok za krokem; štěstím pokládali si, býti od svatého kněze požehnánu, štěstím slyšeti jeho kázaní, štěstím moci přispěti na bohumilé podniky jeho.

Pařížský spisovatel L. Aubineau tenkrát takto psal o Boscovi: „Neviděl jsem ho mezi sirotky, neviděl jsem ho mezi kněžími, jež církvi svaté vychovává, avšak viděl jsem ho v davech lidu, jež unáší a nadšením plní jméno jeho; padají mu k nohám, líbají mu ruce, žadoní za požehnání. Všemu divadlu tomu dodává posvátného rázu skromnost oslavencova. Veškeré slávy nepřivlastňuje sobě, nýbrž všecku dává Bohu a panenské Matce Boží. Vede si jako prostinký selský syn, jemuž neběží o slávu světskou. Arský farář Vianney děkoval ze všech zázraků sv. Filumeně, Don Bosco děkuje Panně Marii Pomocné. Kudy chodí, dobře činí, všem se věnuje; volají ho, vodí ho, kam chtějí . . .“

Několikrát kázal v Paříži. Začal v kostele Panny Marie Vítězné. Vyložil účel svého díla a doporoučel je lásce posluchačů. Druhý den kázal u Sv. Maří Magdaleny; sebráno mu tam 10.000 franků; dne 2. května kázal u Sv. Sulpice a dostal 6000 franků, dne 3. května u Sv. Klotildy, kde rovněž na 6000 franků sebráno; bývalyť kostely plny; vroucně naslouchánо srdečným slovům kazatelovým.

Z Paříže zavítal Don Bosco do několika severních měst francouzských, zejména do Lille, kdež prosby jeho za almužnu byly tak požehnány, že za peníze tam sebrané převzal tamnější sirotčinec a proměnil jej v salesianské oratorium; roku 1887. mělo již 160 chovancův učeníků.

Vraceje se, stavil se opět v Paříži; kázal a sbíral.

* * *

Od roku 1881. působili Salesiani též ve Španělích, zejména v Barceloně, kdež jim byla bohatá a vznešená dama Serra darovala na 50.000 zl. na útulnu pro chudou a opuštěnou mládež barcelonskou. Dne 8. dubna 1886 zavítal do Barcelony Don Bosco; byl srdečně, nadšeně uvítán; nosili ho takřka na rukách. Jeho přičiněním přikoupeno oratoriu pozemku, zakoupena i zahrada, aby bylo nastavěno nových budov, jakž byl prorockým duchem předpověděl.

* * *

Na veškery ústavy a kolleje, jež Don Bosco a duchovní synové jeho založili, bylo potřeba mnoho peněz; přeochotně skládala je křesťanská štědrost a obětavost, kdykoliv se ozval prosebný hlas Boscův; aby se to však dálo pravidelně, založil sluha Páně dílo salesianských

spolupracovníkův a spolupracovnic, jakýsi třetí řád; potvrdil jej Pius IX. i nynější slavně panující sv. Otec Lev XIII.; oba dali se do řádu toho zapsati. Zřejmé požehnání Boží spočívá na díle tomto; nelze jednotlivě uváděti přečetných příspěvků, jimiž spolupracovníci a spolupracovnice podporovali snahy Boscovy; považme jen na příklad, že na převelebný salesianský chrám Božského Srdce Páně v Římě sebrány za krátko tři miliony lir.

* * *

Dne 28. ledna 1895 podána z Turina tato zpráva o Salesianech: „Roku 1894. měla kongregace přes 400 domů v Evropě, Asii, Africe a v Americe. Minulý rok byl velmi požehnaný; přibyloť 30 sídel. Kongregace zabývá se především sirotky; ročně vrací společnosti lidské přes 30.000 řádných křesťanů, kteří byli před tím opuštěnými, zanedbanými sirotky. Hledí si však i missií v končinách zámořských, vypravuje věrověsty zejména do Patagonie a Ohnivé země, do Chile a Peru. Má přes 100.000 spolupracovníkův a spolupracovnic v různých zemích, z různých stavů.“ (O. p.)

Písemnictví a umění.

A. Lapôtre, S. J.: „Les Moraves“,

stať (str. 91.—170.) díla: **L'Europe et le Saint Siège a l'époque carolingienne.**

Première partie: Le pape Jean VIII. (872—882.)

Paris, Alphonse Picard et fils. 1895. 8°. 367.

Máme tu slavné dílo před rukama. Nadšenou chválu vyvolalo v posudcích francouzských, vlašských, německých i našich.[1]) Lapôtre spojuje v něm nejživější obrazivost s kritickým soudem a všude se snaží vypátrati pravdu objektivní. „Obraz papeže Jana VIII. a činitelů tehdejšího papežského dvora je podán plasticky, nestranně a věrně.“[2]) „Kniha Lapôtrova je velikou rehabilitací papeže Jana VIII.“[3]) K tomu druží se nad míru lehký, vzletný sloh.

Nás nejvíce zajímají vřelé sympathie, kterými píše o věcech slovanských. Ano oddíl „Les Moraves“ (str. 91.—170.) je pro nás

[1]) »Český Časopis histor.« r. III. seš. 1.
[2]) *Pastrnek* v »Českém Časop. hist.« r. III. str. 3.
[3]) ib. str. 9.

tím zajímavější, čím více se ho snažily některé naše „svobodomyslné“ listy zneužiti k osočování tisku katolického. Podáváme tedy tuto obsah oddílu onoho, ve více odstavců rozděleného.

V úvodě (str. 91. n.) do statě této Lapôtre uznává, že historie Moravy v 9. století je sice ve hlavních obrysech známa; ale touží na to, že není dosud s dostatek proniknuta, těmto hlavním obrysům že dosud chybí život. A jakoby hlavní ty obrysy naznačiti chtěl, dí, že tato historie se podobá „řídkému dramatu, kde vidíme mladý národ, kterak najednou z říše temnosti vystupuje, kterak úžasně rychle se povznáší ku slávě a kultuře křesťanské, kterak otřásá Německem, — ale hned zase náhle, jakoby vyhaslý meteor, zapadá v noc temnosti a v otroctví“ (str. 92.).

Po úvodě pak následuje odstavec nadepsaný „Morava“ (str. 92. až 95.), který obsahuje následující myšlenky: Němci na celém východě sousedí se Slovany. Němci výboji Karla Velikého a založením západního císařství položili pevný základ k jednotě národnostní a k pokroku ve vzdělanosti a snadno si podmaňovali Slovany, velikým počtem knížat, a to často navzájem nepřátelských spravované, tak že všichni Slované od Polabí a horního Dunaje až po Uhry více méně těžko nesli jho panství německého.

Moravané do r. 846. na slovo poslouchali pánů německých, až Rostislav pomocí německou stal se osvoboditelem své vlasti a zakladatelem Moravy křesťanské. Ovšem že se s Rostislavem nedali najednou pokřtiti všichni Moravané; protiviloť se jim náboženství cizí „netoliko proto, že bylo náboženstvím nepřátel jejich, nýbrž i proto,... že biskupové a kněží němečtí se jim neukazovali u oltáře, nýbrž na bojištích, a dávali pociťovati ne sílu svého kázání, nýbrž převahu svých hord válečných.“ Lapôtre dokládá toto tvrzení svoje příklady kroniky fuldské a s politováním zaznamenává, že z této příčiny do Rostislava pomalu jen se ujímala na Moravě víra křesťanská.

Rostislav umínil si, že práci evandělickou vzpruží a sjednotí. Ale na západ se nechtěl obrátiti o pomoc, aby snad Němcům nepodal nového důvodu k panství beztoho nesnesitelnému; od Říma pak pro jeho styky s Němci také dostatečné přízně se nenadál. A proto se obrátil do Cařihradu,[1]) kde jej také vlídně přijali.

Od str. 95.—100. následuje odstavec o sv. Cyrillu. Konstantin, který s rouchem řeholným přijal jméno Cyrill, nar. r. 827.[2]) v Soluni, sousedící na všech stranách se Slovany. Konstantin studoval v Cařihradě filosofii, mathematiku, astronomii, hudbu, dialektiku a ostatní vědy, kterým se tam vyučovalo, a vynikl tak, že mu svěřeny vysoké úřady na dvoře císařském. „Krása jeho andělská, kouzlo jeho osoby a vzdělanost jeho ducha byly by mu otevřely dvéře do všech komnat v paláci císařském.“ Ale jeho jediná snaha byla, státi se pravým filosofem, t. j. poznati Boha a vědy krásné a užitečné. Do 24. roku věku svého

[1]) Lapôtre má za to, že ne právem míní někteří, jakoby se Rostislav hned byl obrátil do Říma, tvrdě, že list Hadrianův svědčí o události pozdější. (V. str. 94. pozn. 4.)

[2]) protože umřel 14. února r. 869. ve 42. věku svého.

byl učitelem filosofie. Potom přinesl obět nesmírnou, stav se missionářem Kozarův — a zásluhy si dobyl nejenom tím, že Kozary obrátil na víru křesťanskou, nýbrž i tím, že nalezl a s sebou přinesl ostatky sv. Klimenta. Ale sil fysických mu ubývalo. Tu přišli poslové od krále moravského žádat hlasatelů víry křesťanské. „Císař Michael III. a jeho rada uznali, že slavnému filosofu jediné sluší svěřiti podnik tento dosahu neobyčejně velikého"; a Cyrill se nezdráhal přijati nového břemena, jediné sobě vymíniv, aby nebyl odlučován od svého draze milovaného bratra Methoděje.

Následující odstavec (str. 100.—102.) jest věnován sv. Methodějovi. Methoděje, ačkoli byl učencem, přece „požadavky jeho kariery (zastávání úřadů státních a ještě více řízení a správa kláštera Polychronu), jakož i schopnosti jeho ducha učinily mužem administrace"; nemohlť zapříti krve po otci, státním to úředníku, zděděné. Lapôtre v té příčině se životopiscem Methodějovým Klimentem (hl. 9.) s důrazem vytýká Methodějovu ráznost a houževnatost a na důkaz uvádí dva výroky Methodějovy plné říznosti a humoru. Protivníky své varoval prý Methoděj slovy: „Narážíte na skálu železnou: vaše lebka se na ní roztřískne!"; a výtku, jakoby už byl celý spocen, odrazil prý následujícími slovy: „Jedenkráte tázali se jistého filosofa: ‚Proč se tak potíte?' ‚Protože', odvětil prý, ‚mám právě mluviti s idioty'."

Přecházeje od povahopisu Methodějova k vynálezu písma slovanského, Lapôtre dí: „Takovými byli oni dva mužové, které Cařihrad posílal na Moravu a vrhal v boj na kolbišti nebezpečném s biskupy německými: Bojovníci řečtí měli, jak vidíme, s dostatek dobré zbraně pro ten boj. Dříve, než vyšli, měli veliké štěstí, že se vyzbrojili k němu ještě jinou zbraní, která netoliko jim zjednala vítězství nad nepřáteli, nýbrž také Moravanům mohla za současné samostatnosti národní se státi trvalým prostředkem vzdělanosti duševní. Dotud nebylo zvláštní soustavy abecední na označenou hlásek vlastních jazykům slovanským... To je z ohromných zásluh Cyrillových, že Cyrill pojal úmysl, vyplniti tuto mezeru, a že se mu to s pomocí Methodějovou podařilo." Za několik dní práce spojené s modlitbou bylo písmo vynalezeno a prakticky použito. „Když se nečetná tato karavana cařihradská vydala na cestu do Moravy, nesla s sebou začátek evandělia sv. Jana, přeložený a napsaný písmem slovanským. Nepatrná to zavazadla zajisté, ale taková, že mohla a měla neúmornou prací obou apoštolů po něčem vzrůstati; první to žvatlání tímto jazykem svatým, jímžto však po dlouhá století až do dnes se modlí a vzdělávají miliony lidí" (str. 102.).

Po těchto přechodných slovech následuje odstavec nadepsaný: „Zástavka u Bulharů" (str. 102.—106.). Lapôtre mluví o mínění obecném *(opinion commune)*, podle kterého Cyrill a Methoděj berouce se územím Bulharů „získali národ bulharský" pro víru křesťanskou. Ale namítá proti tomuto mínění faktum historické, že totiž oba bratří naši už opustili Bulharsko, když nastalo hnutí náboženské, které za několik let teprve přivedlo ku křesťanství národ dotud velikou většinou pohanský.

„Cyrill a Methoděj odešli na Moravu před polovicí r. 864. a Boris teprve tohoto roku, na konci spíše nežli na počátku, ... přijal

křest z rukou Byzantinců maje za čestného kmotra císaře Michaela. Aniž lze o datu jeho křtu pochybovati tomu, kdo bedlivě pozoruje jasnou shodu nejlepších svědectví souvěkých, která se doporučují i svým dávným původem i jistotou informace a vzdálena jsou všeho předsudku nacionalního“ (str. 104).

Tak mlčí o té zástavce „Život Konstantina“,[1] jehož autor krok za krokem následuje Konstantina a do nejmenších podrobností život jeho líčí. Slovem o ní nezmiňuje se ani „Život Methoděje“, „legenda panonská“ zvaný, který po „Živ. Konst.“ je zajisté nejlepším této věci pramenem, třebas nebyl autor jeho souvěký, jak dokazuje zmatení Hadriana II. s Mikulášem I. (str. 105. pozn. 1.). Mlčí o té zástavce „legenda vlašská“, která v nynější úpravě sice pochodí ode Lva Ostijského, ale má známky jisté původu staršího, ne-li souvěkého. Aniž vadí, že nejapně (maladroitement) kompilovaná a mladší díla, jako „legenda moravská“, nebo zase předsudky vlasteneckými nadchnutá, jako „Život Klimenta“,[2] mluví o tom, kterak oba apoštolové naši osobně první hlásali evanděliům Bulharům.

Konečně pak nesmíme zapomínati, že věc rozhoduje svědectví muže, který samého Cyrilla byl přítelem, Anastasia, knihovníka; a Anastasius netoliko že o působení Cyrilla a Methoděje mezi Bulhary nic se nezmiňuje, nýbrž hlasatelem víry Kristovy u Bulharů jmenuje Pavla, kněze římského.[3] Ovšem že se nesmí památka na ssv. Cyrilla a Methoděje vylučovati z církevních dějin bulharských; vždyť Bulhaři přijavše liturgii slovanskou, — třeba se tak nestalo hned, nýbrž až byla na západě zakázána a z něho vypovězena —, přijali dílo jejich a jsou vděčností k nim zavázáni.[4]

Odstavec „Příchod na Moravu“ (str. 106.—108.) jest neméně, než předešlé, zajímavý: „Přijetí, jakého se dostalo Byzantincům při jejich příchodu na Moravu, nemohlo jim odňati odvahy. Ode břehů Dunaje až po rozsáhlá údolí moravská bylo vše jakoby jimi okouzleno a osvěženo. Znaveni jsouce zpupným jednáním duchovenstva německého, neuzřevše dosud jiných biskupův a kněží, než bavorské a švábské, jejichž zbroj více znali, než oltář, Moravané nechali se jati sladkou vážností těchto Východanů, starým křesťanstvím byzantským, které mělo dosti kdy, aby vpravilo duše do forem pokory náboženské... Chrámy se stavěly a věřícími plnily; neboť místo mluvy cizí, které nerozuměli a která jim byla odporna, naslouchali ve slovanské řeči, své drahé řeči mateřské, tajemstvím Božím. Na místo zvuků strašlivých a nejapně tvořených

[1] Lapôtre míní, že je to výtah z »Aktů Cyrillových«, sepsaných od sv. Methoděje, a že ho upravil Byzantinec, kterého oba ssv. bratří v Římě k sobě přibrali (ib. pozn. 4.).

[2] Je dokázáno, že to není dílo arcibiskupa bulharského (str. 105. pozn. 4.)

[3] Lapôtre, jako nechce uznati, že by ssv. Cyrill a Methoděj byli hlásali víru Bulharům, tak tím méně za pravdu má, že by sv. Methoděj obrátil Borisa obrazem posledního soudu a tvrdí, že tu, není-li věc čirou legendou, jde patrně o jinou osobu, než o bratra Cyrillova (str. 106. pozn. 2.).

[4] Sami bychom se ovšem raději přidali k *Procházkovi*, jenž ve svém »Životě sv. Methoda« (Brno, Benediktini, 1885) na str. 67. nn. vyvrací různé námitky proti apoštolování sv. Methoděje v Bulharsku.

duchovenstva německého, slýchali příjemné melodie hellenské, takové, jaké vypůjčili si oba (naši ssv.) bratří od svého města rodného, Soluně.“

Pro služby Boží v jazyku slovanském brzy se našli vhodní kandidati; jenom chyba, že Cyrill a Methoděj jsouce pouhými kněžími, jich nemohli na kněžství posvětiti. Bylo potřeba biskupů. Kam se pro ně obrátiti? Vždyť jisto je, že konsekrující biskup na konsekrovaného nabude jistých práv! Do Němec se jistě obrátiti nechtěli. Nezbývalo tedy, než do Říma nebo do Byzance se obrátiti. Lapôtre myslí, že naši ssv. bratří se ihned ustanovili odebrati se přes Benátky do Byzance, poněvadž po moři byla snadnější cesta, nežli přes hornatý Balkan (str. 108.).

„Útočiště v Římě“ jest nápis odstavce následujícího (str. 109. až 117.). Svatí bratří naši přišli do Říma poslední dni měsíce prosince r. 867. nebo první dni měsíce ledna r. 868. Snad vyšli do Říma beze vší obavy o správnost svého jednání; znaliť zvyk pravověrné církve východní, kde se mše sv. sloužila právě tak jazykem perským jako řeckým, armenským jako syrským, georgským jako koptickým. Ale z tohoto klidu je už vyrušila hádka s duchovenstvem benátským, z níž vyrozumívali, že snad všeobecně na západě se uznávají toliko tři jazyky za schopny a důstojny, aby se jimi sloužila mše sv. a vůbec Boží služby konávaly, totiž jazyky, jimiž byl napsán nápis na kříži Pána Ježíše: latinský, řecký a hebrejský: a z této potuchy vznikla v nich obava, že snad, sloužíce Bohu jazykem slovanským, vešli v podezření, jakoby patriarchovi Cařihradskému na ujmu papežovu přiznávali pravomoc nad zeměmi moravskými. Proto se těšili, že v Římě mohou papeže přesvědčiti o ryzosti svých úmyslů darem neocenitelným, ostatky sv. Klimenta.

Od Němců se jim na štěstí nebylo tehdy čeho obávati, protože tam hrozilo nebezpečí, že po Ludvíkovi přenesena bude hodnost císařská na krále franckého, a mimo to biskupům bavorským zvláště ještě odňala odvahu urážka, které se dopustil Arno, biskup Frisinský, proti apokrisiařovi Arseniovi a z urážky té vyplynulá roztrpčenost Arseniova. Neméně šťastna byla náhoda, že právě syn tohoto Arsenia, Anastasius, knihovník vatikanský, naše ssv. bratry seznámil s duchovenstvem římským a k papeži uvedl, tak že Methoděj jmenován za krátko arcibiskupem horní i dolní Moravy.[1]) Potom ovšem nastala doba, kdy „Methoděj měl dokázati, že ještě docela nevymizela s povrchu zemského všechna ráznost starodávné vzdělanosti řecké, že stařičký úředník byzantský s úplným zdarem se může měřiti s barbary bavorskými a švábskými, teprve nedávno otesanými. Tímto mužem byla by snad Morava byla zachráněna, kdyby se byla sama nevzdala“ (str. 117.).

„Odpor německý“ zní nápis odstavce sedmého (str. 117.—120.). Spisovatel líčí způsobem nám nad míru sympathickým strasti a svízele, kterých bylo Rostislavovi a Methodějovi zakusiti od nepřátel německých.

Zvláště význačno je v této příčině místo, které také Pastrnek v uvedeném svém článku[2]) uveřejnil a jež zní: „A nyní počalo pro

[1]) Diecése panonsko-moravská sahala od Moravy až do Slavonska a starého Korutanska. Srv. *Procházkův* »Život sv. Methoda«. V Brně 1885. Str. 140.

[2]) »Č. Č. h.« r. III. č. 1.

slovutného apoštola slovanského mučennictví tříleté, jehož smutné děje teprve objevem prvních listů papeže Jana VIII. v Museu britském jsme poznali. Aby se pronásledování zahalilo pod roušku soudu kanonického, držán jakýs sněm v přítomnosti Ludvíka Němce, na území bavorském, k samému konci roku 870. Tam si dali dostaveníčko biskupové, kteří byli největšími nepřáteli Methodějovými: Alvin Solnohradský, Arno Frisinský a Hermanrich Pasovský. Byli to podle domácí mluvy slovanské havrani němečtí, kteří se vrhli na sokola moravského. Neohrožený Methoděj, provázeje své výklady obratností své byzantské logiky, rozčiloval své soupeře, kteří méně vycvičeni jsouce v tomto způsobu šermířství, důvody nahrazovali pěstěmi a políčky ... Bylo uprostřed zimy. Bez milosrdenství pro jeho stáří — Methoděj v oné době nemohl míti méně, než šedesát let — zanechali ho ve vězení, všem větrům otevřeném, snad ve vrchním patře některé nedobře uzavřené věže, jak později Čecha Jana Husa. Vzpomínám si aspoň, když jsem na staré věži Gottliebenské, dosud tak divoké v pouzdře tmavého břečtanu, octl se před onou hroznou dřevěnou klecí, v níž žil uzavřen velmi pověstný [1]) mistr Pražský, tu mysl má, nespouštějíc ovšem se zřetele osoby a okolnosti, neodolatelně se nesla do dob Hermanricha Pasovského“ (str. 119.).

Důležito jest, že znova hájí a odůvodňuje mínění, podle kterého byl sv. Methoděj žalářován od r. 870.—872., mínění to od Štulce [2]) již pronesené, ale od Procházky [3]) neuznané. Důvody Lapôtrovy jsou tyto:

1. Papež Jan VIII. píše ve svém listě ze dne 14. května r. 873. výslovně, že přede 3 roky sv. Methoděj byl svržen s trůnu biskupského; odtud plyne, že byl jat kolem 14. května r. 870., tedy téže doby, kdy byl jat Rostislav a Moravy se zmocnil Karloman.

2. Podle „Života Methoděje“ byl Methoděj po svém rozsudku ve vazbě dva a půl roku. Byl tedy vazby sproštěn na zakročení Jana VIII., učiněná v květnu roku 873., tak že rozsudek nad ním byl vynesen v listopadu nebo prosinci roku 870., což se srovnává s

3. jinými záznamy listů Janových, kde se praví, že Methoděj byl odsouzen za kruté zimy, a se svědectvím „Živ. Meth.“ a „Kronikou fuldskou“, z nichž první nás poučuje, že král německý, „nepřítel Moravanů“, byl na soudě Methodějově, druhá pak, že v listopadu roku 870. Ludvík německý veliký soud odbýval na území bavorském v záležitostech moravských.

Odstavec „Prostřednictví Jana VIII.“ (str. 120.—123.) líčí stejně poutavě známé a vůbec uznané věci, jak totiž Jan zavrhl liturgii slovanskou, ale zase, když poznal Methodějovu pravověrnost, ji dovolil.

Z části nových a proto tím zajímavějších věcí však se dovídáme z odstavců následujících.

---

[1]) Original má »trop fameux«. *Pastrnek* přeložil »veleslavný«. Náš překlad zajisté je správný, jak dosvědčují jiná místa, na př.: »Plus fameux encore était ce Liutbert...« (str. 93. n.), kde »fameux« ani *Pastrnek* by nepřeložil »slavný«.

[2]) »Život ssv. Cyr. a Meth.« V Brně 1857. Str. 106.

[3]) který l. c. str. 146. tvrdí, že vazba Methodějova trvala od r. 871.—874.

„Zničení liturgie slovanské na západě“ (str. 123.—129.). Objevení originalu registra Jana VIII. nepotěšilo toliko srdce knihovníků, nýbrž také nad očekávání objasní a oživí záhady všeobecně zajímavé.

„Žádný zajisté není s to, aby vypověděl, co by se stalo se světem slovanským, kdyby se byla udržela veliká Morava Svatoplukova s naukami náboženskými, které přinesli bratří byzantští ssv. Cyrill a Methoděj... Slované svým jazykem, jakožto organem ideí náboženských a následovně vší vzdělanosti rozumové i mravní, byli by k sobě navzájem těsněji přilnuli a sebe sesílili proti útokům svých sousedů německých a maďarských“ (str. 124.).

„Z těch, kdož větší váhu kladou na zájmy náboženské, většina má za to, že slovanskou liturgií, kdyby se byla na Moravě zachovala, by se aspoň bylo vyhnulo dualismu vyznání náboženského, jízvě to rozdvojující svět slovanský a největší snad překážce jednoty tak žádoucí. Církev katolická prý by byla k sobě přitáhla celou velikou rodinu slovanskou na vnadidle bohoslužby národní.“

Na omluvu svaté Stolice, že totiž nezavinila dualismu toho, uvádí pak Lapôtre hypothesu velmi pravdě podobnou (str. 125.): Kdo popatří na korrespondenci Jana VIII., jak ji zachoval starý rukopis monte-kassinský, jenž nyní jest uložen ve Vatikaně; a povšimne sobě, že je to přímý opis registra původního, sepsaného v kanceláři římské, naprosto nemůže dílu Methodějovu upříti té cti, že bylo od Stolice apoštolské vesměs a bez výminky schváleno.

Bulla, kterou odevzdal Jan VIII. Methodějovi v Římě r. 880., je v registru vatikanském (č. 257.). Papež jí autoritativně dovoluje netoliko kázaní a určité modlitby jazykem slovanským konati, nýbrž celou bohoslužbu, hodinky, lekce, mši a formuláře liturgie křesťanské nejposvátnější a nejvlastnější.[1]) Jan se tu objevil co nejsmířlivějším; nejenom že nepokáral Methoděje z toho, že nepřijal do Vyznání víry slov „Filioque“, Jan mu ani nezakázal zvyků byzantských, které Methoděj v kázni své zavedl: nýbrž naopak jasně napsal, že „shledává, kterak Methoděj jest ve všech naukách[2]) a zvycích církevních pravověren a církvi prospěšný“[3]) (str. 126.). „Ale politika slovanská Jana VIII. neměla ho, než na krátko, přežiti .... Štěpán V.[4]) zavrhl liturgii slovanskou a uvedl Moravany v latinismus přísný. Neprohledaje tak daleko do budoucnosti, dal se svésti úsudkem zdánlivě správným, že by slovanskou liturgií snad se mohly i názory byzantské ve Slovanstvu rozšířiti a zakořeniti.“[5]) Ale

[1]) »Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat sive missas in eadem sclavica lingua canere, sive sacrum Evangelium, vel lectiones divinas novi et veteris Testamenti, bene translatas et interpretatas legere, aut alia horarum officia psallere« (str. 125. pozn. 3.).

[2]) Lapôtre má za to, že Methodějovy náboženské formuláře byly východní; jinak prý by neměl Štěpán V. co zakazovati (str. 126. pozn. 3.).

[3]) »Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse reperientes« (str. 126. pozn. 2.).

[4]) jinak VI., jenž řídil církev od r. 885.—891.

[5]) Lapôtre tu poznamenává, že nesmíme zapomenouti, kterak i Jan VIII. hleděl úctu k latině zachovati, nařídiv, aby se na Moravě evandělium zpívalo také latinsky, i Methoděj, doporučiv ku svěcení na kněžství žáky své jenom latiny znalé (str. 128. pozn. 1.).

Štěpána nepřiměly tyto a podobné strachy k zavržení liturgie slovanské; pravá příčina toho byla jiná.

Dlouho se pochybovalo o pravosti listu Štěpánova, jímž se zakazuje liturgie slovanská: ale nyní už jest jisto, že list ten je pravý; objevilť jej Wattenbach v klášterní knihovně sv. Kříže v Dolních Rakousích roku 1847., také v registru Štěpána V. nalezeném v Museu britském jest obsažen.

„Záhada“ (str. 129.—136.) tedy spočívá v tom, kterak mohl Štěpán V. zavrhnouti to, co předchůdce jeho Jan VIII. r. 800. netoliko nezavrhoval, nýbrž i nařídil; a kterak i v listě svém na Svatopluka i v instrukci, kterou poslal na Moravu (t. zv. *Commonitorium*) se horší na Methoděje, jakoby se byl prohřešil proti přísaze, kterou prý se zavázal Janovi na hrobě sv. Petra, že nebude ani sloužiti mše sv. ani jiných obřadů církevních konati jazykem slovanským (str. 130.).

Záhadu tu Lapôtre se pokusil rozluštiti hypothesou velice pravděpodobnou: Štěpán V. vydal bullu *„Quia te zelo fidei“* na základě **podvrženého** listu **Jana VIII.**, kterýmžto listem se i Methoděj kárá i liturgie slovanská zavrhuje; a jakoby na otázku, kterak list byl podvržen, odpovídá: „Jisto jest, že slova pravé listiny (z r. 880. začínající slovy „Industriae tuae“), schvalující dílo Methodějovo, stala se prostředkem na odsouzenou téhož díla, či, lépe řečeno, na to, aby tam bylo odsouzení, kde vlastně bylo formalní schválení“ (str. 132.).

Všimneme-li sobě obou listů (Štěpánova *„Quia te zelo fidei“* a Janova *„Industriae tuae“*) jenom povrchně, shledáváme nápadnou shodu netoliko ve věci, nýbrž i ve slovech: jenom že, co Jan dobrého připsal Methodějovi, to všecko v listě Štěpánově se připisuje Vichingovi, biskupu německému, který byl největším nepřítelem arcibiskupa moravského a liturgie slovanské. Tak se stalo, že list, který měl posvětiti triumf slavismu, netoliko že slavismu byl k odsouzení, nýbrž i posvětil triumf jeho úhlavního nepřítele. Jest ovšem uznati, že podvodník, jenž padělal list „Industriae tuae“ a ho podvrhl, mnoho píle vynaložil na podvodné dílo své á snažil se důmyslností neobyčejnou zakrýti podvod svůj. Ale nepodařilo se mu to. Vztahu jejich vzájemného nezatajil. Už náměty v obou listech jsou stejny: oba listy totiž počínají myšlenkou, že jako Svatopluk se dal a byl přijat pod ochranu svaté Stolice. Rovněž pokračování namnoze doslovně se shodují, leda že jsou patrně nejapně[1]) přehozena. Podvodník počínal sobě tak, „jako když látal-nešika sobě ze starého šije šat nový, ale staré háčky a knoflíky na starých místech zapomene. Tak patrně podvodník i zde zapomněl háček!“ (Str. 135.)

Kdo je tedy tím podvodníkem? Toho se dovídáme v odstavci „Podvodník“ nadepsaném (str. 136.—160.). V polovici měsíce června vracel[2]) se Methoděj z Říma na Moravu s city docela jinými, než se

[1]) Srv. str. 134. n.

[2]) Jsa přesvědčen o nenávisti, kterou proti němu soptili Němci, a pamětliv hrozného vězení, kde mu bylo $^1/_2 3$ roku strádati, nemohl se vrátiti Korutany, které tehdy spravoval Arnulf, nýbrž musel obejíti přes Savu a Dravu až k jezeru Blatnému (str. 136. pozn. 1.).

ubíral do Říma. Všecky strasti a svízele s cestou spojené mu oslazovala myšlenka na nezměrnou radost, kterou při svém návratu připraví každému srdci v pravdě slovanskému. Měl v rukou list apoštolský, který posvěcoval jeho triumf, tak že se zdálo, že na vždy zavře ústa svých pomluvačů.

Snad nečetl (str. 137.) listu toho, ale přece jistě se dověděl od Jana VIII., co obsahuje a že jej úplně ospravedlňuje.

Škoda jen přeškoda, že Svatopluk, na nějž byl list adressován, byl na výbojných výpravách, a Methoděj mu nemohl dodati listu v čas osobně! Bylať jím Svatoplukovi dána výsada mše latinské, po níž hlavně toužil, poněvadž se všemi skoro pány českými byl zaujat vášnivou snahou odslovaniti se. Změna v řádu postním se ho málo dotýkala, protože jej více ženské znepokojovaly, nežli posty: a o slovech „filioque“ takřka ani ponětí neměl. Člověk takového smýšlení ovšem by byl sám neuškodil zájmům Methodovým, přečta pravý list Jana VIII. (str. 139.). Ale vyskytla se bohužel osoba která právě využitkovala smýšlení Svatopluka náboženských věcí neznalého. A to je Švab Viching. — Viching nevyhnul se, jako Methoděj, německým krajinám, nýbrž jsa Němcem plnokrevným, rád pospíšil cestou z Říma za Arnulfem korutanským. Jakož pak není pouhá domněnka, že Viching od počátku byl tajným agentem Arnulfovým na Moravě (str. 141.), tak není pouhá domněnka, že Viching padělaný list nesa na hledanou Svatopluka se vydal.

To můžeme s jistotou říci a mimo to ještě neméně určitě stanoviti, 2. že list ten obsahoval, pokud se týče Methoděje a jeho díla, pravý opak toho, co Jan napsal v listě pravém, a 3. že **list ten padělal Viching**, jenž právě byl v Římě na biskupa vysvěcen. Ba ještě více můžeme tvrditi, že totiž Viching, aby dodal sankce podvrženému listu, předstíral, jakoby se papeži byl musil zavázati přísahou, že obsah (podvrženého) listu bude zachovávati, čili určitěji ve hlavní věci řečeno, že odstraní liturgii slovanskou; neboť na tom právě nejvíce záleželo Vichingovi, tušícímu, že liturgie slovanská by na Moravě na vždy zničila vliv německý. Svatopluk pak, známý svou lehkověrností v platnost přísahy, nezklamal naděje Vichingovy — Viching se mohl radovati z úspěchu, kterého se padělaným listem dodělal (str. 143.). Jisto jest, že právě následkem toho padělaného listu Vichingova nastalo Methodějovi hrozné pronásledování; to patrno už z apellace, kterou Methoděj zaslal papeži 23 března r. 881. (str. 150.). Ovšem že pak Jan VIII. neváhal zastati se Methoděje a listem z r. 881. Svatoplukovi zaslaným na velikou hanbu Vichinga a nohsledů jeho dosvědčil, že list z r. 880. Methodějem dodaný byl pravý, list pak Vichingův že byl padělaný (str. 159.).

Ale nicméně novým šibalstvím měla býti přece liturgie slovanská odsouzena. O šibalství tom pak se Lapôtre rozepisuje v posledním odstavci nadepsaném „Triumf strany německé“ (160—170). Čtyři léta uplynula od značného zahanbení Vichingova. Každý by byl myslil, že liturgie slovanská na vždy už bude upevněna na nivách moravských a mladé království moravské na vždy zbaveno nepřátelských choutek německých. Zdálo se, že Viching od Methoděje z církve vyloučený a od Svatopluka,

jehož výboje tehdy celý svět ohromovaly, ze země vypovězený, třeba se utekl ku svému důvěrnému a mocnému příteli do Korutan, už mnoho nezmůže. Ale na druhé straně Vichingovi přece kvetla pšenice. Svědkové jeho podvodu jeden po druhém mizeli v době, kdy se počaly stahovati tmy nad Římem, aby ho až do konce století 9. a po celé století 10. dusily. Jana VIII. už 15. prosince r. 882. stihla Morana. Úmrtím jeho změněny také poměry politické. V Římě pak opět nabyli úřadův i vlivu Formosiani, od Jana vypuzení, kteří se udrželi také za papeže Štěpána V. (VI., 885.—891.), vynikajícího sice zbožností, která mnohý skutek jeho vysvětluje, ale trpícího zároveň značným nedostatkem zkušenosti, který i v naší věci zhoubným se ukázal. Tak se totiž stalo, že mohl Formosus ukradnouti z registra Jana VIII. část, vztahující se na přelíčení, proti němu kdysi zavedené, a na jeho odsouzení; a s ní, ať vědomky, ať nevědomky, odnésti i list, jímž Jan VIII. liturgii slovanskou a veškeré Methodějovo zřízení církevní na Moravě potvrdil. Jaký následek měl přehmat tento, snadno pozná, kdo uváží, že potom v registru zůstaly jenom listiny, jimiž Jan VIII. r. 873. nn. liturgii slovanskou zakázal, a Vichingovi už nebylo nesnadno, svůj padělaný list papeži Štěpánovi V. za pravý vydávati, a na jeho základě zavržení Methoděje a jeho díla vymáhati. Mohlo se to státi i přes to, že z papežských notářův úřadovali ještě někteří z těch, kteří r. 880. pravý list Janův vyřizovali a podvod Vichingův dokázati mohli; neboť je o nich bohužel známo, že penězi nechávali sobě i oči i ústa zalepovati (str. 166.). Klam Vichingův pak netoliko, že pomátl Štěpána V. nedávno teprv na Stolici apoštolskou zasednuvšího, nýbrž měl účinky i dalekosáhlejší, když nástupcové Štěpánovi na základě jeho zákazu zase znova a znova liturgii slovanskou zakazovali, dokud nenastala reakce ve století 13., kdy se dostalo na světlo a v Římě poznáno bylo registrum Jana VIII. z opisu monte-kassinského, připadlého knihovně papežské.

Už z tohoto náčrtku patrno, že dílo Lapôtrovo zaslouží i u nás sympathií nejlepších a rozšíření největšího.

Poznámka. Lapôtre dí na str. 100. svého díla, že otec našich ssv. apoštolů slovanských byl „*un drongaire* aux ordres du stratège“. Co znamená *drongaire*? Nejjistější odpovědi se dočítáme v staroslovanském „Životě sv. Konstantina“ (vyd. Dümmler a Miklosić v „Denkschriften d. kais. Akad. d. Wissensch.“ sv. 19., str. 202. nn.); tam totiž na str. 214. čteme, že otec sv. Cyrilla držel „САНЪ (Důstojnost) ДРОУГАРЬСКЪІИ (druhou) pod stratigom“, t. j. že v důstojnosti následoval hned po vojvodovi.

Odkud tedy Lapôtrovo „drongaire“? Myslíme, že se řídil nesprávným překladem Dümmlera a Miklosiće, kteří přeložili (na u. m. str. 230.): obtinens dignitatem *drungarii*. Snad ještě míní, že překlad jejich opravil, když starosrbské *u* (dr*u*garský) podobné řeckému ου měl za *on* (dr*on*gaire)!

Dr. Fr. Ehrmann.

Biblica.

Jako v jiných odborech vědeckých, pracuje se nyní čile od katolíkův i v otázkách týkajících se Písma svatého. Zvláště pak Starý Zákon vábí k sobě četné učence. I ve „Hlídce“ na dvou místech obšírněji o tom promluveno, ve článcích Dra. C. Seiferta a Dra. A. Podlahy, mimo to rozmanité kratší i delší zprávy a články o tom podány. Ku zprávám těm chci tímto dodati některé nejnovější náhledy.

J. K. Zenner v knize nadepsané „Die Chorgesänge im Buche der Psalmen“ (Herder, Frýburk 1896) podává nový náhled o úpravě a skladbě žalmů, náhled vyslovený brzy po tom též v knize D. H. Müllera „Die Propheten in ihrer ursprünglichen Form“, vydané ve Vídni r. 1896. Základní, hlavní myšlenkou obou spisů jest, že ve Starém Zákoně nachází se více zpěvů chorových. Všimněme si hlavně Zennera, co praví o žalmech. Dle jeho náhledu skládají se četné žalmy z chorových písní tímto způsobem: nejdříve strofa nejméně o 3 verších, kterou přednášel jeden sbor, načež druhý chor odpovídal protistrofou, objemem úplně rovnou strofě. Pak následovala strofa, jejíž jednotlivé verše střídavě přednášely první a druhý chor, a která se proto jmenuje strofou střídavou. Na to byla přednášena strofa druhá se svou protistrofou. To jest nejobyčejnější podoba. Forma tato mohla však snadno se rozšířiti tím, že na druhou protistrofu následovala strofa střídavá, na ni třetí strofa atd. Hypothesa tato doznala většinou velmi příznivého přijetí, poněvadž mnohé žalmy se tím velice snadno a uspokojivě dají vysvětliti; mnohé věci, jež exegesi dosud činily velké obtíže, tímto způsobem se vyjasnily. Zbývají ovšem ještě některé záhady, jež dosud hypothesi odporují. Tak zvláště nápisy jednotlivých žalmův, udávajících účel a čas složení jejich. Dle této hypothese byly by nápisy ty pozdějšího původu, z času po zajetí babylonském. Celkem dlužno říci, že jádro hypothesy, základní myšlenka o trvání chorů při přednášení žalmů, je pravdivou, jen použití její na jednotlivé žalmy, její rozsah, je posud sporný. Po zajetí babylonském v obnoveném chrámě přednášeny byly žalmy jiným způsobem, a tím se stalo, že v prvotní církvi o době před zajetím nebylo dosti přesného poznání co do této věci, a stav ten trval pak až do našich dob, ačkoli tu a tam vyskytly se hlasy odporné všeobecnému náhledu, za to však shodné s pravým stavem věcí. Je to zvláště Kosmas Indicopleustes ze 6. století.

Professor Dr. Ant. Scholz ve Würzburgu od více let již zastává zvláštní hypothesi o prorocích v době po zajetí, hypothesi, která by velice zvrátila naše názory, okáže-li se pravdivou. Stručně podána zní takto: V posledních stoletích před Kristem prorocká literatura židovská oblíbila si význačnou jednu formu, allegorii. Tato forma lišila se od formy, jaké užívali proroci před zajetím, ve dvojí stránce: užívala předně zvláštních, utajených výrazů, srozumitelných jen zasvěceným posluchačům; tak „moře“ znamená národy, „hora“ říši messianskou atd. Za druhé, a to je hlavní rozdíl, budoucí časy předpovídá v obrazech

minulosti, jinak řečeno, proroctví přijímá na sebe formu dějepisu, vypravování o věcech minulých, tak že nezasvěcený snadno tím mohl se dáti zmámiti, a to, co má býti proroctvím do budoucnosti, považovati za dějepis minulosti. Obsahem všech těchto proroctví jsou budoucí osudy říše Messiášovy. Tím připojuje se celé toto prorokování k proroctví Ezechielovu o Gogu, králi země Magogu, jen že Ezechiel líčí vše jako budoucí, jmenovaná proroctví však tonem a formou minulosti. Kolébkou tohoto druhu prorockého jest východ, zvláště Babylonie. Všechna takto povstalá proroctví byla sebrána později v jedno pod názvem „proroctví Habakukovo“, kdež jméno Habakuk není jménem osobním, nýbrž hromadným. Ke sbírce této náležely: kniha Esther, Judith, Tobiáš, Daniel, a snad i Nahum, Jonáš, Joel, Habakuk, Abdiáš, Malachiáš, Píseň písní, Nářky Jeremiášovy, Koheleth a modlitba krále Manassesa. Proroctví to trvalo až po časy Kristovy. Synagoga však krátce před Kristem zapomněla pravý jich význam, co bylo proroctvím, vzala za dějepis skutečný a v tomto stavu přejala Písmo svaté církev prvotní, po ní pak sv. otcové, kteří vesměs je pokládali jako dějepis skutečných minulých událostí. — Co o tom souditi? Mnohé věci mluví pro a mnohé proti. Proti zvláště to, že by církev tak dlouho byla se klamala, přijímajíc za skutečné, co nikdy se nestalo, jako na př. osvobození Židův Estherou od krutého rozkazu krále perského. Ostatně není třeba další námitky všeobecně známé uváděti, všimněme si raději důvodů pro, důvodů to nových. Píseň písní svou allegoricko-prorockou podobou vymykala se dle dosavadních názorů z rámce ostatních knih Starého Zákona, pochodících z dob před zajetím, v něm a po něm, kdežto dle nové hypothesy tvoří článek v celém řetěze podobných spisů. Hypothesa tato vysvětluje nám, jak najednou při počátku křesťanství mluví se jako o věci zcela obyčejné o některých prorocích a prorokyních. Nevyhynulo tedy, jak se obyčejně myslí, proroctví Malachiášem, nýbrž naopak, čím více blížil se zaslíbený Messiáš, tím více a radostněji jakoby vstříc vycházeli mu proroci a prorokyně. Babyloňané a Peršané v té době, kdy stýkali se s národem židovským, znali v literatuře zvláštní tajemnou, nezasvěcencům ukrytou řeč. Pehlevi byla psána aramejskými písmenami, ale čtena po persku! Ano, i klínové písmo připouští více významů při jednom psaní. Tím by byla literarně vysvětlena příbuznost perské tajemné řeči a vědy, a židovské historické allegorie. V celku hypothesa tato jest méně odůvodněna než předešlá Zennerova, ale přes to vybízí k vážným úvahám a částkou svou časem přispěje k lepšímu pochopení a tím i obraně Písma svatého.

Krátce ještě zmíníme se o Novém Zákoně. Tu nejnověji vyšlo důkladné dílo A. Resche. Resch je protestant, ale věřící. Roku 1889. vydal „Agrapha, ausserkanonische Evangelienfragmente“, na to r. 1893. „Textkritische und quellenkritische Grundlegungen“, načež následovaly r. 1894. „Paralleltexte zu Matthaeus“ a r. 1895. „Paralleltexte zu Lukas“. Všechna tato díla jsou vědeckému exegetovi nyní nezbytná. Spisovatel nepodává v nich jen sbírku textů, nýbrž probírá i všeobecné otázky, jež naskýtají se při výkladech Písma sv. Zmiňuji se o něm proto, že

slouží k lepšímu pochopení významu práce katolického autora, professora v Tübingách Dra. Belsera, jenž dávno před Reschem dospěl k výsledkům stejným nebo velice podobným. Práce jeho uveřejněna v theologickém časopise tübingském. Z ní podám zde jen náhled týkající se pramenů, jichž užil sv. Lukáš při svém evangeliu. Jsou to: 1. ústní podání od těch, kteří skutky a řeči Páně viděli a slyšeli; 2. spis obsahující mládí Páně v řeči hebrejské; dle něho podány u sv. Lukáše 1. a 2. kapitola; 3. kanonické evangelium sv. Marka řecky psané; 4. hebrejsky psané evangelium sv. Matouše.

Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova

a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště.

Sepsal *Tomáš V. Bílek,* ředitel c. k. Akademického gymnasia v Praze ve výslužbě. V Praze 1896. Nákladem Dra. Fr. Bačkovského. Str. 550. Cena 4 zl. 60 kr.

Dr. Jakub Hodr, professor církevních dějin v Brně. (O.)

B) Řád jesuitský a působení jeho v zemích království Českého.

Připraviv si čtenáře prvním dílem (str. 1.—324.) na str. 327. přikročil p. Bílek k úkolu vlastnímu a líčí Jesuity ve vlasti naší české až do konce díla svého na str. 545.; jest tedy díl druhý o třetinu kratší prvého. Nikterak neubylo však nenávisti k Tovaryšstvu Ježíšovu, ze které zde již jasně se projevuje nenávist k církvi katolické. Téměř každá stránka toho jest dokladem.

„Úvod“ počíná mnohoslibnou větou, že prý „mistr Jan Hus pro svou snahu, opraviti zlý stav církve a mravní zkázu duchovenstva, v Kostnici dne 6. července r. 1415 byl upálen.“ Kdyby to bylo pravdou, bylo by třeba bylo upáliti celý sněm Kostnický, po něm Basilejský a jmenovitě Tridentský, poněvadž všechny měly snahu opraviti zlý stav církve a Tridentský také ji provedl. Rozdíl na obou stranách dobře vyznačil již *Palacký* [1]) těmito slovy: „Reformační snahy sboru byly . . . více konservativné, Husovy více revoluční a radikalní.“ A níže [2]) doznává týž dějepisec: „Nelze tajiti, že Hus . . . octnul se byl na půdě jiné, nežli na které stála církev katolická od počátku a stojí až podnes.“

Taktéž s pravdou historickou se nesrovnává, vyznačuje-li dále p. Bílek Tábory jakožto „stranu chiliastickou a komunistickou“; strana táborská výstředníky tyto ze sebe vyloučila a bez milosrdenství vyhubila, jak dokazuje upálení kněze Martinka Húsky, kněze Petra Kániše a 75 jeho stoupenců, vyhlazení Adamníků.[3]) Dobře ještě, že tehdy nebylo Jesuitů; p. Bílek jistě aspoň byl by řekl, že

[1]) Dějiny národu českého (III. vyd. dílu III. č. I. str. 177.)
[2]) Op. cit. str. 199.
[3]) *Palacký*, op. cit. D. III. č. II. str. 13.—26.

Táboři tak učinili „z návodu jesuitského“. Zatím Táboři jednali o své ujmě a podali nejlepší toho doklad, jak málo sami dbali svobody náboženské a proto jak málo také oprávněni byli stěžovati si na podobný osud nešťastných svých mistrů.

Není dále pravda, co poznámka na str. 330. tvrdí, že „nadávkou ‚Pikharti‘ vyjadřovali katolíci vedle obecného jména ‚Kacíř‘ zlosť, největší nenávisť a opovržení.“ Význam slova vykládá *Palacký*,[1]) an praví, že „pod jmenem ‚pikhartství‘ v Čechách rozumělo se hlavně učení zapírající transsubstanciaci“, a užívali slova toho kališníci právě tak jako katolíci.

Na str. 331. konečně přece citován jest Palacký při dekretu svatojakubském z r. 1508., kdy ovšem Jesuitů ještě nebylo. Jak důkladně však p. Bílek Palackého studoval, vysvítá již z toho, že v témže odstavci jmenuje inkvisitora „*Henricha Justitoris*“, jenžto sluje *Jindřich Institoris*.[2])

Hádankou jest tvrzení p. Bílkovo na téže straně, že za krále Ludvíka strana katolická byla „v plném úpadku“, takže obyvatelstvo odvracelo se „od církve již hynoucí“: a strana utrakvistická, „ač ještě příliš mocná a smlouvami zákonitě chráněná,“ že byla „přece již sestárlá a více sešlá nežli strana katolická.“

Přiblížila se reformace Lutherova. A tu p. Bílek přiznává na str. 332., že v Brně, Znojmě a Olomouci „katolíkům urputně pronásledovaným odnímány byly během času téměř všecky kostely.“ Což se ještě jednou opakuje na str. 340. o městech českých. Ale níže, kde je o obnovu náboženství katolického, tato přiznání z paměti mu docela vypadla.

Tolik o „úvodě“ (str. 327.—340.).

I. První doba působení jesuitů v zemích království Českého od r. 1556.—1618.

Oddíl tento líčí předně jejich povolání a „poznenáhlé vzrůstání jejich působení“ (str. 341.—345.). První Jesuita, jenž do Prahy zavítal, byl bl. *Canisius*. Proti němu i mnozí utraquisté nevoli na jevo dávali vtipem potupným: „Hinc procul esto Canis, pro nobis excubat Anser (Hus).“ Canisius důvtipně prý odpověděl: „At, qui Canem odere, haud Oves sunt, sed Lupi.“ Zaznamenal také *Schmidl*.[3]) O onom „vzrůstání“ zde ani slova, ba ani v následujících odděleních, kde líčí „založení kollegia u sv. Klimenta“, „činnosť ve školách kollegia pražského,“ „zařízení konviktu šlechtického, semináře chudých studentů a chovanců papežských.“

Nelibost p. Bílkova teprve vytryskuje ve stati nadepsané: „Uvedení slavností školních a církevních a provozování her divadelních“ (str. 354.—358.). Školním slavnostem vytýká, že „vše bylo strojeno

[1]) Op. cit. D. III. č. II. str. 13. Pozn. 6.
[2]) *Palacký*, op. cit. D. V. č. II. str. 35.
[3]) Historia Societatis Jesu provinciae Bohemiae. Pragae 1747. Pars I. pg. 73.

jen k tomu konci, aby . . školám žactva přibývalo.“ Tvrdí-li v poznámce, že „zavedením her divadelních následovali jesuité příkladu jim daného od university utrakvistické,“ sotva to s pravdou se srovnává, poněvadž nebyly hry ony zvláštnostmi kolleje pražské. Když r. 1559. provozována byla hra „Pugna carnis et spiritus“, ve které i ďáblové vystoupili, tu prý se „ozívaly“ (takto skutečně psáno!) v obecenstvu hlasy: „Vizte! Strojenými ďábly strašiti chtějí nás jesuité, jež praví ďáblové pohltí.“ Ale ani r. 1568. nezavděčili se mu Jesuité, když poprvé v jazyku českém provozována truchlohra „Sv. Václav mučeník“. Tu i sám lid volal: „Teprv nyní zasluhují jesuité český náš chléb“, ale p. Bílek naříká: „Patrno z toho, že jesuité chytrostí svou dosáhli příchylnosti lidu českého.“ Ještě větší jest nářek jeho, že „těmito prostředky docílili jesuité toho, že ve školách jejich . . . žactva přibývalo“, ano že i utrakvisté tam posílali syny své.

Nezvyklé jest pojmenování konsistoře „nižší“ (str. 358.), kterážto vesměs „dolejší“ se nazývá.

Následují „zprávy o školách kolleje pražské až do r. 1618.“ Zde předně třeba opraviti jméno Ludvík „Flaunder“, kteréžto má zníti *Flander* — Závažnější jest nesprávně líčená stížnost, že prý Jesuité „r. 1563 přes všecky žaloby rodičů a arcibiskupa podrželi mladého Mikuláše Salia v noviciatu.“ Zpráva tato nalézá se u *Schmidla,*[1]) ale poněkud jinak zní. Na stížnost rodičův arcibiskup dal si předvolati novice; vyslýchal jej sám, vyslýchali jej kanovníci, a všichni uznali, že Tovaryšstvo úplně bylo bez viny, poněvadž mladík dobrovolně odhodlal se věnovati řádu; načež arcibiskup úmysl jeho nad míru pochválil a s blahopřáním k Jesuitům jej odeslal. Tážeme se, kde je zde zmínka o žalobách arcibiskupových?

Na výchovu jesuitskou p. Bílek si stěžuje, že prý v jejich školách „od prvopočátku utlumováno bylo vědomí národnosti a city k vlasti“, nahlédaje na ně patrně očima naší doby ideami národnostními roznícené. Ale ani o výsledcích vědeckých spravedlivěji nesoudí, pravě, že Jesuité „všemožně se snažili žáky baviti a prach házeti do očí rodičům a obecenstvu, . . . že nevštěpovali žákům svým zálibu a úctu k vědě, nehleděli povznésti ducha jejich, ani vzdělati rozum jejich.“ V této příčině odkazujeme p. Bílka na *Wintrovo* líčení zajisté nestranné,[2]) který praví, „že Jesuité také umívali mládež vnaditi zábavou a domnělými výsledky věcí rychle naučených“, ale hned dokládá: „Tím ovšem nemá býti řečeno, že by Jesuitské školy nebyly mívaly opravdivých výsledků vědeckých. Jesuité užívajíce method tehdáž vůbec oblíbených, naučili žáky své latině ne-li lépe, tedy aspoň stejně tak dobře jako jiné školy . . . Vznikla záhy v Praze řeč, že u Jesuitů za tři měsíce víc se naučí než u předešlých učitelů za dvě léta.“

Ze stati „činnosť jesuitů kollegia pražského ve správě duchovní“ vytýkáme, co p. Bílek vypravuje o pokusu Jesuitů získati

[1]) Op. cit. I. str. 175.

[2]) *Zikmund Winter*, Život církevní v Čechách. V Praze 1895, str. 139.—141.

židy církvi katolické; *Schmidl*[1]) výslovně praví, že pokus se stal „principis edicto“, a když pokus se nezdařil, týž náměstek královský nařídil, aby vyučovali hochy židovské, čemuž Jesuité odporovali, „restitere acriter Nostri“, praví *Schmidl.*[2]) Pan Bílek však líčí pokus, jako by z vlastního popudu Jesuitů byl se stal.

„Reformační snahy jesuitů za panování krále Maximiliana II. (1564—1576)“ nadepsána je stať (str. 369.—377.), ve které se také vypravuje, kterak řád jesuitský uveden byl na Moravu. Nesprávno jest, že v Brně později král Rudolf II. postoupil jim klášter Augustinek, poněvadž tam byly Dominikanky.[3])

V poznámce na str. 373. a n. p. Bílek praví, že „pravé a jediné dějepisce české v XVI. století dlužno hledati v Jednotě bratrské.“ *Palacký*[4]) uznává také jiné dějepisce a Červenku u p. Bílka na prvním místě jmenovaného zařadil mezi „kronikáře ceny téměř veskrze chatrné“, o kterých ani za hodno neuznal „slov šířiti“.

Na konci této statě nalézá se vzácné přiznání, že „z pánů většina přestoupila k lutheranství **z pohnutek hmotných**“, dále že „**i moci a násilím** způsobili obrácení poddaných svých.“ Vyznívají zde myšlenky Denisovy,[5]) a jen toho litovati dlužno, že p. Bílek docela na ně zapomenul, když níže jal se vypravovati o obnově náboženství katolického.

Následuje stať: „Vzrůst moci jesuitův a útoky jejich proti nekatolíkům za Rudolfa II.“ (str. 377.—385.). V tu dobu, uznává p. Bílek, měli Jesuité již dvě stě členů „vesměs činných, zbožných a poslušných“; brzy by člověk ani nevěřil, že takového něco o Jesuitech pověděl p. Bílek. Však to také hned napravil.

„Útokem“ na nekatolíky jemu jest každá nová kollej jesuitská. Nejskvěleji však osvědčil své umění dějepisné líčením vzpoury proti kolleji Chomútovské. Sám udává, že vzato jest ze *Schmidla;* ačkoli místa zevrubně neudává, dosvědčujeme tímto, že vypravování toto skutečně tam se nalézá, a to v I. díle na str. 618.—629. Ale hleďme, jak vypravování své p. Bílek po svém smyslu si upravil. Počíná takto: „Ale brzy potom horší bouři zavinili jesuité r. 1591 v Chomútově, kde jejich návodem Jiří Popel z Lobkovic . . . přikázal, aby nikdy se nezvonilo při pohřbu nekatolíků, kteří by zemřeli nejsouce zaopatřeni svátostmi katolickým způsobem.“ Každý zákonů církevních jen poněkud znalý na první pohled vidí, že nešlo o nic jiného nežli o všeobecný předpis církevní do dnešního dne platný: jaká tedy křivda se stala? Nad to však u Schmidla o „návodu“ jesuitském ani slovíčka nestojí a dále ani se nepraví, že by zákaz zvonění byl dán pouze proti „nekatolíkům“; „quisquis sacra confessione neglecta diem obiisset extremum“ — kdokoli beze svaté zpovědi by umřel, měl býti

[1]) Op. cit. I. str. 156.
[2]) Op. cit. I. str. 159.
[3]) *Wolný*, Kirchl. Topographie, II. Abth. I. Bd. str. 86.—91.
[4]) Dějiny národu českého. D. I. č. 1. Str. 25.—34.
[5]) *Denis*, Konec samostatnosti české. Přel. Dr. Jindřich Vančura, v Praze 1893.

beze zvonění pochován. Vztahoval se tedy zákaz úplně správný také na katolíky. Jakým právem tedy může se sváděti na Jesuity, že „zavinili bouři“ ze zákazu toho povstalou, ve které život jejich v největším nebezpečenství se octnul a kollej jejich spustošena byla? — Za to však, co v první větě přidal, p. Bílek zamlčel, že ozbrojení buřiči zastřelili úředníka městského a v kolleji jesuitské také zohavili obraz Spasitelův, a to za tím účelem, aby mohl odbojníky ještě politovati: „za tuto vzpouru Chomútovští pykali strašně.“ A ještě i ta okolnost úmyslně zamlčena, že Chomútovští prosili Jesuity za přímluvu, která jim odepřena nebyla. — Vidíme zde, jak mistrovsky si umí p. Bílek samého Schmidla upraviti, umění to, na které již zemřelý *P. Josef Svoboda* náležitě posvítil.[1])

Na konci zde ještě vypravuje, že prý Jesuité r. 1597. dostali v Kladsku nové sídlo „arciť způsobem velmi lstivým a ošemetným“, totiž „podplacením 700 dolarů.“ Leč tuto vyvrátil již *Schmidl,*[2]) kteryžto do slova uvádí breve Klementa VIII. ze dne 18. března 1595 ku věci se vztahující a také bullu ze dne 9. března 1596, kterou Kladské proboštství bylo zrušeno a zřízena kollej jesuitská. Zde p. Bílek o Schmidlovi věděti nechtěl.

„Příkré a násilné vystupování strany katolické proti nekatolíkům z návodu a působením jesuitů“ — tak jest nadepsána následující stať (str. 385.—395.), název to hroznější, než-li jsou události v ní líčené. Na počátku 17. století nastal prý „rozhodný útok strany katolické, vedené jesuity, na nekatolíky v Čechách.“ V čem záležel? V ničem jiném nežli v tom, že několik pánů katolických, a bylo jich po řídku, počalo se rázněji ujímati víry katolické. Překročil-li některý pravou míru, jednal dle příkladu pánův akatolických vylíčeného od samého p. Bílka výše na str. 376. Ale ten jest rozdíl čím dále tím více patrný: co proti církvi katolické se dělo, všechno se buďto umlčuje nebo jemně omlouvá, na akatolíka třeba jenom křivě se podívati, a už se stal hrozný útok na svobodu náboženskou! Pan Bílek i v tom bezpráví spatřuje, že na Moravě „na statcích církevních i na panstvích komorních a v městech královských dle rozkazu biskupa Ditrichsteina obnovena byla bohoslužba katolická.“

Pěknou ukázku svých vědomostí v domácí historii p. Bílek podal na str. 392. Vypravuje jakých útoků na svobodu zemskou na Moravě se dopouštěl r. 1607. katolický hejtman zemský, Ladislav Berka z Dubé, jehož prý stavové na sněmu v Ivančicích r. 1608. sesadili. Zatím jmenovaný sesazen byl již r. 1604.; po něm byl hejtmanem Karel z Lichtensteina a na jeho místo dosazen r. 1607. Lev Burian Berka, a tento jest oním hejtmanem, jehož stavové o své ujmě v Ivančicích sesadili. Nemilá nehoda p. Bílkovi by se nebyla přihodila, kdyby pravda bylo, že své „dějiny“ čerpal také z *Brandla,* jak v úvodě se chlubí.[3])

[1]) Rozbor knihy: Reformace katolická atd. V Praze 1893.
[2]) Op. cit. P. II. pg. 68. sqq. 88. sqq.
[3]) *Brandl,* Kniha pro každého Moravana. II. vyd. V Brně 1892, str. 226. a n.

Na str. 394. p. Bílek zase ví o „spiknutí, v němž účastenství měl *Jan Sarkander,* děkan opavský, před tím farář ve Velkém Meziříčí," jenž prý byl „ve Víškově uvězněn a mučením k vyznání přiveden, unikl však spravedlnosti útěkem z vězení." Odkud tyto zprávy o blahoslavenci moravském vzal, p. Bílek nepověděl. Máme však obšírný životopis jeho od *Matěje Procházky* sepsaný,[1]) a tam čteme, že hned po vysvěcení Jan Sarkander poslán za kaplana do Opavy, kde bratr jeho *Mikuláš Sarkander* byl farářem a děkanem. Kterak mohl před tím býti farářem ve Velkém Meziříčí, zůstává nám hádankou. Zpráva o „spiknutí" však ani netýká se bl. Jana Sarkandra, nýbrž bratra jeho Mikuláše, jenž o navrácení vlády Rudolfovy na Moravě se zasazoval, kteréžto snahy ani kardinal Ditrichstein neschvaloval a proto Mikuláše Sarkandra ve Víškově sám dal uvězniti. Mikuláš Sarkander jest to tedy, jenž k soudu zemskému do Brna dostaven býti měl, ale z vězení unikl.[2])

Takové dva omyly na dvou listech po sobě jdoucích snad nás oprávňují otázati se, je-li to psáno od proslulého historika českého, jenž tak rád sám sebe cituje a také od jiných, ku př. od Wintra, tak často jakožto autorita uváděn bývá?

Další stať „dosažení svobody náboženské přes nesmírný odpor jesuitů a výstředních katolíků" (str. 395. až 400.) líčí, jakým způsobem na císaři Rudolfovi vynucen byl majestát ze dne 9. července r. 1809. (patrně místo 1609). Kancelář česká podobala prý se více „kněžské konsistoři". Aby její moc byla zlomena, „lid pokládaje jesuity za hlavní původce tohoto odporu, dopouštěl se proti nim rozličných surovostí; chátra vyloupila jejich kapli sv. Michala, . . . střílela na hlavní jejich kostel i do kolleje, . . . davy ozbrojené učinily útok na kollej jesuitskou." Pan Bílek pokládá nespokojenost protestantskou za „velmi odůvodněnou", požadavky jejich byly prý „velmi oprávněné". „Pročež stavové evangeličtí chopili se prostředků násilných, sjížděli se v Praze a konali sjezdy své přes zákazy královy, posílali posly k mocnostem cizím, nařizovali sbírání vojska a zřídili si prozatímní vládu 30 direktorů." Čím jest takové líčení nežli nepokrytým schvalováním vzpoury, odboje a zemězrády?

Následují žaloby na odpor „výstředních katolíků", „nesmířlivosť ultramontánskou", a pochvala „mírných katolíků", kteří protestantům k majestátu vlastně dopomohli a „sprostředkovali dokonalou amnestii u krále, že proti němu vojsko sbírali; výlohy pak na toto vojsko vzešlé na 150.000 kop míš. uloženy k zaplacení celé zemi, tedy i katolíkům," tak vyznává sám p. Bílek, ale ani slovem této nespravedlnosti neodsuzuje. Jak se stavové protestantští těmto „mírným katolíkům" za služby odměnili, líčí *P. Jos. Svoboda.*[3])

„Snahy jesuitů a výstředních katolíků o zrušení svobody náboženské" (str. 400.—403.), tak nazývá se líčení

[1]) Život bl. Jana Sarkandra muč. V Brně, 1861.
[2]) Op. cit. str. 842. a n.
[3]) Katol. reformace. I. str. 90. a n.

vpádu Passovských, ale marně hledáme důkazů, že vpád tento Jesuité zavinili; zaznamenává se toliko „pověsť, že jesuité jsou původci“ tohoto vpádu, a bylo svatou povinností historikovou, buďto vinu jejich prokázati nebo křivou pověst odmítnouti. Nerozmyšlený skutek arcivévody Leopolda náleží do dějin smutných zmatků v rodu Habsburském a nikoli do dějin církve katolické, tím méně Jesuitů;[1]) katolíkům bylo toliko pykati pro nezdařenou výpravu.

Ačkoli sám císař Rudolf byl v podezření, že s Leopoldem byl dorozuměn, tak že donucen byl vlády se vzdáti, po smrti (20. ledna 1612) p. Bílek všechno mu odpouští pro „slavný a věčné pochvaly hodný majestát“, pro který jest prý „v stálé a neumírající paměti všechněch pobožných srdcí pochován, a duše jeho do rukou a do slávy vykupitele svého se dostala“ — tak deklamuje po Skálovi.

Blížíme se k rozhodné době dějin českých, a proto ve stati: „Utiskování a potlačování strany nekatolické od výstředních katolíků návodem jesuitů“ (str. 403.—411.) líčení p. Bílkovo se stupňuje, aby jen všechnu vinu odvalil na zlé katolíky, vlastně na Jesuity. Všechno sledovati, na to nestačí zde již místo. Ale nový doklad, jak p. ředitel umí citovati ze *Schmidla*, máme na str. 406., kde líčí obnovu katolického náboženství ve Vsetíně, kterou prý provedl Jesuita Dingenauer pomocí prý vojska; udává se k tomu díl II. str. 631., ale tam ani o Vsetínu ani o Dingenauerovi není ani slovíčka, nýbrž teprve na str. 670. a n., zmínky však o vojsku i tam marně hledáme.

Na téže straně Jaroslavice na Moravě dle německého „Joslovicemi“ se nazývají.

Zakončeno jest líčení toto tvrzením, že „míra útisků a křivd, jimž vydáváni byli protestanté, dovršena byla událostmi... v Broumově a v Hrobě.“ Snad pro větší důraz použito neobyčejného tvaru „zakázel“ místo zakazoval.

„Odpor stavů evangelických proti porušování majestátu“ (str. 411.—414.) — tak velevýznamně sluje stať následující nejen pro svůj obsah, ale nazvati ji lze „odporem“ také v tom smyslu, že zde p. Bílek sám sobě odporuje. Jakoby docela byl zapomenul, co dříve tak široce vypravoval o násilnostech katolíkův a Jesuitů, zde otevřeně vyzrazuje pravé záměry náčelníků odboje českého. Třeba zachytiti vlastní slova jeho, an praví o sjezdu protestantském dne 21. května 1618 v Praze zahájeném: „Thurn a přátelé jeho pokládali příležitosť tu za vhodnou, aby vykonali záměr dávno již zamýšlený a vyvrátili v Čechách dynastii Habsburskou; k tomu odhodlali se stavy přinutiti mocí a překaziti všeliký pokus o smír opětný. Dne 22. května v tajné schůzi... umluvili se vydati na smrť největší protivníky své, zvláště Martinice a Slavatu.“ Byla tedy defenestrace česká dříve umluvena, a p. Bílek také ji nazývá „násilím vskutku

[1]) *Tomek*, Děje království českého. V. vydání. V Praze 1885. Str. 269.—271.

zločinným.“ Je to ohlas myšlenek *Denisových,*[1]) jehož i slov p. Bílek použil, ačkoli po svém způsobu to zamlčel. Bohužel, že jsou to pouze slova vypsaná; neboť kdyby vážné úvahy smělého Francouze o původu povstání českého hlouběji se byly vštípily do oboru myšlenkového, ve kterém p. Bílek žije, jistě by statě brzy následující jinak zněly.

A k těmto ihned přikročiti budiž nám dovoleno, jelikož strany 414. až 476. vyplněny jsou listinami a spisy nejen proti Jesuitům, ale také na obranu jejich v tu dobu vydanými, jejichžto obsah zkoumati, překlady k původnímu znění přirovnávati ponecháváme jiným, nemohouce déle zneužívati trpělivosti laskavého čtenáře.

Vypravování přerušené pokračuje statí: „Jesuité hlavní strůjci a původci povstání stavů evangelických“ (str. 476.—479.), což prý „jest nade vší pochybnosť dokázáno“, tak osměluje se tvrditi p. Bílek, buďto že opsav mechanicky stranu 413. z Denise sám zapomenul na to, co tam jest napsáno, buďto že opovážlivě hřeší na zapomělnivost čtenářovu. A přece mohl se tak snadno odporu vyhnouti: jako na str. 162. pověděl o Ludvíku XIV., mohl také zde říci, že Thurn a společníci byli „tajnými Jesuity“, a byl věc svou aspoň důsledně provedl.

Než vizme, jak dále si vede. Ačkoli tvrzení jeho o původu povstání českého „jest nade vší pochybnosť dokázáno“, přece věc dokázanou dokazuje důkazy novými. Předně prý „hleděl jesuita Adam Tanner dokázati, že císař není ani na mír náboženský vázán atd.“ Kdy a kde, p. Bílek zapomenul udati. Dále prý „Antonín Possevín psal králi Polskému, že ani není možná vylíčiti, jak velice pochybil císař, že přistoupil k míru náboženskému.“ Jde o r. 1618., a Possevin zemřel r. 1611. Je tedy list asi **zaslán z podsvětí.** Pak se uvádí „Pavel Vindek“, na str. 46. „Windok“ zvaný, ale již tam jsme ukázali, že Windeck (tak správně sluje) nikdy Jesuitou nebyl.[2]) Ostatně výrok jeho vztahuje se na „passovskou smlouvu“, a ta se stala roku 1552., a proto „mír náboženský“ hned jmenovaný jest augsburský z r. 1555.; věcí českých z r. 1618. slova jeho naprosto se nedotýkají. Ostatně kdyby i pravdivy byly výroky zde uvedené, totiž že prý si Jesuité přáli, aby došlo k rozhodnutí mečem, Thurn a společníci jistě nebyli slepými nástroji jesuitskými.

O volbě kurfiřta falckého Fridricha V., o bitvě bělohorské píše p. Bílek slovy *Denisovými,* jehož tu výslovně jmenuje, a opět tu máme přiznání velice vzácná, totiž že „*šlechta evangelická,* většinou jsouc *odnárodnělá a německá* chopila se zbraně nikoli na obhájení a ochránění svobody náboženské a politické, nýbrž aby upevnila a rozšířila výsady své.“ „Na Bílé Hoře nebojoval nadšený lid český, lid ten byl již otrokem... tam bojovalo panstvo většinou německé... Tak připravila šlechta evangelická povstáním svým národ Český o samostatnost, o práva, o svobodu politickou i náboženskou.“ Úplně souhlasíme: ale jak se to srovnává s tvrzením p. Bílkovým, že „jesuité byli hlavními strůjci a původci povstání“?

[1]) Konec samostatnosti české. Str. 712. a 718.

[2]) *Duhr,* Jesuiten-Fabeln, str. 110.

Oddělení toto končí se statí nadepsanou: „Navrácení se jesuitů do zemí království Českého“ (str. 479.—488.) Nejdříve se navrátili do kolleje Krumlovské. Úplně zbytečný jest posměch, jaký si zde pan Bílek tropí z několika zázračných příběhův u *Schmidla* uvedených. Kdyby jich byl pominul, byl by si aspoň ušetřil tvaru nepříliš pěkného „ných stavení“. A také poslední příběh v poznámce uvedený zase podává nový doklad, jak umí citovati *Schmidla*. Píše takto: „Nejzajímavější jest případ tento: ‚Pracovalať prý jakási žena po tři neděle (!) v strašných bolestech ku porodu a marná byla všeliká pomoc, až konečně bez vší pomoci porodila hned, jak obraz onen (sv. Ignacia) na život její položili jesuité.‘ (Schmidl, Hist. II. p. 687.).“ Skutečně příběh na místě naznačeném se vypravuje, ale ne po návratu Jesuitů, nýbrž r. 1613., a Schmidl praví: „Jusserat Noster B. Ignatii icunculam imponi, ac ter adjici: Sancte Ignati, ora pro me.“ Rozdíl a také úmysl p. Bílkův nad míru šlechetný i v tomto příkladě jest patrný.

Když do Olomouce se navracovali, tu prý „od nekatolíků pokřikováním ‚černí ďáblové‘ uvítáni byli.“ *Schmidl* (III. 269) se zmiňuje, že tak pokřikovala „muliercula quaepiam“, jakási ženština. Ale nejlépe se podařilo p. Bílkovi vypravování o návratu Jesuitů do Brna, kde prý „**biskup brněnský**, Ignác baron Kolovrat“, chrám jejich vysvětil. A biskupství brněnské založeno r. 1777.! Jmenovaný byl proboštem brněnským, ale světícím biskupem kard. Ditrichsteina.

II. Druhá doba působení jesuitů v zemích království Českého od r. 1621—1773.

Druhý tento oddíl počíná statí nadepsanou: „1. Vzrůst moci jesuitů a činnosť jejich v nastalé reformaci katolické od r. 1621—1653.“ V ní vrcholí celé dílo Bílkovo a nenávist proti Jesuitům vyvírá již na Církev katolickou. Píše takto: „Po bitvě bělohorské vtrhli jesuité v průvodu vojsk Ferdinandových do zemí království Českého, aby v nich dokonali dílo zkázy a záhuby, které sosnováním vzpoury byli započali, totiž aby z kořene vyplenili národ kacířů, jak předky naše nazývali.“ Že ho nevyplenili, toho důkazem nejlepším jest doba přítomná, ve které národ český stojí v mocné síle mezi národy evropskými; že by však oni byli zosnovali povstání české, nesmyslnost této obžaloby není třeba znova prokazovati. — „Jesuité způsobili ono ohromné a strašné pronásledování, které počalo proti Čechům poraženým. V jesuitských kollejích konány byly porady o krutém potrestání a pokutování všech účastníků předešlého povstání. Dle jejich dobrého zdání pokutováni byli nejenom náčelníci této vzpoury na hrdle, cti i statcích svých, nýbrž i všickni účastníci povstání stavu vyššího i městského.“ Trestání vzpoury bylo věcí čiře světskou, ve které ani Církev katolická ani Jesuité neměli naprosto žádného účastenství. Porady o tom nekonaly se v kollejích jesuitských, ale při císařském dvoře vídeňském. *Gindely*[1]) účastníky porad vypočítává, ale mezi nimi

[1]) Dějiny českého povstání. V Praze 1870—1880. IV. díl str. 31.

ani jediného Jesuity není; o míře trestu takto se vyslovuje: „Přemožení neměli práva stěžovati si, že je stihl osud úplně nezasloužený; byloť jim jenom opláceno, co byli sami konali.“

Na doklad svého tvrzení p. Bílek ihned uvádí pražské měšťany, Václava Maštěrovského a Šimona Sušického, kteří prý jen přičiněním a k naléhání Jesuitů byli odsouzeni, ačkoli prý „se neprovinili **ničím jiným**, než tím, že od jesuitů obviněni byli vydrancování kolleje jesuitské u sv. Klimenta, k jejíž opatrování po vypovězení jesuitů ze země r. 1618 od správců zemských za kommissaře byli zvoleni.“ Z vlastních slov p. Bílkových již vysvítá, že kommissaři tito špatně konali úřad opatrovníkův odbojnými stavy svěřený: ale o to příti se nebudeme, zdali zanedbání této povinnosti bylo zločinem hrdelním. Nás více zajímá, jak umí p. Bílek citovati vlastní spis svůj „Dějiny konfiskací v Čechách.“ Cituje předně str. 359, kde je řeč o Maštěrovském, a tento citat je správný; nám ovšem není možná, nahlédnouti do původního pramene uschovaného v archivu král. místodržitelství českého a přesvědčiti se, zdali zde p. Bílek po svém známém způsobu něčeho nezamlčel. Ale vizme druhý citat str. 580., kde je řeč o Sušickém; tam sám výslovně o něm praví, že provinil se v čas vzpoury předně zmíněným opatrovnictvím kolleje jesuitské nedbale konaným; „pak že snešení stavu městského o zvolení Fridricha ... stavům vyšším na sněmě shromážděným v známost uvedl; též že zvolen byl od stavův na sněmu dne 25. dubna 1620 mezi osoby nařízené k přehlížení starých dluhů atd.“ Výslovně tedy zde troje provinění sám jmenuje, a přece opovažuje se místo toto citovati na doklad, že také Sušický „ničím jiným“ se neprovinil než nedbalým opatrovnictvím. Kommentáře k tomu jednání není třeba.

Odstavec končí p. Bílek těmito slovy: „A proto řád jesuitský zapsán jest na nejkrvavější list dějin národa Českého na věčnou hanbu a kletbu jeho.“ Na štěstí tyto dějiny nebude již psáti p. ředitel Bílek; k tomuto dílu přítomnými „dějinami“ prokázal se býti méně způsobilým než kdokoli jiný.

Ale to p. Bílkovi nestačilo; pokračuje takto: „Ale i po popravě na náměstí Staroměstském vykonané řád tento až do zrušení svého r. 1773 činnosť svou obracel jen na zahubení národa Českého. Hned po svém opětném usazení se v zemích národa Českého započali v nich jesuité na novo **kleté své dílo** zatemňování, odnárodňování a duševního vraždění; oni byli původcové onoho krutého pronásledování nekatolíků v tak zvané reformací katolické.“

Obnova náboženství katolického byla tedy dle pana Bílka „na zahubení národa Českého“ a byla „kletým dílem zatemňování atd.“

Tážeme se, dočetl-li p. Bílek známé dílo *Denisovo* až do konce? Denis katolíkem není, a proto jeho konečné úvahy (na str. 737.—740.) tím větší pozornosti zasluhují. Píše do slova: „Přes to přese všecko možná ještě tázati se, zda porážka na Bílé Hoře... nebyla k dobrému. Šlechta dala příliš zjevné a četné důkazy své lehkomyslnosti a nevědomosti, úplného nedostatku politického ducha, aby mohlo se doufati

v možný obrat její, a bez hrůzy nelze pomýšleti na možné vítězství její. Příklad Polska příliš jasně ukazuje, jaká by byla budoucnost Čech za vlády stavovské. Poroba vždy těžší, měšťanstvo na mizině a v nevážnosti, šlechta surová, útratná a úplatná, poklesnutí povah a strnulost duchů, bezvládí postavené na místě ústavy, občanská válka schválená a ustálená, země otevřená cizím pletichám, pokrok vlivu německého a osudným závěrem nepřátelský vpád a výboj. Taková byla bilance vlády polských velmožův, a páni čeští by byli nebývali ani osvícenější ani šťastnější.“ O výsledku hnutí náboženského dosvědčuje takto: „Země česká prohlásila svobodu jak ve světě tak v církvi, zlomila na chvíli okovy feudalní, zbudila několik sekt nejodvážlivějších, jež kázaly osvobození socialní. A posledním výsledkem tohoto velkého úsilí demokratického bylo zřízení vlády oligarchické, kde několik set rodin, zvítězivších jak nad národem tak nad králem, v neobratných rukou svých spojovalo moc, kterou nedovedlo uchrániti ani před odvetou absolutismu.“ O bytí a nebytí národu českého vyslovil se již výše na str. 583. v tato slova: „Národnost česká celkem udržela se pod Habsburky, kteří byli ochranou její proti Německu: Zda rod falcký nebo saský byl by to mohl nebo jen chtěl? Aby Čechové opět ujali se jednou svého místa na přední stráži světa slovanského a přirozené úlohy své jako prostředníci mezi západem a východem, bylo především třeba, aby nebyli pohlceni jiným kmenem; přežili despotismus, zda byli by odolali bezvládí?“

O podstatném vlivu náboženství katolického na záchranu národu českého vydal již dříve svědectví *Tomek*[1]) těmito slovy: „Národ v celosti navrátil se k starému náboženství, povrchně sice z počátku, ale dosti brzy také upřímně a opravdově, a nabyl tím při vší jinak bídě, hmotné i duchovní, útěchy srdce a mravního posílení potřebného k novému budoucímu obživnutí.“

A tomuto dílu, kterým národ český zachráněn byl záhuby neodvratné, opovažuje se pan Bílek klnouti, klnouti také Tovaryšstvu Ježíšově, jež s nadsazením života svých členů k zachování národu mocně přispělo! Vyjádřiti city své nad takovou zuřivostí, k tomu věru již nestačí mluva lidská! A pak ještě v čele spisu osvědčuje, že píše „bez zášti“!

Po této ukázce budiž nám dovoleno rychleji proběhnouti spisem jeho, abychom konce dospěli.

Není zajisté mezi katolíky jediného, jenž by schvaloval prostředky násilné, jichžto při obnově katolické dosti často se použilo; ale neužila jich nikdy a nikde Církev katolická, ani Jesuité, nýbrž moc světská. Ale i tato přečasto byla k tomu donucena nebezpečnými vzpourami, které mezi akatolíky povstávaly.

Panu Bílkovi uzdálo se události následující tak líčiti, jakoby všechny úřady, politické i vojenské, od císařského dvoru počínaje, byly bývaly pod velitelstvím jesuitským: všechno se dělo „prostřednictvím, přičiněním,

[1]) Děje království českého. V. vyd. str. 299.

k naléhání, dle návrhu, z ponuknutí, k radě, návodem, povzbuzením“ Jesuitů. Že tomu poněkud jinak v pravdě bylo, o tom čtenář poučiti se může hlavně z těchto spisů katolických: *Dr. Krásl,* „Arnošt hrabě Harrach“. V Praze 1886. *P. Josef Svoboda,* „Katolická reformace“. V Brně 1888. Dva svazky.

O missiích jesuitských také podstatně jinak než pan Bílek soudí *Rezek,*[1]) a sice takto: „Zprávy o těchto missiích nám zachované vesměs svědčí, že nedělo se při nich nic násilného, nýbrž jen nadšením pro věc a mravným životem působeno na lid nekatolický, ne bez patrného výsledku, ovšem často jen okamžitého“

Pro zvláštnost zaznamenáváme nové odhalení záhadného pádu Waldšteinova, jenžto dle pana Bílka (str. 502.) způsoben byl úklady Jesuity P. Viléma Lamormaina! Kdyby to byl věděl *Dr. J. Pekař,* mohl si ušetřiti spisu tak obsáhlého, jakými jsou jeho „Dějiny Valdštejnského spiknutí“. V Praze 1895.[2])

Na str. 503. k odstavci o Moravě cituje p. Bílek také *Brandlovu* „Knihu pro každého Moravana“, a to strany 246.—253. Teprve třeba nahlédnouti do obojího vydání knihy, tu se objevuje, že míněno jest II. vydání z r. 1892., ale také, jak málo obojí líčení se srovnává. Pan archivář *Brandl* nepopírá skutečných událostí, ale praví výslovně: „Trest na nekatolíky uvalený byl ukrutný a lze jej jen omluviti tím, že protestanti s konfiskací a výpovědí ze země začali a že pokuta tak hrozná se srovnávala s duchem tehdejšího času, tak že v zemích protestantských katolíkům podobně se vedlo. Protireformace katolická neprovedla se tedy bez násilných prostředků a nebyla čistě náboženská, nýbrž sloužila na dobrém díle také politickým účelům: protestant a odpůrce císařův byly pojmy tožné a vyhlazením protestantismu domníváno se, že oddanost a věrnost císaři již nikdy rušena nebude“ (str. 254.). Ostatně k dějinám Tovaryšstva Ježíšova odtud ani slovíčka čerpati nelze.

Další stať má nápis: „Činnosť jesuitů válkami od r. 1631 přerušena“ (str. 507.—511.). Zde p. Bílek zmiňuje se také, že ve Svídnicích r. 1643. tři Jesuité od Torstensona byli odpraveni; také výše na str. 502. zmínil se o ukrutném zavraždění Jesuity P. Matiáše Burnatia měšťany rovenskými. Již z těchto příběhů lze posouditi, jak nebezpečným dílem bylo missionářství jesuitské; dosti často vojsko posíláno jen za tím účelem, aby uhájilo života neohrožených missionářů.

Na konci statě této těší čtenáře čestná zmínka, že „jednotliví jesuité též se vyznamenali hrdinským hájením měst proti Švédům,“ v Brně roku 1645. *P. Jan Kořínek* s „jesuitou *Molibickým*“ (dle Naučného Slovníku slul *Malobický*), v Praze r. 1648. *P. Jiří Plachý.* Nerádi při Brnu postrádáme zmínku *P. Martina Středy.* Další zmínka rovněž čestná věnována literarní činnosti *P. Plachého* a *P. Kořínka,* spisovatele

[1]) Děje Čech a Moravy za Ferd. III. až do konce třicetileté války. V Praze 1890. Str. 127.

[2]) Rozpravy české akademie císaře Františka Josefa v Praze. Třída I., r. IV. č. 3. 508 stran veliké osmerky.

„Starých pamětí kutnohorských“, u lidu tak oblíbeného, že vůbec „andělem míru a pokoje“ nazýván byl.

Ve stati: „Nepatrný výsledek reformační činnosti jesuitů r. 1650 opět zahájené“ tvrdí p. Bílek, že „povzbuzením jesuitů k naléhání generalního vikáře Karamuele přikročilo se dle král. nařízení ze dne 3. června roku 1651 a podle král. instrukce, 25. října t. r. dané, opět co nejpřísněji k nekatolickým obyvatelům a poddaným uvězňováním atd.“ *P. Svoboda*[1]) p. spisovatele pro toto tvrzení přímo vyzval, aby udal, ze kterého původního pramene to vzal; zde se výrok opětuje zase bez udání pramene. Pravý opak toho, co tvrdí p. Bílek, tvrdí *Řezek*,[2]) že totiž Jesuité stáli „ve příčině boje proti kacířům na stanovisku docela jiném a opačném“ nežli Caramuel z Lobkovic. Caramuel nebyl ani proti trestu smrti: ale jeho návrhy při dvoře císařském přijaty „ve formě mnohem mírnější, která více odpovídala návrhům jesuitů.“ A budiž připomenuto, co již ku str. 56. bylo poznamenáno, že Caramuel Jesuitou nebyl, ačkoli p. Bílek tam za Jesuitu jej považuje.

Další stať: „Klesání moci jesuitů atd.“ (str. 515.—520.) líčí spor o universitu pražskou u *Krásla*[3]) obšírně vyložený.

Na to ve stati „Literarní činnosť jesuitů českých, zvláště P. Bohuslava Balbína“ (str. 520.—525.) čtenář poněkud si oddychuje, že aspoň někteří členové Tovaryšstva vyjmuti z přísného soudu p. Bílkova, jenž uznává, „že Balbín byl pravým vlastimilem a učitelem lidu v nejšlechetnějším tohoto slova smyslu“ (str. 525.), ale na straně následující v poznámce přece aspoň malý štulec mu dal zmínkou o jeho prý „pověrčivosti“.

„Podporování pobožnůstkářství jesuity mezi lidem“ (str. 525.—527.) má předmětem úctu obrazů P. Marie a sv. Jana Nepomuckého. Viděti zde, že p. Bílek úplně se octnul v ovzduší protestantském.

Ku stati: „Rozmnožování a zvelebování sídel jesuitských“ (str. 527.—529.) poznamenáme, čeho třeba, níže, kde o téže věci se jedná.

Za to není možná mlčením pominouti stať nadepsanou: „Poslední zuření jesuitů proti nekatolíkům“ (str. 529.—531.). Píše p. Bílek takto: „V Čechách však za vlády Josefa I., zvláště pak za jeho nástupce císaře Karla VI. obnoveno bylo ponuknutím a řízením jesuitů ukrutné pronásledování a trýznění nekatolíků, v němž se obzvláště fanatismus jesuitský objevil. Dle ustanovení hrdelního zřízení Josefinského každý odpraven býti měl mečem, kdo by se opovážil kacířské učitele, kazatele a vyslance v domě svém přechovávati atd.“

Zde předně není správno, že pronásledování níže líčené dělo se „dle ustanovení hrdelního zřízení Josefinského.“ Za Josefa I. (1705

[1]) Rozbor knihy: Reformace katol. V Praze 1893 str. 22.
[2]) Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha I. V Praze 1892. Str. 157.—171.
[3]) Arnošt hrabě Harrach. Str. 364.—412.

až 1711) vykonána toliko oprava útrpného a hrdelního řádu, který se do té doby na krutém hrdelním právu císaře Karla V. zakládal; opravený řád hrdelní byl již pokrokem proti řádu dřívějšímu.[1]) Patenty, na kterých se zakládalo ono pronásledování, vydány za Karla VI. (1711—1740) a uvedeny jsou v *Rezkových* „Dějinách prostonárodního hnutí náboženského v Čechách".[2])

Docela však pravdě odporuje tvrzení p. Bílkovo, že pronásledování obnoveno bylo „ponuknutím a řízením jesuitů." Pravou příčinu udává *Rezek*,[3]) an praví: „Co se dělo pro katolicismus, nevycházelo z lásky k církvi, nýbrž z interesu státního," a líčí dále spor, který právě o této věci vypukl mezi arcibiskupem pražským Ferdinandem hrabětem Khünburgem a císařem. Na omyl svůj ostatně p. Bílek byl již upozorněn od *P. Svobody*,[4]) jenž také jmenuje Jesuitu *Větrovského*, který od arcibiskupa vyslán byl v té věci do Vídně, ale ničeho nedosáhl. Český kancléř hr. Schlick odkázal jej na příklad francouzského krále Ludvíka XIV. Dle tohoto vzoru státního absolutismu dělo se tedy pronásledování akatolického náboženství, jež prohlášeno výslovně za „crimen contra statum".[5]) „Užitek z této procedury", dosvědčuje *Rezek*,[6]) „měly toliko: *a)* Sasko a zejména Prusko; *b)* církve augsburská i helvetská; *c)* náboženské blouznilství. A na církvi panující jen z toho skvrna zůstala. Neboť ač ne ona, nýbrž stát to všecko nařizoval, propůjčily se některé církevní organy světské moci ku provádění ukrutností."

Ostatně jest nyní snad již všeobecně uznáno, že celé tehdejší hnutí náboženské v Chrudimském a Hradeckém kraji bylo pruského původu, četnými emissaři roznášené, pro které národ český má nejméně příčiny se rozohňovati; v drápech orla pruského byl by osud jeho dávno rozhodnut.

Následuje štať: „Vyhledávání a pálení knih nekatolických" (str. 531.—533.), ve které opětuje se hlavně obligatní žaloba na Koniáše pro spálení 60.000 knih kacířských. Pan Bílek dobře ví o pojednání universitního bibliotekáře Dra. J. Hanuše v „Časopise českého musea" (r. 1863.), ale popřál mu toliko v poznámce ne celé čtyři řádky; na líčení v textu rozbor tento neměl žádného vlivu. Spravedlivěji si vede v té věci *Svátek*,[7]) jenž neváhá dle Hanuše vyznati, že „Klíč" Koniášův byl již Dobrovskému a Jungmannovi hojným zdrojem literatury české, ba právě Koniášovi za zásluhu počítá, že všechny jím stíhané vzácnější knihy české se zachovaly ve knihovnách jesuitských, odkud do universitní knihovny přešly. Však také není škoda každé knihy české, čehož dokladem zajisté jsou přítomné Bílkovy „Dějiny řádu

[1]) *Svátek*, Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha IV. V Praze 1896, str. 70.
[2]) V Praze 1887. Str. 63. a n.
[3]) Op. cit. str. 62.
[4]) Rozbor knihy: Reformace katol. Str. 16. a n.
[5]) *Rezek*, op. cit. str. 65.
[6]) Op. cit. str. 67.
[7]) Op. cit. 284. a n.

T. J.“; kdyby do posledního výtisku bylo možno je zničiti, nejen literatura česká by ztráty neutrpěla, ale také by prospělo jeho věhlasu historickému a zároveň by se ulevilo hrozné jeho odpovědnosti za nepočítané bludy a lži, které dílem jeho budou se rozšiřovati a v jiných spisech českých uváděti snad po staletí, vždy na jeho účet a odpovědnost.

Co v téže stati vypravuje o Jesuitovi *P. Firmovi,* že prý „šlapal nekatolíkům na bosé nohy svými botami, do nichž si zúmyslně dal zaraziti ostré hřebíky, táhal je za uši a za vlasy tak dlouho a tak silně, až se přiznali, kde knihy uschovali,“ v této věci souhlasíme úplně s p. Bílkem, odsuzujíce rozhodně takové surovosti — ovšem zakládá-li se na pravdě zpráva jeho. Ale p. Bílek neudává původního pramene, ze které ji čerpal, ba ani nepoukázal, jak obyčejem jeho jest, na svůj spis „Reformace katolická“. Tam na str. 276. skutečně zpráva do slova se nalézá, ale dokladu ani tam žádného není. Zatím tedy na slovo věřiti, co vypravuje, není nikterak naší povinností.

„Odstranění jesuitů z missionářství a obmezení jejich činnosti ve školách“ (str. 533. a n.). Úleva nekatolíkům ku konci vlády Karla VI. skutečně nastala; sám *Rezek*[1]) neví, „zdaž vlivem dvora či arcibiskupa.“ Ale stěhování za hranice přece nepřestávalo, a r. 1738. strhly se nové bouře sedláků v Čechách a na Moravě proti robotám.[2])

Ale div divoucí se stal; p. Bílek zde vypravuje, že mnozí Jesuité „pěstovali i vědy přírodní duchem novověkým,“ *Stepling, Vydra, Strnad,* jejichžto jména na straně následují v poznámce ještě opakuje a seznam doplňuje, uváděje také *Chládka, Chmela, Cornovu,* kteří i po zrušení řádu ve vědeckém světě vynikali, a jistě jen nedopatřením opomenul jmenovati také *Dobrovského.* Jesuité všude jen šířili nevědomost a tmu; proto s podivením čtenář se asi táže, odkud tento zjev? Pan Bílek důmyslně jej vysvětlil, že prý to byli „Mladojesuité“, kteří zastávali směr protijesuitský, jako právo zkoumání i mimo meze církevní!

„Stav sídel jesuitských v zemích království Českého za doby zrušení řádu“ (str. 534.—537.) sluje poslední stať II. oddělení, ve které p. Bílek ciframi odhaduje až na $^1/_4$ krejcaru jmění kollejí jesuitských; v součtu 9,024.558 zl. ještě opomenul $32^1/_2$ krejcaru. Výpočtem snaží se dokázati, jako na hoře již častěji, že důchody Jesuitů byly „nesmírné“. Maje tak důkladné zprávy po ruce, proč nenahlédnul také do kuchyňských účtů jesuitských; některý lístek jídelní snad by z nich sestavil a pak by se přesvědčil, že Jesuité labužnickému životu nehověli. Na jaké účely jejich důchody vynakládány, toho nejlepším svědectvím jsou nádherné chrámy jejich a budovy školní, ve kterých také zdarma se vyučovalo. Proto také z jejich jmění utvořen fond studijní.

Zbývá nám již jenom oddíl

[1]) Op. cit. str. 101.
[2]) Op. cit. str. 102. a n.

III. Znovuzavedení jesuitů do Čech a vliv jejich na šlechtu a duchovenstvo světské.

První stať: „Usazení se jesuitů v Čechách zdržováno dlouho působením osvícených kněží světských“ (str. 538. až 540.) plna je radosti z „osvíceného, svobodomyslného a šlechetného kněžstva“, v jehož čele velebí se biskup královéhradecký, Jan Leopold Háj z Háje, a takto bohatě se nahrazuje, co na str. 297. při josefinismu bylo zanedbáno. Pan Bílek vychvaluje jeho snášenlivost k jinověrcům, ale to, co z pastýřských listův uvádí, míry jeho snášenlivosti náboženské daleko nedostihuje. Kdyby si byl přečtl z *Kryštůfkova* pojednání: „Císař Josef II.“ stať „Jan Leopold Hay“[1]) a dále uvážil, čím josefinismus byl nejen církvi katolické, ale také národu českému, pak zajisté oslava hlavního sloupu této soustavy vládní církvi i národu nepřátelské byla by poněkud chladnější.

Radost p. Bílkova náhle mění se v hluboký bol ve stati: „Uvedení jesuitů do Bohosudova a do Prahy“ (str. 540.—544.). Veliká pohroma zastihla celou říši r. 1850., když „přispěním ministra hr. Lva Thuna . . . všechna moc v církvi dostala se do rukou biskupů“; následky brzy se dostavily, neboť nyní „nabyli jesuité i v Čechách příznivcův a podporovatelů zvláště u samých hodnostářů duchovenstva světského.“ A od té doby pravý protivník Jesuitův ani klidně spáti nemůže. Prvním rušitelem nočního klidu byl biskup litoměřický, Aug. Bart. Hille, „který již r. 1850 povolal liguoriany (zakuklené jesuity) do Litoměřic“ — na jedenáctidenní missie. Ale větším ještě proviněním jeho bylo, že r. 1853. postoupil „proboštství“ v Bohosudově skutečným a pravým Jesuitům.

A horší věci ještě následovaly. Jesuité „záhy obrátili zraky své také na Prahu, kde půda pro jejich usazení se po několik let byla připravována tak zvanými duchovními cvičeními“, až konečně kardinal kníže Schwarzenberg „svolil k tomu, aby jesuité v čas postní r. 1865 missii svou v Praze předsevzali.“ „*P. Schude*“ (výše správně *Schmude* zvaný) získal prý si „obzvláštní náklonnosť šlechtičen a upoutal jemná srdce jejich spolkem nejsladšího srdce Ježíšova.“ Neodvratná katastrofa nastala; ke konci května r. 1866. „usadili se jesuité (bylo jich jen pět) v domě missionářském u kostela sv. Ignáce . . za hlomozu válečného, když vojsko pruské obsadilo Prahu.“ Bylo to zajisté nějaké „tajné“ křídlo pruské armády, poněvadž o veřejné válce „ke konci května“ vůbec ještě ani nebylo rozhodnuto. Ostatně nač se p. Bílek ostýchal? Mohl právě tak důvodně, jako přemnohé jiné věci, světu odhaliti tajemství veliké, že Jesuité válku pruskou zosnovali, aby se mohli pod záštitou pruských bodáků pohodlně v Praze usaditi. Beztoho Jesuitům byla již také připisována válka německo-francouzská r. 1870.[2]), a jak by to krásně znělo asi v tento smysl: Není sice

[1]) Časopis katol. duchovenstva. R. 1874. Str. 284. a n.
[2]) *Duhr*, Op. cit. Str. 698.—706.

žádných dokladů zjevných, ale poněvadž dosud každá válka Jesuity byla zosnována, tedy jisto jest a bezpečno, atd. atd.

Zle pochodil kanovník vyšehradský, Karel Vinařický, že Jesuitů po „několikerém vytlučení oken“ ujal se brošurkou: „Jesuité, Odpověď Národním Listům“; tento „jinak velezasloužilý spisovatel český a od r. 1826 jeden z předních buditelů ducha národního . . . v poslední době života svého náboženské smýšlení své nedovedl v přiměřené míře srovnati s pokrokem časovým.“ „Z dějin řádu jesuitského dokázán jest pravý opak toho, co tvrdí Vinařický. Dějiny tyto ukazují nám na každém skoro listu minulých tří století strašné působení řádu jesuitského, ukazují nám neštěstí a bídu, duševní a tělesnou porobu, kterou řád tento uvalil na celé národy, zvláště na národ český, na velikou část celého člověčenstva.“ Jaké jsou to „dějiny“, o tom jsme se již přesvědčili.

Za to oslavena jména 41 poslanců českých dobře počítaná, kteřížto „upřímnou starostí a péčí o pokoj a blaho vlasti naplněni“ jsouce, podali na sněmě českém ku vládě dotaz čili interpellaci stran „pobytu a dalšího usazování se“ Jesuitův. Ale marně, „přes veškerý odpor lidí rozumných a poctivých“ vláda ničeho proti nim nepodnikla.

A neštěstí šíří se po vlasti dále. „Také pod jménem redemptoristů dostali se jesuité do Čech... na Sv. Horu u Příbrami, kde jim plyne veliký zisk hmotný... ročně přes 8400 zl.... Tam všechno podnikají ‚k větší slávě Boží‘, správně však řečeno, k mámení ubohého lidu pověrečného. A v tomto ošemetném díle nápomocni jsou redemptoristům na Sv. Hoře i někteří světští kněží, ano i kanovníci pražští, kteří vedou dobrácké poutníky a poutnice, zvláště ženy a děvčata, nesoucí na nosítkách vystrojené sošky sv. Anny a P. Marie, což pozorovateli připomíná dobu modloslužby pohanské a uráží zajisté city pravého křesťana“, jakýmžto se považuje také p. Bílek, jenž tuto přímo apoštolem se činí „náboženství pravého a čistého“.

Zavlekl sem také nábožnou matku svou, která prý také zvolala: „To není bohoslužba, to je modloslužba“, když prý u sv. Víta zpozorovala, jak arcibiskupu kněžstvo se koří a před ním i kleká, Krista Pána na kříži si ani nevšímá. Tážeme se, mohou Jesuité za to, že neviděla sklánění kolen až na zem, kterým dle obřadů církevních sv. kříži pocta se vzdává a které podstatně se liší od poklon biskupu příslušných? A ostatně skládali Jesuité obřadní knihy církevní?

Poslední útěchou p. Bílkovou jsou „kněží osvícení“, „tak zvaní Bolzanisté“, „kteří proti poutím přespolním a pověrám kázali, nazývajíce poutníky jenom lenochy, tuláky a poběhlíky světskými.“ Mezi ně náleží prý též Václav Brejšl, farář v Deštné na Táborsku († 1834), jehož památce také spis jeho jest věnován. Zasloužil-li sobě této pocty, zde věděti nelze; je-li však nevinen, pak věnování málo šlechetně se stalo po smrti, kdy již brániti se nemůže proti poctě takové.

Poslední stránka 545. má zvláštní ještě nápis: „Vliv jesuitů na duchovenstvo světské.“ Uvádíme názvy statí, aby se vidělo, jak vědecky i po stránce logické celé dílo je rozvrženo. Z tohoto „vlivu“

teprve se dovídáme, že Jesuité již jsou také na Moravě, a to na posvátném Velehradě. Máme p. Bílkovi prozraditi, že jsou již také, a to ještě dříve, na velebném Hostýně?

A jaký jest onen vliv jesuitů, jejichžto „i nynější činnosť jest hlavně bojem proti osobní svobodě a obecné vzdělanosti?“ Zrovna zdrcující pro pana Bílka! Vlivem jesuitským nastal prý „velký obrat i ve svobodomyslném kněžstvu katolickém . . I ti nejsmělejší z nich tají hlas svůj, jsouce odevzdáni na milosť a nemilosť do rukou biskupů a jejich konsistoří; jiní však odhodili zřejmě pláštík krotkosti a skromnosti a stali se ze zisku horlivci jesuitům vždy oddanějšími, kaceřujíce a odsuzujíce samostatný názor duchovních bratří svých.“

Duchem prorockým jsa nadchnut, pan Bílek konečně vyslovuje naději, „že i naše osvícené duchovenstvo národní přes všechny hrozby a příkoří se vzmůže a následujíc příkladu někdejších kněží-vlastenců, zřejmě na odpor se postaví všem spojencům jesuitů, kteří spravedlnosť, svobodu a pravdu, spočívající na pevných základech mravních ryzího učení Kristova, potlačiti všemožně se snaží.“

Tímto povelem končí p. Bílek dílo své, a odpovídáme, že ochotně chceme následovati příkladu kněží-vlastenců. Za kněze-vlastence snad nám ještě milostivě dovolí pokládati Matěje Procházku, který žil, kdy nebylo „vlivu jesuitského“ na Moravě, a aby nebylo příčiny, jako u Vinařického, poukazovati „na poslední dobu života“ jeho, schválně pomíjíme, co napsal o zásluhách Tovaryšstva v pozdějším spise,[1]) a uvádíme slova jeho ze spisu, který napsal v nejlepším svém věku, kde takto soudí o významu Tovaryšstva Ježíšova: „Řád ten jako dobře uspořádaný vojenský šik postavil se proti četným a mocným nepřátelům Církve Boží v zápas a pevně stoje jako diamantová, neproniknutelná zeď odrážel vítězně všecky útoky na svatou choť Páně. I nelze popírati, že Božská prozřetelnost tento slavný řád si proto vzbudila, aby povodni novot náboženských položila meze a proti bořivým i rozptýlivým silám postavila síly tvořivé a zachovavé.“[2]) Že v této povodni národ český neutonul, toho hlavní zásluhu má Tovaryšstvo Ježíšovo. A proto nesluší ani toho zlým vzpomínati celému řádu, jestliže některý jeho člen v činnosti záchranné přílišnou horlivostí dal se strhnouti k činu příkřejšímu.

Jsme nyní u konce, a táže-li se někdo, proč napsány řádky tyto, odpovídáme, že nikoli na obranu Jesuitů, poněvadž brániti se, a to výtečně dovedou sami, jak dosvědčuje dílo *Duhrovo* („Jesuiten-Fabeln“) častěji zmíněné. Také nikdo toho nežádá a oni sami také ne, aby každý skutek jejich byl schvalován, poněvadž byli a jsou podrobeni slabostem lidským jako jiní lidé. Čeho však požadovati jako jiní lidé jsou oprávněni, je to, aby i ten, kdož cítí v sobě povolání psáti proti Jesuitům, bojoval zbraní poctivou a nikoli pomluvami stokráte již vyvrácenými.

Probírajíce se dílem přítomným bezpočtukráte jsme se přesvědčili, že tomuto požadavku ani nejmenší měrou zadosť v něm se nečiní. Bylo

[1]) Missie jesuitské. V Brně 1886. Str. 411. a n.

[2]) Život bl. Jana Sarkandra. V Brně 1861. I. díl: »Dvoustoletý zápas náboženský v Čechách a na Moravě«, str. 275.

by lze pomlčeti, kdyby takto se dělo pod čarou někde v „Červánkách“; nelze však mlčeti, když tak jedná muž zralého věku, člen královské české společnosti nauk, spisovatel v dějinách českých dosud za proslulého považovaný, jenž slavně dosvědčuje, že nenapsal ničeho, o čem by neměl pevného přesvědčení, „že spočívá na dokázané, nezvratné pravdě.“ Po tomto slavném osvědčení za zlé pokládati nesmí, že jsme si dovolili, nabyvše o té věci jiného přesvědčení, také veřejně je prokázati.

Nová díla.

Martin Gander: Die Sündflut in ihrer Bedeutung für die Erdgeschichte. München 1896. Str. 108.

Učený benediktin z Einsiedeln, pilný přispívatel časopisu „Natur und Offenbarung“, pokouší se tu opět o vyšetření a srovnání zpráv biblických a geologických stran diluvia. Proti četným názorům novějším zastává se potopy světové, která jest mu totožná s geologickým diluviem a příčinou doby glacialní. Hlavním důkazem jest mu náhlý poměrně zánik mamuta, současníka člověka paleolithického. Spis přispěje značně k objasnění některých sporných otázek, ale ve hlavní věci sotva souhlasu najde. (Srv. článek Dra. A. Podlahy v „Hlídce“.)

Remigius Stölzle: K. E. v. Baer und seine Weltanschauung. Regensburg 1897. Str. 681.

Slavný přírodozpytec, ba pansofista à la Leibniz Karl Ernst v. Baer (1792—1876), lutheranský rationalista, protivník darwinismu a stanovitel účelnosti pod názvem „Zielstrebigkeit“, velmi plodný spisovatel zvláště v odvětvích přírodovědy, oceněn spisem Stölzleovým podle zásluhy. Mile působí Baerovy vážné názory o vědě, o náboženství, ač nedostatečné poučení o tomto stále působí jakésy rozpory v jeho metafysice, v níž kolísá mezi pantheismem a theismem. Proti materialismu a mechanickému evolutionismu ostává vždy autoritou.

Výchova rodinná. Napsal *Václav Gabriel.* „Libuše“ ročník XXVI. Sešit 5. a 6. V Praze 1896.

V přehledných statích podává spisovatel, sám zajisté praktický učitel, soubor zásad a pravidel vychovatelských, jimiž lze dobrých výsledků vychovatelských docíliti a odstraniti nepopíratelné vady a nedostatky domácího výchovu, o nichž případně se zmiňuje. Spisovatel opírá sice vývody své o různé citaty, přece nejčastěji výroky své dokládá Herbartem, tak že čtenář věci neznalý zajisté bude se domnívati, že všechen výchov jest dílem Herbartovým. Nám se toto přílišné Herbartování z důvodů závažných nezamlouvá. Právě tak dobré ne-li lepší a vhodnější doklady nalezl by spisovatel v Písmě sv., spisech sv. Otců, slovanských vychovatelů vůbec a českých zvláště. Přes to však spis by konal dobré služby v rodinách vzdělanějších jako rukověť

správné výchovy domácí, kdyby spisovatel byl sám na sobě dal dobrý příklad a potlačil výbuch hněvu proti kněžím, čímž knihu jinak vhodnou z rodin katolických vylučuje. Na důkaz doslovný citat: „Novými zákony školními svěřena byla škola učitelům (!?), kde oni jsou páni (??), nikoli kněží. Odejmutím (!) školy z rukou kněžských zanevřeli tito na školu a učitele a jali se jí z neznabožství kaceřovat. . . .“ „Nechť pamatují ti, kteří se na škole a učitelstvu ve své záležitosti (!!) tak těžce prohřešili na slova Kristova: Co nechceš . . .“ „Klášterní školy dívky poněmčují (všechny?!) a mimo to vychovávají je spíš pro klášter, nežli pro život. A jak by je měly jeptišky jinak vychovávati!“ Tyto zajisté bezdůvodné nájezdy nijak nesouvisí s výchovem domácím. A pak to paušalní nízké obvinění bez určitých fakt. Pro lid se spis nehodí, neporozumí obsahu pro nezáživnou formu a do katolických rodin vzdělaných ho také nelze odporučiti. Vyplnil dvě čísla „Libuše“, toť všecek jeho význam.

Potštýn. Uspořádali *Marie Habeltová* a *Jiří V. Klíma.* Nákl. okrašlovacího spolku v Potštýně. Str. 239. Cena 1 zl. 50 kr.

Vděční ctitelé krás potštýnských, mezi nimi i přední spisovatelé naši složili své příspěvky do vkusně upraveného památníku, ozdobeného pěknými obrázky a hudebními vložkami. Návštěvníkům Potštýna i čtenářům cestopisných děl vůbec bude kniha zajisté vítána.

G. Longhaye: Histoire de la Littérature française au XVIIe siècle. P. I—V. Paris 1896.

Nejslavnější doba francouzské literatury a největší zástupcové její, pokud dějinám náležejí, nalezly v Longhayeovi povolaného životopisce. Vylíčiv v 1. sv. přípravnou dobu, probírá v dalších život a díla velikých básníků, kazatelů, filosofů, všímaje si současných událostí kulturních vůbec. Úsudek spis. mnohdy se od běžného odchyluje, ale snaží se býti vždy spravedlivým a důvodným. Molièrea na př. ve mnohém se zastává, rovněž i Fénelona proti Bossuetovi, jemuž nedáno úplně za pravdu. Častá obviňování Ludvíka XIV. jakožto původce úpadku uvádí na pravou míru (proti Cousinovi a j.). Na výstrahu našim literatům budiž ještě zmíněno, že Longhaye jest jesuitou.

D. Evarnickij: Istorija zaporožskich kozakov 1686—1734. Sv. 3. Petrohrad 1897.

Obšírný svazek tento (646 str.) obsahuje poměrně nepatrnou mezeru doby; je to chronologické vypravování dějin Záporožských kozáků, založené na materialu archivů, kterého však autor nepropracoval. Je to vlastně jen sbírka materialů bez kritického zpracování.

K. Jak. Grot: Perepiska Jak. K. Grota s P. A. Pletnevým. Tři svazky. Petrohrad 1896.

Velice obšírná tato korrespondence dvou učenců ruských za dobu dvanácti let (1840—1852) obsahuje 2239 stran tištěných. Korrespondence poskytuje hojnost materialu k poznání života i charakterův obou

korrespondentů, k poznání současné literatury, jejích směrův i života společenského, jakož i k řešení otázky rusko-finských svazků. Zvláště jasně nakreslena tu osobnost P. A. Pletneva (1792—1865) v době let čtyřicátých, t. j. na sklonku jeho života.

Ladislav Quis: **Epigramy.** Nakl. F. Šimáček v Praze 1897. Str. 130. Cena 50 kr.

V hezké řadě epigramů proklepává tu Quis kde co: literaturu, kritiky, české dějiny, politiku a j. p. Někdy vyjde rána na prázdno, někdy i trivialnost proklouzne, ale to jsou výjimky. Sv. Jan Nepomucký (str. 9.) spletl básníkovi jaksi koncept, tak že zveršoval a otiskl i tuto hloupost:

Třeba nikdy nebyl živ, (!)
on jest přece svatý.

H. Uden (Dr. Jaroslav Hruška): **Sad zarůstající.** Nakl. J. R. Vilímek v Praze 1897. Str. 156.

V nynější modě veršovnické nepronikl H. Uden sbírkami znělek (Sestupem a San Remo), a myslím, že se mu to ani těmito popisně-náladovými básněmi nepodaří. Ostatně lyrika i reflexe jeho jest příliš povídavá, málo soustředěná. „Boží Tělo na Rujaně“ (str. 102.) může býti ukázkou, jak pěkné jinak motivy se mu rozplývají v návalu cizích obrazů: napřed dlouhé líčení bouře, náhle vyplave rybka — ichthys atd., málo souvislosti v tom celém. Veršová úprava jest pečlivá.

Josef Merhaut: **Černá pole.** Ottovy „Laciné knih. nár.“ č. 153. Str. 376.

Čtyři obrázky z neutěšeného života brněnského, jejichžto hlavními figurkami jsou: děvče ze zpustlosti milencem povznesené, manželé v národní mesallianci, sedlák židem ožebračený a v Brně marně se zachycující, čekatel učitelství ze socialismu obviněný. Je to opravdu mnoho ze skutečného Brna — ale myslím, že z každého města. Pan spisovatel je dobrým psychologem hříchu a neštěstí, a ty partie se mu také, až na přílišnou rozvláčnost a jednotvárnost, nejlépe daří; s obrácením vinníkův a s idealními záchvaty jejich má jaksi na kvap, jakoby jim sám nevěřil. Kniha věnována p. prof. Fr. Bílému na památku domova.

Ruská knihovna. Svazek XXVI. *Ivana Serg. Turgeneva.* Sv. 6. Novina (přel. *K. Štěpánek*) a Asja (přel. *Ad. Černý*). V Praze 1897. Nakl. J. Otto. Str. 337.

Roman „Novina“ náleží k oněm pracím Ivana Turgeneva, jež nazývají „historickými“, v nichž totiž autor zachytil jistý moment v rozvoji ruského společenského života, charakterisuje ony ideje a nálady, jež prožívala ruská společnost. Takovými díly byly romany „Otcové a děti“, „Dým“, v nichž zachyceny zjevy hnutí života ruského na počátku let šedesátých. V „Novině“ nakresleno mladé pokolení koncem let šedesátých. Časy se změnily. Turgenev poznal, že není třeba již žádných zvláště nadaných, neobyčejných hrdinů, jakými je romantik realismu Neždanov, hrdinů, kteří vrhajíce se do politiky, jenom nadarmo

se hubí, nýbrž třeba klidných, „užitečných“ lidí, jakým je hrdina „Noviny“, mechanik Solomin, zástupce prakticky-společenského proudu doby. I zachytil v romaně svém Turgenev ony první zjevy revolučního kvašení v Rusku, jehož křečovité záchvaty objevily se později; první ty zjevy odrazily se ve formě snahy „oprostiti se“, jíti „mezi lid“, sloužiti lidu. Chorobného zjevu toho dotkl se Turgenev velice opatrně, ne tak rázně, jako se dříve dotekl jiných neduhů společenského pokroku. K dvěma hlavním hrdinům připojil Turgenev několik jiných činitelů, různých odstínů, již vyjasňují onen obraz, v němž hýbou se hlavní hrdinové. Jsou to: Marianna, hrdinka, nadšená novými ideami, jež po samovraždě Neždanova podá ruku Solominovi, toužíc po praktické činnosti ve prospěch lidu, naivní revolucionářka Mašurina, statista ruské revoluce Markelov, nedosti typický Paklin, — pak loyalní liberal Sipjagin se svou pokrytecky mravnou chotí a Kolomějcev. Všecky ty postavy jsou více méně živy, výrazny a pravdivy.

Podivuhodná belletristická technika Turgeneva projevila se zvláštní silou a svěžestí v půvabně básnické novelle „Asja“. Základním úkolem v „Asji“ jest: nakreslit probuzení ženské duše pod dechem citu lásky, a to se autorovi výborně zdařilo. Asja jest povaha hluboká, svěží, skoro polodětská, netknutá životem. Hrdinou novelly je bezcharakterní idealista, jež v Asji roznítí jiskru lásky, ale pak se lekne toho, co učinil, a ustoupí zpět. Novella plna uměleckých a psychologických půvabů.

Překlady jsou plynné.

Knihovna Besed lidu. Sv. 85. a 88. Povídky. Rusky napsal *A. P. Čechov.* I. a II. V Praze 1897. Nakl. J. Otto.

Uvedené svazečky „Knihovny Besed lidu“ obsahují pět kratičkých povídek Ant. Čechova: „Neštěstí“, „Doma“ a „Rotschildovy housle“ (I.), „Věročka“ a „Dům s mezzaninem“ (II.). Drobné povídečky Čechova jsou skutečně pěkné a zasluhují překladu, ale trochu pečlivějšího, než jaký podán tuto. Malou svědomitostí a obratností vyznačují se zvláště překlady Žofie Šebkové, ač i v překladech E. z Bílé a B. Prusíka vypuštěny mnohé významné frase a slova, zasluhující překladu. Proč to?

Levné svazky novel. Sv. 99. *N. Luchmanova:* Věčná otázka a jiné črty. Z ruštiny přeložil *Václav Beneš-Šumavský.* V Praze 1897. Nakl. F. Šimáček. Str. 72. Cena 10 kr.

„Levné svazky novel“ přestaly vycházeti svazkem 100. Poohlédneme-li se zpět, vidíme, že celý podnik pro literaturu naši znamená velice málo, velmi málo dobrého jí přinesl. Tak z ruské literatury přinesl jen asi 2—3 slušné překlady, ostatní pak je zbytečností literarní, jako na př. také čtyři črty N. Luchmanové. Jsou to podle francouzské manýry psané povídky o nevěrných ženách, o milostnicích, jen „Babička Taťjána“ je črta poněkud rázovitější, samorostlejší.

Časopisy.

Sěvernyj Věstnik přináší z péra L. Šepeleviče stať: „Sienkiewicz, jako romanopisec psycholog.“ Uměleckou stránkou, objektivností a plastičností děl svých Sienkiewicz připomíná Balzaca. Jednou z hlavních jeho vlastností jest dovednost zachovat patřičnou míru v uměleckém vyplnění; jemný cit v pojímání národní psychologie je rovněž podivuhodný. Sienkiewicz kreslí mistrně prosté typy, sujety ze života prostého lidu, jak viděti z celé řady drobných povídek a půvabných novell, jež dotýkají se nejhlubších strun, nejrozmanitějších individualit, citů vysokých i nízkých, stavů tragických i komických. Novelly jeho jsou proniknuty větším dílem neutěšeným pessimismem: ctnost klesá pod nelítostným násilím, to viděti v novellách těch, které jinak plny humoru, pocitů krásy, smíru s životem. Nejneutěšenější náladu, největší pessimismus viděti v dramatu „Na jednu kartu“ a romanu „Bez dogmatu“, v němž autor předvedl typ současného samolibého egoisty, chladného skeptika Plošovského, jenž všemu rozumí, ale nic necítí, když však se zamiloval do dívky s prostou duší, počal hluboko cítiti, ale nemaje „dogmatu“, nemaje „základů životních“, ničí ubohou dívku, ale silou útrap duševních zrodí se k novému životu. Typ Plošovského připomíná typ Raskolnikova u Dostojevského. Vytvořiv pessimistický roman „Bez dogmatu“, Sienkiewicz obrátil se k druhé stránce života i napsal „Rodinu Polaneckých“, kde viděti uměleckou zralost jeho a smír s životem. Je to roman bytový, líčící stav současné polské intelligentní společnosti s jejím duševním kvašením. Polaneckij je plodem doby přechodní, spojovacím článkem mezi šlechtictvím a pracovitou bourgeosií, temperamentem optimista. V romanu je velice zajímavá gallerie mužských i ženských typů. Prameny práva na život v „Rodině Polaneckých“ jsou: optimismus a spojené s ním hlásání shovívavosti a pokání, čímž autor blíží se velice ruským spisovatelům, hlavně Dostojevskému. Pozoruhodno, že Sienkiewicz všímá si hlavně duševních dojmův a ne fysiologických processů jako spisovatelé francouzští. — „Antické motivy v dílech H. Sienkievicze“ nadepsán článek F. Miščenky v Ruské Mysli. Autor všímá si pouze romanu Sienkiewicze z dob Neronových „Quo vadis?,“ ukazuje na vysoko umělecké, živé a typické postavy, zástupce vyšších vrstev v Římě, hrdého patricia Patrinia, a zástupce luzy, všemi pohrdaného a poníženého graecula Chilona. Obě ty postavy nakresleny pravdivěji, věrněji, než je líčí římští satirikové. Též prostý lid u Sienkiewicze nakreslen všestranněji než u satiriků římských. Autor nezapomněl ani na positivní stránky charakteru římského lidu za Nerona. Křesťanskému učení věnuje Sienkiewicz hojně místa, maluje jasnými barvami mravní hodnotu křesťanů. Klidněji a objektivněji pohlíží také na římské ženy a upozornil zvláště na veliké účastenství římských žen v křesťanském hnutí doby té a na jejich zásluhy o šíření učení toho. Autor uznává, že Sienkiewicz věrně celkem reprodukoval mnohé zjevy dávné doby a reliefními tahy nakreslil nám spolu se zdivočením mravů vysoká hnutí duše lidské, jež jsou s to, aby vdechla nový život ve společnost, jak se zdálo úplně zhnilou.

Londýnské „Athenaeum“ o pevninské literatuře od července 1896 do července 1897. (Č. d.)

Uhry. (Referent L. Katscher.) Ovšem „milleniová“ výstava nezůstala též bez vlivu na literarní produkci, ale ze všeho, co o ní napsáno, málo ceny trvalé, leda *S. Szilágyiho* „Tisícileté dějiny Uher“, jež rozpočteny na 10 svazků. Cennými jsou práce (nové 2 svazky) *Zsolt Beöthyho* o literarní historii. *Mór. Gelléri,* generalní tajemník a hlavní organisator výstavy, vydal zajímavé kompendium o „Uhrách ve dnech jejich 1000leté výstavy“, jehož jednotlivé kapitoly psány odborníky. Co se úpravy týká, nejlepší jest dílo o výstavě *J. Laureničice.* — *Zoltán Ferenci* vydal nákladem „Kisfaludyské společnosti“ třísvazkový životopis Petöfiův. *Elek Benedek* obohatil folklor pětisvazkovou sbírkou „Uherských pohádek a báchorek“. — Na poli „belleslettres“ produkce o něco chudší jak jiná léta, poněvadž i *Jókai* i *Mikszáth* nic nového nevydali. *F. Herczek* napsal dvě povídky „Manželství Szabolcsovo“ a sbírku povídek s nápisem „První vlaštovka“. *R. Tábori* líčí v „Zteřelých pilířích“ shnilý system administrační správy v Uhrách. *Zoltán Ambrus,* skeptik prvního zrna, uveřejnil satirickou povídku „Září“. Vlídného přijetí dostalo se povídce *T. Kóbora* „Marianne“ a sbírce jeho povídek. *István Szomaháry* vydal dvě sbírky svých feuilletonistických črt a obrázků, totiž „Letní mráčky“ a „Biarritz & Co.“ Realista *S. Bródy* podal několik kratších črt, *S. Timár* napsal několik filosofických novelet. *Gyula Pekár* napsal roman „Dáma se žlutýma rukavičkama“. — Ze sbírek básnických palma patří *Sándoru Endrödimu* za jeho „Kuracz dalok“, hned po něm přijde *Lajos Pósa* se svou sbírkou veršů „Édes anyám“. Nový autor, baron *Sándor Nikolics de Rudna,* vzbudil pozornost svazkem lyrických básní. Jiným nadaným novým bardem jest *Ferenc Martos,* jenž připomíná německého básníka Heineho a fr. Alfreda de Musset. Jiný mladý poeta *Emil Makai* vyniká uhlazeností formy. Napsal též dva veršované kusy divadelní. Ale největšího úspěchu docílila fraška *Istvána Géczyho* „Divoký květ z Gyimesa“. *Károly Gerö,* jenž psával toliko frašky, pustil se do činoher, a dlužno přiznati, že první jeho kus „Růžové lístky“ znamená hezký úspěch. Debutantem objevil se *Bela Ujvári,* ale jeho kusu „Stráže“ s pozadím historickým a vlasteneckým dostalo se všeobecné a zasloužené chvály. Též *Lajos Doczi* napsal divadelní kus „Princezna Ellinor“, jenž má však cenu toliko poetickou. — Ku konci zmiňujeme se ještě o nejdůležitějších zjevech obsahu různého. *Antal Radó* napsal na žádost akademie věd „Dějiny italské literatury“ o 2 svazcích. *Tamás Szana* napsal „Život Miklósa Izsóa“, pionýra moderní maďarské skulptury. *Jos. Diner-Dénes* uveřejnil pod názvem „Minulost a budoucnost“ vysoce zajímavou sbírku studií a impressí z literatury. Professor *Gustav Heinrich* vydává „Staromaďarskou knihovnu“, jež za mírnou cenu přináší zapomenuté a důležité publikace z dob minulých. Každá knížka opatřena kritickými poznámkami od odborných znalců. (O. p.)

SMĚS.

Socialní demokratie jest u nás takto organisována. Rozeznává se 1. organisace místní, 2. organisace okresní, 3. organisace krajinská, k nimž se pojí správa zemská a správa říšská. — Brněnská místní organisace je rozdělena též v několik částí, a sice: Františka Josefa třída (střed), Josefov, Nová ulice, Cejl, Dörnrössl, Křenová a Staré Brno. V čas voleb rozděleno je Brno ve 4 okresy, z nichž každý volí po 2 důvěrnících do volebního výboru. Ostatní venkovské organisace kolem Brna volí vždy po 1 důvěrníku. Každá organisace volí kromě toho ještě dva jiné důvěrníky, kteří obstarávají korrespondenci s ostatními organisacemi (vzájemný styk mezi městem a venkovem). Na venkově všude tam, kde jest nějaký spolek dělnický (socialistický), zároveň zavedena též samostatná místní organisace politická. Kolem Brna na př. v těchto obcích: Královo Pole (Kartouzy), Husovice, Žabovřesky, Maloměřice, Židenice, Juliánov a Komárov. Tyto organisace volí vždy 1 důvěrníka, a 1 delegata, který se jednou za týden (ve čtvrtek) súčastňuje společné porady v Brně. Společné porady tyto slovou delegační schůze. V těchto schůzích ustanovuje se pořádání veřejných schůzí a vyřizují se politické záležitosti jednotlivých organisací. V delegační schůzi volí se t. zv. výkonný výbor, jenž má právo stížnosti jednotlivých „soudruhů“ vyřizovati a zprávu o nich delegační schůzi podati. Středem okresní organisace na Brněnsku jest Líšeň s politickým spolkem v čele, k níž patří: Mokrá, Horákov, Velatice, Podolí, Šlapanice, Slatina, Bilovice, Kanice, Babice a Křtiny. (NB. Není-li v obci spolku, založí se prozatím komitet, který se má starati, aby co nejdříve nějaký spolek byl zařízen. Komitet volí 1 důvěrníka, který udržuje písemné spojení se všemi ostatními organisacemi.) Okresní organisace volí v čas voleb (zemských, říšských) 2 členy do volebního výboru. — Krajinské organisace na Brněnsku jsou tyto: Boskovice, Blansko, Vyškov a Ivančice. Každé toto místo a ovšem i jiná zde nejmenovaná volí sobě 1 člena do krajinského výboru. Určujeť výšku blokův a též, kolik má z čistého obnosu (z výtěžku oněch bloků) které organisaci připadnouti. Dále vznikne-li v některém místě neshoda mezi dělníky a zaměstnavatelem, tu radívá se krajinský výbor, jaké kroky podniknouti, o čemž podává zprávu ústřednímu svazu do Vídně. Krajinský výbor rozhoduje o tom, kolik se má listů vydávati, volí redaktory nebo volbu jejich zrušuje; konečně stanoví, kde se mají krajinské konference odbývati. — Zemská správa pozůstává ze „soudruhů“ výhradně z Brna, kteří jsou ve stálém písemném styku s krajinskými výbory, aby věděli, co se kde děje. Zemská správa má na starosti též vězeňský fond a jeho rozšíření, jakož i pečuje o správné zanášení a přinášení bloků. Jí náleží též usnášeti se, jakou by měla strana podniknouti agitaci mezi lidem. — Říšská správa zasedá ve Vídni a má moc schvalovati či neschvalovati jednání socialních demokratů v jednotlivých zemích. Sekretariat

říšské správy stará se též o to, aby všechny příspěvky byly vždy řádně dodány svému účelu. Říšská správa pojednává o taktice veškerých rakouských socialních demokratův, ona stranu vede. Odtud rozesílají se rozkazy, jež se pak současně ve všech zemích a ve všech městech stejně provádějí. — O posledních volbách sorganisována agitace podle volebních okresů (do V. kurie) zákonem vyznačených.[1])

Lékařský sjezd v Moskvě. Ať jakkoli soudíme o významu mezinárodních sjezdů, v životě českých lékařů byl letošní sjezd v Moskvě událostí pamětihodnou. Je tomu již tak, že ob čas plody tiché práce stěhují se s pěstiteli svými ze síní a laboratoří na šumný trh veřejnosti. Čeští vědci chodili na sjezdy ode dávna — ale sotva kdo vzpomněl, že to práce česká, utonuli obyčejně pod firmou „rakouské“ sekce. Letošní samostatné vystoupení jednak znamená rozmach vědecké práce, jednak klade se tato práce na oltář české vlasti ku zvětšení významu našeho národa. Průběh zevní znám dostatečně z denních listů. Celou veřejností naší velmi sympathicky sledováno důstojné vystoupení prof. Jaroslava Hlavy, jenž ruskou řečí svou při zahájení sjezdu prvně uvedl slovanský jazyk na mezinárodní lékařské kolbiště. Odborné práce sjezdové přednáškami účastnilo se 20 českých lékařů. Čechy bylo všude vidět a práce jejich uznána. — Pozoruhodnou byla řeč R. Virchowa proti přílišnému specialisování v medicině. Duchaplně promluvil slavný vídeňský psychiatr prof. Krafft-Ebbing. Pojednal o příčinách nejčastějších nervových nemocí a resumuje: Dnešní život se svým spěchem, se svými požitky, kávou, tabákem, alkoholem, spolkařením, sněmováním, konkurrencí, láskou mimo manželství, pohlavními nemocemi je příčinou těžkých nervových poruch, celá pokolení oslabujících. Vybízel k socialním opravám. — Příští sjezd bude v r. 1900. v Paříži. *sv.*

Moskevská **společnost pro šíření vyšší vzdělanosti pomocí četby** vznikla jednak z úvahy, že nesmírná rozloha říše, poměrně skrovný počet středisek vzdělání, osamělost, v jaké nachází se jednotlivec toužící po vzdělání, jsou nejhlavnější závadou pokroku vzdělanosti v Rusku, jednak z touhy, nedostatku tomu odpomoci jak to nyní nejlépe možno, četbou. Po více pokusech rozdělila se společnost na 7 oddělení: mathematika, fysika a chemie, biologie, filosofie, sociologie, historie a literatura. Úplné učení děje se ve 4 cyklech, každý v jednom roce. Dějepis probírá se na př. takto: v prvém roce všeobecné pojmy anthropologie a nejstarší vzdělanosti, dějiny východu, Řecka a Říma; v druhém roce dějiny středověku a renaissance, dějiny Ruska až do falešného Demetria; v třetím roce reformace, revoluce a dějiny Ruska v 17. a 18. století; ve čtvrtém roce dějiny od francouzské revoluce. K tomu je připojen doplňovací kurs o historických methodách a filosofii dějin. Pro každý cyklus jest vydán podrobný seznam všech otázek, jež se budou probírati a udáno zároveň, které knihy jsou pro studium toho nutné, a které se doporučují jako příhodné. Většinou jsou psány rusky. Pořízení si knih umožněno splátkami. Za každý kurs platí se 3 ruble; učitelé nic. Z knih pro první rok vydáno 25.000 výtiskův. Účastenství bylo 1. června 1896 396 mužův a 131 žen. Poněvadž nevykazují vždy potřebných předběžných vědomostí, bude přidán budoucně ještě přípravný běh.

[1]) Zprávu tuto máme z pramene zcela věrohodného. *Pozn. red.*

Ze statistiky sebevražd. Poměrný počet sebevražd na milion obyvatelů obnášel v letech

	1871–1875	1876–1880	1881–1883
v Italii	34·2	41·2	49·3
v Anglii	66·2	73·8	74·5
v Belgii	69·0	93·0	102·7
v Rakousku	75·99	105·4	157·8
v Německu	134.0	179.4	189·0
ve Francii	145·0	168·0	180·0.

I v letech 1891—1893 jest konstatovati patrné stoupnutí.

V zemích koruny české počet sebevražd obnášel:

v letech	v království	v markrabství	ve vévodství
1871—1875	125·45	—	—
1880—1883	233·45	176·27	176·8
1890—1893	229·54	148·82	217·4.

V Čechách jest největší poměrné množství sebevražd v průmyslových okresích děčínském, ústeckém, českolipském, jabloneckém a v Liberci. Co do poměru obou pohlaví je súčastněno v království Českém pohlaví mužské se 69·24%, pohlaví ženské se 30·76%. U mužů přibývá sebevražd do věku 30—40 let, načež průměrná číslice sebevražd do věku 50—60 let nenáhle, ve vyšším pak věku náhle klesá. U žen dosahuje počet sebevražd prvního maxima ve věku 20—30 let, ve věku 30—40 let klesá, načež dosáhne ve věku 40—60 let druhého maxima. — Ze sebevrahů pitvaných v českém universitním ústavě pro soudní lékařství nejmladší byl ve věku $10^1/_2$ roku (oběšení), nejstarší pak ve věku 82 let (israelita, skok s okna). *sv.*

Alkohol dětem. Pozornosti nejširších kruhův a hlavně vzdělavatelů našeho lidu, kněží a učitelů, zaslouží varovný hlas prof. Thomayera, jenž již v I. ročníku „Živy“ důtklivě vystoupil proti podávání líhových nápojů dětem a nedospělým. Bohužel v chudých krajích našich děti od malička kořalkou jsou krmeny a uspávány. V lepších třídách dává se dětem pivo a víno v klamné domněnce, že nápoje ty dětem prospívají. Naopak, škodí i pivo i víno, dráždí předčasně vyvinující se nervstvo a tím oslabují útlý organismus. Slaboduchost, malátnost, mravní schátralost, nedostatek pevné vůle, náklonnost k nervovým nemocem — toť smutné ovoce krmení dětí alkoholem. Jaké pokolení vyrůstá z dítek takto od malička otravovaných a jak dalekosáhlé jsou dědičné toho následky, toho smutné doklady všude vidíme. Bylo by záhodno aspoň intelligentnější rodiče upozorniti, aby dítky své ani pivem ani vínem neuctívali. Po mléce zajisté lépe budou prospívati. Včasným zakročením mohou tu přátelé dítek a lidu mnohé zlo v počátku předejíti. *sv.*

Proslavený bonnský fysiolog E. Pflüger vydal knížku „Über die Kunst der Verlängerung des menschlichen Lebens“, 1890. V ní obírá se mimo jiné i otázkou o **škodlivosti alkoholu.** Vývody jeho jsou zajímavy, a proto je zde u výtahu podám. Pflüger především uvádí některé osoby, o nichž jest na jisto postaveno, že dosáhli přes 100 let života. Nejvyšší věk uvádí o 185 letech, přes 150 let popisuje 4, přes 120 let 8. Průměrně dle toho počítá, že ze 2 milionů lidí jeden překročí 100 let. Z oněch 12 lidí, překročivších 120 let věku, 5 bylo takových, že nemožno je nazvati vzory

střídmosti v pití líhovin. Johanna Obstová, tkadlcová ve Slezsku, jež dosáhla 155 let, vypila denně — neudává se však, v kterém věku začala — 2 sklenice kořalky. Lothrinský chirurg Politiman, jenž od svého 25. roku denně večer byl opilý, dosáhl 140 let. George Kirton z Yorkshiru, jenž umřel v 125 letech, nebyl nikterak střídmým v pití. Annibal Camoux z Nizzy pil mnoho vína a dosáhl 122 let. Sedlák irský Brawn má na hrobě nápis: „Pod tímto kamenem leží Brawn, jenž jenom silným pivem dosáhl 120 let. Byl vždy opilý a v opilosti tak hrozný, že i smrt se ho bála. Když jednoho dne proti svému zvyku se neopil, dodala si smrt kuráže, popadla ho a tak zvítězila nad tímto opilcem, jenž nemá sobě rovného.“ Dle toho by se zdálo, že opilství neškodí. Pflüger však dokazuje, že by byly ony osoby dosáhly jistě delšího věku, kdyby se byly neopíjely. Alespoň pozorování anglického učence Neissona dokazuje, že navyklý piják průměrně o čtvrtinu věk si ukracuje. Mírné požívání vína a piva zdali jest užitečné či škodlivé, o tom Pflüger přesně se nevyslovuje; podává jen hypothesu, že požitím mírným vína nebo piva tělo se jaksi narkotisuje a tím životní průběh zvolňuje, což by i prodloužení života mohlo působiti. — Méně příznivá data jsou o kouření. Jen o jednom se vypravuje, jenž dosáhl 104 let. — Věc tato může býti nějakou pomůckou při obhajování biblických údajův o vysokém věku prvních předpotopních patriarchů, jakož i o věku Abrahama atd. Jestliže výše jmenované osoby při nestřídmém životě dosáhly až 185 let za dob našich, mohly zajisté osoby střídmé, jak oni patriarchové byli, v dobách prvotních, i když nehledíme k zvláštnímu řízení Božímu, dosáhnouti věku mnohem vyššího.

Památník z Adersbachu. V knihovně brněnského Františkova musea chová se pamětní kniha z Adersbachu, známého „skalního města“ v Čechách, do níž navštěvovatelé zapisovali svá jména, přičiňujíce k nim rozmanité poznámky o tom, co tam viděli a j.

Kniha není celá; přední listy jsou vytrženy, zbylo jich 52 in folio z let 1889.—1893.

Zápisky ty nejsou bez zajímavosti. Co se předně navštěvovatelů týče, kteří tu svá jména zapsali, jest jich přes 90% Němců, jmenovitě Prušáků ze sousedního Slezska, několik Poláků, 4 Rusi, 2 Vlaši a jen 2 Češi: Alex. Pařízek a Jos. Dobrovský.

Ze všech skoro zápisků vyznívá zbožná mysl navštěvovatelů: „Jak veliká jsou Tvá díla, Hospodine!“ „Vše, co dýše, chval' Hospodina!“ jest jejich nejčastějším obsahem.

Jak rozšířenou a oblíbenou byla tehdy francina v Němcích, viděti z toho, že mnozí němečtí studující se zapsali po francouzsku, na př.: Friedrich Aug. Pedell, étudiant des belles lettres de Brieg, $17^{1}/_{8}92$. — Graces à Dieu, qu'il m'a fait naitre dans un si beau monde. Vogel, étudiant en theologie, $17^{4}/_{9}93$. — Friedrich Ludw. Hering, candidat en theologie, en faisant un voyage à Berlin avec mon cousin Flurer, je m'arretais ici quelques moments et j'admirais la Puissance d'un Dieu, qui n'est jamais plus admirable qu'au milieu des ses oeuvres. $17^{20}/_{7}92$.

Ze zápisků polských navštěvovatelů, kteří skoro všeci užili svého jazyka mateřského, nejzajímavější je francouzský zápis knížete K. N. Sapiehy,

maršálka konfederace, který prchaje z vlasti ve skalách adersbašských se zastavil: Casimir Nestor prince Sapieha grand maître d'artillerie de Pologne et maréchal de la confédération de . . . l'an 1788 et fuyant aujourd'hui sa malheureuse patrie ne pouvant plus la secourire. K tomu připsal kdosi tato památná slova: Mr. le grand général ne devait jamaîs abandonner sa patrie, sachant bien qu'il y avait pourtant des braves qui la servaient.

Jak německé šlechtičny té doby znály pravopis, toho důkazem jest „tekla grefin aus wallendorf", kteráž se tu podepsala rukou velmi „nevypsanou".

Také jakýsi „Wunderkind" podepsal se tu „vlastní rukou": Carl Friedrich Michaelis, 3 Jahre alt.

Proslulý svým časem paedagog Pařízek napsal tu po německu: Alex. Pařizek, Direktor der Prager Normalschule, besuchte und bewunderte in stillem Preise des Schöpfers dies sehenswürdige Werk der Natur am 16. August 1791.

Pro nás nejdůležitější a nejzajímavější jsou zápisky slavného Josefa Dobrovského, který dne 25. června r. 1791. ve společnosti Bedřicha hraběte Nostice do těchto skal zavítal a v památní knize trojí veršovaný zápis, německý, latinský a český učinil:

Der Allmacht Lob ſchwebte furchtſam auf meinen Lippen,
da ich ſie ſah, die hochgethürmten Felſenklippen,
voll Staunens und Bewunderung.

Saxorum moles aeternis fluctibus ortae
spectandū hic praebent Omnipotentis opus.

Kdo ſe hrozýſs, ſtoje před diwnými ſkalami,
wiez, že ſe to dáwno ſtalo mořſkými wlnami;
máſſ čemu ſe diwiti, hle ztwrdlý pyſek od bauře mořſké!
Diw ſe welikému dylu mocy božſké!

Josephus Dobrowsky.
F. B.[1])

O Dobrovském zmínili jsme se, že jeho jednání proti stavu, ve kterém přes to ostával, bylo podlé; opakujeme to i dnes, jakkoli „Čas" a „Osvěta"[2]) nám to za zlé mají. „Osvěta" míní, že Dobrovský nejednal tak, jak „Čas" líčí, a tedy že úsudek náš spoléhá na nesprávné informaci. Možná z části, ale vždyť my právě odmítali „Časovo" vystrkování Dobrovského jako nějakého idealního reformatora církve; nebyl-li Dobrovský až takový, jak jej líčí „Čas", tím lépe — avšak ani tak nám již Dobrovský ryzím charakterem nebude. „Čas" naopak neodpovídá, leč že z nás mluví „dnešní klerikalismus". I ne! Jen žádných logických přemetů, prosím. My mluvíme o voze, „Čas" pak o koze (i se svým citatem ze Štulce). Býti velikým slavistou,

[1]) Na knihu tuto, právě vzhledem k zajímavým zápiskům Dobrovského upozornil mne laskavě pan bibliothekař Dr. V. Schramm.

[2]) »Osvěta«, která — mimochodem řečeno — o »Hlídce« jaktěživa ani slůvkem se nezmínila, teď najednou v jakémsi furore píše také, že »Hlídka« vzala pravopisný návrh prof. Dra Jokla »vážně«. Pravda je, že jsme se o něm v »Rozhledě« zmínili jako o jiných novinkách; nemýlím-li se, bylo tam i řečeno, že pravopis ten vypadá k smíchu, avšak směšným jsme ho učiniti nemohli, nemajíce mezi spolupracovníky žádného humoristy — a tak poznámka zůstala »vážnou«.

buditelem vzájemnosti slovanské atd. a býti charakterem, není totéž. „Čas“ při svých hrdinách, jež chce proti církvi vytrumfnouti, vždycky silno „přehodnocuje“, neboť účel jeho světí všecky prostředky; pamatujte se snad ještě na podobný spor stran Jana z Jenštejna a doby husitské? V nynějším případě konstatujeme svým čtenářům (ne „Času“, neboť s ním dale polemisovati bylo by bezúčelno), že účel jest: podrýti v národě půdu náboženství katolickému; k tomu účelu pak nehodí se snad nic lépe, nežli všemožně vyvyšovati ty, kteří náboženství tomu byli ke škodě a k hanbě, a snižovati ty, kteří se ho zastávali neb aspoň šetrně se k němu chovali. In thesi pak jde o to, aby antagonismus protikatolický co možná byl stotožněn s národním buditelstvím; tím se nejlépe dokáže, že katolictví pro český národ není, pravda?! Jungmann na př. byl dle všeho stejně nepřítelem některých katolických institucí, ba snad i víry, jako Dobrovský, Marek a j., totiž stejně mělkým jejich posuzovatelem, jako ti druzí. Ale že nebouřil a nebrojil proti nim veřejně, za to jest u realistů pokrytcem, ti druzí jsou výtečníci („osvícení“, řekl by p. Bílek), a to ve všem všudy výtečníci. Není pražádného klerikalismu potřebí, abychom takové ošemetnosti neschvalovali, jen stejného lokte třeba. Chtějí-li páni raději takového druhu „abbés“ (ovšem jen ad hoc, neboť dnes by jim byli k posměchu a k pohoršení, jako každý „svobodomyslný“ páter), mějte si je. My se jich — co se náboženství týče — rádi vzdáváme, ani bychom jich neodsuzovali, znajíce tehdejší poměry, zvláště úžasnou mělkost a lehkomyslnost ve věcech náboženských, ne vždy od „hierarchie“ zaviněnou; ale když se nám stále opakuje, že černé je bílé, tedy třeba také jednou říci, že ne. Dobrovský a všichni ti ostatní, jichž se týče, nejsou nám ve věcech náboženských ničím, naše měřítko je vyšší a — starší.

Totéž odpovídáme i „Naší Době“, jež vyšinula se až na ten stupeň vědeckosti naproti našemu čirému klerikalismu, že výtky prof. Dra. Hodra Bílkovi činěné jsou jí maličkostmi. Vybízí nás, abychom odpověděli Schellovi; ale nač mu máme odpověděti, neřekla, protože neví. Schell sám již zbrklosti své pokud může vymlouvá a omezuje, u nás se na nich jistí lidé ještě dlouho pásti budou. Je to již skoro stejná equilibristika, jakou provádí v „Čase“ s Faustinem Procházkou, také prý — „humanistou“ à la Dobrovský! Tu již přestává všecek dišput.

† **Ed. Hofmann.** Vídeňská universita ztratila letos jednoho z nejslavnějších členů svých. Dne 27. srpna zemřel Ed. Hofmann, rodem i srdcem Čech. Narozen v Praze, studoval tamtéž na fakultě lékařské, stal se docentem soudního lékařství a v letech šedesátých českým jazykem přednášel na universitě o této disciplině. Jako professor působil pak v Inšpruku a ve Vídni, kdež dosáhl nejvyšších hodností a byl předsedou nejvyšší zdravotní rady. Hofmann byl jedním z velikých reformatorů mediciny. Možno říci, že vědecké soudní lékařství on založil. Ovládaje zevrubně veškeré obory nauky lékařské, sestavil na základě obsáhlých a přesných studií experimentalných slavné dílo „Lehrbuch der gerichtlichen Medizin“. Kniha ta přeložena do všech evropských jazyků. Úsudek jeho opíral se vždy o bohatou zkušenost a dotvrzen názorným pokusem platil za neomylný. Hofmann povýšil soudní lékařství na vědu exaktní. Prof. Reinsberg napsal o něm v předmluvě ku

své učebnici: „Je samozřejmo, že jsem všude hleděl k učení Ed. Hofmanna. Kdož by mohl dnes psáti knihu o soudním lékařství, aniž se opíral o Hofmanna, předního to badatele a reformatora nauky o soudním lékařství?“ — Česky publikoval Hofmann několik pojednání v „Časopise českých lékařův“ a před 10 lety napsal obšírný úvod k nauce o jedech do Eiseltovy „Odborné pathologie a therapie“. Český národ může s pýchou hlásiti se k zesnulému učenci. *sv.*

Universitní přednášky pro ženy. Spolek učitelek v Krakově zakročil u akademického senatu Jagelonské university, aby uspořádány byly pro ženské přednášky z oboru věd filosofických. S povolením ministerstva osvěty ohlášeny pro zimní běh tyto přednášky: Literatura polská 19. věku (prof. Dr. hr. Tarnowski), Estetika umění (prof. Dr. Pawlicki), Kosmografie (prof. Dr. Schwarzenberg-Černý) a všeobecné dějiny 19. věku (docent Dr. Čermák). Přednášky konají se od 4—7 hodin odpoledne, tedy v dobu, kdy učitelky mají už po škole.

Lidové knihovny v Polsku. V ruském Polsku ruská vláda na zkoušku zřídila 20 knihoven v obcích, z nichž 10 svěřeno správě obecního představenstva a 10 správců škol. Do každé knihovny dáno na počátek 150 polských a 100 ruských knih rozdělených na 5 oborů: 1. knihy náboženssko-mravní; 2. knihy poučné (prostonárodní z oboru zeměpisu, kosmografie, přírodopisu, právnické); 3. knihy z oboru lidové zdravovědy; 4. knihy hospodářské a 5. zábavné (i básnické). V tomto posledním oboru zastoupeni jsou v ruském oddělení přední spisovatelé (Puškin, Lermontov, Tolstoj, Gogol). Knihovny otevrou se v první polovici listopadu t. r. a půjčuje se z nich bezplatně. Dozor nad knihovnami, které spravují obecní úřady, má politický úřad, nad knihovnami při školách úřady školské.

Doprava novin v Rakousku. Ve státním rozpočtu rakouském na rok 1898. jest položka 1,640.000 zl. jako výnos z dopravy novin poštou. Položka tato vykazovala r. 1892. obnos 1,229.180 zl., r. 1893. obnos 1,303.340 zl., r. 1894. obnos 1,359.330 zl., r. 1895. obnos 1,439.690 zl., r. 1896. obnos 1,504.880 zl. a r. 1897. obnos 1,570.060 zl. Tyto cifry podávají důkaz o velikém vzrůstu počtu dopravených časopisů, který při poštovném 1 kr. za kus by obnášel 150 milionů kr.

Časopisectvo v Cařihradě. V hlavním městě tureckém vycházejí listy v 11 jazycích: v tureckém, arabském, řeckém, perském, armenském, hebrejském (španělském podřečí), bulharském, francouzském, anglickém, italském a německém. Náklad jejich, kromě listů tureckých, arabských a armenských jest malý. Časopisy cizí těší se dosti veliké svobodě, za to domácí podléhají přísné censuře, kterou obstarávají dvě kanceláře: jedna provádí censuru vnitřního, druhá zahraničného tisku. Časopisy domácí pro svůj malý náklad zápasily by s nepřemožitelným deficitem, kdyby nedostávalo se jim vydatné podpory ze státní pokladny. Podpora tato vyměřuje se dle chování listu a obnáší měsíčně 200 až 1000 zl.

Překlad bible. Celá bible přeložena jest do 108 jazykův, a to: do 40 evropských, 41 asijských, 14 afrických, 10 australských a 3 amerických. Části bible přeloženy jsou asi do 400 různých jazyků, mezi jiným do 14 nářečí čínských.

Socialistický tisk. V Německu bylo r. 1896. směru socialně-demokratického 69 (r. 1895. 73) politických a 55 (r. 1895. 50) odborných časopisů. Socialní demokracie sebrala od svých příslušníků 181.245 marek 62 pf. a z této sumy pohltily deficity časopisů 94.234 m. a 27 pf. — Socialní demokraté v Italii v r. 1895/6. měli 27 a r. 1896/7. 46 časopisů.

Mezinárodní geologická mapa Evropy. Mezinárodní sjezd geologů v Bologni r. 1881. usnesl se na vydání geologické mapy Evropy v měřítku 1 : 1,500.000 a svěřil vrchní péči o ni ředitelům pruského geologického zemského ústavu Begrischovi a Hauchecorneovi. Mimo Evropu i krajiny středozemního moře přibrány. Celá mapa rozdělena na 49 listův a provedena dle nejnovějších zeměpisných měření. Roku 1894. vyšel první sešit, obsahující na 6 listech severní Německo, Hollandsko, Belgii, severní Francii, jižní Dansko a Švedsko, západní Rusko a severní Rakousko, Island a Gronsko. Roku 1896. vydán sešit druhý o 5 listech, vyobrazujících Španělsko, Portugaly, Francii, Sardinii, Korsiku, střední Italii, Tunis, Alžír a Marokko. Dílo vychází u Dietricha Reimera v Berlíně. Cena 110 m. umožněna tím, že jednotlivé vlády zavázaly se odebrati určitý počet výtisků, jakož i tím, že všechny potřebné práce koná zmíněný pruský ústav úplně zdarma.

Peníze v Birmě ukazují nápadnou shodu s penězi ve starém Egyptě. U Číňanů vědomosti astronomické rozvinuly se dávno před našimi. Jak vysvětliti tyto a podobné úkazy? Buď samostatným vývojem na obou místech, nebo přejmutím, přenesením z jednoho na druhé. Toto zdá se býti mnohem odůvodněnější. Sloh na př. chrámů birmanských je původu indického, o tom není pochybnosti. Avšak indické pagody svými rozměry spočívají na egyptském lokti, jakožto základní jednotce. Tím souvislost všech těchto starodávných kultur a tím i původ z jednoho středu dosti jasně vysvítá, čímž dochází nové opory učení církevní o jednotném původu všeho lidstva.

Ještě není úplně dokončen obrovský podnik ruský, dráha přes celou Sibiř, a již chystá se v Rusku nový obrovský podnik, **průplav z moře Baltického do Černého.** Průplav bude 1600 kilometrů dlouhý a má býti dohotoven v 5 letech, tak aby v r. 1901. zároveň se sibiřskou dráhou byl otevřen. Tím uspoří si ruské loďstvo ohromnou zajížďku kolem celé Evropy, chce-li se ze severu dostati na jih. Průplav určen i pro největší lodě a dle toho bude 8·5 *m* hluboký, dole 35 a nahoře při hladině 65 *m* široký. Lodě budou moci plouti ve dne i v noci rychlostí 11 *km* za hodinu, tak že tedy v 6 dnech dostanou se od severu (z Rigy) na jih (do Černého moře). Výdaje jsou rozpočteny na 250,000.000 zl. Není pochybnosti, že tím velmocenské postavení Ruska neobyčejně bude posilněno.

Pod předsednictvím professora Dra. Wilhelma Förstera, ředitele berlínské hvězdárny, zahájen byl 13. dubna 1897 v Pavillonu de Breteuil v Sèvres u Paříže **mezinárodní komitet pro míry a váhy,** zasedající ob rok. V tomto komitetu jsou zástupci jednotlivých státův, užívajících soustavy metrické. Komitet stará se o spolehlivé normalní míry a váhy metrické pro jednotlivé státy a o všechny s tím spojené otázky. Tak na př. prohlédl bedlivě všechny nástroje, jichž se užívá při zeměměření v Evropě. Tím teprve zjištěn náležitě plošný obsah jednotlivých mocnářství. Německo tím nominalně získalo několik čtverečných kilometrů. Nejnověji ředitel Benoût

určil spolehlivě pravou míru centimetru a milimetru. Dr. Charles Guillaume z Neuchatel přišel na novou směs železa a niklu. Směs tato teplem se tak neroztahuje jako směsi dosavadní. Ve výhních v Imphy dal připraviti směs ze 36 dílů niklu a 64 dílů železa. Směs tato roztahuje se teplem jen desítinu roztažitosti platiny. Pro přístroje měřické a pro stroje, jež podlehají vlivům teploty, je to vynález veliké ceny.

Anglický cestovatel Dr. Donaldson Smith nalezl jižně od Habeše (severně od jezera Štěpáněina) **trpasličí národ** jménem Dume asi o 100 osobách. Od sousedů jsou přísně odloučeni. Živí se hlavně lovem, k čemuž užívají jedovatých šípů. Též chov dobytka znají. Jinak způsobem života rovnají se ostatním středoafrickým trpasličím kmenům, jako jsou Akkové, Wambuttové a j. Průměrně dosahují 5—6 anglických stop.

O Křovácích, národě jihoafrickém, rozšířeny byly zprávy, jež vyznívaly v ten smysl, jakoby Křováci náleželi k lidem na nízkém stupni vzdělanosti. Při bedlivějším pátrání ukázala se mylnost takovýchto zpráv a tím také znova vyvrácen darwinistický náhled o postupu vzdělanosti. Křováci mají řeč neobyčejně jemně učlánkovanou. Nedávno pak nalezen zvláštní důkaz o bývalé jejich dovednosti. V severním Transvaalu našly se zvláštní kresby ve skalách, ponejvíce zvířat, svědčící o podivuhodném uměleckém vkusu. Světlo a stín jsou znázorněny jasnými a temnými barvami, domácí zvířata (pštrosi, žirafy, lvové) podány jsou velice význačně, lidské postavy (jen mužové) v barvě červenohnědé v rozmanitých postaveních, někdy velmi komických. Obrazy ty jsou velice starodávny, nynější obyvatelé, jakož i jejich předchůdci Masselové nedovedouce si vysvětliti jejich původ, s jakousi úctou k nim hledí říkajíce: Ai Modimo, Bůh je učinil.

Něco pro zasmání. Roku 1835. v Bavorsku z Nürnbergu do Fürtheru měla se stavět dráha. Kollegium lékařů podalo o tom toto dobrozdání: „Změna místa pomocí parního stroje má býti ve jmenu veřejného zdravotnictví zakázána. Rychlé pohyby u cestujících vyvolají duševní nepokoj, delirium furiosum. A jestliže cestující tomuto nebezpečí se vydají, pak nechť stát alespoň postará se o zdraví diváků; neboť pohledem na rychlý vlak může člověk snadno nemoc tu dostati. Je tedy nevyhnutelně potřebno, aby po obou stranách kolejí bylo zábradlí nejméně 6 stop vysoké.“ — Kdo by si při tom mimovolně nevzpomněl na pověstnou úplně zbytečnou úzkostlivost lékařů, když šlo o katolické hřbitovy kolem kostelů!

ROZHLED.

V Brně, dne 28. října 1897.

Povaha politických poměrů od měsíce, jak jsme ji načrtli minule, se ještě přiostřila. Konference konaly se zas dále mezi vládou a mezi kluby pravice („výkonným výborem pravice“) — smíření na levo, jako beznadějné, vláda teď už docela opustila. Dne 1. září ostatně už začaly a přes půl druhého měsíce stále ještě kluby pravice nevědí, jak jsou si s vládou. Přes to má v nich vláda horlivé zastance na slepo. Jsou to členové „klubu svobodomyslných lidových poslanců českých.“ Tito stojí při vládě proti obstrukci nejpevněji. Organ jejich sic čas od času hlásá, a také sem tam i poslanci na schůzích tentýž náhled projeví, že české poselstvo se ke vládě teprv plně přikloní, až splní či přislíbí a zaváže se splniti národní a politické požadavky jeho. Zatím věc má se trochu jinak. Dnes už poselstvo české stojí zcela a bezpodmínečně při vládě a podmínkou rozluky, nikoliv spojení teprv, má býti oněch 32 „etapp“, čili, dle jiných, „drobečků“. A to by vláda ani nemusila všech těch 32 požadavků mladočeských zaručit! Snad i na několik z nich by stačilo přistoupiti a české poselstvo by asi zůstalo tam, kde stojí — při vládě.

Dnešní postavení českého poselstva na radě říšské sotva ovšem může být jinaké. Jest jediné, na němž může stát český národ, ať vedle vlády, ať proti ní, to jest její věc, kdy jest boj o nadvládu Němcův v Rakousku, v nějž se počátečné rozmary liberálních Němců přetvořily. O různých, až příliš vládních, službičkách nemluvíme, ty patří spíš na vrub jednotlivců.

Volnější postavení vůči vládě má německá katolická lidová strana a křesťansko-slovanské sdružení. Ba o příslušnosti těchto dvou stran ku pravici se časem i pochybuje, buď v přítomnosti nebo v budoucnosti. Jeviť nezřídka rozmrzelost (kat. lid) a dávají rozhodné podmínky: buď, anebo (kř. slov.). Zvláště Slovinci v kř.-slov. sdružení žádají jako „conditio sine qua non“ zvrácení vládního systemu na jihu. Nežádají drobečkův ani etapp, ale plnou tu spravedlnost, na niž mají právo — už dle dnešních zákonů. V klubu Poláků jsou dvě strany; jedna stojící věrně při vládě, jako Mladočeši, druhá však (tak zvaná liberální strana Rutowského) šilhající na levo, okřikující a střásající časem i klerikály i Čechy! Však už i Poláci chladnou.

Poměr ku katolické lidové straně na pravici zdál se jeden čas velmi napjatý, když totiž vůdcové strany Dipauli a Ebenhoch dne 5. října vytasili se s návrhem na vydání jazykového zákona — „rámcového“ (totiž říšská rada hlavní osnovu, zvláště o právech menšin, a zemské sněmy podrobnosti dodělají). Ne věcná část návrhu

toho, ale hlavně jeho motivace do návrhu vpletené to byly, jež vyvolaly roztrpčení všech ostatních klubů pravice. A právě tyto dvě věty, totiž . . . dass die Beseitigung der thatsächlich in Böhmen und Mähren herrschenden nationalen Erregung mit allen gesetzlichen Mitteln angestrebt werden muss" — a pak: „zum Zwecke der Aufhebung der Sprachenverordnungen" — tyto dvě věty právě uznávající jak strojený furor německý, tak jeho výtku o nespravedlnosti jazykových nařízení, vážily z celého návrhu navrhovatelův nejvíc. V té chvíli byli katol. lidoví zrádcováni ze dvou stran: z německé i české. Řeč Dipauliho v Linci, 10. října, na to zbouřené vlny upokojila. Přes různé odbočky a přes to, že kat. lid. strana veřejně uznává, že celá motanice na říšské radě není leda boj mezi češstvím a němectvím, přece zůstává v kruhu pravice, ba prohlašuje, že jen tu jest možné její místo.

Na návrhu Dipauliho nejlépe vidět, jak málo váží věc sama a jak mnoho dělá její představitel a původce. Když tentýž pilný návrh přednesli soc. demokraté a posl. rus. P. Taňačkěvič, byl kámen do vody. Ani si toho nikdo nevšiml. Návrh barona Dipauliho nadělal hluku právě proto, že podán byl stranou katol. lidovou. Právě zmíněná jeho motivace vyvolala jeden a týž výkřik: „tož i vy?" na obou stranách; u Němcův obstrukčních radostný, u členů pravice s oním známým pocitem, jakým Caesar své „Et tu Brute" provázel.

Zasáhnutí katol. lid. strany tímto způsobem do chodu politiky říšsko-radské není asi posledním činem této strany na tom rozhodném stanovisku, jakého tato strana pojednou nabyla, tvoříc jazýček mezi slovanskou a německou částí sněmovny.

Postavení některých menších stran je stále neurčité nebo zvrácené. Antisemité dosud na př. nevědí, mají-li se spojit s obstrukcí či ne. Prohlásili ostatně, že proti provisoriu vyrovnávacímu se k ní přidají. — Vlachové zachovávají celkem neutralitu. — Socialní demokraté však zůstali na tom pochybeném stanovisku, jaké zaujali z prvu. Oni, kteří přišli přece s „pracovním" programem do sněmovny, kteří dřív nadávali na maření času, najednou jej mařit pomáhají, a to v obstrukci vzniklé z národního šovinismu. Vymlouvají se, že se přidali tam, kde to šlo proti vládě. — Dnes snad není v Rakousku strany a tisku, které by tak spílaly Mladočechům, jako strana a tisk soc. demokratický — německý jako český. Tisku tomuto a řečníkům strany této není dnes horších lidí nad Mladočechy. Ve chvíli, kdy strana tato jest skutečnou repraesentantkou celého národa a jeho snah a nechce nic víc než spravedlnost — stojí patentovaní zástupcové utlačených na stanovisku diametralně protivném. Kompromis, který obstrukce 21. října uzavřela s předsednictvem sněmovny, teprv soc. demokrat. sdružení rozladil. Ale ne doopravdy. Už dne 26. a 27. pomáhali obstrukci spílat a bouřit.

Obstrukce v parlamentě, jenž 23. září otevřen, omezuje se na zdržování prací jeho. Činí to hlavně navrhováním jmenovitého hlasování. Vyvolávání jmen trvá přes tři čtvrti hodiny, a navrhne-li se jich 12, jako dne 19. října, snadno se čas od 6 hodin večer do

1 hod. v noci prohlasuje. Na usmíření obstrukce tekla konečně už dvakrát i krev, v pověstném souboji hrab. Badeniho s Wolfem, 25. září, nejbezohlednějším a nejzuřivějším členem Schönererovy pětky (Iro, Kittel, Schönerer, Türk a Wolf), tedy drahocenná krev hraběcí a ministrova, jíž zvláště do dojemného nadšení uvedeny byly „Národní Listy“, připomínajíce českému národu, že tekla skoro jako by zaň sám. Ta druhá krev už byla méně cenná: byla to krev moravského vůdce selské strany, Vychodila, jež prolita v boji o obstrukční „prkýnko“ v osudné „hodině duchů“ z 19. na 20. říjen. Jako na jaře, tak teď znovu pokusila se pravice obstrukci přemoci násilím, obejitím jednacího řádu. Tyto snahy pravice byly příčinou, že předseda sněmovny Dr. Kathrein dne 26. října se z úřadu svého poděkoval. Po něm místo to nechtěl převzíti nikdo.

„Revue des deux Mondes“ z 15. října pro obstrukční nesnáze a neutuchající národnostní boje nazývá Rakousko „nemocným mužem“, titul, který dosud se uděloval jen — Turecku. Je pravda, je to nemocný muž, ale snad ke zdraví, aspoň v naší polovici.

Z „prací“ parlamentu kromě toho stálého hlasování uvésti možno ještě: neustálé interpellace jednacího řádu se strany obstrukce vyvolávané, řadu pilných i nepilných návrhů a veliký počet dotazů. O pilných návrzích a předloze vládní na ulevení nouze rokováno v 9 schůzích. Na to přišly tři obžaloby ministerstva pro tajný výnos z 2. června, pro zakázanou schůzi Chebskou a pro jazyková nařízení pro Moravu; a nové 2 navrženy. Celkem 18 schůzí během měsíce, jejichž výsledek skutečný jindy bývá věcí jedné jediné schůze.

Vláda za těchto okolností nezavaluje sněmovnu předlohami, ale přece nejdůležitější podala; mnohé z předloh těch zajisté čekat budou i za obyčejných poměrů leta na své vyřízení. Tak jistě nešťastná už v tom ohledu předloha o hospodářských společenstvech, jež teď podána vládou už po páté během 4 let! Také předlohy o podomním obchodu, o povinném zemském pojištění proti škodám požárovým a o kartelích nedočkají se asi tak brzy vyřízení, ač jsou žádoucí. Zaberou nejprve čas pro sebe jiné ne-li důležitější, tož pilné: prozatímní vyrovnání, rozpočet s dvěma nepříjemnými předlohami o dani z prodeje cukru a o dani dopravní a předloha o úpravě poplatkových dávek. Zvláště náhlí vyrovnávací provisorium, jež musí býti projednáno a schváleno do konce roku 1897., neboť smlouva obchodní a celní na základě výpovědi do té doby vyprší a též ostatní společné záležitosti mocí minulého vyrovnání potrvají na zákonném základě jen do 31. pros. 1897. Uherská vláda své provisorium si dala schválit poslaneckou sněmovnou už 21. října. Zajímavo jest prohlášení ministerského předsedy uherského, jenž na dotaz hr. Apponyiho odvětil, že uherské toto provisorium by zákonné moci nemělo, kdyby rakouská vláda do konce roku 1897. nedovedla své provisorium projednati cestou parlamentarní; tedy § 14. zákl. zákonů, jenž jí dává v čas potřeby moc nařizovací, by vláda rakouská v tomto případě ani použiti nemohla. Ale přes to uherská vláda by si věděla pomoci. Co se má

ujednávat společně s říšskou radou rakouskou, v případě nemožnosti, nebo rozpuštění, by uherská vláda dala ujednat jen v říšské radě uherské a prohlásila za zákon uherský. V Rakousku ať si dělají, co chtějí. Tak prohlásil aspoň předseda ministerstva Bánffy 25. října.

V uherském i našem tisku tato otázka, již baron Bánffy tak hravě „rozluštil“, přetřásala se dávno napřed. Osou diskusí jest § 25. článku XII z roku 1867., jenž stanoví, že Rakousko má dostati ústavu a jen s tou podmínkou, že Rakousko ústavně bude spravováno, nabude „vyrovnání“ (1867) platnosti. Ze smyslu toho nevyplývá, co se stane, ztratí-li Rakousko někdy svoji ústavu, nebo změní-li ji. Uhři jsou toho náhledu, že oni sproštěni jsouce pak všeho vyjednávání s Rakouskem neústavním, upraví si poměr svůj k naší polovici na svém sněmu po svém (jak „Pester Lloyd“ dne 21. září a 9. října ve svém článku prohlásil).

Vyrovnací provisorium bylo tu už jednou v r. 1878., tehdy ovšem nenadělalo tolik těžkostí, co letos; ústavních otázek vůbec nebudilo.

Rozpočet předložený dne 1. října má tytéž vady i přednosti jako lonský (na letoší rok) ve svém sestavení. Ba ještě znatelnější, neboť rozpočet na rok 1898. je vlastně podán předčasně, kdy ještě pan ministr neví, co má rozpočítat. Delegace totiž ještě nepovolily svůj společný rozpočet, pan ministr financí tento rozpočet znal jen přibližně, ba připustil možnost zvýšení jeho o 4 až 5 milionů, než jak on předpočetl. Mimo to visí ve vzduchu nové položky vydání a příjmů, o nichž ministr ještě neví, budou-li už pro rok 1898. platit či ne. Zvláštní zásadou omluvil ministr svůj investiční rozpočet, jenž jako letos tak i budoucně celý se vydluží. Nebylo by prý spravedlivo, abychom na nynější generaci uvalovali celý náklad na to, co sloužit bude několika generacím. Totiž jedná se o náklad na různé budovy, opravy budov, nové zřízení železničních drah, budov, voziva, zařízení atd. Tedy to by nebylo spravedlivo! Co řeknou ty budoucí generace však tomu, když po nynější a po dvou předešlých generacích shledají nasekáno dluhů zcela neproduktivních, dluhů draho vypůjčených, neumořitelných! Ty se podiví, jaký útlocit měli naši ministři vůči budoucím generacím, kde se jednalo o hotové — ale, jak byli bezohledni k týmže generacím, kde se jednalo o sekání dluhů na pouhé choutky a hříšnou nehospodárnost jejich.

Nynější p. ministr financí není ovšem vinen dluhy minulosti — ale ty dluhy, které on ročně míní svým investičním rozpočtem na stát uvalovat, budoucí generace mu za dobro nepočtou. Vždyť on sám ví, a vidí to každý, že investiční rozpočet jest jen Korneliovým prostěradlem, v němž smíchána jsou zvířata čistá i nečistá. Položky které jindy bývaly v obyčejném rozpočtu, a které by tam dělaly nepohodlí, poněvadž kdyby se tam nechaly jako dříve, mohly by potřebu nadmouti přes „al pari“ a způsobiti mu deficit — tyto položky sneseny nyní s jinými skutečnými investicemi v investiční rozpočet. Tak tomuto deficitu, hanbě každého finančního ministra, se vybývá a pomáhá si tedy — oklikou.

Schodek to je a řekne se tomu investiční rozpočet. A budoucí generace se uchlácholí pěknou sentencí. Investiční preliminář činí letos 29,179.780 zl. o 1 milion méně než roku lonského (30,135.010). Leč na rok 1897. bylo na těch 30 milionů úhrady skoro 5 milionů, na rok 1898. bude úhrady jen 1½ milionu (1,524.050 zl.). Zbude tedy k vydlužení větší obnos než letos (26,655.730 zl.). Rozpočten-li tedy i hlavní rozpočet s přebytkem: 3,979.355 zl. (příjem 719,900.282 zl., vydání 715,920.827), tedy s investičním rozpočtem pospolu to činí schodek 23,675.385 zl. A bude-li společné vydání, jak pan ministr prorokoval, vyšší, tak že celý přebytek hlavního rozpočtu ztráví — zbude celý investiční fond jako schodek.

V těchto investicích dali bychom za pravdu jen některým položkám, že jsou opravdu investiční, že se v nich totiž kapitál ukládá k budoucímu výnosu a užitku. Jest to 1. položka na přístaviště na Vltavě a splavnění Labe a Vltavy obnosem 1,460.000 zl.; 2. zřízení nových telefonů (1,500.000 zl.) a nových telegrafů a pneumatických pošt (289.000 zl); 3. stavba nových a přístavba starých drah železničních obnosem 9,142.000 zl. jakož režijní přestavby a přístavby, jež možno sem též vpočítat, obnosem 4,707.300 zl.; 4. investice na státních lesích a dolech obnosem 700.000 zl. Více sotva lze z investičního rozpočtu vypátrat opravdu produktivních investicí. Tedy celkem 17,798.300 zl. pravých investicí, jež značí uložení produktivního kapitalu pro budoucí generace a jež „uvalovat docela na nynější generace by bylo nespravedlivo“. Tak tedy investičním rozpočtem zakryt schodek nejméně 10 milionů zlatých.

Takovéto financování rozpočtu s 10milionovým dluhem, zdá se, bylo zcela nepotřebno. Vždyť rok co rok se tak opatrně staví příjmy z jednotlivých poplatků a daní, že vždy účetní závěrka končí 10- až 20milionovým přebytkem, který se pak přičte ke stomilionové pokladní hotovosti, již ministr ukládá, sám nevěda nač. Letos ve svém výkladu slíbil, že budoucně dá tuto pokladní hotovost vždy parlamentu k disposici.

Co se týká nových eventualních položek potřeby i úhrady, tedy ministr vyjmenoval tyto: úprava platův úřednických, zavedení nového exekutivního řádu u soudův a úroky z vídeňské půjčky, jíž stát Vídni přispěl — dále dar zemím na úpravu zemských financí v obnosu 10 milionů zlatých; zrušení novinářského kolku, mýta, zrušení loterie. Tři první položky už jsou nutné: prvá pro hanbu, druhá a třetí vyplývá ze zákona, jenž má nastoupiti v život od 1. ledna 1898. Všecko to dohromady značilo by přírůstek výdajův a úbytek příjmův obnosem asi 50 (53·3) milionů zlatých. Tento přírůstek (40 milionů) a úbytek (13·1 mil.) hraditi chce ministr novými daněmi: daní z prodeje cukru a daní dopravní a daní z piva a lihovin. Obě tyto daně spojil hlavně s úpravou platův úřednických. Před rokem ještě na to chtěl ministr věnovat zvýšení daně z piva a líhovin. Tak místo lonské jedné vyhlídky na nové daně, mají poplatníci letos trojí — smutnou vyhlídku. Ovšem — podlehnou-li jejich stateční zástupcové. Tito se teď staví velmi bojovně proti novým daním, kdož ví, jak bude později.

Daň z prodeje cukru má zvýšit ceny cukru na domácím trhu opět o 6 zlatých. Při zvyšování vývozních premií vloni právě na tu chybu cukerní politiky poukazováno, že cukerní výroba se ubíjí právě zdražováním cukru. Leč tehdy ku podpoře této výroby cukr zdražen o 2 zl., a teď má se zdražit o nových 6 zl. Pan ministr financí doznává sic nevhodnost této daně, ale těší se tím, že jinde ji také mají a že jinde mají cukr ještě dražší než u nás. A přes to, že jinde daň z cukru je vyšší (v Německu 20—23 m., ve Francii 60 fr.), spotřeba cukru v zemích těch byla větší. Leč 19 zlatovou daní vystoupneme nad Německo už o 5 až 7 marek a od vysoké daně spotřební ve Francii nebudeme už daleko (= 28 zl. 80 kr.). Mimo to nedosáhneme prý tou 19zlatovou daní ještě těchto států: Belgie (s 21 zl. 60 kr. daně cukerní), Nízozemí (s 26 zl. 96 kr.), Italie (s 28·78 zl. a 31·27 zl.). Tak vida! Co máme ještě dohánět!

A zvýšením daně na cukr z 11 na 13 zl. r. 1896. už doznal ministr zklamání. Spotřeba cukru klesla o 338.000 metr. centů, čili o **14·95%**! Toto klesnutí nazývá ministr „přechodným“ a „abnormalním“. Jen aby! Kolik let to ostatně bude trvat, než s toho stupně, kam jsme padli, vystoupneme aspoň na výši konsumu r. 1895/96. Konsum cukru ročně stoupal as o 40—50.000 metráků, v r. 1897/98. by musil tedy značně stoupnout, aby výpočty p. ministra nezmátl. A nejen spotřeba čistého cukru, ale také výrobků cukrových má býti obřemeněna (cukrovinky, kandys, čokoláda, likéry), tedy zdraží se i tyto, potřeba těchto rovněž klesne a tak i tu spotřeba cukru bude menší.

Daň dopravní má se vybírat ve výši 12% při dopravě osobní a ve výši 5% při dopravě zboží (na malých místních drahách jen v poloviční výši). I tu p. ministr těší, že tutéž daň jinde též mají a namnoze i vyšší. Ve Francii od r. 1855. do r. 1871. byla daň 10—12%, od 1871 do 1891. dokonce 23·2%, do r. 1892. jest jen 13·2% (s ročním stoupáním o 0·2%). R. 1891. vynesla daň ta ve Francii 100 mil. fr. V Italii daň ta zavedena r. 1862. ve výši 13% na osobní dopravu a 2% na dopravu zboží. R. 1894. obojí daň tato vynesla 17,886.768 lir. V Anglii mají daň 5% a 2%; roku 1894. vynesla 257.739 liber (= 3,092.868 zl.). V Rusku do r. 1894. byla daň dopravní vzestupná dle tříd od 15 do 25%, od r. 1894. zavedena 15% daň pro všecku dopravu. Vynáší přes 9 milionů rublů. Daň tato v Rakousku má vynésti: R. 1898. $7^1/_2$ mil. zl., r. 1899. už 10 mil. a r. 1900. 12·6 mil., na kteréžto výši chce ministr ji ponechati, tedy dále postupně při vzrůstu dopravy a linií ji snižovati.

A to dobré, co by po těchto daních mělo nastoupit, totiž zrušení oněch tří neoblíbených pramenů příjmů: loterie, mýt a kolku novinářského a kalendářního, jakož i ten velkomyslný dar 10 mil. zemím — nastoupilo by až od r. 1899. Ježto loterie není daní ve vlastním slova smyslu, tu by ubylo za tyto tři velké a skutečně tížící daně jen 1 million z mýt, a $2^1/_2$ mil. z novin a kalendářů.

Pan ministr financí Biliński má ve zvyku různé ty daně oslazovat zvláštním slibem: „Však já vám z toho také něco dám.“ Tak slíbil

z příjmové a výdělkové daně něco zemím, slibuje jim z nových těchto daní opět a mimo to z daně dopravní slibuje 1 milion na pozdvižení výroby a odbytu domácích zemědělských a průmyslových výrobků. Je to sice lépe, že něco z toho dá, že si nenechá všecko pro sebe, ale když ono přece jen není pranic lákavým vyzvání: „Dej mi ten svůj pomazaný krajíc, dám ti z něho ukousnout!“

Jeden z mocných a jen na zvýšení cen směřujících kartellů obnoven letos opět; jest to kartell železářský. K vůli několika mocným společnostem jest železo v říši naší velmi vysokým clem chráněno před konkurrencí z ciziny. A nad tuto ochranu ještě železárny rakouské buntují se v kartell za účelem upravení trhu — to jest vyšroubování cen na trhu. Jen aby jedna nedávala laciněji než druhé. — O tomto železářském kartellu praví posledně vydaná zpráva obchodní komory pražské: „Železářský kartell umožnil klidné a stálé vzmáhání se rakouské železářské výroby, posílil ji, a hlavní její odběratelce, strojní výrobě, zajistil domácí tržiště, otevřel pole vývozu železných výrobkův a dal podnět ku zřízení celé řady nových podniků průmyslových. Stal se tak hrází proti nadvýrobě a štítem odborné organisace.“ — S kartellem tímto uzavřena v ministerstvě železnic opět smlouva na dodávku kolejnic na pět let. Co se za pět let všecko nemůže zvrátit! Železárny už mají obchod svůj zajištěn. Ony jsou jistě kryty, neboť do výše ceny nepůjdou.

Obchodní smlouva s Německem v r. 1891. uzavřená, jest sice právě 5 let v platnosti, má tedy nových ještě 5 let přetrvat, ale v Německu strojí se už teď k budoucím obchodním smlouvám. Při ústřední vládě sestavena z interessentův a úředníků komisse pro přípravování budoucích obchodních smluv. Německo tedy bude vyzbrojeno všemi poznatky k ocenění stavu z obchodních smluv vzniklého potřebnými, bude vědět, kam obrátit zřetel, kde domáhat se prospěchu zvýšením, kde snížením cel. Nejdřív ovšem komisse bude připravovat material pro obchodní smlouvu s Ruskem, ale také jiné země a státy nenechá nepovšimnuty. U nás od prvopočátku platnosti smlouvy vede se nářek, že jsme Německu vydali v šanc svůj průmysl a svému zemědělství nepomohli. Dalo by se tedy očekávat, že i my k budoucím smlouvám budeme jinak přichystáni a zmoudřelí, než jsme byli při minulých! Ale kdož ví: naříkat snad budem až do r. 1901., ale jestli pak co napravíme, to je jiná.

Dne 13. října vstoupil v život zákon o prodeji potravin (zákon proti falšování potravin a zkušební komisse potravné), dne 1. listopadu pak vejde v život zákon o zvýšení daně bursovní.

Na 60 sedláků z Bosny, mohamedánův i pravoslavných, podepsalo stížný pamětní spis a poslalo J. Vel. Ve spise tom stěžují si na těžké roboty a platy, k jakým je nutí jak páni, tak úřady. Roboty dlouhé, bohatí se z nich vyplácejí, chudší to pak musí odřít za sebe i za bohaté. Na robotu musejí starci i děti, chromí i mrzáci. Na robotě bývají týráni od drábů. Páni nedávají kmetu ani to, co dle starého sultanského zřízení jsou povinni, kmet (sedlák) však musí robotovat a

platit více, než pod sultanskou vládou. Třetinu, kterou odvádějí spahijovi (pánovi), vyceňují jim libovolně, a nejvíce tíží je to, že všecky dávky musejí odvádět v penězích, kdežto dosud je odváděli v naturaliích. A na penězích se jim kukuřice a jiné plodiny vyceňují úřadně mnohem výš, než co za ně dostanou na trhu. A nejen stát, už i pánové chtějí svou třetinu v penězích a také ovšem dle vysoké státní sazby. Desátky odvádět musejí i ze svobodného, koupeného pozemku, vedle daně pozemkové. A spahije má moc kdykoliv kmeta vyhnati jak z jeho podílu, tak z jeho kuće. Při stížnostech, jež sedláci podávají k soudům, jsou od samých úřadů týráni, poplatky se jim vyměřují nesnesitelné, „do šatlav, do nichž by člověk dobytče nezavřel“, je zavírají, jen aby jim zahnali chuť podruhé si stěžovat. Výběrčí desátku musejí si platit kmetové sami, jako na posměch!

„Jsme bez ochrany obětováni každému, kdo přijde, ať je to beg, nebo úředník, nebo úřední sluha. Každý z nás chce míti prospěch a o náš prospěch nikdo se nestará. K císařským úředníkům si nikdo netroufá, věda napřed, že by špatně pochodil. Úřady dělají všechno proti nám a zmocnily se i práva jmenovati nám o své vůli obecní představené . . .“ —

Ubozí Bosňáci, jak vidět, stále nemohou ještě pochopit, že je hlavní známkou kultury, platit pořádně a bez hlesu vysoké daně. A ovoce krásné kultury maďarské, jež p. Kallay u nich zaštípil, teprv jim jaksi nechutná.

Prostředek, Bismarckem vymyšlený na vyhlazení polského lidu v Poznaňsku a záp. Prusích, totiž tak zv. osazovací komisse dotovaná od státu (!) stem mil. marek, pracuje pomalu sic, ale jistě. Do konce roku 1896. dle úřední statistiky zakoupila 148 velkostatkův a 35 selských usedlostí. Získané statky mají výměry 92.724 hektarů v ceně 56,159.196 marek. Zakoupené statky byly vesměs skoro v rukou polských. Jen 34 velkostatkův a 2 selské statky koupeny od Němců, kteří se chtěli vyprodat. Aby země nalezající se v državě Němců nepřešla snad do polských rukou, tedy i tyto statky něm. koupila komisse vyhlazovací. Vůči tomuto opatření vlády bylo povinností Poláků z otcovské půdy za žádnou cenu se nehýbat. Prostý chłop, jak vidět z těch 33 usedlostí pouze, plní svou národní povinnost instinktivně, ale páni „szlachcici“ hýří a prodlužují se dále a pak bez rozmyšlení prodávají otcovskou půdu komukoliv. Proto také osazovací komisse má v rukou většinou půdu panskou a ne chłopskou. Z těch vykoupených 33 usedlostí selských sotva jí přibylo 300—600 hektarů. Těch 92.000 hektarů půdy, to jsou komplexy těch 148 panství. Na půdě zkoupené utvořeno 3071 kolonií, z těch většina sestává z „důchodin“ („rentové statky“, dle nich sestavena r. 1893. od ministra orby Falkenhayna rak. předloha o rentových statcích, všeobecně zamítnutá) a pak statky nájemné. Kolonistův usadilo se na zakoupené půdě dosud jen 1975, jich statky jsou průměrné výměry o $17^1/_2$ hektaře (asi 80 měřic), v ceně 11.265 marek. — Vyhlazovací tato komisse provázena ovšem od Poláků při díle svém malou láskou. Ale také sami němečtí velko-

statkáři její působnost rádi nevidí. Odvádí jim laciné a se vším spokojené síly dělnické, a přivádí drahé, zpovykané obyvatelstvo německého západu, s nímž už nemohou tropit, co by chtěli. Každá taková kolonie, třebas byla i jen v sousedství, omezuje už práva junkerského pašaliku. — S usazováním Němců jde ruku v ruce usazování protestantů v katolických krajích polských. „Hakatismus“, jak katolické listy německé nemohou si dosti nastěžovat, obrácen netoliko proti Polákům, ale i proti katolíkům.

Nejsevernější část polského lidu až na pomoří Baltu ve vých. bažinných Prusích osedlá, Mazuři, sousedé Litevců, jsou víry protestantské. A tu na oko, s lišáckým zámyslem z kruhů úředních, podporovali tento kmen polský. „Gazeta ludowa“ založena pro kraj mazurský s patronancí úřední, poněvadž měla sloužit k upevnění a rozšíření protestantství proti katolictví. Zatím však Mazuři i národně se probudili a počínají konservativně-junkerské (něm.) poručnictví se sebe střásat. V okresu lyckém (Lyk) hodlají si totiž Mazuři postavit pro budoucí volby svého národního kandidáta. Dosud vždy hlasovali pro konservativního, který, jak provolání mazurské praví, v celém okrese sotva 2000 hlasů sehnal mezi svými, a 15 až 17 tisíc hlasů bylo mazurských, jež mu pomáhalo. Provolání končí slovy: „Dosud se sice o nás nikdo nestaral, ale proto nejsme ztraceným stádem, vždyť čítáme na půl milionu duší. Náš vysoce milovaný panovník, král a císař Vilém II., nic bohužel neví o naši nouzi a bídě a našich útiscích. Nuže, volme si své mazurské poslance, kteří naši bídu v Berlíně poctivě a zevrubně vylíčí!“ Listy „hakatistů“ (zvl. „Post“) jsou nad tímto probouzením se Mazurů bez sebe. Po Litevcích, kteří při minulých volbách rovněž střásli se sebe komando junkerské, přicházejí Mazuři! A sami hakatisté si Mazury na sebe poštvali, nadávajíce jim pro jejich opozdilost „hovad“ v listech svých.

Ruské ministerstvo zemědělí vydalo za třetí rok působnosti své zprávu, z níž pozoruhodné jsou některé údaje: Meliorační fond, jenž ročně věnuje se ze selské banky obnosem 500.000 rublů na půjčky pro zlepšování pozemků (r. 1896. poprvé), téhož roku se také rozpůjčil. Došlo 225 žádostí, z nichž uznáno za odůvodněné 45 na vysušení bažin, 36 na zavodňování, 4 na ohražení sypkého písku, 5 na srovnání břehův a strží, 65 na založení sadů, 29 na založení vinohradů. Školský hospodářský rozpočet obnášel vloni i letos po 200.000 rublů na nižší hosp. školy a 282.890 rublů vloni, 288.750 letos na střední hospodářské školy. Pro jižní černozemní Rus chystá ministerstvo vyšší zemědělskou školu. Rusko doznavši potřebu vzdělání pro ženu městskou a šlechtickou, dochází k poznání, že i žena-selka a žena ve službách panských jsoucí, potřebuje jistého odborného vzdělání, jak hospodářského ve svých ženských oborech, tak všeobecného. Zařízením příslušných těchto škol pro ženy ministerstvo se zanáší. Ministerstvo zemědělí také doznává ochotně, že jak mnohá zemstva na to stále poukazují, rolnickému lidu na Rusi, má-li se k svému prospěchu i ku prospěchu státu stále zdokonalovat, třeba především škol,

všeobecného základního vzdělání. Proto slibuje pomoc všem snahám, směřujícím k zavedení všeobecné, povinné návštěvy školní.

Dne 15. (27.) září otevřena znovuzřízená ženská akademie lékařská v Petrohradě. „Nedělja“ (č. 38) přináší za tou příležitostí některé vzpomínky na činnost žen lékařek, vyšlých z minulých kursů lékařského ústavu. Co se týče pečlivosti, obětovnosti, vůbec citové a humanitní stránky lékařského postavení ženy-lékařky, tu všude předčily muže lékaře. Konečně i pilnost a svědomitost jejich jest větší. V 1877. roku 20 posluchaček ústavu ještě před absolutoriem odebralo se na bojiště rusko-turecké, a tu s takovou pečlivostí, neohrožeností a sebe obětovností působily, že všeobecně uznány jejich zásluhy veškerým evropským tiskem a navrženo pro ně vysoké státní řádové vyznamenání. V jisté zprávě gubernatora ruského z r. 1880. nachází se o lékařkách toto pochvalné vysvědčení: „Mnohem méně žádajíce než muži ohledem postavení svého a životních potřeb svých, často podrobují se úkolům, jaké lékař na sebe by nevzal, podstupujíce „černou práci“ felčarskou, samy vymývajíce rány, obvazujíce je a pod., slovem, zastávajíce nejen úkol lékařek, ale spolu i krásný úkol milosrdných sester“. Petrohrad v r. 1882. přijal lékařky do městských služeb, v čas epidemie záškrtové, kdy mužští lékaři nestačili. Vzal je na zatím, ale působnost jejich tak zdárně se osvědčila, že ponechány v definitivní službě a později nové lékařky do městské služby přibrány. V r. 1884. bylo „dumských“ lékařů 13, „dumských“ lékařek 7, v r. 1887. už ze 24 dumských sil lékařských bylo žen lékařek 14, lékařů jen 10. Za sedmiletí působnosti ve službě městské připadlo na jednoho lékaře průměrem 47.970 ambulatorních návštěv a 13.946 návštěv v nemocnici. Na jednu lékařku však připadá průměrem 49.645 ambulatorních a 14.970 nemocničních návštěv. — Nával do lékařského kursu právě opět otevřeného byl takový, že mnoho uchazeček musilo býti odmítnuto.

* * *

Návštěva německého císaře v Pešti, dne 21. září, a zvláště jeho pochybená řeč k Maďarům, vyvolala v německo-říšském tisku malé nadšení. Zvláště nacionalní listy, nezapomínajíce Maďarům jejich útisky vůči německé národnosti v Uhrách, kysele a štiplavě komentovaly chvalořeč Vilémovu. Jako říšsko-německé, tak ostatně a ještě ostřeji vystoupily rakouské nacionalní, antisemitské i konservativní listy. Nejpádněji a nejdůkladněji odbyl císaře Harden ve svém „Zukunftu“, stavě císaři na oči Maďary, jak se jeví po celé to své tisícletí v zrcadle historie. Za celých těch 1000 let, co jsou v Evropě, ani jediné kulturní jiskérky z jich středu a jich podnětu nevyšlo. Naopak přinesli do středu kulturních evropských národův asiatské barbarství, jež dosud se kulturní Evropě nepodařilo úplně z nich setřít. Jejich asijská pata dosud deptá kulturní národy evropské. Byli a jsou dosud strávníky evropské kultury, ne však jejími živiteli.

Za příležitosti opravy trestního vojenského řádu v Německu vzbuzena otázka partikularismu jihoněmeckého. Oprava sic je ještě

v nedohledné budoucnosti, slíbena pravda už pro budoucí zasedání říšsk. sněmu, ale jak odkládána na rozhodujících místech dosud, tak možná i teď téhož se dočká osudu. Leč v rozhovorech o ní, jež nescházejí ze sloupců německého tisku už po celou řadu let, došlo na to, kdo všecko opravu tu zdržuje. Pruské listy nalezly vinníka v Bavorsku, jež prý chce svůj samostatný vrchní soud vojenský a tím jednání protahuje. Bavorsko po sjednocení r. 1871. uhájilo si totiž samostatnou armádu a teď při opravě soudnictví vojenského, jak se samo sebou rozumí, hájí své samostatnosti vůči Prusku též. Leč pruské listy jaly se Bavorsko okřikovat, zvláště rozhořčeny debattou na bavorském sněmu o posledních manévrech vedenou, v níž vytýkáno vládě, že dopustila vedení bavorského vojska císaři Vilémovi. Bavorsku upíráno právo samostatného vrchního soudu a vytýkáno mu, že z partikularismu rozšiřuje své privileje, ve Versaillích 1871 sobě povolené. Leč tu do boje novinářského zasáhl sám Bismarck, authentický svědek smlouvy Versaillské, dav ve svém listě („Hamburger Nachrichten“) prohlásiti, že vedle písemné smlouvy učiněny i ústní závazky a bavorské právo reservatu je tudíž ve smlouvě založeno a zcela odůvodněno.

Lipský týdenník „Gegenwart“ uspořádal u učenců německých řecko-turecko-německou anketu. Jak známo z denního tisku, od počátku zápletek řecko-tureckých, bylo to hlavně Německo, a tu především německý císař Vilém II. sám, jenž stál celou váhou svého vlivu při Turecku. Také byl to německý general a německé důstojnictvo, jež porazilo řeckou armádu — totiž škola německého militarismu, jíž vyškoleno důstojnictvo turecké. Animosita vůči Řecku v německém tisku i německých vládních kruzích dala se vysvětliti ze dvou příčin: nejvíce nepřízně Řecku způsobila jeho finanční rozháranost, pod níž zvláště krachem r. 1893. nejvíce utrpěli věřitelé němečtí. Kapitalisté němečtí byli rozhořčeni, že jejich zbankrotělý dlužník vyhazuje miliony na své národní aspirace a jim sráží s renty a po nákladné válce teprv asi platit nebude moci. Německo mimo to vědomě a instinktivně všude na místech obchodně důležitých činí pravý opak politiky anglické: všude vystupuje jako soupeř Anglie, tak nedávno v Zaválsku, Číně a teď na Kretě a v Řecku (jen v Egyptě z nepřízně proti Francii drží s Anglií). Kromě toho císař Vilém osobně rozhněván byl na sestru svou, choť řeckého nástupníka, že přes slib svůj přestoupila v Řecku od protestantství ku pravoslaví. Všecky tyto i jiné podřízené okolnosti způsobily tu nevysvětlitelnou jinak zášť domněle „nejkulturnějšího“ národa novověku proti skutečně nejkulturnějšímu národu starověku. A divné to zvláště, že nepřízeň k Řecku jevila se ve všech stranách a ve všem tisku; od katolického středu a socialních demokratů, jež obojí k ní nejméně příčiny měli, až po junkery, Bismarkiány a kapitalistické nacionalní liberaly. Zajímavo proto jistě bylo zvědět, co soudí o tomto poměru Německa k Řecku svět učený: výkvět přece „nejkulturnějšího“ národa. A učený svět mnoho se od proudu všeobecného neodchýlil. Eduard Hartmann považuje politiku Německa za dobrodiní pro Řecko. Jen zdrženlivostí evropské politiky zachráněno

bylo před naprostou zhoubou. Professor J. N. Sepp z Mnichova vystoupil s ostrým odsouzením německé politiky vůči Řecku. Professor hist. theol. V. Schultze rovněž nesouhlasí s politikou Německa, ale proč?! Mělo by prý se působit k tomu, aby se zřídila mohutná říše řecká, snad taková, o jaké sní Řekové sami, aby byla hrází proti vzmáhajícímu se — Slovanstvu! — Professor W. Christ v Mnichově nalézá jednání Řecka zcela přirozeným, na sympathie pro ně už je pozdě. — Prof. S. Günther (tamtéž) praví nespokojen s polit. Něm. i ostatních velmocí: „Jakkoliv dopadne ujednání míru a jakýchkoliv chyb se ještě evropský koncert dopustí, národ hellenský duševně i mravně přes všecky své vrozené chyby přece nejvyspělejší na balkanském poloostrově, v dohledné době dosáhne cíle svého: Řecko Řekům! — Prof. Friedr. Ratzel v Lipsku odsuzuje politiku něm. co nejostřeji. — Prof. Theodor Mommsen v Berlíně není spokojen ani s Německem, ale ani s Řeckem; filhellenismus prý by nebyl na místě. — Prof. Max Müller v Oxfordě diví se sic, že tak málo příznivých Řecku hlasů bylo slyšáno, ale chápe, že Řecko to zavinilo samo, jež hřeší stále na své staré kulturní jméno, ale ani staré ani nové kultury nemá.

Dne 18. října sešla se komisse řecká s tureckou v Cařihradě, aby preliminář míru s velmocemi ujednaný projednala a schválila. Právě po půl roce po vypovězení války řecko-turecké se strany Turecka (dne 18. dubna). Řecko ve třech nedělích sic bylo na hromadě, ale vyjednávání o mír sotva do konce roku se skoncuje. Také asi moderní vymoženost věku: krátké války a dlouhé smlouvání!

Francouzská vláda rozřešila právě alžírskou otázku svým způsobem. Místodržitele alžírského odvolala a dosadila jiného poslušnějšího. Při tom shodila nám vídeňského vyslance Lozé, nad nímž prý se víd. aristokratický svět pohoršoval, že byl „měšťák“ rodem i smýšlením, liberální svět zlobil, že byl antisemitou, a německé Rakousko rozčilovalo, že rozuměl tužbám rak. Slovanů. Snad p. Lozé ani sám neví, měl-li tyto všecky krásné vlastnosti, ale nalezeny na něm, když odcházel. Pro nástupce jeho markýze de Reverseaux žádaly „Národní Listy“, aby si získal pochopení pro slovanské věci v Rakousku a zvl. české. „Neue Freie Presse“ z toho vyčetla, že Češi svádějí k velezrádným piklům vyslance dvojspolku.

Španělsko po konserv. generalovi Azcarragovi, jehož vláda se čítala jen na týdny, dostalo zas jednou vládu — liberální se Sagastou v čele. Po smrti Canovasa vůdce svého, stala se konserv. strana k vládě neschopnou, jakož podobný osud stihne asi liberální stranu po smrti Sagastově. Sagasta napravuje chyby konserv. vlády: uvolňuje policejnímu tlaku, vězně montjuichské propouští (z anarchismu obviněné) a nabízí samosprávu Kubě, z níž odvolal gen. Weylera, který krotil povstání systemem ničení a plenění.

Srbské ministerstvo Šimičovo padlo dne 19. října, a proč padlo, o tom židovský tisk rakouský přináší nejméně trojí zprávy: pro svůj převrat z nestrannosti k radikalní politice, a opravu ústavy v tomto směru; piklemi Milana, jenž nemohl snésti, že Šimič namlouval králi

Alexandrovi černohorskou princeznu; a konečně, že Šimič bez svolení králova objednával pušky u francouzské vlády a konečně, že Milan se chce ženit a provolat se za správce Srbska a potřebuje k tomu své stvůry. Nové ministerstvo 23. října ustaveno.

* * *

„Umělecká sekce pro upravení král. hl. města Prahy“ navrhuje se od nějakého technika v „Nár. Listech“ (č. 273.). Ne totiž pro část starého města a Josefova, jež hledí assanační přestavbě vstříc, ale pro Prahu vůbec. Aby jak starožitné památky uchovala, tak novým stavbám dala vzhled umělecký, starala se tedy o povšechný vzhled města Prahy. Je to odvážná myšlenka po zkušenostech s uměleckou komissí assanační!

„Písně otroka“ vydala socialistická tiskárna Dietzeho ve Stuttgartě s illustracemi, v bohatě vypraveném rouše. Ukázky z tohoto vydání vycházely už dříve v soc.-dem. satirickém listě téhož nakladatele „Der wahre Jacob“. Je to asi první případ, kdy cizina šlechtí víc než domácí trh — české slovesné dílo.

Česká socialní demokracie od 1. října vydává v Praze svůj denník „Právo Lidu“. Co to stálo práce a uvažování než katolický list „Čech“ z večerníku přeměnil se v ranník, a teď prý sotva se tak udrží; socialní demokraté počali zpříma s ranníkem, nebojíce se stotisícového vydání. V čísle 24. redakce přehlíží „bilanci“ svého listu a těší se už: „První příznaky jsou nám celkem příznivy. Již dnes lze říci, že list náš má budoucnost a že nebyl vydán předčasně . . . Heslem naší celé strany musí býti: denník zajistit a udržet!“

Provozování opery „Dalibora“ ve vídeňské dvorní opeře dne 4. října bylo zas jednou „událostí“ pro český svět nejen umělecký, ale i politický. Tento zvláště byl vzrušen. Kritikové vídeňští vesměs počínali své posudky výtkou, že tak pozdě dochází Smetana k premiéře své nejlepší opery. O nastudování opery největší zásluhu má nynější ředitel opery Mahler, jenž snad teď bude přístupnějším českému umění než byl jeho předchůdce, který teprv donucen pustil českého genia do zlatého domu, a to ještě jako na vzdory s nejslabšími kusy jeho. Po hudební stránce kritika neskrblila chválou, za to libretto všeobecně uznáváno za slabé; zvláště hybná vášeň jeho: láska Daliborova ku příteli Zdeňkovi. Prof. Fr. Táborský v „Naší Době“ čís. 1. navrhuje změnu tohoto libretta v ten smysl, aby se Zdeněk přítel nahradil otcem. Láska k otci bude jaksi hmatnějším a výraznějším motivem a pákou děje, to posluchačstvo spíš pochopí. Změny jím navržené opravdu by posloužily. Byly by asi jen pro nás. Cizina už je sotva přijme. — Jak takové úspěchy v cizině pomáhají, i doma vidět z toho: „Prodaná nevěsta“ do r. 1892., kdy v mezinárodním divadle výstavním ve Vídni dožila se takého úspěchu — dávána v Praze 200krát. Tedy za 25 let 200krát. Na to od r. 1892. do r. 1895. do národopisné výstavy dožila se už 300letého představení. Hrána tedy čtyrykrát častěji. Snad podobné cti se dostane nyní i „Daliborovi“, jenž dáván do svého vídeňského úspěchu v Praze 78krát — za třicet let.

Český duch slavil též jiné velké vítězství v cizině — „bohužel“, přičetli je, nevím všude-li, ale v některých listech Maďarům. Na mezinárodním sjezdu šachistů v Berlíně první prémii dostal p. Charousek, jenž měl $14^1/_2$ partie, nechav daleko za sebou všecky jiné výtečníky tohoto veledůležitého oboru vědění lidského, jako jsou Rusové Alapin a Schiffers, Němci Walbrodt, Janowski (?), Angličané Blackburne a Burn, Ital Marco atd.

Spisovatelský spolek pražský „Máj“ pořádá „umělecký cyklus“ her divadelních od 29. října počínaje každou středu — ve smíchovském divadle. Chce tak pomoci novinkám domácím i cizím na jeviště divadelní, když v Národním tak těžký bývá přístup.

Při hakatistické zuřivosti německého Pruska, jež pronikla i do kruhů vládních (výnosy v. Reckovy), jest to divné, že císař německý Vilém II. na zvěčnění svých honů objednal malíře — Poláka, ředitele krakovské akademie malířské Juliana Fałata. Ovšem, J. Fałat jest ve svém genru výtečníkem.

Dne 10. října přenešeny ostatky dvou slovanských velkých mužů ze hřbitova sv. Marka ve Vídni, jenž má být co nejdřív zrušen a zastaven, do vlastí svých: Bartoloměje Kopitara do Lublaně a Vuka Stefanoviče Karadžiće do Bělehradu. Kopitar, kustos dvorní knihovny vídeňské, rodem Slovinec, byl současník a druh Hankův a Dobrovského. Kopitar i Karadžić oba vynikli jako slavisté, každý ovšem jiným způsobem. Karadžić pokládá se za tvůrce srbské literatury, jeho působnost je tvůrčí a budující — Kopitar působil jako učenec více v užším kruhu svých žákův, i na samého Vuka; žákem Kopitarovým byl též Miklošić. —

Dne 25. října dáváno přičiněním známého literarního historika Dra. Kralika a jeho rodiny drama Roswithy, jeptišky Gandersheimské v 10. století. Drama jedná „o pádu a pokání Marie, neteře poustevníka Abrahama“. Bylo to první představení, premiéra — po 900 letech?

Nejnovější Sudermannovo drama „Johannes der Täufer“ nepřipuštěno na německých jevištích k provozování — pro choulostivé sceny. Udalost ta nadělala mnoho hluku v Německu. Konečně vyžádal si rukopis na posouzení ten, jenž všemu rozumí — císař Vilém II. a u něho leží nyní rozhodnutí.

Dne 17. října slaven sedmdesátý rok narození věhlasného malíře německého, Švycara z Basileje, Arnolda Böcklina. Dlouho zůstával nepovšimnut pro svou podivuhodnou malbu, až zájem pro podivnůstky moderny, hlavně záliba v antikvování z něho učinila genia. V dessinu je Böcklin nezkrocený fantasta, v koloritu poeta barvy, ale ne nuançované, lomené, nýbrž živé a tvrdé barvy, prý v mnohém Rembrandtovi a Tizianovi podobný. První dojmy umělecké ssál z děl krajana svého Hanse Holbeina mladšího, jenž týž den slavil své 400leté narozeniny.

Dne 26. září italský ministr vyučování zahájil v Bergamu slavnostní výstavu v paměť 100letých narozenin hudebního skladatele Donizettiho (nar. 29. listopadu 1797, zemřel 8. dubna 1848). (Výstava a odhalení pomníku v Bergamu položena na 25. a 26. září, ježto

25. září dle starších pramenů jest vlastní den narození.) V Donizettim stělesněna téměř všecka sláva italské opery z počátku tohoto století. Donizetti daroval národu svému na 70 oper, jež druhdy kolovaly světem, a dnes? — dnes všecky ty opery odpočívají leda v divadelních archivech jako — zastaralé.

Ve svém aliančním nadšení, do jakého se dostali všichni Francouzi po řečech carových koncem srpna při návštěvě Faurově pronešených, usmyslil si i bohatý rejdař Labbé významnou tu událost nějak oslaviti. Umluvil se s malířem Henri Dangerem, aby na památku této dvojspolkové alliance míru namaloval ohromný obraz, představující representanty snah míru ve všech věcích až po naši dobu, jak zbožňují „mír“ před chrámem a oltářem míru. Obraz obsahovati bude sta postav a všechny budou v životní velikosti v různé skupiny před chrámem sestaveny. Pro malbu obrazu musel býti postaven zvláštní atelier ohromných rozměrů. O ohromnosti obrazu svědčí už počet postav, jež budou pokud možno věrnými podobiznami. Střed bude zaujímat apoštol sv. Pavel s církevními hlasateli a přímluvčími míru věčného. Sv. Otec Lev XIII. jako význačný representant snah mezinárodního míru nebude scházet.

Ze sjezdů konaných poslední dobu uvádíme opět aspoň jména, čas a místo: mezinárodní na ochranu živností a vynálezů, ve Vídni (od 4. do 6 října) — mezinárodní zjezd leprologů (11.—16. října) v Berlíně; — XI. kongres orientalistů v Paříži (počátek září); — mezinárodní sjezd na ochranu dělnictva v Bruselu (od 28. září). — Ne-li nejdůležitějším tedy nejzajímavějším, zvláště pro nás křesťany zvyklé dle sluchu tolik na nemoc malomocenství, byl sjezd leprologů v Berlíně. „Lepra“ či malomocenství není dnes tak řídké, jak by se nám v našich vlastech zdálo. Východoasijské pobřeží s celou téměř Oceanií jsou dnes pravou vlastí malomocenství. Ale odtud ne zřídka přenáší se i do Evropy: Paříž, Brémy, Hamburk, Memel, jsou města nejbližšího západu v poslední době malomocenstvím navštívená, třeba jen v ojedinělých případech (Hamburk 12, Memel 15 nemocných). V Rusku malomocenství už má příznivější půdu. Rusko vidělo se nuceno zřídit pro malomocné zvláštní útulny. Tak jako za času Krista Pána a ve starém zákoně vůbec malomocné odlučovali od styku s ostatním obyvatelstvem, činí to učení lékaři moderní i dosud. V Rusku takových asylů jest přes 20 (13 v Pobaltí samém) největší jsou v Archangelsku. Taškentě a Irkutsku. V Rusku samém čítá se důvodně dnes na 5000 malomocných. Jiná země evropská malomocenstvím navštívená jest Island. Také západní svět, zvláště Mexiko, západní Indie (ostrovy v moři Karaibském a Mexickém) a Brasilie nejsou s malomocenstvím neznámy. Ve východních zemích jsou to hlavně missionáři, kteří se ujímají nešťastníků: tak v zadní Indii (Birmě), na ostrovech sandvičských (známá reservace malomocných na ostrově Molokaj). V Japonsku celá národní literatura hygienická, a to zcela z domácího podnětu se vyvinula o malomocných. Nejzamořenější touto nemocí místa dnes jsou aspoň právě Japonsko a Sandviče. — Na kongresu probírány otázky,

jak profylakticky chránit před možnou nákazou nenakažené dosud kraje Evropy. Nemoc sama jest dosud pro lidskou vědu nevyléčitelnou; prostředky úlevy jsou sice, ale léku uzdravení není.

* * *

Za příležitosti urovnání záležitosti P. Stojałowského, jeho pokání a zrušení suspense a exkommunikace jeho, trousí liberalní listy pověst, že v Římě vlastně dali P. Stojałowskému, a sice sám sv. Otec za pravdu a ndp. biskupa krakovského, Puzynu, že „poučili“ o křivdě. To je sotva možná, neboť P. Stojałowski, i když možná korrektně jednal ve svém působení socialním, přece později ve svém boji s biskupskou mocí už korrektně nejednal. Za to, že přes zákaz sloužil v privatních domech, a že on celou affairu pověsil na vřeskný buben škandálu, ho sotva v Římě pochválili.

Na Těšínsku agituje se s liberalní polské strany (čeští liberalové by tomu neméně byli rádi), aby se Těšínsko odloučilo od vratislavské diecése. Za záminku si vzali, že arcibiskup Kopp chce po smrti mons. Findinského ustanovit pro Těšínsko vikáře Němce. Katolický berlínský list „Germania“ (podobně i naše „Katolické Listy“) zvlášť se poptal ve Vratislavi, co je na tom pravdy, a tu odpověděli, že na ustanovení Němce ani nepomýšleno, že jsou si vědomi své povinnosti vůči slovanskému Těšínsku a že nastupcem monsignora Findinského bude zase Slovan. Pro slovanský svět by odtržení Těšínska bylo rozhodnou ztrátou. Neboť pak by sotva zůstaly při pražské a olomoucké diecési jejich části pruské, které by se jistě pak spojily s diecési vratislavskou. Zvláště naši státoprávníci mohou na tento jediný zbytek bývalé velké říše české, až po Braniborsko sahající, s hrdostí pohlížet. Když ne stát, aspoň církev si z ní něco uchovala.

Liberalní a protikatolický tisk by byl rád viděl, aby církev po souboji hr. Badeniho byla nějak pronásledovala a jeho exkommunikaci protahovala. Vyplývá to jen z neznalosti toho, co exkommunikace jest a jak přestává. Že to protestantský tisk německý nevěděl, není divu, ač i tu bylo víc zlomyslnosti než neznalosti, ale naše liberalní listy, zvláště „vědecká“ „Naše Doba“ by to měla vědět. Ať se ostatně poptá u p. Wolfa a u p. Hořice, kteří také měli souboj, je-li už u nich exkommunikace zrušena, a oni jí poví, proč. Ne proto, že nejsou ministry, ale že neučinili toho, co učinit měli — pokání, a co hr. Badeni učinil.

V Německu zdvižena s protestantské strany pravá bouře zuření proti encyklice o slavnosti blah. Petra Canisia. Sama konsistoria protestovala, sjezdy se ohražovaly a — spílaly (pastor Thümmel v Crefeldu) a nacionalně-liberalní strana, snad posl. Eynern, hodlá prý podati návrh v budoucím zasedání sněmu, aby vyslanectví pruské u Vatikanu bylo zrušeno. A co vyvolalo takovou bouři rozhořčení? Slova o reformaci, jež nazvána vzpourou, a o výsledku jejím, jenž byl úpadek mravův i víry. Katolické listy německé první dokazují ze samých historiků protestantských: na reformaci nemožno jinak pohlížeti jako na vzpouru: revolutio, Aufruhr. A o úpadku mravů žaluje sám Luther ve spisech svých z konce života.

Řecké kollegium v Římě, jež dosud sloužilo všem východním církvím, rozděleno na ruské a řecké. V ruském studují hlavně sjednocení Rusové (Rusíni), a seminář svěřen ve správu jesuitům. Řecké kollegium, z něhož ruští bohoslovci vyňati, dáno ve správu benediktinům, hlavně pro jejich prastarý původ a pro jejich tiché, „neútočné“ působení v dějinách církve, aby se spojení církví římské a řecké jen co nejvíce umožňovalo.

Po spojení všech čtyř větví františkánského řádu: Fratres Minores, Recollecti, Reformati a Alcantaristae v jeden řád pod jménem Fratres Minores, jmenován generalem řádu Němec P. Alois Lauer. Jest 103. v pořadí po sv. Františku. Počet definitorů generalních, čili poradců tak říkajíc ministrů generalových, zvětšen jest z 8 na 12. A tito rozděleni dle zemí takto: 4 jsou v Italii, 1 v Bosně (P. M. Batinić), 1 v Uhrách (P. L. Tamaš), 1 z Němec (P. J. Chrysost. Luft), 1 z Anglie, 1 ze Španěl, 1 z Filippin, 1 z Chile a 1 ze Spojených Států severo-amerických. Generalním prokuratorem řádu jmenován P. Petr Basilo z konventu Rocca u Říma.

Na diecesanním sjezdu v Tule (tulská gubernie v Rusku) toto leto přišla (jak z organu ruského duchovenstva „Strannik“-„Poutník“ vyjímáme) na přetřes otázka selského hospodářství při farách. Zdá se, že otázka tato v ruské církvi na více místech počíná budit nepořádky. Třeba přiznat, že studie ruského kněze v dnešní době mnohem jsou dokonalejší než v době nedávné. S tím však také přirozeně jde změna farského života. Farář raději tíhne ke studiu, než aby se věnoval hospodářství, jež jest čím dále pro dražší sílu dělnou nevýnosnější a obtížnější. Na sjezdu blahočinných (tolik asi co děkanův u nás) v Tule dali tito „preosvjaščennému“ biskupovi za odpověď, proč že hospodářství polní, jež tvoří jak pro duchovenstvo, tak pro farní a kostelní jmění hlavní pramen příjmů, stále více se zanedbává — že jest nevýnosno a obtížno zabývat se jím, a kněžstvo, že raději proto pole farní pronajímá. Také praveno, že kněžstvo nynější od dětství selskému hospodářství odvyklé, má k němu i později nechut. Ale preosvjaščennyj („přeosvícený“ titul biskupů) projevil přání, že by duchovenstvo i na dále mělo více péče hospodářství polnímu věnovati i tu býti příkladem selskému lidu, jak má pole obdělávat, předcházet jej vzorem lásky ku práci, ježto lid jiné práce nezná a nechápe jí. Výmluvy, že polní hospodářství jest nevýnosné, biskup nepřijal; bude prý výnosné, jen když se mu náležitá péče věnuje. — Je zvláštní a zajímavé, že právě od biskupa takovýto popud k „sedlačení“ farářů ruských vychází!

V Paříži u sv. Sulpicia zřízeno arcibratrstvo na podnět sv. Otce pod vedením Sulpicianův a dne 17. října slavnostními službami Božími, u přítomnosti primasa anglického kardinala Vaughana ustaveno. Jeho úkolem bude: modliti se za návrat dissidentů, zvl. anglikanů do lůna církve katolické. Arcibratrstvo postaveno pod ochranu „Milosrdné Matky Boží“.

Pro příští volby francouzské připravuje papež Lev XIII. katolíky francouzské, aby rozhodně přidali se na stranu republiky a zasáhli

v boj volební. Vysláni dva řeholní hodnostáři Francouzi v Římě usedlí (superior assumptionistů P. Picard a super. trappistů P. Sebastian), aby přání sv. Otce francouzským biskupům tlumočili a též je pro ně získali. Jednáť se už vlastně jen o malý hlouček vysoké šlechty a řídkých kruhů církevních, již pevně stojí při monarchismu. Řady jejich řídnou rok od roku, ač na rok sotva ještě vše se po přání sv. Otce podaří.

Vysvěcení nově jmenovaných polských katolických biskupů pro diecése znovu dovolené ruskou vládou, opět prý odloženo, ježto povstala neshoda s vládou ruskou stran řeči při vedlejších službách Božích. Ruská vláda, jak známo, chce, aby všechno, co nemusí být v řeči liturgické, v latině, konalo se v řeči ne polské, jíž katolický lid mluví — ale v ruské. A o tento octroy ruštiny se opět jedná.

Konference lambethská (v paláci arcibiskupa anglikanského Canterburyského v Londýně), jež měla letos přispěti k organisaci církve anglikanské, byla sice tajnou, ale co proniklo z ní do veřejnosti, označuje ji jako velmi bouřlivou. Plán arcibiskupa Canterburyského, aby byl považován za více než za čestného primasa anglikanské církve, jako „nástupce“ sv. Augustina, se nezdařil. Nějaké autoritativní ústřední moci se většina zvláště zámořských biskupův opřela. Rozdíly ve víře, jíž se jedna diecése téže anglikanské církve víc liší od druhé, jako snad celá anglikanská církev od římsko-katolické, jsou a zůstanou i na dále chloubou a znamením svobody a neodvislosti diecesí těchto. Na všeobecném anglikanském sjezdě (hierarchie i laiků) v Nottinghamě „papalní“ snahy arcibiskupa Canterburyského odsouzeny teprv rozhodně. Návrh na „organisaci anglikanské obce církevní“ na sjezdu odstaven jako „pro dobu tuto nepříhodný.“ — Tak zvaní „ritualisté“ v anglikanské církvi, čili jak protestanté jim říkají „římští“, vzmáhají se v Anglii víc a víc. Ti napodobují ve všem zřízení církve římské a nejen v obřadech, ale i v organisaci a konečně i u víře nejraději by církev anglikanskou postavili na totéž stanovisko, jaké vidí v katolické církvi. Ostatně název katolická církev anglikani užívají pro svou církev též. Na sjezdě anglikanském jednáno také o úpravě „katolické“ modlitební knihy. — Ritualisté svým napodobováním Říma, rádi by především povznesli zbožnost lidu tak, jak ji vidí zkvétati v církvi katolické. Vypadáť to se zbožností v anglikanských chrámech, s přítulností věřících k jejich církvi velmi bledě. Z 5 milionů londýnského obyvatelstva na příklad na 70% nezapsáno do žádné církve. V Nottinghamu, kde kongres konán ze 200.000 obyvatel, v seznamu církve anglikanské zapsáno jich 9000! Do chrámů pak chodí jich ještě méně, než do církevních obcí zapsáno. V jistém okrese londýnském 16 anglikanských kostelů navštěvovalo za celý rok 1990 věřících: tedy na jeden připadá 124·63 „návštěvníků“.

* * *

Školství. V českém školství nastalo nyní po prázdninách ticho. Učitelstvo zaměstnáno plně nejvlastnějším svým povoláním, věnujíc veškerou pozornost učbě a výchovu, nemá pokdy starati se o záležitosti

veřejné. Kdyby bojovné listy stále a stále nepřinášely článků tím bojovnějších, čím chudší jsou obsahem, nastal by na všech stranách onen klid duševní, bez něhož práce školská dařiti se nemůže. Doba sjezdů minula, četné resoluce ukončily chvilkový život a uloženy potichu do koše, v němž vítá je předchůdců bez počtu, a učitelstvo zase jako dříve táhne káru systemu byrokratického centralismu, do něhož slepě se zamilovalo.

Jedině, což ještě poněkud oživuje mrtvé ticho v českém školství, jest dosti prudký spor učitelek s učiteli, kterýž na venek propukl na letoším sjezdě českého učitelstva liberalního v Kutné Hoře, ale ve skutečnosti již od let se vede velmi houževnatě. Učitelky domáhají se plné rovnoprávnosti s učiteli stavíce se na stanovisko: stejné povinnosti, stejná práva, stejný plat. Na počátku sporu stavěli se liberalní učitelé k učitelkám dosti přátelsky. V soukromém hovoru sice málo který uznal oprávněnost požadavků učitelek, ale ve schůzích veřejných blahosklonně připouštěli, že učitelky jsou oprávněny domáhati se zlepšení platů a p. Když však učitelky důsledně prohlásily, že chtějí míti všechna místa na školách dívčích vyhražena pro sebe tak, jak je mají míti na chlapeckých učitelé a sice nejen místa podřízená, ale i místa nadřízená, tu bylo mezi učitelstvem hned po liberalnosti. Na zmíněném již sjezdu kutnohorském naprosto zamítnuty požadavky učitelek způsobem tak nešetrným, drsným, hrubým, že učitelky ostentativně odešly a organisují se nyní samostatně Učitelkám dostalo se na representativním sjezdě liberalního učitelstva tak sprostých přezdívek, ba nadávek ve schůzi veřejné, že česká veřejnost trapně byla překvapena hrubostí, jaká se tam objevila v kruzích učitelů Spor nyní přenešen do časopisův učitelských, a tam vede se tonem rovněž hrubým, skoro bych řekl vzdělanců nedůstojným, jaký nyní vůbec jest oblíben v soukromém i veřejném životě u našich „mladých“. Liberalní učitelé práci si velmi usnadnili. Prohlásili učitelky jednoduše ze „klerikalky“, jich snahy dostaly „cejch“ jako by to byly choutky „klerikalismu“ a věc vyřízena — zatím arciť jenom liberalním štábem učitelským. Podle našeho mínění jest věc velmi vážnou otázkou časovou, jejíž řešení správné a spravedlivé bude vyžadovati svědomité úvahy a rozvahy všech povolaných činitelův, a my zajisté o této otázce ještě nejednou budeme referovati.

Ostatně spor, o němž z pochopitelných důvodů obšírněji se zmiňujeme, souvisí těsně s výchovem dívek našich, o níž k nemalému úžasu i v kruzích liberalních ujímá se úsudek správný, objektivní. Nasvědčuje tomu zajisté posudek „Národních Listů“, kteréž tyto dni nazvaly dosavadní výchov dívek našich výchovem převrácenym dokládajíce, že rozumějí všemu možnému, jenom ne tomu, co jest jejich nejvlastnějším povoláním.

Návrh Ebenhochův způsobil v učitelstvu rakouském pochopitelný rozruch, jak již na to poukázáno. I v nynějším znění, kde osmiletá školní návštěva v principu zachována a ruční práce ženské také, není po chuti rozbouřeného učitelstva. Zabořiloť se do myšlenky, že na-

mířen je proti stavu, že jediným cílem jeho jest „zotročení“ učitelstva a bouří se dále bez ohledu na tužby lidu a potřeby nepopíratelné. V nejnovější době zprávy o dohodnutí českého poselstva s katolíky německými v ten smysl, aby na základě Ebenhochova návrhu školství bylo upraveno tak, jak si přejí jednotlivé země, roztrpčily liberalní učitele české tou měrou, že počínají vypovídati službu straně liberalní a pronášejí dosti srozumitelné hrozby.

Zdá se však, že již v učitelstvu českém nastává obrat. Soudíme tak z návrhu na „zautonomisování národní školy“, kterýž přináší „Posel z Budče“. Dle návrhu toho by státu náleželo jenom určiti minimum učby, jehož by měla poskytnouti škola veřejná obcí zřízená anebo soukromá, zřízená jednotlivci neb společnostmi náboženskými. Veřejné školy obecné náležejí obcím, měšťanské okresům a ke zřizování, pokud třeba, udělena býti má zemská subvence. Nejvyšší dozor vykonává komisse zvolená sněmem. Církevní úřady nemají se školou jiné spojitosti než že obstarávají a dohlížejí na vyučování náboženství. Zemské komissi podřízeny jsou školní rada zemská, okresní a místní. Vyučování nesmí se na veřejných školách udíleti jazykem žákům neznámým. Knihy učebné a čítací schvaluje zemská školní rada, vyslechnuvši dříve přání zemské konference učitelské. Kterých schválených knih se má užiti, rozhodne okresní konference učitelská. Školní plat na veřejných školách se zrušuje. Povinnost školní trvá bezpodmínečně od 6. do 14. roku. Úlevy se nepřipouštějí. Za to zřídí se v každém okresu škola měšťanská v místě takovém, aby, pokud možno, každý žák a žákyně v posledních letech povinnosti školní je navštěvovati mohli. Ústavy učitelské jsou zemské, mají dva ročníky a přijímají toliko abiturienty středních škol, anebo jiné, kteří zkouškou stejné vzdělání prokáží. Školní dozorci jsou stálými zemskými úředníky a vybírají se z pravidla ze řady starších učitelů národního školství. Učitel je zemským úředníkem. Po 30leté nepřetržité službě může odejíti na trvalý odpočinek.

Vídeňské učitelstvo liberalní vyzývá k boji proti křesťanské straně socialní. Zakládají posud na vydržování propuštěných učitelů socialistů a české listy hnutí podporují. Alespoň dá se tak souditi, že „Posel z Budče“ přináší vyzvání ku sbírkám těm.

V Haliči učinil poslanec Soleski návrh, aby učitelům služební léta povinná ze 40 byla snížena na 31 let, jak to v Dalmacii zavedeno již od r. 1871. Sněmovní výbor školský má podati zprávu, jakého nákladu bylo by třeba k uhrazení zvýšeného tím výslužného.

Také v jiném ohledu v Haliči zaváději pozoruhodné reformy. V Krakově ustanovili na ženském gymnasiu školní lékaře, z nichž jeden má dozor nad školní hygienou, druhý má na starosti zuby žákyň a třetí pečuje o zdraví oka. Všechno léčení jest bezplatné. Na konci roku podají oni tři lékařové zprávu o své činnosti školním úřadům. Zprávy ty uveřejněny budou ve školní zprávě ředitelstva na konci školního roku. Odborné časopisy polské zasazují se o to, aby školní lékaři na všech školách byli ustanoveni.

Velmi pěkný rozvoj vykazuje školství hospodářské, jež zvláště v zemích české koruny utěšeně vzrůstá. Podle zpráv z roku minulého bylo celkem škol rolnických v Čechách 55, na Moravě 30, ve Slezsku 5, v Haliči 15, v Dol. Rakousích 13, v Hor. Rakousích 2, ve Štyrsku 4, v Tyrolích 3, v Korutanech 3, v Krajině 2, v Přímoří 2, v Solnohradech 1, v Istrii 1, v Dalmacii a Bukovině 1, celkem 138 rolnických škol. Zajímavo jest, že Čechy a Morava mají více škol rolnických než všechny ostatní země dohromady.

Kterak pečuje se o získání náležitě připravených učitelů v Haliči, nejlépe ukazuje výkaz nákladu na stipendia pro kandidaty učitelské. Na školní rok 1897/98. určeno celkem 120.000 zl. na stipendia, a sice z peněz zemských věnováno 90.000 zl., ze státních důchodů 30.000 zl. Není tedy oprávněna výtka, že se tam nevěnuje školství náležitá pozornost.

A ještě jedna velmi pozoruhodná zpráva nás dochází z Haliče. Ve Lvově zřízena byla první škola železniční, v níž mají býti vzděláni schopní zřízenci železniční, po případě mají připraveni býti zřízenci ku předepsaným zkouškám.

Vidíme z toho, jak za panování císaře Františka Josefa I. školství v každém ohledu dosáhlo netušeného rozvoje. Byloť za vlády jeho v mocnářství zbudováno 9260 škol, a sice v Čechách 2127, na Moravě 816, ve Slezsku 443, v Haliči 1785, v Dol. Rakousích 1132, v Horních Rakousích 531, ve Štyrsku 417, v Solnohradech 385, v Bukovině 338, v Tyrolích 323, v Krajině 288, v Korutanech 211, v Přímoří, Terstu a Gorici 217 a v Dalmacii 147. Koncem roku 1890. bylo v Rakousku celkem 19.687 škol.

Statistika školství saského vykazuje 1 universitu, 1 techniku, 1 vysokou školu zvěrolékařskou, 1 horní akademii, 17 gymnasií, 10 realných gymnasií, 23 realek, 2 vyšší dívčí školy, 7 vyšších škol soukromých pro hochy, 19 ústavův učitelských, 5 ústavů pro slepce, 19 ústavů hudebních, 1 klinika pro ženské, 18 průmyslových škol dívčích, 10 ústavů hospodářských, 41 škol obchodních, 2254 škol obecných, 1941 pokračovacích škol, 2 ústavy pro hluchoněmé, 234 opatroven, 27 vychovatelen pro mládež opuštěnou a spustlou, 5 škol pro děti slabomyslné

Palčivou otázkou obírá se nyní Holandsko. Jde o to, jak zameziti surovost a rozpustilost mládeže v městech. Činnost této mládeže pouliční jeví se hlavně na večer. Obyčejně zastihne lidi, kteří nemohou se jednotlivým tlupám těchto výrostkův ubrániti, jako jsou děvčata, paní, služky, staří lidé, mrzáci a p. Vždy četněji v novinách vyskytují se zprávy o tom, jak od surové mládeže byli obtěžováni, jak jim bylo spíláno, do nich strkáno, blátem po nich házeno, jak jim deštníky, balíčky zboží byly ukradeny a p. Nejraději jsou činni onino výrostkové v živých ulicích. Tu hned překážejí dopravě, hned zase vpadnou do krámu a všelicos ukradnou, tam opět roztlukou tabulku v okně atd. Po takovém hrdinském kousku najednou v okamžiku rozutekou se do postranních ulic, aby za nedlouho opět sešli se v ulici hlavní a tropili

dále své řemeslo. Zvláště trpí od nich utrechtská tramway. Přes tu chvíli koně se splaší, lidé jsou přejeti a p., poněvadž onino uličníci dávají na koleje výbušné látky. Mnoho pravdy je v žertu nedávno prohozeném „tito hollandští mladíci jsou pány ulice.“ Kde však je policie? Policie je celkem proti tomu málomocná. Chlapíci ti jsou velmi obratní, hned jsou pohromadě, hned zase jako by zmizeli ze světa a tím policii unaví, že pak raději jich nechce vidět, vyhýbá se jim. Přes to, více náhodou, policie někdy některého se zmocní a přivede jej před soud. Soudní řád hollandský poskytuje v této příčině soudci dosti volnosti, které obyčejně řádně využitkuje. Avšak ani to nepomáhá a proto hledá se vydatnější pomoc. Nejdříve se veřejně nyní rozebírá otázka, kdo je vinen tímto stavem? Jedni praví: škola, protože je úplně bezkonfessijní, jiní zase obviňují rodiče, kteří málo se starají o své děti, tak že tyto celé dny se toulají po ulici a tropí neplechy. Dorostlejší z nich navštěvují často socialně-demokratické schůze a co tam v theorii slyší, to venku prakticky provádějí. Málo kdo vzpomene, že velký podíl na tom má výstřední hollandská svoboda jednotlivce. Otázkou tou obíral se r. 1896. sjezd purkmistrů provincie Groningy a tu prohlášeno, že vinu toho nesou učitelé, kteří se nestarají o chování žáků mimo školu a zároveň bylo si stěžováno, že není prostředkův, aby učitelé byli donuceni mládež také vychovávati. Zapomněli ovšem, že učitelé jako u nás podle zákona nemají moci trestné, a mimo to takoví nadějní hoši buď do školy nejdou nebo již jí odrostli. I právníci na svém sjezdě zabývali se touto záležitostí a většinou se usnesli, aby vláda s nějakými změnami zavedla trestní švycarskou soustavu, tedy školní vězení, pod dozorem zvláště k tomu ustanoveného učitele. Avšak proti tomu bouří se učitelstvo, že se tím škola snižuje na žaláře, a učitelé na dozorce vězňů. Proto navrhují učitelé jinou odpomoc. Prozatím ovšem jen ve slovech. Usnesli se totiž, aby jednotlivé spolky učitelské dříve o celé věci porokovaly a z toho teprve že pak bude možno dáti uspokojivou celkovou odpověď. I navrhují tento pořádek pro takovéto porady: 1. Omezování nevázanosti pouliční mládeže je ukolem vychování. 2. Učitel má vzíti na vědomí tuto nevázanost, jestliže mu policie nebo občanstvo o tom podá zprávu. 3. Učitel má býti zákonem splnomocněn rozpustilosti svých žáků na ulici tak projednávati, jako by se přihodily ve škole. 4. Soudce než potrestá dítě nebo odsoudí je do polepšovny, vyžádej si dříve dobrozdání učitelova. 5. Pro děti, které do školy nechodí, je nejlepší prostředek polepšovna až do 16. roku věku. 6. Dohled na takové děti budiž svěřen učiteli, jenž specialně k tomu je ustanoven.

Nejzajímavější zprávu na konec. V Uhrách chtějí do německých čítanek zařaditi přípitek císaře Viléma II., kterýž pronesl nedávno jako host našeho panovníka, jakožto článek klasický.

HLÍDKA.

Symbolika dle praxe.

Napsal *Jan Oliva.* (Č. d.)

I. Poměrně nejbližší církvi katolické je tak zv. církev anglikanská neboli, ač méně správně, vysoká zvaná. Založena králem Jindřichem VIII. r. 1534. a později (1562) konsolidována doznala různých změn a ztratila sektami povaze její úplně odpornými mnoho přívrženců. Sekty tyto mají dále vymezené své určité stanovisko. Zde zmíním se jen o takových sektách, které v hlavní podobě s církví vysokou, státní se shodují. Dle toho dělím:

1. (637) Vlastní anglikanská církev (vysoká, státní) prostírající se celkem v zemích panství Velkobritského. Za vrchní hlavu její platí král anglický (s parlamentem), jenž jmenuje biskupy. Nejvyšším biskupem je Canterburský v Anglii, k němuž patří i osady britské vůbec, a větší část Anglie, po něm pak Yorkský, dále Armaghský a Dublinský v Irsku[1]) atd. Počítá se: v Anglii s Walesem 13,500.000, v Irsku 600.830, v Indii východní 353.712, na Ceylonu asi 50.000, v Kanadě 574.818, v Australii 994.000, k tomu v různých koloniích asi? Celkem 16,073.360.[2])

2. (638) Episkopalové v severní Americe od r. 1607. (1787 ve státě Virginii). Od r. 1860. rozšířili se o $33^1/_3\%$ a počítá se jich 1,200.000 ve 3000 osadách s 3400 kazateli a 63 biskupy. Vrchní

[1]) Osady v Evropě, pevnině, jako na př. v Brusselu, patří pod moc biskupa Londýnského. SL. 1, 910. — [2]) SL. 2, 1551., 1529., 1532., 1607., 1617., 1623., 1631., O. 2, 341., GA. 6, 72.

správu vede výbor z kněží a laiků.[1]) Přichází zvláště mezi vznešenými do mody.

3. (639) Episkopalové ve Škotsku, odtržení od státní církve r. 1610. Od r. 1876. je spravována od zastoupení složeného z kněží a laiků (Representative church concil). Čítá v 7 diecesích 84.664 členů (r. 1885.[1])

4. (640) Svobodná episkopalní církev se 40 chrámy (kongregacemi.[2])

5. (641) Episkopalové reformovaní v Americe od r. 1873. Odtrhli se od episkopalů (viz č. 2.[3])

6. (624) Stoupenci Brooksovi v Bostoně, odtrženi též od episkopalů.[4])

II. Lutherané více vzdálili se církve katolické. Od počátku svého (1517) a církevního svého ustavení (1529) doznali přerozmanitých změn jak co do rozšíření tak co do správy a učení. Nemají společné vrchní hlavy; každý zeměpán (vladař, vláda) je summus episcopus. Rozpadá se tedy lutheranismus na jednotlivé úplně samostatné zemské církve. Správu církve každé pod vrchním panstvím zeměpána vede v Německu zvláštní výbor různého jména. Jedinou výjimku činí zřízení lutheranů v Cleve, kde přidána synoda.[4])

Rozeznáváme tyto samostatné lutherské církve:

1. (643) Království saské. Ve jménu krále (katolika) vede správu církevní výbor 4 ministrů. Čítá se 3,351.800 lutheranů. Ve správu této církve náleží též jedna obec lutherská v Chile.[5])

2. (644) Císařství rakouské, část předlitavská i zalitavská je řízena vrchní církevní radou ve Vídni a má ústavu synodalní. Počítá se tu 1,518.360 lutheranů.[6])

3. (645) V Bavorsku (mimo Pfalz) vede správu pod mocí katolického panovníka vrchní konsistoř v Mnichově. Lutherané tu čítají 1,170.231 vyznavačů.[7])

4. (646) Elssas-Lothrinsko má ústavu synodalní. Vrchním úřadem je vrchní konsistoř ve Strassburgu.[8]) Počet vyznavačů?

5. (647) Velkovévodství Hessenské v ohledu církevním spravuje s ústavou synodalní vrchní konsistoř v Darmštadtě.[9]) Počítá se tu vyznavačů?

6. (648) Sachsen-Altenburg ve jménu panovníka spravuje první oddělení ministerstvo kultu a vyučování. Udává se tu 168 500 vyznavačů.[10])

---

[1]) KL. 4, 718.—719., GA. 74., 224., 252., O. 3, 133. — [2]) O. 2, 342., GA. 74. — [3]) O. 2, 133. — [4]) SL. 4, 833., Ps. 9. — [5]) Ps. 9. 10., SL. 4, 1077. — [6]) SL. 4, 36., 44. — [7]) SL. 1, 825., O. 3, 517., RE. 2, 489. — [8]) SL. 92, 630., O. 8, 549. — [9]) SL. 2, 836. — [10]) SL. 4, 1091., Ps. 9.

7. (649) Sachsen-Coburg — Gotha čítá 202.400 vyznavačů. Panovník svou církevní moc vykonává v Coburgu skrze oddělení ministerstva pro Coburg, v Gothě pak skrze III. departement oddělení ministerstva pro Gothu.[1])

8. (650) Reusz ältere Linie čítá 61.600 vyznavačů.[2])

9. (651) Reuzs jüngere Linie čítá 118.100 věřících.[2])

10. (652) (Schwarzburg-Rudolstadt 85.300 věřících.[2])

11. (653) Schwarzburg-Sonderhausen 74.600 věřících.[2])

12. (654) Braunschweig s ústavou synodalní. Vrchní úřad je konsistoř ve Wolfenbüttel.[3]) Věřících se počítá?

13. (655) Schaumburg-Lippe. Konsistoř je v Bückeburgu. Čítá 35.300 věřících.[4])

14. (656) Lippe[5]) čítá?

15. (657) V Oldenburgu církevní záležitosti spravuje vrchní církevní rada a zemská synoda. Věřících 274.400.[6])

16. (658) V Bremenu senat města je nejvyšší církevní mocí. Počet věřících? Ustanovuje též některé duchovní v Brasili.[7])

17. (659) Hamburg církevně je spravován církevní radou o 9 členech. Čítá 571.500 lutheranů.[8])

18. (660) Mecklenburg-Schwerin s ústavou konsistorialní. Vrchní církevní rada je ve Schwerinu (Zvěřín). Lutheranů se tu čítá: 570.700.[9])

19. (661) Mecklenburg-Strelitz s ústavou konsistorialní. Konsistoř je v Neustrelitz. Čítá 96.800.[9])

20. (662) Lübeck má za vrchní církevní moc městský senat.[10]) Lutheranů se počítá?

21. (663) Starolutherany nazývají se v Prusku lutherané, kteří nepřijali spojení s reformovanými v Unii pruské r. 1817. Vrchní jich hlava je direktorium ve Vratislavi.[11])

22. (664) V Dansku pod vrchní církevní mocí krále řídí náboženské záležitosti lutheranů církevní rada. Pod správu její patří i ostrovy Faröry, Grönland a Západoindické. Církev čítá 2,149.153 vyznavačů.[12])

23. (665) Lutherští věřící ve Švedsku uznávají za svou nejvyšší hlavu krále (poněkud i sněm). Čítá se jich 4,760.276. Norvové realní unií krále se Švedy spojení mohou se považovati vzhledem k této své nejvyšší církevní hlavě za jedno. Čítá se tu 1,957.989. Celkem 6,718.265.[13])

---

[1]) SL. 4, 1098. — [2]) Ps. 9. — [3]) SL. 1, 1187. — [4]) SL. 4, 1127., Ps. 9. — [5]) SL. 3, 1119. — [6]) SL. 4, 72., Ps. 9. — [7]) SL. 1, 1157., 1195., Ps. 9. — [8]) SL. 3, 95., Ps. 9. — [9]) Ps. 9, SL. 3, 1211. — [10]) SL. 3, 1139. — [11]) SL. 4, 601. — [12]) SL. 2, 97., O. 7, 4. —[13]) SL. 4, 1202., 1196., 1219.

24. (666) Svobodná lutheranská církev počítá ve Švedsku 1064, v Norsku 8194 členů.[1])

25. (667) Dle zásady právé udané možno čítati Čuchonské lutherany v zemích pobaltických a s lutherany v ostatních zemích Rusku poddaných v jedno. Tu pak se čítá: v Čuchonsku 2,293.889 vyznavačů, v provinciích baltických (Estonsko 354.671), Lotyšové?, v jižním Rusku?, v Sibiři? Celkem 3,650.000.[2])

26. (668) Ve Francii počítá se u lutheranů 200.000 a mají zřízení presbytero-synodalní.[3])

27. (669) Kanada v severní Americe počítá 46.350.[4])

28. (670) Spojené státy americké vykazují 944.860 kommunikantů a asi 4,000.000 příslušníků.[5])

29. (671) Nizozemí počítá 59 obcí lutherských. Má zřízení synodalní.[6])

30. (672) Zlepšená evangelicko-lutherská církev (starolutherané od r. 1791.) v Nizozemí má 8 obcí a řídí se společnou komissí.[7])

31. (673) St. Havel ve Švycarsku.[8])

32. Belgie.[9])

III. Z bývalých novokřtěnců z doby Lutherovy zachovala se jen jedna větev pod jmenem Mennonitů od r. 1536. Po delších rozepřích ustálily se mezi nimi 2 směry:[10])

1. (675) Apostoolové, držící se dosti Mennona. Nemají ústřední správy. V Nizozemí čítají 128 obcí.[11])

2. (676) Galenisté, držící se učení Arminiova.

IV. (678) Z odporu proti učení Lutherovu vznikli roku 1525. Schwenkfeldiani, nazvaní tak po Schwenkfeldovi, kanovníku v Lehnici. Udrželi se posud ve Slezsku a Severní Americe.[12])

V. Církev reformovaná. Původcem jejím (r. 1519.) je Zwingli, prohlubitelem a směrodatným upravitelem Calvin, dle něhož někdy sluje kalvínská. Dle země, v níž vznikla, nazývá se též helvetská. Dle svých dvou původců má též dvojí zřízení. Zwingli zřídil staršinstva a vrchnosti zemské přikázal správu církevní; tak tomu jest podnes v německých kantonech Švycarska a v Německu. Zcela jinou organisaci obdržela církev ženevská a dcery její zásluhou Calvinovou, totiž církevní zřízení presbyterní, důsledně vrcholící ve zřízení synodním, církev si

[1]) SL. 4, 1202., 1220. — [2]) O. 6, 825., SL. 3, 1461., 1462., SL. 4, 1000. — [3]) O. 9, 484. — [4]) SL. 2, 1623. — [5]) KL. 9, 463., O. 2, 133. — [6]) SL. 3, 1461. — [7]) SL. 3, 1461. — [8]) O. 10, 981. — [9]) O. 3, 667., SL. 1, 910. — [10]) KL. 8, 1258. — [11]) SL. 3, 1462. — [12]) Kr. 4, 319.

sama pořádá všechny své záležitosti, jsouc v tom úplně neodvislou od státu. Zřízení toto rozšířilo se ve všech reformovaných církvích, zvláště ve Francii. Tento princip církevní autonomie nejdůsledněji je proveden v presbyterianských církvích v Anglii a Americe a ve franc. Švycarsku.[1])

Dle toho dělí se církev reformovaná:

a) Calvinismus vlastní:

aa) Švycary. Nejvyšší církevní instancí jsou kantonalní synody.[2]) Třeba tedy rozeznávati:

1. (679) Kanton Bern; má asi 470.000 reformovaných.[3])
2. (680) Kanton Curych; má 308.000 reformovaných.
3. (681) Kanton Waadt 224.999 reformovaných.
4. (682) Kanton Aargau 108.029 reformovaných.
5. (683) Kanton Neuchâtel 94.449 reformovaných.
6. (684) Kanton St. Havel?
7. (685) Kanton Thurgau?
8. (686) Kanton Graubünden 52.842.
9. (687) Kanton Ženevský 51.532.
10. (688) Basilej město?
11. (689) Kanton Basilej venkov?
12. (690) Kanton Appenzell Ausserrhoden 49.549.
13. (691) Kanton Schaffhausen 32.840.
14. (692) Kanton Glarus?
15. (693) Kanton Solothurn?
16. (694) Kanton Freiburg 18.869.
17. (695) Kanton Luzern 7734.
18. (696) Kanton Zug 1372.
19. (697) Kanton Tessin 1033.
20. (698) Kanton Schwytz 1023.
21. 699) Kanton Wallis 825.
22. (700) Kanton Appenzel-Innerrhoden 673.
23. (701) Kanton Uri 365.
24. (702) Kanton Obwalden 735.
25. (703) Kanton Nidwalden 112.
26. (704) Svobodná evangelická církev v Ženevě se zřízením presbytero-synodalním ve směru pietistickém od r. 1848. má 12 far a 521 členů.[4])

---

[1]) O. 8, 838.—839. — [2]) SL. 4, 1268. O. jednotl. hesla. — [3]) SL. 4, 1253. — [4]) KL. 8, 1761.

27. (705) Svobodná evangelická církev ve Waadtu se zřízením presbytero-synodalním ve směru pietistickém od r. 1847. má 42 obcí a 4248 členů.[1])

28. (706) Svobodná evangelická církev v Bernu se zřízením presbytero-synodalním ve směru pietistickém od r. 1832. má přes 6 obcí.[2])

29. (707) Svobodná evangelická církev v Neuchâtelu od r. 1873. se zřízením presbytero-synodalním má 22 obcí a 3195 členů.[2])

bb) Německo. V Elsasku je zřízení konsistorní bez vrchního úřadu.[3])

1. (708) Markirch, počet?

2. (709) Mühlhausen, počet?

3. (710) Bischweiler, počet?

4. (711) Strassburg, počet?

5. (712) Mety, počet?

6. (713) Reformovaní v Bavorsku, podřízení vrchní konsistoři, v počtu 2687 duší.[4])

7. (714) Braunschweigští reformovaní jsou řízeni konsistoří.[5])

8. (715) Reformované v Schaumburg-Lippe v počtu 3500 řídí vláda zemská.[6])

9. (716) Lippe;[7]) čítá?

10. (717) Bremen;[8]) čítá?

11. (718) Hamburg;[9]) čítá?

12. (719) Lübeck;[10]) čítá?

13. (720) Hannover;[11]) čítá?

14. (721) Holstein;[11]) čítá?

cc) Nizozemí je církevně od r. 1852. řízeno všeobecnou synodou. Dle konfesse nizozemské upraveny jsou sbory i v některých jiných zemích. Rozeznává se tu:[12])

1. (722) Vlastní (státní) reformovaná církev, má 2,728.780 přívržencŭ. Vedena jest směrem rationalistickým. Proto

2. (723) pravověrní s Drem. Kuyperem v čele od ní r. 1885. se odtrhli a ustavili samostatně. Do 21. února 1887 čítali 30 kazatelův a 27 osad farních.[13])

3. (724) Křesťanští separatisté (od r. 1834.) měli r. 1885. 362 obcí.

4. (725) (Arminiani) Remonstranti založení dle Arminia r. 1610. Čítají 24 sborův a 6000 duší.[14])

---

[1]) KL. 8, 1761. — [2]) KL. 8, 1766. — [3]) SL. 2, 630. — [4]) RE. 2 (Bayern). — [5]) SL. 1, 1187. — [6]) SL. 4, 1128. — [7]) SL. 3, 1119. — [8]) SL. 1157., 1195., Ps. 9. — [9]) SL. 3, 95., Ps. 9. — [10]) SL. 3, 1139. — [11]) SL. 2, 234. — [12]) SL. 3, 1461. — [13]) Č. k. d. 1888, 48. — [14]) O. 2, 756., SL. 3, 1462.

5. (726) Jižní Afrika (Boreové);[1] čítají?

6. (727) Spojené Státy americké přes 50.000.[2]

dd) Francie:[3]

1. (728) Francie má generalní synodu a ústřední církevní radu. Čítá 550.000 reformovaných.

2. (729) Svobodná reformovaná církev od r. 1849. čítá více než 50 sborů.

ee) Ostatní země.

1. (730) V Rakousku je pro vyznavače reformované církve nejvyšším úřadem vrchní církevní rada ve Vídni. Čítá se jich v celé říši 2,340.025.[4]

2. (731) V Rusku se jich počítalo 34.000.[5]

3. (732) V Dansku jich přebývá 1252.[6]

4. (733) Ve Spojených Státech as 80.000.[2]

b) Presbyterianismus se zřízením presbytero-synodalním. Dělí se v tyto samosprávné církve:[7]

1. (734) Státní škotská církev od r. 1592. Též v Anglii k ní patří 17 sborů. Čítá asi 2,000.000 duší.[8]

2. (735) Roku 1843. od státní církve se odtrhla svobodná presbyterianská církev (free kirk) a čítá nyní přes polovičku škotských reformovaných (tedy asi něco přes 2,000.000)

3. (736) Spojená presbyterianská církev ve všech britských zemích zastoupená. V Anglii, Škotsku a Irsku asi 187.075.[9]

4. (737) Presbyterianská církev v Anglii samotné asi 2,500.000 duší.[10]

5. (738) Presbyterianská církev v Irsku, 446.687 duší[11] (jiní: 485.503).

6. (739) Presbyteriani v Kanadě 755.200.[9]

7. (740) V Australii 493.483.[9]

8. (741) V Německu 5249.[9]

9. (742) V Nizozemí 286.[9]

10. (743) Presbyterianské vyznání staré školy v Severní Americe ve středních, jižních a jihozápadních státech.[12]

11. (744) Presbyteriani nové školy v Severní Americe ve středních a západních státech.[12]

---

[1]) O. 4, 234. — [2]) SN. 8, 874. — [3]) O. 9, 484. — [4]) SL. 4, 36., 44. — [5]) SN. 7, 920. — [6]) O. 7, 4. — [7]) SL. 2, 1557., GA. 91., 92. — [8]) O. 2, 342., GA. 91., SL. 4, 861. — [9]) SL. 4, 861. — [10]) O. 2, 342., GA. 91. — [11]) SL. 2, 1557., GA. 91. — [12]) SN. 8, 874.

12. (745) Presbyteriani Kumberlandští v jihozápadních státech.[1])

13. (746) Sjednocení reformovaní presbyteriani.[1])

14. (747) Na Madagaskaru v kmeni Horů je zaveden též presbyterianismus a čítá asi 700.000 přívržencŭ.[2])

c) (748) Nizozemsko-reformovaná církev v Elberfeldě založena Kohlbrüggem r. 1845. Zřízení má presbyterní bez ohledu na státní moc.[3])

Calvinismus více méně působil ve všechny dále uváděné náboženské společnosti protestantské.

Roku 1875. v Londýně založena „Alliance církví reformovaných presbyterně zřízených, ve světě vůbec se nalezajících“ v uvážení, že církve reformované po světě pod různými jmeny roztroušené potřebují nějakého patrného svazku. Alliance se shromažďuje v obecním koncilu ve 3 letech. Koncil nemá se dotýkati vyznání neb zřízení, vnitřního řádu a zevnitřních styků kterékoli církve k allianci patřící.[4])

IV. Kongregacionalisté (Independenti). Nejvyšší zásadou jejich jest, že každá křesťanská obec (kongregace) je úplně nezávislá na kterékoli vrchnosti, vyjma samého Krista; popírají tudíž potřebu spojování obcí v provincie (diecese) a v zemské církve, čímž se staví úplně proti episkopalnímu a presbytero-synodalnímu zřízení. Jsou nejkrajnějším provedením Calvinova učení o předurčení. Původně sluli Brownisté po svém zakladateli (1582) a vznikli jako sekta v Nizozemsku. Brzy však doznali změny v učení Robinsonem, jehož žák Jacob (r. 1616.) je uvedl do Anglie, a jiný (r. 1620.) do Ameriky. V obojích zemích nabyli veliké váhy. Od nich pochází politická zásada o svrchovanosti lidu.[5])

Důsledně dle toho mělo by se rozeznávati tolik „církví“, kolik je obcí (kongregací). Tu se pak počítá (1882) v Anglii a Škotsku kostelův a štací 4397, v Kanadě 120, v Australii 280, na Novém Zelandě 32, v jižní Africe 44, na Jamaice 32, v britské Guyaně 37, v Indii 37, v Číně 3, na pevnině 4. Celkem tedy 4976, což činí asi 5,599.584 duší.[6])

Zdá se však, že chce odpomoci této roztříštěnosti, a tak povstaly v některých zemích t. zv. unie kongregacionalní. Jsou zejména:

V Anglii od r. 1831., která se dělí na 51 menších associací. Dle nejnovějšího udání čítají v Anglii 2803 sbory a 1378 stanic, v nichž je 1,250.000 duší.[7])

Ve Škotsku.[8])

[1]) SL. 4, 861. — [2]) SL. 2, 977. — [3]) KL. 9, 927. — [4]) O. 1, 916. — [5]) KL. 3, 920., GA. 253. — [6]) KL. 3, 920., SL. 4, 861. — [7]) O. 2, 341.

Avšak netýká se působení jejich řízení, učení sborů jednotlivých, nýbrž slouží jen ku poradám o společných záležitostech,[1]) a proto musíme počítati tolik „církví“, kolik je sborů. Dále již nemožno pokročiti, nemá-li církevní zřízení vůbec zaniknouti.[1])

VII. Baptisté[2]) vznikli v Nizozemí po r. 1606. z independentův anglických podnětem učeni a praxe Mennonitů. Původcem jich jest Smyth, jenž sám sebe politím pokřtil a potom ostatní členy obce. Roku 1611. vrátil se do Anglie a založil tu malé obce. V učení začali se záhy rozeznávati na generalní a partikularní dle názoru na udělování milosti Boží. Baptisté ponořováním (jak nyní vůbec se děje) povstali r. 1640. z baptistů partikularních. První člen Richard Blount pokřtěn v Nizozemí od tak zv. kollegiantů v Rhynsburgu (= dompelaers) načež vrátiv se do Anglie, křtil ponořováním ostatní. Od té doby za různých osudů šířili se stále. V ohledu správy a vrchního řízení církve jsou stejného smýšlení s independenty[3]) a třeba tedy rozeznávati tolik „církví“, kolik je obcí: K vůli lepšímu přehledu dělí se na 3 velké okresy dle zemí obývaných (Anglie, Amerika, Německo) takto:

a) Anglie. Chrámů mají tu 3654, kazatelů 1893, duší 349.688.

b) Severní Amerika. První osada založena r. 1639. Rogerem Williamsem v Providenci na Rhode Islandu. Nyní se dělí takto:[4])

1. (47.288) Regular baptists 37.910 obcí a 2,637.421 členů. K tomu v Kanadě 90.000 členů.

2. (?) Antimission baptists od r. 1813. (Též slují Old school baptists nebo Primitive baptists.) Čítají 121.347 členů, sborů?

3. (?) Free will baptists od r. 1827., počítají 84.361 členů.

4. (?) Seventh day baptists (též Sabbatarian baptists) 9500 členů na Rhode Islandu a v jižní části státu New-York.

5. (?) Six principles baptists 937 členů téměř jen na Rhode Islandu.

6. (?) Church of Good (Winebrenniarians od r. 1830., nejvíce mezi Němci v Pennsylvanii, Ohio a Indianě. Čítají dle GA. 253. vyznavačů 50.000.

7. (?) Tunker (German baptists) od r. 1719. (dříve od r. 1708. v Německu) mají 73.295 členů mezi Němci v Pennsylvanii, v západních od ní státech a v Kanadě.

8. (?) Christian connection (= Christians) též unitarians baptists, povstali z methodistů (r. 1793.), z baptistů (r. 1800.) a z presbyterianů (r. 1800.) a čítají 90.718 členů. Mezi Němci nejsou.

[1]) SL. 2, 1553., GA. 92. — [1]) KL. 3, 920., GA. 253. — [2]) RE. 2, 385., O. 2, 341. — [3]) O. 2, 341., RE. 2, 392. — [4]) RE. 2, 388.

9. (?) United brethren in Christ, hlavně mezi Němci, čítají 202.474 členů.

10. (?) Disciples of Christ, Campbellité čítaji 837.929 členů nejvíce ve státech severně a jižně od řeky Ohio, zvláště v Kentuckách.

c) Německo a okolní země.[1]) Základ k nim položil v Hamburgu r. 1834. Oncken. Čítají:

1. (47.412) V Německu 24.021 členů ve 124 obcích v 7 spojeních a tvoří dohromady „užší svazek" se společnou konferencí každého 3. roku. „Širší svazek" činí obce Německa, Rakouska, Švycarska, Nizozemí, Rumunska, Bulharska a jižní Afriky.

2. (?) V Rakousko-Uhersku 2212 členů.

3. (?) V Nizozemí 1225 členů.

4. (?) Ve Francii 1500 členů.

5. (?) V Italii 1222 členů.

6. (?) V Norsku 1472 členů.

7. (?) Ve Finsku 1329 členů.

8. (?) Ve Švycarsku 431 členů.

9. (?) V Rumunsku a Bulharsku 322 členů.

10. (?) Ve Španělsku 37 členů.

11. (47.413) Ve Spojených Státech obec Rochester?

d) (?) Dansko ustavilo se r. 1887. samostatně; čítá 2966 členů.[1])

e) (?) Rusko ustavilo se r. 1888. samostatně; čítá 13.247 členů.[1])

f) (?) Švedsko ustavilo se r. 1885. samostatně; čítá 36.713 členů.[1])

g) Missie, zaváděné úsilovně teprve později, rozpadají se.[1])

1. (?) Missie, vydržované od baptistův anglických v Indii, Ceylonu o 10.000 členech.

2. (?) Missie, vydržované od baptistův amerických v Barmě, Assamu, Indii, Číně, Japanu a Africe o 185.228 členech usedlých v 84 stanicích.

VIII. Na základě baptistickém vznikli Nazareni r. 1839. v Uhrách.[2]) Nejspíše je Samuel Frölich, švycarský pastor, jich duchovním původcem. Nazareni nejsou všude stejní. Nemají jednotného učení, ani společné organisace. Sbor, „shromáždění", všechny záležitosti si spravuje samo. Kristus sám je hlavou shromáždění. Jejich snahy mají velikou podobu s komunismem. Duchovních, učitelů, chrámů, škol nemají (někde přece modlitebnice).

(?) Počet nemožno správně udat. Mnozí stahují se do Ameriky, r. 1886. jich tam bylo 45.000. Jsou též v Srbsku. Nyní přecházejí i na Moravu (na Valašsko) a tvoří zde obce (obce míru).

[1]) RE. 2, 391. — [2]) N. d. 3, 961., 4, 192.

IX. 1. (?) Štundisté,[1]) sekta protestantská v jižním Rusku, spojuje v sobě protestantský pietismus s anabaptismem. Pietismus má za původce Spenera, lutherského patrona v Němcích. Spener založil r. 1670. za účelem mravního obrození lutheranů s Franckem tak zv. „collegia pietatis". Hájíce právo na svobodné vykládání písma, kladli hlavní váhu na vnitřní zjevení, od Boha každému člověku zvlášť vnuknuté. Roku 1807. z Virtemberska přestěhovaly se některé rodiny pietistické do jižního Ruska a tam u Černého moře založili více osad. V osadě Rorbach u Oděsy r. 1862.—1864. vznikl štundismus tím, že maloruští sedláci trvajíce na tam práci začali chodit do schůzí pietistických (stunde), načež názory tam přijaté rozšiřovali doma. Z počátku pomalu, šířil se později valem. Od pravoslaví odtrhli se však teprve po r. 1870., když přijali zásady (ana)baptistů skrze agenty hamburské ústřední kanceláře německých baptistů. R. 1873. přijali název „novoevangelická bratrská společnost". Členy přistupující křtí znovu. Správa jejich je též baptistická (kongregacionalní); kolik obcí, tolik samostatných církví. Šíří se stále. Nalezají se v guberniích maloruských, na Volze, na Kavkaze; celkem nejméně v 30 guberniích. Jinak počet není možno udat. Hlavní šiřitelé: Rjabošapko, Ratušnij. Jmenují se též sami: baptisty, ruški bratčyky, evangelicke bratstvo atd. Mezi Velkorusy jest jich málo.

I štundismus potkal osud všech sekt, rozštěpení. Vznikli mladoštundisté, zavrhující všechnu církevní organisaci, i starší. O nich jednáno dále (K m).

2. (?) Se štundisty shodují se v podstatě Sutujevci. Zakladatelem jich je kamenník Sutujev z Tveru r. 1880.[2])

3. (?) K protestantským sektám v Rusku náleží i Radstockovci, založení r. 1874. v Petrohradě lordem Radstockem. Nejznámější jeho přívrženec je Vasilij Paškov, jenž každou neděli večer v domě svém koná čtení z bible. Dle něho slují i souborně paškovština.[2])

[1]) Hý. 182.—197., N. d. 4, 304. — [2]) Zeitschrift f. kath. Theologie 1890, 440.

Církev a socialismus.

Píše *Fr. Janovský.* (O.)

V.

Velevýznamně dí slavný kardinal Manning, že byla Francie navštívena dvojí revolucí: revolucí lásky a revolucí trestu. Pochodeň revoluce lásky nesl nadšeně sv. Vincenc z Pauly (1576—1660) tak nadšeně, že mocný a silný vliv jeho trvá podnes, ba přibývá ho, a není zemědílu, není říše, není země, kde by nebylo horlivých Vincencianů, obětavých služebníků křesťanské lásky.

Když byl sv. Vincenc farářem v Chatillonu, zastavil ho jednou kdosi před kázaním a prosil, aby prý v kázaní odporučil lásce posluchačův ubohou, nemocnou rodinu. Učinil to. Po nešporách navštívil zmíněnou rodinu. Potkával mnoho lidí, svých ranních posluchačů; vážili touž cestu, byli u nemocných ubožáků, přinesli jim, co kdo měl. Tato horlivost líbila se velice svatému knězi; aby blahodárná jiskra nevyhasla, sorganisoval dobrotivé dárce a položil takto základ světoznámých konferencí svatovincenckých, jimiž laikové skutky křesťanského milosrdenství — tělesného i duchovního — odpomáhají bídě a nouzi zubožených spolubližních a řeší takto prakticky a zdatně osudnou otázku socialní. Konference podporují lidi v pravdě nuzné, ne tedy takové, jichž bída pochází z lenosti a rozmařilosti; neudílejí zpravidla podpor peněžitých, nýbrž dávají nuzným poukázky na chléb, mouku, maso a dříví, rozdávají obnošené šatstvo, zapravují bytné a jiným mnohonásobným způsobem pomáhají, ovšem nezapomínajíce pro tělo na duši, nýbrž povzbuzujíce ošetřovance laskavou a vlídnou domluvou, aby nezanedbávali služeb Božích, aby přijímali svaté svátosti, aby žili život křesťanský, aby trpělivě nesli strast z lásky k umučenému Spasiteli, aby pečovali o křesťanský výchov svých dítek.

Roku 1883. slaveno krásné jubileum těchto konferencí svatovincenckých; zrno horčičné bylo do té doby vzrostlo v mohutný strom, jenž své větve rozestřel po oboru země; jubileum slaveno od města Hammerfesta v dalném severe až do Sidneye v dalekých končinách australských; četná deputace — 400 členů — zavítala tenkrát ke Lvu XIII.; pravil jim: „Pozorujeme se spravedlivým a skutečným zalíbením, kterak spolek váš pln květu a života rozšířen jest ve všech dílech světa. Máť tisíce a tisíce členů, začav několika studujícími

v Paříži.[1]) Toto rychlé rozšíření jest nám bezpečným znamením, že ve vaší společnosti žije duch sv. Vincence z Pauly.“

Jak zaznamenáno ve spolkové „Ročnici“ sebráno Vincenciany za rok 1886 :

	Sebráno:	Vydáno:
v mocnářství rakousko-uherském	624.999 franků	433.290 franků
ve Francii	2,632.951 „	2,074.509 „
v Alžíru	4.709 „	1.217 „
ve francouzských koloniích	6.665 „	5.602 „
v Německu	674.122 „	549.783 „
v Belgii	751.127 „	699.426 „
v Dansku	2.187 „	1.891 „
ve Španělích a na šp. Antillách	658.515 „	585.707 „
v Řecku	2.223 „	1.825 „
v Britanii a Irsku	869.654 „	621.533 „
na ostrově Maltě	675 „	665 „
v Italii	354.802 „	304.379 „
v Lucemburku	3.372 „	2.569 „
v Norsku	894 „	513 „
v Nizozemí	693.018 „	634.480 „
v Portugalsku	35.074 „	29.559 „
ve Švycarech	33.739 „	22.113 „
v evropském Turecku	11.141 „	6.778 „
v asijském Turecku	18.462 „	19.378 „
v anglické Indii	56.639 „	39.442 „
v Číně	1.961 „	747 „
v angl. koloniích afrických	7.562 „	6.688 „
v Egyptě	7.921 „	6.461 „
v ang. koloniích sev.-amerických	227.226 „	175.322 „
ve Spojených Státech	1,201.896 „	944.104 „
ve střední Americe	201.345 „	190.410 „
v Salvadoru	808 „	714 „
v Ecuadoru	20.553 „	13.581 „
v Brasilii	126.337 „	121.252 „
v Peru	7.785 „	7.749 „
v Chile	129.222 „	115.253 „
v La Platě	110.181 „	102.616 „
v Columbii	1.292 „	1.232 „
v anglické Guayaně	253 „	230 „
v Australii	32.407 „	30.768 „
Úhrnem	9,511.717 franků	Úhrnem 7,651.695 franků

[1]) Míní se tím 8 studujících v Paříži r. 1833., kteří založili společnost na podporu náboženskomravních potřeb a přidruživše se v duchu otci chudiny, sv. Vincenci z Pauly, nazvali sebe konferencí sv. Vincence; byli mezi nimi Ozanam a Le Taillandier, slovutní to později učenci.

Z téže „Ročnice“ se dovídáme, že roku 1892. sebráno úhrnem 10,864.335 fr. a vydáno 9,116.902 fr. Od roku 1892. přibylo opět konferencí po všem okrsku zemském; na četném místě mezi nimi nalézají se i konference naší milé vlasti československé. Stůj zde přehled vydání v konferencích diecese Brněnské:

I. Brno.
(Konference u sv. Petra a Pavla.)

1.	rok .	2709 zl.	41 kr.
2.	„ .	2392 „	28 „
3.	„ .	1451 „	89 „
4.	„ .	2854 „	01 „
5.	„ .	1348 „	13 „
6.	„ .	1560 „	— „
7.	„ .	1784 „	43 „
8.	„ .	1441 „	95 „
Úhrnem		15542 zl.	10 kr.

II. Staré Brno.

1.	rok .	684 zl.	80 kr.
2.	„ .	780 „	59 „
3.	„ .	923 „	24 „
4.	„ .	812 „	01 „
5.	„ .	1049 „	08 „
6.	„ .	924 „	04 „
7.	„ .	942 „	44 „
Úhrnem		6116 zl.	20 kr.

III. Zábrdovice.

1.	rok .	1183 zl.	02 kr.
2.	„ .	237 „	62 „
3.	„ .	620 „	30 „
4.	„ .	343 „	75 „
5.	„ .	392 „	10 „
6.	„ .	536 „	45 „
7.	„ .	459 „	— „
Úhrnem		3772 zl.	25 kr.

IV. Jihlava.

1.	rok .	692 zl.	81 kr.
2.	„ .	767 „	05 „
3.	„ .	1073 „	87 „
4.	„ .	1279 „	17 „
5.	„ .	1132 „	67 „
6.	„ .	875 „	97 „
7.	„ .	549 „	98 „
Úhrnem		6370 zl.	62 kr.

V. Třebíč.

1.	rok .	176 zl.	50 kr.
2.	„ .	465 „	77 „
3.	„ .	416 „	— „
4.	„ .	481 „	34 „
5.	„ .	600 „	44 „
6.	„ .	214 „	03 „
7.	„ .	304 „	22 „
Úhrnem		2658 zl.	30 kr.

VI. Znojmo.

1.	rok .	450 zl.	32 kr.
2.	„ .	338 „	92 „
3.	„ .	987 „	60 „
4.	„ .	1106 „	35 „
5.	„ .	1160 „	37 „
6.	„ .	332 „	78 „
7.	„ .	458 „	38 „
Úhrnem		4834 zl.	78 kr.

Nedávno přibyla konference v Telči, založená pomněnkou na devítistou ročnici mučenické smrti sv. Vojtěcha, biskupa a dědice drahé vlasti naší, velikého dobrodince chudiny, patrona starobylého kostelíka Studnického u Telče, kdež 5. června t. r. znamenitým způsobem ona památná ročnice oslavena.

VI.

Na konec vizme ještě, jak řeší socialní otázku někteří v pravdě křesťanští *prácedárcové*.

Sebe lepší, sebe výhodnější zákony světské, vydané na ochranu dělnictva, neochrání dělníka, nedopomohou mu ku štěstí, nebude-li mu nakloněno srdce prácedárcovo, nebude-li od něho pokládán, leč za najatý zdroj výdělku, jímž se rozmnoží hromady peněz v železných, ohnivzdorných pokladnách; jestiť mnoho cest, mnoho prostředků, jimiž lze zákonitá opatření obejíti.

Jak v pravdě křesťanský prácedárce smýšlí, a nejen smýšlí, ale i jedná, krásný doklad máme v továrenském řádu v továrně F. Brandtse v München-Gladbachu ve Westfalsku. Na prvním místě stojí mravní ustanovení, a tož:

§ 1. Všichni představení továrny jsou povinni svým podřízeným býti vzorem u plnění mravních a náboženských povinností a zdárně se přičiňovati o mravní zvedenost všech, kdož v továrně jsou zaměstnáni.

§ 2. Úředníci a mistři, členové dělnického výboru, jakož i důvěrníci tímto výborem jmenovaní budetež, by nikdo nerušil kázně a počestnosti, by nemluvil nestoudných řečí, nezpíval necudných písní atd. Chybujících napomínejtež, poklesky kárejtež, spravedlivých však zájmů dělnictva hajtež.

§ 3. Mladí svobodní dělníci, kteří proti vůli svých rodičův ubytují se mimo otcovský dům, buďtež ihned z práce propuštěni.

Neplnoletým dělníkům dá se mzda do ruky, jen když rodiče svolí . . . Čtvrtletně dostanou rodiče záznam, co si jejich děti vydělaly. (Tento § později změněn; výdělek zaznamenáván do knížek jež ob 14 dní otec nebo poručník podepisuje.)

§ 4. Ihned se propustí dělníci, kteří v továrně zlehčili náboženství, dobrý mrav, kteří se prohřešili proti mravopočestnosti, opili se, bili se.

Kdo se téhož dopustí mimo továrnu, kdo by se oddával nepořádnému životu, kdo by se lehkovážně dlužil v peníze, budiž napomenut a varován, a nepomůže-li to, dá se mu výpověď.

§ 5. Dělnice pracujtež v jiných místnostech, než dělníci; nescházejtež se ani za odpočinku.[1])

[1]) O mravní zvedenost dělnic výtečně postaráno útulnami, hospici. Všimněme si na př. hospice, jakýž milosrdnými sestrami pořídili továrníci Villeroy & Boch v Mettbachu. Zástupy mladých dělníkův a dělnic hrnou se z okolních vesnic do veliké, světoznámé továrny porcelánové a mosaikové; jsou od domova příliš vzdáleni, než aby se tam mohli na poledne nebo na noc vrátiti. Odkud tedy vzíti jídlo, kde přenocovati? Křesťanská láska vzácné rodiny Bochovy pomohla, a tož Milosrdnými sestrami, jež se starají o pokrm všeho dělnictva, jež dopřávají útulku a noclehu zejmena dělnicím; za 15 kr. dostanou k obědu polévku, maso, zeleninu, chléb; za 25 kr. dvakráte maso. Doba odpočinku nebývá promarněna; dělnice učí se u Milosrdných sester domácím pracím, vaří tam, pletou, šijí, a vzdělávají se takto, aby z nich byly jednou řádné hospodyně; ovšem především dbáno svatých povinností náboženských, denně společná modlitba, ročně exercicie, duchovní cvičení. Podobný hospic mají v Cáchách od r. 1883. Františkánky; výroční zpráva za rok 1890. oznamovala: Hlásí se tolik chovanek, že nelze všech přijati; není místa. Nocovávalo v hospici 566 dělnic. Chování chvalitebné. V ručních pracích ženských cvičilo se 224 dělnic, vařiti se učilo 12,

Druhý odstavec továrenského řádu nadepsán: Organisace. Pokladny. Dělnické představenstvo.

§ 6. Dělníci i dělnice musejí přistoupiti za členy pokladen nemocenské a dělnické, ženatí pak i pokladny rodinné.

§ 7. Představenstvo pokladen nemocenské, dělnické a rodinné, volené důvěrou dělnictva, jest jakožto sbor starších prostředníkem mezi prácedárcem a pracovníky, když pak potřeba, i mezi pracovníky samými.

Třetí odstavec: Doba pracovní, mzda, výpověď. Za týden pracuje se 60 hodin. V sobotu končívá se dříve; i pracuje se v ostatní dny $10^1/_4$ hodiny. Pomíjejíce podrobná ustanovení jednotlivých dalších §§, zmiňujeme se ještě jen o § 31., podle něhož není v továrně zaměstnání pro vdané ženy a pro dítky mladší 14 let. Konečně § 32. poroučí, aby každému dělníku byl tovární řád dodán. Řádem tím krásně postaráno též o dítky dělnictva, pro něž zřízena ochranovna; pro dospělé dívky jest šicí škola; zařízeny koupelny, šatny, knihovna, zpěvní i hudební škola. Příloha továrenského řádu „Vážné slovo všemu dělnictvu naší továrny“ potírá přísně a rázně pití kořalky. Kdo věrně a svědomitě ubezpečí, že se po měsíc zdrží všeho opoje, dostane mimo obvyklou mzdu 1 marku odměny. Ve čtvrtek odpoledne od $5^1/_2$—7. hodiny možno dělníkům osobně s továrníkem mluviti, jest však ochoten i každou jinou chvíli je slyšeti, když toho potřeba. Kdo přesně do práce chodívá, dostane odměnu; snoubenci bývají podarováni; deset let práce bývá odměňováno spořitelní knížkou 50markovou.

První stránka továrenského řádu jest ozdobena obrazem „Domu sv. Josefa“. Tato krásná, vkusná budova nahrazuje přespolnímu dělnictvu domov; však i domácí dělníci rádi tam zavítávají; jestiť veleútulno v krásných dvoranách i v půvabných sadech.

Totéž láskyplné, otecké zřízení nalezáme ve Francii v továrně Harmelově ve Valdes-Boisu u Remeše.

Slovutný J. J. Harmel napsal v závěti svým dítkám: „Milujte naše drahé dělníky; byliť mými dítkami; až mne nebude, buďte vy jim otci; veďte je k Bohu, buďte k nim dobrotivi.“

žehliti 24, pracím krejčovským 4. Urobeno a o vánocích darem rozdáno: 100 plachet ložních, 200 košil, 50 povlaků na zhlavce, 200 zástěr, 75 kacabajek, 20 tuctů kapesníků, 200 ručníků, 300 šálův a j. Do spořitelniček přibylo dělnicím hezkých úspor. Nejinak jest v München-Gladbachu. Od roku 1866.—1876. byl dělnický hospic v domě »Dívek Kristových«, po té dána mu jiná správa, působí však i v této nové tvářnosti velmi blahodárně.

Nenapsal těch slov nadarmo; hlavní majitel závodu Léon Harmel jest v pravdě otcem dělnictva; nedávno přivedl do Říma k sv. Otci už po třetí dělnické poutníky francouzské; bylo jich 1050; postaral se jim tam sám o byty; stravu zaplatil náměstek Kristův. Pan Harmel i rodina jeho přijati jsou napřed v soukromé audienci od sv. Otce; slyšeli tato krásná slova: „Když jsou dělníci v Římě u papeže, jako by byli doma. Vzpomínám si, že mne nazvali ‚papežem velikým'; řekli pravdu; milujiť dělnictvo láskou velikou." Dne 7. srpna bylo společné slyšení. Kardinal Ferrata a Léon Harmel přečetli adressu; sv. Otec promluvil takto: „Uprostřed obtíží a zkoušek Našeho apoštolského úřadu udílí nám nejdobrotivější a nejmilosrdnější Bůh útěchy, jež jsou podporou Našeho stáří a plní Naše srdce libou nadějí, že budoucnost církve a společnosti lidské bude šťastna. Dnes cítíme nevýslovnou radost, vidouce vás zde shromážděny, ó dítky Francie! Opustili jste domov a vedeni zbožnými a vás milujícími muži přišli jste plni víry a lásky do věčného města vzdát hold náměstku Kristovu a přijat jeho požehnání. Přijímáme vás s největší něžností, vás zástupce třídy dělnické, tak hodné Naší lásky a otcovské starostlivosti. Jste synové velkodušné Francie, k níž, jak víte, máme zvláštní a stálou lásku, poněvadž — nehledíc k pokleskům a poblouzením jednotlivců — Francie nepřestala a nepřestává jeviti podivuhodné lásky k náboženství a vzdělanosti .... Z celého srdce blahopřejeme vám, katoličtí dělníci Francie, a povzbuzujeme vás. Stůjte pevně ve svých předsevzetích, vedeni ctihodnými pastýři milujte nadále náboženství a prakticky konejte, čemu nás učí — náboženství, nevyčerpatelný to pramen útěchy a odvahy v bojích a svízelích životních. Pečlivě se vyhýbejte lidem nebezpečným, kteří dychtí rozluštiti nesnadné záhady socialní zničením nedotknutelných zákonů, na nichž spočívá vlastnictví, rodina, veškero lidstvo. Lidé tací rozdmychují neustále boje, hromadí zkázu na zkázu a činí stav dělníků jen horším a nesnesitelnějším."

Písemnictví a umění.

„Božena Němcová“ a můj Meneklides.

Každý smrtelník má svého Meneklida. Bývá to vždy krajan, jinak jest obtrectator et adversarius, cui plus inest virium — Kraftausdrücke — quam ingenii. I mně se toho osudu dostalo, ač dbaje svého povolání a s ním spojených prací, nechávám každého s pokojem. Stalo se to takto. Po řadu let zabývám se spisy B. Němcové a jejím klopotným životem. Shledal jsem, že obraz jejího mládí jsa dosud kreslen pouze na základě „Babičky“ a „Pana učitele“, nesrovnává se s pravdou. Proto dal jsem se do obtížného pátrání, jehož výsledek byl překvapující. Napsal jsem o tom článek do „České koruny“ v Brně 1894 a připravoval životopis Němcové s podrobným rozborem všech jejích prací. Životopis vyšel v „České knihovně zábavy a poučení“, jejímž pořadatelem jest prof. Fr. Bílý, r. 1895.

Kniha, již jsem nazval „Pokusem životopisným a literarním“, přijata byla literarní kritikou vesměs velice příznivě, ba s pochvalou. To nedalo spáti mému Meneklidovi. V „modré“ knihovně, kterou vydává p. Dr. Václav Řezníček, skriptor knihovny Musea království českého, asi v březnu r. 1896. v jednom svazku na zastrčeném místě učiněn byl na mou knihu první anonymní útok. Kniha má prý vzbudila „pohoršení“ v České Skalici, a pohroženo mi zvláštní brošurou. Čekal jsem trpělivě; v prázdniny roku 1896. ovšem přesvědčil jsem se osobně, že kniha moje v České Skalici „pohoršení“ nevzbudila, naopak že ve všech kruzích intelligentních přijata byla sympathicky a s povděkem a že jsem jí v okolí teprve pravý zájem pro Němcovou vzbudil. Pravím, v kruzích intelligentních, v jiných jsem nepátral.

Letos v posledním svazku časopisu Musea království českého prof. Fr. Vykoukal v referatě svém o pokuse mém opět velice příznivě se vyslovil a doporučil knihu mládeži studující, pro kterou je psána. Tu již překypěl hrneček mého Meneklida, a v nestřežené chvíli vychrlil na mne v časopise „Alétheia“, č. 8., spoustu surových slov, že jsem žasl, jak něco takto psaného — — dostati se mohlo do „Alétheie“, listu vědeckého, repraesentativního, směru katolického, jehož heslem jest: Pravda jest jedna. Za věcný posudek byl bych povděčen a vady rád uznám, i chyby skutečné opravím, věda, že chybiti jest lidské, vždyť nihil humani a me alienum puto. Ale co jest v „Alétheii“, to není referat, aspoň se na celém světě takto nepíší referaty, nýbrž pamflety. Útok (4 plné strany drobného tisku) není podepsán, jen opatřen chiffrou „Iber + řk.“ Myslím, že se nemýlím tvrdě, že útočník jest jeden, a to + že buď mi má nahnati více strachu neb čtenáře zmýliti. Pamflet ten psán je slohem nečeským, nízkým, bez jiskry vtipu, za to s nadbytkem neobyčejné hrubosti, se zřejmým vztekem, tonem slušného

a vzdělaného člověka, neřku-li spisovatele, naprosto nedůstojným. Abych čtenáře o pravdě těchto slov přesvědčil, uvádím z pamfletu tuto z počátečních vět: „Protože není za dnešních po hlavě u nás chodících literárních poměrů nemožností, že by se po náhle po letech se objevivších ‚nápadně' příznivých kritikách ‚nápadně' věcí neznalých pánů kritiků dostalo také panu autoru ‚Boženy Němcové' ještě ceny a dokonce třebas i osobního literárního vyznamenání, což by mohlo míti v zápětí oprávněný literární škandál, máme za vhodné a časové pronésti o spisu tom několik věcných poznámek." Tato ukázka zajisté každému stačí.

K 1. odst. na str. 388. odpovídám milému Meneklidovi, že mne prof. Fr. Bílý ku práci té nesvedl, a že jsem k ní přikročil po přípravě svědomité, o jaké on, Meneklides quidam, patrně nemá ani ponětí, poněvadž i v této celé stati jest ve všem povrchní. Professor Bílý prohlašuje mi pak i nyní, že si vždy pokládati bude za zásluhu, přispěl-li opravdu nějak k vydání této knihy, již má za práci o Němcové k nejlepším se řadící. Bude-li třeba, ochotně ji srovná s některými jinými pracemi Němcovou za předmět si obravšími a vyloží literarní oprávněnost její a způsob práce můj a způsob spisování jiných. Dobere se takto jistě výsledků, jež budou pro celou českou veřejnost na výsost zajímavé a snad i některou literarní fysiognomii odhalí v podobě netušené.

V odst. 3. téže stránky jezdí můj Meneklides quidam **na mapkách**, připojených k mé knize (Dějiště „Babičky" a Ratibořice).

Obě mapky sdělány jsou v tiskárně p. J. Otty v Praze přesně dle mapy okresu Česko-Skalického, přidané k popisu okresu Skalického od V. Šráma r. 1883. a dle podrobné mapy téhož okresu od generalního štábu, a jsou zcela správné až na polohu altánu a nového bělidla, nikoli mlýna. Zdali se kdy můj Meneklides quidam učil kartografii a kde, nevím — tolik však vím, že jí za mák nerozumí. Pan Meneklides tím zůstává „na suchu", ne mlýn ratibořický, ať jen si skutečnému kartografovi dá mapky vysvětliti. Tyto mapky jsou prý kartografickou ostudou. Nechť kurážný pán tuto výtku pošle na pravou adressu, totiž na generalní štáb. Já mohl bych, milý Meneklide a t. č. katolíku, dobře říci: Proč mne tepeš? Tu nebude na škodu uvésti laskavé čtenáře na stopu, proč se můj Meneklides pustil do mapek.

Domýšleje se, že „Svatobor" pražský má knihovnu, poslal jsem sl. výboru jeden výtisk s přípisem, v němž jsem připomenul, že na mapce Ratibořic t. zv. nové bělidlo není dobře naznačeno a zmínil jsem se o některých jiných „nedopatřeních", která jsem v přiloženém výtisku opravil. Toho slova „nedopatření" neužil jsem v celé knize a rovněž nikde jinde, než na listu přiloženém k výtisku, jejž jsem „Svatoboru" poslal a jenž pak dán byl do Musejní knihovny. Najednou jsem je četl v onom zmíněném svazku „modré" knihovny v uvozovkách a nyní podruhé v pamfletu mého Meneklida na str. 391. posl. odst. opět v uvozovkách, tedy patrně jakožto slovo mnou užité.

Dne 9. listopadu 1895 došel mne z výboru „Svatobora" následující přípis: „Velectěný pane! Ředitelství ‚Svatobora', konajíc po prázdninách

svou první schůzi, s potěšením přijalo exemplář pečlivé a zdařilé práce Vaší o Boženě Němcové, činí Vám za něj svoje díky a přeje knize Vaší hojného rozšíření jakož i dalším podobným našim pracem nejlepšího zdaru. Nemajíc zvláštní spolkové knihovny, věnuje knihu Vaši Českému Museu a doufá, že s tím budete souhlasiti.“ Teprve po tomto odevzdání mé knihy Českému Museu objevil se první útok v „modré“ knihovně a moje opravy v „Aléthei“ jakožto výtky proti mně. Tu patrně kdosi z knihovny Českého Musea posloužil mým listem a mou knihou mému Meneklidovi, a tento byl tak „slušný“, přisvojiti si moje opravy soukromé a zneužiti jich.

Od posl. odst. str. 388. až do posl. odst. str. 389. pochutnává si můj milý Meneklides **opět** na **topografii** Ratibořic a okolí, „dokazuje“ mi, že míst oněch neznám. Jest pravda, že tam neznám „každý strom, každou stezku, každý baráček a každého člověka“, ale cesta moje do Ratibořic a okolí popsána je zcela správně, a směšné ty výtky páně Meneklidovy jsou jen důkazem, jak slabounkého stébla se chytá, aby zachránil jako „věcný kritik“ svou reputaci. Ovšem, jedné hrozné chyby jsem se dopustil a k té se skrouženě přiznávám. Napsal jsem na str. 11., že se přes Úpu přejde na panské lučiny, a zatím tam z počátku několik m^2 louky prý náleží „usedlosti Řezníčkovské“!

Jirásku, Jirásku, co jsi mi to učinil! Tys ve své stati „Z dob babičky“ r. 1889. se zmínil, že kněžna nechtíc býti vyrušována, zakoupila všecka soukromá luka od občanů Skalických (totéž praví V. Šrám v popise Česko-Skalického okresu r. 1883.) a na Řezníčkovu louku jsi zapomněl, a já to nyní odnesl literarním škandálem, ostudou, hanbou atd.... Z té Řezníčkovské louky však mne obešla tak posvátná hrůza, že jsem si svatosvatě umínil, dojde-li k druhému vydání mé knihy, že povedu čtenáře do Ratibořic — — jinudy.

O Skalické bitvě roku 1866. můj milý Meneklides dává mi lekci jako sebevědomý, vítězný pan general. S díky beru ad notam; nebyl jsem v oné tuhé bitvě jako asi můj hrdina Meneklides.

V odst. 5. str. 389. vytýká mi kartografický kritik, že jsem napsal: „U Slatiny končí roztomilé údolíčko Ratibořické“ a poučuje mne, že údolí úpské táhne se až k Maršovu. Děkuji za poučenou. Ratibořické údolí končí se mlýnem p. Kordinovým (tak jsem napsal) skutečně; nevěří-li pan kartograf, ať se zeptá pana Kordiny. O úpském údolí jsem vůbec nemluvil. Dvě plné stránky věnoval „horlivý“ pan kartograf Ratibořicům a pak poučuje mne, jak daleko do Chvalkovic a do Svatoňovic.

Do Chvalkovic lze prý za polovici doby, kterou jsem já udal, se dovalit! Jak p. pamfletista mluví, když tak ušlechtilých slov užívá v písmě, a to ještě ne pro nějaký maloměstský žurnálek, nýbrž pro vědecký organ? Je to patrně živý Knigge!

Měře vzdálenost dle mapy okresu Česko-Skalického (vyd. Wagnerovo u Kytky) a nechtěje čtenáře vésti, jak se na Moravě říká „po psích mezírkách“, zajisté jsem se nezmýlil. Co se vzdálenosti Svatoňovic týče, divím se, že můj milý Meneklides a t. č. katolík doběhne tam jen za tři hodiny. To jest malá horlivost, vždyť je to poutní místo!

Kdybych chtěl býti tak **dětinsky naivní** jako můj Meneklides, mohl bych vzíti do ruky povídku p. Dra. Václava Řezníčka „Za květu mladosti“ a dokázati, že jeho bližší krajan, totiž p. Řezníček, a tedy ne „krajan“ jako jsem já, nezná cesty z Ratibořic do Chvalkovic a že vůbec ve Chvalkovicích nebyl (soudíc dle chyb topografických), ale neučiním toho, poněvadž by to bylo směšné. Jenom pueri puerilia tractant, a já jsem z dětských střevíců, chvála Bohu, vyrostl.

Ponechávám si ostatně zevrubnější výklad o této zajímavé v jistých směrech knize k jiné příležitosti.

V odst. 3. na str. 390. kantoruje milý Meneklides mne a také professora Fr. Bílého, že nevíme, kdo byl Jos. M. Ludvík, poučuje mne zvláště, že to byl „jeden (sic!) z nejpřednějších buditelů kněží na Náchodsku“ a že jsem to měl věděti. Lze předpokládati, kdo nějakou knihu kritisuje, že ji také četl. Já jsem napsal na str. 11.: „...kdesi u zdi prohlédneme skrovný pomník kněze a buditele lidu na Náchodsku, J. Myslimíra Ludvíka...“ Kde je tedy ostuda? Že Ludvík nebyl děkanem, nýbrž chudým farářem, přiznávám, a také ve svém příručném výtisku „B. Němcové“ dávno a dávno jsem to opravil. K chybě té však mne svedl J. V. Frič (Paměti I. str. 257.). Není to ostuda, šlechetného, učeného faráře povýšiti na děkana, ale kdybych svého Meneklida povýšil na českého spisovatele — to by byla hanba.

Každý prý povrchní sledovatel literatury ví (praví můj Meneklides), že Marie, sestra B. Němcové, účastnila se v Praze českého ochotnického divadelního ruchu, a cituje mi, aby ukázal, jak jest důkladným sledovatelem literatury, Fričovy „Paměti“ I. str. 194. A teď prosím! To místo Fričových „Pamětí“ I. str. 194. cituji já na str. 61. a výslovně to o Marii pravím. Co jest ostuda? Na str. 84. mé knihy mohl se dočísti Meneklides, že se Marie skutečně národu našemu odcizila, jako ostatní dítky Panklovy mimo Barunku, a toho se také důkladný sledovatel literatury mohl dověděti od Friče v díle IV. V Zaháni totiž Marie procházejíc se v parku s Fričem, nechtěla již česky ani mluviti.

Za odst. o „babičce“ na str. 391. jsem milému Meneklidovi z celé duše povděčen, poněvadž alespoň paprsek světla dává mi o zakukleném „Iber + řk.“ Pisatelem „věcné kritiky“ v „Aléthei“ dle toho odstavce nebyl pan Dr. V. Řezníček, poněvadž jím býti nemohl. Pan Dr. V. Řezníček totiž v povídce „Za květu mladosti, pohorská idylla ze **života** Boženy Němcové“, vyčerpal „Babičku“ až do nejmenších podrobností dle dosavadních tradic, jakoby „Babička“ byla pramenem pro životopis Němcové spolehlivým. (Viz J. Sojku, Sofii Podlipskou a J. Hanuše.) Knížku tu vydal p. Řezníček r. 1896. u J. Otty v „Laciné knihovně“ a poprvé vyšla ve „Zlaté Praze“ r. 1883. Je tedy p. Řezníček s Němcovou nyní tam, kde byl před 13 roky!

Kdyby byl pan Řezníček četl mou knihu, napsanou roku 1895., nemohla by jeho povídka v tom rouše vyjíti r. 1896. Z toho logicky vysvítá, že pan Řezníček pro jiné životopisné práce (Fr. Palacký, K. Havlíček) neměl kdy Němcovou se zabývati.

Také by p. Řezníček zajisté tak sebe nedůstojně a povrchně nekritisoval mou knihu. Já jsem výslovně a **poprvé** upozornil na to, že si Němcová v „Babičce“ počínala podobným způsobem jako J. W. Goethe ve svém slavném díle „Aus meinem Leben Wahrheit und Dichtung“, a že se nesmí bráti za podklad životopisu Němcové. To jsem napsal ve své knize na str. 16. a opět zase zcela jasně na str. 31., vedle toho již r. 1893. ve své stati „Z dětských let Boženy Němcové“ v ročence „Chudým dětem“.

Tomu paprsku světla jsem skutečně povděčen, věda dobře, že by mne p. Řezníček jakožto muž dospělý a vynikající místo zaujímající tak potupiti nemohl. Také se pamatuji z dřívějších let, že jsem ani jemu ani jeho p. bratrovi nebyl jen pouhým „krajanem“, nýbrž milým a vítaným krajanem.

Mnohý 12letý chlapec zajisté četl „Babičku“ Němcové, ale „věcný kritik“ vytýkaje mapce mé „barvířský kopec“ místo prý „barvířův“, str. 388. „Babičky“ určitě nečetl, poněvadž by jinak musil věděti, že Němcová v „Babičce“ napsala „barvířský kopec“.

V „Nivě“ r. 1896. v listárně redakční odpovídá p. Dr. Frant. Roháček komusi, aby nepsal životopisu Boženy Němcové, že je to nyní zbytečno, ježto moje kniha je „dobrá“. Tázal jsem se p. Dra. Roháčka po jméně, a on mi odpověděl, že to jakýsi „mladý krajan“ můj. To tedy asi můj milý Meneklides, nezralý v úsudku, horkokrevný, domýšlivý, povrchní, ještě nevykvašený. Patrně přece můj milý Meneklides „připravuje“ životopis Němcové, a věda, co neopíše, že v něm nebude, podávám mu tuto zadarmo své těžce (opravdu těžce při stálém dopisování) sebrané zprávy o „babičce“. Babička Němcové pocházela z Dobrušky, č. 18., byla dcerou tesaře a jmenovala se rodným jménem Magdalena Čudová. Poněvadž v Dobrušce, jak mi psal vdp. A. Flesar, děkan Dobrušský, všecky matriky r. 1807. shořely, nelze zjistiti rok jejího narození. Odstěhovala se do Olešnice a provdala se za Jiřího Novotného, jenž odešel jako soukeník do Kladska, a tam žila do smrti svého muže v č. pop. 33. Po smrti mužově odstěhovala se do Olešnice a když Panklovi (r. 1825.) přišli do Ratibořic, ku své dceři Teresii. Že tam skutečně žila (o tom by přece p. Dr. Řezníček nepochyboval), dosvědčují:

1. Sama Němcová — viz „Dopisy Boženy Němcové“, které jsem uveřejnil v „Časopisu českého Musea“ r. 1896., kde se také mluví o jejím upřímném vlastenectví. Že můj Meneklides nečte „Časopisu českého Musea“, se nedivím; nehodíť se pro nynější naši mládež. Ale p. Dr. Řezníček, jsa skriptorem Musea českého, zajisté tím výtečným časopisem nepohrdá, a proto také není „věcným kritikem“ v „Aléthei“.

2. Alois Jirásek ve své stati, velmi zajímavé: Z dob „Babičky“, roku 1889.

3 Dvě všeobecně vážené stařičké paní, † pí. Barbora Bartošová, jež s Barunkou Panklovou chodila do Chvalkovic do školy a denně s ní bývala na zámku, pak pí. Josefa Littlochová. Tato chodila s Němcovou do školy Česko-Skalické a byla velice častým hostem

v rodině Panklově na Starém bělidle a v budově vedle zámku, č. 2. (ne na dvoře, milý Meneklide!). Pí. Littlochová obšírně a velmi poutavě vypravovala mi o „babičce“ a celé rodině Panklově, i jak si naříkala pí. Panklová, že se Betty v Červeném Kostelci „nemá dobře“.

4. Dosud žijící dítky Boženy Němcové, zvláště slečna Theodora Němcová. Dle souhlasných zpráv těchto posledních svědků zemřela „babička“ za pobytu Němcové v Červeném Kostelci. Že o úmrtí jejím není zpráv v matrice Česko-Skalické, vím dávno a dávno, daleko dříve, než se pustil můj Meneklides do „studia“ o Němcové. I v té příčině pátrám dále, a zdá se, že jsem na stopě, proč úmrtí babiččino není zaznamenáno v České Skalici. O tom však pomlčím — i pse, vtip se! jak jste mi „duchaplně“ řekl (na str. 391.).

Že jsem „Babičce“ dobře porozuměl, toho důkazem je podrobný výklad její, který jsem podal, výklad úplně samostatný, správný a posud jediný v naší literatuře.

Že „věcnou kritiku“ v „Aléthei“ nemohl psáti p. Dr. V. Řezníček, vysvítá konečně z poznámky na str. 390. pamfletu Meneklidova. Meneklides praví: „Na téže straně (142. mé knihy totiž) dále vypravuje, že se z hradu Wiesenburku (má státi Visenburku) ničeho nezachovalo, což se opět nesrovnává s pravdou, neboť o wiesenburské hradní zřícenině (sic!!), když ji již jako krajan nenavštívil, mohl se potřebných zpráv leckde snadno dočísti, aby si nemusil zbytečně škodit.“ Teď prosím: 1. Na str. 141. mé knihy je věrný obraz kopce, zvaného Visenburk — po zřícenině ani památky. 2. Němcová r. 1838. z Červeného Kostelce navštívila ono místo, jak vypravuje v „Chudých lidech“, a praví totéž. 3. Řivnáčův „Průvodce po království českém“ na str. 510. praví totéž. Kdo si škodil? Nejvíce si můj Meneklides, budoucí životopisec Němcové, ovšem škodil tím, že nečetl její povídky „Chudí lidé“. Toť skutečná hanba. Pan Dr. V. Řezníček „Chudé lidi“ zajisté četl.

Vědomí, že jsem pracoval samostatně a svědomitě, nechává mne chladným k nadávkám a surovostem páně Meneklidovým, ba byl jsem na váhách, nemám-li poslechnouti rady a vůbec ignorovati takový spisek. Ale rozhodl jsem se zatím aspoň takto odpověděti.

Kniha má oceněna byla v četných časopisech od spisovatelů zajisté vážných a úcty hodných, jako v „Nár. Listech“, v „Hlídce“, v „Čase“, v „Českém časopise historickém“, v „Učitelských Listech“, v „Učiteli“, v „Budči“, ve „Vlasti“, v „Hlase“, v „Moravské Orlici“, v „Pramenu“, v „Časopise českých učitelek“, v „Ženských listech“ a j.; mimo to dostalo se mi příznivých posudků v dopisech od p. prof. A. Truhláře, p. red. V. Vlčka, sl. El. Krásnohorské a j.

To je ta „literarní hanba“, která tak bolí a pálí mého Meneklida!

Ale, aby se nemyslilo, že sbírám ješitně jen zprávy o své knize, za něž jsem upřímně vděčen, připomínám hned, že sbírám posudky také o jiných knihách mne zajímajících a že mám jich už hezkou zásobu. Taková sběratelská činnost bývá někdy užitečna . . .

S větou páně Meneklidovou: „Následkem šíření takovéto literatury musí si potom mládež odnášeti ze školy ke všemu nedůvěru a po-

chopitelný odpor“ úplně (až na ten sloh!) souhlasím, ježto p. Meneklides píše ji, díval se patrně do zrcadla.

Bezvýminečně pak podpisuji konec „věcné kritiky“ páně Meneklidovy, jenž takto zní: „Chvály hodná náklonnost a vzácná přízeň k literatuře neopravňuje nikoho k honění spisovatelského věhlasu a plození knih s bezpříkladně chybným obsahem. Tomu se každý přítel literatury musí postaviti rozhodně na odpor, zejména když ještě podobné knihy mají dostávati veřejnou pochvalu, která jest pak ovšem že ještě větší literarní ostudou, nežli ony samy.“ — Neboť lépe nemohl náš Meneklides sebe stigmatisovati.

O professory ať se p. Meneklides neotírá; ti konají záslužnější práci než on a bez jeho rad dobře vědí, co studentům svědčí a co jim škodí, co jim mají raditi a čeho je vystříhati.

Také hlava páně nakladatelova ať ho nebolí. Ať se jen každý o svou kůži stará.

Tím jsem s Vámi, můj milý Meneklide, pro dnešek hotov, třebas jsem nevyčerpal ani s polovice náboje svého. Ale tolik nemohu zamlčeti, že kdyby zakuklený pisatel byl opravdový křesťan a katolík, musil by se říditi také slovy Písma, v němž mimo jiné psáno jest: Pokoj lidem dobré vůle! a cosi velikého o lásce k bližnímu. Takto však soptě nenávist a hněv, ukazuje jenom čertův dráp svůj; zdá se, že jest mu katolictví toho času jenom výborným útulkem a vějičkou.

V Brně, v den sv. Bohumíra 1897. Prof. *Vinc. Vávra.*

Listy o dolno-lužické literatuře.[1])

Podává *Fr. Žundálek.*

II.

Ve století 18. a ještě na počátku 19. věku byla literatura dolno-lužická velice zanedbávána. Je to tím divnější úkaz, poněvadž právě světové literatury, anglická, francouzská a německá došly znamenitého rozvoje. Dolní Lužičané se octli skutečně na pokraji nezvratné, jak se zdálo, záhuby. Národ se stále menšil, místo co by ho přibývalo. Pro nedostatek kazatelů domácích poněmčilo se v té době přes 50 farních osad dolno-lužických, což jest zajisté počet nemalý.[2])

[1]) Viz č. 4. tohoto ročníku.

[2]) Stať tuto podáváme obšírněji pro důležitost předmětu a protože jazykem českým dosud velice málo bylo o písemnictví tom psáno. Vedle jiných pramenův užili jsme doplněného překladu Pypinovy literatury: »Das serbisch-wendische Schriftthum in der Ober- und Niederlausitz von A. N. Pypin. Aus dem Russischen übertragen sowie mit Berichtigungen und Ergänzungen versehen von Traugott Pech« (Pjech). Leipzig 1884, F. A. Brockhaus.

V Lužici Horní kněží katoličtí pracovali ze všech sil svých o to, aby probudili lid svůj drahý ze spánku neuvědomělosti, a práce ta se jim také podařila, ovšem po mnoha a velikých překážkách. V Dolní Lužici však protestantští kazatelé kopají vlastnímu národu hrob. Aby se nám snad nevytýkala strannickost, uvádíme doslovně výrok evangelického překladatele Bohuvěra Pjecha, který ve spise právě citovaném („Das serbisch-wendische Schriftthum“) na str. 51. v doplňku tvrdí pozoruhodnou událost: „Dolno-lužičtí duchovní se namáhají, aby rozluštili otázku, jak by bylo možno, aby Srbové zapomněli svoji řeč, pozorují v ní (v řeči srbské) jen škodu pro stát, církev a školu.“ Stojí za zmínku!

O učitelstvu opět týž evangelík dotvrzuje: „Lužičtí učitelé, často sami nejsouce dokonale mocni jazyka německého, hledí zuřivě vypuditi každé srbské slovo ze školy.“

„Jaký div“, tak volá literarní historik, „že tím byl lid zaražen a apathicky (bez účasti) pohlížel, jak jeho národnost stále víc a více klesala.“

Než — národ dolno lužický stál již na samém pokraji propasti, avšak přece nebylo mu souzeno Prozřetelností božskou, aby následoval osudu nešťastných Slovanů Polabských. Vystoupiliť mužové, kteří vřele milovali svoji rodnou zemi a snažili se zachrániti, co bylo možno.

Sem náleží hlavně učitel *David Bohuvěr Głowan* (1787—1865). Nepatrná báseň způsobila znamenitý převrat. Roku 1809. vydal píseň v jazyce dolno-lužickém o pruské válce; a hle, čeho nikdo, ani sám spisovatel neočekával, stalo se. Báseň nalezla oblibu mezi lidem, ač nebyla formou dokonalá a myšlenkami vzletnými bohatá; avšak lidu se líbila pro známý předmět, o kterém jednala. V krátkém čase šesti neděl rozprodalo se ji 5000 výtisků. Kromě toho vydal Głowan dvakráte sbírku písní pohřebních, překládal kázaní, modlitební knihy, traktaty a vydal s K. Jenčem horno-lužický překlad bible nákladem britské společnosti. Též psal mnoho článků v německých vychovatelských časopisech.

Pastor *Jan Schindler* († 1841) vydal vzhledem k tehdejší potřebě válečné malý německo-srbsko-rusko-polský slovníček (v Chotěbuzi 1813); dále uspořádal biblické dějiny, poprvé vydal celou dolno-lužickou bibli (1822—1824) a konečně velkou sbírku kázaní, již věnoval tehdejšímu pruskému ministru bohocty a vyučování, začež dostal pochvalné uznání a 100 tolarů.

Nemalé zásluhy o svůj národ si získal *Kristian Vilém Broniš* (1778—1881), který zkoumal starožitnosti, jazyk, mravy a zvyky svých krajanův a sepsal mnoho vědeckých článků, jež uveřejnil v německých časopisech. Též přispěl nemálo Smoleřovi svojí sbírkou dolno-lužických národních písní, čímž dílo jeho velice obohatil a zdokonalil. Kromě něho podali příspěvky dolno-lužických písní národních jmenovanému sběrateli Smoleřovi k jeho práci Jindřich Broniš, J. Post, Komor. Též Bohuchval Markus vydal sbírku dolno-lužických písní národních, tato však byla teprve po jeho smrti Michalem Hórnikem vydána.

J. G. Zwahr pořídil dolno-lužicko-německý slovník, který rovněž nebyl vydán za jeho života; po smrti jeho vydal jej jeho syn (1847).

Kristian B. Stempel (1787—1867) psal mnoho ve své mateřštině, ale jeho spisy zůstaly v rukopisech, které se částečně ztratily, jako na př. epos ve dvanácti zpěvích „Hledání starého měsíce, čili utiskování lužických Srbů.“ V rukopise zůstal i jiný epos „O hlásce, hlasu a řeči“ a rovněž překlady z Theokrita. Tiskem vyšel pouze metrický překlad Faedrových bájek, k němuž Smoleŕ přičinil předmluvu v jazyce hornolužickém. Práce tato jest dojista záslužnou, jazyk však je tam poněkud těžkopádný, proto má překlad více cenu po stránce jazykové.

Bohuvěr Pjech podotýká, že jinak činnost jmenovaných spisovatelů neměla na lid téměř žádného vlivu a účinku. Psaliť většinou německy nebo spisy učené, které nebyly lidu ani dosť málo přístupny. Pro lid byly vydány pouze několikráte zpěvníčky a několik rozjímání.

Zatím probouzela se Horní Lužice ze své dlouholeté poroby. Avšak probuzení to nenašlo ohlasu v Lužici Dolní.[1]) Čtyřstaletá vláda braniborská a smutné práce německých duchovních a poturčenců dusily srbského ducha. Mladí jinoši nechvátali na studia do Lipska, kde by se snad utužili ve svém národním smýšlení, nýbrž do Berlína, kde snadno zapomínali na svůj původ a za něj se styděli. Chrám Boží se stal rejdištěm světských zámyslů; německými kazateli a modlitbami se měl lid srbský poněmčiti. V roce 1848. bylo v Dolní Lužici ještě 36 srbských kazatelů v 33 kostelích; časem však jich ubývalo ještě více. Ve školách se poněmčovaly dítky násilně. Srbská řeč vypuzována byla metlou a peněžnými tresty. Takovým způsobem nebylo možno, aby lid nabyl o své vlastní národnosti pojmu a by odolal cizotě.

Příčinou pozdního probuzení a velké slabosti Dolních Srbů, dovozuje M. Hórnik, jest nedostatek pevného střediska v městě Chotěbuze, dále nedostatek staršího písemnictví a nevážnost národní mysli.

Teprve bouřlivé hnutí r. 1848, které způsobilo převrat ve většině zemí evropských, oživilo poněkud národní mysl Dolních Lužičanů. Strana konservativní se neprávem obávala, že by snad Dolno-Lužičané se přichytili demokratických zásad, které tehdy hýbaly světem; proto podporovala základ dolno-lužického časopisu „Bramborski (braniborský) Serbski Časnik“ (časopis). To se stalo právě roku 1848. List tento vycházel týdně redakcí faráře *J. Nowky*. Než list tento nehověl přílišně národnostní potřebě rodné země; bojoval více proti demokratickým zásadám, než aby udržoval národní smýšlení mezi Srby. Závadou bylo též, že mnoho Dolno-Lužičanů neumělo srbsky čísti, protože ve školách všemu se vyučovalo německy. Právě proto se nerozšířil list tento, ačkoli ho bylo na výsost potřebí pro zubožený lid lužický, který alespoň takto by byl pomalu si zvykal četbě domácích spisů.

Z těchto příčin zašel tento braniborský časopis již r. 1852. pro nedostatek odběratelů. Než myšlenka vydávati srbský list nezanikla. Po půl roce chopil se jí farář *Kristian Pank,* který vedl časopis ten

[1]) »Historija serbskeho naroda« od *Viléma Bogusławskéhо* a *Michala Hórnika.* Budyšín 1884. — Srovnej též: »Stručné dějiny národa lužického« od *Fr. H. Žundálka* v Turnovských »Hlasech« a »Listech Pojizerských« letošího roku.

v letech 1852.—1863.; r. 1864. převzal redakci učitel *Kristian Šwjela*, který řídí list tento až dosud s nepatrnými přestávkami v době minulé.

Toho času povstalo první družstvo srbských gymnasistů v Chotěbuzi r. 1849., které uvedl v život podnikavý *J. Tešnař*. Rok po té (1850) založeno bylo též „Srbské družstvo Dolní Lužice“ za předsednictví konservativního velkostatkáře *z Werdecka*. Avšak spolek ten neměl též smyslu dostatečného pro národní snahy domácího lidu; snad též pro neurovnané, nestálé poměry, které dosud se nebyly vykvasily, zanikl po půl roce spolek tento tak mnohoslibný, když byl vydal několik knížek. R. 1857. zavedeno nepovinné vyučování jazyka srbského na gymnasiu v Chotěbuzi, což obstarával Dr. Tschirner. Bohužel nevyplnily se všecky naděje, které se k této události vázaly. Rolníci dolno-lužičtí posílali málo syny své na tento ústav; nejsouť příliš zámožnými a bojí se velkých vydání, což jest u lidu snadno pochopitelno.

Mužem, který byl povolán, aby razil dráhu novému směru, byl *Jan Bedřich Tešnař*, zakladatel družstva srbských gymnasistů v Chotěbuzi (* 1829). Týž byl synem lesníkovým z Dolní Lužice a jako studující vyznamenával se před jinými svým neohroženým smýšlením národním. Studia gymnasijní konal v Chotěbuzi, bohoslovecké pak v Halle a Berlíně. Když dokončil svoje studia, působil několik let jako kazatel v Chotěbuzi, později pak byl povolán na osadu německou.

Tehdejší pravopis dolno-lužický byl ovšem velice nevyvinut, zanedbán a znešvařen. Proto považoval Tešnař za první povinnost svoji, aby upravil a zdokonalil pravopis. Ovšem že byla to práce těžká, obtížná, poněvadž v té věci nebylo pracováno mnoho a rozumně. Ani se nepodařilo jemu úplně vymýtiti veškeré nesrovnalosti pravopisné, což má platnost o jazyce dolno- a také i horno-lužickém až doposud.

Opraveného pravopisu užil již roku 1850. a 1860., když vydával kostelní písně. Jaké poměry v písemnictví domácím byly, lze poznati z okolnosti, že jeden ze zpěvníků byl vydáván dosud s názvem úplně německým. Roku 1862. vydal též Fabriciův překlad Nového Zákona nákladem britské společnosti biblické v 5000 výtiscích. K tomu účelu srovnal rukopis Jakubicův s Fabriciovým, avšak bez velikého úspěchu, poněvadž Jakubica psal nářečím docela odchylným.

Jeho hlavním dílem jest velká sbírka kázaní, která jsou psána jazykem srozumitelným, prostonárodním; proto se velice líbila jeho krajanům, a bylo nezbytno uspořádati nové vydání. Kromě toho sepsal též větší modlitební knihu, která náleží též k jeho cenným pracím.

Spisovatel tento pochopil jasně, čeho jeho národ potřebuje. Byltť všeobecně činným. Také pro školu upravil německo-srbské písně podle úředních předpisů; dále seznamoval Němce se snahami svých rodáků, psal články do jejich časopisů hlavně o církevních záležitostech.

Vedle tohoto muže o svůj národ velice zasloužilého dlužno jmenovati i jiné menší působnosti, kteří však nicméně pomáhali statně buditi lid svůj z dlouholetého hrobového spánku. Byli to hlavně již zmíněný redaktor časopisu dolno-lužického, učitel *Kristian Šwjela*, který psal a píše

básně, knihy pro lid a překládá kázaní; dále učitel *Martin Grys* († 1878) uveřejnil několik sbírek písní a sám skládal básně.

Než také celé Písmo sv. bylo vydáno r. 1868. v Halle pravopisem Tešnařovým několika duchovními za spolupracovnictví Tešnařova nákladem pruské hlavní společnosti biblické.

Roku 1872. usadil se Horno-Lužičan *Handrij (Jindřich) Jordan* jako učitel v Dolní Lužici; ačkoli dolno-lužičina jest značně rozdílná od horní, přece naučil se jí snadno a pracoval pak od té doby jazykem tím ve škole, v novinách a svými prostonárodními spisy. Zvláštní píli vynakládá však na národní písně, jež horlivě sbírá a pořádá.

Z písemnictví hollandského.

Sestavil *Alois Koudelka.*

Laura Marholmova, tuším, že choť německy a švedsky píšícího autora O. Hansona, tvrdí ve svém spise, v němž studuje několik pozoruhodných typů moderních žen-spisovatelek, že mnohé ženy, ba většina těch lepších z nich, cítí silnou náklonnost odvrátiti se od muže. Věříme tomuto „barbarskému“ výroku, ale všeobecné platnosti nemá, aspoň hollandské ženy spisovatelky nikterak nejeví se předchůdkyněmi nového věku. Jednou z nejpozoruhodnějších spisovatelek hollandských jest paní *de Savornin Lohman.* Jedním slovem možno charakterisovati svět myšlekový a citový, v kterém se pohybuje, že náleží k rodině *George Eliotové.* Jako tato umělkyně, tak i paní Lohmanová obírá se otázkou víry. V romanu svém „Vragensmoede“ líčí totiž muže a ženu, dvojici to lidí vysoce religijních, kteří marné hledají příčiny a důvodu svých přemnohých zklamání, a následkem toho ztrácí víru svou v božskou Prozřetelnost. Vytýkáme však hned slabou stránku autorky, nedostatek psychologické analyse, neboť pochybností obou manželů není ani znalost ani hrůza před nerozřešitelností záhad lidského života, nýbrž jediné hmotné, materielní nehody, domácí neshody. Síla této spisovatelky kotví v dramatitckém provedení onoho psychického rozporu. A proto zcela správně označuje jeden z předních hollandských kritiků *Dr. Ch. M. van Deventer* roman „Vragensmoede“ jako dílo dramatické, třebas ne zcela dokonalé, přece v zásadě podařené, a přirovnává je k Sofokleově Antigoně.

Jako pí. Lohmanová, tak též není ženou nového věku autorka romanu „Een Misdeelde“, pí. *Louise B. B.* Roman její jest trefným obrazem rodinné mrzutosti. Hrdinka — mladá matka, jež nepohodne se s manželem, nechce uznati, že by on schopen byl citu, až teprve při smrti jediného dítěte, na němž lpí s celou duší, dostavuje se okamžik očisty pro jejího ducha. Spisovatelka libuje si v líčení jednotlivých situací a moralisování. Pohlíží na život jako na školu, na lidskou existenci jako na běh tak zv. „Lehrjahre“ a „Wanderjahre“, z nichž především

onyno čtenářům svým předvádí. Abych už u dam zůstal, s nimiž jsem začal, jmenuji jako další a známou spisovatelku *Melati van Java,* jež vydala roman na motiv Tristana a Isoldy „Boute wimpels"; čte se zajímavě, ale v celku od spisovatelky tak zkušené dalo se očekávati něco více. Totéž platí o romanu „De Merelhof" *L. Stratennsové,* kdežto „De zonde der ouders" patří k nejlepšímu, co pí. *Th. Hoven* dosud svým čtenářům podala. Je to však lektura jako shora uvedených dvou spisovatelek více pro širší kruhy s tendencí mravoučnou. Jako historický roman zasluhuje doporučení pí. *Johanny W. A. Naberové* „Naast de Kroon". *Héléne Lapidoth-Swarthová* vydala dva svazečky fantasií v prose, pravím, fantasií, poněvadž nelze za pravdu ujati, že by ve skutečném životě tak chorobných žen stávalo, jaké předvádí čtenářstvu ve sbírce „Van Vrouwenlot" a „Van Vrouwenlleed".

„Een zwakke" zove se roman *Fr. Coenena* ml., jenž před tím už vydal roman „Verveling", v níž vystupuje jako hrdinka Henriette, dívka — jedna z těch bezvýznamných bytostí, jakých kolem nás na sta, a hrdina Johan z romanu „Een zwakke" jest s onou spřízněn. Charakteristickou však známkou obou jest, že si vědomy jsou nudy, mdloby a šerosti života a že strádají pod mocí seberozboru. Rozumí se, že jsou nespokojeny a zmalátněly následkem toho. Jan pochází z rodiny, která viděla šťastnější dni. Po smrti otcově zbude matce malinký kapitál, jenž tak tak stačí, by se se synem a dcerou tímto životem protloukla. Matka jest samá nespokojenost, nevrlost, trpí neustále bolením hlavy. Dcera — hubená, ošklivá, prostá vší ženské jemnosti. Denně mezi matkou a dcerou dochází k trapným výstupům. Jak jest bledý, tichý, chorobný mladík. Pracuje v kterési písárně. Život plyne mu den ze dne s jednotvárností, nemá nic lepšího od života očekávati, ano, konečně hrozí mu i propuštění ze služby. Tu pozbývá poslední jiskerku lásky k životu, i chce učinit sebevraždou konec svémě životu. Než neutopí se, ale vrátiv se z vycházky za tím účelem podniknutě všecek promoklý a promrzlý domů, otevře okno, užene si zápal plic, načež rychle dostavuje se kýžené — vysvobození. Jak z tohoto stručně načrtnutého obsahu viděti, není „Een zwakke" romanem, který by u širšího obecenstva došel úspěchu, ale za to zajisté u literarních labužníků, neboť propracován jest do nejmenších podrobností s raffinovanou delikatesou Flaubertovskou a Baudelaireovskou. Kritik Deventer nazývá práci tu výtečným dílem realistickým, ale podotýká, že pochybuje, zda skutečnosti úplně odpovídá. A v. té příčině musíme mu přisvědčiti, ten pessimismus či cynismus hrdiny, třebas nebyl dělaným, jest přece jenom přílišný a ne zcela zdůvodněný, aspoň ne danými poměry! Celkem taková práce ujímá chuti k dalšímu boji a zápasu a vede bezděčně k sebevraždě.

Cyriel Buijsse vydal roman „Op't Blauwhuis", jenž však zklamal naděje v něj skládané, a to proto, že autor opustil pole, které mu svědčilo, totiž život venkovanův, a zahnul u vyšší, salonnější kruhy. V nadřečeném romanu uvádí nás spisovatel v život staré dámy, jež ze zdravotních ohledů na venkově bydlí a to v aristokratickém letohrádku.

U ní bydlí neteř, Nina, sirotek, jež právě pensionat opustila a starou damou přijata byla. Dívčina ta jest ještě velmi nevinná a naivní, o nějakém „galanovi“ dosud ani tuchy neměla. Ale u tety seznámí se s mladíkem ze sousední dědiny, kterážto známost nikterak neodpovídá chuti tetině. Toť celý děj, jenž končí zasnoubením mladých lidiček. Co krásného na celé práci, to jest psychologické vylíčení probouzející se lásky v tom naivním dítěti uprostřed širé a volné přírody, ale zdali to stačí na umění, jest otázka. Nad to vyčítají holandští kritikové Buijssimu, že nepíše ani hollandsky ani vlamsky, nýbrž belgicky, t. j. jakousi hatmatilkou, a sloh jeho prý až úžasně jest banalní a konvenční. Zkrátka *Frants Netscher* nerozpakuje se tvrditi, že by Buijsse byl lépe udělal, kdyby po pracích, které už podal, tohoto romanu nebyl napsal.

Nová díla.

Dr. L. J. Sýkora: **Umučení a oslavení Pána našeho Ježíše Krista.** V Praze 1897. Vzdělávací knihovny katolické sv. II. Str. 578.

Největší episoda lidských dějin předvedena tu plasticky a s veškerým učeným apparatem, kterým biblická kritika pracuje, tak že křesťan i učenec-biblista hojného poučení zde nalezne. Nesnáze exegetické probrány důkladně, výklady podány přesvědčivě. V chudičké naší literatuře biblické je to kniha vzácná.

Zrnka. Smyslil a sepsal *Fr. Vymazal.* V Telči 1896. Str. 150.

Mnoho neúhledných, ale vážných pravd uloženo v knize této. Kam pohlédneš, najdeš něco, co se hodí třebas — na tebe samého. Trpký sarkasmus, jak přirozeno, vyskytuje se často, ale je bohužel oprávněný.

Professor *Tim. Hrubý:* **Prameny dějin řeckých** v českých překladech. V Praze 1897. Str. 296. Cena 1 zl. 20 kr.

Pestrá, pokud možno soustavně upravená mosaika o dějinách řeckých (až po Alexandra Vel.), jež přispěje nejen k poučení dějepisnému, nýbrž i literarnímu podávajíc úryvky ze samých dějepisců řeckých. Netřeba připomínati, že způsob tento má zvláštní působivost do sebe, přenášeje čtenáře jaksi do původního ovzduší. Studentstvu bude kniha zajisté s prospěchem.

Professor *Em. Miřiovský:* **Repetitorium jazyka českého.** V Praze 1897. Str. 218. Cena 1 zl. 45 kr.

Obsahuje stručný přehled mluvnice, skladby a slovesnosti české. Dle celé osnovy ustanovena kniha učitelstvu k opakování, a takto jemu dobře poslouží. Literatura vědecká měla býti zevrubněji uvedena, neboť má ne-li větší, tedy aspoň stejnou důležitost s belletrií.

Česká poesie XIX. věku. Vydal „Máj“. Díl I. Str. 340.

Výbor tento spořádali Jar. Vrchlický, Jaromír Borecký, Adolf Černý, Ant. Klášterský, Jaroslav Kvapil, Lad. Quis, K. V. Rais, tedy mužové povolaní. Chtí zde uložiti, „co může býti se ctí slyšeno v koncertě poesie světové.“ Dle toho třeba říci, že byli ve výběru velmi mírní. Proto myslím, že na př. i z opomenutého Sušila bylo lze vybrati lepší číslo, než je některé z básníků zde zastoupených. Jablonský zastoupen právě básní nezdařilou; ze „Salomona“ lze vybrati věci velmi pěkné — výtka „veršované moralky“ je nesprávná, „Písně milosti“ jsou vůbec slabé. O Havlíčkovi viz, co tu pravíme na jiném místě. Anthologii prof. Fr. Bílého dáváme v jisté příčině přednost.

Básnické spisy Karla Havlíčka. Poř. Lad. Quis. V Praze 1898 (!). Str. 195. Cena 1 zl. 20 kr.

Nejlepší z knihy je poučný úvod. Havlíček přišel nyní do mody, a proto musí býti za verše své také velikým básníkem-realistou. Jakožto duchaplný člověk napsal ovšem vtipných veršů dosť, časem i pěknou básničku. Jinak ale, dokud sprosťáctví není poesií, není jím ani Havlíčkovo veršování. Propadáme výrokem tím sice vlastenecké kletbě, ale pravda je to.

K. Klostermann: **Skláři.** Historie z pokolení do pokolení. V Praze 1897. Str. 368.

Pan spisovatel uvádí nás opět na oblíbenou Šumavu, do rodiny velkoprůmyslnické. Líčí klidný, zdravý život její i jejích dělníků, pak rodinný rozvrat od nešťastného sňatku dceřina a konečný úpadek. I bez výslovného ujištění spis. jeví se povídka jeho obrazem skutečných událostí, jejichž nahodilost a zevnější průběh snad až přílišné převahy v díle jeho nabyl. Ale i tak jest to obraz zajímavý a tklivý, ačkoli postavy jeho rodem i náboženstvím jsou nám většinou cizí. Kus historie „české“ je v tom přec, totiž vypuzení usedlých obyvatel cizinci.

Hlasy katolického spolku tiskového. R. 1897.

Č. 5. obsahuje apologeticko-dogmatickou úvahu P. Vavř. Wintery: Bůh Stvořitel — Bůh Soudce, v nížto stručně vyložena katolická nauka o předurčení a odplatě. V č. 6. „Z ovzduší doby“ Fr. J. Košťál příklady ze života líčí některé odporné stránky moderního nevěrectví, jako slavomam a požitkářství.

Časopisy.

Londýnské „Athenaeum“ o pevninské literatuře od července 1896 do července 1897. (O.)

Německo. Nejobsáhlejší článek. Referent *Robert Zimmermann.* Začíná Arndtovým: „Des Deutschen Vaterland reicht so weit als die deutsche Zunge erklingt“, a poněvadž německý jazyk zaznívá i ve Spojených Státech, tož Němcova vlast sahá až za „das grosse Wasser“. Avšak pomíjíme

raději další chvastavé povídání[1]) p. Zimmermannovo o rozsahu německé říše. Krásná literatura německá, jakož i umění, stojí pod prapory realismu a symbolismu. Síla její leží v dramatě a síla jeho umění v historickém líčení. Drama honosí se svými *Wildenbruchy, Sudermanny* a *Hauptmanny,* umění zase *Menzely, Böckliny* a *Klingery.* Za to lyrická a výpravná poesie nalézá se v úpadku. Hudba v písních lyrických bardův ustupuje pikantním líčením reflektivní imaginace, heroická poesie a její pathos převládajícímu humoru komické epiky; roman a povídku „drží nad vodou“ téměř jediné veterani. Vědecká literatura — zvláště historie — utrpěla ztrátu některých svých starých mistrů. Jury jihoněmecké dramatické Musy ve Vídni přiřkla cenu Grillparzerovu Gerhartu Hauptmannovi, severoněmecký tribunal v Berlíně rozdělil Schillerovu cenu mezi Wildenbrucha a Hauptmanna, ale císař rozhodnutí zrušil, přiřknuv cenu celou onomu. Následkem toho jeden z porotců, prof. Erich Schmidt, resignoval na své místo v jury. Ale Hauptmann proto neztratil kuráže. Poslední práce jeho jest pohádkové drama „Die versunkene Glocke“. Autor přenáší v něm obecenstvo do říše pohádkové; nadpřirozené bytosti, elfové, duchové vodní a lesní jsou však obdařeny toutéž skutečností jako lidské bytosti. Děj položen do Krkonoš. Děj jest tento: Zvonař Heinrich ulil zvon pro kapličku stojící na vysokém lesním kopci. Při dovozu zlomí se kolo, a zvon skutálí se do rybníku na úpatí kopce. Ale neštěstí toho příčinou nebylo tak zlámání kola, jako zlomyslnost lesního ducha (Waldschratt), jenž nemůže vystát hlaholu zvonu. Heinrich, jenž nemůže oželiti ztráty zvonu, vrhne se do hlubiny za ním. Najdou ho přátelé před chaloupkou staré ženy, jež považována jest za čarodějnici. Na nosítkách odnesou jej polomrtvého domů. Tam zázračně se uzdraví a nabude opět chuti k práci. Zázrak ten jest dílem víly Rautendelein, jež však na druhé straně stane se jeho zloduchem, neboť k vůli ní opustí zvonař ženu a dítě, nic nedbaje domluv starého faráře. V lůně hor sní o ulití zvonu pomocí nadpřirozených sil, jenž „hochgethürmt seinen Knauf zur Sonnennähe erheben soll.“ Ale po třetí zhatí mu jeho plány vodní duch onoho rybníka, do něhož padl zvon, Nickelmann. Zvonař volá na pomoc vílu Rautendelein, a ta probudí v něm uspalé svědomí. Heinrich opustí říši duchův, aby sestoupil opět na tuto zem. Když ho farář varoval, aby ženy neopouštěl, pravil mu také mezi jiným: „Mistře, uvidíš, že tě ona zase přivolá.“ A proto proroctví to se naplní. Žena z hoře nad odchodem mužovým vrhne se do rybníku, kdež leží zvon. Z dopuštění vodního ducha Nickelmanna, pohybuje její mrtvý prst srdcem zvonu, jenž se ozve také v probuzeném svědomí zvonaře. Pronásledován hlasem zvonu vrátí se do svého rodiště, odkudž však jej vykamenují. Nemaje se kam uchýlit, poněvadž zatím také shořela chata v horských stržích, již s vílou Rautendelein obýval, doplazí se k chaloupce oné čarodějnice, jež mu podá „Erlösungstrank“. Jak vidět, je to tragedie osudu v rouše pohádky. Kdežto Heinrich zvonař jest trpným hrdinou, jsou hrdinové tří trojaktovek, jež *Hermann Sudermann* uveřejnil pod společným názvem „Morituri“, totiž „Teja“, „Fritzchen“ a „Das ewig Männliche“ skutečnými bytostmi, jež samy jsou strůjci svého osudu. Kdežto tento jest

[1]) Divíme se, že to Angličané dovedou spolknouti.

představitelem idealismu v realismu, jest onen representantem realismu v idealismu. *L. Fulda* napsal rovněž zdramatisovanou pohádku „Syn Kalifův“. Princ Assad následkem kletby na něho uvalené musí sám na sobě zakoušeti všecky křivdy, jež jiným způsobuje, až přichází k poznání, že nejenom lepší, ale i šlechetnější jest: dobře činit druhým, než jim křivdit. *G. Hirschfelda* drama „Die Mutter“ založeno na důmyslné zápletce, ale nemá uspokojivého rozuzlení. Syn zámožných rodičů z měšťanské třídy cítí v sobě povolání státi se slavným hudebníkem, ale proto přijde s rodinou svou do kollise. Odejde z domu a učiní si známost s dívkou z pracující třídy, daleko co do vzdělání pod ním stojící. Otec zemře. Matka chce syna opět přijati, propustí-li onu dívku. Mladík kolísá mezi láskou k matce a k nevěstce, s níž má již dítě. Ale konečně „žaludek“ rozhodne. Proti „volnému jevišti“ stojí mnichovské „dvorní jeviště“ s tradicemi Grillparzerovými a Halmovými. V duchu Gr. „Sappho“ sepsána jest *H. Hangoa* „Nausicaa“, v duchu pak H. „Syn pouště“ *Leo Ebermanna* „Die Athenerin“. Jako Grillparzer naložil se starodávní Sapphou, tak Hango proměnil Homerovu Nausikau v moderní stvoření. V H. kuse nemiluje jenom dívka cizince, ale také cizinec jest do ní zamilován. A rozpor mezi láskou a věrností řeší se v duchu křesťanském. Hrdinka H. kusu jest hetera Charis a rekem Spartan Agis, jenž přichází do Athen jako poslanec, de facto však jako špehoun. Náš párek se zamiluje a uchýlí do rybářské chaty u Pirea, ale když jeden z dřívějších ctitelů heteřiných vypátrá jejich pobyt a slíbí jí skvostný šperk za prozrazení Agidova tajemství, zradí tohoto, jenž si béře život. — Jedním z největších lyriků jest *Detleff von Liliencron*, v poslední však době kloní se více k výpravné poesii. Znáti to v jeho „Sebraných básních“, ale ještě více v humoristicko-epické básni o 12 zpěvích „Froschfrieden“. Báseň psána v stancích jako Don Juan a jako tato jest rázu z pola výpravného, z pola lyrického. Hlavními živly jejími jsou popisy přírodní, Ariostovské obrázky milostné a Vereščaginovské líčení bitev, s tím se střídají pessimistické reflexe, passaže mystické zbožnosti a narážky na historii světskou. Podobného rázu jest též epická báseň „Pincellide“ *Ferdinanda von Saar*. — Staří drží prvenství v krásné prose. *P. Heyse* uhájil si své pověsti jako virtuos kratších povídek i svou poslední sbírkou „Das Räthsel des Lebens und andere Novellen“. *F. von Saar* následuje hned za ním svými „Herbstreigen“. K nim druží se *Richard zur Megede* svým „Kismetem“. *Kl. Sudermannová* líčí ve svém romaně „Siegerin“ zápas dvou sester zamilovaných do jednoho muže, ale poražená vítězí svým poddáním se. Manžel její *H. Sudermann* napsal povídku „Katzensteig“ a „Geschichten im Zwielicht“. *Ernst von Wildenbruch* napsal „Der Zauberer Cyprianus“. Hrdinou týž mučenník, co v Calderonově dramatě „Divotvorný kouzelník“; pozadím pak rozmařilý, skeptický Antioch a pronásledování křesťanů za Diokletiana. Náměty nových povídek *Ilsy Frapanové* (vlastně spisovatel) „Vom ewig Neuen“ a *Adalberta Meinhardta* „Norddeutsche Leute“ čerpány jsou ze života severních Němců, kdežto z jihoněmeckého čerpali *L. Ganglhofer* (Hochlandsgeschichten) a *L. Hevesi* (Althofleute). *P. Anselma* „Drei Novellen“ vyznačují se originalností předmětu a finessou provedení, zvláště povídka „Peter Paul“, jež líčí trýzeň umělcovy duše,

jenž sice dovede vymýšleti. ale nemaje rukou, není s to, aby provedl své myšlenky. Pí. *Lou Andreas-Salome* líčí neméně děsný, ale povšechně řečeno — pravdě nepodobný rozpor v duši pastorově, jenž káže jiným víru, sám víry nemá. Název povídky „Aus fremder Seele“. *J. J. David* napsal bouřlivou povídku „Frühschein“ z dob po 30leté válce. *R. Lindauovy* „Türkische Geschichten“ vypadají vedle Davidovy práce jako bezbarvé. Smírně zakončená povídka *Anny hraběnky Pongraczové* „Severin“ prozrazuje něžnou, ale pevnou ruku ženskou. Tu si zase p. Zimmermann sedl na jankovitého koně junkerského tvrdě, že proti francouzské a anglické produkci z krásné prosy nezná německá literatura prostředních děl, u nich prý je všecko buď zlato nebo jen měď, zřídka stříbro. (Bodejť by ne!) K vzácnostem tohoto roku patří *A. Spielhagena* „Faustulus“. Dějištěm jest Pomořansko; hrdinou jest doktor octnuvší se z přerozumového ovzduší velkoměstského na venkově. Hraje Fausta v miniatuře. Doktor jest Faustem a Mefistofelem v jedné osobě, jeho Marketkou jest dcerka lodivody z ostrova Nedur (vlastně Ruden) Stine. Popis této idyly lásky nemá sobě rovného co do pravdivosti a půvabnosti. Když Stine zpozoruje zradu svého milence, utopí se. Faustulus pak dobrovolně hyne mečem svého rivala. Této práci po bok se staví „Heimkehr“ *Ossip Schubinové* (Lolo Kirschner). Spisovatelka líčí, jak zpovykané dítko z aristokratické rodiny následkem ran osudu nuceno jest hájiti svého živobytí uměním, pro něž zdá se míti toliko nadání amateura. Týž konflikt — mezi uměním a ženskostí — tvoří podklad Sudermannova kusu „Magda“, jen že Gertruda, hrdinka, „návratu“ obětuje sama sebe. *Adolf Wilbrandt* ve své povídce „Schleichendes“ Gift“ ukazuje, co zlého způsobiti může několik satirických veršů špatně pochopených. *G. Ebers* vrátil se z Egypta do své vlasti (cf. loňský referat). Po Norimberku obral si za předmět studie město Ratisbon, kdež žila Barbara Blombergova, matka Don Juana d'Austria, hrdinka jeho poslední práce. Též *Felixe Dahna* povídka odehrává se na bavorské půdě, jen že v letech 596. po Kr. Dobu italské renaissance líčí *Richard Voss* ve svém romanu „Pod vládou Borgiů“, tutéž dobu studuje *Conrad Alberti* v historické povídce „Hildesheimská růže“. Humorista *Wilhelm Raabe* a *W. Jensen* vydali své spisy v souborném vydání. — Historická, biografická a patriotická literatura v r. 1896. po většině věnována knížeti Bismarckovi, kdežto letos se soustřeďuje kolem císaře Viléma I. Během posledního roku zemřeli tři historikové, a sice *Heinrich v. Treitschke,* jehož „Dějiny Německa v 19. století“ zůstaly nedokončeny zrovna jako *Sybelovy* „D. německého císařství“, a třetím jest *Ernst Curtius,* jenž po Mommsenovi byl nejlepším vykladačem historicko-klassického starožitnictví. Z biografií četné věnovány F. Melanchthonovi. Z autobiografií jmenujeme „Lebenserinnerungen“ *J. v. Falkeho.* Z filosofických příspěvků nejlepší jsou z esthetiky, a sice *Alfreda v. Berger* „Studien und Kritiken“, dále *Joh. Volkelta* „Aesthetik der Tragödie“.

Španělsko. (Referent R. Altamira.) Znovuobživení historických studií přineslo znamenité ovoce. Na předním místě uvádíme z něho „Documentos Cervantinos hasta ahora inéditos“, jež sebral *Perez Pastor* a svým nákladem vytisknouti dal Marguis de Heres de los Caballeros. Některé z těch dokumentů týkají se soukromého života Cervantesova a jeho rodiny,

jiné jeho spisů. Z dokumentů těch vychází také na jevo, že rodištěm jeho jest Alcalá de Henares. Zrovna tak důležitým dílem jest *D. Ramóna Menéndez Pidala* „La Leyenda de los Ynfantes de Lara“. Z děl „Obras de Lope de Vega“ a z „Anthologie kastil. lyrických básníků“, jež vydávány jsou pod redakcí *D. Menéndez y Pelayo*, vyšly nové 2 svazky. *S. Cotalero* vydal tři nová díla, a tož: „D. Enrigue de Villena, su veda y obras“, druhé dvě knihy jsou částí jeho „Estudios sobre la Historia del Arte escenico en Espaňa.“ Díla „El Arte escenico en Espaňa“ nešťastného *Yxarta* vydali po jeho smrti jeho přátelé nedokončený 2. svazek. — Z všeobecných dějin zasluhují především zmínky tato tři díla: *Ed. Pérez Pujola* „Historie socialního zařízení v gotském Španělsku“, *D. Hicarda de Hinojasa* „Dopisy papežských diplomatů ve Španělsku“ a konečně *Fern. Dura* „Španělské loďstvo od spojení království Kastilského a Aragonského“. Další cenná díla jsou „Historie Španělska od vpádu germanských kmenův až po pád vizigotské říše“ od *Fern. Guerry* a *E. Hinojosy*. Druhý svazek „Los Fueros de Santiago y de su Tierra“ *Lopera Ferreira* zavírá dobu od polovice 15. století až na naše dni. Jmenujeme ještě: „El Apostolado Seráfico en Marrnecos“ od *P. Castellanosa*. Z amerických dějin uvádíme 2 svazky *Romána y Zamory* „Republicas de Indias, idolatrias y gobiernos en México y Perú antes de la conguista“. — Arabské studium může se vykázati jen jednou zajímavou prací „Apuntes sobre las Escrituras Mozárabes Toledanas que se conservan en el Archivo Histórico Nac.“ od *Pons Boigueva*. — Co se týká historie umění, dlužno uvésti *Pedrellovo* „Teatro Lirico Esp. anterior al Siglo 19.“ a *Gomeza Imaza* „Inventario de los cuadros sustraidos por el Gobierno intruso en Sevilla el año de 1840.“ — Z krásné literatury první místo patří *J. Valerovi* za jeho „Genio y figura“. Mladý spisovatel *Unamuno* napsal „Paz en le Guerra“, jež vypravuje o zápasech Karlistův a liberalů v severním Španělsku. Jiný mladý autor *Reyes* napsal povídku z andaluského života „Cartucherita“. Prof. *Macíasa* „La Tierra de Campos“ jedná více o politickém životě v Andalusii, totéž platí o *Matheuově* „Marrodán primero“. *A. Calderon* napsal „Nonadas“, jež jsou výrazem moderních liberalních myšlenek, „Cuentos y Chascarillos Andaluces“ od čtyř anonymních spisovatelů jsou více folkloristického rázu. *Perez Galdós* napsal ze života chudých žebráků madridských povídku „Misericordia“. — Katalanská literatura hodila na trh dvě pozoruhodné publikace, a sice *Massóa* „Croquis Pirenecs“ a *N. Ollera* „Figura y Paisatge“. — V poesii kromě dvou menších básní od *Verdaguera* „Jesus Infant“ a „Flors del Calvari“ a sbírky asturských veršů *T. Cuesty* málo nového a pozoruhodnéco. Totéž v míře ještě větší platí o dramatické produkci.

Civiltà cattolica. (1897. Sešity z 18. září a 2. října.) Ve článku „Del diritto italico sopra Roma“ vyvracejí se námitky proti státu papežskému, brané od liberalních juristů buď z hotového činu dobytí Říma na papeži, anebo ze svrchované vůle lidu, plebiscitu, práva národnosti a její jednoty a z podobných pěkně znějících hesel. Právo papeže proti všem těmto předstíraným právům stojí nevývratné, dovozuje se, a všecka tato nová práva nejsou než násilím a usurpací práva prvotného, nad nímž praeskripce nikdy nabýti nemohou.

Sociologie catholique. (1897. Září-říjen.) Roger Thisse ve článku „Absentéisme, ses effets économiques et sociaux: les devoirs du propriétaire“ počíná zajímavý, dlouhý výklad o neblahém tomto zjevu hospodářském. „Absenteismus“, slovo z anglické národohospodářské vědy převzaté, definuje v ten smysl: všeobecně vzat značí „absenteismus“ uvolnění více méně úplné toho osobního svazku, jímž ve zdravé a vyrovnané společnosti socialní člověk poután jest ke své hroudě. Rozeznává tři stupně absenteismu: 1. majetník pečuje sice sám o hospodářství své, ale nebydlí v místě svého hospodářství, nýbrž ve vzdáleném městě a tu výtěžek svého pozemku stravuje; 2. majetník svěřuje zcela péči o obdělání pozemků svých osobám najatým a na jiném místě jen důchody prožívá; 3. majetník své pozemky pronajímá za určitou cenu nájemci, jenž buď sám nebo prostřednictvím podnájemců je obdělávati dává. Tímto třetím způsobem myslí hlavně pronajímání pozemků z druhé ruky, jak se pěstuje na latifundiích v Italii, Rumunsku, Irsku.

Russkaja Mysl. (Září 1897.) Sešit zářijový přináší dlouhou stať o českém školství od nějakého Th. Jareše pod názvem: „Školnoje dělo u Čechov“, jež v tomto sešitě nedokončena. Autor, dle všeho Čech, ve článku svém jest velmi zevrubný a s českého stanoviska národního poučuje o stavu školství našeho, počtu škol a žactva, poměru jeho národním i socialním, o stavu, počtu a charakteru učitelstva. Dle „Národopisného sborníku okresu Hořického“ přidává i další výzkumy o tělesném i duševním poměru žáků. — V témže čísle jiný nějaký Čech podle jména (V. Fousek) dokončuje popis dojmů svých z cesty neapolské.

Monatschrift für christliche Social-Reform. (10. sešit. 1897.) Dr. W. Klopp vrací se opět v sešitě říjnovém ke svému návrhu v 10. sešitě r. 1896. podanému, k němuž již i letos v témže časopise podával vysvětlivky. Je to návrh na vyvazení z dluhů. Dr. W. Klopp navrhl totiž jakýsi druh podílnictví místo úvěru pozemkového. Tak jako akcionář dávající své peníze do podniku průmyslového nemá zajištěno jisté procento, nýbrž spokojiti se musí s dividendou, jaká právě na ten rok dle nabytého zisku vypadne — tak ať i ten, kdož vkládá peníze své jako půjčku do statku rolnického, nečiní nároku na určité procento úrokové, nýbrž na neurčité procento ze zisku statku. Je-li zisk statku ten rok menší, spokojí se s menším procentem, je-li větší, dostane větší procento. Zemědělci či majetníku statku bylo by ovšem volno svého spolupodílníka kdykoliv vyplatit a ze spolupodílnictví tak vybýt. Článek nynější jest polemikou s otiskem z listu „Neue Tiroler Stimmen“.

SMĚS.

Sv. Otcové o majetku. Vlivem agitačních knih a novin socialistických šíří se i ve vážnějších publikacích výroky sv. Otců, ze kterých nade vši pochybnost vysvítati se zdá, že odsuzovali zásadně soukromý majetek. Že nepřáli kapitalismu, jest jisto, ale že by pokládali majetek za krádež, je již prvnímu pohledu podezřelé, tak že by aspoň vážní spisovatelé měli se napřed přesvědčiti, a neopisovati nazdařbůh socialistické lži. Socialisté totiž nakládají se sv. Otci jako ten, kdo prý dokazoval z Písma sv., že se každý člověk má oběsiti. Vytrhl prý několik listů bible a sestavil tak, aby slova: „osidlem se oběsil .... ty jdi a čiň tolikéž“ přišla vedle sebe. Kdo tedy nechce lži takové účastným se státi, hleď *a)* na úplnost výroku, *b)* na kontext, *c)* na to, o čem je řeč, *d)* na jiné výroky, kterými se celá nauka toho kterého sv. Otce vysvětluje. Když tedy napsáno: „sv. Ambrož prohlašuje dokonce soukromý majetek za usurpaci, krádež“, tedy je to takhle nesprávno, neboť sv. Ambrož výslovně praví, že „bohatství jak nešlechetným jest překážkou, tak dobrým jest podporou ctnosti“. Onen výrok vztahuje se na původ bohatství z pádu člověka. Totéž platí o lichvě a úroku atd. Poznámky tyto ovšem týkají se jen těch, kterým jde o pravdu, nikoli těch, kteří chtí jen štváti.

Proti **Schellově** brošurce o katolictví jakožto principu pokroku zas ještě vydán spisek od Dra. Höhlera (Trier, Paulinus-Druckerei): Fortschrittlicher Katholicismus oder katholischer Fortschritt. Hrozí z toho pokrokářství povodeň. Nejzajímavější z toho celého je, že se brošurky zmocnila literarní luza, která o zásadních návrzích Schellových nemá ani ponětí. O těchto „baví“ se theologové, kdežto ona ohryzuje jesuity, které jim Schell šikovně hodil na rvačku.

V liberalních listech našich straší nový **reformator kněžstva**, prý také kněz, ale minulosti trochu pestré a nepěkné. (Dle „Obrany“.) Liberalní listy otiskují mstivé útoky jeho s hlubokou mravní rozhořčeností (jak by ne!). Inu, našli se!

Hypothesa evoluční a theologie. Častěji dály se již pokusy smířiti theologii s hypothesou evoluční. Nejnověji podává k tomu duchaplný návod Moric Hauriou v časopise „Spectateur Catholique“ (8.); podáváme jej tu pro zajímavost. Dle jeho výkladu má evoluce dvojí význam: přirozený a nadpřirozený, jeví se v ní i nutnost přírodního procesu i rozumovost účelnosti. Bůh neproměnlivý stvořil svět, aby neustálými změnami hlásal slávu svého Tvůrce. Změny tvorů měly začátek a budou míti konec: přecházejí tedy z neproměnlivého „nic“ ve změnyplnou jsoucnost a z té opět zapadají v nezměnitelné „nic“. Tato přirozená evoluce měla se skončiti nadpřirozeně skrze tvory, svobodnou vůlí nadané, kteří měli, až by vyplnili určitou řadu změn na zemi, dojíti života věčného — neproměnlivosti v Bohu. A tento nadpřirozený přechod, v němž napomáhá tvorům též milost, dál a děje se dvojím způsobem. Svobodní tvorové hledí dosíci

neproměnlivosti buď tím, že odřeknouce se svojí svobodné vůle — toho principu proměnlivosti — zakotvují se v Bohu vší změny prostém a vyplnili tak své určení; aneho hledají princip neproměnlivosti sami v sobě; nacházejíce však v sobě naopak pouze princip proměnlivosti, upadají v stálé změny, jež je oddělují od Boha neproměnlivého. Tato dvojí evoluce provedena byla mezi anděly jedním aktem ze svobodné vůle. Na zemi však nepostačuje jediný úkon a změny jedněch tvorů podmíněny jsou změnami druhých. Vše tvorstvo pozemské mělo přivedeno býti k Bohu svobodným úkonem tvora rozumného, jenž by vše tvorstvo zastupoval. Tím mohl býti pouze člověk, poněvadž z rozumných tvorů pouze on souvisel tělem s tvorstvem pozemským a tak stál v řádu přirozeném. Člověk stál však také — protože byl v ráji ve stavu svatosti a blaženosti — v řádu nadpřirozeném. Jako blahoslavená Panna přirozeně vzala původ z člověčenstva hříchem poskvrněného, než nadpřirozeně ho byla zbavena, a tak v jistém smyslu jest zahrnuta v člověčenstvu a v jiném smyslu zase stojí mimo člověčenstvo: tak také Adam byl z tvorstva tělesného, stál však zároveň mimo ně a nad ním. Odtud dvojí vypravování Genese: v k. I. o evoluci v řádu přirozeném (Elohim), v II. a III. o evoluci v řádu nadpřirozeném (Jehova). Adam zastupuje vše tvorstvo jest přestavitelem síly mužské, plodivé; Eva představuje sílu ženskou, rodivou. A tyto dvě síly určují vlastně všecku evoluci. Síla ženská zaručuje rozvoj živoucí hmoty a jest tedy silou přirozeného procesu evolučního; síla mužská zabezpečuje organisaci této živé hmoty a její třídění v druhy a jedince. Je tedy silou účelnou, silou účelné evoluce. Adam zhřešil; hřích zabránil, že se evoluce pozemská nemohla skončiti a dokonati nadpřirozeně. Hřích jest tedy protievoluce ve smyslu nadpřirozeném; a poněvadž člověk souvisí tělem se vším tvorstvem, přešel hřích a jeho následky na vše stvoření pozemské. *M.*

Symbolický výklad bible. P. Lagrange dovodí v „Revue biblique“, že možno v Písmě vykládati symbolicky vše, co zveme „z e v n ě j š í f o r m o u“. Nutno jen zachovávati z každého biblického vypravování podstatu. Tu hlavní věc, na níž ony zevnější formy spočívají. Tak z vypravování o pádu prvních rodičů jest podstatné: „Muž a žena, nevinní a blažení byli bytostí duchovní pokoušeni a dali se svésti lákavostí duševního dobra jim slibovaného ke hříchu. Ztratili nevinnost a od té doby jsou v stálém boji se zlem, z něho mohou vyjíti vítězi. Boj ten se povede v utrpeních a končí se smrtí; avšak Bůh lidí neopustil, založil nový řád... Než všichni potomci ponesou tresty za hřích svých prarodičův.“ Ostatní okolnosti a podrobnosti u vypravování nejsou dokladem žádnému dogmatu církve. A proto církev ponechává každému volnost vykládati si na př. stvoření Evy ze žebra Adamova, jak umí symbolicky, a jak takových podrobností skutečně svatí autorové symbolicky užili. A když Bůh sám nepokládal to za nedůstojno sebe, náboženské pravdy lidem zjevovati v rouše lidové obraznosti, není třeba od každého žádati, aby vše v Písmě rozuměl pouze ve smyslu slovném, jehož ani Církev všude nežádá a nepotřebuje. *M.*

Pruské spořitelny. Výkaz statistického úřadu pruského letos vydaný uvádí, že v letech 1895.—1896. bylo v Prusku celkem 1493 spořitelen. Z těch bylo 628 městských, 176 vesnických, 372 okresních, po případě

krajských a stavovských, 311 spolkových a soukromých. V oběhu měly spořitelny 6,869,548 vkladních knih a na každou připadá 631 m. 80 pf. vkladů průměrně. Koncem roku bylo celkem vloženo 4.340,130.520 m. Za rok přibylo 345,313.674 m. vkladů. Zaručovací jistina obnáší 312,450.243 m.; vzrostla za rok o 20 mil. marek. Z přebytků darováno všeobecně dobrým účelům 12,863.546 m. Vlastní jmění spořitelen (domy, inventář atd.) obnášelo 3,798.716 m. Na úrocích bylo přijato 138,835.548 m., z toho výtěžek obnášel 40,830.919 m. *x.*

Rozvoj německých osad zámořských. Jakého významu nabývají německé osady zámořské, ukazují následující údaje. Přivezeno bylo z kolonií metrických centů zboží:

	Nová Guinea	Bismarckův archipel	Německá jihozáp. Afrika	Německá západní Afrika	Německá východní Afrika
r. 1892.	30	1	1	85.495	2415
r. 1893.	10	5774	—	96.179	3188
r. 1894.	151	6655	15	109.296	3651
r. 1895.	31	8631	156	117.114	2081
r. 1896.	380	9988	3827	96.861	4200.
Vyvezeno bylo do týchže kolonií:					
r. 1892.	411	435	211	88.675	22.457
r. 1893.	470	1412	2373	78.124	35.513
r. 1894.	580	4020	5370	101.569	45.189
r. 1895.	588	551	15796	82.671	31.330
r. 1896.	351	8843	31719	99.406	59.558.

V roce předešlém dovezeno z Afriky západní 71 *q* kávy, 1406 *q* cacao, 26 *q* tabáku, 40 *q* ořechů Cola, 3055 *q* gummi elasticum, 289 *q* slonové kosti, 7558 *q* oleje palmového, 1955 *q* dřeva ebenového, 251 *q* palmových listů, 81.751 *q* palmových jader; z jihozápadní Afriky dovezeno 113 *q* gummi arabicum, 173 *q* suchých koží, 35 *q* kozinek, 19 *q* kožešin, 18 *q* rohův antilop., 3418 *q* guana; východní Afrika dodala 232 *q* kávy, 428 *q* tabáku, 625 *q* hřebíčků, 131 *q* koření, 67 *q* gummi copal, 2040 *q* gummi elasticum, 154 *q* vosku, 173 *q* dřevin a 640 *q* slonoviny. *x.*

Čas už nám nadává vzteklých klerikalů. Děkujeme, a přejeme mu aspoň jenom tolik vzteklosti; psal by pak víc podle pravdy. Mluvě znova o Dobrovském plete vše možné do hromady, tak že jsme nuceni, ač nerádi, ještě jednu lekci mu o tom dáti. Opakujeme: jen proto, že „Čas“ vystrkuje nám pořád Dobrovského a pod. jakožto vzor kněze-buditele, ohradili jsme se proti takovému měřítku českého kněze v příčině náboženství. Komu možno psáti listy, jaké Dobrovskému psal Stach, o tom ve věci církevní a náboženské lépe pomlčeti. „Štulc byl pyšný na Dobrovského právě proto, že byl knězem.“ I my jsme naň pyšní, ale ne na to, že byl zpronevěřilým knězem a přece kolárku neodhodil — který prý nerozhoduje, míní pan Dr. Herben, a on to zajisté ví —, nýbrž na to, že stav kněžský mu jako mnohým jiným nevadil státi se národu skutečně užitečným; ale v té jisté věci, prosím, nikoli. „Národ šel v šlépějích Dobrovského, Háje, Procházky ...“ Ne, nešel, a dobře že nešel. (Procházky by do té družiny „Čas“ neměl zařazovati, ale ono to tak více vydá.)

Proto prý národ za nimi šel, že to byli mužové „osvícení a pokroková, nikoliv, že byli kněží.“ Ani to ani ono docela. Národ šel za těmi, kteří mu v něčem prospěli, ať to byli laikové, ať kněží. Kněží bylo více mezi nimi, a z nich zase byli někteří po chuti „Času“, někteří pak svědomití muži slova, které dali při svěcení. O tomto ovšem s „Časem“ těžko hovořiti, neboť on by dle všeho za „osvícenost a pokrokovost“ pochválil i věrolomnost kněžskou. Buditelé jako Dobrovský byli by sotva národ zachránili. Mnohý kaplánek učinil proň více. Dobrovskému, kdyby si byl více hleděl svého kněžského povolání, pranic by to nebylo vadilo v buditelství, a byl by větším charakterem; neboť že vyvrátil legendu o rukopise evangelia, není tak hrozná událost buditelská. Spor tedy není jak myslí „Čas“, „zdali biskup Háj či biskup Brynych více prospívají náboženství a národu vůbec“, nýbrž, náleží-li k buditelství, by kněz-buditel byl tak osvícený, jak chce „Čas“, aneb jak chce „klerikální vzteklost.“ Přeložme to do minulosti. Byli tam kněží vlastenci smýšlení úplně církevního — pokud tehda nedostatečné vzdělání je k tomu vedlo — a kněží rázu josefinského; jisto jest u obojích, že kněžství jim v práci národní prospělo u lidu velice, a ještě více, že kněžství svědomité jim úkol buditelský jako část povinností pastoralních přímo ukládalo, poněvadž měli lid svůj vésti jeho řečí, slovem i písmem. Tak zní nauka „vzteklých klerikalů“. Nám nejde o osoby, nýbrž o stav. Není tedy „legenda, že kněží byli hlavními buditeli národními, r. 1897. konečně rozbourána,“ totiž jako „Hlídkou“, ale snad trochu posvíceno na psaní p. Dra. Herbena, jenž aby jen vychrlil, co jej dopaluje, zatahuje do své polemiky bůhví proč také „rajhradské Benediktiny“, zbožnost Dobrovského (kdo pak mluvil o nevěře?), „bolestné“ otázky kněžstva atd.

Ale smíme vůbec ještě při zásluhách kněží o probuzení české odvolávati se na Dobrovského a j. jemu podobné? Nepatří to sice sem, ale přiznám se upřímně, že přílišně takto akcentovati stavovské zásluhy připadá mi, jako když se šlechta odvolává na předky. Pravím „přílišně“, aby mně nebylo špatně rozuměno. Každý z nás ať se přičiní také sám. S tou výhradou však odpovídám na otázku hořejší s dobrým svědomím kladně. Proč, právě pověděno: nejde o osoby, nýbrž o stav, zdali on umožňoval a podporoval činnost buditelskou. Je štěstím stavu, když do něho vstupují lidé nadaní, ale je to z části také jeho zásluhou. A zásluhou jeho také jest, mohou-li lidé ti v něm schopnosti své rozvinouti. Čím by Dobrovský byl bez kněžského stavu, nesnadno říci. To, v čem se mu zpronevěřil, nehraje v činnosti jeho úlohy skoro žádné, a v této stránce nejenom se jím nechlubíme, nýbrž jí litujeme, jako každý vášní nezaujatý člověk jí jen litovati může. Soudí-li „Čas“ jinak, na tom nesejde.

Abychom i ostatní poznámky jeho již najednou odbyli, tážeme se dále: volali p. Dra. Herbena a „Čas“ kněží za obhájce svých „bolestných otázek“? Jestliže ano, pak jsou bláhoví, pakli ne, nač si takovými bolestmi láme hlavu? „Čas“ prý o nich ví tuze mnoho. Nuže, chce-li, tedy jenom ven s nimi! Právo kritiky má, ale pak ať se neježí, když neustálé provokace jeho nebudou stále ignorovány. Či myslí snad, že jest vrchní instancí, která jen odsuzovati a hanobiti smí stav duchovní beze vší zodpovědnosti a odvety? Jest velice pohodlné, házeti z úkrytu po jiných a pak jako zpráskaný kluk

naříkati na „nekřesťanský ton“, „sahání do svědomí“ a pod. Stacha nazval on sám tuším cynikem. Pravda, to není sahání do svědomí, to je kritika! A přece i ze Stacha mluvila jen „osvícenost a pokrokovost“! „Čas“ vzal si hanobení nepohodlného kněžstva do programmu, tak že se nad tím skoro nikdo již nepozastavuje. Dle zmínky o „benediktinech Rajhradských“ viděti znova, že „Času“ je každý prostředek dosti dobrý, aby protivníka zostudil, má-li potíž o důvody věcné. Radíme mu v jeho zájmu, by personalií příliš nepěstoval, neboť dopadlo by to ještě hůře nežli s jeho historickými padělky. Tím o této záležitosti končíme.

I **Naše Doba** žádá po nás nové odpovědi stran Schella a Taxila, majíc asi za to, že nemáme nic chytřejšího na práci, než ona. Nám nejsou překrouceniny její horkou kaší, bychom proto od ní utíkali, nýbrž obyčejným mlátem, kterého již rádi ponecháváme „Naší Době“ a jejímu hladovému „Čtenáři“ k nasycení. S prolhaností vůbec nepolemisujeme.

Literarní produkce česká za rok 1895. Spolek československých knihkupeckých účetních vydal český katalog bibliografický za rok 1895. Katalog udává 2451 časopisův a literarních spisův a publikací. Časopisů (v Evropě i Americe) jest dle toho 630, spisů vydáno 1439 a připadá z nich na právní a státní vědu 53, na vědy přírodní 80, na dějiny literatury 53, na filosofii 15, na vychovatelství 24, na bohosloví 103, na lékařství 59, průmysl 43, hospodářství 30, divadlo 100, na pěknou literaturu 300, na spisy prostonárodní 145 a na spisy pro mládež 117. Pozoruhodný jest oddíl spisů prostonárodních, který proti roku 1894. (pouze 58 spisů) jeví značný vzrůst. Za to klesla produkce belletristická, která roku 1894. vykazovala 363, roku 1895. již jen 300 čísel.

Nezdravý zjev. Časopis „Žižkov“, svobodomyslný týdenník pro Žižkov a okolí, oznámil v jednom čísle z října t. r. svým čtenářům: „Časopisecká čítárna zřízena bude tento týden ve vinárně Hrochově, redakcí tohoto listu. Vstup volný.“ Je to podivná kollegialní služba, klerou časopis „Žižkov“ listům, jenom na v ý m ě n u zasílaným, prokazuje. Pak není divu, že redakce lepších listův odepírají důsledně posílání na výměnu, aby nepomáhaly hřešit na poměrech časopisectva vůbec.

Socialistický tisk. V Hamburku konal se ve dnech 4.—9. října t. r. sjezd německých socialních demokratů. Dle zprávy o tisku strany mají socialně-demokratické denníky v Německu 256.524, listy, jež vycházejí třikrát v témdni, 41.083, jež vycházejí dvakrát v témdni 160.065 a týdenníky 9587 odběratelů.

Na ochranu hudební produkce. Dne 17. října 1897 konala se ve Vídni ustavující valná hromada s p o l e č n o s t i a u t o r ů, k o m p o n i s t ů v a n a k l a d a t e l ů h u d e b n í c h d ě l. Společnost tato zřízena jest dle vzoru podobné společnosti v Paříži, čítá již 178 členův a obrala si za úkol chrániti skladatele před vykořisťováním. Spolu bude kontrolovati praktické provádění zákona o právu autorském z prosince 1895.

Opravy. Na str. 819. ř. 3. shora stůj: hoří m. tvoří; na str. 820. ř. 8. shora stůj: delší m. kratší, ř. 10. stůj: milionkráte i více delší m. kratší; na str. 825. ř. 6. zdola stůj za slovem Leverrierovo věta: Je to oběžnice Neptun.

ROZHLED.

V Brně, dne 24. listopadu 1897.

Boj o německou nadvládu — o existenční otázku Němectva v Rakousku — o ústavnost — o system vládní v Rakousku — o povznešení parlamentu (!) — o ztracený prestige německo-liberalní strany — boj Slovanstva s Němectvem — boj o právo dáti i Slovanům v Rakousku spravedlnost — boj o domácí právo národa českého atd. atd. — takovými celkem důvody provází ta neb ona z parlamentních stran své jednání: každá si ovšem vybírá vhodný pro náladu svého voličstva. Proto i na pravici i na levici nalézají se nutně „zrádci“ národa, zrádci buď věci slovanské nebo věci německé. Jsou tak titulovány právě strany, jež chtějí přítomný boj vésti o system a ústavnost na jedné straně, o zásadu „většiny“ proti zvůli menšiny na druhé straně. Poslední měsíc se právě tyto strany dostaly do silného kolísání. Tak z pravice strana katolicko-lidová odstoupením Dra. Kathreina z předsednictví sněmovny poddala se mínění, že nejde přec jen o boj proti zvůli menšiny, o boj proti pýše německého liberalismu, o boj pořádku, nýbrž o — existenci aneb aspoň práva Němectva. Z toho přerodu myslí povstaly všelijaké zápletky na pravici, nemožnost vyříditi předsednickou otázku, a konečně zjevná roztržka strany katolicko-lidové s pravicí při hlasování o obžalobě ministerstva pro jazyková nařízení. Katolická strana lidová od té doby a už dřív dělí se na dvě frakce: tyrolsko nacionalní a jen-konservativní; trhlina ovšem dosud zastřena jednotností klubu. Snad též přivolením pravice, že přistoupí na projednávání jazykového nařízení Dipauliho, tyrolsko-nacionalní křídlo se uchlácholí.

Na levici nevíme, byl-li to jen zákmit ústupu a přeměny myslí, či zásadní projev. Předně spoluúčinkování antisemitů při projednání prozatímného vyrovnání: dále hlasování slovanských skupin levice (hlavně polských) s pravicí proti obžalobě hraběte Badeniho. Tyto zřejmě prohlásily, že vidí, že nejde boj o ústavnost ani o system, ale o Slovanstvo. Rusíni roztrženi, posl. Okuněvský zdržel se hlasování, ale prohlásil jazyková nařízení za nespravedlivá. Nejfanatičtějšími hlasovači „proti Badenimu“ a obstrukčníky jsou socialní demokraté: ti bojují za system a za ústavnost (!). Německá obstrukce strany pokrokové a nacionalní má dvojí tvář: slovanským odpadlíkům levice vytýká, že zradili boj proti nekonstitučnímu Badenimu, jehož kousky v Haliči přece na sobě samých zkusili, proti katolickým a konservativním Němcům však má vždy po ruce výtku zrady na Němectvu.

Předsednická otázka sněmovny po dlouhém domlouvání rozhodnuta ve smyslu práva postupu (anciennity). První místopředseda rytíř Abrahamovič stal se předsedou, druhý místopředseda Dr. Kramář prvním

a za druhého místopředsedu vybrán nový, z udobřené a znovuzískané zatím strany katolicko-lidové, Dr. Viktor Fuchs.

Parlament rakouský rázem vstoupil do řady „slavných“ parlamentů světových. Co dosud snad všecky obstrukční bouře nezmohly, to zmohly památné dvě schůze noční z 28. na 29. října a ze 4. na 5. listopadu. Pravice noční schůze vyhradila projednání provisoria, obstrukce vší mocí projednání toto chtěla zmařiti dlouhými řečmi, hřmotem, protahováním a vedlejším rokováním o jednacím řádu atd. První z oněch nočních schůzí, pověstná 25hodinná, druhá 15hodinná, náleží rozhodně ke kuriositám v dějinách parlamentarismu. Ona 25hodinná „proslula“ mimo to 12hodinným obstrukčním řečníkem Drem Ottou Lecherem (za město Brno). Dlouhé řeči v rakouském parlamentě jsou jen bezúčelným týráním, neboť se jimi nic zameziti nemůže. Leda protáhnouti. V našem parlamentě není možno dle jednacího řádu na zlomení opposice určit „termin“ zákonu. Leda když zákon sám jej určuje, jako provisorium, nebo minule zákon cukerní, jež musí nezbytně v jisté lhůtě vstoupiti v platnost, nemá-li nastati bezzákonná mezera. I po nejdelší řeči konečně dá se navrhnout konec debatty, jenž řečnění u nás meze staví, a tak většina odškodňuje se za dlouhé řečnění jednoho na druhých, kteří se nedostanou ke slovu.

Dr. Lecher stal se však přes bezúčelnost dlouhé řeči své národním hrdinou. Vítán v Brně a oslavován; básně naň skládány atd. On sám při banketě na jeho počest pořádaném měl řeč o významu Němectva a o významu Češstva — na tomto světě! Ne v Rakousku! To by nebyl mohl přehánět! Pro naše Němce zvláště v poslední době hranice mezi Rakouskem a Německem neexistují! Pan Dr. Lecher upíral nám Čechům, dle známého hesla nacionalního, „Gleichwertigkeit“ s Němci. Nejsme „rovnocennými“! Cena, hodnota národa není prý bursovní papír, jenž by se dal uměle do výše vyhnati. Cena národa spočívá v součtu jeho duševních a fysických činů, jimiž přispívá k velkému pokladu duševního a hmotného majetku lidstva. A tu prý pouhá mathematika nás usvědčí, že nemáme právo na rovnocennost! Němci čítají na celé zemi 80 milionův obyvatelstva, Češi všeho všudy, i když všichni „bémi v Americe“ k tomu se připočtou, $4^1/_2$ milionů duší. Přes to, že Čechům upřel v téže své řeči pravdomluvnost (prý všecko překrucují a zveličují ve svých novinách), tu sám selhal. Němců není na zemi 80 milionů. Statistika, která zvláště u nás v Rakousku jest pochybným rádcem, ale přece přibližné obrysy podává, mluví jinak. Němců na celém světě čítá Hickmann ve svých statistických tabulkách 75 milionů, Čechů přes $7^1/_2$ mil., a když už snad Slováky a Čechy zámořské by nepočítal, tedy v samé Cislajtanii přece ještě jich zbude $5^3/_4$ milionu. Ale což cení se národy jako dobytek podle počtu? Či není to u národů jak u jednotlivců? Je snad tlustý člověk cennější než hubený, a bohatý cennější než chudý: má kdekoliv tam, kde se jedná o práva lidská, právo sebeurčení, právo respektu své lidské důstojnosti, tlustý či bohatý práva víc než hubený či chudý? A může to u národů býti jinak? To je pravda, že na př., jak Lecher uváděl: v národohospodářské vědě mají Němci sta a sta pracovníků, Češi několik — i když dostanou

druhou universitu na Moravě, budou to jen čtyry učitelské síly pro tento obor vědy! Kdežto kolik mužů tu působí v tom oboru na všech universitách německých! Jaký prý to rozkvět, probírání a tříbení ideí — Češi mohou tu při své nepočetnosti býti odkázáni stále jen na překládání, přepracování myšlenek a děl cizích. A jako tu v této specielní vědě, tak je to ve všech specielních oborech práce a vědění lidského. My Čechové jsme vůči Němcům ukrutně nepatrni, mathematicky nepatrni. Z toho prý následuje, že jsme „minderwertig“: vždy a všude. Panu Dru. Lecherovi se může zkrátka namítnout, že my po národě německém nežádáme žádné uznání rovnocennosti, my chceme jen svou rovnoprávnost a rovnocennost v Rakousku! A na tu máme v Rakousku i dle té „mathematiky“ — plné právo!

Rozpínavost a vypínavost velkoněmecká slaví vůbec v nynější naší zápletce vládně-česko-německé pravé orgie. Zmiňovati se tu o výronech našeho tisku nacionalně-německého, bylo by zbytečno. Ale za poukázání to stojí připomenouti tu aspoň dva hlasy. Známý a dokonce i za věhlasného historika pokládaný berlínský professor římských starožitností, Theodor Mommsen v listě uveřejněném 31. října v „Neue Freie Presse“ vyzývá k čirému násilí. „Buďte tvrdými!“ zní jeho heslo. „Rozumu lebka česká přístupna není, ale ranám i ona porozumí . . .“ Tak zní nejkrásnější citat z toho šťavnatého dopisu, adressovaného Němcům našim. A za týden po tomto dopisu následovala Mommsenova enunciace k Maďarům prostřednictvím jistého zpravodaje berlínského: pomozte vy nám, pomůžeme my vám — proti Slovanům! Tohle je tedy filosofie národa, který jest už přes 12 století křesťanským! — Proti Mommsenovi ozvaly se hlasy z celého Slovanstva. Pod dojmem dopisu Mommsenova básník Sova složil ihned odvetnou báseň, jež dobře tlumočí rozhořčení, třeba moderní manýrou. „Rovnocennou“ odvetu napsal rektor lvovské university Dr. Osvald Balzer. Divíme se, že naši vysocí vědcové z university pražské mlčeli. Nezmohli se na protest. Či se nechtěli „špinit“? Nebo si zkazit „oko“? Nebo je jim to příliš malicherné?

V katolickém nakladatelství Herderově ve Frýburku vyšlo tyto dni souborné vydání socialních a politických článků a prací katolického professora mnichovského Dra. Hertlinga (nemýlíme-li se, na posledním katolickém sjezdě mezinárodním ve Frýburku ve Švycarech byl předsedou). Obsahem knihy jsou zdařilé socialní a národohospodářské články professora Hertlinga ve smyslu katolicko-německého centra psané, k němuž Dr. Hertling jako poslanec náležel. Ale v předmluvě jest zajímavé doznání. Praví tu spisovatel obraceje se k příteli, jemuž knihu věnoval, hraběti Konradovi Preysingovi: „Od té doby, co nás politika spojila před lety na sněmu německém, tvořila předmět našeho hovoru nesčetněkráte. Tebe při tom zajímaly především velké otázky národohospodářské. Tvůj vlastenecký cit tížilo, že germanské plemeno ustupuje před Slovany, Maďary a Vlachy. Neustálý vzrůst ruské moci a ruského vlivu bylo pro tebe nejdůležitějším, poněvadž trvalým činitelem při posuzování měnivých kombinací, jimiž evropsské moci probíhaly, nebo se zdálo, že probíhají . . .“

Je to pouhé konstatování nálady přítele Hertlingova. Ale zajímavé, že v takové náladě politické nachází se věhlasný politik katolický a že jeho přítel ji s ním sdílí, ač zabývá se jiným oborem politiky — socialním. Jeden ze směrodatných katolických listů německých, „Augsburger Postzeitung“ k tomuto proslovu Hertlingovy knihy připojuje (z 18. a 19. listopadu) politickou úvahu, v níž vzpomíná na pochybenou politiku Bismarckovu, jenž přes zvelebení Pruska německý „bund“ rozbil a Rakousko z něho vystrčil, a válkou r. 1871. s Francií se znepřátelil. Velkoněmecké politice bylo prý tím velmi ublíženo. „Existenční podmínka Německa upoutána na nejisté spolky s jinými státy, Německu schází síla rozpínavosti . . . Pro trojspolek stane se to jednou osudným, že Rakousko a Italie jsou na všecky strany spolku schopny a že myšlenka trojspolková v obou státech založena jest hlavně jen ve smýšlení obou panovníků, jejichž nástupci nebudou už s to, aby odolali nátlaku zájmův a národů svých. Co se týká rozpínavé síly Německa, tu posoudí každý, kdo otevřené oči má. V Rusku vládne úplný boykot Němců, dokonce i v pobaltických oblastech, v Uhrách Němci splývají s Maďary, v rakouské cislajtanii Němci jsou mezi sebou nesvorni a zoufale bojují o udržení nadvlády, jež jim už nepřísluší, již už navždy ztratili. V ostatním světě Němci mezi ostatními národy mizí beze stopy. — Toho všeho by nebylo, kdyby velkoněmecká myšlenka byla došla povšimnutí a rozvoje. Nebyli bychom se pak potřebovali báti, že nám Rakousko jednoho krásného dne z trojspolku uteče, a nebyli bychom musili oplakávati úpadek Německa v Rakousku a v Uhrách, Rakousko by se nebylo dopustilo státovražedného přehmatu dualismu, nebyli bychom si znepřátelili Francii, nýbrž byla by nám přítelkyní ba spojencem — zkrátka měli bychom v moci střední Evropu, jež by byla s to, aby zaměstnala celou průmyslovou armádu dělnictva — bez konkurence — a sama si dodávala veškeren chléb, jakož i světu mír diktovala, čehož všeho Německo teď nemůže ani samo, ani se svými spojenci, neboť tito jsou od něho státoprávně i hospodářsky odděleni. Tak by byl býval velký problem rozluštěn, všecky suroviny světa byly by bývaly v tomto svazku států ve spojení s Anglií a Nizozemím k dostání, a tento svazek byl by stál též jako rovnomocný vůči hospodářským celkům Ameriky a Ruska.“

Teď prý marně se chce téhož vlivu dosáhnouti zbudováním velkého loďstva, jež nyní opravdu tvoří nezbytnou existenční otázku Německa a jeho průmyslu. Ale k velkému loďstvu třeba prý Německu zase většího pobřeží, k tomu jemu třeba s jedné strany Hollandska, s druhé strany italsko-rakouského Jaderského pomoří, tak jako je Rakousko mělo před r. 1859.

Ejhle také vlka, jenž sic už nekouše a trhání se zříká, že mu zuby vylomeny byly! Nekřesťanské a nekatolické to sic není míti radost ze své velkosti a chtít býti ještě větším — ale ne na úkor jiných! Proti takovému velikášství dal Bůh všem jednotlivcům a také tedy všem národům už v desateru tři brzdy: 10. nepožádáš, což jest bližního tvého, 7. nepokradeš a 5. nezabiješ. A bez porušení těchto

tří Božích zápovědí by to provedení té velkoněmecké idey nešlo, ani bez „chyb“ let 1859., 1866. a 1870.

Zajímavo jest a cenno pro nás doznání této úvahy: němectví v Rakousku navždy ztratilo své předové a výsadní postavení. Jen kdyby to bylo pravda! Ale není a dlouho nebude.

Z Německa sem tam okřikují obstrukční gaminy a dokonce zavrhují i politiku nacionalův utíkati se do Německa o pomoc. Nejen vládní listy německé — z taktu jakéhosi — to činí, ale i všeněmeckým ideám příznivé Bismarckovy „Hamburger Nachrichten“ — z opatrnosti asi!

Z maďarské strany vládní zasypávána německá obstrukce stále výčitkami — k vůli provisoriu ovšem a to snad jen na oko. Neboť rozbitím nebo znemožněním parlamentního jednání odpadne právě to, čeho by se vláda uherská měla nejvíce obávati: nátlaku rakouské sněmovny na vymožení lepších podmínek a zvláště na zvýšení kvoty — pro Uhry jistě nepříjemné. Přijde na to, které obtíže vláda uherská cení výše: zda zmožení rakouského nátlaku po zlepšení vyrovnání, či zmožení své opposice v případě, že by provisorium nebo vyrovnání nebylo parlamentně vyřízeno.

Zajímavější už je, co soudí maďarská opposice o národnostním boji, jenž se tu u nás svádí. Vídeňský „Zeit“ zahájil celou anketu o jazykových otázkách. František Košut ze strany osmačtyřicátníků (bojujících za pouhou personalní unii s Rakouskem) dožádán o úsudek odpověděl tak, že si my lépe ani přáti nemůžeme. Odpovídá za „stranu svou“. Z jeho odpovědi uvádíme („Die Zeit“ 163, 13. listop.):

„‚Strana neodvislosti a osmačtyřicátníků‘ chce samostatnosti Uher na základě osobní unie a nehodlá toho trpěti, aby síly a vlivu Uher užíváno bylo k tomu, aby se jen násilím udržela uměle slepená mosaika předlitavská a zachovala se v tom stavu, jenž mezi národy Rakouska může jen třenice a sváry vyvolávati.“

„‚Strana neodvislosti a osmačtyřicátníkův‘ už před 30 lety nahlížela, prorokovala a slovem i písmem hlásala, že základ vyrovnání z r. 1867., jenž v Rakousku různé národy tak říkajíc do jednoho pytle vmačkal, leda to bude míti za následek, že národy ty proti sobě budou bojovati, a jeden nad druhým nadvlády se domáhati.“ — Strana neodvislosti tedy žádá utváření Rakouska na základě pragmatické sankce: to jest: samostatné Uhry s Charvatskem, České země, Haličská vévodství a království zvlášť a rakouské dědičné země též zvláště (?).

„Ač Uhry se nechtějí míchati do rakouských záležitostí, přece ‚strana neodvislosti a osmačtyřicátníků‘ cítí sympathii jen pro ten směr politiky rakouské, jenž by bránil tomu, aby žádný národ Rakouska nad druhým nepanoval, aby každý svých přirozených práv byl účasten, tak aby se v zájmu svého národního ducha vyvíjeti mohl, což tak dlouho nemožno jest, dokud národy různých individualit zůstanou slepeny v jednu mosaiku.“

„Kdyby všecky národy byly svobodny jako spojenci pod jedním panovníkem, přestaly by všecky třenice, a národy nyní se hašteřící žily by pak v míru a byly by v úzkém přátelství a upřímném spojenectví

se svobodnými Uhrami, místo aby, jako nyní, mezi sebou se hádaly o nadvládu a každý zvlášť a všecky dobromady o vliv a body s Uhrami.“

„Jen svoboda a samostatnost může zajistiti přátelství mezi národy. Nepřirozené, násilné sloučení jich, jež každý volnější dech tísní, vývoj, blahobyt a štěstí národů zdržuje, činí místo přátel soky a nepřátele.“

Těšíme se, že až strana s těmito zásadami dojde v Uhrách ke vládě, bude se těmito zásadami říditi snad i vůči Slovákům, Srbům, Charvatům a Rusínům. Divno, že už teď účinek těchto zásad nevidět, kdy strana Košutova má taký vliv na vládu!

Dne 20. listopadu ve výboru zahraničném uherské delegace podal ministr zahraničních záležitostí hr. Gołuchowski své „exposé“. Bylo zajímavo a dojem, jejž doma způsobilo, jest nebývalý. Delegati všech stran byli spokojeni, spokojenost před i za Litavou; nebylo výtek! Toto vše způsobeno hlavně třemi momenty v řeči ministrově: konstatováním klidu na „východě“, k němuž přispělo Rakousko měrou největší, snažíc se ve spolku s Ruskem bezinteressně a šlechetně zápletky jak kretské tak později řecké urovnati. Dobrý dojem učinilo rovněž neohrožené a přímé doznání, že Anglie jest to, která zjednání klidu a pořádku se příčila. — Druhým potěšitelným bodem bylo přiznání přátelství a shody s Ruskem zvláště v otázce věcí na Balkaně. — Také konec řeči, v níž ministr poukazoval na to, že Evropu čeká v 20. století hospodářský boj konkurenční s Amerikou, jenž bude vyžadovati spojení všech jejích sil, přijat s povděkem na všech stranách i v cizině. Hrabě Gołuchowski dává rok od roku zřetelněji na jevo, že je dobrým diplomatem: šlechetným, poctivým a snad kde třeba i rázným. Rakouská bezinteressovanost dává mu namnoze i možnost zaujati vůdčí stanovisko. Z Německa po jeho řeči ozval se závistivě uštěpačný hlas: prý Bismarckem přece nebude. To nebude, jako ani Rakousko bohdá nebude Pruskem. Rakousko si také žádného „muže železa a krve“ nepřeje.

Poslední doba jest dobou zápletek zámořských. Naše říše měla zápletku s Tureckem pro obchodního agenta Brazzafolliho v maloasijském městě Mersině. Agent vypuzen pro podezření, že agituje mezi Armeny jako člen armenského výboru revolučního. S tímto případem sloučeno i velmi pečlivé zástupnictví zájmů dráhy východní v Turecku. Turecko povolilo požadavkům rakouským. — Němci mají dvě zápletky zámořské. Jednu v republice černošské Haiti na ostrovech Antillských u Ameriky. Zástupce Německa počínal si „šnajdig“ a vláda i president černé republiky počínali si neméně šnajdig. Konečně oba šnajdig soky šnajdig porovnal zástupce Spojených Států, totiž aspoň nejhoršímu zabránil. Rozpor vleče se dále. Haiti jest republikou z bývalých otroků černochů z $^{9}/_{10}$ se skládající. Řeč státní a obcovací je francouzská, hlavní město Port-au-Prince, má název též francouzský. Jinou zápletku má Německo v Číně. Tu na svátek Všech svatých zavražděni missionáři katol. nedaleko města Jenčofu, městě to nedaleko hrobky Konfuciovy, kde následkem poutí z celé Číny ke hrobu světcovu konaných žárlivost a nesnášelivost náboženská zvláště jest vyvinuta. Vinu vraždění křesťanů nese sám

místodržitel a úředníci. Zavražděni dva či tři missionáři, z věřících nikdo. — Zápletku mají Anglie s Francií o ohraničení území na řece Nigru v Africe. Tato záležitost zvláště v poslední době vzala na sebe hrozivou tvářnost. — Dlouho se už rovněž vleče vyjednávání mezi Ruskem, Amerikou, Japonskem a Anglií o upravení lovu tuleňů v moři Behringově mezi Asií a Amerikou. Úskočným rušitelem míru byla tu — Anglie. — V Brasilii malá domácí revoluce se spiknutím vojenské strany proti občanské; na Kubě obnovení bojů mezi novým generalem Blankem a povstalci; ve Spojených Státech ve velkoměstě New-Yorku při obecních volbách opět vítězství korrupční strany „Tammany Hallu“; v Transvaalu další domlouvání se panující strany boerů s industrií anglickou a ústupky pro ni; v Indii stále méně vítězící Anglie proti povstalcům; Japanci dobyvší nových výhod ve španělských osadách pomocí nové obchodní smlouvy — to jsou všecko příznaky Evropy vyšlé ze sebe za obchodem a za živobytím mezi národy a všude nenáviděné, všude vyzývající k bojům, všude korrumpující přese všecko své 18 set let staré křesťanství.

* * *

Na rychlé a zákonné vyřízení provisoria stal se nátlak už několikrát shora. Nejdřív ministr Biliňský v rozpočtovém výboru „hrozil“, že použije vláda § 14. (nařízení neodkladné nutnosti), což však maďarská vláda veřejně odmítla, že by ona s takovým provisoriem nemohla býti spokojena. Pak se nebude „vyrovnávat“, ale na obou stranách samostatně usnášet. Jiným tlakem měla býti podmínka, že mlecí řízení bude zrušeno už od počátku r. 1898., ale jen tehdy, když provisorium se vyřídí ústavně. Mimo to hrabě Badeni užil nového pokusu smiřovacího (dne 12. listopadu), ovšem že za velmi odmítavých projevů obstrukce. Konečně v cerklu delegatův u císaře, kladl také císař velkou váhu na vyřízení provisoria. V uherské delegaci předseda Szell jak v řeči k delegatům tak v oslovení mocnáře mluvil o těžkostech s rakouské strany činěných vyrovnání: a narážel na obojí, věcné i formalní. Zatím obstrukce zbrojí a podala 28 návrhů menšinových v rozpočtovém výboru, což by při svém umění mařiti čas projevy a stížnostmi na porušení jednacího řádu, a při malé lecherovštině řečníků mohlo právě vydat tak 28 schůzí — termin nepřemožitelný do 31. prosince.

Mlecí řízení [1]) zavedené s obchodními smlouvami z roku 1881. ostatně už přiostřeno vloni v lednu. Kdyby se loni stanovené podmínky zachovávaly zevrubně, snad by to stačilo. Ale to je to, že svědomitým plněním povinností nejsme nikdy jisti. Uherské mlýny ostatně i po zrušení mlecího řízení tak budou Rakousko moukou zaplavovat, jako dosud. Technické zařízení velkomlýnů, úspora velkozávodů proti malozávodům, a rozdíl v cenách obilí v Uhrách proti cenám u nás, vždy stačí na to, aby uherské mlýny mohly i ze vzdálenosti závodit s do-

[1]) Mlecí řízení spočívá v tom, že mlýn smí si dovézti z ciziny obilí na semletí beze cla, ovšem s tou podmínkou, že mouku z toho obilí vyveze zas za hranice. Za 1 metrák obilí musilo se vyvézti 70 kg. mouky do roka. Dle nařízení z 8. ledna 1896 za 1 metr. cent obilí 1 metr. cent mouky do 6 měsíců.

mácími mlýny našimi. My u nás na svou výživu nestačíme, na dovoz z Uher jsme odkázáni a uherská mouka tudíž k nám bude míti spád i dále. Uherské velkomlýny pomáhaly vydatně zničit naše mlynářství a i část našeho obilního hospodářství, ale dnes už ani tomuto ani onomu mnoho nepomůže pouhé zrušení mlecího řízení. Ba zdá se nám, že toto zrušení mlecího zřízení teprve povede ku zničení malomlynářů u nás i v Uhrách, že povede ku zmohutnění a opanování velkomlýnů, jež nejsou pražádným dobrodiním ani pro rolníka ani pro konsumenta. Velkomlýny dosud z části spoléhajíce na zisk z mlecího řízení, odkázány budou jen na výhody vyplývající z velkozávodu a z obrábění obilí ve velkém a právě této své výhody budou hledět a budou muset tím více využitkovati. Nebude to snad hůř, ale pěšky, jako za vozem. Zničená malovýroba už se proti velkovýrobě žádným ani umělým způsobem nezmůže, jak vidět na rukodílné výrobě tkalcovské, jež vedle mechanických továren jen z milosti živoří — a bez pomoci!

Nesouhlasíme ovšem s důvody pešťské komory obchodní, která po doslechu, že mlecí řízení má se zrušit od Nového roku, přispíšila si s obrněnou peticí za pešťské mlýny k ministerstvu obchodu v Uhrách, aby se mlecí řízení nezrušovalo. Obchodní komora ve své petici doličuje, že řízení zušlechťovacího potřebují mlýny peštské proto, aby se při jeho výhodách udržely v možnosti konkurrovat za hranicemi s mlýny francouzskými, německými a americkými. A s to už prý bez výhod mlecího řízení mlýny uherské nebudou. Proto prý potom teprve všecko obilí a všecka mouka rakousko-uherská bude muset zůstat v našem celním území, a při hojné žni, znemožní-li se vývoz, ceny teprve budou klesat. — Dle názoru obchodní komory pešťské potká rolnictvo hrozná „pohroma“ po zrušení řízení mlecího!

V jednom však petice má pravdu: zrušením mlecího řízení odpadne u nás lukrativní práce přerábění balkanského obilí v mouku. Budou si země, z nichž se obilí při mlecím řízení bralo, mlíti samy, či budou vyvážet surovinu do ciziny, je to jedna ztráta pro nás. Tomu by mlýny „pouze — exportující“ snad odpomohly. Zůstanou-li odpadky mlýnské, otruby, prach mlýnský atd. u nás, i kdyby z cizího obilí byly, budou přec jen k užitku našemu hospodářství; umožní výhodnější vykrmování a vůbec lepší chov dobytka.

Společný rozpočet předložený dne 16. listopadu delegacím obnáší 161,185.025 zlatých — proti předchozím obavám k poplatnictvu milosrdný. Rozpočet je sic o něco vyšší než na letoší rok. Ale za to hražení vlastní a z příjmů celních jest příznivější, tak že k rozvrhnutí na poplatnictvo zbude mnohem méně než vloni. Na Rakousko připadá 71,883.784 zl. čili o 1,703.667 zl. m é n ě než na rok 1897. Panu ministrovi Biliňskému tedy přibude v jeho přebytku, a ne ubude, jak on se obával. Možná, že už na to konto ukázal se uznalým i on a přidal rozpočtovému výboru na podporu postiženým krajům k vykázané vládní předlohou summě ještě 975.000 zlatých. Tedy větší polovičku nenadálého přebytku! Rozpočet vojenský zůstal tentokrát na téže výši jako vloni — v celku aspoň. Řádné vydání vojenské se sic zvýšilo,

ale mimořádné za to se snížilo. Přes to i s námořním rozpočtem činí výdaj vojenský 154·75 milionů zlatých. Roste sic, roste stále, ale ne týmže krokem jako všeobecný rozpočet naší říšské polovice vůbec. Neboť tento vzrostl za 10 let o 30%, onen jen o 20%. Také nějaká útěcha!

Dne 14. listopadu konán ve Vídni všerakouský sjezd rolnický. Měl totiž býti všerakouský, ale súčastnilo se ho nejvíce rolnictvo jen k antisemitské dolnorakouské straně se hlásící. Resoluce na sjezdu přijaté zabývají se organisací, rakousko-uherským vyrovnáním, upravením obilního obchodu na bursách a upravením otázky zdanění selských usedlostí. — Dne 1. prosince koná se VII. sjezd agrární ve Vídni, jenž zabývá se agrarní a národohospodářskou politikou ve velkém slohu.

„Ústřední klub průmyslníků rakouských“ pořádal 22. listopadu anketu o povznesení rakouského vývozu. Otázka nad jiné palčivá. Neboť jedno odvětví průmyslové za druhým ztrácí v cizině svá odbytiště. Nedávno právě brněnský textilní průmysl naříkal, že stará jeho místa ztracena a nových že nezískal, tedy omezení výroby a úpadek. Průmyslníci vinu svádějí na vládu. Nepodporuje prý industrialismus, každé odvětví ponechává samému sobě, leda že sem tam dělá ještě překážky. Zvláště se naříká na to, že blízký Balkan puštěn takořka z rukou. Na mnohých stranách mezi průmyslníky prosvítá poznání, že oni sami mnoho zavinili! Tedy odpomoc. Anketa se má radit o vyslání znalců do zemí zámořských; vysílání kupců do ciziny, aby pomáhali odbytu našeho zboží; zřizování skladišť vzorků v cizině; zřízení vývozní společnosti pro průmysl rakouský; poskytování vývozních premií rakouského průmyslu. — Zajímavý boj hospodářský bojuje město Vídeň. Umínivši si, že provede proti anglické společnosti plynárenské svou plynárnu, dalo se chutě do díla. Roury už kladou se na všech stranách, plány zhotoveny, práce dílem už zadány. Ale půjčka plynárenská, již k tomu cíli bylo třeba uzavříti u vysoké finance, nedoznala přijetí. Odmítnuta všude, u nás není divu, židé to učinili otázkou cti. Ale i v Londýně, Paříži, Brusselu, tedy kapitalistických středech par excellence, půjčka odmítnuta: prononçovaně křesťanský a k tomu antisemitský podnik odpudil! Pak že „non olet“! Židovský kapital dovede se vzdát i malicherného okamžitého prospěchu, jde-li o věc větší, zásadní! Opravdu boj křesťanských gueusů proti zlatým židům! Vídeň se sice za svou porážku bude stydět, ale neměla by! Snad to rozervané síly křesťanstva vzpruží k novému boji za hospodářskou emancipaci.

Královské město Praha dalo se konečně na socialní politiku. Od 1. března 1898. hodlá zřídit sprostředkovací úřad práce. Socialisté pražští nejsou s ním spokojeni. Nepozvali jich k tomu. Proto snad ústav bude přece dobrý. Ač tuze mnoho najednou doufat se nesmí. U nás si socialní idey razí cestu velmi pomalu, ač náš chudý národ by měl jimi proniknut býti až do morku kostí svých. — Pražský klub strany svobodomyslné začal nedávno s národopospodářskými přednáškami a debattami. Ředitel Lošťák pojednal o nedostatečném úvěrnictví českém, v debattě na to zrodila se myšlenka české banky na širokých

základech založené. Dále přednášeno o socialních povinnostech obcí samosprávných. Přednášku měl tvůrce budoucího městského sprostředkování práce v Praze, radní pan K. Vendulák. V tomto oboru máme v sousedním Německu příkladů dosti. Bude to ctí národa, začne-li v Rakousku z velkých měst první Praha v socialním oboru.

Dne 18. listopadu slavil se po vlastech našich okázale 50. rok narozenin české básnířky, Elišky Krásnohorské. Jako při Čechových 50-nách, tak i tu Morava šla napřed. Ženské moravské spolky se o to zvláště přičinily, mnohé z nich nesou i samy jméno oslavenky. Podaly jí skvostnou adressu spolkovou. Veřejná oslava na Moravě pořádána už dne 14. listopadu v Brně slavnostním večerem. — Týž den slavil své 45leté narozeniny mistr Mikuláš Aleš. — Vláda zas jednou vzpomněla si na české umělce. Malíř Felix Jennewein dostal objednávku dvou kostelních obrazů pro české chrámy s honorářem 6000 zl., také od sochaře Schaffa objednány práce na útraty vládní. — Malíř Jaroslav Věšín povolán za professora na bulharskou státní akademii malířskou. — Český malíř Alfons Mucha, vysoce ceněný illustrator pařížský, uspořádal výstavku svých plakatových a illustračních prací. Napřed se s ní uchýlil do Vídně, kdež umělecký závod Artariův umístil ji v jedné světničce, teprv pak, oceněn Vídní, troufá si do Prahy. Je to tak zvláštní pro nás čísti o výstavě illustratora-plakatisty. A přece co vysokého, jemného a krásného umění tu sneseno. Umění Muchovo náleží do směru moderny, ale není to šklebící se, hrozná a nepřirozená moderna některých našich illustratorských výstřelků; ne, to je pravé umění působící svou milou naivností a snivostí, za níž skrývá se raffinovanost posy i koloritu. — V soutěži vypsané přípravným výborem pro výstavu stavitelskou a inženýrskou uděleny jedna první a dvě druhé ceny. Vyznamenány tak z 23 došlých návrhů tři: vyznamenaní umělci jsou Vítězslav K. Mašek (I.), Alfons Mucha (II. a) a Karel Špillar II. b). — Bratří Liebscherové (Karel a Adolf), nejpopularnější a nejznámější snad dnes z našich umělců-malířův, uspořádali počátkem měsíce výstavu svých prací v saloně Topičově v Praze.

Spolek „Máj“ svolal na listopad konferenci dramatických spisovatelů — konferenci čistě zájmovou na upravení práv provozovatelských. — Ředitel Národního divadla pražského F. A. Šubrt vydal svou výroční zprávu divadelní, jež shrnuje v jedno úsudek o minulé saisoně divadelní. Za zmínku stojí místo, kde všemocný p. ředitel žaluje na spodní proudy, které se do Národního divadla podryly a připlavily sebou celé množství operet a nejhrubších frašek — tedy tak zv. „spodničkových“ kusů! „Zdali uplynulým rokem bylo již ukončeno uvádění těchto her Národní divadlo ponižujících na jeviště, není posud jisto (!), ačkoliv dnes snad každý už viděti může, že sprostá fraška ať cizí, ať domácí, není pro jeviště Národního divadla nic než právě kal. A byl-li tam tím či oním úsilím uveden, má být navždy vymeten!“ — Pan ředitel v téže zprávě mluví o usnutí projektu druhého Národního divadla, jež s takovým bubnem reklamy letos na jaře i veřejnému hlasování podrobeno. Právě snad toto hlasování projektu uškodilo. Pan ředitel je pro návrh malého

činoherního divadla, aby Národní zůstalo vyhraženo opeře a kusům representačním. — „Dne 28. února 1897 bylo odhlasováno zhotovení předběžných skiz plánů, ty však dodnes 18. listopadu nejsou ještě hotovy a tak uběhla zcela jalově doba, od níž právem se očekávalo prý aspoň zásadné rozřešení, jakým vlastně ústavem to druhé divadlo býti má.“

Tak zvaná „dělnická akademie“ vlonì ustavená konala svou výroční valnou hromadu dne 7. listopadu v Praze. Zastoupeno bylo 44 spolků dělnických s 8012 členy. K akademii náleží vůbec 70 spolků vzdělávacích a 22 spolků odborných s 11.097 členy spolkovými i přímými. „Akademie“ předně zřídila v Praze „dělnickou čítárnu“, jež letos zřízena a v červnu t. r. otevřena. Vykazuje do konce října návštěvu 7004 osob, měsíčně průměrně 1400, denně 46 osob. Čítárna má 90 časopisů, z nichž 60 je politických a 30 odborných — ovšem skoro vesměs socialně-demokratických. — Přednášek uspořádáno 81, z těch v Praze 29, v okolí Prahy 21, dále na venkově 31. Příjmů měla „akademie“ 1163 zl., vydání 1060 zl. Jmění hotového má 1889 zl.

Česká společnost zeměvědná měla dne 30. října valnou výroční schůzi. Zpráva jednatelská uvádí, že počtem členstva řadí se společnost k největším odborným spolkům českým. Měť celkem 330 členů, z těch jest 5 čestných, 8 zakládajících, 256 řádných, 61 činných. „Sborník“ společnosti vyměňuje se s 23 korporacemi, z nichž 5 v Rakousku, ostatní v cizozemsku. — Dne 6. listopadu pořádán výroční sjezd spolku českých professorů, jenž čítá dnes 821 členů.

Mladá hudební generace uspořádala druhý svůj koncert. Po loňském koncertu odstrčených mladých umělců, letoší už nevábil — ani umělce samy ani obecenstvo. Původce myšlenky této hudební secesse p. Ludvík Lošťák teprv osobně prý musil burcovati mladou generaci k práci, aby letoší symfonický koncert se mohl konati. Provedeny tedy kapelou pražského Sokola skladby pp. Hrazdiry, Bautekého, Lošťáka, Moora, Macana.

Po Smetanovi připuštěn do vídeňské opery i jiný genius slovanský P. J. Čajkovský se svým „Oněginem“. Zásluha o to patří prý opět novému řediteli Mahlerovi.

V Amsterodamě nalezl italský malíř Fr. de Amicis novou madonnu Rafaelovu, o níž sice historické zprávy byly, ale original scházel. Je to tak zv. „madonna del pozzo“ — „Matka Boží u studně“ malovaná od Rafaela Sanzia pro dům Taddea Taddei. Přídavek „del pozzo“ pochází od studně, jež za postavou Matky Boží v pozadí obrazu jest viditelna. U nohou Madonny, jež drží Ježíška na klíně, hraje si sv. Jan Křtitel. Na obraze jest signatura tvůrcova: Sanzius Urbanus MDIIII.

Spolku mezinárodnímu pro měření země odepřela podporu a spoluúčast — Argentinie. Jediná se všech kulturních i polokulturních států země. Není to snad pro výši příspěvku, jenž obnáší jen několik set zlatých — ale z nepochopení účelu spolku asi — jehož se právě od Argentiny vědecké kruhy nenadály.

* * *

I v „internacionalní“ stranu socialistickou [1]) vtírají se — „jazykové“ (ne „národní!“) otázky. Poslední zemská konference dolnorakouská ve Vídni 14. a 15. listopadu pořádaná je toho opětným důkazem. Čeští socialní demokraté konečně sami přiznavají, nač byli z občanských stran upozorňováni, že ten „internacionalismus“ německých jejich soudruhů zaváni příliš němčourstvím. V Dolních Rakousích se to halí ovšem v heslo „jednoty“. Ale právě proto, že v té jednotě bylo českým socialním demokratům nevolno, proto zřídili si svou vlastní organisaci ve Vídni a v Dolních Rakousích. Na konferenci této české dolnorakouské organisace dne 31. října a 1. listopadu ve Vídni konané vylíčen celý postup a „boj“ českých „soudruhů“ se „soudruhy“ německými o vlastní spolky a vlastní samostatné hnutí. Češi totiž zprvu přistupovali všude ke spolkům německých socialních demokratů. Tu také ve spolcích těchto od nich vybírány příspěvky pro „stranu“. Němečtí vůdcové ovšem dále se o české socialní demokratické dělnictvo nestarali: přednášky, řeči a vše bylo jen německé; čeští soudruzi mohli být němými statisty. K vůli agitaci ustanovena konečně jedna síla z peněz ústřední pokladny a založen také organ: „Dělnické Listy“. Češi chtěli později druhou agitační sílu a tu povoleno jim zprvu týdně — 10 zl., za to nesměli mezi sebou zvláště na bloky sbírati — ale brzy jim zas těchto 10 zl. odňato. To je tedy dopálilo a jali se proto zařizovat svou vlastní organisaci. Zprvu na to pohlíželi němečtí „soudruzi“ jako na „utěšeně se vzmáhající hnutí“ — ale když české spolky založily si společnou ústřední pokladnu nejen agitační, ale vůbec pro všechny účely samostatné strany, bylo zle. Tedy až do těch — peněz!

Teď na konferenci české strany, jež jednala o samostatné organisaci, nabízel jim zástupce německé strany 10% veškerých příjmů mimo pět okresů (dle páté kurie) vídeňských, anebo dokonce 20—25% všech příjmů strany dolnorakouské že jim přenechají; organisaci samostatnou ať podrží, jen pokladnu ať mají obě organisace česká i německá společnou.

Ale přes námitky přítomných německých „soudruhů“ a přes povolnost několika delegatů českých přece na konec přijata byla jednohlasně resoluce, která praví v bodě 1. „Organisovaní soudruzi českého jazyka v Dolních Rakousích tvoří samostatnou organisaci na základě usnesení sjezdu hajnfeldského.“ [2]) — Vybudování organisace má spočívati na zásadách přijatých na sjezdech české soc. demokracie v Budějovicích a v Brně (okresy, kraje). — Proti takovémuto osamostatnění české soc. demokracie podala ostré resoluce organisace z 5. okresu volebního vídeňského (Ottakring, Hernals, Währing, Döbling). Při jejím projednávání na společné konferenci dolnorakouské strany 14. a 15. listopadu došlo k ostrým srážkám. Slovo „šovinismus“ jako výčitka padlo s německé strany; odtud upírána potřeba, účelnost a zvláště prospěšnost samostatné organisace. Čeští „soudruzi“ výtku šovinismu odmítali a

[1]) Rozhled socialní v minulém 11. čísle »Hlídky« pro nedostatek místa vynechán; dnešní přehled je tedy dvouměsíční.

[2]) Sjezd hajnfeldský ve dnech 30. a 31. prosince 1888 a 1. ledna 1889 pořádaný byl první a všeobecný sjezd rakouské socialní demokracie, kdež program soustavně projednáván.

potřebu i prospěšnost organisace dokazovali. Zajímavý jest výrok jednoho německého delegata: „to prý s takovou brzy nebudeme už ani míti soudruhy ‚českého jazyka', nýbrž ‚české národnosti.'" — Z kapacit strany ujali se české otázky organisační Dr. Ellenbogen a poslanec Schrammel, dále Dr. Berstl a Bretschneider. Útoky vycházely hlavně od „soudruhů" nižšího kalibru. Právě to jest důkazem, jak socialně-demokratické „massy" jsou nacionalní a vůči jinonárodním nedůtklivy.

Dne 14. listopadu ustaven ve Vídni „Bund der oesterreichischen Industriellen", jehož předsedou zvolen pověstný továrník vídeňský Pastrée. K této jednotě rakouských průmyslníků přistoupilo ihned přes 300 členů. Ne mnoho — ne málo. Až mnoho je těch 300 na ten směr, jejž spolek ten míní zastávat. Úkolem jeho má být „ochrana na horu a dolů". „Nahoru": proti zákonodárství koketujícímu se socialní demokracií a proti administrativě vykládající průmyslu nepříznivě zákony dosavadní. „Dolů" pak: má to býti organisace zaměstnavatelů, čelící organisaci socialní demokracie. Ad *a)* ta ochrana „nahoru" nedávno na příklad jevila se v tom, že páni továrníci vídeňští pozdvihli odpor proti tomu, že by § 88. živnostenského řádu vyžadoval, aby podmínky práce a pracovní řád každému dělníku zvláště se předložily v řeči jemu srozumitelné. Nestane-li se to, že má dělník právo přes ustanovení pracovního řádu žádat za 14denní pracovní výpověď. Přezváno toto samozřejmé ustavení „jazykovým nařízením v továrnách", jen aby co nejvíce odia naň shrnuto bylo. Jiným projevem strany „nahoru", jest žádost těchto pánův, aby opraveno bylo po jejich naše úrazové pojišťování dle německého způsobu: ne že by německé bylo lepší — náš způsob je v Rakousku jediné možný, a jediné výhodný zvláště pro dělnictvo — ale že by to v přítomné právě chvíli méně stálo. Ač za několik let bychom byli tam, kde jsme dnes!

Ohniskem socialních událostí bylo poslední dobu Německo, jakož vůbec toto ve svém socialním víření zaujímá první místo mezi všemi státy. Na několika sjezdech socialních byla to zase socialní politika různých německých stran, jež bouřila vítr na opačných stranách. Strana kathedrových socialistů, mající většinu ve spolku pro socialní politiku, konala valnou schůzi tohoto spolku a zároveň sjezd v Kolíně (20.—25. září). Spolek tento na sjezdech svých vždy probírá důkladně několik otázek týkajících se socialně-politického života. Dojdou osvětlení se všech stran, neboť každé mínění se připouští k diskussi. Předsedou sjezdu byl nejvěhlasnější dnes sociolog německý, professor berlínské university Dr. Schmoller. Sjezd socialně-politický navštíven asi 200 účastníky. Projednávána tentokrát „otázka řemeslnická" (referent prof. Bücher a Dr. Hitze). Debatty súčastnili se professor Philippovich, Grandke, Dr. Crüger, Dr. Voigt, Dr. Sombart, professor Fuchs. V řemeslné otázce jednalo se hlavně o společenstvech a jejich dosahu i významu. Jinou otázkou byl „osobní úvěr malorolníka v Německu" (ref. Hecht, Seidl a Thiess). Debatty súčastnilo se několik řečníků zemských radů, ředitelů bank, mezi jinými i prof. berlínské university Wagner. Třetí otázkou bylo spolčovací právo dělnictva německého. Po letoším útoku

pruské vlády na spolčovací a shromažďovací svobodu — otázka palčivá, (ref. professor Dr. Gröning); debatty se súčastnili professor Herkner, Dr. Max Hirsch, továrníci Döblin, Hegener, dále professor Neumann, Jastrow, Tönnies, Ehrenberg, Wagner, Gircke, Hitze, Quidde, Oldenberg, Haasbach, Pierstorff atd. — skutečně tedy kathedroví socialisté.

Nejvíce hluku na sjezdu, vlastně mimo něj venku, nadělala řeč bývalého obchodního ministra říšského v. Berlepsche, který právě pro své socialně-reformní smýšlení Stummovou klikou z vlády vystrčen. Z jeho řeči zvláště zazlívána mu slova: „Dnešní socialní boje nejsou zjevem novým, i minulá století je znala. Konec minulého století přinesl nám osvobozovací boj třetího stavu, na konci nynějšího století jest boj o osvobození čtvrtého stavu. Musí se uznati, že tento boj jest bojem nově se probouzejícího a vzrůstajícího stavu, stavu čtvrtého, jenž žádá tytéž duševní i hmotné výsady, jaké ostatní tři stavy už mají, jež tento boj prodělaly; a snaha tohoto čtvrtého stavu jest oprávněna, ano boj jeho jest v zájmu zdravého pokroku zrovna nutný — a proto vším právem přinášíme mu své sympathie.“ Staří nepřátelé Berlepschovi a jeho směru socialního ječeli vztekem i radostí; vztekem, že tak mluví bývalý ministr, a radostí, že takového ministra šťastně vyhodili ze sedla.

Jiná strana socialní, totiž evangelických pastorů, strana národně-socialní, měla svůj sjezd v Erfurtě od 27. září. Před ním i na něm jevil už se úpadek strany této právě rok staré. Z ostrého socialního směru Naumann-Göhreova, jejichž denník „Zeit“ roku se nedočkal, začíná to přecházet do náboženské polemiky. Ty dva směry ve straně aspoň se na sjezdu utkaly: má-li strana míti více ráz socialně-reformní, či protisocialistický, nebo-li obojí. Směr pouhé protisocialistické agitace, tedy něco „klerikalně-polemického“ pouze, nenabyl sic převahy, ale rozmohl se tak, že stranu asi úplně ochromil. Neohrožených socialních pastorů také stále ubývá. Konsistoria jednoho po druhém trestají, přesazují a sesazují. Po pastoru Kötzschkeovi stihán teď i pastor bahrdorfský Schall pro své socialní agitace a spisy.

Proti pastoru Schallovi, který po 20 let až do roku 1890., kdy začal psáti sociologické spisy, Stummovým ctitelům nemilé, byl persona gratissima, najednou od r. 1895. zavedeno vyšetřování. Obžalovací spis 370 stran silný sestaven proti němu v brunšvickém konsistoriu, a 31. ledna 1898. začne hlavní přelíčení. Mezi jiným kladou se mu za vinu výroky ze schůzí, jako: Socialní demokracie není vinna dnešním spuštěním mravův; ona nevyhlásila oprávněnost křivé přísahy; zeměděl ci netrpí nouze, ale dělnictvo jejich a p. věci. — V protokollu pak při sesazení Kötzschke, pastora v Sangerhausích, založeném, praví se, že Kötzschke byl sice starostlivým a pečlivým duchovním, ale že se stal stranníkem socialním a „státi se stranníkem, ať už kterékoliv strany, jest pro duchovního nebezpečno a musí vzbuzovati pohoršení.“ — Zajímavo při těch disciplinarních trestech jest, že jen stranníci protištummovští jsou trestáni.

Ve vestfalském průmyslovém městě Barmen konal se 11. a 14. listopadu sjezd „církevně-socialní“, jak své sjezdy nazývá strana

Stöckerova — tedy strana pastorů socialních stojící kolem listu „Volku“, uprostřed mezi konservativními junkery a radikalní stranou Naumannovou. Protestanté totiž ve směru socialním dělí se na tři skupiny a každá skupina koná co rok svůj kongres: liberalně-protestantská (liber. ve smyslu hospodářském) nazývá své kongressy „evangelicko-socialní“ (9. září konán), strana radikalní („socialistických pastorů“) nazývá své sjezdy dle jména vloni přijatého pro svou stranu „nacionalně-socialní“ — a konečně tedy „církevně-socialní“ přezvala sjezdy své strana Stöckerova. Redaktor „Volku“ předložil sjezdu několik thesí ve formě „kanonův“ z církevních sjezdů, z nichž první na př. hned se zabývá katolicismem. Praví se v ní: Kdo by tvrdil, že protestantské dělnictvo socialní demokracii u větší míře propadá než katolické dělnictvo — tomu se musí dáti za pravdu: Kdo by však pravil, že katolická církev na základě ideálu svého mnišství stojí výš než protestantismus v ohledu socialním — ten se mýlí“. Všecky these skládají se z podobných protivět o stejném začátku i konci. Proč církev katolická v socialním ohledu činí víc, a stojí výš, to naznačil redaktor „Volku“ v. Oerzen sám v řeči své na sjezdu když pravil: „Je to hlavně celá řada slabostí při protestantismu, jež jeho působivost v socialním ohledu ochromují: a sice jeho roztříštěnost dogmatická a pak jeho státní církevnictví.“ To jsou jistě ony dvě přirozené přičiny o nadpřirozených nemluvě. Tedy církev protestantská jest otrokyní!

Zajímavé jsou rovněž předměty thesí 2. a 3., kdež se praví: „Kdo by tvrdil, že církevně-socialní působnost evangelíků trpí těžce nedostatkem veškerého církevního počinu, úbytkem kázně a častým hlásáním nevěry z kazatelen a stolic učitelských — ten má pravdu! . . . Kdo by tvrdil, že ve vedení státní církve velmi často politické a i protisocialní podněty místo církevních a socialních působí — ten má pravdu!“ — Nu tak tedy!

Socialně-demokratická strana od 3. do 8. října konala sjezd svůj v Hamburku. Něco ze zprávy podali jsme v čísle 10. Na sjezdu projednávány záležitosti strany, organisace, tisk, agitace, sněmovní zastoupení a p. věci. Z této interní debatty strany zajímavé byly hlavně čtyry schůze: 4. a 5. října, na nichž jednáno o polské otázce v německé socialní demokracii a 5. ř. odpolední a 6. ř. dopolední, na nichž vymezován poměr strany k militarismu. S národní otázkou mělo se to tak. Polská socialní demokracie v Prusku nemá vlastní organisace, nýbrž pojata do organisace německé socialní demokracie. Už od nějaké doby v tisku přetřásána brožurka nějakého slezského vůdce socialní demokracie Wintera o germanisaci Poláků. Tento totiž germanisaci upíral a stavěl se na stanovisko nacionalní vůči Polákům i ve věcech strany. Na sjezdu „soudruh“ polský Morawski podal návrh, aby ve smíšených polsko-německých (čistě polské okresy se neuznávají) okresích kandidáti soc. demokratičtí byli obou jazyků znalí. Ale proti tomuto návrhu vystoupilo hned několik německých socialních demokratů, zmíněný Winter a mezi jinými i referent Pfannkuch (poslanec a jeden z vůdců). Tento se vyjádřil: „Neznáme žádných polských soudruhů v německé socialní

demokracii. A nepřipustí se u nás žádné podobné jazykové nařízení, jaké socialní demokracie rakouská poměry donucena letos na jaře vydala!“ Takové výroky zarazily zajisté venku na všech stranách. Naše česká socialní demokracie poslala prostřednictvím svých poslanců na říšské radě na sjezd do Hamburku protest (!). Na druhý den vůdce Liebknecht sic Poláky hájil, poukazoval na Marxův odkaz, jejž o polské otázce německému dělnictvu zůstavil. Pracování pro nacionalní ideu velkopolskou, jaké den před tím Pfannkuch a jiní polským socialistům vytýkali, schválil: Marx sám radí německému dělnictvu, aby pomáhalo zřídit silnou demokratickou Polsku proti — carismu! — Tedy nenávist nacionalní — k Rusům měla dopomoci k milosti nad Poláky. Ale, nedopomohla. Delegat Morawski po planém ujištění Bebelově, jenž co žádal mu přislíbil, ale ostatně nejinak jako Pfannkuch ho srážel — svůj návrh odvolal.

Debattu o militarismu svádějí socialní demokraté na nedorozumění, na špatné vyjádření se posl. Schippela. Ale přes tyto výmluvy o špatných stylisacích, neboť posl. Auer po něm jej omlouvající, právě tak to pověděl — nezakryjí zjevu, že socialní demokracie se poprušťuje ve vůdcích svých. Pan Stumm z ní letos může mít radost. Delegati vyčítali poslancům totiž, že při požadavcích vojenských dosti silného odporu nekladou. Schippel omlouval to tím, že se svého stanoviska sic dosud vždy hlasovali proti, ale zmařit přijetí požadavku po zdokonalení výzbroje vojska německého že na svou zodpovědnost převzíti nemohou. I oni chtějí, aby v případné válce Němci vyhráli a ne aby pro špatnou výzbroj byli poraženi. Když už to nutné zlo militarismu je tu, třeba i naň bráti ohled a povolit mu, co žádá ve prospěch říše. — Tak zajisté by mluvil i trochu liberalnější ministr vojenství!

Dne 9. listopadu konána v Kolíně n. R. výroční valná hromada spolku katolických továrníků německých „Arbeiterwohl“. Jest to od počátku působnosti spolkové (1880) schůze výroční 17. Spolek dnes čítá 1203 členy. Na vývoji socialního zákonodárství německého náleží mu valná část zasluhy. Jeho přičiněním uvádějí se v život i jiná všemožná opatření a zařízení dobročinná v továrnách a závodech. Spolek má ve svém středu členy, jejichž závody jsou v ohledu socialním nejkrásnějšími vzory křesťanského socialního působení (na př. předseda spolku sám Fr. Brandts v Mnich. Gladbachu). Na každé valné hromadě spolku toho vedle výroční zprávy, konají se povzbuzující a poučné přednášky z oboru socialní reformy. Letos předseda Brandts vysvětloval prospěšnost zařizování soukromých dobročinných spolků, pečujících o zdravotu, slušnost, čistotu a útulnost bytů dělnických, a to upravováním bytů těch, podporou peněžitou, osobním dozorem i pomocí. Přední z praktických německých sociologů prof. Dr. Hitze (poslanec centra) vyličoval, jakým způsobem by továrníci sami měli pečovati o doplnění pojišťování dělnického v Německu proti nemoci, úrazu a stáří. Ne že by právě v závodech členů spolku „Arbeiterwohl“ této péče nebylo stávalo, ale jak by se to stalo co nejpraktičtěji, co nejúčinněji, nejvydatněji a nejjednodušeji. — Spolek „Arbeiterwohl“ vydává list svůj,

téhož jmena (obyčejně po lhůtách čtvrtletních vychází) plný praktických pokynův a návrhů z oboru křesťanské socialní reformy.

Od 27. do 30. září konán v Brusselu mezinárodní sjezd pro zákonodárnou ochranu dělnictva. Na rozdíl od sjezdu mezinárodního v Curychu, za týmže účelem v srpnu konaného, vytknouti sluší: že curyšský sjezd byl parlamentem delegatů dělnických všech stran (vlastně obou stran: křesťansko socialní a socialně-demokratické), kdežto sjezd brusselský byl konferencí vědeckých sociologů. Jak belgický ministr dělnický Nyssens sám jej nazval, bylo to pokračování berlínského mezinárodního sjezdu z roku 1890. konaného pod patronancí císaře Viléma II., tehda ještě po slávě socialního oprávce toužícího. Ministr Nyssens sice ve své uvítací řeči namítl, že dnes už vlastně nejedná se o to, je-li a má-li býti intervence státu v socialní otázce připuštěna, to že přiznává se dnes už všeobecně — ale přece sjezd nebyl ničím jiným, než ustavičnou debattou mezi manchestriany francouzskými (Yves Guyot a Fleury hlavně) a belgickými a mezi socialisty státními nebo kathedrovými, jací převládají mezi sociology německými. Němci také svým účastenstvím početně i duševně znamenitým vtiskli sjezdu ráz. Z Rakouska byli přítomni tři němečtí sociologové téhož směru (prof. Philippovich, Wittelshöfer a Hainich). Belgičtí zástupci přidali se úplně na stranu Němců; tytéž názory „interventionistů“ hájili Angličané a Hollanďané přítomní. Usneseno se tudíž proti protestu ani ne 10 lidí, skoro jednohlasně na zavedení ochrany práce dítek (i mladistvých dělníkův od 16. do 18. roku), práce žen, práce noční, práce dospělých dělníků, práce podomácké a řemeslné, práce zdraví škodlivé a dozoru továrního. O mezinárodnosti ochrany této však na zatím se vyslovily pochybnosti, že by byla úředně proveditelna. Také mezinárodní kancelář pro ochranu dělnictva, jež by byla spolu mezinárodním socialním archivem a rozhodčím úřadem, také jen cestou soukromou zatím zříditi odporučeno. — Nedoufáme, že by už i po této velké porážce hospodářský liberalismus byl odbyt. Podivno, že právě v romanských zemích (Italii působností „socialního papeže“ vyjímaje) tak zarytě holdují zásadám manchestráctví.

Socialní demokraté švycarští, příznivě od jiných demokratů se odlišující svou praktičností a snášelivostí, na svém sjezdu v Curychu dne 14. a 15. listopadu přijali odůvodněné resoluce ve prospěch „postátnění železnic“ a zavedení „státního monopolu obilního“. Toto přijato teprv po tuhém odporu menšiny. Střetly se tu dvě strany, každá s jiného stanoviska pojímající otázku agrarní. Zavedení státního monopolu obilního odůvodněno hlavně těmito pěti motivy: 1. jím se lidu podá chléb laciněji; 2. v čas války zaručí si země dostatečné opatření chlebem, a nemusí ani vojsko ani obyvatelstvo obávati se hladu; 3. pomůže se rolnictvu a racionelnímu hospodářství; 4. umožní se jím druhý monopol — mlecí, a zvláště zřizování obecních a společenstevních pekáren; 5. jím jedině se zamezí lichva obilní, bursovní špekulace atd. — Tedy socialní demokraté švycarští postavili se ve většině své po bok zásadám hájeným v Německu Kanitzem — u nás Tillem. Jedni jim

říkají: agrarní socialismus, jiní „chlebový socialismus“. Tento název však spíš hodí se na návrhy, jaký letos na jaře podal ve francouzské sněmovně socialista Hugues: aby se každému občanu od státu dostávalo denně určité kvantum chleba zdarma: aby lidé chléb „fasovali“ od státu, tak jako vojáci. To je teprv pravý „chlebový socialismus“, ale onen „agrarní socialismus“ k němu logicky vede.

Nationalní rada švycarská přijala chystaný už od let zákon o úrazovém pojišťování skoro jednohlasnou většinou. Sotva desátý díl poslanců byl proti zákonu. — Podobně sněmovna francouzská koncem října přispíšila si s přijetím zákona úrazového pojišťování. Bylo sic i tu ještě řečí o svobodě práce, ale k vůli nastávajícím volbám už poslanci konečně zákon tak dlouho ze sněmovny do senatu a ze senatu do sněmovny vláčený, vyřídili. Zvláštní pojišťovny úrazové se nezřídí — zase k vůli svobodě. Zaměstnavatel má na vůli, kde své dělnictvo chce pojistiti. — Belgická sněmovna projednává mezi jiným předlohu ministra úřadu práce Nyssensa, jíž má se uzákoniti právo juristické osoby pro spolky dělnické v Belgii. Tím spolky dělnické povýšeny byly za společenstva zákonem chráněná. — V Anglii už čtvrtý měsíc zuří boj ve strojnickém odboru mezi zaměstnavateli a odborem dělníků strojnických. Organisace strojnická na 200.000 členů silná ohlásila v srpnu jako požadavek osmihodinnou dobu pracovní a nerozmnožování strojů bez svolení dělnictva. Zaměstnavatelé na to odpověděli vypovídáním dělnictva z práce. Zvláště se protiví druhému požadavku. A dělnictvo právě na tom stojí: jedná se mu o to, aby zručný vyučený dělník nebyl strojem zatlačován z továrny, anebo degradován na pouhého posluhu stroje. Teď při ruční práci mnozí dělníci jsou pro dovednost svou nenahraditelni a dobře placeni. Stroj je učiní zbytečnými a postavení jejich najednou je prekerní. Jedná se tedy o boj ruky lidské se strojem. Boj tedy docela nic socialistický!

V Novém Yorku ve Spojených Státech zemřel raněn mrtvicí následkem volebního rozčilení, nejznámější sociolog americký Henry George (dne 29. října, narozen 2. září 1839). Henry George byl samorostlý učenec; chodil jen do obecné školy: potom byl obchodním pomocníkem, pak námořníkem, na to sazečem, potom byl spolupracovníkem novin a konečně samostatným redaktorem v Kalifornii v San Francisku. Od r. 1870. byl už stále jen literarně činným. Směr, jehož se přidržel byl socialismus, ale jednostranný. Hlavní charakteristické zásady jeho socialismu uloženy v kniže „Progress and Poverty“ (Pokrok a chudinství) název svůj mající od zásady tu propagované, že s rostoucím pokrokem poroste i chudoba lidu. Nic z toho, co socialisté evropští, nebo různí národohospodáři vyhlašují za původ a příčinu bídy socialní, ani kapitalismus, ani liberalismus, ani úpadek víry — Henry George neuznával. Alfa i omega socialní bídy u něho jest dnešní pozemkové vlastnictví. Tu prohlašoval za jedině možnou nápravu rovné a stejné rozparcellování půdy mezi všecky občany. V těchto názorech ovšem George nestojí tu ojedinělý. Už z počátku století pronešena idea ta nějakým anglickým učitelem a zpracována v Anglii ve spisech Richarda Halla,

na to přešla do Německa a tu v 50. a 60. letech zpracována a přemílána opět od Gossena, Santera, Stamma, načež zase vrátila se do Anglie a tu rozvinuta od Alfreda Russela Wallacea (1882). Henry George své dílo vydal r. 1879. a z něho opět agrarní kommunismus přejal a zpracoval v Německu Michael Flürscheim. Také Lev Tolstoj byl nadšen dílem a náhledy Georgovými, sám však této theorie nerozvinoval dále, proč, pochopitelno. Přes veškerou slávu Georgeovu na této knize právě založenou a přes to že na různých stranách přibylo mu zastancův a pěstovatelů jeho ideí, přece před smrtí tvůrce svého už dílo jeho vinilo jej ze lží a z omylů. Poměry utvářily se všude docela jinak, než jak George je viděl a prorokoval v r. 1879.

* * *

Školství. Když před lety ze škol odstraněn byl zásadně trest tělesný, všeobecně bylo to považováno za neocenitelné vítězství humanismu. V první době nesměl nikdo vysloviti pochybu, že tím nastoupena cesta lichá. Nepopíratelný neúspěch tohoto systemu školského však čím dále tím více do očí bije. Již i z učitelstva rozhodné se ozývají hlasy, aby tělesný trest byl zase, byť i v míře velmi obmezené, do škol připuštěn. Učitelstvo katolické dávno doporučovalo metličku, jež v ruce rozumného vychovatele koná výborné služby. Nyní ozývají se již i liberalní učitelové ve prospěch tělesného trestu. Tak nedávno některé venkovské jednoty učitelské v Čechách a nyní jihouherský spolek učitelský usnesl se podati petici, aby trest tělesný ve škole byl zákonem opět dovolen. Vídeňské učitelstvo z velké části rovněž souhlasí. Z uvedeného patrno, že slavnostně ze školy vyhozená metlička po 30letém vyhnanství zase bude asi slavnostně uvedena zpět.

Zmínili jsme se přelešle, jaký rozruch způsobilo v liberalním učitelstvu propuštění 5 zatímních podučitelů-socialistů vídeňských. Zdálo se, že veškeré učitelstvo německé stojí na straně propuštěných. Ke cti učitelstva ukázalo se, že mezi učitelstvem jest dosti rozvážných mužův i žen, jimž štvanice liberalů jsou nanejvýš odporny. Ukázaloť se to při schůzi katolického spolku učitelského dne 25. září ve Vídni konané. Na schůzi té učitel Bösbauer odsoudil důrazně štvanice liberalní a ostrými slovy odsoudil řádění liberalního tisku a socialních demokratů z řad učitelstva vyšlých. Mezi jiným řekl, že je v nynější době skoro hanbou býti učitelem, poněvadž vážnost celého stavu v očích křesťansky smýšlejícího obyvatelstva následkem řádění „mladých“ poklesla. V resoluci ohražují se členové spolku katolického proti štvanicím socialův a žádají přísné zakročení proti činnosti čest stavu poškozující. Zároveň vyslovili křesťanskému zastupitelstvu vídeňskému neobmezenou důvěru a přání, aby přes útoky a urážky socialních učitelů zůstalo i na dále učitelstvu příznivo.

Jinými cestami ubírá se učitelstvo slezské, shromážděné dne 15. až 17. října t. r. na zemském sjezdě v Bílsku. Zcela podle platné nyní šablony protestovali proti návrhu Ebenhochovu, proti propuštění učitelů socialistův a konečně změněny stanovy tak, aby též české a

polské spolky učitelské mohly býti přijaty za členy ústřední jednoty, jejíž jednací řečí však i nadále bude výhradně jazyk německý. O výchově nebylo celkem jednáno, za to však o velké matce Germanii, o německých velikánech, o německém výchově národním, o černo červeno-žlutém praporu, o německé kultuře a p. jednáno hlučně na potupu Slovanův, ale četně přítomní učitelé Poláci i Češi ani nemukli. Ani jediný nepovstal na obranu jazyka svého a cti národní. Německé noviny chválí velice toto „taktní“ jednání slovanských učitelů, jež divné stíny vrhá na celý stav.

Moravské školství hospodářské letos opět rozmnoženo o několik škol zimních, jež celkem nejlépe odpovídají poměrům chudších krajů našich a vyhovují dostatečně potřebám rolnického lidu. Po škole litovelské tento měsíc zahajují školní rok zimní rolnické školy v Bojkovicích, Holešově a Rožnově.

Dle návrhu nadučitele J. M. Kadlčáka zřizují stoupenci katolického spolku učitelského na Moravě sirotčí fond učitelský.

Pozoruhodným příspěvkem k posouzení soudobého školství našeho jest školský rozpočet Prahy na r. 1898. Rozpočet vykazuje celkem potřebu 1,082 007 zl. na české a 122.500 zl. na německé školy. České školy pražské mají 316 tříd s 351 řádnými a 10 výpomocnými učiteli; německé 56 tříd s 61 učiteli. Na stavby nových školních budov připadá z rozpočtu 400.000 zl.

Školští bratří, kteří zvláště ve Francii těší se veliké oblibě a ve výchově způsobili nepopíratelný převrat, založili první svou osadu českou v Praze. Jejich úkolem jest zakládati školy obecné i odborné a vychovávati učitele v duchu katolickém. Chtějí hlavně na lid působiti prostřednictvím školy a vzorných dílen řemeslnických, v nichž odchovávají duchem křesťanským oživené řemeslníky. Na dělnictvo chtějí působiti v kroužcích přednáškami a šířením vzdělání, zvláště věcných vědomostí. Pražský ústav má po čase býti mateřincem české provincie velmi vyhlášené kongregace školských bratří, jejichžto blahodárný vliv na nižší vrstvy lidu všude nese vzácné ovoce.

Jak socialně-demokratické hnutí v učitelstvu u nás půdy nabývá, již jsme se zmínili v statích předcházejících. Mladší učitelstvo české i německé je silně prostoupeno živly socialně-demokratickými. Hnutí to nyní zachvátilo již i uherské učitelstvo. Chystají socialně-demokratičtí učitelové v Uhrách samostatnou organisaci odbornou, kteráž má se přimknouti k všeobecné organisaci internacionalní v Uhrách. O vánočních svátcích konati se má první sjezd socialně-demokratických učitelů v Budapešti, k němuž dosud 39 stolic zástupce přihlásily. V memorandu strany obsaženy tyto požadavky: 1. Všeobecná povinná návštěva školy obecné i měšťanské a bezplatné vyučování do 14 let. 2. Zaopatření chudých dítek školními knihami, oblekem, stravou a ostatními potřebami na účet obce neb státu. 3. Odstranění náboženství ze škol. 4. Nejmenší služné učitelské 600 zl., pak příplatky dle stáří, byt, světlo, palivo, oblek, knihy. 5. Po 35leté službě má každý učitel nároky na výslužné rovnající se celému služnému.

Velice rozumné opatření výchovu spustlé mládeže zavedeno v Norsku. Zákonem z r. 1886. zaveden zvláštní „úřad nad výchovem“ v každé obci. Zeměpanský soudce je předsedou, členy pak volí občanstvo, kněze vyjímaje, který svým úřadem jest členem tohoto sboru. Mezi pěti zvolenými musí býti lékař a nejméně jedna paní. Tento úřad vede dozor nad výchovem mládeže až do 16. roku a dohlíží na chování každého dítěte mimo školu. Neškodilo by ani u nás podobné zařízení.

Jak se používa školy k odnárodňování, ukazuje vynikajícím způsobem Rusko a Prusko. Rusko usiluje o poruštění Němců v baltických provinciích a za tím účelem poruštilo 4000 tamnějších německých škol. Prusko však nejen zrušilo polské školy v krajích polských, nýbrž zakázalo dokonce i soukromé vyučování polskému jazyku. Tak posledně v Poznani vyučovalo několik dam polské děti soukromé v jazyku polském. Úřady však, jak oznamuje tamnější „Kurjer“, i toto privatní vyučování přísně zakázaly.

Bezbožecký výchov, jehož účinky lze ve Francii a Italii již přesně pozorovati, budí obavy nejen u katolíkův, ale i prozíravějších liberalů. Důkazem nezvratným jest nápadný vzrůst škol církevních a ubývání žáků ve školách státních. O poměru návštěvy škol státních a církevních sděluje „Köln. Volkszeitung“ tato data z Francie. V Callaku navštěvuje státní školu 20, školu sester školských 300 dětí, v Pordiku je poměr 20 : 340, v Alineuc 1 : 45, v Muru 16 : 230, v Henogatu 4 : 37, v Ploneuz 6 : 110, v Rospezu 0 : 84, v Chateauchien 18 : 330. Od r. 1893. do r. 1895. státní školy ztratily 70.659, školy církevní získaly 78.677 dětí. Jsou případy, že po zřízení školy svobodné, školskými sestrami řízené, ve státní škole nezůstala ani jediná žačka. Příčiny tohoto zajisté neočekávaného úkazu velmi trefně líčí jistý farář francouzský. Týž píše: „Správa státního nalezince chce z dětí nadělati pohanů. Rodiny, které nalezence přijímají na výchov, nemají odvahy dáti je pokřtíti. Dospělejší děti v ústavu odsouzeny jsouce k stálé práci neznají ani neděl ani svátkův a nesmějí na jevo dáti nějakého náboženského znamení Odpovídajíce na list pěstounům, kteří je napomínali, aby na Boha nezapomínali, psali dva nalezenci: náš ředitel vystřihl místo, kde jste nás povzbuzovali, abychom se nespouštěli náboženství.“ Tyto ukázky nejlépe nás poučují, kam dospěli ve Francii, kdež evangelium ze škol vypudili a výsledek této politiky školské je všeobecná Panama. Těch a podobných fakt a důvodů jejich neodčiní žádné rozumování, jakým by učenci, na př. Tarde, rádi omluvili francouzskou státní školu.

Výchov dívek nabývá stále více rázu všeobecného, skoro bychom řekli mužného. Socialní změny podmiňují také tuto změnu, proti níž odpůrci marně uvádějí své námitky. Proud nedá se theoretickými vývody zadržeti a proto lze jen schvalovati, že také u nás otázka výchovu ženského zabočuje do kolejí časových. Na důkaz připomínáme znamenité školy dívčí, jež v Brně Vesna, v Praze jednota paní a dívek zřídila a vydržuje. K těmto letos velmi vhodně přidružuje se veřejná kreslírna v Brně, jíž v průmyslových školách Vesninych

říditi bude malířka Zdenka Vorlová. Škola ta má hlavně uměleckému průmyslu sloužiti. Kreslí se třikráte týdně od 5.—7. hodiny večer. Snad brzy dočkáme se i dívčí školy obchodní, jaké u sousedů dosti jsou četné a dívkám slušnou existenci zajišťují vzdělávajíce je na zručné komtoiristky.

Velmi zajímavou novinku zavádějí na universitách německých. K žádosti juristické fakulty v Göttingách dovolil ministr vyučování, aby vyřízených akt procesů různých smělo býti použito za učebnou pomůcku. Arciť, že jména osob a úřadů před tím se k nepoznání zatemní. Na universitě berlínské bude pro statistiku zavedena samostatná stolice.

Však ještě v jiném směru z Němec docházejí zprávy zajímavé, jež divné vrhají světlo na domnělou kulturu Němců. Pověstný spolek Hakatistů, jehož účelem je vyhubení Poláků v Prusku, vyloučil ze sebe řídícího učitele Dra. Fricka proto, že při volbách zdržel se hlasování a tím umožnil vítězství polského kandidata. Některé listy hakatistické nyní žádají, aby proti tomuto učiteli ministr vyučování nařídil disciplinarní vyšetřování.

Jinak v Prusku nyní úprava služného učitelů škol národních jest na denním pořádku. K vůli porovnání s našimi poměry uvádíme služné, jak bylo ustanoveno zastupitelstvem města Löwenbergu. Základní služné: rektorovi škol evangelických 1800 marek, kantorovi 1700 m., ostatním učitelům 1050 m. Základní služné pro hlavního učitele katolických škol 1400 m., kantor 1300 m., mladší učitelé 840 m. po 7 letech obdrží každý devětkrát po 150 m. přídavku vždy po 3 letech. Příbytečné rektora evangelických škol 400 m., katolických hlavní učitel 300 m., ženatí učitelé 300 m, neženatí 200 m.

Návštěva učitelských pedagogií jest ve školním roce 1897.—1898. všude značná, tak že bude brzy učitelů pro školy národní dostatek. Na českých ústavech jest v I. ročníku 168, v II. r. 157, v III. r. 169 a ve IV. r. 153, celkem 647 čekatelů. Na německých v I. r. 156, v II. r. 109, v III. r. 153 a ve IV. r. 143, celkem 561. Z toho patrno, jak německé školství jest na úkor českého vyvinuto. Všech čekatelů jest 1283, počítáme-li v to 75 čekatelek ústavu kníž.-arcib. v Olomouci, a sice jest 778 čekatelův a 505 čekatelek.

Střední školství moravské také dosud v ohledu národním pokulhává, ač jinak znamenati pěkný rozvoj. Výkaz na r. 1897.—1898. udává na Moravě 25 gymnasií a 23 realek, tedy úhrnem 48 středních škol. Z těch je gymnasií českých 12, německých 13; realek českých 8, německých 15, připadá tudíž jedno gymnasium na 132.543 Čechův, ale již 51.089 má také gymnasium. Podle poměru obyvatelstva (1,590.513 Č. a 664.168 N.) mělo by českých gymnasií býti 31. Na něm. gymnasiích je 3196, na českých 3779 žáků. Realka česká připadá na 98.814 obyvatelů Čechů, německá již na 44.000 Němců. Poměrně by mělo býti 36 českých realek.

Poněkud příznivější poměr jeví se nám na gymnasiích v Čechách, jichž celkem jest 56, a sice 32 českých a 24 německých,

Na oněch zapsáno 9004, na těchto 5516 žáků. Na jednu školu připadá 229, na jednu třídu 37 žáků Čechů. Na školách německých připadá na školu 229, na třídu 30 žáků. Podle národnosti jest na českých gymnasiích 8500 Čechů, 39 Němců, 462 židův a 3 jiné národnosti; na německých jest 3598 Němců, 517 Čechů, 1376 židův a 25 jiné národnosti. Z celkových 14.520 žáků je 9017 Čechů (62·3%), 3637 Němců (25%), 1838 židů (12·6%) a 28 jiné národnosti (0·2%).

Na školách vysokých zapsáno 2437 posluchačů na české a 1128 na německé universitě, tak že česká má o 1309 více akademiků než německá. Letos ponejprv na české universitě zapsáno 20 studentek, mezi nimiž 5 řádných posluchaček na fakultě filosofické a 12 mimořádných na fakultě lékařské. Na německé universitě jsou 2 mimořádné posluchačky také česky. Studentky jsou ponejvíce absolventky dívčího gymnasia českého v Praze, spolkem „Minervou“ vydržovaného.

Všeobecnou pozornost poutá k sobě v Hollandsku okolnost, že socialně-demokratické ideje vždy více se ujímají u učitelův obecných škol. Směr tento je asi od 6 let patrný. Tehdáž vedle ústředního učitelského spolku povstal svaz nový, jehož demokratické tendence byly vždy patrnější. Přece však mnohým byl spolek tento příliš mírný a proto utvořen „spolek socialně-demokratických učitelů“, jenž má již ve větších městech samostatné větve, a jehožto členové zhusta veřejně činí propagandu socialismu. Tak daleko již to došlo, že na některých místech uznali za potřebné učinit tomu přítrž. Charakteristický je tu tento příběh: Na veřejné škole v Helderu učí 2 zjevní přívrženci socialní demokracie. Jistého dne objevila se tu žena s provoláními a knížkami socialně-demokratickými, jež na ulicích rozdávala. Oba učitelé jí při tom pomáhali. Povstal shon, při němž jeden učitel zatčen; mohl však učiti potom dále. Ku konci srpna připadají narozeniny mladé královny, jež se oslavují v celé zemi, namnoze i s dětskými slavnostmi. I v Helderu kommise připravovala podobnou slavnost a požádala učitele, aby s dětmi se dostavili. Oba učitelé však účastenství odepřeli. Za to byli na 8 dní suspendováni a vyzváni, aby podali za propuštěnou, jinak že budou míst zbaveni. Tu onen spolek ztropil veliký hluk, organisoval protesty atd. Dokazovalo se, že oba učitelé vyučovali posud ku spokojenosti školních úřadů, že tedy dostáli své povinnosti, mimo školu že však mají, jako každý jiný Hollanďan, právo volného projevování myšlenek. I jeden vědecký časopis se jich ujal. Panovala veliká napnutost, jak vše skončí. Skončila takto: Purkmistr zavolal si oba učitele, promluvil k nim jakousi řeč, načež oba podepsali tento výrok: „Zavazujeme se, že pokud budeme učiteli v Helderu, nebudeme již veřejně, to jest na ulici, dělati propagandu ideám socialně-demokratickým.“

ZEMSKÁ KNIHOVNA V PRAZE